İÇİNDEKİLER

İŞLETMELERDE STATEJİK KARARLARIN ALINMASINA İLİŞKİN BİLGİLERİN ELDE EDİLMESİNE MAMUL HAYAT EĞRİSİ ANALİZLERİ

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN 13

ÖRGÜTLERDE ÇATIŞMA VE ÇATIŞMANIN YÖNTEMİ

Doç. Dr. Bülent TOKAT 23

TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİN AÇIKLANMASI ULAŞIMI

Doç. Dr. Şerafettin SEVİM..... 41

YÖK/DÜNYA BANKASI ENDÜSTİREL EĞİTİM PROJESİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülsün ATANUR BASKAN.....65

YÜKSEKÖĞTERİMDE (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) KALİTE GÜVENCE SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME FORMAT ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan ELMANCI /Yrd. Doç. Dr. Kemal POYRAZ/ Arş. Grv. Metin ÇALIK..... 111

GÖRÜNÜŞTE İLİŞKİSİZ REGRESYON DENKLEMLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUNUN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Nevin UZGÖREN 139

ETNİK STATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN FORMÜLASYONU VE TÜRKİYE'DE ETKİN STATAJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRMEK İÇİN UYGULANACAK KONSEPT

Arş. Grv. Ercan TAŞKIN 155

BİLGİ TOPLUMUNDA ULUSLAR ARASI REKABET EDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASINA YÖNELİK STATEJİK YAKLAŞIM: DEVİRGEN YARATICILIK (INNOVATİON)

Yrd. Doç. Dr. Ergin UZGÖREN.....165

GLOBAL ELEKTRONİK SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YİĞİT 177

BAZI ÜLKELERDE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KILIÇ 205

TÜRKİYEDE TEMSİLİ DEMOKRASİ-KATILMA İLİŞKİSİ ve 'SEÇMEN' BİREY PROFİLİ

Aykut ACAR.....175

KAMULAŞTIRMA İŞLEMLERİNDE "KAMU YARARI"

Yusuf GÖVEN.....247

HETBOL, BASKETBOL VE VOLEYBOL TAKIMLARINDAKİ ERKEK SPORCULARIN AEROBİK VE ANAROBİK GÜÇLERİNİN KARŞILAŞTRILMASI

Prof. Dr. Kemal TAMER/ Okt. Hürmüz KOÇ 263

21. YÜZYILA GİRERKEN BEDEN EĞİTİMİ VE SPROUN ÖNEMİ, TESİSLERİN YAPIMI, KULLANIMI VE ORGANİZASYONLARI İÇİN BAZI ÖNERİLER

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ.....271

EĞTİMİN BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE ORTA DERECELİ OKULLARDA BEDEN EĞTİMİ VE SPOR ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ/Yrd. Doç. Veysel KÜÇÜK 279

D.P.Ü. BEDEN EĞTİMİ VE SPOR BÖLÜMÜ SINAVLARINA KATILAN ADAYLARIN SOSYO-EKONOMİK YAPILARININ İNCELENMESİ

Arş. Grv. Fatih KILINÇ/ Yrd. Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK, Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖRAL 295

XVII. YÜZYIL SAZ ŞAİRLERİNDEN KÜTAHYA'LI AŞIK SIRRI

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER.....303

YÛNUS'TAN FUZÛLÎ'YE SÖYLEŞİLER

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER.....309

TANIMI YAPILMAYAN POSTMODERNİZMİN

Arş. Gör. Kemal TİMUR.....319

1042-1045 (1632-1635) YILLARI'NA AİT BOSNA EYALETİ BÜTÇESİ

Doç. Dr. Sait ÖZTÜRK.....325

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ İLMİ ÇALIŞMALAR VE BU ÇALIŞMALARIN KÜTAHYA KAMUOYUNA SUNULMASI HAKKINDA BİR DENEME

Arş. Grv. Mustafa BIYIKLI 339

SUMMARY

PRODUCT LIFE CYCLE ANALYSIS FOR STRATEGIC DECISIONS

Professor Hüseyin ERGİN

It has been a weell established idea for many years that products follow a "life cycle" which affects the current rate of sale and more importantly has significant implications for the strategic options for the future. Product life cycles have been great value to strategic decision – making if it is sensibly applied.

Companies should carefully select and implement suitable strategies to avoid risks and to use the opportunities obtanied in the life cycle of their products. The information of the strategic management accounting affects the strategic decision, hence increase the life **cycle of the products and change the life curves of them.**

DISCLOSURE OF FINANCIAL INFORMATION IN THE COLLECTIVE BARGAINING PROCESS

Associote Professor Şerafettin SEVİM

The purpose of this study is to determine required information that based on the decisions on collevtive bargaining of management and Labor union and to from a framework about how to provide and disclosure these information in collevtive bargaining in terms of accounting systems.

Financial information disclosure in the collevtive bargaining process and the role of accounting in information disclosure has been examined, and emphasized effect of on industrial relations.

EVALUATION OF IMPLEMENTATIONS OF THE HİGHER EDUCATİON COUNCİL OF TURKEY (YÖK)/WORLD BANK INDUSTRIAL TRAINING PROJECT

By Associate Prof. Gülsün Atanur BASKAN

This research has been developed to identify the results of the implementations of Vocational Schools Industrial Training Project by YÖK/World Bank in the Vocational Schools and the effects of the project on what kinds of changes and progress have been observed in these schools. This study has been limited to 28, vocational schools under I and II Industrial Training Projets and their needs for building, equipment and training of administrators and instructors. This

research aims to focus on the current situtation. It is not intended to develop a "model" for the problems. In this research, the survey has been sent to all schcol administrators and 10 % of the instructors. After the findings were reviewed, it was noticed that considerable steps were taken on restructuring by the schools which are under the project, These were; meeting most of their needs for building, equipment and sending 152 new instructors/faculty members abroad for studying. Howeven, the deficits to be stressed are that 25 % of the instuctors left their jobs after completion of the compulsory working requirement, necessary precautions were not taken to keep these trained human resources, and local advisory committees were not as effective as intended. On the other hand, the employment of the graduates looks promising, especially when the unemployment problem in Turkey is taken into consideration. The recommendations can be classified as follows; It has been thought that administrators should exert them selves more in following up the project aims, in keeping qualified instructors in schools, and attacting new instructors to these schools. Local advisery cominittees should be encowraged to be more active and it would be useul to continue to work on making employers more conscious of importance of the vocational schools in parallel to this process.

A PROPOSAL OF EVALUATION FORMAT FOR CREATING QUALITY ASSURANCE SYSTEM FOR HIGHER EDUCATION-VOCATIONAL SCHOOLS

Assistant Professor Orhan ELMACI – Assistant Professor Kemal POYRAZ

Research Asistant Metin ÇALIK

When the investment for higher education institutions are analyzed from a "cost-benefit" point of view, it becomes obvious that there is the necessity of revealing how we benefit from these investments. On the other hand, evaluating the activities o. these institutions from a quality point of view, will assure that the strenghts and the weaknesses of higher education of resources (investments). This will also bring along the strenghtening of the weaknesses of higher education instotitutions in the optimal allocation of'resources. Hence, in this study in order for the activities of vocational schools, which have an important place among the higher education institutions, of be subjected to quality evaluation, we aim of present a suggestion of evaluation format within the framework of a model, through induction method. In this direction, we have formed our study to four parts.

In the first part, the factors that direct the education at Vocational Schools have been presented as titles.

In the second part, how the quatily and accreditation procedures are carried out in Vocational Schools for both Turkey and in the world, has been explained briefly.

In the third part, in order to determine the quality class of Vocational Schools and Serve as a ground for the restructuring of them, a suggestion evaluation format has been presented within a framework of a model.

In the conclusion part a general evaluation and the summary of suggestions have been presented.

THE EXAMINING OF THE EFFECT OF THE CORRELATION BETWEEN THE DISTURBANCES AND BETWEEN INDEFENDENT VARIABLES ON THE EFFICIENCY OF SEEMINGLY UNRELATED REGRESSION EQUATIONS

Assistant Professor Nevin UZGÖREN

If the disturbance term of a regression equation is related with the disturbance terms of other regression equations ,those regression equations are called seemingly Unrelated Regression Equations (SURE). The efficient estimations of those equations are obtained by using Aitken's Generilazed Least Square Method (GLSM) which also considers the relationship amony the disturbances instead of Ordinary Least Square Method (OLSM).

In this direction, the purpose of the research is to show in the estimation of SURE; the correlation between disturbances has an increasing effect and the correlation between the mutually independent variables has a decreasing effect on the gain that will be obtained using GLSM instead of OLSM, by the help of an application.

THE FORMULATION OF EFFECTIVE STRATEGES HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AND AN APPLICABLE CONCEPT FOR THE EFFECTIVE STRATEGIC HUMAN RESOURCES

Ercan TAŞKIN

In Today 's world, the management science has developed very quickly. For this reason, either in the theoritical area or in application area. A lot of change appeared, related to organizational pattern. Some of these change are transformation that from theoritical area to application area. Also these changes were applied with companies. The other assumption at this point, theoritical studies lead applicational studies.

As we learnt from above subjects, theory and application influences each other. Thus, management science has been developing and naturally one of the substructures of that science is personnal management that has transformed strongly in recent years. Because companies took care of human behaviors.

A STRATEGIC APPROACH TO CREATE INTERNATIONAL COMPETITIVE ADVANTAGE IN THE INFORMATION SOCIETY

Assistant Professor Ergin UZGÖREN

Instead of the concept "mechanization", which expresses the general characteristic of the industrial society symbolically, the concept "planet" can be used as an expression of the information society. Because, in the information society; a syste, which is living, self surving and continuously renewing itself, is formed. It is seen, that in such a system, in order to create an advantage of international competitiveness, the strategies of the industrial society based on factor intensities can

not be sufficient. Therefore, in creating and advantage of international competitiveness in the information society, innovation becomes strategially important.

In the study, the change occured in creating an advantage of international competitiveness and the general effects of innovation on this change have been examined and suggestion hawe sumade related to increasing the capasity of innovation.

GLOBAL ELECTRONIC SECTOR AND TURKEY

Assistant Professor Mehmet YİĞİT

İn this article,at the scope of globe,spesifications of electronic sector has been analysed by country base, in the viewpoint of dependency of Turkey on importation and technology, the origin of sector,dimensions,technology and importation is analysed. Also, in Turkey, afforts of production in electronic one presented and introduced suggestions.

MANAGEMENT AND FINANCE OF HIGHER EDUCATION IN SOME COUNTRIES

Assistant Professor Ramazan KILIÇ

In this study, managing and financing of Higher Education are examined in some countries. It is important to search the structure of financing applied in different countries while taking up the financing of Higher Education in Turkey. Therefore in this study, the countries that use very different financing methods are examined

REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN TURKEY-THE PARTICIPATION RELATION AND VOTER PROFILE

Research Assistant Aykut ACAR

Participation is one of the most important elements of Democracy. Political culture and political conscious of voters in a country is most important thing in participation. Citizens that have been living in a country, especially voters, often talk about Democracy, but few of them know 'Real Democracy'. In that case, firstly, there must be a complete education system in order to build Democracy. Educated voters are real guarantee of Democracy. In conclusion, we can say that 'Democracy is an elegant flower'. We have to cover and exalt it together.

THE "PUBLIC BENEFIT" ON NATURALIZATION PROCESS

Research Assistant Yusuf GÖVEN

The state or other public institutions executes public services. Sometimes, while they are implementing their functions, need to have private properties. In this case; according to law, the state can have these properties by using its force. This process is called as "Nationalization". In order to be able to nationalization, "public

benefit" is necessary. That is; "public benefit" is legalize that operation. Public benefit that is often mentioned everywhere and everytime, hasn't been defined elearly clearly by law or cannot be defined; is the concept that changes according to the time and the place. Therefore; we believe that the topic needs to be explained in detail.

THE COMPORISON OF SPORTSMEN'S AEROBIC AND ANAEROBİC FORCES IN HENTBALL, BASKETBALL AND VOLEYBOLL TEAMS

Prof. Dr. Kemal TAMER-Hürmüz KOÇ

The aim of this study is to compare the sportsmen's anaerobic, aerobic forces in the branches of hentball, bacetball and Voleyball that resemble to each other as phyrical, physyological and motoric characteristics.

Thirty sportsmen participated in this study; lo hentball players who have the mean of 23+2,21 year, 179.8+5.07 cm. high and 72.8+8.50 kg weigh, lo bascetboll players who have the meari of 22.9+1.91 year.age, 186.9+4.68 players who have the mean of 21.5+1.08 year-age, 180.9+6.28 cm. high and 73.3+6.09 kg. weigh.

It was opplied to vertical springig for Anaerobic measurement, and to 20 metre shutte race for oerobic measurement. At the and of the measurement the anaerobic force (powei) that was foundation hentball players is 124.2+15.62 kg. m/sn, in 132.1+13.30 kg. m/sn. in voleyball players. On the other hamd the aerobic force that was found out in hentball players is 47.6+4.74 ml/kg./min. It is 48.07+7.99 ml/kg./min İn bascetball players and It is 49.3+3.35 ml/kg./min in voleyball-players.

It was applied to the variance analizing test to determine the meoningful level between the proups from the statistical point of view (ANOVA).

THE IMPORTANCE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS WHILE BEGINNING TO THE 21st CENTURY, SOME OFFERS FOR IMPROVEMENT, SERVICE AND ORGANIZATION OF INSTITUTIONS

Associated Professor Seydi KARAKUŞ
Assistant Professor Veysel KÜÇÜK

Due to the development of the industry and technology, there existed an decreasing demand to human labour force. The alternative ways are sought to dircet the inc+reasing population and the surplus energy of free persons. In the emerging spare times, sports one of the most effective way to deal with that problem. To realise that. The popular participation in building these complexes are to be augmented and applied. In this paper, some suggestions are to be made about to fund such complexes.

PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS ACTIVITIES IN THE SECONDARY SCHOOLS THROUGH THE ENTIRETY OF EDUCATION

Associated Professor Seydi KARAKUŞ
Assistant Prof. Dr. Veysel KÜÇÜK

This is a fact that sport is one of the essential element to have a healty body. Becaue of this , we see that sport is given importance in the education instituons. The aim of our works discloses the roles of the physical education lessons which are located in the education assocation. However, forming the schools teams, training the teams and competitions between the classes are situated in our works too. After this discloses the present situation, we will try to suggest the way of solving the problems.

EXAMINING THE SOCIO-ECONOMICAL STRUCTURES OF THE CANDITATES WHO TAKE THE ENTRANCE EXAMINATIONS OF THE PHYSICAL TRAINING

Fatih KILINÇ-Çetin ÖZDİLEK-Mehmet GÖRAL

Te pulpose of this study is to examine the socio-economical structures and the goals for applying of the cantitates who apply Physichal Training departmans and colleges through preregist ration.

Taking 1000 men and 250 women as the sample, questionnaire method has been applied in the research.

It has been determined that the majority of the socio-economical structures of the candidates are in the middle range, tegoals of them is to become

Physichal training and sports teachers and the preparation courses for the entrance exams of Phyichal training and sports depertments yield to unregi stered incoe and increase the safficiency.

THE POET SIRRI FROM KÜTAHYA, ONE OF THE POETS IN THE 18th CENTURY

Assistant Prof. Dr. Kadir GÜLER

Kütahya is at the position of 6th (sixth) culture centre with its poets in Ottoman literature.

Ottoman-poetry arose origihated first in Kütahya. Aşık Sırrı is a poet whose names goes for-back among the bards of Kütahya, a culture home.

In this essay, Âşık Sırrı is going to be introduced to its reades shortly and his six-poems will firstly be presented to the use of literary-critics.

TURKISH EXPRESSIONS FROM YUNUS TO FUZULİ

Assistant Prof. Dr. Kadir GÜLER

Turkish language had begun to be used after the settlement of Turkish people in to Anatolia.

During the time of Anatolian feodal administerations various works had translatetinto our language. The importance of Turkish language had understoed by the translations of these works.

In this written article during the period of feodal and Ottamans we showed the samples of the point of views of the managers and poets.

UNIDENTIFIED POSTMODERNIZM

Research Assistant Kemal TİMUR

So far there have been many researches and studies on postmodernism. It has been shortly mentioned klasisizm, romantism, parnasism, sembolism, kübism, fütürism, dadaism and sürrealism about literary currents beginning before postmodernism.

It has been considered to talk postmodernism related to complex definiation by searching many sources. By applying ideas of these writers and experts has been commented on this subject: Cengiz Ertem, Gülseli İnal, Zygmunt Bauman, Oya Batum Menteşe, Gürsel Aytaç, Jean Fraçois Lyotard, Hasan Bülent Kahraman, Magille, İhab Hasan, Eagleton, Ünsal Okay, Mehmet Ergüven ve Esteinsson.

SCIENTIFIC WORKS ABOUT KÜTAHYA and A TRIAL ABOUT PRESENTATION OF THESE WORKS TO THE PUBLIC OPINION OF KÜTAHYA

Mustafa BIYIKLI

Social and technical knowledges taken by the scientific works about the developments of countries and people are doubtlessyl useful and precious in case they are applied. The social and technical knowledges which are not presented to the usage of authorities by means of poblication are just some theories collected in minds and never practiced.

There are more than a striking hundred works about Küahya, which is a historical city and on the to be a scientific, cultural and arts city. There are 104 works (thesis) are preared about Kütahya and its different specialities by means of the knowledges taken from Higher Education Association's Documentation Center 9 of them are scientific works for Doctorate and 95 of them are scientific works for Master Degree.

Looking at the list, we can see 41 works about the mine and mining in Kütahya, 7 works for city and its dictricts, 9 works for agriculture and nature, 9 works for forests, 4 works for industries, 2 works for building and settling, 1 work for public and 1 work for transporation.

To tansform these works from theory to topractice will contribute for developing and enlarging the city of Kütahya.

The two lists of scientific works which are prepared according to its subject and species aboud Kütahya are given below.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

İŞLETMELERDE STRATEJİK KARARLARIN ALINMASINA İLİŞKİN BİLGİLERİN ELDE EDİLMESİNDE MAMUL HAYAT EĞRİSİ ANALİZLERİ

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN

ÖZET

İşletmelerin üretmiş olduğu mamullerinin satışlarına bağlı olarak bir hayat eğrisi vardır. Bu hayat eğrisinin analizi, gelecekteki stratejik seçenekleri için önemli bilgiler sağlamaktadır. Mamul hayat eğrisi analizi etkili bir şekilde uygulandığında stratejik kararların alınmasında büyük önem taşıyacaktır.

İşletmelerin üretmiş olduğu mamullerinin hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejikleri seçmek ve bunları uygulamaya koymak zorundadır. Stratejik yönetim muhasebesince sunulacak bilgiler, alınacak stratejik kararları etkileyerek mamul hayat dönemlerinin uzamasına ve mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır.

GİRİŞ

Mamul hayat süreci kavramı, işletmecilik literatüründe uzun zamandır kullanılmaktadır. Bu kavram, işletme mamullerinin ya da hizmetlerinin pazara sunulduktan itibaren pazardan çekilmesine kadar olan süre içersindeki satışlarının gelişimini ifade etmektedir. Mamul hayat sürecinin yararları üzerinde geçmişte çok tar-

tışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Ancak son 20-25 yıllık sürede yapılan araştırmalar ve edinilen deneyimlerle bu tekniğin özellikle stratejik yönetim açısından yararları üzerinde görüş birliğine varılmıştır.[1]

Mamullerinin hayat süreci çok kısa olabileceği gibi uzun da olabilir. Bu süreç içersinde mamul belirli aşamalardan geçer. Mamulün ve pazarın özelliklerine göre bu aşamaların sayısı ve uzunluğu değişmektedir. Bazı mamullerin hayat süreci iki aşamalı iken bazılarının altı aşamalı hayat sürecine sahip olduğunu görürüz. Ayrıca, her bir aşamanın sınırlarını da kesin olarak belirlemek mümkün olmamaktadır. Mamullerinin belirli mamul hayat dönemlerinden geçiş süreleri farklı olabilir. Bazı mamuller belirli hayat dönemlerini çok süratle geçerken bazıları da daha yavaş bir seyir izlemektedir.[2]

Mamul hayat dönemleriyle ilgili bu olumsuzlukları belirtmedeki amacımız; mamulün ve pazarın özelliklerini de gözönüne alarak her mamül ya da hizmet için ayrı bir mamül hayat eğrisi oluşturulması gerektiğine dikkat çekmektir.

1. Mamul Hayat Eğrisi

Mamul hayat süreci, işletme stratejilerinin seçilmesinde, çok kullanılan bir tekniktir.[3] Şekilde de görüldüğü gibi yatay eksende zaman dikey eksende satış miktarı ve kâr yer almaktadır. Zamana göre kâr ve satış hacimlerinin birleştirilmesinden mamul hayat eğrisi elde edilmektedir. Eğri daha sonra dört bölgeye bölünür. Bunlar da mamulün hayat evrelerini (dönemlerini) oluşturur.

Giriş (Tanıtma) Dönemi: Bu dönem mamulün ya da hizmetin ilk kez pazara girdiği dönemdir. Mamul pazarda tanınmaktadır. Satışlar yavaş bir hızla artmaktadır. Maliyetler yüksek olup, genellikle zarar sözkonusudur.

Büyüme (Gelişme): Bu dönem de mamule olan talep artmaya başlar ve satış gelirleri hızla çoğalır. Rakip işletmeler pazara girmeye başlarlar. Mamulü ilk defa pazara süren lider işletmelerin kârları daha fazla olur. Rekabet yoğun olarak devam ederken kârlar önce maksimum seviyeye çıkâr sonra düşme eğilimine geçer. Satışlar önceleri artarken daha sonra düşmeye başlar.

Gerileme (Düşüş) Dönemi: Bu dönemde satışlardaki düşme hızlanır. Yeni mamuller pazarda ilgi görürler. Az sayıda markaya bağlı olan müşterilerin mamulü satın almaya devam ettiği pazarda, kârlardaki düşme daha da hızlanır. Müşterilerin beğenileri ikame mallara yönelmiştir.[4]

Dış çevre faktörleri ile Pazar faktörlerinin dinamik yapı içerinde devamlı değişmesi, mamulün hayat sürecini etkilemektedir. İşletmelerin başarılı olabilmesi için değişen koşulları sürekli izlemesi, gerektiğinde kararların alınması ve kararlara uy-

[1] İsmet MUCUK, Pazarlama İlkeleri, 5. Baskı, Der Yayınları No: 39, İstanbul, 1991, s. 147.

[2] Philip KOTLER, "Phasing Out Weak Products", Strategic Management, Ed. Richard G. HAMERMESH. Harvard Business Review Executive Book Series, John Wiley and Sons, Inc., U.S.A., s. 375.

[3] Charles W. HOFER, "Toward a Contingency theory of Business Strategy", Academy of Management Journal, Vol. 18. December-1975, s. 798.

[4] MUCUK, s. 143; KOTLER, s. 375.

gun faaliyetlerin yürütülmesi son derece önemlidir. Değişen çevre koşullarının işletmeye sunduğu fırsatları değerlendirmek ve yarattığı tehlikeleri bertaraf etmek işletmenin amaçlarına ulaşmaları açısından şarttır.

2. Mamul Hayat Dönemlerinin Stratejik Analizleri

İşletmenin üretmiş olduğu mamulün hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejileri seçmek ve bunları uygulamaya koymak zorundadır.

İşletmelerin mamulün her hayat döneminde karşılaşacağı sorunlar ve seçeceği stratejiler genellikle birbirinden farklıdır. Bu nedenle, her mamul hayat dönemi ve bu dönemde ortaya çıkabilecek sorunlar ile seçilecek stratejileri ayrı ayrı inceleme yerinde olacaktır. Mamul hayat sürecinin aşamalarına göre mamulün izlediği stratejik yönelimler aşağıdaki şekilde görülmektedir.[5]

Mamul hayat süreci içerisinde alınacak doğru stratejik kararlar ve bu kararların uygulanması, herbir mamul hayat döneminin uzamasına, dolayısıyla mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır.[6] Stratejik kararların alınması da stratejik yönetim muhasebesi bilgilerinin kullanılmasını gerektirecektir.

A. Giriş Dönemi ve Stratejik Analizi

Mamul hayat sürecinin ilk dönemi (giriş), işletme açısından önemli yatırımların olduğu ve işletmeye nakit akışının negatif olduğu bir dönemdir. Araştırma geliştirme ile pazarlama araştırmalarına ilişkin harcamalara ihtiyaç duyulur. Mamul pazarda ilgi görmeye başladığı zaman sabit varlıklar, çalışma sermayesi ve pazarlama faaliyet ve harcamalarına daha fazla ağırlık vermek gerekir. İşletmeye önemli bir nakit girişi sağlanmadan önce bütün bu harcamaların yapılması gerekir. Pazara sunulan mamul ilgi görmezse, işletmenin yapmış olduğu harcamalara karşılık nakit girişi sağlanamaz. Bu nedenle bütün yeni mamullerin pazara sürülmesinde nispeten yüksek düzeyde işletme riski vardır. Bu yatırımı belirlemek için yapılan ilk finansal değerlemede bu risk dikkate alınmalıdır. İskonto edilmiş nakit akışı teknikleri, normal olarak böyle yeni mamul geliştirmeleri için kullanılmalıdır. Gelecekteki kârlar ve paranın zaman süreci içindeki göreceli etkisi hesaplamalara yansıtılabilir.

Mamulün pazara girişinde işletme açısından genellikle iki tür riskle karşılaşabilir. Birisi mamulün pazarda kabul görmesine, diğeri de uygulanacak stratejilerin belirlenmesine ilişkin risktir.

Pazara yeni sunulan mamulün kabul görmesi, mamulün niteliğine ve özelliklerine bağlı olmakla birlikte, faaliyette bulunacak pazarın ve dış çevrenin koşullarına bağlıdır. İşletme, içinde bulunduğu koşulları değerlendirerek belirlediği fiyat ve miktarda mamulü pazara sürer. Başlangıçta, mamulün pazarda müşteri tarafından kabul görmemesi riski de vardır. Bunun örnekleri çoktur.

---

[5] David HUSSEY, Corporate Planning: Theory and Practise, Pergamon Press, Exeter, 1979, s. 60.

[6] Patric Mc NAMEE, Management Accounting: Strategic Planning and Marketing, Butterworth an Heineman Lmd., Oxford, 1991, s. 44

İkinci belirsizlik, uygulanacak stratejilere ilişkindir. Yeni mamülün pazarda başarısını sağlayacak rekabet kuralları başlangıçta oluşmaz. Pazardaki rekabet kurallarına göre belirlenemeyen stratejilerin uygulanması işletme açısından risk yaratır. Bu koşullarda işletmeler, daha çok reklam ve mamul dağıtım faaliyetlerine ve harcamalarına ağırlık verebilir.[7] Yeni mamuller müşteriler tarafından kabul görürlerse, işletmeler harcamalarının karşılığını alabilirler. Aksi halde, işletmenin içinden çıkılmaz durumlarla karşılaşması kuvvetle muhtemeldir.

Stratejik yönetim muhasebesi bu aşamada çeşitli fiyatlama stratejilerinin belirlenmesine ve uygulamasına ilişkin bilgiler sağlar. İşletme mamul maliyeti üzerine yüksek bir kâr ekleyerek pazarın kaymağını almaya çalışabilceği gibi, düşük maliyet ve düşük fiyat uygulamalarıyla pazarın derinliğine girmeye çalışabilir. Bunun için maliyet ve kâr kompozisyonunu pazarın koşullarını da dikkate alarak doğru olarak belirlemek ve mamulün pazardaki gelişimine göre izlemek gerekir.

İşletme stratejilerinin, özellikle stratejilerin kritik başarı faktörlerinin finansal kontrol ölçüleri ile bağlantısını kurmaya çalışmak, stratejik yönetimin diğer süreçleri kadar mamulün tanıtma (giriş) dönemi açısından da oldukça önemlidir. Çünkü, özellikle yeni mamulün Pazara giriş döneminde, yatırımın kârlılığı gibi çok genel finansal kontrol yöntemlerinin kullanımı işletme açısından tamamıyle felaket olabilir. Stratejik açıdan kritik öneme sahip uzun vadeli yatırım yerine, yöneticileri kısa vadeli kârlara yöneltecek çabalar yanlış sonuçlar verecektir. Aynı zamanda, yatırım kârlılığı oranının kullanılması, yeni mamullere yapılacak yatırımları en aza indirerek yöneticileri, başarı oranını iyileştirmeye yönlendirebilecektir. Bu uzun vadeli verimlilik düşüncesine aykırı bir uygulamadır.[8]

Aynı zamanda, ilk yatırım kararı, projenin tahmini ekonomik süresine göre iskonto edilmiş nakit akım analizini kullanarak değerlendirilirken, bu analiz tekniğinin projenin finansal kontrolu için uygun olmadığı ileri sürülür. Gelecekteki nakit akışları önemli ölçüde değişkendir ve bu yüzden böyle bir teknik, düzenli bir kontrol ölçüsü olarak kullanılmamalıdır. Bununla birlikte bazıları iskonto edilmiş nakit akış tekniğinin gerektiğinde güncelleştirilerek kullanılabileceğini ileri sürerler. Güncelleştirilmiş finansal değerleme ilk yatırım kârarını gözden geçirmek için kullanılabilir. Ancak, finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılmamalıdır.[9]

Mamulün giriş evresiyle ilgili olarak yapılan yatırımlar ve bu evredeki faaliyetler fiziksel ölçüler kullanılarak kontrol edilebilir. Fiziksel ölçü, mamul gelişme evresine gelmeden yatırımlarda ulaşılması gereken temel karar noktasını gösterir. Proje (yatırım) herbirinin kendi ölçülebilir amacı olan birbirinden ayrı bölümlere ayrılmalıdır. Projenin bölümlere ayrılması, ihtiyaç duyulabilecek kaynakların belirlenebilmesi için tahmini toplam harcamaların da benzer şekilde analiz edilmesini sağlayacaktır. Temel karar noktalarına ulaşmak için gerçekleştirilen maliyetler, bütçelenmiş maliyetlerle karşılaştırılabilir. Gerçekleşmiş maliyetlerle planlanan maliyetlerin karşılaştırılması, bütün projenin tahmini maliyetlerini güncelleştirmede

[7] McNAMEE, s. 41.

[8] Gerald I. SUSMAN, "Product Life Cycle Management" Emerging Pratices in Cost Management, Ed. Barry J. BRINKER, Warren, Gorham and Lamont, Inc., Boston, 1990, s. 228.

[9] Keith WARD, Strategic Management Accounting, Butterworth, Heineman Lmd. Oxford, 1992 s. 246.

ve gelecekte yürütülecek benzer proje maliyetlerinin tahmininde yarar sağlayacaktır. Temel karar noktasına ulaşılmazsa, belirli sorunlara alternatif çözümler bulunmadıkça, projenin terkedilmesi gerekebilir.

Mamul için yapılan yatırımların (proje) değerlendirilmesinde, diğer proje yönetim tekniklerinden yararlanmak mümkündür. Özellikle, zaman unsurunun proje için kritik başarı faktörü olması durumunda bu tekniklerin tercih edilmesi gerekir. Kritik yol analizleri (CPA) ve proje değerlendirme ve gözden geçirme teknikleri (PERT), projenin toplam süresi açısından sınırlayıcı faktörlerin belirlenmesinde kullanılabilir. İşletmeler daha fazla kaynak kullanarak ve harcamaları hızlandırarak toplam proje süresini azaltabilirler. Ayrıca, bu teknikler, belirli noktalara ulaşıncaya kadar harcama yapılmayacak proje alanlarını da gösterir.[10]

B. Büyüme (Gelişme) Dönemi ve Stratejik Analizi

Büyüme aşamasında mamul pazarda kabul gördüğü için satışlar hızla artmaya başlar. Yeni işletmeler pazara girer. Pazarda taklit ya da ikame mallar yavaş yavaş yer alır. Maliyetler yüksektir. Özellikle satış harcamalarının yoğunluğu maliyet içinde önemli bir yer tutar. Ancak, satış miktarı arttıkça birim başına maliyetler düşmeye başlar (Ölçek ekonomisi ve deneyim eğrisi etkisi). Nakit girişlerinde artış görülür. Kârlar artar. Pazar payı ve büyüme oranı artmaktadır.

Bu aşamada, işletmenin uygulayabileceği stratejiler genellikle, Pazar payını ve kârları arttırmaya yöneliktir. Bu nedenle, maliyetleri azaltabilmek için üretimde etkinliği sağlamak, yeni pazarlar yaratmak, yeni dağıtım kanalları aramak, mamul kalitesini artırmaya çalışmak, mamullerde farklılaştırma ve çeşitlendirmeye gitmek, mamulün ve markanın tanıtılmasına çalışmak uygulanabilecek stratejilere örnektir.[11]

Büyüme aşamasında pazarlama stratejileri temel başarı anahtarları sayılabilir. Pazarlama harcamaları, farklı sınıflara ayrılmalıdır. Bir kısım harcamalar, mamulün müşterilere tanıtımı ve pazarın büyütülmesini sağlamak için yapılır. Bu harcamalar pazardaki bütün işletmelere yarar sağlar ve normal olarak pazardaki lider işletme tarafından yapılır. Pazarlama harcamalarının önemli bir yönü de işletmelerin büyüyen pazardaki kendi paylarını artırma çabalarıdır. Bu Pazar payını geliştirme harcamaları, bir pazarlama varlığı yarattığı için yatırım olarak sayılmalıdır. Bu varlığın finansal geri dönüşü, mamul olgunluk aşamasına geldiği zaman işletmenin artan nakit girişinden sağlanacaktır. Pazarlama varlığının finansal değerlemesi, iskonto edilmiş nakit akış analizlerini kullanılarak yapılmalıdır. Bu teknik, aynı zamanda, artan Pazar payına ulaşmak için kullanılan alternatif pazarlama stratejilerinin kıyaslanması için kullanılmalıdır.

Mamul talepleri arttıkça, harcamaların Pazar geliştirme dışındaki diğer amaçlar için yapılması gerekir. Harcamalardan bir kısmı önceden ulaşılan Pazar payını korumak için yapılmalıdır. Bu harcamalar yapılmazsa pazarlama varlığı yarat-

[10] John B. MINER; Vincent P. LUCHSINGER, Intoduction to Management, Charles E. Merril Publishing Company, Ohio, 1985, 526

[11] Melvin J. STANFORD, Management Policy, 2. Ed. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1983, s. 114; Zeyyat HATİPOĞLU, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Temel Araştırma A. Ş. Yayınları No: 44, Met-Er Matbaası, İstanbul, 1986, s. 107; Ömer DİNÇER, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul, 1991, s.166.

mak için önceden yapılan harcamaları da değersiz kılar.[12] Aynı zamanda, artan talepleri karşılayabilmek ve ek kapasite yaratmak için sabit varlıklara önemli yatırımlar yapmak gerekir. Sabit varlıklarda artış çalışma sermayesine yatırım yapmak ihtiyacı duyurabilir. Fon talepleri hızla büyüyen işletmelerde önemli sıkıntılara neden olabilir. Muhasebe sistemi ilerde meydana gelebilecek muhtemel sorunlara dikkati çekmek zorundadır. Bunun için bugünkü ve gelecekteki finanslama yeteneklerini ve işletmenin sürdürülebileceği maksimum büyüme oranını gösteren bir finansal model geliştirilebilir. Finansal model, Pazar payını artırmak ya da Pazar payını korumak için ihtiyaç duyulan fonları karşılamayacağını gösterirse alternatif stratejilerin uygulanması gerekir.

Pazar payını arttırmak ve Pazar payını korumak için ihtiyaç duyulan pazarlama harcamalarını değerleme ayrı olarak sürdürülemez. Stratejik yönetim muhasebesi sistemi işletme dışından bilgiye ihtiyaç duyar. Büyüme aşamasında en önemli dış bilgi, pazarın büyüme oranı ve rakiplerin pazarlama faaliyetleridir. Pazar payını artırmak için en uygun stratejinin seçilmesine karar vermeden önce, işletme pazarlama stratejileri ve rakiplerin göreceli mamul konumu konusunda bilgiye ihtiyaç duyar.

Rakiplerin pazarlama harcamalarının göreceli düzeyleri ve harcamaların niteliği konusundaki bilgiler, büyüme aşaması için oldukça önemlidir. Aynı zamanda, mevcut kapasite kullanma düzeyi, işletme Pazar payını arttırma çabasına gireceği zaman, rakibin karşılık verip veremeyeceğini göstermesi açısından önemli bir bilgidir.

Bu aşamada stratejik yönetim muhasebesi, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün gelişimini, hem içe dönük ve hem de dışa dönük olarak gerçek ve potansiyel rekabet atılımları ile dikkatli bir şekilde izlemelidir.[13]

Yatırım kararları, iskonto edilmiş nakit akış tekniği kullanılarak yapılan finansal değerlendirmelere dayandırılacaktır. Finansal kontrol ölçüsü olarak iskonto edilmiş nakit akım yöntemi kullanılabilir. Daha önceki evrede bu yöntemin finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılmasının sakıncası belirtilmişti. Ancak, bu aşamada mamül başarılı olarak tanıtıldığı ve Pazar büyümeye başladığı için nakit akışları belirli doğrulukta tahmin edilebilir. Bu tahminler belirli süreler itibariyle gözden geçirilebilir ve güncelleştirilebilir. Temel finansal kontrol ölçüsü olarak iskonto edilmiş nakit akış analizlerini kullanmanın amacı, yöneticilere uzun vadeli faaliyetlerinin finansal etkisine dikkati çekmektir.[14]

Bununla beraber, göreceli Pazar payı ve toplam pazarın büyüme oranı da finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılabilir. Bu faktörler düzenli olarak izlenip planlanan düzeylerle karşılaştırılır. Farklılık bulunduğu zaman farklılığın altında yatan nedenler analiz edilerek açıklanabilir.

Stratejik yönetim muhasebesi bilgi sisteminin önemli olan amacı, stratejilerdeki değişme ihtiyacına mümkün olduğu kadar erken, dikkati çekmektir. Bü-

[12] KOTLER, s. 378

[13] WARD, s. 255.

[14] Charles HONGREN, **Introduction to Management Accounting**, Forth Ed., Prentice Hall of India Private Lmd., New Delhi, 1980, s. 352.

yüme evresinde, azalan verimler kanunu düşüncesine uygun olarak pazarlama harcamalarının artması, Pazar payının da artmasına neden olur. Muhasebenin özellikle, Pazar payı ile pazarlama yatırımları arasındaki ilişkiyi en uygun düzeye getirme konusunda erken uyarı sistemi görevini görmekte olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu uyarıların toplam rekabet stratejisinin değişmesi açısından yapılmasının önemli bir değeri vardır. Muhasebe sistemi, pazarın büyüme oranını, Pazar büyüme oranının düşmeye başladığı zamanı da belirleyebilir. Böylece, mamulun olgunluk aşamasına ne zaman başlayacağım tahmin etme imkanı sağlanır.[15]

C. Olgunluk Dönemi ve Stratejik Analizi

Bu evre, mamulün en uzun hayat dönemidir ve önemli stratejik sorunlar bu evrede çıkar. Satışlar düşük hızla artmaya devam eder. Birim maliyet düşük olduğu için kârlar başlangıçta iyidir. Nakit girdileri iyi olduğu için nakit fazlalıkları oluşur.

Olgunluk evresi sürerken rakipler çoğalır ve rekabet yoğunlaşır. Fiyatlar düşmeye başlar ve maliyet düzeyine kadar inebilir. Mamul kalitesinde iyileştirmeler yapılabilir mamule yeni özellikler katılabilir ve yeni modeller geliştirilerek rakiplere nazaran üstünlük sağlamaya çalışılır. Yeni dağıtım kanalları aranır. Reklam kampanyalarına yoğunluk devam eder. Bütün bu koşullar kârların azalmasına neden olur.

Yine bu evrede büyük yatırımlara girişilmez, mevcut yatırımların korunmasına ve iyileştirilmesine çalışılmalıdır. İşletmenin varlıkları ve maliyetleri üzerinde kontrolün de yoğunlaştırılması gerekir.[16]

Rekabet ortamının yoğunlaştığı bu aşamada, özellikle rekabete ilişkin bilgilere önem verilmesi gerekir. İşletme aynı zamanda, kârları ve nakit girişlerini en üst düzeye çıkarabilmesine yönelik finansal bilgiye de ihtiyaç duyar. Kârların ve nakit girişlerinin olumlu olduğu bu dönemde süre ne kadar uzun olursa işletme açısından o kadar yararlı olur. İşletmeler bunun bilincindedirler. Bu nedenle, kârlılıklarını ve rekabet üstünlüklerini korumaya yönelik stratejik kararlar alıp uygularlar. Ayrıca, uygun finansal kontrol ölçülerinin kullanılması gerekir.

Bu evrede toplam pazarın büyüme hızı düşük olduğu için mevcut müşterilerin rakip işletmelere kaptırılmaması, maliyet etkinliği sağlayabilir. İşletme potansiyel müşterileri kendi yanına çekmek için yoğun harcamalar yaparken mevcut müşterilerini kaybetmesi, maliyetler açısından etkinsizlik sayılabilir. Stratejik yönetim muhasebesi, müşteri kârlılık analizleri (CAP) yapmak suretiyle işletmenin müşterilere olan maliyet-kârlılık ilişkilerini analiz ederek yönetime yararlı bilgiler sağlayabilmektedir. Müşteri kârlılık analizleri, işletmeye önemli ölçüde kâr sağlayan, sayıca az, fakat işletmece önemli olan müşterilerin hesapları üzerinde yapılır. İşletmeler bu müşterilerini koruyabildiği ve hatta yeni müşteriler katabildiği sürece kârlılığı artacaktır. Aksi halde, rakip işletmelerin stratejik planlarında potansiyel müşteri olarak görülen bu önemli müşterileri

---

[15] WARD, s. 256.

[16] McNAMEE, s. 42-43; DİNÇER, s. 166-167; HATİPOĞLU, s. 107; STANFORD, s. 114.

kaybetme ve dolayısıyla kârlarda düşme ihtimali vardır.[17] Sözkonusu müşterilerinin kazanılmasına yönelik harcamalar yapılabilir. Müşterilerin kazanılamayacağı anlaşıldığı takdirde, müşteri hizmet maliyetlerinin azaltılmasına ya da müşteriye tanınan avantajların (örneği, fiyat indirimleri gibi.) kaldırılmasına çalışılır.

Olgunluk evresindeki temel stratejik eylem, mümkün olduğu kadar en yüksek kârı elde etmeye çalışmaktır. Bu nedenle, işletmenin finansal başarısını kontrol etmek için kâr ölçüsünü kullanmak daha uygun olur. Diğer yatırım kârlılığı oranı, bu evrede kullanılabilir. Ancak, bu yöntemin kısa dönem muhasebe ölçüsü olduğu da unutulmamalıdır. İşletme, oldukça uzun bir süreyi kapsayan olgunluk evresinde finansal kârı en üst düzeye çıkârmaya çalışır. Bu yüzden, işletme, yatırım kârlılığı oranı yanında bazı kontrol ölçülerine ihtiyaç duyar. Bunlardan birisi, göreceli Pazar payı ölçüsüdür. Bu ölçü finansal olarak ifade edilebildikleri oranda uygun bir kontrol ölçüsü olarak kullanılabilir. Pazar payındaki olumsuz değişmeler olduğunda, bunun nedenleri araştırılır. Finansal analizler bu değişmelerin ve alternatif stratejik eylemlerin finansal etkilerini belirler. Değişmelere karşı alınacak strajik önlemlere işaret eder.

Diğer bir kontrol ölçüsü, kârlılık oranlarıdır. İşletmenin kârlılığı değişik açılardan incelenir. Kârlar, satışların artışından ya da yatırımların azalmasından da kaynaklanabilir. Yatırımların azalması kısa dönmede yatırım kârlılığı oranının yüksek çıkmasına neden olur. Ancak, uzun dönemli nakit girişi bozulabilir. Kâr oranları ile nakit akış düzeyleri birlikte analiz edilerek finansal kontrol süreci sürdürülebilir.[18]

Stratejik uygulamaların başarısını ölçebilmek için finansal kontrol ölçülerinin birlikte kullanılması gerekir. Bir ölçüye bağlı olarak analiz yapmak yöneticileri yanıltabilir.

D. Gerileme (Düşüş) Dönemi ve Stratejik Analizi

Bu evrede, satışlar ve kârlar azalmaya başlar. Pazar payında ve verimlilikte düşüş vardır. Mallara olan talep bazen tamamıyla kaybolabilir. Müşteriler pazardaki diğer güçlü rakiplere yönelmiştir. Maliyetlerin satış gelirleri içindeki oranı yüksektir. Nakit fazlalıkları erimeye başlar.[19]

Bu evrede işletmeler, bazı stratejik önlemler alabilirler bunlar aşağıda verilmiştir.

- ✓ Mamulu gözden geçirerek hayatta kalma süresini uzatmaya çalışmak
- ✓ Mamul çeşitleri incelenerek koşullara göre bir mamul üzerinde yoğunlaşmak ve diğer mamulleri terketmek,

[17] WARD, s. 271-272.
[18] WARD s. 273.
[19] McNAMEE, s. 43. DİNÇER, 167; HATİPOĞLU, s. 107.

- ✓ Pazar koşulları incelenerek, bir pazarda yada pazarın küçük bölümünde yaşamaya çalışmak,
- ✓ Ürün özelliklerini, dağıtım kanallarını ve fiyatları değiştirmek,
- ✓ En önemlisi, sürekli olarak başarı ve kârlılığı, nakit akışlarını Pazar paylarını kontrol etmek ve değerlendirmek,
- ✓ Yatırımları en aza indirmek mümkün olan en yüksek düzeyde tassarruf önlemlerini almak,
- ✓ Nakit girişlerini artırmak için her türlü önleme başvurmak alınacak stratejik önlemlere örnek gösterilebilir.[20]

Bu evrede nakit girişlerine ilişkin bilgiler temel kritik faktör sayılır. Nakit akışları dış çevredeki değişmelerden önemli ölçüde etkilenir. Stratejik yönetim muhasebesi sistemi, yaşama savaşı veren mamul üzerindeki dış etkileri belirlemeye çalışmalıdır. Mamulün olgunluk evresinden düşme evresine geçiş nedenleri saptanabilir. İşletme mevcut müşterilerinin yolunu tercih ederek ek yatırım ve tanıtma harcamalarına yönelmesi, mamulün pazarda ilgi görmemesi halinde, düşüş dönemini hızlandıracaktır.

Diğer önemli bir konu, işletmenin pazardan çıkış aşamasında, mamulün üretiminde ve pazarlanmasında kullanılan varlıkların gerçekleşebilir değerinin belirlenmesiyle ilgilidir.[21]

Stratejik yönetim muhasebesi sistemi, bu evrede, mamulün pazardaki düşüş süresini belirlemeye çalışır. Mamulün düşüş oranı yavaş seyrediyorsa, işletme nakit girişlerini artıracak ve nakit çıkışlarını düşürecek önlemleri alarak yaşamaya çalışır. Mamulün düşüş oranı çok hızlı bir şekilde iniyorsa, bu kez, pazardan çıkılacak en uygun zamanın belirlenmesi gerekir.

Düşme evresinde nakit akış analizleri en uygun finansal kontrol yöntemidir. Yeni yatırımların yapılmadığı bu dönemde, genellikle nakit akışlarının işletmenin sağlayacağı kârdan daha fazla olması beklenir. Fazlalık, daha önce ki dönemlerde yapılan sabit varlık yatırımlarının amortismanından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda sabit varlıklar azalmasına rağmen az da olsa mamul üretimi ve satışı sürecektir. Düşen satışlar, daha düşük çalışma sermayesine ihtiyaç duyurur. Böylece nakit fazlalığı ortaya çıkar. Aynı mamule yatırım ihtiyacının duyulmadığını bir aşamada ortaya çıkan nakit fazlalığı, kısa vadeli nakit giriş sağlama düşüncesiyle yöneticilerin satışlar üzerinde yoğunlaşmalarını teşvik eder.[22]

Yöneticiler bu nakit fazlalıklarını başka yatırım alanlarına yönelebilecekleri gibi, ortaklara temettü olarak geri ödeyebilirler.

---

[20] STANFORD, s. 114; McNAMEE, s. 44; HATİPOĞLU, s. 108.
[21] SUSMAN, s. 229.
[22] WARD, S. 279-280.

SONUÇ

Klasik yönetim faaliyetlerinin planlamasına ve kontorolüne yardımcı olan bugünkü yönetim muhasebesi, stratejik yönetime yararlı olacak bilgileri sağlayamamaktadır. Çünkü, değişimin yönetimi olan stratejik yönetim işletme işlevlerinde de yine aynı yönelimle bir takım değişiklikleri gerektirir. Fırsat ve tehlikelerin analizine kısacası çevrenin analizine ve bu analiz sonucundaki tespitler yönelimli çalışmak, klasik işletme işlevleriyle mümkün olamayacağından, yönetim muhasebesi de yetersiz kalacaktır. Stratejik yönetim muhasebesi işletme üzerinde önemli etkilere sahip çevre faktörlerindeki uzun vadeli muhtemel değişimlerini finansal açıdan izlemeye ve değerlendirmeye ve değişme endeksli çözümlerin üretimi için bilgi üreten bir konudur. Stratejik yönetim muhasebesi, bu işlevlerine; ekonomik, teknolojik, sosyal, siyasal (yasal düzenlemeler) değişmelerin işletme üzerindeki finansal etkilerini, rakiplerin maliyet yapı ve eğilimlerini ve ayrıca, işletme kaynaklarının; pazarın gelişimine kârşılık verebilme yeteneğine ilişkin bilgileri toplayarak, analiz ederek ve raporlayarak realize eder.

Stratejik yönetim muhasebesi uzun vadeli stratejik planların hazırlanmasına yönelik stratejik kârarlara ilişkin bilgiler sağlar, planlara uygun alternatif bütçelerin ve programların oluşturulmasına yardımcı olur. Stratejik planlarla, gerçekleşen başarının karşılaştırılmasını yaparak, amaçlara ne ölçü ulaşıldığını belirler, ya da ulaşılmamasının nedenlerini araştırır ve üst yönetime bilgi verir. Bir anlamda stratejik kontrol için gerekli bilgileri ve değerlendirme kriterlerini üretir.

Stratejik kararlara ilişkin muhasebe bilgilerinin elde edilmesinde kullanılan tekniklerin birisi de Mamul Hayat Eğrisidir. İşletmelerin üretmiş olduğu mamulün hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejileri seçmek ve bunları uygulamak zorundadır.

Mamul hayat süreci içerisinde alınacak doğru stratejik kararlar ve bu kararların uygulanması herbiri mamul hayat döneminin uzamasına, dolaysıyla mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır. Stratejik kararların alınması da stratejik yönetim muhasebesi bilgilerinin kullanılmasını gerektirecektir.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

ÖRGÜTLERDE ÇATIŞMA VE ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ

Doç. Dr. Bülent TOKAT

I. GİRİŞ

Çatışma konusunda bu güne dek pek çok araştırma yapılmış, pek çok düşünce dile getirilmiştir. Çatışma, insanoğlunun varoluşundan bugüne kadar karşılaştığı gerek bireysel, gerek bireyler arası gerekse gruplar arası sorunlardan biri olan uyumsuzluk belirtisi bir olaydır.

Konunun ilgi çeken yönü, yalnızca merak uyandıran bir konu olmasından öte örgüt ve örgüt üyeleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin tarih boyunca hissedilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu konuya yaklaşımlar zamanın ve toplumsal ortamın çatışma kavramını algılayışına göre biçimlenmiş, ilgili tanımlar bu yaklaşımlara göre yapılmıştır.

Çalışma ortamında meydana gelen çeşitli düzeylerdeki çatışmalar ve bunların yönetimi yöneticilerin zaman ve enerjilerini önemli ölçüde alan konulardan birini oluşturur. Kişiler arası farklılıkları, amaçlardaki farklılıkları, amaçlara ulaştıracak yollar konusundaki farklılıklar, değer yargılarındaki farklılıklar, algılama farklılıkları, sorunları tanımlamadaki farklılıkları örgütün amaçlarını gerçekleştirecek şekilde birleştirecek ve yönetecek olan kişidir. Bütün bu farklılıklar örgütlerde çatışmaya neden olmaktadır.

II. ÇATIŞMANIN TANIMI VE ÖNEMİ

A. ÇATIŞMANIN TANIMI

Çatışmanın kesin bir tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü çatışmaların çok değişik ortamlarda ve düzeylerde ortaya çıkması ve ortaya çıkış şeklinin de çok çeşitli olmasındandır.

Çatışma sadece insanlara özgü bir olay değildir. Tüm canlılar yaşamlarını devam ettirebilmek için sürekli olarak çevreleri ile mücadele etmek ve yeri geldiğinde çatışmak zorundadır. Bir canlı organizma yaşamsal nitelikte bir ihtiyacını tatmin etmek istediği zaman, bir engelle karşılaştığında sıkıntı ve bunun doğurduğu gerginlik ve bozulma olayı meydana gelmektedir. İnsanlar bakımından da çatışma gerek fizyolojik ve gerekse de sosyo-psikolojik ihtiyaçlarının tatminine engel olan sıkıntıların meydana getirdiği gerginlik halleridir[1].

Çatışma, aynı ya da karşıt olan eşdeğer iki durumdan birini seçmek zorunda kalan bireyde görülen kararsızlık, uyuşmazlıktır. Zorlanma, engellenme gibi, çatışmada gerek bireyin kendi içinde gerekse örgüt ortamı içinde kurduğu dengeyi bozan bireyi yeniden dengelinime zorlayan olumsuz anlamlı bir kavramdır[2]. Dolayısıyla çatışma çift yönlü bir engellenme olarak düşünülebilir ve genellikle "karşıt isteklerin arasındaki aykırılık durumu" olarak tanımlanan bir duygusal gerilimi belirler.

Çatışma çok değişik ortam ve düzeylerde ortaya çıkmakla birlikte, genel anlamıyla çatışma "bir seçeneği tercih etmede bireyin ya da bir grubun güçlükle karşılaşması ve bunun sonucu olarak karar verme mekanizmalarında bozulma diye tanımlanabilir[3].

Çatışma terimi, zaman zaman ilgili yayınlarda aşağıdaki hususları belirtmek için kullanılmıştır.

• Çatışmalı davranışlar, yaratıcı ön koşullar: Örneğin kaynakların kıtlığı, politika farklılıkları vb.

• İlgili bireylerin duygusal durumları; gerginlik, huzursuzluk, düşmanlık, endişe v.b.

• Bireylerin kavrayış düzeyi; çelişkili "çatışma" durumları kavrama ya da fark etme yetenekleri gibi.

• Çatışmacı davranışları; pasif dirençten, açık saldırganlığa kadar değişen uyumsuz davranışlar.

Bu hususlarda (durum, tutum, bilgi ya da davranış) hangisinin gerçekten çatışma olduğu hakkında karar verme girişimleri muhtemelen boş çabalarla sonuçlanacaktır. Her biri çatışma silsilelerinin gelişmesinde ilgili aşamalar oluşturabilecekleri için, sorun, bu alternatif kavramlar tanımlar arasında seçim yapmak değil, fakat birbiri ile ilişkilerini belirleyebilmektedir[4].

Bireysel ve genel yaklaşımla tanımlamaya çalıştığımız çatışmaya, örgütler açısından baktığımızda; iki ya da daha fazla kişi ya da grup arasındaki çeşitli kay-

[1] Erol EREN, **Yönetim ve Organizasyonu**, İ.Ü: İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, s. 429.

[2] F.Alexander MAGOUN, **Cooperation and Coonflict In Industryy, Harper and Brotheers**, Publisher, New York, 1960, s. 73.

[3] Halil CAN, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayınları, Ankara, 1992, s. 287.

[4] Louis R. PONDY, Çev.: Bilal ÖZGÜVEN, "Örgütsele Uyuşmazlık Kavramlar ve Modeller", **AKADEMİ**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi dergisi, C.II., s. 1 Temmuz 1973, s. 362.

naklardan doğan anlaşmazlık olarak tanımlayabiliriz.[5] Bir başka görüşe göre; bir örgütte çatışma, bireyler ve gruplarının birlikte çatışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına ya da karışmasına neden olan olaylar olarak tanımlanılabilir.[6]

Çatışmanın farklı anlamlarına rağmen tanımların çoğunda birkaç ortak nokta bulunabilir. Çatışma, çatışmayla karşı karşıya olan taraflar tarafından algılanmalıdır. Çatışmanın olup olmadığı bir algılama konusudur. Eğer hiç kimse bir çatışmanın farkında değilse, genellikle bir çatışmanın olmadığına karar verilir. Buna karşın, başka bir biçimde çatışma yaratıcı olarak tanımlanabilecek bir çok durum grup üyeleri çatışmayı algılamadıkları için çatışma ortaya çıkarmaz. Dolayısıyla bir çatışmanın olması için çatışma algılanmalıdır. Çatışma tanımlarındaki diğer bir ortak nokta ise, muhalefet, zıtlık, engelleme ve çıkarlarıyla amaçları uyumsuz görünen iki ya da daha fazla tarafın bulduğu varsayımıdır. Kaynaklar, örneğin para, iş, prestij, güç sınırsız değildir. Bunların azlığı önleme davranışını özendirir. Dolayısıyla iki taraf rekabet içindedir. Taraflardan biri diğerinin amacına ulaşma yollarını önlerse bir çatışma durumu ortaya çıkar.

B. ÇATIŞMANIN ÖNEMİ

Örgüt ve yönetim konularında yapılan çalışmalar sonunda, örgütler daha işlevsel bir yapıya ve çağdaş bir yönetim anlayışına kavuşmuşlardır. Ancak bu, örgütlerin hiçbir sorunla karşılaşmadan, uyum içinde işlediği anlamına gelmez. Ne kadar ussal bir yapı ve yönetim uygulaması olursa olsun, örgütlerde gözlenen bazı sorunların, genellikle örgütsel yapı ve işleyişten kaynaklandığı örgüt ve yönetim bilimcileri tarafından paylaşılan bir görüştür. Çatışma örgütlerde sık karşılaşılan ve birlikte yaşanılan sorunlardan birisidir. Dolayısıyla örgütte çatışma kaçınılmazdır.

Çatışmanın önemini ayrıntılı olarak belirtmek için çatışmanın örgütlere sağlayacağı olumlu ve olumsuz sonuçların ortaya konulması gerekir. Çatışmanın örgütlere sağlayacağı olumlu sonuçlar şunlardır.[7]

- Çatışma sonucunda taraflar kendi haklılıklarını kanıtlamak amacıyla tüm yaratıcılıklarını ortaya koyacaklar, orijinal ve iyi fikirler ortaya çıkaracak ve bunlardan örgüt yönetimi de yararlanma olanağı bulabilecektir.

- Sadece bireysel yaratıcılık değil, aynı zamanda , yeni yaklaşımlar için araştırma yapma eğilimleri artacak ve yeni yaklaşımları destekleyecek bulgular elde edilebilecektir.

- Uzun süredir sürüncemede kalan ve bir türlü çözüme kavuşturulmamış örgütsel ve bireysel sonuçlar incelenip ve çözüm için enerji ve dikkat bu sorunlar üzerine çekilerek sonuç elde edilebilecek ve gerilim azalacaktır.

---

[5] Tamer KOÇEL, **İşletme Yöneticiliği, Yönetici Geliştirme, Organizasyon ve Davranış**, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982, s. 328.

[6] EREN, **A.g.e.**, s. 429.

[7] EREN, **A.g.e.**, s. 492-430.

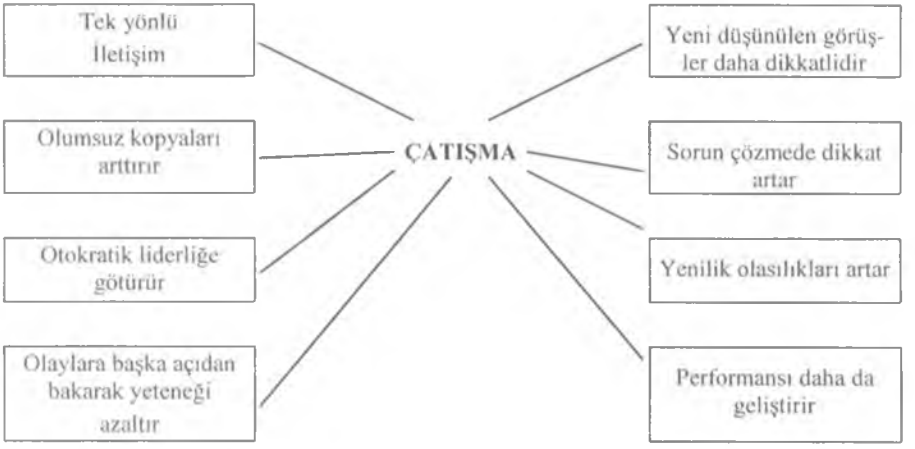
• Tarafsız kalmaya özen gösteren ve görüş bildirmeye yanaşmayan bireylerin, sorunların çözümünde düşünce ve fikirlerini açıklamaya zorlanması sağlanacaktır.

• Örgütsel etkinliği ve verimliliği uzun süredir olumsuz ölçüde etkileyen veya tehdit eden birçok sorunlar su yüzüne çıkacak, tansiyon, ilgi ve çözüm ölçüsü bir araya gelerek güdülemeyi arttıracaktır. Böylece sıkıntı hallerinden kurtulmanın bireyleri harekete geçirici bir güç veya dürtü olması gerçekleşecektir.

• Çatışan bireyler veya taraflar çatışma ile kendi bilgi, yetenek ve kapasitelerini değerleme şanslarına da sahip olabilecekleridir. Bu değerlendirme sonucu eksik yanlarını saptama ve bunları gidermek için gerekli önlemleri alma fırsatlarına da kavuşacaklardır.

• Çatışma işbirliği için bir denge ve kararlılık kaynağı olabilir. Çatışma grubu aynı eksenler üzerinde bölünmüyor ise bir grup içindeki çatışmaların çoğunluğu dayanışmayı, işbirliğini arttırır. Bu yolla küçük çıkar çatışmaları özendirip, sistemi giderek düzeltmek ve böylece örgütte gizli düşmanlıkların birikmesini önlemek mümkün olacaktır.[8]

• Örgütün kaynaklarının daha dengeli dağılımına yol açabilir. Bilgi akışının hızlanmasına yardım edebilir, örgüt içindeki yetki dağılımının dengelenmesini sağlayabilir. Örgüte yeni amaçlar kazandırabilir, eski amaçları çağdaştırabilir. Çatışma örgütte yenileşmenin en önemli kaynağı can alıcı öğesidir.[9]

Çatışmanın potensiyel yarar ve sakıncaları bir kaynakta[10] şöyle belirtilmiştir.

[8] Lewis COSER, **The Function of Social Conflict,** Glence III, Free Press, 1956, s. 156, s. 159.
[9] İ. Ethem BAŞARAN, **Yönetimde İnsan İlişkileri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1992, s. 266.
[10] Robert BAREN, **Behovior In Organization All and Becon Inc.,** Massachusetts, 1986, s. 383.

III. ÇATIŞMANIN NEDENLERİ

Çatışma nedenleri çeşitli şekillerde gruplanabilir.[11] Çatışma ile ilgili nedenlerden bir kaçı aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

A- ÇATIŞMAYA NEDEN OLAN BİREYSEL DAVRANIŞ ETKENLERİ

a. İnsanların kişilik farklılıkları

İşletmelerde çalışanlar değişik çevrelerden geldiklerinden çeşitli özellikleri taşıyan kişilerdir. Kişilik farklılığı her zaman görülebilen bir çatışma şekli olarak kendini gösterir. Kişiler örgütlere girerken değişik arzu ve gereksinimlerini karşılamaya çalışırken örgütün gereklerini ve isteklerini de yerine getirmeye çalışırlar. Kişilerin amaçları ve istekleri örgüt amaçları ve örgütte çalışan diğer kişilerin gereksinimleri ile ters düşebilir.[12] Özellikle deneysel araştırmalar, ileri ölçüde "otoriterlik" "doğmatiklik" ve "düşük özdeğer" gibi özelliklerini çatışma kaynağı olduğunu göstermektedir.[13] Bunun dışında değer yargıları kişiler arası ve örgüt içi çatışmalara neden olabilir. Astlar yumuşak denetimi benimserken üstler sıkı denetim modelini isteyebilir. İşletme yönetiminin değer yargıları ile sendikaların değerleri çok farklı olabilir.[14]

b. Rol Doygunluğu ve Statü Farklılıkları

Örgüt üyelerinin rol gereklerine ilişkin doyumsuzluklarının bir çatışma kaynağı olabileceğini gösteren güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda belli konumda bulunan bireyin kendini algılama biçiminin, performansını önemli ölçüde etkileyebileceğini ve bireyle aynı birimde ve diğer birimlerde çalışan bireyler arasında çatışmaya neden olabileceğini göstermektedir. Bireyin kendisini algılama biçimi ile, hizmet süresi yaş, eğitim ve maaş gibi statü boyutları açısından, bulunduğu konumun düzeyi arasında fark olduğu zaman, çatışmanın meydana geldiği gözlenmiştir.[15]

c. Toplumsal Etkileşim

Toplumsal etkileşimin çatışma nedeni olabileceği konusunda yapılan araştırma sonuçları, herhangi bir genelleme yapmaya olanak vermemektedir. Yapılan bir araştırmada biçimsel olmayan ilişkilerin oranı ile çatışma arasında olumlu bir ilişki

---

[11] Bu gruplamalardan bir görüşte 1. Örgüt içi bağımlılıkların meydana getirdiği çatışmalar A) Sınırlı Kaynaklara karşılıklı bağımlılıklar. B) Faaliyetlerin zamanlamasında iç bağımlılıklar C) Örgütsel görevlerde ve sorumluluklarda karışıklıklar 2. Amaçlarda ortaya çıkan farklılıkların doğurduğu çatışmalar A) Sınırlı kaynaklara bağlılık B) Rekabetçi Ödüllendirme Sistemleri C) Bireysel amaçlardaki farklılıklar D) Örgütsel Amaçların subjektif çalıştırılması 3. Algılama farklılıklarının ortaya çıkardığı çatışmalar

[12] İnan Özalp, "Örgütlerde Çatışma". **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S.1, Haziran 1989, s. 83.

[13] Mustafa AYDIN, **Örgütlerde Çatışma**, Bus-yay Matbaası, Ankara, 1984, s. 28.

[14] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 83.

[15] AYDIN, **A.g.m.**, s. 28.

gösterirken, bir başka, araştırma, toplumsal ilişkilerin sıklığı ile, çatışma arasında olumsuz bir ilişki bulunduğunu göstermiştir.[16]

Yukarıdaki nedenlere bağlı olarak, bireylerin kendilerini algılama biçimi ile, bulundukları konuların örgütsel önemi ya da statüsü arasındaki uyumsuzluğun, sürekli bir çatışma nedeni olabileceği ileri sürülebilir. Bireyin kendisini, genellikle, bulunduğu konumdan daha yüksek ve önemli bir konumda bulunabilecek bir yetenekte görme eğilimi, başka bir değişle, algılanan statü ile bulunulan statü arasındaki fark çatışmaya neden olmaktadır.

B. ÇATIŞMAYA NEDEN OLAN ETKENLER

a- İşbölümü ve Farklılaşma

İşbölümü toplu bir çabayı gerektiren bir işin, çeşitli bireyler tarafından yürütülebilecek bir biçimde, ussal olarak, kendi öğelerine ayrılması olarak ifade edilebilir. İşbölümünün doğal bir sonucu olarak oluşan birimler ya da sistemler işlevleri gereği, kendi özel normlarını, değer yargılarının, psikolojik yönlenmelerini ve davranış biçimlerini, değer yargılarının geliştirmesi, bu alt sistemlerin ayrımlaşmalarına neden olur. Alt sistemler arasındaki çatışmalar bu ayrımlaşmalardan kaynaklanır.[17]

Farklılaşma kendi başına çatışmaya neden olmayabilir. Fakat, farklı grupların üyeleri arasındaki etkileşim, üyelerin kendi durumlarını, diğer üyelerin durumları ile karşılaştırmalarına fırsat ve olanak sağlar, bu da çatışmaya neden olabilir.[18]

b- Örgütlerdeki Değişim ve Yeni Uzmanlıklar

Örgütlerde bireyler gibi günlük etkinlikleri sırasında büyüklü küçüklü birçok değişim örneklerini yaşarlar. Örgütlerin değişmesi kimi zaman içi yapılarından kimi zaman da dış çevrelerinden ötürü gerekli olabilir. Çevreden gelebilecek değişim başlatıcı koşullar, örgütün ilişki içinde olduğu girdi kaynakları (hammadde, enerji, teknoloji, insan, bilgi ve para gibi) ve çıktılarından (üretilen mal ve hizmet, fikir ve bilgiler, yarışma gibi) ortaya çıkabilir. Böyle bir değişimi gerektiren durum ortaya çıktığında örgütün değişen duruma uyması gerekeceğinden, iç yapısından da değişmeler olacaktır.[19] Tüm bu değişimler çatışma yaratıcı ortamları oluşturacaktır.

Örgütlerde bilinen yeni uzmanlık görevleri de örgüt içi ilişkilerde çatışmalara neden olmaktadır. Yeni uzmanlıklar, her şeyden önce eski yönetimleri ve uzmanlıkları tehdit eder. Başka bir değişle eski uzmanlar işlevlerini yitirme kaygısıyla tedirgin olurlar. İstenmedik yeni işlevsel boyutların belirmesi de eski uzmanlar için rahatsızlık nedeni olmaktadır. İleri ölçüde uzmanlaşma herkese bir görev verilmesine yol açarak yüksek ve düşük statü işgörenini birbiriyle karşılıklı

[16] **A.g.m.**, s. 29.
[17] **A.g.m.**, s. 11.
[18] **A.g.m.**, s. 12.
[19] D.E.HUSSEY, **How to Manage Organizational Change**. Koğan Page Limited, London, 1995, a. 11-12.

bağımlı ilişkiler içine sokmakta ve yüksek statü işgörenin statü beklentilerini zedelemektedir.[20]

IV. ÇATIŞMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

Çatışma konusunda bugüne dek pek çok araştırma yapılmış, pek çok düşünce dile getirilmiştir. Konunun bu denli ilgi çekmesinin nedeni, yalnızca merak uyandıran bir konu olmasından öte örgüt ve üyeleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin tarih boyunca hissedilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu konuda yaklaşımlar zamanın ve toplumsal ortamın çatışma kavramını algılayışına göre biçimlenmiş, ilgili tanımlar bu yaklaşımlara göre yapılmıştır.[21]

A. KLASİK (GELENEKSEL) ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Örgütün biçimsel yapısını inceleyen ve bu yapıyı ayrıntılı bir biçimde ortaya koyanlar klasik (geleneksel) örgüt kuramcıları olmuştur. Kişilerin belli sınırlar içinde ussal hareket ettikleri varsayımı sonucunda klasik örgüt kuramcıları, iyi bir planlama ve görev dağılımı ile kimin nerede, hangi işi, nasıl yapacağını ve kime karşı sorumlu olacağının açıklıkla belirlenmesi sonucunda örgütlerin en ussal bir şekilde çalışacaklarına inanmış bulunuyordu. Bu kuramcılara göre ücret, yükselme ve emeklilik gibi konularda yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenip uzun dönemli bir açıklamaya kavuşturulmuş olması işgörenlerin verimli ve huzurlu çalışmalar için yeterlidir.[22] Klasik görüşte olanlar çatışmanın yıkıcı olduğunu ve yok edilmesi gerektiğini savunmuştur.[23] Böyle bir görüş örgütün yapısal özelliklerini ve örgütsel gerçekleri dikkate almamaktadır.

B. NEO-KLASİK ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Klasik örgüt kuramcılarının aksine iş'ten çok işçiye yöneltilen amaçlar benimsenmiştir. Örgütsel etkinliğin işbirliği, yardımlaşma ve grup öğesine önem vermekle artacağı varsayılmaktadır. Neo-Klasik kuramcılar çatışmayı doğal kabul etmiş ve bu konuda çözüm yöntemleri önermişlerdir. Çatışmanın karmaşık örgütlerin doğaları gereği olduğuna inanmış ve doğal karşılamışlardır. Bu görüş, bütün çatışmaların yıkıcı olmadığını, grup çatışmalarının toplumsal işlevleri bulunduğunu kabul eder. Bu görüşü paylaşan çatışmanın örgütteki bireyleri ve gruplar arası ayrımlaşmadan kaynaklandığı, çatışmanın ortadan kaldırılmasının bireyler ve gruplar arasındaki bu ayrımın yok edilmesi anlamına geleceğini, bunun da örgütsel ortamdan ayrılmasının olanaksız olduğu ileri sürülmektedir.[24]

---

[20] AYDIN, **A.g.e.**, s. 16.

[21] Aydan ÜNVEREN, "Çatışma Yönetimi", **Dünya Gazetesi**, 13 Eylül 1983, s. 7.

[22] Bu Konuda daha geniş için bilgi bkz. İnal Cem AŞKUN, **Organizasyon Teorileri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yayını, Eskişehir, 1972; Atilla BARANSEL, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, C. 1. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979. Ceyhan ALDEMİR, **Örgütler ve Yönetimi**, Göksu Üniversitesi Kitapevi, İzmir, 1985

[23] AYDIN, **A.g.e.**, s. 31.

[24] AYDIN, **A.g.e.**, s. 31.

Bu yönüyle neo-klasik örgüt kuramcılarının görüşleri, klasik örgüt kuramcılarının görüşlerine oranla, ortamı gereği, gerçeği kabullenmesi nedeniyle daha akılcı ve gerçekçidir.

C- MODERN ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Klasik kuramcıların örgütü; ancak biçimsel çatısıyla, neo-klasik kuramcıların ise insan davranışları açısından ele alınıp incelenmelerine karşın, modern kuramcılar örgütü, o örgütün üyesi bireyleri, grupları ve örgütün bütün birimlerini, amaçları, davranışları ve örgütü tümüyle bir sistem olarak görmüş ve incelemiştir. Bu düşünce tarzına göre örgüt bir sosyal sistemdir ve örgüt içindeki bölüm ve fonksiyonlar ayrı öğeler değil, birbirini devamlı etkileyen olgulardır. Her hareket bütün örgütte bir takım tepkilere neden olur[25]. Bu görüşü savunanlar çatışmanın olumlu yönlerini vurgulayarak desteklemiş, çözümlemenin yanı sıra çatışmanın uyarılmasına da yer vermişlerdir. Bu kuramı savunanlar çatışmanın yararları açısından önemini bilmeleri, açıkça çatışmayı desteklemeleri, çatışma yönetimini, onu gidermeye çalışacak kadar güdülemenin gerekli olduğunu savunmaları ve çatışma yönetimini yöneticilerin en büyük sorumluluğu saymaları bakımından neo-klasik görüştekilerle ayrılırlar[26].

V. ÇATIŞMA TÜRLERİ

Örgütlerdeki çatışmaları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür.

A- AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİRMEYE KATKISI AÇISINDAN

a- Fonksiyonel Çatışma

Örgütün amaçlarını gerçekleştirmesine katkıda bulunan çatışmalardır. Bu tür çatışmalar örgütün çeşitli kısımlarındaki sorunlarla işaret edebilir. Dolayısıyla bu sorunlara yöneticilerin dikkatini çekmesini sağlar. Ayrıca örgüte canlılık kazandıracak yeniliklerin ve değişimlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırır[27]

b- Fonksiyonel Olmayan Çatışma

İşletmeyi amaçlarına ulaşmaktan uzaklaştıran, amaçları gerçekleştirmeye katkıda bulunmayan çatışmalardır. Klasik ve neo-klasik yaklaşımlar bütün çatışmaları fonksiyonel olmayan çatışmalar olarak ele almışlardır. Bu görüşlere göre çatışmanın varlığı biçimsel örgüt yapısının yetersizliğine işarettir. Modern yaklaşıma göre de çatışmalar fonksiyonel olmayabilir. Ancak her türlü çatışmayı fonksiyonel olmayan çatışma olarak nitelemek mümkün değildir[28]

---

[25] Güngör, ONAL, **İşletme Organizasyon ve Yönetimi** Akademi Kitabevi yayını, Bursa, 1983, s. 73.

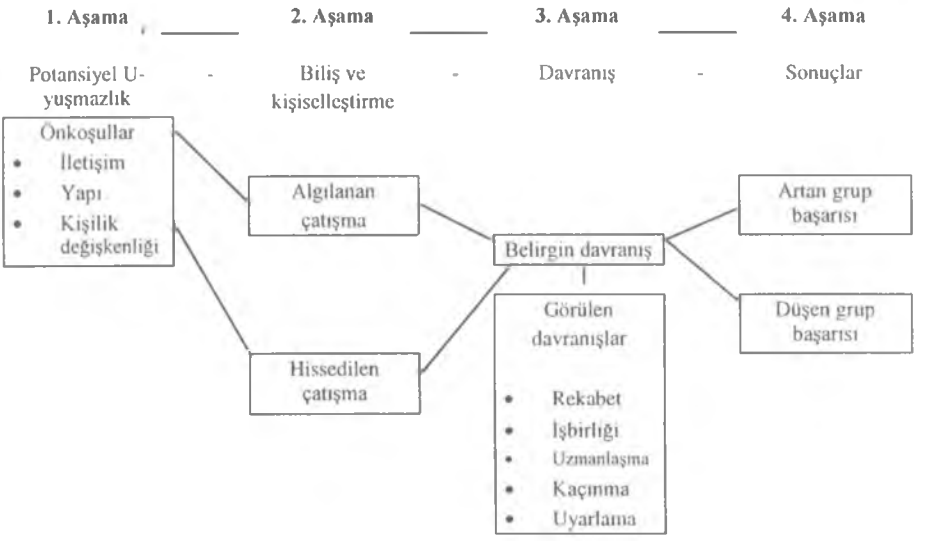
[26] Murat BARKAN, "Bir Yönetsel İletişim Aracı olarak Çatışma ve Yönetimi", **KURGU** Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, Kasım 1991, s. 24.

[27] KOÇEL, **A.g.e.**, s. 330-334.

[28] **A.g.e.**, s. 330.; ÖZALP, **A.g.m.**, 100.

B- ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE ÇATIŞMALAR

Buna göre çatışmalar potansiyel çatışma, algılanan çatışma, hissedilen çatışma ve açık çatışma şeklinde olabilir[29]. Bu süreci aşağıdaki şekilde gösterebiliriz[30].

a- Potansiyel Çatışma

Potansiyel çatışma adı verilen ilk aşamada çatışma doğuracak nedenlerin varlığı söz konusudur. Bunlar doğrudan çatışmaya yönelik olmayabilir ama çatışmanın varlığı için gereklidir. Örneğin iletişim, yapı ve kişilik değişkenleri neden olabilir. İletişim nedenleri, anlama güçlükleri, yanlış anlama ve gürültü gibi nedenlerdir. Yapısal değişkenler, büyüklük uzmanlaşma derecesi, yetki alanlarının belirgin durumu önderlik tarzı, ödül sistemleri, karşılıklı bağımlılık derecesi ve kişilerin amaç uyuşmazlıkları gibi nedenlerdir. Kişilik değişkenleri ise bireylerin değer sistemlerinde yatmaktadır. Örneğin, otoriter, doğmatik kişilerin potansiyel çalışmaya daha yatkın olduğunu göstermiştir[31].

b- Algılanan Çatışma

Çatışmanın 2. Aşaması potansiyel nedenlerin anlaşılması ve benimsenmesi anlamında olan biliş ve kişiselleştirme yani algılaması ile ilgilidir.

Algılanan çatışma, çatışmaya konu olan tarafların oyları ve durumu algılama tarzları ile ilgilidir. Bazen çatışmanın sadece algılama farklılıkları nedeniyle ortaya çıkması da muhtemeldir[32].

---

[29] KOÇEL, **A.g.e.,** s. 330-331.

[30] CAN, **A.g.e.,** s. 292; Louis R. PONDY (Çev: Bilal ÖZGÜVEN), "Örgütsel Uyuşmazlık Kavramlar ve Madoller" içinde: İnal Cem AŞKUN, **Yönetim Seçme Yazıları**, Kütahya yönetim Bilimleri Fakültesi yayını (Teksir) 1980, s. 365.

[31] CAN, **A.g.e.,** s. 292.

[32] **A.g.e.,** s. 292. KOÇEL, **A.g.e.,** s. 331, ÖZALP, **A.g.e.,** s. 100.

c- Hissedilen Çatışma

Çatışmanın 3. Aşaması davranış aşamasıdır. Algılamalar hislere dönüşmektedir. Hissedilen çatışma, çatışma halindeki tarafların olay ve olaylar konusundaki hislerini ifade etmektedir. Taraflar kızgın, öfkeli, kırgın, endişeli, patlamaya hazır olabilir. Bu davranışlar rekabet, işbirliği, uzlaşma, kaçınma ve uyarlanma biçiminde ortaya çıkar[33].

d- Açık Çatışma

Bu aşama çatışmanın sonuçları ile ilgilidir. Örneğin açık tartışma karşılıklı tartışma, birbirine ağır dil ve sözler kullanma, belirli bilgi ve verileri karşı tarafa gönderme hatta fiziki kuvvet kullanma şeklinde ortaya çıkabilir. Sonucunda ya grup başarısını arttırıcı (işlevsel) ya da düşürücü nitelikte olabilir[34].

B- ÖRGÜT İÇİNDEKİ YERLERİNE GÖRE ÇATIŞMA

Bu çatışma türü, çatışmaların organizasyon içindeki yerleri ile ilgilidir. Bunlar dikey çatışma, yatay çatışma ve sosyal çatışma[35] şeklinde olabilir.

a- Dikey Çatışma

Örgüt içerisinde yönetenleri ile yönetilenler arasındaki, üstlerle astlar arasındaki çatışmadır. Örneğin örgütsel hiyerarşi içerisinde üstün yakın arkadaşı olan ast ile arasında çıkan anlaşmazlık bir çatışma kaynağı olabilecektir. Ayrıca bir üstün yetki alanının genişletmek istemesi, astın, birden çok üste sorunlu olması, üstlerin astlarına karşı uzmanlık ve benimseme güçlerinden çok yasal güçlerini kullanmak istemeleri bir çatışma nedeni olabilir. Bireylerin örgüt içerisindeki oynadıkları rolde çatışma yaratabilir. Bu konu ileride ele alınacaktır.

c- Sosyal Çatışma

Örgüt dışında olan çatışmaların örgütsel ilişkilere yansımasıdır.

D- ÇATIŞMAYA BİREYSEL VE BİREYLER ARASI DÜZEYDE ORTAYA ÇIKABİLİR.

a- Bireysel Çatışma

Kişinin hangi işi yapmasının daha yararlı olacağını belirlememesi ve belirsizliklerin olduğu durumlarda işin gereklerinin, diğer işlerin gerekleriyle çe-

[33] CAN, **A.g.e.**, s. 292; KOÇEL, **A.g.e.**, s. 331, ÖZALP, **A.g.e.**, s. 100.
[34] CAN, **A.g.e.**, s. 292; KOÇEL, **A.g.e.**, s. 331, ÖZALP, **A.g.e.**, s. 100.
[35] KORKMAZ, **A.g.m.**, s. 79.

liştiğinde ortaya çıkar. Kişiden yapabileceğinden çok daha fazlasının istenmesi de çatışma yaratabilir[36]. Genelde üç çatışma durumu üzerinde durulmaktadır[37]

i- Yanaşma-Yanaşma Çatışması

Bireyin birden fazla elde etmek istediği amaçlardan birini seçmek zorunda kaldığı durumdur. Örneğin hanımların alış-veriş sırasında beğendikleri arasında seçme yapma ve karar verme zorlukları.

ii- Kaçınma-Kaçınma Çatışması

Bireyin iki ya da daha çok sayıda olumsuz değeri olan objeden birini seçmek zorunda kaldığı çatışma durumudur. "Yağmurdan kaçarken doluya tutulma" "denize düşen yılana sarılır" gibi atasözleri bu tür çatışmalara örnektir.

ii- Yanaşma-Kaçınma Çatışması

Bireyin bir amaç objesinin hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle karşı karşıya kaldığında içine girdiği durumdur. Örneğin yemek yemeyi çok seven birinin aynı zamanda kilo almaktan çekinmesi.

b- Bireyler arası Çatışma

İki ya da daha fazla bireyin çeşitli konularda anlaşmazlığa düşmesidir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi bireylerin amaçlarının, izledikleri yöntemlerin sahip oldukları bilgi, veriler ve değer yargılarının farklı olmasıdır. Genellikle örgütün yapısına ait özelliklerden, bozuk iletişimden ve kişilik özelliklerinden kaynaklanır. İki türde ele alınabilir. Birincisi politika, planlama ve uygulama farklılığı gibi, işle ilgili konulardaki fikir ayrılıkları; diğeri ise öfke, güvensizlik, korku, dargınlık gibi olumsuzluk hislerden oluşan duygusal çatışmalardır. Bunun yanısıra bireylerin örgüt içinde oynadıkları rol de çatışmanın kaynağı olabilir. Aynı anda gönderilen iki rolün, birine uymanın diğerini güçleştirecek biçimde ortaya çıkması şeklinde tanımlanabilir. Rol çatışmasını dört türde incelemek mümkündür[38].

i. Göndericideki Rol Çatışması

Belirli bir kişiden gelen, birbiri ile çelişkili beklentilerden doğar. Bir yöneticinin astına normal yollarla elde edemeyeceği bir gereci elde etmesini söylerken, kuralları çiğnememesi yolunda uyarılarda bulunması gibi.

ii. Göndericilerarası Rol Çatışması

İki farklı kişinin belirli bir kişiden birbirine zıt taleplerde bulunmaları durumunda ortaya çıkar. Kalite kontrol yöneticisi üretimi sınırlandırarak kalitesinin arttı-

[36] KORKMAZ, A.g.m., s. 79.
[37] ÖZALP, A.g.m., s. 91-92.
[38] ÜNVEREN, A.g.m., s. 7.

rılmasını isterken üretim bölümü yöneticisinin üretim kapasitesinin maksimize edilmesini beklemesi gibi.

iii. Kişi Rol Çatışması

Örgütsel taleplerin, kişinin kendi değerlerine ters düşmesi durumunda ortaya çıkar. Rol gereksinmeleri, rol alıcının değer, tutum ve bekleyişlerini çiğnemektedir.

iv. Rollerarası Çatışma

Bir rol için gönderilen bekleyişleri, başka bir rol için gönderilen bekleyişlerle çalıştığı durumda ortaya çıkar. Örgütsel hiyerarşi içinde, üstü durumunda olduğu kişi aynı zamanda yakın arkadaşı olduğunda ortaya çıkabilecek, üst-arkadaş rolleri arasındaki çatışma gibi.

c- Birey-Örgüt Çatışması

Örgütlerde en çok üzerinde durulan çatışma türlerinden biridir. Modern endüstrideki işlerin aşırı uzmanlaşması ve bölünmesi sonucunda; çalışanlar yeteneklerini kullanamaz, yaptıkları iş ile örgütsel bütün arasındaki ilişkiyi göremez olmuşlardır. Gereksinimleri engellenen kişi, işten soğumakta, kendisini tehdit ve baskı altında hissetmekte ve yönetimin amaçlarına zıt amaçları olan gruplara katılmaktadır. Çatışmayı uyandıran bir başka neden de kişinin bağımsızlık ararken aynı zamanda destek ve bağımlılığa da gereksinim duyması ve sanayi örgüt yapısının bu tür çatışmayı arttırıcı nitelikte olmasıdır.

d- Gruplararası Çatışma

Komuta ve kurmay, sendika ve yönetim, bir yöneticiye bağlı formal ve enformal grupların çatışması bu gruba girer. İletişim sorunları, örgütsel yapı ve bireysel etmenler gruplar arası çatışmalara neden olabilir. Eğitim farklılıkları bilgi yetersizliği ve seçici algılama sonucu çeşitli iletişim sorunları doğar, iki birimin görevlerini yapabilmek için bilgi, hizmet ve diğer konularda birbirine bağımlı olmaları iş birliğini teşvik ettiği gibi çatışmaya yol açabilir. Örneğin iş taleplerinde artış olduğunda, büyük bir siparişi müşteriye teslim edebilmek için satış bölümü, üretim bölümüne baskı yaptığında çatışma gelişebilir. Genellikle dengeli bir bağımlılık iş birliğini geliştirebildiği halde taraflardan birinin diğerine daha bağımlı olduğu durumlar çatışmaya neden olur. Kıt kaynaklarda bu kaynakları bölüşen gruplar arasında çatışmaya yol açar. Kaynakların sabit olduğu durumlarda, bir grubun kaynak kazancı, diğerinin kaybına neden oluyorsa, çatışma daha da şiddetlenir.

Bölümler, doğal olarak örgüt içinde güçlü ve yetkili olmak isterler. Bir bölümün diğerine göre güçlü olması ve güçlenmesinin diğerinin zayıflamasına neden olması çatışmayı arttırır.

VI. ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ

Çatışma yönetimi dendiğinde, ilk olarak yalnızca çatışmayı çözümleme yöntemleri akla gelir. Oysa çatışmanın olumlu etkilerinin kabul edilmesi durumunda, çözümleme yöntemlerinin yanı sıra, çatışmayı uyarma yöntemleri de söz konusudur[39]

A- ÇATIŞMALARIN ANALİZİNDE İZLENECEK YOLLAR

Çatışmaların çözümünde birden fazla yöntem uygulanmaktadır. Ancak hangi çatışmada hangi yöntemin uygulanacağı söz konusu çatışmanın iyi bir şekilde analiz edilmesini gerektirecektir. Çatışmanın yapısının ayrıntılı olarak analizinde aşağıdaki yöntem uygulanabilir[40].

- Çatışmanın nedeni olan anlaşmazlığın ortaya çıkış nedeni nedir?

- Anlaşmazlığın kapsamına giren kişiler ve gruplar kimlerdir ve çatışma nasıl bir gelişme göstermiştir?

- Anlaşmazlığı başlatan ve sürdüren görünürde olmayan gizli nedenler nelerdir?

- Anlaşmazlığın çözümü için tarafların takındıkları tutumlar nasıldır?

- Anlaşmazlığın büyümesi söz konusu ise, buna ne gibi hususlar neden olmuştur?

- Olası çözüm sonucunda hangi tarafın ne tür bir çıkar ve güç kaybı olabilecektir?

- Birden fazla çözüm var mıdır? Anlaşmayı kökünden çözmeden geçici çözümlerle durum kurtarılabilir mi?

- Örgüt dışı bir uzman veya tarafların hakem olarak kabul edebilecekleri örgüt içinde sayılan, sevilen bir kişinin anlaşmazlığın giderilmesinde aktif rol oynaması mümkün müdür?

- Taraflar belirli bir süre sonra dışarıdan müdahale etmeksizin kendi aralarında kabul edemeyecekleri çözüm yolları bulabilirler mi?

- Örgüt, çözümün uygulanabileceği bir ortama sahip midir? Örgütsel koşullar hangi çözüm yöntemleri için uygundur?

- Çözümün etkinliği nasıl ve kim tarafından ne zaman denetlenecektir?

---

[39] **A.g.m.**, s. 7.

[40] EREN, **A.g.e.**, s. 437-438.

B- BİREYSEL ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ (ÇÖZÜM YOLLARI)

Bilinçsiz ve yarı bilinçli yöntemlerle çatışmayı yönetme, ruhsal sağlık açısından yararlı değildir. Öyleyse birey duygusal çatışmaları nasıl çözecektir? Çatışmalarda, öteki psikolojik olgular gibi gerçek evrenin değil, algılanan evrenin parçalarıdır. Birey için çatışma onun ortak gördüğü gereksinimleri nedeniyle ortaya çıkar. Birey çatışmasını;

a) Önceden bilmediği bir yeni araçla her iki tür gereksinmesini doyurabildiğinde,

b) Gereksinimlerinden birini gereksiz görüp, onunla ilgisini kestiğinde,

c) Algıladığı evrenini, çatışmayı önemsizleştirecek türde yeniden düzenleyebildiğinde çözebilir[41].

Endüstride de benzer olaylar vardır. İyi eğitim görmemiş bir yönetici teknik yeniliklerle ilgili tecrübelerinin başarısızlığını teknolojik değişimleri yadsıyarak gidermeye çalışır durur, hiç düşünmez ki, yetenekleri bu değişimlere ayak uydurmaya belki uygundur ve önceleri güç gelen teknikler onlarla uğraşa uğraşa basitleşecektir. Bu tür bir içine kapanma eğilimi, bireye çatışmayı toplumsal yönden çok pahalıya mal eder. Yine de, çatışma olgusunun duygusal niteliğinden ötürü, bu tür önlemler psikolojik yönden yasaldır ve organizmanın bir arada bulundurulmanın yanı sıra dengenin korunulması için girişilen atımlar olarak nitelendirilebilirler[42].

C- BİREYLERARASI ÇATIŞMAYI YÖNETME YOLLARI

Çatışmalar, çatışmaya taraf olan kişiler üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaktadır[43].

Her çatışma, kaynak ve şiddetine bağlı olarak kişi üzerinde bir baskı unsuru olacaktır. Bu da kendini değişik davranış şekilleri ile gösterecektir.

a- Çekilme ve Kayıtsız Kalma

Şu veya bu şekilde bir çatışmaya taraf olan ve baskı altında kalan bir kişi, ya ortamdan fizik olarak çekilebilir (istifa, devamsızlık, katılmama) veya örgütle ilgili (veya işi, üstleri, astları, meslektaşları ile ilgili) konulara tamamen kayıtsız kalabilir ve ilgi göstermeyebilir. Böyle bir davranış çatışmayı daha da kuvvetlendirici bir rol

---

[41] Harold H. KELLEY-JOHN W. THIBAUT, **"Experimental Studies of Group Problem Solung und Process"** Der.. Gardner LINDZEY, **Handbook in Social Psychology, Massachusetts**, Addison Wesley Publishing Company, Inc., 1959, s. 754.

[42] Bülent HİMMETOĞLU, **Personel Psikolojisi Ders Notları**, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Resmi Teksir Yayınları, İzmir, 1978, s. 21.

[43] Bu baskı unsuru stres olarak nitelendirilmekte ve kişi üzerinde psikolojik ve fizyolojik dengesizlikler yaratan bir olay olarak tanımlanabilir Bkz. KOÇEL, **A.g.e.,** s. 339. İnci ARTAN **Örgütsel stres Kaynakları ve Yöneticiler üzerinde Bir Uygulama,** Özgün Matbaası, İstanbul, 1986.

oynar. Çünkü çekilme ve kayıtsız kalma haberleşmenin azalması ve kesilmesi, güvensizliğin ortaya çıkması ve karşılıklı yardımlaşma ortamının kaybolması ile sonuçlanır[44]. Kişinin kendi durumunun kötüye gideceğini anladığı durumlarda seçtiği çatışma şeklidir. Ancak çatışan taraflar arasında dostluk, karşılıklı sevgi ve güven var ise tarafların tatmin edici bir çözüme ulaşması beklenebilir.

b- Saldırgan Olma

Çatışma ve baskı kişileri davranışlarda daha saldırgan olmaya itebilir. Saldırganlık belirli bir konuya (işe, projeye, fikre) olabileceği gibi kişilere veya tüm örgüte de yöneltilebilir. Böyle bir davranışa, çatışmaya taraf olan diğer kişinin vereceğe karşılık, ya çatışmayı hafifletici yönde veya daha da arttırarak tatmin edici bir çözüme ulaşmayı güçleştirici yönde etki yapacaktır[45].

c- Rasyonelleştirme

Baskı altında bulunan kişi, bazan kendi durumunu rasyonalleştirmeye çalışarak savunmacı bir davranış gösterebilir. Çatışma yaratan her olayın nedeni olarak başkaları (üstler, başka bölümdekiler v.b.) gösterilir[46].

d- Olgun Olmayan Davranışlar Gösterme

Baskı altındaki kişi bazan çocukça olgun bir kişiye yaraşmayan davranışları gösterebilir.

Yönetici açısından önemli olan bu tür davranışların performans ve örgütün amaçları üzerindeki olumsuz etkileridir. Bu nedenle yöneticinin, kişileri baskısı altında bırakan koşulları belirleyerek bunları düzeltici önlemler alması etkili bir yoldur[47].

D- ÖRGÜTSEL ÇATIŞMAYI YÖNETME YOLLARI

Örgüt içindeki grupların çatışma durumunda, çeşitli yüzleşme yöntemleriyle çatışma giderilebileceği gibi, sadece iki tarafın dışında bir üçüncü uzlaştırıcı tarafında katıldığı başka çözüm yöntemleri de söz konusudur. Çatışmanın çözümünde birbirinden çok farklı yaklaşımlar olan bu yöntemleri şöyle sıralayabiliriz.

a- Sorun Çözme Yaklaşımı

Çatışan grupların yüz-yüze biraraya getirilerek çatışma nedenlerini bulmaları ve çözmeleri yöntemidir. Sorunların bütün yönleri ile ele alınıp tartışıldığı bir yoldur. Bu yaklaşım özellikle tarafların yeterli verilere ve bilgilere sahip olmadıkları ve aralarında yoğun ve etkin bir haberleşme olmadığı durumlarda sonuca götürücü ve anlaşmayı gerçekleştirici bir yoldur[48].

---

[44] KOÇEL, A.g.e., s. 339.
[45] **A.g.e.,** s. 340.
[46] **A.g.e.,** s. 340.
[47] **A.g.e.,** s. 340.
[48] **A.g.e.,** s. 341.; EREN, **A.g.e.,** s. 441.; CİN, **A.g.e.,** s. 294.; ÖZALP, **A.g.m.,** s. 104.

b- Kapsamlı Amaçlar Belirmeme Yaklaşımı

Çatışan tarafları kendi grup veya bireysel amaçlarının ötesinde daha kapsamlı ve önemli bir amaç etrafında toplayarak işbirliği yapmalarının sağlanmasıdır[49]

c- Pazarlık Etme Yaklaşımı

Tarafların ve kendi görüş ve fikirleri dışında karşı tarafın görüş ve düşüncelerine de hak vermeleri sonucunda geçerlidir[50]. Karşı tarafın alınacak ödül karşılığı, çeşitli ödüllerin verilmesidir.

d- Kaçınma Yaklaşımı

Taraflar birbirleriyle karşılaştıklarında, çatışmanın varlığından söz etmezler ve fiziki olarak karşılaşmamaya çalışırlar. Kısa dönemli yararı olan bu yaklaşım, uzun dönemde çözüm getirmediği için ileride karşılaşma kaçınılmaz olacaktır[51].

e- Kaynakların Genişletilmesi Yaklaşımı

Kıt kaynakların ve dağılımının sorun yarattığı durumlarda ortaya çıkar. Ancak kaynaklar her zaman kolay arttırılamadığından her zaman başvurulacak çözüm yolu değildir[52].

f- Kişileri ve Örgütsel Yapıyı Değiştirme Yaklaşımı

Grup üyelerinin davranışlarını değiştirmeye yöneliktir. Çatışmanın diğer yollarla çözülemediği durumlarda kişileri değiştirmek yararlı olabilir. Örgüt yapısından kaynaklanan çatışmalarda örgüt yapısı değiştirilerek ilişkiler farklılaştırılır[53].

g- Kayıtsız Kalma ve Yumuşatma Yaklaşımı

Örgütte bir çatışmanın olduğunu bilmemezlikten gelme bazen tarafların birbirlerine anlayış göstererek sorunları çözümlemesi ve zaman içinde anlaşmanın gerçekleşmesi ile sonuçlanabilir. Bu mümkün olmadığından kısa dönemli hesaplar yerine uzun dönemli işbirliğinin taraflara getireceği yararlar vurgulanabilir[54].

h- Yetki Kullanma Yaklaşımı

Burada üst gruplar tatmin olsun ya da olmasın, yetkisini kullanarak buna uymalarını ister. Bu yaklaşımda çatışmanın temel nedeni ortadan kalkmadığı için çatışma sorunu dondurulmuş olur[55].

---

[49] **A.g.e.**, s. 342.; ÖZALP, **A.g.m.**, s. 106. EREN, **A.g.e.**, s. 440.
[50] EREN, **A.g.e.**, s. 442.; ÖZALP, **A.g.m.**, s. 112.
[51] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 110-111.; ÜNVEREN, **A.g.m.**, s. 7.
[52] **A.g.m.**, CİN, **A.g.e.**, s. 294.
[53] CİN, **Ag.e.**, s. 295., ÖZALP, **A.g.m.**, s. 111.; EREN, **A.g.e.**, s. 443.
[54] EREN **A.g.e.**, s. 440-441, ÖZALP, **A.g.m.**, s. 108.
[55] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 109, CİN, **A.g.e.**, s. 295.

ı- Uzlaştırıcı Kullanma Yaklaşımı

Taraflar kendi aralarında anlaşamıyor yönetici de ikna edemiyorsa, bu durumda nesnelliğine güvenilen bir üçüncü kişinin veya grubun hakemliğine başvurulabilir[56]. Her iki grubun, bilgili, yetenekli ve ideal kişiliğe sahip olarak algıladığı bir uzlaştırıcı, grupların işbirliği yapmalarını sağlar. Ancak örgütlerde her zaman böyle bir uzlaştırıcının bulunması zordur.

VII. SONUÇ

Çatışma örgütsel yaşamın bir gerçeğidir. Örgütler için çatışma kaçınılmazdır. Dolayısıyla yöneticilerin örgütlerin verimliliğini ve etkinliğini arttırabilmeleri için, çatışmadan yararlanmayı öğrenmeleri gerekir.

Birbirinden çok farklı olan amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan bütün biçimsel, örgütsel görülebilen çatışmalarını, genellikle, örgütlerin alt birimleri arasındaki işlevsel bağımlılıktan, örgütsel etkinlikler konusunda alt birimlerin ortaklaşa karar verme zorunluluğundan rollerin kendi yapılarındaki çelişkiden, örgütün itici gücü olan yasal yetkinin dağılım biçiminden, örgütün sınırlı kaynakları için gruplar, birimler ve birimler arası yarıştan, ödüllendirme politikasından, iletişim sisteminin yetersizliğinden ve iletişimin engellenmesinden, karmaşıklaşan örgütlerde görev alan uzmanlarla bürokratlar arasındaki görevsel ilişkilerden kaynaklanabilir.

Belirli amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan, bütün biçimsel örgütsel bazı sorunları da çözmek durumundadır. Örgütlerin kendi öz amaçlarını istenilen düzeyde gerçekleştirmesi, örgüt yapısı ve işleyişinden kaynaklanan sorunları çözüme ve daha etkin bir yönetimi gerçekleştirmede bu sorunlardan yararlanma yeteneğine bağlıdır.

Sonuç olarak açıklamaya çalıştığımız çatışmayı yönetim (çözüm) yöntemlerinden hangisinin daha başarılı olacağı, çatışmanın şekline, örgüt yapısına, yöneticinin uygulama becerisine ve yönetimin kişisel değerlerine bağlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Atilla BARANSEL, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, C.I.İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979.

Aydın ÜNVEREN, **"Çatışma Yönetimi"**, **Dünya Gazetesi**, 13 Eylül 1983.

Bülent HİMMETOĞLU, **Personel Psikolojisi Ders Notları**, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Resmi Teksir Yayınları, İzmir, 1978.

Ceyhan ALDEMİR, **Örgütler ve Yönetimi**, Göksu Üniversitesi Kitabevi, İzmir, 1985.

D.E. HUSSEY, **How to Manage Organizational Change,** Koğan Page Limited, London, 1995.

[56] EREN, **A.g.e.**, s. 441.

Erol EREN, **Yönetim ve Organizasyon,** İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991.

F. Alexander MAGOUN, **Cooperation and Conflict In Industry, Harper and Brothers,** Publishers, New York, 1960.

Güngör ONAL, **İşletme Organizasyonu ve Yönetimi**, Akademi Kitabevi Yayını, Bursa, 1983.

Halil CAN, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayınları, Ankara, 1992.

Herold H. KELLEY- JOHN W. THIBAUT, **"Experimental Studies of Group Problem Soluing and Process"** Der.: Gardner LINDZEY, **Handbook in social Psychology**, Massachusetts, Addison Wesley Publishing Company, Inc., 1959.

İbrahim Ethem BAŞARAN, **Yönetimde İnsan İlişkileri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1992.

İnal Cem AŞKUN, **Organizasyon Teorileri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir, 1972.

İnal Cem AŞKUN, **Yönetim Seçme yazılar,** Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi Yayını (Teksir) 1980.

Inal ÖZALP, "Örgütlerde Çatışma", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VII, S. 1 Haziran 1989.

İnci ARTAN, **Örgütsel Stres Kaynakları ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama**, Özgün Matbaası, İstanbul 1986.

Lewis COSER, **The Functions of Social Contlict**, Glence III Free Press, 1956.

Luis R. PONDY, ÇEV.: Bilal ÖZGÜVEN, "Örgütsel Uyuşmazlık Kavramsal ve Modeller", **AKADEMİ**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, C. II.S.1, Temmuz 1973.

Murat BARKAN, "Bir Yönetsel İletişim Aracı Olarak Çatışma ve Yönetimi", **KURGU** Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, Kasım 1991.

Mustafa AYDIN, **"Örgütlerde Çatışma"**, Bas-Yay Matbaası, Ankara, 1984

Robert BAREN, **Behovior In Organization All and Becon Inc.**, Massachusetts 1986.

Tamer KOÇEL, **İşletme Yöneticiliği, Yönetici Geliştirme, Organizasyon ve Davranış**, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul 1982.

TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİN AÇIKLANMASI

Doç.Dr. Şerafettin SEVİM*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, işçi sendikası ve işverenin toplu pazarlık sürecinde kararlarına temel oluşturacak bilgilerin muhasebe sistemi tarafından nasıl üretileceği ve iletileceğine yönelik bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, toplu pazarlık sürecinde istek ve teklif belirlemede etkili olabilecek finansal bilgilerin işgücü raporunda açıklanması ele alınmıştır.

Toplu pazarlıkta bilgi açıklamayı gerektiren faktörler, bilgi açıklama yaklaşımları ve önerilen işgücü raporunda yer alan bilgilerin, toplu pazarlık kararlarına yönelik olarak bilanço, gelir tablosu, fon akışları, katma değer tablosu, emek verimliliği tablosu, maliyet tabloları ve çalışanlar istatistik bilgileri tablosunda nasıl gösterileceği açıklanmıştır. Toplu pazarlık sürecinde açıklanan bilgilerin, toplu pazarlık ilişkisine etkileri vurgulanmıştır.

1. GİRİŞ

İşçi-işveren ilişkilerinin kurumsallaşmış şekli olan toplu pazarlıktaki başarısızlıkların başlıca nedeni konusunda işçi ve işveren kesimince, iletişim eksikliği ve buna bağlı olarak toplu pazarlıkta ileri sürülen istek ve tekliflerin ölçüsüz olması

* Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F Öğretim Üyesi.

üzerinde görüş birliği vardır. Toplu pazarlık sürecinde iletişimin kurulmasında ve taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde muhasebenin önemli rolleri vardır. (SEVİM, 1992; BROWN-TRUMBLE, 1995). İşveren tarafının işletmenin faaliyetlerine ilişkin finansal, teknik ve ekonomik nitelikleri bilgilerini işçilere ve işçilerin toplu pazarlıktaki temsilcisi sendikalara iletilmesi, başarılı bir toplu pazarlık sürecinin ilk adımını oluşturmaktadır. Muhasebe öğretisinde, muhasebenin taraflarından açıklanması konusundaki uygulamalara pek rastlanılmamaktadır. Toplu pazarlık sürecinde gerek işveren tarafının teklifte, gerekse işçi tarafının istek belirlemesinde kararlarına etkili olacak bilgilerin nasıl açıklanacağına yönelik bir çerçeve oluşturmak bu çalışmamın amacını oluşturmaktadır.

Toplu pazarlıkta muhasebe bilgilerini açıklamayı etkileyen faktörler, bilgi açıklama seçenek ve yaklaşımları ele alınarak muhasebe bilgilerinin açıklanması için bir iş gücü raporu, geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. TOPLU PAZARLIKTA BİLGİ AÇIKLAMAYI GEREKTİREN FAKTÖRLER

Muhasebe sistemi tüm işletmelerin temel finansal bilgi sistemini oluşturur. Sistem; hem işletme içi, hemde işletme dışı kullanıcıları için bilgi üretir. Günlük eylemlerin planlanmasında ve kontrolünde, özel yönetim kararlarının alınmasında ve temel planlar ve politikaların belirlenmesinde kullanılması için işletme yöneticilerine, işletmenin dışında kişi ve kurumların ekonomik kararlarına dayanarak oluşturmak üzere dış kullanıcılara gereken bilgiler,işletmelerde tek biçimsel bilgi sistemi olan muhasebe sisteminden üretilir.

Eğer muhasebe sisteminden üretilen bilgiler, işletme yöneticilerinin işletmeyle ilgili ekonomik kararlarına ışık tutmayı hedef alıyorsa, raporların türüne, biçimine ve içeriğine ve bilgilerin üretildiği muhasebe sistemine ilişkin kurallar, işletme yöneticileri tarafından belirlenebilir. (BÜYÜK MİRZA, 1989,S.61). Yani her işletme kendi kurallarını kendisi koyabilir. Öte yandan, eğer muhasebe bilgileri ait oldukları işletmenin dışındaki kişi ve kurumların ekonomik kararlarına dayanak oluşturmak üzere üretiliyorsa, finansal tabloların ve onlara yansıyan bilgilerin üretildiği muhasebe sistemi ile bu sistem içersindeki uygulamaların genel kabul görmüş bir takım kurallara uygun olması zorunluluğu ortaya çıkar.

İşletme içi, kararlar, işletmenin yapısına, büyüklüğüne ve türüne göre farklı olacağından yöneticilerin bilgi gereksinmesi farklı olacaktır. Ancak işletme yönetimi alacağı kararlar için gereksinim duyduğu bilgileri her an için elde etme olanağına sahiptir. İşletme dışı bilgi kullanıcıları için durum aynı değildir. Onlara genel amaçlı finansal raporlarla bilgi açıklanır. Bu genel amaçlı finansal raporlarla açıklanan bilgilerin dış kullanıcıların, tamamının bilgi gereksinmesini karşılaması mümkün değildir (AKDOĞAN- AYDIN, 1987,s.141).

Toplu pazarlık sürecinde işveren ve işçi sendikaları öncelikle gelecekte söz konusu olacak ücret ve diğer sosyal hakları hakkında birlikte karar verirler. İşveren teklif ettiği ücret düzeyinin dayandığı bilgileri asgaride işçi sendikası ile paylaştığında, işçi sendikasının istekleri teklifler doğrultusunda olacaktır. Ancak toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararların dayandırılacağı finansal bilgilerin

genel amaçlı finansal raporlarla açıklanması mümkün olmadığından toplu pazarlığa yönelik bilgilerin ne kadarının, nasıl, ne zaman açıklanacağı önemli bir sorun olmaktadır. Bu sorunun çözümlenmesinde öncelikle toplu pazarlık için muhasebe bilgisi açıklamayı etkileyen faktörlerin incelemesi gerekir.

2.1. İşverenin Sorumlulukları

İşletme yönetiminin ya da işverenin temel sorumluluğu, farklı çıkar gruplarıyla bütünleşmeyi tutarlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu çıkar grupları, ortaklar, sendikalı ve sendikasız çalışanlar, tüketiciler, devlet vb.'dir. İşveren işletmenin başarısını sağlamak ve çıkar gruplarının işletmeye olan katkılarını sürdürmek için söz konusu çıkar gruplarının arasında dengeli çıkar birliğini koruyacaktır. Finansal ve finansal olmayan bilgilerin sendikalara açıklanmasını kapsayan bir karar alınacağından işveren, bunun çıkar birliği üzerinde etkilerini göz önüne almalıdır. Açıklama kararı yönetimin sahip olduğu sorumluluğu ve amaçları, bütünleşmeyi olumsuz yönde etkileyecekse bilgi açıklama tüm finansal bilgi setine yönelik olmayacaktır.

2.2 Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler işletmenin dış kullanıcılara açıklayacağı bilgilerin türünü, biçimini ve hacmini belirleyebilir. Uygulamada daha çok sermaye piyasasına ve devlete açıklanacak bilgiler yasalarla düzenlenmektedir. Ancak sendikaların toplu pazarlık için gereksinim duyduğu bilgilerin işveren tarafından açıklanması zorunluluğunun yasalarla ve endüstri ilişkilerini düzenleyen kurumlarca düzenlediğini de görmekteyiz. (CRAFT, 1981, s. 98; JAİN-GİLES, 1985,s 747). Örneğin, ABD'de Ulusal İş İlişkileri Kurulu işvereni toplu pazarlığın anlayış içinde geçmesi için gereken bilgileri sendikalara açıklamasını zorunlu tutmuştur. İngiltere'de İş Kanunu ve Endüstri Anlaşmasına göre, işverenler olanak dahilinde anlaşmada belirtilen bilgi tiplerini işçi sendikalarına açıklamak zorundadır. Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda işverenlerin toplu pazarlık için işçi sendikalarına açıklaması gereken bilgiler yasallaştırılmış veya katılım yapılı sözleşme türlerinin sürdürüldüğü görülmektedir.

İşçi sendikalarına açıklanacak bilgilerin yasal düzenlemelere konu edilmesi, işverenin bu bilgileri asgari düzeyde açıklamasını gerektirmektedir.

2.3. Tarafların Pazarlık Stratejileri

İşverenin bilgi açıklanmasını etkileyen bir başka faktör, işçi sendikasının pazarlık stratejisidir. Bilgi açıklama işverenin pazarlık stratejisini etkileyecekse, bilgi açıklama düzeyini arttırır veya azaltabilir.

İşçi sendikalarına bilgi açıklamanın toplu pazarlık stratejileri üzerine uzun ve kısa dönemde etkileri vardır. İşveren bilgi açıklama politikası belirlerken, bu etkileri gözönüne alır. Bilgi açıklamanın tipik bir toplu pazarlık şartlarında kısa dönemli etkisi dağıtımcı pazarlık stratejisi üzerine olurken, uzun dönemdeki potansiyel etkileri birleştirici pazarlık stratejileri, örgüt içi anlaşma ve görüşmelerdeki tutumlarla ilgili yapılar üzerindedir (MAUNDERS-FOLEY,1977,s.100-104).

"Dağıtımcı pazarlık stratejisi" uygulayan işçi sendikasına işveren, fazla bir bilgi açıklamaz. Açıklanan bilgiler yasalarla zorunlu tutulmuş bilgilerdir. Bu tür pazarlık stratejileri uygulandığında görüşmeler sert geçer ve uyuşmazlık olasılığı daha fazladır. Çünkü görüşmelerde ele alınan konulara yönelik bilgi iletişimi söz konusu değildir. İşçi sendikası isteklerini belirlerken, işverenin ölçütlerini kullanmayacaktır. İşveren dağıtımcı pazarlık stratejisi izleyen işçi sendikasına işletmeyle ilgili ve tekliflerini hazırlamada kullandığı bilgileri açıkladığında, kısa sürede sendikanın stratejini etkileyecektir. İşveren, sendikanın işletmenin ekonomik durumunu gözönüne almasını sağlayarak, görüşme sürecinde ölçüsüz isteklerin tekrar gözden geçirilmesi için önemli bir dayanak ileri sürecektir.

Toplu pazarlık, tarafların ortak çıkarları doğrultusunda bir sorun çözme süreci olarak algılandığında, her iki tarafın çıkarını arttırıcı çözüm şekillerinin belirlenmesi gerekir. Sorun çözmede etkinliğin sağlanması için taraflar sorunla ilgili ve gerekli bilgileri elde etme ve kullanma yeteneğine sahip olmalıdır. "Birleştirici Pazarlık Stratejisi" olarak adlandırılan böyle bir süreç iş verenin daha fazla bilgi açıklamasını gerektirmektedir (FRANK-GRAHAM, 1981,s.218-219).

Toplu pazarlıkta işçi sendikalarının tutum ve davranışları bilgi açıklamayı etkiler. Toplu pazarlıkta işçi sendikaları çatışmacı, şüpheci, düşmanca, uyuşmacı ve işbirlikçi tavır ve tutumlar içinde olabilir. Çatışmacı, şüpheci ve düşmanca tutumlar toplu görüşmeleri olumsuz yönde etkiler. Bilgi açıklama uzun dönemde işçi sendikalarının tavırlarını uzlaşmacı ve işbirliği yönünde olumlu etkiler. "MAUNDERS, FOLEY,s.103). Bu nedenle, işveren bilgi açıklamayı arttırmalıdır. Davranışları etkilemede toplu pazarlık öncesinde ortak sorunların belirlenmesi önem kazanır. Ortak sorun taraflardan her ikisini etkileyen, fakat yalnız bir tarafın çaba ve kaynaklarıyla çözülemeyen nitelik taşır.

İşçi sendikaları toplu pazarlıkta işçileri temsil eder. Bu nedenle temsil ettikleri işçilerle ilişkiler önemlidir. Toplu pazarlık öncesinde isteklerin belirlenmesinde işçi grupları ve işyeri sendika temsilcilerinin önemli bir ağırlığı söz konusudur. Sendika yönetimi işçilerle uyumlu değilse ve toplu pazarlıkta ele alınacak konular hakkında anlaşma sağlanmamışsa, hem görüşme sürecinde, hem de görüşmeler sonrasında sendika örgütünde bazı huzursuzluklar ortaya çıkar. İşveren bilgi açıklamada işçi gruplarını ve işyeri sendika temsilcilerini hedef alarak bilgi açıklamayı arttırabilir. Bilgi açıklama, uzun dönemde işletme içinde yer alan işçi gruplarının ve işyeri sendika temsilcilerin tutumlarını olumu yönde etkileyerek sorun çözme yönünde eğilim kazanmalarını sağlayabilir. Böylece sendika ve temsil ettiği işçiler, toplu pazarlık öncesi anlaşma sağlayarak sözleşme şartlarının her iki taraf için doyurucu olmasını sağlayabilirler.

2.4. Açıklanacak Bilgilerin Toplu Pazarlıkta Ele Alınan Konularla İlgisi ve Yararlılığı

İşveren, sendikalara açıklanacak bilgilerin sınırını belirlerken, açıklanan bilgilerin ilgili ve yararlı olma özelliğini gözönünde bulundurur. Yasal düzenlemeler açıklamanın minimum düzeyini belirlemede, açıklanacak bilginin ilgili ve yararlı olmasını gözönüne almaz. İşveren, sadece çalışanların yasal bilgi alma hakkını gözönüne alır.

Açıklanacak bilgilerin toplu pazarlıkta ele alınan konularla ilgili ve yararlı olabilmesi için bilginin sendikanın isteklerini belirleme kararını etkilemesi gerekir. Bu yönüyle işveren tekliflerini hazırlarken kullandığı bilgileri asgari düzeyde işçi sendikalarına açıklamalıdır. Diğer bir deyişle, işverenin teklif hazırlamada esas aldığı tüm bilgiler sendikalara açıklanmalı ve açıklamanın maksimum düzeyi belirlenmelidir. (CRAFT, s.97).

Toplu pazarlıkta ele alınan konularla ilgili ve yararlı bilgiler; maliyetlere, kârlılığa, verimliliğe ilişkin olanlardır. Ancak muhasebe geleneksel olarak tarihsel bilgileri açıklar. Tarihsel bilgilerin yanında geleceğe yönelik planlama bilgilerinin de açıklanması bilgilerin yararlılığını artıran bir yaklaşımdır.

2.5. Bilgi Açıklama Maliyeti ve Açıklamadan Beklenen Fayda

Toplu pazarlık için işverenin bilgi açıklanmasını etkileyen faktörlerden bir diğeri bilgi açıklamanın maliyeti ve bu açıklamadan beklenen faydadır. Toplu pazarlığa yönelik bilgi açıklama sisteminin kurulması başlıca maliyet unsurudur. Buna karşılık daha fazla bilgi açıklamanın uzun dönemde sağlayacağı yararlar söz konusudur. Görüşmelerin kısa sürmesi ve olumlu sonuçlanması ve verimlilik artışının katılımcı yapıyla artması sağlanan faydalardır.

Başlangıçta işverenin bilgi açıklamayı arttırması bir takım maliyet öğelerini beraberinde getirmesine rağmen uzun dönemde beklenen fayda, maliyetinin üzerinde olacaktır.

3. MUHASEBE VE GENEL BİLGİLERİN AÇIKLANMASINDA YAKLAŞIMLAR

3.1. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Seçenekleri

Toplu pazarlıkta rasyonel karar vermede gerekli olan bilgiler işveren tarafından üretilir ve açıklanır. Ancak yasal yatırımlar dışında işveren daha fazla bilgi açıklamaya zorunlu değildir. Bu bakımından işverenler için farklı bilgi açıklama seçenekleri söz konusudur. Bunları aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür. (CRAFT, s. 100; FRANK- GRAHAM, s.219).

3.1.1. Sınırlı Açıklama

Bu seçenekte bilginin sendikalarca kullanılmayacağı ve aradaki çıkar çatışması nedeniyle işveren, sendikanın kendisini iflas ettirecek isteklerde bulunacağını varsayar. Bu nedenle,toplu pazarlıkta yasa gereği ve iyi niyet kurallarına göre açıklanması zorunlu olan bilgiler açıklanarak, açıklamanın maksimum düzeyi belirlenir.

3.1.2. Seçici Açıklama

Seçici açıklama seçeneğinde işveren bilgi açıklamada dikkatli davranır. İşveren, tekliflerini destekleyecek ek bilgiler açıklar. Bu bilgiler aynı zamanda sendikanın isteklerinin şekillenmesine yarayacak bilgilerdir. (Örneğin verimlilikle ilgili bilgiler)

3.1.3. Faydasız Açıklama

Bu seçenekte işveren sendikaya finansal, faaliyetsel ve işgücüne yönelik tüm bilgiler açıklar. Ancak bu bilgileri açıklamada özel raporlar yerine, işverenin planlama ve kontrol amaçları için hazırlanmış raporlar ve tablolar kullanılır. Bu rapor ve tablolarda yer alan bilgiler toplu pazarlıkta kullanılmaya uygun olamadığından sendikaların bu bilgileri kullanımı sınırlandırılmış olur. Dolayısıyla bilgi açıklama olayı sendikalar bakımından faydasız olacaktır.

3.1. Tam Açıklama

Tam açıklama seçeneği birleştirici pazarlık stratejilerinde ve işbirlikçi tutumlarda başarılıdır. Bilgi açıklama işletmenin tüm finansal bilgi setini kapsar. Ayrıca işveren ortak çıkarlara hizmet edecek şekilde planlanan genişleme, gelecekteki teknolojik değişmeler, yeni ürün hatları, gibi gizli olabilecek bilgileri de bu seçenekte açıklar. Bilgi açıklamada işçi grupları, işyeri sendika temsilcileri ve sendika yöneticileri hedef alınır. Bilgi açıklamada özel raporlar ve tablolar kullanılır. Bu rapor ve tablolarda yer alan bilgiler, işçi sendikasının isteklerini belirlemede kullanılmaya uygundur.

3.1.5. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Seçeneklerinin Karşılaştırılması

İşveren, bilgi açıklamayı etkileyen ve esnek bir yapıya sahip olan faktörlerin bir değerlendirmesini yaparak, uygun bir açıklama politikası oluşturacaktır. Ancak toplu pazarlık sürecinin taraflar açısından olumlu sonuçlanması için aralarında bilgi iletişiminin sağlıklı ve düzenli olarak kurulması gerekir.

Sınırlı açıklama, seçici açıklama ve faydasız açıklama seçenekleri taraflar arasında uzun dönemli sağlıklı iletişim sisteminin kurulması bakımından uygun değildir. Bu seçenekler daha çok pazarlık sürecinde karşılaşılan özel problemlerin çözümlenmesine yönelik bilgi açıklanmasını gerektirir. İyi niyet ve görüşmelere olumlu bir havada başlama bakımından yararlı olabilecek bilgiler açıklanabilir, fakat sorun çözmeye yönelik bilgilerin bu seçeneklerle açıklanması mümkün değildir.

Taraflar arasında uzun dönemli sağlıklı bir iletişim kurulması ve açıklanan bilgilerin sorun çözmede kullanılabilmesi için tüm bilgilerin tam açıklanması uygun bir yaklaşımdır. (Ayrıca bakınız; MAUNDERS, 1981; JACKSON –COX v.d.,1984).

3.2. Muhasebe Bilgilerini Açıklamada Yaklaşımlar.

Sendikalara muhasebe bilgilerini açıklamayla ilgili iki yaklaşım sözkonusudur. Bunlar geleneksel, ya da bütünleşik bilgi açıklama ve karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımıdır.

3.2.1. Geleneksel Bilgi Açıklama Yaklaşımı

Geleneksel bilgi açıklama yaklaşımında işletmeden bilgi almaya hakları bulunanlara yararlı olabilecek bilgilerin açıklanması öngörülmektedir. Muhasebe bil-

gilerinin bu tür açıklamasında amaç, işletme dışındaki birçok kişi ve grup tarafından alınacak ekonomik kararlara gerekli ortak bilgileri sağlamaktır.

Genel amaçlı finansal raporlarla toplu pazarlıktaki kararlara yönelik bilgilerin açıklanması güçtür. Çünkü genel amaçlı finansal raporlar daha çok hissedarlara yönelik olup, çalışanlar ve sendikalar için uygun bilgileri içermemektedir (BELKAOVİ, 1988,s.19; JACKSON-COX, v.d.,s.256). Ancak işveren sınırlı açıklama ve seçici açıklama seçeneklerine göre bilgi açıklama politikasını oluştursa geleneksel bilgi açıklama yaklaşımıyla bilgi açıklayabilir. Fakat bu seçeneklere göre çalışanlara ve sendikalara toplu pazarlıktaki amaçlara uygun bilgiler yeteri kadar açıklanamaz. Dolayısıyla, geleneksel bilgi açıklama yaklaşımı taraflar arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına yönelik bilgi açıklamada yetersiz kalmaktadır.

3.2.2. Karar Yönelimli Bilgi Açıklama Yaklaşımı

Karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı, belirli kullanıcı karar modellerine bilgi sağlanmasını amaç olarak almaktadır. Bu yaklaşım bilgi kullanıcıların belirlenmesini ve kararlarında, kullanıldıkları bilgilerin mümkün olduğu kadar doğru bir biçimde seçilmesini gerektirmekte olup, farklı kullanıcı grupları için ayrı finansal rapor ve tabloların hazırlanmasını öngörmektedir. Bu yaklaşımda açıklanacak bilgilerin bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklerin başında eldeki karara ilişkin bilginin verilecek kararla ilgili olması gelir. İkinci nitelik kararla ilgili olan bilginin güvenilir olmasıdır. Nesnellik, kanıtlanabilirlik, tarafsızlık ve doğruluk güvenirliğin öğesidir. Karşılaştırılabilirlik, anlaşılabilirlik ve bilginin ekonomik nitelikleri bu yaklaşımda ayrıca vurgulanmaktadır. (KEPEKÇİ, 1983,s.51).

İşverenin bilgi açıklamadaki temel amacı, toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararların alınmasında etkili olan işçileri ve işyeri sendika temsilcilerini etkileyip, sendika yönetimini açıklanan bilgileri istekleri belirlemeye yönelik kararlarda kullanmaya yöneltmektir.

Ücret ve diğer parasal faydaların belirlenmesine yönelik kararlarda işçi sendikasının açıklanan bilgileri kullanma biçimi diğer çıkar gruplarından farklıdır. İşçi sendikaları bu kararlarda, işletmenin finansal yeterliliğiyle istihdamı sürekli kılma özellikleriyle ilgilenirler (KIESO- WEYGANDT, 1986, s.4). İstekleri belirlerken gelecekteki bu iki öğeyi öngörmeye çalışırlar. Toplu pazarlıkta muhasebe bilgilerinin açıklanması için uygun yaklaşım, karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımıdır. Geleneksel bilgi açıklama yaklaşımıyla açıklanan bilgiler sendikanın alacağı kararları etkilemede yeterli değildir. Öte yandan, işveren tarafının teklifleri belirlemede gerekli verileri oluşturması için bir bilgi sistemi kurması kaçınılmazdır. Toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararlar sonuç olarak toplu görüşmelerde alınır. Dolayısıyla karar ortak olup, uygun kararın alınması bilgilerin aynı oranda kullanılmasını gerektirir (ELİAS, 1990, S.621-622). Bu bağlamda işveren, teklif hazırlamada kullandığı bilgilerin tamamını karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı ve tam açıklama politikasıyla sendikalarla ve işçilerle paylaşabilir.

Sendikalara bilgi açıklamada karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı seçildiğin de, kararla ilgili bilgiler, karar verme biçimi, bilgileri açıklama zamanı ve bilgilerin nitelikleri önem kazanmaktadır.

4. TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİ AÇIKLAMADA ZAMANLAMA, AÇIKLAMA ORTAMI VE RAPORLAMA

4.1 Muhasebe Bilgilerini Açıklamada Zamanlama

Toplu pazarlık genellikle iki yılda bir gündeme gelmektedir. Ancak toplu pazarlık sürekli bir ilişki biçimidir. Bu bakımından muhasebe bilgilerinin hangi zamanlarda açıklanacağı önemli bir sorun olmaktadır.

Dönemsellik varsayımına göre işletme dışı bilgi kullanıcılara dönem sonlarında genel amaçlı finansal raporlarla bilgi açıklanır. Doğal olarak işletme dışı kullanıcı durumunda bulanan sendikalara da bu raporlar aracılığıyla açıklamada bulunulmuş olunmaktadır. Bu tür bir bilgi açıklama yasal ve sınırlı bilgi açıklama olup çalışanların ve sendikaların bilgi gereksinimini karşılamamaktadır. Çünkü bu raporlarda yer alan bilgiler tüm çıkar gruplarına yöneliktir ve mümkün olduğu ölçüde çıkar birliğinin bozulmasına yol açacak bilgiler bu raporlarda yer almaz.

İşveren toplu pazarlığın sürekli bir ilişki olduğunu, tam açıklama seçeneğiyle açıklama düzeyini işçi grupları ve işyeri sendika temsilcileri olarak benimsediğinde, zamanlama öğesi önem kazanmaktadır. Bu durumda bilgi açıklama dönemsel değil sürekli olmalıdır. İşçi grupları ve sendika işyeri temsilcilerine aylık, sendika yöneticilerine ise üç aylık zaman aralığında bilgi açıklanabilir (BELAOVİ, s.22). Örneğin Türkiye'de anlamlı sayılabilecek bir işletmede; işçi grupları temsilcilerine her ay, Sendika şube yöneticilerine üç ayda bir, sendika liderlerine ise altı ayda bir bilgi açıklamada bulunulmaktadır (SEVİM,1994,s.475).

4.2. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Ortamı

Toplu pazarlığa yönelik olarak açıklanan muhasebe bilgilerinin etkili olabilmesi büyük ölçüde bilgilerin açıklanma ortamına bağlıdır. Faydasız açıklama seçeneğinde işveren kendi amaçlarına yönelik olarak hazırladığı raporlarla yazılı olarak bilgi açıklayıp, açıklanan bilgilerin kullanımını sınırlandırabilir. Açıklanan bilgilerin etkili olabilmesi için uygun açıklama ortamı geliştirilmelidir.

Toplu pazarlıkta etkili olacak muhasebe bilgileri biçimsel-yazılı ve biçimsel-sözlü ortamlarda açıklanabilir. Biçimsel-yazılı ortamda bilgi alıcıların bilgiyi yorumlamada uzman olması gerekir. Ancak işçi grupları temsilcileri ve işyeri temsilcileri açıklanan bilgileri analiz ve yorumlamada yetersiz kalabilir. Bu nedenle biçimsel-sözlü ortamlarda bilgi açıklama daha yararlı sonuçlar verir. Sözlü açıklamada analiz ve yorumlar tartışılabilir ve işçilerin planlama ve kontrol faaliyetlerine katılımı bu yolla sağlanmış olur.

İşçi grupları temsilcilerine, işyeri sendika temsilcilerine ve sendika liderlerine bilgi açıklamada aşağıdaki ortamlar kullanılabilir (LEVİS,v.d., 1984,, s.278).

- ✓ Direkt olarak, hazırlanan raporları dağıtma

✓ Slayt ve filmler

✓ Video düzenlemesi v.b. vizüel araçlar

✓ Yönetim kurulu toplantısı

✓ İlan tahtaları

✓ Bu ortamların birlikte kullanılabileceği bir ortam. (Örneğin, Yönetim kurulu toplantılarında video kaset kullanılması)

4.3. Toplu Pazarlıkta Bilgi İletişim Aracı Olarak İşgücü Raporu

4.3.1. İşgücü Raporunun Tanımı ve Hazırlanma Amaçları

Çalışanlara ve temsilcileri sendikalara yönelik bilgi iletmede kullanılan en önemli araç işgücü raporudur. İşgücü raporu, toplu pazarlığa yönelik olarak çalışanları ve sendikaları bilgilendirmede önemli finansal tabloları ve diğer yönetsel bilgileri kapsayan bir iletişim aracıdır.

İşgücü raporunun hazırlanmasında üç amaç sözkonusudur. Bunlar, çalışanlara bilgi vermek, çalışanlara dolaysız ve dolaylı etkide bulunmaktır (MAUNDERS,s.4.).

Çalışanları bilgilendirmek için işgücü raporunun hazırlanması, çalışanların işletme hakkında bilgi edinme haklarından doğmaktadır. Bu bilgilendirme yıllık faaliyet raporlarında yer alan bazı tablolarla gerçekleşir. Diğer bir deyişle, çalışanlar işletmeden bilgi alma hakkı bulunan hissedarlar, yatırımcılar, kredi verenler gibi bilgilendirilir. Böyle bir yaklaşımla iletilen bilgiler diğer çıkar gruplarının amaçlarıyla tutarlı olmak zorundadır. Dolayısıyla faaliyet raporunun içinde sunulacak işgücü raporu toplu pazarlığa yönelik bilgi içermeyecektir.

İşgücü raporuyla iletilen bilgilerin çalışanlara ve onların temsilcisi sendikalara direkt ve endirekt etki yapması için beklenen etkilerin önceden somutlaştırılması gerekir. Toplu pazarlık yapısı içerisinde bilgilendirmenin en somut etkisi istek belirlemede önemli bir role sahip işçi grupları ve işyeri temsilcilerinin işbirlikçi tutum göstermeleridir. Böyle bir tutum içersinde sendika yönetimi açıklanan bilgileri kullanmak zorunda kalır.

İşgücü raporuyla iletilen bilgilerin direkt etki yapabilmesi için işçi-işveren arasındaki amaç uygunluğuna dikkat edilmelidir. Açıklanan bilgiler işçi-işveren arasındaki amaçların uyumlaştırılmasına etki etmelidir. Bu anlamda etki edilecek amaç, çalışanların ve sendikaların toplu pazarlık amaçlarıdır. Ancak çalışanların ve sendikaların amaçlarına etki yapabilmek için işgücü raporuyla iletilen bilgilerin doğru ve nesnel olması gerekir. İşveren açıklanan bilgilerin tarafsız ve doğru olduğunu çalışanlara hissettirmelidir.

İşgücü raporu hazırlamanın bir diğer amacı da, toplu pazarlığa endirekt etki edebilecek grupları etkilemektir. Bu gruplarla iletişimde de bir araç olarak işgücü raporu kullanılabilir. Örneğin, siyasi partiler bu grupların başında gelir. İşçi sendikaları genellikle siyasi partilerden destek sağlamaya çalışırlar. Siyasi parti yetkilile-

rine gönderilecek böyle bir rapor sayesinde rasyonel isteklerde bulunmayan sendikaların destek bulamayacağı varsayılır. Ayrıca basın ve yayın organlarında yayınlanacak bazı finansal tablolarla olumlu bir kamuoyu oluşturulabilir.

4.3.2. İşgücü Raporunu Hazırlamada Dikkate Alınacak İlkeler

Faaliyet raporundan ayrı olarak hazırlanacak olan işgücü raporunun hazırlanmasında aşağıdaki ilkelerin dikkate alınması gerekir (Ayrıntılar için bakınız; AKDOĞAN- AYDIN,s.158-159).

- Beklenen Kullanıma Uygunluk

Tablolar amaçlanan kullanıcıları gözönüne alınarak hazırlanmalıdır. Bu ilkenin işgücü raporuna uygulanabilmesi için tabloların kredi verenler veya yatırımcılar için hazırlanan rapor ve tablolardan hariç tutulması gerekir.

- Önemli İlişkilerin Açıklanması

İşgücü raporundaki bilgiler öyle sunulmalıdır ki kullanıcılar verileri yaratan temel faaliyetleri anlayabilsin ve değerlendirebilsin. Önemli ilişkilerin açıklanması, özetleme ve buna bağlı gruplandırmayla ilgili karara ilişkindir. Aşırı özetleme ilgili verilerin gömülmesi sonucunu yaratabilir.

- Çevresel Bilgilerin Açıklanması

İşgücü raporundaki bilgiyi alanın algılamasında koşullar ve kullanılan yöntemlerin açıklanması gerekir. İşgücü raporu sadece işçilerin bilgi gereksiminlerini karşılayacak bir rapor olarak hazırlandığında, bu bilgilerin genel kullanım içinde uygun olduğu şeklindeki yanlış sonuçtan kaçınmak için "özel amaçlı" şeklinde başlık konulması ve belirlenen amacın belirtilmesi gerekir.

- İşletme İçinde ve İşletmeler Arasında Uygulama Birliği

Bir ekonomik faaliyetin ölçümlenmesinde çeşitli alternatif yöntemlerin varlığı halinde, işgücü raporunda tekdüzeliğin sağlanması önemlidir. Bu tek düzelilik tutarlı değerlendirme olduğu kadar tutarlı bir sınıflandırma ve terminolojiye işaret etmektedir.

- Uygulamanın Her Zaman Tutarlı Olması

Bu ilke raporlama biçiminin tutarlı bir şekilde uygulanmasının süreklilik kazanması gerektiğini ifade eder.

4.3.3. İşgücü Raporunun İçeriği

Toplu pazarlığa yönelik olarak hazırlanacak işgücü raporu çalışanların ve onların temsilcisi sendikanın bilgi gereksinimi karşılamalıdır. İşgücü raporu içeriğinde yer alan bilgiler önce çalışanların istek belirlemedeki tutumları üzerinde, daha sonra sendika yöneticilerinin istekleri oluşturmasına etki edebilmelidir.

Toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede etkili olan faktörleri temel aldığımızda, işgücü raporu aşağıdaki içerikte düzenlenebilir. (SAMUELS vd 1981, s.304-307)

-İşletme Hakkında Bilgiler

-İşletmenin faaliyetleri
-İşletmenin başka işletmelerle veya holding şirketle ilişkisi (varsa)
-Yöneticilerin isimleri ve örgüt şeması
-Ortaklar hakkında bilgiler
-Denetçiler hakkında bilgiler
-Üretim konusu
-İşletmenin genel amaçları

-Finansal Bilgiler

-Satış hasılatı
-Kâr ve zarar
-Kâr payları
-Toplam borçlar
-Toplam sabit varlıklar
-Yöneticilere ödenen kâr payları ve maaşların ayrıntıları
-Toplam ücret ve maaşların ayrıntıları
-Hammadde ve malzeme giderleri
-Genel imalat giderleri
-Toplam maliyetlerin yüzdesi olarak toplam işgücü maliyeti
-Toplam maliyetlerin yüzdesi olarak yönetim giderleri
-Sermaye maliyeti
-Borçlanma giderleri

-Rekabet Durumu ve Verimlilik

-İhracat faaliyetleri
-Başlıca ulusal ve uluslararası rakipler
-Gelecekteki rekabet olasılıkları
-Satınalma, üretim ve pazarlama hakkında genel bilgiler
-Üretim planı
-Kapasite kullanma düzeyi
-Ürün başına işgücü maliyeti
-Verimlilik artışından doğan tasarruf veya verimsizlikten doğan kayıplar

-Geleceğe Yönelik Plan ve Projeler

-Birleşme ve devralma
-Yatırımlar ve büyüme
-Faaliyetine son verilecek birimler
-Yer değiştirme
-Araştırma ve geliştirme
-Ürün değişikliği

-İşgücü İstatistikleri

-Ortalama istihdam edilen işgücü sayısı

-Çalışanların cinsiyet, derece, meslek, bölümleri vb itibariyle sayıları

-İşgücü devir hızı ve işten çıkanlar

-Endüstriyel İlişkiler

-Şikayetleri çözüm süreci

-Güvenlik ilkeleri, politikaları ve programlar

-Sağlık ve refah konuları

-İşten çıkarma ve disiplin süreci

-İşyerindeki sendikalı işçi sayısı ve bağlı olduğu sendika

-Yeni işçiler için terfi politikaları ve yöntemler

-Çalışma ilkeleri

-Ücretler

-Ödeme periyodu

-Ödeme hızı

-Çalışma saatleri

-Tatiller

-Hastalık ödemeleri

-Kıdem tazminatı planı

-SSK işveren hissesi ve diğer fon ödemeleri

-Çalışma Durumuyla İlgili Bilgiler

-Karşılaştırmalı bölümsel üretim miktarı

-Karşılaştırmalı hedeflere ulaşma derecesi

-Çalışma çevresindeki değişmeler

-Yeni atamalar ve işgörenlerdeki değişmeler

-Tüm genel değişmelerin işgücü üzerindeki etkileri

4.4. İşgücü Raporundaki Yer Alan Bilgilerin Finansal Tablolarda Gösterilmesi

İşgücü raporunda yeralan bilgilerin çalışanlara ve sendikalara toplu pazarlığa yönelik olarak etkili olabilmesi için, anlamlı hale getirilmesi gerekir. Sözkonusu bilgiler finansal tablolar aracılığıyla birbirine ilişkilendirilerek anlamlı hale getirilir. İşgücü raporunun içeriğini esas aldığımızda toplu pazarlığa yönelik olarak aşağıda inceleyeceğimiz finansal tabloların düzenlenmesi gerekir.

4.4.1.Temel Finansal Tablolar

Bilanço, gelir tablosu, fon akım tablosu ve ekleri bir işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında önemli bilgiler içeren temel finansal tablolardır. İşgücü raporunun içeriğinde yeralan bilgilerin bir kısmı söz konusu tablolarla sunulur.

Bilanço işletmenin sahip olduğu varlıkların ve bunların kaynaklarını düzenlediği tarih itibariyle özet olarak gösterir. Likidite sırasına göre dönen varlıklar ve duran varlıklar grupları altında varlıklara, kısa vadeli borçlar, orta ve uzun vadeli borçlar ve özsermaye grupları altında kaynaklara ilişkin bilgiler bilanço aracılığıyla sunulur.

Gelir tablosu işletmenin belli bir dönemde elde ettiği tüm gelirleri ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ve bunların sonucunda işletmenin elde ettiği dönem kârını ya da uğradığı dönem zararını topluca gösteren tablodur. Gelir tablosu işletmenin faaliyet dönemi itibariyle net sonucunu, brüt satış kârı, faaliyet kârı büyüklüklerine ve bunları oluşturan ana olaylara yer vererek gösterir. Bu bakımından gelir tablosu işletme faaliyetlerine ait kazançların ya da kayıpların oluşumunu ve varılan sonuçları göstermek bakımından önem arzeder.

Toplu pazarlığı yönlendiren kârlılık faktörüne yönelik analizler gelir tablosundan yer alan bilgiler esas alınarak yapılır.

Fon akım tablosu belirli bir dönem içinde işletmenin sağlamış olduğu finansal kaynakları ve bunların kullanım yerlerini göstermek suretiyle bilanço ve gelir tablosunda görülmeyen fon akımını ortaya koyabilmektedir. Böylece işletmenin gerek faaliyet sonucunda gerekse ek finansman biçiminde sağlamış olduğu finansal olanaklarla neler yapıldığı, söz konusu kaynakların nerelerde kullanıldığı fon akım tablosundan açıkça izlenebilir.

Çalışanlar ve sendikalar işletmenin ekonomik gücü yanında, finansal gücü ve bunun kullanım biçimi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Sendikalar fon akım tablosunda sunulan bilgilerle işletmenin ücret artışlarını hangi kaynaklardan karşıladığını veya karşılayabileceğini görebilirler.

Yukarıda bahsedilen temel finansal tablolar muhasebe sürecinin doğal çıktılarını oluştururlar. Genel amaçlı bilgileri içermekte olup, çıkar grupları amaçlarına yönelik analizleri bu tablolardan yararlanarak yaparlar.

4.4.2. Katma Değer Tablosu

İşletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını sunmak için hazırlanan bilanço ve gelir tablosu yaratılan değerin, bu değeri yaratanlara dağıtımını göstermez. Katma değer tablosu işletmede yaratılan değeri, bu değeri yaratanlar arasındaki dağılımı ve işletmenin bu değerden genişleme için ayırdığı fonları gösterir. (COX,1976,S.142-143)

Katma değer; satışa sunulan ürünlerin üretiminde kullanılan işletme dışından satın alınan mal ve hizmet tutarının, hasılatından çıkarılması sonucu elde edilen değerdir. İşletme kârı satış hasılatıyla satılan mallar maliyeti arasındaki olumlu fark olup satılan mallar maliyetinde yer alan işletme dışında satınalınan ilk madde ve malzemeyi de hesaba katmaktadır. Oysa katma değer hesabında sadece işletmece gerçekleştiren faaliyetlerle ilgilenilir. Bu yönüyle işletmede servet yaratma süreci katma değer olarak ortaya çıkar ve yaratılan katma değer de ücret, maaş, kâr payı ve benzeri şeklinde ilgililere ödenir.

Katma değer tablosu işletmenin ekonomik sonuçlarının analizine yeni bir boyut getirmekte ve özellikle toplu pazarlıkta yararlı olmaktır. Çalışanlar işletmede yaratılan servetten ne kadar pay aldıklarını, diğer çıkar gruplarına göre aldıkları payın oranını tablodan görebilirler. Sendikalar tabloda yer alan bilgileri analiz ederek ücret isteği kararında yararlı sonuçlar elde edebilirler.

Katma değerin hesaplanmasına yönelik olarak biri çıkarma, diğeri toplama olmak üzere iki temel yöntem önerilmektedir. Çıkarma yöntemine göre katma değer hesaplanırken satış hasılatından işletme dışından alınan ve satılan mallar maliyetinde yeralan ilk madde ve malzeme giderleriyle hizmet giderleri çıkarılır. Bu sonuca vergiden önceki kâra, çalışanları ödenen ücret ve maaş giderleriyle amortisman ve ödenen faizler eklenerek de varılabilir. (BROWN-HOWARD, 1982,s.53).

İşgücü raporunda yeralan katma değer tablosunu aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür:

.....İşletmesi.....Dönemi itibariyle Katma Değer Tablosu

	Tutarı	Katma Değer Oranı
Net Satış Hasılatı	xxx	
Satın alınan Mal ve Hiz. Mal.	xxx	
KATMA DEĞER	xxx	100
Katma Değerin Paylaşımı		
Çalışanlara Yapılan Ödemeler	xxx	
Ser. Sağlayanlara Yap. Ödemeler	xxx	
Devlete Yapılan Ödemeler	xxx	
Yeni Yatırımlara Ayrılan paylar	xxx	
	xxx	100

AÇIKLAMALAR

1. **Satış hasılatı**
   (-)
   Satış iadeleri
   Satış iskontoları

2. **İşçilik Maliyetleri**
   Giydirilmiş ücretler
   Maaşlar
   İşveren emeklilik payları
   Yönetici ücretleri
   Kârdan işçilere verilen ikramiyeler
   Kârdan yöneticilere verilen ikramiyeler

3. Sermaye Sahiplerine Yapılan Ödemeler

Tahvil faizleri
Kredi Faizleri
Pay sahiplerine dağıtılan kâr payları

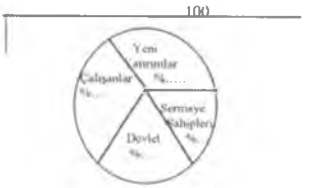
4. Devlete Yapılan Ödemeler

Kurumlar vergisi
Katma Değer Vergisi (Satış hasılatından düşülmemişse)
Gümrük vergileri
Emlak vergileri
Motorlu kara taşıtları vergisi

5. Yeni Yatırımlar

Dağıtılmamış kârlar
Amortisman ve tükenme payları
Yedekler ve özel fonlar

Yaratılan katma değerin paylaşımı daha basit ve çarpıcı olarak istenilirse dairesel grafikle de gösterilebilir.

Yukarıda verilen katma değer tablosu çalışmaları karşılığında çalışanlara yapılan ödemeleri, konulan sermaye ya da borçlanma karşılığında bu kaynaklara verilen faiz ve kâr paylarının çeşitli vergiler yoluyla devlete yapılan ödemeleri ve işletme varlıklarını genişletmek üzere kullanılacak dağıtılmayan kârlardan oluşan katma değer tablosunda yer alan söz konusu özel bilgilerin ayrıntısı "açıklamalar" tablonun alt kısmında gösterilebilir.

Gerekli görüldüğünde yaratılan katma değer ve bu değerin paylaşımına yönelik dönemsel değişimler için ek finansal tablolar veya dairesel grafikler hazırlanabilir. Bu, katma değere yönelik analizleri kolaylaştıracaktır. Ayrıca toplu pazarlığa yönelik olarak çalışanların katma değerden aldıkları payın zaman boyutunda izlediği gelişmenin yönü çalışanlar ve sendikalarca kolayca izlenebilecektir.

4.4.3. Emek Verimliliği Tablosu

Verimlilik-ücret artışı ilişkisinin kurulması toplu pazarlığın olumlu sonuçlanması bakımından son derece önemlidir. Çünkü verimlilik artışına dayandırılmayan ücret artışları çalışanların satınalma gücünde olumlu bir değişme yaratmayacak-

tır. Verimliliğe bağlı olarak çalışanların reel ücretlerinin düşmemesini sağlamak için önemli hareket noktası verimlilik analizleridir.

Toplu pazarlıkta istek ve tekliflerin verimliliğe dayandırılması için işletmenin verimliliğini belirlemeye yönelik bilgilere gereksinim vardır. Bu bilgiler işgücü raporunda emek verimliliği tablosunda sunulabilir.

Verimlilik hesabı girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkiye dayandırılır. Bir işletmenin tüm girdileri ile çıktıları arasındaki ilişkiden hareketle toplam verimliği ölçmek oldukça karmaşıktır. Ancak işletmenin çıktısı olan satışları ile bu satış hacmini gerçekleştirmede girdi olarak kullanılan işçilik giderleri arasında ilişki kurularak emek verimliliğini ölçmek mümkündür. Bu ölçü toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede bir dayanak olabilir.

Bir çıktı unsuru olan satışlarla, bu çıktıyı gerçekleştirmede kullanılan girdi unsuru olan işçilik giderleri arasında ilişkiyi topluca emek verimliliği tablosunda göstermek mümkündür. Hazırlanacak emek verimliliği tablosunda hem enflasyon etkisi giderilmeli hem de verimlilikteki gelişmeler izlenebilmelidir. Toplu pazarlığa yönelik olarak emek tablosunu girdi ve çıktı unsurlarını rakamsal örneklerle göstererek aşağıdaki şekilde düzenleyebiliriz. (Ayrıntılar için bakınız; LAWLOR,1987).

Tablonun düzenlenmesine yönelik rakamsal veriler

	Temel alınan Dönem	Cari Dönem
Fiili Satışlar (TL)	5.000.000.-	5.400.000.-
Fiili Ücretler (TL)	1.000.000.-	1.220.000.-
Çalışacak Saatler	178.039.-	194.648.-
Fiyat deflatörü	1.06.-	
Ücret deflatörü (Tüketici Fiyatları)	1.07.-	

Emek verimliliği tablosunda sunulacak bilgilerin sunuluş şeklini belirmeden önce kısaca bu tabloda yer alan rakamların anlamının belirlenmesi yerinde olacaktır.

Çıktının değer olarak ifade edilmesinde toplam satışlar kullanılabilir. Zaman içinde karşılaştırma yaparken fiyat değişikliklerinin etkisi ortadan kaldırılmak gerekir.

Emek verimliliğine yönelik hesaplamalarda girdiyi işçilik bedeli oluşturmaktadır. İşçilik bedelinin hesaplanmasında işletmede çalışan tüm personele ödenen ücret ve maaşların alınması gerekir. Çünkü işletmede çalışan tüm personel, o işletmede oluşturulan çıktıya direkt ya da endirekt yoldan katkıda bulunur. Emek verimliliğinin hesaplanmasında çalışılan saatlerin mi yoksa ödeme yapılan saatlerin mi esas alınacağı da önemli bir konudur. Verimliliğin ayrıntılı analizleri için çalışılan saatlerin esas alınması gerekir. Ancak toplu pazarlığa yönelik analizlerde çalışılmayan fakat ücreti ödenen saatlerin de hesaba katılması uygundur. Çünkü işveren ara dinlenmeleri, aksama, bakım onarım gibi üretken

olmayan süreler için de ücret ödenmektedir. Ayrıca işletmede ayrıntılı kayıtlar mümkün olmayabilir.

.....İşletmesi.....Dönemi

Emek Verimliliği Tablosu

Kalem No	Kalemler	Temel Alınan Dönem	Cari Dönem Sonuçları Miktar	% Değişim
1	Fiili Satışlar	5.000.000.-	5.400.000.-	+8
2	Fiyat Deflatörü	-	1.06	
3	Düzeltilmiş Satışl. (Fiili Sat/1...06)	-	5.094.339.-	
4	Fiyat Düzeltimli Satışlarda Artış	-	305.661.	+6
5	Fiili Ücretler	1.000.000.-	1.220.000.-	+22
6	Ücret Deflatörü	-	1.07	
7	Düzeltilmiş Ücretler (Fiili Ücret /1.07)		1.140.186	
8	Ücret Artışı		79.814	+7
9	Toplam Çalışılan Saat	178.039	194.648	+9.3
10	Temel Dönem Çalış. Satışlar / Saatl.	28.1		
11	Temel Dönem Satışlar/Ücretler	5		
12	Düzeltilmiş Çalışılan Satışlar/ Saatler		26.1	
13	Düzeltilmiş Satışlar /Saatler		26.1	
14	Saat Başına Verimlilik (Temel Dönem/Sonraki Dö)	26.1 / 28.1	0.93	0,93
15	Satışları göre emek verim (Temel Dönem/	4,5 / 5	0,90	

Toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede sadece emek verimliliğini ölçüt olarak almak sakıncalı olabilir. Emeğin verimliliğini etkileyen faktörlerin analizlerini de dikkate almak gerekir. Ayrıca sermaye ve kapasite verimliliğini de hesaplamak ve analizlerde kullanmak gerekir. İşgücü raporunda işletmenin toplam verimliliğini ölçmeye yönelik bilgilerin ayrıntılı olarak sunulması bilgilerin anlaşılmasını ve kullanılmasını olumsuz etkileyebilir. Bu sakınca nedeniyle sermaye ve kapasite verimliliği temel finansal raporlardan yararlanılarak oranlarla (ratio) gösterilebilir.

4.4.4.Maliyet Tabloları

Toplu pazarlıkta teklif ve istekleri belirlemede etkili olan faktörlerden birisi de maliyetlerdir. Çünkü toplu pazarlıkta ele alınan konuların büyük çoğunluğu işve-

ren açısından maliyet unsuru oluşturmaktadır. Bu bakımdan, pazarlığı yapılan konuların işletmenin maliyet yapısına etkisinin ölçülmesi ve bu maliyet yapısının işletmenin faaliyetleri üzerine etkilerinin kestirilebilmesine yönelik bilgilerin işgücü raporunda açıklanması gerekir.

Bir işletmede gerçekleşen giderleri gelir tablosunda sunmak mümkündür. Ancak bu giderler ayrıntılı analizlere yönelik olmayıp özet halinde sunulur. Toplu pazarlıkta kullanılacak maliyet bilgilerinin ayrı tablolarda sunulması ve özellikle işgücü maliyetlerinin detaylandırılması gerekir. Maliyet bilgileri maliyet muhasebesi kayıtlarından sağlanabilir.

Toplu pazarlıkta maliyet bilgilerinden en fazla tartışılanı işgücü maliyetleri olacağından, özellikle bu maliyet unsurunun hesaplanması konusunda bazı açıklamalar gerekmektedir. İşletmede çalışanlara ödenen ücret ve maaşların işgücü maliyeti olarak hesaplanmasında bazı sorunlarla karşılaşılabilir.

Bunlar;

- ✓ Bir işletmede üretime direkt olarak yüklenebilecek işçilikler olduğu gibi, üretim faaliyeti dışında çalışan işçilere ve diğer personele ödenen işçilikler söz konusudur. Örneğin, makine başında kol gücü ile çalışan işçiye, ürün tasarımında çalışan mühendise, işletme giriş kapısındaki bekçiye, ambar kayıtlarını tutan memura, gözetim işini yapan ustabaşına, idari işlerden sorumlu müdüre, dağıtım işini yapan şöfore ücret ve maaş ödenmesi sözkonusudur.

- ✓ Sözkonusu işlerde çalışanların bazıları, işçilerde dahil sendikalı olabileceği gibi sendikasız da olabilir. Sendikasız çalışanlara ödenen işçilikler işgücü maliyetinin hesaplanmasında dikkate alınacak mıdır, yoksa sendikaları sadece sendikalı çalışanları ilgilendirir?

- ✓ İşçilere ve diğer personele ödenen işçilik bedelinin bir bölümü sabit olurken, bir bölümü değişkendir. İşgücü maliyetinin sabit ve değişken kısımlarının ayrılması analizler için önemlidir.

- ✓ İşgücü maliyetinin hesaplanmasında sendika ve işveren tarafı farklı yaklaşımda bulunabilir. Çalışanlar işgücü maliyeti olarak eline geçen net ücreti algılamaktadır. İşveren açısından ise maliyeti farklıdır. Bu maliyetin hem yasal hem de toplu pazarlıktan doğan çok değişik unsurları vardır. Örneğin; sağlık hizmetleri, kreş, spor giderleri ve spor tesisleri yapma yükümlülüğünün getirdiği maliyetler.

- ✓ Bir işletmedeki mevcut maliyet muhasebesi sistemi ayrıntılı verileri sağlamayabilir.

Bu tür sorunlar işgücü maliyetinin tutar olarak hesaplanmasını ve hesaplanan tutar üzerinden anlaşmayı zorlaştırır. Ancak hesaplanamaz değildir. Maliyet bilgilerini açıklamadaki amaç, işletmenin toplam maliyeti içersinde, işgücü maliyetinin payını hesaplamak ve bu maliyetlerdeki değişimin sonuçlarını analiz edebilmektir.

Bu amacın gerçekleşmesi için işletmenin iyi bir maliyet muhasebesi sistemine sahip olması gerekir.

Toplu pazarlığa yönelik olarak işgücü maliyetlerinin hesaplanmasında şöyle bir yöntem izlenebilir: Üst yöneticilere ve danışmanlara ödenen ücret ve maaşlar dışında işletmede çalışanlara ödenen tüm ücret, toplu pazarlık şartlarından doğan maliyet unsurları toplamı toplam işgücü maliyetinin tutarını verir. Hesaplamaya yönelik verileri maliyet muhasebesi kayıtlarından almak mümkündür (Ayrıntılar için bakınız; ÜSTÜN ,1984; ERTÜRK, 1982).

Toplu pazarlığa yönelik olarak maliyet bilgilerinin açıklanmasında hem finansal tablolardan hem de grafiklerden yararlanılabilir. Maliyet bilgileri Maliyet Dağılımı Tablosu, İşgücü Maliyetleri Tablosuna ayrıntılı olarak sunulabilir. Bu tabloları aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür.

.....İşletmesi.....Dönemi

İşgücü Raporuna Yönelik Maliyet Dağılım Tablosu

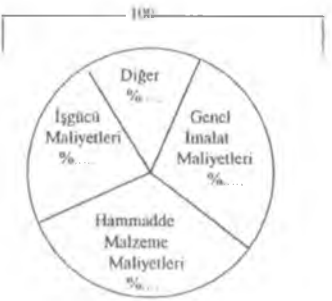
Kalem No	Kalemler	Tutarlar	%
1	Toplam Maliyet	xxxx	100
2	Direkt Hammadde Malzeme Maliyetleri	xxx	%
3	İşgücü Maliyetleri	xx	%
4	Genel İmalat Maliyetleri	xx	%
5	Diğer Maliyetler	x	%
		xxxx	100

Açıklamalar:

1.Toplam Sabit Maliyetler	xx
2.Toplam Değişken Maliyetler	x
3.Fazla Çalışma Ödemeleri	x

Fazla çalışma ödemeleri direkt olarak üretim miktarı ile ilgili olduğundan analizlerde toplam işgücü maliyetinden düşürülür.

Maliyetlerin yüzdeli bölüşümü dairesel grafikle aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Toplu pazarlıkta tarafların ilgi duydukları maliyetler işgücü maliyetleri olduğundan söz konusu maliyetlerin ayrıntılı olarak sunulması gerekir. Ayrıntılı olarak sunulan işgücü maliyetine yönelik bilgiler; çalışanların ve sendikaların işgücü maliyetini oluşturan unsurları ayrıntılı olarak analiz etmelerini sağlar. Buna yönelik işgücü maliyetlerinin dağılımı tablosunu aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür.

.....İşletmesi.....Dönemi

İşgücü Raporuna Yönelik İşgücü Maliyetlerinin Dağılımı Tablosu

Kalem No	Kalemler	Tutar	%
1	Toplam İşgücü Maliyeti	xxx	100
2	Ücret ve Maaşlar	xx	%
3	Yan Ödemeler	xx	%
4	Sosyal Yardımlar	xx	%
5	Diğer Personel Giderleri	xx	%
		xxx	100

Açıklamalar:

1. Ücret ve maaşlar çalışanlara çalışma saati karşılığı ödenen çıplak ücreti ifade etmektir.

2. Yan ödemeler ikramiye ve prim gibi ödemeleri ifade etmektedir.

3. Sosyal Yardımların Dağılımı

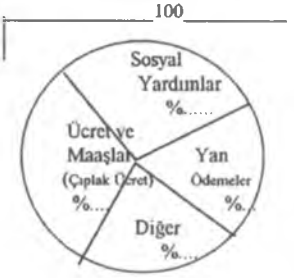
SSK işveren primleri	xx
Yemek	xx
Kıdem tazminatı	xx
Zorunlu tasarruf fonu işveren	xx
Yakacak	xx
Ulaştırma	xx
Mesken lojman giderleri ve konut edindirme	
Yardım fonu	xx
İzin ve bayram harçlıkları	xx
İş elbisesi ve giyim	
İhbar tazminatı	xx
Aile ve Çocuk Yardımları	xx
Tahsil Yardımları	xx
Doğum, ölüm yardımları	xx
Sağlık Hizmetler, spor tes. Yap, Fonu	xx
Diğer	xx

4. 5 nolu Kalem 2,3 ve 4 nolu kalemler içerisinde sokulmayan giderleri ifade etmektedir.

5. İşgücü maliyetlerinin değişken kısmı :xxx TL.

İşgücü Maliyetlerinin sabit kısmı :xxx TL.

Ayrıntılı olarak düzenlenen tablonun yanında dairesel grafikle işgücü maliyetinin yüzdeli dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Yukarıda bahsedilen maliyet tablolarına ek olarak, maliyetlerdeki değişmelerin dönem itibariyle izlenebilmesine yönelik olarak birkaç dönem birlikte sunulabilir.

4.4.5. Çalışanlara Yönelik İstatistiki Bilgilerin İşgücü Raporunda Gösterilmesi

Gerek işgücü raporunda sunulan finansal tabloların analiz edilmesine yardımcı olacak gerekse analizlerde direkt olarak kullanılacak işgücü istatistiklerine ilişkin bilgilerin işgücü raporunda yer alması gerekir. İşgücü istatistiklerinin sunulmasına yönelik standart bir tablo söz konusu değildir. Genellikle bu bilgiler metin içerisinde sunulmaktadır. (ÜNAL, 1978. s. 106). Ancak birbirleriyle ilişkilendirilebilecek bilgileri tablo halinde gösterme olanağı vardır. İşgücü istatistiklerine yönelik bilgiler işletmenin personel bölümünden sağlanabilir.

Finansal tabloların analizine direkt etki edebilecek aşağıdaki bilgilerin işgücü raporunda yer alması gerekir. (ÜNAL, s.109).

- ✓ İşletme çalışanların toplam sayısı
- ✓ Çalışanların işlevleri
- ✓ Dönem içinde işe alınanlar
- ✓ Dönem içinde işten ayrılanlar
- ✓ Dönem içindeki daimi işgücünün yaş dağılımı
- ✓ Çalışanların cinsiyeti
- ✓ Dönem içinde işçi başına çalışılan saatler
- ✓ Sendikalı ve sendikasız işçi sayısı
- ✓ İşverene intikal eden resmi şikayet sayısı
- ✓ Haklı bulunan şikayetler
- ✓ İş kazası sayısı

Bu bilgilerden bir kısmı kendi aralarında ilişkilendirilebilecek tablo şeklinde sunulabilir. Buna ilişkin bir örnek tablonun tasarımı aşağıdaki gibi olabilir.

Çalıştığı ünite	*Unvanı*	*Çalışan sayısı*	*Dönem İçinde İşe Giren*	*Dönem İçinde İşten ayrılan*	*Sendikalı Sendikasız (Snz)*	*Cinsiyeti Kadın (K) Erkek (E)*
İlk bölüm (İşletmenin İmalat Sürecine Göre üretim Yerleri esas Alınarak Düzenlenir.)	*-Mühendis -Usta -Ustabaşı -İşçi*					
İkinci Bölüm (Üretime Yardımcı Üniteler Esas Alınarak düz Enlenebilir.)	*-Aşçı -Şoför -Bekçi -Garson -Bahçıvan vb.*					
Genel Toplamlar						

SONUÇ

İşletmelerin finansal, teknik ve ekonomik bilgilerinin açıklanması toplu pazarlık ilişkilerinin geliştirilmesinde ön koşuldur. Bilgi açıklama muhasebenin bir işlevidir. Toplu pazarlıkta muhasebenin rolü, pazarlık sürecinde alınacak kararlara temel olacak bilgileri üretme, bunları düzenli ve karşılaştırılabilir bilgiler olarak işveren ve sendikaya aktarmak suretiyle sistemli bir iletişimi sağlama üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Muhasebe toplu pazarlık ilişkilerinin geliştirilmesine aşağıdaki noktalarda katkı sağlanmaktadır:

- ✓ Bilgi açıklama işçilerin ve işçi sendikalarının toplu pazarlık ilişkisindeki olumsuz tutumlarını etkilemekte, uzun dönemde işbirlikçi tutumların oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Taraflar toplu pazarlık ilişkisinde işletmenin rekabet gücünün korunması ve üretimin geliştirilmesine yönelik ortak amaca yönelmektedir. İşçiye dayandırılmış isteklerle toplu pazarlığa girişen sendika yönetimiyle işçiler arasında çıkabilecek sorunlar önlenmektedir.

- ✓ Bilgi açıklama işçi sendikalarının örgüt içi anlaşmasını kolaylaştırmaktadır.

- ✓ Toplu pazarlıkta ele alınan konular, işletmenin finansal verilerine dayandığından istek ve teklifler ölçülü olmaktadır.

- ✓ Toplu görüşmeler daha profesyonel geçmekte ve kısa sürmektedir.
- ✓ Bilgi açıklama ve bu bilgilerin toplu pazarlıkta kullanılmasına yönelik örgüt içi organizasyonlar işgücü verimliliğini olumlu etkilemektedir.

Toplu pazarlığa yönelik bilgi açıklamada işgücü raporu kullanılmaktadır. Raporda yer alacak bilgi ve tablolar karar yönelimli yaklaşımla hazırlanmalı ve anlaşılabilir olmalıdır. Dış bilgi kullanıcısı durumundaki sendikacıların açıklanan bilgilerin doğruluğu ve güvenirliği konusundaki şüpheleri bağımsız dış denetim yoluyla giderilebilir.

Türkiye'de işveren-işçi-sendika arasında bilgi paylaşımı yaygın değildir. Buna bağlı olarak toplu pazarlık dönemlerinde iş barışının bozulması sürekli olarak gündeme gelmektedir. Bu durumda işletmeler işçiler ve ekonomi zarar görmektedir. İşveren-işçi-sendikası arasında bilgi paylaşımına yönelik alt yapı çalışmalarına yönelik çabalara girişme zamanı geçmektedir. Zamanı geçirdiğimizde rekabet gücü yaratmanın zorluklarına yeni boyutlar eklenmiş olacaktır ki, buna Türkiye ekonomisinin dayanma olasılığı çok zayıftır.

KAYNAKLAR

AKDOĞAN Nalan AYDIN Hamdi **Muhasebe Teorileri**, Gazi Üniversitesi Ya. No:98, İ.İ.B.F. Ya. No:4 Ankara, 1987.

BELKAOVİ, Ahmet, **The New Environment in International Accounting** İssues of Practices Quourum Book, 1988

BPOWN E. Richard TRUMBLE R.Robert, "Accounting Can Improve Labor-Management Negotiations" **Management Accounting**, (June, 1995)s. 47-52.

BROWN Levis HOWARD Leslio, **Management Accounting and Finance**. English Language Book Society. Macdonald and Evans Ltd. 1982.

BÜYÜKMİRZA Kamil, "Muhasebe Denetiminde Muhasebe Standardları" **Standard Dergisi Özel Sayısı**, s.17, 1989.

JACKSON-COX, Jacy, "The Disclosure of Campany in formation to Trade Unions: The Relevance of the ACAS Code of Prachice on Disclosure" **Accounting Organizations and Society**, v. 9, No:3/4, (1984)

COX Bernard, "Added Value and The Corparete Report "**Management Accounting**, (April 1976)

CRAFT A. James "Information Disclosure and The Role of Accountant in Collective Bargaining", **Accounting, Organizations and Society**, V.6, No:1,(1981)

ELİAS Nabil "The Effects of Financial Information Symmetry On Conflict Resolution : An Experiment in the Context of Labor Negatiations "**The Accounting**, V. 65, No:3, (July 1990)

ERTÜRK Halis **Maliyet Muhasebesine Giriş**. Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1982.

FRANK, B.Gary GRAHAM, E.Harry, "The Serendipi tous Effect of Accounting Data Disclosure on Minipical Collective Bargaining" **J.Collective Negatiations.** V. ¦0,(1981).

JAIN J.Item GILES, Antony, "Workers Praticipation in Western Europe. Implication for North America", **Relations İndustrielles**, V.40, No:4,(1985).

KEPEKÇİ Celal, **Sermaye Piyasasının Gelişmesinde Muhasebenin Rolü**, Anadolu Üniversitesi Ya. No:6, Eskişehir, 1983.

KIESO D.E. WEYGANT J.J **Intermediate Accounting**, Fifth Edition, John Wiley and Sons, 1986

LAWLOR Alan, **Productivity Improvement Manual**, Gower, Cambridge, 1987.

LEVIS. N.R. vd. "Financial Reparting to Employees' Toward a Research Framework" **Accounting and Business Research,** (Summer, 1984).

MAUNDERS K. "Acounting Information and Industrial Relations: Toward a Managerial Evaluation of the Disclosure Policy Decision", **Managerial Finance**, v.7,No:2,(1981).

MAUNDERS K.T. FOLEY, B.J. **Accounting Information and Collective Barganing,**. Mc Millan Co. London, 1977.

SAMUELS„ John vd. **Advanced Financial Accointing**, Mc Graw-Hill Book Company Lim. London, 1981.

SEVİM Şerafettin, **Toplu Pazarlıkta Muhasebenin Rolü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1992.

SEVİM Şerafettin, "Verimlilik Yönelimli Toplu Pazarlık Sistemi ve BRİSA Uygulaması", **II. Verimlilik Kongresi Bildiriler**, M.P.M. Ya 540, Ankara, 1994, s.472-482

ÜNAL Haluk, **Faaliyet Raporu**, Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği Ya. No:5, İstanbul, 1978.

ÜSTÜN Rıfat, **Maliyet Muhasebesi**, İlkeler ve Uygulama, Bilim Teknik Kitabevi İstanbul, 1994.

YÖK/DÜNYA BANKASI ENDÜSTRİYEL EĞİTİM PROJESİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülsün ATANUR BASKAN

ÖZET

Bu araştırma, YÖK ve Dünya Bankası ile ortaklaşa yürütülen "Meslek Yüksekokulları Endüstriyel Eğitim Projesi" uygulamalar sonucunda meslek yüksekokullarında ne gibi değişmeler ve gelişmelerin olduğunu saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma I. ve II. Endüstriyel Eğitim Projesi kapsamındaki 28 meslek yüksekokullu ile bu okulların bina, donanım, yönetici eğitim öğretim elemanı yetiştirme gereksinimleri ile sınırlıdır. Araştırma, varolan durumu irdelemeyi amaçlamıştır. Sorunlara yönelik bir "model geliştirme" amacı güdülmemektedir. Araştırma'da yöneticilerin tümüne, öğretim elemanlarının ise % 10'una anket gönderilmiştir. Bulgular gözden geçirildiğinde proje kapsamındaki okullarda yenilenme yönünde ciddi atılımlar yapıldığı dikkat çekmektedir. Bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde giderildiği, 152 yeni öğretim elemanının yurtdışında eğitimlerinin sağlandığı ancak yurtdışında yetiştirilen elemanların yaklaşık % 25'ini mecburi hizmet bitiminde görevden ayrılmaları ve bu olguyu engelleyici önlemlerin alınmaması ve yerel danışma kurullarının istendiği ölçüde etkin olamaması gibi noktalar, eksiklikler olarak vurgulanabilir. Bunun yanısıra, mezunların istihdamı, Türkiye'nin içinde bulunduğu işsizliğe ilişkin sorunlar gözönüne alındığı takdirde ümit verici bir tablo oluşturmaktadır. Önerileri ise şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Yöneticilerin, gerek projenin amaçları doğrultusundaki,

gerekse nitelikli öğretim elemanlarını tutmak ve yenilerinin bu okullara çekilmesindeki çabalarının yoğunlaştırılması gerektiği düşünülmektedir. Yerel danışma kurullarının daha aktif hale getirilmesi ve buna paralel olarak, işverenlerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesinin yararlı olacağı kanaati taşınmaktadır.

ÖNSÖZ

Dünya yükseköğretim tarihi incelendiğinde, yükseköğretimin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel olarak yapısal ve fonksiyonel değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu değişim sürecinde kısa süreli yükseköğretim kurumlarının (short-cycle higher education) da önemli bir yeri vardır.

XX. yüzyılda, özellikle II. Dünya Savaşından sonra "üniversite dışı sektör"olarak adlandırılan bu tür yükseköğretim kurumları hem artan yükseköğretim talebini hem de ara insangücü talebini karşılamak üzere pekçok ülkede geniş ölçüde yayılmışlardır.

Günümüzde, Avusturya ve İtalya dışında yükseköğretimin sağlandığı tek kuruluşların üniversiteler olduğu hiçbir OECD ülkesi yoktur. Her yerde üniversitelerden farklı yasal düzenlemelerle kurulan ve finansman, seçicilik, araştırma yönelimi, öğretim süresi, konu dağılımı, çalışanların maaş ve hizmet olanakları, statüsü, verilen belgelerin ve mezunların istihdam biçimleri gibi çeşitli açılardan üniversitelerden farklı olan üniversite dışı kuruluşlar vardır.

MYO'larının 1981'den sonra yeni bir anlayışla ele alınmasında, 1980 sonrası uygulamaya konulan ihracata dayalı endüstrileşme stratejilerinin önemli rol oynadığı vurgulanabilir. Çünkü, böyle bir modelin başarıya ulaşmasında, endüstriyel büyümede kilit rolü oynayan yüksek teknisyen düzeyindeki ara insangücü yaşamsal öneme sahiptir. Nitekim 1980 sonrası dönemde güncellik kazanan ara insangücü konusu, kalkınma planları, iş adamları ve bilim çevreleri tarafından daha sık vurgulanır olmuştur. İşte bu görüş birliği, 1981 sonrasında üniversite çatısı altında ve onun desteğiyle MYO olgusunun ivme kazanmasına yolaçmıştır. Bu hareketin gelişmesinde, YÖK'ün planlı çabaları, kamu kaynaklarına ek olarak sağlanan proje bazında Dünya Bankası finansmanı ve yerel taleplerin önemli rol oynadığı söylenebilir.

Araştırmanın her aşamasında büyük desteklerini gördüğüm **Prof. Dr. Saim Kaptan**'a, araştırmanın değişik aşamalarında yardımlarından ötürü sevgili kardeşim, değerli meslekdaşım **Doç. Dr. Yüksel Kavak**'a şükranlarımı ifade etmem son derece güç.

Verilerin çözümlenmesinde ve istatistiksel analizlerin bilgisayarda yürütülmesindeki katkıları için **Doç. Dr. Yıldır Atakurt**'a teşekkür ederim.

Araştırma metninin oluşmasında gösterdiği ilgi ve titiz çalışmalarından dolayı sevgili arkadaşım **Mevlüdiye Özdemir** ve **Nuran Işık**'a teşekkür ederim.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde önce problem durumu çerçevesinde, kısa süreli yükseköğretim (KSYÖK) uygulamalarının ulusal ve evrensel düzeyde tarihi gelişmelerine yer verilecek ardından araştırmanın amacı, önemi, sayıltılar, sınırlamalar, tanımlar ve kısaltmalar yer alacaktır.

Problem Durumu

Dünya yükseköğretim tarihi incelendiğinde, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerine paralel olarak, yükseköğretim kurumlarının da önemli yapısal ve işlevsel değişikliklere uğradığı görülür. Bu değişmeler sonucu oluşan yükseköğretim türlerinden biri de kısa süreli yükseköğretim kurumlarıdır (KSYÖK). Bu tür kurumların başlangıcı XX. yüzyılın ilk yıllarına uzanmaktadır. Kerr'e göre (Karasar, 1981: 22): "Yükseköğretim geleneksel olarak, toplumun elit kesimine hizmet etmek amacıyla kurulmuş, sonra orta tabakaya da hizmet götürmeye başlamış; şimdi ise, sosyal ve ekonomik özgeçmişine bakmadan, herkese hizmet etmek durumundadır". Bu bir bakıma, "elit" sistemden "kitle" eğitimine geçiştir. Bu geçişi zorunlu kılan faktörlerin arasında:

1. Fırsat eşitliği,

2. Yükseköğretime talebin artması,

3. Endüstrileşmiş toplumun hızla değişen insan gücü gereksinimi sayılabilir (Furth, 1973: 13).

Kitle eğitimine geçiş, daha çok üniversite dışı sektörlerde sağlanan genişleme ile karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece, özellikle II. Dünya Savaşından sonra birçok ülkede üniversitelerin dışında, ara insangücü yetiştirmeye yönelik meslek okullarından oluşan ikinci bir yükseköğretim sektörü meydana gelmiştir (II. Uluslar arası.... 1989:20). Nitekim bugün KSYÖK'ndaki öğrenci sayıları, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, toplam yükseköğretim içinde önemli bir pay oluşturmaktadır. Örneğin, 1986-87 öğretim yılında toplam yükseköğretim içinde KSYÖK'nın payı; ABD'de % 38.5, Norveç'te % 65.4, Fransa'da % 19.8, Belçika'da % 45.2, Avustralya'da % 28.3 ve Kanada'da % 28.4'tür. (Tablo: 1).

OECD ülkelerinde 1960'lı yıllarda hızla yayılan ve ülkelere göre değişik işlev ve amaçlara sahip KSYÖK'nın işlevleri 4 başlık altında toplanmaktadır (Furth, 1973: 21-22).

1. Yükseköğrenim için artan sayısal baskı ve sosyal talebi karşılamak,

2. Fırsat eşitliği sağlamak. Bu tür kurumlar, geniş coğrafi alana yayılma, kısa süreli kurs ve giriş kolaylıkları gibi özellikleri nedeniyle, farklı sosyal grup ve sosyal sınıftaki bireylere eğitim fırsatı verirler.

3. İnsangücü gereksinimlerini karşılamak. Üniversiteler ili ortaöğretim kurumlarının arasındaki eleman açığına cevap vermek. Bu kurumlarını, insangücü arzı fonksiyonu Avrupa'daki okullarda sürekli ön sırayı almıştır.

4. Yenilikler kurumu. Geleneksel uygulamalar içinde yerine getirilmesi güç olan fonksiyonları üstlenmek. Bunlardan bazıları; sürekli eğitim (yetişkin eğitimi, yeniden eğitim), bölgesel kalkınmaya katılma, çeşitli toplum hizmetleridir.

Karasar'a göre (1981:27); bu amaçlardan hangisinin ya da hangilerinin benimsendiğine bağlı olarak, tek ya da çok amaçlı ön lisans modelleri geliştirilmiş, bu girişimler hangi kesimden gelmişse, o kuruma yakın olmuşlardır.

TABLO: 1
Bazı Ülkelerde, KSYÖK'deki Öğrencinin Toplam Yükseköğretim Öğrencilerine Oranı

Ülkeler	1960-61 Yüzde	1986-87 Yüzde
Avustralya	-	28.3
Belçika	41.0	45.2
Kanada	-	28.4
Finlandiya	14.7	32.0
Fransa	14.1	19.8
Almanya	17.3	13.5
Japonya	11.5	18.5
Hollanda	41.7	54.8
Norveç	-	65.4
İspanya	36.9	-
İsveç	11.2	62.3
Türkiye	-	11.4
İngiltere	49.8	39.9
ABD	12.6	38.5
Yugoslavya	22.5	16.3

Kaynak: 1. OECD, **Short-Cycle Higher Education.** Paris: 1973:396
2. OECD, **Education in OECD Countries** 1986-87.

Bazı Ülkelerdeki Kısa Süreli Yükseköğretim Uygulamaları

Bu alt bölümde, ABD, Japonya ve Norveç uygulamaları gözden geçirilecektir.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde yükseköğretimin üniversiteler dışındaki ikinci sektörü; Junior College, Community College ve Technical College gibi adlarla anılan iki yıllık kolejlerdir.

Junior College kavramı, genellikle iki yıllık özel denetimli kurumları içermektedir.

1930'lara kadar, lisans programlarının ilk basamağı olarak genel eğitim ve transfer programları ağırlık kazanmıştır. Bu tarihten itibaren, endüstrileşme ve iş dünyasındaki gelişmelere paralel olarak eğitilmiş teknisyen ihtiyacını karşılamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim programları önem kazanmaya başlamış ve mesleki eğitim birçok Junior Kolejin temel görevleri arasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, genel eğitim, transfer, rehberlik ve mesleki eğitim fonksiyonlarına ek olarak "toplum hizmetleri" fonksiyonu önem kazanmaya başlamıştır. Böylece, Junior Kolejlerin hizmet alanı giderek genişlemiş ve hizmetleri çeşitlenmiştir.

Toplum hayatına ve gelişmesine katılma yönündeki eğilimler Junior Kolej kavramında da değişime yol açmıştır. Nitekim, XX. yüzyılın ortalarında Public Comprehensive Community College basat model olmuştur (Diener, 1985: 91-95).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iki yıllık kolej hareketinin II. Dünya savaşından sonraki gelişiminde 1947 yılında yayımlanan "Truman Komisyonu" raporunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Amerikan yükseköğretiminde reform yapmayı amaçlayan bu raporun temel taşı iki yıllık kolejlerdi. Truman Komisyonu; "herkese eşitlik" ülküsünün bir gereği olarak Amerikan yükseköğretiminin kapılarını bu okullar aracılığıyla toplumun tüm üyelerine açmayı öngörüyordu. Komisyon raporuna göre; "Eğitim fırsatlarını yaygınlaştırmak ve çeşitlendirmek için bu kolejlerin sayısı hızla artırılmalıydı". Ayrıca, bu kolejlerin toplumla içiçe olmaları ve topluma geniş hizmet sunmaları öngörülerek, adlarının "Community College" olması öneriliyordu.

Truman Komisyonu'nun, demokraside anahtar rol oynayan genel eğitim ihmal edilmeden, orta düzey insangücü yetiştirme önerisi Amerikan toplumunda büyük ilgi toplamış ve geniş halk desteğiyle iki yıllık kolejler, mesleki-teknik eğitim ve genel eğitimi kaynaştıran kurumlar olarak ortaya çıkıp gelişmişlerdir (Kaya, 1983:126-30).

"Amerikan yaşam felsefesinin eğitime yansıması olan bölge kolejleri (Community College), demokratik (yararlanma kolaylığı olan: ucuz, yakın, açık giriş vb.), komprehensif (farklı nitelikte ve gereksinimdeki bireylere uygun farkları programları olan), yerel (yerel kontrollü, destekli ve hizmeti daha çok çevreye dönük), yaşamboyu eğitime dönük ve farklı koşullara uyumu kolay olması gibi temel niteliklere sahiptir. Temelde yalnızca klasik üniversite eğitim olmayıp topyekün toplum kalkınmasına hizmet güdüsü vardır" (Karasar, 1981: 37).

Tonkin ve Edwards'a göre (1987:127-28); Community Kolejler ekonomik gelişmeye hizmet olarak yerel gereksinimleri karşılama, lisans programlarına hazırlık basamağı oluşturma, yetişkinlerin ortaöğretim eksikliklerini giderme, eğitimin önemini sonradan anlayanlara ikinci bir fırsat tanıma ve ekonomik güçlükleri olanlara eğitim olanağı sağlama gibi çok yönlü işlevlerinin yanısıra, yükseköğretimde standartların korunması konusunda da önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu kolejler yükseköğrenim olanaklarını geniş çapta yaygınlaştırırken, çeşitli yüksek prestijli ve

araştırmaya yönelik üniversiteleri, açık kayıtlar döneminde büyük bir öğrenci akımından ve bunun sonucu standartların düşmesi tehlikesinden de korumuştur.

İki yıllık kolejlerin Amerikan toplumundaki yerini ve yükseköğretim içindeki önemini belirtmek için bazı sayısal verilerin incelenmesinde yarar vardır. (American..., 1987:5-9; Kaya, 1983:135-39):

1. 1985-86 öğretim yılında iki yıllık kurumların sayısı 1.525, öğrenci sayısı ise 4 milyon 509 bindir. Bu tür kurumların toplam yükseköğretim içindeki payı, okul sayısı açısından % 45, öğrenci sayısı açısından ise % 36.8'dir.

2. 1960-85 yılları arasında Community Kolejler ve Junior Kolejler, diğer yükseköğretim kurumlarından (4 yıllık) daha hızlı büyümüştür. Bu dönemde, bu tür okulların sayısı yaklaşık üçbuçuk katlık artışla 405'den 1525'e yükselmiş, öğrenci sayısı ise 8 kat artarak 566 binden 4.5 milyona çıkmıştır.

3. İki yıllık kolejler, diplomaya dönük eğitimden daha fazla sayıda yaygın eğitim hizmeti sunmaktadırlar.

4. ABD'de öğrenim gören yabancı öğrencilerin yaklaşık yarısı bu okullara kayıtlıdır (1985-86).

5. İki yıllık kolejler, öğrencilerini 263'ü sağlıkla ilgili olmak üzere 1400 farklı mesleğe hazırlamaktadır (1982-83).

6. Bu okullara kayıtlı bulunan öğrencilerden yarı zamanlıların % 90'ı, tam zamanlıların % 50'si ir işte çalışmaktadır. Programlar, bu durumu dikkate alacak esnekliğe sahiptirler. Dersler, gece dahil, günün her saatine, hafta sonlarına ve yaz aylarına dağıtılmıştır.

Japonya

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana Japonya'da fırsat eşitliği ilkesine dayalı eğitim sistemi hızla yayılıp gelişmiştir. Eğitimdeki bu ilerleme, Japonların eğitime önem veren karakter yapıları ve savaş sonrası hızla gelişen Japon ekonomisinin bireylerin yaşam standartlarını yükseltmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sayede ulusun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sağlanabilmiştir (Outline..., 1987:77). Bu oluşumların sonucunda, ABD'deki Community Kolej hareketinden esinlenerek Japon yükseköğretim sistemi içinde gözlenen yeni bir gelişme de Junior Kolej olgusudur.

1960'lardan sonra hızla genişleyen ve kitlesel yükseköğretim dönemine geçen Japonya'da dört tür yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunlar:

1. Üniversiteler,

2. Junior Kolejler (Junior Colleges)

3. Teknoloji Kolejleri (Colleges of Technology)

4. Özel yetiştirme okulları (Special Training Schools)

Bu okullar, kuruluşları açısından ulusal, yerel ve özel yükseköğretim kurumu niteliğindedir.

1987 yılı verilerine göre Japonya'da; 474 üniversite, 561 Junior Kolej, 62 Teknoloji Koleji ve 3152 özel yetiştirme okulu bulunmaktadır. Bu okullardaki toplam öğrenci sayıları, sırasıyla; 1 milyon 934 bin, 437 bin, 50 bin ve 653 bindir. Junior Kolejlerin % 83.8'i özel, buna karşılık Teknoloji Kolejlerinin sadece % 6.5 özeldir (Education..., March 1988:18-19).

Junior Kolejlerin amacı; çeşitli uzmanlık alanlarında derinlemesine araştırma ve eğitim yapmak ve öğrencilere mesleki ya da pratik yaşam için gerekli becerileri kazandırmaktır. Bu okullara kabul edilebilmek için lise veya eşdeğer bir okulu bitirmek gerekir. Okulların öğretim süresi iki-üç yıldır. Bir Junior Kolej bir veya daha fazla uzmanlık bölümüne sahip olabilir. Teknoloji Kolejleri ise Junior Kolejlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu okullar, ortaokulların bir uzantısı olup, çeşitli mühendislik ve denizcilik alanlarında 5-5,5 yıllık öğrenim vermektedirler (Outline..., 1989:6-7).

Junior Kolejlerin % 83.8'i (470) özel kuruluştur. Bu okullara devam eden öğrencilerinin toplam (kamu+özel) içindeki payı da, sırasıyla % 72.4 ve % 90.8'dir. Teknoloji Kolejleri ise daha çok ulusal kurumlardır (Education..., March 1988:18-19).

Junior Kolejlerin bir özelliği de kız öğrencilerin fazlalığıdır. 1987 yılı verilere göre, bu okulların öğrencilerinin % 90.8'i (397.274) kızdır. Bu durum, okulların program yapılarını da yönlendiren bir faktör olmuştur. Nitekim öğrencilerin programlara göre dağılımında en büyük payı (% 25.9) ev ekonomisi oluşturmaktadır. Diğer taraftan mühendislik alanları % 5.2 ile çok sınırlı bir yer tutmaktadır. (Karasar, 1981:38).

XXI. yüzyıla hazırlanan Japon toplumunda, endüstri ve istihdam alanlarındaki yapısal değişiklikler, bilgi-yoğun toplumun gelişimi ve çeşitli sektörlerdeki uluslararasılaşma gibi sosyal ve kültürel değişimlere uyum sağlayabilecek bir eğitim sisteminin oluşturulması konusunda 1984 yılında "Eğitim Reformları Ulusal Komitesi" kurulmuştur (Outline.., 1989:77-115).

1987 yılında görev süresi dolan Komite'nin hazırladığı raporların ışığında önümüzdeki yıllarda Japon Eğitim Sisteminde köklük reformların olması beklenmektedir. Reform konusundaki temel ilkelerden birisi yaşam boyu öğrenme sistemine geçilmesidir. Bu sistemin, üniversite ve üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının yaşam boyu öğrenim sağlama işlevlerini arttırması beklenmektedir.

Norveç

Norveç yükseköğretim sistemi, üniversiteler ile çok sayıdaki küçük kolejlerden oluşmaktadır. Bu kolejlerin çoğunluğu Bölgesel Meslek Yüksek Okulu Kurullarının (Boards of Regional Colleges) çatısı altında örgütlenmişlerdir. Çoğunluğu RC (Regional College) sistemi altında toplanmış olan bu kolejlerin öğretim süresi iki yıldır.

1986 yılı itibariyle, Norveç'te 170 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunların 25'i özel kuruluştur. Ülkedeki toplam yükseköğretim öğrenci sayısı 94 bindir. Bu öğrencilerin 42 bini üniversite sektöründe, 52 bini de üniversite dışı yükseköğretim kurumları üniversite sektöründen daha hızlı büyümüştür (Norway, 1987:83-84).

Norveç toplumunun sosyal ve siyasal eşitlik inancı, klasik okul geleneklerinin eksikliği, KSYÖK'na her sosyal sınıftan öğrencinin devam etmesi, mesleğe yönelik öğretim ve üniversitelerin büyük merkezlerde toplanmasına karşın KSYÖK'nın ülkenin tümüne yayılması gibi olgular, bu tür kurumlara olan çekiciliğin artmasında önemli rol oynamışlardır. Diğer taraftan yükseköğretim talebinin artması ve merkeziyetçilikten uzaklaşmaya yönelik eğilimler, siyasal baskılara yol açarak yükseköğretimde yapısal değişme ve yenilikleri zorlamıştır (Sorheim, 1973:53-59).

Yukarıdaki gerekçelerin sonucunda gerçekleştirilen reform ile oluşturulan ve KSYÖK'nın çoğunluğunu bünyesinde barındıran RC'lerin Kraliyet Yükseköğretim Komisyonu (The Royal Commission on Post-Secondary Education) tarafından ortaya konulan genel amaçları şunlardır:

1. Sosyal ve coğrafi olarak eğitim fırsatlarını genişletmek,

2. Yükseköğretime ayrılan kaynakların dengeli dağılımını sağlamak,

3. Yükseköğretim ve toplum arasındaki etkileşimi genişletmek. Yeniden ve part-time eğitim vermek, yerel araştırma projelerini geliştirmek, bölgede bilimsel ve mesleki bilgilerin merkezi haline gelmektir.

1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde gözlenen yükseköğretim reformları içinde yeni tip KSYÖK'larının temsilcisi olarak nitelendirilen RC'lerden beklentiler şöyle sıralanmaktadır (Cerych, 1987:7-9).

1. Mesleki yönelimli kısa süreli yükseköğretim vermek ve öğrencileri ileri düzeydeki üniversite eğitimine hazırlamak,

2. Bölgesel sorunlarla doğrudan ilişkili olmak,

3. Sürekli ve yetişkin eğitiminde önemli rol oynamak.

Cerych (1987:7-9), Avrupa yükseköğretim reformlarının birbirleriyle çelişkili gibi görünen birkaç amacı birleştirdiklerine işaret ederek, RC'lerin biri bölgesel düzeyde; daha çok mesleki eğitime yönelik kısa süreli yükseköğrenim vermek, diğeri ise; daha sonra üniversiteye geçişi sağlamak üzere öğrencilere eğitim sunarak üniversitelerin yükünü azaltmak gibi ulusal düzeyde gereksinimleri karşılamaya yönelik iki amacı bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, hem amaçların yapısında bulunan çelişkilerden hem de birbirini tutmayan bu iki amaç arasındaki gitgeller nedeniyle uygulama sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna rağmen, önerilen önlemler konusunda fikir birliğine ulaşmak çok zor ya da olanaksız olduğundan, bu çelişkili amaçlar da kaçınılmaz görülmektedir.

RC'lerin gelişmesinde Norveç'teki bölgesel kalkınma politikalarının da önemli rolü olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde 1968'de kurulan University of Trmso'nun kuruluşundan sonra RC'lerle ilgili gelişmeler şöyle özetlenebilir (OECD, 1984:22-24):

1. Her ne kadar bu okulların asıl amacı çeşitli mesleklere yönelik kısa süreli eğitim vermek idiyse de, öğretmenlere, yerel sorunlarla ilişkili uygulamalı araştırma yapmaları konusunda baskıda bulunulması,

2. 1973'de Rogaland'da kurulan bağımsız araştırma kurumunun Rogaland RC ile yakından ilişkilendirilmesi,

3. Rogaland benzeri kurumların diğer ilçelerde de kurulması (Norland Research, Adger Research vd.) ve RC'lerle ilişkilendirilmesi.

Bu uygulamaların ardından Norveç Bilim Politikası Kurulu, 1982 yılında yayımladığı 6 nolu raporunda, araştırma sonuçlarının yayılmasında RC'lerin rolünü vurgulayarak bu gelişmeleri teşvik etmiştir.

Norveç'te son 10 yıl içinde AR-GE bağışlarından üniversitelere ayrılan payın % 40'a düşmesi endişe ile izlenmektedir. Üniversitelerin, RC'lerdeki araştırma faaliyetlerini, genel araştırma ortamının bir parçası olarak gördükleri takdirde, bölgesel ortamlar için hayati önemi olan konular üzerinde araştırma yapmaya olan yeni ilginin, bu gidişi tersine çevirebileceği ifade edilmektedir (Inventory...., 1985:149).

Merkezi sistemin olmadığı Norveç'te RC'lerin kurucuları, tüm üniversite dışı yükseköğretim kurumlarını kendi çatıları altında toplamayı amaçlamaktadırlar.

Kısa Süreli Yükseköğretimde Türkiye Deneyimleri

Bu alt bölümde, ortaöğretim sonrası kademede ele alınan ara insangücü yetiştirme konusu, 1982 öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki ayrı başlık halinde sunulacaktır.

1982 Öncesinde Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumları

Ülkemizde, ortaöğretime dayalı kısa süreli yükseköğretim yoluyla, ekonominin tekniker ihtiyacını karşılamaya yönelik ilk uygulamalar tekniker ve yüksek tekniker okullarıdır.

Tekniker okullarının geçmişi, Nafia idarelerinin (Bayındırlık Müdürlükleri) fen memuru ihtiyacını karşılamak üzere, Paris'teki "Ecole de Conducteur" un örnek alınmasıyla, 1911 yılında kurulan "Kondüktör Mektebi"ne kadar uzanmaktadır. Bu okul 1922 yılında Nafia Fen Mektebi adını almış, 2 yıl olan öğrenim süresi, 1926-27 öğretim yılında 2,5 yıla, 1930 yılında da 3 yıla çıkarılmış. 1937 yılına kadar fen memuru (tekniker) yetiştiren okula, aynı yıl, 3074 sayılı Kanun ile mühendislik bölümü eklenmiş ve adı da teknik okul olmuştur. Teknikerlik bölümü, aynı çatı altında öğretime devam etmiştir. Okul, Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı iken, 1941 yılından itibaren 4121 sayılı Kanun'la Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. 1943-44 öğretim yılından başlayarak, teknikerlik bölümüne Erkek Sanat ve Yapı

Enstitüleri mezunlarının sınavla alınması ilkesi benimsenmiş ve böylece teknikerlik öğretiminin düzeyi yükseltilmiştir (Tekniker Okulları, 1964:6-7).

Ülkemizdeki endüstrileşme çabalarına paralel olarak, tekniker kademesindeki insangücü ihtiyacını karşılamak üzere, 1952 yılından sonra tekniker okulu açma politikaları yoğunluk kazanmıştır. Bu politikalar doğrultusunda, 1952-53 öğretim yılından başlayarak, atölye ve laboratuvarları uygun olan sanat enstitülerinin bünyesinde, öğrenim süresi iki yıl olan Tekniker Okulları açılmıştır. Diğer taraftan, hem çalışarak hayatını kazanmak hem de mesleğinde ilerlemek isteyenler için de 1954-55 öğretim yılından itibaren 3 yıl süreli Akşam Tekniker Okulları açılmıştır (DİE, 1973:XII).

1968-69;öğretim yılında 23 tekniker okulunda 2848 öğrenci ve 110 öğretmen bulunmakta iken (Tablo:2), bu okullar, 1969-70 öğretim yılında kapatılmışlardır. 1965-66 öğretim yılında tekniker okullarını tamamlayıcı nitelikte ve bu okul mezunlarının devam ettiği bir yıl süreli iki yüksek tekniker okulu (Ankara-İstanbul) açılmıştır. 1965-71 yılları arasında öğretim faaliyetlerini sürdüren bu okullar, daha çok, mezunlara yedek subaylık hakkı kazandırmak amacına yönelikti (Karasar, 1981:46).

Karhan'a (1983:2) göre, tekniker ve yüksek tekniker okulu mezunları teknik alanlarda üst kademelere kadar tırmanıp başarılı hizmetler sürdürmüş iseler de, bu okulların devam edememesinin iki temel nedeni vardır. Bunlar:

1. Bu okullar, ortaöğretim düzeyindeki meslek okullarının devamı olarak o ortam içinde kurulduklarından yükseköğretim kavramından yoksun kalmışlardır.

2. Bu okul mezunlarına daha üst düzeyde öğrenim görme imkanı sağlanmamış ve bu okullara rağbet azalmıştır.

TABLO: 2
1982 Öncesinde Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumlarının (KSYÖK) Sayısal Görünümü

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Tekniker Okulları			
1952-53	5	192	-
162-63	26	3.399	456
1968-69	23	2.848	110
Yüksek Tekniker Okulları			
1965-66	2	865	12
1968-69	2	2.127	76
1971-72	2	213	45
Ön Lisans Okulları			
1974-75	1	1.344	18

1975-76	7	2.813	75
1978-79	1	484	59
YAY-KUR Meslek Yüksek Okulları			
1975-76	24	3.962	75
1977-78	46	10.294	161
1981-82	56	11.740	1.141

Not: Ön Lisans okullarının 6'sı 1977-78 öğretim yılında kapanmıştır.

Kaynak: 1. DİE, Milli Eğitim Hareketleri 1942-72. Ankara: 197
2. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1965-67. Ankara: 1969.
3. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1970-74. Ankara: 1977
4. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1974-78. Ankara: 1980.

Türk yükseköğretim sistemi içinde kısa süreli yükseköğretim uygulamalarının ikinci aşamasını Ön Lisans Yüksek Okulları ve YAYKUR Meslek Yüksek Okulları oluşturmaktadır.

1970'li yılların başından itibaren yükseköğretime olan sosyal talebin giderek artması, sayısal baskının karşılanabilmesi için yeni arayışlara yol açmıştır. İşte bu arayışların sonucunda, 1974 yılında üniversitelerin bünyesinde ön Lisans Yüksek Okulları ve 1975 yılında da MEB'na bağlı olarak YAY-KUR Meslek Yüksek Okulları açılmıştır.

III. Beş Yıllık Kalkınma planında yer alan önlisans kademesi, farklı adlarla da (lisans öncesi, temel bilimler gibi) olsa, 1973 de yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'na da yansımıştır.

Bu yasal düzenlemeler sonucu, o dönemin Yükseköğretim Kurulu tarafından saptanmış olan önlisans öğretiminin amaçları şunlardı (Kaya, 1984: 397):

1. Bir yandan, öğrencilere, ortaöğretimdeki yetişmeleri yönünden aralarında mevcut seviye farklarını yüksek öğrenim sırasında telafi etme fırsatını vermek,

2. Diğer yandan, ortaöğrenimleri sırasında yükseköğretimin ancak temel öğrenim alanlarına yönelmiş olan öğrencilere, lisans öğreniminin çeşitli dallarından kabiliyetlerine gerçekten uyan birisine tam bir isabetle yönelebilme imkanı sağlamak,

3. Yükseköğrenime girdikleri halde ilk yıllardaki başarı durumları lisans öğrenimi için yeterli bulunmayan veya kısa yoldan hayata atılmak isteyen gençlere, ortaöğretim diploması ile lisans diploması arasında geçerli olacak önlisans seviyesinde bir ara diploma vermek,

4. Yükseköğretimde daha üst öğrenim yolunu ancak belli bir başarı gösterenlere açmak suretiyle, ilk yılları çok daha fazla kitlesel olan yükseköğretimin, ileri yıllarına daha çok bireysel eğitim imkanı yaratmak, böylece çalışmayı teşvik ederek yükseköğretimin kalitesini yükseltmek,

Bu amaçlar incelendiğinde, önlisans öğretiminin, öğrencileri, belli bir meslğe hazırlamak ve/veya lisans programına yönelmek gibi ikili bir görevi yerine getireceği anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtilen düzenlemeler sonucunda 1974 yılından itibaren, Ege Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve MEB bünyesinde YAY-KUR, birbirinden ayrı nitelikleri olan önlisans uygulamalarını başlatmışlardır.

Üniversitelere paralel olarak MEB de kendi bünyesinde kurduğu yaygın Yükseköğretim Kurumu (YAY-KUR) örgün Yükseköğretim Dairesine bağlı olarak, 1975-76 öğretim yılında geniş çaplı bir önlisans uygulaması başlatmıştır. Meslek Yüksek Okulları adı altında başlatılan bu uygulama, iki yıl süreli olup, teknik bilimler, sosyal bilimler ve hayati bilimler bölümlerini içermekte idi. Bu okulların amacı, ara insangücü yetiştirmekti. Ayrıca, lisans programlarına transfer amaçları bulunmuyordu.

1975-76 öğretim yılında sayıları 24 olan Meslek Yüksek Okulları, 1981-82 öğretim yılında 56'ya yükselmiştir. Aynı yıllarda öğrenci sayısı da 3.962'den 11.740'a çıkmıştır (Tablo: 2).

Karhan'a göre, (1983:3; 1985:4) bu okullar, MEB bünyesinde yeterli bir gelişmeye kavuşamamıştır. Ayrıca, o dönemin üniversiteleri bunlara yardımcı olmamışlar ve bu okullar MEB'mn ortaöğretim felsefesi içinde bocalamışlardır. Bununla birlikte, çevreyle iyi ilişkiler, bunlardan bazılarının gelişmesine ve vasıflı elemanlar yetiştirmesine yol açmıştır.

YAY-KUR bünyesindeki Meslek Yüksek Okulları 2547 sayılı Kanun ve bunu tamamlayan 41 sayılı KHK uyarınca üniversitelere devredilmişler ve bugünkü uygulamaların kaynağını oluşturmuşlardır.

1981 Yükseköğretim Düzenlemesi ve Meslek Yüksek Okulları

1981 yükseköğretim düzenlemesinin temel hedeflerinden birisi de Türk ekonomisinin ara insangücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Meslek Yüksek Okullarına öncelik vermek idi (YÖK, 1982:13). Bu önceliğin gerekçesi, hem ekonominin ara insangücü ihtiyacını karşılamak hem de bu tür yükseköğretim kurumları kanalıyla daha fazla gence yükseköğrenim olanağı sağlamaktı. Bu hedeflere ulaşabilmek için, 1981 yılından sonra alınan tedbirlerle MYO'larının sayılarının artırılması ve yurt sathına dağılımı, öğrenci kapasitelerinin artırılması, öğretim elemanı temini ve programlardaki çeşitlenme konularında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler, itici gücünü büyük ölçüde üniversiter ortamdan almıştır (Kavak, 1992, ss. 39-40).

Aşağıdaki satırlarda 1983-93 yılları arasını içeren 10 yıllık dönemde MYO'larındaki değişimler sergilenecektir.

1983-93 arasındaki dönemde, 1981 düzenlemesinin ana hedefleri doğrultusunda MYO'larının çoğaltılması ve yurt sathına dağılımında önemli mesafeler alınmıştır. Tablo: 3 incelendiğinde, sözkonusu dönemde okul sayısı 54'den 224'e çıkarak % 314.8 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, program türlerinde de büyük bir çeşitlenme olmuş, program türü sayısı 24'den 168'e yükselmiştir. Prog-

ram türlerinin bir bölümü (5'den fazla okulda uygulanan) Tablo: 4'de, tüm program çeşitleri ise Ek-2'de yer almaktadır. Bu çeşitlenme, MYO'larının çok çeşitli meslek alanlarına eleman yetiştirmeye başladığını gösterir.

Yine, MYO'larında uzmanlaşma doğrultusunda bir eğilim görülmektedir. Tablo: 5 incelendiğinde, 83-84 öğretim yılında uzmanlaşmaya yönelik MYO türü yok iken, 93-94'de bu alanda da önemli bir çeşitlenme dikkati çekiyor. Özellikle, SHMYO, TBMYO, SBMYO ve İlahiyat MYO'larının devreye girmesi bu çeşitlenme ve uzmanlaşmaya yönelmede önemli bir rol oynamıştır.

TABLO: 3
MYO Sayısı ve Program Türleri Yönünden Gelişmeler

YILLAR	OKUL SAYISI	PROGRAM TÜRÜ
1983-84	54	24
1993-94	224	168
Değişim (%)	314.8	600.0

KAYNAK: ÖSYM. **İkinci Basamak Sınav Kılavuzu**: 1983 ve 1993.

TABLO: 5
MYO Türlerindeki Gelişmelerin Dağılımı

YILLAR	MYO	Teknik Bilimler MYO	Sosyal Bilimler MYO	Sağlık Hizmetleri MYO	İlahiyat MYO	TOPLAM
1983-84	54	-	-	-	-	54
1993-94	139	5	5	71	4	224

KAYNAK: **ÖSYM ikinci Basamak Sınav Kılavuzu**. 1983 ve 1993.

TABLO: 4
MESLEK YÜKSEKOKULU PROGRAMLARI (1992)
(5'den fazla olan program türleri)

Programın Adı	1983-84	1993-94
Teknik Programlar		
Bilgisayar Programcılığı	1	22
Elektrik	35	60
Elektronik	7	7
Endüstriyel Elektronik	-	24
Gıda Teknolojisi	-	6
Haberleşme	-	16
Halıcılık	-	6

Harita Kadastro	7	17
İklimlendirme-Soğutma	-	13
İnşaat	35	57
Kontrol Sistemleri Teknolojisi	-	14
Maden	5	9
Makine	3	32
Makine-Resim Konstrüksiyon	10	8
Motor	18	25
Seracılık	-	8
Seramik	3	10
Süt ve Süt Ürünleri	-	5
Tarım Alet ve makineleri	-	11
Tekstil	-	10
İktisadi ve İdari Programlar		
Büro Yönetimi ve Sekreterlik	7	15
İşletmecilik	34	41
Muhasebe	41	51
Pazarlama	2	11
Turizm ve Otelcilik	8	30
Sağlık Programları		
Anestezi	-	7
Hemşirelik	-	43
Odiyometri	-	5
Radyoloji	-	14
Dokümantasyon ve Sekreterlik	-	8
Tıbbi Laboratuvar	-	18

MYO'larının öğretim elemanı sayısındaki gelişmeler Tablo:6'da görülmektedir. Tablodaki verilere göre bu okullardaki öğretim elemanı sayısı 83-84'de 480 iken 93-94'de 2.355'e yükselmiştir. Bu yaklaşık 5 katlık bir artışı ifade eder. Öğretim elemanı sayısı bakımından toplam yükseköğretim içindeki pay da % 2.4'den % 5.7'ye yükselmiştir.

TABLO: 6

Meslek Yüksek Okullarının Öğretim Elemanı Sayısındaki Gelişmeler

YILLAR	MYO (1)	Üniversite Toplamı	Pay (%) (1/2)
1983-84	480	20.333	2.4
1993-94	2.355	41.411	5.7

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri.** 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Öğrenci sayılarındaki gelişmeler Tablo: 7'de görülmektedir. Tablodaki verilere göre, öğrenci sayısı 34 binden 35 bine yükselmiştir. (% 180'lik artış). Toplam yükseköğretim içindeki pay da % 12.3'den % 14.5'e yükselmiştir.

TABLO: 7

MYO'larındaki Öğrenci Sayılarındaki Gelişmeler

YILLAR	MYO	Üniversite* Toplamı	Pay (%)
1983-84	34.560	281.446	12.3
1993-94	95.735	662.056	14.5
Değişim (%)	180.0	135.6	2.2

* Açıköğretim hariç.

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri.** 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Proje Okullarındaki Gelişmeler

Proje okullarındaki sayısal gelişim Tablo 8'de görülmektedir. Buna göre ilk projede 8 MYO'na yer verilmiş II. Projede ise 20 MYO proje kapsamına alınarak Endüstriyel Eğitim Projesinin yürütüldüğü okul sayısı 24'e ulaşmıştır. Ayrıca MYO ile bağlantıları açısından 3 Teknik Eğitim Fakültesi ve 1 Mesleki Eğitim Fakültesi de proje kapsamına alınmıştır.

TABLO: 8

Proje Kapsamındaki Okul Sayılarına İlişkin Gelişmeler

YILLAR	I. PROJE*	I. PROJE**	TOPLAM
1985-86	8 MYO		8
			24
1988-89		20 MYO+4 Mes. ve Tek. Eğit. Fak.	

* İzmir (Buca), Çankırı, Düzce, İskenderun, İstanbul, Konya, Kırıkkale, Malatya MYO'ları.

** Antalya, Bilecik, Erzincan, Sivas, Mersin, Osmaniye, Batman, Ş. Urfa, Ege, Kayseri, Elazığ, Karadeniz Ereğlisi, Amasya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, Ordu, Rize. KAYNAK: Proje Dokümanları.

I. Endüstriyel Eğitim Projesi (1985-1988)

Amaç: İhracata yönelik imalat endüstrilerinin ihtiyat duyduğu ara insan gücünü, nitelik ve nicelik bakımından uluslararası standartlara uygun olarak yetiştirmek.

Kapsam: Pilot olarak seçilen 8 Meslek Yüksekokulu kapsama alınmıştır.

Okullar: İzmir (Buca), Çankırı, Düzce, İskenderun, İstanbul, Konya, Kırıkkale, Malatya.

Program Alanları:

1- Kontrol ve Enstrumantasyon
2- İletişim
3- Endüstriyel Elektronik
4- Elektrik (4 alt alanda program geliştirildi)
5- Makine (2 alt alanda program geliştirildi)
6- Tarım (Mekanizasyon ve sulama-drenaj)
7- İnşaat (3 alt alanda program geliştirildi)
8- Döküm
9- İklim ve Soğutma (2 alt alanda program geliştirildi)
10- Petrol
11- Petrokimya
12- Bilgisayar Teknolojisi

Eğitim: 8 Yönetici Eğitimi
200 Öğretmen Eğitimi

Mali Hususlar: Projenin tutarı 32.388.229 Amerikan Dolarıdır. SEGEM ve İstatistik Enstitüsüne ayrılan miktarlar, bu rakamın dışındadır. Proje tutarının % 99'u kullanılmıştır.

II. Endüstriyel Eğitim Projesi (1988-1995)

Amaç:

1- Mesleki ve Teknik Öğretmen Eğitimi ve Teknisyen Eğitimi Programlarının geliştirilmesi, koordine edilmesi ve uygulanması için Yükseköğretim Kurulu'nun kurumsal kapasitesini güçlendirmek. 2- Endüstrideki teknisyen eksikliğini giderecek hizmet öncesi teknisyen eğitimi programlarını geliştirmek ve artırmak. 3- Mesleki ve teknik öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere, dört fakültedeki eğitimi genişletmek ve iyileştirmek, bu fakültelerin kurumsal kapasitelerini güçlendirmek.

Kapsam:

A- Meslek Yüksekokulları:

1-21 Meslek Yüksekokulu kapsama alınmıştır.

Antalya, Bilecik, Erzincan, Sivas, Mersin, Osmaniye, Batman, Ş. Urfa, Ege, Kayseri, Elazığ, Karadeniz Ereğlisi, Amasya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, Ordu, Rize.

2- Program Alanları:

Kontrol ve Ölçüm Sistemleri, Elektrik, Elektronik Teknolojisi (İletişim "Haberleşme", Bilgisayar Bakım ve Onarımı, Tıbbi Elektronik), Endüstriyel Elektronik, Makine, İklimlendirme/Soğutma, Döküm, Tarım "Mekanizasyon ve Sulama-

Drenaj", İnşaat, Bilgisayar Teknolojisi, Petrokimya, Petrol, Kimya Teknolojisi, Gıda Teknolojisi, Tekstil Teknolojisi, Ticaret, Yönetim Hizmetleri, Yönetim Yardımcılığı/Sekreterlik, Turizm.

3- Eğitim:

Yukarıda belirtilmiş olan program alanları için 3996 Adam/Aylık bir süre içerisinde yaklaşık 450 öğretmenin ve okul müdürlerinin yurtdışında eğitimleri planlanmıştır.

4- Teçhizat:

21 Meslek Yüksekokulu için toplam 54.6 Milyon Dolarlık teçhizat satın alınacaktır.

B- Mesleki ve Teknik Eğitim Fakülteleri:

1- Türkiye'de mevcut 4 Mesleki ve Teknik Eğitim Fakültesi kapsama alınmıştır.

Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi

Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi'dir

2- Program Alanları:

Türkiye'nin meslek ve teknik öğretmen ihtiyacını karşılayacak şekilde belirlenecektir.

3- Eğitim:

Yüksek Lisans (Masters 24, Doktora 12), teknoloji alanlarında 68 ve diğer çeşitli alanlarda 50 olmak üzere öğretim elemanı ve yönetici olmak üzere yaklaşık 154 kişi 2023 Adam/Ay süre ile yurt dışında eğitilecektir.

4- Teçhizat:

Mesleki ve Teknik Eğitim Fakülteleri için 20.4 Milyon Dolarlık teçhizat satın alınması öngörülmüştür.

Proje Tutarı:

Dünya bankasından sağlanan	110.0 Milyon Dolar
Türk Hükümetince sağlanan	50.0 Milyon Dolar
TOPLAM	160.0 Milyon Dolar

TABLO: 9
Proje Kapsamındaki Okulların Öğretim Elemanı ve Öğrenci Sayılarındaki Gelişmeler

YILLAR	Öğretim Elemanı Sayısı	Öğrenci Sayısı
1983-84	205	9750
1993-94	908.0	40.840
Değişim (%)	342.9	318.8

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri**. 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Proje kapsamındaki okulların öğretim elemanı ve öğrenci sayılarına ilişkin dağılımlar Tablo 9'da görülmektedir. Tablodaki verilere göre 1983-84 öğretim yılında 205 olan öğretim elemanı sayısı yaklaşık 3.5 katlık bir artışla 908'e yükselmiştir. Yine öğrenci sayısı 9750 olan öğrenci sayısı 3 katın üzerinde bir artışla 40.000'e ulaşmıştır. Bu verilere göre proje kapsamındaki okullarda ki öğrenci kapasitesindeki genişleme toplam MYO'daki genişlemeden daha fazla olmuştur.

Türkiye'nin Ara İnsangücü İhtiyacına Bakış

Ülkemizde ara insangücü kavramının değişik biçimlerde algılanması ile ilgili sınırlılıklar da gözönünde bulundurularak, kalkınma planlarında yer alan ara insangücü ihtiyaçları ve bunların karşılanmasına yönelik tedbir ve görüşler aşağıda özetienmektedir:

1. Yalnız kamu sektöründe 1996'da.... teknisyen açığı % 30 (a)..... yükselmiştir. Türkiye'de ortalama bir mühendise 1.6 teknisyen düşmektedir. Bu oranın düşük olması mühendislerden yeter verimlilikle yararlanmayı önlemektedir (II. BYKP, 1967:147).

2. 1968-82 döneminde.... teknisyen... sayılarında iktisadi kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için büyük bir artış gerekmektedir... Orantılı olarak ihtiyaçlarda en büyük artış teknisyenler için olmaktadır.... Eğitim arzını arttırıcı tedbirler alınmazsa 1972'de..... teknisyenlerde 34.000.... kişilik bir insangücü açığı belirecektir (II. BYKP, 21967:148-55).

.... yardımcı sağlık personeli seviyesinde büyük bir insangücü açığı vardır.... Sözkonusu insangücü açıkları 15 yılda (1982) kapatılması oldukça güç ve hızla tedbir alınmasını gerektiren bir durum yaratmaktadır (II. BYKP, 1967:155).

3. Planlı dönemde teknik insangücünde.... teknisyen ve yetişkin işçi düzeylerinde arz, ihtiyacın altında kalmıştır. Aynı durum sağlık alanındaki insangücünde de kendisini göstermekte... hemşire, sağlık memuru ve ebe düzeyinde açık devam ederken... (III. BYKP, 1973:81).

Ön lisansla teknik ve mesleki yardımcı eleman yetiştirilecektir... Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri yeniden düzenlenecek ilk iki yıl sonunda ara

eleman, İktisadi ve Ticari İlimler akademileri aynı şekilde ilk iki yılda yardımcı eleman... yetiştireceklerdir. (II. BYKP, 1973:721).

Beşinci plan döneminde orta seviyeli teknik insangücünün yetiştirilmesine öncelik verilecektir. Mesleki ve teknik lise ve meslek yüksekokulu çıkışlı teknisyenlerin hedeflere uygun şekilde yetiştirilmesi için bu okulların programlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır (V. BYKP, 1985:139).

Beşinci Beş Yıllık Plan döneminde, eczacılar dışındaki sağlık personeli, elektrik, elektronik, bilgisayar.... teknisyenleri yetiştirilmesine ağırlık verilecek, bu alanlardaki insangücü açıklarının kapatılmasına çalışılacaktır (V. BYKP, 1985: 140).

Çeşitli alanlarda kalkınmanın gerektirdiği ara insangücünün yetiştirilebilmesi için teknisyen eğitimine hızla başlaması sağlanacaktır (V. BYKP, 1985: 140)

5. ... Meslek yüksekokulları ve meslek liselerinde orta düzeyde vasıflı insangücü yetiştirilmeye... devam edilecektir.... Elektronik, bilgisayar, turizm, hemşirelik, sağlık teknisyenliği alanlarına öncelik verilecektir (VI. BYKP, 1989:298).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, planlı dönem boyunca orta nitelikte insangücü, teknisyen, yardımcı sağlık personeli, teknik ve mesleki yardımcı eleman, orta düzeyde insangücü gibi farklı kavramlarla da olsa, özellikle teknik ve sağlık alanlarındaki ara insangücü ihtiyacı vurgulanagelmiştir.

Bu kademedeki insangücü ihtiyacı, genellikle mesleki-teknik orta öğretim kurumları ile eşleştirilmiş, III. BYKP ile birlikte "ön lisans" kedemesi de devreye girmiştir. Nitekim bu konu, Çıraklık ve Mesleki-Teknik Eğitim Konseyi Raporunda da (MEB, 1990:91) ele alınmış ve "Bir taraftan ara insangücü yetiştirme görevi ortaöğretim seviyesinde ele alınırken, diğer taraftan üniversitelerin iki yıllık meslek yüksekokullarına ara insan yetiştirme görevi vermeleri..." meslek kademelerinde ikileme yol açan bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Özellikle V. ve VI. BYKP'larında, ara insangücü projeksiyonları MYO kontenjanları da gözönünde bulundurularak yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, MYO'ları V. BYKP dönemi başından itibaren insangücü planlamasında yükseköğretimed ikinci bir sektör olarak yerlerini almışlardır (Kavak, 1992, s. 5).

Problem Cümlesi

Araştırmanın temel problemi "Meslek Yüksekokulları Endüstriyel Eğitim Projesi" uygulamaları sonucunda meslek yüksekokullarında ne gibi değişme ve gelişmeler olmuştur?

Alt Problemler

Yukarıdaki ana problem çerçevesinde şu sorulara yanıt aranacaktır. Proje kapsamındaki okullarda Endüstriyel Eğitim Projesi hedefleri doğrultusunda:

1. Bina, donanım ve materyal ihtiyacı,

2. Öğretim elemanı yetiştirme,

3. Yönetici eğitimi,

4. Endüstriye dayalı öğretim,

5. Yerel Danışma Kurulları,

6. Mezunların istihdamı

konularında ne gibi değişme ve gelişmeler olmuştur?

Araştırmanın Önemi

Yukarıda vurgulandığı gibi ihracata dayalı ekonomik politikalar, güçlü bir rekabet için, stratejik nitelik taşıyan ara insangücünün önemini giderek artırmaktadır. Bir başka ifadeyle, izlenen ekonomik politikaların başarısı, diğer faktörlerin yanında MYO'larının işgücü piyasasına arz edeceği ara insangücünün sayı ve niteliği ile de yakından ilişkilidir. Bu nedenle, 1982'den sonra yeni bir anlayışla ele alınan MYO'larının sağlıklı ve hızlı bir biçimde gelişmesi ve yaygınlaşmasında, bu okullarla ilgili araştırmalar önemli ölçüde yol gösterici olabilir. Dünya Bankasından sağlanan kredi ile yürütülen proje uygulamalarının değerlendirilmesi, bir ölçüde, kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığı konusunda ipuçları verebilir. Ayrıca, bu pilot uygulamaların Türkiye genelinde yaygınlaşıp yaygınlaşmayacağı konusunda fikir verebilir.

Sayıltılar

Araştırmanın dayandığı temel sayıltılar şunlardır:

1. Anket yoluyla toplanan veriler, yeterince geçerli ve güvenilirdir.

2. Araştırmaya katılanlar evreni temsil edebilirler.

Sınırlamalar

1. Araştırma, I. ve II. Endüstriyel Eğitim Projesi kapsamındaki 28 MYO'larını kapsamaktadır.

2. Araştırma, alt problemlerde ifade edilen konularla (bina ihtiyacı, donanım ihtiyacı, yönetici eğitimi, öğretim elemanı yetiştirme vb.) sınırlıdır.

3. Araştırma, mevcut durumun ortaya konması ve irdelenmesi ile sınırlıdır. Ayrıca, bir "model geliştirme" amacı güdülmemektedir.

Tanımı ve Kısaltmalar

Araştırmada yer alan bazı kavramların tanımları ile kısaltmalar şöyledir:

Meslek Yüksek Okulu: Belirli mesleklere yönelik ara insangücü yetiştirmeyi amaçlayan 4 yarı yıllık eğitim-öğretim sürdüren bir yüksek öğretim kurumudur (2547 sayılı Kanun, mad. 3/1).

Ön Lisans: Orta öğretime dayalı, en az dört yarı yıllık bir program kapsayan ara insangücü yetiştirmeyi amaçlayan veya lisans öğretiminin ilk kademesini teşkil eden bir yükseköğretimdir (2547 sayılı Kanun, mad. 3/r).

Ara İnsangücü: Meslek Yüksek Okullarından mezun olan ve YÖK tarafından alanlarına göre "tekniker" veya "meslek elemanı" ünvanı verilen işgücünü ifade eder.

Meslek Elemanı: Meslek Yüksek Okullarının İktisadi ve İdari programları ile sağlık programlarından mezun olanlara verilen ünvan.

Endüstriye Dayalı Öğretim: Dünya Bankası/Meslek Yüksek Okulları projesi kapsamındaki okullarda, okul-endüstri ortaklığına dayalı olarak yürütülen eğitim uygulamaları.

Kısaltmalar

YÖK/DB	:	Yükseköğretim Kurulu/Dünya Bankası
MYO	:	Meslek Yüksek Okulu
KSYÖK	:	Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumu
SHMYO	:	Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu
SBMYO	:	Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
TBMYO	:	Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma belli bir dönemdeki durum ve eğilimlerin saptanmasına yönelik betimsel bir çalışmadır.

Evren

Araştırmanın evreni, YÖK/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi 1'ci ve 2'ci dilim kapsamındaki 28 okuldaki yönetici ve öğretim elemanlarıdır. Araştırmada yöneticilerin tümüne anket uygulanmış, öğretim elemanlarının ise random (yansız atama) yöntemi ile % 10'undan bir örneklem grubu oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin, tür ve niteliğine göre, frekans dağılımı, yüzdeler veya aritmetik ortalamalar ile özetlenmiştir.

Gerektiği durumlarda proje içi ve dışı okulların karşılaştırmasında ortalamalarda ya da yüzdeler arası farkların "t" puanı ile test edilmesi tekniği uygulanmış ve sonuçlar tablolar şeklinde özetlenmiştir.

III. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde alt problemlerdeki sıraya göre, bulgular tablolar ile sunulacak ve kritik noktalar vurgulanarak yorumlara yer verilecektir.

TABLO: 10
Bina İhtiyacının Karşılanma Derecesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	3	6.5	2	8.0	5	7.0
Kısmen	15	32.6	8	32.0	23	32.4
Tamamen	28	60.8	15	60.0	43	60.6
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, yöneticilerle öğretim üyelerinin verdiği cevaplar arasında kayda değer bir fark yoktur. Örneğin, öğretim üyelerinin yüzde 60.8'i bina ihtiyacı tamamen karşılanmıştır derken, bu oran yöneticiler için yüzde 60'dır.

Yine, öğretim üyelerinin yüzde 32.6'sı bina ihtiyacı kısmen karşılanmıştır görüşünü belirtirken, yöneticilerin yüzde 29.4'ü bu görüşü paylaşmıştır.

Donanım ihtiyacının ne ölçüde karşılanmış olduğu konusundaki görüşler Tablo 11'de özetlenmiştir. Öğretim elemanlarının yüzde 52.2'si bu ihtiyacın tamamen karşılanmış olduğu beyanında bulunur iken yöneticilerin yüzde 60'ı donanım ihtiyacının tamamen karşılanmış olduğunu belirtmiştir.

TABLO: 11
Donanım İhtiyacının Ne Ölçüde Karşılandığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	F	%	f	%
Hiç	0	0	1	4.0	1	1.4
Kısmen	22	47.8	9	36.0	31	43.7
Tamamen	24	52.2	15	60.0	39	54.9
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Donanım ihtiyacının karşılanması konusunda öğretim üyelerinin hemen iki eşit gruba ayrılmış olduğu görülüyor. Bunların yüzde 52.2'si bu ihtiyacın tamamen karşılanmış olduğu görüşünde iken, yüzde 47.8'i, donanım ihtiyacının kısmen karşılanmış olduğu görüşündedir. Bu oran yöneticilerde ise yüzde 60'a karşın yüzde 36.0 düzeyindedir.

Yukarıdaki iki ihtiyacın karşılanma düzeyi konusunda da, arada kayda değer denebilecek düzeyde olmasa da ham bilgiler (frekans ve yüzdeler) üzerinde yöneticilerin öğretim üyelerinden daha iyimser olduğu görülmektedir ki, bu da beklenen bir durumdur.

Ders materyallerinin sağlanması konusundaki soruya verilen cevaplar Tablo 12'de görülmektedir. Bu konudaki cevaplar, bundan önceki iki ihtiyacın karşılanmış olma düzeyine göre daha az iyimser olduğunu ortaya koymaktadır. Ekseriyet bu ihtiyacın ancak "kısmen" karşılanmış olduğunu bildirmiştir. Örneğin, yöneticilerin yüzde 847ü materyal ihtiyacının ancak kısmen karşılanmış olduğunu belirtmiştir. Öğretim üyelerinde de bu oran yüzde 65.2'dir. Görülen şudur ki, hem yöneticiler, hem de öğretim üyelerine göre ilgili okullarda materyallerin temininde beklentinin gerisinde kalınmıştır. Bu konuda, yöneticilerle öğretmenler arasında da oldukça fark olduğu göze çarpmaktadır.

TABLO: 12
Materyal İhtiyacının Ne Ölçüde Karşılandığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	8	17.4	1	4.0	9	12.6
Kısmen	30	65.2	21	84.0	51	71.8
Tamamen	8	17.4	3	12.0	11	15.6
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Tablo: 1-2 ve 3'ün topluca değerlendirilmesinden;

a. Bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde karşılandığı,

b. Materyal (ders araç-gereci, ders notu vb.) ihtiyacının henüz istenilen düzeyde karşılanamadığı,

c. Yönetici ve öğretim elemanları gruplarının her üç konudaki (bina, donanım, materyal) görüşlerinin birbirine yakın olduğu sonuçları çıkarılabilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Projenin hedeflerinden birisi de, yeni geliştirilen programları uygulayacak öğretim elemanı yetiştirmek idi. Öğretim elemanı yetiştirme konusundaki sorulara alınan yanıtların dağılımı Tablo: 13 ve 14'de yer almaktadır.

TABLO: 13
Yurtdışına Gönderilen Elemanların Dağılımı

	N	%
Yeni eleman	152	53.1
Eski eleman	134	46.9
TOPLAM	**286**	**100.0**

Tablo: 13 incelendiğinde, ankete yanıt veren 25 okulda, öğretim elemanı yetiştirilmek üzere yeni alınan 152 kişi uzun süreli (9 ay) eğitimden geçirilmiş, eski öğretim elemanlarından da toplam 134 kişi kısa süreli (1-4 ay) bir eğitimden geçirilerek, yeni programlara adaptasyonları sağlanmıştır. Her iki eleman grubu (yeniler ve eskiler) birlikte ele alındığında toplam 286 öğretim elemanı yurtdışında (ABD ve İngiltere) 1-9 ay arasında değişen sürelerle öğrenim görmüşlerdir. Tüm üniversite sisteminde olduğu gibi MYO'larında da yurtdışında öğretim elemanı yetiştirme hem uzun süreli hem de oldukça yüksek maliyetli bir tercihtir. Diğer taraftan, yetişmiş elemanların okullarda tutulması da ayrı bir sorundur. Nitekim, yetiştirilen bu elemanların göreve devam durumlarına ilişkin dağılımlar Tablo: 14'de yer almaktadır.

Tablo: 14 incelendiğinde görüleceği gibi; yurt dışında yetiştirilen yeni elemanların 42'sinin (toplam % 27.6'sı) başka kurumlara gittiği görülmektedir. 7-8 yıl içinde yetiştirilen 152 kişiden 42'sinin ayrılması (başka kurumlara gitmesi) proje hedeflerine ulaşmayı önemli ölçüde etkileyecek bir kayıptır. Diğer taraftan bu kayıplar, MYO sisteminin yurt dışında yetişmiş genç öğretim elemanlarını istihdam etmede zorlanacağı yönünde endişeleri akla getirmektedir. Bu bulgular sistemin anahtar öğesi olan öğretim elemanı konusunda; seçme, etkili çalışmalara ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

TABLO: 14
Yurtdışına Gönderilip Geri Dönen Elemanların İstihdam Durumu

	Geri dönenler	
	N	%
Göreve devam etmekte olan	104	78.8
Proje kapsamında MYO giden	4	1.8
Proje dışı MYO giden	2	0.9
Herhangi bir kuruma giden	42	18.6
TOPLAM	**152**	**100.0**

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Hiç kuşkusuz yeni bir MYO yapısı yeni bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bir başka ifadeyle, MYO'larıyla ilgili bu yeni oluşumun, ancak okul yönetici-

rinin yetiştirilmesiyle anlam kazanması beklenirdi. Nitekim, bu yeni tip okul anlayışı ve felsefesinin yöneticilere aktarılması, benimsetilmesi ve uygulamaya geçirilmesi için, proje kapsamındaki okul yöneticileri (okul, müdürleri, müdür yardımcıları ve bölüm başkanları) hem yurtiçi hem de yurt dışında kısa süreli toplantı ve gezilerle bir araya getirilmiş, ABD ve İngiltere uygulamaları yerlerinde görülmüş ve yeni okul modelinin tüm yöneticilerle birlikte tartışılması için uygun ortamlar oluşturulmuştur. Yönetici yetiştirme konusundaki etkinliklerin dağılımı Tablo: 15'de sunulmuştur.

TABLO: 15
Yönetici Yetiştirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmaların Dağılımı

	Yöneticiler	
Yapılanlar	**N**	**%**
Toplantılar, teknik geziler, yurtiçi ve yurtdışı seminerler yapılmıştır	11	44.0
Yöneticiler biraraya getirilerek ortak sorunlar tartışılarak çözümler aranmıştır	2	8.0
Yöneticiler için yurtiçi ve yurtdışında eğitim çalışmaları düzenlenmiştir	12	48.0
TOPLAM	**25**	**100.0**

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Yeni modelde MYO eğitimi, kuram-uygulama bütünlüğünü içeren bir anlayışa sahipti. Buna göre, teorik eğitim okul ortamında, bu eğitimi tamamlayan uygulamalı eğitim de gerçek iş ortamında yürütülecekti. Okulları –iş hayatını bütünleştirmeye yönelen bu model "Endüstriye Dayalı Öğretim" (EDÖ) olarak anılmakta olup, bu bütünleştirmeye sağlayacak bir diğer unsur olarak da "Yerel Danışma Kurulları"nı içermektedir.

Endüstriye Dayalı Öğretime ilişkin ilk soru; "Uygulama için, istenilen niteliklere uygun işyeri bulmakta güçlük çekilmekte midir?" idi. Teknik programlar ile iktisadi ve idari programlar için ayrı ayrı elde edilen bulgular Tablo: 16 ve 17'de sunulmaktadır. Tablolar incelendiğinde, her iki programla ilgili görüşlerin de "ara sıra" seçeneğinde yoğunlaştığı görülüyor. Teknik programlardaki "hemen hemen her zaman" seçeneğindeki görüşlerin % 30'lar düzeyinde olması dikkat çekicidir. Yine iktisadi ve idari programlar alanında, öğretim üyelerinin % 52.2'sinin, yöneticilerin % 36'ının bu soruyu yanıtsız bırakmaları düşündürücüdür.

Diğer taraftan, bu iki programda da yönetici görüşlerinin, öğretim elemanı görüşlerinden daha iyimser olduğu söylenebilir.

Uygulama için işyeri bulmaya ilişkin görüşler topluca değerlendirildiğinde, endüstriye dayalı öğretimin tamamlayıcı unsuru olan işyerlerinin bulunmasında güçlüklerin hala sürdüğü söylenebilir.

Öğrencilerin işyerlerinde hangi sıklıkla denetlendiğine ilişkin bulgular Tablo: 18'de yer almaktadır. Tablodaki dağılımlara göre, öğrencilerin işleri uygulamalarında her dönemde en az bir kez, bazı işyerlerinde ise bir-kaç kez denetlendiği anlaşılmaktadır. Uygulamaların denetimi, amaca uygunluk açısından büyük önem taşımaktadır.

TABLO: 16
Uygulama İçin İşyeri Bulmakta Güçlük Çekmeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı (Teknik)

	Öğretim Üye		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Yanıtsız	3	6.5	0	0	3	4.2
Hiçbir zaman	0	0	2	8.0	2	2.8
Arasıra	28	60.8	16	64.0	44	62.1
H.H.H.zaman	15	32.6	7	28.0	22	30.9
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

TABLO: 17
Uygulama İçin İşyeri Bulmakta Güçlük Çekmeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı (İktisadi ve İdari)

	Öğretim Üye		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Yanıtsız	24	52.2	9	36.0	33	46.5
Hiçbir zaman	2	4.3	3	12.0	3	4.2
Arasıra	13	28.3	12	48.0	25	35.2
H.H.H.zaman	7	15.2	1	4.0	10	14.1
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**		**100.071**	**100.0**

TABLO: 18
Öğrencilerin Denetlenmesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	6	13.0	2	8.0	8	11.3
H.D.En az 1 kez	21	45.6	7	28.0	28	39.4
B.A.Birkaç kez	15	32.6	12	48.0	27	38.0
Sürekli	0	0	0	0	0	0
Diğer	4	8.7	4	16.0	8	11.3
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

TABLO: 19
Endüstriye Dayalı Öğretimin Amaca Uygunluk Derecesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	2	4.3	0	0	2	2.8
Az	9	19.6	0	0	9	12.7
Orta	28	60.9	21	84.0	49	69.0
Çok	7	15.2	3	12.0	10	14.1
Tam	0	0	1	4.0	1	2.1
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

Nitekim, uygulamaların ne ölçüde amaca uygunluk olarak yürütüldüğüne ilişkin cevapların dağılımı Tablo: 19'da yer almaktadır. Görüşlerin çoğunluğu "orta" ve ortanın üzerindeki derecelerde toplanmıştır. Her iki grubun da (yönetici ve öğretim elemanları) aynı yönde görüş bildirerek uygulamaların "orta" ve ortanın üzerinde amaca uygunluk olarak yürütüldüğünü belirtmeleri, EDÖ uygulamalarının belli ölçülerde oturmuş olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Okullarla iş hayatı arasındaki ilişkileri geliştirmede kullanılan araçlardan birisi de okul yönetimleri ile ticaret ve sanayi kesimlerinin temsilcilerinden oluşan **Yerel Danışma Kurullarıdır**. Bu tip kurulların oluşumu projenin temel hedeflerinden birisidir. Proje kapsamındaki okulların tamamında kurulan yerel danışma kurullarının, sadece kurulması değil etkili bir biçimde işlemesi/işletilmesi de önem taşır. Yerel danışma kurullarının işlevlerini ne ölçüde yerine getirdiği sorusuna verilen yanıtların dağılımı Tablo: 20'de verilmektedir. Gerek yönetici, gerekse öğretim elemanı görüşleri yaklaşık yarı yarıya "hiç" ve "kısmen" seçeneklerine dağılmışlardır. Öğretmenlerin yüzde 52.2'sinin ve yöneticilerin yüzde 40'ının yerel danışma kurulunun görevini "hiç" düzeyinde yerine getirdiğini beyan etmiş olması dikkate alınması gereken bir nokta olmalıdır. Bu bulgu, EDÖ'in hayata geçirilmesinde ciddi bir engel oluşturabilir. Yine bu bulgu, iş çevrelerinin, MYO'ları ile bağları geliştirmede ne ölçüde istekli olduklarının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ancak, böyle bir bulgu EDÖ uygulamalarının yerleşmesinin çok güç olacağı gibi bir ümitsizliğe de götürmemelidir. Çünkü, iş çevrelerinin de okullarla ortak olmanın kendilerine sağlayacağı yararları görme ve farkedebilmeleri için bir zamana ihtiyaçları bulunduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.

TABLO: 20
Yerel Danışma Kurullarının Görevlerini Yerine Getirmelerine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	24	52.2	10	40.0	34	47.9
Kısmen	22	47.8	15	60.0	37	52.1
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

Nitekim, yerel danışma kurullarının daha etkili olabilmesi için alınması gereken önlemler konusundaki görüşler Tablo: 21'de listelenmiştir.

Yönetici ve öğretim elemanlarına göre; yasal düzenlemeler, daha sık toplantı ve seminerler yapılmalı, işyerleri bilinçlendirilmeli ve sistem daha iyi tanıtılmalıdır. Dikkatle incelendiğinde, bu öneriler demeti; en başta okul-endüstri ilişkilerinin yasal temellerinin oluşturulması, iş çevrelerinin bilinçlendirilmesi ve okul ve işletmeler arasında katılımcılık bilincinin geliştirilmesi görüşlerine dayanmaktadır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Herhangi bir okul sisteminin değerlendirilmesindeki temel göstergelerden birisi de mezunların istihdamıdır. Çok iyi eleman yetiştirmesine karşılık, yetiştirdiği elemanların piyasa değeri olmayan yani **mezunları istihdam** edilmeyen bir okulun büyük ölçüde etkisiz olduğu söylenebilir. Meslek Yüksekokulu mezunlarının, kendi alanlarında iş bulma durumları ve mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulabildiklerine ilişkin görüşlerin dağılımı Tablo: 22 ve 23'de yer almaktadır. Tablo: 22'nin incelenmesinden, mezunların, yöneticilere göre % 50.6'sının, öğretim elemanlarına göre ise % 41.8'inin kendi alanlarında iş bulabildikleri anlaşılıyor.

TABLO: 21
Yerel Danışma Kurullarının Daha Etkili Olabilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Görüşler

	Öğretim Üye		Yönetici		Genel	
	n	%	n	%	n	%
Daha fazla toplantı ve Seminer yapılması gerekir.	4	9.8	4	19.0	8	12.9
Çevrenin ihtiyaçları daha iyi bilinmelidir.	1	2.4	2	9.5	3	4.8
Yasal düzenlemeler Yapılması gerekir.	9	22.0	5	23.8	14	22.6
Bütçe olanaklarının Genişletilmesi gerekir.	4	9.8	2	9.5	6	9.7
İş yerleri bilinçlendirilmeli, yerel yönetimlerle ve sanayi ile iyi ilişkiler kurulmalıdır.	10	24.4	3	14.3	13	21.0
Ulaşım zorluğu ortadan Kaldırılmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Tanıtım daha iyi Yapılmalıdır.	2	4.9	1	4.8	3	4.8
Daha çok katılım Sağlanmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Yöneticiler daha iyi Seçilmelidir.	2	4.9	2	9.5	4	6.5

Gelişme planına uygunluk sağlanmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Amaç daha iyi Tanıtılmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Hizmetiçi eğitimler Verilmelidir.	5	12.2	1	4.8	6	9.7
Yerleşim bölgeleri daha iyi seçilmelidir.	-	-	1	4.8	1	1.6
TOPLAM	**41**	**100.0**	**21**	**100.0**	**62**	**100.0**

TABLO: 22
Mezunların İş Bulma Durumlarına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Ort.	St. Sap.	Min.	Max.	n
Öğretim Elemanı	41.77	30.59	0	90	46
Yönetici	50.65	27.17	0	90	25
TOPLUM	**44.92**	**29.45**	**0**	**90**	**71**

Mezunların ne kadar süre içinde iş bulabildiklerine ilişkin görüşlerin dağılımı ise Tablo: 23'de yer almaktadır. Tablodaki dağılımına göre; en kısa sürede iş bulabilen grup olarak bilgisayar (yaklaşık 3 ay) programlardan mezun olanlar görülmektedir. Bunu; makine, işletme ve muhasebe programları (yaklaşık 6-7 ay) izlemektedir. Diğer taraftan iş bulma süresi uzayan (10-18 ay) gruplar arasında, motor ve döküm gibi teknik alanlarla, sosyal bilgiler ve pazarlama programları yer almaktadır.

Yönetici ve öğretim elemanlarının önemli gördüğü diğer önerileri ise Tablo: 24'de yer almaktadır. Bu öneriler arasında dikkati çeken birkaç konu arasından şunlar vurgulanabilir: müfredat programlarının yeniden gözden geçirilmesi, öğretim elemanı seçiminde eleman eksikliğinin giderilmesi, malzeme ihtiyaçlarının karşılanması ve sistemin işleyişi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması.

Tablo: 23

Mezunların İş Bluma Sürelerine İlişkin Görüşlerin Programlara Göre Dağılımı

	Öğretim Elemanları					Yönetici				
Program Adı	**Ort.**	**St. Sap.**	**Min.**	**Max.**	**n**	**Ort.**	**St. Sap.**	**Min.**	**Max.**	**n**
İNŞAAT	8.60	4.40	2.90	16.20	9	5.27	311	2.3	8.50	3.00
BİLGİSAYAR	2.90	0.00	2.90	2.90	1	-	-	-	-	-
MAKİNE	5.90	2.82	3.50	11.10	7	6.70	3.92	3.00	10.80	3.00
İŞLETME	6.48	4.61	2.30	11.70	4	2.30	0	2.30	2.30	1.00
MUHASEBE	6.53	4.37	2.30	12.60	4	2.30	0	2.30	2.30	1.00
ELEKTRİK	8.84	3.51	5.40	18.00	10	6.60	2.21	3.40	8.50	4.00
MOTOR	16.70	0.00	16.70	16.70	1	-	-	-	-	-
RAFİNERİ	15.00	3.54	12.50	17.50	2	16.10	0	16.10	16.10	1.00
END. ELEKT.	7.78	2.78	4.00	10.50	4	8.47	5.61	3.40	14.50	3.00
HARİTA	7.10	0.00	7.10	7.10	1	-	-	-	-	-
KONTROL	7.10	0.00	7.10	7.10	1	-	-	-	-	-
DÖKÜM	16.90	0.00	16.90	16.90	1	-	-	-	-	-
TEKSTİL	7.50	0.00	7.50	7.50	1	-	-	-	-	-
SOSYAL BİL.	13.60	0.00	13.60	13.60	1	-	-	-	-	-
PAZARLAMA	18.60	0.00	18.00	18.00	1	-	-	-	-	-

TABLO: 24
Yönetici ve Öğretim Elemanlarının Diğer Görüş ve Önerileri

	Öğretim Ele.		Yönetici		Genel	
Geniş ve Öneriler	n	%	n	%	n	%
EDÖ süresinde öğrenciler Sigortalanmalı	2	5.7	1	5.3	3	5.6
Yasal düzenlemeler yapılmalı	2	5.7	5	26.3	7	13.0
Teknik eleman eksikliği Giderilmeli	4	11.4	1	5.3	5	9.3
Malzeme sorunu çözümlenmeli	4	11.4	2	10.5	6	11.1
Ekonomik sorunlar giderilmeli	5	14.3	2	10.5	7	13.0
Okul-İşyeri iletişim eksikliği giderilmelidir	2	5.7	2	10.5	4	7.4
Toplantı ve seminerler Düzenlenmelidir	2	5.7	1	5.3	3	5.6
Müfredat programı tekrar ele alınmalıdır	8	22.9	2	10.5	10	18.5
Öğretim elemanlarının seçiminde daha dikkatli olunmalı	6	17.1	3	15.8	9	16.7
TOPLAM	**35**	**100.019**		**100.054**		**100.0**

IV. ÖZET, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, özet sonuç ve öneriler sunulacaktır.

Özet

Araştırma bulguları şöyle özetlenebilir:

1. Hem yönetici hem de öğretim elemanı görüşlerine göre; okulların bina ve donanım ihtiyaçlarına büyük ölçüde karşılandığı buna karşılık materyal ihtiyacının istenilen düzeyde karşılanamadığı görülmektedir.

2. 134 eski, 152 yeni öğretim elemanının değişik sürelerle yurtdışında eğitildiği görülmektedir. Ancak bu elemanların okullarda sürekli istihdamlarının sağlanması gerekmektedir.

3. Hem tüm yöneticiler (okul müdürleri, müdür yardımcıları, bölüm başkanları) değişik süreli hizmetçi eğitimden geçirilmişlerdir.

4. Endüstriye Dayalı Öğretim uygulamalarında:

a. İşyeri bulmakta teknik alanlarda " arasıra", iktisadi ve idari programlarda "belirsizlik" göze çarpmaktadır.

b. Öğrencilerin, uygulama dönemlerinde, genellikle 1-2 kez denetlendikleri görülüyor.

c. EDÖ uygulamalarının "orta" derecede "amaca dönük" oldukları ifade edilmektedir.

5. Yerel Danışma Kurullarının görevlerini yerine getirme derecesine ilişkin yanıtlar, "hiç" ve "kısmen" seçeneklerinde yarı yarıya dağılmaktadır.

6. Mezunların yaklaşık yarısının kendi alanlarında iş bulabildikleri ifade edilirken, iş bulma süreleri alanlara göre değişmektedir.

Sonuç

Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi, Türkiye MYO sisteminde yeni bir model ve yeni bir ara insan gücü tipi öngörmüştür. Bu aynı zamanda yeni bir anlayış demektir. Hiç kuşkusuz yeni bir model, mevcut sistemde birtakım yenilikleri de beraberinde getirir. Bir başka ifadeyle, bir modelin işleyişi, ancak onun için gerekli unsurların sağlanmasıyla mümkün olur.

Bulgular gözden geçirildiğinde, proje kapsamındaki okullarda yenilenme yönünde ciddi atılımlar yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu çerçevede, bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde karşılandığı, 152 yeni öğretim elemanına yurt dışında öğrenim sağlandığı, yöneticilerin büyük bir bölümünün yeni model ve anlayış doğrultusunda eğitildikleri, endüstriye dayalı öğretim konusunda önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Bunlarla birlikte, ders materyali ihtiyaçlarının yeterince karşılanamadığı, yurt dışında yetiştirilen elemanların yaklaşık % 25'inin mecburi hizmet bitiminde görevden alınmaları ve bu kaçışı önleyecek yeterli önlemlerin alınamayışı, yerel dayanışma kurullarının henüz yeterince etkin olamadığı ve EDÖ uygulamalarının bazı okullarda tam olarak oturtulamadığı gibi konular, projenin, eksiklikleri olarak vurgulanabilir. Diğer taraftan mezunların istihdamında karşılaşılan güçlükler ve gittikçe artan işsizlik sorunu karşısında, pek çok bölüm mezunları için ümit verici bir tabloyu yansıtmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte asıl önemli olan, proje desteğinin bitiminden sonra, bu okulların gelişme trendinin nasıl olacağı konusudur. Eğer okullar proje döneminde elde ettikleri olanak bilgi ve deneyimi daha ileriye taşıyabilir ve gelişmeyi sürekli kılabilirlerse projenin hedeflerine ulaşma düzeyi daha yüksek olacaktır.

Öneriler

Araştırma bulgularına dayanarak şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Yöneticileri, proje tarafından sağlanmış olan fiziki ve insangücü desteklerini en iyi biçimde değerlendirmeli ve bu destekleri gelecekteki gelişmelerinin itici gücü olarak görmelidir.

2. Okulların işleyişi ve gelişimi için sadece fiziki tesis ve olanakların yeterli olamayacağı, hem eldeki akademik insangücü kaynaklarının okullarda tutulması hem de nitelikli mezunların okullara çekilmesi konusundaki çabalar yoğunlaştırılmalıdır.

3. Endüstriye Dayalı Öğretimin yerleştirilmesi yönündeki girişimlerde sabırlı fakat ısrarlı olunmalıdır. Bu çerçevede mesleki eğitimin önemi konusunda iş verenlerin bilinçlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmeli, Yerel Dayanışma Kurallarının aktif konuma geçirilmesi sağlanmalıdır.

4. Mezunların istihdam konusu, okul yöneticilerinin asıl işlevleri olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu çerçevede EDÖ uygulamaları istihdama geçişin bir aracı olarak kullanılmalıdır.

5. Proje uygulamalarından elde edilen sonuçların tüm MYO'larına yaygınlaştırılması için çaba gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

Adem, Mahmut. **Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası.** Ankara Bilim Matbaası, 1977.

Akhun, İlhan. "Okul-Sanayi Ortaklaşa (OSANOR) Eğitimi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Özel sayı, Yıl: 1987 Sayı: 2.

Akın, Cihangir ve Adem Uğur. "Kalkınmaya Dönük Bir Mesleki Teknik Eğitim Politikasının Yönlendirilmesinde Meslek Yüksek Okullarının Yeri ve Önemi", **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yükseköğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Matbaası, 1986.

American Universities and Colleges, Thirteenth Edition. New York: Walter de Gruyter, 1987.

Ar, Ayseli Usluata. "Yükseköğretimde Çözüm Yolu: Meslek Okulları", **Milliyet**, 18 Haziran 1983, s. 2.

Artemel, Süheyla. "MeslekiYükseköğretimin Niteliği ve Hedefleri", **Marmara Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Sempozyumu.** 15 Haziran 1984, Bildiriler. İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

Aydın, Mustafa. **Eğitim Yönetimi.** 2. Baskı. Ankara: İm Eğitim Araştırma yayın Danışmanlık A.Ş., 1986.

-------. **Çağdaş Eğitim Denetimi.** 2. Bası. Ankara: İm Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık A.Ş., 1986.

Bakanlara Bağlı ve Bakanlıklarla ilgili Kurumlara Öğrencilerin Yapacakları Staj Çalışmalarını Düzenleme Yönetmeliği, 1 Haziran 1967 tarih ve 12610 sayılı Resmi Gazete.

Baloğlu, Zekai. **Türkiye'de Eğitim.** İstanbul: TÜSİAD, 1990.

Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitim Yönetimi.** Ankara: Gül Yayınevi, 1988.

Bedük, Dinçer. "YÖK/Dünya Bankası Meslek Yüksekokulları Projesinde Öngörülen Okul-Sanayi İşbirliğinin Konya Meslek Yüksekokulu Uygulaması", **II. Ulusal Üniversite Sanayi İşbirliği Sempozyumu.** Bildiri Özetleri 23-25 Haziran 1988, Kayseri.

Bernard, Michel-Yves. "Problems of Employment for Gradutes of Short-Cyecle Higher Education and French Experience with Universty Institutes of Technology (IUT's)", (OECD, 1973, ss. 283-311.

Bircan, İsmail. "Türkiye'de Eğitim-İstihdam İlişkisi" **Planlama Dergisi,** Sayı: 16, Aralık 1984

Boğaziçi Üniversitesi. **Önlisans Yüksek Okulu Yöneticilik Şubesi Üzerine Bir Araştırma.** İstanbul: Mayıs 1981.

Bursalıoğlu, Ziya. **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış.** Altıncı Baskı. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982.

Bülbül, Sudi. "Eğitim Planlaması ve Harcamaları" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** İstanbul: MEB Yayınları, 91, 1983.

Cercyh, Ladislaw. "Factors of Implementation, Achievement, and Failuire in Eurofean Education Reforms", Higher Education in Europe, Vol. XII, No. 3, 1987.

Commonwealth Universities Yearbook 1986 ve 1988. Volume 1-2. London: The Associatttion of Commonwealth Universities.

Departmen of Education and Youth Affairs. **Education in Australia.** Canberra: 1984.

DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl**, 1923-1973. Ankara: 1973.

Dawkins, J.S. **Higher Education: A Policy Discussion Paper**. Canberra: 1987.

Diener, Thomas. "The Role of the Community Colleges in the Development and Weltare of Societie: A Case Study of the U.S.A ", **Quality of Education: Its Future Prospects in the Turkish Educationel System.** Faculty of Education Hacettepe University, Ankara, 1985.

Doğan Hıfzı."Ara Kadem İnsangücü İhtiyacı ve Meslek yüksek Okulları. **Marmara Üniversitesi Meslek Okulları Sempozyumu**. 15 Haziran 1984, Bildiriler İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

-------. "Sempozyumun Değerlendirilmesi ve Kapanış", **Mesleki ve Teknik Eğitim Sempozyumu (28-29 Nisan 1983).** Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1983.

Doğan Hıfzı, Cevat Alkan ve İlhan Sezgin. **Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, 1980.

DPT. **Üniversite, Araştırma Kurumları ve Endüstri Arasındaki Bağları Geliştirme Projesi.** Nihai Rapor. Ankara: 1989a.

-------. **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1990-1994. Ankara 1989b.

-------. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1985-1989. Ankara: 1985.

-------. **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1979-1983. Ankara: 1979.

-------. **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl:** 1973-1977. Ankara: 1973.

-------. **Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl:** 1968-1972.

Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1967.

-------. **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl:** 1963-1967.

Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 1963.

-------. Türkiye Eğitim ve Öğretim sektörü İncelemesi, Dünya Bankası Raporu Özet ve Değerlendirmesi. Ankara: Ocak 1987.

-------. **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Eğitim Özel İhtisas Komisyon Raporu**. Çoğaltma, Ankara: Haziran 1977.

Education in Japan. Tokyo: Foreing Press Center, March 1988.

Eide, Kjell. "The University into the 21 st Century Planning priorities: Western Eurofean Challenges", **Higher Education in Europe,** Vol. X , No: 2, 1985.

Ekonomik Panorama, "Geleceğin Ekonomistleri Özel Sektörcü ve Bireyci", 3 Haziran 1990, Sayı 16.

Ertürk, H. Selahattin, **Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler,** Ankara: Yelkentepe Yayınları, 9, 1986.

Furth, Dorotea. "Short-Chyle Higher Education: Some Basic Considerations", (OECD, 1973, SS. 13-42.

Güneş. "Üniversite-Sanayi İşbirliği Toplantısı Yapıldı", 9 Ekim 1985, s. 8.

Hesapçıoğlu, Muhsin. **Türkiye'de insangücü ve Eğitim Planlaması**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1984.

"Inventory of Non-Traditional Post-Secondary Educational Institutions"**Higher Education in Europe,** Vol. X, No. 1, 1985.

İkinci Uluslararası Yükseköğretim Konferansı: Üniversite Yönetimi, (OECD ile müşterek), Ankara: Meteksan Anonim Şirketi, 1989.

İKV. **Teknolojik Gelişmeye Uygun Mesleki Eğitim.** İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Mayıs 1989.

Japanese Calleges and Universities 1989, Tokyo: Maruzen Co Ltd., 1989.

Kaptan, Saim. **Türkiye'de yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli.** Ankara: DPT, Mart 1986.

-------. **Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri.** Ankara: Rehber Dağıtım, 1981.

Karasar, Niyazi. **Önlisanas Eğitim ve Teknikeğitimde Uygulanabilirliği.** Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1981.

Karhan, Kemal. Meslek Yüksek Okulları, (Çoğaltma), 1983.

-------. Ara İnsangücü. (Çoğaltma) 1983.

Kavak, Yüksel. **Kalkınmada Öncelikle Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri.** Ankara: TOBB Yayını, 1990.

-------. **Meslek Yüksek Okulları: Değişim ve İş Hayatıyla İlişkiler.** Ankara: Evren Ofset; 1992.

Kaya, Yahya Kemal. **İnsan Yetiştirme Düzenimiz. Politika/Eğitim/Kalkınma.** Geliştirilmiş 4. Baskı: Ankara 1984.

-------. Amerika Birleşik Devletlerinde Mesleki-Teknik Eğitim. Ankara: DPT, 1983.

-------. **Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki Uygulama,** 2. Basım. Ankara: DPT, 1983.

King, Alexandre, "Eğitim Toplum ve Gelişim", **Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Bir Etken Olarak Eğitim** İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1966.

Korkut, Hüseyin. **Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Üniversitesi,** Ankara: 1990.

MEB. Milli Eğitim Politikaları İncelemesi-Türkiye. OECD Raporu. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1990.

--------. **Çıraklık ve Mesleki-Teknik Eğitim Konseyi Raporu.** Ankara: 5 Mayıs 1990.

Meslek Yüksekokullarında Yeni Öğretim Anlayışı ve 1983-84 Öğretim Yılında İzmir Meslek Yüksek Okulu. (Çoğaltma) Ağustos 1983.

Ministry of **Education, Science and Culture. Education in Japan**. 1986.

Norway. **Higher Education in Europe.** Vol. XII, No: 3, 1987.

OECD. **Education and the Economy in a Changing Society**. Paris: 9189.

-------. **Education in OECD Countries 1986-87.** Paris: 1989.

--------. **Universities Under Scrutiny**. Paris: 1987.

-------. **Industry and University: New Forms of Co-operation and Communication.** Paris: 1984.

--------. **Short-Cycle Higher Education in Search For Identity**, Paris: 1973.

--------. **Alternatives to Universities**. Paris: OECD, 1991.

Otmanbölük, Naci ve Emin Yavuzşen. "Türk Sanayiinin Gelişmesinde Meslek Okullarının Önemi", **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yükseköğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Yayını, 1986.

Outline of Education in Japan 1989. Ministry of Education, Science and Culture, 1989.

Özdil, İlhan. Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunları/Çözümler. Ulusal/Evrensel Perspektif. **Çıraklık ve Mesleki Teknik Eğitim Konseyi Hazırlık Dokümanı.** Ankara: MEB, Nisan 1990.

-------. Ekonomik Kalkınma/Endüstriyel Eğitim ve Proje Bazında YÖK/Dünya Bankası Girişimleri. Çoğaltma, Mayıs 1987.

-------. Eğitimde Okul-Endüstri Ortaklığının Bir Aracı Olarak Türkiye/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi. Çoğaltma, Tarihsiz.

Özel sektöre Ait İşyerlerinde Staj Yapacak Öğrencilerin Staj Çalışmalarını Düzenleme Yönetmeliği, 1969.

Özgüven, Ethem. "Ülkemizin Üst Düzey Teknisyen İhtiyacı ve Eğitimi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Özel Sayı, Yıl: 1987, Sayı: 2.

Saatçioğlu, Ömer. "Endüstri-Üniversite-Devlet İşbirliği Sistemi", **I. Bilim ve Teknoloji Şurasına Sunulmuş Tebliğ**, 14-16 Mayıs 1990.

Sezgin, ilhan. Çıraklık, Okul ve İşletmelerde Meslek Eğitimi. **Çıraklık ve Meslekî-Teknik Eğitim Konseyi Hazırlık Dokümanı.** Ankara: MEB, Nisan 1990.

-------. "Meslek Yüksek Okulları Eğitim Programlarının Sistem Yaklaşımı Yönünden İncelenmesi", **Marmara Üniversitesi Meslek Yüksek Okulları Sempozyumu.** 15 Haziran 1984. Bildiriler. İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

Sorheim, Injaldo. "The Norwegian Regional Colleges", (OECD, 1973:45-82).

Şen, Nihat. "Meslek Yüksek Okullarının Yaygın Eğitim Programları Düzenlemesi, Uygulaması ve Okulların Çevre ile İşbirliği Sorunları" **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yüksek Öğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Yayını, 1986.

Taymaz, Haydar. "Mesleki ve Teknik Eğitim Sistemleri ve Örgütlenmesi", **Mesleki ve Teknik Eğitim Sempozyumu** (28-29 Nisan 1983). Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1983.

Tekniker Okulları. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ld. Şti., 1964.

TEKSİS Entegrasyon Uzmanları Grubu. Meslek Yüksek Okullarının öğrenci ve öğretim programı profili araştırması. (Bulgu, Yorum ve Öneriler). Ankara: Kasım 1985.

TOBB. **Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi.** Ankara: 1990.

Tosun, Kemal. "İş Hayatı-Üniversite İşbirliği", **İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, C 4, No. 1, Kasım 1975.

Turgut, M. Fuat. "Yükseköğretim Kurumlarının Bölgesel Kalkınmadaki Fonksiyonları", **Fırat Havzası Yükseköğretim Sempozyumu**, 13-14 Nisan 1987, Elazığ.

UNESCO Cepes. **Higher Education in the United States.** Bucharest: 1982.

Ural, Oktay. Meslek Yüksek Okulları Sistemi. (Çoğaltma), 1983.

U. S Department of Education. **Digest of Education Statistics 1989**. December 1989.

Ünal, L. Işıl. "Üniversite Mezunlarının İstihdam Sorunları", **Eğitim ve Bilim,** Cilt: 14, Sayı: 76. Nisan 1990.

-------." Türkiye'de Ortaöğretim Düzeyindeki Mesleki ve Teknik Eğitimin Ekonomik Değeri", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. H. Selahattin Ertürk Özel Sayısı, Yıl: 1988, Sayı: 3.

Yıldız, Gültekin ve Cihangir Akın. "Eğitimde Üniversite-Sanayi işbirliğine Doğru", **II. Ulusal Üniversite-Sanayi İşbirliği Sempozyumu.** Bildiri özetleri. Kayseri, 23-25 Haziran 1988.

YÖK/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi(II). Endüstriyel Eğitim Projesi Politika Kurulu Dokümanı, (Çoğaltma), 1989.

YÖK/DB. Endüstriyel Eğitim Proje Koordinatörlüğü Dokümanı, 1983.

YÖK. Yükseköğretimdeki Gelişmeler (Kasım 1981-Kasım 1988). Ankara: 1988.

-------. **Türkiye'de Yükseköğretimin Dünü ve Bugünü.** Ankara: Meteksan Anonim Şirketi, Kasım 1989.

EKLER
Ek: 1-a

OKUL YÖNETİCİLERİNE GÖNDERİLEN ANKET

GENEL BİLGİLER

1- Okulunuzun bulunduğu İl/İlçe: .....

2- Okulunuz hangi öğretim yılında proje kapsamında alınmıştır?.....

PROJE HEDEFLERİNİN GERÇEKLEŞME DÜZEYİNE İLİŞKİN BİLGİLER:

1. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **bina ihtiyacı** ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

2. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **donanım** (atölye, laboratuar, araç-gereç, makine-teçhizat) ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

3. Yeni geliştirilen programlar için gerekli olan ve 2'ci sorunun dışında kalan **materyaller** (ders araç-gereci, ders notu, vb.) ne ölçüde sağlanmıştır?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

4. Yeni atamalar ve Yurtdışına Göndermeler:

a. Yurtdışında yetiştirilmek üzere yeni atananların sayısı:..... kişi.
b. Yurdışına Gönderilen:

1.Yeni atananlardan: ..... kişi?
2.Eski elemanlardan: ..... kişi?

5. Öğretim elemanı olarak yetiştirilmek üzere alınıp yurtdışına gönderilmiş olup geri dönenlerden:

a. Göreve devam etmekte olanların sayısı:..... kişi.

b. Okuldan ayrılmış olanlar varsa, bunlardan,

1. Proje kapsamındaki bir MYO'na gitmiş olanların sayısı : .....kişi.

2. Proje kapsamı dışında kalan bir MYO'na gitmiş olanların sayısı: ..... kişi.

3.1'nci ve 2'nci durumların dışında herhangi bir kuruma (özel veya devlet) gitmiş olanların sayısı: ..... kişi.

6. **Endüstriye Dayalı Öğrenme** (EDÖ) açısından:

a. Uygulama için istenilen niteliklere uygun **işyeri** bulmakta güçlük çekilmekte midir?

Bölümün Adı	Hiçbir zaman	Arasıra	Hemen hemen her zaman
Teknik	( )	( )	( )
İk. ve. İd.	( )	( )	( )
Sağlık	( )	( )	( )

b. Öğrenciler uygulama sırasında, öğretim elemanlarınız tarafından ne ölçüde **denetlenmektedir** ?

( ) Hiç
( ) Her dönemde en az bir kez
( ) Belli aralıklarla bir kaç kez
( ) Sürekli
( ) Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

c. Size göre genel olarak Endüstriye Dayalı Öğrenme (EDÖ) uygulamaları ne ölçüde **amacına uygun** olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Az
( ) Orta
( ) Çok
( ) Tam

7. **Yerel Danışma Kurulları** görevlerini ne ölçüde amacına uygun olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

8. **Yerel Danışma Kurullarının** daha etkili olabilmesi için neler önerirsiniz? Lütfen yazınız.

a. .....

b. .....

c. .....

9. Gözlem ve/veya araştırmalarınıza göre yeni geliştirilen programlardan mezun olanların iş bulma durumları nasıldır?

a. Mezunlarınızdan kendi alanıyla ilgili ş bulmuş olanların, yaklaşık olarak, oranı nedir? % .....

b. İşe yerleşenler ortalama olarak mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulmaktadırlar?

Program Adı	1-3 ay	4-6 ay	7-12 ay	Diğer
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%

10. Yönetici, (Okul Müdürü, Müdür, Müdür Yardımcısı ve Bölüm Başkanı) yetiştirilmesi konusunda neler yapılmıştır? (Lütfen maddeler halinde sıralayınız.)

a.
b.
c.
d.

11. Yukarıdaki soruların dışında önemli gördüğünüz görüş ve önerilerinizi lütfen yazınız?

Ek: 1-b

ÖĞRETİM ELEMANLARINA GÖNDERİLEN ANKET GENEL BİLGİLER

1. Okulunuzun bulunduğu İl/İlçe

2. Okulunuz hangi öğretim yılında proje kapsamına alınmıştır?.....

PROJE HEDEFLERİNİN GERÇEKLEŞMESİ DÜZEYİNE İLİŞKİN BİLGİLER:

1. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **bina ihtiyacı** ve ölçüde karşılanabilmiştir ?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

2. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **donanım** (atölye, laboratuvar, araç-gereç, makine-teçhizat) ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

3. Yeni geliştirilen programlar için gerekli olan ve 2'ci sorunun dışında kalan **materyaller** (ders araç-gereci, ders notu, vb.) ne ölçüde sağlanmıştır?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

4. **Endüstriye Dayalı Öğrenme** (EDÖ) açısından:

a. Uygulama için istenilen niteliklere uygun işyeri bulmakta güçlük çekilmekte midir?

Bölümün Adı	Hiçbir zaman	Arasıra	Hemen hemen her zaman
Teknik	( )	( )	( )
İk. ve. İd.	( )	( )	( )
Sağlık	( )	( )	( )

b. Öğrenciler uygulama sırasında, öğretim elemanlarınız tarafından ne ölçüde **denetlenmektedir**?

( ) Hiç
( ) Her dönemde en az bir kez
( ) Belli aralıklara bir kaç kez
( ) Sürekli
( ) Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

c. Size göre genel olarak Endüstriye Dayalı Öğrenme (EDÖ) uygulamaları ne ölçüde **amacına uygun** olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Az
( ) Orta
( ) Çok
( ) Tam

5. Yerel Danışma Kurulları görevleri ne ölçüde yerine getirmektedirler?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

6. Yerel Danışma Kurullarının daha etkili olabilmesi için neler önerirsiniz? Lütfen yazınız.

a. .....
b. .....
c. .....

7. Gözlem ve/veya araştırmalarınıza göre yeni geliştirilen programlardan mezun olanların iş bulma durumları nasıldır?

a. Mezunlarımızdan kendi alanıyla ilgili iş bulmuş olanların, yaklaşık olarak, oranı nedir? % .....

b. İşe yerleşenler ortalama olarak mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulmaktadırlar?

Program Adı	1-3 ay	4-6 ay	7-12 ay	Diğer
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%

8. Yukarıdaki soruların dışında önemli gördüğünüz görüş ve önerilerinizi lütfen yazınız?

Ek: 2

MESLEK YÜKSEKOKULU PROGRAMLARI

TEKNİK PROGRAMLAR

Ağaç İşleri
Arazi Muhafaza ve Islah (Kapatıldı)
Aracılık
Bağcılık
Bahçe Ziraatı
Besicilik
Bilgi İşlem (Bilgisayar Programcılığı oldu)
Bilgisayar Donanımı
Bilgisayar Programcılığı
Biyomedikal Cihaz Teknoloji
Boya Teknolojisi
Budama Aşılama (Seracılık-Budama Aşılama oldu)
Cam
Cevher Hazırlama
Çay Ekspresliği
Çevre Koruma
Çini İşlemeciliği
Değirmencilik
Demiryolu Araçları
Demiryolu İnşaatı ve İşletmeciliği (Ulaştırma oldu)
Deniz Adamlığı (Gemi Adamı Yetiştirme) (öğrenci alınmıyor)
Deniz Makinistliği
Dericilik
Deri Konfeksiyon
Doğal Gaz ve Isıtma
Dokuma (Tekstil oldu)
Döküm
Duvar Süsleme Sanatları
Ekmekçilik
El Basmacılığı (Tekstil Baskı oldu)
El Sanatları
Elektrik
Elektronik
Endüstri Bitkileri Yetiştirme ve Değerlendirme
Endüstriyel Elektronik
Et Endüstrisi
Fermantasyon
Fermente Ürünler (Fermantasyon oldu)
Fındık Eksperliği
Fidan Yetiştirme
Fotoğraf
Gıda Kalite ve Sağlık Kontrol (Gıda Teknolojisi oldu)

Gıda Teknolojisi
Grafik
Haberleşme
Halıcılık
Harita
Harita Kadastro
Harita Maden Ölçme
Hayvan Yetiştiriciliği (Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı oldu)
Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı
Hazır Giyim
Hidroelektrik Santralleri
İklimlendirme-Soğutma
İnşaat
İş Makinaları
İşletme Organizasyonu ve Çiftlik Yönetimi
Kağıtçılık
Kaynakçılık (Kaynak Teknolojisi oldu)
Kaynak Teknolojisi
Kesim ve Et (Et Endüstrisi oldu)
Kıyı Kaptanlığı
Kimya
Konfeksiyon
Kontrol ve Ölçü Aletleri (Kontrol Sistemleri Teknolojisi oldu)
Kontrol Sistemleri Teknolojisi
Konservasyon
Konservecilik
Lastik (Lastik Teknolojisi oldu)
Lastik Teknolojisi
Maden
Makine
Makine-Resim Konstrüksiyon
Mantarcılık
Matbaacılık
Mermercilik
Meyve-Sebze İşleme
Moda Konfeksiyon
Mobilya ve Dekorasyon
Motor
Orman Ürünleri
Otomasyon
Örme
Pamuk Eksperliği ve İplikcilik
Pancarcılık
Petrol, Sondajı ve Üretimi
Rafineri
Rafineri ve Petrokimya
Radyo-Televizyon Tekniği
Radyo-Televizyon Yayımcılığı
Restorasyon

Sağlık Kurumları İşletmeciliği
Satış Yönetim
Sekreterlik (Büro Yönetimi ve Sekreterlik oldu)
Seyahat İşletmeciliği
Sigortacılık
Sosyal Bilimler
Tapu Kadastro
Turizm (Turizm ve Otelcilik oldu)
Turizm Rehberliği
Turizm ve Otelcilik
Yiyecek-İçecek İşletmeciliği

SAĞLIK PROGRAMLARI

Ambulans ve Acil Bakımı Teknikerliği
Anestezi
Çevre
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Diş Protez
Diyaliz
Ebelik
Hemşirelik
Laboratuvar
Odiyometri
Obtisyenlik
Pataloji Laboratuvar
Protez ve Ortez
Radyoloji
Radyoterapi
Sağlık Laboratuvar (Tıbbi Laboratuvar oldu)
Sağlık Teknikerliği
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik
Tıbbi Laboratuvar

Restorasyon ve Konservasyon
Sebze Üretimi
Seracılık
Seracılık-Budama ve Aşılama (Seracılık oldu)
Seramik
Serigrafi
Sıhhi Tesisat
Soğutma Tesisatçılığı (Soğutma ve Havalandırma oldu) (İklimlendirme-Soğutma oldu)
Soğutma ve Havalandırma (İklimlendirme-Soğutma oldu)
Sondajcılık
Sualtı
Su Ürünleri
Süt ve Ürünleri
Tarım Alet ve Makineleri
Tarım Makineleri (Tarım Alet ve Makineleri oldu)
Taş ve Metal İşlemeciliği
Tarımsal Kooperatifçilik
Tavukculuk
Tekstil
Tekstil Baskı
Tekstil ve Halı Makineleri (Tekstil oldu)
Tohum Üretimi ve Muhafazası
Tütün Yetiştiriciliği ve İşlemeciliği
Ulaştırma
Uygulamalı Takı Teknolojisi

İKTİSADİ VE İDARİ PROGRAMLAR

Avrupa Topluluğu
Bankacılık
Bankacılık Sigortacılık
Bilgisayarlı Muhasebe ve Vergi Uygulama
Büro Yönetimi ve Sekreterlik
Denizcilik (Öğrenci alınmıyor)
Dış Ticaret
Ev İdâresi
Gümrük İşletme
İş İdaresi
İşletmecilik
İthalat-İhracat
Kooperatifçilik
Mahalli İdareler
Halkla İlişkiler
Muhasebe
Orta Kademe Yöneticilik
Otel Yöneticiliği
Pazarlama
Piyasa Araştırmaları ve Reklamcılık

YÜKSEK ÖĞRETİMDE (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) KALİTE GÜVENCE SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME FORMAT ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan ELMACI*
Yrd. Doç. Dr. Kemal POYRAZ
Arş. Grv. Metin ÇALIK**

ÖZET

Yükseköğretim kurumlarına yapılan yatırımlar "fayda-maliyet" açısından analiz edildiğinde; bu kurumlara yapılan yatırımlardan toplum olarak ne kadar fayda sağladığımızın ortaya konması gerekliliği ortadadır. Diğer yandan, bu kurumların faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulması Yükseköğretim kurumlarının kuvvetli ve zayıf yönlerinin ortaya konmasına, sonuçta kaynakların (yatırımların) optimal dağılımını sağlayacaktır. Kaynakların optimal dağılımında Yükseköğretim kurumlarının zayıf yönlerinin bir an önce kuvvetlenmesini de beraberinde getirecektir. İşte biz bu çalışmamızda Yükseköğretim kurumları içinde önemli bir yere sahip olan Meslek Yüksekokullarının faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamak amacıyla bir değerlendirme formatı önerisini bir model çer-

* Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi.
** Dumlupınar Üniversitesi Araştırma Görevlisi.

çevesinde tümevarım yöntemiyle ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu doğrultuda çalışmamızı dört bölümden oluşturduk.

Birinci bölümde Yükseköğretim (Meslek Yüksekokulları) eğitimi yönlendiren faktörler ana başlıklar halinde ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Yükseköğretimde (Meslek Yüksekokulları) kalite ve akreditasyon işlemleri hem dünya hem de ülkemizde nasıl yapıldığı kısaca açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Meslek Yüksekokullarının kalite sınıfının belirlenmesi ve kalite odaklı yeniden yapılandırmasına temel teşkil etmek üzere bir değerlendirme format önerisi bir model/ çerçevesi içinde ortaya konmuştur.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile önerilerin özeti verilmiştir.

GİRİŞ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna hatta daha da ileri bir aşama olan Öğrenen Topluma geçişteki belirleyici argüman, bilimsel gelişmelere dayalı olarak teknolojide meydana gelen köklü değişimlerdir. Bir ülkenin insangücünün nitelikleri ile; o ülke insanının yeni bilgi üretme ve üretilen yeni bilgileri bir dairesel permütasyon içinde kararlı bir birliktelikte yeni bilgileri katma değer yaratma yönünde kullanabilme kapasiteleri o ülkenin rekabet gücünü ve uluslararası platformda kalite derecesini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Genel olarak eğitim sistemi aşağıda belirtilen beş tür eğitim-öğretim kurumundan oluşmaktadır:

i-Okul öncesi eğitim kurumları,

ii-Temel eğitim-öğretim kurumları,

iii-Genel ya da mesleki ortaöğretim kurumları,

iv-Yükseköğretim kurumları,

v-Yetişkinlerin sürekli eğitim kurumları.

Okul öncesi eğitim kurumlarının temel işlevi çocuklara gittikçe karmaşıklaşan toplum içinde yaşama ve öğrenme becerilerinin temellerinin kazandırılmasıdır.

Eğitim sisteminin ağırlıklı olarak temel dokusunu oluşturan diğer üç eğitim-öğretim kurumunun tasarlanmasındaki temel motif, erken mesleki uzmanlaşmanın ileride yaşatacağı kompleks sorunları (marjinalleşme ve işsizlik) ortadan kaldırmaktadır.

Günümüz dünyasında aranan insan profili kendi kendine öğrenmeyi bilen, daima yeni bilgiler öğrenme dürtüsü olan, dar bir alanda derinlik (spesifik) yerine geniş bir bilgi ve beceri temeline sahip olarak donatılmış, öğrendiklerini dış dünya ile paylaşan bir vizyon olarak kullanabilme yetisine sahip insandır.

Bu profilde insan yetiştirebilmek için; özellikle eğitim sisteminin temel dokusu içerisinde yer alan ve özelliklede kütlesel eğitim yapan meslek yüksekokulları önemli bir yere sahiptir. Ancak meslek yüksekokullarındaki eğitim, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Eğitimin muhtevası, süresi, müfredatı, farklı dereceler için gerekli koşullar her ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar bazen aynı ülke içinde dahi gözlenebilmektedir.

Son yıllarda, ülkemizde çok sayıda üniversite, fakülte, yüksekokul, bölüm ve programlar açılmış ve faaliyete geçmiştir. Yakın bir gelecekte bu sayı daha da artacaktır. Çünkü temelde sosyal, siyasal ve ekonomik baskılar söz konusudur.

Niceliksel olarak Yükseköğretim kurumlarının artmış olması olumlu bir gelişme olmasına karşın, faaliyetlerinin kalitesi yönünden bir değerlendirmeye tabi tutulmaması çok önemli bir eksikliktir.

Çünkü; Yükseköğretim kurumlarına yapılan yatırımlar "fayda-maliyet" açısından analiz edildiğinde; bu kurumlara yapılan yatırımlardan toplum olarak ne kadar fayda sağladığımızın ortaya konması gerekliliği ortadadır. Diğer yandan, bu kurumların faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulması Yükseköğretim kurumlarının kuvvetli ve zayıf yönlerinin ortaya konmasına, sonuçta kaynakların (yatırımların) optimal dağılımını sağlayacaktır. Kaynakların optimal dağılımında Yükseköğretim kurumlarının zayıf yönlerinin bir an önce kuvvetlenmesini de beraberinde getirecektir. İşte biz bu çalışmamızda Yükseköğretim kurumları içinde önemli bir yere sahip olan Meslek Yüksekokullarının faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamak amacıyla bir değerlendirme formatı önerisini bir model çerçevesi içerisinde tümevarım yöntemiyle ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu doğrultuda çalışmamızı dört bölümden oluşturduk.

Birinci bölümde Yüksek öğretimde (Meslek Yüksekokullar) eğitim yönlendiren faktörler ana başlıklar halinde ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Yüksek öğretimde (Meslek Yüksekokulları) kalite ve akreditasyon işlemleri hem dünya hem de ülkemizde nasıl yapıldığı kısaca açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Meslek Yüksekokullarının kalite sınıfının belirlenmesi ve kalite odaklı yeniden yapılandırılmasına temel teşkil etmek üzere bir değerlendirme format önerisi bir model çerçevesi içinde ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile önerilerin özeti verilmiştir.

I- YÜKSEKÖĞRETİM (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) EĞİTİMİ YÖNLENDİREN FAKTÖRLER

Yükseköğretim kurumlarının (Meslek Yüksekokullarının) kalitesini etkileyen kritik faktörleri, dış ve iç faktörler olmak üzere iki grupta toplamak olurludur:

A. Dış Faktörler

Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen dış faktörler, hükumet Politikalarını ve kurumsal mekanizmaları; siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları; mali kaynakları, vb. faktörleri kapsar. Bu faktörler Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkilemekte; ancak, Yükseköğretim kurumu bunları denetleyememektedir. Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen dış faktörleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

i- Öğrenci özellikleri (Akademik, diğer),
ii- Öğretim Elemanları (Nitelik ve nicelik),
iii- Mali Kaynaklar,
iv- Altyapı,
v- Programlar,
vi- Destek Hizmetleri,
vii- Yapısal Düzenlemeler(ekonomik, nüfus ve sosyal) ,
viii- Kurumsal mekanizmalar,
ix- Politika ve stratejiler (mevzuat),
x- Kamu ve özel sektör,

xi- Mevzuat.

Kaliteyi olumsuz yönde etkileyen dış faktörleri ortadan kaldırmak ya da etkisini azaltmak Yükseköğretim Kurumlarının tek tek ele alabilecekleri ya da çözebilecekleri bir konu değildir. Semptomların bir çoğu ülkenin sosyal, politik, ekonomik, kültürel yapısı ve geçmişin birikimleri ile direkt ya da endirekt bağlantılı olup ülkenin diğer sorunları ile bileşik-kaplar örneği sarmal ve girift ilişkiler içindedir. Dış sorunlar köklü (palyatif değil) bir çözüme kavuşturulmadan Yükseköğretimde kalitenin küresel standartlara ulaştırılması olanaksızdır.

B. İç Faktörler

Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen iç faktörler diğerlerinden daha kolay değiştirilebileceğinden bunları iki grupta toplamak yararlı olur. Katı faktörler (kolay değiştirilemeyen), esnek (kolay değiştirilebilen). Katı faktörler, fiziki ve akademik altyapıyı, sınav ve değerlendirme sistemini, eğitim teknolojisini ve insangücü akademik personel geliştirme vb. faktörleri kapsar. Esnek faktörler olarak da yönetim biçimleri, tasarım, uygulama ve veri sistemleri vb. faktörleri sayabiliriz. Bu sınıflama, öncelikleri hangi faktörlerin kolayca ele alınabileceği, -hangilerinin daha güçlü mali ve kurumsal müdahale gerektirdiği- belirlememize

yardımcı olur. Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen esnek ve katı faktörleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

a- Katı Faktörler

i- İnsangücü akademik personel geliştirme,
ii- Sınav ve değerlendirme sistemi,
iii- İnsangücü temini kabul ve tayin prosedürü,
iv- Fiziki ve akademik altyapı,
v- Müfredatın kalitesi,
vi- Öğrenci,
vii- Bilimsel, teknolojik araştırma politikası,
viii- Eğitim öğretim politikası,
ix- Kaynak ve kaynak kullanım politikası.

b- Esnek Faktörler

i- Çalışma yöntemleri,
ii- Yönetim biçimleri,
iii- Tasarım (Girdiler, programlar, yöntemler, diğer)
iv- Uygulama,
v- Veri sistemleri (Geri besleme/analiz)

Kaliteyi olumsuz yönde etkileyen iç faktörlerden katı faktörler, kısa dönem içerisinde (asgari bir yıl ya da daha fazla) değiştirilmesi ve müdahale edilmesi olanaksız olan faktörleri ifade etmektedir. Esnek faktörler ise; kısa dönem içerisinde müdahale edilmesi olanaklı olan faktörleri ifade etmektedir.

II-YÜKSEKÖĞRETİMDE (MESLEKYÜKSEK OKULLARINDA) KALİTE VE AKREDİTASYON

A- Kalite

Ulusal ve uluslararası ortamlarda rekabetin giderek artması sonucu yönetim sistemlerinin tek amacı, kısa vadede mamül ve/veya servis üretiminde her türlü israfı önleyerek rekabet gücünü yükseltmek; uzun vadede ise kurumun kendi sektöründe uluslararası lider olmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmada gerekli en önemli kaynak kalifiye insangücüdür. Kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi en önemli kurumlardan biri olan yükseköğretim kurumları ve üniversitelerin sağladığı hizmet kalitesi de tüm sektörlerinin kalitesini etkileyen temel noktalardan biridir. Mamül/servis üreten diğer pek çok sektörün ürünlerindeki kalitesizlik sadece o sektör ya da ürünlerinin girdi olduğu diğer sektörleri belirli etkiler. Ancak eğitimdeki kalitesizliğin etkisi, tüm sektörler üzerinde uzun süreli, zincirleme ilişkilerle yüzyıllara varan zaman dilimleri içinde geçerlidir.

Yükseköğretimde kalite yönetimi, eğitimin her aşamasında ve eğitimi etkileyen tüm alanlarda,

i- Fiziki altyapı (bina, spor tesisleri, açık alan, ... vb.)
ii- Akademik altyapı (laboratuar, kütüphane, dokümantasyon, iletişim, bilgi işlem... vb.)
iii- Müfredat,
iv- Sınav ve değerlendirme sistemi,
v- Akademik/idari personel temin ve geliştirme sistemi,
vi- Araştırma ve yayınlar,
vii- Kurumsal gelişme planı (stratejik planlama),
viii- Üniversite-sanayi-toplum ilişkileri

sağlanırsa kaliteli insangücü yetiştirebilir (Şekil: 1).

Şekil: 1-Yükseköğretimin Kalitesini Etkileyen Kurumsal Faaliyetler

Tüm faaliyetlerde öğrencilerin öğretimi ve eğitimi odak noktasıdır. Çünkü; öğrencilerin öğretimi ve eğitimi yükseköğretimin en temel fonksiyonudur. Yükseköğretimin bu fonksiyonu yerine getirmesinde kalite güvencesini sağlamak için kullanılan alışılagelmiş iki yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi akreditasyon, diğeri de çıktıların (ürünlerin) değerlendirilmesi (assessment)'dir.

B- Akraditasyon (Onay)

Akreditasyonda, akredite eden kurum standartları oluşturur ve eğitim kurumunu bu standartları en azından minimum düzeyde sağladığını onaylar.

Yükseköğretimde kalitenin artırılması çalışmaları ile bu alanda uluslararası bir standardizasyonun sağlanması çalışmaları paralel olarak sürdürülmektedir. Ancak bu uyum çalışmaları Kıta Avrupası Ülkeleri'nde, ABD ve İngiltere'de farklı akreditasyon sistemleriyle sürdürülmektedir. Bu alanda geniş kabul görmüş uluslararası bir sistemden söz etmek için henüz çok erkendir. Bunun temel nedenleri Avrupa'da Yükseköğretimin devlet ve bürokrasi tarafından denetleniyor olmasıdır. Bilindiği gibi ABD ise bu konuda kendi kurallarını koyan kuruluşlar bulunmaktadır. İngiltere dışındaki AB Ülkeleri'nde bir akreditasyon kurumu bulunmamaktadır ve hatta akreditasyonun gerekliliğinden söz edilmemektedir. Fransa'da yükseköğretimin mali desteği devlet tarafından karşılandığından, akreditasyonunda devlet tarafından yapılması geleneği bulunmaktadır.

İngiltere'de bu alanda üç tür faaliyet göze çarpmaktadır:

i- Denetim(Audit); yükseköğretim kurumlarının birlikte kurduğu "Yükseköğretim Kalite Konseyi" adlı şirket tarafından yapılmaktadır.
ii- Değerlendirme (Assesment); yükseköğretim kurumlarının aldıkları mali destekte söz sahibi olan "Funding Council" adlı kurumlar tarafından yapılmaktadır.
iii- Akreditasyon

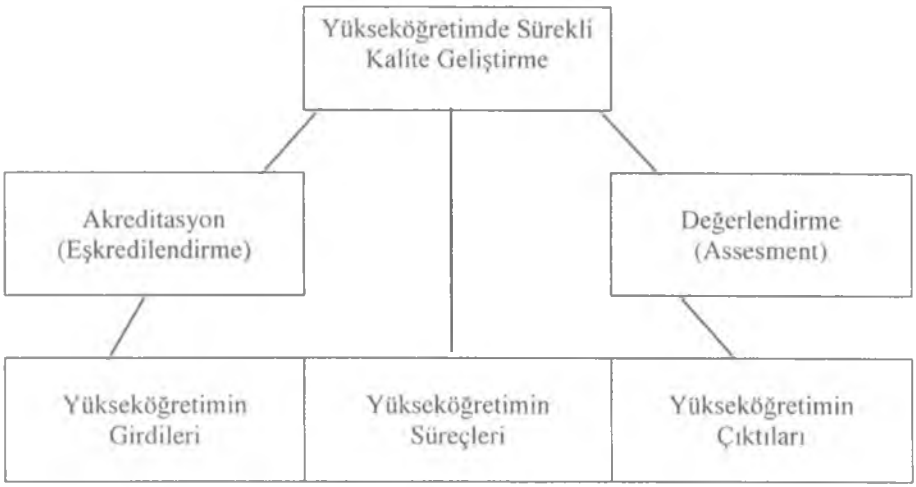
Akreditasyon girdilerle, yani öğrenci seçimi, öğretim elemanlarının özellikleri, akademik ve fiziki altyapı (kütüphane, sınıf, bilgisayar laboratuarı..... vb.) üzerine odaklanmıştır.

Akreditasyon da, Yükseköğretim kurumlarına ayrılan kaynakların ve girdilerin kalitesi ve miktarı belirli bir düzeyin üzerinde olacağı varsayımı vardır. Bir başka deyişle, yükseköğretimdeki kaliteyi ona ayrılan kaynakların ve girdilerin kalitesi ve düzeyi belirler. Akreditasyon Yükseköğretim sisteminin içiyle, eğitim süreçleriyle ve sonuçlarla ilgilidir.

Değerlendirme sistemi ise, öğrencilerin başarı sayısı, istihdam edilen mezun sayısı, mezunların istihdam yerleri gibi sistemin çıktılarıyla ilgilidir. Ancak burada da yükseköğretimin süreçleri gözardı edilmektedir.

Yükseköğretimde, gerçek anlamda kalite artışı sağlanmak isteniyorsa;

i- Yükseköğretim sisteminin, girdilerini değerlendiren akreditasyon sistemi
ii- Yükseköğretim sisteminin çıktılarını değerlendiren değerlendirme (assesment) sistemini,
iii- Yükseköğretim sisteminin süreçlerinin tasarımını, planlanmasını uygulanmasını ve sağlayan sistemleri, beraber ve enteğre ederek, kalite güvencesini sağlayan "Yükseköğretimde Toplam Kalite Sistemi" yöntem ve tekniklerinin kullanılmaya başlanması gerekmektedir. (şekil:2)

Şekil -2: Yükseköğretimde Kalite Güvence Sistemi

Yükseköğretimle ilgili kalite güvencesi 3 kademede yer almaktadır. Bunlar sırasıyla; kurum, proğram ve profesyonel meslek bazında güvence olup, hepsinde kullanılan ortak kelime "onay (akreditasyon)" dur.

Türkiye'de Yükseköğretim kurumlan kanunla kurulmakta, kurumların ve kurumlara bağlı eğitim birimlerinin faaliyete geçmesi ise anayasal bir devlet kurumu olan YÖK'ün izni ve onayı ile sonuçlanmaktadır. YÖK'ün izni ve onayı olmadan hiçbir yükseköğretim kurumu ve proğramı faaliyete geçememektedir. Bu bir devlet güvencesi olup Türk Yükseköğretim Kurumları ve Proğramları için başka bir güvence (akreditasyon) aramaya gerek yoktur. Çünkü Türk Yükseköğretim Sistemi için temel sorun kurumsal ya da program onayı değil, kurum ve proğramların kalitesinin iyileştirilmesi ve yükseltilmesidir.

Türkiye için eksik olan onay (akreditasyon) türü profesyonel meslek sertifikası onayıdır. Önlisans ve lisans diplomaları aynı zamanda meslekle ilgili profesyonellik ya da lisans yetkisi vermektedir. Ülkemizde yalnızca tıp uzmanlık eğitimi; hukuk mezunlarının hakimlik, avukatlık stajları ile, SM, SMM veYeminli Müşavirlik uzmanlık belgeleri 3.basamak (profesyonel meslek) onay (akreditasyon) işlemlerinden sonra verilmektedir.

III- MESLEK YÜKSEKOKULLARINA YÖNELİK KALİTE VE AKREDİTASYON FORMAT ÖNERİSİ

Ülkemizde yükseköğrenim alanındaki açılım Temmuz 1992 yılında yirmi bir üniversitenin kurulmasıyla farklı ve yeni bir boyut kazanmıştır. Bu açılım sonunda üniversiteye girme çabasında olan milyonlarca gencimiz yeni bir oluşum ile karşı karşıya gelmiş ve umutlarını artırmışlardır. Bu anlamda kurulan üniversitelerin yöneticileri bu talebi ve ülkemiz sorunlarını da gözönüne alarak ara eleman yetiştirilmesi ve üniversitenin halkın yanına ulaştırılması amacıyla meslek yüksekokullarının sayıca artırılması ve farklı yerel bölgelerde açılması eğiliminde olmuşlardır. Süreç, yerel bölge yönetici ve halkı tarafından da olumlu ve heyecanla karşılanmış bir takım özveri ve maddi olanak kendileri tarafından karşılanmış ve meslek yüksekokulları faaliyetlerine başlamıştır.

Geçen zaman içerisinde üniversitelerin bütçe ve öğretim elemanı kaynaklarında olan olumsuz sayılabilecek gelişmeler ve yerel bölgelerde yaşanan münferit bazı olaylar, meslek yüksekokullarının gelişim trendini olumsuz yönde etkilemiş bulunmaktadır.

Bu bağlamda yaptığımız çalışmada ortaya koyduğumuz değerlendirme formatı, yaklaşık altı yıldır faaliyette olan meslek yüksekokullarının tesbit edilmesi önceliğini taşımaktadır. Bu tesbit önceki bölümlerde değinilen kalite sınıfları bazında isimlendirerek, uygulama yapılacak meslek yüksekokulunun kalite sınıfının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla yedi değişik açıdan anket uygulanması düşünülmüş, anketlerin her bir verileri ağırlık puan çerçevesinde değerlendirilerek, kalite sınıflarının belirlenmesine çalışılmıştır. Bu yaklaşım derministik bir yaklaşım olmakla birlikte bu alanda yapılacak daha detaylı araştırmalara dayanarak olabileceği düşünülebilir.

Çalışmada kalite sınıfları her bir anket için ayrı ayrı belirlenmekle birlikte sonuçta uygulama yapılan yüksekokulu, yapılan anketlerin sonuçlarının birleştirilmesi (ortama hesaplama) ile bir tek kalite sınıfına indirgemekte mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda kalite sınıflarının aşağıdaki ağırlıklar verilerek, uygulanan anket sonuçlarının birleştirilmesi öngörülmüştür.

Kalite Sınıfları	**Ağırlıkları**
-Most Competitive (En iyi)	
-Higly Competitive (Pekiyi)	
-Very Competitive (İyi)	
-Competitive (Orta)	
-Less Competitive (Zayıf)	
-Non Competitive (Pek Zayıf)	

Bu yaklaşık pediyodik zamanlarda yinelenen ilgili yüksekokul için kontrol, değerlendirme ve stateji saptama açısından yüksekokul sistematik bilgi üretilmesi de sağlayabilecek yönünün olduğu gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer durumdur.

Bu alanda yapılan istatistiksel teknik yoğun araştırmalar literatürde bulunmakla birlikte, bu çalışmalar genellikle iktisadî alanda il ve ilçe sıralama ve değerlendirme yönünde bulunmaktadır. Bu yaklaşımda kullanılması öngörülen ve yaklaşımda Ekte bulunan anketlerin geliştirilmesi uyarlanması ile farklı bilgi üretebileceği gözönüne alınırsa, bir sonraki bölümde, uygulama açısından değerlendirilen formatın başlangıç olabileceği kanımızca kabul edilecektir.

Günümüzde oldukça önem verilen kalite ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) kavramlarının yükseköğretim kurumlarının uyarlanması çalışmaların dayanak olabilecek bir format olduğu, açıklamaya çalıştığımız yaklaşıma ayrı bir önem ve renk katmaktadır.

Önerilen formatın değerlendirme kriterleri aşağıda belirtilen esaslar doğrultusunda uygulanabilir. Bu değerlendirme de meslek yüksek okullarını 6 kalite sınıfına ayrılması öngörülmüştür. Kalite sınıflarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

-En iyi

-Pekiyi

-İyi

-Orta

-Zayıf

-Pek zayıf

Yapılan anket uygulamasında idarecilere, eğitim elemanlarına ve öğrencilere yönelik farklı formatta anketler hazırlanmıştır. İdarecilere; Yüksekokulu tanıtıcı bilgiler dışında aşağıdaki anket formları hazırlanarak cevaplamaları istenilmiştir.

- Meslek yüksekokulunun bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili sosyo-ekonomik bilgiler, (Ek-2)

- Meslek yüksekokulunun fiziksel imkanlarıyla ilgili bilgiler, (Ek-3)

- Meslek yüksekokulunun çalışma alanları yapısıyla ilgili bilgiler (Ek-3)

- Meslek yüksekokulunun bütçe ile ilgili bilgiler, (Ek-5)

- Meslek yüksekokulunun bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili kültürel durum ve eğitim ve öğretim ile ilgili bilgiler (Ek-6-7) olmak üzere 6 anket sorulmuştur.

Öğrencilere dönük ise genel değerlendirmeyi esas alan 1 anket sorulmuştur. Yani çalışmamızda toplam 7 anketten oluşmaktadır. Her anketin soru sayısı değerlendirmeye esas teşkil eden puanı değişik göstermektedir.

- Meslek yüksekokullarının bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili anket toplam 29 puan üzerinden şu şekilde kalite sınıflandırması yapılmıştır.

0-4	Pek zayıf
5-10	Zayıf
11-15	Orta
16-21	İyi
22-27	Pek iyi
28-+	En İyi

Fiziksel imkanlarla ilgili anket ise toplam 32 puan üzerinden kalite sınıflandırmasına şu şekilde oluşturulmuştur.

0-5	Pek zayıf
6-11	Zayıf
12-17	Orta
18-23	İyi
24-29	Pek iyi
30-+	En İyi

-Çalışma alanı ile ilgili anket ise 13 puan üzerinden şu şekilde kalite sıralamasına tabi tutulmuştur.

0-2	Pek zayıf
3-5	Zayıf
6-8	Orta
9-10	İyi
11-12	Pek iyi
13-+	En İyi

Meslek yüksekokulunun bütçesi ile ilgili anket ise 14 puan üzerinden şu şekilde sıralamaya tabi tutulmuştur.

0-2	Pek zayıf
3-5	Zayıf
6-8	Orta
9-10	İyi
11-12	Pek iyi
13-+	En İyi

Meslek yüksekokulunun bulunduğu merkezle ilgili kültürel durum anketi ise 20 puan üzerinden değerlendirilmiş olup kalite sıralaması ise şu şekildedir.

0-3	Pek zayıf
4-6	Zayıf
7-11	Orta

12-14	İyi
15-18	Pek İyi
18-+	En İyi

Meslek Yüksekokulunun eğitim ve öğretim durumuyla ilgili anket ise 34 puan üzerinden değerlendirilerek sınıflandırılmıştır.

0-5	Pek zayıf
6-11	Zayıf
12-17	Orta
18-24	İyi
25-30	Pek İyi
31-34	En İyi

Öğrencilere yönelik hazırlanan anket ise toplam 12 puan üzerinden aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.

0-2	Pek zayıf
3-4	Zayıf
5-6	Orta
7-8	İyi
9-10	Pek iyi
11-12	En iyi

Uygulanan anket sonunda kalite sıralamasını genel olarak değerlendirme yerine değişik açılardan belirleyerek daha gerçekçi bir kalite sıralaması oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca meslek yüksekokullarının hangi alanlarının yetersiz, hangi alanlarının kaliteli (yeterli) olduğu daha iyi belirlenmiş olacaktır.

Ayrıca genel bir değerlendirmeye esas olabilecek bir yaklaşımda aşağıdaki gibi ifade edilebilir. Aynı kalite sınıflarına bağlı kalarak genel değerlendirme ise kalite sınıflarına verilecek ağırlık ile belirlenebilir. Bu durumda

Katile Sınıfları	**Ağırlığı**
Pek Zayıf	0
Zayıf	1
Orta	2
İyi	3
Pek iyi	4
En iyi	5

Ağırlıklar verilerek ve incelenen her bir meslek yüksekokulu için anket sonuçlarının ortalaması alınarak, genel bir kalite sınıfı belirlenebilecektir.

SONUÇ

Yükseköğretimde kaliteyi ölçebilecek, üyesinde uluslar arası mutabakat sağlanmış herhangi bir tanımlanmış ölçü birimi ya da bir kalite ölçme tekniği geliştirilmiş değildir. Ancak genel olarak kullanılan "kalite sıralaması" (puality ratin, puality ranking) ile, kurumsal ve program onayları önceden belirlenen amacı doğrultusunda sahip olması gereken oldukça düşük tutulan asgari standartların, taban puanının ya da eşit değerinin üzerine çıktığının güvencesini vermekte olup, onaylanmış programların kalitesi hakkında bir puanlama, yorum ya da sınıflama yapmak üzere genel kabul görmüş kriterler kullanılmak suretiyle kalite sınıflama formatı oluşturulmuştur.

Kalite sınıflamasının yararlarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

i- M. Y. Okulunun değişik açılardan değerlendirilmesiyle eksik yönlerinin belirlenmesi,

ii- M.Y. Okulunun diğer M. Y. Okulları ile karşılaştırılarak, kaynak aktarımı için hareket planının hazırlanması,

iii- Uygulanan anketlerin bir kısmı ile M.Y.Okulu açılması düşünüler yörenin analiz edilmesi,

iv- Sözü edilen değerlendirme formatı ile belirli zaman aralıklarıyla sistematik bilgi üretilmesi ve bu format aracılığı ile yüksekokulun bulunduğu yörede meydana gelen değişimin gözlemlenmesi,

v- Birden fazla M.Y. Okulu'na sahip üniversitelerde yetersiz olduğu görülen yüksekokulun yerinin değiştirilmesi için fizibilite niteliğinde bir dayanak oluşturulması,

vi- Yöresel bölge yöneticileriyle koordinasyon sonucu değerlendirme sonuçlarına bağlı bir gelişim politikasının saptanması,

vii- Sistematik bilgiye dayalı, hem öğrenci, hem öğretim elemanı, hem de çevre memnuniyetinin sağlanması

KAYNAKLAR

Barnett, Improving Higher Education: **Total Quality Care**, The Society for Research into Higher Education ve Open University, USA, 1992.

Bhamornsiri S.-Fguinn E.R., "**The Road To Partnership in The 'Big Six'** Firms: Implications far Accountion, V. 6, N. 1. (Spring 1997).

Education in OECD Countries 1987-88: **A ompendium of Statistical Information**, OECD, Paris, 1990

Ergin HÜSEYİN- Elmacı orha, **"Türkiye'de Muhasebe Eğitim Sisteminin Ekonomik Değişme Yapısal Enteğrasyonu ve Bir Model Önerisi"**, XIV. Türkiye Muhasebe Kongresi, Hacettepe Üniversite,i Kemer 31 Ekim-4 Kasım 1995.

"Industry an Üniversty: New forms of Co-operation and Communication", OECD, Paris, 1984.

Jiegel G.-Sonersen J. E., **"What Corparate America Wants in Entry Level Accontans"** Management Accounting, (September 1994).

Lewis R. G.-D.H. Simth, **Total Quality in Higher Education**, St. Lucie Pressw, Delray Beach, Florida, 194.

Lockwood, **"University Planning And Manegement Techniques", Technical Report**, OECD, Paris, 1972.

KÖKSOY, Mümin, **Yükseköğretimde Kalite ve Türk Yükseköğretimi İçin** Öneriler, Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Vakfı Yay., Ankara, 1997.

Nichols, **Institutional Effectiveness and Outcomes Assessment Implementation on Campus:a Practitioner's Handbook**, Agathon Perss, New York, 1989.

Reeve J. M., **"The Five Year Accounting Program As A Quality Singal"**, The Accounting Review, (July 1983). Sallis, **"Total Quality Management in Education"**, Kogen Page Educational Management Series, London, 1993.

Sherr A., D. J. Teeter, **Total Quality Management in Higher Uducation**, Josey-Bass Publishers, San Francisco, 1991.

Teeter J.-G. Lozier, **Pursuit of Quality in Higher Education**: Case Studies in Total Quailty Management, Josey-Bass Publishers, San Francisco, 1993.

Üstün Rıfat, **"Küreselleşmenin Muhasebe Eğitimi ve Uygulamalarına Etkisi"**, Küreselleşme ve Muhasebe Eğitimi, XIII. Türkiye Muhasebe Kongresi, Çeşme, 2022 Mayıs 1993.

Üstün Rıfat, **"Üniversitelerde Muhasebe Eğitiminin Kalitesi Nasıl Yükseltilebilir?"** XIV. Türkiye Muhasebe Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Kemer, 31 Ekim-4 Kasım 1995.

Williams d., **"The Challenge of Change in Accounting Education"**, Issusien Accounting Education, V. 6, N. 1 (Spring 1991).

(Ek-1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN KİMLİĞİ
(İdarecilerle doldurulacak)

1. Adı : .....
2. Yeri : .....
3. Üniversiteye Olan Uzaklığı : .....
4. Kuruluş Yılı .....
5. Eğitim ve öğretim yapılmakta olan bölümler ve öğrenci sayıları

Bölüm Adı	Birinci sınıf öğrenci sayısı		İkinci sınıf öğrenci sayısı	
	N. Ö.	İ. Ö.	N. Ö.	İ. Ö.
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN BULUNDUĞU MERKEZLE İLGİLİ SOSYO-EKONOMİK BİLGİLERLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerle doldurulacak)

(Ek-2)

1. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yer

a. İl merkezi (2) b.İlçe (1)

2. En yakın gelişmiş il merkezine uzaklığı ve yerleşim yerinin adı

a. 0-20 (4) b. 20-40 (3) c. 40-60 (2) d. 60-+ (1)

3. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yerin nüfusu

a. 0-2500 kişi (1) b. 2500-5000 kişi (2)

c. 5000-10000 kişi (3) d. 10000'den fazla (4)

4. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yerin Türkiye genelinde gelişmişlik düzeyi

a. Düşük (1) b. Orta (2) c. Yüksek (3)

5. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu ilçenin il içindeki gelişmişlik düzeyi

a. Düşük (1) b. Orta (2) c. Yüksek (3)

6. İstihdam oranları

a. Sanayi Sektörü %... (2) b. Ticaret sektörü %... (2)

c. Tarım ve hayvancılık %... (1)

7. Yüksekokul ya da fakülte bitirme oranı

a. o-%10 (1) b. % 10-%20 (2)

c. % 20-+ (3)

8. İmalat sanayiinden 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı

a.Var..... (1) b. Yok (0)

9. Banka şube sayısı

a. Kamu bankaları..... (1) b. Özel bankalar..... (1)

c. Toplam..... (1)

10. Yükseköğretim öğrencilerinin barınabilecekleri Kredi ve Yurtlar Kurumu'na ait yurtlar var mı? Varsa kapasitesi ne kadardır?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

11. Özel yurt var mı? Varsa kapasitesi yeterli mi?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

12. Öğrencilerin barınma biçimleri (sayıyla)

a. Evde arkadaşıyla kalan ..... kişi (1)

b. İl merkezinden gidiş-geliş yapan..... kişi (1)

c. Yurtta kalan ..... kişi (1)

d. Ailesiyle ..... kişi (1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN FİZİKSEL İMKANLARI İLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-3)

1. Okul binası eğitim ve öğretim için yeterli midir?

a. Yeterlidir (1) b. Yetersizdir (0)

2. Binanın mülkiyeti kime aittir?

a. Yüksekokula aittir (1) b. Kiralanmıştır (0)

3. Yüksekokulunuzun kampüs alanı var mı? Varsa kapalı alan yüzölçümü

a. Vardır.....Metrekare'dir (2) b. Vardır ama arsa halindedir (1)

c. Yoktur (0)

4. Aşağıdaki idari alanlardan sizde bulunanları lütfen işaretleyiniz.

( ) Müdür Odası (1) ( ) Müdür yardımcıları odaları (1)

( ) MYO Sekreteri Odası (1) ( ) Öğrenci İşleri bürosu (1)

( ) Öğretim elemanları Odası (1) ( ) Toplantı Salonu (1)

( ) Öğrenci İşleri Bürosu (1)

5. Bilgisayar ve dil labaratuvarlarınız var mı?

a. Vardır..... (1) b. Yoktur (0)

6. Atölyeleriniz var mı?

a. Vardır..... Metrekaredir (1) b. Yoktur (0)

7. Amfiniz var mı?

a. Vardır (1) b. Yoktur (0)

8. Eğitim öğretim yapılacak programları uygun aşağıdaki eğitim metaryellerinden hangileri vardır?

( ) Video (1) ( ) Tepegöz (1) ( ) Bilgisayar (1) ( ) Televizyon (1)

( ) Slayt (1) ( ) Görüntü aktarma cihazları (1)

9. Öğrenci başına düşen bilgisayar sayısı kaç tanedir?

a. 1 (1) b. 2-3 (2) c. 4-+ (3)

10. Yemekhaneniz var mı? Varsa kapasitesi kaç tabldottur?

a. Var..... tabuldot b. Yok (0)

11. Kantin ya da kafeteryanız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

12. Misafirhaneniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

13. Lojmanınız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

14. Kapalı spor salonunuz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

15. Açık spor tesisiniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

16. Restoran ya da kafeniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

17. Öğrenci yurt binanız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

18. Sağlık merkezi/revir var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

ÇALIŞMA ALANLARI YAPISI İLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-4)

1. Bölgede on ve daha fazla eleman çalıştıran sanayi, hizmet ve ticaret alanlarının:

a. Sektörü.....

b. Türü.....

c. Sayısı.....

d. İstihdam Kapasiteleri.....

e. Meslek Yüksekokuluna uzaklığı.....

2. Bölgedeki sanayi, hizmet ve ticaret sektörlerinin yerel ekonomi içindeki yeri nedir?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

3. Anılan sektörlerin meslek yüksekokuluna ne gibi katkıları olmaktadır.

a. Katkısı Yok (0) b. Yetersiz (1) c. Olumlu Katkı (2)

4. Meslek yüksekokulu bölgede neyin gelişmesine etki yapmaktadır?

a. Sanayi (2) b. Ziraat (2) c. Hayvancılık ve süt endüstrisi 82)

d. Yerel el sanatları (1) e. Hizmet sektörü (1)

5. Yüksekokul olarak işbirliğine gittiğiniz (üniversite-üniversite dışı) kurum ya da kuruluş var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Nasıl bir işbirliği sözkonusudur?

a. Yüksekokul-Sanayi ve teknoloji (2) c. Yüksekokul-Ziraat (2)

d. Yüksekokul-Eğitim (1) e. Yüksekokul-Sağlık (1)

f. Yüksekokul-Hizmet sektörü (1)

Not: 4. ve 6. Sorular iki şık gözönünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

BÜTÇE İLGİLİ ANKET FORMU
(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek: 5)

1. Bütçeniz kim tarafından tesbit edilmektedir.

a. Kendimiz belirlenmektedir (1) b. Rektörlük tarafından belirlenmektedir (1)

2. 1997-1998 Eğitim ve öğretim yılında rektörlük bütçesinden aldığınız pay ne kadardır?
..... TL.

3. Bütçeden alınan payın kullanım tutarları

a. Bina inşatı ..... TL (1) b. Bakım-Onarım..... TL (1)

c. Yakacak.....TL (1) d. Eğitim-Öğretim..... TL (2)

4. Bütçeniz yeterli olmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

5. Kurum dışından öğretici getirtmek için bütçeniz var mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Döner sermayeniz var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

7. Döner sermayeden ne kadar pay almaktasınız.
..... TL.

8. Kurum dışından yerel ve kamu kuruluşlarından yardım sağlamakta mısınız?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

9. Kurum dışından yerel ve kamu kuruluşlarından ne gibi yardımlar sağlanmaktadır?

a. Para (1) b. İşgücü (1) c. Sosyal (yurt gibi) yardım

d. Bina (1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN BULUNDUĞU MERKEZLE İLGİLİ KÜLTÜREL DURUM ANKET FORMU

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-6)

1. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu ilçe merkezinde bulunan orta öğretim kurumları

a. Lise ..... (1) b. Ticaret lisesi..... (1)

c. Tekn. Ve End. Mesl. Lisesi ..... (1) d. Diğer..... (1)

e. Yok (1)

2. İlçe merkezinde üniversiteye giren öğrencilerin lise son sınıf öğrenci sayısına oranı

a. 0-% 15 (1) b. % 15-+ (2)

3. İlçe merkezinde bulunan kültürel faaliyet alanları

a. Tiyatro (1) b. Oditaryum (1) c. Konser salonu (1)

d. Sinema salonu (1)

4. İlçe merkezinde bulunan sportif tesis ve alanlar

a. Kapalı spor salonu (1) b. Kapalı yüzme havuzu (1)

5. Herkese açık kütüphane var mı? Varsa kitap ve sürekli yayın sayısı

a.Var..... adet kitap ve ..... adet yayına aboneyiz. (1)

b. Yok (0)

6. Yükseköğretim öğrencilerinin stajlarını yapabilecekleri işletmeler var mı? (staj yönergesine uygun)

a. Kamu kurumları (1) b. Sanayi işletmeleri (1)

c. Ticari işletmeler (1) d. Yok (0)

7. Öğrencilerin uygulama derslerinde yararlanabilecekleri işletmeler var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

8. Kütüphaneniz var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

8. Kütüphaneniz var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

9. Kütüphanenizdeki ders kitapları ve mesleki kitaplar yeterli midir?

a. Yeterlidir (1) b. Yetersizdir (0)

10. Kütüphanenizde sürekli yayınları takip edebilme olanağınız var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

EĞİTİM VE ÖĞRETİM İLE İLGİLİ ANKET FORMU

(İdarecilerce ve öğretim görevlilerince doldurulacak)

(Ek-7)

1. Eğitimde, eğitim teknolojisi araçlarını kullanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır

2. Eğitim teknolojisi araçlarından yararlanamıyorsanız nedenlerini derecelendirerek işaretleyiniz?

( ) Araç yokluğu ya da yetersizliği

( ) Araç kullanımı konusunda yeterli bilgi ve beçeri olmayışı

( ) Sınıf ortamının sözkonusu araçların kullanımına uygun olmayışı

( ) Araç kullanımının eğitime çok fazla bir yararının olmayacağı düşüncesi

( ) Diğer (yazınız.....

3. Eğitimde aşağıdaki eğitim teknolojisi araçlarından hangilerini kullanıyorsunuz?

a. Tepegöz (1) b. Bilgisayar (1)

c. Slayt projeksiyon (1) d. Televizyon ve video (1) e. Hiç birisi (0)

4. Eğitimde eğitim teknolojisi araçlarından hangi derslerde yararlanıyorsunuz?

a. Sosyal dersler (1) b. Servis dersleri (1)

5. Derslerde eğitim teknolojisi araçlarından yararlanmanın sizce "öğretme" açısından etkileri nelerdir?
(Birden fazla seçeneği işaretlemeniz sözkonusu ise derecelendiriniz.)

( ) Zamandan tasarruf sağlıyor

( ) Öğrenci ile iyi bir ileşitim sağlıyor

( ) öğrenmeyi daha zevkli hale getiriyor

( ) Öğrencilerin derse olan ilgisini artırıyor.

6. Derslerde eğitim teknolojisi araçlarından yararlanmanın sizce "öğrenme" üzerindeki etkileri nelerdir?
(Birden fazla seçeneği işaretlemeniz sözkonusu ise derecelendiriniz.)

( ) Öğrenme arzusu yaratıyor ( ) Öğrenme hızını artırıyor.

( ) Öğrencilerin derse aktif katılmalarını sağlayarak öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlıyor

( ) Diğer (yazınız.....

7. Yükseköğrenimde mesleki eğitim ve öğretimde karşılaşılan sorunlardan en önemli olandan itibaren sıralayınız?

( ) Bilgisayar eksikliği ( ) Yayın eksikliği

( ) Eğitmen sayısı eksikliği ( ) Uygulama eksikliği

( ) Eğitmen niteliğinin düşüklüğü ( ) Bilgilerin güncelleştirilememesı

8. Bir fiil kadrolu eleman sayıları

a. Kadrolu idari personel müdür (1)..., Müd. Yrd. (1)....., Yük. Sekr. (1).....

b. Hizmetli (1)..... Memur (1).....

9. Kadrolu öğretim elemanlarının nitelikleri ve sayıları

a. Prof.... (1) b. Doç..... (1) c. Yrd. Doç... (1)

d. Arş. Grv..... (1) e. Okutman..... (1) f. Uzman.... (1)

g. Kurum dışından öğreticiler..... (1)

h. Öğr. Grv... (1) i. Yok..... (1)

10. Derslere, uygulamadan gelen öğretim görevlisi var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

11. Öğretim elemanları branşları ile ilgili derslere girmekte midirler?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

12. Yüksekokuldaki bölümler yerel bölgeyle ilgili bölümler midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

13. Uluslararası bilimsel yayınlara ulaşma olanakları var mıdır? (süreli yayın ve internet?)

a. Evet (1) b. Hayır (0)

14. Okutulan dersler, ders konuları, ders içerikleri ve ders saatleri arasında bir uyum bulunmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

15. Derslerde öğretilenler iş hayatına dayalı mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

16. Öğrencilere iş hayatındaki uygulamanın temel sorumluluklarını kazandırabilmek için örnek olay, grup çalışması, uygulama raporu gibi çalışmalar yaptırılmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

17. Uygulamalar teorik derselere göre daha ağırlıkta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

18. Güncel sorunlara ilişkin araştırmalar yapılmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

19. Öğretim elemanları piyasadaki uygulamalarla ilgilenerek bu bilgilerden eğitimde yararlanmakta mıdırlar?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

20. Bilgi aktarımına dayalı eğitimden çok öğrenmeye dayalı eğitim verilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

21. Öğretim elemanları bilişim teknolojisini kullanmayı bilmekte midirler?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

22. Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik konularda da eğitim verilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

23. Eğitim, üretilen bilgilerden yararlanacak tüm kişi ve kuruluşların ihtiyaçlarını karşılayacak bir bilgi üretim sistemi olarak kavratılmakta ve öğretilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ANKET

(Öğrencilerce Doldurulacak)

(Ek-8)

1. Cinsiyetiniz

a. Kız b. Erkek

2. Hangi liseden Mezunsunuz ?

a. Klasik lise b. Yabancı Dil Eğitim Veren Lise

c. Meslek Lisesi d. İmam Hatip Lisesi

e. Diğer .....

3. Liseden mezuniyet dereceniz.

a. Pekiyi (1) b. İyi (1) c. Orta (0)

4. Lise eğitiminde

a. Başarılı bir öğrenciydim (Teşekkür takdir alan) (1)

b. Normal bir öğrenciydim (Sınıfımı doğrudan geçen) (1)

c. Başarısız bir öğrenciydim (Bütünleme ya da sınıfta kalan) (0)

5. Bir alt sınıfta ders alıyormusunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Geldiğiniz yerden en son ikamet ettiğiniz yer?

İl.....İlçe.....

Mahalle/Köy.....

7. Bu okulu tercih etmenizdeki en büyük etken ne olmuştur?

a. Oturduğum yörede olması (0) b. İyi bir iş imkanı sağlaması (1)

c. Tercihhatasından (0) d. Zorunlu olarak (0)

e. Diğer (yazınız.....)

8. Bu okul kaçıncı tercihinizdi.
a. 0-15 (1) b. 16-24 (0)

9. Okulunuzdaki eğitim ve öğretimden memnun musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (1)

10.Bu okulun size iyi bir iş imkanı sağlayacağına inanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

11. İyi ve yeterli bir eğitim aldığınıza inanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

12. Sizce eğitim ve öğretiminizdeki en büyük eksiklik nedir? Sıralayınız.

( ) Öğretim elemanı sayısının yetersizliği

( ) Derslik yetersizliği ( )Bilgisayar yetersizliği

( ) Barınma sorunu ( ) Öğretim elemanının düzeyinin yetersizliği

13. Çevreye uyum sorunu yaşıyor musunuz?

a. Evet (0) b. Hayır (1)

14. Halktan destek görüyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

15. Nasıl barınıyor sunuz?

a. Evde arkadaşımla b. Yurtta

c. Ailemin yanında d. İl merkezine gidişi-geliş yapıyorum.

16. Bulunduğunuz çevrede en büyük sorunlar nelerdir? Sıralayınız.

( ) Yemek sorunu ( ) Barınma sorunu

( ) Sosyal ve kültürel etkinlik

( ) Eğitim ( ) Çevreye uyumsuzluk

17. En çok hangi derslerde başarısız oluyorsunuz?

a. Sayısal dersler b. Muhasebe ile ilgili dersler

c. Ekonomi ile ilgili dersler d. Bilgisayar dersleri

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1
Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

GÖRÜNÜŞTE İLİŞKİSİZ REGRESYON DENKLEMLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Yard. Doç. Dr. Nevin UZGÖREN*

ÖZET

Bir regresyon denklemine ilişkin hata terimi, diğer regresyon denklemlerinin hata terimleri ile ilişkili ise, bu denklemlere Görünüşte ilişkisiz regresyon denklemleri (GİRD) adı verilmektedir. Bu denklemlerin etkin kestirimleri ise Sıradan Enküçük Kareler Yöntemi (SEKY) yerine hatalar arasındaki ilişkiyi de dikkate alan Aitken' in Genelleştirilmiş Enküçük Kareler Yöntemi (GEKY) kullanılarak elde edilmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, GİRD' nin kestiriminde SEKY yerine GEKY' ni kullanmakla etkinlikte sağlanacak kazanca hatalar arasındaki korelasyonun artan yönde bir etkisi ve karşılıklı bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun ise azaltıcı yönde bir etkisi olduğunu bir uygulama yardımıyla göstermektir.

* D.P.Ü. İ.İ.B.F. İşletme bölümü

1. BAŞLANGIÇ

GİRD'nin GEKY ile birleşik genelleştirilmiş kestirimi, genellikle her bir eşitlik için ayrı olarak uygulanan SEKY' den daha etkin kestirimler sağladığı bilinmektedir. Ayrıca etkinlik kazancının, hata korelasyonunun karesinin arttırıcı bir fonksiyonu ve açıklayıcı değişkenlerin iki kümesinin karşılıklı korelasyonunun bir azaltıcı fonksiyonu olduğu Zellner (1962) ve Zellner & Huang (1962) tarafından yapılan çalışmalarla net bir şekilde açıklanmıştır[1]. Daha sonra etkinlikte ne kadarlık bir kazancın sağlanacağı sorusuna ilişkin olarak Dwivedi ve Srivastava (1978) detaylı bir çalışma yaparak aşağıdaki iki genel sonuca ulaşmışlardır[2].

i. GİRD' nin hataları arasındaki korelasyon ne kadar yüksek ise, GEKY' nin sağladığı kazanç da o denli yüksektir.

ii. GİRD' nin X matrisleri arasındaki korelasyon ne kadar küçük ise, GEK'nin kullanılmasıyla sağlanan kazanç da o denli yüksektir.

Elde edilen bu iki sonucun geçerliliğini hem teorik hem de uygulamalı olarak daha açık bir şekilde gösterebilmek amacıyla, bu çalışmada sadece iki denklem (M=2) içeren aşağıdaki görünüşte ilişkisiz regresyon denklemi dikkate alınmıştır:

$$\begin{aligned} y_1 &= X_1\beta_1 + u_1 \\ y_2 &= X_2\beta_2 + u_2 \end{aligned} \qquad (1)$$

Burada u_1 ve u_2 aynı zamanda ilişkili hata terimleri olup, aralarındaki ilişki kısaca şu şekilde gösterilir [3].

$$E(u_{mt}u_{px}) = \sigma_{mp} \qquad t=s \text{ için}$$
$$=0 \qquad t \neq s \text{ için}$$

Şimdi bu iki denklemli görünüşte ilişkisiz regresyon modeli üzerinde etkinlik kazancını inceleyelim.

2. ETKİNLİK ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN ROLÜ

Etkinlik üzerinde hatalar arasındaki korelasyonun etkisini incelerken (1) nolu modeli gözönüne alalım ve bu modeli kısaca aşağıdaki formda gösterelim:

---

[1] James K. BINKLEY, **'The Effect of Variable Correlation on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression in a Two-Equation Model'**, Journal of the American Statistical Association, 77, 1982, p. 890.

[2] William H. GREENE, **Economic Analysis**, Mcmillan Publishing Company, 1990, p. 512.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevin UZGÖREN, **Görünüşte İlişkisiz Regresyon Denklemlerinin Kestiriminde Kullanılan Yöntemlerin Etkinliklerinin Araştırılması -Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama**, Osmangazi Ü. Fen Bilimleri Enst. (Basılmamış doktora tezi), 1996, s. 24-75.

$$Y = X\beta + u \tag{2}$$

Burada; y: (2nx1) boyutlu bir vektör,

X: $(2nx\sum_{m=1}^{2} k_m)$ boyutlu bir matris,

β : $\sum_{m=1}^{2} k_m x1)$ boyutlu bir vektör,

u: (2nx1) boyutlu bir vektördür.

β 'nın GEK kestiricisi ve varyans-kovaryans matrisi şu şekildedir:

$$\tilde{\beta} = (X'\Omega^{-1}X)^{-1}X'\Omega^{-1}y$$
$$Var - kov(\tilde{\beta}) = (X'\Omega^{-1}X)^{-1} \tag{3}$$

β 'nın SEK kestiricisi ve varyans- kovaryans matrisi ise şu şekilde tanımlanır:

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'y$$
$$Var - kov(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}X'\Omega X(X'X)^{-1} \tag{4}$$

Etkinlikte sağlanacak kazancı görebilmek için β kestiricilerinin genelleştirilmiş varyansından yararlanılır. Sonuç olarak β'nın Aitken kestiricisinin genelleştirilmiş varyansı, tek-denklemli SEK kestiricisinin genelleştirilmiş varyansına oranı alınır ve bu oran α olarak aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\alpha = \frac{|Var - kov(\tilde{\beta})|}{|Var - kov(\hat{\beta})|} \tag{5}$$
$$\alpha = \frac{|X'X|^2}{|X'\Omega X||X'\Omega^{-1}X|}$$

α 1' den küçük olduğu müddetçe GEK kestiricisinin SEK kestiricisine oranla daha etkin olduğu kabul edilir[4].

Şimdi α oranında yer alan her bir determinantın neye eşit olduğunu görelim:

$$|X'X| = \begin{vmatrix} X'_1 X_1 & 0 \\ 0 & X'_2 X_2 \end{vmatrix} = |X'_1 X_1||X'_2 X_2|$$

[4] David S. HUANG, **Regression and Econometric Method**, John Wiley&Sons, Inc., 1970, p.199-200.

$$X'\Omega X = \begin{bmatrix} \sigma_{11} X'_1 X_1 & \sigma_{12} X'_1 X_2 \\ \sigma_{21} X'_2 X_1 & \sigma_{22} X'_2 X_2 \end{bmatrix}$$

$$X'\Omega^{-1} X = \begin{bmatrix} \sigma^{11} X'_1 X_1 & \sigma^{12} X'_1 X_2 \\ \sigma^{21} X'_2 X_1 & \sigma^{22} X'_2 X_2 \end{bmatrix}$$

Burada $\Omega = (\sigma_{ij})$ ve $\Omega^{-1} = (\sigma^{ij})$ 'dir.

$$\begin{vmatrix} A & B \\ C & D \end{vmatrix} = |A| |D - CA^{-1}B|$$

eşitliği yoluyla,

$$|X'\Omega X| = |\sigma_{11} X'_1 X_1| \left| \sigma_{22} X'_2 X_2 - \frac{\sigma_{12}\sigma_{21}}{\sigma_{11}} X'_2 X_1 (X'_1 X_1)^{-1} X'_1 X_2 \right|$$

$$= \sigma_{11}^{k_1} \sigma_{22}^{k_2} |X'_1 X_1| |X'_2 X_2 - \rho^2 X'_2 P_1 X_2|$$

sonucuna ulaşılır. Burada;

k_1: 1. denklemdeki bağımsız değişken sayısı

k_2: 2. denklemdeki bağımsız değişken sayısı

$$\rho^2 = \frac{\sigma_{12}\sigma_{21}}{\sigma_{11}\sigma_{22}} \quad \text{buradan} \quad \rho = \frac{\sigma_{12}}{\sqrt{\sigma_{11}\sigma_{22}}}$$

ρ : iki denklemdeki hatalar arasındaki korelasyon katsayısıdır[5]

$$P_1 = X_1 (X'_1 X_1)^{-1} X'_1$$

Benzer şekilde;

$$|X'\Omega^{-1} X| = (\sigma^{11})^{k_1} (\sigma^{22})^{k_2} |X'_1 X_1| |X'_2 X_2 - \rho^2 X'_2 P_1 X_2|$$

Etkinlik oranı α tersine çevrildiğinde aşağıdaki sonuca ulaşılır:

[5] Arnold ZELLNER and David HUANG, '**Further Properties of Efficient Estimators For Seemingly Unrelated Regression Equations**', International Economic Review, 3, 3, 1962, p.307.

$$\frac{1}{\alpha} = (\sigma_{11}\sigma^{11})^{k_1}(\sigma_{22}\sigma^{22})^{k_2}\frac{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2}{\left|X'_2 X_2\right|^2}$$

$$\Omega^{-1} = \frac{1}{(1-\rho^2)}\begin{bmatrix} \frac{1}{\sigma_{11}} & -\frac{\rho}{(\sigma_{11}\sigma_{22})^{1/2}} \\ -\frac{\rho}{(\sigma_{11}\sigma_{22})^{1/2}} & \frac{1}{\sigma_{22}} \end{bmatrix} \qquad (6)$$

$$\sigma^{11} = \frac{1}{(1-\rho^2)\sigma_{11}} \qquad \sigma^{22} = \frac{1}{(1-\rho^2)\sigma_{22}}$$

Buradan

$$\frac{1}{\alpha} = (1-\rho^2)^{-(k_1+k_2)}\frac{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2}{\left|X'_2 X_2\right|^2}$$

sonucuna ulaşırız[6] .

Etkinlik kazancı α bu durumda şu orana dönüşecektir:

$$\alpha = (1-\rho^2)^{k_1+k_2}\frac{\left|X'_2 X_2\right|^2}{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2} \qquad (7)$$

İki-denklemli bir sistem için $X'_1 X_2 = 0$ olduğunda etkinlik kazancı

$$\alpha = (1-\rho^2)^{k_1+k_2} \qquad (8)$$

ye eşit olacaktır. Bu son ifade bağımsız değişkenlerin ortogonal olması durumunda gerçekleştirilebilecek maximum kazancı gösterir. $X'_1 X_2 \neq 0$ olduğunda maximum kazanç elde edilemeyecektir[7]

[6] Lin CHUN-TU, '**The Efficiency of Least Squares Estimators of a Seemingly Unrelated Regression Model**', Commun. Statist.-Simula, Mareel Decker, Inc., 20(4), 1991, p. 920-922.

[7] ZELLNER and HUANG, p. 307.

Görüldüğü gibi bağımsız değişkenler arasında korelasyon sözkonusu değilse (yani $X_1'X_2=0$ ise), SEKY yerine GEKY kullanmakla etkinlikte elde edilebilecek kazanç hatalar arasındaki korelasyonun yüksekliğine bağlıdır. Hatalar arası korelasyon ne kadar yüksek ise GEKY' ni kullanmakla etkinlikte sağlanacak kazançta o denli büyüktür. Kısaca GEKY' nin SEKY' ne oranla etkinlik kazancı karşılıklı denklemlerdeki hatalar arası korelasyonun bir artırıcı fonksiyonudur.

Şimdi $\tilde{\beta}_1$ kestiricisinin varyansı üzerinde hatalar arası korelasyonun etkisini inceleyelim:

İki-denklemli bir GİRM' nde Aitken kestiricisinin varyans-kovaryans matrisinin aşağıdaki gibi olduğunu biliyoruz:

$$Var-kov(\tilde{\beta})=\begin{bmatrix}\sigma^{11}X'_1X_1 & \sigma^{12}X'_1X_2\\ \sigma^{21}X'_2X_1 & \sigma^{22}X'_2X_2\end{bmatrix}^{-1} \qquad (9)$$

Amacımız doğrultusunda bu inverste en önemli altmatris birinci denklemin katsayı kestiricisine ilişkin varyans-kovaryans matrisidir ve (6)' ya dayalı olarak aşağıdaki gibi bulunur:

$$Var-kov(\tilde{\beta}_1)=\left[\frac{1}{\sigma_{11}(1-\rho^2)}X'_1X_1-\frac{\rho^2}{\sigma_{11}(1-\rho^2)}X'_1X_2(X'_2X_2)^{-1}X'_2X_1\right]^{-1} \qquad (10)$$

$\tilde{\beta}_1$ ın genelleştirilmiş varyansı ise aşağıdaki gibidir :

$$\left|V(\tilde{\beta}_1)\right|=(1-\rho^2)^{k_1}\left|\sigma_{11}(X'_1X_1)^{-1}\right|\left|I-\rho^2(X'_1X_1)^{-1}X'_1X_2(X'_2X_2)^{-1}X'_2X_1\right|^{-1}$$

$\left|\sigma_{11}(X'_1X_1)^{-1}\right|$ ilk denklemin tek-denklemli enküçük kareler kestiricisinin genelleştirilmiş varyansıdır. Eğer $X_1'X_2=0$ olursa, $\tilde{\beta}_1$ in genelleştirilmiş varyansı

$$\left|V(\tilde{\beta}_1)\right|=(1-\rho^2)^{k_1}\left|V(\hat{\beta}_1)\right| \qquad (11)$$

ya eşit olur. Bu durumda $\tilde{\beta}_1$' nın genelleştirilmiş varyansı ρ' nun alacağı değere bağlı olarak β_1' in enküçük kareler kestiricisinin genelleştirilmiş varyansından daha küçük ya da eşit olur[8].

[8] ZELLNER and HUANG, p. 307-308.

ETKİNLİK ÜZERİNDE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUN ROLÜ

Şimdi amacımız, iki denklemli bir Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modeli (GİRM) nde GEK yoluyla kestirilen özel bir katsayı üzerinde bağımsız değişkenler arası korelasyonun etkisini (hem aynı denklem içindeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun, hem de iki denklemdeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini) göstermektir[9] .

Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek için aşağıdaki iki-denklemli regresyon modelini ele alalım:

$$\begin{aligned} y_1 &= V\beta_1 + u_1 \\ y_2 &= W\beta_2 + u_2 \end{aligned} \qquad (12)$$

$E(u_1u_2) = \Omega$ olarak tanımlanmakta ve hata varyans- kovaryans matrisi Ω' nın bilindiği varsayılmaktadır. GİR kestiricisi için varyans-kovaryans matrisi aşağıdaki gibidir:

$$(X'\Omega^{-1}X)^{-1} = \begin{bmatrix} A_{11} & A_{12} \\ A_{21} & A_{22} \end{bmatrix} \qquad (13)$$

Yine bu matrisin köşegen elemanlarıyla (A_{11}, A_{22}) ilgileniyoruz ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek için dikkatimizi özellikle A_{11} üzerinde topluyoruz.

u_1 ve u_2 arasındaki korelasyon ρ olduğunda β_1'in varyans-kovaryans matrisi (A_{11}) aşağıdaki gibi olacaktır:

$$A_{11} = \sigma_{11}\left[\frac{1}{1-\rho^2}V'V - \frac{\rho^2}{1-\rho^2}V'W(W'W)^{-1}W'V\right]^{-1} \qquad (14)$$

Eğer $\rho = 0$ ise SEKY yerine GEKY' i kullanmakla etkinlik kazancı yoktur. Eğer V ve W ortogonal ise (yani $V'W$=0 ise) maksimum olası etkinlik kazancı SEK varyansı çarpı (1-ρ^2)'dir, eğer $V'W \neq 0$ ise etkinlik kazancı azalacaktır. Amacımız A_{11} i daha çok bilgi verici yapmaktır, yani bağımsız değişkenler arası korelasyonun etkisini en iyi şekilde gösterebilecek forma dönüştürmektir[10].

---

[9] BINKLEY, p.890-891

[10] James K. BINKLEY and Carl H. NELSON, **'A note on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression'**, The American Statistican, 1988, 42, p. 137.

A_{11} i şu şekilde de gösterebiliriz:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\left[V'V - \rho^2 V'W(W'W)^{-1}W'V\right]^{-1} \quad (15)$$

Burada amaç GEK yoluyla kestirilen bir özel katsayının varyansı üzerinde bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini göstermek olduğundan, dikkatimizi birinci denklemdeki tek bir bağımsız değişken üzerinde toplayacağız.

V=[z X] olsun, burada z ilgilenilen değişkenin içerdiği bir nx1 boyutlu vektördür. z üzerindeki katsayıyı β_{11} olarak gösterelim.

Değişkenler arası korelasyonu inceleyebilmek için aşağıda kestirilecek regresyon modellerinin bir kümesi gerekmektedir:

$$\begin{aligned} &\text{i. } z = X\hat{\alpha} + \hat{e} && R^2_{zX} \\ &\text{ii. } \hat{e} = W\hat{\gamma} + \hat{f} && R^2_{\hat{e}W} \\ &\text{iii. } \bar{e} = X\hat{\xi} + \hat{r} && R^2_{\bar{e}X} \end{aligned} \quad (16)$$

Bu modeller içinde en önemli nicelikler $\hat{e}$' dır. Artıklar ($\hat{e}$ lar) X üzerinde z' nin regresyonundan elde edilmiştir. $\bar{e}$ W üzerinde $\hat{e}$' mn regresyonundan elde edilen $\hat{e}$' nın önkestirim değerleridir ve R^2 ler bu modellere ilişkin çoklu belirlilik katsayılarıdır.

Amaçlarımız doğrultusunda β_{11}' in SEK kestiriminin $(\hat{\beta}_{11})$ varyansına ihtiyaç vardır. Bu varyans da

$$Var - kov(\hat{\beta}) = \sigma^2 \begin{bmatrix} z'z & z'X \\ X'z & X'X \end{bmatrix}^{-1} \quad (17)$$

matrisinin sol üst elemanına karşılık gelir:

$$Var(\hat{\beta}_{11}) = \sigma^2\left[z'z - z'X(X'X)^{-1}X'z\right]^{-1} \quad (18)$$

Köşeli parantez içindeki ifade X üzerinde z' nin regresyonundan elde artık kareler toplamıdır, yani $\hat{e}'\hat{e}$ dır. Böylece β_{11}' in SEK kestiricisinin varyansı şu şekilde de gösterilebilir:

$$Var(\hat{\beta}_{11}) = \sigma^2 / \hat{e}'\hat{e} = \sigma^2 / z'z(1-R^2_{zX}) \quad (19)$$

Bu açık olarak, β_{11}' in SEK kestiricisinin varyansını şişirecek olan z' nin içerdiği çoklu bağlantı miktarını gösterir.

β_{11}' in GEK kestiricisini $\tilde{\beta}_{11}$ olarak gösterelim. $\tilde{\beta}_{11}$' in varyansım gösterebilmek için (15)' de V yerine [z X] koyalım:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\begin{bmatrix} z'z-\rho^2 z'W(W'W)^{-1}W'z & z'X-\rho^2 z'W(W'W)^{-1}W'X \\ X'z-\rho^2 X'W(W'W)^{-1}W'z & X'X-\rho^2 X'W(W'W)^{-1}W'X \end{bmatrix}^{-1} \quad (20)$$

(20) nolu eşitlik kısaca şuna eşittir:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\begin{bmatrix} z'Mz & z'MX \\ X'Mz & X'MX \end{bmatrix}^{-1} \quad (21)$$

Burada, $M = \left[1-\rho^2 W(W'W)^{-1}W'\right]$ şeklindedir.

(21)' in sol üst elemanı β_{11}' in varyansıdır ve bu eleman şuna eşittir:

$$Var(\tilde{\beta}_{11}) = \sigma^2(1-\rho^2)\left[z'Mz - z'MX(X'MX)^{-1}X'Mz\right]^{-1} \quad (22)$$

β_{11}' in varyansı bu durumda kısaca şu şekilde de gösterilebilir[11] :

$$Var(\tilde{\beta}_{11}) = \sigma^2(1-\rho^2)/\hat{e}'\hat{e}\left[1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right] \quad (23)$$

$$0 \le \theta \le \left[(\rho^4/(1-\rho^2))R^2_{\hat{e}X}, \rho^2(1-R^2_{\hat{e}W})\right]$$

(23) nolu eşitliği (19) nolu eşitliğe bölerek GEK varyansının SEK varyansına oranını elde ederiz:

$$\frac{\sigma^2(1-\rho^2)/\hat{e}'\hat{e}\left[1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right]}{\sigma^2/\hat{e}'\hat{e}} \quad (24)$$

$$(1-\rho^2)/\left(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right) \le 1$$

Son eşitlikten dolayı

$$\theta \le \rho^2\left(1-R^2_{\hat{e}W}\right)$$

dir.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. BINKLEY, p. 890-895.

(24) nolu ifade ($\hat{e}$ denklem içindeki çoklu bağıntıya bağlı olduğu için), bir denklem içindeki çoklu bağıntının derecesine bağlı olarak aynı zamanda GEK' in etkinliği üzerine çapraz eşitliklerdeki değişken korelasyonunun etkisini de gösterir. Açıkça görüldüğü gibi $R^2_{\hat{e}W}$ ile GEK' in etkinliği arasında negatif bir ilişki vardır. Bu ilişki gereğince amaçlarımız doğrultusunda $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$' ye oranla θ' nın önemidir. Ancak yapılan çalışmalar gerçekte θ' nın birçok durumda $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$' ye oranla önemsiz olduğunu göstermiştir. Bu durumda (24)' de θ' ya önem verilmemesi gerçekte büyük bir zorluk yaratmayacaktır ve GEK varyansının SEK varyansına oranı yeter derecede

$$(1-\rho^2)/\left(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W}\right) \qquad (25)$$

ye yaklaşır.

GEK' in SEK' e oranla etkinlik kazancını belirlerken bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonunun etkisi (25) nolu formüle dayanarak maddeler halinde şu şekilde açıklanabilir:

i. $R^2_{\hat{e}W} = 0$ olması durumunda, $\hat{e}$ W' ya ortogonaldir. Bu durumda (25) $(1-\rho^2)$' ye eşit olacağından GEK varyansı SEK varyansı çarpı $(1-\rho^2)$ olacaktır. z üzerindeki katsayı böylece tam etkinlik kazancına ulaşacaktır.

ii. $R^2_{\hat{e}W} = 1$ olması durumunda, $\hat{e}$ ve $\bar{e}$ eşit olacağından $R^2_{\bar{e}X}$ ve $R^2_{\hat{e}X}$ sıfıra eşit olur. Bu durumda (25) 1' e eşit olacağından GEK' i kullanmaktan dolayı etkinlik kazancı olmayacaktır. Eğer her iki denklemde benzer bağımsız değişkenlere sahipse herbir değişken için $R^2_{\hat{e}W} = 1$' dir. Eğer bir denklemdeki bağımsız değişkenler, diğer denklemdeki bağımsız değişkenlerin bir altkümesi ise, ilk denklemin tümü için $R^2_{\hat{e}W}$ 1 olacaktır.

iii. Diğer bir özel durum z' nin her iki denklemde de görüldüğü zaman meydana gelir. R^2_{zX}' in sıfır olduğunu varsayalım, yani z ile ilk denklemdeki diğer bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı yoktur. O zaman $\hat{e}=z$, $R^2_{\hat{e}W} = 1$' dir ve hiç etkinlik kazancı yoktur. Bununla birlikte eğer $R^2_{zX} \neq 0$, $z \neq \hat{e}$ ise $R^2_{\hat{e}W}$' nin 1 olması gerekmez. Bu nedenle, bir bağımsız değişken denklemdeki diğer bağımsız değişkenlerle çoklu bağlantı içinde olmadıkça her iki denklemde görülen bir değişken üzerindeki katsayının GEK kestiriminde etkinlik kazancı yoktur [12]

[12] BINKLEY, p. 890-893.

4. UYGULAMA

GEKY'nin SEKY' ne oranla etkinliği üzerinde hem hatalar arasındaki hem de bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek amacıyla 1996 yılında tamamlanan doktora tez çalışmasından yararlanılmıştır[13]. Bu çalışmada 11 yıllık gözleme dayanarak (1981-1991) Türkiye imalat sanayi alt gruplarına ilişkin üretim fonksiyonları SEKY ile tahmin edilmiş ve SEK artıkları arasında yüksek korelasyona ($\hat{\rho} = 0.694$) sahip aşağıdaki iki imalat sanayi alt grubu belirlenmiştir:

1. Gıda, içki, tütün sanayi

2. Metal, eşya, makine ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi

Daha sonra belirlenen bu sanayi kollarına ilişkin üretim fonksiyonlarının kestirimi, hata varyans-kovaryans matrisini de dikkate alan GEKY ya da diğer adıyla 2-Aşamalı Aitken Yöntemi (2-AAY) ile yapılmıştır.

1 ve 2 nolu sanayi gruplarına ilişkin üretim fonksiyonlarının SEKY ve

2-AAY ile elde edilen kestirim sonuçları şu şekildedir:

Y: Üretim (milyar TL)

X_1: Yılda çalışılan işçi-saat toplamı

X_2: Sabit sermayeye yıl içinde yapılan gayri safi ilaveler (milyar TL)

SEKY sonuçları:

$$\hat{Y}_1 = \underset{(2571)}{38} + \underset{(10.88)}{22.48}X_1 + \underset{(25.74)}{4.50}X_2$$

$$\hat{Y}_2 = \underset{(2061)}{153} + \underset{(2.797)}{13.418}X_1 + \underset{(20.79)}{0.73}X_2$$

GEKY (2-AAY) sonuçları):

$$\tilde{Y}_1 = \underset{(1921.56)}{28.994} + \underset{(9.06)}{15.465}X_1 + \underset{(19.21)}{6.372}X_2$$

$$\tilde{Y}_2 = \underset{(1566.71)}{-698.637} + \underset{(2.24)}{10.287}X_1 + \underset{(15.68)}{11.165}X_2$$

Sonuçlar toplu halde şu şekilde de gösterilebilir:

[13] Ayrıntılı bilgi için bkz. UZGÖREN, s. 76-86.

	β_{10}	β_{11}	β_{12}	β_{20}	β_{21}	β_{22}
SEKY	38	22.48	4.50	153	13.418	0.73
	(2571)	(10.88)	(25.74)	(2061)	(2.797)	(20.79)
GEKY	28.994	15.445	6.372	-698.637	10.287	11.165
	(1921.56)	(9.06)	(19.21)	(1566.71)	(2.24)	(15.68)

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, SEKY yerine GEKY kullanmakla, yani hatalar arasındaki ilişkiyi de hesaba katan bir kestirim yöntemi kullanmakla katsayı kestirimlerinin varyanslarında önemli derecede azalmalar olduğu görülmektedir. Etkinlikte sağlanan bu kazanç daha önceden belirtildiği gibi hatalar arasındaki korelasyona ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyona bağlıdır.

Şimdi etkinlik üzerinde hem hatalar arasındaki korelasyonun hem de bağımsız değişkenler arasıdaki korelasyonun etkisini sayısal sonuçlara dayalı olarak inceleyelim.

4.1. Hatalar Arasındaki Korelasyonun Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız değişkenlerin ortogonal olması durumunda, yani $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda gerçekleştirilebilecek maksimum kazanç $(1-\rho^2)$ kadardır. $X_1'X_2 \neq 0$ olması durumunda ise maksimum kazanç elde edilemeyecektir.

1 ve 2 nolu denklemlerin SEK artıkları arasındaki korelasyon $\hat{\rho} = 0.694$' dür ve $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda sağlanabilecek maksimum kazanç $1-\rho^2$=1-(0.694)^2=0.518 kadardır. Bunun anlamı $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda

$$Var(\tilde{\beta}_{mi}) = (1-\rho^2)Var(\hat{\beta}_{mi}) \qquad m=1,2 \qquad i=1,2,3$$

ya eşit olmasıdır, yani her bir katsayı varyansı için elde edilmesi mümkün olan minimum değer 0.518 çarpı kestirilen SEK varyansı kadardır. Bağımsız değişkenler arasında ortogonallik koşulu sağlanmadığında bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantının derecesine bağlı olarak etkinlik kazancı da azalacaktır.

$X_1'X_2 = 0$ olması durumunda GEK kestirimlerinin varyansları şu değerlere eşit olacaktır (bu değerler ortogonallik koşulunun sağlanması durumunda her bir katsayı için elde edilebilecek maksimum etkinlik kazancını göstermektedir):

Var($\tilde{\beta}_{10}$)=3424001 Var($\tilde{\beta}_{20}$)=2200319

Var($\tilde{\beta}_{11}$)=61.32 Var($\tilde{\beta}_{21}$)=4.05

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{12})=343.20$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{22})=223.89$

GEK kestirimlerinin varyansları çalışmada şu şekilde bulunmuştur:

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{10})=3692412$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{20})=2454565$

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{11})=82$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{21})=5$

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{12})=369$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{22})=246$

Gerçekleştirilen varyanslar $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda elde edilecek varyans değerlerine oldukça yakındır (kesinlikle bu değerden daha küçük değildir), bu da bize iki denklemde yer alan bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun çok yüksek olmadığını göstermektedir.

4.2. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyonun Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkinlik üzerindeki rolü için iki ölçütten yararlanılmıştır. Bunlardan ilki gerçekte elde edilen GEK varyansının SEK varyansına oranıdır,

$$1.\ \frac{Var(\widetilde{\beta}_{mi})}{Var(\hat{\beta}_{mi})} \qquad m=1,2\ i=1,2,3$$

ve diğeri kısım 3'de ayrıntılı bir şekilde açıklanan

$$2.\ \frac{(1-\rho^2)}{(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}w})}$$

yaklaşık formülü ile hesaplanan orandır.

Çalışmanın 3 nolu kısmında açıklandığı gibi $\hat{e}$ bir denklem içindeki çoklu bağlantıya bağlı olduğu için 2 nolu oran GEK' in etkinliği üzerinde çapraz denklemlerdeki değişken korelasyonunun etkisinin bir denklemdeki çoklu bağlantının derecesine bağlı olduğunu gösterir. Çünkü $R^2_{\hat{e}w}$=0 olması durumunda 2 nolu oran $(1-\rho^2)$ olacağından GEK varyansı SEK varyansı çarpı $(1-\rho^2)$ kadar olacaktır. $R^2_{\hat{e}w}$ değeri 0' dan 1' e doğru yaklaştıkça etkinlikte sağlanacak kazanç da o denli azalacaktır. Yani 2 nolu oran için en önemli değer $R^2_{\hat{e}w}$' nin alacağı değerdir, çünkü bu değer paragrafın başında da belirtildiği gibi ; hem aynı denklemdeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini hem de çapraz denklemlerdeki korelasyonun etkisini yansıtmaktadır.

Çalışmada her katsayı için çoklu belirlilik katsayısının 4 ölçüsü gösterilmiştir ve SEK' e oranla GEK' in etkinlik kazancının iki ölçüsü ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişken Korelasyonu ve GEK'in Etkinliği

					$\hat{\rho} = 0.694$	$\hat{\rho}^2 = 0.482$
	Çoklu belirlilik katsayıları				Etkinlik kazancı ölçüleri	
Değişken	R^2_{zX}	R^2_{zW}	$R^2_{\hat{e}W}$	$R^2_{\hat{e}X}$	1. Gerçek	2. Yaklaşık
			Denklem 1: Gıda sanayi			
z_1	0.004	0.53	0.53	0.10	0.693	0.696
z_2	0.004	0.15	0.15	0.00	0.557	0.558
			Denklem 2: Metal sanayi			
z_1	0.023	0.49	0.45	0.05	0.639	0.661
z_2	0.023	0.223	0.182	0.00	0.569	0.568

Görüldüğü gibi 2 nolu formül yardımıyla elde edilen etkinlik kazanç değerleri gerçekleştirilen kazanca çok yakın değerler vermiştir. Bu da 2 nolu formülde bulunması gereken , ancak gözardı edilen

$$\frac{(1-\rho^2)}{(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}w} - \theta)}$$

θ değerinin $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$ ' ye oranla önemli olmadığını sayısal olarak da göstermektedir. Zaten Tablo 1' de $R^2_{\hat{e}X}$ değerlerine de yer verilmesinin nedeni etkinlik kazancını belirlerken θ ' nın $R^2_{\hat{e}W}$ ' ye göre gerçekten çok önemsiz olduğunu göstermektir, çünkü $R^2_{\hat{e}X}$ ' in aldığı değerler incelenecek olursa hepsi sıfıra oldukça yakın değerlerdir.

Denklem içindeki çoklu bağlantı oldukça düşüktür, denklemler arasındaki çoklu bağlantı ise daha yüksektir. Etkinlik üzerinde denklemlerdeki karşılıklı değişkenler arasındaki korelasyonun ($R^2_{\hat{e}W}$) etkisi, denklem içindeki bütün değişkenler arasındaki korelasyonun (R^2_{zX}) etkisinden daha önemlidir ve $R^2_{\hat{e}W}$ ile GEK etkinliği arasındaki negatif ilişki Tablo 1' den açıkça görülmektedir.

Çalışmada GEK varyansının SEK varyansına oranı için ulaşılabilir minimum değer $1-\rho^2$=1-(0.694)^2=0.518' dir. Sonuçlar incelendiğinde, R^2_{zw}' nin çok yüksek olmaması nedeniyle (hem denklem içindeki değişkenler arasındaki çoklu bağlantının hem de çapraz denklemlerdeki değişkenler arasındaki çoklu bağlantının önemli olmaması nedeniyle) sonuçların elde edilebilecek minimum değere çok yakın olduğunu gösterir. Yani gerçekleştirilen kazanç potansiyel kazanca oldukça yakındır.

Sonuç olarak çalışmada, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun GEK etkinliği üzerindeki etkisinin önemli boyutlarda olmadığını görülmektedir.

5. SONUÇ

GİRD' nin kestiriminde, tek-denklem kestirimine dayanan SEKY' nin kullanılması durumunda sapmasız ve tutarlı kestirimler elde edilebilir, ancak bu kestirimler etkin değildir. Bu nedenle GİRD' nin kestiriminde, hatalar arasındaki ilişkiyi de dikkate alarak parametrelerin eşanlı kestirimine olanak veren GEKY ya da diğer adıyla 2-aşamalı Aitken yöntemi (2-AAY) kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmalar, hata varyans-kovaryans matrisi Ω' nın bilinmesi durumunda GEKY' nin her büyüklükte örnek için SEK kestiricisinden daha etkin kestirimler verdiğini ve ayrıca Ω' nın bilinmemesi durumunda bile 2-aşamalı Aitken kestiricisinin sonlu örneklerde dahi SEK kestiricisine oranla etkinlikte net bir kazanç sağladığını ve hatta sonlu örnek varyanslarının orta büyüklükte örnekler için bile asimtotik varyanslardan büyük olmadığını göstermiştir.

Ayrıca etkinlikte sağlanacak kazancın iki faktöre bağlı olarak değiştiği belirlenmiş ve bunlar kısaca şu şekilde özetlenmiştir:

i. GİRD' nin hataları arasındaki korelasyon ne kadar yüksek ise, GEKY' nin sağladığı kazanç da o denli yüksektir.

ii. GİRD' nin X matrisleri arasındaki korelasyon ne kadar düşük ise, GEKY' nin kullanılmasıyla sağlanan kazanç da o denli yüksektir.

Bu bağlamda çalışmada bu iki faktörün geçerliliği ilk olarak teorik bazda ortaya konulmaya çalışılmış ve daha sonra bir uygulama yoluyla karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Uygulama sonuçları ile teorik anlatımların çelişmediği görülmüş ve etkinlik kazancının gerçekten bu iki faktöre bağlı olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ZELLNER Arnold and HUANG David, **'Further Properties of Efficient Estimators For Seemingly Unrelated Regression Equations'**, International Economic Review, 3, 3, 1962, 307-308

HUANG David S., **Regression and Econometric Method,** John Wiley&Sons, Inc., 1970, 199-200.

BINKLEY James K., **'The Effect of Variable Correlation on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression in a Two-Equation Model',** Journal of the American Statistical Association, 77, 1982, 890-895.

BINKLEY James K. and NELSON Carl H., **'A note on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression'**, The American Statistican, 1988, 42, 137.

CHUN-TU Lin, **'The Efficiency of Least Squares Estimators of a Seemingly Unrelated Regression Model'**, Commun. Statist.-Simula, Mareel Decker, Inc., 20(4), 1991, 920-922.

UZGÖREN Nevin, **Görünüşte İlişkisiz Regresyon Denklemlerinin Kestiriminde Kullanılan Yöntemlerin Etkinliklerinin Araştırılması -Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama,** Osmangazi Ü. Fen Bilimleri Enst. (Basılmamış doktora tezi), 1996, 24-86.

GREENE William H., **Economic Analysis,** Mcmillan Publishing Company, 1990,512.

ETNİK STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI ÖNETİMİNİN FORMÜLASYONU VE TÜRKİYE'DE ETKİN STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRMEK İÇİN YGULANACAK KONSEPT

Ercan TAŞKIN*

ÖZET

Yönetim biliminin günümüzde ulaştığı gelişim sonucu, gerek kurumsal alanda, gerekse uygulamada organizasyonel yaşama ilişkin çeşitli değişiklik ve yenilikler görülmektedir. Bu değişikliklerin bir bölümü kurumsal çalışmaların sonucunda uygulamaya yansıtılan ve işletmelerde kullanma imkanı bulan yeniliklerdir. Diğer bir bölüm yeni görüş ve yaklaşım ise; kurumsal çalışmalardan genel anlamda etkilenip, asıl gelişimini uygulamada elde eden çabalardır.

Yukarıda açıklanan hususlardan da görüleceği gibi, yönetim biliminde kuram ve uygulama birbirinden etkilenerek gelişimlerini sürdürmekte ve işletme yönetiminin alt dalları da bu olgudan doğal olarak payını almaktadır. Bu alt dallardan biri olan personel yönetimi ise söz konusu gelişmelerden son yıllarda en fazla etkilenir olmuştur. Çünkü işletmeler insan unsurunun karmaşıklığını uygulamada yaşadıkları sorunlarla giderek daha iyi kavramış, en az finansal ve fiziksel işletme kaynakları kadar önemli olan insan kaynaklarına ilişkin strateji, politika ve programlara gerekli özeni göstermeden organizasyonun başarıya ulaşmasının oldukça güç olacağını anlamışlardır.

* KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ İİBF. Pazarlama Ana Bilim Dalı, Arş.Grv.

GİRİŞ

Toplumlardaki sosyal, kültürel, yasal vb. bazı değişiklikler insan unsurunun çalışma yaşamını dolayısıyla işlerine karşı tutum ve değer yargılarını da etkilemiştir. Çalışanların bilinç / eğitim düzeyleri geliştikçe, işlerinden beklentileri de artmıştır. Artık günümüzde ülkemizde de işgücünün iş tatmini konusunda belirli görüş ve beklentilerin olduğunu yadsımak pek doğru olmayacaktır.

Bu nedenlerle, personel yönetiminin birincil fonksiyonları olan işe alma, eğitim / geliştirme, değerlendirme ve ödüllendirme gibi faaliyetlerin yeni anlayış ve yaklaşımlarla ele alınması gereği doğmuştur.

Bunun sonucunda, geliştirilen yeni yöntem, teknik ve programları da içerecek yeni bir kavram olarak insan kaynakları yönetiminin geliştiği görülmektedir.

1980'li yıllarda artık "personel yönetimi mi, yoksa insan kaynakları yönetimi mi?" tartışmalarının sone erdiği ülkelerde insan kaynaklarının stratejik boyutları oldukça kapsamlı araştırmalarla incelenmeye başlanmıştır.

Biz de, bu çalışmamızda insan kaynakları yönetiminin stratejik boyutunu inceleyerek etkin stratejik insan kaynakları formulasyonunu, Türkiye'de stratejik insan kaynakları yönetiminin araştırılmasına ve etkin bir insan kaynaklarının oluşturulmasına ilişkin modeller üzerinde duracağız.

1. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GENEL TANIMI

Uluslararası rekabete açılma ve globalleşme; çalışma normlarını, yönetim ve insan faktörünü, yeni hedef ve politikalara doğru yönlendirmektedir. Tüm bu ilişkiler örgütsel ilişkileri ve yönetim tekniklerini etkilemektedir. Örgüt içerisinde en tepe yöneticiden en alt ünvanda çalışanlara kadar işi, iş arkadaşları, çalışma ortamı, sektörlerarası karmaşıklaştırmalar, statüler ve simgeler çalışan insanı yönlendirmekte, örgütlerde çalışanlarda yeni iş profilleri istenmektedir. Bu etki ve istekler mal ve hizmet üretimindeki verimliliği, kaliteyi, yaratılması istenen katma değeri ve örgütün geleceğe taşınmasını etkilemektedir.

Son yıllarda yönetim alanındaki gelişmeler, özellikle toplam kalite yönetimi, örgütleri değiştirmiş, klasik örgütlerdeki bireysel çalışmalar ve birim başarıları yerini takım çalışması anlayışına bırakmıştır. Örgütler yalın hale getirilmiş, hiyerarşik kademeler mümkün olduğunca azaltılmıştır. Birimlerde kendi iç işlerinde başarılı yönetim tipi yaratılmaya başlanmıştır. Günümüzde bireysel ve toplu çalışma ilişkilerini ve sistemini örgütün geleceği ile bütünleştiren çağdaş insan kaynakları yönetimi ortaya çıkmıştır.[1]

2. İNSAN KAYNAKLARININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

İnsan faktörünün bilgi, yaratıcılık, deneyim ve geliştirme potansiyeli ile giderek işletmenin kıt kaynağı durumuna gelmesiyle işletmeler

[1] KÖRKÇÜ Kazım, **İnsan Kaynakları**, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 26 Şubat 1995, s.10.

✓ Sadece tekniklere ve teknolojiye sahip olmanın başarı için sınırlayıcılığını ve beşeri potansiyeli etkin kullanmada eski sistemlerin yetersizliğini,

✓ Kollektif çalışma etkinliğinin kişilerin enerjilerini çoğalttığını,

✓ İşletme içi problemlerin çözümünün iç bağlılıktan geçtiğini saptamışlardır.

Japon işletmelerinin başarılarının nedenleri araştırıldığında, batı işletmeleri ile bu işletmelerin arasındaki temele farkın bireysel ve kollektif olarak insan kaynaklarının etkinliğinden ileri geldiği saptanmıştır. Kişilerin potansiyellerinin kullanmayı teşvik eden Japon yönetim uygulamalarının temele ilkeleri; bireysel saygı, sorumluluk verme, kollektif başarı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, aşırı uzmanlaşma yerine çok yönlü elemanlar ve sürekli formasyon ilkeleridir. Ancak uygulanması gerekli önemli bir konu da ulusal kültür – işletme kültürü ilişkisidir. Bir toplumun değerleri, kollektif düşünme, davranma, bireye saygı, oto disiplin değerlerinden oluşuyorsa ve iş ibadet gibi algılanıyorsa, birer mikro kültür olan işletmeler de doğal olarak bu değerlerle beslenecekleridir ve etkinleşeceklerdir.

3. İNSAN KAYNAKLARININ ETKİNLİĞİNİN FORMULASYONU

Bir işletmenin veya örgütün insan kaynaklarının etkinliği, her zaman geniş yetkiye sahip, motive olmuş kişilerin beraberliğinin bir sonucudur ve şu şekilde formüle edilebilir.

İnsan kaynaklarının etkinliği (İ.E.) = Motivasyon + Yetki + Kültür

Etkinlik: İşletme kaynaklarının insan kaynakları tarafından en verimli şekilde kullanılmasıdır.

Motivasyon: Kişilerin faaliyetlere aktif ve gönüllü katılımıyla mümkündür. Diğer taraftan, kişilerin içsel faktörlerinin analiz edilip, buna göre; heyecan verme ve belli bir amaca yönlendirme ancak motive edilmiş çalışanlarla mümkündür.

Yetki: Bireysel etkinlik koşulu olan yetki geliştirme, profesyonelleştirmeyi, bilgi yeteneğinin artmasının sağlar.

Kültür: Paylaşılan değerler kollektif etkinlik koşuludur. Sürekli devinim gösteren, çevresel ortamdan örgüt yapısının uzak düşünülmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda yapılan değişmeler kültürel olarak işletmeyi yansıtma ve değişimi yukarıda sunulan insan kaynakları etkinliğine ilişkin formülü bireysel etkinliğe uyarlamak da mümkündür. Bu durumda kişinin etkinliği, bireysel özellikler ve motivasyon oranı belirlenmektedir.

Etkinlik = Motivasyon x Cesaret x Kalp x Beyin[2]

[2] Formülasyon tarafımca geliştirilmiştir.

Beyin: Düşünme, kavrama, yenilik, hızlı adaptasyon ve uzun dönemde stratejik mantık benimseme.

Kalp: Dinlenme, eleştirileri dikkate alma ve herkesin bildiği bir amaca ulaşma çerçevesinde sunulan bir problem için sürekli öneri getirme.

Cesaret: Uyumsuzluklardan korkmamak, bunları gelişme faktörü olarak görmek.

İnsan kaynaklarının etkinliği işletmenin küresel etkinliğinin önemli bir kısmıdır. Ancak kuşkusuz tek faktör değildir. Bunun için aynı düzeyde stratejik ve organizasyonel etkinliğinin de sağlanmış olması gerekir. Bu durum aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

KE = (BE x SE x DE)

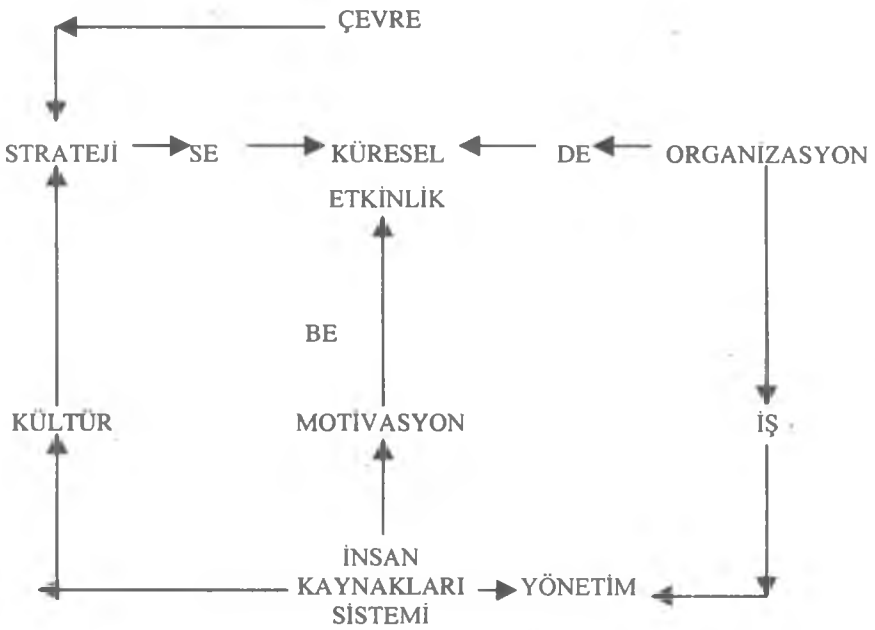
KE = Küresel Etkinlik

BE = Benzeri Etkinlik

SE = Stratejik Etkinlik

DE = Organizasyonel Etkinlik

Yukarıda formüle edilen Küresel Etkinliğin şematik ifadesi de şöyledir:

Şekil 1: Etkinlik Süreci

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi etkinliği sağlayabilmek için insan kaynaklarının stratejik olarak yönetilmesi gerekmektedir.

4. STRATEJİK YÖNETİM İLE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Stratejik yönetim, işletmenin dış çevresi ile ilgili analiz ve teşhisleri içeren uzun dönemde organizasyonun yönünün ne olacağını belirleyen bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda işletmeler stratejiler oluşturur, uygular ve bu uygulamaları değerlendirirler. Stratejik olarak yöneltilen her işletmede fonksiyonel ve yönetsel sistemlerinde stratejik ve taktik kararlarla ilişkisi olması gerekir. Günümüzde yöneticilerin stratejik düşünme tarzım benimsemeleri ile birlikte, insan kaynakları yönetiminde de analitik teknikler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

5. STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ AŞAMALARI

1980'li yılların başından itibaren, insan kaynakları yönetimi ve strateji kavramı birlikte ele alınmaya başlanmış ve stratejik insan kaynakları kavramının ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Üretim ve yönetim sürecinin yüksek, teknolojiye dayanması; nitelikli personele olan gereksinmeyi arttırmış, bu personelin elde edilmesine ya da işletme içinden yetiştirilmesine yönelik faaliyetler önem kazanarak yoğunlaşmıştır. Bu süreçte insan kaynakları fonksiyonuna önemli görevler düşmüş ve işletme içindeki konumu farklı bir nitelik kazanmıştır. Artık, işletme geneline yönelik uzun dönemli karar ve stratejilerin oluşturulmasında insan kaynakları yönetiminin etkisi ve katkısı artmıştır.[3]

Günümüzde insan kaynakları faaliyetleri, işletmenin rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesinde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Modern insan kaynakları bölümleri; işletmenin toplumsal, organizasyonel, fonksiyonel dengeler ve kişisel amaçlar karşısında yaptığı temel mücadelelerde, stratejik destek sağlamakta ve işletme gereksinmelerini daha etkin biçimde karşılamaktadırlar.

Stratejik yönetim değişimin yönetimidir. Bu da şirket değerleri, şirket kültürü sistemi ile liderlik, planlama, kontrol vs insan kaynakları yönetimi gibi yönetsel süreçlerdeki değişimi de içermektedir. Son yıllarda, üst düzeyde bulunan yöneticilerin daha stratejik düşünmeye başladıkları ve insana ilişkin görüşlerin, uygulamaların işletme başarısında kritik bir önem taşıdığı konusunda fikir birliği içinde oldukları görülmektedir. Rekabetin uluslararası bir nitelik kazanması, teknolojik gelişme hızının artması işletmelerin karmaşık bir ortamda başarılı olarak yönetilebilmeleri için daha mükemmel planların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte insan kaynaklarındaki evrim, kayıt tutuculuktan tam stratejik ortaklığa geçiş, işletmenin rekabet gücünün ve karının arttırılmasında insan kaynakları yönetiminin artan değerini ortaya koymaktadır. Strateji ile insan kaynakları yönetimi arasımdaki ilişkinin gelişimi, dört aşamalı bir süreç olarak ele alınabilir.[4]

---

[3] STEINER George, **Management Policy and Strategy,** 3.Baskı, New York, 1986, s.18.

[4] BUTLER John, **Strategy and Human Resources Management**, Cincinati, 1991, s.2.

5.1. Birinci Aşama

İlk aşamada; stratejik planlama grubu ve insan kaynakları yönetimi bölümü kendi başlarına çaba göstermekte, birbirleri ile ilişki içinde olmadan işletme içinde bir yer edinmeye çalışmaktadırlar.

5.2. İkinci Aşama

İkinci aşamada ise; artık insan kaynakları yönetimi ile planlama grupları arasındaki bağlar gelişmeye başlamıştır. İnsan kaynakları yönetimi bölümü, gerçek anlamda işletme stratejisini belirleme durumundaki stratejik planlama grubuna gereksinme duyduğu insan kaynakları bilgilerini sağlamaktadır.

5.3. Üçüncü Aşama

Üçüncü aşamada, insan kaynakları yönetimi ile stratejik planlama grubu arasındaki ilişkiler yoğunlaşmıştır. Bu süreçte insan kaynakları yönetimi grubunun strateji belirleme ve özellikle strateji uygulama çalışmalarına katkıda bulunmaya başladığı görülmektedir. Burada etkin bir stratejik insan kaynakları yönetimi için gerekli olan strateji-insan kaynakları bağlantılarının tamamlanması söz konusu olmaktadır.

5.4. Dördüncü Aşama

Son aşamada ise artık; stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmenin beklenmedik organizasyonel ve çevresel olaylarla başa çıkma yeteneğini arttırmakta, bu konudaki faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Organizasyonel ve çevresel değişimler doğrultusunda biçimlenen işletme stratejisinin belirlenme ve uygulanma sürecine, insan kaynakları fonksiyonu da etkin olarak katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmenin temel amaçlarına ulaşma çabasında etkin bir rol oynamaktadır. İşletmedeki insanın, üretim ve yönetim süreçlerindeki öneminin anlaşılmaya başlanması ile birlikte insan kaynakları yönetimi fonksiyonu işletme içindeki gerçek yerine ve etkinliğine ulaşmıştır. Geçmiş yıllarda; monoton, verimliliği / karı engelleyen basit personel sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik işleri üstlenen birbirim olarak görülen personel bölümlerinden, çağdaş yöntem ve bilim dalı öğretilerinden yararlanarak kendi alanındaki sorunlara akılcı çözümler üretip, işletme etkinliğini arttıran personel / insan kaynakları bölümlerine geçiş süreci, fonksiyona verilen önemin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

6.1. Uzun Dönemli Planlama

İnsan kaynaklarının kullanımına ilişkin stratejik nitelikli, uzun dönemli planların yapılması, insan kaynakları fonksiyonunun stratejik nitelik kazanmasında ilk adımı oluşturmaktadır.

6.2. İnsan Kaynakları Yönetimi İle Stratejik Planlama Arasında Yeni İlişkiler

Bu özellik, insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin hem işletme stratejilerinin belirlenmesinde hem de uygulanmasında destek sağlayarak etkili olmasını ifade etmektedir.

6.3. İnsan Kaynakları İle Organizasyonel Performans Arasındaki Etkileşim

İnsan kaynakları yönetiminin, işletmenin stratejik hedeflerine ulaşmasında anahtar rol oynaması, organizasyonel performans üzerinde olumlu etki yaratması sonucunu doğurmaktadır.

6.4. İnsan Kaynakları Yönetiminin Emir-Komuta Yönetim İle Karşılıklı İlişkilerinin Gelişmesi

İnsan kaynakları yönetiminin işletme içindeki stratejik öneminin kabul edilmesi, emir-komuta yönetim ile olan ilişkilerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

6.5. İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Nitelik Kazanması

Üstlendiği görev ve faaliyetleri planlama ve uygulama süreçlerinde daha belirleyici ve etkili olmasına yol açmıştır. Bu süreçte, meydana gelen değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Çoğu işletmenin tepe yönetimi, insan kaynakları yönetimini yaşamsal nitelikli bir organizasyonel fonksiyon olarak görmektedir. Personel yöneticileri de, genel işletme kararlarına daha çok katılır ve personel programlarının organizasyonel hedefler üzerindeki etkisinin daha çok farkına varır hale gelmişlerdir.

2. Personel politikalarının merkez olarak oluşturulmaları ancak merkezkaç temelde uygulanmaları söz konusu olmaktadır. Birçok personel politikasının yasal ve ekonomik karmaşıklığı, bunların işletme düzeyinde personel uzmanları tarafından merkezi olarak oluşturulmalarını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte; yönetim bilgi sistemlerinde meydana gelen gelişmeler bu politikaların merkezkaç temelde uygulanmasına olanak sağlamaktadırlar.

3. Otomasyon ve insan kaynakları bilgi sistemlerinin işletmelerde kullanımı gitgide artmaktadır. Konuya ilişkin olarak geliştirilen çeşitli bilgisayar yazılım programları, bölümün etkinliğini yükseltmektedir.

4. Personel bölümleri; organizasyonun misyon, amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerde daha sorumlu hale gelmektedirler. Günümüzde personel stratejileri ile organizasyonel stratejilerin bütünleştirilmesi doğrultusunda bir eğilim söz konusudur.

5. Personel / insan kaynakları uzman ve yöneticileri; işletmedeki çalışan personelin gelecekte gösterecekleri tutum ve davranışlar ile onların yaratıcılık potansiyellerini önceden tahmin etmek / bilmek zorundadırlar. İnsan kaynakları yöneticileri; mevcut çalışanların hareketlerinden kaynaklanacak sorunları, belirli bir sistematik dahilinde ciddi sonuçlar doğurmadan ortadan kaldırarak, organizasyonun genel işleyiş düzeninin korunmasına yardımcı olmak sorumluluğundadırlar.

7. TÜRKİYE'DE ETKİN STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRME KONSEPTİ

Türkiye'de etkin stratejik insan kaynakları geliştirmek için uygulanacak stratejiler şöyle olabilir.

1. Eğitim Modeli

2. Taklit Strateji

3. Yoğunlaşma Stratejisi

4. Yayılma Stratejisi

7.1. Eğitim Modeli

Özel ve kamu insan kaynakları üreten birimleri arasında iletişime görüş birliğine ve katılımcılığa dayalı stratejik işbirliği önerilen bu modelde iki basamaklı bir yapı oluşturulmaktadır.[5]

Birinci basamakta kamu eğitim sistemi ile özel kesimin arasında görev ve yetki bölüşümüne gidilmektedir. Kamu kesimi temel ve teorik eğitimin finanslarından sorumludur. Dış çevredeki gelişmeleri izleyen sistem ise kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa finanse edilir.

Teknik eğitim özel kesimini sorumluluğu ve yetki alanındadır. Bu eğitim türünün finansmanı özel sektör tarafından sağlanır. Karşılığında öğrencileri part-time olarak çalıştırır. Bunun karşılığında öğrencinin motivasyonunu sağlayacak bir ücret kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa ödenir. Başarılı olan öğrenciler için nispeten yüksek ücret ödenir böylece motivasyon sağlanır. Denetim kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa gerçekleştirilir. Önerilen eğitim sisteminin altyapı kesimi tarafından karşılanmalıdır.

İkinci aşamada etkin stratejik insan kaynakları geliştirmeye yönelik personel yetiştirecek bu sistemde katılımcılığın sağlanması için okul yönetimine öğrencilerin aileleri de dahil edilir. Ailelere sosyo-kültürel faaliyetlerde görev verilerek sorumlulukta sağlanmış olunur.

---

[5] DULUPÇU Murat Ali, **İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Konsepti Türkiye İçin Model ve Stratejiler** (Yayınlanmış Doktora Tezi) D.P.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 1996, ss. .317-320

7.2. Taklit Strateji

İnsan kaynaklarının doğası gereği sahip olduğu taklit edebilme yeteneği yüksek teknolojilere hızla ayak uydurup, benzerini Türkiye'de üretebilecek zemini hazırlar.

Taklit yeteneğinin ortaya çıkmasında beşeri sermayenin önemi büyüktür. İnsan kaynakları donanımının zengin olması taklidi kolaylaştırır. Ancak ülkemizde benzeri sermayenin çok donanımın fakir olması taklidi zorlaştırmaktadır. Bunun için Türkiye taklit stratejini uygulayabilmesi için özellikle Avrupa'da çalışan işçilerin üretim bilgisinden yararlanabilir.

Taklit stratejisi başarı ile uygulanabilirse

- ✓ Ar-Ge harcamalarından tasarruf sağlanabilir
- ✓ Etkin insan kaynakları gelişir
- ✓ Gelir artışı sağlanır
- ✓ Teknoloji üretmek kolaylaşır

7.3. Yoğunlaşma Stratejisi

Türkiye'de etkin insan kaynaklarının oluşumunda kaynak yetersizliği eğitimin kalitesinin giderek düşmesine neden olmaktadır. Bir de buna sosyal baskılar eklendiğinde her köye ve mahalleye okul kurma çabası kaynakları bilinen tüm dağıtım prensiplerinin dışında kullanılmasına neden olmaktadır. Bunun yerine eğitimin yoğunlaştığı ve kalitenin yükseldiği eğitim bölge veya merkezleri kurarak etkin insan kaynakları için gerekli yüksek vasıflı işgücü üretimi gerçekleştirilmiş olunur.

7.4. Yayılma Stratejisi

Etkin insan kaynaklarının gerçekleştirilmesi için uygun bir sosyal doku yaratılabilmesi bu sermaye türünün temel özelliklerinin yayılmasına bağlıdır. Türkiye'de özellikle ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranının düşük olması, gerekli ara personel üretimini de engellemektedir. Üniversitelerde yığılmaların engellenmesi için kaliteli orta eğitimin yurt sathına yayılması lise mezunlarının sosyal ve ekonomik getirilerini artıracaktır.

Yükseköğrenime ayrılan kamusal kaynaklar azaltılarak ortaöğretime aktarıldığında ara personel yetiştiren bu eğitim aşamasının kalitesi artacaktır.

Bu strateji sonucunda;

- ✓ İşsizlik azalır,
- ✓ Eğitimin kalitesi küresel standartlara yükseltilir,
- ✓ Etkin insan kaynakları artar.

SONUÇ

Küreselleşmenin şekillendirdiği rekabet ortamında rekabetçi üstünlükler ucuz işgücü ve hammaddenin bulunabilirliğinden, insan kaynakları ve yüksek teknolojiye kaymıştır. Bu mücadele içinde yer alan Türkiye'nin kalkınamamışsızlıktan kurtulması çağın gereklerine hızla ayak uydurmasına hatta şimdiden çağın ötesine ilişkin düşünceler üretmesine bağlıdır.

Kısaca küreselleşme olarak tanımlayacağımız küresel fırsatların yapılarla uyumlu hale getirilmesi sürecinde, bu süreci hızlandıran temel faktör olarak karşımıza insan kaynakları çıkmaktadır.

İnsan kaynaklarının Türkiye'de etkinleştirilmesi için önerilen konsept kamu-özel sektör işbirliğine dayalı eğitim sistemi modelidir. Özellikle yüksek verimlilikte ara personele ihtiyaç duyulan Türkiye'de teorik ve pratik eğitimlerin bir arada alındığı bir eğitim sisteminin varlığı bireyleri iş hayatında daha başarılı kılacaktır. Mikro düzeyde işletme ve birey açısından faydalı olan bu sistem makro boyutta üretim artışı ile birlikte refahın yükselmesine yol açacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BUTLER John, **Strategy and Human Resources Management**, Cincinati, 1991,

DULUPÇU Murat Ali, İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Konsepti Türkiye İçin Model ve Stratejiler (Yayınlanmamış Doktora Tezi) D.P.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖRKÇÜ Kazım, **İnsan Kaynakları**, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 26 Şubat 1995,

STEINER George, **Management Policy and Strategy**, 3.Baskı, New York, 1986.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

BİLGİ TOPLUMUNDA ULUSLARARASI REKABETEDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASINA YÖNELİK STRATEJİK YAKLAŞIM: DEVİNGEN YARATICILIK (INNOVATION)

Ergin UZGÖREN*

ÖZET

Sanayi toplumunun genel özelliğini simgesel olarak ifade eden "makineleşme" kavramı yerine, bilgi toplumunu simgesel ifadesi olarak "gezegen" kavramı kullanılabilir. Çünkü bilgi toplumunda; yaşayan kendi kendini yaşatan ve sürekli yenileyen bir sistem oluşmaktadır. Böyle bir sistem içinde uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratabilmek için sanayi toplumunun faktör yoğunluğuna dayanan stratejilerin yeterli olamayacağı görülmektedir. Bu nedenle bilgi toplumunda uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratılmasında "devingen yaratıcılık" stratejik bir öneme sahip olmaktadır.

Yapılan çalışmada, uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında ortaya çıkan bu değişim ve devingen yaratıcılığın bu değişim üzerindeki genel etkileri incelenerek, devingen yaratıcılık kapasitesinin arttırılmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

1. BİLGİ TOPLUMUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ULUSLARARASI REKABETEDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASI.

İletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler sonucunda global bir köye dönüşen dünyamızda, "Bilgi Toplumu" olmanın tüm insanlara dayattığı yeni davranış şekli söz konusudur. Bu davranış şekli üç temele dayanmaktadır:

- ✓ Küresel düşünmek,
- ✓ Yöresel davranmak ve
- ✓ Geleneklere bağlı yaşamak.

Bu davranış şekline uyum sağlayabilen kişiler, firmalar veya toplumlar bilgi toplumunun birer üyesi olabileceklerdir. Gelecekte egemen olacak kişi yada kurumlar, bu doğrultuda vizyon sahibi olan ve strateji geliştirebilenler olacaktır. Bilgi toplumuna uyum sağlayamayan kişi yada kurumlar ise, geride bırakılan sanayi toplumunun birer üyesi olmaya ve geleceği belirleme gücünü kaybetmekle karşı karşıya kalacaklardır[1].

1.1. Bilgi Toplumunun Gelişimi ve Genel Özellikleri

Batı toplumların tarihinde bir kaç yüz yıl aralıklarla büyük değişikliklerin meydana geldiği bilinmektedir. 20.yy'da temel değişimlerin gözlendiği bir yüzyıl olmaktadır.

Batı toplumlarının tarihinde ilk önemli değişimler on üçüncü yüzyılda başlamış olmasına rağmen; bilgi toplumunun temelini oluşturan ve tüm dünyanın kaderini etkileyen en önemli değişim, Johann Gutenberg'in hareketli tipograf matbaasını bulması ile başlamaktadır. Gutenberg'in bu buluşunu "basma" konusundaki yeni teknikleri oluşturmaya yönelik geliştirmesi ve kitap basımı için gerekli kağıdın Çin'de üretilmesi ile yeni bir aşama tamamlanmış olmaktadır. Çünkü bilgi artık kitaba aktarılarak, belgelendirilebilmekte, saklanabilmekte ve bilgiden yaralanabilecek diğer bireylerin kullanımına sunulabilmektedir[2].

Bu aşama sonrasında bilginin kitaba aktarılmasına yönelik olarak kullanılan "dil" in gelişim süreci yaşanmıştır. Yayınlanan kitap sayısının artışına paralel olarak bilgi aktarımı olanağı gelişmiştir. Bu gelişmenin verdiği ivmenin de etkisi ile Sanayi Devrimi aşamasına gelinmiştir. Sanayi devriminin etkisi altında "bilgi" üretim aşamasında daha çok ikincil bir faktör olarak algılanmıştır. Sanayi toplumunda makineleşme temel unsur olmuştur. Bu sebeple emek, sermaye, doğa ve girişimci gibi üretim faktörleri veya girdiler temel üretim faktörleri olarak görülmüş; fakat "bilgi" sadece bu temel faktörlerin üretim yapabilmek için kullandıkları bir araç olarak kalmıştır.

Ancak günümüzde "bilgi" nin -bilimsel bilgi birikimine, teknolojide ve iletişim (veri depolama, veri iletme) hızında elde edilen çok önemli gelişmeler sonucunda-

---

[1] Şeref OĞUZ, "**Glocalisation**", Milliyet, 13.12.1998, s.7.

[2] Daniel J. BOORSTIN, **Keşifler ve Buluşlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 487.

üretime doğrudan katılan bir temel üretim faktörü haline geldiği görülmektedir[3]. "Bilgi" nin üretim sürecinde etkin uygulanışı verimliliği hızlı bir şekilde arttırmaktadır.

Bilgi çağı, bilgisayarın yaklaşık 50 yıllık bir dönem içindeki gelişimi sonucu günümüzdeki ağırlığını hissettirebilmiştir. Dünyanın üretilen ilk bilgisayarı ENIAC, 1946 yılında halka tanıtılmıştır. ENIAC çok karmaşık hesaplamaları yapabilen ve tam 30 ton ağırlığında olan bir elektronik cihazdı. Bilgisayar teknolojisinin günümüzde geldiği düzey üzerinde en önemli aşama olan "transistörün" yaratıldığı ise, aynı gün ilan edilmiştir. Transistor bugünkü "chip"lerin temelidir. "Chip"teknolojisi bilgi çağının gelişiminde önemli bir yere sahiptir[4]. Bilgisayar Teknolojisinde, bilginin sürekli gelişim ve üretime uygulanması, verimliliği arttırarak maliyetleri düşürmektedir[5].

Bilgisayar endüstrisinde 18 ayda bir, performans iki katma çıkmaktadır. Eğer bu performans diğer tüm endüstriler tarafından gösterilebilmiş olsaydı; örneğin şu anda 2000 km hız yapabilen bir otomobil kullanıyor olabilirdik. Doğrudan doğruya bu tür bir karşılaştırma yapmak hem doğru hem de mümkün değildir. Ancak verilen bu örnek bilgi edinim ve aktarmada ulaşılan hızı ve bilgi toplumunun artan etkisinin ulaştığı noktayı vurgulamaktadır.

İletişimin hızı o kadar artmıştır ki; günümüzde saniyede 160 milyar bayt bilginin milyarda bir hata ile iletimi, gerçekleştirilebilmektedir. Böylesine yüksek bir hıza ulaşan iletişimin maliyeti 3 yılda yaklaşık %50 azaldığı için, fiziki mekanlar yada bilgi kaynakları arasındaki uzaklıktan (mesafeden) dolayı katlanılan maliyetler azalmaktadır.

Bu gelişmeler üretimin yapısını ve sürecini temelden etkileyerek "iş"in tanımını dahi değiştirmektedir. "İş" yaşamında esnek çalışmanın ve esnek ofislerin yaygınlaşması bilginin üretim için temel kaynak olmasının bir sonucudur. Çünkü bu sistemlerin yaygınlaşması sahip olunan "bilgi" nin hangi ortamda veya hangi saatte olunduğuna bakılmaksızın doğrudan doğruya üretim amacına yönlendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle bilgi toplumunda; yaratmanın, bilgiyi geliştirmenin ve bu gelişimi üretime uyarlamanın yeri ve zamanı bulunmamaktadır[6].

Bu bağlamda bilgi toplumunda;

- bilgi üretimi önem kazanmaktadır
- İlk aşamalarda nitelikli işgücü ön plana çıkmaktadır
- ileri aşamalarda bileşimci bilgiye ulaşmak gerekmektedir
- maddi mallar yerine bilgi kullanılarak bilginin üretilmesi ön plana geçmektedir
- bilgi birikimi sağlanmaktadır
- birikmiş bilginin sinerjik etkisi bilgi üretimi ve bilgiden yararlanmayı hızlandırmaktadır[7].

---

[3] Peter F.DRUCKER (Çev. B. ÇORAKÇI), **Kapitalist Ötesi Toplum**. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.101-105

[4] İlk üretilen chip 4 baytlık işlemciye sahipti Günümüzde ise video-oyunlarında dahi 64 baytlık işlemciler bulunmaktadır.

[5] Erol KUTLU, **Dünya ekonomisi** , Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s.76

[6] Edip E. ÖYMEN, "**İş' in Tanımı Değişiyor**", Milliyet, 30.11.1998, s. 18.

[7] İsmail Hakkı DÜĞER, **Stratejik Düşünce Analizi**, Ders Notları, Kütahya, 1998, s. 84.

Bilgi toplumunun bu genel özellikleri sonucunda ortaya çıkabilecek gelişmeler genel olarak şu şekilde özetlenebilir[8]:

- Ölçek ekonomileri artmaktadır.
- Taşıma ve depolama maliyetleri azalmaktadır.
- Dağıtım kanalları rasyonel çalışmaktadır.
- Faktör maliyetleri değişmektedir.
- Ülkelerin ekonomik ve sosyal koşulları değişmektedir.
- Kamu kesiminin kısıtlamaları azalmaktadır.

Diğer bir ifadeyle ekonomik yapı sanayi toplumunun mübadele ekonomisinden bilgi toplumunun sinerjik ekonomisine dönüşmektedir[9].

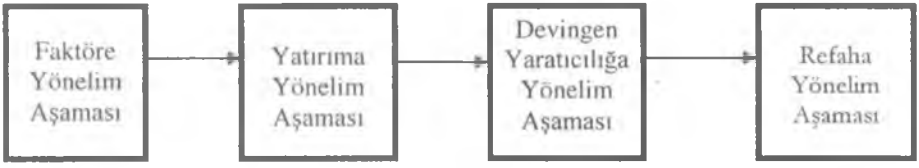
1.2. Uluslararası Rekabetedilebilirlik Avantajının Yaratılması

Dünyada meydana gelen bu gelişmeler sonucunda, uluslararası rekabetedebilirlik avantajı kazanmak isteyen ülkeler sanayi toplumunun bir yansıması olan temel üretim faktörü yoğunluklarına bağlı uzmanlaşma yolunu seçemeyeceklerdir[10].

Uluslararası rekabetedelebilirliğin yapısında denge değil sürekli değişimin olduğu görülmektedir. Sürekli değişim içinde olan rekabetedelebilirlikte avantaj kazanmanın temelini de sürekli verimlilik artışlarının oluşturduğu ileri sürülmektedir[11]. Sürekli verimlilik artışlarının elde edilebilmesi ise, devingen yaratıcılığa verilen önem ile paralellik taşımaktadır.

Çünkü bugün sahip olunan rekabetedebilirlik avantajı kısa bir süre içinde etkisiz hale gelebilir. Bir ülkedeki sanayilerin uluslararası rekabetedebilirlik avantajı kazanması ve bunları devam ettirmesi süreci dört temel aşama içinde incelenebilir. Bunlar; faktöre yönelim, yatırıma yönelim, devingen yaratıcılığa yönelim ve refaha yönelim aşamasıdır (Şekil.1)[12].

Şekil.1 Rekabetedebilirlik Avantajının Gelişim Aşamaları

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael E. PORTER, **Competitive Strategy: Tecniques for Analyzing Industries and Competitors**, The Free Press, New York. 1980, p. 287.

[9] DÜĞER, s. 84.

[10] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergin UZGÖREN, **Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı ve Türkiye Uygulaması**, Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992, s. 31-38.

[11] UZGÖREN, **Uluslararası**..., s. 15.

[12] UZGÖREN, **Uluslararası**..., s. 98' den. ...Michael E. PORTER, **The Competitive Advantege of Nations**, The Free Press, 1990, p. 545.

Aşamalardan ilk üçü; bir ülkenin rekabetedebilirlik avantajlarının birbiri ardınca gelişmesine ve sürekli olarak verimlilik artışı ile bağlantılı olmasını sağlayacaktır. Refaha yönelim aşaması ise; başlangıçta "ulaşılmak istenen amaç", ulaşıldıktan sonra, rekabetedebilirlik avantajında gerilemenin başlangıcı olmaktadır. Bu nedenle ilk üç aşama "gelişme dönemi", dördüncü aşama ise; "gerileme dönemi" olarak nitelendirilebilir[13].

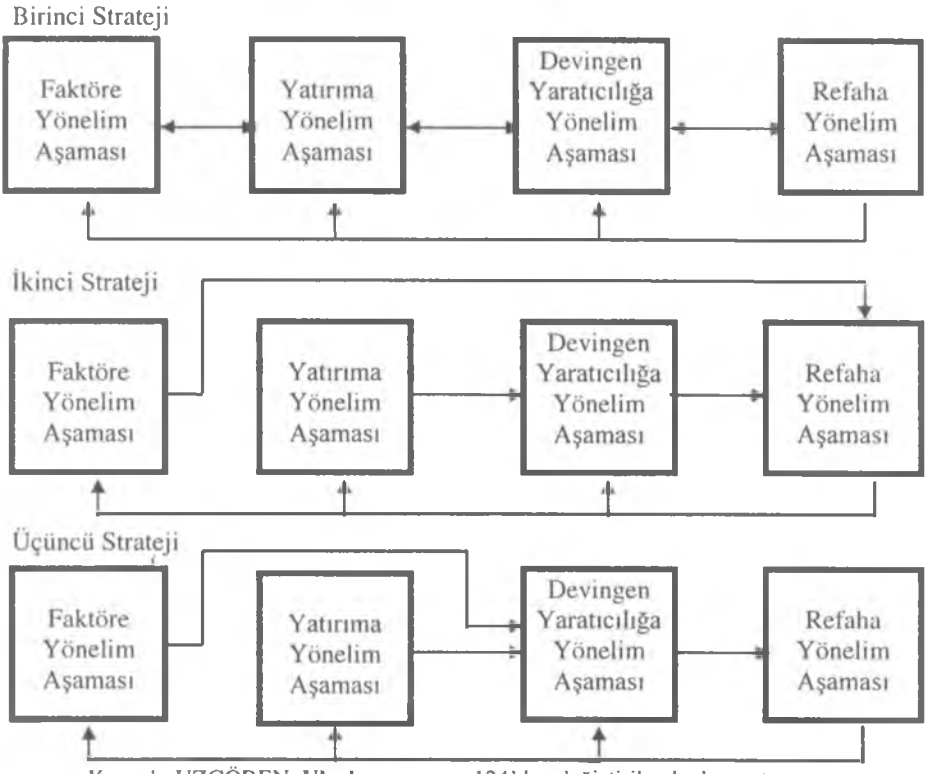
Uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında izlenebilecek üç farklı strateji geliştirilebilir (Şekil. 2).

- Birinci Strateji; rekabetedebilirlik avantajının gelişim aşamalarının sırasıyla geçilerek refaha yönelim aşamasına gelinmesi esasına dayanmaktadır.

- İkinci Strateji; faktöre yönelim aşamasından doğrudan doğruya refaha yönelim aşamasına geçişi içermektedir.

-Üçüncü Strateji; faktöre yönelim aşamasından devingen yaratıcılık aşamasına geçiş şeklinde ifade edilebilir.

Şekil.2 Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajının Yaratılmasında İzlenebilecek Stratejiler

Kaynak: UZGÖREN, **Uluslararası...**, s.124'den değiştirilerek alınmıştır.

[13] Rekabetedebilirlik avantajının gelişim aşamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. UZGÖREN, **Uluslararası...**, s. 98-119.

Birinci stratejinin uygulanması sanayi toplumu olma aşamasının da geçilmesini gerektirmektedir. Yatırıma yönelim aşamasında sadece belirli sanayilerde faktör yoğunluklarına dayanan rekabetedebilirlik avantajı yaratılabildiği için bir sonraki aşamaya geçilebilmesi, devingen yaratıcılığı teşvik edici ortamın oluşturulabilmesine bağlı olacaktır.

İkinci strateji, çok zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkeler için geçerlidir. Ancak bu durumda, yatırıma yönelim ile devingen yaratıcılık aşamaları geçilmediği ve uluslararası rekabetedebilirlik avantajı doğal kaynak zenginliğine dayandığı için bunun yerine geçebilecek farklı bir avantaj yaratılamayacaktır.

Üçüncü strateji, özellikle öncü ve destekleyici sektörler ile kültür ve eğitim altyapısını güçlendiren ülkeler için söz konusu olabilir. Bu altyapı direkt olarak bilgi derlemesi, yaratımı ve uyarlamasına yönlendirilebilir.

2. STRATEJİK BİR YAKLAŞIM OLARAK DEVİNGEN YARATICILIK KAVRAMININ GENEL TANIMI VE ETKİLERİ

2.1. Devingen Yaratıcılık Kavramının Genel Tanımı

Bilgi toplumundaki hızlı değişimi takip edebilecek şekilde bir rekabet edilebilirlik avantajı kazanılmasında stratejik bir yaklaşım olarak "devingen yaratıcılık" faaliyetleri önem kazanmaktadır. Uluslararası rekabetedilebilirlilik avantajı kazanmada; bazen firmaların yeni bir teknolojiyi veya yeni bir ihtiyacı kavramaları dahi gerekmeden, onları sadece atik bir şekilde kendi çıkarlarını düşünerek kullanmaları da önemlidir. Bu durumda da yine o firmalara kuruluş yeri olan ülkeler tarafından sağlanan koşulların büyük rol oynayacağı unutulmamalıdır.

Firmalar bir sanayide rekabetedelebilirlik avantajı kazanmak için daha verimli ve yeni üretim yöntemleri bulup veya mevcut olanları daha iyi kavrayıp uygulamaya koyabilmelidir. Firmaların bu tür girişimleri "devingen yaratıcılık" faaliyeti olarak isimlendirilebilir[14].

Bu çalışmada "devingen yaratıcılık" kavramı İngilizce' de yer alan "Innovation" kavramının eşdeğeri olarak kullanılmaktadır. Çünkü "innovation" kavramının Türkçe sözlük anlamı "yenilik, yaratıcılık" olarak belirtilmektedir. Ancak bu durumda "innovation" kavramının içinde bulunan dinamik öğeler tam olarak yansıtılamamaktadır. Çünkü, innovation; yeni teknoloji yaratma, bunu geliştirme, tekrar yenileme, gerekli değişiklikleri yapma ve sonuçta elde edilen bütün gelişmeleri uygulamaya aktarmayı kapsar. Ayrıca bunlara ilave olarak işletmeler yönünden innovation; rekabetedebilirlik avantajı yaratma sürecini de açıklamaktadır[15].

"Devingen yaratıcılık" kavramı geniş kapsamlı bir kavram olarak dikkate alınmaktadır. Bu anlamdaki devingen yaratıcılık kavramının kapsamına; daha ve-

[14] UZGÖREN, **Uluslararası**. ., s. 15.

[15] UZGÖREN, **Uluslararası** .., s. 16'dan, James Brian QUINN, "**Managing Innovation:Controlled Chaos**", Harvard Business Review, May-June, 1985, p.74.

rimli üretim yöntemlerini ortaya çıkaran teknolojik gelişmeler, ürün değişiklikleri, pazarlamada yeni yaklaşımlar, yeni dağıtım kanalları ve yeni rekabet-edebilirlik alanları dahil edilebilir.

Devingen yaratıcılık faaliyetlerinde özellikle Schumpeter' in kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan unsurlar olarak kabul ettiği yenilikler ve müteşebbislik temel hareket noktasını oluşturmaktadır[16].

Devingen yaratıcılık ile bir sanayide belirli bir değişiklik yapılması değil bu değişikliğin daha ileriye götürülmesi ve uygulamaya geçirilmesi önem kazanmaktadır. Pratik olarak devingen yaratıcılık oldukça olağan, güncel bir olaydır. Devingen yaratıcılık daha çok bu güncellik içindeki küçük bilgi birikimleri ile temel teknolojik ilerlemelerin bir araya getirilmesidir. Devingen yaratıcılığın sonucunda, daha önce varolmasına rağmen dikkatli bir şekilde araştırılmayan - diğer bir ifadeyle- "yeni" olmayan fikirlerin ortaya çıkarılması dahi genellikle mümkündür.

Devingen yaratıcılık belirli bir deha ürünü olabileceği gibi; sınırlı olan devingen yaratıcılık fırsatlarını kullanmaya yönelik bilinçli ve amaçlı bir araştırmadan da kaynaklanabilir. Bu fırsat alanları, firma yada endüstrinin içsel koşullarından veya sosyal ve entelektüel çevresinden de (dışsal) oluşabilir[17] (Şekil. 3).

Şekil. 3 Devingen Yaratıcılığın Kaynakları

Kaynak: DRUCKER, **"The Discipline..."**, s. 68'deki bilgilerden yararlanarak düzenlenmiştir.

Bu kaynaklar birbirlerinden kesin hatlarla ayrılamaz; aksine, iç içe geçmiş bir durumda devingen yaratıcılık faaliyetini etkileyebilirler. Her kaynağın doğal olarak taşıyabileceği risk, zorluk derecesi ve karmaşıklık farklı olsa bile, devingen yaratıcı-

[16] Devingen yaratıcılık faaliyetlerinde özellikle Schumpeter' ın kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan unsurlar olarak kabul ettiği yenilikler ve müteşebbislik temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mükerrem HİÇ, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1981, s. 53.

[17] Peter F. DRUCKER, **"The Discipline of Innovation"**, Harvard Business Review, May- June 1985, N.3, s. 67.

lık potansiyeli aynı zamanda birden fazla kaynağın etkileşimi sonucu ortaya çıkabilir.

2.2. Devingen Yaratıcılığın Etkileri

Devingen yaratıcılığın geliştiği ülke ekonomisinde elde edilebilecek kazançlar makro açıdan değerlendirildiğinde; temel etkileşim yönlerinin geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Devingen yaratıcılık temel olarak uygulandığı tüm alanlarda verimlilik artışı yaratarak bir ülke ekonomisinin uluslararası rekabetedebilirlik avantajının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasına yönelik olarak temelde farklı hedeflere yönelik stratejiler izleyen ülkeler, söz konusudur. Bu ülkeler arasındaki farklılık "uluslararası rekabetedebilirlik avantajının"

- ✓ ulaşılmak istenen bir hedef mi? yoksa,
- ✓ hedeflere ulaşmada bir araç mı?

olduğu yönündedir[18].

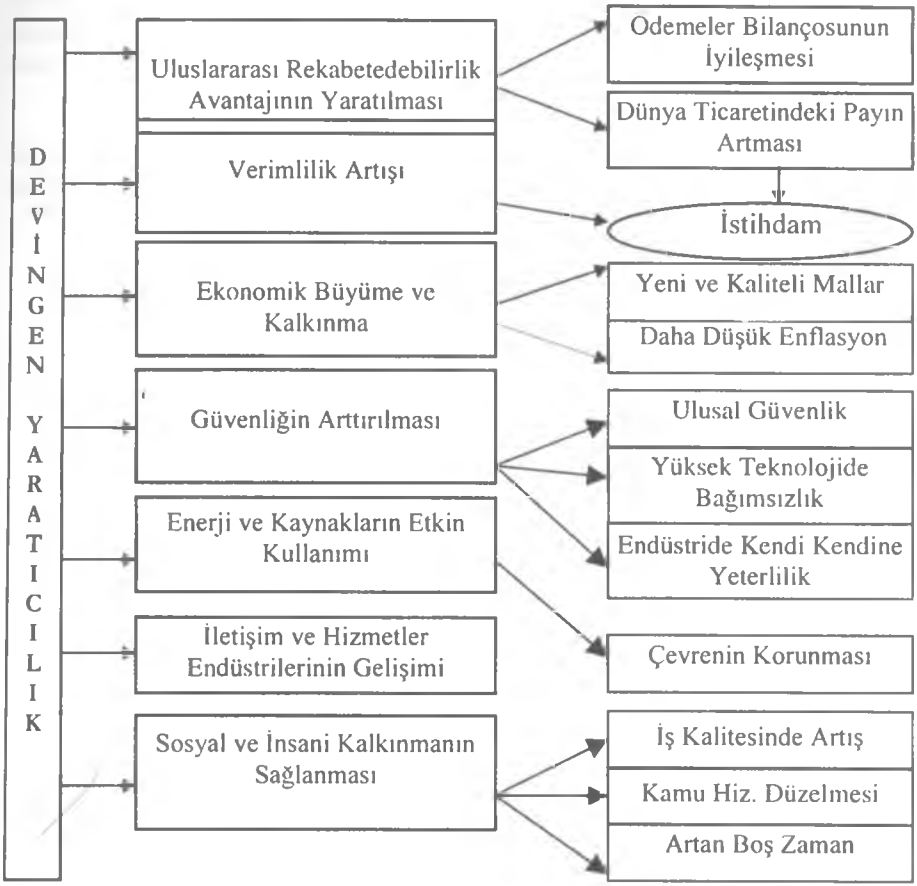
Ülkeler arasında hedef farklılığının bulunması uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında devingen yaratıcılığın stratejik önemini azaltmayacaktır.

Devingen yaratıcılığın sinerjik etkisi sonucu ortaya çıkabilecek kazançlar (Şekil.4) ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir[19]:

1. Verimliliğin arttırılması
2. Uluslararası rekabetedelebilirlik avantajının yaratılması
3. İstihdamın geliştirilmesi
4. Ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesi
5. Ulusal ve endüstriyel alanda güvenliğin arttırılması
6. İletişim ve hizmetler gibi sektörlerin gelişiminin sağlanması
7. Sosyal ve insani kalkınmanın sağlanması
8. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması
9. Çevrenin korunması
10. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlanması

[18] Ergin UZGÖREN, "**Globalleşen Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı**", Tavşanlı M.Y.O. Yıllığı, Ekim, 1995, s. 152.
[19] Roy ROTHWELL and Walter ZEGVELD, **Industrial Innovation and Public Policy**, Greenwood Press Westport, Conneticut, 1981, s. 57.

Şekil. 4 Devingen Yaratıcılık Sonucu Ortaya Çıkabilecek Kazançlar

Devingen yaratıcılık sonucu yukarıda özetlenen kazançların ortaya çıkabilmesi; bilgi toplumunun genel özelliklerine uygun bir stratejinin işlenmesine bağlıdır. Bu stratejinin ne olması gerektiğine ilişkin tüm firmalar veya ülkeler için geçerli olabilecek sadece bir stratejik model (reçete) geliştirilemez. Her ülke veya firma kendi alanında uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratabilmek için bilgi toplumunun dışsal etkilerini pozitif sinerjiye dönüştürebilmenin yöntemlerini geliştirebilmelidir. Çünkü henüz sanayi toplumu aşamasını dahi tam olarak tamamlayamamış toplumlarda, tüm bilgilerin derlenmesi sonucu oluşturulabilecek bir piramidin tabanındaki bilgilere sahip olmadan zirvedeki bilgilere sahip olunamayacağı bir gerçektir[20]

Farklı ülkelerin farklı stratejiler izleyerek elde etmiş oldukları devingen yaratıcılık kapasitesini ortaya koyabilmek için yapılan son çalışmaya göre ortaya çıkan ülke sıralaması Tablo 1.'de görülmektedir:

[20] Bilgi toplumunda ekonomik sistem hakkındaki ayrıntılı tartışmalar için bkz. DÜĞER, s. 86-88.

ABD' nin devingen yaratıcılık kapasitesinin gelecekte gitgide azalacağı, buna karşılık Japonya, İsviçre ve İskandinav ülkelerinin kapasitesinde ise artış görüleceği belirlenmiştir. Zaman içinde Japonya' nın devingen yaratıcılık kapasitesinde bir artış görüleceği beklentisinin temelinde; bu ülkedeki 1990' lı yıllarda oluşturulan devingen yaratıcılığın gelişimine uygun ortam ve Ar-Ge harcamalarındaki yüksek artış yer almaktadır.

ABD' nin sahip olduğu dezavantaj ise; devingen yaratıcılığına yönelik sinerjiyi büyük oranda savunma sanayiinden almış olmasıdır. ABD' nin devingen yaratıcılık kapasitesi üzerinde sosyalist blokun yıkılmasının olumsuz etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Devingen Yaratıcılık Endeksine Göre Ülke Sıralaması

1980	1993	1995	1999	2005
İsviçre	İsviçre	ABD	Japonya	Japonya
ABD	Japonya	İsviçre	İsviçre	Finlandiya
Almanya	ABD	Japonya	ABD	İşviçre
Japonya	Almanya	İsveç	İsveç	Danimarka
İsveç	İsveç	Almanya	Almanya	İsveç
Kanada	Danimarka	Finlandiya	Finlandiya	ABD
Fransa	Fransa	Danimarka	Danimarka	Almanya
Hollanda	Kanada	Fransa	Fransa	Fransa
Finlandiya	Finlandiya	Kanada	Norveç	Norveç
İngiltere	Avustralya	Norveç	Kanada	Kanada
Norveç	Hollanda	Hollanda	Avustralya	Avustralya
Danimarka	Norveç	Avustralya	Hollanda	Avusturya
Avusturya	İngiltere	Avusturya	Avusturya	Hollanda
Avustralya	Avusturya	İngiltere	İngiltere	İngiltere
İtalya	Y. Zelanda	Y. Zelanda	Y. Zelanda	Y. Zelanda
Y. Zelanda	İtalya	İtalya	İtalya	İspanya
İspanya	İspanya	İspanya	İspanya	İtalya

* Tahmini rakamları göstermektedir.

Kaynak: Meral TAMER, **"Yenilikçlikte ABD Geriliyor!"**, Milliyet, 06.02.1999, s. 8.

İsviçre'nin devingen yaratıcılıkta hep ön sıralarda yer alması ise, ilaç sanayinin gelişimine dayandırılmaktadır. Danimarka, Finlandiya ve İsveç gibi İskandinav ülkelerinin yükselen başarı grafiğinde ise, bu ülkelerde son dönemlerde özel sektörün Ar-Ge harcamalarındaki ciddi artışlar önemli bir rol oynamaktadır.

1980' li yıllara kadar önemli bir devingen yaratıcılık kapasitesine sahip olan Batı Almanya'nın ise, Doğu Almanya ile birleştikten sonra belirli bir gerileme kaydettiği gözlenmektedir[21].

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilgi toplumunda uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında bilgi üretimi, bilginin en verimli kullanımı ve üretim süreçlerine uygulanması yoluyla sürekli verimlilik artışlarına neden olan devingen yaratıcılığın stratejik bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Bu nedenle uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratmak; ister bir hedef isterse çeşitli hedeflere ulaşmada bir araç olarak düşünülsün devingen yaratıcılığın önemi azalmamaktadır.

Devingen yaratıcılık kapasitesinin arttırılabilmesi için; Devingen yaratıcılığın gelişimini engelleyen teknik, örgütsel, yasal, finansal ve piyasa yapılarına ilişkin engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak hükümetler veya işletmeler tarafından çeşitli tedbirlerin alınması önem kazanmaktadır.

Hükümetler tarafından:

- ✓ Toplumda devingen yaratıcılık kültürünün geliştirilebilmesi ve uzmanlaşmış üretim faktörlerinin yaratılabilmesi için, eğitim ve Ar-Ge ye önem verilmelidir. (Dağıtımcı eğitim sisteminin geliştirilmesi, öğrenmenin yaygınlaştırılması, Üniversitelerin bilgi üretiminin teşvik edilmesi, Teknoparkların kurulması v.b. tedbirler alınmalıdır.)
- ✓ Piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlamaya yönelik tedbirler alınmalıdır.
- ✓ Devingen yaratıcılığı engelleyecek çeşitli yasal engeller kaldırılmalıdır.
- ✓ Devingen yaratıcılığa yönelik faaliyetler ve yatırımlar öncelikle ele alınıp teşvik edilmelidir.

İşletmeler tarafından:

- ✓ Piyasa ve çalışma koşullarında meydana gelen değişimi algılayan yönetim anlayışı benimsenmelidir.
- ✓ Hizmet içi eğitim ve Ar-Ge ye önem verilmelidir.
- ✓ Devingen yaratıcılığın bir işletme kültürü olarak benimsenmesi için stratejiler geliştirilmelidir.

---

[21] Meral TAMER; **"Yenilikçilikte ABD Geriliyor!"**, Milliyet, 06.02.1999, s. 8 Ayrıca, 1980' li yıllar öncesindeki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: PORTER, **The Competitiveness...**, s. 89 ve E.M.F., **The World Competitiveness Report**, E.M.F. Foundation, August, 1990.

KAYNAKÇA

BOORSTIN, Daniel J : **Keşifler ve Buluşlar,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

DRUCKER, Peter F. (Çev. B. ÇORAKÇI) : **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

DRUCKER, Peter F. : "**The Discipline of Innovation**", Harvard Business Review, May-June 1985.

DÜĞER, İsmail Hakkı : **Stratejik Düşünce Analizi**, Ders Notları, Kütahya, 1998.

E.M.F. : The World Competitiveness Report, E.M.F. Foundation, August, 1990.

HİÇ, Mükerrem : **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1981.

KUTLU, Erol : **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.

OĞUZ, Şeref : "**Glocalisation**", Milliyet, 13.12.1998, s.7.

ÖYMEN, Edip E. : "**İş'in Tanımı Değişiyor**", Milliyet, 30.11.1998, s.18.

PORTER, Michael E. : **Competitive Strategy : Tecniques For Analyzing Industries and Competitors**, The Free Press, New York, 1980

PORTER, Michael E. : **The Competitive Advantege of Nations**, The Free Press, 1990.

QUINN, James Brian : "**Managing Innovation : Controlled Chaos**", Harvard Business Review, May-June, 1985.

ROTHWELL, Roy and ZEGVELD, Walter : **Industrial Innovation and Public Policy**, Greenwood Press Westport, Conneticut, 1981.

TAMER, Meral : "**Yenilikçilikte ABD Geriliyor!**", Milliyet, 06.02.1999, s.8.

UZGÖREN, Ergin : "**Globalleşen Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı**", Tavşanlı MYO Yıllığı, Ekim, 1995.

UZGÖREN, Ergin : **Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı ve Türkiye Uygulaması,** Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992.

GLOBAL ELEKTRONİK SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YİĞİT*

ÖZET

Bu makalede Dünya genelinde elektronik sektörünün özellikleri ve ülke örnekleriyle analiz edilerek, Türkiye açısından sektörün başlangıcı, boyutları,teknolojik ve ithalat açısından dışa bağımlılık ölçüleri incelenmiş ve elektronik teknolojisini üretme çabaları ortaya konulmuş ve öneriler öne sürülmüştür.

GİRİŞ

Dünya'da son yüzyılda, önemli buluşlar yapılmış, yeni teknolojiler geliştirilmiştir. Son 25 yılda ise elektronik teknolojisinde önemli buluşlar yapılmıştır.

Elektronik teknolojisindeki yeni buluşların bir çoğu hiç zaman kaybetmeden ekonomik hayata geçirilmiştir. Yeni elektronik araçlar üretilerek, başta hane halkı olmak üzere işletmelere ve tüm kullanıcılara sunulmuştur. Ancak üretilen her yeni teknoloji ürünün de ekonomik hayata geçirildiği söylenemez. Bazıları da sektördeki rekabet durumuna göre ileride yaygınlaşmak üzere beklemektedir.

* Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Kütahya

Dünya'da korkunç bir hızla ileri teknoloji ürünleri yaygınlaşmakta, sürekli daha yeni teknolojiler üretilmekte, bu konuda hiçbir sınır tanınmamaktadır.

Gerek Doğu Asya Ülkeleri, gerek ABD, İsrail gibi Batılı ülkeler elektronik konusunda çok ilerlemişlerdir. Her birinin bilim-teknoloji ve elektronik sektörü teşvikleri sektörün gelişiminde önemli roller oynamıştır.

Bu çalışmada bu ülkelerin sektörün gelişiminde ne tür yollar izledikleri, sektörün gelişim düzeyi, büyüklüğü gibi konularda bize ışık tutabilecek konular işlenmiş, Türkiye için elektronik sektörünün gelişimi ile birlikte ne gibi modeller önerilebileceği üzerinde çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır.

I. TEKNOLOJİ ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE ELEKTRONİK SEKTÖRÜ

1. Teknoloji ve Endüstri İlişkileri

Teknoloji bilimsel araştırma sonuçlarının endüstriye uygulanması olarak basitçe tanımlanabilir. Tarihte çeşitli kalkınma modelleriyle kalkınmış, sanayileşmiş pek çok ülke vardır. Ancak kalkınma ve endüstrileşme konusunda her ülke için uygulanabilecek kesin formüller yoktur. Sadece kalkınma/sanayileşmenin başlarında içe dönük, ithal ikameci, korumacı dış ticaret ve sanayileşme politikaları uygulanır. Endüstriler dış rekabete dayanacak hale geldikçe ihracat teşvik politikası uygulanmaya başlanır.

Ancak teknoloji ve sanayileşme konusunda devlet yönlendirici, subvansiyona yönelik müdahalelerde bulunabilir. Devlet ve teknoloji konusunda literatürde

En çok tartışılan iki alternatif görüş vardır:

1. Serbest Piyasa ekonomisi kendi kendine teknolojik ilerleme ve endüstrileşme için yeterlidir.

2. Kısa vadede devlet müdahalesi ve işletme-devlet işbirliği ile teknolojik gelişme ve endüstrileşme daha etkili olarak gerçekleştirilebilir. İkinci görüşü Joseph Schumpeter öne sürmektedir. Schumpeter'e göre ; birkaç büyük firmanın bulunduğu piyasalarda kısa vadeli piyasa bozuklukları, uzun vadede tam rekabet piyasasından daha fazla teknolojik ilerlemeyi sağlayabilir.

Schumpeter'den başka F. M. Sherer ve William Shepherd gibi öncü iktisatçılar da klasik modelin kaynak dağılımındaki eksikliklerini ifade etmişlerdir. Bir çok endüstrileşmiş ülke (özellikle Yeni endüstrileşen ülkeler, Japonya.. vb) serbest piyasa ekonomisi ile değil devlet müdahalesi ile özel sektörü teşvik ve subvansiyonlarla yönlendiren, bilimsel araştırmaları teşvik eden bir anlayışla endüstrileşmişlerdir (Anchordoguy:1988).

İki önemli sanayileşmiş ülke ABD ve Japonya'da teknoloji ve endüstri ilişkileri farklı zihniyetle gelişmiştir. ABD, daha çok serbest piyasa ekonomisini

yaygınlaştırmaya, tekelciliği önlemeye çalışırken, Japonya daha çok sübvansiyona dayanan bir endüstrileşme politikası izlemiştir.

Ayrıca Japonya demir-çelik, otomobil ve yarı iletkenler sektörü gibi stratejik sektörler seçerek özel teşvikler vermiştir. Elektronik sektörü de bu sektörlerden biridir. Elektronik endüstrisi Cable ve Calrk'ın tanımıyla :elektrik akımlarını değiştirme özelliği olan aktif elemanlarla, elektronik devreleri birleştiren, kullanan ürün ya da sistemlerdir (Benjamin ve Knudsen:1994).

2. Elektronik Sektörünün Teknik Yapısı

Elektronik sektörü genel olarak literatürde ;1. Dayanıklı tüketim malları endüstrisi, 2. Profesyonel elektronik cihazları endüstrisi, 3. Elektronik devre elemanları (component) gibi üç ana gruba ayrılarak incelenmektedir (Zeren :1975:134).

Profesyonel elektronik cihazları endüstrisi de;a. Haberleşme cihazları endüstrisi ve b. Diğerleri olmak üzere iki ayrı grupta incelenmiştir. Gruplama açısından gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında çok değişik yöntemler izlenmiştir. Ancak genelde yukarıdaki gruplama geçerlidir. 1992 yılında yapılan 3. İzmir İktisat Kongresinde yapılan sınıflama daha sistematik ve açıklayıcıdır. Bu sınıflamaya göre: 1. Grup: Bileşenler sektörüdür (Components), 2. Grup: Tüketim elektroniği cihazları, 3. Grup: Diğer profesyonel ve endüstriyel cihazlar, 4. Grup: Askeri elektronik cihazlardır, 5. Grup:Bilgisayar ve bilişim teknolojileri (software).

Ayrıca Türkiye'de tüketici elektroniği ürünlerine "kahverengi eşya" da denmektedir (Aytuğ ve Kühaylan:1995:143).

Bileşenler sektörü, sektörün en önemli alt sektörü olup, tüm elektronik sanayinde ilerlemiş ülkeler öncelikle bileşenler sektöründe ilerlemişlerdir. Çünkü montaj sanayinde çok ileri tesisler kurulsa bile teknoloji 6 ayda eskidiği için bileşenler sektörü ve kendi teknolojisini üreten ülkeler daha başarılı olmuşlardır.

II - ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN GLOBAL GÖRÜNÜMÜ

Elektronik sektörü Dünya' da 1950'lerden sonra transistörün bulunuşu ile ivmeli bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Daha önce lambalı radio, tv ve bilgisayarların çok yer kaplaması yarıiletken teknolojisinin gelişmesi ile son bulmuş, artık nohut tanesi kadar alıcı/vericiler, insan damarlarında dolaşan uzaktan kumandalı mikro cerrahlar, motorlar yapılmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda diğer elektronik, bilgisayar, elektromanyetik alanındaki gelişmelerde hep bu dönemlere Rastlar(Kavrakoğlu, 1990). Elektronik sektöründe en önemli yarı iletken olan Transistör konusundaki çalışmalar aslında daha da gerilere gider.

1947'de William B. Shocklei ve Bell laboratuarlarından bir grup mühendis takımı ilk transistörü yapmış. Transistör, eski radio tüplerinin yerini almış ve böylece pille de çalışan çok daha küçük boyutlu her türlü elektronik ürün imal edilebilir hale gelmiştir(Yoffie ve Cassaras:1994:55). Ancak 1947'de yapılan bu ilk transistör germanyumdan yapılmıştı. 1954'te ise Texas Instruments silisyumdan

transistör yapmayı başarmıştır. 1958'de de 500. 000 transistörü içerecek entegre devre (tüm devre= IC=Integrated Circuit) yapımını gene Texas Instruments başarmıştır(Tablo-2-).

Yarı iletkenler (semiconductors) sektörü elektronik sektörünün kalbidir.

Yarıiletkenler endüstrisi büyük ölçüde germanyum, silisyum gibi madenlere dayalıdır. Bu nedenle ABD'de sektör, "silikon vadisi" denen bir bölgede teknoparklar oluşturularak geliştirilmiştir. ABD ve Japonya'da sektörün öncelikle gelişmesi geniş ölçüde bu ülkelerde ar-ge çalışmalarının ve harcamalarının yoğun olmasına bağlanmaktadır. Son yıllarda teknolojinin endüstriye uygulanma süreci gittikçe kısalmaktadır(Tablo - -). Örneğin buhar makinesi bulunduktan 150-200 yıl sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandığı halde, günümüzde ileri teknolojiyi temsil eden mikro işlemciler 5-10 yılda endüstride yaygın olarak kullanılmaktadır.

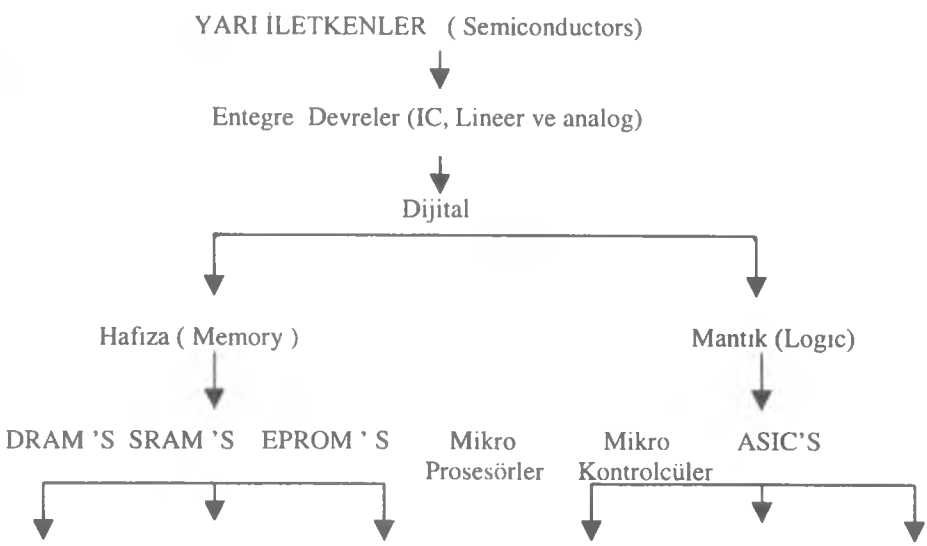
Tablo 1
"Keşfedilişinden Ekonomik Seviyede Kullanım Yaygınlığına Ulaşana Kadar Teknolojiler için Gerekli Tahmini Süre

Buluş	Yayılma süresi
Buhar Makinesi	150-200 yıl
Televizyon	40-55 yıl
Otomobil	25-30 yıl
Vakum tüpleri	25-30 yıl
Transistör	15 yıl
Fotokopi	15 yıl
Mikroprosesörler	5-10 yıl

Kaynak:Aungles, S. B. -Parker, S. R.1988, s. 107. Kurtulmuş,1996 s. 130

Yarıiletken (semiconductor) teknolojisi elektronik endüstrisini temelden değiştirmiştir. Elektronik devre elemanları endüstrisi son 50 yılda yarı iletken ve katı hal teknolojisi ile çok hızlı gelişmiştir(Zeren:1975:136).

Tablo 2
Yarı iletkenler Ailesi

Dram: silinebilir, depolanabilir hafızaların genel adıdır.

Sram : Aynı özelliklere sahip fakat daha pahalı hafızadır.

Eprom : Ultroviyale ışınları ile silinebilir, sonra yeniden programlanabilir.

Mikroprosesorler ve mikro kontrolörler:Dramlar ve diğerleri gibi bilgiyi depolamaktan çok bilgiyi işleme esasına dayalı olarak üretilirler.

Asic : Uygulamaya özel entegre (tümleşik) devre

Kaynak: Yoffie, Casseres, a.g.e., s. 56.

1. ABD

İlk pazarlanabilir chip 1964 tarihinde ABD Başkanı John Kennedy zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Bu çip ilk uzay çalışmaları ile kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca zamanla teknoloji geliştikçe doğal olarak fiyatlarda da düşme görülmeye başlamıştır. Örneğin 1964 yılında 64 elemanı ihtiva eden bir çip 32 $ iken, 1971'de binlerce elemanı barındıran bir çip 1 $'a satılmaya başlanmıştır.

1980'li yılların ortalarında Dünya genelinde 150-200 firma vardı. 1985 yılında en büyük 10 firmanın % 60'ı ABD'ye aitti. Endüstride çok sayıda firma olmasına rağmen sadece beş tanesi toptan çip satışına hakimdir. Bu firmalar; Texas Instruments, Motorola, Intel, National Semiconductor ve Advenced Micro Device'dır. Bunların 1986 satışları ABD satışlarının % 40'ına ulaşmıştır.

ABD'de elektronik sektöründe emek maliyetlerini asgariye indirmek için 1980'lerde ortak bir strateji izleyerek elektronik yatırımlarını kıyı ötesine taşıyan

ya da Meksika sınırında ihracat işleme bölgelerinde, ya da bir çeşit serbest bölge olan maquladoralara (ikiz fabrika) aytırımlar artmaya başlamıştır. Örneğin:Commonwealt Karaip adalarından Barbados, St. Lucia, St. Kitts gibi yerlerde ABD kökenli yatırımlar artmıştır. Buralarda imalat genellikle kit sistemine dayanır. Çalışanların % 90'ı kadındır. Hammaddeler fax ile Japonya, Tayvan, Brezilya veya Meksika'dan istenir. Mamul mallar da aynı yolla Barbados'tan her gece Porto Riko'ya gider. Bu üretim Fordizmden kopma anlamında esnek üretim anlayışına dayanır.

Tablo 3
Dört ABD Kökenli Elektronik Firmasının
Belli Başlı Özellikleri

FİRMA	ÜRÜN ÇEŞİDİ	ABD PAZAR PAYI
1. MOTOROLA	Dram, Asıc, Cep telefonu	% 40
2. TEXAS INSTRUMENTS	Dram, Asıc, Bilgisay.	1985'te yarı iletkende dünya 1. si, 1987'de 5. sıraya düştü
3. INTEL	Dram, eprom, Mikroprosesor	Mıtsubıshı (Japon), Samsung ve AMD (G. Kore) firmaları ile işbirliğine gitmiş
4. NATIONAL SEMICONDUCTOR	Logıc, optoelektron.	Fairchild firmasını satın aldı. 1986'da Xerox ile Asıc üretim anlaşması yaptı. Japonya'da atılım yaptı.

Kaynak : Yoffie ve Casseres , 1994'ten derleme.

2. İSRAİL

Genelde dünyanın dört bir yanından vatanı olmayan bir çok kişinin Göç ettiği İsrail, küçük nüfusuna rağmen, tarım ve sanayide bir çok Sektörde radikal yenilikleri denemekte ve başarı ile uygulamaktadır. İsrail'de elektronik sektöründe en önemli teşvik aracı; insan kaynaklarına olan çok büyük yatırımdır. Eğitim sistemi geleneksel olarak pratik bilimsel becerilere dayanan bir eğitim sistemidir.

İsrail bilgisayar yazılım endüstrisi yılda % 20 – 25 arasında büyümektedir İsrail'de belli başlı software (yazılım) ve hardware (donanım) üreticileri BM, Digital, Motorola, Intel, Microsoft, Stratus, Applied Material, Sterling ve diğerleri Ar-Ge merkezleri kurmuşlar ve ortak yatırımlara gitmişlerdir. İsrail'de 200 den fazla yazılım firması ve 15000 den fazla bilgisayar bilimcisi, Technion denen bir teknoloji enstitüsü devamlı elektronik sektöründe yeni aşamalar kaydetmektedirler. 1984-1993 yılları arasında yazılım Ürünleri ihracatı 5 milyon Dolardan 180 milyon Dolar'a çıkmıştır.

1991 den beri İsrail software endüstrisi ABD sermaye piyasasında 120 milyon $'ı aşan bir işlem hacmine ulaşmıştır (Israel's software industry:1995).

İsrail elektronik sektörü hisse senetleri ABD'li yatırımcılar için Kanada'dan sonra ikinci büyük yabancı piyasadır. İsrail' li 70 kadar şirket ABD Wall Street Borsasında kayıtlıdır. Ayrıca İsrailli teknoloji şirketleri sinerjetik ya da benzeri alanlarda önemli uluslar arası şirketlerin hedeflerini devralmaktadırlar. Örneğin; Nicecom otomatik para çekme makinalarında ABD li lider şirket 3-Com'un liderliğini devralmıştır. Lannet ise 1995 yılında kurulan İngiliz Kökenli Madge firması ile birleşmiştir. Telefon ve radyo haberleşme alanında yüksek teknolojiyi temsil eden iki önemli şirketler grubu Tadiran Grubu ve Telrad önde gelmektedir. Bunların dışında yabancı önemli elektronik firmaları da İsrail'de araştırma merkezlerini kurmuşlardır.

Örneğin, IBM İsrail'in Hayfa kentinde kendi uluslararası bilim merkezinde, Motorola, NS ve Digital firması da Jerusalem ve Herzliya'daki Ar-Ge merkezlerinde yeni kuşak mikroişlemcileri Geliştirdiler. Üstelik ücret düzeyi ABD'den farklı olmamasına rağmen Bu firmaların İsrail'de ar-ge merkezleri kurmaları çok anlamlıdır. Nüfusu 6 milyonu bulmayan böyle bir ülkenin elektronikte bir "mini Süper güç" olmasının nedenleri :devletin verdiği teşviklerdir. Devlet finansal destek ile endüstriyel arg-ge organizasyonu ile teşvikler vermiştir. İsrail'in ar-ge harcamaları Gayrisafi yurt içi hasılasının % 2. 5'unu oluşturmakta ve dünyanın bu açıdan 5. Ülkesi konumuna gelmiştir. Ayrıca Dünyanın dört bir yanından gelen göçmenlerle İsrail uluslar arası bir ağ görevi görmüştür. Bugün Çin, Hindistan, Orta Doğu, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi geniş bir pazara İhracat yapmaktadır(Israel Export Institute, 1997).

Ayrıca elektronik sektörü konusunda ABD ile yakın ilişkiler ve destek çok fazladır. ABD ile İsrail arasında " iki uluslu(binational)"Endüstriyel ar-ge vakfı ve ABD –İsrail Bilim ve Teknoloji Komisyonu kurulmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği ile ticaret anlaşmaları da yapılmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ

Avrupa kökenli elektronik firmaları Asya firmaları kadar büyük çaplı üretim ve satış hacmine sahip değillerdir. Avrupalı elektronik firmaları da yarı iletkenler, opto-elektronik ve profesyonel cihaz üretimiyle ilgilenmişlerdir. Avrupa'da elektronik sektörü daha çok dikey entegre olmuş, farklılaşmış birkaç büyük firmadan oluşur.

Alman Siemens, Hollandalı Philips, AEG, Telefunken gibi isimler ünlüdür. Bilgisayar konusunda ise global bağlamda Avrupalı üreticiler pek tehdit edici boyutlarda değillerdir. Olivetti (İtalyan), Siemens-Nixdorf, Bull (France), ICL(Fransa) gibi firmalar belli başlılarıdır. Ancak bunlar da ABD'ye yatırım yapma ya da ortak yatırımlara baş vursa da Asya ülkeleri gibi büyük çaplı ve ucuz üretim olmadığından ihmal edilebilir.

Tablo 4
Avrupa Birliği Birliği Elektroniklerinde
Üretim, Satış ve Dış Ticaret (Milyon ECU)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Satış	29	33	34	38	42	47	52	54	55	51	47
Üretim	25	29	30	32	34	37	41	43	42	39	36
AB-dışı ihracat	3	4	4	6	6	6. 5	7. 3	8	8	9	10
AB-Dışı ithalat	7	8	8	12	14	17	19	19	21	21	21
Ticaret Dengesi	-4	-9	-3. 7	-6. 4	-8	-10	-11	-11	-13	-12	-11

Kaynak : Panorama, 1994, s. 10-27, Semra Aytuğ ve Sümer Kükeylan, a. g. e. s. 143.

4. ASYA PASİFİK GRUBU ÜLKELERİ

Doğu Asya YSÜ(Yeni sanayileşen ülkeler : NIC's : Newly Industrıalısıng .Countrıes), ya da " Asya Kaplanları, dörtlü çete "(four gang)" gibi isimlerle de anılan G. Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong, gibi ülkeler, bunların yanında Japonya, Malezya ve Filipinler gibi ülkelerde Asya Pasifik Grubu ülkelerdendir. Bu grupta yer alan ülkeler kalkınma süreci açısından çok ilginçtirler. Hong Kong dışında hemen hepsi daha devletçi, teşvikçi politikalarla, küçük sanayi ve merkeziyetçi olmayan, yerel kalkınma modeliyle kalkınmışlar ve ihracat devi haline gelmişlerdir.

Endonezya'da ise, 18 .endüstri grubunda elektronik, elektrik araçları Çelik ve makine, tekstil gibi belli başlı alanlarda yabancı lisans anlaşmaları altında, 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı öncülüğünde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 3. Beş yıllık kalkınma planında ise Tv, radyo, telekomünükasyon araçları, veri işleme araçları, telefon üniteleri, santralları, elektrik motorları gibi yeni ürünler sanayi geliştirilmiştir. Elektronik sanayi üretiminde ortalama büyüme ;1987/88 döneminden 1992/93 dönemine kadar % 29'dan % 44'lere kadar artmıştır(Export Trade Showcase, 1993).

A. Japonya

Japonya ve diğer Asya ülkelerinde elektroniğin özel bir önemi vardır. Japonya başlangıçta ABD teknolojisini taklit ederek elektronik piyasasına, biraz geç girmiştir.

Japonya'nın günümüzdeki kalkınma başarısı her ne kadar son 30 Yıla atfedilse de, aslında ekonomi tarihinde 1868'lere, Prens Meiji Dönemine kadar giden reformların, (tarım reformu, sanayi teşvikleri) Mitsui hanedanlığı döneminde insani sermayeye olan yatırımın. Yurtdışında beyin yetiştirme politikalarının, taklit teknolojinin hepsinin payı vardır. Japonya'da devletçiliğin aksine piyasa ekonomisi daha hakimdir. Devlet küçüktür. Örneğin; demir-çelik, elektronik, havayolları,

telekomünükasyon, otomobil, uçak, gemi yapımı, demiryolları, bankacılık gibi belli başlı sektörlerde devletin sahipliği Fransa, İtalya ve İngiltere'dekinden daha düşüktür. Vergi gelirleri ise GSYİH'nın %'si olarak Japonya'da % 27'dir. Bu oran Almanya'da % 38, Fransa'da % 48, İngiltere'de % 39'dur. Vergi gelirleri Japonya'da küçük olduğu için doğal olarak kamu harcamaları da küçüktür. Bu nedenle Japon hükümeti "minimalist"tir, dirigiste değildir(Okimoto:1989).

1953 yılında Japonya elektronik sektöründe yatırım yapmaya başlamış ve 1971'lere kadar üretim 8. 5 kat artmıştır. Teknoloji açığını kapamak için ABD'den yüksek patent ücretleri ödenmiştir.

Elektronik üretim değeri 1968 yılında 5166 milyon Dolar'ı bulmuştur.

Japonya'da1969 yılı için renkli tv üretimi 4 milyon adet ve satış hasılatı 1111 milyon Dolardır. Siyah-beyaz tv üretimi 6- 7 milyon adettir. 1970 yılı için toplam tv üretimi 12 milyonu aşmıştır. Radyo üretimi ise aynı yıl için 40 milyon adede ulaşmıştır.

Japon telgraf ve telefon şirketi telekomünükasyon alanındaki ürünlerin % 50'sini almaktadır. Japonya elektronik sektörüne " tersine mühendislik" denen özellikle ABD ürünlerinin taklidi ile girmiştir.

1970'lerin ortalarında ABD pazarının 1975 resesyonu nedeniyle üretim kapasitesini düşürmeleri üzerine Japonların üretimi kesmeyip yatırımlara devam etmeleri ve büyük üretim ve düşük maliyet yapısını yakaladılar.

1970'lerde Japon Hükümeti elektronikte işbirlikçi stratejileri koordine etmede önemli bir rol oynadı. MITI (Japon Uluslar arası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı) dram üretimini planladı ve dikey birleşmiş beş büyük firmayı proje için seçti. Proje finansmanının %60'ı özel firmalarca finanse edildi. Ayrıca faizsiz kredi ve devlet kökenli bilim adamları istihdam etti.

Özellikle 1987'lerde Dram ve Sramlarda hakim konuma geldiler. Yükselen Yen kuru ve Yoğun G. Kore rekabeti Japon firmalarını "suni zeka" konusunda kitle ürünlerinden daha yaratıcı araştırmalara, daha yeni malzeme araştırmalarına yöneldiler. Bir çok Japon firmaları ABD' li rakiplerine karşı farklı stratejiler izlediler. Örneğin ABD' li firmalar ürünlerini teknolojik sınırları zorlayıcı bir şekilde üretirken, Japon firmaları yüksek karlar ve düşük maliyetli üretime yöneldiler. Ayrıca 1986'da tesis ve ekipmana çok büyük yatırımlar yaptılar, daha fazla otomasyon uyguladırlar. Sonuçta tesislerinin 2/3'ünü 2 mikronun altında genişliğe sahip çipler üretmek için organize ettiler. Oysa ABD'deki firmaların sadece % 50'si bu konu ile ilgileniyordu. Büyük Japon imalatçılar yüksek oranda farklılaştılar. Japon yarı iletken üretiminin % 50'si ihraç edilmeye başlandı.

Japonya'nın toplam elektronik satışlarının % 60'ını elinde bulunduran ve ABD 'nin ünlü elektronik firması General Elektrik ile sık sık karşılaştırılan beş önemli elektronik firması: NEC(Nippon Electric Co.), Toshiba, Hitach, ve Fujitsu'dur.

Hitachi, dünyanın en büyük dram üreticisidir. ABD'li elektronik Firmaları Motorola, Texas Instruments, Olivetti gibi firmalarla Lisans anlaşmaları yapmıştır.

B. Güney Kore

Kore savaşı 1950'de başladığında ekonomi yüksek enflasyon ve fazla tüketim sıkıntıları çekiyordu. G. Kore Ekonomisinin yeniden yapılanmasında Yabancı sermayenin yararı çok fazla olmuştur.

Tablo 5
Güney Kore Endüstriyel Büyüme Paterni

	1946-1952	1953-1957	1958-1967
Gelişme Aşaması	Nihai ürünlerin dış yardımla ithalatı	Tüketim malları endüstrisinin gelişmesi	Tüketim malları endüstrisinin düşüşü ve üretim malları endüst. gelişmesi
Belli Başlı Endüstriler	Yok (Kore savaşı)	Tekstil, deri, kağıt, gıda	Hafif makine, elektronik, tekstil, gübre, ekipman
Dış Ticaret			Tüketim malları
İhracat			
İthalat	Nihai tüketim malları	Sermaye mamulleri ve yarı mamul mallar	Sanayi mamulleri ve yarı mamuller

Kaynak: Kyong Dong Kim, Political factors in the formation of the Entrepreneural Elite in South Korea, China, Korea and Taiwan, Vol 2, The Political Economy of East Asia, 2, 1995, a. g. e. s. 469

1960'lı yıllarda G. Kore'de devletçi bir ekonomi politikası hakim iken yabancı sermaye teşvik edildi. Ticaret liberasyonu ve ihracatın teşviki yanında yabancı sermayeye fazla güveniliyordu. Yabancı sermayenin en önemli kaynağı Japonya idi. Bunun diğer bir önemli nedeni de Japonya'ya aşırı borçlanması idi. 1970'de ilk ihracat işleme bölgesi (export process zone) kuruldu. İhracat işleme bölgeleri yerel piyasadan ayrılarak yabancı yatırımcılara parçalandı.

G. Kore'de elektronik sanayinin gelişimi 1967'lere rastlar. Bu dönemde en önemli girişimci sınıf ; " politik kapitalistler (political capitalists)" denen, politik bağlantılar nedeniyle kredi alan kesimdir. Örneğin zamanın hükumet Başkanı Syngman Rhee Hükümeti 40 özel firmaya 3 milyon Dolar'ı aşkın kredi vermiştir.

1980'lerde Güney Kore Japon ya da ABD kökenli lisans ya da tersine mühendislik (reverse engineering) sayesinde bu ülkelere rakip hale gelmeye başladı.

Yükselen Yen, Devlet desteği, düşük maliyetler ve ucuz emek gibi olumlu faktörlerden yararlandılar. 1987'de Kore kapasite olarak Dünya yarı iletken üretim kapasitesinin % 6-7 sine ulaştığı halde Pazar payı sektördeki dünya pazarının ancak % 2-3'üne ulaşıyordu.

Beş büyük Kore'li elektronik firması : Samsung, Hyundai, Gold Star, Korean Electronics, ve Daewoo 'dan hiç biri yakın kapasite ile çalışmıyordu. 1986 yılında Kore, bir " Yarı iletken İşbirliği Araştırma Projesi" başlattı. Proje büyük ölçüde devlet fonları ile finanse edildi. Proje 119 Milyon $ lık 4 megabaytlık Dram üretmeyi amaçlıyordu. Korenin dünyanın en modern fabrikalarına Sahip olduğu ve son yıllarda sektörün dünyada % 10'unu ellerinde bulundurdukları tahmin edilmektedir.

1988'de G. Kore'nin % 40'ı ABD'ye yapılan ve içersinde Daewoo bilgisayarlarının bulunduğu ihracatı 59 milyara ulaşmıştır. G. Kore, ABD TV ve video aygıtı parçacığı pazarını Japonya'nın elinden almıştır. 1987'de Kore'nin elektronik parçacığı üretimi 17. 4 milyar Dolar'a ulaştı. Bu rakam 1986'dan bu yana % 44'lük bir artış anlamına gelmektedir. İhracat 11. 2 milyarı buldu. Kore'nin elektronik Teknoloji Enstitüsüne göre elektronik endüstrisi, otomotiv ya da makine endüstrisini geride bırakarak, Kore'nin, en büyük imalat sektörünü oluşturabilir (Naisbitt , Aburdene, 1990).

C. Taywan

Tayvan başlangıçta Çin'in bir ili idi. 1950'de Çin sermayesi büyük oranda inşaat ve hizmetler sektörüne girmiş, sonra derece derece tekstil ve çimento sektörlerine kaymıştır.

Tayvan başlangıçta devletçi bir ekonomiydi. 1958'den 1962'ye doğru ithal ikameci stratejiden dışa dönük stratejiye doğru ilerledi. Bu dönemde yabancı sermayeye açılmada bu strateji ile birlikte uygulandı. 1969 yılında 5. Dört Yıllık Kalkınma Planında emek yoğun üretimden daha sermaye yoğun sanayiye yönelerek, elektronik, petro-kimya, nihai mallar, ağır elektrikli makineler ve gemi inşa sanayine yöneldi. 1980 sonrasında Tayvan sermaye ihracatçısı durumuna geldi.

Devlet yerel araştırma enstitüleri ile, yerel firmalar ve yabancı firmalar arasında yüksek teknolojili endüstrilerde yakın bağlar kurmaya çalıştı.

Hsinchu bilim parkı kuruldu. Çünkü dışarıdan alınan teknoloji çok pahalıya mal oluyordu. Yüksek royalti ödemeleri elektronik ve makine sanayinin de içinde bulunduğu bir çok kolda maliyetleri arttırıyordu.

Tayvan'da ilk televizyon endüstrisi yabancı sermaye sayesinde kurulmuştur. 1962'de Tayvan'da 41 tv üreticisi vardı. Bunlardan biri de ABD kökenli bilgisayar firması Ampex idi. Ekonomilk işler Bakanlığı yerli firmaları yabancı firmalarla plastikten, elektroniğe kadar ortak yatırımlar yapma yönünde zorlamıştır. Fakat 1979 yılında bunların 21'i ayakta kalabildi. Ayakta kalan firmalardan 7'si yabancı, 4'ü Çin firması idi(Myers:1984). 1960-1973 yılları arasında ihracat kökenli sanayileşmede ilk büyük

yabancı yatırımlar Koachsiung'daki İhracat İşleme Bölgesine (EPZ= Export Process Zone)geldi. Bu yatırımlar ucuz kadın işgücünü ithal parçaları re-export için monte etmede kullandılar. Tayvan'ın elektronik endüstrisi bu şekilde Başlamıştır(Gold:1988).

Daha küçük yatırımcılar tarife engellerini aşmak ve riski yaymak için yerel iş adamları ile ortak yatırımlara gittiler.

1982 yılında Tayvan 1. 8 milyar $'lık bilgisayar parçaları ihraç etti. Bu rakam toplam ihracatının % 9'u idi. ABD'deki rakiplerinden % 30 daha ucuza elektronik üretimini gerçekleştirmektedir. Tayvan'ın ihracat başarısında hükümetin kurumsal düzenlemelerinin de payı büyüktür. İlk ihracat bölgeleri (export zones) 1966'da Koahsiung , Nantze ve Taichung'da kuruldu.

Yabancı sermayenin de gelişmede payı büyük oldu. 1961-1970 yılları arasında Net uzun vadeli sermaye akımı 2 kat arttı, 1970 –1980 yılları arasında ise 9 kat artmıştır. Bunun sonucu olarak da 1997'de Tayvan Hükümeti kıyı bankacılığını (off shore banking) teşvik etmeye çalışıyor.

D. Singapur

ABD' de kullanılan bilgisayar diski sürücülerinin 2/3'ü Singapur'da üretilmektedir. Ancak üretim daha çok yabancı sermayeye dayalıdır. IBM, Johnson ve bunun gibi 600 civarında şirket Singapur'un ucuz işgücünden ve açık liman olmasından yararlanarak üretim yapıyor. Ancak Singapur yerli yatırımcısını teşvik ederek yerli sanayicilerini arttırmaya çalışıyor (Naisbitt, Aburdene, 1990).

E. Hong Kong

Çin'in Güney kıyılarındaki İngiliz sömürgesi olan Hong Kong Çin ile yakın ekonomik ilişkiler içinde olmuştur.

Hong Kong, Doğu Asya NIC (Newly Industrılısıng Countrıes)'leri arasında en liberal olanıdır. Devlet, İngiltere sömürge yönetimi (koloniyal) altında idi. Ekonomide tamamen laissez faire felsefesi uygulanıyordu. Yerli ya da yabancı sermaye ayırımı yoktu. Çin'in de Hong Kong da yatırımları vardı. Halen bankacılık, ticaret, sigortacılık gibi konularda İngili kontrolü vardır. Ancak 1997'de İngiliz hakimiyetinden kurtularak yeniden Çin'e devredilmiştir. Hong Kong'un endüstrileşme süreci denizcilikle başlar. Sonra bankacılık gibi hizmetler sektörüne kaymıştır. Savaş sonrası Hong Kong antrepo ekonomisinden üretim ekonomisine geçmeye başladı.

Faktör donatımı nedeniyle Hong Kong'un endüstriyel gelişmesi hafif endüstriler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1970'lerden itibaren maliyet ve fiyat üstünlüğü azalmaya başladı.

Çin devrimi sonrasında Çin ticareti devlet kökenli firmalara devredilmeye başlandı. Bundan sonra Çin ve SSCB ile ilişkiler arttı. Devrim, Hong Koong'u dev bir politik organize olmamış emek ve Şangay kapitalist sınıfının önemli bir parçası haline getirdi. Ancak Birleşmiş Milletler Stratejik ambargo koyunca Hong Kong'un antrepo

ticareti azaldı. 1947'de Hong Kong'un ihracatının % 90'ı re-export idi. İhracat kökenli üretim de 1960 larda başladı. Hong Kong arışçı iş ilişkileri, hükümet istikrarı, sermaye hareketleri serbestisi ve çok düşük vergiler nedeni ile hala arzulanan bir yerdi.

İlk elektronik firması 1959'da kuruldu. Sony için kurulmuş bir şirketti. Öyle başarılı oldu ki, Japon hükümeti Hong Kong ile ticaret ilişkilerine kısıtlama koymak zorunda kaldı. Sonra Japon yatırımcılar, Hong Kong'a, ABD'li radyo üreticilerine parça üretmek için girdiler. 1963 yılında da ABD firmaları Hong Kong'a transistör üretmek için girdiler. 1965'de Hong Kong televizyon ihraç etmeye başladı. 10 yıl sonra ise sesli cihazlar ve bilgisayar parçaları ihraç etmeye başladılar.

Hong Kong'un Japonya ile de yakın ekonomik ilişkileri olmuştur 1980 yılı başlarında Japonya hala Hong Kong'a en fazla ihracat yapan ülkeler arasındaydı. Ancak 1982 sonrası tekrar Çin, ticarette en büyük payı almaya başlamıştır(Ho ve Kuch:1993).

F. Malezya

Malezya Hükümeti 1970'te ihracat öncülüğünde büyüme modelini benimsediğinde amacı;Dünya fiyat değişimlerinden kendisini korumaktı. Bu politikada elektronik sektörü Birleşmiş Milletlerin de Proje desteği ile master plan çerçevesinde "stratejik sektör" olarak Özellikle seçildi. Malezya'da 1973 ve 1985 yılları arasında elektronik endüstrisinde üretim yıllık % 38 oranını ve % 16 istihdam oranını sağladı (O'Connor:1995).

Malezya Ekonomisinde tabloda görüldüğü gibi Singapur, G. Kore ve Japonya'ya Kıyasla bileşenler üretim payı diğer Asya ülkelerininkine kıyasla 1982'de artmıştır.

Tablo 6
Elektronik Endüstrisinde Asya ülkelerinin
Belli Başlı Üretim Payları, 1982(%)

SEKTÖR	MALEZYA	SİNGAPUR	G. KORE	JAPONYA
Endüstriyel	5. 7	14. 8	16. 0	35. 9
Tüketici	8. 7	33. 8	38. 6	32. 2
Bileşenler	85. 6	51. 6	45. 4	32. 9
Toplam	1. 78	2. 48	4. 0	43. 2

Kaynak : Mıda/Unıdo, 1985. Malez

III. TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEKTÖRÜ

1. Tarihçe

Elektronik sanayinin geçmişi ülkemizde pek eski olmamasına rağmen derli toplu bir planlama çalışmasının yapılmaması nedeniyle ihmal edilmiş bir görünüm arzetmektedir.

II. Dünya Savaşından sonra Marshall Yardımları ile ve 1974 yılında Kıbrıs *Barış harekatında* karşılaştığımız dışa bağımlılığın olumsuz sonuçları nedeniyle dışarıya muhtaç olmadan kendi savunma ve askeri elektronik sanayimizi oluşturmak amacıyla yönelik Aselsan 1975'da Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı tarafından kurulmuştur (Aselsan:1995).

Aselsan, Kara kuvvetlerinin telsiz ihtiyacını karşılamak, atış kontrol cihazları, banka alarm sistemi, FM tüner cihazı, telefon ses emniyet cihazı gibi ürünler üzerinde çalışarak faaliyetlerine başlamıştır. Beş yıl sonra tesisleri tamamlanan (Macunköy), eleman yetiştiren kurum için 1980 sonrası atılım yılları olmuştur. Kesintisiz güç kaynağı, frekans atlamalı telsizler, araç sireni, sayısal ses kripto cihazı, laser mesafe ölçme cihazı, cep telefonu, veri terminali, sahra telefonu gibi ürünler yanında DSİ, Petkim, Erdemir ve Karayolları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlarında telsiz ve diğer elektronik ihtiyacını karşılayan bir elektronik teknoloji merkezi haline gelmiştir.

Aselsan'da en son gelişmeler olarak, high-tech üretebilecek düzeye geldiğini gösteren Ürünlerden : 1985 ve 1986 yıllarında ülkemizde üretilen F-16 uçaklarının en önemli Unsurlarından biri olan INS (seyrüsefer cihazı) ve NATO ülkelerinden oluşan bir konsorsiyumda en kritik ürünlerden Stinger füzeleri de mikroelektronik alanına da girildiğini göstermektedir. Mikro elektronik teknolojisi için Akyurt yakınında 1991 fiyatları ile 300 milyar TL'lik bir tesis ABD'li General Dynamicsden alınan teknoloji ile kurulmuştur.

AB Mevzuatına uyum çalışmalarının Savunma sanayine olumlu etkisi daha çok Ar-Ge ve ucuz ara mal/girdi bazında olmuştur. ASELSAN'ın yıllık satışlarının % 50'den fazlası Türk Mühendislerinin geliştirdiği özgün teknoloji ile üretilmiş ürünlerden oluşmaktadır (Ziylan:1997).

Sivil elektronikte ise, gene 1964 yılında Milli Güvenlik Kurulu Kararı ile elektronik sanayi öncelik tanınması gereken bir alan olarak önerilmiştir. Sektör 1970'lerden beri yabancı lisansla çalışmaktadır.

Sektöre teknoloji üreten kurumlar, üniversiteler, Tübitak, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Kosgeb gibi kuruluşlardır. Bunun yanında en önemli meslek birliği olarak Tesid (Türkiye Elektronikçiler Derneği) sektörü geliştirmeye çalışmaktadır.

1991 yılında tüketim elektroniğinde büyük bir dış talep sıçramasının yaşanması, PTT yatırımlarının 1990 yılına göre % 70 artış göstermesi sonucunda telekomünükasyon cihazlarına talebin artışıdır (3. İzmir İktisat Kongresi, 1992).

Sektörün büyüklüğünü görmek için son yıllardaki üretim hacmine bakmak yeterlidir. Tabloya göre 1989'dan 1996'ya kadar % 30 oranında artmıştır. Bu rakam 1992 yılındaki Avrupa pazarının yüzde 1'i, ABD pazarının iki yüzde 1'idir.

Tablo 7
Yıllara Göre Türkiye'de Elektronik Sanayi Üretimi (1000 000 $)

SEKTÖR	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
TOPLAM	1157	1957	2208	2022	2011	1160	1230	1575

Kaynak : 3. İzmir İktisat Kongresi, 1992, Çalışma Grubu Rakamları.

Bu üretim içinde ağırlığı 1989-1991 arasında % 60'lık payla tüketim cihazları alırken, telekomünükasyon cihazlarının payı % 30 civarında, bileşenler sektörünün payı % 5 olmuştur.

2. TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN UNSURLARI VE ÜRETİM

Türk elektronik endüstrisi literatürde alışılageldiği üzere üç-dört ana başlık altında incelenebilir. Bu ana başlıklar :a. Bileşenler sektörü, b. Tüketim cihazları sektörü, c. Telekomünükasyon cihazları sektörü, d. Profesyonel Cihazları sektörü, e. Askeri elektronik sektörü, f. Bilgi işlem endüstrisi. Bu ayırımlar çeşitli çalışmalarda değişmekle birlikte ana ayırım olarak aşağı yukarı benzer ayırımlar yapılmaktadır. Bu alt sektörleri incelemek gerekirse :

a. Bileşenler sektörü

Bileşenler sektörü devre elemanları, röleler ve baskılı devreler gibi alt unsurlardan oluşmaktadır. Sektörün en önemli alt sektörü: transistor, diyot gibi yarı iletkenlerdir. Son yıllarda bileşenler sektöründe önemli gelişmeler vardır. 1996 yılında üretim % 37 artışla 70 milyon Dolardan, 96 milyon Dolara çıkmış, ihracat ise % 90 oranında artarak 38 milyon dolardan 71 milyon dolara çıkmıştır.. Sektörde 25 civarında firma vardır.

b. Tüketim cihazları sektörü

Sektörde renkli tv, audio-video cihazları, yazar kasa, mikro dalga fırın, hesap makineleri bu gruba girer. Sektörde 1996 üretimi 1995 e göre % 18 artarak 689 milyon dolara ulaşmıştır. İhracat aynı dönemde % 24 lük bir artışla 361 milyon Dolara, ithalatta aynı oranda artarak 230 milyon dolardan 286 milyon dolara çıkmıştır. En fazla ihracat Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Sektörde 17 firma vardır

c. Telekomünükasyon cihazları sektörü

Bu sektörde kablolar, telsiz ve telefon alıcı-vericileri, telefon santralları gibi ürünler vardır. Bu sektörde de üretim son yıllarda % 50 oranında, ihracat % 30 oranında artmıştır. İhracatın 1996 tutarı 140 milyon Dolardır. Sektörde 18 civarında firma vardır.

d. Profesyonel Elektronik Cihazlar Endüstrisi

Tıbbi elektronik, ses ve görüntü sistemleri, otomotiv elektroniği, test ve ölçü aletleri bu gruba girmektedir. Sektör Türkiye'de çok küçüktür. Sektörde yerli firmalar,

kamu ihalelerinde dışlanmakta ve rekabet gücü kazanamamaktadır. Sektör üretiminin % 79'unu endüstriyel elektronik cihazları oluşturmaktadır. Üretim (1996) 109 milyon Dolar, ihracat 23 milyon dolar civarındadır.

e. Askeri Elektronik Sanayi

Askeri elektronik sektörü, telli-telsiz haberleşme sistemleri, elektro-optik, atış kontrol ve güdüm sistemleri, seyri sefer cihazları, mayın arama dedektörleri, kripto, askeri amaçlı yazılım, elektronik uyarı ve güvenlik sistemleri, radar, simülatör ve eğitim sistemleri gibi alt sektörlerden oluşmaktadır.

1996 yılı toplam askeri elektronik üretimi 130 milyon Dolar ve ihracat 30 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Askeri elektronik deyince sadece Aselsan anlaşılmamalıdır. Bunun yanında aynı alana hizmet eden sivil firmalar da çoktur. Türkiye'de sivil firmalar ; Eka, İnter, İntek, Marconi Komünükasyon, Mikes mikrodalga, Netaş (Northern Electronik), Simko, STFA Savronik, Thomson Tekfen, Transvaro ve Zer'dir.

f. Bilgi İşlem Makinaları Endüstrisi

1996'da % 26 büyüme gösteren sektörlerden bilgisayar cihazları sektörü en yüksek üretim ve ihracat payına sahip setördür. Donanım (hardware), yazılım, hizmet ve tüketim malzemeleri alt sektörlerinden oluşur. Sektörde 1995 satışları 957 milyon dolar iken, 1996 da 1205 milyon dolara çıkmıştır. Donanım alt sektörü sektörde % 70'lik bir payla en büyük paya sahiptir. Ancak hemen tüm parçaların ithal edildiği sektörde dışa bağımlılık çok fazladır. Örneğin İthalat 1996'da 710 milyon dolar civarında gerçekleşirken, ihracat 25 milyon dolar civarında kalmıştır.

3. TÜRK ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARET YAPISI

A. Elektronik Sektörünün İhracatı ve Teşvikler

Türk Elektronik sektörünün 1996 ihracatı 1. 750. 000, 1997 ihracatı ve 2000 yılları için 2. 850. 000 ABD Dolar'ını bulacağı tahmin edilmiştir(TİM).

Tablo 8
Yıllara Göre Türk Elektronik Sanayi İhracatının Alt Sektörlere Dağılımı (1000 $)

SEKTÖR	1994	1995	1996
Bileşenler	28931	38420	71330
Tüketim cihazları	224059	293556	361735
Telekomünikasyon cihazları	103108	293556	361735
Diğer prof. ve end. cihaz	17306	15850	23830
Askeri elektronik	25000	35000	30500
Bilgisayar	9872	5661	25498
Toplam	408276	502247	653433

Kaynak : Tesid, 1997

İhracatın bileşimine baktığımızda en çok artış 1994'ten 1996'ya telekomünükasyon sektörü ihracatında görülmüştür (% 55). Diğer kesimin ihracatı

Büyüklük sırasına göre Tüketim cihazları ihracatı (% 55), bileşenler ihracatı (artış % 10), Diğer endüstriyel ürünlerdir (%10).

GATT'ın Uruguay'da imzalanan(1986) subvansiyon anlaşmasına göre geri yörelerin geliştirilmesi, çevre kirliliğini azaltıcı yatırımlar, ve araştırma-geliştirme faaliyetleri dışında tüm sübvansiyonların kaldırılması gerektiğinden bu durum gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji açığını daha da arttıracağından ülkemizin daha çok ar-ge şeklinde ihracat teşviklerine ağırlık vermek zorundadır. Zaten bu düşünce ile Kobi yardımları da denen yeni ihracat teşvik araçları daha çok ar-ge teşviği durumundadır. Örneğin kurulan Teknoloji Geliştirme Vakfı, Tübitak ile işbirliği yaparak firmalara ihracata yönelik teknoloji geliştirmek koşuluyla kredi verecektir. Kredinin kullanımı ve ihracat endüstrilerine uygulanması denetlenecektir. Eğer başarılı olamazsa krediler kesilip geri ödeme gerekmektedir.

B. Gümrük Birliği ve Türk Elektronik sektörü

1 Ocak 1996 tarihinde başlayan GB sürecinin tüm endüstri dallarımıza olumlu veya olumsuz etkileri olacaktır. Elektronik sektörüne GB'nin etkileri iki aşamada olabilir. Birincisi, elektronik ürünler endüstri ürünü oldukları için GB ile kalkan gümrük tarifelerinin Topluluktan yapılacak elektronik ürünler ithalatını arttırmasıdır(Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı etkisi). Bunun olumlu tarafı da olabilir, olumsuz tarafı da olabilir. Olumlu tarafı, bileşenler ve ara malı ithalatında kalkan gümrük vergileri ithalatı ucuzlatacağından elektronik endüstrisinde maliyet düşüşlerine yol açabilir. Çünkü ithalat ve teknoloji açısından bu sektörde de oldukça dışa bağımlı bir görünüm arz etmekteyiz.

İkinci etki ise, GB üyeliği ile birlikte teşvik sistemimizin de değişmek zorunda kalması nedeniyle elektronik sektörünün bundan olumsuz etkilenmesidir. Çünkü GATT' ın 1986 Uruguay Round Toplantısında görüşülen "Sübvansiyon Anlaşmasına" imza atmamız ve AB Gümrük Birliği üyeliği nedeniyle bilindiği gibi parasal teşvikler (nakdi) yasaklanmıştır. Ancak 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararına göre - kalkınmada öncelikli yöreler dışında kalan - yatırım teşviklerinin kalkması, ancak 1/95 Ortaklık Konseyi Kararının 37/2F Maddesi 15 milyon ECU'ya kadar teşviklerin Komisyon onayı dışında kalması nedeniyle, bu denetimsiz teşvikten elektronik sanayinin yararlandırılması söz konusudur. Ancak Türk elektronik sanayinin Avrupa elektronik sanayi ile aynı gemide olduğunu, asıl rakiplerin uzakdoğu ülkeleri olduğu kabul edilmektedir (Esin:1995).

Gümrük Birliği'nin savunma elektronik sanayine de olumlu etkileri olmuştur denilebilir. Yerli sanayici gümrüksüz ithalat hakkına kavuştuğundan avantajlı bir duruma geçmiştir. Ayrıca savunma sanayinde başka bir Gümrük Birliğinin olumlu etkisi AB Mevzuatına uyum çalışmaları açısından genelde Türk sanayicisine sağlanan Ar-Ge desteği önemli ölçüde yararlı olmaya başlamıştır (Ziylan:1997).

Ayrıca Savunma Sanayi Gümrük Birliği kapsamı dışında tutulduğu (Roma Anlaşmasının 223. maddesi ile) için "her ülke savunma sanayinin gerektirdiği her türlü üretim, ticaret yapabilir " hükmü savunma sanayimiz üzerinde bir serbesti getirmekte ve ihracat, üretim vs. her türlü atılımı yapabilmek için olumlu bir ortam yaratmaktadır. Çünkü gerekli ara girdiler gümrük birliği sayesinde ucuza girebilecektir (Uysal:1996).

Ancak şu an için AB ülkelerinin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle Türkiye serbest ticaret anlaşması yapmadığı için ucuz elektronik elemanları ithalatı mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Türk firmaları AB firmaları ile rekabette şu anda zayıf durumdadırlar. Rekabette üstünlük sağlamak için tanıtım eksikliği de AB karşısında zayıf duruma düşürmektedir(Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu).

C. Serbest Bölgeler ve Elektronik Sektörü

Serbest bölgeler, ülke mevzuatının işlemediği, kendi özel kanunu olan, gümrüksüz depolama, işleme ve üretim faaliyetleri gibi faaliyetleri yapıldığı, yabancı sermayeyi çekmek ve ihracatı arttırmak için kurulmuş, alt yapısı olan "ülke içinde ülke konumunda olan" bölgelerdir. Türkiye'de de dışa açılma politikasının bir aracı olarak serbest bölgeler teşvik edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde en büyük serbest bölge Mersin, Ege (Gaziemir), İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi, İstanbul Tuzla Deri Serbest bölgesi, Trakya serbest Bölgesi, Adana-Yumurtalık, Antalya serbest bölgesi gibi bir çok serbest bölge uygulamaları vardır.

Şu an için en fazla çalışan serbest bölgesi Ege Serbest Bölgesidir. Esbaş adlı bir şirket tarafından işletilmekte ve 300 civarında şirket Bölge'de faaliyettedir. Locheed İngiliz Uçak firmasından, Caterpillar'a kadar her tür firma vardır. Ancak daha çok yerli firmalar Bölge'de faaliyet göstermektedir. Nisan 1996 itibariyle Ege Serbest Bölgesinde çalışan elektronik Firmaları tablo - 8 - de gösterilmiştir.

Tablo 9
Ege Serbest Bölgesindeki Elektronik Firmaları

NO	FİRMA ADI	ORİJİN ÜLKE	FAALİYET DALI
1	AKSAN	TÜRKİYE	ELEKTRONİK
2	ALİ GÜÇLÜ	TÜRKİYE	ELEKTRONİK
3	CEM	VİRGİN İSLANDS	BİLGİSAYAR
4	ESETAŞ	TÜRKİYE	ELEKTR. TİCARET
5	HI-TECH IND. LTD	TÜRKİYE	SOFTWARE YAZIL.
6	MAHMUT AKAN	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
7	NKL ELEKTRONİK A. Ş	F. ALMANYA	ELEKT. TİCARETİ
8	OMEGA ELEKT. AŞ.	TÜRKİYE	ELK. ÜRETİMİ
9	ÖZKAT	TÜRKİYE/ALMAN	ELK. ÜRETİMİ
10	SİLVEX (SAR ELEK.)	TÜRKİYE	ELEK. TİCARETİ
11	TASAD A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
12	TEL-KOM A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ

13	TELEKOM A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
14	TELSPEC A. Ş.	İNGİLTERE	TELEKOM. ÜRET.
15	TIT (AT&T)	ABD	TELEKOM. ÜRET.
16	ÜTÜSAN	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ

Kaynak : Esbaş Bületini, 1996

IV- SEKTÖRÜN TEKNOLOJİK YAPISI VE DIŞA BAĞIMLILIĞIN ANALİZİ

1. Sektörün Teknolojik Açıdan Dışa Bağımlılığı

Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasında bilim, teknoloji ve endüstri ilişkileri açısından farklılıklar vardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde bilim-teknoloji-endüstri arasında sistematik-güçlü bağlar olduğu bilinmektedir (Zaim, 1997).

Fakat aynı bağın Ülkemizde güçlü olduğu söylenemez. Özellikle ülkemizde özel kesimin devlet ve üniversite ile bağlarının daha zayıf olduğu kabul edilen bir gerçektir.

Sanayileşme ve teknoloji konusunda iç çelişkiler yüzünden sistematik ve etkili önlemler alınamamaktadır. Örneğin, 1960 'larda kaydedilen yatırım alanlarına yönelik mühendislik hizmetlerindeki gelişimin 1980 sonrasında enerji yatırımları dışında sürdürüldüğü söylenemez. Kararsızlık ve sistematik davranmamanın en açık örnekleri: 1985 yılında İTÜ'de oluşturulan " Türkiye İleri Teknoloji Teşvik Projesi ön raporu", 1990'da toplanan I. Bilim-Teknoloji Şurası, 1988 tarihli "Bilim-Teknoloji-Araştırma ana planı" gibi bir çok çalışmalar yapılmasına rağmen sistematik ve etkili bir endüstri ve araştırma platformu oluşturulamamış ve bir çok yazarın da ifade ettiği gibi planlar bile " plan yapılmalıdır" temennisiyle geçiştirilmiş ya da yeterli derecede uygulanmamıştır (Göker :1995).

Araştırma-Geliştirme çalışmaları hakkında ülkemiz ve dünya geneli ile bir karşılaştırma yapabilmek için tablo - 9 - e bakmak yeterlidir.

Tablo 10
Dünya'da bilim ve teknoloji göstergeleri

Ülke	Yıl	Patent sayısı	GSMH de A+G payı	Devlet katkısı%	Sanayi katkısı%	Araştırmacı oranı: 1/10 bin
Kanada	1988	31. 641	1. 5	43	42	40
Norveç	1989	10. 063	1. 9	48	47	50
Fransa	1990	81. 884	2. 3	50	43	40
Almanya	1990	117. 874	2. 8	32	65	50
İtalya	1990	55. 569	1. 2	51	44	25
Japonya	1988	345. 418	2. 9	20	70	65
İsviçre	1986	31. 379	2. 8	21	79	40
İngiltere	1988	84. 175	2. 2	36	51	35
ABD	1990	176. 100	2. 7	49	49	78

Yunanistan	1991	14. 675	0. 5	60	20	9
Portekiz	1990	2. 268	0. 6	50	30	10
Türkiye	1991	1. 228	0. 54	79	20	7
Singapur	1991	-	2. 0	42	58	34
Kore	1989	-	2. 7	-	-	14
İspanya	1991	-	0. 9	50	50	12

Kaynak:OECD ve DİE, Kemal Güleç, a. g. e. s. 2'den

Teknolojik açıdan Türkiye dışa büyük ölçüde bağımlıdır. Bir çok endüstri dallarında olduğu gibi - örneğin en iyi düzeyde olduğumuzu varsaydığımız tekstil endüstrisinde bile % 60 oranında, boya gibi girdilerde dışa bağımlı olmamız - elektronik endüstrisinde de hep patent alımı ile yabancı teknoloji transferi yoluyla teknoloji sorunumuz giderilmeye çalışılmıştır. Ancak son yıllarda gerek askeri elektronik ve savunma sanayini temsil eden Aselsan (Askeri Elektronik Sanayi) ve gerekse Vestel, Profilo, Arçelik gibi özel firmalar da modern yatırımlar yapmışlar ve dünya standartlarında ürünler üretmektedirler. Ancak Türkiye'de eksik olan alt yapı, yan sanayi, bileşenler sektörünün yeterince gelişmemiş olmasıdır.

Elektronik sektöründe yatırımların modern olması bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü sektörde teknoloji neredeyse her üç ayda bir yenilenmektedir. Bu nedenle önemli olan kendi teknolojisini kendi üreten ya da teknolojik değişimleri yakından takip eden ve transfer eden bir alt yapı oluşturmaktır. Dışa bağımlılığı teknolojik açıdan azaltmak için son yıllarda Türkiye'de bazı kıpırdanmalar görülmektedir. Örneğin, Bilkent Üniversitesi Türkiye'de kart üretimini planlıyordu. Bu düşünceyle önce kart (main card, ekran kartı.. vs) teknolojisini Türkiye'ye getirdi, ancak maliyeti düşürüp seri üretim yapamadı. Bu teknoloji 3 yıl önce 1994'te getirilmiş, ancak şu an teknoloji eskimiş. Entegre devre üretiminde Teletaş hamle yapmış ancak o da yanlış personel alımı sonucu başaramamış. Katı hal fizikçileri istihdam edilecekken, elektronikçiler alınmış, bu da projenin başarısız kalmasına yol açmıştır.

Türkiye'de üretilen elektronik elemanları :

1. Tv tüpü, tüner, 2. Direnç, 3. Kart üretme programları, 4. Bağlantı elemanları, 5. kondansatör, 6. Bobin ve trafo gibi elemanlardır.

Bunlar dışında tüketim cihazları sanayi (tv, video, yazar kasa, radyo, uydu alıcıları), Telekomünükaayon cihazları sanayi, Askeri Elektronik sanayi, bilgisayar sanayi gibi alt sanayi dalları mevcuttur. Ancak hemen hepsine yabancı patentli üretim yaygındır. Son yıllarda Tübitak, Teknoloji Geliştirme Vakfı ve Çeşitli üniversitelerin teknopark danışmanlıkları gibi kuruluşlarca özellikli Teknolojilerle üretim yapılmaya çalışılmaktadır. 1995 yılında toplanan II. Sanayi Şurasında bilgi teknolojilerinin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda 1996 yılında Tesid, Teknoloji Geliştirme Vakfı, Türk Telekom AŞ., ve Ulaştırma Bakanlığı'nın katılımlarıyla "bilgi ağı ana plan" çalışmaları başlatılmıştır. Bu ana planda mümkün olan en yüksek oranda" Türk şirketlerinin mülkiyetindeki özgün ürünlerin kullanılması" fikri benimsenmiştir (Tesid, 1997). Ancak ileri teknolojili ürünlere (hı-tech) baktığımızda örneğin hiç bir bilgisayar parçası Türkiye'de üretilmiyor. Sadece CD (Compact Disc) kaydeden bir firma var (Raks). Monitör Manisa'da Vestel'de üretiliyor. IBM'de bu monitörleri kullanıyor. Şu anda Filipinler elektronikte dünyada son yıllarda yükselen değer durumundadır. Bu sektör-

den 1996 tahmini geliri 16 milyar $ civarındadır. Bugün Yüksek öğretim kurumlarında öğrenilen bilgilerin 10 yılda geçerliliklerini kaybettikleri ifade edilmektedir. Teknoloji üreten kurumlar olarak ;Tübitak, Türk Standartları Enstitüsü, Milli Prodüktivite Merkezi ve Üniversiteler sıkı işbirliğine girmeleri öteden beri önerilmektedir.

Türkiye'nin "innovation (yenilik)" anlamında teknoloji geliştirme Olanağından çok ikinci derecede, yada üçüncü derecede önemli teknolojileri ithal ederek, istihdamı da arttırarak bu tür teknolojilerin Yaygınlaştırılması hatta ihracatı da bir çok çalışmada vurgulanmıştır (Tekeoğlu:1993).

Örneğin Arman Kırım'ın yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye'den Teknoloji ihraç eden firmaların sektörel dağılımına baktığımızda en büyük payı % 16. 2 ile elektrikli makine, gereç ve telekomünükasyon Almaktadır(Kırım:1990). Özellikle Türkiye'nin yakın civarında standart teknolojilere ihtiyacı olan teknoloji ithalatçısı bir çok ülke potansiyelinin olduğu da dikkate alınarak bu tür standart teknolojileri üretebilecek, başlangıçta patent ya da lisans alımı ile teknoloji ihracatını başarabilecek büyük sayıda orta ya da küçük işletme olduğu gözönüne alınırsa, teknolojik dışa bağımlılığın kırılmasında bir dönüm noktasına yaklaşmakta olduğumuzu öne sürebiliriz. Son yıllarda, özellikle 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında da belirtildiği gibi Üniversitelere DPT tarafından mali yönden desteklenen bir çok araştırma Projeleri verilmiştir. Bu projeler daha çok ileri teknoloji konuları arasında sayılan;informatikler, moleküler biyoloji, uzay araştırmaları, biyoteknoloji konularındadır. 6. Beş yıllık Kalkınma planında GSMH içinde ar-ge payının % 1 'e çıkarılması ve araştırmacı sayısının 10 binde 15'e çıkarılması öngörülmüştür. Ülkemizde 10 bin kişiye 6 araştırmacı düşmektedir. Bu oran ABD'de 180, Almanya'da 181, İngiltere'de 144, Fransa'da 133'tür (Büker ve Aşıkoğlu:1995).

Tablo 11
Türkiye'de Elektronik Teknolojisi Üreten ya da üretmede öncü olabilecek Kurumlar

	Bilgisayar	Bileşenler	Profesyonel c	Telekomünikasyon	Tüketim Elek.
1. Aselsan				X	
2. Bilkent	X				
3. ODTÜ	Yazılım				
4. İTÜ	Otomasyon, Bilgisayarlı yapı elemanları tasarımı			Uzaktan kumandalı uçak,	
5. Gebze Tübitak	X	X		X	
6. PTT				X	
7. Vestel					X
8. Profilo					X
9. Arçelik					X
10. Escort					X
11. Gebze Yük. Tekno..	Uzay araş.				

Enstitüsü					
12. Izmir Yüksek Tekn. Enst.					
13. DPT ve 22 üniversite	Uzay elektroniği			Uydu teknolojisi, uzay haberleşmesi, uzaktan algılama tekniği	

2. Sektörün İthalat Açısından Dışa Bağımlılığı

1980 öncesinde ithal ikameci sanayileşme/dış ticaret politikasının , ithal i-kameciliğin zor aşamasında tıkanarak döviz rezervlerinin tükenmesi, dış açıklar, işsizlik, yatırım daralması gibi nedenlerle işlememesi ve uluslar arası işbölümü, IMF baskıları gibi nedenlerle 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'nin dışa dönük strateji (outward looking strategy) ya da yaygın deyimiyle "ihracat teşvik stratejisi (export promotion strategy)" uygulamaya başlaması doğal olarak teknoloji-sanayi ilişkilerini de etkilemiştir:Ancak ihracat teşviklerinin öncelikle rastgele verilmesi ve parsala ağırlıklı olması (prim sistemi) önceleri hayali ihracatçıların türemesine sebep olmuşsa da sonraları GATT'ın subvansiyon Koduna göre (Uruguay Round 1986) parasal teşviklerin kaldırılması ile üretime yönelik ihracata teşvik verilmesi sonucunda ihracata dayalı sanayiler oluşmaya başlamıştır. Ancak halen ihracata dayalı önemli sektörlerin oluştuğu söylenemez.

1986-1987 yıllarında imalat sanayi büyüme hızı bir ara % 10 ve 13 leri bulsa da son yıllarda gene düşmeye başlamıştır. Bu arada ithalata bağımlılık hızla devam etmektedir.

1990 yılında ithalatın bileşimi içinde milyon $ olarak alt sektörlerin payı şöyledir: bileşenler sektörü ithalatı % 46, bilgisayar ithalatı % 21, telekomünükasyon araçları ithalatı % 10, profesyonel cihazlar ithalatı % 16, tüketim elektroniği ürünleri ithalatı % 7 idi.

Tablo 12
Türkiye'nin 1990 Yılı Elektronik İthalatın Bileşimi (Milyon $)

ELEMANLAR	TUTAR
Bileşenler	783
Tüketim cihazları	90
Telekomünükasyon	175
Profesyonel cihazlar	268
Bilgisayar	357
TOPLAM	1. 673

Kaynak: Tesid, 1997

Tablo 13
Yıllara Göre Türk Elektronik Sanayi İthalatının
Alt Sektörlere Dağılımı (1000 $)

SEKTÖR	1994	1995	1996
Bileşenler	392196	533600	678391
Tüketim cihazları	147916	230428	286663
Telekomünikasyon cihazları	387345	455251	510956
Diğer prof. ve end. Cihaz	418582	496535	794254
Askeri elektronik	*	*	*
Bilgisayar	290918	519641	710858
Toplam	1636218	2235455	2981122

Kaynak : Tesid, 1997

Tablo da görüldüğü gibi 1994-1996 arasında ithalatta en büyük pay profesyonel ve endüstriyel Cihazlar sektörü ithalatı (%25) ve bileşenler sektörü(% 23), sonra % 23 ile telekomünükasyon sektörü, sonra % 17 ile bilgisayar sektörü gelmektedir. En düşük oran % 9 ile tüketim elektroniği Dalındadır (müzik seti, tv, video..). Son 3 yılda bu oran aşağı yukarı hep korunmuştur. İthalat ve elektronik alt sektörlere dağılımında 1990 yılına göre son 7 yılda göze çarpan en önemli değişiklik bileşenler sektörü payının 1990 yılında % 46'dan 1996'da % 23'lere düşmesidir.

Bu da artık bazı bileşenlere ithalat yönünden bağımlılığın azalmaya başladığını ya da bileşenlerin çoğunun Türkiye'de de üretilmeye başlandığını gösterebilir. Ancak bugün için elektronik bileşenler (components) sektörü üretimine çeşit açısından baktığımızda çok önemli entegre devre, transistor, diyot gibi yarı iletkenlerin Türkiye'de üretilemediğini görmekteyiz. Oysa elektronik sektörünün en önemli elemanları bu parçalardır. Bu elemanların üretilmesi için çok büyük sermaye ve teknolojik birikim gerekmektedir. Bu da Tesid raporlarında da belirtilmektedir. Türkiye'de üretilenler :direnç(Testaş), kondansatör(Testaş, Kondaş), diyot(Else, Diksan), bobin ve trafolar(Termal, Netaş, Er Elektronik, Else, Eldor, Aselsan), Baskılı devre(Ünal Elektronik, Netaş, Komsa, Denge, Aselsan), Resim tüpleri(Ensa), Tünerler, uzaktan kumanda cihazları (Telkom), Anahtar ve konnekte sistemler gibi bağlantı elemanları(Tunik, Murat Elektronik, Ekinler), Hoparlör gibi akustik elemanlardır. (Zer, Hopsan, Aselsan)

Ancak tabloda askeri elektronik sektöründe ithalatın görünmemesi bu sektörde her üretimin tamamen yerli girdi ile karşılanmasından değil , rakamların elde Edilememesinden kaynaklanmaktadır.

1990 yılında elektronik sanayi ürünleri ithalatı 1989'a göre % 56 fazlası ile 1. 67 milyar $'a, 1989'da tüm ithalatın % 6. 8' ini teşkil eden elektronik sanayi ürünleri ithalatı 1990'da % 7. 5'a çıkmıştır. Bu da Türk elektronik sanayinin orijinal parça açısından tamamen dışa bağımlı olduğunun üretim arttıkça, ithalatın da arttığının göstergesidir (Türel : 1994:81).

7Türkiye'de günümüze kadar hep elektronik sanayinde nihai ürünler(finished goods) üretimi teşvik edildiği için tv tüpü(bileşenler = components), tüner gibi elemanlar sektörü açısından teşvik edilmediği için 20 – 25 yıllık bir süre içinde Güney Kore ile bugün yarışıyor olabilecektik (Esin:1995).

ÖNERİLER VE SONUÇ

Japonya kırsal kesime parça yaptırarak ya da montaj yaptırarak bu parçaları Merkezi Kentlerde birleştirmekte hem sanayiye ucuz işgücü sağlamakta hem de bölgesel gelişme ve iç göç sorunlarını çözmüş olmaktadır. Türkiye'de de buna benzer çalışmalar yapılabilir. Anadolu da kurulacak atölyelerde montajı yapılan devreler , Büyük metropollerde kurulacak fabrikalarda tüketim elektroniği, askeri elektronik, bilgisayar parçaları ve montajı için iyi bir temel olabilir.

İsrail'de olduğu gibi bilimin, üniversitelerin, ar-ge'nin önemine uygun olarak ar-ge ağırlıklı sektörel ve selektif teşvikler verilmelidir. İnsana yatırım gerçeği anlaşılmış olmasına rağmen Türkiye'de insani sermaye (human capital) hala en az yatırım yapılan Alanlardan biridir. Örneğin Üniversitelerde makale ve araştırma çalışmaları teşvik edilmemekte, teknoloji üreten kurumlar cüzi kalmaktadır. Türkiye'de teknoloji üreten kurumlar 3 tane Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Birkaç Üniversiteden ibarettir. Ayrıca yabancı Sermaye sektörel olarak- başını elektronik sektörünün çektiği –teşvik Edilmeli, yabancı teknolojileri taklit eden Japonların yaptığı gibi"tersine mühendislik" türü yeni taklit teknolojiler yaratılmalıdır.

Tüm Üniversiteler, kendi bölgelerinde Kosgeb danışmanlıkları, Ticaret ve sanayi odaları, Sanayi Bakanlığı, Teknoloji Geli, ştirme Vakfı gibi kamu kurumları sıkı işbirliği halinde bir elektronik master planı hazırlamalı, ya da ilk bölümlerde söz edilen ana plan genişletilerek hammadde yönünden zengin bölgeler başta olmak üzere " elektronik seferberliği" de diyebileceğimiz bir aktivite ile stratejik alt sektörlerde (bileşenler sektörü, entegre devreler.. vs) hızla yatırımların planlanarak yapılmaları, Üniversitelerin ilgili Fakülte, Yüksek Okullarında beyin ve ara insan gücünün bu konuya kanalize edilmesi Hatta ara işgücü kaynağı olarak Meslek Liselerinin elektronik bölümlerinin de devreye sokularak döner sermayeler çok ortaklı (kamu ve özel) şirketler haline getirilerek hızlı bir yapılanma sağlanmalıdır. Teknoloji geliştirme çalışmaları : 1. Çalıntı ya da taklit teknoloji planlama ve çalışmaları, 2. Yenilik (innovation) ve ileri teknoloji araştırma-uygulama çalışmaları.

3. ve orta çaplı teknoloji geliştirme planlama ve uygulama çalışmaları olmak üzere selektif olarak düzenlenmeli. Tübitak veya Teknoloji Geliştirme Vakfı şubeleri tüm yurtta arttırılarak yukarıda sözünü ettiğimiz çok ortaklı şirketlerle pazarlama faaliyetlerine katılmaları sağlanmalıdır. Çünkü insan gücü potansiyelimizi başka türlü değerlendirme olanağı yoktur. Ayrıca uluslar arası kuruluşların da büyük teknolojilerde finansal desteği sağlanabilir. Çünkü insan kaynaklarının pek bu konuda değerlendiği söylenemez.

Aselsan'ın çalışmaları türünde stratejik çalışmalar sivil elektroniğe de bu yolla aktarılmaya çalışılmalıdır. Yüksek teknolojili yatırımların Finansmanı yapişlet-devret modeli(BOT) ile yabancı ortaklığı ve anlaşmaları ile aşılabilir.

Ayrıca bazı yazarların da belirttiği gibi, yabancı teknolojili ihalelerde Türkiye eğer yazılım ve donanım açısından yeterli ise yerli kaynak oranı aranmalıdır. Böylece hem döviz tasarrufu sağlanacak, hem de yerli teknoloji talebi doğacak, hemde yerli işgücü değerlenmiş olacaktı(Karadeniz :1995).

Özellikli teknolojiler diyebileceğimiz kendimize has modeller, ürünler, değişik mekanizmalarla çalışan daha ucuz, daha kullanışlı teknolojiler geliştirerek ve bu teknolojileri elektronik sektörüne uygulayarak bu ürünleri ihracata sevk ederek rakip ülkelere üstünlük sağlıyabiliriz. Ayrıca bu teknikler savunma sanayine de uygulanınca askeri açıdan da üstünlükler sağlanabilir. Son yıllarda NETAŞ'ın bulduğu F16 uçaklarındaki erken uyarı sistemi buna en güzel örnektir.

REFERANSLAR

ANCHORDOGUY Marie, Mastering market : Japanese Goverment targeting of computer Industry. International Organisation No. 42, 3, Summer 1988.

ALTUĞ, Semra ve Semra KÜHEYLAN, "Beyaz ve Kahverengi Eşya ve Halıcılık Sektörlerinin Gümrük Birliği Karşısındaki Durumu ve Olası Gelişmeler", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, İzmir Ticaret Odası Yayını, No. 13, 1995, İzmir.

ASELSAN, (Aylık Dergi), Sayı:28, Yıl:8, Mart 1995

BERKSOY Taner, Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yayınları, No. 14, 1982

BALLANCE Robert H. Javed A. Ansari, Hans W. Sınger, Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Üçüncü Dünya'da Dış Ticaret ve Yatırım, Çev: Canan Balkır, Arif Ersoy, Çağlayan Kitabevi, 1985.

BORATAV Korkut , TÜRKCAN Ergun, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları, İktisat Politikası Seçenekleri : 3. baskı, 1994, İstanbul.

BÜKER Semih ve AŞIKOĞLU Rıza, Yatırım ve Proje Değerlemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 827, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No. 436, 4. sınıf, 1. fasikül 1995.

BT Haber Değişik Sayılar, Haftalık Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gazetesi, 8-14 Eylül 1997, sayı:133, 1-7 Eylül 1997, Sayı: 132 ve çeşitli sayılar.

Dong, Kim Kyong, Political Factors in the formations of the Entrepreneural Elite ın the South Korea. The Political Economy of East Asia II, Editör:John Rawenhill, 1995

Elektronik Çalışma Grubu Toplantısı ve Raporu, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992

Electronic Industria, Exportrade Showcase

Elektrik, elektronik - Dünya Gazetesi Dosyaları (Haftalık ek), 20 mart 1997

Electrical Apparatus Industrıes, development and Cahallenges, 2000 Outlook.

ESİN Arif, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Türk Elektronik sektörüne Etkileri. Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran-Temmuz-Haziran Özel Sayısı 1995

Elektronik Sanayi Almanağı, TESİD Türk Elektronik Sanayicileri Derneği, Yayın No:18, Kasım 1997

Elektrik ve Elektronik, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracatın Mevcut Durumu, Sorunlar, sektörel beklentiler, Projeksiyonlar.

GOLD B. Thomas, Entrepreneurs Multinationals and the state, Contending approaches to The political economy of Taiwan, Chapter Armonk, Sharpe, 1988, China, Korea and Taiwan, The Political Economy of Asia 2, Volume II, Editör:John Ravenhill, Edward Algar publishing, 1995.

GOSS, M. I., Benjamin , KNUDSEN Daniel C. Flexibility in Offshore Assembly Operations . Electronics Assembly in the Commonwealth Caribbean , The Developing Economies XXX II-2, June 1994.

GÖKER Aykut, Sanayileşme /Teknolojiye Yetişme Sorunu ve Türkiye, Aselsan, Ocak 1995

GÜLEÇ Kemal, Devlet Yatırım Programına Alınmış olan Bazı Teknolojik Araştırma Projelerinin değerlendirilmesi, DPT, Yapısal Uyum Sosyal Politikalar Genel Müdürlüğü, Mayıs 1994.

HAGGARD, Stephan, Tun Jen Cheng, State and Foreign Capital in the East Asian NIC's, The Political Economy of East Asia II, 1995

HO Y. P. ve KUCH Y. Y., Whither Hong Kong in an Open-Door, Reforming Chinese Economy, The Pacific Review, Vol. 6, No. 4, 1993

Israel's Software Industry 1994 - 1995, İstraeli Association of Software Houses, Manufacturer's Association of Israel, Israel Export Trade.

Israel's Electronics, Israel Export Institute, 1995

KARLUK S. Rıdvan , Türkiye Ekonomisi, 1994, Eskişehir.

KARADENİZ Mahmut , Yurdumuzda Teknoloji Üretimini Arttırabilmek için bir öneri, Aselsan Dergisi, Sayı:28, Mart 1995.

KAVRAKOĞLU İbrahim, Dengeli Gelişme için Ekonomi Politikaları, Boğaziçi Üniversitesi, 1990, İstanbul.

KORUM Sevil , Sanayinin Girdi Yoluyla Dışa Bağımlılığı, TMMOB, Sanayide Girdiler Sorunu, 1977.

KURTULMUŞ Numan, Sanayi Ötesi Dönüşüm, İktisat ve Toplum Kitaplığı No:13, İZ Yayıncılık:137, İstanbul 1996.

NAİSBİTT John, Patricia ABURDENE, Megatrends 2000, Form Yayınları, No. 7, 1990

O'CONNOR , David, Electronics and Industrialisation Approaching te 21. Century, Singapore, Indonesia, Malaysia, the Philipinnes and Thailand, Vol. II, The Political Economy of East Asia 3, Editör : John Ravenhill, 1995

OKİMOTO Daniel I., Between the market and the state : The rationale, Stanford University Press, 1989.

SADIKLAR Tayyar , Kalkınma Yolunda Japonia Örneği ve Türkiye, 1971

Sanayi Şurası, Sanayi Stratejisi, T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1995-2005, 15-16 Haziran 1995

TEKEOĞLU Muammer, Sanayileşme ve Teknoloji Politikası, T. Kalkınma Bankası A. Ş. Yıllığı, 1993

Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu, İhracatın Mevcut Durumu, sorunlar, sektörel beklentiler, projeksiyonlar.

UYSAL İnci, Savunma Sanayii Gümrük Birliğinin Kapsamı Dışında, Aselsan, Sayı: 34, Temmuz 1996

YILDIRIM Nuri , Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama Uluslararası Şirketler, Kaynak Yayınları, 1, 2, 1983, İstanbul.

YOFFIE David B, CASSERES Benjamin Gomes, International Trade and Competition, Cases and notes in strategi and Management, Secon d Edition, Mc Graw Hill Book Co., 1994, Singapore.

ZAİM Mehmet, Savunma Sanayinin Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Altyapısına Etkileri, ASELSAN, Sayi ; 41, Eylül 1997

ZEREN Toğan, "Türkiye'nin Elektronik Sanayinde Teknoloji Transferi Sorunları" Gelişmekte olan ülkelere Teknoloji Transferi Semineri, M P M, Ankara, 1995

ZİYLAN, Aytekin , Savunma Elektronik Sanayi, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Haziran 1997

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

BAZI ÜLKELERDE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KILIÇ*

ÖZET

Bu çalışmada, bazı ülkelerdeki yükseköğretimin yönetimi ve finansmanı ele alınarak incelenecektir. Türkiye'de yükseköğretimin finansmanı ele alınırken değişik ülkelerde uygulanan farklı finansman yapılarının incelenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada yükseköğretimde birbirlerinden önemli ölçüde farklı finansman şekilleri uygulayan ülkeler seçilerek incelenecektir.

1. GENEL OLARAK

Günümüzde devletin eğitim hizmetlerinin sunulmasında bir rol alması ile ilgili olarak herkes görüş birliği içerisindedir. Ancak, devletin bu hizmetlere ne ölçüde müdahale etmesi gerektiği konusunda görüşler farklılaştığı gibi, her devlet de farklı uygulamalar içerisindedir.

Bazı ülkelerde yükseköğretim kurumları, kamu kaynaklarını hiç kullanmadan sadece öğrencilerin ödedikleri öğrenim ücretleri ile finansmanlarını karşılarken,

* Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

yükseköğretimde tüm harcamaların (barınma ve beslenme dahil) devlet tarafından karşılandığı ülkeler de bulunmaktadır.

İngiltere, ABD, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi Anglo-Sakson ülkelerinde üniversite yönetimi üniversite mensubu olmayan kişilere devredilmiştir. Bu ülkelerde, üniversite yönetimi İngiltere ve Avustralya'da *council*, İskoçya'da *court*, Amerika Birleşik Devletleri'nde *board of trustees*, *board of governors* veya *board of regents* olarak isimlendirilen yönetim kurullarına bırakılmıştır.[2]

2. YENİ ZELANDA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

(Üniversiteler, Teknik Okullar, Kolejler ve Wananga) ile özel öğretim kurumların Yeni Zelanda'da yükseköğretim kurumları; devlet yükseköğretim kurumları dan oluşmaktadır[3]

2.1. Yeni Zelanda'da Yükseköğretim Kurumları

1989 Eğitim kanununda 4 çeşit devlet yükseköğretim kurumu tanımlanmıştır; Üniversiteler, Teknik Okullar (Politeknik), Eğitim Kolejleri ve Wananga.[4]

Bu kurumlarla ilgili ayrıntılar ise aşağıda verilmektedir.

2.1.1. Yükseköğretimde Kurumsal Manzara

Yeni Zelanda'da 7 üniversite vardır; Auckland, Waikato, Massey, Victoria, Canterbury, Lincoln ve Otago Üniversiteleridir.

2.1.1.1. Teknik Okullar

Yeni Zelandada 25 Teknik Okul vardır. Teknik Okulların Kontrolü kendi oluşturdukları kurullar tarafından yapılmaktadır. Teknik Okul Kurulu'nun üyeleri, işverenler, endüstri kuruluşları, yerel otoriteler, üniversiteler ve etnik gruplardır.[5]

2.1.1.2. Eğitim Kolejleri

Auckland'da öğretmen eğitimi kursları için 5 Eğitim Koleji kurulmuştur. Eğitim Kolejleri, Üniversiteler ve Teknik Okullar gibi kendi kurulları tarafından yönetilirler.

---

[1] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, Haziran, 1994,s.105.

[2] METEKSAN A.Ş.,**Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991, 1981 Reformu Ve Sonuçları**, Ankara, Kasım 1991, s. 5.

[3] George PREDDEY, **New Zealand Model: Punlic Funds Allocation To Universities**, New Zealand of Education, New Zealand, 18 March 1996, p.12.

[4] PREDDEY, **A.g.e.**, p.17.

[5] **A.g.e.**, p.18.

2.1.1.3. Wanangalar

Yeni Zelanda'da Wanangalar'da yükseköğretim, Maori geleneklerine göre yapılmaktadır.

2.2. Yeni Zelanda Eğitim Reformu

Yeni Zelanda Eğitim reformları, genel olarak 1985-95 yılları arasında yapılmıştır. Bu reformlarda esas olan, özerkliği arttırmak/her düzeyde sağlamak, kesin sorumlulukları belirlemektir. Reformun karakteristik özelliği kendi kendine yönetimi sağlamaktır.

2.3. Yükseköğretimin Finansmanı

1989'da gerçekleştirilen Kamu Finansmanı kanunu üniversite, teknik okul ve eğitim kolejlerinin aynı temele dayalı benzer finansman almalarını kapsamaktadır. Her üniversitenin kendine özgü gelirleri vardır. Her bir üniversite kendi kaynaklarını kendi programlarıyla belirlemektedir.[6]

1990 yılında yükseköğretim kurumlarında uygulanmaya başlanan fonlama sistemiyle uygulanan öğrenim ücreti reformu fon gelirlerini artırmıştır.[7]

Yükseköğretim kurumlarında seviye yarışı, fiyatta (harç ücreti) ve kalitede rekabete dayanmaktadır. Bu da üniversitelerin eğitim seviyelerini arttırmaktadır. Devlet yükseköğretim kurumları bir ticari kurum işletmesi gibi işlemekte ve bu nedenle özel sektöre benzer yatırım kararları alınmaktadır.

Devlet, üniversite öğrencilerine bazı finansal yardımlarda bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo.1.
Yükseköğretim Öğrencilerine Yapılan Finansal Yardımlar: 1994-1995 Bütçesi (NZ.$.1.00.=US$ 0.675)

1994-95 Okul taksiti sübvansiyonu (1994 EFTS)		Öğrenci Sayıları
Üniversite Öğrencisi	$860.8	117.570
Üniversite Sonrası	$147.3	10.733
Öğretmen Eğitimi	$60.3	5.519
Özel/Uzmanlık	$47.3	2.237
(PTE Kursları)	----------	
	$1120.6	
Üniversiteler	$642.3	75.716
Politeknik	$401.8	54.161
Eğitim Kolejleri	$54.6	7.028
Wananga	$ 2.2	281

[6] A.g.e., p.10,18.
[7] A.g.e., p.14.

(PTEs)	$ 5.0	

	$ 1120.6	
Öğrenci Desteği	$ 241.7	
Öğrenci ödenekleri	$ 341.4 (geri ödenebilir)	
Öğrenci Borçları		

Kaynak: George PREDDEY, **New Zealand Model**..,p.6.

Yeni Zelanda'da hükümetin yükseköğretimde öğrenim ücreti sübvansiyonu giderek azalmakta, buna karşılık yükseköğretimde öğrenim ücretleri giderek artmaktadır.[8]

2.3.1. Yeni Zelanda'da Fon Kaynakları

Yeni Zelanda'da yükseköğretimdeki önemli yeniliklerden birisi öğrencilerin öğrenim ücreti katkılarının istikrarlı bir şekilde artmasını kapsamaktadır. Ancak, devletin, öğrenim ücreti sübvansiyonu devam etmekte, bu da toplam maliyetlerin yaklaşık olarak %80'ini oluşturmaktadır.

1990 yılından itibaren yükseköğretimde temel konu, öğrencilerin yararlandıkları hizmetin karşılığını ve maliyetleri karşılamalarıdır. Bu yıldan itibaren öğrencilerin üniversitelere yaptıkları katkı artış göstermiştir. Bu artış 1989 yılında %3 iken, 1994 yılında %18'e yükselmiştir.

Hükümetin 10 Ocak 1995'te ilan ettiği öğrenim ücreti sübvansiyonu azalış göstererek %1 oranında azalmıştır. Öğrenci harç sübvansiyonlarındaki azalmayla birlikte toplam devlet sübvansiyonu oram, tahminen 1995'te %80, 1999'da %75 olacaktır.

Yeni Zelanda'da öğrenim harçları sübvansiyonlarında devlet harcamaları aşağıdaki tabloda verilmektedir.[9]

Tablo.2.
Öğrenim Harçları Sübvansiyonlarında Devlet Harcamaları
(NZ. $ 1.00= USS 0.675)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
EFTES Fonlaması	114.109	124.125	131.519	137.224	139.916	142.994	145.866	148.796	151.784
Harcama ($NZx milyon)	993.3	1.096.6	1.100.9	1.115.1	1.124.0	1.132.0	1.132.0	1.139.6	1.147.1

[8] PREDDEY, **A.g.e.**, p.20.
[9] PREDDEY, **A.g.e.**, p.21.

1994 yılında üniversiteler kendi fonlarının yaklaşık yarısını oluşturmuşlardır. Üniversitelerde öğrenim ücretlerinin yaklaşık %40 oranında artması, üniversitelerde etkinliği ve başarıyı getirecektir. Böylece üniversiteler, kalite ve fiyat temelinde rekabet edeceklerdir.[10]

2.3.1.1. Kamu Fonları Tahsisi için Kriterler

Tüm devlet yükseköğretim kurumları ve özel öğretim kurumlarında fon tahsisi; öğrenci sayısına göre verilen devlet fonları ve öğrenci harçlarına dayanmaktadır.

Öğrenciler, öğrenimlerini devlete borçlanarak ta sürdürebilmektedirler. Öğrenciler devlete olan borçlarını mezuniyetten sonra devlete geri ödemektedirler.

2.3.1.2. Öğrenim Harcı Sübvansiyonları

Devlet yükseköğretim kurumlarındaki fonlamanın önemli ilkeleri şunlardır;

i. Sistem öğrenci tarafından yönlendirilmektedir,

ii. Yükseköğretim kurumlarında rekabet, maliyetlerin minimize edilmesini sağlayacağı gibi, öğrenim ücreti yükünün de azaltılmasını teşvik edecektir.

2.3.1.3. Öğrenci Borçları Ve Ödenekler

Hükümet 1992 yılında öğrenci borç şeması oluşturmuştur. Şemaya göre öğrenciler 3 şekilde borçlanmaktadır; zorunlu öğrenim ücreti, kurs harcamaları ve diğer yaşamsal harcamalar. 1994-95 bütçesinde borçlar için 341 Milyon $ ödenek ayrılmıştır.[11]

Yeni Zelanda'nın toplam borçlarının 2001 yılında 4.2.Milyar NZ$ ve 2025 yılında yaklaşık olarak 12 Milyar NZ$ olacağı beklenmektedir (1995 yılı dolarıyla).[12]

Ortalama olarak borçlar, 16.830 $ (bayanlar için) ve 17.446 $ (erkekler için) 38 yıl ve daha kısa sürede ödenmektedir. Bununla beraber, uzun geri ödeme dönemleriyle, borçların yaklaşık olarak %50'si 40 yaşında ve %95'i de emeklilik döneminde yaklaşık 65 yaşında geri ödenmektedir.[13]

2.3.2. Kalite/Etkinlik ve Adaletin Karşılaştırılması

Yükseköğretim kurumlarında uygulanan fon modeli ile, gerçek öğrenim ücreti maliyetlerinin yaklaşık olarak %20'si elde edilmektedir. Kurumlar böylece, kalite ve fiyat temeli üzerinde rekabet etmektedirler.[14]

---

[10] **A.g.e.**, p.21.
[11] **A.g.e.**, p.23.
[12] **A.g.e.**, p.23.
[13] **A.g.e.**, p.34.
[14] **A.g.e.**, p.31.

2.3.2.1. Kaliteye Karşın Büyüme

Yeni Zelanda'da 1990 yılından itibaren yükseköğretim kurumlarında EFTS fonlaması uygulanmaya başlanmıştır. EFTS fonlamasıyla yükseköğretim fonları artış göstererek, 1989 yılında %3, 1994'te ise %20 artmıştır. Buna karşılık hükümet 10 Haziran 1995'te öğrenim ücreti sübvansiyonlarını %1 azaltarak, toplam sübvansiyonu 1995'te %80'e düşürmüştür. Toplam sübvansiyonun 1999'da %75'e düşmesi hedeflenmektedir.

EFTS fonlaması ve devletin yaptığı öğrenci sübvansiyon harcamalarının gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo.3.
Öğrenim Ücreti Sübvansiyonlarında Hükümet Harcamaları:1991-99
(NZ$ 1.00=USS 0.675)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
EFTS Fonlaması	114.109	124.125	131.519	137.224	139.916	142.994	145.866	148.796	151.784
Harcamalar	999.3	1.059.4	1.096.6	1.100.9	1.115.1	1.124.0	1.132.0	1.139.6	1.147.1
(NZ$ Milyon) Harcamalar / EFTS									
(NZ$)	8705	8533	8342	8025	7970	7860	7759	7654	7560

Kaynak: George PREDDEY, **New Zealand Model.**, p. 31.

Yükseköğretim kurumlarında öğrenim ücretlerinin artışıyla birlikte, etkinliği sağlamak mümkündür. Çünkü, öğrenci sayısının artışıyla orantılı olarak, öğrencinin katlandığı maliyetler de azalmaktadır.

2.3.2.2. Katılımda Engel ve İstekler

Eğitimde, ulusal düzeyde yapılan tespit sınavı, üniversiteye girişte bir standart getirmektedir. Uygun yaştaki her öğrenci kanuni bir hak olarak üniversiteye girebilir (20'yaş ve üstündekiler). Üniversiteler, kaynaklarının yetersizliğine paralel olarak bazı bölümlere girişi sınırlandırmaktadırlar. Birçok profesyonel bölüm, özellikle daha yüksek maliyetli olan Tıp, Dişçilik ve Veterinerlik bölümü gibi alanlarda, genellikle akademik bir başarı temelinde giriş sınırlaması yapılmaktadır.

2.4. Özel Öğretim Kurumları

Yeni Zelanda'da özel öğretim kurumlarının sayısı oldukça yüksektir. Özel Öğretim Kurumları (PTE) piyasa şartlarına uygun olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu kurumlara sağlanan devlet fonunun sınırlı miktarda olmasına rağmen, bunlar, küçük kasabalarda bile faaliyet göstermektedirler. Devlet yükseköğretim kurumları ile rekabet içerisindedirler. Özel eğitim kurumları çeşitli şekillerde devlet fonlarından yararlanırlar.

3. ABD'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

3.1. Genel Olarak

ABD 50 eyaletin bir araya gelmesiyle oluşan bir siyasi yapıyla, her eyaletin kendi halkının seçtiği bir valisi, meclisi, anayasası, mahkemesi ve bütçesi vardır. Dolayısıyla, her bir eyalet için eğitim sistemi ayrı ayrı ele alınacak bir konudur.[15]

ABD'de eyaletler, eğitimin finansmanında giderek artan bir rol almakta ve bu finansmanı da genellikle emlak vergileriyle karşılamaktadırlar.[16] Eğitim sisteminin ademi merkeziyetçi olmasında da Amerikan toplumunun ulusal birlik anlayışının federatif bir yapıya dayanmasının büyük bir etkisi söz konusudur.[17]

ABD'de yükseköğretim, liseden sonra başlanılabilen iki ve dört yıllık yükseköğretim kurumlarından oluşmaktadır. Amacı, teknik alanda eğitim vermek ve öğrencileri dört yıllık fakültelere hazırlamak olan iki yıllık yüksekokulların yönetimi ve finansmanı bölge idaresi tarafından karşılanmaktadır.[18]

ABD'de üniversiteye girişte büyük bir serbestlik vardır. Öğrenciler okumak istedikleri bölümlere ayrı ayrı müracaat ederler. Her üniversite ve bölümün girişte istedikleri şartlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Üniversite veya bölümler bir öğrenciyi kabul ederken bazı kriterlere göre hareket etmektedirler. Bunlar; öğrencinin önceki dönemlerdeki derslerden aldığı notlar, üniversitelere girişte istenen genel yetenek ve bilgi testlerinin sonuçları ile referans mektuplarıdır.[19]

3.1.1. ABD'de Yükseköğretim Kurumları

1996 yılı itibariyle ABD'de on dört milyondan fazla öğrenci 3600'dan fazla yüksek öğrenim kurumunda öğrenime devam etmiştir. ABD'deki 3600 yükseköğretim kurumundan 2100'den fazlası dört yıllık, 1500'ü de iki yıllıktır. Bu okulların çoğunda öğrenci sayısı 1000-3000 arasındadır. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerden ABD'de yükseköğretime devam eden 450.000'in üzerinde öğrenci bulunmaktadır.[20]

ABD'de yükseköğretim kurumları özel okullar ve devlet (eyalet) okulları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[21] Bu ayırım sadece idari açıdan olmaktadır, eğitimin kalitesi ve verilen diplomaların geçerliliği bakımından bu okullar arasında hiçbir fark yoktur. Hem özel okullarda hem de devlet okullarında öğrenim paralı olarak verilmektedir. Ancak, kamu desteğinden daha fazla yararlanmaları nedeniyle devlet

---

[15] **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.; İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul,Ekim 1995,s.53.

[16] Joseph E. STIGLITZ, **Kamu...**, s.450.

[17] İrfan ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.43.

[18] **A.g.e.**,s.53.

[19] Süreyya ERSOY, **Amerika'da Yüksek Öğrenim İçin El Kitabı**, III. Baskı, Fulbright Eğitim Komisyonu, Ankara, 1996, s.19.; Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.17.

[20] Süreyya ERSOY, **A.g.e.**, s.1,8.

[21] **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.

yükseköğretim kurumlarında öğrenim ücretleri özel okullara göre daha düşüktür. Bu nedenle genellikle devlet yükseköğretim kurumlarında öğrenci mevcudu daha fazladır.[22]

ABD'de yükseköğretim kurumları; Üniversite (University), Kolej (College) ve Teknoloji Enstitüsü (Institute of Technology) olarak ta sınıflandırılmaktadırlar. Bu okulların dışında iki ve üç yıllık olabilen Meslek Yüksek Okulları (Community College, Junior College, Technical Institute) da bulunmaktadır. Bu kurumlar hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmektedir.[23]

3.1.1.1. Üniversiteler (University)

ABD'de üniversiteler, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim ve öğretim yapan, genellikle birçok fakülte ve kolejden oluşan yükseköğretim kurumlarıdır. Bu kurumlar en az eğitim öğretim kadar araştırma faaliyetlerine de önem vermektedirler.

ABD'de üniversitelere giriş için; öğrencinin bilgi düzeyi, akademik durumu, bilgi ve yetenek testlerinde aldığı sonuçlar, referans mektupları, öğrenim ve geçim harcamalarını karşılayabilmek gibi şartlar istenmektedir.[24]

3.1.1.2. Kolejler (College)

ABD'de kolejler de üniversitelere eşit düzeyde faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarıdır.

3.1.1.3. Teknoloji Enstitüleri (Institute of Technology)

ABD'de Teknoloji Enstitüleri yaygın olarak bulunmakta ve üniversitelere denk düzeyde eğitim vermektedirler.

3.1.1.4. Meslek Yüksek Okulları (Community College, Junior College, Technical Institute)

ABD'de Meslek Yüksek Okulları, liseden sonra iki yıllık eğitim veren ve öğrenimlerini başarıyla tamamlayan öğrencilere ön lisans diploması veren yükseköğretim kurumlarıdır.

3.1.2. ABD'de Kamusal Yükseköğretimin Finansmanı

ABD'de devlete ait yaklaşık olarak 600 Kolej ve Üniversite vardır. Geriye kalan diğer 1.550 Kolej ve Üniversite ise özel sektör tarafından işletilmektedir.

---

[22] Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim ve Dil Öğrenimi İçin Genel Bilgi**, Fulbright Eğitim Komisyonu, 1997., s.8.

[23] ERSOY, **A.g.e.**, s.9-11.

[24] **A.g.e** s.2.

ABD'deki bu üniversite ve kolejlerden hiç birinin eğitimi ücretsiz değildir.[25]

ABD'de devlet kolej ve üniversiteleri genellikle vergilerle ve eyaletler tarafından finanse edilmektedirler. Geriye kalan diğer maliyetler ise, öğrencilerden alınan ücret ve harçlarla karşılanmaktadır.[26] Üniversiteler fon sağlamak amacıyla yaptıkları bağış kampanyalarından da önemli ölçüde kaynak elde etmektedirler.[27]

Amerika Birleşik Devletleri'nde, eyalet üniversiteleri dahil olmak üzere federal devlet, bütçelerine %40-50 dolayında finansal katkı yapmakta, geriye kalan kısım ise diğer kaynaklardan sağlanmaktadır.[28]

Bu kurumların temel görevi öncelikle kendi eyaletleri içerisindeki halkı eğitmektir. Bu nedenle eğer bir öğrenci kendi eyaletinden başka bir eyaletteki üniversiteye devam ederse, bu okula daha fazla ücret ödemeye mecbur edilmektedir.[29]

1994-1995 öğretim yılında, dört yıllık bir devlet üniversitesinde, bir öğrencinin ortalama yıllık maliyeti yaklaşık olarak 9.000 $ (kampüste yaşayan bir öğrenci için) dır. Bu tutarın yaklaşık 2.700 $'lık kısmı öğrenci harç ve ücretlerinden karşılanmaktadır.[30]

ABD'de eğitimin finansmanı federal hükümet, eyalet ve bölge olmak üzere üçlü bir organizasyon tarafından sağlanmaktadır.[31] ABD'de öğrencilerin ödedikleri eğitim bedeli (tuition), öğrencilerin aldıkları eğitimin karşılığı iken, harç (fee) ise; kütüphane, sağlık, spor tesisleri vb. hizmetler için alınmaktadır.[32]

ABD'de yükseköğretim kurumlarının finansman kaynakları ve oranları aşağıdaki tabloda toplu halde gösterilmektedir.

---

[25] Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994, p.2.; Moya-Briggs Sarah, BRENNAN, **How to Apply to American Colleges and Universities, VGM Career Horizons**. USA, 1993, p.100.

[26] Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, July, 1994, USA, p.3.; **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.; LENN, Marjorie Peace, **A.g.e.**, s.37.

[27] Michael F.ADAMS- Larry G. BUMGARDNER, "The Role of Public Relations in a Successfu Fund-Rasing Campaign",**New Strategies in Higher Education Marketing**, The Ha Worth Press, New York, 1991, p.169-175

[28] Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.74.

[29] Celeste COLGAN, **A.g.e.**, s.3.

[30] Marjorie Peace LENN, **Diversity Accessibility and Quality**, College Board Publications, New York, 1995, p.37.

[31] ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.74-75.

[32] İsmail TATLIOĞLU, **A.g.e.**, s.45.; Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim**...,s.4.

Tablo.4.
ABD'de Yükseköğretimin Finansman Kaynakları (%)

	Yüksek Okullar	Devlet Univer.	Özel Univer.
Federal	**6**	**10.4**	**11.7**
Eyalet	**51**	**56.3**	**3.8**
Bölgesel	**19**	**0.4**	**1.4**
Harçlar	**20**	**19.5**	**45.9**
Diğer	**4**	**13.4**	**37.2**

Kaynak: İrfan ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.75.

Bölgesel hükümet harcamalarının yaklaşık olarak %44.3'ü, eyalet harcamalarının ise %40'ı eğitim amaçlı olarak yapılmaktadır. Toplam eğitim harcamalarından %8-10'u federal hükümet tarafından, %45-55'i de eyalet hükümeti tarafından ve %40-50 arasındaki bir oranda da bölge yönetimi tarafından karşılanmaktadır. Ancak, bu oranlar dönemler itibariyle farklılık gösterebilmektedir.

3.1.2.1. ABD Yükseköğretiminde Cari Fon Gelir ve Giderleri

3.1.2.1.1. Kamu ve Özel Kurumların Gelirleri

ABD'de kamusal ve özel yükseköğretim kurumlarının 1989-1990 yılları arasındaki cari fon kaynaklarını oluşturan tüm kalemler ve toplamları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.5.
ABD'de Kamusal ve Özel Yükseköğretim Kurumlarının 1989-1990 Cari Fon Gelirlerinin Kaynakları

	Kamu	**Özel**
Eyaletler	% 41.7	% 2.6
Federal Hükümet	% 10.3	% 15.9
Belediyeler	% 3.7	% 0.7
Harçlar	% 15.5	% 39.6
Diğer	% 2.7	% 4.6
Satış ve Hizmetler	% 21.7	% 22.6
Bağışlar	% 0.5	% 5.3
Özel Kaynaklar	% 3.8	% 8.7
Toplam gelirler Milyar $	88.9	50.7

Kaynak: Celeste COLGAN,"Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, July, 1994, USA, p.12.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ABD'de yükseköğretim esas itibariyle paralıdır ve büyük oranda öğrencilerden alınan ücretlere bağlıdır. Öğrencilerden alınan öğrenim ücretleri, üniversiteden üniversiteye değişmekle birlikte, 4000-24000

ABD Doları arasında değişmektedir. Özel okullar genellikle devlet okullarından daha pahalıdırlar.[33]

3.1.2.1.2. Kamu ve Özel Kurumların Harcamaları

ABD'de kamu ve özel sektör yükseköğretim kurumlarındaki harcama kalemleri ve toplamları da aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Tablo.6.
ABD'de Kamusal ve Özel Yükseköğretim Kurumlarının 1989-1990 Cari Fon Harcamaları

	KAMU	ÖZEL
Eğitim	%34.1	%26.4
Araştırma	%10.3	%8.1
Kamusal Hizmetler	%4.3	%2.0
Akademik ve Kurumsal Destekler	%16.3	%16.5
Öğrenci Hizmetleri	%4.7	%4.8
Ağaçlandırma ve Bakımı	%7.4	%6.4
Burs ve Üyelik Aidatı	%2.8	%8.7
Yardımcı Girişimler	%9.7	%10.1
Sağlık	%9.5	%9.3
Diğer	%1.2	%7.6
Toplam Milyar $	85.8	48.9

Kaynak: Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994, p.13.

3.1.3. ABD'de Özel Sektör Yükseköğretimi

ABD'de özel yükseköğretim kurumlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. 1989 yılında sayıları 3535 olan ve 13.3 milyon öğrenciye eğitim veren yükseköğretim kurumlarının % 54'ü özel, % 46'sı da kamu kuruluşudur.[34] ABD'deki özel üniversiteler ile kamu üniversitelerinin gelir kaynaklarına göre karşılaştırılmaları aşağıda verilmektedir.[35]

	Kamu üniversiteleri,%	Özel Üniversiteler, %
Kamu Kaynakları		
-Doğrudan Tahsisler	47.0	1.5
-Hibe ve Sözleşmeli Projeler	10.8	18.5

[33] Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek** ...,s.4.

[34] İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.336.

[35] TÜSİAD, **A.g.e.**, s.120.

Öğrenim Ücretleri	15.2	39.6
Vakıf Gelirleri, Bağış ve Yardımlar	3.8	14.4
Hizmet Satışlarından Elde Edilen Gelirler	23.2	26.0

Yukarıda açıkça görüldüğü gibi ABD'deki kamu üniversitelerine büyük oranda doğrudan kamu tahsisi yapılırken (% 47), özel üniversitelerde ise, öğrencilerden alınan öğrenim ücretleri en büyük finansman kaynağını oluşturmaktadır (%39.6). Özel üniversitelerde hizmet satışından elde edilen gelirler de toplam gelirler içerinde ikinci sırayı almaktadır (%26).

ABD'de bazı özel kolej ve üniversiteler devletten destek almaktadırlar. Ancak, gelirlerinin çoğu öğrenci harçlarına, özel bağışlar, kuruluş (vakıf) ya da şirket fonları, vakıf gelirleri ve federal bağışlara dayanmaktadır.[36] ABD'de özel üniversiteler gelirlerinin yaklaşık olarak %80'i yukarıda sayılan özel kaynaklardan sağlanmaktadır.[37]

ABD'de 1989 yılında yükseköğretim kurumlarının % 54'ü özel, geriye kalan % 46'sı da kamu kuruluşu niteliğindedir. 300 ABD üniversiteleri arasında yapılan sıralamada ilk 25'e giren üniversitelerden 23'ü özel üniversitelerdir.[38]

3.1.4. ABD'de Yükseköğretimin Yönetimi ve Eğitim Politikaları

ABD'deki tüm üniversiteler, ister kamu ister özel olsun mütevelli heyetler tarafından yönetilmektedirler. Mütevelli heyetlerinin üniversiteleri yönetmeleri Amerikan üniversitelerinin kuruluşundan günümüze kadar devam eden bir uygulamadır. Yöneticiler seçimle değil atamayla göreve gelmektedirler. ABD üniversitelerinde Mütevelli heyeti üniversite yöneticilerini de atamaktadır. Her eyalette, eyalet hükümetine bağlı bir çok üniversite, bazı eyaletlerde 15-20 üniversite bir tek mütevelli heyet tarafından yönetilmektedir.[39]

ABD'de kamuya ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan mütevelli heyet üyelerinin mesleklerine göre durumları şu şekildedir:[40]

Sanayi Ticaret:	% 40
Diğer İş Çevreleri:	% 25
Eğitim:	% 15
Diğer Alanlar:	% 19

[36] Celeste COLGAN, **A.g.e.**, s.3-4.

[37] İsmail TATLIOĞLU, **A.g.e.**, s.45.

[38] ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s 251-252.

[39] YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, s.72.; KORKUT, Hüseyin, **A.g.e.**,s.75.; İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333.; Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi" ,s.269.; TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.126.; Cem KOZLU, **A.g.e.**, s.219.

[40] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.128-129.

Yukarıda görüleceği gibi üniversite mütevelli heyet üyelerinin büyük bir kısmı üniversite dışından atanmaktadırlar. Üniversitelerin üst düzey yöneticileri, üniversite mensupları tarafından değil, mütevelli heyet tarafından ve genellikle o üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından uzun bir süre için atanmaktadırlar.[41]

Amerikan üniversiteleri farklı yapıda olmalarına rağmen en büyük ortak özellikleri birbirleriyle kıyasıya bir rekabete girişmeleridir. Her üniversite, çeşitli kaynaklardan daha fazla finansman sağlamak, nitelik ve nicelik olarak daha fazla araştırma ve yayın yapmak, ülke genelinde ün yapmak ve bunu sürdürmek çabası içerisindedir. Bu nedenle zaman zaman ülke çapında üniversiteler sahip oldukları üne göre sıralanmakta bu da üniversiteler için son derece büyük bir önem taşımaktadır.[42]

3.1.4.1. Özel ve Kamusal Okullara Federal Vergi sübvansiyonları

Gelir vergisinin, kamusal ve özel eğitim talebi üzerinde önemli etkileri vardır. Eğitim ile ilgili olarak eyalet ve yerel yönetimlerin yaptıkları giderler, federal gelir vergi beyannamelerinden düşülebilmektedir. Ayrıca, eyalet ile yerel yönetim bonolarının faizleri federal vergilemeden muaf tutulmaktadır. Bu durumda, eğitim bir anlamda zımni olarak sübvanse edilmiş olmaktadır.[43]

3.1.4.2. Özel Okullara Kamu Desteği

ABD'de son dönemlerde özel okullara devletin yaptığı mali yardımların arttırılması yönünde giderek artan bir kamu desteği görülmektedir. Ancak, yapılan yardımların kurumlar yerine doğrudan öğrencilere yapılması görüşü ağırlık kazanmaktadır.[44]

3.1.4.3. Vergi İndirimi

Özel yükseköğretim kurumlarına ücret ödeyen veliler, bu harcamalarının belli bir yüzdesini gelir vergisinden düşürebileceklerdir. Bu durumda devlet vergi indirimi sağlayacak yerde çocuklarını okula gönderen ailelere belli bir çek gönderebilir. Bu yolla yapılan harcamalar, federal bütçede açık bir kalem olarak görülebilecektir.[45]

3.1.4.4. Okul Kuponları

Bu sistemde her öğrenciye kendi isteği doğrultusunda seçeceği herhangi bir devlet okulunda kullanabileceği bir kupon verilmektedir. Öğrenci bu kuponu

---

[41] YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, s.72.; TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.130.

[42] Henry ROSOVSKY, **Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları:6, Beşinci Baskı, Nisan 1995, s. 23.; Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.67.; Gun NEAVE, "On Living in Interesting Times: Higher Education in Western Europe 1985-1995", **European Journal of Education**, Vol. 30, No:4, 1995, p.379.

[43] STIGLITZ, **A.g.e.**, s.452.

[44] **A.g.e.**, s.463.

[45] **A.g.e.**, s.463.

okula verdikten sonra devlet okula sabit bir miktarda para göndermektedir. Okul bu kupon dışında öğrenciden ayrıca ücret alabilir. Okul kuponları sisteminin gerekçesi, devlet okullarının özel okullarla rekabet edebilmeleridir. Çünkü, okullar öğrenci çekebilmek daha nitelikli eğitim vermek durumundadırlar. Bu da okullar arasında bir rekabeti getirecektir. Devlet okulları özel okullar gibi öğrencileri kendilerine gelmeye ikna etmek için ellerinden gelen çabayı gösterecekleridir.[46]

Bu sistemi savunanlara göre, rekabet, kamu okullarını daha esnek hale getirecek ve eğitimde yeni buluşların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu sisteme karşı çıkanlar ise, bu durumun zengin ve iyi eğitilmiş çocuklarının bir okula, fakir ve daha az eğitilmiş ailelerin çocuklarının başka bir okula gideceklerini iddia etmektedirler. Bu durum da, sosyal ve ekonomik bakımdan daha tabakalaşmış bir topluma yol açacaktır.[47]

3.1.5. ABD'de Öğrencilere Finansal Destek Sağlanması

ABD'de diğer ülkelerdeki uygulamalarla birlikte doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli şekillerde finansal destek sağlanmaktadır. Federal hükümet adına Eğitim Bakanlığınca yılda yaklaşık 6.5 milyon öğrenciye burs ve kredi olarak toplam 12 milyar dolarlık harcama yapılmaktadır.[48]

Bunun yanı sıra ABD'de bazı üniversiteler öğrencilere çalışma programı sunmaktadırlar. Birçok öğrenci ise, kampus içinde çalıştırılmaktadır. Bunlar; kütüphanelerde kitap dizmek, laboratuarların temizliği, çevre temizliği gibi işlerde çalıştırılmaktadırlar.[49]

ABD'de finansal yardımlar kurumların kendileri tarafından sağlanmaktadır. İster devlet, ister özel her kolej ve üniversitenin kendi özel yardım ofisleri vardır. Öğrenciler üniversiteye kabul edilirken burs, kredi veya çalışma programı karşılıklı olarak tespit edilir. Başvuran öğrencinin ailesinin gelir durumuna göre burs programı belirlenir. Örneğin; bir öğrenci'nin Wisconsin at Eau Claire üniversitesinde 1992-93 döneminde dokuz aylık harcama tutarı 7400 $ ise finansal yardım olarak öğrenci 3000 $ ödeyecek geriye kalan 4400 $ 'ın

2400'ü borç
2000'i burs programı

şeklinde öğrenciye sunulur. Ailelerin katkı payları; ailenin finansman bilgileri, anne ve babanın gelir ve mal varlıkları, üniversite veya koleje devam eden öğrenci sayısı ve ailelerin fert sayısına göre belirlenmektedir.[50]

---

[46] **A.g.e.**, s.463-464.

[47] **A.g.e.**, s.464.

[48] Ülkü BİLGEN, "Amerika Birleşik Devletlerinde Eğitim Hakkında Araştırma", **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.547.

[49] COLGAN, **A.g.e.**, s.11.

[50] **A.g.e.**, p.11

Böylece bütün üniversiteler, en başarılı öğrencileri kendilerine çekmek için, en iyi finansal yardım paketleri sunmaktadırlar.[51]

Ancak, ABD'de öğrencilerin mezun olmasından sonra borçların ödenmesi planı iyi çalışmadı. Bu nedenle yeni bir plan hazırlandı. Bu plana göre; öğrenciler borçlarını, gelir vergisiyle birlikte ödeyerek, bu paraların geri ödenmesi sağlandı. Eğer öğrenci borçlarını ödemeyi ihmal ederse, öğrencinin federal gelir vergisinde belirli bir artış yapılarak bu paralar geri alınmakta idi.

4. JAPONYA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

Japonya'nın, özellikle son zamanlarda büyük bir hızla gerçekleştirdiği ekonomik ve teknolojik gelişmelerin altında başarılı bir eğitim sisteminin olabileceği varsayımı yaygın olarak kabul görmektedir.[52] Patrıch ve Rosovsky'e göre de, Japonya'nın ekonomik büyümesindeki temel etken iyi eğitilmiş ve çalışkan işgücüdür.[53] Bu durumda kıt kaynaklara sahip Japonya'nın en büyük kaynağı eğitilmiş insan gücü olmaktadır.[54]

Japonya'da yüksek öğretim çağındaki nüfusun % 32'si yüksek öğretime devam etmektedir. Japonya'da yükseköğretimde 1994 yılı itibariyle okuyan öğrenci sayısı 4 milyon civarındadır.

4.1. Yükseköğretim Kurumları

Japon yükseköğretim sistemi üniversite ve mesleki ve teknik eğitim olmak üzere iki alt gruptan oluşmaktadır. Japonya'da yükseköğretim kurumları ise; Üniversiteler, Teknoloji Kolejleri, Özel Eğitim Kolejleri ve Açık Öğretim Üniversitesidir. Bu kurumlarla ilgili kısa bilgiler aşağıda verilmektedir.[55]

4.1.1. Üniversiteler

Japonya'da ileri düzeyde eğitim veren üniversiteler genellikle dört yıllık eğitim vermektedirler. Ancak, iki ve üç yıllık okullar ile tıp, dişçilik vb. 6 yıl süreli okullar da mevcuttur. Üniversitelere lise ve dengi okul mezunları girebilmektedirler.

4.1.2. Teknoloji Kolejleri

Amacı, öğrencilerin teknik alanda bilgi ve beceri edinmelerini sağlamak olan bu okullara ortaokul mezunları da alınmaktadırlar. Ortaokul mezunları 5

---

[51] **A.g.e.**, s.11.

[52] İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri,** Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul, Ekim 1995, s.2.

[53] Cem KOZLU, **Türkiye Mucizesi İçin**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1995, s.126.

[54] Hamdi ÖZÇELİKEL. **Japon Yönetim Sistemleri**. MESS Eğitim Vakfı Yayın No: 177, Haziran 1994, s.13.

[55] ÖZ-DE-BİR. **Japon Eğitim Sistemi ve Özel Dershaneler**, Özel Dershaneler Birliği Yayınları, Ankara, 1997, s.16-19.

yıl, lise mezunları ise; 2 yıl öğrenim görerek bu okullardan mezun olabilmektedirler.

4.1.3. Özel Eğitim Kolejleri

Japonya'da Özel Eğitim Kolejleri 1967 yılından itibaren öğretime başlamışlardır. 1993 yılı itibariyle sayıları 343 olan bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 860 bine ulaşmıştır.

Bu okullar teknik alanda, lise veya üniversite seviyesinde 1, 2, veya 3 yıllık eğitim veren kurumlardır. Bu kurumların sayıları ile öğrenci ve öğretim üyesi sayıları ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.7.
Özel Eğitim Kolejlerinin Kurum, Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayıları

	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğr. Üyesi Sayısı
Ulusal	161	18.323	788
Yerel	198	32.230	2.279
Özel	3072	808.620	32.751
Toplam	3431	859.173	35.818

Kaynak: ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi**...,s.16-19.

4.1.4. Açık Öğretim Üniversiteleri

Japonya'da 1985 yılından itibaren açık öğretim üniversiteleri faaliyete geçmişlerdir. Bu üniversiteler, eğitimlerini kitle yayın organlarını (TV. Radyo, yazılı basın vb. yayın organları) kullanarak sürdürmektedirler.

4.2. Yükseköğretimin Yönetimi

Japonya'da devlet üniversiteleri eğitim bakanlığına bağlıdırlar. Bu bağlılık idari ve mali açıdan olmaktadır. Üniversiteler idari açıdan özgürdürler. Bakanlık mali konularda etkin bir rol oynamaktadır. Yapılması gereken her türlü harcamanın kaynağı bakanlıktır. Bakanlık tarafından üniversitelere finansman bakımından yeterli destek sağlanmaktadır.[56]

4.3. Japon Yükseköğretiminin Genel Durumu

Japon yükseköğretim sistemi, kurum sayısı, öğrenci sayısı öğretim elemanları bakımından aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.[57]

[56] Bozkurt GÜVENÇ, **Kültür ve Eğitim** , Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s.25-26.
[57] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.69.

Tablo.8.
Japon Yükseköğretim Sistemi (1990)

	Kurum Sayısı				Öğrenci Sayısı				Ders Veren Öğretim Elemanı			
Kurum Türü	Milli	Yerel	Özel	Toplam	Milli	Yerel	Özel	Toplam	Milli	Yerel	Özel	Toplam
Teknik Kolej*	54	4	4	62	45627	4126	3177	52930	3478	346	179	4003
M.Y.O. (Junior College)	41	54	498	593	18510	22467	438232	479389	1305	1989	17195	20489
Üniversite	96	39	372	507	518609	64140	1550613	2133362	53715	6592	63481	123838
Uzmanlık Yük. Okulu**	66	182	2952	3300	17433	27805	746193	791431	756	1908	29108	31773
Muhtelif Yük. Okul***	4	85	3347	3436	82	6731	418528	425341	8	445	18859	19312
Toplam	316	364	7173	7898	600261	125449	3156743	3882453	59.266	11080	128823	199165
Pay, %	4.6	4.6	92.8	100.0	15.5	3.2	81.3	100.00	29.8	5.6	64.6	10.00

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.71. *Japonya'da Teknik Kolej Ortaokuldan Sonra 5 yıllık bir okuldur. **Meslek Yüksekokullarının süresi 2 veya 5 yıldır.**Belirli bir mesleki veya teknik alanda uzmanlık öğretimi yapan, 3 yıla kadar süreli okullardır.

Bu iki gruptan oluşan üniversiteler içerisinde kamuya ait yükseköğretim kurumları da; ulusal ve yerel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Diğer üçüncü grup ise, Japonya'da yaygın olarak bulunan özel yükseköğretim kurumlarıdır.

4.4. Japonya'da Özel Sektör Yükseköğretimi

Japonya'da bulunan 458 üniversiteden 329'u özel üniversitedir. Japonya'daki özel yükseköğretim kurumları, devletten iki şekilde finansal yardım almaktadırlar. Birincisi, özel projeler için, doğrudan ilgili yükseköğretim kurumuna tahsis edilen ödeneklerdir. İkincisi ise; Eğitim-Bilim-Kültür Bakanlığı, Japonya'daki özel öğretim kurumlarını özendirmek ve geliştirmek amacıyla kurulan Özel Eğitim Geliştirme Kurumu'na hibe olarak yardım yapmaktadır. Bu kurum da kendisine yapılan yardımları, özel yükseköğretim kurumlarına dağıtmaktadır. Bu yolla Japonya'daki yükseköğretim kurumları harcamalarının % 35'ini karşılamaktadırlar.[58]

Japon yükseköğretiminde öğrenciler kamu veya özel üniversite farkı gözetilmeksizin harç ödemek zorundadırlar.

Harçlar ve öğrenim ücretleri, yükseköğretim maliyetlerinin % 50'sini karşılamaktadır.[59] Japonya'da özel sektör yükseköğretiminin durumu ile, yükseköğretimin kamu ve özel sektör arasında dağılımı aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmektedir.

Tablo.9.
Japonya'da Yükseköğretimin Kamu ve Özel Sektör Arasında Dağılımı

Kurum Türleri	Üniversite Sayısı	Tüm Seviyelerdeki Öğrenci Sayıları	Lisans	Yüksek lisans
Özel Sektör	328	1.328.569	1.307.247	21.322
Devlete Ait	95	412.699	374.758	37.941
Mahalli İdareler	34	50.366	47.629	2.737
Toplam	**457**	**1.791.634**	**1.729.634**	**62.000**

Kaynak: A.M. El-AGRAA and A.ICHII, "The Japanese Education System With Spee Emphasis on Higher Education", Higher Education, Vol. 14. 1985.;Zkr.İsmail TATLIOĞLU, "Eğitimde Piyasa Yaklaşımı ve Yükseköğretimde Özel Sektör", Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Mart-Kasım 1992, s.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, japonya'daki üniversitelerden 328'i özel sektöre ait iken, sadece 95'i Devlete aittir. Bütün seviyelerdeki öğrenci sayıları bakımından da özel sektör üniversiteleri 1.328.569 öğrenci ile en büyük öğrenci miktarına sahiptirler. Bu öğrenci sayısı kamu üniversitelerindeki öğrenci sayısının 3.2 katı demektir.

---

[58] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.255-256.

[59] Tomoyasu TANAKA, "Japonya Örneği", **Türkiye'de ve Dünyada Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri** , İTO Yayın No:1993-2, s.56.

Japonya'da özel sektör üniversitelerinin gerek sayı gerekse kapasite bakımından önemli ölçüde büyümelerinde Devletin bu kurumlara sağladığı finansman yardımı önemli bir katkı yapmaktadır. Yıllar itibariyle Devletin özel sektör yükseköğretim kurumlarına sağladığı finansman yardımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.10.
. Devletin Özel Yükseköğretim Kurumlarına Sağladığı Finansman Yardımı
(Milyon Yen)

Mali Yıl	Sağlanan Finasman Desteği
1970	13.220
1971	19.840
1972	30.100
1973	43.380
1974	71.000
1975	100.710
1976	129.010
1977	160.500
1978	197.500
1979	235.500
1980	260.500
1981	283.500
1982	283.500
1983	277.000
1984	249.300

Kaynak: **El AGRAA and ICHII,** A.g.e.**,p.8.**

Japonya'da özel yükseköğretim kurumlarının desteklenmesi kapsamında yapılan yardımlar ABD'ye göre daha yüksektir. Japonya'da Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı bütçesinden cari harcama olarak öğrenci başına yapılan sübvansiyonlar ile eğitim ve araştırma için gereken araç-gereç ve tesislerin temin edilmesi amacıyla yapılan hibelerin yanında, büyük oranda Bakanlık tarafından finanse edilen Japon Özel Öğretim Geliştirme Vakfı tarafından sağlanan uzun vadeli ve düşük faizli krediler önemli bir yer tutmaktadır.[60]

Tümü paralı olan Japon üniversitelerinde öğrencilerden yıllık olarak ücret alınmaktadır. 1995-1996 öğretim yılında, özel üniversiteler öğrenci başına 1.400.000-1.500.000 Yen; ulusal ve yerel üniversiteler ise; 900.000-1.000.000 Yen dolayında ücret almaktadırlar.[61]

[60] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.120-121.
[61] ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi**...,s.19.

5. ALMANYA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

Almanya eyaletlerden oluşan bir ülkedir. Federal Devletin ortaya koyduğu bir çerçeve kanunu "Hochschulrahmengesetz" (HRG) bulunmaktadır. Bu kanunda belirtilen esaslara uygun olmak şartıyla, her eyalet kendi yükseköğretim kurumlarıyla ilgili kanun çıkarma yetkisine sahiptir.[62]

Alman üniversitelerinde, akademik yönetimin başında daha önceki dönemlerde rektör bulunmaktaydı. Ancak, daha sonra birçok üniversitede bu görevi başkanlar devralmıştır. Almanya'da rektör veya başkan, çoğunluğu profesörlerden oluşan merkezi bir seçici kurulca belirlenir. Rektörler iki yıllık süreler için o üniversitenin profesörleri arasından seçilmektedir. Rektör yardımcıları ise üniversitenin günlük işlerini yürütürler. Başkan'ın ise; üniversite mensubu olma şartı yoktur. Başkanın görev süresi en az dört yıldır.[63]

Alman üniversitelerinde rektör veya başkan'ın yanı sıra idari örgütün başı olarak ilgili bakanlıkça atanmış bir "Kanzler" bulunur. Rektör, akademik konularla ilgilenmenin yanı sıra, dışarıda üniversiteyi de temsil eder. Üniversitenin idari ve mali işlerinden Kanzler sorumludur.[64]

Almanya'da 1994 yılı itibariyle 63'ü üniversite, 5'i Gesamthochschule ve 122'si Fachhochschule olmak üzere toplam 242 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır.[65]

Almanya üniversitelerinin giderleri çoğunlukla eyalet hükümetleri tarafından karşılanmaktadır. Hükümetin üniversitelerin giderlerini karşılama oranı eyaletten eyalete farklılık taşımakla birlikte, genellikle %80 civarındadır. Federal hükümetler ise toplam giderlerin %10-15 arasında giderlerin ancak bir kısmını karşılayacak kadar yardım yapmaktadır. Federal hükümet yardımı daha çok üniversitelerin yurt dışı ilişki ve projeleri için harcanmaktadır. Üniversitelerin geriye kalan diğer harcamaları ise, üniversitelerin özel olarak elde ettikleri gelirleriyle (vakıflar, harçlar vb.) karşılanmaktadır. Üniversitelerin bütçeleri ise, yıllık olarak eyalet parlâmentoları tarafından tespit edilmekte ve genel eyalet bütçeleri içinde yer almaktadır.[66]

Alman üniversiteleri, öğretim fonksiyonları yanında araştırma fonksiyonunu da temel hedef olarak görmektedirler. Alman üniversiteleri ancak araştırma ile öğretimin olabileceğini kabul etmektedirler. Üniversiteler belli bir mesleğe yönelik öğrenci yetiştirirken bile, öğrencilere bilimsel davranış kazandırma hedefi ön planda tutulmaktadır.[67]

---

[62] YÖK, **A.g.e.**, s.70.

[63] YÖK, **A.g.e.**, s.70., TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.132-133.

[64] YÖK, **A.g.e.**, s.71.

[65] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim** ..,s.66

[66] YÖK, **A.g.e.**s.71., DOĞRAMACI, İhsan, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite ³ netiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333.

[67] Hüseyin KORKUT, "Türkiye'de Üniversiteler İçin Model Arayışı," **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. Cilt:23, Sayı:1, 1990, s.66.

6. İNGİLTERE'DE YÜKSEKÖĞRETİM

İngiltere'de günümüzde de yönetim sisteminde olduğu gibi eğitim uygulamalarında da aristokrasiyi çağrıştıran özellikte ilginç uygulamalar söz konusudur.[68]

6.1. Yükseköğretim Sistemi ve Finansmanı

İngiltere'de üniversiteler, fakültelerle bunlara bağlı bölümlerden oluşmaktadır. Üniversite'nin en üst akademik organı senatodur. Senato, vice-chancellor'un yardımcıları, registrar, dekanlar, bölüm başkanı, profesörler, fakülte temsilcileri, kütüphane ve yurt müdürleri ile az sayıda öğrenci temsilcilerinden oluşmaktadır.[69]

İngiltere'deki yükseköğretim sistemi 1963 yılında Lord Lionel Robbins'in başkanlığındaki bir komite tarafından baştan aşağıya gözden geçirilmiştir. Komitenin hazırladığı rapor hükümet tarafından tümüyle gözden geçirilmiştir. Komitenin hazırladığı raporun hükümet tarafından kabulü üzerine, İngiltere'de bir bölümü yeni, bir bölümü de mevcut kurumlardan oluşan "Whitebrick Universities" olarak isimlendirilen, 18 yeni üniversite ile daha çok mesleki eğitime yönelik faaliyette bulunan ve yapı itibariyle üniversite ile meslek yüksekokulu arasındaki bir niteliğe sahip olan 30 Politeknik kurulmuştur.[70]

Üniversitelerin tümünü kapsayan ilk yasa, 1988'de çıkarılan "Eğitim Reformu Yasası" dır. Bu yasa ile "Üniversite Fonları Konseyi" kurulmuş, ayrıca üniversitelerin finans kaynakları ve öğretim üyelerinin iş statüleriyle ilgili hükümler yer almıştır. 1992 yılında yapılan bir değişiklikle "Üniversite Fonlar Konseyi" yerine İngiltere, Galler ve İskoçya için ayrı işlevleri olan üç ayrı Fonlar Konseyi kurulmuş ve üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları da, bu fon konseylerinin yetki alanlarına dahil edilmiştir.[71]

1992 yılında yapılan bir değişiklikle "Üniversite Fonlar Konseyi" yerine İngiltere, Galler ve İskoçya için ayrı işlevlere sahip üç ayrı fonlar konseyi kurulmuş ve üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları da, bu konseylerin yetki alanı içine alınmışlardır.[72]

Bu konseylerin üyeleri Eğitim Bakanı tarafından atanmaktadır. Bu üyelerin çoğu üniversite dışındaki elemanlardan seçilmektedir. Örneğin; İngiltere Yükseköğretim Fonlar Konseyi'nin on beş üyesinden beşi profesör, diğer üyeleri ise, sanayici, bankacı vb. kişilerden oluşmaktadır.[73]

İngiltere'de Türkiye'deki Yüksek Öğretim Kurulu'na benzer "Higher Education Funding Council" (HEFC) adlı bir kuruluş, herhangi bir üniversitenin

---

[68] ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.2.

[69] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.125.

[70] **A.g.e.**, s.66.

[71] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,s.267.

[72] **A.g.e.**,s.268.

[73] İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333., Celal ERTUĞ. **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversitelçşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.267.

görevini yeterince yapıp yapmadığını denetleme, üniversiteyi kapatma veya bir başka üniverşiteye bağlama yetkisine sahiptir.[74]

İngiltere'deki üniversiteler, büyük oranda kamu kaynaklarından finanse edilmekte ancak, personel istihdamı ve müfredat programları bakımından tamamen serbest olan kuruluşlardır. İngiltere'deki üniversiteleri bu açıdan özel yükseköğretim kurumları kapsamında değerlendirmek mümkündür.[75]

İrlanda'da üniversitelere tahsis edilen kaynaklar yasayla kurulmuş olan "Higher Education Authority" (HEA) adlı kuruluş tarafından dağıtılmaktadır. Kurul aynı zamanda üniversitelerin faaliyetlerini de planlar ve koordine eder. Bu kurulun üyeleri hükümetçe atanır. Üyelerin çoğunluğunu üniversite mensupları oluşturmaktadır.[76]

İngiltere'de yıllar itibariyle merkezi ve yerel hükümetler tarafından eğitime ayrılan finansman kaynakları gittikçe artmaktadır. Örneğin; 1982 yılında eğitime ayrılan toplam kaynak 11229 iken, bu rakam 1990 yılında 20610, 1992 yılında ise, 21958 milyar Sterlin'e çıkmıştır.[77]

İngiltere'de eğitim tarihi konusunda yapılan araştırmalar devlet okullarının, ülkede eğitim düzeyinin gelişmesine çok az katkısının olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, İngiltere'de devlet eğitimde etkisini özel okullarda okuyan öğrencilerin devlet okullarına kaydırılmasında göstermiştir.[78] Bu nedenle, İngiltere'deki okullar arasında özel okulların oranı %5-6 civarında kalmıştır.[79]

7. GENEL DEĐERLENDİRME

İkinci Dünya Savaşı ve özellikle Sputnik Şoku'ndan sonra refah düzeyinde meydana gelen artışlar ve refahın toplumlarda yaygınlaşmasının da etkisiyle 1960 ve 1970'li yıllarda, yükseköğretim tüm dünyada giderek yaygınlaşmış ve yükseköğretimde yatırım ve cari harcamalar önemli ölçüde artmıştır.[80]

Ancak, her ülke yükseköğretime daha fazla önem verirken, kendine özgü finansman ve yönetim modelleri geliştirmiştir. İngiltere, İskoçya, Galler, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD ve Kanada'da yükseköğretimde uygulanan sistemin temel ilkesi, devletin üniversiteleri yönetme yetkisinin toplumda çeşitli alanlarda başarılı olmuş kişilerden oluşan ara kuruluşlara devredilmesidir.

---

[74] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**, s.245.

[75] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**. .,s.117.

[76] **A.g.e.**,s.126.

[77] D.I. TROTMAN-DICKENSON. **Economics of the Public Sector**, Macmillan Press Ltd., Malaysia, 1996, p.312.

[78] Uğur YILDIRIM, **A.g.e.**, s.2-3.

[79] Seamus RAINBIRT, **Türkiye'de ve Dünya'da Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri Seminerı**, "İngilter Örneği", İTO Yayın No:1993-2, İstanbul, 1992, s.26.

[80] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.101.

Bu ülkelerin tümünde, iki ayrı düzeyde ara kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan ilki, ülke genelinde veya eyalet düzeyinde, bulunduğu yerdeki tüm üniversitelerin faaliyetlerini planlayan, koordine eden, denetleyen ve devlet tarafından üniversitelere tahsis edilen kaynakları kurumlar arasında dağıtan merkezi kuruluştur. İkincisi ise; her bir üniversite için ayrı ayrı kuruluş niteliğindeki ara kuruluştur.[81]

Bu çalışmada görüleceği gibi hemen hemen tüm ülkelerde kamusal yükseköğretim kurumlarının başlıca finansman kaynağı devlet bütçesinden bu kurumlara ayrılan pay olmaktadır. Devlet tarafından sağlanan finansman desteğinin en düşük olduğu ülkeler % 59.2 ve % 63.1 oranlarıyla ABD ve Japonya'dır. Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde yükseköğretimin finansmanı toplu olarak gösterilmektedir.

Tablo.11.
Bazı Ülkelerde Yükseköğretimin Finansmanı

Almanya	ABD	Avusturya	Belçika	Fransa	Hollanda	İngiltere	İsviçre	Japonya
Parasız	Paralı	Parasız	Parasız	Parasız	Öğrenci Katkılı Finansman	Paralı	Parasız	Paralı

Kaynak: Muhsin HESAPÇIOĞLU - Handan ÖZCAN, **A.g.e.**, s.157

Aşağıdaki tabloda da bazı ülkelerde kamu eğitim harcamaları toplu halde gösterilmektedir.

Tablo.12.
Bazı Ülkelerde Kamu Eğitim Harcamaları

ÜLKE	KAMU EĞİTİM HARCAM.			YÜKSEK ÖĞR. BÜTÇESİ	
	Toplam Kamu Harcaması %*	GSMH'nın %*	Kişi Başına $*	Toplam Kamu Eğt. Harc. %**	GSMH'nın %**
KUZEY AMERİKA ÜLKELERİ					
ABD	12.4	5.7	1.272	40.2	2.3
KANADA	15.6	7.2	1.425	29.0	2.1
PASİFİK ÜLKELERİ					
JAPONYA	16.2	5.0	1.111	22.5	1.3
AVUSTRALYA	12.7	5.1	624	19.5	1.1
AB ÜLKELERİ					
BELÇİKA	10.5	6.1	754	17.6	0.9
FRANSA	10.2	5.7	908	13.1	0.7
ALMANYA	8.8	6.2	832	21.5	0.9

[81] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.266.

İTALYA	8.3	4.8	521	VY	0.8
İSPANYA	9.7	4.6	371	16.0	0.8
OECD ÜLKELERİ					
AVUSTURYA	7.6	5.6	909	29.9	1.5
FİNLANDİYA	16.1	5.8	1.210	21.2	1.2
ISVEÇ	13.8	7.8	1.595	12.5	1.5
İSVİÇRE	18.7	5.1	1.427	18.1	1.0
TÜRKİYE	18.9	3.7****	79***	25.5	0.47
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER					
MEKSİKA	VY	4.1	42	29.2	VY
BREZİLYA	17.7	3.9	VY	20.8	VY
G.KORE	26.6	3.1	181	7.0	0.3
TAYLAND	20.0	3.8	34	11.9	0.4

Kaynak: Ayşe Gül YILGÖR, **A.g.e.**, s.4.; TÜSİAD, **A.g.e**, s.6.

*1988 yılı **1985-1990 ortalaması **1992 yılı ****1990 yılı

Tabloda görüldüğü üzere GSMH'mn yüzdesi olarak kamu eğitim harcamaları bakımından Türkiye Güney Kore'den sonra en düşük payı ayıran ülkedir (%3.7). Bu oran en yüksek olarak Kanada'da % 7.2 , ABD'de ise; % 5.7 dir.

Toplam kamu eğitim harcamaları içerisinde yükseköğretim bütçesi'nin aldığı pay yüzde olarak; Türkiye'de ABD, Kanada ve Avusturya ve Meksika'dan sonra en büyük payı almaktadır (% 25.5). Türkiye'de GSMH'nın yüzdesi olarak yükseköğretim bütçesi % 0.47'dir. Bu oran ABD'de 2.3, Kanada'da % 2.1, Tayland'da ise; % 0.3'tür.

Bazı ülkelerde yükseköğretim için kamu kaynaklarından yapılan harcamalar da toplu olarak aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.13.
Bazı Ülkelerde Yükseköğretim İçin Kamu Kaynaklarından Yapılan Harcamalar

Ülke	Yükseköğretim Harcamaları		Öğrenci Başına Harcama	
	Toplam Kamu Eğitim Harc. %'si	GSMH'nın Yüzdesi	ABD $ (Cari Fiyatlarla)	Kişi Başına GSMH'ya Oranı
İsviçre	18.7	1.0	11.832 (a)	0.4
Danimarka	21.8	1.6	11.447 (a)	0.6
Japonya	22.5	1.3	10.250 (a)	0.5
ABD	40.2	2.3	9.681 (a)	0.5
Hollanda	29.2	1.9	9.653 (a)	0.7
Singapur	30.7	1.1	9.146 (a)	1.2
Finlandiya	21.2	1.2	6.923 (a)	0.4

Malezya	14.9	1.0	6.332 (a)	3.5
İsveç	12.5	1.5	6.280 (a)	0.3
Avusturya	19.5	1.1	6.116 (a)	0.4
Avustralya	29.9	1.5	5.871 (a)	0.5
Norveç	15.0	1.1	5.792 (a)	0.3
Kanada	29.0	2.1	5.767 (a)	0.4
Almanya	21.5	0.9	5.679 (a)	0.3
İngiltere	18.9	0.9	5.215 (a)	0.4
Israil	18.9	0.9	5.067 (a)	0.6
Belçika	17.6	0.9	4.795 (a)	0.3
Tayvan	VY	VY	3.941 (c)	0.5
Fransa	13.1	0.7	3.925 (a)	0.2
İrlanda	19.0	1.3	3.769 (a)	0.5
Yeni Zelanda	30.7	1.9	3.758 (a)	0.4
Venezuela	43.4	VY	2.921 (e)	1.1
Kore	7.0	0.3	2.132 (d)	VY
Arjantin	19.2	VY	1.913 (e)	VY
Kolombiya	VY	VY	1.790 (e)	VY
Ispanya	16.0	0.8	1.650 (a)	0.2
Portekiz	15.3	0.8	1.473 (a)	0.6
Macaristan	14.3	0.7	1.462 (a)	0.6
Brezilya	20.8	VY	1.353 (e)	VY
Meksika	29.2	VY	1.268 (e)	VY
Tayland	11.9	0.4	1.267 (d)	VY
Şili	20.3	0.4	1.077 (e)	VY
Çin	20.6	0.6	900 (d)	3.3
Hindistan	VY	VY	599 (d)	2.3
1985	24.4	0.42	744	0.59
1988	25.5	0.47	869	0.60
1990	22.8	0.56	1.935	0.62
Türkiye 1991	23.7	0.69	1.777	0.64
1992	22.9	0.84	1.896	0.66
1993	22.5	0.90	2.776	0.69

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.110.

VY: Veri yok (a) 1988 Cari harcamaları (b) 1990-1991 Cari harcamalar
(c)1990-1991 Toplam harcamalar (d) 1985 Cari harcamalar,
(e) 1985 Toplam harcamalar

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, yükseköğretimde öğrenci başına en büyük harcamayı 11.832 ABD $'ı ile İsviçre yapmaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla, Danimarka (11.447), Japonya (10.250) ve ABD (9.681) izlemektedir.

Yükseköğretim harcamalarında GSMH'nın yüzdesi olarak, en yüksek payı ABD (2.3), Kanada (2.1) ve Hollanda (1.9) ayırmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Bozkurt GÜVENÇ, **Kültür ve Eğitim** , Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

Celal ERTUĞ, **Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı**, Birinci Baskı, Komat A.Ş., İstanbul, 1996.

Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994.

Cem KOZLU, **Türkiye Mucizesi İçin**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1995.

D.I. TROTMAN-DICKENSON, **Economics of the Public Sector**, Macmillan Press Ltd., Malaysia, 1996.

George PREDDEY, **New Zealand Model: Punlic Funds Allocation To Universities**, New Zealand of Education, New Zealand, 18 March 1996.

Gun NEAVE, "On Living in Interesting Times: Higher Education in Western Europe 1985-1995", **European Journal of Education**, Vol. 30, No:4, 1995.

Hamdi ÖZÇELİKEL, **Japon Yönetim Sistemleri**, MESS Eğitim Vakfı Yayın No: 177, Haziran 1994.

Henry ROSOVSKY, **Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları:6, Beşinci Baskı, Nisan 1995.

Hüseyin KORKUT, "Türkiye'de Üniversiteler İçin Model Arayışı," **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:23, Sayı:1, 1990.

International Student Guide to the USA, Premiere Edition, 1994-1995.

İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996.

İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul,Ekim 1995.

İsmail TATLIOĞLU, "Eğitimde Piyasa Yaklaşımı ve Yükseköğretimde Özel Sektör", **U.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XIII, Sayı: 1-2, Mart-Kasım 1992.

Joseph E. STIGLITZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev. Ömer Faruk Batırel), İkinci Baskı, M.Ü. Yayın No: 549, İstanbul, 1994.

Marjorie Peace LENN, **Diversity Accessibility and Quality**, College Board Publications, New York, 199537.

METEKSAN A.Ş.,**Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991, 1981 Reformu Ve Sonuçları**, Ankara, Kasım 1991.

Michael F.ADAMS- Larry G. BUMGARDNER, "The Role of Public Relations in a Successfu Fund-Rasing Campaign",**New Strategies in Higher Education Marketing**, The Ha Worth Press, New York, 1991.

Moya-Briggs Sarah, BRENNAN, **How to Apply to American Colleges and Universities, VGM Career Horizons**, USA, 1993.

ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi ve Özel Dershaneler**, Özel Dershaneler Birliği Yayınları, Ankara, 1997.

Seamus RAINBIRT, **Türkiye'de ve Dünya'da Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri Semineri**, "İngiltere Örneği", İTO Yayın No:1993-2, İstanbul, 1992.

Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim ve Dil Öğrenimi İçin Genel Bilgi**, Fulbright Eğitim Komisyonu, 1997.

Süreyya ERSOY, **Amerika'da Yüksek Öğrenim İçin El Kitabı**, III. Baskı, Fulbright Eğitim Komisyonu, Ankara, 1996.

Tomoyasu TANAKA, "Japonya Örneği", **Türkiye'de ve Dünyada Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri**, İTO Yayın No:1993-2.

TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, Haziran, 1994.

Ülkü BİLGEN, "Amerika Birleşik Devletlerinde Eğitim Hakkında Araştırma", **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996.

YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

TÜRKİYE'DE TEMSİLİ DEMOKRASİ-KATILMA İLİŞKİSİ ve 'SEÇMEN' BİREY PROFİLİ

Aykut ACAR*

ÖZET

*Demokratik olabilmenin ve Demokrasiyi yaşatabilmenin araçlarından biri **katılma** dır. Katılma boyutunda ise toplumu oluşturan bireylerin, devlet yönetimine katılma yahut yöneticileri seçme ve denetleyebilme hususundaki insiyatif derecesi, bir başka ifadeyle siyasal kültür ve siyasal bilinç düzeylerinin son derece önem arz ettiği bir gerçektir. Demokrasinin dillere yerleşmesi ve sıkça telaffuz edilegelir olması, acaba hakikaten onun layıkıyla yaşatılabilmesi kaygısından mı ileri gelmektedir? Netice itibariyle, birey kimliğine bürünebilmenin; sorumluluk bilincine ulaşabilmenin ve sıkı bir eğitim ve alt yapıyla desteklenmiş, muhakeme kabiliyeti yüksek bireyler olabilmenin gerçek Demokrasiyi Devlet sistemine oturtmak hususunda önemli bir adım olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.*

I. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası' nın 2.maddesinde 'Türkiye Cumhuriyeti; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.'[1] ifadesi yer almaktadır. Bu ifade

* Arş.Gör.Aykut ACAR, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

[1] T.C. 1982 Anayasası, md. 2.

ile, Cumhuriyetin Demokratik devlet niteliği belirtilmektedir. Demokratik Devlet kavramının gerisinde de, Demokrasi idealini yaşayan, bu idealin gereklerini yerine getirmeye çalışan bir anlayış, bir rejim yatmaktadır. Peki, Demokrasi idealine ulaşabilme azim ve kararlılığı içinde olmakla, uygulamada hakikaten Demokrasiyi oturtma ve yaşatma çabaları hususundaki samimiyetin derecesi ne düzeyde?

Demokratik rejimlerin Demokrasiyi ne derece yaşatabildikleri tartışması bir tarafa, özünde **Halk İktidarı** ilkesini taşıyan bu mukaddes (!) rejimini ruhunu teşkil eden 'Halk' ın, yani vatandaşın, artık 'Birer Seçilmiş Elit Poliarşisi' olarak nitelenen çağdaş demokrasiler içerisindeki etkinlikleri, bir bakıma fonksiyonları, günümüz Demokrasi sorgulamasının odağını oluşturmaktadır. Zira bütün rejimlerde – rejimin adı ne olursa olsun – siyasi iktidarın muhakkak bir azınlığın, tabiri caizse bir siyasi elit tabakasının elinde bulunduğu görülmektedir. Demokratik, Otoriter ya da Totaliter olsun, bütün rejimlerde bu gerçeği görebilmekteyiz. Ancak, bu bağlamda Demokrasiyi diğerlerinden ayıran nüans; Demokrasinin 'Egemenliğin' tek meşru kaynağını ve sahibini 'Millet' te aramasından ileri gelir. Pek tabi, oy kullanma erkine sahip olamayan bir soyut varlık olan Millet, onu oluşturan bireylerin iradelerinin bir toplamı olduğundandır ki ' Egemenliğin meşru kaynağı ve sahibi halktır.' [2]

Nedir Demokrasi? En kısa tabiriyle 'Halkın İktidarı' demek. Yunanca Demos (Halk) ve Kratos (İktidar) sözcüklerinden oluşan Demokrasi halkın iktidarı anlamına geliyor. Eski Yunanlılar çağdaşları doğu despotluklarına karşı kendi yönetimlerine bu adı vermişler. Onlara göre Demokrasi olabilmesi için kanunların herkes için aynı olması (İsonomia), site işlerine katılmada ve siyasal iktidara katılmada eşitlik (İsegoria ve İsokratia) olması gerekir.[3]

Demokrasiyi, halkın halk tarafından yönetilmesi şeklindeki coşkunluk uyandıran ve hitabette işe yarayan tanımlamanın dışına çekmeliyiz. Zira, bir halkın kendi kendini yönettiği hiçbir zaman görülememiştir, görülmeyecektir de. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bütün hükümetler aslında oligarşik yapıdadır; bu da zorunlu olarak az sayıda kişinin çokluğa hakimiyetini içerir. Rousseau,bir cümlesinde bunu çok güzel ifade ediyor: 'Kelimenin tam anlamıyla gerçek Demokrasi hiçbir zaman mevcut olmamıştır ve olmayacaktır da. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi, doğal düzene aykırıdır.'[4]

Demek oluyor ki, Demokrasiyi klasik 'Halk İktidarı' anlamında hayat bulan fanteziden sıyırıp, onun daha gerçekçi bir tanımını yapmak gerekiyor. Gerçek Demokrasi, başka bir şeydir; daha mütevazi fakat daha gerçekçi bir şey. Bu, herşeyden önce, ihtilal sonrası Fransa'sının 1793 Kurucu Meclisi' nde denildiği gibi 'halk için ve halkın her kesimi için özgürlük' olarak tanımlanabilir.[5] Bir başka basit ve gerçekçi tanımda ise Demokrasi ' yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim' olarak ifade ediliyor.[6] Bütün bu tanımlardan sonra Demokratik

---

[2] Saim SEZEN, **Seçim ve Demokrasi**, 1 Baskı, Gündoğan Yay., No: 88, Ankara, Ekim 1994, s. 36.

[3] SEZEN, s. 36.

4 Maurice DUVERGER, **Siyasal Partiler,** (Çev: Ergun ÖZBUDUN). 4. Basım, Bilgi Yay. No: 10, Ankara, Ekim 1993, s.538

[5] DUVERGER, s. 539.

[6] SEZEN, s. 37.

Rejimi matematiksel bir ifadeye dökmek mümkün olmaktadır. Demokrasi = Yönetenlerin halka dayanan meşruluğu ve halk karşısındaki sorumluluğu + Yönetilenlerin yöneticileri seçme, denetleme ve devlet yönetiminde görev alabilmeleri erki + Hukukla düzenlenmiş çevre + Haklar ve Özgürlükler. Böylece Demokrasinin modern rejimler içerisinde (uygulamada zamana ve mekana göre oluşabilen farklılıklar bir tarafa) en iyisi olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ünlü düşünür Aristo, her ne kadar demokrasiyi büyük bir Çoğunluk Tiranisi olarak çığırtkanların ve demagogların at koşturduğu rejim olarak görse de, insanların demokrasi hususundaki heyecanları ve ilgileri devam etmekte[7].

Aslında hiçbir devlet sistemi iyi veya kötü değildir. Devlet sistemleri iyi veya kötü olsaydı, bazı sistemler ebediyen yaşarlar, bazıları yaşamak imkanı bulamazlardı. Ancak Demokrasinin pek çok milletin mutluluk kaynağı olduğunu görüyoruz[8] Bu cümleden hareketle, günümüzde insan haysiyetine yakışan idare şeklinin demokrasi olduğu sonucuna varabiliriz. Bununla birlikte ' sağlıklı' Demokrasinin bir takım şartları vardır: Tabuların hakim olduğu, bazı düşüncelerin resmi görüş haline geldiği toplumlarda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Böyle ortamlarda kurulan demokratik rejimler, sahneye konmuş oyunlar gibidir, her şey suflörlerine bağlıdır.

Kamuoyu açık hale getirilmeli, her fikir tartışılmalıdır. Zararlıyı, kötüyü ayıklamak, kamuoyunun hakkıdır. Bir sınıf, iktidar veya zümre, kendisini kamuoyunun yerine koyup doğruyu yanlışı belirleyemez.

Demokratik rejimde güven hakim olmalıdır. İnsanlar kendilerini huzur ve güven içerisinde, emin hissetmelidirler.

Demokratik rejimde iktidarın halktan kopmaması, her hangi bir menfaat grubunun oyuncağı olmaması hususu büyük önem arz eder. Bu rejimin sağlıklı olması, menfaat gruplarının üzerine değil halkın vicdanına oturmasıyla mümkün olur.

Demokratik rejimin, mekanizmanın işleyebilme şartının büyük oranda, hatta tamamiyle bu rejimin halk olgusuna dayanmasına bağlı olduğunu görüyoruz. Modern çağ Avrupa siyasal düşünürlerinin ve tarih felsefecilerinin pek sevdikleri bir evrim genellemesi vardır: Eski doğu toplumlarında yalnızca bir kişi özgürdür (despot); Eski Yunan'da yalnızca bazıları özgürdür (köleler dışındaki halk); Modern Batı'da herkes özgürdür (yurttaşlar). Demokratik düzenin hareket noktası da bireydir. Zaten bireyin toplum karşısındaki hakları ve özgürlüğü (mutlak bir hak ve özgürlük değil, sınırlı bir hak ve özgürlük) rejimin çerçevesini çizer.

Demokratik rejim içerisinde bireyin sahip olduğu (ya da olması gereken) hakların en belirgini, zaten rejimin etimolojisinde de anlamını ve ruhunu barındıran devlet yönetimine katılma hakkıdır. Bu, diğer bir ifadeyle bireyin 'Siyasal Katılma' hakkı olarak da anlaşılabilir ve ifade edilebilir. Bu çalışmada, Demokratik bir rejimde 'Siyasal Katılma'nın anlamı, mahiyeti, rejimin sağlıklı işleyebilmesi bakımından 'Katılma'nın önemi üzerinde durulacak, Türkiye'de insanların siyasal bilinçlenme düzeyi ve bu düzeyin siyasal katılmaya etkisi hususunda kişisel bir değerlendirme

[7] Ilhan AKIN, **Kamu Hukuku,** 6 Baskı, Beta Yay. No: 253, İstanbul, Ekim 1990, s.18.

[8] Mehmet NİYAZİ, **Türk Devlet Felsefesi,** 1. Baskı, Ötüken Yay. No:260, İstanbul, 1995, s. 257.

ortaya konacak ve nihayet Demokrasinin olgunlaşmasında bireyin üzerine düşen görev tartışılarak sonuca gidilecektir.

Klasik iktisatçılar insanı Ekonomik İnsan (Homo Economicus) olarak tanımlarlar, zira insan yaşamını devam ettirebilmek için daima en iyiyi, en doğruyu seçecek, en faydalıya yönelecektir. Bu tür kaygılar içerisinde olan, yani en ucuzu, en iyiyi bulmaya çalışan insan, niçin aynı zaman en doğruyu, en güvenliyi, en adaletliyi, en insaflıyı seçmesin? İşte bu da bizi 'İnsan, doğası gereği siyasal bir hayvandır' diyen Aristo'nun birey için çizdiği 'siyasi kimlik' gerçeğine götürüyor.[9] Demek ki yalnızca ekonomik insan yok, fakat Siyasal Hayvan hüviyetindeki insan da var (Zoon Politikon). Ancak 'siyasal insan'ın teşekkülü de, bireylerin belirli bir kültür ve alt yapıya sahip olmalarıyla mümkündür. Siyasal insan, duyarlı insandır. Bir toplumu oluşturan bireylerin belirli bir bilgi birikimine ve eğitim seviyesine sahip olmaları gerekir. Bireyler, çevrelerinde cereyan eden hadiseleri idrak etme, yorumlama ve çözümleme yeteneğine sahip olmalıdırlar ki, tek düzelik yıkılsın, yerel siyasi gelenekler ortadan kalksın ve kişiler hayatın her alanına ve her problemine kafa yorabilsinler.[10]

1. DEVLET, BİREY VE SİYASET

Birden fazla insanın bir araya geldiği yerde bir düzen ihtiyacı doğar. Bu, hayatın başlangıcından beri böyle olmuştur. Düzenin kurallarını ise kuvvetli olan koymuştur. Sadece insan topluluklarında değil, bütün mahluklarda bu böyle olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.[11]

Zaman içerisinde toplumlar geliştikçe ve genişledikçe düzenin kuralları şekillenmeye ve yayılmaya başlamış, bunları uygulayacak kurumlar oluşmuştur. Neticede devlet düzenine gelinmiştir.[12] Devletin ortaya çıkışı, yönetim olgusunun ve bir düzen içerisinde yaşama ihtiyacından ileri gelmektedir. Zira insan sosyal bir varlıktır. Başkalarıyla birlikte yaşamaya ve onlarla mal, hizmet, bilgi ve benzeri konularda karşılıklı ilişkiler içinde olmaya muhtaçtır. İnsanlar arasındaki iktisadi, idari, siyasal ve sosyal ilişkiler; sosyal, idari ve siyasi düzeni meydana getirmektedir, ki bu düzenin merkezinde şüphesiz Devlet yer almaktadır.[13]

Batı dillerindeki etat, state, staat gibi kelimelerin manası, Latince 'durmak, yerleşmek, ikamet etmek' manalarındaki status'dan gelmekte ve Devlet'i ifade etmektedir. Oysa bizim dilimizde Devlet 'hareket ettirmek, döndürmek, dolaştırmak, işleri çekip çevirmektir.' Latinler yerleşik olmayan topluluklara, Müslümanlar da işlerini çekip çeviremeyen bir mekanizmaya Devlet denmeyeceğini ifade etmektedirler.[14]

Devletin ülke, insan topluluğu, iktidar hukuki ve siyasal düzen üzerine oturmuş bir kurum olduğunu söyleyebiliriz. Bu unsurları birleştirdiğimizde ortaya Dev-

---

[9] S.M. LIPSET; **Siyasal İnsan,** (Çev: Mete TUNÇAY), V Yayınları . Ankara , 1986, s. IX.

[10] Aykut ACAR, **'Devletin Ekonomi Politikasında Bir Tezahür: Popülizme Kavramı, Etkileri ve Bir Değerlendirme'** (Yayınlanmamış çalışma), Kütahya, 1998, s, 10.

[11] Kamran İNAN **Devlet İdaresi,** Ötüken Yay. No: 252, İstanbul , Kasım 1993, s.11.

[12] İNAN, s. 11.

[13] Bilal ERYILMAZ, **Kamu Yönetimi,** Genişletilmiş 3. Baskı , Erkam Matbaacılık, 1997, s. 1.

[14] NİYAZİ, s.23.

let tanımı çıkacaktır. 'Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal bir kuruluştur.'[15] Bu en büyük siyasal kuruluş, bireyler arasındaki ilişkileri düzenler ve bu ilişkilerin saptanmış kurallara uygun olarak yürümesini sağlar. Aynı zamanda Devlet anlaşmazlıkları çözümler, kamusal mal ve hizmet üretir, bu yönleriyle en üst egemen meşru gücü temsil eder.[16]

Büyüklüğü ne olursa olsun bütün devletlerde yukarıda ifade edilen ülke, insan, iktidar ve ortak yasalar unsurlarını görmek mümkündür. Ülke, yani toprak parçası ancak ona can ve dinamizm veren insan topluluğu ile mana kazanır, ki bu topluluğa millet adı verilmektedir.[17] Sacayağının bir üçüncü unsuru iktidar, yani yönetenlerdir ki onlar da saptanmış genel ve soyut kurallara, başka bir ifadeyle hukuk düzenine bağlı kalmak zorundadırlar.

Yöneten ve yönetilen ayrımı, aynı zamanda Devlet – Birey ayrımıdır. Devlet, asli görev olan ülke idaresini yani yürütmeyi hükümetler vasıtasıyla gerçekleştirir. Devletin siyasal teşkilatı, başta hükümet olmak üzere, devlet teşkilatına dahil olan kamu kurum ve kuruluşlarıyla, bunların görevli personelinden oluşur. [18]Aslında Devlet gözle görülen elle tutulan bir varlık değildir. Devlet, bireyler onu düşündükleri için vardır. Nitekim bireyler bir şefe, bir derebeyine, bir hükümdara değil, onların fizik varlıklarının üstünde ve ötesinde adına Devlet denilen sürekli ve soyut bir varlığa itaat etmek istemişlerdir.[19] Ancak, Devlet düzenini kuranlar, Devlet otoritesini kullananlar, Devletin kanunlarını yapanlar yine insanlardır. Böylece fizik ötesi bir güç, bir ideal, bir sembol olan Devletin de, aslında insandan soyutlanamayacağı gerçeğine varılır. Zira, Devlet mekanizmasını işletenler, çarkı döndürenler, kuralları koyanlar da, yine halkın arasından gelmiş kişilerdir. Toplumu oluşturan diğer bireylerden farkları, onların artık 'yöneten' kimliği taşımalarıdır. Bu bakımdan yukarıda ifade edilen Devlet–Birey ayrımı da aslında yöneten ile yönetilen ayrımıdır. Demokratik rejimlerde yönetenlerin kalıcılığından, sürekliliğinden ve hegomonyasından söz edilemez. Devlet, insan ömrünü aşan, zamanla da sınırlı olmayan bir kurumdur. Demokrasi, bir takım insanların ya da grupların ihtiraslarına meydan vermeyen bir 'halk egemenliği' rejimidir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki menfaat ve hak mücadelesinde dengeyi kurabilen ya da kurabileceğine inanılan yegane sistem olarak görülen Demokraside, Devlet-Birey ayırımı, çok keskin sınırlarla ve çok kalın çizgilerle çizilmemiş olduğundandır ki, birey zaman zaman da olsa, ülke yönetiminin seyrini değiştirecek kararlar alabilme ve bunu uygulayabilme imkanına sahip olabilmekte, hatta kimi zaman ülke yönetimine bizzat katılabilmektedir. Yönetilen 'birey'in, yöneten üzerinde kontrol, denetim ve beğenmediğinde onu değiştirebilme hakkı da vardır. Tüm bunlar bireyin, Demokratik bir sistemde 'egemenliğin tek meşru kaynağı' olan halkın bir üyesi olması münasebetiyle sahip olduğu haklardır. Bireyin siyasi iktidarı belirleme, onu denetleme ve gerektiğinde değiştirebilme hususunda gösterdiği davranışlar bütünü, bizzat bireyin iktidarda yer alması olgusuyla birlikte 'siyasal katılma' kavramıyla açıklanabilir.

---

[15] Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş,** 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, No: 46, Ankara,1988, s.35.

[16] ERYILMAZ, s.2.

[17] Devlet konusunda daha fazla bilgi için bkz. **Devlet' in Kavram ve Kapsamı,** MGK Genel Sekreterliği, Yay. No:1 Ankara 1990.

[18] MGK, s.15.

[19] KAPANİ, s. 36.

Bilindiği üzere siyaset, toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır. Kavganın, çatışmanın sebebi ise bireylerin düşünce, menfaat ve eğilim farklılıklarıdır. İşte siyasetin temelini bu 'farklılıklar'dan doğan çatışma oluşturur. Çatışmanın asıl hedefinin iktidarı ele geçirerek, tabiri caizse onun nimetlerinden faydalanmak olduğu söylenebilir. Pek tabi, siyasetin sadece bu yönünü düşünmek, hadiselere at gözlüğüyle bakmak gibidir. Zira, daha yumuşak manası itibariyle siyaset, toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı ve insanların 'ortak iyiliğini' gerçekleştirme hususunda yapıla gelen faaliyetlerdir.[20]

Aslına bakılırsa siyasetin ne sadece ilk, ne de sadece ikinci anlamını taşıdığı görülür. Siyaset bu iki ifadenin karışımıdır, hatta halk dilindeki iş bilirlik, kurnazlık, manevra kabiliyeti gibi karşılıkları da eklendiğinde, kavram daha da zenginleşmiş olur.[21] Ancak siyaset denilince, kısaca devlete ait işleri veya Devlet yönetimini anlayabiliriz.[22] Demokratik rejimde Devlet-Birey ayrımının keskin olmaması sebebiyle bireyin siyaset aracılığıyla Devlete ait işlerde rol oynaması mümkün olabilmektedir. Bireyin rolü ise hangi nispette 'siyasallaşabildiğine' bağlıdır. Yani siyasal bilinç, siyasal kültür, ya da başka bir ifadeyle siyasal alt yapının belirleyici rol oynadığı siyasal insan kimliğine bürünebilmek, katılma olgusunda büyük önem arz etmektedir.

2. SİYASAL İNSAN VE SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA

Aristo, bilindiği gibi insanı siyasal hayvan olarak nitelemiştir. Aristo'nun, insanın sosyal ve siyasal yönüne işaret ettiği bu ifadenin anlamı şudur: İnsanlar tek başlarına değil, topluluk halinde yaşamayı severler. Birlikte iş yapmak, bir araya gelip konuşmak, görüşmek, tasada ve sevinçte ortak olmak insanlarda bulunan temel özelliklerdir.[23]

Kişiliğin temel unsurları olup kendilerini sosyal ve siyasal alanda belli eden bir takım nitelikler vardır: Varlığını koruma, iyi yaşama ve güvenlik ihtiyacı, buna bağlı olarak korkudan, baskıdan, kuşkudan, tehditten, hastalıktan, işsizlikten ve fakirlikten uzak kalma isteği. İnsan ruhunun belirgin özelliklerinden birisi de iktidar duygusudur. İnsan, ya bazı amaçlara varmak için ya da sırf iktidar için iktidarı istemektedir. Birinci durumda iktidar bir amaç olmaktadır. İktidarı insanlar ya kendileri için, ya da toplum için isterler. İkinci isteğin ağırlık kazanması, insanı gerçek Devlet Adamlığı kimliğine büründürür.[24]

İnsanları 'siyasal hayvan' yapan ve diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi, eğitime olan büyük gereksinimleridir. Bir kuşaktan diğerine düzenli bir bilgi akımı olmazsa, insanların bireysel ve toplumsal yaşamı tam anlamıyla sekteye uğrayabilir.[25] Kişinin siyasal değer, inanç ve tutumları zaman içinde meydana gelmektedir. Kişi içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anla-

[20] KAPANİ, s. 17-18.

[21] Bülent DAVER, **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.4.

[22] DAVER, s. 5.

[23] DAVER, s. 90.

[24] DAVER, s.97.

[25] Türker ALKAN , **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim**, Gündoğan Yay. No:89 13, Ankara, 1989, s.1.

yışlar, davranış kuralları çerçevesinde 'siyasal bir insan' olarak biçimlenmektedir.[26] Siyasal insan, siyasal kültüre, siyasal bilince, siyasal alt yapıya sahip insandır ve aynı zamanda hayatın her alanına ve her problemine kafa yoran insandır. En azından kavramın ideal tanımı bu olmalıdır.

Yukarıda ifade edilen kuşaklar arası bilgi akımı, toplumsallaşma adı verilen olguyu meydana getirir.[27] Birey, doğuştan sahip olmadığı siyasal değer yargılarını, inançlarını ve tutumlarını bir öğrenme süreci içinde zamanla geliştirmektedir. Kişinin toplumun bir parçası haline gelmesine genel anlamda 'toplumsallaşma' bu öğrenme sürecine ise siyasal toplumsallaşma denilmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsallaşma, siyasal kültürün aktarılması ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi olgu ve sürecidir.[28] Buna paralel olarak siyasal inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme süreci de siyasal toplumsallaşma olarak ifade edilebilir.[29]

3. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMANIN ÇEVRESEL DİNAMİKLERİ

Siyasal Toplumsallaşma sürecinde birey, bir takım faktörlerin etkisi altındadır. Bireyin toplum içindeki yeri, topluma hakim olan ideoloji, demografik yapı (nüfus), kültür, siyasal kurumlar, din, birincil ve ikincil gruplar, kitle iletişim araçları gibi çevresel faktörler, bireyin siyasal kimliğinin teşekkülünde son derece önemlidir.[30]

Belirli bir sınıfın, belirli bir çağda, özgür sayılabilecek toplumsal düşünce sistemi olan ideoloji, bilimsel gerçeklerin yanı sıra somut tarihsel-ekonomik yapının belirlediği değer yargılarını, önyargıları, toplumun doğru işleyişiyle ilgili kanıları da kapsar. Deneylerle test edilemeyen bu siyasi inanç sitemi, belirli bir olayda, bireyi belirli bir yönde düşünmeye sevk eden önemli bir etkendir.[31]

Nüfus hareketleri, nüfus yapısındaki değişmeler., nüfusun köy-kent biçiminde dağılmasının bir sonucu olarak bireyler arasındaki ilişkilerin sıklaşıp gevşemesi ve bireyin yetiştiği çevrenin bir ürünü olmasından dolayı sahip olduğu kültür de onun siyasal kimliğini etkiler. Kültür toplumsaldır ve toplumu oluşturan gruplar ile bizzat bireyler tarafından meydana getirilir ve paylaşılır. Öğrenilmiş, saklanmış ve başkalarına öğretilmiş alışkanlıkları ifade eden kültür, siyasal yaşam üzerinde etkilidir ve onu da yönlendirmektedir.[32]

Yasal ortamı sağlayan anayasa ve diğer yasalar ile siyasal ortamı sağlayan siyasi kurumlar ve onların örgütü olan Devlet, siyasal iletişime sınırlar çizerler ve siyasal toplumsallaşmayı etkilerler. Bireyler 'siyasal' kimliğe bürünmelerinde, hem

---

[26] Arsev BEKTAŞ, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi,** Bağlam Yay. No:101, İstanbul, 1996, s.69

[27] ALKAN, s. 1.

[28] BEKTAŞ, s. 69.

[29] ALKAN, s.5.

[30] BEKTAŞ, s. 75.

[31] İ. Hakkı DÜĞER, **Stratejik Düşünce Analizi,** Kütahya,1998, s. 67.

[32] DÜĞER, s.82.

düşüncelerinde, hem eylemlerinde dinin etkisiyle törelere sızmış belirli toplumsal yaptırımlar ve tabular tarafından da sınırlanmaktadırlar.[33]

Bireyin 'siyasal' kimliğinin teşekkülünde birincil gruplar olarak ifade edilen aile ve arkadaşlık gruplarının etkisi de inkar edilemez. Siyasal toplumsallaşmada aile önemli bir yere sahiptir. Ancak deneysel çalışmalar, siyasal parti seçimi dışında ailenin özgül bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır, üstelik yıllar geçtikçe, ailenin, yaşı büyüyen birey üzerindeki etkisi azalmaktadır. O halde ailenin gücünün daha çok siyasi parti bağlarının aktarılmasında ön plana çıktığı görülüyor. Arkadaşlık grupları ise daha sonraki yıllarda ailenin yerini almaktadır.[34] Okul, iş çevresi, siyasal partiler, bireyin siyasi kimliğini şekillendirmede daha ileriki aşamalarda devreye girmekte ve etkili olmaktadırlar. Ancak herhalde günümüzde birey üzerinde oldukça etkili yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır ki görsel, işitsel, yazılı iletişim araçlarını kapsayan ve kamuoyu oluşturmada önemli bir mevkiye oturan bu 'medya' kuvveti, dördüncü kuvvet tanımlamalarını neredeyse hak edecek durumdadır.

4. SİYASAL KATILMA

'Siyasal İnsan' olabilmenin ve 'Siyasal Toplusallaşma'nın hemen akabinde 'Siyasal Katılma' olgusu gündeme gelecektir. Siyasal Katılma; toplumsal düzenin kuruluşu, yönetimi ve denetimine ilişkin çabaların bilfiil içinde bulunmaktır.[35] Bir bakıma bireylerin siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır.[36]

Siyasal Katılmanın boyutlarını şöyle sıralayabiliriz: Siyasal olayları izlemeyi ifade eden 'ilgili olma' , siyasal olaylara 'önem verme', olaylar ve sorunlar hakkında 'bilgili olma' nihayet siyasal olaylara aktif olarak 'karışmayı' ifade eden eylem. Siyasal faaliyetlere katılma değişik düzeylerde kendini göstermektedir. Kimileri 'seyirci' faaliyetlerinde bulunurlar, yani iletişim araçları yoluyla siyasal olayları izlerler ve tartışırlar. Bir üst davranış tarzı 'açıkça vaziyet almak' tır. Gazetelerde ve dergilerde siyasi yazılar yazmak, radyo ve televizyonda program yapmak, mitinglerde konuşmak gibi. Nihayet, siyasal katılmanın en ileri kademesi doğrudan doğruya olayların içine karışarak aktif rol almaktır. Ancak, özellikle belirtmeliyiz ki, bu davranışlar normal demokratik katılım yollarıdır. Kurulu düzeni değiştirmek için yapılacak illegal davranışları siyasal katılma olarak nitelendirmek doğru değildir.[37]

Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul ederek davranışlarını sisteme göre ayarlarlar. Bazıları ise sistemi düzeltmek ya da değiştirmek için çaba harcarlar siyasal sistemle yakından ilgilenen ve ona faal olarak katılanlar aktif vatandaşlardır, sisteme az ilgi duyanlar ise pasif vatandaşları oluşturur. Nihayet, siyasal sistemle ve siyasal faaliyetlerle hiç ilgilenmeyen bir grup vatandaş vardır ki bunlar hareketsiz vatandaşlardır. Ancak, bu nadir grubun pek görülmediği insanların şu veya bu şekilde, az da olsa siyasal

[33] DÜĞER, s. 82.
[34] ALKAN, s. 81-83.
[35] SEZEN, s. 52.
[36] KAPANİ, s.130.
[37] KAPANİ, s.131-132.

hayata katıldıkları görülür.[38] Muhakeme kabiliyetindeki farklılıklar, sosyal statüden gelen etkiler, irsiyet vb. etkenler, bireylerin siyasal eyleminin yönünü çizerek onların liberal veya muhafazakar eğilimli olmalarını belirler.[39]

Demokratik rejimde siyasal katılma, bir takım olanaklar çerçevesinde cereyan etmektedir. Siyasal katılma, öncelikle yasalarla, en başta da Anayasayla verilen siyasal haklarla birlikte hayat bulabilir. 1982 Anayasası'nda düzenlenen siyasal haklar: Vatandaşlık,seçme ve seçilme, siyasal partilerde çalışma, kamu hizmetine girme, dilekçe haklarıdır. Siyasal katılma bakımından, bu hakların her birinin vazgeçilmez bir önemi vardır. Özellikle de seçme hakkı ile siyasal partilerde çalışma hakkı büyük önem arz etmektedir.[40] Siyasal katılmada geniş ölçüde bireyin sosyo-ekonomik statüsü ve cinsiyeti de etkilidir. Bu alanda erkekler kadınlara göre ileri durumdadırlar.[41] Ancak siyasi tercihlerde kadın ve erkek birbirlerini etkileyebilmektedir (Evli kadınlar kimi zaman kocalarının tercihlerini benimserken,[42] bazen de onların siyasi tercihlerini etkileyebilmektedir. Herhalde ikinci duruma daha az rastlanmaktadır.) Türkiye'de siyasal katılmada eşitsizlik meydana getiren en önemli etmenlerden biri de eğitimdir. Ülkemizde seçmen olabilmek için bir eğitim koşulu yoktur. [43]Buna karşılık seçilmenin ya da bir takım kamu görevlerinde yer almanın eğitim seviyesiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Oy verme şeklinde tezahür eden en popüler siyasal katılma çeşidinde, insanların muhakeme kabiliyetlerine bakılmaksızın hepsine eşit oy hakkı tanınmıştır. Bu sebeple, okur-yazar nüfusun yüzde üçünden daha azı siyasal katılmada gerçekten etken bir rol oynama olanağına sahipken, geri kalan büyük çoğunluk eğitim yetersizliği nedeniyle hem oy kullanmada bir takım tesirler altında kalmakta, hem de seçimle gelinen kamu görevlerinden mahrum kalmaktadır.[44]

Bölgesel gelişmişlik farkının oy verme yoluyla katılmaya yansıma biçimi köy-kent ayırımında doğrulanmaktadır. Kuramsal olarak kentlerde katılma oranının daha yüksek olması gerekirken, en yüksek katılma köylerde olmaktadır. Bunun sebebi, gelişme düzeyi düşük yörelerdeki güdümlü katılma olgusudur. Yerel güçlüler seçmenleri kolaylıkla etkilemekte ve yönlendirebilmektedir. Seçmenin özgür seçimi söz konusu olmamaktadır. Gelişmiş yörelerdeki seçmenler, ki özellikle eğitim düzeyleri ve muhakeme kabiliyetleri yani siyasal insan kimlikleri daha kuvvetli olanlar, daha bağımsız davranabildiklerinden 'serbest katılma' olgusu daha belirgindir.[45] Ancak unutulmamalıdır ki, din ve sınıf bilinci de güdümlü katılmada çoğu kez etken olabilmekte, seçmenler demokrasi gereği farklı alternatiflerden en iyi, en doğruyu seçecekken şartlandıkları şekilde hareket etmektedirler. Bu durum, demokrasi idealinin, hakikaten halkın idrak ettiği ve yaşatmak istediği bir olgu mu olduğu,yoksa realiteden çok farklı ve sun' i bir ideal mi olduğu problemini gündeme getirebilir.[46]

---

[38] DAVER, s. 203.

[39] DAVER, s. 205.

[40] Cem EROĞUL, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, Yay. No:35, Ankara. , 1995., s. 80.

[41] EROĞUL, s. 103.

[42] KAPANİ, s. 138.

[43] EROĞUL, s. 108.

[44] EROĞUL, s. 109.

[45] EROĞUL s. 115-116.

[46] Çok partili demokrasilerde, çoğu partinin belirli bir sınıfın, grubun veya zümrenin partisi olması münasebetiyle, gerçek manada bir muhakemeyle karara varamayan seçmenler, otomatik yönelim davra-

Pek tabi, şimdiye kadar ifade edilen, müspet yada menfi yönleriyle işin katılma boyutu. Bir de madalyonun öteki yüzü var: 'katılmama' ve 'menfi katılma' olguları. Bazen siyasal otoriteler vatandaşın siyasal işlere fazla karışmamasını, fazla ilgili olmamasını isterler, hatta sınırlar ve yasaklarla siyasal katılmayı önleyebilirler (özellikle otoriter ve totaliter rejimlerde). Buna bir de vatandaşın kendisinden kaynaklanan ilgisizliği eklendiğinde Depolitizasyon denilen siyasetten uzaklaşma olgusuyla karşılaşılır.[47] 'Menfi katılma' ise, bireylerin, düzenin meşru göstermediği yolardan gerçekleştirdikleri bütün katılma biçimlerini; kısaca düzen karşıtlığını, sistem karşıtlığını kapsar.[48] Ancak, ideal demokrasi tanımının gerçek hayata tam manasıyla oturtulabildiği nispette, bu tür menfi katılma yolları azalacak, hafifleyecektir. Zira demokrasinin eninde sonunda toplum için en doğruyu, en uygunu, en güzeli bulacağına inanılır.

5. TEMSİLİ DEMOKRASİDE SEÇİM VE SİYASAL PARTİLER

Türkiye gibi temsili demokrasilerde egemenliğin tek meşru kaynağı olan millet, bu egemenliğini kendisini temsil eden organlara devretmektedir. Bu organların oluşturulup iş başına getirilmesi ise **seçim** yoluyla olur. Seçilenler kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil ederler. Bireylerin seçimlere katılmaları demokratik siyasetin ayırt edici özelliğidir. Çoğu demokrasi teorisyeni, bireylerin demokratik sürece önemli ölçüde ilgileri olmadan demokratik sürecin amaçlarına ulaşabilmesinin mümkün olmadığını ileri sürerler. Seçimlere bireylerin katılımı ve ilgisi, aynı zamanda demokratik meşruluk duygusunu güçlendirir ve bu da şiddeti sınırlayıp düzenli yarışma yollarını ortaya çıkarır.[49] Her ne kadar oy verme, bireylerin siyasete ilgilerinin sadece bir biçimi ise de, bu konu siyaset biliminde ve demokratik işleyişte merkezi bir yer işgal etmektedir. Zira bireysel düzeyde oy verme 'siyasal ilginin' ve dolayısıyla da katılmanın önemli bir biçimidir.[50]

Tabiidir ki, siyasal partisiz modern bir siyasal hayat düşünülemez. **Siyasal partiler**, siyasi hayatın adeta birer motorudurlar.[51] Belirli bir program çerçevesinde bir araya gelen ve iktidarı elde etme yada en azından paylaşma yoluyla amaçlarını ve tercihlerini uygulama fırsatı arayan kuruluşlar olarak ifade edebileceğimiz siyasal partiler, kamu politikalarını belirleme hususundaki demokrasinin ruhundan gelen doğal yetkilerini kullanabildikleri birer mekanizmadırlar. Siyasal partiler de, diğer sosyal örgütler gibi bir piramidi andırırlar. Siyasal partilerin en aktif grubunu militan ya da partizanlar oluşturur,

---

nışı göstermektedirler. Bu durumda akıl, bilgi ve yorumun yerini duyguların ivmelendirdiği refleksler alır, ki gerçek siyasal katılma olgusunun işleyip işlemediği problemi ortaya çıkar Böylelikle mevcut demokrasinin 'zahiri' olduğu sonucuna ulaşmak, en azından bu kanıya sahip olmak içten bile değildir Siyasi hayatımızdaki bir partinin bu açıdan değerlendirilmesi konusunda bkz. Nur VERGİN, **Nur Vergin Yazıyor,** Yeni Yüzyıl Gazetesi, 10 mayıs 1998

[47] DAVER, s. 204. 'Siyaset Yalnızca Siyasetçilerin İşidir.' söylemiyle demokratik toplumsal katılmayı engelleyen sistemler hususunda değerlendirme için bkz. KAPANİ, s. 135-137.

[48] EROĞUL, s. 234-241-244.

[49] J.R.G. Bingham POWELL, **Çağdaş Demokrasiler- Katılma, İstikrar ve Şiddet-** (Çev: Mehmet TURHAN) , S yay.,. ANKARA 1990, s. 17-18-.

[50] J.R. POWELL, s, 151-152.

[51] DAVER, s. 223.

bunları daha pasif olan kayıtlı üyeler ve nihayet seçmenler (taraftar veya sempatizanlar) takip eder.[52]

Siyasal partiler, bireylerin oy vererek ülke siyasetini belirleyebildikleri birer ara mekanizma olmakla birlikte, siyasal katılma olgusuna sadece demokrasinin gereği birer kuruluş olarak etki etmektedirler. Bazı partiler belirli bir tabakayı hedef alırken, bazısı kitleye hitap ederek, bireylerin büyük bölümünün katkısını sağlama arzusundadır.[53]Ancak temelde bütün partilerin belli başlı görevleri seçimlerde aday göstermek, kamuoyu oluşturmak, halkı sandık başına çekmek, hükümeti denetlemek ve tenkit etmek, bizzat hükümetin sorumluluğunu taşıma ve bu vesileyle atanmışlar üzerinde seçme ve kontrol yetkisidir.[54]

Görülüyor ki önceki bölümlerde ifade ettiğimiz değişik katılma boyutları bir tarafa, temsili demokraside seçimler yoluyla katılma, en etkin yoldur. Ancak, seçim periyotlarının uzunluğu ve seçmenlerin yeterli siyasal kültürc, alt yapıya sahip olup olmadıkları gibi önemli sorunları unutmamak gerekir. Üstelik seçmenlerin, demokrasinin özünde bulunan 'halk' kavramıyla ne kadar örtüştüğü tartışılırsa, siyasi partiler, seçim sistemi ve bu yolla demokrasinin (pek tabii, ideal demokrasinin) ne ölçüde işletildiği sorunu gündeme gelecektir. Zira, seçim yoluyla katılma boyutunda, demokrasinin bir **milli irade** tezahüründen ziyade, bir **seçmen çağındaki bireylerin siyasi tercihlerinin** tezahürü olduğu fikri savunulmaktadır.[55] Yine de, bütün boyutlarıyla, katılma, devleti kamu yararına yöneltmenin büyülü anahtarıdır, aynı zamanda devletin kendi çıkarı için toplumu ezmesinin de panzehiridir.[56] Ancak, temsili demokraside vatandaşın rolü, üç dört yılda bir sandık başına gidip oy kullanarak, görevini tamamlamış bir edayla sahneden çekilmek olmamalıdır.

II . SONUÇ

Halk iktidarı ve yönetenlerin halka dayanan meşruluğu şeklinde ifade edebileceğimiz Demokrasi'nin en önemli siyasal katılma mekanizmalarından biri 'seçim'dir. Seçim, alternatifler arasından en iyiyi, en doğruyu bulup çıkarmaya yönelik fiildir. Seçmenler de belirli periyotlarla, seçilenler üzerinde etkili olan bir baskı unsurudur. Demokrasilerdeki bu seçen-seçilen ayrımı devlet yönetiminin, yani siyasal iktidarın devamlı surette bir baskı, bir denetim altında bulunması sonucunu doğurur. Zira, menfi icraatların cezası seçmen tarafından sandıkta verilecektir. Seçim mekanizması iktidarları iş başına getiren, gerektiğinde onlara destek veren ve gerektiğinde değiştiren bir mekanizmadır.[57]

Ancak bazen seçim sistemi siyası istikrarsızlıklara yol açabiliyor. Belli düzeyi tutturamama olarak ifade edebileceğimiz istikrarsızlığın kaynağı ise, seçim

---

[52] DAVER, s. 225. Katılmanın dereceleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. DUVERGER, s. 138 ve devamı

[53] Daha fazla bilgi için bkz. DAVER, s. 227-228.

[54] DAVER, s. 228 ve devamı

[55] Bu konuda yapılan menfi eleştiri için bkz. KAPANİ, s. 77-78 ve devamı

[56] EROĞUL, s. 265.

[57] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. SEZEN.

siteminden dolayı ülke yönetiminin sıkça koalisyon hükümetlerinin elinde buluna gelmesidir. (Türkiye Cumhuriyeti, bu durumla çok sık yüz yüze gelmektedir.) Türkiye Büyük Millet Meclisi (**TBMM**), toplumsal yaşantıyı düzenleyecek olan ve devlet yaptırımlarıyla desteklenmiş genel ve soyut kuralları çıkarmak ve tabiri caizse devlet çarkının mükemmel bir şekilde işlemesini sağlamakla mükelleftir. Zira **TBMM**, bu görevi halktan alır ve halk adına kullanır. Oysa ki, seçim sistemi sonucunda meydana gelen meclis aritmetiği, çarkın işleyişini zorlaştırmaktadır. Örneğin Türkiye'de bir **parti enflasyonu** vardır. İstikrarlı birkaç siyasal partinin yerine, çoğu kişisel çekişmeler, ihtiraslar ya da muhtelif amaçlarla kurulmuş çok sayıda parti mevcuttur. Üstelik Türkiye'de seçmenlerin pek çoğunun eğitim düzeyi, dolayısıyla siyasal kültürü ve siyasal bilinci 'eksik'tir. Seçmenler 'oy' gibi önemli bir silaha sahip bulundukları halde çoğu kez akıldan çok duygunun, bilgiden çok reflekslerin yönlendirmesiyle hareket etmektedirler.[58] Cumhuriyetin ilk altmış yılında, sandıkla iş başına gelen hükümetlerden yalnızca ikisi yine sandıkla gitmiş, son yirmi-otuz yıldır da ülke yönetimi büyük çoğunlukla koalisyonlara, ara rejimlere mahkum olmuştur.[59] Uygulanan tek turlu nispi temsil sisteminin bunda büyük etkisi vardır. Türkiye' deki parti enflasyonu ve karmaşık meclis aritmetiği bu durumda bir müddet daha devam eder görünüyor. Koalisyonlar, özellikle popülist politikacıların en sevdiği ortamlardır, zira her türlü olumsuzluktan kendilerine pay çıkarmaya çalışırlar. Bu durum, demokratik sistemin işleyişini de bozar. Parlamenterler de seçildiği andan itibaren yeniden seçilebilmeyi düşünür, hesabını yapar. Hatta bu hesabı yapanlar arasında seçilme şansı daha yüksek partiye kayanlar,saf değiştirenler görülür. Parti disiplini, delege seçiminden ilçe ve il kongrelerine, büyük kongreye, parti grubuna hakim olur. Mekanizma, tümüyle demokrasinin inkarıdır. Bu, bizim sistemimize has garip ve incitici bir uygulamadır.[60] Bunun yanı sıra, birer demokratik kurum olan partilerin, kendi iç yapılarında ne derece demokratik olup olmadıkları problemi önemli yer işgal etmektedir. Türkiye' deki siyasal partilerde bir **parti içi demokrasi** problemi var ve bir **Liderler Sultası** gerçeği hakim. Üstelik doğrudan katılma kurumları olarak demokrasilerde önemli bir yer işgal eden siyasal partilerin, seçim dönemlerinde, kendi belirlediği aday listelerini 'dayattığı' gözlenmektedir. Halk, kendisine ait olan egemenliğini kendi seçtiği temsilcisine değil, partinin seçtiği temsilciye aktarmakta. Bunda, babadan oğula, dededen toruna geçen **yerel siyasi geleneklerin** ve **güdümlü katılımın** etkisi büyük olsa gerektir.[61] Öyle ki seçim zamanlarında miting meydanlarında partizanlığın doruğuna çıkanlar, diğer zamanlarda hükümet politikalarından (örneğin zamlardan, işsizlikten, refah kaybından) serzenişte bulunmaktadırlar. Bu çelişkiyi sadece sisteme veya meclis aritmetiğine bağlamak doğru değildir. Türkiye'deki seçmen profili de önemli bir problemdir. Parti programlarını muhakeme etme yerine parti liderleri dikkate alınmaktadır, önceleri ifade etmeğe çalıştığımız sosyo-kültürel faktörler, özellikle de siyasi gelenekler de cabası.

Peki, çözüm nedir? Her şeyden önce demokrasi denilen mukaddes rejimin baş tacı olan halkın, kendi gücünün farkında olması gerekir. Bunun için öncelikle

---

[58] Aykut ACAR, **'Türk Demokrasisinde Parti, Seçim Sistemi ve İstikrar'** (Yayımlanmamış Makale), Kütahya 1998.

[59] Taha PARLA, **Türkiye' nin Siyasal Rejimi**, 1. Baskı, Onur Yay. İstanbul, 1986. s. 126.

[60] İNAN, s. 86.

[61] ACAR, **'Türk Demokrasisi'nde...'**

mükemmel bir eğitim, beraberinde mükemmel bir alt yapıyı ve kültürü getirecektir. Bireyler, çevrelerinde cereyan hadiseleri daha iyi idrak edecekler, daha iyi yorumlayacaklar ve daha iyi çözümler üreteceklerdir. Böylelikle bireyler, hayatın her alanına ve her problemine kafa yorabileceklerdir. Böylece, çoğunluğu siyasal kültürden ve bilinçten yoksun eğitimsiz seçmenlere ait değersiz oyların ezici üstünlüğü azalacak, oylar daha değerli hale gelecektir. Değerli oy, kuvvetli oydur, bu da geçici iktidarlarını olabildiğince artı puanla (!) kapatmayı arzu edenlerin korkulu rüyası olacaktır. Bilinçli oylar, daha istikrarlı hükümetlerin ortaya çıkmasına, kötülerin elenmesine ve siyasetçilerin attıkları adımlara daha çok dikkat etmelerine sebep olan birer silah olacaktır.

Kuvvetler ayrılığı prensibine dayanan **parlamentarizm** in Türkiye' de aldığı hal dikkat çekicidir. Sanki tanıma inat edercesine ve aksine Türkiye'de bir kuvvetler birliği ilkesi vardır. Çoğu zaman yasama organı ile yürütme organı örtüşebiliyor, dolayısıyla yasama organının yürütme üzerindeki heybeti, yahut denetleme mekanizması işlevi ortadan kalkarak **fren ve karşı ağırlık** prensibi zayıflayabiliyor. Amerika Birleşik Devletleri gibi tek turlu çoğunluk sistemini uygulayan ülkelerde daha istikrarlı bir durum söz konusudur. Seçim sistemi, siyasi yaşamda iki büyük partinin (Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti) yer almasına sebep olmaktadır. Böylelikle iktidardaki parti, kamu politikaları oluşturulurken daha hassas, daha dikkatli davranmak durumunda kalmıştır. **Başkanlık** sistemi de, güçler arasında muazzam denge kuran etkili bir mekanizma olarak vücut bulmuştur. Ancak bu sistemin mayasının başka demokrasilerde tutup tutmayacağı meçhuldür.[62]

Sonuç olarak, demokrasinin ideal manada işletilebilmesi bakımından siyasal katılma ve özellikle de seçim mekanizması büyük önem arz eder. Siyasal katılma, büyük oranda siyasal kültüre ve bilince erişmiş bireyler vasıtasıyla gerçek kuvvetine ulaşır. Birey, yaşamın her alanında kendi yazgısına egemen oldukça, insan olma onurunu ve hazzını daha çok duyumsayacaktır. Katılma, tarihin oyuncağı olmaktan kurtulup, onun bilinçli yapımcısı durumuna gelmek olmalıdır.[63]

Demokrasi nazik bir çiçektir. Kurumaması için sulanmalı, kötü dallardan arındırılmalı, budanmalıdır. Mutlak manada ideal demokrasiye ulaşmak belki zor, ama 'kayıtsız ve şartsız' millete ait olan egemenliğin de gerçekten millet adına kullanılabilmesi ve de en mühimi milletçe kullandırılabilmesi, ideale ulaşmada hatırı sayılır bir adım olacaktır. Zira, nihayet Demokrasi 'insan aklının düşünebildiği en iyi siyasal rejimdir.' [64]

---

[62] Başkanlık sistemi, ikiyüz yıllık bir hürriyet ve demokrasi geleneğinin sahibi olan A.B.D. ile adeta özdeşleşmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Murat YANIK, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Alfa Yay. No: 379, İstanbul, 1997.

[63] EROĞUL, s. 274

[64] Vural F. SAVAŞ, **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım-Yayın, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1997, s.

KAYNAKÇA

ACAR Aykut, **'Devletin Ekonomi Politikasında Bir Tezahür : Popülizme Kayma, Etkileri ve Bir Değerlendirme'** (Yayınlanmamış Çalışma), Kütahya, 1998.

ACAR Aykut, **'Türk Demokrasisi'nde Parti Seçim Sistemi ve İstikrar'** (Yayımlanmamış makale) Kütahya, 1998.

AKIN İlhan, **Kamu Hukuku,** 6.Baskı, Beta Yay Nokta No:253, İstanbul, Ekim 1990.

ALKAN Türker, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim,** Gündoğan Yay. No: 89. 13, Ankara, 1989.

DAVER Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş,** 5. Baskı, Siyasal Kitabevi. Ankara, 1993.

DUVERGER Maurice, **Siyasal Partiler,** (Çev: Ergun ÖZBUDUN), 4. Basım, Bilgi Yayınevi, No:10, Ankara, Ekim 1993.

DÜĞER İ. Hakkı, **Stratejik Düşünce Analizi,** Kütahya, 1998.

EROĞUL Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı,** İmge Kitabevi, Yay. No: 35, Ankara, 1995.

ERYILMAZ Bilal. **Kamu Yönetimi,** Genişletilmiş 3. Baskı, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1997.

İNAN Kamran, **Devlet İdaresi,** Ötüken Yay. No: 252, İstanbul, Kasım, 1993.

KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş,** 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, No:46, Ankara,1998.

LIPSET S.M., **Siyasal İnsan,** (Çev: Mete TUNÇAY), V Yayınları, Ankara, 1988.

MGK Genel Sekreterliği, **Devlet'in Kavram ve Kapsamı,** Yay. No: 1, Ankara, 1990.

NİYAZİ Mehmet, **Türk Devlet Felsefesi,** 1.Basım, Ötüken Yay. No:260, İstanbul,1995.

PARLA Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi,** 1.Baskı, Onur Yay. İstanbul, 1986.

POWELL J.R.G.Bingham, **Çağdaş Demokrasiler-Katılma, İstikrar ve Şiddet-** (Çev: Mehmet TURHAN), S Yayınları, Ankara, 1990.

SEZEN Saim, **Seçim ve Demokrasi,** 1.Baskı, Gündoğan Yay. , No: 88, Ankara, Ekim, 1994

SAVAŞ Vural F., **Anayasal İktisat,** Avcıol Basım-Yayın, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1997.

T.C. 1982 Anayasası.

VERGİN Nur, **Nur Vergin Yazıyor,** Yeni yüzyıl Gazetesi, 10 Mayıs 1998.

YANIK Murat, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği,** Alfa Yay. No: 379, İstanbul, 1997.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1

Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

KAMULAŞTIRMA İŞLEMLERİNDE "KAMU YARARI"

Yusuf GÖVEN*

ÖZET

Devlet veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, yürütmekle görevli oldukları kamu hizmetinin gerektirdiği durumlarda, özel mülkiyete tabi gayrimenkullere zora dayalı olarak el koyabilmelerine imkan tanıyan müessese "kamulaştırma"dır. Kamulaştırmanın yapılabilmesi için "kamu yararı"nın bulunması gerekir. Yani kamulaştırmayı meşrulaştıran kamu yararıdır. Hemen hemen her yerde sıkça kullanılan "kamu yararı" ise, mevzuat ve doktrin tarafından tanımı yapılmayan veya yapılamayan, zamana ve yere göre içeriği değişebilen bir kavramdır.

GİRİŞ

Günümüzde, tüzel kişilerin en kapsamlısı ve en fazla yetkiyle donatılmış olanı kuşkusuz devlettir. Devletin varlık sebebi de, ülkesi üzerinde yaşayan insanların huzurlu bir şekilde yaşamasını sağlayacak hizmetleri yerine getirmektir. Kendisine böyle bir görev yüklenen devlet, bu görevi yerine getirirken, kendisine verilen veya var olduğu kabul edilen üstün yetkilere dayanarak elinde bulundurduğu maddi kaynakları gerektiği şekilde kullanmak veya yeni kaynakların temini

* Öğr. Gör., DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

için birtakım hukuk müesseselerinden yararlanmak zorundadır. Bu müesseselerden birisi de "*kamulaştırma*"dır. Devletin(veya idarenin), kamu hizmeti görevini yerine getirirken ihtiyaç duyduğu gayrimenkulleri elde edebilmesinin aracı olarak karşımıza çıkan kamulaştırma, aynı zamanda kişilerin temel haklarının başında gelen "*mülkiyet hakkı*"na bir sınırlama ya da müdahale oluşturmaktadır. Gerçekten, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini anayasayla teminat altına almaya çalışan devletin, bu hakların en önemlilerinden olan mülkiyet hakkına, "kamulaştırma" yoluyla müdahale etmesi bir çelişki gibi gözükmektedir. Böyle olunca da, hemen akla bu çelişkiyi meşrulaştıran şeyin "ne olduğu" sorusu gelmektedir. Cevap araştırıldığında ise karşımıza "*kamu yararı*" kavramı çıkmaktadır. O halde "kamu yararı" neyi ifade eder? Bu durumda, kamu hukukunun ve özellikle de idari bir faaliyet ve idari bir işlem olarak idare hukukunun önemli konularından birisi olan kamulaştırmanın meşruluğunu ortaya koyabilmek için; aynı zamanda idari işlemlerin "*maksat*" unsurunu oluşturan, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında "*sınırlama aracı*" olarak kullanılan "kamu yararı" kavramı üzerinde durmak gerekecektir. Bu iki kavram arasındaki bağlantıyı izaha çalışırken, öncelikle kamulaştırmanın ne olduğunu tesbit etmenin; daha sonra kamu yararı kavramı üzerinde durmanın ve son olarak da kamulaştırma işleminin "şart işlemi" niteliğinde olan "*kamu yararı kararı*"ndan bahsetmenin, konunun anlaşılması açısından isabetli olacağını düşünüyoruz.

1. İDARENİN MAL EDİNME YOLU OLARAK "KAMULAŞTIRMA"

İdare, kamu hizmeti yürütürken, hizmetin niteliğine göre ihtiyaç duyduğu malları, belli başlı iki yolla temin eder; özel mülkiyet sahibipleri ile anlaşarak satınalır veya egemenlik hakkına dayalı olarak zora dayanan yöntemlerle elkoyar. Günümüzde idareler, özellikle gayrimenkul mallar için birinci yolu, yani özel mülkiyet sahipleriyle anlaşma yolunu tercih etmemekte; genellikle ikinci yolu kullanarak ihtiyaç duyduğu gayrimenkullerin mülkiyetini elegeçirmektedir.[1] İşte bu zora dayanan mülkiyet kazanma yollarından birisi ve hatta en önemlisi kamulaştırmadır. Kamulaştırma ile devlet veya diğer kamu tüzel kişileri, ihtiyaç duydukları gayrimenkulleri, egemenlik hakkına dayanarak, bir bedel karşılığında da olsa zorla elde etme imkanına sahip olmaktadır.

1.1. Kamulaştırma Kavramı

Günümüzde birçok devlet, kamu hizmetlerinin gerekli kıldığı durumlarda kamulaştırma yapılabileceğine ilişkin olarak anayasalarında hüküm bulundurmakla beraber, kamulaştırmanın tarifi yapılmak istenmemiştir.[2] Genel olarak kamulaştırma, özel mülkiyet altında bulunan gayrimenkul mallara, kamu yararı düşüncesiyle ve kamu kudretine dayanarak devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından bedeli verilmek koşuluyla elkonulması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle kamulaştırma, idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin gerektirdiği durumlarda (kamu yararının

[1] Sibel İNCEOĞLU, "Anayasa ve Kanunlarda Kamulaştırmanın Düzenlenişi", **Argumentum**, C.1, S.5, Aralık 1990, s.70.

[2] Jose Gascon MARİN, "Muhtelif Memleketlerde Amme Menfaatleri Namına İstimlak", Çev. H. BERKSUN, **Türk İdare Dergisi**, S.188, Eylül -Ekim 1947, s.126, 130-132.

var olduğunun kabul edildiği hallerde), gayrimenkulün değerinin peşin verilmesi şartıyla (istisnaen taksitler halinde), özel mülkiyete tabi gayrimenkule elkoyabilme; o gayrimenkulü özel mülkiyet alanından çıkarıp kamu mülkiyetine intikal ettirebilme yetki ve uygulamasına "kamulaştırma" ismi verilmektedir.[3] Bir bakıma kamulaştırmayla fertler, münasip bir bedel karşılığı, mülkiyet hakkından feragat etmeye zorlanmaktadır.[4] Kamulaştırma karşılığı olarak bir miktar paranın(mülkiyetten fedakarlık tazminatı) ödenmesi, malikin serbest iradesinin bir öneminin olduğunu göstermez. Böyle bir durumda malik, gayrimenkulünü rızası hilafına elinden çıkarmış olmaktadır. Yani ortada *"zoraki satınalma"* durumu söz konusudur.[5]

Kamulaştırmanın bir bedel mukabili olarak bir gayrimenkule zorla elkonulamısını ifade ediyor olması, onu *"müsadere"*den ayırır. Zira müsaderede, ferdin elindeki bir malın, hiç bir bedel ödenmeksizin, kanunların belli ettiği durumlarda, cebren devlet mülkiyetine geçirilmesi söz konusudur.[6]

"Kamulaştırma" ile "İstimlak" kavramlarının da bir birinden farklı olduğu ifade edilmektedir. Büyük idare hukukuçusu S.S.ONAR, istimlakte, istimlak edilen gayrimenkulün, mutlaka kamu malı niteliğini kazanmasının şart olmadığını, devletin özel mülkiyetinde de kalabileceğini; oysa kamulaştırmanın sadece kamu mülkiyetine geçmeyi ifade etteğini, bu sebeple "kamulaştırma" kavramının, daha geniş bir kavram olan "istimlak" kavramının yerini tutmadığını belirtmektedir.[7] Konuyu daha önce düzenleyen 31 Ağustos 1956 tarih ve 6830 sayılı kanunun isminin de "İstimlak Kanunu"[8] olmasına rağmen, gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası "Kamulaştırma" kavramını kullanmışlar, buna paralel olarak da halen konuyu düzenleyen en temel kanun olan 2942 sayılı kanunun ismi de "Kamulaştırma Kanunu"[9] olmuştur. Anayasa ve kanunların "kamulaştırma" kavramını kullanmaları, doktrinde de bu kavramın benimsenmesine neden olmuştur. Bu sebeple bizde aynı tabiri kullanmak durumunda kalıyoruz .

1.2. Hukuki Mahiyeti ve Genel Esasları

Kamulaştırma, kamu hukukunun önemli bir müessesesi olarak[10] en çok idare hukukunu ilgilendirmektedir. Kamulaştırma işleminin kamu kudretine dayanan üstün bir iradenin ürünü olarak ortaya çıkması,[11] idare hukukunda "idari işlem" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.[12] Bu niteliği itibariyle kamulaştırma,

---

[3] Kamulaştırmayla ilgili farklı tarifler için bkz. S.Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.III, İstanbul 1966, s.1513; Abdullah DİNÇKOL, "Kamulaştırmada Gayrimenkule Acele İşlerde Elkoyma ve Tescil", **Hukuk Araştırmaları**, C.1, S.2, Mayıs 1986, s.47; İNCEOĞLU, s.70

[4] MARİN, s.126.

[5] Neşe KIZIL(Erkelli), "Kamulaştırma Fenomeni", **İdare Hukuku İlimleri Dergisi**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Yıl.9(1988), s.214.

[6] MARİN, s.126; ONAR, s.152.

[7] ONAR, s.1513.

[8] R.G, 8 Eylül 1956, S.9402.

[9] R.G, 8 Kasım 1983, S.18215

[10] MARİN, s.127

[11] ONAR, s.1513.

[12] Meltem KUTLU, **İdari Bir İşlem Olarak Kamulaştırma ve İptal Davası**, Ankara 1992, s.47.

idari bir işlem olarak "kamu yararı kararı"nın alınması suretiyle, başlangıcından hüküm ve sonuçlarına kadar her safhada, idari işlemlere tatbik edilen usul ve esaslara göre değerlendirilmekte;[13] böylelikle idari uyuşmazlıklara ve idari davalara konu olabilmektedir. Ancak, kamulaştırmanın idare hukukunu ilgilendiren bu yönünün yanında, hüküm ve sonuçlarını özel mülkiyet alanında doğurması, yani kişilerin mülkiyet hakkını sona erdirmesi karşısında, özel hukuku ilgilendiren bir yönü daha bulunmaktadır. Böylelikle kamulaştırma işlemi, adli yargının da görev alanı içine girebilmektedir. Mesela, kamulaştırma bedelinin artırılması için açılacak davalar adli yargıda görülür.[14]

Kamulaştırma müessesesinin birtakım prensipleri vardır; kamulaştırma işlemi ancak "kamu yararının gerektirdiği durumlarda", "devlet ve diğer kamu tüzel kişileri lehine" ve "bedeli peşin ödenmek" şartıyla yapılabilir. Kamulaştırma bedelinin tesbiti, ödeme şekil ve şartları incelememizin dışında kalmaktadır. Kamu yararı ise inceleme konumuz içindedir ve biraz sonra üzerinde duracağız. Fakat, konumuzun sınırlarını zorlamakla beraber "kimlerin lehine" kamulaştırma yapılabileceği üzerinde çok kısa olarak durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Genel olarak kamulaştırma, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri lehine yapılır.[15] Kamulaştırma Kanununun(KK) "*idareler*" diye tabir ettiği kamu kurum ve kuruluşlarının, kamulaştırma yapmaya yetkili olmalarına rağmen, bunların kamulaştırma yapma yetkisi de sınırsız olmayıp, biraz sonra da inceleyeceğimiz gibi, "*kanunlarla yapmak yükümlülüğünde bulundukları kamu hizmetlerinin ve teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli*"(KK md.3) olması; yani görev alanlarına ilişkin olarak "kamu yararının" bulunması şartına bağlıdır.[16] Bunun yanında, Anayasada açık bir hüküm olmamakla beraber, eski 6830 sayılı İstimlak Kanunu ile(md.5/3) hukukumuza girmiş olan "*özel kişiler lehine kamulaştırma*" müessesesi, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu ile de muhafaza edilerek(md.2/a, 5/c), kamulaştırmanın ancak devlet ve kamu tüzel kişileri lehine yapılabileceği kuralına istisna getirilmiştir. Buna göre, kamu hizmeti görmekle görevli bir özel hukuk gerçek veya tüzel kişisi(bu görevi kanunla veya imtiyaz sözleşmesiyle üstlenmiş olabilir), hizmet alanıyla ilgili olarak gerekli gördüğü gayrimenkulü pazarlık suretiyle elde edemediği takdirde, yürütmekle görevli olduğu hizmet dolayısıyla denetimine tabi olduğu idarelere müracaat ederek, bu idareler tarafından kamulaştırma işlemi gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu uygulama, özel mülkiyetin, yine başka bir özel mülkiyete tercih edildiği, kamu yararı kavramının çok geniş yorumlanarak mülkiyet hakkına çok fazla müdahale edildiği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır.[17] Bu eleştiriye karşılık, kamulaştırmanın yine idareler tarafından yapılması(kamu yararı kararı alınmak suretiyle) ve bu kamulaştırmada özel hukuk kişisinin sadece "harekete geçirme" fonksiyonunun bulunması, bunun da normal kamulaştırmadan fazla bir farkının olmaması karşısında, usülün kötüye kullanılmaması[18] ve özel kişilere menfaat sağ-

[13] Mukbil ÖZYÖRÜK, **Kamulaştırma Hukuku**, Ankara 1948, s.138; KUTLU, s.47.

[14] ONAR, s.1513.

[15] Anayasa md 46, Kamulaştırma Kanunu md.2/a.

[16] İNCEOĞLU, s.72.

[17] KIZIL, s.209 vd.

[18] 1984 yılında çıkarılan 3096 sayılı kanunla(R.G, 19 Aralık 1984, S.18610), elektrik üretim ve dağıtımı konusunda TEK'den başka kurumlara yetki verilmesi ve buna dayanarak AKTAŞ Elektrik A.Ş ile yapı-

lama aracı niteliğine dönüşmemesi şartıyla[19] uygulamanın eleştirisinde fazla ileriye gidilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

Kamulaştırmanın konusu gayrimenkullerdir. Gayrimenkul tabirine, araziler, tapu siciline müstakil ve daimi olarak kaydedilen haklar, kaynaklar ve Kat Mülkiyeti Kanununa göre bağımsız bölüm halini almış yapılar girmektedir. Ancak bu gayrimenkullerin özel mülkiyete tabi olması halinde kamulaştırma söz konusu olmaktadır. Şayet bu gayrimenkuller hizmet için ihtiyaç duyandan başka bir kamu tüzel kişinin mülkiyetinde ise, kamulaştırmaya gerek kalmadan başka usuller devreye girmektedir(KK md.30). Kamulaştırma, kamulaştırılan gayrimenkulün mülkiyetinin idareye geçmesi şeklinde olabileceği gibi, irtifak hakkı tesisi şeklinde de olabilir(KK md.4).

1.3. Kamulaştırmanın Yasal Dayanağı

1982 Anayasası da diğer muasır anayasalar gibi kamulaştırmayı ve bunun temel esaslarını düzenleme yoluna giderek, anayasal bir dayanağa oturtmak istemiştir. Anayasanın 35.maddesinde, "mülkiyet hakkının ancak kamu yararının gerektirdiği durumlarda sınırlanabileceğini" belirttikten sonra, 46.maddede(1961 Anayasası'nın 38.maddesine muadil) devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği durumlarda kamulaştırma yapabileceğini belirmiştir. Bu şekilde kamulaştırmanın temel prensiplerinin Anayasa'da belirtilmesi, kanun koyucunun veya uygulayıcıların mülkiyet hakkına haddinden fazla müdahale etmesini önlemeye yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilir.[20] Anayasadaki bu temel düzenlemenin ışığında ve bu ilkelere aykırı olmamak üzere, başta 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu olmak üzere, bir takım özel kanunlarla, kamulaştırma işleminin hukuki altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Kamulaştırma Kanununu haricinde, kamulaştırmayla ilgili hükümler içeren kanunlara şu örnekler verilebilir; 6200 sayılı "Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun", 1164 sayılı "Arsa Ofisi Kanunu", 6326 sayılı "Petrol Kanunu", 3213 sayılı "Maden Kanunu", 5516 sayılı "Bataklıkların Kurutulması ve Burdan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun", 2985 sayılı "Toplu Konut Kanunu" ve 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu".

1.4 Kamulaştırma ve Mülkiyet Hakkı

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 17.maddesinde "dokunulmaz kulsal bir hak" olarak nitelendirilen mülkiyet hakkı(daha önce "Magna Carta" ile de benzer esas getirilmişti), hemen hemen bütün ülkeler tarafından vatandaşlarının en temel hakları arasında zikredilmeye ve anayasalarla teminat altına alınmaya çalışılmıştır. Bunun istisnaları da yok değildir; mesela 1918 tarih Rusya Anayasası, her vatandaşın eşit bir şekilde yararlanabilmesi için, hiç bir tazminat verilmeksizin özel mülkiyeti ilga etmiş(md.3) ve bütün arazinin kamu malı olduğunu ilan ederek işçi sınıfına bedelsiz olarak terketmiştir.[21]

---

lan sözleşmede, bu şirkete kamulaştırma yetkisi verilmesi ve kamulaştırma işlemlerini Bakanlık adına bu şirketin yöneteceğine ilişkin hatalı uygulama örneğinin değerlendirilmesi için bkz. KIZIL, s.315 vd.

[19] Bu konuda ayrıntılı bili için bkz. Ali ARCAK - Servet Y. KİTİŞ, **Kamulaştırma Davaları ve Devletleştirme**, C.1, Ankara 1992, s.121 vd.; KUTLU, s.56 vd.

[20] İNCEOĞLU, s.70.

[21] MARIN, s.128-129.

Mülkiyet hakkının tarifi anayasalarda ve kanunlarda yapılmış değildir. Özel hukuk açısından mülkiyet, sahibine konusu üzerinde en geniş yetkileri veren(kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma) mutlak ve daimi bir ayni haktır. Ancak, mülkiyet halkının bu tarifi onun "*sınırsız bir iktidar*" olduğu manasına gelmemelidir.[22] Klasik mülkiyet anlayışına göre, mülkiyet hakkı, dokunulması mümkün olmayan doğal ve kutsal bir hak olmasına rağmen,[23] modern mülkiyet anlayışına göre mülkiyet hakkı, ekonomik ve siyasi yönü bulunan, birtakım yetki ve görevlerden oluşan bir haktır.[24] Anayasalarla mülkiyet hakkını teminat altına alan hemen hemen bütün devletler, bu hakkın belirli şartlarla sınırlanması yoluna da gitmişlerdir. Genellikle, mülkiyet hakkının "*kamu yararı*" ile sınırlanabileceği ve yine bu hakkın "*toplum yararına*" aykırı kullanılamayacağı şeklinde iki temel yaklaşımla, bu hak sınırlanmak istenmiştir.[25] Özellikle de "*sosyal devlet*" ve "*sosyal mülkiyet*" anlayışındaki gelişmeler, mülkiyet hakkının kullanılması konusundaki sınırlandırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.[26] Mesela, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, mülkiyet hakkının "*zaruret*" halinde sınırlanabileceğini kabul etmişken, bu anlayış zamanla değişerek, sınırlamanın "kamu yararı"nın gerektirdiği durumlarda yapılabileceği kabul edilmeye başlanmıştır. Mülkiyet hakkına getirilen sınırlamalar değişik şekillerde karşımıza çıkabilir; bu sınırlama mülkiyet hakkının tamamen ortadan kalkmasına neden olabilir(kamulaştırma gibi), malike mülkiyet hakkından kaynaklanan bir takım yetkilerini kullanmama yükümlülüğü getirilebilir(inşaat mevzuatının getirdiği sınırlamalar gibi) veya bir edimde bulunma yükümlülüğü getirebilir(vergi ödenmesi gibi). Bu sınırlamalar genellikle kamu yararı için yapılmakla beraber, özel kişiler lehine yapılması da(geçit hakkı gibi) mümkündür. Ancak ne şekilde olursa olsun, bunların hepsi mülkiyet hakkına yönelik birer sınırlamadır.[27]

Türk hukuk sistemi açısında da yukarda belirttiğimiz esaslar geçerlidir. Yani, Türk hukuku açısından da mülkiyet hakkı Anayasa tarafından güvence altına alınmasına rağmen, yine Anayasa ve diğer kanunlar tarafından bir takım sınırlamalara tabi tutularak "*sosyal ipotek*" altına alınma yoluna gidilmiştir.[28] 1982 Anayasasının 2. maddesinde belirtilen "*sosyal devlet*" niteliğinin bir uzantısı olarak, 35. maddede "*herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğu, bu hakkın ancak kamu yararı amacıyla ve kanunla sınırlanabileceği, bu hakkın top yararına aykırı kullanılamayacağı*" hükme bağlandıktan sonra, 46. maddede kamu yararının gerektirdiği hallerde kamulaştırmanın yapılabilmesine cevaz vermiştir. Anayasanın mülkiyet hakkı ve sınırlandırması konusundaki bu düzenlemesinin, modern mülkiyet anlayışına uygun olduğu savunulmaktadır.[29] Türk Anayasa Mahkemesi de bu konuda, mülkiyet hak-

---

[22] S.Sulhi TEKİNAY, **Eşya Hukuku**, C.1, İstanbul 1984, s.319

[23] Fikret EREN, "Anayasa ve Yeni Gelişmeler Karşısında Medeni Kanun'un Mülkiyet Kavramına Verilecek Anlam", **Medeni Kanunun 50.Yılı**, Ankara 1976, s175; Akın DÜREN, **Devletin Mülkiyete Elatmasından Kaynaklanan Tazmin Yükümlülüğü**, Ankara 1977, s.3.

[24] EREN, s.186; DÜREN, s.5.

[25] Esin ÖRÜCÜ, **Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı;Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması**, İstanbul 1976, s.62

[26] Rona SEROZAN, "Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları", **Ümit DOĞANAY'ın Anısına Armağan** İÜSBF yayını, İstanbul 1982, s.248.

[27] SEROZAN, s.250-251.

[28] SEROZAN,s.250.

[29] DÜREN, s.5.

kının mutlak, ve sınırsız olarak kabul edilemeyeceğini, kamu yararı amacıyla kanunla sınırlandırabileceğini,[30] belirtmektedir.

İngiliz Anayasa ve İdare Hukukçusu WADE'nin de belirttiği gibi, "*çağdaş hukukçunun en önemli görevi kişisel özgürlüklerle kamu yararını bağdaştırma yolunda yapıcı eleştirmen rolünü oynamaktır*".[31] Bu noktada anayasalar, fertlerin en temel haklarından olan mülkiyet hakkı ile kamu yararı arasında bir tercih yapmak durumunda oldukları zaman, kamu yararı lehine tercih yaparak, kişileri, rızası hilafına da olsa mülkiyet hakkından vazgeçmeye zorlamaktadırlar. Bununda en meşhur ve meşru yolu "kamulaştırma" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yazarlar kamulaştırmanın, Romalıların devlet menfaatini, bütün özel menfaatlerden üstün tutan prensiplerinin yaygınlaşmasından kaynaklandığını belirtmektedirler.[32] Bu durumda "*kamu yararı*", hem mülkiyet hakkının sınırlama aracı, hemde kamulaştırmanın ön şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. KAMULAŞTIRMANIN ÖN ŞARTI OLARAK "KAMU YARARI"

Kamu yararı, gerek anayasalarda ve gerekse kanunlarda sıkça kullanılmasına rağmen, ne anayasalarda ne de kanunlarda bir tanımı verilmiş değildir. Bunun yanında, mülkiyet hakkına önemli bir müdahale olarak değerlendirilen kamulaştırma işleminin "*sebep*" ve "*maksat*" unsurunu oluşturan kamu yararının "ne olduğu" konusunda çok şey yazılmıştır. Bu konudaki farklı görüşlerin ışığında, kamu yararı kavramını biraz daha yakından incelemekte yarar görüyoruz.

2.1. Kamu Yararı Kavramı

Kamu yararı, zamana, mekana, hizmetin türü ve hizmeti görenlerin anlayışına göre değişebilen bir kavramdır.[33] Kamu yararı, idari işlemlerin hukukiliğini denetlemede bir "kriter", temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında bir "sebep"[34] olarak ele alınmasına rağmen, mevzuat tarafından bir tarifinin yapılmaması, doktrin tarafından da çok tartışılan bir konu olmasına sebep olmuştur.

Doktrin tarafından üzerinde fazlaca durulmasına rağmen, herkesi tatmin edecek bir tarifi yapılamamış; buna karşın tarifinin güç olduğu konusunda ise birleşilebilmiştir.[35] Bu özelliği karşısında bazı yazarlar, kamu yararı kavramını "öznel" ve "bulanık" olarak vasıflandırmaktadır.[36] Bazıları da kamu yararının, özünün ya da içeriğinin önceden belli olmadığını ve ancak biçimi aracılığıyla tanındığını belirtmektedir.[37] Diğer bazı yazarlar da, kavramın tanımlanamamasının onun çok

[30] AYM, E.1963/127, K.1965/47, RG. 28.1.1966, S.12238

[31] ÖZÜRÜCÜ, s.63.

[32] MARİN, s.133.

[33] ONAR, s.1518; KIZIL, s.211.

[34] Tekin AKILLIOĞLU, **"Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", Amme İdaresi Dergisi**, C.24, S.2, Haziran 1991, s.3.

[35] KUTLU, s.49; AKILLIOĞLU, s.3.

[36] Lütfi DURAN, **İdare Hukuku(Ders Notları)**, İstanbul 1982, s.25.

[37] AKILLIOĞLU, s.3.

fonksiyonlu olması ve belki de "adil davranma çabası" olarak nitelendirilmesinin sonucu olduğunu,[38] anayasa ve kanunlarda tanımının yapılmasının, kamu yararı kavramının dinamik yapısına ters düşeceğini[39] savunmaktadırlar. Bu görüşlerin yanında, kamu yararı kavramının, bilimsel analize dayanıklı olmayan "akıl dışı bir masal" olarak, devletin kutsallaştırılması yoluyla iktidarı pekiştirme aracı olmaktan öteye gitmeyen bir kavram olduğunu[40] iddia edenler bile çıkmaktadır.

Düşünceleriyle modern özgürlük idealinin temelini oluşturan kadim yazarlara göre ise(bunların başında Stoikler ve Çiçero gelir) kamu yararı "adalet" ile aynı şeydi. Özellikle Ortaçağlarda sıkça "utilitas publica"ya(kamu yararına) atıf yapılmaktaydı ve bundan kasdedilen de, barış ve adaletin korunması olmaktaydı. Hatta 17.yüzyıla kadar James Harrington gibi düşünürler için kamu yararı *"... her türlü tarafgirlik ve özel çıkarı hariç tutan ortak hukuk ve ortak adaletten başka bir şey değildi"* ve bu manada kamu yararı *"insanların değil, yasaların imparatorluğu(egemenliği)"* anlamını taşıyordu.[41] Bu dönemde kamu yararı, özel yada genel her türlü faaliyetin varmak istediği ortak ve nihai bir amaç olup, aynı zamanda toplumdaki bireylerin yararlarının toplamından oluşmaktaydı.[42]

Bu kamu yararı anlayışı özellikle 1789 Fransız İhtilali'nden sonra değişmeye başlamıştır. Bu tarihlerden sonra kamu yararının, ferdi çıkarların bir toplamından ibaret olmadığı, ferdi çıkarlarla kamu yararının zıtlık içinde olabileceği, bu kavramın akılla açıklanabilen ve dünya işlerine ilişkin bir değer yargısı olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de belirtildiği gibi, ferdi çıkarlarla kamu yararı çatıştığında, ferdin hakları yasayla kamu yararı lehine sınırlanabilecektir. 'Böylelikle çağdaş kamu yararı anlayışına doğru yol katedilmeye başlanmıştır.[43] Bunun sonucu olarak, kamu yararının, "bütün özel çıkarların bir toplamından ibaret olduğu" yönündeki düşünce artık kabul görmez duruma düşmüş; buna mukabil kavramın "... *amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan herkesin şansını iyileştirebilecek şartların yaratılmasına...*"[44] yönelik bir kavram olduğu düşüncesi gündeme gelmiştir. Ancak bu sonuçla beraber, günümüzde kamu yararı, kesin olarak tanımlanamaz bir hale dönüşmüş ve hatta çoğunluğun çıkarlarına uygun düşen her öneriye[45] bir kılıf olma özeliğine bürünmüştür. Elbetteki kavramın bu kadar geniş tutulması, beraberinde birtakım mahzurlar da getirmiyor değildir.

Kamu yararı kavramı, "dar ve geniş anlamda kamu yararı",[46] "hukuki ve siyasi anlamda kamu yararı"[47] şeklinde bir ayrıma veya yaklaşıma tabi tutularak içeriği belirlenmeye çalışılmaktadır.

---

[38] ÖRÜCÜ, s.64.

[39] KUTLU, s.49.

[40] AKILLIOĞLU, s.3-4.

[41] Friedrich A. HAYEK, **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük,** C.2, Çev. M. ERDOĞAN, Ankara 1995, s.22.

[42] AKILLIOĞLU, s.8.

[43] AKILLIOĞLU, s.9.

[44] HAYEK, s.21-22.

[45] HAYEK, s.21. Özellikle "kamu yararı çoğunluğun arzu ettiği herhangi bir şey midir?" sorusuna verilecek cevab bkz. HAYEK, s.27 vd.

[46] KUTLU, s.50.

Dar ve teknik anlamda kamu yararı, aynı zamanda kavramın hukuki yönünü ifade etmektedir ve bu anlamda kamu yararı, idare hukukunun malıdır ve idari işlemlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde yapılmasını,[48] yani idari işlemin "maksat" unsurunu oluşturur. Mesela mevzuatta, kamulaştırmanın kamu yararı amacıyla yapılacağının belirtilmesi, kavramın hukuki boyutunu ifade etmektedir.[49]

Kamu yararının geniş anlamda kullanılması durumunda kavram, Anayasanın dayandığı siyasal, sosyal ve ideolojik ilkeleri yansıtmakta ve aynı zamanda kavramın politik veya siyasi yönünü ifade etmektedir.[50] Konuya bu açıdan bakıldığında, kişisel yararla kamunun yararı arasında bir tercih yapılırken, ya "niceliği" açısından yararlar arası bir tercih yapılacak; mesela çoğunluğun yararı karşısında azınlığın yararı feda edilecek,[51] yahut yararların "niteliği" dikkate alınacak ve azınlığın çok önemli yararı karşısında, çoğunluğun az önemli yararı feda edilebilecektir.[52] Bu tercih noktası karşısında bazı yazarlar kamu yararını "... *toplumda bireysel ve kollektif menfaatler arasında kurulabilen denge*..." olarak nitelendirmektedir.[53]

Kamu yararı kavramı konusundaki anlayış değişikliği kamulaştırma ve mülkiyet hakkının sınırlanması konusunda da kendisini hissettirmiştir.[54] Mesela Türk hukukunda, 1982 Anayasası hazırlanırken, ilk taslağın 48. maddesinde kamulaştırmanın "yapılmadığı takdirde kamu yararının ağır şekilde zarar göreceği hallerde" yapılabileceği önerilmişken, daha sonra bu görüş kabul edilmemiş ve mevcut haliyle 46. maddede "kamu yararının gerektirdiği hallerde" şeklinde genel bir ifadeye dönüşmüştür.[55] Bu tutum da kamu yararı kavramın zamanla genişleyen bir mahiyeti haiz olduğuna veya öyle görülmek istendiğine örnek teşkil etmektedir. Doktrinde de bazı yazarlar, özellikle kamulaştırma işleminde, kamu yararının var olduğunu kabul etmenin yeterli olacağını, kamu yararı kavramının kamulaştırma açısından tarifinin ve sınırlarının tesbitine çalışmanın gereksiz ve hatta beyhude bir çaba olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı yazarlar da her şeye rağmen kamulaştırma açısından kamu yararını tanımlamaya çalışmışlardır. Mesela, bir yazar "Bir mülkün, kamulaştırmada derpiş edilen şekil dahilinde kullanılmasının, kamu iyiliği bakımından, bizzat onun maliki olan özel kişi tarafından kullanılmasından hiç şüphesiz çok daha şayanı arzu olduğu durumlarda, kamu faydası mevcuttur" diyerek[56] konuyu izaha veya tanımlamaya çalışmıştır.

---

[47] Yavuz NAZAROĞLU - Hasan ÜNAL, **Kamulaştırma**, Ankara 1975, s.21 vd.; AKILLIOĞLU, s.4.

[48] ÖRÜCÜ, s.66; KUTLU, s.50.

[49] Yıldızhan YAYLA , **Köye Hizmet Teşkilatı, Yeni Bir Kuruluş Denemesi**, İstanbul 1968, s.97; NAZAOĞLU-ÜNAL, s.22; Aydın H. TUNCAY, **İdare Hukuku ve İdari Yargının Bazı Sorunları**, Ankara 1972, s.21.

[50] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.21-22; KUTLU, s.50.

[51] Mesela mülkiyet hakkının sınırlanmasında, büyük grubun yararı nicelik bakımından ele alınmakta ve fertlerin yararı buna tercih edilmektedir. ÖRÜCÜ, s.68

[52] YAYLA, s.97. İnsan sağlığının korunmasına ilişkin faaliyetlerde durum böyledir.

[53] Turan YILDIRIM, "İdari Yargılama Usulü Kanunundaki Son Değişiklikler", **Hukuk Araştırmaları**, C.8, S.1-2, 1994, s.106.

[54] ÖZYÖRÜK, s.88.

[55] ARCAK-KİTİŞ, s.121

[56] Bu tanımlar için bkz. ÖZYÖRÜK, s.85-86.

Belirli bir tanımının yapılamamasına rağmen kamu yararı, temel hakların sınırlanması, idari işlemlerin maksat unsuru, iptal davalarında sübjektif dava açma ehliyetinin tesbiti gibi durumlarda önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, kamu yararı kavramının "kamu düzeni", "kamu hizmeti" ve "toplum yararı" gibi kavramlarla olan ilişkisi üzerinde özetle de olsa durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

2.1.1. Kamu Düzeni Ve Kamu Yararı

Kamu düzeni, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması konusunda bir kıriter veya sebep olarak sıkça zikredilmesine ve aynı zamanda hürriyetlerin bir değer ifade edebilmesi için varlığının lüzumlu olduğu belirtilmesine rağmen,[57] tatmin edici bir tanımı yapılmış değildir. Belli davranış kurallarından oluşan kamu düzeni, "bir memlekette kamu hizmetlerinin iyi yapılması", "toplumsal münasebetlerde emniyet ve asayişi sağlayacak müessese ve kuralların tamamı", "idarenin zabıta ve kolluk faaliyetlerinin konusu ve amacı",[58] "fiilen mevcut olan, hukukun gerçekleştirmeye çalıştığı muayyen bir durum"[59] vb. şekillerde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumda kamu düzeni ve kamu yararı kavramların "birbiri için" var olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Yani, kamu düzenini muhafazada kamu yararının olduğu veya kamu yararı için kamu düzeninin sağlanması gerektiği kabul edilmek gerekebilir. Her iki kavramında hürriyetlerin sınırlanmasında bir "sebep" olarak zikredilmesi bu düşünceyi doğrulamaktadır.

2.1.2. Kamu Hizmeti ve Kamu Yararı

İdare hukukunun temel konularından birisi olan kamu hizmeti konusunda da herkesi tatmin edecek bir tanım üzerinde uzlaşılamamıştır. Ancak genel bir tarif verilmek gerekirse, "kamu hizmeti, toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütülen bir faaliyettir."[60] Bazı yazarlar, kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olduğunu ifade etmektedirler.[61] Diğer bazı yazarlar ise buna karşı çıkmakta ve kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olmaktan ziyade bir sonucu veya amacı olduğunu; kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olarak ele alınması durumunda, "bilinmeyeni bilinmeyenle" açıklamaya çalışma şeklinde bir zorluğun içine girilmiş olacağını ifade etmektedirler.[62]

---

[57] Münci KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara 1981, s.229.

[58] TUNCAY, s.20-21.

[59] Erçetin YORGANCIOĞLU, " Danıştay Yargılama Usulünde Re'sen İnceleme Yetkisi", **İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler I**, Ankara 1976, s.226.

[60] Aydın GÜLAN, "Kamu Hizmeti Kavramı", **İdare Hukuku İlimleri Dergisi**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Y.9(1988), s.147-148. Yazar, TRUCHET'ten şu alıntıyı yapmaktadır; *"hiç kimse kamu hizmetinin tartışılmaz bir tanımını yapamamıştır: yasama bunu kendine tasa edinmemiş, yargı yapmak istememiş, doktrin ise başaramamıştır."* Age. s.150.

[61] Tahsin B. BALTA, **İdare Hukuku I, Genel Konular**, Ankara 1971, s.19. S.Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.I, İstanbul 1966, s.16-17.

[62] GÜLAN, s.149.

2.1.3. Toplum Yararı ve Kamu Yararı

Gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası, mülkiyet hakkının "kamu yararı amacıyla sınırlanabileceğini" ve bu hakkın kullanımının "toplum yararına aykırı olamayacağını" belirterek, her iki kavramın farklı manalara geldiği izlenimini vermiştir. Bu tutum da, iki kavramın farkının ne olduğunun tartışılmasına neden olmuştur. Tartışma, bu iki kavramın büsbütün birbirinden farklı mı olduğu; yoksa birbirini tamamlayan iki kavram mı olduğu noktasında düğümlenmektedir.

Bazı yazarlara göre, kamu yararı dar anlamda kullanıldığı takdirde, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasında ve özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçüyü ifade etmesi karşısında, geniş anlamda kullanıldığında bütün toplumsal değerleri içine alan bir nitelik taşır.[63] Diğer bazı yazarlara göre, kamu yararı, iktidarda bulunanların çıkarlarına hizmet ettiği halde, toplum yararı, ülke üzerinde yaşayan herkesin ortak yararlarının bir ifadesidir. Yani kamu yararı, kurulu düzenin korunmasındaki yarardır; toplum yararı ise o ülkedeki tüm insanların çıkarıdır. Toplum yararı aynı zamanda kurulu düzenin bir niteliğidir.[64]

Anayasa Mahkemesi de bazı kararlarında iki kavram arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Mahkemeye göre, yasayla temel hak özgürlüklerin kısıtlanmasının toplumâ sağlayacağı yararın, kişiler için sağlayacağı yarara ağır basması durumunda, kamu yararının varlığını kabul etmek gerekir.[65] Yine Yüksek Mahkeme başka bir kararında, sosyal düzen ve toplum yararı amacıyla bir anayasal ilkeye ayrık(istisne) getirilmesinin kamu yararına olacağını belirterek[66] iki kavram arasındaki fark konusuna değinmeye çalışmıştır.

Gerek dokrin tarafından ve gerekse yargı organları tarafından, iki kavram arasındaki fark ne kadar tartışılırsa tartışılsın, birbirine benzeyen bu iki kavramın farkı konusunda sağlıklı bir sonuca varmak güçtür. Bu sebeple asıl ayrımın şu ana kadar olduğu gibi "kamu yararı - toplum yararı" kavramları arasında değil, "kamu yararı-ferdi yarar" kavramları arasında yapılmasının daha uygun olacağı söylenebilir.[67] Esasen kamu yararının, ferdi yararlarla çoğunluğun yararları arasında bir dengeyi ifade etmesi, bu düşünceyi haklı kılabilir.

---

[63] AKILLIOĞLU, s.7.

[64] Ümit DOĞANAY, "Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları", **Mimarlık**, S.7, Temmuz 1974, s.5 vd. Yazar, örnek olarak, otopark yapımı için bir gayrimenkulün kamulaştırılması durumunda, "kamu yararının" var olmasına rağmen, özel mülk sahiplerini(otomobil sahiplerini) koruyucu bir durumun da söz konusu olduğundan "toplum yararının" bulunmadığını belirtmektedir. Yine yazara göre, *"...toplum yararı özel mülkiyetin kapsamını oluşturan yetkilerin kullanılma aracıdır. Bu nedenle, mülkiyetin özüne ilişkin bir sınırlama ölçüsüdür. Kamu yararı ise mülkiyet hakkının kapsamının belli edilmesinde ve mülkeyetin özüne müdahalelerde kullanılan bir kamu hukuku ölçüsüdür. Her ıki kavram hukuk tekniği açısından birbirinden farklıdır"* Ümit DOĞANAY, "Toprak Mülkiyeti ve İmar Hakkı Çelişkisi", **Yapı**, Mayıs-Haziran 1974, s.32 vd.

[65] AYM, E.1978/54, K.1979/9 (8.2.1979 tarih), **Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi**, S.17, s.56-71.

[66] AYM, E.1966/14, K.1966/36, (21.9.1966 tarih), **Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi**, S.4, s.246-253.

[67] AKILLIOĞLU, s.7; ÖRÜCÜ, s.76 vd.

2.2. Kamulaştırma İşleminin "Sebep" ve "Maksat" Unsuru Olarak Kamu Yararı

Daha önce de belirttiğimiz gibi kamulaştırma, hukuki niteliği itabariyle idari bir işlemdir. İdari işlemlerde, yetki, şekil, sebep, konu ve maksat unsurlarının bulunması; diğer bir ifadeyle idari işlem, bu unsurlar açısından hukuka uygun olmak zorundadır. Doğal olarak kamulaştırma işleminin de aynı unsurlar açısından hukuka uygun olması ve yargı organlarınca da bu uygunluğun denetlenmesi gerekir.

Kamulaştırmanın idari bir işlem olarak unsurlarından "sebep" ve "maksat" unsurları haricindekiler konumuz itibariyle bizi pek ilgilendirmez. Bu iki unsur ise kamulaştırma işlemi açısından özellik arzeder. Çünkü, kamulaştırma işleminin sebep ve maksat unsuru aynıdır: *kamu yararı*. Yani kamulaştırmayı meşru kılan sebep kamu yararı;[68] işlemle hedeflenen şey veya nihai amaç yine kamu yararıdır.

Genel olarak idari işlemlerde "sebep", idari işlemden önce gelen, işlemden ayrı olarak idareyi böyle bir işlem yapmaya iten etkenlerdir. İdari işlemlerin sebebi, mevzuatta ister gösterilsin ister gösterilmesin, soyut olarak kamu yararı anlayışına dayanmak zorundadır.[69] Kamulaştırma işlemin de ise sebep unsuru açıkça gösterilmiştir ve bu sebep de "kamu yararı"nın varlığı ya da "kamu yararı kararı"dır. Ancak, kamu yararı kararının da idari bir işlem olduğu düşünüldüğünde, bu işlemin(kamu yararı kararının) de temelinde bir sebebin varlığı gerekir. Bu sebep, hukuki bir durum, bir ihtiyaç veya maddi bir olgu olabilir.[70] Yargı organı, kamulaştırma işlemini sebep unsuru yönünden denetime tabi tutarken, kamu yararının var olup olmadığını kontrol etmek durumunda kalacaktır. Ancak, ekonomik, siyasi ve hukuki boyutları olan kavramın yargı organınca değerlendirilmesi, pek de kolay değildir. Ayrıca, gerek sebep unsuru ve gerekse maksat unsuru açısından yapılacak yargısal denetimin, "yerindelik" denetimine kayma ihtimali de hayli fazladır.[71]

İdari işlemin diğer bir unsuru olan "maksat" unsuruyla anlatılmaya çalışılan, o işlemle ulaşılmak istenen son hedeftir ve o da tekdir: *kamu yarar*. İdari işlemlerin maksadı, mevzuatta ister özel olarak belirtilsin, ister belirtilmesin, maksat hep "kamu yararıdır".[72] Şayet maksat özel olarak belirtilmişse, buna uyulmak gerekir. Mesela bir işlemin "genel sağlığın korunması için" yapılacağı belirtilmesine rağmen, bu işlem devlete maddi gelir sağlanması maksadıyla yapılırsa, o işlem sonuçta kamu yararına bile olsa, maksat unsuru açısından hukuka aykırı olarak değerlendirilmekten kurtulamayacaktır.[73]

Kamulaştırma işleminde maksat, kamulaştırılan gayrimenkulü bir kamu hizmetinin yürütülmesinde kullanarak kamu yararını gerçekleştirmektir. Dolayısıyla, kamulaştırmada "sebep" ve "maksat" unsurları iç içe girmiş durumdadır.[74] Bu haliyle kamu yararı, kamulaştırma işleminin "olmazsa olmaz" şartıdır. Daha önce de

---

[68] İNCEOĞLU, s.72.

[69] A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Yönetsel Yargı**, Ankara 1991, s.200; KUTLU, s.59.

[70] KUTLU, s.59.

[71] KUTLU, s.52.

[72] GÖZÜBÜYÜK, s.211; NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22

[73] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22.

[74] KUTLU, s.60; Ayrıca bkz. ONAR, C.III, s.1517; DÜREN, s.29.

belirttiğimiz gibi, kamulaştırma işleminin sebep ve maksat unsurunu oluşturan "kamu yararına" esas teşkil eden sebeplerin gün geçtikçe arttığı ve kavramın genişlediği görülmektedir. Aynı şekilde, mülkiyet anlayışındaki değişikliğin de(mutlak mülkiyet anlayışının yıkılması) buna paralel seyrettiği görülmektedir.[75] Bu durumda, "kamulaştırma" ile "kamu yararı"nın birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını söylemek mümkündür.

3. KAMULAŞTIRMA İŞLEMİNDE KAMU YARARININ VARLIĞININ TESBİTİ

3.1. Genel Olarak

Kamu yararının zamana ve mekana göre değişebilin göreceli bir kavram olduğunu, mevzuat tarafından tanımlanmadığı gibi, doktrin tarafından üzerinde uzlaşılabilmiş bir tanımının bulunmadığını daha önceden belirtmiştik. Burada hemen akla şu soru gelmektedir: Acaba hangi hallerde kamu yararının varlığı kabul edilmelidir veya kamu yararının bulunduğu durumlar hangileridir? Bu soruların cevabını mevzuatta bulabilmek mümkün değildir. Yani mevzuat nelerin kamu yararı olduğu belirtmemiştir. Böyle olunca, nelerin kamu yararı olduğu hususu, yani kamulaştırma işleminin sebep unsuru idarenin takdirine bırakılmış gözükmektedir.[76]

1982 Anayasasının "Temel Haklar ve Ödevler" Kısmının, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" Bölümünün III. alt başlığının ismi "*Kamu Yararı*"dır. Bu başlık altında, kıyılardan yararlanma(md.43), toprak mülkiyeti(md.44), tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (md.45), kamulaştırma (md.46) ve devletleştirme(md.47) konuları düzenlenmiştir. Anayasanın bu ilginç düzenlemesinin gayesi, gerek yasama organına ve gerekse idareye kamu yararının kapsamı konusunda(nelerin kamu yararına olduğu konusunda) örneklendirme yoluyla temel direktifler vermektir.[77] Bu direktifler ışığında, bazan, yasama organı kanunlarda hangi hallerde kamu yararının olduğunu belirtilmektedir ve bu durumda idarenin "kamu yararı kararı" almasına gerek kalmamaktadır. Bazan da kamu yararının varlığı ya da yokluğu konusunda idareye "takdir hakkı" tanıyarak, kamu yararının bulunduğu sonucuna varıldığını gösteren bir "kamu yararı kararı" alma yükümlülüğü yüklemektedir.

Bir zamanlar kamu yararının var olduğunun kabul edildiği durumlar olarak, sağlık, iskan ve askeri nedenler ele alınmaktaydı. Ancak zamanla ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerin ve kamu yararı kavramındaki değişimin sonucu olarak; ulaşım hizmetleri, tabii kaynakların etkin ve verimli işletilmesi, topraksız çiftçilere toprak dağıtımı, toprakların verimli işletilmesi, ormanların, tabiat ve kültür varlıklarının korunması, turizm, şehircilik, çevre düzenlemesi gibi konuların da kamu yararıyla ilgili olduğu kabul edilmeye başlanmıştır.[78] Kamulaştırma Kanunu bu konuda idare lehine, *"kanunlarla yapmak yükümlülüğünde bulundukları kamu hizmetleri veya teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli"* görmeleri halinde, kamu yararının "var olduğu" konusunda bir "karine" kabul etmiştir.

---

[75] ONAR, C.III, s.1518.
[76] ONAR, C.III, s.1519.
[77] AKILLIOĞLU, s 4 vd.
[78] KUTLU, s.51.

3.2. Kamu Yararı Kararı

Hangi hallerde kamu yararının bulunduğunun mevzuat tarafından belirtilmediği durumlarda idare, kamu yararının bulunduğunu tesbit için bir "kamu yararı kararı" almak zorundadır. Kamu yararı kararı, "objektif, soyut bir nitelik taşımasına rağmen, aynı zamanda koşul işlem niteliği taşımakta; özel kişiye ait gayrimenkule ilişkin statüde değişiklik öngörerek, özel yararı aşan bir genel yararın varlığını saptayarak, taşınmazı, idarece kamulaştırılacak taşınmazlar arasına sokmaktadır".[79] Zamanla değişen ve karar verecek olanların düşüncelerine göre farklılık arzedebilecek olan kamu yararı konusunda karar verecek olanların, bu kararı verirken, o toplum içinde yaşayanların genel eğilimlerini dikkate almaları; mümkün mertebe ferdi çıkarlarla kamunun çıkarları arasında bir denge kurmaya çalışmalıdırlar. Aksi halde, karar mevkiinde olanların objektiflikten uzaklaşmaları, insanların devlete karşı olan güvenlerini zedeleyecektir. Böyle bir durumda ise kamu yararı yerine "kamu zararı" ortaya çıkacaktır.

"Kamu yararı kararı" ile "kamulaştırma kararı" bir birinden farklı iki kavramdır. Kamu yararı kararı, kamulaştırma kararından önce ortaya çıkan, bir bakıma kamulaştırma işlemini başlatan karardır ve bu karar da *idari bir işlemdir*. İdarenin kamulaştırma kararı verebilmesi için, öncelikle bir "kamu yararı kararı" alması gerekir. Bu durumda kamu yararı kararı, bir "şart tasarruf" niteliğini almaktadır.[80] Kamu yararı kararı, idareye, kamulaştırma kararı alma imkanı tanır; kamulaştırma kararı ise bu usulden(kamulaştırmadan) yararlanma imkanı tanır.[81] Kamu yararı kararı verildikten sonra, yetkili merciler tarafından onanır ve bu suretle tamamlanarak somut bir hale gelir. Ardından kamulaştırma kararı ile de, kamulaştırılacak gayrimenkul somutlaştırılır.[82] Kamulaştırma Kanunu, kamu yararı kararı verecek(md.5) ve bu kararı onaylayacak(md.6) mencileri belirtmiştir. Kamu yararı kararının kendisinden beklenen etkiyi gösterebilmesi için kanunda öngörülen usule uyulması gerekir. Aksi takdirde, kendisine dayanılarak alınmış olan kamulaştırma kararının da idari yargı mercileri tarafından iptal edilmesine neden olabilecektir.

Kamu yararı kararı alma tamamen idarenin tekelinde olan bir durum değildir. Bazan yasama organı da çıkarmış olduğu kanunlarla, kamu yararı vermiş olabilir. Diğer bir ifadeyle, ayrıca idarenin kamu yararı kararı almasına gerek olmadığı durumlar kanunlarda belirtilmiş olabilir. Mesela Kamulaştırma Kanunu'nun 6. maddesi(f.son), "Onaylı imar planına veya ilgili Bakanlıklarca onaylı özel plan ve projesine göre yapılacak kamu hizmetleri için ayrıca kamu yararı kararı alınmasına ve onaylanmasına gerek yoktur. Bu durumda yetkili icra organınca kamulaştırma işlemine başlandığını gösteren bir karar alınır". Kanunda öngörülen hallerde idare, kamu yararı kararı alma yükümlülüğünden kurtarılmıştır. Yani bu durumlarda kamu yararı "var" sayılmaktadır ve ayrıca kamu yararı kararı almaya gerek duyulmamaktadır. Kamulaştırma Kanununun bu hükmü dışında, bazı özel kanunlara göre, Ba-

---

[79] KIZIL, s.211.

[80] DURAN, s.395; ONAR, C.III, s.1529; KUTLU, s.48. Yazar, şart tasarrufa ilişkin olarak mezkur eserinde *"bir kişi, nesne ya da olaya ilişkin olarak yapılan ve genel bir hukuksal durumdan bir diğerine girme, onun içinde bulunma veya ondan çıkma sonucunu doğuran işlemdir"* şeklinde bir tanım alıntısı yapmıştır. Bkz. age, s.48.

[81] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22.

[82] DÜREN, s.30; KUTLU, s.48.

kanlar Kurulu Kararnameleri ve Bakanlık programları da kamu yararı kararı yerine geçmektedir. Mesela, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"na göre(md.15), ilgili Bakanlığın programı, kamu yararı kararı yerine geçmektedir.[83]

SONUÇ

Günümüzde "sosyal devlet" anlayışının gelişmeye başlamasıyla, idarenin yürütmekle görevli olduğu "kamu hizmetlerinin" boyutunun da değişmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak, hizmetlerin verimli bir şekilde yürütülebilmesi için özel mülkiyete tabi gayrimenkullere duyulan ihtiyacın artması da kaçınılmaz olmuştur. Kamu hizmeti için gerekli olan gayrimenkullerin, her zaman maliklerinin rızasıyla kamunun mülkiyetine geçirilmesi mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda, egemenlik hakkına dayanılarak ve zora dayalı olarak, özel mülkiyete tabi gayrimenkullere elkonulması gerekecektir ki, bu yollardan en sık kullanılanı da kamulaştırmadır. Elbette mülkiyet hakkı sınırsız olmamalıdır ve gerektiğinde kamu yararının bulunduğu durumlarda kısıtlanabilmeli, yani gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkı, o gayrimenkule eşdeğerde olan bir miktar "para" üzerindeki mülkiyet hakkına dönüştürülebilmelidir. Burada önemli olan husus, kamu yararının gerçekten var olup olmadığı veya kamu yararının içeriğinin ne şekilde anlaşılması gerektiğidir. Bir başka husus da, özel mülkiyete tabi gayrimenkule ihtiyaç duyuluyorsa, bu gayrimenkulün öncelikle rızaya dayanan yollarla temin edilmesinin tercin edilmesi gerektiğidir. Eğer, kamu yararı kavramı çok geniş algılanırsa veya kamu yararının varlığını tesbit edecek kişiler sübjektifliğe meylederlerse, veyahutta kamu hizmeti için gerekli olan bir gayrimenkulün rızaya dayalı olarak temin edilmesi imkanı varken, kamulaştırma yoluna gidilirse, bu durumda devlet veya diğer kamu kurum ve kuruluşları "haklarını kötüye kullanmış" olacaklar, bunun sonucu da fertlerin devlete olan itimatları sarsılacaktır. Dolayısıyla, kamulaştırma hususunda "herkesin" iyiliğini sağlayacak ve şartlarını kolaylaştıracak çözümlerin gündeme gelmesi tercihe şayan olmalıdır.

KAYNAKÇA

AKILLIOĞLU Tekin: "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", **Amme İdaresi Dergisi,** C.24, S.2, Haziran 1991, s.3 vd.

ARCAK Ali/

KİTİŞ Servet Y. :**Kamulaştırma Davaları ve Devletleştirme**, C.I, Ankara 1992.

ÇELİK Mehmet :"Belediyelerde İmar Planlarının Önemi ve Tadilatıyla İlgili Uyulması Gerekli Hususlar", **Türk İdare Dergisi,** Y.1966, Haziran 1994, S.403, s.113 vd.

ÇIRAKMAN Birsen: "Kamu Hizmeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C.9, S.4, Y.1976

DİNÇKOL Abdullah: "Kamulaştırmada Gayrimenkule Acele İşlerde El Koyma ve Tescil", **Hukuk Araştırmaları**, C.1, S.2, Mayıs-Ağustos 1986, s.47 vd.

DOĞANAY Ümit: "Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları", **Mimarlık**, Temmuz 1974, s.5 vd.

[83] Ömer KÖROĞLU, **Kamulaştırma**, Ankara 1995, s.72.

DURAN Lütfi: **İdare Hukuku(Ders Notları),** İstanbul 1982.

DÜREN Akın: **Devletin Mülkiyete Elatmasından Kaynaklanan Tazmin Yükümlülüğü,** Ankara 1977.

EREN Fikret: "Anayasa ve Yeri Gelişmeler Karşısında Medeni Kanun'un Mülkiyet Kavramına Verilecek Anlam", **Medeni Kanununu 50.Yılı,** Ankara 1976.

GÖZÜBÜYÜK A.Şeref: Yönetsel Yargı, Ankara 1991.

GÜLAN Aydın: "Kamu Hizmeti Kavramı", **İderi Hukuku İlimleri Dergisi,** L.Duran'a Armağan Özel Sayısı (1-3), Y.9 (1988, s.147 vd.

HAYEK Fredrich A.: **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük.**, C.2, Çev. M. Erdoğan, Ankara 1995.

İNCEOĞLU Sibel: "Anayasa ve Kanunlarda Kamulaştırmanın Düzenlenişi", **Argumentum,** Aralık 1990, C.1, S.5, s.70 vd.

KAPANİ Münci : **Kamu Hürriyetleri**, Ankara 1981.

KIZIL Neşe: "Kamulaştırma Fenomeni", **İHİD**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Y1988, s.209 vd.

KÖROĞLU Ömer: **Kamulaştırma**, Ankara 1995.

KUTLU Meltem : **İdari Bir İşlim Olarak Kamulaştırma ve İptal Davası,** Ankara 1992.

MARİN Jose Gascon Y.:"Muhtelif Memleketlerde Amme Menfaatleri Namına İstimlak", **Türk İdare Dergisi**, Eylül-Ekim, 1947, S.188, s.126 vd.

NAZAROĞLU Yavuz/

ÜNAL Hasan: **Kamulaştırma,** Ankara 1975.

ONAR S.Sami: **İdare Hukukunun Umumi Esaslaları,** C.I ve III, Ankara 1966.

ÖRÜCÜ Esin: **Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı; Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması,** İstanbul 1976.

ÖZYÖRÜK Mukbil: **Kamulaştırma Hukuku**, Ankara 1948.

SEROZAN Rona:"Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları", **Ü.Doğanay'ın Anısına Armağan**, İÜSBF Yayını, 1982.

TEKİNAY S.Sulhi: **Eşya Hukuku,** C.1, İstanbul 1984.

TUNCAY H.Aydın: **İdare HUkuku ve İdari Yargının Bazı Sorunları**, Ankara 1972.

YAYLA Yıldızhan: **Köye Hizmet Teşkilatı, Yeni Bir Kuruluş Denemesi,** İstanbul 1968.

YILDIRIM Turan: "Yasama Yetkisinin Sınırı-Hukuk Devleti-Kamu Yararı Temel Hąk ve Hürriyetlerin Sınırlanması", **Hukuk Araştırmaları**, C.2, S,2, Mayıs 1987, s.80 vd.

" : "İdari Yargılama Usulü Kanunundaki Son Değişiklikler", **Hukuk Araştırmaları**, C.8, S.1-3,1994, s.101 vd.

YORGANCIOĞLU Erçetin :"Danıştay Yargılama Usulünde Re'sen İnceleme Yetkisi", **İdare Hukuku ve İdari Yargı İle İlgili İncelemeler I**, Ankara 1976.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

HENTBOL, BASKETBOL VE VOLEYBOL TAKIMLARINDAKİ ERKEK SPORCULARIN AEROBİK VE ANAEROBİK GÜÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kemal TAMER*
Hürmüz KOÇ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, fiziksel, fizyolojik ve motorik özellikler yönünden birbirlerine yakın olan hentbol, basketbol ve voleybol branşındaki erkek sporcuların anaerobik ve aerobik güçlerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırmaya 23±2.21 yıl yaş, 179.8±5.07cm boy ve 72.8±8.50kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 hentbolcu, 22.1±1.91 yıl yaş, 186.9±4.69m boy ve 80.1±5.84kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 basketbolcu ve 21.5±1.08 yıl yaş, 180.9±6.28cm boy ve 73.3±6.09kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 voleybolcu olmak üzere toplam 30 sporcu katılmıştır.

Anaerobik ölçüm için dikey sıçrama, aerobik ölçüm ise 20m mekik koşusu testi uygulanmıştır. Ölçümler sonucunda, anaerobik güç hentbolcularda 124.2±15.62kg.m/sn, basketbolcularda 145.8±11.95kg.m/sn ve voleybolcularda ise 132.1±13.30kg.m/sn olarak, aerobik güç ise;

* Prof.Dr. G.Ü. B.E.S.Y.O.
** Okutman D.P.Ü. B.E.S. BL.

hentbolcularda 47.6±4.74ml/kg/dk, basketbolcularda 48.07±7.99ml/kg/dk ve voleybolcularda ise 49.3±3.35ml/kg/dk olarak bulunmuştur.

Gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlık düzeyinin tespiti için varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır.

GİRİŞ

Bireysel sporlarda ve takım sporlarında belirgin olarak sürekli gelişen aerobik ve aerobik gücü daha ileriye götürebilmek için, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların çok fazla yapılması gerekmektedir. Başarıl olmak, rekoru yakalamak, spor dünyasında varılmak istenen hedeftir. Ancak bu hedefe ulaşabilmek iyi ve doğru çalışmalarla mümkündür.

Araştırmamıza konu olan hentbol, basketbol ve voleybol dünyada ve ülkemizde en yaygın spor dallarıdır. Üç spor branşında da teknik özelliklerin yanı sıra benzer fiziksel, fizyolojik ve motorik (kuvvet, sürati dayanıklılık, hareketlilik ve beceri) özellikleri vardır. Hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında oyun süreleri, çabuk ve doğru oynama gerekliliği göz önüne alındığında temel motorik özelliklerin tümünün olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.(14) Bu branşlara ait performans için daha çabuk daha yükseğe sıçramak ve yüklenmelere daha uzun süreli dayanabilme en önemli özelliklerdir. Bundan dolayı hentbol, basketbol ve voleybol gibi takım oyunlarında mükemmel bir tekniğe ve taktiğe sahip olan oyuncuların temel motorik özellikleri sistematik bir biçimde geliştirildiğinde başarı elde edilebilir. (14) Bu sebeplerden dolayı dikey sıçramaya bağlı anaerobik güç, dayanıklılığa bağlı aerobik güç bu takım oyunlarında başarı için anahtar parametrelerdir. Bu branşlarda anaerobik ve aerobik değişimli eforun gerekli olduğu aktivitelerdir. (22)

Antrenman esnasında anaerobik ve aerobik sistemleri birbirinden bağımsız olarak düşünmek oldukça zordur. Fizyolojik sistemler olarak bu unsurlar bağımsızdırlar. Ancak aktivite içerisinde birbirleriyle ilişkilidir.(25) Egzersizler esnasında organizmanın yeterli O2 alamadığı fakat çalışmaya devam edebildiği, O2'siz çalışabilme kapasitesi olan anaerobik güç (2), kısaca ATP-PC ve Laktik Asit sistemlerin maksimal enerji üretebilme kabiliyeti olarak tanımlanır. (3, 17, 20) Bu sistem üç branşta da ortak olarak görülmektedir. Kısa süreli sürat koşularında, ani hızlanmalarda, blok çalışmalarındaki dikey sıçramalarda, şutlarda, smaçlarda, basketbol ve hentboldeki hızlı hücumlarda vb. hareketler anaerobik sistemde gerçekleşmektedir.

Fiziksel uygunluğun en önemli göstergesi ve kalp dolaşım ve solunum sisteminin sağlığı ile yakından ilişkili olan aerobik güç sporcuların çalışma kapasitesini belirleyen en önemli fizyolojik kriterdir. Aerobik güç : Maksimal egzersiz esnasında bir dakikada tüketilen maksimal O2 miktarı olarak tanımlanmaktadır.(20) Yani Max.VO2 kardi-vasküler sistem tarafından O2'yi çalışan kaslara ulaştırılmasına ve burada hücreler tarafından alınıp enerji üretimi için kullanılmasına bağlıdır.(12) Kişi maksimal aerobik güce 15-17 yaşı civarında erişir. (26) Araştırmamızda konu olan

denekler 21-23 yaşları itibarıyla maksimal aerobik gücün en verimli olduğu yaşı kapsamaktadır.

Yapılan araştırmalarda, hentbol, basketbol ve voleybol branşlarına ait aerobik ve anaerobik güç değerleri karşılaştırıldığında basketbolcuların değerleri yüksek, voleybolcuların değerlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.(23)

Bu araştırma fiziksel, fizyolojik ve motorik özellikler yönünden benzerlik gösteren hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü'nde ihtisas yapan ve aynı zamanda branşı ile ilgili kulüplerde aktif spor yapan üniversite öğrencilerinin anaerobik ve aerobik güçlerinin karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

MATERYAL VE METOD

Denekler

Beden Eğitimi ve Spor Bölümü'nde hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında ihtisas yapan ve aynı zamanda da kulüpte aktif spor yapan erkek sporcuların anaerobik ve aerobik güçlerini karşılaştırmak amacıyla yapılan bu araştırmaya gönüllü olarak 10 hentbolcu, 10 basketbolcu ve 10 voleybolcu olmak üzere toplam 30 sporcu katılmıştır. Deneklere ait fiziksel özellikler Tablo 1.de belirtilmiştir.

Tablo 1
Araştırmaya Katılan Deneklerin Fiziksel Özellikleri

	Hentbol Grubu			Basketbol Grubu			Voleybol Grubu		
n = 10	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.
Yaş (Yıl)	23	2.21	0.70	22.1	1.91	0.61	21.5	1.08	0.34
Boy (cm)	179.8	5.07	1.60	186.3	4.69	1.48	180.9	6.28	1.99
Vücut Ağ. (kg)	72.8	8.50	2.69	80.1	5.84	1.85	73.3	6.09	1.93

Ölçüm Metotları

Araştırmaya katılan sporcuların boyları; çıplak ayakla Holtain Ltd. marka boy ölçer aleti ile ölçülmüş (hassasiyet 0.01cm) ve cm cinsinden, vücut ağırlığı ise Angel marka elektronik baskül ile ölçülüp kg olarak kaydedilmiştir. Deneklerin vücut yağ yüzdelerinin belirlenmesi için deri kıvrımları biceps, triceps, scapula, ilioc, abdominal ve quadriceps femoris bölgelerinden Holtain Ltd. crymych U.K. marka kıskaç tipi kalipre (skinfold caliper) ile ölçüm alınarak Green formülünde (27) de (V.Yağ Yüzdesi = 3.64 + Toplam Deri Kıvrımı (mm) x 0.097) vücut yağ yüzdeleri tespit edilmiştir.

Anaerobik gücü belirlemek için; sporcuların beline Jumpmetre bağlanarak dikey sıçrama yaptırılmıştır. İki deneme yapılarak en iyi değer metre cinsinden tespit edilmiş ve aşağıdaki formülde yerine konup anaerobik güç değerleri hesaplanmıştır.(26)

$P = \sqrt{4.9}\ (w)\ \sqrt{D}$

P=Anaerobik Güç (kg/m/sn)

W=Vücut ağırlığı (kg) D=Sıçrama Mesafesi (m)

Aerobik gücün tespiti için; mekik koşusu testi (Shuttle Run Test) kullanıldı. Denekler spor salonunda 20m.lik belirlenmiş mesafeyi test protokolüne uygun olarak kayedilmiş kasetten gelen ritmik ses uyarıları eşliğinde koşmuşlardır. Denek iki uyarı sesi arasında 20m.lik mesafeyi tamamlayamadığında test bırakılıp değeri (skor) kaydedilerek sonuç değerlendirm cetvelinde anaerobik güç ml/kg/dk olarak tespit edilmiştir.

İstatistik Analizi

Her üç takım sporcularından elde edilen değerlerin aritmetik ortalamaları (x), standart sapmaları (S.S.) ve standart hataları (S.H.) hesaplanarak üç takım arasındaki farklılığın tespiti için varyans analizi (ANOVA) yapılarak dankın testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan hentbol, basketbol ve voleybol sporcuları üzerinde yapılan ölçümler sonucunca Tablo 2'deki değerler bulunmuştur.

Tablo 2
Sporculara Ait Fiziksel ve Fizyolojik Değerler

	Hentbol Grubu			Basketbol Grubu			Voleybol Grubu		
	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.
Yaş (Yıl)	23*	2.21	0.70	22.1*	1.91	0.61	21.5*	1.08	0.04
Boy (cm)	179.8*	5.07	1.60	186.3**	4.69	1.48	180.9	6.28	1.99
Vücut Ağırlığı (kg)	72.8*	8.50	2.69	80.1**	5.84	1.85	73.3	6.09	1.90
V.Yağ Yüzdesi (%)	12.97*	1.72	0.54	12.57*	0.45	0.14	12.17	1.10	0.35
Dikey Sıçrama (cm)	60.6*	6.41	2.03	68.7**	3.40	1.08	67.6**	7.31	2.31
Anaerobik Güç (kg.m/sn)	124.2*	15.62	4.94	145.8**	11.95	3.78	132.1*	13.30	4.20
Aerobik Güç (ml/kg/dk)	47.6*	4.74	1.50	48.07*	7.99	2.53	49.3*	3.35	1.06

* Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. (P>0.05)

** Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. (P<0.05)

Tablo 2. İncelendiğinde hentbol, basketbol ve voleybol takımlarının boy, vücut ağırlığı, dikey sıçrama ve anaerobik güç değerleri arasındaki fark anlamlı

(P<0.05), yaş, vücut yağ yüzdesi ve aerobik güç değerleri arasındaki fark ise anlamsız (P>0.0) olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada hentbolcu, basketbolcu ve voleybolcuların yaş, boy ve vücut ağırlığı ortalamaları karşılaştırıldığında; yaşlara ait değerlerin üç branştaki sporcularda da aynı olduğu (P>0.05), boy uzunluğu ve vücut ağırlığı ise basketbolcularda yüksek (P<0.05) diğer iki takım sporlarında ise aynı olduğu tespit edilmiştir. Oğuz ve Sevim (21) elit Türk hentbolcular üzerinde yaptığı araştırmada yaş, boy ve vücut ağırlığını 24.53±3.51 yıl yaş, 183.91±4.0cm boy ve 86.94±8.91kg vücut ağırlığı olarak Gökdemir (10) üniversite erkek hentbolcular üzerinde yaptığı çalışmada yaşı, 21.50±1.19 yıl, boyu 182.50±4.01cm ve vücut ağırlığını ise 77.80±4.89kg olarak bulmuştur. Koç (14) hentbolcularda yaşı 15.3±0.78, boyu 171.3±8.27 ve vücut ağırlığını 59.7±8.07kg olarak, Eler (6) 1.Lig erkek hentbolcularda yaşı 24±3.70 yıl, boyu 184,73±6.23 ve vücut ağırlığını sezon öncesi 86.62±8.87kg sezon sonrası 87.33±8.48kg olarak bulmuştur. Greatzer ve Ark. (9) hentbolcularda yaş ortalamasını 40.22, boy ortalamasını 182.19cm olarak, Loftin ve Ark. (16) hentbolcularda boy uzunluğunu 178.9cm olarak bulmuşlardır. Basketbolcular üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında yaş, boy ve vücut ağırlığı için şu sonuçlar bulunmuştur. Cicioğlu (5) antrenman öncesi 14.25±0.49, 171.81±7.86cm ve 55.94kg±10.25 antrenman sonrası 14.25±0.45, 173.81±7.92cm, 57.0±9.87kg olarak, Kutar ve Ark. (15) 23, 196.3 ve 91.0kg olarak, Pulur (24) 21.98 yıl, 194.0cm ve 88.2kg olarak, Toriola ve Ark. (28) 23.9 yıl, 184.6cm ve 69.5kg olarak, Erol (8) 22.63 yıl, 165.9cm ve 56.9kg olarak bulmuşlardır. Voleybolculara ait bulunan değerler literatürdeki değerlerle karşılaştırıldığında, Toriloa (28) 15 voleybolcu üzerinde yaptığı çalışmada yaş 24, Yardımcı (30) yaşı 24.42 olarak bulmuşlardır. Ergun ve Ark. (18) elit erkek voleybolcular üzerinde yaptıkları araştırmada yaşı 26.85±5.4 yıl, boyu 189.23±5.09cm ve vücut ağırlığını ise 82.25±5.41kg olarak tespit etmişlerdir. Musaiger ve Ark. (19) hentbol, basketbol, voleybol ve futbolcular üzerinde yaptıkları araştırmada, spor türüne göre sporcular arasında vücut kompozisyonları açısından farklılık olduğunu ve basketbolcular ile voleybolcuların en uzun boylu, hentbolcuların ise en kilolu olarak tespit etmişlerdir. Araştırmamızın sonucunda elde edilen değerler literatürdeki değerlerle paralellik göstermektedir.

Araştırmada deneklerin vücut yağ yüzdesi hentbolcularda 12.97±1.72, basketbolcularda 12.57±0.45 ve voleybolcularda ise 12.17±1.10 olarak bulunmuştur. Hentbolcular üzerinde yapılan araştırmalarda vücut yağ yüzde oranlarını, Loftin ve Ark. (16) %18.9, Oğuz ve Sevim (21) %18.74, Eler (6) %14.15, Gökdemir (10) %15.71 olarak bulmuşlardır. Vücut yağ yüzdesi basketbolcularda; Toriloa ve Ark. (28) %12.4, Hakkinen (11) %13.8, Kuter ve Öztürk (15) %10.7, Cicioğlu (5) %9.33 ve Erol (8) ise %19.54 olarak bulmuşlardır. Mathur ve Ark. (18) hentbol, basketbol, futbol oyuncularının yağ oranlarının badminton, çim hokeyi ve judoculardan daha düşük olduğunu, Musaiger ve Ark. (19) Bahrain'deki 304 sporcu üzerindeki yaptıkları çalışmada deri yağ kalınlığı ölçümlerinin basketbol ve hentbol oyuncularında futbol ve voleybolculara nazaran daha fazla olduğunu bulmuşlardır.

Takımların dikey sıçrama değerleri karşılaştırıldığında basketbol (68.7±3.40) ve voleybolcuların (67.6±7.31) değerleri hentbolculara (60.6±6.41) oranla daha yüksek ($P<0.05$) olduğu bulunmuştur. Eler (6) hentbolcularda dikey sıçramayı antrenman öncesi 50.66±8.64, antrenman sonrası 54.56±9.12cm, Gökdemir (10) dikey sıçrama hentbolcularda 59.20±5.20cm basketbolcularda ise 61.75±6.85cm olarak bulmuştur. Oğuz ve Sevim (21) hentbolcularda 15.38±8.01cm olarak elit basketbolcularda dikey sıçrama Kadir ve Ark. (15) 60.0cm Pulur (24) 62.23cm olarak, Brown (4) genç basketbolcularda dikey sıçramayı 66.3cm olarak tespit etmişlerdir. Çalışmaya katılan deneklerin değerleri literatürdeki değerlerden yüksek olduğu görülmektedir.

Anaerobik güç basketbolcularda 148±11.95kg.m/sn değerle en yüksek hentbolcularda ise 124.2±15.6kg.m/sn değerle en düşük olarak tespit edilmiştir. Basketbolculardaki yüksek değer istatistiksel açıdan anlamlı ($P<0.05$) bulunmuştur. Yapılan araştırmalarla mukayese edildiğinde; Eler (6) elit hentbolcularda anaerobik gücü 134.06kg.m/sn ve Gökdemir (10) 131.34kg.m/sn olarak bulmuşlardır. Kuter ve Öztürk(15) elit basketbolcularda anaerobik gücü 163.32kg.m/sn, Pulur (24) 153.45kg.m/sn olarak, yıldız basketbolcularda ise Cicioğlu (5) 75.76kg.m/sn, Erol (8) ise 75.29kg.m/sn olarak bulmuşlardır. Anaerobik güç değerleri literatürdeki değerlerden düşük çıkmıştır.

Anaerobik gücün basketbolcularda ve voleybolcularda yüksek çıkması bu branşlara özgü tekniğin bir sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü her iki branşta da sürekli çift ayak kullanılarak dikey sıçrama yapılmaktadır. Basketbolcular potaya şut atmada, voleybolcular da blokta çift ayak sıçraması örnek olarak gösterilebilir. Hentbolde ise daha çok kullanılan atış tekniği sıçrayarak atış, temel atış ve düşerek atıştır. Sıçrayarak atışta üç adım ritmi yapıldığı için dikey sıçramaya olumlu bir etkisinin olduğu söylenemez.

Aerobik güç değerleri ortalamaları farkının üç takım sporcularında da anlamsız ($P>0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Aerobik gücü Gökdemir (10) 21 yaş ortalamalarına sahip hentbolcularda 46.09ml/kg/dk, basketbolcularda ise 44.04ml/kg/dk olarak, Koç (14) 14-16 yaş grubu hentbolcularda ön testte 36.97, son testte ise 41.36ml/kg/dk, Alexander ve Boreskie hentbolcularda 48.0ml/kg/dk olarak, Kuter ve Öztürk (15) basketbolcular 36.0ml/kg/dk, Cicioğlu (5) yıldız basketbolcularda 46.87ml/kg/dk, elit basketbolcularda Holland ve Cherry (13) 93.0ml/kg/dk, Withers (29) 58.5ml/kg/dk olarak bulmuşlardır. Aerobik güç değerleri elit sporcuların değerlerinde düşük olduğu görülmektedir.

Aerobik kapasite değerlerinin üç takım sporcularında da birbirlerine yakın olmasının sebebi, bu üç branşın da antrenman metotlarının ve maç sürelerinin birbirlerine yakın olması dolayısıyla bu branşlarda harcanan gücün ve enerjinin de aynı olduğunu söylemek mümkündür. Yani, bu üç branşta da aerobik kapasitenin yakın çıkması sonucunu vermektedir.

Sonuç olarak, kişisel faktörlere bağlı olan anaerobik ve aerobik güç, branşlara özgü ve yapılan antrenmanlara bağlı olarak çok az farklılıklar göstermektedir.

KAYNAKLAR

1. ALEXANDER, M.J.- BROESKIE, S.L.: **An Analysis of Fitness and Time Motion Characteristics of Handball,** American Journal of Sports Medicine 17(1), 1989.
2. ATEŞOĞLU, U.: **Elit Bayan Hentbolcuların Fiziksel ve Fizyolojik Profilinin Değerlendirilmesi**, G.Ü.S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
3. BAKER, İ. VE ARK.: **Maximal Shuttle Running Over 40m as a Measure of Anaerobic Performance** British Journal or Sports Medicine, 27:4.228-232, 1993.
4. BROWN, M.A.: **Efect of Plyometric Training on Vertical Jump Performance in Hifth School Basketball Players, The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness**, Vol.26, 1986.
5. CİCİOĞLU, İ.: **Pliometrik Antrenmanın 14-15 Yaş Grubu Basketbolcuların Dikey Sıçraması İle, Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametreleri Üzerine Etkisi**, Yayınlanmamaış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1995.
6. ELER, S.. **Bir Sezonluk Antrenman Periyotlanması Boyunca Üst Düzey Erkek Hentbolcuların Bazı Motorik ve Fizyolojik Parametrelerinin İncelenmesi,** Yüksek Lisans Tezi G.Ü.S.B.E., Ankara, 1996.
7. ERGUN VE ARK.: **Elit Bayan ve Erkek Voleybol Oyuncularında Spirometrik Değerler**, Spor Bilimleri II. Kongre Bildirisi, Ankara, 1992.
8. EROL, E.: **Yaygın İnterval Metot İle Uygulanan Dayanıklılık Çalışmalarının 13-14 Yaş Grubu Erkek Basketbolcuların aerobik-Anaerobik Güç,** Vücut Kompozisyonu ve Bazı Fizyoloji Parametreler Üzerine Etkilerinin İncelenmesi Doktora Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1995.
9. GRAETZER, D.G. - JONES, L. AND SHULTZ, B.B.: **Metabolik and Cardiovescular Comperison of Handball, Smacquetball and Racquetball, Reserch Quarterly for Exercise and Sport**. Vol:64, Suplement, 1993.
10. GÖKDEMİR, Ş.: **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Erkek ve Basketbol Takımlarında Yer Alan Oyuncuların Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerinin Karşılaştırılması**, G.Ü.S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
11. HAKKINEN, K.: **Changes in Physical Fitness Profile in Female Basketball Players During The Competitve Season Including Explosive Type Strength Training,** British Journal of Sports Medicine, Vol.33, 1993.
12. HARTUNG, G.H. VE ARK.: **Estimation of Aerobic Capacity from Submaximal Cycle Ergometry in Women,** Med. Sci. Sports Exerc., 27 (3) 452-457, 1995.
13. HOLLAND, J.C. - CHERRY, R.B.: **Aerobic Capacity, Body Composition and Heart Rote Response Curves of High School Basketball Offialls,** Journal of Sports Medicine 19, 1979.
14. KOÇ, H.: **14-16 Yaş Grubu Hentbolcu ve Beden Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerinin Eurofit Test Bataryasında Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1996.

15. KUTER, M. - ÖZTÜRK, F.: **Türkiye Şampiyonu Bir Küçük Yıldız Basketbol Takımının Fiziksel Profili, Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri**, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksek Okulu Yayını, Yayın No.3, Ankara, 1992.

16. LOFTIN, M. - ANDURSAN, P. - LYTTON, L. - PITTMAN, P. - WARREN, B.: **Heart Rate Response During Handball Singles Match-Play and Selected Physical Fitness Components of Experienced Male Handball Players,** Journal of Sports Medicine Physical Fitness, 36 (2) 95-9, 1996.

17. MALINE, R.M.: **Phsycal Activity and Training Effects on Stature and The Adolescent Frowth Spurt. Medicine and Science in Sports and Exercise** 26.6759-766, 1994.

18. MATHUR, D.N., TORIOLA, A.L. - LQBOKWE, N.U.: **Somatotypes of Nigerion Athletes of Several Sports,** British Journal of Sports Medicine, 19(4), 1985.

19. MUSAIGER, A.O. - RAGHEP, M.A. - AL-MARZOOG, G.: **Body Composition of Athletes in Bahrain,** British Jorunal of Sports Medicine 28: 157-9, 1994.

20. NOBLE, B.J.: **Physiology of Exercises and Sport Times**. Mirror/Mosby Coll, Publ. USA, 1986.

21. OĞUZ, Ş. - SEVİM, Y.: **Elit Türk Hentbol Oyuncularının Bazı Kondisyonel Değerlerinin Ölçümü ve Yabancı Ülke Sporcuları İle Karşılaştırılması**

22. ORKUNOĞLU, O.: **Sporda Güç Geliştirme**, 2.Bsk., Ankara, 1989.

23. PEHLİVAN, Z.: **1995-1996 Sezonunda Türkiye 1.Deplasmanlı Bayanlar Basketbol, Hentbol ve Voleybol Liglerinde Şampiyon Olan Sporcuların Fiziksel ve Fizyolojik Özelliklerin Değerlendirilmesi,** G.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

24. PULUR, A.: **Üst Düzey Basketbolcuların Bazı Fizyolojik ve Kondisyonel Değerleri,** Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1991.

25. ŞENEL, Ö.: **Aerobik ve Anaerobik Antrenman Programlarının 13-16 Yaş Grubu Erkek Öğrencilerin Bazı Fizyolojik Parametreleri Üzerindeki Etkileri,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 1995.

26. TAMER, K.: **Sporda Fiziksel-Fizyolojik Performansın Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi,** Türkerler Kitabevi, Ankara, 1995.

27. TAMER, K.: **Farklı Aerobik Antrenman Programlarının Serum Hormonları, Kan Lipidleri ve Vücut Yağ Yüzdesi Üzerine Etkisi,** Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 1996.

28. TORIOLA, A.L. - ABENIRAN, S.A. AND OGUNREML, P.T.: **Body Composition and Anthoropometric Characteristics of Elite Male Basketball and Voleyball Players,** Journal Pf Sports Medicine, 1987.

29. WITHERS, R.T. - ROBERTS, R.G.D. - DAVIES, G.J.: **The Maximum Aerobikc Power, Anaerobik Power and Body Composition of South Austrlian Male Representefives in Athletics, Basketball, Field Hockey and Soccer.** Journal Sports, Medicine Phys.Fitness, 17.4.1977.

30. YARDIMCI, M.: **Değişik Sportif Oyun Branşlarıyla Aktif Olarak Uğraşan Sporcuların Fiziksel ve Fizyolojik Performans Parametrelerinin Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1997.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

21. YÜZYILA GİRERKEN BEDEN EĞİTİMİ VE SPORUN ÖNEMİ, TESİSLERİN YAPIMI, KULLANIMI VE ORGANİZASYONLARI İÇİN BAZI ÖNERİLER

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ*
Yard. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK**

ÖZET

Sanayinin ve teknolojinin gelişmesiyle insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Artan nüfus ve boşta kalan insan, enerjisini uygun harcama yolları aramaktadır. İnsanları bu amaçla zararlı davranışlardan korumak için çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Ortaya çıkan serbest zamanlarını değerlendirilmesinde en etkin yollardan birisi spor'dur. Spor'un yapılabilmesi için de spor tesislerine ihtiyaç vardır. Tesislerin yapımına katkı sağlamanın yollarını çoğaltarak, hayata geçirilmelidir. Yazımızda spor tesisi yapımı için bazı öneriler ileri sürülmüştür. Bunların başında spor bakanlığının kurulması, çeşitli müsabakalardan gelir temini, özel ve tüzel kişilerin katkısı gelmektedir. Çeşitli yollarla temin edilen gelirlerin "Çevre ve Spora Katkı Fonu" adı altında toplanarak ihtiyaca göre dağılım yapılmalıdır.

* D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü.
** D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

GİRİŞ

Birinci Sanayi Devrimi, insanın bedensel yanını inceleyen ve makinaların hızına uyması için hız ve hareket etüdü olmak üzere bir yığın teknik gelişerek, bedensel gücü denetim altına alma bilimi olan "Endüstri Mühendisliği'ni doğurmuştur. İkinci Sanayi Devrimi ise, insanın zihnini, zihinsel yanını denetim altına almak için, Haberleşme Kuramı, Yöneylem Araştırması, Bilgi İşlem ve Sibernetik gibi bilim dallarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (GÜRDOGAN, 1991).

Özellikle I. Sanayi Devrimi ile teknoloji insan gücünün yerini büyük ölçüde almıştır. Günümüz insanı organik maddenin yerine inorganik maddeyi; organik gücün yerine inorganik enerjiyi yerleştirmiş bulunmaktadır. (ZİJDERVOLD, Çev. CERİT, 1985)

Teknolojiyi geliştirmenin amacı, insanlığa hizmettir. Teknoloji ile insanın serbest zamanı arasında doğru bir orantı vardır. Serbest zamanı artan insanın, bu zamanı değerlendirmek için çeşitli seçenekler arasında tercih problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tercihte asıl amacı sağlıklı nesiller yetiştirmek ve kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmaktır.

21. yüzyılın eşiğinde hızlı nüfus artışı, bunun sonucu genç ve dinamik nüfusun serbest zamanı değerlendirme çalışmaları, devletlerin en önemli problemleri arasına girmiştir.

Türkiye'nin hızla artan nüfusunu, bunun da çoğunluğunun genç ve dinamik nüfus olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, gençliğin serbest zamanlarını iyi bir şekilde nasıl değerlendireceği önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest zamanlarını iyi değerlendirecek ortam bulamayan gençlik, uyuşturucu kullanımı, başıboşluk, lümpence yaşamak gibi yolları tercih edebilmektedir.(DANIŞ, 1996).

Anayasamız sporu, gençliği kötü alışkanlıklardan koruyan en önemli kalkan olarak görmektedir(Mad.58). Gençliğin spor yapabilmesi için de spor tesislerine ihtiyaç vardır. Gençlere spor yapma imkan ne derece sağlanabiliyor? Bir başka deyişle, halihazırdaki imkanlardan hangi oranda faydalanılabiliyor?

İnsanın doğumundan ölümüne kadar kazanacağı en önem alışkanlıklardan biri de spordur. Sporu eğitimden ayrı düşünmemek gerekir. Bunun için spor tesislerinden azami faydayı sağlamak ayrı bir önem kazanmaktadır.

Özelleştirme rüzgarlarının estiği günümüzde, devletin fonu sosyal hayatta etkisini günden güne yitirmektedir. Her şeyi Devlet'ten beklemenin yanlış olduğu düşüncesi hayatımızın her yönünde hissedilmeye başlamıştır.

Nesilleri sağlıklı ve refah kılmak için merkezi ve mahalli idareler işbirliğine gidilmeli, hali hazırdaki spor tesisleri için de organize yapılanmaya gidilmelidir.

KAMU KURULUŞLARINA AİT SPOR TESİSLERININ GENEL DURUMU

Resmi spor organizasyonlarındaki faaliyetlerde kullanılan tesisler ya Gençlik Spor Genel Müdürlüğüne veya Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullara aittir. Ayrıca, Belediyelerin ve Üniversitelerin spor tesisleri de, bu amaçlar doğrultusunda hizmet vermektedir.

Başbakanlığa bağlı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve onun İl Müdürlükleri resmi spor organizasyonlarına en çok katkıda bulunan bir teşkilattır. Zaten kuruluş gayesi Anayasamızın 58 maddesinde devlet teminata altına alınmıştır. 1982 Anayasasından evvel spor ile ilgili ilk kanun 1938 yılında çıkmıştır. Öneminden dolayı bu konu geçte olsa 1982 Anayasında yer almıştır(Kanun No, 3530). 1938 de çıkan kanunda değişiklikler ve yenilikler yapılarak 1986 yılında yeni bir kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Kanun No, 3289). Her iki kanunda da 500 kişi ve daha fazla personel çalıştıran özel ve tüzel iş yerlerine spor tesisi açmasını zorunlu kılmıştır. Ancak, yeterli müeyyide, ciddi davranış ortaya konulmadığı için istenilen netice elde edilememiştir.

Bugün amatör sporun bütün organizasyonları Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü denetimi altında yapılmaktadır. Sadece futbolun özerk olması sebebi ile organizasyonu doğrudan Türkiye Futbol Federasyonunca yapılmaktadır (Kanun No,3813).

Resmi müsabakaları organize eden spor teşkilatı, amatör sporun alt yapısını oluşturan bölge takım ve sporcularının yetiştirilmesine de büyük katkı sağlamaktadır. Ne var ki, esas gaye olan herkesin spor yapabilmesi için yeterli bir ortamın ve organizasyonun olduğu söylenemez.

Beden eğitimi ve spora ve spor organizasyonlarına her yönü ile katkıda bulunan ikinci bir teşkilat Milli Eğitim Bakanlığıdır. Kadın erkek bütün Türk insanın milli gayelere uygun olarak bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmelere hizmet edecek olan temel eğitim ve öğretim Milli Eğitim bünyesinde sağlanmaktadır. (Kanun No,222).

Belirtilen sorumluluk çerçevesinde örgün ve yaygın eğitime devam eden öğrencilerin sağlıklı ve üretken olmaları için spor etkinlikleri, ilgili bakanlığın organizasyonunda yürütülmeye çalışılmaktadır. Oysa ki, salon ve sahalardan, hatta okul bahçelerinden bile yoksun olan öğrencilerin nasıl spor yapacağı veya onlara nasıl spor yaptırılacağı çözüm bekleyen problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi okullarımız spor tesislerine sahipken, yararlanma oranı düşüktür. Kimi okullarımız da ise hiç bir spor tesisi yoktur. Olanlar yararlanamıyor, olmayanlar ise imrenerek bakıyor.

Yeni açılanlarla beraber üniversitelerimizin sayısı 57' ye ulaşmıştır. Buralarda öğretim gören toplam 800.000 civarında örgün eğitim öğrencisi vardır. (SAGLAM, 1996). Milyonlara yaklaşan üniversite gençliği serbest zamanlarını cafe, kahvehane, diskotek, bar gibi kötü alışkanlıkların kazanıldığı yerlerle; illegal örgütlerin faaliyetlerine de katılarak topluma zararlı hale gelebilmektedirler. Üniversiteler öğrencilerinin serbest zamanlarını değerlendirmek için Sağlık Kültür ve Spor Dai-

relerini devreye sokmuşlardır. (Kanun No, 2547) Her öğrencinin serbest spor yapabilmeleri için yeterli tesislerin olduğu söylenemez.

Ancak, o il içerisindeki spor tesislerinden bütün gençliğin faydalanması için iyi bir organizasyona ihtiyaç vardır. Daha evvel yapılmış bir çalışmada bir kısım üniversite gençliği derslerin çokluğundan şikayet ederken, bir kısım öğrenci de serbest zamanlarını değerlendirecek yeterli tesislerin olmadığından yakınmaktadır. (GÖKMEN ÇIKALIN, KOYUN, SOYDAR ,1985).

Yukarıda belirtilen üç resmi kuruluşun yanında mahalli yönetimlerin de spor tesisleri yaparak, spor organizyonlarına katılmaları spor etkinlikleri açısından önemlidir. Bu etkinlikler katılımlı yönetim gelişmesine de katkı sağlar. Şayet bu yapılmazsa, sistem özelliğini yitirir."Yetki devrinin tam ve derinlemesine olabilmesi için nispeten genel ve muhtar vasıtalara ihtiyaç vardır. Fakat herşey bununla bitmez. Eğer bu noktada kalınırsa sistem donuklaşır, canlılığını kaybeder" (ADALI, 1986). Mahalli yönetimden ilk akla gelen belediyelerdir. Belediyelerin hem kendi personeline hem de o yöre halkına spor yapma imkanı sağlayabilmesi için spor tesisleri inşa etmesi zarureti vardır. Ancak, Türkiye'deki büyük şehir belediyeleri hariç spor tesisleri olan belediye sayısı yok denecek kadar azdır.

İllerde spor tesisleri yapımından İl Özel İdaresi de sorumludur. Valilik bütçesi içerisinde yer alan İl Özel İdaresinin görevleri arasında eğitim, kültür ve spor hizmeti vardır. Gençlik spor İl Başkanı bizzat valiler olduğundan Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün görevleri hakkındaki kanunun 14 maddesi gereğince İlçelerde spor tesisi yaptırmak ve İl bütçesine katılımda işlerlik kazanmaktadır.

Görüldüğü gibi kamu kuruluşlarından beşinde açık olarak spor tesisleri yapımı ile, halkın spor etkinliklerine katılması için yarışmaların düzenlenmesi ilgili kanunlarla belirtilmiştir. Fakat kanunların yaptırım gücünün azlığı, siyasi otoritenin etkinliği bu tür yapılanmalarda yeni soruları gündeme getirmiştir. Çoğu zaman yeni tesisler yapıldığı halde gerekli şekilde kullanılamamaktadır. Tesislerin yapımında önem sırası göz önüne alınmamış rastgele tesisler yapılmıştır. Dengeli bir spor politikasının oluşması için kalıcı, istikrarlı, politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak tesisler çok amaçlı, geniş kapasiteli, teknolojiye uygun çevre bilinci yansıtacak şekilde yapılmalıdır.

Kurulacak bu tesislerden basta eğitim ve öğretim olmak üzere sağlık için spor amaçlı çalışmalar da yapılabilmelidir. Çok amaçlı kurulan tesislerin her yıl 1300000 civarında artan nüfusa cevap vermelidir. Çünkü bu nüfusun yaklaşık 700.000'i eğitim sisteminin içine girmektedir (KARAGÖZOGLU, 1993). Çok gayeli okul fikri, 1952 yılında denenmek istemiş ama uygulanmamıştır(TAN, 1995). Tabiidir ki, okulların yapımı sadece Milli Eğitime bırakılsa istenilen düzeye getirilemez. Halbuki, okulların yapımında küçülen devletin desteğinin öğrencilerin, halkın ve diğer kamu kuruluşların da katkısı olmalıdır. Bu okullar spor tesisli, oto parklı, konferans salonlu projelendirilmeli ve yapılmalıdır. Böyle bir projenin gerçekleştirilmesi yasal düzenlemelerle de desteklenirse hedefe daha kısa zamanda varılacaktır.

ÖZEL SPOR TESİSLERİNİN DURUMU

Sanayileşmeyle beraber insan gücüne olan ihtiyaç azalmış, buna paralel olarak ta kullanılabilir serbest zamanların arttığı ifade edilmiştir. Tedbir alınmazsa bu serbest zamanların daha çok kahvehane ve buna benzer yerlerde değerlendirecegi kesindir. Kamu kuruluşlarına ait spor tesislerinin yeterli olmayışı yada gerektiği gibi kullanılmaması bazı özel spor tesislerini devreye sokmuştur. Türk sporuna katkılarını sağlamak amacıyla "Özel Beden Eğitimi Ve Spor Tesisleri Yönetmeliği" hazırlanmıştır (RESMİ GAZETE, 1989). Bu tür tesislerin fazla yaygın olduğunu söyleyemesek de onların başında halı sahaların geldiğini belirtebiliriz. Son yıllarda halı sahalar insanları az da olsa kahvehanelerden uzaklaştırmaktadır (BORA, 1993). Haftalık bir iki saat halı saha futbolu oynayan kişileri, kendi aralarında maça hazırlık yapma ve maç sonrası dinlenmeye harcadıkları zamanların da kahvehane ve diğer yerlerden uzaklaştıracağı açıktır.

Bu tür tesislerin açılış sebebi para kazanmak olduğu halde spora katkısı inkar edilemez. Ayrıca kondisyon merkezleri taek-wondo, karate, vs. gibi salonlar yapı itibariyle yeterli olmasa bile insan sağlığına katkısını gözardı etmemeliyiz. Bu tür sahalar amacına uygun inşa edilmelidir. Genellikle büyük binaların altında bodrum, depo gibi yerler salon olarak kullanılmaktadır. Belirtildiği gibi yine de sigara dumanlarıyla dolmuş kahvehanelerden daha kötü değildir.

Özel spor tesisleri içerisinde özel kuruluşların yatırımları da önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa büyük futbol kulüplerinin (Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor gibi) kendi sporcuları için kurdukları tesisler alt yapıya ve seyir sporlarına katkıda bulunmaktadır.

Yine özel kuruluşların kendi personeline kurduğu spor kulüpleri ve yaptıkları sahalarla spora büyük katkı sağladıklarını ifade edebiliriz. Ne varki bu tür kuruluşların bahsedilen tesislere olumlu yaklaşımı tamamiyle yöneticilerin kişisel tutumlarına bağlı kalmaktadır.

VERİM ARTIRICI BAZI ÖNERİLER

1. Okulların tesisleri tam kapasite olarak kullanılmalıdır. Öğrencisine, mahallelisine öncelikle hizmete açılmalı personel ve diğer giderler için gelir sağlanmalıdır. İllerde kurulmasını düşündüğümüz "Çevre Ve Spora Katkı Fonu"nda toplanacak gelirlerin gerçekçi yatırımlara dönüştürülmesine destek olunmalıdır.

2. Bütün okulların spor tesisi kullanım organizasyonu için bakanlık ve il düzeyinde düzenleme programı kullanılarak "Spor Tesisleri Kullanımı ve Koordinasyon Müdürlüğü" adı altında bir birim oluşturulmalı, valilik nezaretinde o ildeki bütün tesislerden maksimal düzeyde faydalanma yolları aranmalıdır.

3. Tesis yapımı için bir kaç okulun salon ve saha inşası gerçekleştirilmeli, bunu sağlamak amacıyla her öğrenciden aidat alınmalıdır. Ayrıca o mahallede oturanlardan, tüm özel ve tüzel kuruluşlardan yani bütün müesseselerden "Çevre ve Spora Katkı Fonu" adı altında mahalli idarelere (çöp vergisi gibi) gelir temin edil-

melidir. Mahalli yönetim bunları mutlaka ilgili mahalleye ve amaç doğrultusunda hizmete geçirmelidir. Altyapı hizmetlerinden belediyeler ücret almamalı, ayrıca hizmet edebilecek diğer birimlerin katkısı il yönetimince sağlanmalıdır. Araçlardan alınan çevre vergisi arttırılıp "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na aktarılmalıdır. Bahsedilen ve daha geniş sağlanabilecek çeşitli gelirler il yönetiminde toplanıp "İl Spor Yatırım Fonu" adı altında oluşturulacak fona mahalli idareler, Gençlik Spor Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Özel İdare Müdürlüğü, varsa Üniversite Rektörlüğü işbirliği ile uygun spor tesisi yatırımına dönüştürülmelidir. Bu konuda gönüllü kuruluşlar da teşvik edilmelidir. Özellikle özel dershanelerden bu konuda ciddi destek temin edilmelidir.

4. Yeni konut yapımında "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na mutlaka ciddi katkılar alınmalıdır. Kanunla düzenlenecek bu sistem kesin yaptırımlarla uygulanabilir olmalıdır. Asi halde çarpık ve sağlıksız bir yapılanmaya müsaade edilmemelidir. Ayrıca merkezi yönetim kontrolünde Gençlik ve Spor Bakanlığı kurularak bünyesinde tesis yatırımları için Genel Müdürlük oluşturulmalıdır. Bu Genel Müdürlük profesyonel müsabakaların transfer ücretlerinden, maç reklamlarından, özel T.V'lerden, Spor Toto ve Loto'dan Milli Piyangodan, At Yarışları ve benzeri müsabakaların gelirlerinden belirlenecek oranlarda kanunla gelir sağlanmalıdır.

5. 3360 sayılı kanunla belirtilen Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü Payı adına alınan ve Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne aktarılan % 1'lik gelirlerin artırılarak bu kanalla çok amaçlı tesisler yapılmalıdır. Yapılacak tesisler otopark, tenis kortları, kondisyon salonları, jimnastik, sağlık için spor salonları, sauna, yüzme havuzu, dinlenme ve kafeterya gibi çeşitli kişilere hitap edebilecek spor birimleri ile bir bütün olmalıdır. Bu tür tesislerden öncelikle öğrenciler, yukarda bahsedilen organizasyon biçimiyle eğitim-öğretimden arta kalan zamanlarda ise halkı yararlanması sağlanmalıdır.

6. Semtlere yapılacak çocuk parklarının etrafına yürüyüş ve koşu parkurları, serbest spor yapına alanları yapılmalıdır.

7. İllerin coğrafi durumuna göre deniz, göl, nehir, akarsu, ırmak, dağ v.s. sporlara yönelik tesisler, yukarıda belirtilen desteklerle yaygınlaştırılmalıdır.

8. 500 kişi ve daha fazla personel çalıştıran kamu ve özel işyerlerinin spor tesisi yapma zorunluğu valiliklerin kontrolüne verilmelidir. Yaptırımları yeniden düzenlenerek daha gerçekçi ve etkin tedbirler alınmalıdır. Ya da bu tür tesislerin bahsedilen müesseseler tarafından yapılması yerine, İl Spor Yatırım Fonlarına katkıda bulunarak il içerisinde planlı bir spor tesisi yapılmış olacaktır.

Özel müesseselerin spor tesislerine katkıları ya da spora hizmetleri idarecilerin kişisel yaklaşımlarıyla değil kanunlarla belirlenmelidir. Özel ve tüzel tüm kurum ve kuruluşların kapasitesi oranında Gençlik ve Spor Bakanlığı kontrolünde "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

ADALI, S., **Katılmalı Yönetim,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1986, s.37.

1982 Anayasası, Madde 58-59.

1580 sayılı Belediye Kanunu.

BORAT., **Futbol ve Kültürü,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.386.

DANIŞ M., **"Okullarda Uyuşturucu Raporu"** Zaman Gazetesi, 15/01/19966.

GÖKMEN, H., AÇIKALIN, A., KOYUN N., SOYDAR, Z., **Yükseköğretim Öğrencilerin Serbest Zaman Etkinlikleri Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri,** M.E.G. Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri ve Faaliyetleri Dairesi Başkanlığı, E. Basımevi, Ankara, 1985, s.21.

Herkes İçin Spor Federasyonu İlgili Mevzuat, Kabul Tarihi, 05/01/1961.

İlköğretim Temel Kanunu, No:222.

KARAGÖZOGLU, G., **"Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Sempozyumunun Ardından",** Spor Bilim Mayıs, 1993.

KARAKAÇÜK, S., Rekreasyon, **Boş Zamanları Değerlendirme,** Kavram Kapsam ve Bir Araştırma, Ankara ,1995, s.31.

Resmi Gazete, 26/08/1989 Tarih 5.20264.

SAĞLAM, M.,**"Milletin Meclisi"** Programı, TGRT, 24/03/1996.

TAN, H., **Bilgi Çağında Eğitim, "Sorunlu Kredili Sistem mi?",** Sistem Ofset Basım Yayın, Ankara, 1995, s.36.

2547 sayılı Üniversite Kanunu.

3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

3813 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.

3530 sayılı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yasası.

ZİJDERVOLD, A.C., **Soyut Toplum** (Türkçesi: Cevdet CERİT), Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s131.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

EĞİTİMİN BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE ORTA DERECELİ OKULLARDA BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ*
Yard. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK

ÖZET

Sporun, sağlıklı bir vücuda sahip olmanın temel öğelerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle, eğitim kurumlarında spora yer verildiğini görmekteyiz. Çalışmamızın gayesi eğitim kurumlarında yer verilen beden eğitimi derslerinin işleniş şeklini, mevcut problemlerini ve çözüm yollarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, okul takımlarının teşkili, çalışmaları ve sınıflararası müsabakalar da çalışmamız içerisinde yer almaktadır. Mevcut durumu ortaya koyduktan sonra, problemlerin çözümüne yönelik teklifler getirilmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Beden Eğitimi ve spor, bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerinde olumlu etkileri olan bir aktivitedir. Zaman içerisinde gelişen spor aktivitesi, günümüzde toplumsal hayatın bir parçası haline gelmiştir. Daha değişik bir ifade ile spor artık sosyal karakteri olan ve kitleleri ardından sürükleyen bir faaliyete dö-

* D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

nüşmüştür. Olimpiyat, dünya ve avrupa şampiyonalarının yanında, bölgesel ve dini amaçlı diğer organizasyonlarda seyirci potansiyelinin fazlalığı ile sporun sosyal karakteri olduğunu teyid etmiştir. Böyle sosyal bir karaktere sahip olan beden eğitimi ve sporun, bireyin sosyalleşmesinde ve topluma faydalı bir kişi olarak kazandırılmasında önemli katkıları olmaktadır. Bu bakımdan eğitim kurumlarında, özellikle ilk ve orta dereceli okullarda beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerinin programda yer alması ve layıkıyla uygulanması bireyin gelişmesini hızlandırmaktadır. Atalarımızın dediği gibi "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur"sözü de mana olarak eğitim ve öğretimin tek yönlü değil, dengeli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Eğitim sürekli bir faaliyettir. Beden eğitimi etkinliklerini küçük yaştan itibaren ömür boyu alışkanlık haline getirebilecek davranış biçimi haline dönüştürebilmek temel hedef olmalıdır. Bütün bu alışkanlıkların kazandırılacağı kurum da okullar olacaktır.

EĞİTİM VE SPOR İLİŞKİSİ

"Eğitim" kavramını eğitimciler değişik şekillerde açıklamışlardır. Ancak her ne kadar bu konu üzerinde değişik görüşler var ise de, umumiyetle yapılan tanımlarda ana tema hep aynı kalmıştır. Eğitimin ortak özelliklerinden en önemlisi, bir "süreç" olmasıdır. İkincisi ise, ferdin daha önce yetersiz olduğu durumdan öncekine göre daha yeterli hale gelmesidir" kişinin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla, kasıtlı olarak değişme meydana getirme sürecidir" (ERTÜRK, 1991).

Eğitim, "insan davranışlarında bilgi, beceri anlayışı, ilgi ve diğer nitelikler yönünden belli gelişmeler sağlamak amacıyla yürütülen etkinlikler sistemi" veya "eğitim, insanın işlenerek kendisine ve topluma faydalı hale getirilmesidir" diyebiliriz. Bu işlemi her toplumun özelliklerine göre ayrı ayrı düşündüğümüz zaman, eğitim millilik kazanır "Milli eğitimin ana gayesi; etmektir" biçiminde olmalıdır (KARABACAK, 1993).

Bir başka tarifle eğitim; Bir cemiyetin kıymet hükümleri ile bilgi ve tecrübelerinin yeni (genç) kuşaklara (nesillere) aktarılması faaliyetidir (YAZGAN, 1995).

Bugünkü haliyle eğitimimizin bunları yeterince gerçekleştirdiğini söylemek güçtür. Çünkü gençlerimiz henüz kendilerini tanıyıp, şahsiyet kazanmadan yabancı kültürlerin heveslisi olup özenti ve taklit hastalığına kapılmaktadırlar. Bu konuda mütefekkir Cemil Meriç şöyle demektedir: "Ne batıyı tanıyoruz ne de doğuyu. En az tanıdığımız ise kendimiz". Halbuki, milli bir kültürün üzerine bina edilmemiş bir kalkınmanın güvenilir ve kalıcı olması söz konusu olamaz. Çare, toplumumuzun bütün kesimleri ile milli kültürümüze sımsıkı sarılarak, geleceğin aydınlık ufkuna güçlü adımlarla yürümesidir (KARABACAK, 1993).

Hayatın her alanında "eğitimin önemi" konusunda herkes aynı ortak kanaati taşımaktadır. Bu sebeple her geçen gün eğitime verilen değer artmaktadır. Bunun bir sonucu olarak ülkeler, eğitime yaptıkları yatırımları günden güne arttırmakta ve bunun karşılığında daha etkili, daha yapıcı ve günün gereği olan bilgi beceri ve davranışları kazanmış nesiller istemektedir. Bu bakımdan da eğitime yapılan yatırımlar giderek arttırılmaktadır. Eğitimde kısıtlamanın veya tasarrufun yapılamayacağı kanaatindeyiz.

Genel eğitim ile beden eğitimi amaçları arasında, amaç paralelliği bulunmaktadır. Genel eğitim, düşünce kaynağını felsefeden, doğruluğunu bilimden, düzenini toplumdan alır. Öyle ki, beden, eğitim ile ayrılmaz bir bütündür. Zaten Türk Milli Eğitiminin temel kanununun amaçlarından birisinin de "beden, zihin ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, ve verimli kişiler yetiştirmek". (Md. 2). En belirgin özelliklerinden bazıları:

a- Amaçları arasında paralellik oluşu,

b- Beden eğitiminin genel eğitim amaçlarını gerçekleştirmede güçlü kaynaklara sahip oluşu,

c- Beden eğitiminin, geniş ölçüde kas etkinlikleriyle, tüm kişiliğin eğitiminde genel eğitime katkıda bulunuşu,

d- Oyun ve serbest zaman imkanlarıyla kişiye, topluma sayısız fayda sağlamasıdır (KAÇAK, 1993).

SPOR

Spor kelimesinin "dis" ve "porte" veya "Disportare" kelimesinden geldiği, "sedesporter" şeklinde kullanıldığı ve Latince olduğu belirtilmektedir. Ayrıca günümüzde "sistem, planlama, organizasyon ve rekor" kelimelerinin de baş harflerinin birleşmesiyle "spor" kelimesinin oluştuğu ifade edilmektedir (YILDIZ, D; tarihsiz).

"Spor", az veya çok dakiklik, incelik isteyen beden hareketlerini, doğrudan kendisinden zevk alırken eğlendiren, hatta dinlendiren ve genellikle bazı kurallara uyularak yapılan bir eylemdir. Yarışma tarzında olabilir de, olmayabilir de. Yarışma tarzında olursa ilgiyi ve performansı arttırıcı bir motivasyon da söz konusudur" (ÖZBAYDAR, 1983).

"Spor, insan ruhundaki mücadele ve başarma azminin, sistemli ve adil şartlar içinde, çeşitli güçlükleri göze alarak, bir yarışmaya dönüşmesidir" (KASAP, 1993).

"Spor, ferdin tabii çevresini beşeri çevre haline getirmede, elde ettiği kabiliyetleri geliştirirken, belirli kurallar altında araçlı ya da araçsız, ferdi veya toplu olarak, boş zaman kavramı içinde veya tam zamanını alacak şekilde meslekleştirerek yaptığı sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici, ruh ve fiziği geliştiren, rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir olgudur" (KOÇTÜRK, 1969).

"Spor, insan ruhundaki mücadele ve başarma azminin tabiat ve sosyal yapı ile karşılıklı ilişki kurmak suretiyle sistemli ve adil belirli kurallar içinde, fizik, moral, toplumsal ve karakter kişiliğinin yarışmaya dönüşmesine denir". Veya kişinin, beden ve ruh sağlığını sağlayıcı ve bütünüyle yapının, dengeli olarak gelişmesiyle ilgili olan faaliyetlerin başarıya ve yarışmaya dönüşmüş şekline "spor" denir (KETEN, 1993).

Görüldüğü gibi sporda görülen esas faktör yarışmaya dönük olması ve sonunda rekora ulaşma gibi performansı zorlayan bir olgu olarak ortaya çıktığı şeklinde ifade edilebilir.

BEDEN EĞİTİMİ

İnsan, yeni şartların getirdiği bozukluğu tabii olmayan hareket ve faaliyetlerle gidermeye çalışmaktadır. İşte gerek doğal, gerekse sun'i, sonradan kazandırılan hareketler kişide yeni değişiklikler, daha önceki, zayıf durumunu düzeltici, iyi durumunu muhafaza edici, yetersizliğini iyileştirici etkinlikler olarak "Beden Eğitimi" faaliyetleri ortaya çıkmıştır.

Beden eğitiminin tanımına gelince; Organizmanın bütünlüğü ilkesine dayalı, tüm kişiliğin gelişmesidir. Genel eğitimi tamamlar ve birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Sağlıklı, güçlü ve mutlu olma, dengeli kişilik, toplumsallaşma, kültürleşme ve vatandaşlık eğitimidir (KASAP, 1993).

Devlet planlama teşkilatının 5. Beş yıllık kalkınma planı özel ihtisas komisyon raporunda beden eğitimi; "İnsanın bütününü oluşturan, fiziki, ruhi ve zihni niteliklerin bulunduğu yaşın ve genetik kapasitenin gerektirdiği verim gücüne ulaştırılması için rekabet olmaksızın yapılan faaliyetlerin tümüdür. "diye tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi beden eğitiminin esas amacı; Vücudu kuvvetlendirmek ve sağlıklı bir yapıya sahip olmak için yapılan uğraşların bütününü kapsamaktadır.

Sporda olduğu gibi burada yarışma ve rekor söz konusu değildir. Performansı zorlayıcı özelliği yoktur. Sağlıklı yaşamak için hareket alışkanlığı kazandırarak üretken bir fert, mutlu bir toplum ve güçlü devlet oluşturmanın esas gaye olduğu bilinmektedir.

Beden eğitimi ve spor genel olarak; İnsanın sağlığı, karakter gelişimi, moral ve verimliliğini yükseltmesi, milli yönden sağlam, güçlü, ortak duygu ve davranışları yüksek bir insan gücü potansiyeli ve varlığı ile doğrudan ilgilidir.

Milletlerarası yönden ise; Devletler spor organizasyonları veya faaliyetlerine, ya başarılı sporcularıyla aldığı iyi dereceler, ya da organizasyonu bizzat kendisinin başarıyla gerçekleştirmesiyle siyasal, kültürel, sosyal ve turizm yönünden tanıtım ve propaganda gerçekleştirerek fayda sağlarlar (KARAKÜÇÜK, 1986).

Okullarımızda ve okul dışındaki tüm eğitim faaliyetlerimiz gibi "Beden Eğitim ve Spor" faaliyetleri de bu amaçların gerçekleşmesi için birer araçtır.

Beden eğitimi de bedeni faaliyetleri yönüyle, vatandaşlara, amaçlarımız doğrultusunda gerekli davranış değişikliğini kazandırma süreci olacaktır.

Beden eğitimi ve spor faaliyetleri yapılırken her faaliyetin kişiyi, Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına uygun kişi olmasına, gittikçe yaklaştıran unsur olarak düşü-

nülmesi gerekir. Asıl amaç, kazanmak için değil, bunlar aracılığıyla amaçlarımıza uygun kişi yetiştirmektir.

Bütün bu faaliyetler asıl amaca ulaşmada birer araçtır. Sporda başarıya ulaşabilmek için bilhassa okul öncesi, ilkokullar ve ortaöğretimdeki beden eğitimi etkinlikleri en büyük seçicilik zeminini hazırlamaktadır. Birbirinden pek ayrılmayan bu iki kavramda alt yapıyı beden eğitimi oluşturur dersek her halde daha adil ifade etmiş olur kanaatindeyiz.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPORUN ÖZELLİKLERİ

Beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılanlar, fiziksel ve mental bir sağlığa kavuşurlar.

Bünyevi olarak sağlıklı bir insanın, iyi bir kas yapısına, üstün bir enerjiye, iyi bir dayanıklılığa, elit bir kardiovasküler sisteme, çekici bir vücut yapısına sahip olması, evinde ve hayatında kendi kendini yeterli hissetme ve iyimser bir yapıya sahip bulunmasına sebep olur. İşte beden eğitimi ve sporun görevleri de bunları sağlamaktır.

Van Hagen, Dexter ve Williams'a göre beden eğitimi aşağıdaki özellikleri geliştirir;

1- Temel kas gücüyle temel becerilerde koordinasyonu,

2- İyi duruş alışkanlıklarıyla, gereksiz kasılma ve gerginliklerden kurtulup rahatlamayı,

3- Etkin oyunlar ve kas gruplarının alıştırmaları ile kazanılan, üstün fizik gücünün kazanılması ve bunun devamlılığı,

4- Eğlenceli, ritmik etkinlikler ile vücut denge ve yaratıcılığını geliştirmek.

Beden eğitimi ve sporun çeşitli tariflerine baktığımızda mahiyet itibariyle "Spor" kavramı ile "Beden Eğitimi" kavramları, aracı insan, amacı insan ve davranışlarında değişiklik olan, ortak özelliklere sahip olduklarını görmekteyiz. Bazı tanımlarda ise tarifin "Spor"a mı, yoksa "Beden Eğitimi"ne mi ait olduğunu kestirmek mümkün değildir (KASAP, 1993).

Beden eğitimi ve sporun farklılığı, teorik olarak şu noktalarda ortaya çıkmaktadır; Beden eğitiminde pedagojik eğitimin amacı" rekor kırma ve şampiyon olma" değil, kişiliğin oluşumu ve bunların bütünlük içinde düzenlenmesi için eğitimin bir aracı olarak çalışma ve dinlenme biçiminde hayatın daha evvelde bahsedildiği gibi içine alınmasıdır. "Beden Eğitimi" mümkün olduğunca yarışmadan kaçınır, ya da oyun-mücadele-ağır kas çalışmalarını en az düzeye indirerek hafifletir. Çalışmanın ölçüsünü ayarlar. Oysa spor, spor kişiliğini geliştirmek için bedeni zorlamaktan çekinmez. Çünkü bir noktada kazanmak hem ekonomik, hem de sosyal statü ve ayrıca devletler arası yarış açısından önem arzetmektedir.

Klasik anlamda "Spor"u "Beden Eğitimi"nin en önemli tanımlarından biriyle örnekleyecek olursak "Spor ilerlemek, geçmek, başarmak isteğinden doğan, şiddetli bir faaliyettir. Esas karakteri yarış ve müsabakadır" (KASAP, 1993).

Görüldüğü gibi eğitim açısından iki kavramın da konusu insandır. İnsanın davranışlarına ve davranışlarda olumlu değişikliklerin beklenmesidir. Her ikisinde de eğitici sonuç aynıdır. Her ikisinde de insanın gelişmesi, önceki eksik durumunu düzeltmesi, iyi durumunu koruması sözkonusudur. Bütün bunların neticesinde anayasamızın da belirttiği sağlıklı ve üretken nesil için beden eğitimi ve sporun kitlelere yayılmasını teşvik ettiğini görüyoruz (Md. 59).

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENİNİN GÖREVLERİ

Beden Eğitimi öğretmeninin mesleki faaliyetleri 4 ana bölümde toplanır.

A- Beden Eğitimi dersleriyle ilgili hususlar (Ders uygulamaları).

B- Spor kolu çalışmaları (Okul içi ve okul dışı).

C- İzcilik faaliyetleri (Okul içi ve okul dışı).

D- Okul dışı faaliyetlerle ilgili diğer hususlar. (M.E.B., 1994).

A) BEDEN EĞİTİMİ DERSLERİYLE İLGİLİ HUSUSLAR

Her öğretmenin; mevsim şartlarına, yer, saha ve malzeme imkanlarına, sınıf mevcutlarına ve seviyelerine, hareketlerin yapılmasında basamaklamaya uyularak, öğretim programının ana maddeleri ayrı ayrı bölümlerde gösterilmek suretiyle hazırlanmış bir "yıllık ve dönem ders dağıtım planı" bulunmalıdır. Dersler, yıllık planın ana hatlarını detaylandıran "günlük plana" göre uygulanmalıdır.

Bir ders planı hiçbir zaman 19 Mayıs hareketleriyle doldurulmamalı, bu hareketler ders ve dönem yılı başında hazırlanarak, yıllık ve dönem planı ve günlük planlara serpiştirmek suretiyle, diğer hareketler arasında öğretilmelidir. Çünkü bilhassa 2. dönemden itibaren yoğun şekilde çalışmaları sürdürülen 19 Mayıs Ata'yı Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı çalışmalarına bütün öğrenciler iştirak etmediğinden bir adaletsizlik söz konusu olacaktır. Yapılacak olan çalışmaların ders dışı zamanlarda yapılması Beden Eğitimi dersinin amacına uygun işlenmesini sağlayacaktır. Aksi halde müfredat programı yetişmeyecek öğrenciler arasında faaliyetler açısından noksanlıklar oluşacaktır.

Karma okullarda, beden eğitimi dersinin, kız ve erkek öğrenciler bir arada ve aynı programla yapılmamasına dikkat edilmeli, bunun için okulun haftalık ders programının düzenlenmesinde okul yöneticileriyle birlikte gerekli tedbirler alınmalıdır (M.E.B:, 1994).

Beden eğitimi öğretmeni, öğreteceği bir konuyu öncelikle çok iyi bilmeli ve hareketi önce kendisi göstermeli, çalışmaları kısacak teorik olarak anlatmalı, komutları belirgin bir şekilde vermelidir.

Beden eğitimi öğretmeni, giyimi ile hareketleriyle ve davranışlarıyla öğrencilere iyi örnek olmalı, her bakımdan öğrencilerin sevgisini, güvenini ve saygısını kazanmalıdır. Zorunlu olmadıkça dersler, sınıfta teorik olarak yapılmamalı, dershanede yapılması gereken hallerde soğuk ve yağışlı havalarda; sınıf cimnastiği ve küçük eğitsel oyunlar oynatılmalıdır.

Günlük planda, o gün, derste nelerin yapılacağı yazılır ve resimlendirilebilir. Yıllık ve dönem planları her öğretim başında yeniden gözden geçirilmelidir. Günlük planda; öğretim programında gösterilen, başlama devresi, esas devre, bitirme devresini uygun bir şekilde düzenlenmesi ve uygulanması, hareketlerin seçiminde öğrencinin seviyesine ve basamaklamaya dikkat edilmesi ve vücudun her yönden çalışmasına imkan verilmesi, dersin öğrencilerde neşe, canlılık, istek uyandırmasına dikkat edilmelidir. Beden eğitimi derslerinde kazandırılacak alışkanlıkların ömür boyu devam ettirilebilecek şekilde sade ve her zaman uygulanabilir nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. İklim şartları dikkate alınarak yapılacak planlamalarda değişiklikler kolaylıkla yapılabilmelidir. Aslında Valilik ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nün organizasyonuyla okul müdürleri G.S. İl Müdürlüğü, hatta özel spor tesisleri işletmecilerine ait spor tesislerinden asgari yaralanma yolları bulunmalıdır.

B) SPOR KOLU ÇALISMALARI

Ders saatleri dışında spor kolu faaliyetleri olarak, sınıflar, gruplar ve okullar arası spor karşılaşmalarına yeterince yer verilmeli, bu çalışmalarda öğretim yılı başında yapılacak bir programla istenilen hedefe ulaşmaya çalışılmalıdır. Sınıflar arası etkinlikler sayesinde okul takımlarının oluşması, iyi bir kulüpleşme ve elit sporcu yetiştirmeye de bu tür faaliyetler büyük katkı sağlayacaktır.

C) İZCİLİK ETKİNLİKLERİ

Her bakımdan faydası büyük olan ve kısa, uzun süreli kamp faaliyetlerine yer verilmelidir. Beden eğitimi, spor ve izcilik faaliyetleri yolu ile öğrencilerin bedenen, ruhen sağlıklı bir şekilde gelişmelerini, onların milli ve manevi yönden amaçlanan vasıfları taşıyan, (küçüklerini seven, büyüklerini sayan, vatanını ve milletini seven, kendine güvenen, çabuk karar verebilen, disiplinli, boş zamanlarını iyi değerlendiren v.b.) birer vatandaş olarak yetişmelerini sağlayacak her türlü uygulamalar yapılmalıdır. Umumiyetle okullararası yarışmalar ve merasimlere hazırlık maksadıyla izcilik faaliyetleri yapılamamaktadır. Bilhassa İl Gençlik Hizmetleri merkezi ve il İzcilik Kurulu ile iyi diyalog içerisinde olup, İl içi ve il dışı etkinliklerden yeterince faydalanılmalıdır.

D) OKUL DIŞI FAALİYETLER

Beden eğitim öğretmenleri, okul dışındaki gençlerin ve yetişkinlerin beden eğitimi ve spor faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin yapıldığı müesseselere ilgisiz kalmamalı, okuldaki sporcu ruhunun ve karakterinin dışarıya da taşarak çevreye etkili olması için çalışmalıdır.

Bunlardan başka; Beden eğitimi öğretmeni, öğrencilerin sağlığını da çok iyi düşünmeli ve bir koruyucu hekim gibi onlarla ilgilenmeli, aynı zamanda okul doktoruyla iyi dialogda bulunup öğrencilerin doktordan istifade etmeleri yolunda onlara yardımcı olmalıdır. (M.E.B., 1994). Hedefler bu doğrultuda gösterilmiş olsa da yeterince yerine getirildiği söylenemez. Sporu yapandan çok seyreden (seyirci) bir toplum haline getirilişimiz beden eğitimi ve spor alışkanlığı kazanamadığımızı gösterdiğine inanmaktayız.

ORTAÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİLERİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1- Erkekler için hızlı büyüme ve gelişme dönemidir. Dönemin başında kızlar erkeklerden ilerde iken dönem sonunda erkekler kızları boy ve ağırlıkta geçerler. Kızlar gelişimini tamamlamak üzeredir. Vücut bölümleri arasında denge kurulmaya başlamıştır. Dış görünümlerinin tersine, fazla dayanıklı değildirler.

2- Beden gelişimleriyle ilgili endişe ve huzursuzluk devam eder. Güzellik, çekicilik sosyal bir özellik taşır.

3- Özgür olma, aile otoritesinden kurtulma çabasındadırlar. Huysuz ve hayalcidirler. Aynı zamanda, bu yaşlarda bellekleri çok güçlüdür.

4-Kişilik gelişimleri devam ederken, toplumsal kurallara da uyum göstermeye çalışırlar. Bu yaş grubunda bireysel ayrılıklar oldukça fazladır.

5- Arkadaşlar arasında birlik ve koruma duygusu güçlü ve ahlak değerlerine saygılıdırlar. Karşı cinsten uygun ve tek arkadaşlık isterler.

6- Anne ve babadan hoşgörü bekler, korunduğunu değer verildiklerini görmek isterler.

7-Yetişkinliğe özgün cinsel gelişimleri sürer. Kızlar, erkelere göre daha çabuk gelişir ve bir iki yıl öndedir.

8- Büyükler gibi davranmayı ve özgür olmayı severler.

9- Özel yetenekleri son halini almıştır (KASAP, 1993).

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ DERSİNİN İŞLENİŞ ŞEKLİ

Beden eğitimi derslerinin amacı; Öğrencilerin, beden ve ruh gelişimleri göz önünde tutularak, yaptırılacak çalışmalarla, onların sağlık durumlarını zararlı etkilere karşı korumak, onları dayanıklı hale getirmek, mümkün olan dallarda vücut bozukluklarını önlemeye çalışmak, öğrencilerde kendilerine güvenen, kontrol, çabuk karar verme, işbirliği yapma, dikkat, düzenseverlik, doğruluk, disiplin, yüreklilik, çalışma zevki gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları geliştirmektir.

Oyun ve sporla ilgili bütün çalışmalarda, düzen ve kurallara uymayı, her zaman sportif dürüstlük çerçevesi içinde davranmayı, ülkü ve alışkanlık haline getirmek. Öğrencilerin oyun faaliyetleri içinde bir öndere uymayı ve gerektiğinde arkadaşlarına anlayışla önderlik yapmayı öğrenmelerine yardım etmek de, beden eğitiminin amaçları içerisindedir. Kısaca üretken bir nesil meydana getirebilmek için sağlıklı olmak ana prensiptir. Bu gün sağlıklı olmanın temel ilkesi de beden eğitimi, spor eğitimi ve bunun neticesinde alışkanlık kazanılması hadisesidir diyebiliriz.

Bir beden eğitimi dersi 45 dakikalık süre içerisinde aşağıdaki plana göre hazırlanmalı ve belirtilen zaman birimine göre uygulanmalıdır.

A- Başlama devresi: 8-10 dakika

a- Düzen alıştırmaları

b- Isıtıcı ve yumuşatıcı hareketler (yürüyüş, koşu, eğitsel oyun)

c- Hazırlayıcı ve işletici hareketler (hafif kol, bacak ve gövde hareketleri)

B- Esas devre: 20-25 dakika

a- Tüm vücudu çalıştırıcı, güçlendirici ve dayanıklılık sağlayıcı hareketler

b- Denge alıştırmaları

c- Beceri hareketleri

d- Atletizm ve sportif hareketler

C- Bitirme devresi: 10-15 dakika

Oyun veya dinlendirici hareketler yapılarak ders bitirilmelidir.

Beden eğitimi etkinlikleri içerisinde ayrıca şu konulara da yer verilmelidir.

✓ Planlı, programlı grup oyunları ve yarışmalar, spor dallarında tekniğin son biçimleri kullanılmalıdır.

✓ Kız-erkek karma takım oyunları mahalli ve milli danslar.

✓ Beceriklilik, hareketlilik, çabukluk ve seviyeye uygun kuvvet ve dayanıklılık çalışmaları.

✓ Gezi, yürüyüş ve izcilik etkinlikleri.

✓ Öğrenciyi liderliğe yönlendirecek fırsatlar verilmeli, ayrıca belli periyodlarda yetenek testleri uygulanmalıdır.

✓ Periyodik sağlık denetimi yapılmalı iyi beslenme ve dinlenme fırsatları sağlanmalıdır.

OKUL TAKIMLARININ TEŞKİLİ VE ÇALIŞMALARI

Ortaöğretimde okul takımlarının, teşkili yine beden eğitimi öğretmenleri ve fahri öğretmenler ve antrenörler tarafından yapılmaktadır. Öğrencilerin seçimi, iki esas ele alınarak yapılmaktadır. Birincisi; Fiziksel durumlarının, talip olduğu branşa yakınlığı dikkate alınarak, birinci sınıflar arasında alt yapıya yönelik seçim yapılmasıdır. İkinci esas ise; Spor kulüplerinde faal olarak, spor yapmakta olan öğrencilerden yararlanmak suretiyle yapılan seçimdir. Farklı branşlarda seçim yapılırken kitle haberleşme araçlarında (tv., yazılı spor basını, kişilerarası diyalog) en etkin olan spor branşlarının, öğrenciler tarafından seçildiği yani o branşlara talip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, futbol ve basketbol branşlarına olan katılımın diğer branşlara oranla daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Eğitim ve öğretim yılı başlangıcında beden eğitim öğretmenleri birinci zümre toplantısında alınacak kararlar arasında, okulun hangi spor branşlarında müsabakalara katılacağı, hangi okul takımlarının teşkil edileceği, dolayısıyla beden eğitimi öğretmenlerinin hangi branşları çalıştıracağı belirlenir.

Okul takımlarının çalışmalarının yapılması tesis ve malzeme yetersiz ise, beden eğitimi öğretmenleri ve okul müdürleri, okul aile birliği, okul koruma derneği, kulüp, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve belediyelere ait semt sahalarını, ayrıca diğer okulların tesislerini kiralama veya protokol yoluyla kullanıma açılmalıdır.

Bahsedilen ve genelde bu usulle uygulanan okul takım seçimlerinde, beden eğitimi öğretmeninin daha hassas davranmasıyla, başarısı yüksek, okul takım ve de elit sporcu ortaya koymak gerekmektedir. İlk sınıflardan itibaren dersin işlenişi esnasında, yetenekli öğrencilerin tespit edilip okul takımına ve kulüp çalışmalarına gönderilmesi hem başarıyı, hem de başarıda istikrarı sağlayacağı görüşündeyiz.

TESİS VE MALZEMELER

Ortaöğretimde beden eğitimi dersleri okula ait olan spor salonu, açık spor alanları, okul bahçesi, okul içerisindeki geniş koridor ve sahalarda yapılmaktadır. Tabii ki dersin sağlıklı ve gayesine uygun işlenebilmesi için yeterli tesis ve malzemenin bulunması gerekmektedir. Bir çok okul tesis ve malzemelerin eksikliği sebebiyle, il düzeyinde düzenlenen okullararası müsabakalara katılamadığı gibi, normal beden eğitimi derslerini dahi sağlıklı bir şekilde işleyememektedir. Ayrıca, eğitim ve öğretim yılının üçte ikilik zamanının, kış mevsimine denk gelmesi, spor salonu ve kapalı alanı olmayan okulları mecburen sınıflarda ders işlenmesi yoluna sevk etmektedir.

Orta öğretimde tesis eksikliği kadar, malzeme eksikliği de dersin işlenişini olumsuz yönde etkilemektedir. Tesisiyle birlikte, beden eğitimi öğretmenlerinin müfredat programına bağlı kalmasını da zorlaştırmaktadır. Dersin verim düzeyinin düşmesi, beden eğitimi öğretmenlerinin çalışma azmini kırdığı gibi öğrencilerin spora teşviki konusunda da olumsuz tesirler uyandırmaktadır. Bu sebeple temin

edilen malzemenin korunması da beden eğitimi öğretmenleri tarafından ciddi bir şekilde yapılmalıdır. Ders araç temini konusunda okul spor kolu aidatlarının arttırılmasının yanında okullara yüksek öğrenimde olduğu gibi "spor harcı veya sağlıklı yaşama için tesis ve araç gereç harcı" şeklinde ifade edilebilecek katkılar sağlanmalıdır. Devlet hizmetinin giderek küçültülmeye çalışıldığı günümüzde her spor tesisinin ve araç gerecinin devletten beklenir olması, istenilen başarıya engel olmaktadır. Mahalli idarelerin de katkısıyla birkaç okul için bir salon, açık spor tesisleri yapılabilmiş olsa, beden eğitimi derslerinin işlenişi kolaylaşacaktır. Bahsedilen yollarla sağlanacak tesis ve araç gereçlerden ders dışında kulüp ve kitle sporu anlayışıyla halk da faydalandırılmalıdır. Böylece kendisinin ve çocuğunun rahatlıkla faydalanabileceği bir tesis daha kolay sağlanmış olur düşüncesindeyiz. Bu şekilde tesis ve malzemenin korunması da kolaylaşacaktır.

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ DERSİ VE MEVCUT PROBLEMLER

Günümüzde kredili sistemin uygulandığı ortaöğretimde, beden eğitimi dersleri 2 dönem de okutulmaktadır. Haftada iki saat uygulanan beden eğitimi dersleri, genelde blok şeklinde birbirini takiben yapılmaktadır. 1. Ders 45 dakika olup arada 15 dakikalık teneffüs bulunmaktadır. Daha önceleri uygulanmakta olan 90 dakikalık ders uygulaması öğrencinin motivasyonu (dersin işleniş süresi içinde dikkat yoğunluğu süresi) dikkate alınarak kaldırılmıştır. Derslerin 15 dakikalık teneffüsle bölünmüş olması, spor salonu olmayan okullarda, teneffüse çıkan öğrencilerin meydana getirdiği kargaşa sebebiyle dersin işlenişini, akıcılığını, işleniş süresini negatif yönde etkilemektedir.

Beden eğitimi dersleri, Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile hazırlanmış olan müfredat programı dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu müfredat programına bağlı kalarak hazırlanan, yıllık programlar, okul müdürü tarafından onaylanır. Yine bu yıllık programlar doğrultusunda, günlük ders programları hazırlanmaktadır. Günlük ders programlarına bağlı kalarak ders işlenmesi esas alınmasına rağmen, bu programların ihmal edilerek, yapılmadığı bilinmektedir.

Yine ortaöğretimin genelinde, spor tesisleri ve malzemelerinin eksik ve yetersiz olması, dersin işlenişinde önem arzedecek problemler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca zorunlu ders saati olarak 2 saat işlenen beden eğitimi derslerinin yanında kredili sistem içerisinde uzmanlık ders olarak seçilebilen spor branşlarının da işlenmesi oldukça zorlaşmaktadır.

Ortaöğretimde sınıflararası müsabakaların yapılma kararı birinci beden eğitim öğretmenleri toplantısında alınır. Öğrencilerin teşvik edilmesi için bu müsabakalar rekabet havası içine sokulur. Bahar aylarına doğru yapılan müsabakalarda üç ayrı sınıf gruplarında ya da sadece üçüncü sınıflar arasında yapılır. Bu seçim beden eğitimi öğretmenine bağlıdır. Tüm sınıfların müsabakalara katılması uzun bir süre ve iyi bir organizasyon gerektirir. Eleme usulü yapılan maçlarda yaşının gereği enerji dolu olan gençler, çok hırslı ve kavgacı bir yapıya sahip olmaktadırlar.

Kazanma arzusu insan ruhunda saklıdır (BAUMAN, ÇEV. İKİZLER C., 1994). Bu bakımdan çocuğun kazanma arzusunun tatmini, hem de başarılı sporculuk yollarının açılması sağlanmalıdır.

Sımflararası müsabakalar, öğrencilerin teşvik edilmesi, takım ruhu kazanması ve dayanışmayı öğrenmesi için yapılır. Müsabakalarda daha çok beden eğitimi öğretmeni veya okul öğretmenleri hakemlik yapar.: Sınıflararası ile okullararası müsbakalara öğrencilerin bakışları; kendi sınıfında ön plana çıkmak, arkadaşları arasında tanınmak, takdir edilmek ve kendini karşısındakilere kabul ettirmek için çok uygun bir ortamdır. Bu nedenle öğrenci, hem sınıf takımına hem de okul takımına girmek ister. Okul takımında oynadığı zaman öğrencinin konumu diğer arkadaşlarına göre daha değişiktir. Okulda bulunan öğretmenlerle daha fazla diyalogda bulunur. Okulun başarısı için çaba sarfeder. Bu da öğrencinin okulda tanınmasına yardım eder. Okul takımında elde edilen bir başarı öğrencinin öğretmen ve arkadaşları tarafından daha fazla sevilmesine ve takdir edilmesine neden olduğu gibi onu onurlandırır ve spora olan ilgisini de had safhaya çıkarır. Sımflararası müsabakalarda takım tesbitinde sınıf görüşüne de yer verilmesi öğrencinin yönetime katkısını sağlamış olacaktır. Böylelikle kendine güven, başkasına saygı ve kendini tanıma anlayışı geliştirilmiş olacaktır. Aksi halde sadece öğretmenin seçiciliği bir takım yanlış değerlendirmelere sebep olabilecektir. Bunun sonucunda öğretmenine, yöneticisine ve kendine bile güvenemeyen bir nesil ortaya çıkmış olacaktır.

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ VE SPORA YÖNELİK MEVCUT PROBLEMLER VE ÇÖZÜM İÇİN BAZI TEKLİFLER

Ortaöğretimde beden eğitimi dersleri 45'er dakikalık süreler ile ve 15 dakikalık ara ile (teneffüs) 1 saat şeklinde uygulatılmaktadır. Beden eğitimi dersinin bir saatinin sonunda 15 dakika teneffüs olması, özellikle spor tesisi (spor salonu, bahçede tecrid edilmiş açık spor alanı) bulunmayan okullarda bahçeye dağılan öğrenciler, dersin bölünmesine sebep olmaktadır. Dersin arasında 15 dakikalık teneffüs olması, dersin akıcılığını bozduğu gibi, öğrencinin, ikinci ders için tekrardan bir motivasyon süresi geçirmesi zorunluluğunu getirmektedir. Aynı zamanda her ders için ayrı ısınma olduğundan motivasyon kaybı olmaktadır. Sonuç olarak beden eğitimi dersi blok olarak işlenmelidir.

Genellikle yıllık program hazırlanırken, günlük programlar ihmal edilmemelidir. Beden eğitimi öğretmenleri arasındaki en kıdemli öğretmen ya da okul müdürü tarafından günlük planların her hafta başında kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kontrol mekanizmasının eğitim ve öğretim dönemi başında uygulamaya konulup, süreklilik arzetmesine dikkat edilirse, beden eğitimi dersleri daha sağlıklı ve verimli işlenmiş olacaktır.

Okul takımlarının teşkilinde futbol ve basketbol gibi medyanın desteklediği branşlara büyük eğilim görülürken, diğer branşlara olan talebin azlığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar dengeyi kurmak mümkün olmasa da beden eğitimi öğretmeninin, yönlendirme tekniklerini iyi kullanması sonucu bu problem rahatlıkla ortadan kaldırılabilir.

Okul takımlarının teşkilinden sonra en büyük problem, velilerin öğrencilere derslerinden geri kalacakları düşüncesiyle spor faaliyetleri için izin vermemesidir. Bu problemin aşılmasında en büyük görev beden eğitimi öğretmenine düşmektedir.

Beden eğitimi öğretmeni öğrenci velisiyle iyi bir dialog içerisine girmeli, bu dialogda öğrenci velisine, düzenli ve sistemli spor yapan öğrencilerin zaman içerisinde günlük hayatlarında disiplinli davranmaya başlayacaklarını ifade etmelidirler. Bu düzeni ve sistemi yakalamış öğrencilerin örnek olarak gösterilmesi de velinin güvenini kazanmak açısından önem arzedecektir. Okul takımı, kulüp ve kulüp faaliyetlerinde bulunmak öğrencilerin kötü alışkanlık kazanabileceği yerlerden uzak kalmasına sebep olacaktır. Bu durumu da veliye iyi anlatmak gerektiğine inanmaktayız.

Sportif etkinliklerdeki diğer bir problem de, öğrencilerin sağlık problemleridir. Bu tip problemlerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılabilmesi için, takıma seçilen öğrencilerin sağlık muayenelerinin yapılması gereklidir. Doktor kontrolünden geçerek "Fiziken spor yapmasında bir sakınca yoktur" raporunun alınması sonucu, ileride karşılaşılması muhtemel bir problemi engellemiş olur. Doktor kontrolleri sembolik değil periyodik olarak ve ciddi manada muayenelerle yapılmalıdır. Bu yılın belirli dönemlerinde valiliklerce organize edilen gün ve saatlerde "sporcu öğrenci sağlık taraması" gibi sadece okul takımlarında çalışma yapacak olan talebelere yönelik olmalıdır.

Bugün ekonomik yetersizlik nedeniyle karşılaşılan en büyük problem her alanda olduğu gibi Beden eğitim derslerinde de, tesis ve araç, gereç eksikliğidir. Özellikle kapalı spor alanlarının sınırlı olması beden eğitimi derslerini kış aylarında uygulanamaz hale getirmektedir. Kanaatimizce tesis probleminin günümüzün ekonomik şartlarında hızlı bir aşama ile halledilmesi mümkün görülmemektedir. Mevcut tesislerden bütün okulların iyi bir planlama ile faydalanmasının yanında her semte ve okula salon ve spor alanı ile okul idaresi, muhtar, veliler ve mahalli idarelerin katkıları kanunlarla sağlanmalı ve müeyyidesi ciddi olmalıdır.

Beden eğitimi ve sporu daha ilginç hale getirmek için; Mevcut spor tesislerinin yurt seviyesinde ve spor dallarına göre dağılımındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve kaynakların en uygun kullanımını sağlamak amacıyla, belirli bir yatırım politikası tespit edilip uygulanmalıdır. Sözü edilen yatırım politikası ülke ihtiyaçlarını, ekonomik, sosyal ve tabi şartlara özelliklere ve standartlara uygun bir uygulama sağlamalıdır (KETEN, 1993).

Beden eğitimi dersi dışında takım çalışmaları okul içi turnuvalar, spor okulları çalışmaları, çevrede bulunan diğer okul salonları, kulüp spor sahaları, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nü tesislerinden yararlanarak yapılabilir. Bu tesislerden yararlanabilmek için beden eğitimi öğretmeni ve okul müdürünün aktif çalışması gereklidir. Ancak mevcut tesis bulunamaması halinde özellikle kış aylarında beden eğitimi dersleri aksamaktadır. Geçici çözüm yolu olarak; müfredat programı dışına çıkmadan beden eğitimi sporun gayelerine uygun işlenecek teorik dersler kış aylarına getirilebilir. Bu dersler müfredatta olan teorik derslerin dışında, okul müdürünün onayı ile ilk yardım, Türk spor tarihi, genel anlamda spor kavramı konuları da ilave edilebilir. Ancak o ildeki spor tesislerinden yararlanma yolu mutlaka denenmelidir.

Spor tesislerinin spor araç-gereç ve malzemelerinin iyi kullanımı ve korunması okulda iyi bir sistem ile mümkündür. Tesislerin ve malzemelerin iyi ve gayesine uygun olarak kullanılmasında beden eğitimi öğretmenine büyük görev düşmekte-

dir. İyi bir beden eğitimi öğretmeni tesis işletmeciliği ve kullanım kurallarını iyi bilmeli ve öğrencileri de bu konuda yönlendirmelidir.

Sınıflararası müsabakalar tesislerin yetersizliği ve öğrencilerin sağlığı düşünülerek ya sonbaharda ya da ilkbaharda yapılmalıdır. Sımflararası müsabakalara yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı öğrencilerin katılımı büyük olmaktadır. Özellikle final maçlarına ayrı bir özen gösterilir. Bu maçlarda heyecansal olgunluğa erişememiş öğrenciler saldırgan davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu hassas durumun ortadan kaldırılması için final müsabakalarına müdür, müdür yardımcıları ve diğer öğretmenlerin seyirci olarak iştirak etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca hakemin başka bir okuldan gelen beden eğitimi öğretmeni olması daha uygun olacaktır.

Beden eğitimi derslerini ve diğer sportif faaliyetlerini uygularken beden eğitimi öğretmeninin dikkate alması gereken önemli hususlar bulunmaktadır. İlk olarak her öğrencinin aynı yaşta olmasına rağmen fiziksel ve zihinsel farklılıkları olduğu dikkate alınmalıdır. Bu hususlan hareket ederek idrak edebilme, icra edebilme kabiliyetlerindeki farklılıklar gözönünde bulundurularak tüm öğrencilerin eşit spor yapabilmelerine imkan sağlanmalıdır.

Ferdi farklılıklar sağlık konusunda da görülmektedir. Her öğrenci sağlık şartları bakımından aynı değildir. Bu sebeple beden eğitimi dersleri ve ders dışı sportif faaliyetlerde (takım çalışmaları, özel müsabakalar, spor okulları v.b.) ölçülü ve sistemli yüklenme yapılmalıdır. Aşırı soluklanma, baş dönmesi, terleme ve kızarma gibi belirtiler mutlaka dikkate alınmalıdır. Özellikle takım çalışmalarında yüklenme aralarında ve sonunda mutlaka periodik olarak nabız kontrolü alınmalıdır.

Ortaöğretimdeki yaş grubu göz önünde bulundurularak fiziksel gelişmeyi engelleyecek ve eklem adale rahatsızlıklarına sebebiyet verebilecek olan ağırlık çalışması ve aşırı statik çalışmalar yapılmamalıdır.

Derslerin hep aynı monotonlukta yapılmaması gerekir. Derse olan ilgiyi arttırmak ve her öğrencinin derse etkin katılımını sağlamak önem arz eder. Bu konuda uygulamaya konulacak bir önemli husus da, dersin bitiş safhasında yer alan ve dersin işleniş gayesine uygun olan eğitsel oyundur.

Dersin işlenişinde sınırlı zaman göz önünde bulundurularak işlenecek olan konuya ait olan eldeki tüm malzemeler öğrencilere dağıtılmalıdır. Yani öğretilen konunun uygulama safhasında, uygulama alanı da göz önünde bulundurularak, malzeme sayısı kadar istasyon açılmalıdır.

SONUÇ

İnsanın, bedeni ve ruhi nitelikleri olan bir varlık olduğu herkesin bildiği bir gerçektir. Buna paralel olarak yine insanın anne karnına düşmesi ve doğumundan, ölümüne kadar olan süreç içerisinde fiziksel ve ruhsal gelişimi söz konusudur. Konumuz dahilinde olan fiziksel gelişim de, eğitim kurumlarımızda belirli esaslara dayandırılarak yer almıştır. Son haliyle, fiziksel gelişimi düzenli kılmak beden eğitimi dersleri ve diğer sportif faaliyetler ile sınırlandırılmıştır. Tabi ki bu derslerin

birinci derecede uygulatıcısı da beden eğitimi öğretmenleridir. Mesleki açıdan kendini iyi yetiştiren beden eğitimi öğretmeni, görev ve sorumluluklarını bilinçli olarak yerine getirirse sağlıklı nesillerin oluşmasına büyük katkıda bulunacaktır. Netice itibariyle beden eğitimi öğretmeni, öğrencilerinin aktif olarak derse ve spora katılımını sağlayabilirse fiziken sağlıklı bir toplumun temelleri atılmış olacaktır.

Okul takımı spor kulübü gibi yerlerde sportif etkinliklere katılacak öğrenciler kötü alışkanlıklardan uzaklaşacaktır. Bu tür faaliyetlerin süreklilik kazanması o kişide bir hayat tarzı oluşturmayı sağlayacaktır. Anayasamızda da öngörülen gençliğin kötü alışkanlıklardan korunması için, sporun yaygınlaştırılmasının, sağlıklı nesillerin yetişmesinde ve üretken toplumun meydana gelmesinde büyük rol oynayacağı inancındayız. Bütün bunların işlerlik kazanması için iş sadece beden eğitimi öğretmenlerine değil, mahalli ve mülki idareler, özel kuruluşlar ve sağlıklı nesil yetiştirmenin önemini kavrayan herkese büyük görevler düştüğü inancındayız.

KAYNAKLAR

BAUMAN, S. (çev: İkizler, C. H.); **"Uygulamalı Spor Psikolojisi"**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994.

ERTÜRK, S, **"Eğitimde Program Geliştirme"**, Ankara, 1991.

GÜNISIK, E. , **"İlkokullarda Beden Eğitimi"**, Ankara, 1993.

KAÇAK, K. , **"Türk Milli Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı"**, Türk Yurdu, 13, 73, Eylül 1993.

KARABACAK, M. , **"Milli Kültürden Milli Eğitime"**, Türk Yurdu,. 13, 73, Eylül 1993 .

KARAKÜÇÜK, S. , **"Beden Eğitimi Öğretmeninin Eğitimi"**, Ankara.

KASAP, H. , **"Eğitimde; Beden Eğitimi Yöntemlerinin Yeri ve Önemi"**, İstanbul, 1993.

KETEN, M. , **"Türkiye'de Spor"**, Ankara, 1993.

KOÇTÜRK, O. N. , **"Sporcular İçin Beslenme El Kitabi"**, İstanbul, 1969.

M.E.B. Yayınlan, **"Okul Spor Kollan Yönetmeliği"**, Ankara, 1991.

M.E.B., **"İlk-Orta Öğretim Kurumlan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Ders İçi ve Ders Dışı Çalışmaları Talimatı"**, Ankara, 1994.

MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU, Kanun no:1739, kabul t:14. 6. 1973, yayın: 26. 6. 1973, resmi gazete :14574.

ÖZBAYDAR, S. , **"İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi"**, Ankara, 1993.

YAZGAN, M.; **"Eğitim Nedir?"**, Zaman, 18. 9. 1995.

YILDIZ, D. ; **"Türk Spor Tarih"**, Eser Yayıncılık, tarihsiz.

D.P.T; **5 Yıllık Kalkınma Planları.**

D.P.Ü.BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR BÖLÜMÜ SINAVLARINA KATILAN ADAYLARIN SOSYO-EKONOMİK YAPILARININ İNCELENMESİ

Fatih KILINÇ*
Çetin ÖZDİLEK**
Mehmet GÖRAL**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Ön kayıtla Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına başvuran adayların sosyo-ekonomik yapılarını ve başvuru amaçlarının incelenmesidir.

Araştırmada 1000 Bay, 250 Bayan Aday araştırma kapsamına alınarak anket metodu uygulanmıştır.

Adayların sosyo-ekonomik yapılarının büyük bir bölümünün orta düzeyde olduğu, amaçlarının Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni olmak istedikleri ve ayrıca yeni bir kazanç getiren Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine hazırlık kurslarının kayıt dışı gelir getirdiği ve etkinliğinin artığı tespit edilmiştir.

* Arş. Grv. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü/ Kütahya
** Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü/ Kütahya

GİRİŞ

Artan nüfusun neticesinde iş sahalarının azalması ile belli birimlerin yoğunluğunun artması doğal bir seleksiyonun sonucudur. Ülkemizde nüfusunun % 60'nı genç bir kitlenin oluşturduğu platformda elbette bu kitlenin bir şekilde eğitim ve iş talebi yoğunluğu paralel olacaktır. 1997/98 yılı itibari ile Ö.S.S.'ye baş vuran aday sayısı 1.359.579. ve bu adaylardan Ö.S.Y.M. tarafından 41.225. öğrenci herhangi bir okula yerleştirilmiştir. Ö.S.Y.M. nin herhangi bir okula yerleştiremediği, ya tekrar aynı sınavları deneme durumunda, ya serbest bir meslekle uğraşmayı tercih etmekte ya da Ö.S.S. kazanan adayların Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına veya Güzel sanatlar Bölümleri gibi özel yetenek sınavı ile öğrenci alan bölümlere başvurma durumunda oldukları gözlemlenmektedir. Ö.S.Y.M. tarafından yerleştirilemeyen 1.320.000 öğrenci yukarıda belirtilen alternatifleri deneme durumunda kalmaktadır. Ö.S.S. yüksek bir puan alamayan ve Ö.S.Y.M. tarafından bir programa yerleştirilme ihtimali zayıf olan öğrenciler Ö.S.S. puanları ile özel yetenek sınavlarını denemektedirler. Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokulları tercihlerden bir kısmını oluşturmasından dolayı olabilirliği yüksek olan bir tercih olarak görülmektedir. Bu tercihlerde bazı adayların işsizlik problemlerini çözmek bazılarının da gerçekten bu mesleğe yıllarını verdikleri için eğitimlerini almak üzere başvuru yapmaktadırlar. Bundan dolayı da başvuru yüzdesini artırmaktadır ve haliyle kazanma oranını da düşürmektedir.

Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerinin kronolojik gelişimine bakıldığında şu şekilde bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde spor yüksek öğretimi yıllardır Beden Eğitimi Öğretmenliği programı altında gerçekleşmektedir. İlk olarak Selim Sırrı Tarcan'ın gayretleri ile 15 Ağustos 1923'de bir yıl süreli Terbiye-i Bedeniyye Darülmuallimin kurulmuştur. Daha sonra 1926-30 yılları arasında 4-6 ay süreli kurslar ile Spor Eğitimcisi yetiştirme, 1932-33 öğretmen okulu ya da lise öğrenimi üzerine 3 yıllık spor yüksek öğrenimine geçilmiştir. 1975 yılında Gençlik Spor Akademileri kuruluşuna kadar bu süreç devam etmiştir. (4.6.7.8.9.10.).

Günümüzde ise Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulları kurulmuş, bunlarda öğretmenlik, antrenörlük ve yönetim bölümlerinden oluşmuştur. Ayrıca Fakültelere bağlı Beden Eğitimi ve Spor Bölümleri de bulunmaktadır. Kuruluş itibarıyla Gençlik ve Spor Akademileri 1975 ile 1980'li yıllarda özel yetenek sınavı ile öğrenci alımları başlanmıştır. Bu dönemlerde başvuru sayısı yaklaşık olarak yılda 4 bin kişiyi aşmakta olduğu bildirilmiştir. (8.9).

Ülkemizde 1997/98 yılı itibariyle Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına başvuru sayısının yaklaşık olarak 20 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kesin bir rakamın verilememesi bir adayın değişik bölüm ve yüksekokullara başvuru yapmasından kaynakladığı görüşüdür. 1996/97 yılında 21 Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, 23 Beden Eğitimi ve Spor Bölümü bulunmakta idi.(5). 1997/98 yılında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve Bölüm sayısının 53'e ulaştığı bildirilmektedir. (1.2.3).

Kütahya'da bulunan Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü merkezi bir bölgede olmasından dolayı ve Özel yetenek sınavında ön şart olarak

getirmiş olduğu kriterlerin aday öğrenciler açısından belli bir yoğunluğa uyumlu olmasından dolayı 1997/98 de bay 2600, bayan 401 aday başvuru yapmıştır. Bu adaylar içersinden 1997/98 yılı eğitim ve öğretim yılında birinci öğretime 50 bay,10 bayan ikinci öğretim için 50 bay, 10 bayan öğrenci alınmıştır.

Bu araştırmanın amacı Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne başvuran adayların sosyo ekonomik durumlarının 1997/98 yılı itibari ile profilini belirlemeye çalışmak. Ayrıca başvuru amaçlarının bir işsizlik problemini çözümlemek mi yoksa bu mesleğin içinden gelerek eğitimlerini alarak ülkemize hizmet etmek mi olduğunu tespit etmeye çalışmak olacaktır.

MATERYAL VE METOT

Kütahya ilinde bulunan Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne 1997/98 yılında başvuran 1200 aday (1000 bay, 200 bayan) gönüllü olarak araştırma kapsamına alındı. Araştırmada anket metodu uygulanmıştır.

Tablo 1
1997/98 Bed.Eğt. ve Spor.Bl. Başvuran 1000 Erkek Adayın Fiziksel Bilgilerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

1000 ERKEK ADAY	YAŞ (YIL)	BOY(CM)	KİLO (Kg)
A.O.	19	1.74	66.5
S.S.	2.34	17.9	9.52

Tablo 2
1997/98 Bed.Eğt. ve Spor:Bl. Başvuran 250 Bayan Adayın Fiziksel Bilgilerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

250 BAYAN ADAY	YAŞ (YIL)	BOY (CM)	KİLO (Kg)
A.O.	18	1.67	54
S.S.	2.44	6.68	8.68

Anket uygulaması ile şu sorulara cevap aranmıştır. Aile gelirler durumları, sınavların ekonomik olarak kendi durumlarını ne şekilde etkilediği, sınav süresinin ekonomik bir ağırlığının olup olmadığı, sınavlara ekonomik ek olarak yapmış oldukları ön masrafların yönü ve miktarını, branş seçiminde sosyal etki eden faktörleri, beden eğitimi ve spor bölümüne başvuruların sadece bir meslek sahibi olmak için, sosyal bir etkileşimin sebebinden dolayı veya gerçekten beden eğitimi ve spor öğretmeni olmak için gibi amaçlarını tespit etmek yönünden geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

İstatistik analiz olarak SPSS paket programında Freguncies dağılımları bulunmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne Başvuran adayların fiziksel bilgileri aşağıda görülmektedir.

Tablo 3
Adayların Sınavlara Kaç Kez Katıldıklarını Dağılımları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Birinci Katılış	657	173
İkinci Katılış	235	65
Üçüncü Katılış	86	12
Dördüncü Katılış	16	-
Beşinci Katılış	6	-

Tablo 3 de görüldüğü üzere Bay adayların % 65.7 Bayan Adayların %52 sinin Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine ilk kez başvuru yaptıkları görülmektedir.

Tablo 4
Adayların Sporla Uğraşı Yılları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
2-4 Yıl	315	138
4-6 Yıl	249	71
6-8 Yıl	181	22
8-10 Yıl	147	11
10 ve Üzeri	108	8

Tablo 4 de görüldüğü üzere adayların spor branşları ile uğraşı yıllarının2 ve 4 yılda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bir spor branşında belli bir seviyeye gelinebilmesi 6-8 yıl gibi bir zamanı kapsamaktadır. Teknik içeriği yüksek olan branşlarda örneğin bir cimnastikte bu süreç daha da uzun bir zamanı kapsamaktadır. 2-4 yıl gibi bir süreç teknik yoğunluğu az olan branşlar için yeterli olabileceği söylenebilir.

Tablo 5
Branş Seçiminde Etkili Olan Sosyal Etkenler

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Çevremden Etkilendim	119	28
Kendi Kendime	685	133
Ailem Yönlendirdi	37	15
Okulum Yönlendirdi	146	74

Tablo 5'de adayların branş seçiminde etkili olan kendi isteklerinin hem erkek hem de bayan adaylarda ön planda olduğu okulun yönlendirmesinin ikinci planda

olduğu ve çevrenin etki düzeyinin branş seçiminde daha aza etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 6
Adayların Başvuru Amaçları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni	785	195
Antrenör	82	40
Farketmez	131	15

Tablo 6 da görüldüğü üzere erkek adayların % 79.5, bayan adayların da %75.4 amaçlarının Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni olduğu, erkek adaylardan %20.5 nin bayan adaylardan da %24.6 sının antrenör ve herhangi birisinden olabileceğini belirtmişlerdir. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü öğretmeni yetiştirme durumundadır. Adayların bu vermiş oldukları cevaplarla büyük bir bölümünün öğretmen olmayı bilinçli bir şekilde tercih ettikleri diğer antrenörlük ve farketmez cevabını veren adayların ya bölüm hakkında bir malumatlarının olmadığı ya da işsizlik problemini çözmek için bir tercih de bulundukları düşündürmektedir.

Tablo 7
Sınavı Kazanamama Durumlarında Tercih Seçenekleri

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Seneye tekrar deneyeceğim	697	195
Başka Beden eğitimi ve Spor Bölümü sınavlarına deneyeceğim	159	40
Başka alanlara yöneleceğim	116	16

Tablo 7 de görüldüğü üzere bay ve bayan adayların büyük bir bölümünün seneye aynı şekilde Beden Eğitimi ve Spor bölümlerini deneyecceği bay adaylardan % 11.6 sının bayan adaylardan % 6.4 nün Beden Eğitimi ve Spor alanını dışında başka alanlara yöneleceklerini belirtmişlerdir. Neticede sınava sadece girmiş olmak için giren adayların yoğunluğunun düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 8
Adayların Ailelerinin Aylık Gelir Düzeyleri

	BAY (1000)	BAYAN (250)
25-30 milyon	84	17
30-60 milyon	247	45
60-75 milyon	241	56
75-100 milyon	266	78
100 milyon ve üzeri	161	50

Tablo 8 görüldüğü üzere, aile aylık gelir dağılımının ağırlıklı olarak kk75-100 milyon arasında olduğu söylenebilir.

Tablo 9
Sınavlarda Ön Kayıtlarda Alınan Ücretlerin Değerlendirmesi

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Yüksek	420	125
Normal	580	125

1998 Beden Eğitimi ve Spor Ön kayıtlarına katılma ücreti 10.000.000.TL. olarak belirlenmiştir. Erkek ve bayan adayların % 50 ön kayıt ücretini yüksek görürken %50 sinin de ön kayıt ücretini normal olduğunu belirtmiştir. Tablo 8 de aylık gelir dağılımına göre aile bütçelerini pek etkilemediği söylenebilir. Diğer bölüm ve Yüksekokullara ön kayıt miktarının Ülkemiz ortalamasının 25 milyon olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10
Sınavların Bir Hafta Sürmesinin Adayların Ekonomik Ve Performanslarını Olumsuz Yönünden Etkilemesi

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Ekonomik ve performans yönünden olumsuz etkileniyor	494	180
Fark Etmiyor	506	70

Tablo 10'da görüldüğü üzere erkek adayların %49.4 nün bayan adayların da %72 nin sınavların bir hafta gibi bir zaman sürmesi ekonomik ve sportif performans yönünden olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Diğerlerinin de sınavların bir hafta gibi zaman sürmesinin ekonomik ve performans yönünden fark etmediğini görülmüştür.

Tablo 11
Sınavlara Hazırlanan Adayların Kurslara Katılım Durumları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Kendim hazırlanıyorum	690	205
Bir kursla çalışıyorum	310	45

Tablo 11'de görüldüğü üzere adayların büyük bir bölümünün kendilerinin sınava hazırlandığı bir bölümünün de kurslarla çalıştığı görülmektedir. İleri ki zaman

sürecinde kurslarında bir potansiyel oluşturacağını ve adayların kurslardan yararlanma ihtimalinin yüksek olabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Adayların ailelerinin ekonomik yapılarının aylık gelirlerinin 75 ile 100 milyon arasında olduğu, Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü kayıt ücretlerinin 1997/98 yılı itibariyle 10.000.000. TL. olması adayların %50'si için yüksek değer de olduğu belirtilirken, % 50 sinin normal olduğunu, imtihan süresinin 1 hafta gibi bir süreyi kapsaması Erkek adayların % 50'sinin olumsuz yönde etkilendiği belirtirken Bayan adayların %75'nin olumsuz etkilendiğini, Bölüme başvurma amaçlarının Bay ve Bayan adaylarda büyük bir bölümünün Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni olmak istediğini belirtmişlerdir.

Branşlara yönelme seçimlerinin kendi insiyatiflerin de olduğu, yönlendirme de okulun etkisi olduğu ve branşları ile uğraşı yıllarının 2 ile 6 yıl arasındadır.

Adaylar Beden Eğitimi ve Spor Bölümü sınavlarına % 75'nin kendi imkanları ile hazırlandığı, % 25 bölümünde kurslarla hazırlandıklarını belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda öneri olarak;

Sınav ücretlerinin 1999 yılında 15.000.000 TL. olarak belirlenmeli,

Sınavlar daha kısa bir zaman da yapılmalı,

Sınavlara hazırlanmak üzere açılan kursların gerek antrenör yönünden gerekse resmi mevzuat yönünden hiçbir yetki sahibi olmamalarına rağmen haksız kazanç elde etmektedirler. Bunun önüne geçebilmek için Üniversitede bulunan uzman hocalar tarafından bölüm bünyesinde kurslar açılmalı hem üniversite gelir elde edebilmeli hem de serbest piyasada oluşan sadece maddi menfaat için açılan kurslara fırsat verilmemeli.

KAYNAKLAR

16. **Türkiye Beden Eğitimi ve Spor Koordinasyon Toplantısı Raporu,** Niğde, 1998

17. **Türkiye Beden Eğitimi ve Spor Koordinasyon Toplantısı Raporu,** Edirne, 1998

BAYANSALDUZ, M.,ve EROL M.: **Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine Hazırlık Kitabı,** Barış Center, İstanbul, 1996

D.P.T; **5 Yıllık Kalkınma Planları.**

GÖRAL, M.; **Türkiye'de Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Bölüm ve Yüksekokulların İncelenmesi,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997

KAÇAK, K., **"Türk Milli Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı"**, Türk Yurdu, Eylül, 1993.

KARAKÜÇÜK, S.: **"Baden Eğitimi Öğretmeninin Eğitimi"**, Ankara.

KASAP,H: **Beden Eğitimi Yüksek Öğreniminde Mesleki Tercihlerin İncelenmesi ve Sonuçları**, Spor Bilimleri Dergisi, Haziran 1996, Sayı 17-18, S.7

KASAP, H.: **Eğitimde Beden Eğitimi Yöntemlerinin Yeri ve Önemi,** İstanbul,1993

YILDIZ, D.: **"Türk Spor Tarih,"**, Eser Yayıncılık, Tarihsiz.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1

Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

XVIII. Yüzyıl Sazşairlerinden KÜTAHYALI ÂŞIK SIRRI

Dr. Kadir GÜLER*

ÖZET

Kütahya, yetiştirdiği şâirler bakımından Osmanlı sahasının altıncı kültür merkezi durumundadır.

Osmanlı şiirinin temelleri Kütahya'da atılmıştır. Bir kültür yuvası olan Kütahya'nın yetiştirdiği halk şâirleri içersinde adı en eski olanı Âşık Sırrı'dır.

Bu yazımızda Âşık Sırrı kısaca tanıtılacak ve bulunan altı şiiri ilk defa bir arada araştırmacıların faydasına sunulacaktır.

Kütahyalı halk şairlerinden adı en eskiye dayananı Âşık Sırrı'dır. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen[1] Sırrı'nın, H. 1259'da Hacı Şemseddin-zâde Abdullah Lütfi Efendi tarafından yazılmış olan bir mecmuda bulunan ve Tavşanlı'nın yaklaşık beş kilometre güney doğusundaki Kayı köyünü medheden şiirlerinden Kütahyalı olduğu anlaşılmaktadır[2].

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

[1] Fuad Köprülü, **Türk Saz Şairleri**, İst. 1940, II. C., s. 338.

[2] Muallim Mustafa Hakkı, **Kütahya Halk Şairleri**, Kütahya 1934 s. 1.

H. 1211 (M. 1796) tarihli Güftar-ı Sırrı başlıklı koşmasından anladığımıza göre köyünden ayrılmış ve gurbet elde sıla hasreti çekmektedir. Köyünden ayrılmasının sebebi Kilisli Muallim Rıfat'a göre Sipahi olmasıdır[3].

Sırrı'nın ailesi hakkındaki bilgilerimizde sınırlıdır. H. 1129 (M. 1814) da söylediği bir ağıttan Rıdvan isimli bir oğlu olduğunu öğreniyoruz. Daha süt çocuğu iken Rıdvan'ın ölümü Sırrı'yı çok üzmüş ve belki de gurbete düşmesine sebep olmuştur[4].

Şiirlerinden anladığımıza göre Sırrı ömrünü gafletle geçirmiştir. İhtiyarlık dönemlerinde söylediği anlaşılan bir şiirinden; rahat bir hayat yaşadığı, çok günâh işlediği, pişman olduğu, fakat son pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildiği görülmektedir[5].

Yaşadığı yörenin şive özellikleriyle yazan Sırrı, gerek kullandığı nazım şekillerinde, gereksi vezin ve kafiyede fazla başarılı değildir. Edebî kıymeti itibariyle orta dereceden daha aşağı sayılmaktadır[6].

Hayatı hakkında daha geniş bilgi bulmayı ilerdeki araştırmalarımızda ümid ettiğimiz Sırrı'nın elimizde dört koşması, oğlu Rıdvan'ın ölümü üzerine yazdığı bir ağıtı ve kahvecileri medhettiği bir kahveci destanı bulunmaktadır[7].

Sırrı'nın farklı yerlerde bulunan[8] şiirlerini ilk defa bir arada araştırıcıların hizmetine sunuyoruz.

I*

KOŞMA

Derd ü game boyandın
N'oldun a gönül n'oldun
Aşk ateşine yandın
N'oldun a gönül n'oldun

*

Dost adını yâd eyle
Feryâd eyle dâd eyle
Ahile cân şâd eyle
N'oldun a gönül n'oldun

---

[3] Kilisli Muallim Rıfat **"Türklerde Yurt Sevgisi"**, İkdam, No. 8759 "Metinlerimiz arasında üçüncü sırada yer alan koşma bu makalededir."

[4] Bkz. **Ağıt** başlıklı şiir.

[5] **Büyük Türk Klasikleri**, Ötüken Yayınları, İst. 1988, C. 7, s. 367.

[6] Fuad Köprülü, bu şekilde değerlendirmektedir. (a.g.e. s. 338)

[7] Ağır ve destan haricinde dört şiir, Muallim Mustafa Hakkı, a.g.e. s. 2-3'te bulunmaktadır

[8] İki ve dört numaralı koşmalar Millet kütüphanesi 849 numaralı mecmuadadır. Ayrıca Bkz. Hamza Güner – **Kütahyalı Divân, Halk, Tekke Şairleri, Aşık ve Ozanlar**, Kütahya 1967, s. 244.

* Bir numaralı koşma İstanbul Üniversite Kütüphanesi 137 numaralı mecmuadadır Ayrıca Bkz. M. Mustafa Hakkı a.g.e. s. 2

Can ile teni yaktın
Dil hanesini yıkdın
Zarımı halka duyurdun
N'oldun a gönül n'oldun

*

Bu aşkı muhîbbâne
Etdi beni dîvâne
Gel meclis-i cânâne
N'oldun a gönül n'oldun

*

Bir yerde karârın yok
Hiç derde yarârın yok
Bir kimseden ârın yok
N'oldun a gönül n'oldun
Âşık **Sırrı** zâr etdin
Sırrı ana yâr etdin
Bî-sabr u karâr etdin
N'oldun a gönül n'oldun

2

Böyle melûl melûl gezmeden ise
Ne durursun paşam ur öldür beni
Tatlı aziz candan bezmeden ise
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Bu güzellik kalmaz senden de geçer
Kaşların kemanı bağrımı biçer
Gamzelerin cellâd gözlerin hançer
Saplada sineme ur öldür beni

*

İçdigim lebinden ol ab-ı zülal
Aşkına bend etdi ganî Zülcelâl
Sana kanım olsun efendin helâl
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Yolunda sayılmaz çekdiğim emek
Safadur uğruna bana can vermek
Sende âdet imiş âşık öldürmek
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Bî-vefa olduğun evvel bilmezdi
Böyle olduğun bilse meyil vermezdi

Sırrı şaşkın senden böyle ummazdı
Ya ne durun beyim ur öldür beni

3

Gurbet ele döndürmüşüz yönümüz
Ayrılık ateşi yakdı canımız
Selâm edin dosta ermez elimiz
Ah ederin kimse bilmez halimiz

*

Ben okumu gurbet ele atarın
Belki gurbet eli vatan tutarın
Selam sana döner döner bakarım
Kalıyor dostlarım ehl ü ayalimiz

*

Gurbet kemendini taktım boynuma
Kısmet defterini koydum koynuma
Ayrılık hil'atin geydim eynime
Aceb ne diyarda kalır ömrümüz

*

Firkat yaşı durmaz gözümden akar
Sılamın kokusu burnuma kokar
Gurbetin ateşi bağrımı yakar
Nasib olur uğrar m'ola yolumuz

*

Sırrı bu gurbetin halin pek bilir
Gidüp geri gelen binde bir olur
Sıla terk edenin hali ya n'olur
Gurbetin bu hali büker belimiz

4

Anca yıllar bunca günah işledim
Ne amel işleyim ben şimden geru
Hakka tâat yolun eyvâh boşladım
Çürür toprak olur ten şimden geru

*

Bozuldu bağlarım geçdi çağlarım
Ömrüm geldi geçti ana ağlarım
Mevlâm ma'mûr eyle ahret evlerim
İstemem saray u gülşen ben şimden geru

*

Temel suyun içdi yiğitlik kaçdı

Dünyam hey hey ammâ âhretim göçdü
Ömrüm şuna benzer ikindi geçdi
Az kaldı inmeğe gün şimden geru

*

Ömrümün harmanı geldi erişdi
Savruldu taneler de(ğ)rmene düşdü
Hazır lokma tükenmesi yaklaşdı
Dönüp buğday olmaz un şimden geru

*

Biz de varır Sırrı yurda konarız
Azab çekip günah(ı)mızca yanarız
Bu dünyaya gelmediğe döneriz
Çürür toprak olur ten şimden geru

Ağıt[9]

Dünyâ yuvasından bir kuş uçurdum
Adı Rıdvan idi cennete gitti
Ol cennet bülbülü idi kaçırdım
Bunda mihman idi cennete gitti

*

Ol bülbülüm benim hüsündâr idi
Ötüşü mevzundu mânîdâr idi
Mevlâdan bana ol bergüzâr idi
Mürg-i ihsan idi cennete gitti

*

Ol bülbülü bana Hak atâr idi
Mürg-i ihsan idi cennete gitti

*

Ol bülbülü bana Hak atâ etti
Kafesde yavrucuk birkaç gün öttü
Ecel geldi geldiği yere gitti
Tayr-i Sübhân idi cennete gitti

*

Benim bülbülüm bülbüller başıdır
Cennet bülbülleri anın eşidir
Ötüşünden bildim cennet kuşudur
Revh ü reyhan idi cennete gitti

*

[9] Ağıt ve Kahveci Destanı için Bkz. Fuad Köprülü, a.g.e. s. 430-431.

Süt yavrusu idi tane yemezdi
Şakır şakır öter bir söz demezdi
Gülzâr-i dünyâya meyl eylemezdi
Ziyb-i cinân idi cennete gitti

*

Ol bülbülüm ötmez şakımaz oldu
Kesildi sadâsı yuva boş kaldı
Gitti bülbül **Sırrı** cenneti buldu
Bahş-ı Rahmân idi cennete gitti

Kahveci Destanı

Arkadaş zemmetme kahvecileri
Kahvecinin bâzı iyisi vardır
Yedirir ekmeği kesmez cabayı
Harcın hesab etmez dayısı vardır
Ketm etmez ekmeği yedirir bütün
Yemen kahvesiyle kokulu tütün
Düşünce gediğin ol alır satın
Söylenir âlemde yapısı vardır

*

Her gelene el göğüste kılınur
İzzet nerde safâ anda bulınur
Yahşi adam hizmetinden bilinür
Dâim keyf bağışlar tâbîsi vardır

*

Kahvesine kim gelirse git demez
Ekmeğini asla yalnız yemez
Varını harceder gediğin vermez
Böyle pak gönüllü velîsi vardır

*

Sırrı bilir iyilerin kadrini
Zemmeder gaddarın türlü gadrini
İyisin medheder söyler şükrünü
İkrâmın artırır sahîsi vardır

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

YÛNUS'TAN FUZÛLÎ'YE SÖYLEYİŞLER

Dr. Kadir GÜLER*

ÖZET

Türkçe, Türk milletinin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra işlerlik kazanmıştır.

Anadolu beylikleri döneminde dilimize çeşitli eserler tercüme edilmiştir. Türkçe'nin önemi bu eserlerin tercümesiyle anlaşılmıştır.

Bu yazımızda beylikler ve Osmanlılar zamanında idarecilerin ve şâirlerin Türk diline bakış açılarını örneklendirdik.

XI. asırdan itibaren Anadolu kapıları Türk milletine açıldı. Bu kapılardan geçen Türkler, Anadolu'nun önemli merkezlerine yerleşmeye başladı. Çeşitli Türk boylarına mensup bu insanları Anadolu'da yaşatan ve Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan güç, Orta -Asya'dan getirdikleri gelenekleri ve töreleridir.

Türk boyları bu gelenek içerisinde kendi ana dillerini muhafaza ettiler. Oğuz Türkçesi olarak adlandırılan bu dil, henüz bir yazı dili haline gelmemişti. Türk milletinin asırlardır kendi arasında anlaşma vasıtası olan Oğuz Türkçesi, kısa zamanda Anadolu'da konuşulan en önemli dil oldu.

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra hükümdarlar yetiştikleri ilmî, siyasî ve edebî çevrenin tesiriyle Farsça'yı kullandıkları için Acem edebiyatını çok iyi biliyorlardı. Münevverler arasında başlayan Farsça yazma hevesi ve gayreti, saray muhitinde Farsça'nın hakim dil olmasını sağladı.[1] Özellikle Anadolu Selçukları'nın devlet yapısının bütün idarî ve siyasî unsurları içinde Farsça'nın tesirini hissetmek ve görmek mümkündür.

Türk dili, idarî ve siyasî yapı içinde yer alma fırsatı bulamadı, çünkü hükümdarlar ve saray çevresi tarafından kabul görmüyordu. Münevverler, Türk dili ile yazılmış eserlere küçümseyerek bakıyorlar, Türk dili ile eser yazanların itibar kaybedeceğine inanıyorlardı.[2]

Kısaca bu dönem içerisinde Arapça ve Farsça'nın karşısında Türkçe'nin ihmal edildiği görülmektedir.

Selçuklulardan başlayarak Anadolu'da ve hususiyetle Anadolu'nun büyük şehirlerinde tasavvuf, müslümanlığı anlatma aracı olarak yerleşmeye başladı. Anadolu insanı ve özellikle Anadolu'ya dağılmış Türk obalarında yaşayan Türkler için Allah'a sığınma kapısı olarak görülen bu düşüncenin tesiriyle meydana getirilen Tekkeler çevresinde Türkçe konuşan dervişler önemli vazifeler ifâ ediyorlardı.[3]

Moğolların yıkıcılığından Anadolu'ya geçen bu Yesevi dervişleri, dinî ve islamî meseleleri halka daha samimi olarak Türk diliyle anlatabiliyorlardı.

Selçuklu hükümdarları tarafından da kıymet verilen ve hürmet gösterilen bu dervişler arasında Mevlana gibi mutasavvıfları görmek mümkündür. Eserlerinde Farsça'yı kullanan Mevlana'nın yanı sıra Yunus gibi, Hacı Bektaş gibi mutasavvıflar, halka İslâmı sevdirmek için Oğuz Türkçesi'yle sesleniyordu.

Bu mutasavvıflar halkın anlayacağı şekilde ve onun dil anlayışına uygun olarak bir edebî anlayışın meydana gelmesine ve gelişmesine yardımcı olmuşlardır.

Dinî ve ahlakî düşüncelerin anlatıldığı, mutasavvıfların ve dervişlerin yaşadığı bu mekanlar, Oğuzca denilen Türk dilinin inkişafına ve hem yazı dili hem de resmi dil olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır ve ancak bu zeminin hazırlanmasından sonra on üçüncü asırdan itibaren Oğuz Türkçesi ile yazılmış eserlerden ve bu eserlerin meydana getirdiği Anadolu Türk edebiyatından bahsetmek mümkündür.

Türk dilinin, Anadolu'nun büyük çoğunluğu tarafından kullanılmasına rağmen, devlet kademelerindeki münevverler tarafından kullanılmaması ve kıymet görmemesi, Anadolu'da Türkçe'nin edebî lisân olarak kullanılmasını XV. asra kadar geciktirmiştir.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesinde dönüm noktası olarak kabul edilen Karamanoğlu Mehmet Beyi'in fermanındaki gür ve kendine güvenen Türkçe ses, aslında Türk dilinin gücünü de göstermektedir. Eğer Türkçe, gelişmesini tamamla-

[1] Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ank. 1991, s. 193

[2] Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I. İst. 1971, s. 376

[3] Köprülü, **a.g.e.**, s. 195

mamış ve resmî dil olarak kullanılacak kadar ifade bakımından gelişmemiş olsaydı, Farça'nın yerine resmi dil olarak kabul edilmezdi düşüncesindeyiz.

Karamanoğlu'nun bu hareketi Anadolu Beyliklerinin Türk diline verdikleri önemi vurgulaması açısından da mühimdir. Kanaatimiz odur ki Anadolu'da Türk dilinin yazı dili olarak kabul edilmesine ve bu dille eserler meydana getirilmesine yardımcı sebeplerin birincisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan Anadolu Beyliklerinin ve bu beyliklerin başındaki beylerin Farsça'ya önem vermemeleri ve Türk dilini ısrarla kullanmalarıdır.

Anadolu beyleri Türk dilinin kabul görmesi için çevrelerinde topladıkları münevverlere, âlimlere ve edebî yönü güçlü olan şuarâya Arapça ve Farsça'nın mühim eserlerini Türkçe'ye tercüme ettiriyorlardı. Bu tercümeler, Türk dilinin yazı dili olarak yerleşmesine yardımcı unsurların başında gelmektedir.

Biz bu yazımızda, XIII.asır ve XVI. asır arasında Türkçe eser veren şairlerimizin Türk dili hakkındaki görüşlerini ihtivâ eden beyitlerden örnekler vererek, Türk dilinin XVI. asırdaki söyleyiş ve ifade zenginliğine ulaşıncaya kadar yaşadığı gelişmeleri kısaca tekrarlamak istiyoruz.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesine yardımcı olan en mühim şahsiyet YUNUS EMRE'dir. Yunus'tan önce Türkçe olarak yazılmış eserler Mevlâna'nın sekiz-on mısralık şiirleri, Şeyyad Hamza'nın mesnevisi ve Sultan Veled'in Rebabnâme'sindeki Türkçe beyitlerdir.

Yunus Emre, Oğuz Türkçesi'nin gelişmiş bir şeklide yeniden yapılanmasının ve "Eski Anadolu Türkçesi" adıyla yazı dili şekline dönüşmesini sağlamıştır. Yunus sayesinde Türk dili, şâirler tarafından kullanılabilen ve sanat yönü zengin bir dil olarak görülmeye başlamıştır.

Yunus, Arapça ve Farsça kelimeler ve mazmunlar içerisinde gizlenen mânayı açığa çıkarmak için kendini vazifeli addetmektedir[4]:

Bu bizden öndin gelenler manayı pinhân didiler
Ben anadan toğmış gibi geldüm ki 'uryân eyleyem

Türkçe'nin Farça'dan kaba, söyleyiş bakımından sert ve anlatım bakımından yetersiz olduğunu söyleyenlere karşı çıkan ilk şairlerden biri GÜLŞEHRÎ'dir. Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ını Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Gülşehrî, bu tercümeyi yaparken Türk dilinin Farça'dan yetersiz olmadığını ortaya koymuştur. Mantuk't-Tayr, Türk diliyye mesnevî yazılabileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Gülşehrî, kendi eserinden önce Türk diliyle yazılmış daha güzel bir eser olmadığını söylemektedir ki araştırmalara göre haklıdır. Ona göre Türk dili Farsça'dan daha hoş, daha tatlı ve daha güzeldir[5]:

---

[4] Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Dîvânı**, C 1, Ank. 1990, s. 69

[5] N. Sami Banarlı, RTET, C 1, İst. 1971, s. 380

Mantıku't-Tayrı ki Attâr eyledi
Pârisîce kuş dilini söyledi

Anı Türkî sûretinde biz dakı
Söyledük Tâzî gibi Tanrı hakı

Çün Feleknâme düzetdük şâhvâr
Pârisîce taht u tâc u zer-nigâr

Türk dilince dahı tâzîden latif
Mantıku't-Tayr eyledük ana harîf

Ben bu Türkî defterin çün dürmeyem
Pârisîceyile denşürmeyem

Kimse bundan yig kitab eylemedi
Kimse böyle tatlu söz söylemedi

Türkçe yazan şairlerin ve müelliflerin, eserlerini Türkçe yazdıkları için utandıklarını, fakat mecbur olduklarını söyledikleri bir dönemde Türkçe'yi savunan şairlerden olan ÂŞIK PAŞA Türkçe'nin ihmal ve terkedilmiş olduğunu anlatmakta ve Türk diline sahip çıkmaktadır.

Garibnâme adlı mesnevîsini yazma sebebi, Türk milletine tasavvufî manâları sevdirmek ve Türklerin tasavvufi menzile varmasına yardımcı olmaktır[6]:

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
İlle ma'lum oldı ma'nî menzili

Çün bulasın cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tacik dillerin

Kamu dilde varidi zabt u usûl
Bunlara düşmişidi cümle 'ukûl

Türk diline kimsene bakmazidi
Türklere hergiz gönül akmazidi

Türk dahı bilmezidi bu dilleri
İnce yolı ol ulu menzilleri

Bu kitab anun içün geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile

Ya'ni Türk diline ma'nî bulalar
Türk ü Tacik bile yoldaş olalar

[6] Kadir Güler, Aşık Paşa ve Garibnâme 9-10 Bablar, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990 s. 567

Yol içinde bir birini yirmeye
Dile bakup ma'nîyi hor görmeye

Türk dilinin Anadolu'da yerleşmeye ve yazı dili haline gelmeye başladığı ondördüncü asırda Türkçe yazan şairlerden biri de **HOCA MES'UD** dur. Süheyl ü Nevbâhar adlı eserinde Türk dilini ifade darlığını ve Türkçe yazmanın zorluğunu anlatır ve özür diler, ama Türkçe söylemekten de geri kalmaz:

Bu arada özrüm hemîn nengdürür
Ki Türk'ün dili gen degül tengdürür

Bu kim sâf ol Türk dili ola
Kolayser bigidir getürmek dilâ

Dahı dil ila söz karılırsa uz
Verir çaşni nitekim aşa tuz

Arabça veya Pârsî ola lafz
Ki nazm olıcak Türkîye gelse lafz

Geh aslınca kalur gâh kalamaz
Zarûret olup vezn anı alamaz

Delîm türlü tagyir tebdîl olur
Bu Türkün dili bir aceb dil olur

Bu bir nice beyti düzünce benüm
Hacâletten eridi yaru tenüm

Hoca Mes'ud, Ferhengâme-i Sadî adlı eserini Farsça'dan Türkçe'ye çevirirken de Türkçe'nin imkansızlıklarından bahsetmesine rağmen, bu eseri Türkçe'ye kazandırmıştır[7]:

Otururiken bir gün odamda ben
Hem İñen melûl idüm ol demde ben

Biraz fikre ögüm dirülsün diyü
Dagılmagiçün hâtırumdan kayu

Okıdumdı Ferhengnâme sözin
Ki Sa'dî düzüpdür anı ansuzın

Ögüme düşe geldi didüm hele
N' ola bu dahı **Türkî**ye ger hele

Ki her beyti yirlü yirince dürüst
Nite Tatçadan **Türkî**'ye geldi cüst

[7] Mustafa Özkan, Türk Dilini Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İst. 1995, s. 170

XIV. asır mesnevî şairlerinden **KEMALOĞLU**, Ferahnâme isimli eserini Arapça'dan tercüme ederken Türk diliyle ilgili şu beyitleri söylemektedir[8]:

Çıkardum ben bunı üç dürlü dilden
Tanışıkcum dahı yogıdı ilden

Kimisi Pârsî kimisi Arabca
Kimi **Türkî** idi kimi Acemce

XVI. asırda Emir Süleyman, tercüme edilmesini istediği eserleri kendisi seçiyor ve bu eserlerin Türk dili ile tercüme edilmesini istiyordu.

AHMEDÎ, Çemşîd ü Hurşîd mesnevîsinin önsözünde, bu eseri Emir Süleyman'ın isteğiyle Türkçe yazdığını şu mısralarla söylemektedir[9]:

Bizimçün düzesin bir hûb defder
K' ola ma'ni vü lâfzı şîr ü şekker
Kitabı k'adıdur Cemşîd ü Hurşid
Bu dilce ayıdasın (sen) i cemşîd

Divan şiirin kurucularından sayılan **ŞEYHÎ**, Fars dilinin Selmân'ı varsa kendisinin de Trük dilinin Selmân'ı olduğunu söyleyerek Türkçe'ye olan bağlılığını ve inancını belirtmekte, Türk diliyle Farsça söylenen şiirler kadar güzel eserler verilebileceğini savunmaktadır[10]:

Şâh Üveys-i sânîsin Şeyhî kemâlüñ vasfına
Gerçi degül Pârisî **Türkî dilüñ** Selmânıdur

İznikli Hümâmî, Şeyhî'nin Türkçe söyleyişlerini şu beyitle övmektedir[11]:

Pârsî ger demese şi'ri n'ola kim Türkâde
Şeyhî bigi şîve-i eş'âr-i Selmân gösterir

XV. asır şairlerinden **HATİBOĞLU** Ferahnâme isimli eserinde Türk dilini kullanma sebebi olarak Türk milletine Hz. Peygamber'in hadislerini öğretme düsüncesi olduğunu, bu düşüncesini ancak Türk diliyle gerçekleştirebileceğini söylemektedir[12]:

Kim Resûlullah sözidür bu kelâm
Türkî dilde nazm idüp kıldum temâm

Çün Arab dilini kıldum tercüme
Sözlerüñ hâsını kıldum harcuma

[8] Aynı eser., s. 179
[9] Banarlı, a.g.e., s. 3939
[10] Şeyhî Divanı, Haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay. Ank. 1990, s. 54
[11] Nesil Aynı eser, s. 18
[12] Özkan, a.g.e., s. 221

Bu Arab dilini bulam soylayam
Döndürem Türkî dilinde söyleyem

Zahir eyle Türk dilinde bu sözi
Mübtediler furça kılsun bu yüzi

XV. asır tarihçilerinden **SARICA KEMAL,** II. Bâyezîd adına yazdığı Selâtinnâme isimli manzum Osmanlı tarihinde Türk dilini kullanma sebebi olarak "Türkçe'yi Fârisî gibi güzel ve taze kılmak" düşüncesi olduğunu yazmaktadır.

Sarıca Kemal, Türk diline sert diyenleri ve Farsça tercüme yapanları irfân ehli saymamaktadır[13]:

Gel imdi nazmile keşfeyle esrâr
Çü bülbül gülşen içre güftâr
Bu Türkî dil be-gâyet sert dildür
Söz ehli iş bu dilden key hacildür

Demezem hiç ana ben ehl-i irfân
Kılur söz terceme Fürsîden ey cân

Cevâhirler düzer Türkî dil ile
Anı vasf idemez kimse bil ile

Bu Türkî Fursî gibi hûb u terdür
Olan içinde key tatlu haberdür

XV. yüzyıl mesnevî şâirlerinden **MUSÂ ABDİ**, Câmasbnâme adındaki eserinde Türk dilini bilenlere istikamet olsun diye Trükçe tercüme yazdığını şu satırlarda ifade etmektedir.

"Bir kaç hikâyet Arabî'den Fârisî'ye, Fârisî'den **Türkî**'ye getürür kim Arabî, Fârisî bilmeyenlere fâide, ol **Türkî** bilenlere istikâmet ola. **Türkî** bilenler okuyup bir kez duâ kılarlar."

Fıkıhla ilgili ilk manzum tercüme olan "Vikaye Tercümesi'ni Türkçe'kazandıran **DEVLETOĞLU YUSUF**, Türk diliyle söylemenin ayıp olmadığını, Türk milletine Islamî bilgileri öğretmek için Türkçe'yi kullanmak lâzım geldiğini ve bu şekilde yapmakla eserinin kabul göreceğine inandığını söylemektedir[14]:

Dinle imdi **Türkçe** bir manzum kitâb
İtdüğümçün siz bana itmen itâb

İy nice gördün ulu âlimleri
İlmile âmil ü kâmilleri

[13] Banarlı, **a.g.e.,** s. 502
[14] Özkan, **a.g.e.,** s. 237

Türk dilince düzdiler bunca kitâb
Ma'ni yüzinden götürdiler nikâb

Kimse görüp anı inkâr itmedi
Hem idenler dahı hiç ar itmedi

Ya'ni kim Manzûme dirler bir kitab
Nakli anun nazmıla olmış savâb
Anı manzum eylemiş te'lif iden
Ana ta'n olmadı hem hiç kimseden

Kamu âlemler anı kıldı kabul
Cümle halk içinde meşhur oldı ol

Türkî olmak manzum olmak pes kelâm
Ana hiç ayb olmazımış vesselâm

Eserlerini ve tercümelerini Türk diliyle yazanların ayıplandığı bir zamanda yaşayan Devletoğlu, tercümesini Türkçe yazcak kadar sağlam bir dil şuuruna sahip olduğunu söyler. Türkçe'yi kullanmada başarılı olan şair, Türk dilinin özelliklerinden dolayı vezin ve kafiyedeki kusurlarını baştan kabul etmektedir:

Eyle olsa **Türk dilidür** târ ola
Bunca elfâz anda pes tekrâr ola

Diyümezem nazma gelmez çok durur
Kafiye gelmez münasib yok durur

XV. asırda Türk dili küçümsemek sadece Anadolu münevverleri arasında değil, Doğu Türk Dünyası Edebiyatı'nda da yaygındı. Türk edebiyatının en büyük aşirlerinden olan **ALİ ŞÎR NEVÂÎ** de şiirlerini Farsça söyleyenlere karşı bayrak açmış ve Farsça söyleyenleri Türk dilinin zevkine varamamakla suçlamıştı.

Ali Şîr Nevâî, Türk dilini devamlı överek, hoş yaradılışlı ve temiz anlayışlı Türk milletine Türk diliyle hitap etmek gerektiğini Leyla vü Mecnun mesnevisinin sonunda şu beyitlerle söylemektedir[15]:

Çün Fârisî irdi nükte şevki
Azrak idi anda **Türkî** zevki

Ol til bile nazm boldı melfûz
Kim Farisî anlar oldı mahzûz

Min **Türkîçe** baş aban rivâyet
Kıldım bu fesâneni hikâyet

[15] Banarlı, a.g.e., s. 427

Kim şöhreti çün cihanga tolgay
Türk ehlige dakı behre bolgay

Nivçün ki bu kün cihanda **Etrak**
Köptür, hoş tab' ü sâfi idrâk

On altıncı asır, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik alanda en güçlü olduğu dönemdir. Bu dönemde Türkçe, kullanım sahası bakımından üç kıtaya yayılmıştı. Türk dili söyleyiş özelliği ve ifade kabiliyeti bakımından Arapça ve Farsça ile boy ölçüşecek durumdaydı.

Bu asrın şairi **FUZÛLÎ**, eserlerinde Türk diliyle yazmak hakkında söylediği mısralarında, Türkçe'nin işlenmemiş bir dil olduğundan bahsetmektedir. Meselâ Hadîkatu's-Su'ada mukaddimesinde "Eğerçi ibâret-i Türkî'de beyân-ı vekâyi' düşvârdır; zîra elfazı rakîk ve ibârâtı nâ-hemvârdır. Ümmiddi ki hümmet-i evliyâ itmâmına müsâadet ve encâmına muâvenet kıla" diyerek dilin ifade yetersizliğinden memnuniyetsizliğini dile getirmektedir.

Bu ifadeler Türk dilinden şikayet değil, Türk dilini diğer dillerden üstün görme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu isteğini bir kıt'asında şu şekilde söylemektedir[16]:

Ol sebebden Fârisî lâfz ile çohdur nazm kim
Nazm-ı nazük Türk lâfzıyle inen düşvar olur

Lehçe-i Türkî kabûl-ı nazm u terkîb eyleyüp
Ekseri elfâzı nâ-merbut u nâ-hemvâr olur

Mende tevfik olsa bu düşvârı âsân eylerem
Nev-bahar olgaç dikenden berk-i gül ızhâr olur

Görüldüğü gibi şâirin gayesi Türkçe'den şikayet edğil, dikenli gül gibi olan Türk dilinden gül yaprağına benzer güzel şiirler söylemekdir.

Bu büyük şâir Türkçe Divânı'nın önsözünde, Türkçe gibi kamil bir dile rastlamadığını söyle yazmaktadır: "Eğerci Arabda ve Acemde ve Türkde yegâne kamiller çokdur amma sen gibi cemî' lisâna kadîr câmi-i fünûn-ı nazm u nesr yokdur[17]."

Türk milletini dünyanın en büyük milletlerinden biri olarak gören şâiri, bu büyük milletin kendi diliyle yazılan eser sayısının azlığı üzmektedir.

Fuzûlî, Türk diliyle Arapça ve Farsça'dan daha güzel mısralar söylemek için Allah'tan yardım isteğini şu mısralarda dile getirir:

Ey feyz-rezân-ı Arab u Türk ü Acem
Kıldun Arabı efsâh-ı ehl-i âlem
İtdün fusahâ-yı Acemi îsî-dem
Men Türk-zebandan iltifât eyleme kem

[16] Banarlı, **a.g.e.**, s. 543

[17] Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ank. 1993, s. 59

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

TANIMI YAPILAMAYAN POSTMODERNİZM

Kemal TİMUR *

ÖZET

(Postmodernizm konusunda şimdiye kadar birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Postmodernizmden önce edebî akımlardan: klasisizm, romantizm, parnasizm, sembolizm, kübizm, fütürizm, dadaizm ve sürrealizmden kısaca bahsedilmiştir.

Bir çok kaynak taranarak, postmodernizmin tanım karmaşasıyla ilgili söylenenler üzerinde durulmuştur. Bu konuda şu fikir ve bilim adamlarının görüşlerine baş vurularak yorumlar yapılmıştır. Cengiz Ertem, Gülseli İnal, Zygmunt Bauman, Oya Batum Menteşe, Gürsel Aytaç, Jean François Lyotard, Hasan Bülent Kahraman, Magille, İhab Hasan, Eagleton, Ünsal Okay, Mehmet Ergüven ve Esteinsson.)

İnsanlık medeniyetinin gelişimine göz attığımız zaman bir çok iniş ve çıkışa rastlamamız mümkündür. Günümüzde ise bu iniş ve çıkışların, değişmelerin süratinden, insan onları takip edemez hale gelmiştir. Yeni olan bir şey ancak bir iki gün kalıcı olabiliyor. Sonra insanoğlu, basın-yayın vasıtasıyla, onu yeni olmaktan çıkarıyor. Üçüncü gün ise insan, yeni kavramlar yeni düşünceler arıyor. Daha sonra boşluk ve geçiş sürecinin tamamlanması derken yıllar ve yüzyıllar sürüp gidiyor.

* Dumlupınar Ünv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Arş. Grv.

Onyedinci yüzyıldan bu yana modernizmin şartları altında yaşayan Batı ve ona yakın olan toplumlar, şimdi yani zamanımızda modernizmin güçlerinin tükenmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Modernizmin ne olduğunu ve neler getirdiğini anlamak ve bilmek için çalışırken, postmodern adıyla yeni bir fikir ve düşünce akımı üzerinde konuşulmaya başlanmıştır. Modernizmin tükendiği noktada, sanki onun devamı gibi gözüken fakat çok ayrı görüşlerle hayatı ve fikir dünyasını saran postmodernizmin daha henüz ne olduğu ve neler getirip neler götüreceği belli değildir.

Batı'daki değişme ve gelişmelerin çoğu Rönesansla birlikte onbeşinci yüzyıldan sonra başlamıştır. Bu gelişmeleri bazı akımlar takip etmiştir. Onyedinci yüzyılda Fransa'da Klasisizm akımı başlamış, ancak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yerini romantizme bırakmak zorunda kalmıştır. Romantizm akımı da yerini başka bir akım olan realizme terk etmiştir. Bundan sonra kimi birbirine tepki, kimi de birbirini destekleyen sırasıyla; parnasizm, sembolizm, kübizm, fütürizm, dadaizm ve sürrealizm akımları ortaya çıkmış; taraftarları vasıtasıyla savunulmuş ve o doğrultuda fikirler üretilmiştir. Bu akımlardan sembolizm, yirminci yüzyılda hayli rağbet görmüştür. Hatta bu akımın asıl konumuz olan postmodernizmi de etkilediğini Cengiz Ertem bir yazısında şöyle belirtmektedir. "Sembolizm yirminci yüzyıla damgasını vuran güçlü bir edebiyat akımıdır. Kronolojik olarak yaşamını daha yüzyılın başlarında tamamlamış olsa da etkisi sürrealizmi, postmodernizmi de içine alarak günümüzde hala sürmektedir"[1]

Batı Modernizm ile hayalleri yıkmaya, herşeyi akla dayandırmaya ve maddî açıdan ilerleyip gelişmeye çalışmıştır. Bu şekilde maddî problemlerini çözmüştür. Bununla beraber duyguya dayanan romantizm ve sembolizm düşünceleri, batı insanını -önceleri- tatmin etmediğinden bunları bırakıp tamamen akıl ve mantık kurallarına dayanan realizm, naturalizm ve modernizmi seçmiştir. Fakat bunlar da batı insanını doyuramamıştır. Bu şekilde gençliğini doyuramayan Batı insanı, maddî ve manevî açıdan bir bunalıma düşmüştür. Geriye dönmek istemiş fakat dönememiştir. Çünkü onları daha önce yaşamıştır. Modernizm de doyuramayınca, ne yaptığını bilmez, herşeyi serbestçe yaşamak isteyen, herşeyi yargılayan, herşeye şüpheyle bakan, hiçbir kural tanımayan bir gençlik yetişmiştir. İşte bu duruma, yani gençliğin bu yaşantısına bir isim aranmış ve şimdilik buna postmodernizm denmiştir. Belli bir kural ve yaşantısı olmadığından ve çok değişken bir yapıya sahip olduğundan bu kavramın, yani postmodernizmin kesin ve net bir tanımı henüz yapılamamıştır.

Bugün Batı'da sosyologlar, filozoflar, modernizmin tıkanıklığını, ancak postmodernizmin ortaya çıkışından sonra tartışabiliyorlar. Fakat yeteri kadar postmodern şartlarda yaşamamış olan Avrupa, postmodernizmin ne olduğunu çözmeye çalışmakta, bu çabayı gösterirken de hafif bir korku duymaktadır. Batılı düşünürler, postmodern düşüncelerin toplumu sarmaya başladığı bu dönemde, onu tarif etmenin pek de kolay olmadığını çok iyi bilmektedirler. Çünkü çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Gerçekten de dağınık ve belirsiz yapısından dolayı postmodernizm, filozofları kara kara düşündürmektedir. Değişken bir yapıya sahip olan postmodernizm, modernizmin bütün araçlarını tükettiği yerden ortaya çıkmış ve bir türlü tanımı yapılamamıştır.

[1] Ertem, Cengiz., "Edebiyatta Modern Arayışlar" **Littera Edebiyat Yazıları** C.3, 1992, s. 160

Bu konuda Gülseli İnal bir makalesinde, düşünür Zygmunt Bauman'ın bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirip yorumlamaktadır: "Sosyolog Zygmunt Bauman'a göre postmodernizmi dile getirmek, anlatmak o kadar kolay değil, çünkü kolay dile gelir bir yanı yok, herkese göre değişen bir yapılaşma ve kayma, bünyeleşme gösteriyor."[2]

Postmodenizm, kimine göre modern sonrası, kimine göre modernizmin doğurduğu bir akım, kimine göre de modernizmden esinlenen şekilinde tanıtılmıştır. Bu konuda Oya Batum Menteşe de, postmodernizmin tanımını yapmayarak şu yorumları yapmaktadır: "Başlarken kanımca önce elimizdeki sözcüğün ne anlama geldiğini incelemek gerekir. Burada modern sözcüğü değişime uğrar, 'post' ön takısı İngilizce'de 'after' yani -den sonra anlamını değil de- den esinlenerek veya -den itibaren anlamını taşır; kısaca modern sözcüğünün anlamını modernden esinlenerek veya modernden itibaren değişime uğratır. İzm eki bağlandığı sözcüğü bir düşünce veya sanat akımı olduğunu gösterdiği için modern sözcüğü artık bu çağa ait anlamında değil bir sanat ve düşünce akımı anlamında kullanılacaktır. Böylece yazımıza postmodernizmi modernizmden esinlenen ancak ondan farklılıklar gösteren bir sanat düşün akımıdır diye tanımlayarak başlayabiliriz."[3]

Ayrıca bu konularda bir çok araştırma ve yazı yazan Gürsel Aytaç "Çağdaş Edebiyat" adlı yazısında modernzim-çağdaş edebiyat ve postmodernizm arasındaki ilgiyi anlatırken, yazısının bir yerinde: "Çağdaş kavramından yola çıkalım. Nedir çağdaş? Aynı çağı paylaştığımız, bizim çağımızda demektir çağdaş. Çok geniş anlamıyla bütün bir yirminci yüzyıldır bu, edebiyat tarihinin dönemleri, asırları düşünüldüğünde. Alman edebiyatı biliminde modern terimi yaygın, çağdaş sıfatı için. Çağdaşın geçirdiği zaman yelpazesini bir parça daraltmak için yaşadığımız son yılları ele almak istediğimizde bugünün edebiyatı söz konusu oluyor ki ona da batı edebiyatlarında yaygın bir terimle postmodern deniyor, yani modern sonrası."[4]

Postmodernizm, modern sonrası olarak kabul edildiğinden, postmodernizmi anlayabilmek için modernizm ve modernleşmenin ne olduğunu anlamamız gerekmektedir. Fikir ve düşünce adamları modernizm, genel olarak şu şekilde tanımlayıp anlatmaktadırlar: Modern, klasik olarak, zamanın aşındırmadığı, şimdiden bulunup, şimdinin çok ötesinde olandır. Dolayısıyla, modrenzim, zamanla yarışmayan, ancak onun çok ötesinde bulunan, zamana ayak uydurmak bir yana, yeninin bütün ipuçlarını içinde barındıran demektir. Modernizme göre insan, sadece aklıyla mutlu olacak, böylece özgürlük ve mutluluğu tadacaktır. Modernizmde savunulan ve topuma sunulan akıldır. İnsan yalnız akıl ile ilerleyip yol almaya başlar. Modernizm, ayrıca geleneklerin normalleştirici tavırlarına da başkaldırır.

Modernizmin tanımındaki bu kesin fikir ve bilgilere rağmen, postmodernizm hakkında kesin bir tanım yapılamamaktadır. Bu konuda geniş araştırma yapıp yazılar yazan bazı bilim ve fikir adamlarının görüşleri, postmodernizmin kesin tanımını yapılmayacağını ortaya koymaktadır.

---

[2] İnal, Gülseli, "Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992, s. 218

[3] Menteşe, Oya Batum, "Modernizmden Postmoderinzme", **Littera Edebiyat Yazılar**, C. 3, 1992, s. 217

[4] Aytaç, Gürsel, "Çağdaş Edebiyat" **Gündoğan Edebiyat**, C.2, S. 6, Bahar 1993 s. 113

Jean François Lyotad, Mart 1985'te Paris'te düzenlediği bilgisayar teknolojisi ile önemli bir hesaplaşmayı dile getiren "İmmateriax" (maddesizler) servisi ve etkinlikleri sırasında kendisine sorulan Postmodern nedir? sorusuna şu cevabı vermiştir: "Gerçi ne olduğunu anlamaya çalışıyorum, ama bilmiyorum. Bu konudaki tartışma daha yeni başlıyor. Tıpkı aydınlanma ile olduğu gibi. Tartışma, konu kapanmadan bitecek."[5]

Hasan Bülent Kahraman ise: "Postmodernizm, Batı toplumlarının var olan konumunun gerek toplumsal değişkenler, gerekse ürettiği bilinç açısından irdelediği yeni bir toplum kuramıdır."[6] demektedir.

Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde: "Postmodernizm, hem modernizmin devamı hem de alışılmış modernizm biçimlerinden kopuştur." şeklinde tanımlanırken, Magille: "Postmodernizm İkinci Dünya Savaşı sonrasını kapsar; modernizmin yerinden edilmişlik, yabancılaşma ve bireysel algıya dönmek eğilimlerini daha da kesinleştirir; moderncilerin gözlemlediği düzensiz dünya "kaos" Postmoderncilerin çıkış noktasıdır. Modern ve Postmodern ayrım sorunlu bir konudur." diyor ve İhab Hasan da: "Postmodern ruh, büyük modernist yapıtların içinde çöreklenmiş olarak yatıyor." Bir başkası yani Eagleton ise: "Postmodern kültür yirminci yüzyılın devrimci öncülüğünün parodisinden başka bir şey değil. Çünkü Postmodernizm modernin arayışını terk etmiş, birincil huzursuz olabileceği yerde vurdumduymaz bir bilinç huzuru bulmuştur."[7] demektir.

Ünsal Okay: "Postmodernizm burjuva aktivizmindeki İronin bir türevidir" şeklinde tanımlarken; Mehmet Ergüven'de: "**Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor**" yazısında bu tanım karmaşıklığının fazla önemli olmadığını vurgulamakta ve biraz da tenkit eder gibi görünerek şu yorumu yapmaktadır: "İşte bu ülke de (yani Amerika'da) herkes Postmodernizmi konuşuyor artık: gerçi kimse kesin bir tanımını yapamıyor ama hiç önemi yok bunun, gündemde bir tek o var ya, biz de çağdaş insanlar olarak kulak kabartıp payımıza düşeni almaya çalışmalıyız hemen yoksa çağ olup Amerika'dan önce kendi ülkemizin sanatçıları tarafından topyekün lanetleniriz Alimallah!"[8]

Değişken bir yapıya sahip olan Postmodernizm hakkında bir çok düşünür gibi Behler de Postmodernizmin tek bir tanımını yapmaktan çekinerek birbirini tamamlayan ya da birbirine seçenek olabilecek altı anlam ve yorum yaparak bu konudaki düşüncelerini anlatmaya çalışıyor: "1-Modern en son olanıdır. Bu tanıma göre modern sonrası olamaz ve Postmodern bu paradoksun bilincindedir. 2- Postmodern sonrası olamaz ve Postmodern yeni bir çağ değil modernin devamıdır, modern hem eleştirinin kendisidir hem de eleştirilen durumdadır. 3- Postmodern bütün modernci görüşlerin tükendiği durum olarak görülebilir. 4- Postmodern, bütüncül doğru anlayışının yadsınmasıdır, köktenci ve düşünsel çoğunculuktur. 5- Tarihsel açıdan, Postmodern Hegel'in yadsıması Niezhe'nin perspektif anlayışına uyumdur. 6-

[5] Özcan, Enver, "Önay Sözer ile Postmoderinzm Üzerine" **Varlık Dergisi**, Kasım 1992, s.113

[6] Kahraman, Hasan Bülent, **Varlık Dergisi**, Kasım 1992, s. 12

[7] Bezel, Nail, "Modernizm ve Postmodernizm", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992 s. 262-263.

[8] Ergüven, Mehmet, "Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor", **Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi**, Kasım 1990, s. 5-10

Postmodernizm dilde belirtilen (singi fier ve singi fied) arasındaki bağın çözüldüğü dönemdir." Esteinsson ise: "Şunu demek geliyor insanın içinden: Bu son gelişmenin belirleyici özelliği bir Postmodern çağda olduğumuzdur. Ama belki de Postmodernizm diye bir şey yoktur. Bir Postmodernizmin olmayışı belki de Postmodern çağın belirleyici özelliğidir."[9] demektedir.

Netice olarak Postmodernizm; bilmediği bilemeyeceği bir gerçeği açıklamak, öğretmek ve anlatmak istemez. Onun amacı her türlü yöntemi kullanarak metinde anlam boşlukları, suskunluklar oluşturmak ve bu yolla gerçek olan değişmeyi, belirsizliği ve farklı olmayı okurlarına aktarmaktır. Ayrıca şaşırtmaca, işaretleri kasten yanlış yere koyma, yazılanlar arasında boşluklar bırakma, yaşanılamayanları moda olarak gösterme, fazla düşünmeyeni filozof gösterme, hisleri öldürme yazıdaki bütün üslupları bozma gibi özellikler de postmodernizmin özelliklerindendir. Dolayısıyla her şeyde farklı olma, farklılığa öncelik verme, tüm tabuları kaldırma, tüm değerleri sorgulama, yeni problemler üretme ve bunları yaparken de yerine herhangi bir çözüm önermeme gibi özellikler de postmoderizmin getirdiği yeniliklerdendir. Görüldüğü gibi, bu özellikleri taşıyan postmodernizmin kesin ve net bir tanımının yapılması şimdilik oldukça zor görünmektedir.

Bütün bu yazılanlardan anlaşılıyor ki, postmodernizmin ne olduğu tam olarak anlaşılıp tanımlanamamış ancak özellikleri hakkında bilgiler verilip yorumlar yapılmıştır. Herkese göre farklı tanımlanıp yorumlanmaya açık bir akım olan Postmodernizm, değişken ve karmaşık yapısı devam ettikçe bu farklı tanımlar da –zannederim- devam edecektir.

[9] Bezel, Nail "Modernizm ve Postmodernizm", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992, s. 216

1042-1045 (1632-1635) YILLARI'NA AİT BOSNA EYALETİ BÜTÇESİ

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK*

TAKDİM

Osmanlı Devleti'nin, teşkilat ve müessesleri açısından bir çok hususlarda İslâm Devletlerinin özellikle mali konularda İlhanlıların tesirinde kaldığı bilinmektedir. Klasik dönemde yapılan arazi tahvirlerinin ve vilayetler için kanun konulmasının "intizam-i memleket beyan-î adet ve tahvir-i vilayetle olmak selef-i salatinden cari ve sadır olduğundan hareketle Osmanlıların bu adetleri doğrudan doğruya Selçuklular ve İlhanlılardan aldıkları kabul edilmektedir.[1] Bu tür bir etkileşim Batılı düşünürler tarafından da ifade edilmektedir. Klasik ekolün Fransa'daki ilk ve en büyük temsilcisi Jean Baptiste Say,"bir çok cihetlerde komşu hükümetlerde ahkamı mer'i olan müessesatdan istifade etmiş addedilebilen Türkiye'nin kendisinden evvel en mükemmel teşkilâta malik olan hükümetlerden idare prensiplerini de iktibas eylemiş..." cümleleriyle Osmanlıları teşkilatlarını kurarken daha önceki devletlerin tecrübe ve birikimlerinden faydalandıklarını belirtmektedir.[2]

---

* Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

[1] İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay. 3.baskı, Ankara 1984. s. 95, Ö.L.Barkan, **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-Kanunlar**, İ.Ü.Ed. Fak. Yay. İstanbul 1943, Giriş LXXI, LXXII. Nejat Göğünç, **"İmad es-Seravi ve Eseri"**, İ.Ü. Ed. Fak. **Tarih Dergisi**, c. XV, sayı 20, İstanbul 1965, s. 73.

[2] Ziya Karamürsel, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK yay, 2.baskı Ankara 1989, s. 116.

Ancak, Osmanlılar bu tarihi miras ve geleneğe kendi tecrübelerini ekleyerek dönemin hakim anlayışı içerisinde emsallerini kıyasla mükemmel denilecek bir muhasebe sistemini kurmuşlardır. Yüzyıllar boyunca Ortadoğudan Balkanlara, Kırımdan Kuzey Afrika kıyılarına kadar uzanan geniş coğrafyada hükmeden Osmanlının devlet gelir ve giderlerinin en ayrıntılı dökümlerini bulmak mümkündür.

Osmanlı'nın kurduğu mali sistem üzerinde inceleme yapan Batılı ilim, kültür ve siyaset adamları da sistemin mükemmelliği hakkında beyanlarda bulunmuşlardır.

Osmanlı Askeri Teşkilatı adlı eserin yazarı Marsigli şöyle diyor; "Türkiye gerek muamelat gerek kuyut hakkında olsun mali umurun idaresi için tatbik edilen usul o kadar güzel o kadar muntazam bir surette tesis edilmiştir ki herhangi bir Hıristiyan devleti kendi idare-i hükümetinden göze çarpması muhtemel olmayan bir çok suistimallerin men'ini temin edebilecek müfit malumatı bu muntazam usulü tetkik etmek suretiyle elde edilebilir.[3]"

1572 Yılında İstanbul'da Venedik balyozu olan Garzoni de, maliye dairesinin bu tarihlerde muntazam hesap tuttuğu ve her mali yılın sonunda gelir ve giderleri gösteren bilançonun düzenlendiğini belirtmektedir. Yine Garzoni'nin çağdaşı olan Vigenere adlı başka bir gözlemci de aynı bilgileri doğrulamıştır.[4]

OSMANLI BÜTÇELERİNİN ÖZELLİKLERİ

İşte bu mali sistem içerisinde devletin yıllık gelir gider hesaplarını ihtiva eden bütçeler düzenlenmiştir. Düzenlenen bu bütçeler çağdaş bütçe anlayışından uzak olmakla birlikte milli ekonominin ve kamu hesaplarının sayısal büyüklükleri hakkında o dönemin genel iktisadi yapısı hakkında etraflı bilgiler vermektedir. Bunlar genellikle yıl sonu icmai niteliğini taşımaktadır. Çağdaş bütçe kavramına benzeyen yıllık gelir gider tahmini olan bütçeler de bulunmaktadır.

Osmanlılar kural olarak her yıl bütçe düzenlemesini benimsemişlerdir. Fatih Kanunnamesinde "yılda bir kere rikab-i hümayunuma defterdarlarım irad ve masrafımı okuyalar" denmektedir. Ancak mevcut bilgi ve belgeler çerçevesinde bu kural doğrulanamamaktadır. Tespit edilen bütçelerin pek azı yayımlanmıştır. Ö.L. Barkan, H.Sahillioğlu ve A. Tabakoğlu'nun çalışmaları dışında bütçeler üzerine eğilinmemiştir.

Osmanlı Bütçelerinin düzenlenişinde yüzyıllara göre bazı farklılıkları görüyoruz. XV ve XVI. yüzyıl bütçeleri güneş yılına göre ve gelir bölümleri eyaletlere göre düzenlenirken, XVII ve XVIII. yüzyıl bütçeleri ay yılına göre ve maliye daireleri ve gelir türlerine göre düzenlenmiştir.[5]

---

[3] M. Belen **Türkiye İktisadi tarihi Hakkında Tetkikler**, çev, M. Ziya, İstanbul 1931, s. 48.

[4] Belen a.g.e., s. 49, 50

[5] Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, 2 baskı İstanbul 1994, s. 174, 175, Aynı yazar **"XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçesi"**, İÜİF Mecmuası Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan özel sayısı, İstanbul 1985, s. 393. Aydın Yalçın, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara 1979, s. 93.

XVI. Yüzyılda Osmanlı Mali Teşkilatı merkez ve taşra defterdarlıkları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İmparatorluğun çekirdeği sayılan Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin hesapları merkez teşkilatı tarafından yürütülmekte iken, bu iki eyalet dışında kalan diğer eyaletler müstakil defterdarlıklarca idare edilmekte idi. Taşra defterdarlıkları yine baş defterdarlıklara bağlı idiler. Bunların yıllık gelir ve giderleri merkezce bilinmekte idi. Gelirler sayımlar sonucu bilinirken, tespit edilen harcamalar dışında ne eyalet valisi ne de defterdar herhangi bir harcama yapamayacağından giderler de belli idi. Yerinde yapılan harcamalardan sonra gelir fazlası var ise bu irsaliye veya hazine adı altında merkeze gönderilmekte idi. Bu gelir fazlasıyla birlikte muhasebe kayıtları da merkeze ulaştıyordu.[6] XVII ve XVIII. Yüzyıllarda ise taşra defterdarlıkları bazı vilayetlerde aynen devam ederken bir kısmı da voyvodalık haline dönüşmüştür.[7]

KAYNAK HAKKINDA

Yayınladığımız bütçe bu türden bir eyalet bütçesi olup, ay yılına göre ve gelir türlerine göre düzenlenmiştir. Bosna defterdarı olan Mahmut Efendi zamanında 26 Safer 1042-Gaye-i Zülhicce 1045 tarihleri arasında eyaleten üç sene on ay beş günlük gelir ve gider icmali verilmiştir. Bütçenin düzenlenmesinde Defterdar Mahmut Efendinin ruznamçesinden faydalanılmıştır.

Kaynağımız Osmanlı Arşivi D.BŞM/BNH tasnifinde bulunan 16768/2 no'lu defterdir. Defterde sadece Bosna eyalet bütçesi yer almaktadır. Yazı türü bilindiği gibi siyakatdır. Defterin İçerisinde sülüs hattı ile bir özet verilmiştir. 4. ve 5. sahifelerde eyaletin kalemlere göre gelirleri, mevacip ödemeleri, hazineye teslim olan miktar ve yerinde yapılan diğer harcamaların dökümü ve gelir fazlası yer almaktadır. 5. Sahifenin akabinde sayfa numarası konmamış sahifede Bosna kalasında görevli nefferatın mevaciplerinin dökümü verilmiştir. 6 ve 7. Sahifede Bosna defterdarı Mahmut Efendi'nin hazineye ödemeyi taahhüd ettiği senelik miktar ile üç sene on ay beş günde toplam ödeme yükümlülüğü olan miktar, hazineye teslim ettiği miktarın ayrıntılı dökümü, Bosna hazinesinde istihdam olunan görevlilerin mevacipleri, yapılan diğer harcamaları yer almaktadır.

Mahmud Efendi'nin takip ettiği ödemeye ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır. Ancak, açık veren bütçe rakamlarından anlaşıldığı üzere hükümet Mahmut Efendi'den ek bir ödeme isteyerek bu açığı kapatmak istediği söylenebilir. Zaten bütçe açığı ile taahhüd ettiği miktar biribirine oldukça yakındır. 8. sahifede yine bir gider kalemi olan Budin kalası mühimmatına yapılan harcamaların dökümü verilmektedir.[8]

---

[6] Halil Sahillioğlu, **"Yemen'in 1599-1600 Yılı bütçesi"** Yusuf Hikmet Bayur Armağanından ayrı basım, Ankara 1985, s. 287.

[7] Tabakoğlu. **Osmanlı Bütçeleri**, s. 393.

[8] **Osmanlı Arşivi** D. BŞM/ BNH Tasnifinden 16767/1 Nolu diğer bir defter yine Bosna eyaletinin bu döneme ait bütçesinin ayrıntılı dökümünü ihtiva etmektedir. Defter bir Ruznamçe defteri olup Bosna eyalet hazinesinin günlük fiili giriş ve çıkışlarının bütün ayrıntılarıyla vermektedir. Neşredeceğimiz metin ile bu metnin rakamları arasında bazı farklılıklara rastlanılmaktadır. Örnek olarak, neşrettiğimiz metinde toplam gelir 65.050.009 toplam masraf 67.173.717 akçe iken, Ruznamçe, sırasıyla 65.018.682 ve 70.695.799 akçedir. Biz Bosna eyaletinin bu ayrıntılı bütçesini yayınlanmasını ileri bir tarihe talik ederek özet niteliğindeki metin üzerinde duracağız.

BÜTÇENİN TAHLİLİ

I) Gelir Kaynakları

Defterdar Mahmut Efendi'nin defterdarlığında 26 Safer 1042 tarihinde Gurre-i Zilhicce 1045 tarihine kadar geçen üç sene on ay beş günlük süre içerisinde eyaletin bütün bütçe gelirleri toplamı 65.050.009 akçeye baliğ olmuştur.

Kaynakların dağılımını şöyledir;

1- Gayr-ı Müslimlerin faal erkek nüfusundan yılda bir kez tahsil edilen cizye gelirleri 7.109.126 akçe. % 10.93

2- Eflak filoricilerinin yıllık vergileri 27.718.115 akçe. % 42.61.

3- Mukataa gelirleri 26.292.683 akçe. % 40.42. Mukataa terimi devlete ait herhangi bir işlemin ya da bir gelir kaynağının belirli bir süre ile ve belirli bir meblağ mukabilinde kişilere ihalesi anlamında kullanılmaktadır.

4- Bu dönemde olağanüstü durumlarda özellikle savaş finansmanına katkıda bulunmak amacıyla tahsil edilen avarız gelirleri 1.915.200 akçe. % 2.94.

5- Zuhur eden bir vergi çeşidi niteliğinde olan ve belirli herhangi bir şahıs veya yerden alınmayan, ne miktar olacağı ve hangi fasıllarla ne kadar hasılat sağlanacağı da belli olmayan ve bu nedenle de adına Bad-ı heva denilen resimler.[9] Bad-ı heva gelirleri Bosna haslarından tahsil edilmiştir. 482.981 akçe. % 0.74.

6- Adet-i ağnam gelirleri 23.032 akçe. Adet-i ağnam vergisi merkez hazineye ait bir koyun keçi vergisi idi. % 0.035.

7- Bir kısım muhallefat gelirleri 71.740. Haslardan miras bırakmadan vefat eden ya da devletin mirasçılığı söz konusu olan tekerelerden elde edilmekte idi.

8- Tımar ve zeamet sahiplerinden tahsil edilen teskere resimleri 138.701 akçe. % 0.21.

9- Tefavüt-i hasene ve guruş 1.298.635 %2. Klasik dönemde hazine giriş ve çıkışları değişik kurlardan hesaplanmakta idi. Hazineye giren para ne çeşit olursa olsun önce sağ akçe ile değerlendiriliyor ve ödeme yapanın hesabından o miktar düşülüyor, sonra aynı miktar para çürük akçe ile değerlendiriliyor ve ikisi arasındaki fark tefavüt adı altında kur farkından elde edilmiş bir gelir olarak kaydediliyordu.[10]

Görüldüğü üzere Bosna Eyaleti'nin bütçe gelirleri önemli üç kalemde toplanmaktadır. Cizye, filorici resimleri ve mukataa gelirleri.

---

[9] Hüseyin ÖZDEĞER, **Onaltıncı Asırda Ayıntap Livası**, İstanbul 1988, s. 89.

[10] Halil SAHİLLİOĞLU, **"1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda Hazine Gelir ve Gideri"** VIII Türk Tarih Kongresi II. Ciltten ayrı basım, Ankara 1981, s. 1401.

II) Giderler

Giderlerin toplamı 67.173.716 akçedir. Dolayısıyla bütçe 2.123.707 akçe açık vermiştir. Gider kalemleri mevacib ödemeleri teslimat ve ihracattır.

Mevacib ödemeleri, maaşlı askerlere üç ayda bir verilen ödeneklerdir. Bu kalem için yapılan ödentinin toplamı 63.457.157 akçedir. Toplam gelirler içinde % 94.46 ile en büyük paya sahiptir. Mevacib ödemeleri içinde en fazla tahsisatın Bosna kalesinde görevli mustahfız, topçu, gureba, çavuş ve martoloflara ayrıldığı görülmektedir. Toplam 53.258.171 akçedir. Mevacib içinde yeri % 83.92 'dir.

Teslimat adı altında yapılan ödentiler; padişaha yapılan teslimler ile saray, tersane vs. masrafları için eminlere tahsis edilen harcamaları kapsamaktadır. Toplam 524.651 akçedir.

İhracat başlığı altındaki ödemeler ise, meteferrik harcamaları içine almaktadır. Toplam 3.191.908 akçedir.

İhracat kalemleri içinde sefer-i hümayun mühümmatı için muhtelif fiyatlarla satın alınan 583 adet bargire ödenen miktar 1.874.000 akçedir. Satın alınan bu bâr-gîrlerin (beygir) ihtiyacı olan nal, mıh, vs. ile nalbant ücreti için 35.621 akçe, bazı Dergah-ı Âlî kapukullarının harcirahı ve bazı in'âmâtlar için 76.671 akçe yuvarlak, bedeloşka, kolonborna, şahi ve meyane için 1.025.395 akçe, top yuvarlağı dökümünde ihtiyaç hasıl olan çivi, kürek, çapa, külünk, kösegi, vs. için 14.307 akçe, top yuvarlığı dökümünde istihdam olunan neferatın nafakasına ve bâr-gîrlerinin yem bahası için 122.453 akçe, Bosna mîr-i mîrâyının (Beylerbeyi) Banyaluka'daki evinin tamiri, top yuvarlağı için gerekli sandık bahası için 43.461 akçe harcanmıştır.

Bu üç kalemde yapılan harcama ve ödentiler bütçe gelir toplamını 2.123.707 akçe geçmiştir.

BÜTÇENİN METNİ

İcmâl-i muhasebe-i ve mevârifât-ı hısâne-i âmire-i vilâyet-i Bosna derzemân-ı Mahmud Efendi defterdar-ı hazine-i âmire-i vilâyet-i mezbûre el-vâki' 26 Sefer nese 1042 ilâ gaye-i Z sene 1042 bermuceb-i ruznâmçe-i müşârun-ileyh.

Aslı-ı mal

fi selâse sinîn ve 10 eşhur ve 5 eyyâm

65.050.009

An-akçe-i cizye-i gebrân-ı Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 7.109.126

An-akçe-i rüsûm- filoriciyân-ı Eflâkân-ı eyalet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 27.718.115

An-akçe-i mukatât-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 26.292.683

An-akçe-i avârıs-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 1.915.200

An-akçe-i bâd-ı hevâ-ı havass-ı humâyun-ı eyalet-i Bosna ma'a resm-i tapu-ı zeminhâ gayr-ı ez tefâvüt 482.981

An-akçe-i âdet-i ağnam-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-teâvüt 23.032

An-akçe-i bahâ-ı ba'zı muhallefât gayr-ı ez-tefâvüt 71.540

An-akçe-i rüsum-ı tezâkir-i züemâ ve erbâb-ı timarhâ-ı eyalet-i Bosna gayr-ı ez-tefavüt 183.701

An-akçe-i tefavüt-i hasenat ve guruş 1.298.631

Vuzi'a min zalik 67.173.716

El-mevâcibât

63.457.157

Mevacib-i mustahfısan ve topçıyân ve azabân ve çavuşân ve martolosân-ı kıla'ı eyalet-i Bosna 543.258.171

Becihet-i yevmiyehâ ve yardımhâ ve yoklamahâ ve mu'avenehhâ ma'a vazzâniye an-mevâcibât-ı neferat- eyâlet-i Bosna 3.582.192

Mevâcib-i ^ıme ve hatab mütekâidin ve du'âgüyân der- hazine-i amire-i Bosna 4.570.303

Mevacib-i ba'zı topçuayân-ı dergah-ı âlî der-hizmet-i yubarlakhâ-ı top bermuceb-i şerif 53.322

Mevacib-i ba'zı sipâhiyân ve silahdarân ve müteferrigân ve çavuşân ve bevvabân-ı dergah- âlî ki der-istihdam-ı hasine-i Bosna ber-muceb-i hükm-i şerif 125.169

İrsaliye-i neferat-ı kıla'-ı Lipova berlân-ı mevacib-i îşân 1.868.000

Et- Teslimât

524651

Def'a fi 7 Z sene 1042 an-yed ber- muceb-i suret-i ruznamçe 37.336

Def'a fi 7 Z sene 1042 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an- yed 16.160

Def'a fi 10 Ca sene 1043 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an- yed 15.100

Def'a fi 13 C sene 1044 ber-mucep-i sebeb-i tahrir an-yed-i Mehmed Çavuş 2210

Def'a fi 15 Ca sene 1044 ber-muceb-i sebeb-i tahrir an-yed-i Mehmed Çavuş topçıyân 45.222

Def'a fi 21 Z sene 1042 ber-muceb-i suret-i ruzmençe bedest-i Ali Çavuş 375.000

Def'a fi 24 R sene 1044 ber-muceb-i suret-i ruznamçe bedest-i Ali Çavuş 15.390

Def'a fi 27 Receb sene 1043 ber-muceb-i sebeb-i tahrir an-yed-i Ali Çavuş 12034

Def'a fi 15 L sene 1045 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an-yed 6199

El-İhracât

3.191.908

Becihet-i bahâ-ı bargirân der-eyalet-i Bosna berây-i mühimmât-ı sefer-i humayun iştira şude fermude Re's 583 Kıymet 1874000 biesmân-ı muhtelife

Becihet-i bahâ-ı na'l ve mıh ve ensar-ı ? kendir ve kefe ve topra ve dıhn ve gebre berâ-ı meühimmât-ı bargirân iştiare ma'a ücret-i na'lbund-girân 35621

Becihet-i harcirah-ı ba'zı bevvabân-ı dergâh-ı âli ve ser-bevvâbin-i dergâh-ı âli ma'a in'amat-ı ba'zı kesân der-hıdmet-i mirî an-asitane-i sa'adet amed 76671

Becihet-i bahâ-ı yuvarlakhâ-ı badaloşka ve kolonborna ve şahi ve meyane adet 53447

Bihısat-ı kıyye 410158

Beher kıyye fi 2.5 akçe

Cem'an 1025395

Becihet-i bahâ-ı ahen-i ham ve tokmak ve çivi ve kürek ve çapa ve kösegi ve külünk berây-ı mühimmât-ı kârhâne-i yuvarlakhâ-ı top ma'a bahâ-ı gön ve meşin ve tuz ve şem've mühimmât-ı yuvarlakhâ-ı top 14307

Becihet-i nafaka-ı bargiran iştira der-nefs-i Saray ve nafaka-ı topçıyân-ı dergâh-ı âli der-hıdmet-i ruhten-i top yuvarlak ma'a nafaka-ı hademe –i kârhâne-i mezbure 122453

Becihet-i ihracat-sandıkhâ berây-ı nihaden-i yuvarlakhâ-ı top ma'a ta'mlir ve termîm kerde hânehâ-ı mirimiran-ı Bosna der-mahmiye-i Banyaluka ve eda-ı akçe-i ziyade-i muhasebe-i Arslan Ağa emin-i rüsum-ı...? vacip sene 1044 ve bahâ-ı kağıt berây-ı hazine-i Bosna 43461

El-Bâki
Berîn-i nakdî
2123707

DEFTERDAR MAHMUT EFENDİ TAAHHÜDÜ

İcmal-i muhasebe-i mal-ı ta'ahhud-i Mahmut Efendi defterdar-ı hazine-i amire-i vilayet-i bosna berây-ı mukabele-i aklâm-ı hazine-i mezbure el-vakian-26 S sene 1042 ilâ gaye-i Z sene 1045

Asl-ı Mal
Fi sene
600.000 fi selase sinin ve 10 eşhür ve 15 eyyâm
2.358.330
Vuz'a min zâlik gay-ı ez-tefâvüt
2.455.117
Et-Teslimat
1.812.690
Teslim-i seriyye-i amire-i asitane-i sa'âdet
Gayr-ı ez-tefavüt
1.801.445

Def'a fi 8 C sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 15087

Def'a fi 29 Za sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş topçıyân 18058

Def'a fi 3 Muharrem sene 1043 an-yed-i Mehmet Çavuş 1357

Def'a fi 13 Ca sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 2180

Def'a fi 15 Ca sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 44589

Def'a fi 19 Ca sene 1044 an-yed-i İbrahim 4450

Def'a fi 24 Za sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 15194

Def'a fi 18 Şa'ban sene 1042 an-yedi Süleyman 2531

Def'a fi 21 Receb sene 1043 an-yedi Ömer Çavuş 11866

Def'a fi 13 Za sene 1042 an-yedi Abdi Efendi emin-i matbah an-akçe-i imdâd 195228

Def'a fi 17 Za sene 1042 an-yedi Mehmed Beg ser-oda-ı bostaniyân 292842

Def'a fi 13 Muharrem sene 1043 an-yed 1376

Def'a fi 29 Za sene 1043 an-yed 18062

Def'a fi 10 Ca sene 1043 an-yed 14790

Def'a fi 8 C sene 1043 an-yed 15097

Def'a fi 13 L sene 1043 an-yed 6284

Def'a fi 22 Za sene 1044 an-yed 369800

Def'a fi 24 Za sene 1043 an-yed 15194

Def'a fi 10 Ca sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 14800

Def'a fi 28 Z sene 1044 an-yed-i Ali Çavuş 2677

Def'a fi 29 Muharrem sene 1045 an-yed-i Mehmed Çavuş 2027

Def'a fi 19 Z sene 1045 an-yed-i Safer ? 97714

Def'a fi 26 Z sene 1044 an-yed-i Ali Çavuş 4015

Def'a fi 28 N sene 1044 an-yed-i Mehmed Çavuş 2327

Def'a fi 27 Recep sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 11866

Def'a fi 20 Z sene 1045 an-yed-i Hasan Çelebi 416092

Def'a fi 14 L sene 1044 an-yed-i Hasan Beg 199720

Def'a fi 25 Muharrem sene1045 an-yed-i Mustafa Çavuş 6222

Teslim-i seriyye-i orduy-ı humayun
Gayr-ı ez-tefavüt 11247

Def'a fi 13 sene 1043 an-yed-i Hasan Bosna teberdar-ı sipahi 6185

Def'a,fi 10 Ca 10 sene 1044 an yed-i Süleyman Beg sipahi 5062

El-Mevâcibât-ı
mezburin der- istihdâm-ı hazine Bosna 85537
an-akçe-i mezburin 83827 an-tefâvüt 1710

Süleyman Novesim bevvab bölük 31

Vacib an gurre-i Muharrem sene 1040 ila gaye-i Z sene 1044 an-erba'a sinin 11825

Süleyman silahdar

Vacib reşen sene 1042 2500

Ahmet Şükri müteferrika 72

Vacib an-gurre-i Ramazan sene 1041 ila gaye-i Ramazan sene 1041 ila gaye-i Z sene-i minhu 27269

Diğer İsmail 45 silahdar K 18

Vacib reşen sene 1043 4320

İbrahim Sipahi 42 Begpazarı bağçe-i hassa 14

Vacib lezez sene 1044 an-masar sene 45 2478

Osman Hasan sipahi 67 helvacıyan-ı saray-ı atik 20

Vacib lezez sene 1044 ve masar sene 45 3540

İbrahim sipahi 34 helvacıyan-ı saray-ı Edirne 31

Vacib lezez sene 1044 ve masar sene 45 4420

İshak sipahi 5 ser huddam-ı saray-ı Edirne 31

ser-gulam-ı bak-i hazine-i Bosna

Vacib recec reşen sene 1044 5486

Halil Silahdar 46 Bosna 33

ruznamçeci-i hazine-i Bosna

Vacib recec reşen sene 1044 5840

İsmail silahdar K 27 Kavvaf 25

Vacib reşen lezez sene 1043 4420

Hüseyin Silahdar K 27 Bosna .... sarrac

vacib reşen lezez sene 1043 2645

İsmail silahdar K 28 Bosna saray-ı Galata 39

Vacib reşen lezez sene 1043 6092

Süleyman silahdar K1 Davud 11

Vacib reşen lezez sene 1043 1946

Mustafa silahdar Kl Davud 11

vacib reşen lezez sene 1043 1946

El-ihracât

570.00

An akçe-i mezburin 558600 An tefavüt 11400

Becihet-i mühimmât-ı yuvarlakhâ-ı top ber-muceb-i emr-i şerif ve memhur bihısab-ı Aydın paşa 100.000

Behicet-i ücret-i mekkâriyan-ı sefene berây-ı irsal kerdee yuvarlakhâ ankıla'ı Grodoşka ilâ Belgrad 12.000

Teslim be İbrahim Ağa ser-bevvâbin-i Hazret-i kâimmakam berhayı mühümmat-ı top hâ-ı hassa an-vacib sene 1044 ber-muceb-i hükm-i şerif ve bâ hatt-ı hümâyun sa'adet makrun 100.00

Becihet-i

Bahâ-ı mezburin berây-ı mühümmât-ı serhadd'-ı Bidun ma'a harcırah ber-muceb-i hükm-i şerif ve hücced-i zahriye 358800

Bahâ-ı çapa-ı âhen aded 3000 fi 18 kıymet 54000

Bahâ-ı kürek-i ahen aded 3000 fi 18 kıymet 54000

Bahâ-ı küsegi-i âhen aded bihısav kıyye 16 kıymet 19200

Bahâ-ı külüng-i âhen-i ferhâdi aded bihisab-ı kıyye 1250 fi 16 kıymet 2000

Bahâ-ı âhen-i ham kantar aded 300 fi 352 kıymet 105600

Bahâ-ı çivi-i âhen aded 16500 kıymet 8000

Becihet-i harcırah ve bazı ihracat ve mühümmat-ı mezburin bedest-i Mehmet Ağa cebeciyân an-ı cânib-i Budin amed ve bâferman-ı Musa Paşa hâfız-ı Budin 2600

Ez-Ziyade

berin-i takdir 96787

BOSNA KALASIN GÖREVLİ ASKERİN MEVACİBİ

Mevacib-i

cema'at nefarat-ı kıla'der eyalet-i Bosna bermuceb-i deffer-i Karakaş Mehmet Paşa el-vhaki' fi sene 1021

Neferen 10320 kadim

fi yevm 34357 yevmiye-i kadim

fi sene-i kamile 15.576.114

Minha

ez-ziyade ani'l asl ba evrak ve ba ferman-ı humayun

neferen 1153

fi yevm 7550

tarih-i mezburdan Osman Efendi tarihine gelince sonradan evraklı konulmuştur ba ferman-ı şerif

Cem'an

mevcibat-ı neferat-ı vilayet-i Bosna ma'a izdiyad ba evrak der defter-i Karakaş Paşa

Neferen 11473

fi yevm 71907

fi sene-i kamile 18158414

Karakaş defter-i mucebince ziyade ile cümle bir yıllık mevacibleri bu denlü akçe eder

Mevâcib-i

cemaat-ı neferat-kıla-ı eyalet-i Bosna ber- muceb-i defter-i Osman Efendi

Neferen 11066

fi yevm 72803

fi sene-i kamile 1843555

ez-Ziyade

an-defter-i Karakaş Paşa gayr-ı ez ma'adin-i cedidi fi yevm 900

ba'dehu beray-ı ma'adn-i cedidi ta'yinşude fermude

neferen 869

fi yevm 6298

el- mukarrer fi selase eşhür 542.627

fi-sene- kamile 2.170.508

BÜTÇENİN ÖZET METNİ

Mahillinde Hıfz Olunub Sureti Verile

Sabıka Bosna defterdan olan Mahmud kullarının mahasebesidir bin kırk iki saferinin yirmi altıncı gününden bin kırk beş zilhiccesinin gayetine gelince üç yıl ve 10ay ve 5 günlük hazine-i amireye verdüği muhasebesinde harac ve avârız ve mukattâât ve rüsum-ı filoriciyan ve bad-ı heva ve adet-i ağnam ve ba'zı muhalefetdan ve eyalet-i mezburede olan zeamet ve timar rüsumudan ve tefavüt akçesinden altı yüz elli yük elli bin dokuz akçe makbuzı olub meblağ-ı mezburdan altı yüz otuz dört yük elli yedi bin yüzelli yedi akçe Bosna eyaletinde olan mustahfızan ve topçıyan ve azeban ve farisan ve martolosan ve eimme ve huteba ve mütekaidin ve du'agüyan mevaciblerine ve Lipo kal'ası neferatıhını mevacibleri irsaliyyesine verüb ve yuvarlak hizmetinde olan topçıların mevaciblerine ve Bosna hazinesinde istidam olunan ba'zı sipahiyan ve silahdaran ve müteferrikan ve çavuşan ve bevvaban-ı dergah-ı ali mevaciblerine verüb ve beş yük yirmi dört bin altı yüz elli akçe tevarih-i muhtelife ile sebeb-i tahrir ve suret-i ruznamçe mucebince hazine-i amiriye teslim edub ve otuz bir yük doksan birbin dokuz yüz sekiz akçe sefer-i humayun mühimmatiçün beşyüz seksen üç re's bargir ve elli üçbin dörtyüz kırk yedi aded top yuvarlağı bahalarına ve yuvarlak kahanesi mühimmatiçün ba'zı eşyalar ve gayrın baharlarına ve iştira olunan bargirlerin na'l ve mıh bahalarına ve nafakaları vesair ihracatlarına ve ba'zı kesanın harcırahlarına verüb ki cem'an mevacibat ve teslimat ve ihracat altı yüz yetmiş bir yük yetmiş üç bin yedi yüz altı akçe eder bu takdirde müşarunileyh makbuzundan yirmi bir yük yirmi üç bin yediyüz yedi akçe ziyade harc ve sarf etmiş olur muma ileyh kulları sebk olunan hizmeti mukabelesinde ınayet rica eder ve müşarunileyh kulları defterdarlık mukabalesinde ta'ahhud eyledüği sensde altıyük akçe ki üç yıl ve on ayda yirmi üç yük elli sekiz bin üçyüz otuz akçe olur meblağ-ı mezburdan onsekiz yük oniki bin altı yüz doksan akçe sebeb-i tahrir ve suret-i ruznamçe mucibince mucibince tevarih-i muhtelife ile Asitane-i Sa'adet ve orduy-ı humayun hazinesine teslim edüb ve seksan beş bin beşyüz otuz yedi akçe Bosna hazinesinde istihdamda olan sipahiyan ve silahdaran ve müteferrika ve bevvaban-ı dergah-ı âlî mevaciblerine verüb ve beş yüz yetmişbin akçe Budin kal'ası içun bazı mühimmat bahalarına ve top yuvarlağına ve sair ihracata verüb ki cem'an teslimat ve mevacibat ve ihracat yirmi dört yüz elli beş bin yüz on yedi akçe olur bu takdirce doksan altı bin yedi yük seksan yedi akçe ziyade icab eder.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ İLMÎ ÇALIŞMALAR ve BU ÇALIŞMALARIN KÜTAHYA KAMUOYUNA SUNULMASI HAKKINDA BİR DENEME

Mustafa BIYIKLI*

ÖZET

Ülkelerin ve insanların ilerlemesi ve gelişmesi için yapılan ilmî çalışmalar sonucu elde edilen sosyal ve teknik bilgiler hiç şüphesiz uygulamaya konduğu takdirde bir fayda ve değer ifade ederler. Yayın vasıtalarıyla ilgililerin faydasına sunulamayan sosyal ve teknik bilgiler, pratiğe geçemeyen ve sadece hafızalarda biriken ve birer teoriden ibaret kalır.

Tarihi bir şehir olan ve de yaşanabilir bir ilim, kültür ve sanat şehri olma yolunda ilerleyen Kütahya ilimiz hakkında da kayda değer yüzü aşkın çalışmalar yapılmıştır. Kütahya ve çeşitli yönleriyle ilgili 104 eser (tez) hazırlanmıştır. Bu çalışmaları teoriden pratiğe (uygulamaya) geçirmek, Kütahya ilimizin daha da ilerlemesi ve gelişmesine bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

* Araştırma Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi A.B.D.

Ülkelerin ve insanların ilerlemesi ve gelişmesi için yapılan ilmî çalışmalar sonucu elde edilen sosyal ve teknik bilgiler hiç şüphesiz uygulamaya konduğu takdirde bir fayda ve değer ifade ederler. Araştırma ve çalışmaların temel hedefi de budur. İhtiyaç olduğu halde ilgili kişi, kurum, kuruluş ve şirketlerin istifadesine sunulmayan sosyal ve teknik bilgiler gayesini gerçekleştiremeyen ve sadece hafızalarda biriken birer âtıl teoriden ibarettir.

Tarihî bir şehir olan ve de yaşanabilir bir ilim, kültür ve sanat şehri olma yönünde ilerleyen Kütahya ilimiz hakkında da kayda değer yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde istifadeye ve gelişmeye yarayabilecek ilgili kurum, kuruluş ve işletmelerin istifadesine birer yazılı eser olarak sunulabilecek yüzü aşkın kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu Dokümantasyon Merkezi'nden tespit edebildiğimiz kadarıyla Kütahya ve çeşitli yönleriyle ilgili 104 eser(tez) hazırlanmıştır. Bunlardan dokuzu doktora, doksan beşi ise yüksek lisans seviyesinde yapılan ilmî çalışmalardır.

Listeye baktığımızda, Kütahya'da maden ve madencilik konusunda 41, eğitim-aile ve kültür konusunda 7, kurumlar konusunda 2, biyografi konusunda 1, sanat konusunda 4, işletmeler konusunda 4, il ve ilçeleri konusunda 7, ziraat ve tabiat konusunda 9, orman konusunda 9, sanayi konusunda 4, imar ve iskân konusunda 2, kamu konusunda 1 ve ulaşım konusunda ise 1 adet ilmî çalışma yapıldığını görüyoruz.

Araştırmacılar(Akademisyenler), yayınlayıcılar ve uygulayıcılar arasındaki işbirliği ve koordinasyon ile bu bilgileri teorik alanda pratik alana aktarmak ve böylece, Kütahya ilimizin daha da gelişmesine katkıda bulunmak mümkün olacaktır.

Bunun gerçekleşmesi ancak aynı ilde yaşayan, insanların, hizmet veren kurum ve kuruluşların işbirliği yapmasıyla mümkündür: Üniversite, Belediye, Valilik ve ilgili işletmelerin sosyal ve ekonomik işbirliği sayesinde bu anlayışı oluşturmak ve tatbike koymak imkansız bir iş değildir. Akademisyenler açısından ise eserinin faydasını ve meyvesini görmek en iyi bir teşvik olacaktır.

Bu çok yönlü faydayı düşünerek Kütahya hakkında yapılmış ilmî çalışmaları iki liste halinde aşağıda takdim ediyorum. Bu listelerden birincisi çalışmaların konusuna göre alfabetik olarak sıralanmış, ikincisi ise çalışmanın akademik seviyesine (Doktora-Yüksek Lisans) göre sıralanmıştır.

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLER (KONUSUNA GÖRE ALFABETİK SIRALANMIŞ)

Tezin Konusu	Tezin Adı	Hazırlayan	Yapıldığı Üniversite	Türü.
Açık Ocak İşletmeciliği	Açık Ocak İşletmeciliğinde Basamak Tasarımı	Sabri Afşar	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Akçaköy Barajı	Altıntaş Projesi Akçaköy Barajı'nın Mühendislik Jeolojisi	Osman Çakır	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.

Alünit Yatağı	Şaphane (**Kütahya**) Alünit Yatağının Jeolojisi ve Oluşumu	Ercan Hacıoğlu	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Anaokulu-Dil	**Kütahya** İl Merkezinde Anaokuluna Giden ve Gitmeyen 4-6 Yaşlar Arasındaki Çocukların Kullandıkları İfadelerin Sözdizimi Yönünden İncelenmesi	Servet Bal	Hacettepe Üniversitesi	Doktora
Arsenik-Kolemanit	Arsenikli Kolemanitin Flotasyonu(**Kütahya**-Emet).	Zafer Karagölge	Atatürk Üniversitesi	Doktora
Atık Değerlendirme	**Kütahya** Gümüşköy Tesis Atıklarından Gümüş ve Baritin Kazanılması	İbrahim Alp	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Atık Değerlendirme	**Kütahya**-Kümaş Manyezit Tesisi Artıklarının Değerlendirilmesi	Ahmet Ağırgöl	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Barit	**Kütahya** Gümüşköy-Aktepe Baritinin Flotasyonla Zenginleştirilmesi	Bahri Öteyaka	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Bektaşilik-Aile Yapısı	Türk Aile Yapısında Bektaşi Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşi Köyü	Hüseyin Tuğcu	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Belediye	Türkiye'de Belediyelerin Yönetim ve Örgüt Yapılarındaki Temel Sorunları İle **Kütahya** Belediyesi Uygulamalarındaki Duruma İlişkin Bir Yapı Modeli Önerisi	Belgin Pak	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Belediye	Belediyelerin Kaynak Sorunları: **Kütahya** Belediyesi Örneği	Gürcan Onat	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Bitümlü Şistler	Beypazarı, Seyitömer ve Himmetoğlu Bitümlü Şistlerinin Retortlanması	Özkan Murat Doğan	Gazi Üniversitesi	Doktora
Bitümlü Şistler	Seyitömer Bitümlü Şistinin Mineral Asit Ekstraksiyonu İle Zenginleştirilmesi	Rıdvan Gözoğul	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Biyografi	I.Dönem T.B.M.M.'Nde **Kütahya** Mebusu Besim Atalay Bey'in Faaliyetleri	Sadık Sarısaman	Atatürk Üniversitesi	Y.Lisan.
Çinileri-Pazarlama	**Kütahya** Çiniciliğinde Pazarlama Uygulamaları	Güler Yöntem	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Değirmenler	Bilyalı Değirmenlerde Kullanılan Yüzey Plakalarındaki Aşınma Parametrelerinin Belirlenmesi	Bekir Özgüven	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Emet	Emet İlçesinin Ekonomik Analiz Yönelimli Gelişim Stratejilerinin Saptanması	Adnan Çalışkan	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Erozyon-Çöğürler Havzası	Erozyon Kontrol Yapıları ve **Kütahya** Çöğürler Havzası	Zeki Türkyılmaz	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Karakuz Dağı (**Kütahya**) Florası	Yaşar Ceylan	Cumhuriyet Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Okluk Dağı (**Kütahya**) Florası	Erol Yakut	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Demirlik ve Kulaksız Dağları (**Kütahya**).	Ekrem Akçiçek	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Gümüş ve Yellice Dağları (**Kütahya**)	Hasan Akan	Dumlupınar	Y.Lisan.

	Florası		Üniversitesi	
Flotasyon-Atıklar	Manyezit Flotasyonu ve Flostasyonun KÜMAŞ Tesisi Artıklarına Uygulanması	Nil Çoruhlu	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Foto Analiz	Açık İşletmelerde Ateşleme İşlerinde Foto Analiz Yönetimiyle Parça Boyut Analizi (**Kütahya**-Tavşanlı-Tunçbilek)	Mustafa Zengin	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Gediz	Gediz İlçesinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Potansiyeli	Cumali Özenoğlu	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gübre- Vişne	Farklı Doz ve Derinlikte Uygulanan Potasyum Sülfat Gübresinin **Kütahya** Vişne Çeşidinin Soğuğa Dayanımına Etkisi Üzerinde Bir Araştırma	Demet Yiğit	Atatürk Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş	Gümüşköy (**Kütahya**) Düşük Tenörlü Gümüş Cevherinin Kolon Perkolasyon Liçi Yöntemiyle Değerlendirilmesi	Faik Akal	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş	**Kütahya** Etibank Güneş Madenindeki Cevherin Nemliliğinin Araştırılması ve Hammadde Stok Sahasının Optimizasyonu	Nizamettin Gezgin	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş Rezervi-Jeoistatistik	Gümüşköy (**Kütahya**) Gümüş Maden Yatağı Rezervinin Jeoistatistik Teknikle Hesaplanması	Ramazan Baltacı	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş- Tüf	**Kütahya** Gümüşköy Silisifiye Tüf Cevherinden Gümüşün Zenginleştirilme Olanaklarının Araştırılması	Kudret Tahsin Perek	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş; Jeoistatistik	Geostatistical Evaluation Of The Gümüşköy Silver Deposit (**Kütahya**-Turkey)	Aziz Musa Parlakyiğit	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Doktora
Gümüş-Altin	**Kütahya**-Gümüşköy Cevherlerinin Zenginleştirilmesi	Bülent Selim Kaçmaz	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş-Flotasyon-Barit	Recovery Of Barite From Gümüşköy Silver Ore	Kıyasettin Delice	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş-Jeoistatistik	Gümüşköy Gümüş Madeni Açık İşletme Basamak Tenör Verilerinin Jeoistatistiksel Yorumlanması(**Kütahya**-Gümüşköy)	Dilek Ercan	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Güneş Enerjisi-Doğalgaz	Güneş Enerjisi Sisteminin **Kütahya** Ilinde Uygulanması ve Doğal Gazın Kalorifer Kazanlarında Kullanılması Durumlarının Incelenmesi	Yavuz Kayapınar	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Hidrometalurjik Proses-Optimizasyon	Etibank-**Kütahya** Gümüşköy Madeninden Gümüş Üretimi Için Uygulanmakta Olan Hidrometalurjik Prosesin En Yüksek Verim ve Kapasiteye Ulaşması Bakımından Optimizasyonu	Halil Ersin	Dokuz Eylül Üniversitesi	Y.Lisan.
Hidrotermal Alterasyon	**Kütahya** Kuzeyindeki Hidrotermal Alterasyon ve Etkinlikleri	Gülbin Gürdal	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
İmar Planları-Yasal Sorunlar	İmar Planlarının Konut Alanlarında Uygulanmasında Ortaya Çıkan Yasal Sorunlar (**Kütahya** Örneği)	Nursel Kabak	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.

İşletmeler ve yetki	İşletmelerde Yetki ve Yetki Devrindeki Yetersizliklerin İşletme Başarısına Olumsuz Etkilerinin İncelenmesi (**Kütahya** Porselen Sanayii A.Ş. De Bir Uygulama)	Gürcan Papatya	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Jeotermal Enerji	**Kütahya** Yöresinde Mevcut Jeotermal Enerji Kaynaklarından Yararlanma Olanaklarının Araştırılması	İsmail Alsaç	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kadın Giysileri	**Kütahya** İli Kadın Giysilerinin Merkez ve Çevresindeki Farklılıkları	Fatma Kanat	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Kadın Giysileri	**Kütahya** Geleneksel Kadın Giysileri Üzerine Bir Araştırma	Fatma Koç	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kamu	Ülkemizde ve **Kütahya** İlinde Kamu Gelir ve Giderlerindeki Gelişmeler	Hayri Doğan	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kaplıca-Jeotermal Su	Abide (Gediz) Yöresi Kaplıcalarının Jeotermal Potansiyeli ve Sularının Özellikleri	Bekir Dişli	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Karayosunları	**Kütahya** Yöresi Karayosunlarının Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	Filiz Savaroğlu	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kavak Odunu	**Kütahya**-Grdiz-Yağmurlar Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Titrek Kavak (Populus Tremula L.) Odununun Fiziksel ve Mekanik Özellikleri Üzerine Araştırmalar	M.Nuri Öner	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kayalar	Küplü Dağı (Harmancık) Ofiyolit Kayalarının İncelenmesi ve Bu Kayalardaki Manyezit Oluşumunun Jenetik Etüdü	Halis Manav	İstanbul Teknik Üniversitesi	Doktora
Keramikler	Yeni Buluntular ışığında **Kütahya** Keramiklerinin Değerlendirilmesi (1979-1991 Yılları)	Faruk K. Şahin	Istanbul Üniversitesi	Doktora
Kiraz- Vişne-Aşılar	Napolyon ve Bing Kiraz Çeşitleriyle **Kütahya** Vişnesi Çeşidinin İç Mekafn Aşısıile Çoğaltılmasıüzerine Araştırmalar	Yakup Özkan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Y.Lisan.
Konut Sorunu	Türkiye'De Konut Sorunu ve Konut Sorununun Çözümünde Konut Kooperatifleri Yerel Yönetimler ve Toplu Konut Idaresi İşbirliği **Kütahya** Yeşilkent Toplu Konut Alanı Uygulaması	Nilüfer Albayrak	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Seyitömer Havzası Kömürlerinin Yıkanabilirlik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Otisca Prosesinin Uygulanabilirliğinin Araştırılması	Hüseyin Koca	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Tunçbilek Kömürlerinin Kendiliğinden Yanmaya Yatkınlıklarının Araştırılması	Tamer Soytürk	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Tavşanlı (**Kütahya**) Kömürlerinin Palinolojisi, Petrografisi ve Kimyası	Nurdan Yavuz	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Seyitömer Kömür Havzası'nın Jeolojisi ve Rezerv Hesabı	Hacı Ali Beder	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.

Kömür Havzası-Havalandırma	GLİ Ömerler Derin Sahalar Havalandırma Projesi	Önder Doyran	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Madenciliği	G.L.İ. Tunçbilek Yeraltı Ocağı Üretim Ayakları Randıman ve Maliyetlerinin Analizi	Günay Şenkal	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Ocakları İşçileri	**Kütahya**-Tunçbilek-Omerler Kömür Ocağında Çalışan İşçilerde Bazı Tümör Marker Düzeylerinin Değerlendirilmesi	Fatma Gündoğan	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Ocakları İşçileri	**Kütahya** Tunçbilek-Ömerler Ocağı'nda Çalışan İşçilerde Serum Lipid Parametreleri İle Karaciğer Fonksiyon Testlerinin Araştırılması	Vedat Çetin	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Körs-Akrabalık	**Kütahya**'nın Körs Köyü'nde Akrabalık Sistemi	L.Zeynep Bakkalbaşı	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Likenler	**Kütahya** Ilıca Yöresi Likenlerinin Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	Arzu Akbıyık	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Linyit-Kepçe	**Kütahya**-Seyitömer Linyit İşletmelerinde Kullanılan Kepçe Dişlerine Sert Dolgu Kaynağı Yapılarak Aşınmalarının İncelenmesi	Mustafa Aydın	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Maden Yatakları	**Kütahya**-Domaniç Porfiri Cu-No Yatağının Jeolojik Özellikleri ve Kökeni	Gürkan Bacak	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Maden Yatakları	Tavşanlı (Yaylacık) Ofiyolitindeki Manyezit Cevherlerinin Oluşumu ve Ekonomisi	Numan Elmas	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Madencilik	**Kütahya** 100.Yıl Gümüş Tesislerinin Kırma ve Eleme Ünitesinin İncelenerek Alternatif Akım Şemasının Oluşturulması	Kerim Bender	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Mermer	**Kütahya** Ili, Aslanapa Ilçesi, Gökdere Mevkiinde Bulunan Mermer Sahasının Süreksizlik Analizi ve Fiziko-Mekanik Etüdü	Süleyman Aydoğan	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Morfoloji-Ehrami Karaçam	Ehramı Karaçam (Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallsiana (Lamb) Holmboe Var.Pyramidata (Acat) Yaltırık, Stat.Nova)' Nın Dağal Yayılışı ve Ekolojik Özellikleri **(Kütahya).**	Ersin Yücel	Anadolu Üniversitesi	Doktora
Organize Sanayi Bölgesi	Sanayi Işletmeleri Için Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B`De Uygun Yatırım Konuları	Mehmet Tosun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Organize Sanayi Bölgeleri	Sanayi Işletmeleri için Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B`De Uygun Yatırım Konuları	Mehmet Tosun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Orman	Orman Fidanlıklarında Birim Üretim Maliyetlerinin Saptanması ve Eskişehir-**Kütahya** Fidanlıklarındaki Uygulaması	Zürriyet Demir	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.

Orman-Meşcereler	**Kütahya** Orman İşletmesi Altıntaş Şefliğindeki Değişik Meşcere Kuruluşları	Ceran Demir	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Oyalar	Tavşanlı Iğne Oyaları	Nursel Baykasoğlu	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Polis Teşkilatı	Klasik Örgüt Kuramı Açısından **Kütahya** Polis Örgütü'Nün Yapısı, Örgütsel Sorunları ve Çözüm Önerileri	Şahin Demirtaş	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Porselen Sektörü	Porselen Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Önemi ve **Kütahya** Ekonomisine Sağladığı Katkılar	S.Adil Aşcı	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Porsuk Çayı	Porsuk Çayında Gammarus (Amphipoda) Türlerinin Yaşam Olanaklarının Araştırılması	Davut Ümit Şirin	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Reklam Kampanyası	Reklam Faliyetleri Etkinliği ve **Kütahya** Ili Seramik ve Çini İşletmelerinde Bir Uygulama	Emine Öztekin	İnönü Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik Sanatı	18. Yy. **Kütahya** Seramikleri ve Sadberk Hanım Müzesi Örnekleri Üzerine Bir Araştırma/A Research On XVIII. Century Ceramics Of **Kütahya** And Samples Of Sadberk Hanım Museum	Müzehher Ayrık	Mimar Sinan Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik Sanayi	Türkiye-AB Gümrük Birliği'Nin Türk Sanayii ve **Kütahya** Seramik Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri	Ramazan Kılıç	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik-Çini	**Kütahya**'da Seramik ve Çini Üretiminin Incelenmesi; Üretim Sorunlarının Eğitimle Ilişkisi ve Geliştirme Olanakları	H.Yücel Gel	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Simav Grabeni	Simav Depresyonunun Fiziki Coğrafyası	Mustafa Özgün	Selçuk Üniversitesi	Y.Lisan.
Sit Alanı	**Kütahya**'da Pirler ve Germiyan Caddeleri Için Koruma ve Rehabilitasyon Projesi	Zühal Sönmezocak	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Söğüt Domaniç	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	Jülide Berkün	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Söğüt- Domaniç	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	Jülide Berkün	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Su	**Kütahya** Ili Pis Su Toplama Şebekesi Hidroloğu	Gökhan Ongun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Su Dağıtım Şebekeleri	**Kütahya** Ili Su Temini ve Şebeke Hidroliği	Ali Güner Pektaş	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Sular	Simav ve Emet Köylerinin Içme ve Kullanım Sularında Kolektör Yöntemi Ile Radyum Tayini	Jülide Türker	Ege Üniversitesi	Y.Lisan.
Şehir Coğrafyası	**Kütahya** Şehir Coğrafyası	Sema Bozbay	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Şeriyye Sicili	13 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkribe ve Değer. (1239-1240)	Hüseyin Erol	Kırıkkale Üniversitesi	Y.Lisan.
Tahkimat Tasarımı	T.K.İ. Kurumu G.L.İ. Müessesesi Ömerler İşletmesinde Kullanılan	Mehmet Demir	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lisan.

	Kayan Tahkimat Sisteminin Çalışma Performansının Etüdü ve Tasarımının Rasyonelleştirilmesi(**Kütahya**-Tavşanlı)			
Tarım İşletmeleri	**Kütahya** Merkez İlçede Bünyesinde Pazara Yönelik Süt Sığırcılığına Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlaması	Halil Fidan	Ankara Üniversitesi	Doktora
Tavşanlı	Tavşanlı Tarihî Kent Dokusu	Nilgün Çöl	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Ulaşım-Tramvay	**Kütahya** İli Kentiçi Ulaşım Planı İçinde Tramvay Uygulanabilirliğinin Araştırılması	A.Selami Özatağ	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Uşak Nahiyesi	**Kütahya** Tahrir Defterlerine Göre Uşak Nahiyesi	Mehtap Akgül	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Vakıflar	Vakıfların Yönetim ve Organizasyon Sorunları **Kütahya** Vakıflar Bölge Müdürlüğünde Bir Uygulama	Sezai Şenel	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Vişne Suyu	**Kütahya** Çeşidi Vişne Suyunun Kimyasal Tanı Değerlerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar	Osman Yıldız	Ankara Üniversitesi	Y.Lisan.
Ziraat	**Kütahya** Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı	Melek Karaca	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Ziyaret Adak	**Kütahya** Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri	Şeref Öz	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.

(TÜRÜNE GÖRE ALFABETİK SIRALANMIŞ):

Hazırlayan	Tezin Adı	Konusu	Yapıldığı Üniv.	Türü
Servet Bal	**Kütahya** İl Merkezinde Anaokuluna Giden ve Gitmeyen 4-6 Yaşlar Arasındaki Çocukların Kullandıkları İfadelerin Sözdizimi Yönünden İncelenmesi	**Anaokulu-Dil**	Hacettepe Ün.	**Doktora**
Aziz Musa Parlakyiğit	Geostatistical Evaluation Of The Gümüşköy Silver Deposit (**Kütahya**-Turkey)	**Gümüş; Jeoistatistik**	Orta Doğu Tek. Ün.	**Doktora**
Ersin Yücel	Ehrami Karaçam (Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallsiana (Lamb) Holmboe Var.Pyramidata (Acat) Yaltırık, Stat.Nova)' Nın Dağal Yayılışı ve Ekolojik Özellikleri **(Kütahya).**	**Morfoloji-Ehrami Karaçam**	Anadolu Ün.	**Doktora**
Faruk K. Şahin	Yeni Buluntular ışığında **Kütahya** ,Keramiklerinin Değerlendirilmesi (1979-1991 Yılları)	**Keramikler**	İstanbul Ün.	**Doktora**
Zafer Karagölge	Arsenikli Kolemanitin Flotasyonu(**Kütahya**-Emet)	**Arsenik-Kolemanit**	Atatürk Ün.	**Doktora**
Hüseyin Koca	Seyitömer Havzası Kömürlerinin Yıkanabilirlik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Otisca Prosesinin Uygulanabilirliğinin Araştırılması	**Kömür**	Osmangazi Ün.	**Doktora**

Halil Fidan	**Kütahya** Merkez İlçede Bünyesinde Pazara Yönelik Süt Sığırcılığına Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlaması	**Tarım İşletmeleri**	Ankara Ün.	**Doktora**
Özkan Murat Doğan	Beypazarı, Seyitömer ve Himmetoğlu Bitümlü Şistlerinin Retortlanması	**Bitümlü Şistler**	Gazi Ün.	**Doktora**
Halis Manav	Küplü Dağı (Harmancık) Ofiyolit Kayalarının İncelenmesi ve Bu Kayalardaki Manyezit Oluşumunun Jenetik Etüdü	**Kayalar**	İstanbul Tek. Ün.	**Doktora**
Bahri Öteyaka	**Kütahya** Gümüşköy-Aktepe Baritinin Flotasyonla Zenginleştirilmesi	**Barit**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Müzehher Ayrık	18. Yy. **Kütahya** Seramikleri ve Sadberk Hanım Müzesi Örnekleri Üzerine Bir Araştırma/A Research On XVIII. Century Ceramics Of **Kütahya** And Samples Of Sadberk Hanım Museum	**Seramik Sanatı**	Mimar Sinan Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Tosun	Sanayi İşletmeleri İçin Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B De Uygun Yatırım Konuları	**Organize Sanayi Bölgesi**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Sadık Sarısaman	I.Dönem T.B.M.M.'Nde **Kütahya** Mebusu Besim Atalay Bey'in Faaliyetleri	**Biyografi**	Atatürk Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Berkün	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	**Söğüt Domaniç**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Nursel Baykasoğlu	Tavşanlı İğne Oyaları	**Oyalar**	Gazi Ün.	**Y.Lis.**
Zürriyet Demir	Orman Fidanlıklarında Birim Üretim Maliyetlerinin Saptanması ve Eskişehir-**Kütahya** Fidanlıklarındaki Uygulaması	**Orman**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Sezai Şenel	Vakıfların Yönetim ve Organizasyon Sorunları **Kütahya** Vakıflar Bölge Müdürlüğünde Bir Uygulama	**Vakıflar**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Rıdvan Gözoğul	Seyitömer Bitümlü Şistinin Mineral Asit Ekstraksiyonu Ile Zenginleştirilmesi	**Bitümlü Şistler**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Mehtap Akgül	**Kütahya** Tahrir Defterlerine Göre Uşak Nahiyesi	**Uşak Nahiyesi**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Ramazan Baltacı	Gümüşköy (**Kütahya**) Gümüş Maden Yatağı Rezervinin Jeoistatistik Teknikle Hesaplanması	**Gümüş Rezervi-Jeoistatistik**	Hacettepe Ün.	**Y.Lis.**
Halil Ersin	Etibank-**Kütahya** Gümüşköy Madeninden Gümüş Üretimi İçin Uygulanmakta Olan Hidrometalurjik Prosesin En Yüksek Verim ve Kapasiteye Ulaşması Bakımından Optimizasyonu	**Hidrometalurjik Proses-Optimizasyon**	Dokuz Eylül Ün.	**Y.Lis.**
Belgin Pak	Türkiye'de Belediyelerin Yönetim ve Örgüt Yapılarındaki Temel Sorunları Ile **Kütahya** Belediyesi Uygulamalarındaki Duruma Ilişkin Bir Yapı Modeli Önerisi	**Belediye**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
H.Yücel Gel	**Kütahya**'da Seramik ve Çini Üretiminin İncelenmesi; Üretim Sorunlarının Eğitimle Ilişkisi ve Geliştirme Olanakları	**Seramik-Çini**	Gazi Ün.	**Y.Lis.**
Yavuz Kayapınar	Güneş Enerjisi Sisteminin **Kütahya** Ilinde Uygulanması ve Doğal Gazın Kalorifer Kazanlarında Kullanılması Durumlarının Incelenmesi	**Güneş Enerjisi-Doğalgaz**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**

Yakup Özkan	Napolyon ve Bing Kiraz Çeşitleriyle **Kütahya** Vişnesi Çeşidinin Iç Mekafn Aşısıile Çoğaltılmasıüzerine Araştırmalar	Kiraz- Vişne- Aşılar	Ondokuz Mayıs Ün.	Y.Lis.
Kıyasettin Delice	Recovery Of Barite From Gümüşköy Silver Ore	Gümüş-Flotasyon-Barit	Orta Doğu Tek. Ün.	Y.Lis.
Gürcan Papatya	İşletmelerde Yetki ve Yetki Devrindeki Yetersizliklerin İşletme Başarısına Olumsuz Etkilerinin Incelenmesi (**Kütahya** Porselen Sanayii A Ş. De Bir Uygulama)	İşletmeler ve Yetki	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Güler Yöntem	**Kütahya** Çiniciliğinde Pazarlama Uygulamaları	Çinileri-Pazarlama	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Gülbin Gürdal	**Kütahya** Kuzeyindeki Hidrotermal Alterasyon ve Etkinlikleri	Hidrotermal Alterasyon	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Nursel Kabak	İmar Planlarının Konut Alanlarında Uygulanmasında Ortaya Çıkan Yasal Sorunlar (**Kütahya** Örneği)	İmar Planları-Yasal Sorunlar	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Sema Bozbay	**Kütahya** Şehir Coğrafyası	Şehir Coğrafyası	İstanbul Ün.	Y.Lis.
Süleyman Aydoğan	**Kütahya** Ili, Aslanapa Ilçesi, Gökdere Mevkiinde Bulunan Mermer Sahasının Süreksizlik Analizi ve Fiziko-Mekanik Etüdü	Mermer	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Bülent Selim Kaçmaz	**Kütahya**-Gümüşköy Cevherlerinin Zenginleştirilmesi	Gümüş-Altın	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Nil Çoruhlu	Manyezit Flotasyonu ve Flostasyonun KÜMAŞ Tesisi Artıklarına Uygulanması	Flotasyon-Atıklar	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Nilgün Çöl	Tavşanlı Tarihî Kent Dokusu	Tavşanlı	İstanbul Ün.	Y.Lis.
Fatma Koç	**Kütahya** Geleneksel Kadın Giysileri Üzerine Bir Araştırma	Kadın Giysileri	Gazi Ün.	Y.Lis.
L.Zeynep Bakkalbaşı	**Kütahya**'nın Körs Köyü'nde Akrabalık Sistemi	Körs-Akrabalık	Hacettepe Ün.	Y.Lis.
Hüseyin Tuğcu	Türk Aile Yapısında Bektaşi Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşi Köyü	Bektaşilik-Aile Yapısı	Hacettepe Ün.	Y.Lis.
Yaşar Ceylan	Karakuz Dağı (**Kütahya**) Florası	Flora	Cumhuriyet Ün.	Y.Lis.
Osman Çakır	Altıntaş Projesi Akçaköy Barajı'nın Mühendislik Jeolojisi	Akçaköy Barajı	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Mustafa Zengin	Açık Işletmelerde Ateşleme Işlerinde Foto Analiz Yönetimiyle Parça Boyut Analizi (**Kütahya**-Tavşanlı-Tunçbilek)	Foto Analiz	Anadolu Ün.	Y.Lis.
İbrahim Alp	**Kütahya** Gümüşköy Tesis Atıklarından Gümüş ve Baritin Kazanılması	Atık Değerlendirme	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Tamer Soytürk	Tunçbilek Kömürlerinin Kendiliğinden Yanmaya Yatkınlıklarının Araştırılması	Kömür	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Arzu Akbıyık	**Kütahya** Ilıca Yöresi Likenlerinin Taksonomik ve Ekolojik Ozellikleri	Likenler	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Mustafa Özgün	Simav Depresyonunun Fiziki Coğrafyası	Simav Grabeni	Selçuk	Y.Lis.
Fatma Kanat	**Kütahya** Ili Kadın Giysilerinin Merkez ve Çevresindeki Farklılıkları	Kadın Giysileri	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.

Günay Şenkal	G.L.İ. Tunçbilek Yeraltı Ocağı Üretim Ayakları Randıman ve Maliyetl. Analizi	**Kömür Madenciliği**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Kerim Bender	**Kütahya** 100.Yıl Gümüş Tesislerinin Kırma ve Eleme Ünitesinin İncelenerek Alternatif Akım Şemasının Oluşturulması	**Madencilik**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Ahmet Ağırgöl	**Kütahya**-Kümaş Manyezit Tesisi Artıklarının Değerlendirilmesi	**Atık Değerlendirme**	Süleyman Demirel Ün.	**Y.Lis.**
Önder Doyran	GLİ Ömerler Derin Sahalar Havalandırma Projesi	**Kömür Havzası-Havalandırma**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Melek Karaca	**Kütahya** Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı	**Ziraat**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Ceran Demir	**Kütahya** Orman İşletmesi Altıntaş Şefliğindeki Değişik Meşcere Kuruluşları	**Orman-Meşcereler**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Osman Yıldız	**Kütahya** Çeşidi Vişne Suyunun Kimyasal Tanı Değerlerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar		Ankara Ün.	**Y.Lis.**
Demet Yiğit	Farklı Doz ve Derinlikte Uygulanan Potasyum Sülfat Gübresinin **Kütahya** Vişne Çeşidinin Soğuğa Dayanımına Etkisi Üzerinde Bir Araştırma	**Gübre- Vişne**	Atatürk Ün.	**Y.Lis.**
Dilek Ercan	Gümüşköy Gümüş Madeni Açık İşletme Basamak Tenör Verilerinin Jeoistatistiksel Yorumlanması(**Kütahya**-Gümüşköy)	**Gümüş-Jeoistatistik**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Bekir Özgüven	Bilyalı Değirmenlerde Kullanılan Yüzey 'Plakalarındaki Aşınma Parametrelerinin Belirlenmesi	**Değirmenler**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Nurdan Yavuz	Tavşanlı (**Kütahya**) Kömürlerinin Palinolojisi, Petrografisi ve Kimyası	**Kömür**	Orta Doğu Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Türker	Simav ve Emet Köylerinin İçme ve Kullanım Sularında Kolektör Yöntemi İle Radyum Tayini	**Sular**	Ege Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Berkün	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	**Söğüt- Domaniç**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
S.Adil Aşcı	Porselen Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Önemi ve **Kütahya** Ekonomisine Sağladığı Katkılar	**Porselen Sektörü**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Tosun	Sanayi İşletmeleri İçin Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B De Uygun Yatırım Konuları	**Organize Sanayi Bölgeleri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Ramazan Kılıç	Türkiye-AB Gümrük Birliği Nin Türk Sanayii ve **Kütahya** Seramik Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri	**Seramik Sanayi**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hayri Doğan	Ülkemizde ve **Kütahya** Ilinde Kamu Gelir ve Giderlerindeki Gelişmeler	**Kamu**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
İsmail Alsaç	**Kütahya** Yöresinde Mevcut Jeotermal Enerji Kaynaklarından Yararlanma Olanaklarının Araştırılması	**Jeotermal Enerji**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Erol Yakut	Okluk Dağı (**Kütahya**) Florası	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
A.Selami Özatağ	**'Kütahya** İli Kentiçi Ulaşım Planı İçinde Tramvay Uygulanabilirliğinin Araştırılması	**Ulaşım-Tramvay**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**

Ekrem Akçiçek	Demirlik ve Kulaksız Dağları (**Kütahya**).	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hasan Akan	Gümüş ve Yellice Dağları (**Kütahya**) Florası	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hüseyin Erol	13 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkribe ve Değerlendirilmesi (1239-1240)	**Şer'iyye Sicili**	Kırıkkale Ün.	**Y.Lis.**
Davut Ümit Şirin	Porsuk Çayında Gammarus (Amphipoda) Türlerinin Yaşam Olanaklarının Araştırılması	**Porsuk Çayı**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Gürkan Bacak	**Kütahya**-Domaniç Porfiri Cu-No Yatağının Jeolojik Özellikleri ve Kökeni	**Maden Yatakları**	Süleyman Demirel Ün.	**Y.Lis.**
Kudret Tahsin Perek	**Kütahya** Gümüşköy Silisifiye Tüf Cevherinden Gümüşün Zenginleştirilme Olanaklarının Araştırılması	**Gümüş- Tüf**	İstanbul Tek. Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Demir	T.K.İ. Kurumu G.L.İ. Müessesesi Ömerler İşletmesinde Kullanılan Kayan Tahkimat Sisteminin Çalışma Performansının Etüdü ve Tasarımının Rasyonelleştirilmesi(**Kütahya**-Tavşanlı)	**Tahkimat Tasarımı**	İstanbul Tek. Ün.	**Y.Lis.**
Numan Elmas	Tavşanlı (Yaylacık) Ofiyolitindeki Manyezit Cevherlerinin Oluşumu ve Ekonomisi	**Maden Yatakları**	İstanbul Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Zühal Sönmezocak	**Kütahya**'da Pirler ve Germiyan Caddeleri İçin Koruma ve Rehabilitasyon Projesi	**Sit Alanı**	Orta Doğu Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Fatma Gündoğan	**Kütahya**-Tunçbilek-Ömerler Kömür Ocağında Çalışan İşçilerde Bazı Tümör Marker Düzeylerinin Değerlendirilmesi	**Kömür Ocakları İşçileri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Vedat Çetin	'**Kütahya** Tunçbilek-Ömerler Ocağı'nda Çalışan İşçilerde Serum Lipid Parametreleri Ile Karaciğer Fonksiyon Testlerinin Araştırılması	**Kömür Ocakları İşçileri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Bekir Dişli	Abide (Gediz) Yöresi Kaplıcalarının Jeotermal Potansiyeli ve Sularının Özellikleri	**Kaplıca-Jeotermal Su**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
M.Nuri Öner	**Kütahya**-Grdiz-Yağmurlar Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Titrek Kavak (Populus Tremula L.) Odununun Fiziksel ve Mekanik Özellikleri Üzerine Araştırmalar	**Kavak Odunu**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Ali Güner Pektaş	**Kütahya** Ili Su Temini ve Şebeke Hidroliği	**Su Dağıtım Şebekeleri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Zeki Türkyılmaz	Erozyon Kontrol Yapıları ve **Kütahya** Çöğürler Havzası	**Erozyon-Çöğürler Havzası**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hacı Ali Beder	Seyitömer Kömür Havzası'nın Jeolojisi ve Rezerv Hesabı	**Kömür**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Gökhan Ongun	**Kütahya** Ili Pis Su Toplama Şebekesi Hıdrologu	**Su**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Faik Akal	Gümüşköy (**Kütahya**) Düşük Tenörlü Gümüş Cevherinin Kolon Perkolasyon Liçi Yöntemiyle Değerlendirilmesı	**Gümüş**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Mustafa	**Kütahya**-Seyitömer Linyit İşletmelerinde Kullanılan Kepçe Dişlerine Sert Dolgu	**Linyit-Kepçe**	Dumlupınar	**Y.Lis.**

Aydın	Kaynağı Yapılarak Aşınmalarının İncele		Ün.	
Nizamettin Gezgin	**Kütahya** Etibank Güneş Madenindeki Cevherin Nemliliğinin Araştırılması ve Hammadde Stok Sahasının Optimizasyonu	**Gümüş**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Cumali Özenoğlu	Gediz Ilçesinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Potansiyeli	**Gediz**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Gürcan Onat	Belediyelerin Kaynak Sorunları: **Kütahya** Belediyesi Örneği	**Belediye**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Adnan Çalışkan	Emet Ilçesinin Ekonomik Analiz Yönelimli Gelişim Stratejilerinin Saptanması	**Emet**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Şahin Demirtaş	Klasik Örgüt Kuramı Açısından **Kütahya** Polis Örgütü'Nün Yapısı, Örgütsel Sorunları ve Çözüm Önerileri	**Polis Teşkilatı**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Emine Öztekin	Reklam Faliyetleri Etkinliği ve **Kütahya** Ili Seramik ve Çini Işletmelerinde Bir Uygulama	**Reklam Kampanyası**	İnönü Ün	Y.Lis.
Şeref Öz	**Kütahya** Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri	**Ziyaret Adak**	Süleyman Demirel Ün.	Y.Lis.
Nilüfer Albayrak	Türkiye'De Konut Sorunu ve Konut Sorununun Çözümünde Konut Kooperatifleri Yerel Yönetimler ve Toplu Konut Idaresi Işbirliği **Kütahya** Yeşilkent Toplu Konut Alanı Uygulaması	**Konut Sorunu**	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Ercan Hacıoğlu	Şaphane (**Kütahya**) Alünit Yatağının Jeolojisi ve Oluşumu	**Alünit Yatağı**	Osmangazi Ün.	Y.Lis.
Filiz Savaroğlu	**Kütahya** Yöresi Karayosunlarının Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	**Karayosunları**	Osmangazi Ün.	Y.Lis.
Sabri Afşar	'Açık Ocak Işletmeciliğinde Basamak Tasarımı	**Açık Ocak Işletmeciliği**	Süleyman Demirel Ün.	Y.Lis.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

İŞLETMELERDE STRATEJİK KARARLARIN ALINMASINA İLİŞKİN BİLGİLERİN ELDE EDİLMESİNDE MAMUL HAYAT EĞRİSİ ANALİZLERİ

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN

ÖZET

İşletmelerin üretmiş olduğu mamullerinin satışlarına bağlı olarak bir hayat eğrisi vardır. Bu hayat eğrisinin analizi, gelecekteki stratejik seçenekleri için önemli bilgiler sağlamaktadır. Mamul hayat eğrisi analizi etkili bir şekilde uygulandığında stratejik kararların alınmasında büyük önem taşıyacaktır.

İşletmelerin üretmiş olduğu mamullerinin hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejikleri seçmek ve bunları uygulamaya koymak zorundadır. Stratejik yönetim muhasebesince sunulacak bilgiler, alınacak stratejik kararları etkileyerek mamul hayat dönemlerinin uzamasına ve mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır.

GİRİŞ

Mamul hayat süreci kavramı, işletmecilik literatüründe uzun zamandır kullanılmaktadır. Bu kavram, işletme mamullerinin ya da hizmetlerinin pazara sunulduktan itibaren pazardan çekilmesine kadar olan süre içersindeki satışlarının gelişimini ifade etmektedir. Mamul hayat sürecinin yararları üzerinde geçmişte çok tar-

tışmalar ve araştırmalar yapılmıştır. Ancak son 20-25 yıllık sürede yapılan araştırmalar ve edinilen deneyimlerle bu tekniğin özellikle stratejik yönetim açısından yararları üzerinde görüş birliğine varılmıştır.[1]

Mamullerinin hayat süreci çok kısa olabileceği gibi uzun da olabilir. Bu süreç içersinde mamul belirli aşamalardan geçer. Mamulün ve pazarın özelliklerine göre bu aşamaların sayısı ve uzunluğu değişmektedir. Bazı mamullerin hayat süreci iki aşamalı iken bazılarının altı aşamalı hayat sürecine sahip olduğunu görürüz. Ayrıca, her bir aşamanın sınırlarını da kesin olarak belirlemek mümkün olmamaktadır. Mamullerinin belirli mamul hayat dönemlerinden geçiş süreleri farklı olabilir. Bazı mamuller belirli hayat dönemlerini çok süratle geçerken bazıları da daha yavaş bir seyir izlemektedir.[2]

Mamul hayat dönemleriyle ilgili bu olumsuzlukları belirtmedeki amacımız; mamulün ve pazarın özelliklerini de gözönüne alarak her mamül ya da hizmet için ayrı bir mamül hayat eğrisi oluşturulması gerektiğine dikkat çekmektir.

1. Mamul Hayat Eğrisi

Mamul hayat süreci, işletme stratejilerinin seçilmesinde, çok kullanılan bir tekniktir.[3] Şekilde de görüldüğü gibi yatay eksende zaman dikey eksende satış miktarı ve kâr yer almaktadır. Zamana göre kâr ve satış hacimlerinin birleştirilmesinden mamul hayat eğrisi elde edilmektedir. Eğri daha sonra dört bölgeye bölünür. Bunlar da mamulün hayat evrelerini (dönemlerini) oluşturur.

Giriş (Tanıtma) Dönemi: Bu dönem mamulün ya da hizmetin ilk kez pazara girdiği dönemdir. Mamul pazarda tanınmaktadır. Satışlar yavaş bir hızla artmaktadır. Maliyetler yüksek olup, genellikle zarar sözkonusudur.

Büyüme (Gelişme): Bu dönem de mamule olan talep artmaya başlar ve satış gelirleri hızla çoğalır. Rakip işletmeler pazara girmeye başlarlar. Mamulü ilk defa pazara süren lider işletmelerin kârları daha fazla olur. Rekabet yoğun olarak devam ederken kârlar önce maksimum seviyeye çıkâr sonra düşme eğilimine geçer. Satışlar önceleri artarken daha sonra düşmeye başlar.

Gerileme (Düşüş) Dönemi: Bu dönemde satışlardaki düşme hızlanır. Yeni mamuller pazarda ilgi görürler. Az sayıda markaya bağlı olan müşterilerin mamulü satın almaya devam ettiği pazarda, kârlardaki düşme daha da hızlanır. Müşterilerin beğenileri ikame mallara yönelmiştir.[4]

Dış çevre faktörleri ile Pazar faktörlerinin dinamik yapı içerinde devamlı değişmesi, mamulün hayat sürecini etkilemektedir. İşletmelerin başarılı olabilmesi için değişen koşulları sürekli izlemesi, gerektiğinde kararların alınması ve kararlara uy-

[1] İsmet MUCUK, Pazarlama İlkeleri, 5. Baskı, Der Yayınları No: 39, İstanbul, 1991, s. 147.

[2] Philip KOTLER, "Phasing Out Weak Products", Strategic Management, Ed. Richard G. HAMERMESH. Harvard Business Review Executive Book Series, John Wiley and Sons, Inc., U.S.A., s. 375.

[3] Charles W. HOFER, "Toward a Contingency theory of Business Strategy", Academy of Management Journal, Vol. 18. December-1975, s. 798.

[4] MUCUK, s. 143; KOTLER, s. 375.

gun faaliyetlerin yürütülmesi son derece önemlidir. Değişen çevre koşullarının işletmeye sunduğu fırsatları değerlendirmek ve yarattığı tehlikeleri bertaraf etmek işletmenin amaçlarına ulaşmaları açısından şarttır.

2. Mamul Hayat Dönemlerinin Stratejik Analizleri

İşletmenin üretmiş olduğu mamulün hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejileri seçmek ve bunları uygulamaya koymak zorundadır.

İşletmelerin mamulün her hayat döneminde karşılaşacağı sorunlar ve seçeceği stratejiler genellikle birbirinden farklıdır. Bu nedenle, her mamul hayat dönemi ve bu dönemde ortaya çıkabilecek sorunlar ile seçilecek stratejileri ayrı ayrı inceleme yerinde olacaktır. Mamul hayat sürecinin aşamalarına göre mamulün izlediği stratejik yönelimler aşağıdaki şekilde görülmektedir.[5]

Mamul hayat süreci içerisinde alınacak doğru stratejik kararlar ve bu kararların uygulanması, herbir mamul hayat döneminin uzamasına, dolayısıyla mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır.[6] Stratejik kararların alınması da stratejik yönetim muhasebesi bilgilerinin kullanılmasını gerektirecektir.

A. Giriş Dönemi ve Stratejik Analizi

Mamul hayat sürecinin ilk dönemi (giriş), işletme açısından önemli yatırımların olduğu ve işletmeye nakit akışının negatif olduğu bir dönemdir. Araştırma geliştirme ile pazarlama araştırmalarına ilişkin harcamalara ihtiyaç duyulur. Mamul pazarda ilgi görmeye başladığı zaman sabit varlıklar, çalışma sermayesi ve pazarlama faaliyet ve harcamalarına daha fazla ağırlık vermek gerekir. İşletmeye önemli bir nakit girişi sağlanmadan önce bütün bu harcamaların yapılması gerekir. Pazara sunulan mamul ilgi görmezse, işletmenin yapmış olduğu harcamalara karşılık nakit girişi sağlanamaz. Bu nedenle bütün yeni mamullerin pazara sürülmesinde nispeten yüksek düzeyde işletme riski vardır. Bu yatırımı belirlemek için yapılan ilk finansal değerlemede bu risk dikkate alınmalıdır. İskonto edilmiş nakit akışı teknikleri, normal olarak böyle yeni mamul geliştirmeleri için kullanılmalıdır. Gelecekteki kârlar ve paranın zaman süreci içindeki göreceli etkisi hesaplamalara yansıtılabilir.

Mamulün pazara girişinde işletme açısından genellikle iki tür riskle karşılaşabilir. Birisi mamulün pazarda kabul görmesine, diğeri de uygulanacak stratejilerin belirlenmesine ilişkin risktir.

Pazara yeni sunulan mamulün kabul görmesi, mamulün niteliğine ve özelliklerine bağlı olmakla birlikte, faaliyette bulunacak pazarın ve dış çevrenin koşullarına bağlıdır. İşletme, içinde bulunduğu koşulları değerlendirerek belirlediği fiyat ve miktarda mamulü pazara sürer. Başlangıçta, mamulün pazarda müşteri tarafından kabul görmemesi riski de vardır. Bunun örnekleri çoktur.

---

[5] David HUSSEY, Corporate Planning: Theory and Practise, Pergamon Press, Exeter, 1979, s. 60.

[6] Patric Mc NAMEE, Management Accounting: Strategic Planning and Marketing, Butterworth an Heineman Lmd., Oxford, 1991, s. 44

İkinci belirsizlik, uygulanacak stratejilere ilişkindir. Yeni mamülün pazarda başarısını sağlayacak rekabet kuralları başlangıçta oluşmaz. Pazardaki rekabet kurallarına göre belirlenemeyen stratejilerin uygulanması işletme açısından risk yaratır. Bu koşullarda işletmeler, daha çok reklam ve mamul dağıtım faaliyetlerine ve harcamalarına ağırlık verebilir.[7] Yeni mamuller müşteriler tarafından kabul görürlerse, işletmeler harcamalarının karşılığını alabilirler. Aksi halde, işletmenin içinden çıkılmaz durumlarla karşılaşması kuvvetle muhtemeldir.

Stratejik yönetim muhasebesi bu aşamada çeşitli fiyatlama stratejilerinin belirlenmesine ve uygulamasına ilişkin bilgiler sağlar. İşletme mamul maliyeti üzerine yüksek bir kâr ekleyerek pazarın kaymağını almaya çalışabilceği gibi, düşük maliyet ve düşük fiyat uygulamalarıyla pazarın derinliğine girmeye çalışabilir. Bunun için maliyet ve kâr kompozisyonunu pazarın koşullarını da dikkate alarak doğru olarak belirlemek ve mamulün pazardaki gelişimine göre izlemek gerekir.

İşletme stratejilerinin, özellikle stratejilerin kritik başarı faktörlerinin finansal kontrol ölçüleri ile bağlantısını kurmaya çalışmak, stratejik yönetimin diğer süreçleri kadar mamulün tanıtma (giriş) dönemi açısından da oldukça önemlidir. Çünkü, özellikle yeni mamulün Pazara giriş döneminde, yatırımın kârlılığı gibi çok genel finansal kontrol yöntemlerinin kullanımı işletme açısından tamamıyle felaket olabilir. Stratejik açıdan kritik öneme sahip uzun vadeli yatırım yerine, yöneticileri kısa vadeli kârlara yöneltecek çabalar yanlış sonuçlar verecektir. Aynı zamanda, yatırım kârlılığı oranının kullanılması, yeni mamullere yapılacak yatırımları en aza indirerek yöneticileri, başarı oranını iyileştirmeye yönlendirebilecektir. Bu uzun vadeli verimlilik düşüncesine aykırı bir uygulamadır.[8]

Aynı zamanda, ilk yatırım kararı, projenin tahmini ekonomik süresine göre iskonto edilmiş nakit akım analizini kullanarak değerlendirilirken, bu analiz tekniğinin projenin finansal kontrolu için uygun olmadığı ileri sürülür. Gelecekteki nakit akışları önemli ölçüde değişkendir ve bu yüzden böyle bir teknik, düzenli bir kontrol ölçüsü olarak kullanılmamalıdır. Bununla birlikte bazıları iskonto edilmiş nakit akış tekniğinin gerektiğinde güncelleştirilerek kullanılabileceğini ileri sürerler. Güncelleştirilmiş finansal değerleme ilk yatırım kârarını gözden geçirmek için kullanılabilir. Ancak, finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılmamalıdır.[9]

Mamulün giriş evresiyle ilgili olarak yapılan yatırımlar ve bu evredeki faaliyetler fiziksel ölçüler kullanılarak kontrol edilebilir. Fiziksel ölçü, mamul gelişme evresine gelmeden yatırımlarda ulaşılması gereken temel karar noktasını gösterir. Proje (yatırım) herbirinin kendi ölçülebilir amacı olan birbirinden ayrı bölümlere ayrılmalıdır. Projenin bölümlere ayrılması, ihtiyaç duyulabilecek kaynakların belirlenebilmesi için tahmini toplam harcamaların da benzer şekilde analiz edilmesini sağlayacaktır. Temel karar noktalarına ulaşmak için gerçekleştirilen maliyetler, bütçelenmiş maliyetlerle karşılaştırılabilir. Gerçekleşmiş maliyetlerle planlanan maliyetlerin karşılaştırılması, bütün projenin tahmini maliyetlerini güncelleştirmede

[7] McNAMEE, s. 41.

[8] Gerald I. SUSMAN, "Product Life Cycle Management" Emerging Pratices in Cost Management, Ed. Barry J. BRINKER, Warren, Gorham and Lamont, Inc., Boston, 1990, s. 228.

[9] Keith WARD, Strategic Management Accounting, Butterworth, Heineman Lmd. Oxford, 1992 s. 246.

ve gelecekte yürütülecek benzer proje maliyetlerinin tahmininde yarar sağlayacaktır. Temel karar noktasına ulaşılmazsa, belirli sorunlara alternatif çözümler bulunmadıkça, projenin terkedilmesi gerekebilir.

Mamul için yapılan yatırımların (proje) değerlendirilmesinde, diğer proje yönetim tekniklerinden yararlanmak mümkündür. Özellikle, zaman unsurunun proje için kritik başarı faktörü olması durumunda bu tekniklerin tercih edilmesi gerekir. Kritik yol analizleri (CPA) ve proje değerlendirme ve gözden geçirme teknikleri (PERT), projenin toplam süresi açısından sınırlayıcı faktörlerin belirlenmesinde kullanılabilir. İşletmeler daha fazla kaynak kullanarak ve harcamaları hızlandırarak toplam proje süresini azaltabilirler. Ayrıca, bu teknikler, belirli noktalara ulaşıncaya kadar harcama yapılmayacak proje alanlarını da gösterir.[10]

B. Büyüme (Gelişme) Dönemi ve Stratejik Analizi

Büyüme aşamasında mamul pazarda kabul gördüğü için satışlar hızla artmaya başlar. Yeni işletmeler pazara girer. Pazarda taklit ya da ikame mallar yavaş yavaş yer alır. Maliyetler yüksektir. Özellikle satış harcamalarının yoğunluğu maliyet içinde önemli bir yer tutar. Ancak, satış miktarı arttıkça birim başına maliyetler düşmeye başlar (Ölçek ekonomisi ve deneyim eğrisi etkisi). Nakit girişlerinde artış görülür. Kârlar artar. Pazar payı ve büyüme oranı artmaktadır.

Bu aşamada, işletmenin uygulayabileceği stratejiler genellikle, Pazar payını ve kârları arttırmaya yöneliktir. Bu nedenle, maliyetleri azaltabilmek için üretimde etkinliği sağlamak, yeni pazarlar yaratmak, yeni dağıtım kanalları aramak, mamul kalitesini artırmaya çalışmak, mamullerde farklılaştırma ve çeşitlendirmeye gitmek, mamulün ve markanın tanıtılmasına çalışmak uygulanabilecek stratejilere örnektir.[11]

Büyüme aşamasında pazarlama stratejileri temel başarı anahtarları sayılabilir. Pazarlama harcamaları, farklı sınıflara ayrılmalıdır. Bir kısım harcamalar, mamulün müşterilere tanıtımı ve pazarın büyütülmesini sağlamak için yapılır. Bu harcamalar pazardaki bütün işletmelere yarar sağlar ve normal olarak pazardaki lider işletme tarafından yapılır. Pazarlama harcamalarının önemli bir yönü de işletmelerin büyüyen pazardaki kendi paylarını artırma çabalarıdır. Bu Pazar payını geliştirme harcamaları, bir pazarlama varlığı yarattığı için yatırım olarak sayılmalıdır. Bu varlığın finansal geri dönüşü, mamul olgunluk aşamasına geldiği zaman işletmenin artan nakit girişinden sağlanacaktır. Pazarlama varlığının finansal değerlemesi, iskonto edilmiş nakit akış analizlerini kullanılarak yapılmalıdır. Bu teknik, aynı zamanda, artan Pazar payına ulaşmak için kullanılan alternatif pazarlama stratejilerinin kıyaslanması için kullanılmalıdır.

Mamul talepleri arttıkça, harcamaların Pazar geliştirme dışındaki diğer amaçlar için yapılması gerekir. Harcamalardan bir kısmı önceden ulaşılan Pazar payını korumak için yapılmalıdır. Bu harcamalar yapılmazsa pazarlama varlığı yarat-

[10] John B. MINER; Vincent P. LUCHSINGER, Intoduction to Management, Charles E. Merril Publishing Company, Ohio, 1985, 526

[11] Melvin J. STANFORD, Management Policy, 2. Ed. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1983, s. 114; Zeyyat HATİPOĞLU, İşletmelerde Stratejik Yönetim, Temel Araştırma A. Ş. Yayınları No: 44, Met-Er Matbaası, İstanbul, 1986, s. 107; Ömer DİNÇER, **Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul, 1991, s.166.

mak için önceden yapılan harcamaları da değersiz kılar.[12] Aynı zamanda, artan talepleri karşılayabilmek ve ek kapasite yaratmak için sabit varlıklara önemli yatırımlar yapmak gerekir. Sabit varlıklarda artış çalışma sermayesine yatırım yapmak ihtiyacı duyurabilir. Fon talepleri hızla büyüyen işletmelerde önemli sıkıntılara neden olabilir. Muhasebe sistemi ilerde meydana gelebilecek muhtemel sorunlara dikkati çekmek zorundadır. Bunun için bugünkü ve gelecekteki finanslama yeteneklerini ve işletmenin sürdürülebileceği maksimum büyüme oranını gösteren bir finansal model geliştirilebilir. Finansal model, Pazar payını artırmak ya da Pazar payını korumak için ihtiyaç duyulan fonları karşılamayacağını gösterirse alternatif stratejilerin uygulanması gerekir.

Pazar payını arttırmak ve Pazar payını korumak için ihtiyaç duyulan pazarlama harcamalarını değerleme ayrı olarak sürdürülemez. Stratejik yönetim muhasebesi sistemi işletme dışından bilgiye ihtiyaç duyar. Büyüme aşamasında en önemli dış bilgi, pazarın büyüme oranı ve rakiplerin pazarlama faaliyetleridir. Pazar payını artırmak için en uygun stratejinin seçilmesine karar vermeden önce, işletme pazarlama stratejileri ve rakiplerin göreceli mamul konumu konusunda bilgiye ihtiyaç duyar.

Rakiplerin pazarlama harcamalarının göreceli düzeyleri ve harcamaların niteliği konusundaki bilgiler, büyüme aşaması için oldukça önemlidir. Aynı zamanda, mevcut kapasite kullanma düzeyi, işletme Pazar payını arttırma çabasına gireceği zaman, rakibin karşılık verip veremeyeceğini göstermesi açısından önemli bir bilgidir.

Bu aşamada stratejik yönetim muhasebesi, sürdürülebilir rekabet üstünlüğünün gelişimini, hem içe dönük ve hem de dışa dönük olarak gerçek ve potansiyel rekabet atılımları ile dikkatli bir şekilde izlemelidir.[13]

Yatırım kararları, iskonto edilmiş nakit akış tekniği kullanılarak yapılan finansal değerlendirmelere dayandırılacaktır. Finansal kontrol ölçüsü olarak iskonto edilmiş nakit akım yöntemi kullanılabilir. Daha önceki evrede bu yöntemin finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılmasının sakıncası belirtilmişti. Ancak, bu aşamada mamül başarılı olarak tanıtıldığı ve Pazar büyümeye başladığı için nakit akışları belirli doğrulukta tahmin edilebilir. Bu tahminler belirli süreler itibariyle gözden geçirilebilir ve güncelleştirilebilir. Temel finansal kontrol ölçüsü olarak iskonto edilmiş nakit akış analizlerini kullanmanın amacı, yöneticilere uzun vadeli faaliyetlerinin finansal etkisine dikkati çekmektir.[14]

Bununla beraber, göreceli Pazar payı ve toplam pazarın büyüme oranı da finansal kontrol ölçüsü olarak kullanılabilir. Bu faktörler düzenli olarak izlenip planlanan düzeylerle karşılaştırılır. Farklılık bulunduğu zaman farklılığın altında yatan nedenler analiz edilerek açıklanabilir.

Stratejik yönetim muhasebesi bilgi sisteminin önemli olan amacı, stratejilerdeki değişme ihtiyacına mümkün olduğu kadar erken, dikkati çekmektir. Bü-

[12] KOTLER, s. 378

[13] WARD, s. 255.

[14] Charles HONGREN, **Introduction to Management Accounting**, Forth Ed., Prentice Hall of India Private Lmd., New Delhi, 1980, s. 352.

yüme evresinde, azalan verimler kanunu düşüncesine uygun olarak pazarlama harcamalarının artması, Pazar payının da artmasına neden olur. Muhasebenin özellikle, Pazar payı ile pazarlama yatırımları arasındaki ilişkiyi en uygun düzeye getirme konusunda erken uyarı sistemi görevini görmekte olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu uyarıların toplam rekabet stratejisinin değişmesi açısından yapılmasının önemli bir değeri vardır. Muhasebe sistemi, pazarın büyüme oranını, Pazar büyüme oranının düşmeye başladığı zamanı da belirleyebilir. Böylece, mamulun olgunluk aşamasına ne zaman başlayacağım tahmin etme imkanı sağlanır.[15]

C. Olgunluk Dönemi ve Stratejik Analizi

Bu evre, mamulün en uzun hayat dönemidir ve önemli stratejik sorunlar bu evrede çıkar. Satışlar düşük hızla artmaya devam eder. Birim maliyet düşük olduğu için kârlar başlangıçta iyidir. Nakit girdileri iyi olduğu için nakit fazlalıkları oluşur.

Olgunluk evresi sürerken rakipler çoğalır ve rekabet yoğunlaşır. Fiyatlar düşmeye başlar ve maliyet düzeyine kadar inebilir. Mamul kalitesinde iyileştirmeler yapılabilir mamule yeni özellikler katılabilir ve yeni modeller geliştirilerek rakiplere nazaran üstünlük sağlamaya çalışılır. Yeni dağıtım kanalları aranır. Reklam kampanyalarına yoğunluk devam eder. Bütün bu koşullar kârların azalmasına neden olur.

Yine bu evrede büyük yatırımlara girişilmez, mevcut yatırımların korunmasına ve iyileştirilmesine çalışılmalıdır. İşletmenin varlıkları ve maliyetleri üzerinde kontrolün de yoğunlaştırılması gerekir.[16]

Rekabet ortamının yoğunlaştığı bu aşamada, özellikle rekabete ilişkin bilgilere önem verilmesi gerekir. İşletme aynı zamanda, kârları ve nakit girişlerini en üst düzeye çıkarabilmesine yönelik finansal bilgiye de ihtiyaç duyar. Kârların ve nakit girişlerinin olumlu olduğu bu dönemde süre ne kadar uzun olursa işletme açısından o kadar yararlı olur. İşletmeler bunun bilincindedirler. Bu nedenle, kârlılıklarını ve rekabet üstünlüklerini korumaya yönelik stratejik kararlar alıp uygularlar. Ayrıca, uygun finansal kontrol ölçülerinin kullanılması gerekir.

Bu evrede toplam pazarın büyüme hızı düşük olduğu için mevcut müşterilerin rakip işletmelere kaptırılmaması, maliyet etkinliği sağlayabilir. İşletme potansiyel müşterileri kendi yanına çekmek için yoğun harcamalar yaparken mevcut müşterilerini kaybetmesi, maliyetler açısından etkinsizlik sayılabilir. Stratejik yönetim muhasebesi, müşteri kârlılık analizleri (CAP) yapmak suretiyle işletmenin müşterilere olan maliyet-kârlılık ilişkilerini analiz ederek yönetime yararlı bilgiler sağlayabilmektedir. Müşteri kârlılık analizleri, işletmeye önemli ölçüde kâr sağlayan, sayıca az, fakat işletmece önemli olan müşterilerin hesapları üzerinde yapılır. İşletmeler bu müşterilerini koruyabildiği ve hatta yeni müşteriler katabildiği sürece kârlılığı artacaktır. Aksi halde, rakip işletmelerin stratejik planlarında potansiyel müşteri olarak görülen bu önemli müşterileri

---

[15] WARD, s. 256.

[16] McNAMEE, s. 42-43; DİNÇER, s. 166-167; HATİPOĞLU, s. 107; STANFORD, s. 114.

kaybetme ve dolayısıyla kârlarda düşme ihtimali vardır.[17] Sözkonusu müşterilerinin kazanılmasına yönelik harcamalar yapılabilir. Müşterilerin kazanılamayacağı anlaşıldığı takdirde, müşteri hizmet maliyetlerinin azaltılmasına ya da müşteriye tanınan avantajların (örneği, fiyat indirimleri gibi.) kaldırılmasına çalışılır.

Olgunluk evresindeki temel stratejik eylem, mümkün olduğu kadar en yüksek kârı elde etmeye çalışmaktır. Bu nedenle, işletmenin finansal başarısını kontrol etmek için kâr ölçüsünü kullanmak daha uygun olur. Diğer yatırım kârlılığı oranı, bu evrede kullanılabilir. Ancak, bu yöntemin kısa dönem muhasebe ölçüsü olduğu da unutulmamalıdır. İşletme, oldukça uzun bir süreyi kapsayan olgunluk evresinde finansal kârı en üst düzeye çıkârmaya çalışır. Bu yüzden, işletme, yatırım kârlılığı oranı yanında bazı kontrol ölçülerine ihtiyaç duyar. Bunlardan birisi, göreceli Pazar payı ölçüsüdür. Bu ölçü finansal olarak ifade edilebildikleri oranda uygun bir kontrol ölçüsü olarak kullanılabilir. Pazar payındaki olumsuz değişmeler olduğunda, bunun nedenleri araştırılır. Finansal analizler bu değişmelerin ve alternatif stratejik eylemlerin finansal etkilerini belirler. Değişmelere karşı alınacak strajik önlemlere işaret eder.

Diğer bir kontrol ölçüsü, kârlılık oranlarıdır. İşletmenin kârlılığı değişik açılardan incelenir. Kârlar, satışların artışından ya da yatırımların azalmasından da kaynaklanabilir. Yatırımların azalması kısa dönmede yatırım kârlılığı oranının yüksek çıkmasına neden olur. Ancak, uzun dönemli nakit girişi bozulabilir. Kâr oranları ile nakit akış düzeyleri birlikte analiz edilerek finansal kontrol süreci sürdürülebilir.[18]

Stratejik uygulamaların başarısını ölçebilmek için finansal kontrol ölçülerinin birlikte kullanılması gerekir. Bir ölçüye bağlı olarak analiz yapmak yöneticileri yanıltabilir.

D. Gerileme (Düşüş) Dönemi ve Stratejik Analizi

Bu evrede, satışlar ve kârlar azalmaya başlar. Pazar payında ve verimlilikte düşüş vardır. Mallara olan talep bazen tamamıyla kaybolabilir. Müşteriler pazardaki diğer güçlü rakiplere yönelmiştir. Maliyetlerin satış gelirleri içindeki oranı yüksektir. Nakit fazlalıkları erimeye başlar.[19]

Bu evrede işletmeler, bazı stratejik önlemler alabilirler bunlar aşağıda verilmiştir.

- ✓ Mamulu gözden geçirerek hayatta kalma süresini uzatmaya çalışmak
- ✓ Mamul çeşitleri incelenerek koşullara göre bir mamul üzerinde yoğunlaşmak ve diğer mamulleri terketmek,

[17] WARD, s. 271-272.
[18] WARD s. 273.
[19] McNAMEE, s. 43. DİNÇER, 167; HATİPOĞLU, s. 107.

- ✓ Pazar koşulları incelenerek, bir pazarda yada pazarın küçük bölümünde yaşamaya çalışmak,
- ✓ Ürün özelliklerini, dağıtım kanallarını ve fiyatları değiştirmek,
- ✓ En önemlisi, sürekli olarak başarı ve kârlılığı, nakit akışlarını Pazar paylarını kontrol etmek ve değerlendirmek,
- ✓ Yatırımları en aza indirmek mümkün olan en yüksek düzeyde tassarruf önlemlerini almak,
- ✓ Nakit girişlerini artırmak için her türlü önleme başvurmak alınacak stratejik önlemlere örnek gösterilebilir.[20]

Bu evrede nakit girişlerine ilişkin bilgiler temel kritik faktör sayılır. Nakit akışları dış çevredeki değişmelerden önemli ölçüde etkilenir. Stratejik yönetim muhasebesi sistemi, yaşama savaşı veren mamul üzerindeki dış etkileri belirlemeye çalışmalıdır. Mamulün olgunluk evresinden düşme evresine geçiş nedenleri saptanabilir. İşletme mevcut müşterilerinin yolunu tercih ederek ek yatırım ve tanıtma harcamalarına yönelmesi, mamulün pazarda ilgi görmemesi halinde, düşüş dönemini hızlandıracaktır.

Diğer önemli bir konu, işletmenin pazardan çıkış aşamasında, mamulün üretiminde ve pazarlanmasında kullanılan varlıkların gerçekleşebilir değerinin belirlenmesiyle ilgilidir.[21]

Stratejik yönetim muhasebesi sistemi, bu evrede, mamulün pazardaki düşüş süresini belirlemeye çalışır. Mamulün düşüş oranı yavaş seyrediyorsa, işletme nakit girişlerini artıracak ve nakit çıkışlarını düşürecek önlemleri alarak yaşamaya çalışır. Mamulün düşüş oranı çok hızlı bir şekilde iniyorsa, bu kez, pazardan çıkılacak en uygun zamanın belirlenmesi gerekir.

Düşme evresinde nakit akış analizleri en uygun finansal kontrol yöntemidir. Yeni yatırımların yapılmadığı bu dönemde, genellikle nakit akışlarının işletmenin sağlayacağı kârdan daha fazla olması beklenir. Fazlalık, daha önce ki dönemlerde yapılan sabit varlık yatırımlarının amortismanından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda sabit varlıklar azalmasına rağmen az da olsa mamul üretimi ve satışı sürecektir. Düşen satışlar, daha düşük çalışma sermayesine ihtiyaç duyurur. Böylece nakit fazlalığı ortaya çıkar. Aynı mamule yatırım ihtiyacının duyulmadığını bir aşamada ortaya çıkan nakit fazlalığı, kısa vadeli nakit giriş sağlama düşüncesiyle yöneticilerin satışlar üzerinde yoğunlaşmalarını teşvik eder.[22]

Yöneticiler bu nakit fazlalıklarını başka yatırım alanlarına yönelebilecekleri gibi, ortaklara temettü olarak geri ödeyebilirler.

---

[20] STANFORD, s. 114; McNAMEE, s. 44; HATİPOĞLU, s. 108.
[21] SUSMAN, s. 229.
[22] WARD, S. 279-280.

SONUÇ

Klasik yönetim faaliyetlerinin planlamasına ve kontorolüne yardımcı olan bugünkü yönetim muhasebesi, stratejik yönetime yararlı olacak bilgileri sağlayamamaktadır. Çünkü, değişimin yönetimi olan stratejik yönetim işletme işlevlerinde de yine aynı yönelimle bir takım değişiklikleri gerektirir. Fırsat ve tehlikelerin analizine kısacası çevrenin analizine ve bu analiz sonucundaki tespitler yönelimli çalışmak, klasik işletme işlevleriyle mümkün olamayacağından, yönetim muhasebesi de yetersiz kalacaktır. Stratejik yönetim muhasebesi işletme üzerinde önemli etkilere sahip çevre faktörlerindeki uzun vadeli muhtemel değişimlerini finansal açıdan izlemeye ve değerlendirmeye ve değişme endeksli çözümlerin üretimi için bilgi üreten bir konudur. Stratejik yönetim muhasebesi, bu işlevlerine; ekonomik, teknolojik, sosyal, siyasal (yasal düzenlemeler) değişmelerin işletme üzerindeki finansal etkilerini, rakiplerin maliyet yapı ve eğilimlerini ve ayrıca, işletme kaynaklarının; pazarın gelişimine kârşılık verebilme yeteneğine ilişkin bilgileri toplayarak, analiz ederek ve raporlayarak realize eder.

Stratejik yönetim muhasebesi uzun vadeli stratejik planların hazırlanmasına yönelik stratejik kârarlara ilişkin bilgiler sağlar, planlara uygun alternatif bütçelerin ve programların oluşturulmasına yardımcı olur. Stratejik planlarla, gerçekleşen başarının karşılaştırılmasını yaparak, amaçlara ne ölçü ulaşıldığını belirler, ya da ulaşılmamasının nedenlerini araştırır ve üst yönetime bilgi verir. Bir anlamda stratejik kontrol için gerekli bilgileri ve değerlendirme kriterlerini üretir.

Stratejik kararlara ilişkin muhasebe bilgilerinin elde edilmesinde kullanılan tekniklerin birisi de Mamul Hayat Eğrisidir. İşletmelerin üretmiş olduğu mamulün hayat dönemleri içerisinde yakaladığı fırsatları değerlendirebilmek ve karşılaştığı tehlikelerden kurtulabilmek için uygun stratejileri seçmek ve bunları uygulamak zorundadır.

Mamul hayat süreci içerisinde alınacak doğru stratejik kararlar ve bu kararların uygulanması herbiri mamul hayat döneminin uzamasına, dolaysıyla mamul hayat eğrisinin değişmesine neden olacaktır. Stratejik kararların alınması da stratejik yönetim muhasebesi bilgilerinin kullanılmasını gerektirecektir.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

ÖRGÜTLERDE ÇATIŞMA VE ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ

Doç. Dr. Bülent TOKAT

I. GİRİŞ

Çatışma konusunda bu güne dek pek çok araştırma yapılmış, pek çok düşünce dile getirilmiştir. Çatışma, insanoğlunun varoluşundan bugüne kadar karşılaştığı gerek bireysel, gerek bireyler arası gerekse gruplar arası sorunlardan biri olan uyumsuzluk belirtisi bir olaydır.

Konunun ilgi çeken yönü, yalnızca merak uyandıran bir konu olmasından öte örgüt ve örgüt üyeleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin tarih boyunca hissedilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu konuya yaklaşımlar zamanın ve toplumsal ortamın çatışma kavramını algılayışına göre biçimlenmiş, ilgili tanımlar bu yaklaşımlara göre yapılmıştır.

Çalışma ortamında meydana gelen çeşitli düzeylerdeki çatışmalar ve bunların yönetimi yöneticilerin zaman ve enerjilerini önemli ölçüde alan konulardan birini oluşturur. Kişiler arası farklılıkları, amaçlardaki farklılıkları, amaçlara ulaştıracak yollar konusundaki farklılıklar, değer yargılarındaki farklılıklar, algılama farklılıkları, sorunları tanımlamadaki farklılıkları örgütün amaçlarını gerçekleştirecek şekilde birleştirecek ve yönetecek olan kişidir. Bütün bu farklılıklar örgütlerde çatışmaya neden olmaktadır.

II. ÇATIŞMANIN TANIMI VE ÖNEMİ

A. ÇATIŞMANIN TANIMI

Çatışmanın kesin bir tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü çatışmaların çok değişik ortamlarda ve düzeylerde ortaya çıkması ve ortaya çıkış şeklinin de çok çeşitli olmasındandır.

Çatışma sadece insanlara özgü bir olay değildir. Tüm canlılar yaşamlarını devam ettirebilmek için sürekli olarak çevreleri ile mücadele etmek ve yeri geldiğinde çatışmak zorundadır. Bir canlı organizma yaşamsal nitelikte bir ihtiyacını tatmin etmek istediği zaman, bir engelle karşılaştığında sıkıntı ve bunun doğurduğu gerginlik ve bozulma olayı meydana gelmektedir. İnsanlar bakımından da çatışma gerek fizyolojik ve gerekse de sosyo-psikolojik ihtiyaçlarının tatminine engel olan sıkıntıların meydana getirdiği gerginlik halleridir[1].

Çatışma, aynı ya da karşıt olan eşdeğer iki durumdan birini seçmek zorunda kalan bireyde görülen kararsızlık, uyuşmazlıktır. Zorlanma, engellenme gibi, çatışmada gerek bireyin kendi içinde gerekse örgüt ortamı içinde kurduğu dengeyi bozan bireyi yeniden dengelinime zorlayan olumsuz anlamlı bir kavramdır[2]. Dolayısıyla çatışma çift yönlü bir engellenme olarak düşünülebilir ve genellikle "karşıt isteklerin arasındaki aykırılık durumu" olarak tanımlanan bir duygusal gerilimi belirler.

Çatışma çok değişik ortam ve düzeylerde ortaya çıkmakla birlikte, genel anlamıyla çatışma "bir seçeneği tercih etmede bireyin ya da bir grubun güçlükle karşılaşması ve bunun sonucu olarak karar verme mekanizmalarında bozulma diye tanımlanabilir[3].

Çatışma terimi, zaman zaman ilgili yayınlarda aşağıdaki hususları belirtmek için kullanılmıştır.

• Çatışmalı davranışlar, yaratıcı ön koşullar: Örneğin kaynakların kıtlığı, politika farklılıkları vb.

• İlgili bireylerin duygusal durumları; gerginlik, huzursuzluk, düşmanlık, endişe v.b.

• Bireylerin kavrayış düzeyi; çelişkili "çatışma" durumları kavrama ya da fark etme yetenekleri gibi.

• Çatışmacı davranışları; pasif dirençten, açık saldırganlığa kadar değişen uyumsuz davranışlar.

Bu hususlarda (durum, tutum, bilgi ya da davranış) hangisinin gerçekten çatışma olduğu hakkında karar verme girişimleri muhtemelen boş çabalarla sonuçlanacaktır. Her biri çatışma silsilelerinin gelişmesinde ilgili aşamalar oluşturabilecekleri için, sorun, bu alternatif kavramlar tanımlar arasında seçim yapmak değil, fakat birbiri ile ilişkilerini belirleyebilmektedir[4].

Bireysel ve genel yaklaşımla tanımlamaya çalıştığımız çatışmaya, örgütler açısından baktığımızda; iki ya da daha fazla kişi ya da grup arasındaki çeşitli kay-

[1] Erol EREN, **Yönetim ve Organizasyonu**, İ.Ü: İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, s. 429.

[2] F.Alexander MAGOUN, **Cooperation and Coonflict In Industryy, Harper and Brotheers**, Publisher, New York, 1960, s. 73.

[3] Halil CAN, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayınları, Ankara, 1992, s. 287.

[4] Louis R. PONDY, Çev.: Bilal ÖZGÜVEN, "Örgütsele Uyuşmazlık Kavramlar ve Modeller", **AKADEMİ**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi dergisi, C.II., s. 1 Temmuz 1973, s. 362.

naklardan doğan anlaşmazlık olarak tanımlayabiliriz.[5] Bir başka görüşe göre; bir örgütte çatışma, bireyler ve gruplarının birlikte çatışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına ya da karışmasına neden olan olaylar olarak tanımlanılabilir.[6]

Çatışmanın farklı anlamlarına rağmen tanımların çoğunda birkaç ortak nokta bulunabilir. Çatışma, çatışmayla karşı karşıya olan taraflar tarafından algılanmalıdır. Çatışmanın olup olmadığı bir algılama konusudur. Eğer hiç kimse bir çatışmanın farkında değilse, genellikle bir çatışmanın olmadığına karar verilir. Buna karşın, başka bir biçimde çatışma yaratıcı olarak tanımlanabilecek bir çok durum grup üyeleri çatışmayı algılamadıkları için çatışma ortaya çıkarmaz. Dolayısıyla bir çatışmanın olması için çatışma algılanmalıdır. Çatışma tanımlarındaki diğer bir ortak nokta ise, muhalefet, zıtlık, engelleme ve çıkarlarıyla amaçları uyumsuz görünen iki ya da daha fazla tarafın bulduğu varsayımıdır. Kaynaklar, örneğin para, iş, prestij, güç sınırsız değildir. Bunların azlığı önleme davranışını özendirir. Dolayısıyla iki taraf rekabet içindedir. Taraflardan biri diğerinin amacına ulaşma yollarını önlerse bir çatışma durumu ortaya çıkar.

B. ÇATIŞMANIN ÖNEMİ

Örgüt ve yönetim konularında yapılan çalışmalar sonunda, örgütler daha işlevsel bir yapıya ve çağdaş bir yönetim anlayışına kavuşmuşlardır. Ancak bu, örgütlerin hiçbir sorunla karşılaşmadan, uyum içinde işlediği anlamına gelmez. Ne kadar ussal bir yapı ve yönetim uygulaması olursa olsun, örgütlerde gözlenen bazı sorunların, genellikle örgütsel yapı ve işleyişten kaynaklandığı örgüt ve yönetim bilimcileri tarafından paylaşılan bir görüştür. Çatışma örgütlerde sık karşılaşılan ve birlikte yaşanılan sorunlardan birisidir. Dolayısıyla örgütte çatışma kaçınılmazdır.

Çatışmanın önemini ayrıntılı olarak belirtmek için çatışmanın örgütlere sağlayacağı olumlu ve olumsuz sonuçların ortaya konulması gerekir. Çatışmanın örgütlere sağlayacağı olumlu sonuçlar şunlardır.[7]

- Çatışma sonucunda taraflar kendi haklılıklarını kanıtlamak amacıyla tüm yaratıcılıklarını ortaya koyacaklar, orijinal ve iyi fikirler ortaya çıkaracak ve bunlardan örgüt yönetimi de yararlanma olanağı bulabilecektir.

- Sadece bireysel yaratıcılık değil, aynı zamanda , yeni yaklaşımlar için araştırma yapma eğilimleri artacak ve yeni yaklaşımları destekleyecek bulgular elde edilebilecektir.

- Uzun süredir sürüncemede kalan ve bir türlü çözüme kavuşturulmamış örgütsel ve bireysel sonuçlar incelenip ve çözüm için enerji ve dikkat bu sorunlar üzerine çekilerek sonuç elde edilebilecek ve gerilim azalacaktır.

---

[5] Tamer KOÇEL, **İşletme Yöneticiliği, Yönetici Geliştirme, Organizasyon ve Davranış**, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1982, s. 328.

[6] EREN, **A.g.e.**, s. 429.

[7] EREN, **A.g.e.**, s. 492-430.

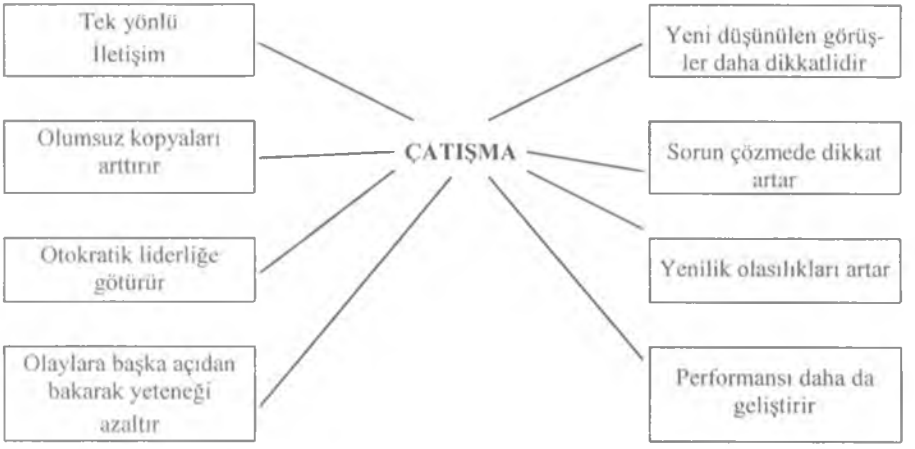
• Tarafsız kalmaya özen gösteren ve görüş bildirmeye yanaşmayan bireylerin, sorunların çözümünde düşünce ve fikirlerini açıklamaya zorlanması sağlanacaktır.

• Örgütsel etkinliği ve verimliliği uzun süredir olumsuz ölçüde etkileyen veya tehdit eden birçok sorunlar su yüzüne çıkacak, tansiyon, ilgi ve çözüm ölçüsü bir araya gelerek güdülemeyi arttıracaktır. Böylece sıkıntı hallerinden kurtulmanın bireyleri harekete geçirici bir güç veya dürtü olması gerçekleşecektir.

• Çatışan bireyler veya taraflar çatışma ile kendi bilgi, yetenek ve kapasitelerini değerleme şanslarına da sahip olabilecekleridir. Bu değerlendirme sonucu eksik yanlarını saptama ve bunları gidermek için gerekli önlemleri alma fırsatlarına da kavuşacaklardır.

• Çatışma işbirliği için bir denge ve kararlılık kaynağı olabilir. Çatışma grubu aynı eksenler üzerinde bölünmüyor ise bir grup içindeki çatışmaların çoğunluğu dayanışmayı, işbirliğini arttırır. Bu yolla küçük çıkar çatışmaları özendirip, sistemi giderek düzeltmek ve böylece örgütte gizli düşmanlıkların birikmesini önlemek mümkün olacaktır.[8]

• Örgütün kaynaklarının daha dengeli dağılımına yol açabilir. Bilgi akışının hızlanmasına yardım edebilir, örgüt içindeki yetki dağılımının dengelenmesini sağlayabilir. Örgüte yeni amaçlar kazandırabilir, eski amaçları çağdaştırabilir. Çatışma örgütte yenileşmenin en önemli kaynağı can alıcı öğesidir.[9]

Çatışmanın potensiyel yarar ve sakıncaları bir kaynakta[10] şöyle belirtilmiştir.

[8] Lewis COSER, **The Function of Social Conflict,** Glence III, Free Press, 1956, s. 156, s. 159.
[9] İ. Ethem BAŞARAN, **Yönetimde İnsan İlişkileri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1992, s. 266.
[10] Robert BAREN, **Behovior In Organization All and Becon Inc.,** Massachusetts, 1986, s. 383.

III. ÇATIŞMANIN NEDENLERİ

Çatışma nedenleri çeşitli şekillerde gruplanabilir.[11] Çatışma ile ilgili nedenlerden bir kaçı aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir.

A- ÇATIŞMAYA NEDEN OLAN BİREYSEL DAVRANIŞ ETKENLERİ

a. İnsanların kişilik farklılıkları

İşletmelerde çalışanlar değişik çevrelerden geldiklerinden çeşitli özellikleri taşıyan kişilerdir. Kişilik farklılığı her zaman görülebilen bir çatışma şekli olarak kendini gösterir. Kişiler örgütlere girerken değişik arzu ve gereksinimlerini karşılamaya çalışırken örgütün gereklerini ve isteklerini de yerine getirmeye çalışırlar. Kişilerin amaçları ve istekleri örgüt amaçları ve örgütte çalışan diğer kişilerin gereksinimleri ile ters düşebilir.[12] Özellikle deneysel araştırmalar, ileri ölçüde "otoriterlik" "doğmatiklik" ve "düşük özdeğer" gibi özelliklerini çatışma kaynağı olduğunu göstermektedir.[13] Bunun dışında değer yargıları kişiler arası ve örgüt içi çatışmalara neden olabilir. Astlar yumuşak denetimi benimserken üstler sıkı denetim modelini isteyebilir. İşletme yönetiminin değer yargıları ile sendikaların değerleri çok farklı olabilir.[14]

b. Rol Doygunluğu ve Statü Farklılıkları

Örgüt üyelerinin rol gereklerine ilişkin doyumsuzluklarının bir çatışma kaynağı olabileceğini gösteren güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda belli konumda bulunan bireyin kendini algılama biçiminin, performansını önemli ölçüde etkileyebileceğini ve bireyle aynı birimde ve diğer birimlerde çalışan bireyler arasında çatışmaya neden olabileceğini göstermektedir. Bireyin kendisini algılama biçimi ile, hizmet süresi yaş, eğitim ve maaş gibi statü boyutları açısından, bulunduğu konumun düzeyi arasında fark olduğu zaman, çatışmanın meydana geldiği gözlenmiştir.[15]

c. Toplumsal Etkileşim

Toplumsal etkileşimin çatışma nedeni olabileceği konusunda yapılan araştırma sonuçları, herhangi bir genelleme yapmaya olanak vermemektedir. Yapılan bir araştırmada biçimsel olmayan ilişkilerin oranı ile çatışma arasında olumlu bir ilişki

---

[11] Bu gruplamalardan bir görüşte 1. Örgüt içi bağımlılıkların meydana getirdiği çatışmalar A) Sınırlı Kaynaklara karşılıklı bağımlılıklar. B) Faaliyetlerin zamanlamasında iç bağımlılıklar C) Örgütsel görevlerde ve sorumluluklarda karışıklıklar 2. Amaçlarda ortaya çıkan farklılıkların doğurduğu çatışmalar A) Sınırlı kaynaklara bağlılık B) Rekabetçi Ödüllendirme Sistemleri C) Bireysel amaçlardaki farklılıklar D) Örgütsel Amaçların subjektif çalıştırılması 3. Algılama farklılıklarının ortaya çıkardığı çatışmalar

[12] İnan Özalp, "Örgütlerde Çatışma". **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VIII, S.1, Haziran 1989, s. 83.

[13] Mustafa AYDIN, **Örgütlerde Çatışma**, Bus-yay Matbaası, Ankara, 1984, s. 28.

[14] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 83.

[15] AYDIN, **A.g.m.**, s. 28.

gösterirken, bir başka, araştırma, toplumsal ilişkilerin sıklığı ile, çatışma arasında olumsuz bir ilişki bulunduğunu göstermiştir.[16]

Yukarıdaki nedenlere bağlı olarak, bireylerin kendilerini algılama biçimi ile, bulundukları konuların örgütsel önemi ya da statüsü arasındaki uyumsuzluğun, sürekli bir çatışma nedeni olabileceği ileri sürülebilir. Bireyin kendisini, genellikle, bulunduğu konumdan daha yüksek ve önemli bir konumda bulunabilecek bir yetenekte görme eğilimi, başka bir değişle, algılanan statü ile bulunulan statü arasındaki fark çatışmaya neden olmaktadır.

B. ÇATIŞMAYA NEDEN OLAN ETKENLER

a- İşbölümü ve Farklılaşma

İşbölümü toplu bir çabayı gerektiren bir işin, çeşitli bireyler tarafından yürütülebilecek bir biçimde, ussal olarak, kendi öğelerine ayrılması olarak ifade edilebilir. İşbölümünün doğal bir sonucu olarak oluşan birimler ya da sistemler işlevleri gereği, kendi özel normlarını, değer yargılarının, psikolojik yönlenmelerini ve davranış biçimlerini, değer yargılarının geliştirmesi, bu alt sistemlerin ayrımlaşmalarına neden olur. Alt sistemler arasındaki çatışmalar bu ayrımlaşmalardan kaynaklanır.[17]

Farklılaşma kendi başına çatışmaya neden olmayabilir. Fakat, farklı grupların üyeleri arasındaki etkileşim, üyelerin kendi durumlarını, diğer üyelerin durumları ile karşılaştırmalarına fırsat ve olanak sağlar, bu da çatışmaya neden olabilir.[18]

b- Örgütlerdeki Değişim ve Yeni Uzmanlıklar

Örgütlerde bireyler gibi günlük etkinlikleri sırasında büyüklü küçüklü birçok değişim örneklerini yaşarlar. Örgütlerin değişmesi kimi zaman içi yapılarından kimi zaman da dış çevrelerinden ötürü gerekli olabilir. Çevreden gelebilecek değişim başlatıcı koşullar, örgütün ilişki içinde olduğu girdi kaynakları (hammadde, enerji, teknoloji, insan, bilgi ve para gibi) ve çıktılarından (üretilen mal ve hizmet, fikir ve bilgiler, yarışma gibi) ortaya çıkabilir. Böyle bir değişimi gerektiren durum ortaya çıktığında örgütün değişen duruma uyması gerekeceğinden, iç yapısından da değişmeler olacaktır.[19] Tüm bu değişimler çatışma yaratıcı ortamları oluşturacaktır.

Örgütlerde bilinen yeni uzmanlık görevleri de örgüt içi ilişkilerde çatışmalara neden olmaktadır. Yeni uzmanlıklar, her şeyden önce eski yönetimleri ve uzmanlıkları tehdit eder. Başka bir değişle eski uzmanlar işlevlerini yitirme kaygısıyla tedirgin olurlar. İstenmedik yeni işlevsel boyutların belirmesi de eski uzmanlar için rahatsızlık nedeni olmaktadır. İleri ölçüde uzmanlaşma herkese bir görev verilmesine yol açarak yüksek ve düşük statü işgörenini birbiriyle karşılıklı

[16] **A.g.m.**, s. 29.
[17] **A.g.m.**, s. 11.
[18] **A.g.m.**, s. 12.
[19] D.E.HUSSEY, **How to Manage Organizational Change**. Koğan Page Limited, London, 1995, a. 11-12.

bağımlı ilişkiler içine sokmakta ve yüksek statü işgörenin statü beklentilerini zedelemektedir.[20]

IV. ÇATIŞMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

Çatışma konusunda bugüne dek pek çok araştırma yapılmış, pek çok düşünce dile getirilmiştir. Konunun bu denli ilgi çekmesinin nedeni, yalnızca merak uyandıran bir konu olmasından öte örgüt ve üyeleri üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin tarih boyunca hissedilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu konuda yaklaşımlar zamanın ve toplumsal ortamın çatışma kavramını algılayışına göre biçimlenmiş, ilgili tanımlar bu yaklaşımlara göre yapılmıştır.[21]

A. KLASİK (GELENEKSEL) ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Örgütün biçimsel yapısını inceleyen ve bu yapıyı ayrıntılı bir biçimde ortaya koyanlar klasik (geleneksel) örgüt kuramcıları olmuştur. Kişilerin belli sınırlar içinde ussal hareket ettikleri varsayımı sonucunda klasik örgüt kuramcıları, iyi bir planlama ve görev dağılımı ile kimin nerede, hangi işi, nasıl yapacağını ve kime karşı sorumlu olacağının açıklıkla belirlenmesi sonucunda örgütlerin en ussal bir şekilde çalışacaklarına inanmış bulunuyordu. Bu kuramcılara göre ücret, yükselme ve emeklilik gibi konularda yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenip uzun dönemli bir açıklamaya kavuşturulmuş olması işgörenlerin verimli ve huzurlu çalışmalar için yeterlidir.[22] Klasik görüşte olanlar çatışmanın yıkıcı olduğunu ve yok edilmesi gerektiğini savunmuştur.[23] Böyle bir görüş örgütün yapısal özelliklerini ve örgütsel gerçekleri dikkate almamaktadır.

B. NEO-KLASİK ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Klasik örgüt kuramcılarının aksine iş'ten çok işçiye yöneltilen amaçlar benimsenmiştir. Örgütsel etkinliğin işbirliği, yardımlaşma ve grup öğesine önem vermekle artacağı varsayılmaktadır. Neo-Klasik kuramcılar çatışmayı doğal kabul etmiş ve bu konuda çözüm yöntemleri önermişlerdir. Çatışmanın karmaşık örgütlerin doğaları gereği olduğuna inanmış ve doğal karşılamışlardır. Bu görüş, bütün çatışmaların yıkıcı olmadığını, grup çatışmalarının toplumsal işlevleri bulunduğunu kabul eder. Bu görüşü paylaşan çatışmanın örgütteki bireyleri ve gruplar arası ayrımlaşmadan kaynaklandığı, çatışmanın ortadan kaldırılmasının bireyler ve gruplar arasındaki bu ayrımın yok edilmesi anlamına geleceğini, bunun da örgütsel ortamdan ayrılmasının olanaksız olduğu ileri sürülmektedir.[24]

---

[20] AYDIN, **A.g.e.**, s. 16.

[21] Aydan ÜNVEREN, "Çatışma Yönetimi", **Dünya Gazetesi**, 13 Eylül 1983, s. 7.

[22] Bu Konuda daha geniş için bilgi bkz. İnal Cem AŞKUN, **Organizasyon Teorileri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi yayını, Eskişehir, 1972; Atilla BARANSEL, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, C. 1. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979. Ceyhan ALDEMİR, **Örgütler ve Yönetimi**, Göksu Üniversitesi Kitapevi, İzmir, 1985

[23] AYDIN, **A.g.e.**, s. 31.

[24] AYDIN, **A.g.e.**, s. 31.

Bu yönüyle neo-klasik örgüt kuramcılarının görüşleri, klasik örgüt kuramcılarının görüşlerine oranla, ortamı gereği, gerçeği kabullenmesi nedeniyle daha akılcı ve gerçekçidir.

C- MODERN ÖRGÜT KURAMI VE ÇATIŞMA

Klasik kuramcıların örgütü; ancak biçimsel çatısıyla, neo-klasik kuramcıların ise insan davranışları açısından ele alınıp incelenmelerine karşın, modern kuramcılar örgütü, o örgütün üyesi bireyleri, grupları ve örgütün bütün birimlerini, amaçları, davranışları ve örgütü tümüyle bir sistem olarak görmüş ve incelemiştir. Bu düşünce tarzına göre örgüt bir sosyal sistemdir ve örgüt içindeki bölüm ve fonksiyonlar ayrı öğeler değil, birbirini devamlı etkileyen olgulardır. Her hareket bütün örgütte bir takım tepkilere neden olur[25]. Bu görüşü savunanlar çatışmanın olumlu yönlerini vurgulayarak desteklemiş, çözümlemenin yanı sıra çatışmanın uyarılmasına da yer vermişlerdir. Bu kuramı savunanlar çatışmanın yararları açısından önemini bilmeleri, açıkça çatışmayı desteklemeleri, çatışma yönetimini, onu gidermeye çalışacak kadar güdülemenin gerekli olduğunu savunmaları ve çatışma yönetimini yöneticilerin en büyük sorumluluğu saymaları bakımından neo-klasik görüştekilerle ayrılırlar[26].

V. ÇATIŞMA TÜRLERİ

Örgütlerdeki çatışmaları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür.

A- AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİRMEYE KATKISI AÇISINDAN

a- Fonksiyonel Çatışma

Örgütün amaçlarını gerçekleştirmesine katkıda bulunan çatışmalardır. Bu tür çatışmalar örgütün çeşitli kısımlarındaki sorunlarla işaret edebilir. Dolayısıyla bu sorunlara yöneticilerin dikkatini çekmesini sağlar. Ayrıca örgüte canlılık kazandıracak yeniliklerin ve değişimlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırır[27]

b- Fonksiyonel Olmayan Çatışma

İşletmeyi amaçlarına ulaşmaktan uzaklaştıran, amaçları gerçekleştirmeye katkıda bulunmayan çatışmalardır. Klasik ve neo-klasik yaklaşımlar bütün çatışmaları fonksiyonel olmayan çatışmalar olarak ele almışlardır. Bu görüşlere göre çatışmanın varlığı biçimsel örgüt yapısının yetersizliğine işarettir. Modern yaklaşıma göre de çatışmalar fonksiyonel olmayabilir. Ancak her türlü çatışmayı fonksiyonel olmayan çatışma olarak nitelemek mümkün değildir[28]

---

[25] Güngör, ONAL, **İşletme Organizasyon ve Yönetimi** Akademi Kitabevi yayını, Bursa, 1983, s. 73.

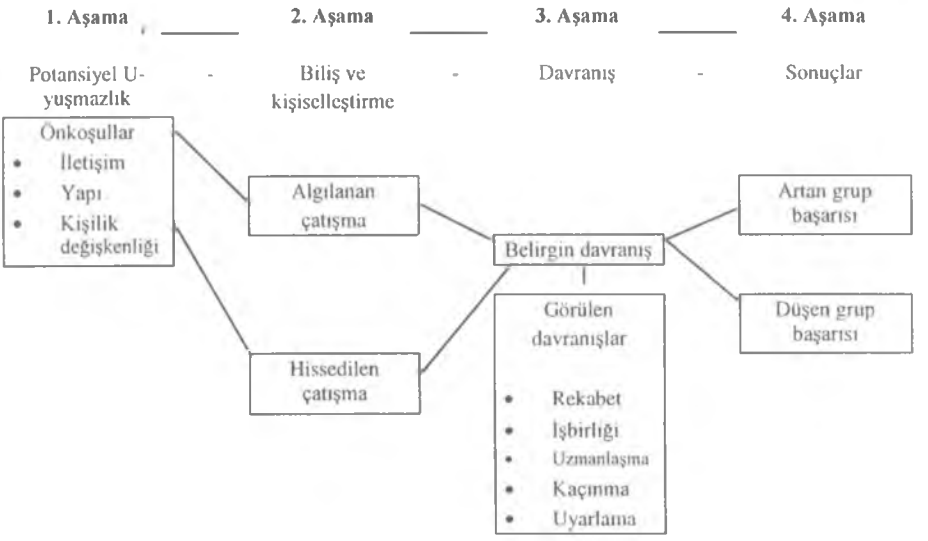
[26] Murat BARKAN, "Bir Yönetsel İletişim Aracı olarak Çatışma ve Yönetimi", **KURGU** Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, Kasım 1991, s. 24.

[27] KOÇEL, **A.g.e.**, s. 330-334.

[28] **A.g.e.**, s. 330.; ÖZALP, **A.g.m.**, 100.

B- ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKİLLERİNE GÖRE ÇATIŞMALAR

Buna göre çatışmalar potansiyel çatışma, algılanan çatışma, hissedilen çatışma ve açık çatışma şeklinde olabilir[29]. Bu süreci aşağıdaki şekilde gösterebiliriz[30].

a- Potansiyel Çatışma

Potansiyel çatışma adı verilen ilk aşamada çatışma doğuracak nedenlerin varlığı söz konusudur. Bunlar doğrudan çatışmaya yönelik olmayabilir ama çatışmanın varlığı için gereklidir. Örneğin iletişim, yapı ve kişilik değişkenleri neden olabilir. İletişim nedenleri, anlama güçlükleri, yanlış anlama ve gürültü gibi nedenlerdir. Yapısal değişkenler, büyüklük uzmanlaşma derecesi, yetki alanlarının belirgin durumu önderlik tarzı, ödül sistemleri, karşılıklı bağımlılık derecesi ve kişilerin amaç uyuşmazlıkları gibi nedenlerdir. Kişilik değişkenleri ise bireylerin değer sistemlerinde yatmaktadır. Örneğin, otoriter, doğmatik kişilerin potansiyel çalışmaya daha yatkın olduğunu göstermiştir[31].

b- Algılanan Çatışma

Çatışmanın 2. Aşaması potansiyel nedenlerin anlaşılması ve benimsenmesi anlamında olan biliş ve kişiselleştirme yani algılaması ile ilgilidir.

Algılanan çatışma, çatışmaya konu olan tarafların oyları ve durumu algılama tarzları ile ilgilidir. Bazen çatışmanın sadece algılama farklılıkları nedeniyle ortaya çıkması da muhtemeldir[32].

---

[29] KOÇEL, **A.g.e.,** s. 330-331.

[30] CAN, **A.g.e.,** s. 292; Louis R. PONDY (Çev: Bilal ÖZGÜVEN), "Örgütsel Uyuşmazlık Kavramlar ve Madoller" içinde: İnal Cem AŞKUN, **Yönetim Seçme Yazıları**, Kütahya yönetim Bilimleri Fakültesi yayını (Teksir) 1980, s. 365.

[31] CAN, **A.g.e.,** s. 292.

[32] **A.g.e.,** s. 292. KOÇEL, **A.g.e.,** s. 331, ÖZALP, **A.g.e.,** s. 100.

c- Hissedilen Çatışma

Çatışmanın 3. Aşaması davranış aşamasıdır. Algılamalar hislere dönüşmektedir. Hissedilen çatışma, çatışma halindeki tarafların olay ve olaylar konusundaki hislerini ifade etmektedir. Taraflar kızgın, öfkeli, kırgın, endişeli, patlamaya hazır olabilir. Bu davranışlar rekabet, işbirliği, uzlaşma, kaçınma ve uyarlanma biçiminde ortaya çıkar[33].

d- Açık Çatışma

Bu aşama çatışmanın sonuçları ile ilgilidir. Örneğin açık tartışma karşılıklı tartışma, birbirine ağır dil ve sözler kullanma, belirli bilgi ve verileri karşı tarafa gönderme hatta fiziki kuvvet kullanma şeklinde ortaya çıkabilir. Sonucunda ya grup başarısını arttırıcı (işlevsel) ya da düşürücü nitelikte olabilir[34].

B- ÖRGÜT İÇİNDEKİ YERLERİNE GÖRE ÇATIŞMA

Bu çatışma türü, çatışmaların organizasyon içindeki yerleri ile ilgilidir. Bunlar dikey çatışma, yatay çatışma ve sosyal çatışma[35] şeklinde olabilir.

a- Dikey Çatışma

Örgüt içerisinde yönetenleri ile yönetilenler arasındaki, üstlerle astlar arasındaki çatışmadır. Örneğin örgütsel hiyerarşi içerisinde üstün yakın arkadaşı olan ast ile arasında çıkan anlaşmazlık bir çatışma kaynağı olabilecektir. Ayrıca bir üstün yetki alanının genişletmek istemesi, astın, birden çok üste sorunlu olması, üstlerin astlarına karşı uzmanlık ve benimseme güçlerinden çok yasal güçlerini kullanmak istemeleri bir çatışma nedeni olabilir. Bireylerin örgüt içerisindeki oynadıkları rolde çatışma yaratabilir. Bu konu ileride ele alınacaktır.

c- Sosyal Çatışma

Örgüt dışında olan çatışmaların örgütsel ilişkilere yansımasıdır.

D- ÇATIŞMAYA BİREYSEL VE BİREYLER ARASI DÜZEYDE ORTAYA ÇIKABİLİR.

a- Bireysel Çatışma

Kişinin hangi işi yapmasının daha yararlı olacağını belirlememesi ve belirsizliklerin olduğu durumlarda işin gereklerinin, diğer işlerin gerekleriyle çe-

[33] CAN, **A.g.e.**, s. 292; KOÇEL, **A.g.e.**, s. 331, ÖZALP, **A.g.e.**, s. 100.
[34] CAN, **A.g.e.**, s. 292; KOÇEL, **A.g.e.**, s. 331, ÖZALP, **A.g.e.**, s. 100.
[35] KORKMAZ, **A.g.m.**, s. 79.

liştiğinde ortaya çıkar. Kişiden yapabileceğinden çok daha fazlasının istenmesi de çatışma yaratabilir[36]. Genelde üç çatışma durumu üzerinde durulmaktadır[37]

i- Yanaşma-Yanaşma Çatışması

Bireyin birden fazla elde etmek istediği amaçlardan birini seçmek zorunda kaldığı durumdur. Örneğin hanımların alış-veriş sırasında beğendikleri arasında seçme yapma ve karar verme zorlukları.

ii- Kaçınma-Kaçınma Çatışması

Bireyin iki ya da daha çok sayıda olumsuz değeri olan objeden birini seçmek zorunda kaldığı çatışma durumudur. "Yağmurdan kaçarken doluya tutulma" "denize düşen yılana sarılır" gibi atasözleri bu tür çatışmalara örnektir.

ii- Yanaşma-Kaçınma Çatışması

Bireyin bir amaç objesinin hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle karşı karşıya kaldığında içine girdiği durumdur. Örneğin yemek yemeyi çok seven birinin aynı zamanda kilo almaktan çekinmesi.

b- Bireyler arası Çatışma

İki ya da daha fazla bireyin çeşitli konularda anlaşmazlığa düşmesidir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi bireylerin amaçlarının, izledikleri yöntemlerin sahip oldukları bilgi, veriler ve değer yargılarının farklı olmasıdır. Genellikle örgütün yapısına ait özelliklerden, bozuk iletişimden ve kişilik özelliklerinden kaynaklanır. İki türde ele alınabilir. Birincisi politika, planlama ve uygulama farklılığı gibi, işle ilgili konulardaki fikir ayrılıkları; diğeri ise öfke, güvensizlik, korku, dargınlık gibi olumsuzluk hislerden oluşan duygusal çatışmalardır. Bunun yanısıra bireylerin örgüt içinde oynadıkları rol de çatışmanın kaynağı olabilir. Aynı anda gönderilen iki rolün, birine uymanın diğerini güçleştirecek biçimde ortaya çıkması şeklinde tanımlanabilir. Rol çatışmasını dört türde incelemek mümkündür[38].

i. Göndericideki Rol Çatışması

Belirli bir kişiden gelen, birbiri ile çelişkili beklentilerden doğar. Bir yöneticinin astına normal yollarla elde edemeyeceği bir gereci elde etmesini söylerken, kuralları çiğnememesi yolunda uyarılarda bulunması gibi.

ii. Göndericilerarası Rol Çatışması

İki farklı kişinin belirli bir kişiden birbirine zıt taleplerde bulunmaları durumunda ortaya çıkar. Kalite kontrol yöneticisi üretimi sınırlandırarak kalitesinin arttı-

[36] KORKMAZ, A.g.m., s. 79.
[37] ÖZALP, A.g.m., s. 91-92.
[38] ÜNVEREN, A.g.m., s. 7.

rılmasını isterken üretim bölümü yöneticisinin üretim kapasitesinin maksimize edilmesini beklemesi gibi.

iii. Kişi Rol Çatışması

Örgütsel taleplerin, kişinin kendi değerlerine ters düşmesi durumunda ortaya çıkar. Rol gereksinmeleri, rol alıcının değer, tutum ve bekleyişlerini çiğnemektedir.

iv. Rollerarası Çatışma

Bir rol için gönderilen bekleyişleri, başka bir rol için gönderilen bekleyişlerle çalıştığı durumda ortaya çıkar. Örgütsel hiyerarşi içinde, üstü durumunda olduğu kişi aynı zamanda yakın arkadaşı olduğunda ortaya çıkabilecek, üst-arkadaş rolleri arasındaki çatışma gibi.

c- Birey-Örgüt Çatışması

Örgütlerde en çok üzerinde durulan çatışma türlerinden biridir. Modern endüstrideki işlerin aşırı uzmanlaşması ve bölünmesi sonucunda; çalışanlar yeteneklerini kullanamaz, yaptıkları iş ile örgütsel bütün arasındaki ilişkiyi göremez olmuşlardır. Gereksinimleri engellenen kişi, işten soğumakta, kendisini tehdit ve baskı altında hissetmekte ve yönetimin amaçlarına zıt amaçları olan gruplara katılmaktadır. Çatışmayı uyandıran bir başka neden de kişinin bağımsızlık ararken aynı zamanda destek ve bağımlılığa da gereksinim duyması ve sanayi örgüt yapısının bu tür çatışmayı arttırıcı nitelikte olmasıdır.

d- Gruplararası Çatışma

Komuta ve kurmay, sendika ve yönetim, bir yöneticiye bağlı formal ve enformal grupların çatışması bu gruba girer. İletişim sorunları, örgütsel yapı ve bireysel etmenler gruplar arası çatışmalara neden olabilir. Eğitim farklılıkları bilgi yetersizliği ve seçici algılama sonucu çeşitli iletişim sorunları doğar, iki birimin görevlerini yapabilmek için bilgi, hizmet ve diğer konularda birbirine bağımlı olmaları iş birliğini teşvik ettiği gibi çatışmaya yol açabilir. Örneğin iş taleplerinde artış olduğunda, büyük bir siparişi müşteriye teslim edebilmek için satış bölümü, üretim bölümüne baskı yaptığında çatışma gelişebilir. Genellikle dengeli bir bağımlılık iş birliğini geliştirebildiği halde taraflardan birinin diğerine daha bağımlı olduğu durumlar çatışmaya neden olur. Kıt kaynaklarda bu kaynakları bölüşen gruplar arasında çatışmaya yol açar. Kaynakların sabit olduğu durumlarda, bir grubun kaynak kazancı, diğerinin kaybına neden oluyorsa, çatışma daha da şiddetlenir.

Bölümler, doğal olarak örgüt içinde güçlü ve yetkili olmak isterler. Bir bölümün diğerine göre güçlü olması ve güçlenmesinin diğerinin zayıflamasına neden olması çatışmayı arttırır.

VI. ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ

Çatışma yönetimi dendiğinde, ilk olarak yalnızca çatışmayı çözümleme yöntemleri akla gelir. Oysa çatışmanın olumlu etkilerinin kabul edilmesi durumunda, çözümleme yöntemlerinin yanı sıra, çatışmayı uyarma yöntemleri de söz konusudur[39]

A- ÇATIŞMALARIN ANALİZİNDE İZLENECEK YOLLAR

Çatışmaların çözümünde birden fazla yöntem uygulanmaktadır. Ancak hangi çatışmada hangi yöntemin uygulanacağı söz konusu çatışmanın iyi bir şekilde analiz edilmesini gerektirecektir. Çatışmanın yapısının ayrıntılı olarak analizinde aşağıdaki yöntem uygulanabilir[40].

- Çatışmanın nedeni olan anlaşmazlığın ortaya çıkış nedeni nedir?

- Anlaşmazlığın kapsamına giren kişiler ve gruplar kimlerdir ve çatışma nasıl bir gelişme göstermiştir?

- Anlaşmazlığı başlatan ve sürdüren görünürde olmayan gizli nedenler nelerdir?

- Anlaşmazlığın çözümü için tarafların takındıkları tutumlar nasıldır?

- Anlaşmazlığın büyümesi söz konusu ise, buna ne gibi hususlar neden olmuştur?

- Olası çözüm sonucunda hangi tarafın ne tür bir çıkar ve güç kaybı olabilecektir?

- Birden fazla çözüm var mıdır? Anlaşmayı kökünden çözmeden geçici çözümlerle durum kurtarılabilir mi?

- Örgüt dışı bir uzman veya tarafların hakem olarak kabul edebilecekleri örgüt içinde sayılan, sevilen bir kişinin anlaşmazlığın giderilmesinde aktif rol oynaması mümkün müdür?

- Taraflar belirli bir süre sonra dışarıdan müdahale etmeksizin kendi aralarında kabul edemeyecekleri çözüm yolları bulabilirler mi?

- Örgüt, çözümün uygulanabileceği bir ortama sahip midir? Örgütsel koşullar hangi çözüm yöntemleri için uygundur?

- Çözümün etkinliği nasıl ve kim tarafından ne zaman denetlenecektir?

---

[39] **A.g.m.**, s. 7.

[40] EREN, **A.g.e.**, s. 437-438.

B- BİREYSEL ÇATIŞMANIN YÖNETİMİ (ÇÖZÜM YOLLARI)

Bilinçsiz ve yarı bilinçli yöntemlerle çatışmayı yönetme, ruhsal sağlık açısından yararlı değildir. Öyleyse birey duygusal çatışmaları nasıl çözecektir? Çatışmalarda, öteki psikolojik olgular gibi gerçek evrenin değil, algılanan evrenin parçalarıdır. Birey için çatışma onun ortak gördüğü gereksinimleri nedeniyle ortaya çıkar. Birey çatışmasını;

a) Önceden bilmediği bir yeni araçla her iki tür gereksinmesini doyurabildiğinde,

b) Gereksinimlerinden birini gereksiz görüp, onunla ilgisini kestiğinde,

c) Algıladığı evrenini, çatışmayı önemsizleştirecek türde yeniden düzenleyebildiğinde çözebilir[41].

Endüstride de benzer olaylar vardır. İyi eğitim görmemiş bir yönetici teknik yeniliklerle ilgili tecrübelerinin başarısızlığını teknolojik değişimleri yadsıyarak gidermeye çalışır durur, hiç düşünmez ki, yetenekleri bu değişimlere ayak uydurmaya belki uygundur ve önceleri güç gelen teknikler onlarla uğraşa uğraşa basitleşecektir. Bu tür bir içine kapanma eğilimi, bireye çatışmayı toplumsal yönden çok pahalıya mal eder. Yine de, çatışma olgusunun duygusal niteliğinden ötürü, bu tür önlemler psikolojik yönden yasaldır ve organizmanın bir arada bulundurulmanın yanı sıra dengenin korunulması için girişilen atımlar olarak nitelendirilebilirler[42].

C- BİREYLERARASI ÇATIŞMAYI YÖNETME YOLLARI

Çatışmalar, çatışmaya taraf olan kişiler üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaktadır[43].

Her çatışma, kaynak ve şiddetine bağlı olarak kişi üzerinde bir baskı unsuru olacaktır. Bu da kendini değişik davranış şekilleri ile gösterecektir.

a- Çekilme ve Kayıtsız Kalma

Şu veya bu şekilde bir çatışmaya taraf olan ve baskı altında kalan bir kişi, ya ortamdan fizik olarak çekilebilir (istifa, devamsızlık, katılmama) veya örgütle ilgili (veya işi, üstleri, astları, meslektaşları ile ilgili) konulara tamamen kayıtsız kalabilir ve ilgi göstermeyebilir. Böyle bir davranış çatışmayı daha da kuvvetlendirici bir rol

---

[41] Harold H. KELLEY-JOHN W. THIBAUT, **"Experimental Studies of Group Problem Solung und Process"** Der.. Gardner LINDZEY, **Handbook in Social Psychology, Massachusetts**, Addison Wesley Publishing Company, Inc., 1959, s. 754.

[42] Bülent HİMMETOĞLU, **Personel Psikolojisi Ders Notları**, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Resmi Teksir Yayınları, İzmir, 1978, s. 21.

[43] Bu baskı unsuru stres olarak nitelendirilmekte ve kişi üzerinde psikolojik ve fizyolojik dengesizlikler yaratan bir olay olarak tanımlanabilir Bkz. KOÇEL, **A.g.e.,** s. 339. İnci ARTAN **Örgütsel stres Kaynakları ve Yöneticiler üzerinde Bir Uygulama,** Özgün Matbaası, İstanbul, 1986.

oynar. Çünkü çekilme ve kayıtsız kalma haberleşmenin azalması ve kesilmesi, güvensizliğin ortaya çıkması ve karşılıklı yardımlaşma ortamının kaybolması ile sonuçlanır[44]. Kişinin kendi durumunun kötüye gideceğini anladığı durumlarda seçtiği çatışma şeklidir. Ancak çatışan taraflar arasında dostluk, karşılıklı sevgi ve güven var ise tarafların tatmin edici bir çözüme ulaşması beklenebilir.

b- Saldırgan Olma

Çatışma ve baskı kişileri davranışlarda daha saldırgan olmaya itebilir. Saldırganlık belirli bir konuya (işe, projeye, fikre) olabileceği gibi kişilere veya tüm örgüte de yöneltilebilir. Böyle bir davranışa, çatışmaya taraf olan diğer kişinin vereceğe karşılık, ya çatışmayı hafifletici yönde veya daha da arttırarak tatmin edici bir çözüme ulaşmayı güçleştirici yönde etki yapacaktır[45].

c- Rasyonelleştirme

Baskı altında bulunan kişi, bazan kendi durumunu rasyonalleştirmeye çalışarak savunmacı bir davranış gösterebilir. Çatışma yaratan her olayın nedeni olarak başkaları (üstler, başka bölümdekiler v.b.) gösterilir[46].

d- Olgun Olmayan Davranışlar Gösterme

Baskı altındaki kişi bazan çocukça olgun bir kişiye yaraşmayan davranışları gösterebilir.

Yönetici açısından önemli olan bu tür davranışların performans ve örgütün amaçları üzerindeki olumsuz etkileridir. Bu nedenle yöneticinin, kişileri baskısı altında bırakan koşulları belirleyerek bunları düzeltici önlemler alması etkili bir yoldur[47].

D- ÖRGÜTSEL ÇATIŞMAYI YÖNETME YOLLARI

Örgüt içindeki grupların çatışma durumunda, çeşitli yüzleşme yöntemleriyle çatışma giderilebileceği gibi, sadece iki tarafın dışında bir üçüncü uzlaştırıcı tarafında katıldığı başka çözüm yöntemleri de söz konusudur. Çatışmanın çözümünde birbirinden çok farklı yaklaşımlar olan bu yöntemleri şöyle sıralayabiliriz.

a- Sorun Çözme Yaklaşımı

Çatışan grupların yüz-yüze biraraya getirilerek çatışma nedenlerini bulmaları ve çözmeleri yöntemidir. Sorunların bütün yönleri ile ele alınıp tartışıldığı bir yoldur. Bu yaklaşım özellikle tarafların yeterli verilere ve bilgilere sahip olmadıkları ve aralarında yoğun ve etkin bir haberleşme olmadığı durumlarda sonuca götürücü ve anlaşmayı gerçekleştirici bir yoldur[48].

---

[44] KOÇEL, A.g.e., s. 339.
[45] **A.g.e.,** s. 340.
[46] **A.g.e.,** s. 340.
[47] **A.g.e.,** s. 340.
[48] **A.g.e.,** s. 341.; EREN, **A.g.e.,** s. 441.; CİN, **A.g.e.,** s. 294.; ÖZALP, **A.g.m.,** s. 104.

b- Kapsamlı Amaçlar Belirmeme Yaklaşımı

Çatışan tarafları kendi grup veya bireysel amaçlarının ötesinde daha kapsamlı ve önemli bir amaç etrafında toplayarak işbirliği yapmalarının sağlanmasıdır[49]

c- Pazarlık Etme Yaklaşımı

Tarafların ve kendi görüş ve fikirleri dışında karşı tarafın görüş ve düşüncelerine de hak vermeleri sonucunda geçerlidir[50]. Karşı tarafın alınacak ödül karşılığı, çeşitli ödüllerin verilmesidir.

d- Kaçınma Yaklaşımı

Taraflar birbirleriyle karşılaştıklarında, çatışmanın varlığından söz etmezler ve fiziki olarak karşılaşmamaya çalışırlar. Kısa dönemli yararı olan bu yaklaşım, uzun dönemde çözüm getirmediği için ileride karşılaşma kaçınılmaz olacaktır[51].

e- Kaynakların Genişletilmesi Yaklaşımı

Kıt kaynakların ve dağılımının sorun yarattığı durumlarda ortaya çıkar. Ancak kaynaklar her zaman kolay arttırılamadığından her zaman başvurulacak çözüm yolu değildir[52].

f- Kişileri ve Örgütsel Yapıyı Değiştirme Yaklaşımı

Grup üyelerinin davranışlarını değiştirmeye yöneliktir. Çatışmanın diğer yollarla çözülemediği durumlarda kişileri değiştirmek yararlı olabilir. Örgüt yapısından kaynaklanan çatışmalarda örgüt yapısı değiştirilerek ilişkiler farklılaştırılır[53].

g- Kayıtsız Kalma ve Yumuşatma Yaklaşımı

Örgütte bir çatışmanın olduğunu bilmemezlikten gelme bazen tarafların birbirlerine anlayış göstererek sorunları çözümlemesi ve zaman içinde anlaşmanın gerçekleşmesi ile sonuçlanabilir. Bu mümkün olmadığından kısa dönemli hesaplar yerine uzun dönemli işbirliğinin taraflara getireceği yararlar vurgulanabilir[54].

h- Yetki Kullanma Yaklaşımı

Burada üst gruplar tatmin olsun ya da olmasın, yetkisini kullanarak buna uymalarını ister. Bu yaklaşımda çatışmanın temel nedeni ortadan kalkmadığı için çatışma sorunu dondurulmuş olur[55].

---

[49] **A.g.e.**, s. 342.; ÖZALP, **A.g.m.**, s. 106. EREN, **A.g.e.**, s. 440.
[50] EREN, **A.g.e.**, s. 442.; ÖZALP, **A.g.m.**, s. 112.
[51] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 110-111.; ÜNVEREN, **A.g.m.**, s. 7.
[52] **A.g.m.**, CİN, **A.g.e.**, s. 294.
[53] CİN, **Ag.e.**, s. 295., ÖZALP, **A.g.m.**, s. 111.; EREN, **A.g.e.**, s. 443.
[54] EREN **A.g.e.**, s. 440-441, ÖZALP, **A.g.m.**, s. 108.
[55] ÖZALP, **A.g.m.**, s. 109, CİN, **A.g.e.**, s. 295.

ı- Uzlaştırıcı Kullanma Yaklaşımı

Taraflar kendi aralarında anlaşamıyor yönetici de ikna edemiyorsa, bu durumda nesnelliğine güvenilen bir üçüncü kişinin veya grubun hakemliğine başvurulabilir[56]. Her iki grubun, bilgili, yetenekli ve ideal kişiliğe sahip olarak algıladığı bir uzlaştırıcı, grupların işbirliği yapmalarını sağlar. Ancak örgütlerde her zaman böyle bir uzlaştırıcının bulunması zordur.

VII. SONUÇ

Çatışma örgütsel yaşamın bir gerçeğidir. Örgütler için çatışma kaçınılmazdır. Dolayısıyla yöneticilerin örgütlerin verimliliğini ve etkinliğini arttırabilmeleri için, çatışmadan yararlanmayı öğrenmeleri gerekir.

Birbirinden çok farklı olan amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan bütün biçimsel, örgütsel görülebilen çatışmalarını, genellikle, örgütlerin alt birimleri arasındaki işlevsel bağımlılıktan, örgütsel etkinlikler konusunda alt birimlerin ortaklaşa karar verme zorunluluğundan rollerin kendi yapılarındaki çelişkiden, örgütün itici gücü olan yasal yetkinin dağılım biçiminden, örgütün sınırlı kaynakları için gruplar, birimler ve birimler arası yarıştan, ödüllendirme politikasından, iletişim sisteminin yetersizliğinden ve iletişimin engellenmesinden, karmaşıklaşan örgütlerde görev alan uzmanlarla bürokratlar arasındaki görevsel ilişkilerden kaynaklanabilir.

Belirli amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan, bütün biçimsel örgütsel bazı sorunları da çözmek durumundadır. Örgütlerin kendi öz amaçlarını istenilen düzeyde gerçekleştirmesi, örgüt yapısı ve işleyişinden kaynaklanan sorunları çözüme ve daha etkin bir yönetimi gerçekleştirmede bu sorunlardan yararlanma yeteneğine bağlıdır.

Sonuç olarak açıklamaya çalıştığımız çatışmayı yönetim (çözüm) yöntemlerinden hangisinin daha başarılı olacağı, çatışmanın şekline, örgüt yapısına, yöneticinin uygulama becerisine ve yönetimin kişisel değerlerine bağlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Atilla BARANSEL, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, C.I.İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1979.

Aydın ÜNVEREN, **"Çatışma Yönetimi"**, **Dünya Gazetesi**, 13 Eylül 1983.

Bülent HİMMETOĞLU, **Personel Psikolojisi Ders Notları**, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Resmi Teksir Yayınları, İzmir, 1978.

Ceyhan ALDEMİR, **Örgütler ve Yönetimi**, Göksu Üniversitesi Kitabevi, İzmir, 1985.

D.E. HUSSEY, **How to Manage Organizational Change,** Koğan Page Limited, London, 1995.

[56] EREN, **A.g.e.**, s. 441.

Erol EREN, **Yönetim ve Organizasyon,** İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991.

F. Alexander MAGOUN, **Cooperation and Conflict In Industry, Harper and Brothers,** Publishers, New York, 1960.

Güngör ONAL, **İşletme Organizasyonu ve Yönetimi**, Akademi Kitabevi Yayını, Bursa, 1983.

Halil CAN, **Organizasyon ve Yönetim**, Adım Yayınları, Ankara, 1992.

Herold H. KELLEY- JOHN W. THIBAUT, **"Experimental Studies of Group Problem Soluing and Process"** Der.: Gardner LINDZEY, **Handbook in social Psychology**, Massachusetts, Addison Wesley Publishing Company, Inc., 1959.

İbrahim Ethem BAŞARAN, **Yönetimde İnsan İlişkileri**, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1992.

İnal Cem AŞKUN, **Organizasyon Teorileri**, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Eskişehir, 1972.

İnal Cem AŞKUN, **Yönetim Seçme yazılar,** Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi Yayını (Teksir) 1980.

Inal ÖZALP, "Örgütlerde Çatışma", **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. VII, S. 1 Haziran 1989.

İnci ARTAN, **Örgütsel Stres Kaynakları ve Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama**, Özgün Matbaası, İstanbul 1986.

Lewis COSER, **The Functions of Social Contlict**, Glence III Free Press, 1956.

Luis R. PONDY, ÇEV.: Bilal ÖZGÜVEN, "Örgütsel Uyuşmazlık Kavramsal ve Modeller", **AKADEMİ**, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, C. II.S.1, Temmuz 1973.

Murat BARKAN, "Bir Yönetsel İletişim Aracı Olarak Çatışma ve Yönetimi", **KURGU** Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Dergisi, Kasım 1991.

Mustafa AYDIN, **"Örgütlerde Çatışma"**, Bas-Yay Matbaası, Ankara, 1984

Robert BAREN, **Behovior In Organization All and Becon Inc.**, Massachusetts 1986.

Tamer KOÇEL, **İşletme Yöneticiliği, Yönetici Geliştirme, Organizasyon ve Davranış**, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul 1982.

TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİN AÇIKLANMASI

Doç.Dr. Şerafettin SEVİM*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, işçi sendikası ve işverenin toplu pazarlık sürecinde kararlarına temel oluşturacak bilgilerin muhasebe sistemi tarafından nasıl üretileceği ve iletileceğine yönelik bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, toplu pazarlık sürecinde istek ve teklif belirlemede etkili olabilecek finansal bilgilerin işgücü raporunda açıklanması ele alınmıştır.

Toplu pazarlıkta bilgi açıklamayı gerektiren faktörler, bilgi açıklama yaklaşımları ve önerilen işgücü raporunda yer alan bilgilerin, toplu pazarlık kararlarına yönelik olarak bilanço, gelir tablosu, fon akışları, katma değer tablosu, emek verimliliği tablosu, maliyet tabloları ve çalışanlar istatistik bilgileri tablosunda nasıl gösterileceği açıklanmıştır. Toplu pazarlık sürecinde açıklanan bilgilerin, toplu pazarlık ilişkisine etkileri vurgulanmıştır.

1. GİRİŞ

İşçi-işveren ilişkilerinin kurumsallaşmış şekli olan toplu pazarlıktaki başarısızlıkların başlıca nedeni konusunda işçi ve işveren kesimince, iletişim eksikliği ve buna bağlı olarak toplu pazarlıkta ileri sürülen istek ve tekliflerin ölçüsüz olması

* Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F Öğretim Üyesi.

üzerinde görüş birliği vardır. Toplu pazarlık sürecinde iletişimin kurulmasında ve taraflar arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde muhasebenin önemli rolleri vardır. (SEVİM, 1992; BROWN-TRUMBLE, 1995). İşveren tarafının işletmenin faaliyetlerine ilişkin finansal, teknik ve ekonomik nitelikleri bilgilerini işçilere ve işçilerin toplu pazarlıktaki temsilcisi sendikalara iletilmesi, başarılı bir toplu pazarlık sürecinin ilk adımını oluşturmaktadır. Muhasebe öğretisinde, muhasebenin taraflarından açıklanması konusundaki uygulamalara pek rastlanılmamaktadır. Toplu pazarlık sürecinde gerek işveren tarafının teklifte, gerekse işçi tarafının istek belirlemesinde kararlarına etkili olacak bilgilerin nasıl açıklanacağına yönelik bir çerçeve oluşturmak bu çalışmamın amacını oluşturmaktadır.

Toplu pazarlıkta muhasebe bilgilerini açıklamayı etkileyen faktörler, bilgi açıklama seçenek ve yaklaşımları ele alınarak muhasebe bilgilerinin açıklanması için bir iş gücü raporu, geliştirilmeye çalışılacaktır.

2. TOPLU PAZARLIKTA BİLGİ AÇIKLAMAYI GEREKTİREN FAKTÖRLER

Muhasebe sistemi tüm işletmelerin temel finansal bilgi sistemini oluşturur. Sistem; hem işletme içi, hemde işletme dışı kullanıcıları için bilgi üretir. Günlük eylemlerin planlanmasında ve kontrolünde, özel yönetim kararlarının alınmasında ve temel planlar ve politikaların belirlenmesinde kullanılması için işletme yöneticilerine, işletmenin dışında kişi ve kurumların ekonomik kararlarına dayanarak oluşturmak üzere dış kullanıcılara gereken bilgiler,işletmelerde tek biçimsel bilgi sistemi olan muhasebe sisteminden üretilir.

Eğer muhasebe sisteminden üretilen bilgiler, işletme yöneticilerinin işletmeyle ilgili ekonomik kararlarına ışık tutmayı hedef alıyorsa, raporların türüne, biçimine ve içeriğine ve bilgilerin üretildiği muhasebe sistemine ilişkin kurallar, işletme yöneticileri tarafından belirlenebilir. (BÜYÜK MİRZA, 1989,S.61). Yani her işletme kendi kurallarını kendisi koyabilir. Öte yandan, eğer muhasebe bilgileri ait oldukları işletmenin dışındaki kişi ve kurumların ekonomik kararlarına dayanak oluşturmak üzere üretiliyorsa, finansal tabloların ve onlara yansıyan bilgilerin üretildiği muhasebe sistemi ile bu sistem içersindeki uygulamaların genel kabul görmüş bir takım kurallara uygun olması zorunluluğu ortaya çıkar.

İşletme içi, kararlar, işletmenin yapısına, büyüklüğüne ve türüne göre farklı olacağından yöneticilerin bilgi gereksinmesi farklı olacaktır. Ancak işletme yönetimi alacağı kararlar için gereksinim duyduğu bilgileri her an için elde etme olanağına sahiptir. İşletme dışı bilgi kullanıcıları için durum aynı değildir. Onlara genel amaçlı finansal raporlarla bilgi açıklanır. Bu genel amaçlı finansal raporlarla açıklanan bilgilerin dış kullanıcıların, tamamının bilgi gereksinmesini karşılaması mümkün değildir (AKDOĞAN- AYDIN, 1987,s.141).

Toplu pazarlık sürecinde işveren ve işçi sendikaları öncelikle gelecekte söz konusu olacak ücret ve diğer sosyal hakları hakkında birlikte karar verirler. İşveren teklif ettiği ücret düzeyinin dayandığı bilgileri asgaride işçi sendikası ile paylaştığında, işçi sendikasının istekleri teklifler doğrultusunda olacaktır. Ancak toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararların dayandırılacağı finansal bilgilerin

genel amaçlı finansal raporlarla açıklanması mümkün olmadığından toplu pazarlığa yönelik bilgilerin ne kadarının, nasıl, ne zaman açıklanacağı önemli bir sorun olmaktadır. Bu sorunun çözümlenmesinde öncelikle toplu pazarlık için muhasebe bilgisi açıklamayı etkileyen faktörlerin incelemesi gerekir.

2.1. İşverenin Sorumlulukları

İşletme yönetiminin ya da işverenin temel sorumluluğu, farklı çıkar gruplarıyla bütünleşmeyi tutarlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu çıkar grupları, ortaklar, sendikalı ve sendikasız çalışanlar, tüketiciler, devlet vb.'dir. İşveren işletmenin başarısını sağlamak ve çıkar gruplarının işletmeye olan katkılarını sürdürmek için söz konusu çıkar gruplarının arasında dengeli çıkar birliğini koruyacaktır. Finansal ve finansal olmayan bilgilerin sendikalara açıklanmasını kapsayan bir karar alınacağından işveren, bunun çıkar birliği üzerinde etkilerini göz önüne almalıdır. Açıklama kararı yönetimin sahip olduğu sorumluluğu ve amaçları, bütünleşmeyi olumsuz yönde etkileyecekse bilgi açıklama tüm finansal bilgi setine yönelik olmayacaktır.

2.2 Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemeler işletmenin dış kullanıcılara açıklayacağı bilgilerin türünü, biçimini ve hacmini belirleyebilir. Uygulamada daha çok sermaye piyasasına ve devlete açıklanacak bilgiler yasalarla düzenlenmektedir. Ancak sendikaların toplu pazarlık için gereksinim duyduğu bilgilerin işveren tarafından açıklanması zorunluluğunun yasalarla ve endüstri ilişkilerini düzenleyen kurumlarca düzenlediğini de görmekteyiz. (CRAFT, 1981, s. 98; JAİN-GİLES, 1985,s 747). Örneğin, ABD'de Ulusal İş İlişkileri Kurulu işvereni toplu pazarlığın anlayış içinde geçmesi için gereken bilgileri sendikalara açıklamasını zorunlu tutmuştur. İngiltere'de İş Kanunu ve Endüstri Anlaşmasına göre, işverenler olanak dahilinde anlaşmada belirtilen bilgi tiplerini işçi sendikalarına açıklamak zorundadır. Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda işverenlerin toplu pazarlık için işçi sendikalarına açıklaması gereken bilgiler yasallaştırılmış veya katılım yapılı sözleşme türlerinin sürdürüldüğü görülmektedir.

İşçi sendikalarına açıklanacak bilgilerin yasal düzenlemelere konu edilmesi, işverenin bu bilgileri asgari düzeyde açıklamasını gerektirmektedir.

2.3. Tarafların Pazarlık Stratejileri

İşverenin bilgi açıklanmasını etkileyen bir başka faktör, işçi sendikasının pazarlık stratejisidir. Bilgi açıklama işverenin pazarlık stratejisini etkileyecekse, bilgi açıklama düzeyini arttırır veya azaltabilir.

İşçi sendikalarına bilgi açıklamanın toplu pazarlık stratejileri üzerine uzun ve kısa dönemde etkileri vardır. İşveren bilgi açıklama politikası belirlerken, bu etkileri gözönüne alır. Bilgi açıklamanın tipik bir toplu pazarlık şartlarında kısa dönemli etkisi dağıtımcı pazarlık stratejisi üzerine olurken, uzun dönemdeki potansiyel etkileri birleştirici pazarlık stratejileri, örgüt içi anlaşma ve görüşmelerdeki tutumlarla ilgili yapılar üzerindedir (MAUNDERS-FOLEY,1977,s.100-104).

"Dağıtımcı pazarlık stratejisi" uygulayan işçi sendikasına işveren, fazla bir bilgi açıklamaz. Açıklanan bilgiler yasalarla zorunlu tutulmuş bilgilerdir. Bu tür pazarlık stratejileri uygulandığında görüşmeler sert geçer ve uyuşmazlık olasılığı daha fazladır. Çünkü görüşmelerde ele alınan konulara yönelik bilgi iletişimi söz konusu değildir. İşçi sendikası isteklerini belirlerken, işverenin ölçütlerini kullanmayacaktır. İşveren dağıtımcı pazarlık stratejisi izleyen işçi sendikasına işletmeyle ilgili ve tekliflerini hazırlamada kullandığı bilgileri açıkladığında, kısa sürede sendikanın stratejini etkileyecektir. İşveren, sendikanın işletmenin ekonomik durumunu gözönüne almasını sağlayarak, görüşme sürecinde ölçüsüz isteklerin tekrar gözden geçirilmesi için önemli bir dayanak ileri sürecektir.

Toplu pazarlık, tarafların ortak çıkarları doğrultusunda bir sorun çözme süreci olarak algılandığında, her iki tarafın çıkarını arttırıcı çözüm şekillerinin belirlenmesi gerekir. Sorun çözmede etkinliğin sağlanması için taraflar sorunla ilgili ve gerekli bilgileri elde etme ve kullanma yeteneğine sahip olmalıdır. "Birleştirici Pazarlık Stratejisi" olarak adlandırılan böyle bir süreç iş verenin daha fazla bilgi açıklamasını gerektirmektedir (FRANK-GRAHAM, 1981,s.218-219).

Toplu pazarlıkta işçi sendikalarının tutum ve davranışları bilgi açıklamayı etkiler. Toplu pazarlıkta işçi sendikaları çatışmacı, şüpheci, düşmanca, uyuşmacı ve işbirlikçi tavır ve tutumlar içinde olabilir. Çatışmacı, şüpheci ve düşmanca tutumlar toplu görüşmeleri olumsuz yönde etkiler. Bilgi açıklama uzun dönemde işçi sendikalarının tavırlarını uzlaşmacı ve işbirliği yönünde olumlu etkiler. "MAUNDERS, FOLEY,s.103). Bu nedenle, işveren bilgi açıklamayı arttırmalıdır. Davranışları etkilemede toplu pazarlık öncesinde ortak sorunların belirlenmesi önem kazanır. Ortak sorun taraflardan her ikisini etkileyen, fakat yalnız bir tarafın çaba ve kaynaklarıyla çözülemeyen nitelik taşır.

İşçi sendikaları toplu pazarlıkta işçileri temsil eder. Bu nedenle temsil ettikleri işçilerle ilişkiler önemlidir. Toplu pazarlık öncesinde isteklerin belirlenmesinde işçi grupları ve işyeri sendika temsilcilerinin önemli bir ağırlığı söz konusudur. Sendika yönetimi işçilerle uyumlu değilse ve toplu pazarlıkta ele alınacak konular hakkında anlaşma sağlanmamışsa, hem görüşme sürecinde, hem de görüşmeler sonrasında sendika örgütünde bazı huzursuzluklar ortaya çıkar. İşveren bilgi açıklamada işçi gruplarını ve işyeri sendika temsilcilerini hedef alarak bilgi açıklamayı arttırabilir. Bilgi açıklama, uzun dönemde işletme içinde yer alan işçi gruplarının ve işyeri sendika temsilcilerin tutumlarını olumu yönde etkileyerek sorun çözme yönünde eğilim kazanmalarını sağlayabilir. Böylece sendika ve temsil ettiği işçiler, toplu pazarlık öncesi anlaşma sağlayarak sözleşme şartlarının her iki taraf için doyurucu olmasını sağlayabilirler.

2.4. Açıklanacak Bilgilerin Toplu Pazarlıkta Ele Alınan Konularla İlgisi ve Yararlılığı

İşveren, sendikalara açıklanacak bilgilerin sınırını belirlerken, açıklanan bilgilerin ilgili ve yararlı olma özelliğini gözönünde bulundurur. Yasal düzenlemeler açıklamanın minimum düzeyini belirlemede, açıklanacak bilginin ilgili ve yararlı olmasını gözönüne almaz. İşveren, sadece çalışanların yasal bilgi alma hakkını gözönüne alır.

Açıklanacak bilgilerin toplu pazarlıkta ele alınan konularla ilgili ve yararlı olabilmesi için bilginin sendikanın isteklerini belirleme kararını etkilemesi gerekir. Bu yönüyle işveren tekliflerini hazırlarken kullandığı bilgileri asgari düzeyde işçi sendikalarına açıklamalıdır. Diğer bir deyişle, işverenin teklif hazırlamada esas aldığı tüm bilgiler sendikalara açıklanmalı ve açıklamanın maksimum düzeyi belirlenmelidir. (CRAFT, s.97).

Toplu pazarlıkta ele alınan konularla ilgili ve yararlı bilgiler; maliyetlere, kârlılığa, verimliliğe ilişkin olanlardır. Ancak muhasebe geleneksel olarak tarihsel bilgileri açıklar. Tarihsel bilgilerin yanında geleceğe yönelik planlama bilgilerinin de açıklanması bilgilerin yararlılığını artıran bir yaklaşımdır.

2.5. Bilgi Açıklama Maliyeti ve Açıklamadan Beklenen Fayda

Toplu pazarlık için işverenin bilgi açıklanmasını etkileyen faktörlerden bir diğeri bilgi açıklamanın maliyeti ve bu açıklamadan beklenen faydadır. Toplu pazarlığa yönelik bilgi açıklama sisteminin kurulması başlıca maliyet unsurudur. Buna karşılık daha fazla bilgi açıklamanın uzun dönemde sağlayacağı yararlar söz konusudur. Görüşmelerin kısa sürmesi ve olumlu sonuçlanması ve verimlilik artışının katılımcı yapıyla artması sağlanan faydalardır.

Başlangıçta işverenin bilgi açıklamayı arttırması bir takım maliyet öğelerini beraberinde getirmesine rağmen uzun dönemde beklenen fayda, maliyetinin üzerinde olacaktır.

3. MUHASEBE VE GENEL BİLGİLERİN AÇIKLANMASINDA YAKLAŞIMLAR

3.1. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Seçenekleri

Toplu pazarlıkta rasyonel karar vermede gerekli olan bilgiler işveren tarafından üretilir ve açıklanır. Ancak yasal yatırımlar dışında işveren daha fazla bilgi açıklamaya zorunlu değildir. Bu bakımından işverenler için farklı bilgi açıklama seçenekleri söz konusudur. Bunları aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür. (CRAFT, s. 100; FRANK- GRAHAM, s.219).

3.1.1. Sınırlı Açıklama

Bu seçenekte bilginin sendikalarca kullanılmayacağı ve aradaki çıkar çatışması nedeniyle işveren, sendikanın kendisini iflas ettirecek isteklerde bulunacağını varsayar. Bu nedenle,toplu pazarlıkta yasa gereği ve iyi niyet kurallarına göre açıklanması zorunlu olan bilgiler açıklanarak, açıklamanın maksimum düzeyi belirlenir.

3.1.2. Seçici Açıklama

Seçici açıklama seçeneğinde işveren bilgi açıklamada dikkatli davranır. İşveren, tekliflerini destekleyecek ek bilgiler açıklar. Bu bilgiler aynı zamanda sendikanın isteklerinin şekillenmesine yarayacak bilgilerdir. (Örneğin verimlilikle ilgili bilgiler)

3.1.3. Faydasız Açıklama

Bu seçenekte işveren sendikaya finansal, faaliyetsel ve işgücüne yönelik tüm bilgiler açıklar. Ancak bu bilgileri açıklamada özel raporlar yerine, işverenin planlama ve kontrol amaçları için hazırlanmış raporlar ve tablolar kullanılır. Bu rapor ve tablolarda yer alan bilgiler toplu pazarlıkta kullanılmaya uygun olamadığından sendikaların bu bilgileri kullanımı sınırlandırılmış olur. Dolayısıyla bilgi açıklama olayı sendikalar bakımından faydasız olacaktır.

3.1. Tam Açıklama

Tam açıklama seçeneği birleştirici pazarlık stratejilerinde ve işbirlikçi tutumlarda başarılıdır. Bilgi açıklama işletmenin tüm finansal bilgi setini kapsar. Ayrıca işveren ortak çıkarlara hizmet edecek şekilde planlanan genişleme, gelecekteki teknolojik değişmeler, yeni ürün hatları, gibi gizli olabilecek bilgileri de bu seçenekte açıklar. Bilgi açıklamada işçi grupları, işyeri sendika temsilcileri ve sendika yöneticileri hedef alınır. Bilgi açıklamada özel raporlar ve tablolar kullanılır. Bu rapor ve tablolarda yer alan bilgiler, işçi sendikasının isteklerini belirlemede kullanılmaya uygundur.

3.1.5. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Seçeneklerinin Karşılaştırılması

İşveren, bilgi açıklamayı etkileyen ve esnek bir yapıya sahip olan faktörlerin bir değerlendirmesini yaparak, uygun bir açıklama politikası oluşturacaktır. Ancak toplu pazarlık sürecinin taraflar açısından olumlu sonuçlanması için aralarında bilgi iletişiminin sağlıklı ve düzenli olarak kurulması gerekir.

Sınırlı açıklama, seçici açıklama ve faydasız açıklama seçenekleri taraflar arasında uzun dönemli sağlıklı iletişim sisteminin kurulması bakımından uygun değildir. Bu seçenekler daha çok pazarlık sürecinde karşılaşılan özel problemlerin çözümlenmesine yönelik bilgi açıklanmasını gerektirir. İyi niyet ve görüşmelere olumlu bir havada başlama bakımından yararlı olabilecek bilgiler açıklanabilir, fakat sorun çözmeye yönelik bilgilerin bu seçeneklerle açıklanması mümkün değildir.

Taraflar arasında uzun dönemli sağlıklı bir iletişim kurulması ve açıklanan bilgilerin sorun çözmede kullanılabilmesi için tüm bilgilerin tam açıklanması uygun bir yaklaşımdır. (Ayrıca bakınız; MAUNDERS, 1981; JACKSON –COX v.d.,1984).

3.2. Muhasebe Bilgilerini Açıklamada Yaklaşımlar.

Sendikalara muhasebe bilgilerini açıklamayla ilgili iki yaklaşım sözkonusudur. Bunlar geleneksel, ya da bütünleşik bilgi açıklama ve karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımıdır.

3.2.1. Geleneksel Bilgi Açıklama Yaklaşımı

Geleneksel bilgi açıklama yaklaşımında işletmeden bilgi almaya hakları bulunanlara yararlı olabilecek bilgilerin açıklanması öngörülmektedir. Muhasebe bil-

gilerinin bu tür açıklamasında amaç, işletme dışındaki birçok kişi ve grup tarafından alınacak ekonomik kararlara gerekli ortak bilgileri sağlamaktır.

Genel amaçlı finansal raporlarla toplu pazarlıktaki kararlara yönelik bilgilerin açıklanması güçtür. Çünkü genel amaçlı finansal raporlar daha çok hissedarlara yönelik olup, çalışanlar ve sendikalar için uygun bilgileri içermemektedir (BELKAOVİ, 1988,s.19; JACKSON-COX, v.d.,s.256). Ancak işveren sınırlı açıklama ve seçici açıklama seçeneklerine göre bilgi açıklama politikasını oluştursa geleneksel bilgi açıklama yaklaşımıyla bilgi açıklayabilir. Fakat bu seçeneklere göre çalışanlara ve sendikalara toplu pazarlıktaki amaçlara uygun bilgiler yeteri kadar açıklanamaz. Dolayısıyla, geleneksel bilgi açıklama yaklaşımı taraflar arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına yönelik bilgi açıklamada yetersiz kalmaktadır.

3.2.2. Karar Yönelimli Bilgi Açıklama Yaklaşımı

Karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı, belirli kullanıcı karar modellerine bilgi sağlanmasını amaç olarak almaktadır. Bu yaklaşım bilgi kullanıcıların belirlenmesini ve kararlarında, kullanıldıkları bilgilerin mümkün olduğu kadar doğru bir biçimde seçilmesini gerektirmekte olup, farklı kullanıcı grupları için ayrı finansal rapor ve tabloların hazırlanmasını öngörmektedir. Bu yaklaşımda açıklanacak bilgilerin bazı niteliklere sahip olması gerekir. Bu niteliklerin başında eldeki karara ilişkin bilginin verilecek kararla ilgili olması gelir. İkinci nitelik kararla ilgili olan bilginin güvenilir olmasıdır. Nesnellik, kanıtlanabilirlik, tarafsızlık ve doğruluk güvenirliğin öğesidir. Karşılaştırılabilirlik, anlaşılabilirlik ve bilginin ekonomik nitelikleri bu yaklaşımda ayrıca vurgulanmaktadır. (KEPEKÇİ, 1983,s.51).

İşverenin bilgi açıklamadaki temel amacı, toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararların alınmasında etkili olan işçileri ve işyeri sendika temsilcilerini etkileyip, sendika yönetimini açıklanan bilgileri istekleri belirlemeye yönelik kararlarda kullanmaya yöneltmektir.

Ücret ve diğer parasal faydaların belirlenmesine yönelik kararlarda işçi sendikasının açıklanan bilgileri kullanma biçimi diğer çıkar gruplarından farklıdır. İşçi sendikaları bu kararlarda, işletmenin finansal yeterliliğiyle istihdamı sürekli kılma özellikleriyle ilgilenirler (KIESO- WEYGANDT, 1986, s.4). İstekleri belirlerken gelecekteki bu iki öğeyi öngörmeye çalışırlar. Toplu pazarlıkta muhasebe bilgilerinin açıklanması için uygun yaklaşım, karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımıdır. Geleneksel bilgi açıklama yaklaşımıyla açıklanan bilgiler sendikanın alacağı kararları etkilemede yeterli değildir. Öte yandan, işveren tarafının teklifleri belirlemede gerekli verileri oluşturması için bir bilgi sistemi kurması kaçınılmazdır. Toplu pazarlıkta ele alınan konulara yönelik kararlar sonuç olarak toplu görüşmelerde alınır. Dolayısıyla karar ortak olup, uygun kararın alınması bilgilerin aynı oranda kullanılmasını gerektirir (ELİAS, 1990, S.621-622). Bu bağlamda işveren, teklif hazırlamada kullandığı bilgilerin tamamını karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı ve tam açıklama politikasıyla sendikalarla ve işçilerle paylaşabilir.

Sendikalara bilgi açıklamada karar yönelimli bilgi açıklama yaklaşımı seçildiğin de, kararla ilgili bilgiler, karar verme biçimi, bilgileri açıklama zamanı ve bilgilerin nitelikleri önem kazanmaktadır.

4. TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİ AÇIKLAMADA ZAMANLAMA, AÇIKLAMA ORTAMI VE RAPORLAMA

4.1 Muhasebe Bilgilerini Açıklamada Zamanlama

Toplu pazarlık genellikle iki yılda bir gündeme gelmektedir. Ancak toplu pazarlık sürekli bir ilişki biçimidir. Bu bakımından muhasebe bilgilerinin hangi zamanlarda açıklanacağı önemli bir sorun olmaktadır.

Dönemsellik varsayımına göre işletme dışı bilgi kullanıcılara dönem sonlarında genel amaçlı finansal raporlarla bilgi açıklanır. Doğal olarak işletme dışı kullanıcı durumunda bulanan sendikalara da bu raporlar aracılığıyla açıklamada bulunulmuş olunmaktadır. Bu tür bir bilgi açıklama yasal ve sınırlı bilgi açıklama olup çalışanların ve sendikaların bilgi gereksinimini karşılamamaktadır. Çünkü bu raporlarda yer alan bilgiler tüm çıkar gruplarına yöneliktir ve mümkün olduğu ölçüde çıkar birliğinin bozulmasına yol açacak bilgiler bu raporlarda yer almaz.

İşveren toplu pazarlığın sürekli bir ilişki olduğunu, tam açıklama seçeneğiyle açıklama düzeyini işçi grupları ve işyeri sendika temsilcileri olarak benimsediğinde, zamanlama öğesi önem kazanmaktadır. Bu durumda bilgi açıklama dönemsel değil sürekli olmalıdır. İşçi grupları ve sendika işyeri temsilcilerine aylık, sendika yöneticilerine ise üç aylık zaman aralığında bilgi açıklanabilir (BELAOVİ, s.22). Örneğin Türkiye'de anlamlı sayılabilecek bir işletmede; işçi grupları temsilcilerine her ay, Sendika şube yöneticilerine üç ayda bir, sendika liderlerine ise altı ayda bir bilgi açıklamada bulunulmaktadır (SEVİM,1994,s.475).

4.2. Muhasebe Bilgilerini Açıklama Ortamı

Toplu pazarlığa yönelik olarak açıklanan muhasebe bilgilerinin etkili olabilmesi büyük ölçüde bilgilerin açıklanma ortamına bağlıdır. Faydasız açıklama seçeneğinde işveren kendi amaçlarına yönelik olarak hazırladığı raporlarla yazılı olarak bilgi açıklayıp, açıklanan bilgilerin kullanımını sınırlandırabilir. Açıklanan bilgilerin etkili olabilmesi için uygun açıklama ortamı geliştirilmelidir.

Toplu pazarlıkta etkili olacak muhasebe bilgileri biçimsel-yazılı ve biçimsel-sözlü ortamlarda açıklanabilir. Biçimsel-yazılı ortamda bilgi alıcıların bilgiyi yorumlamada uzman olması gerekir. Ancak işçi grupları temsilcileri ve işyeri temsilcileri açıklanan bilgileri analiz ve yorumlamada yetersiz kalabilir. Bu nedenle biçimsel-sözlü ortamlarda bilgi açıklama daha yararlı sonuçlar verir. Sözlü açıklamada analiz ve yorumlar tartışılabilir ve işçilerin planlama ve kontrol faaliyetlerine katılımı bu yolla sağlanmış olur.

İşçi grupları temsilcilerine, işyeri sendika temsilcilerine ve sendika liderlerine bilgi açıklamada aşağıdaki ortamlar kullanılabilir (LEVİS,v.d., 1984,, s.278).

- ✓ Direkt olarak, hazırlanan raporları dağıtma

✓ Slayt ve filmler

✓ Video düzenlemesi v.b. vizüel araçlar

✓ Yönetim kurulu toplantısı

✓ İlan tahtaları

✓ Bu ortamların birlikte kullanılabileceği bir ortam. (Örneğin, Yönetim kurulu toplantılarında video kaset kullanılması)

4.3. Toplu Pazarlıkta Bilgi İletişim Aracı Olarak İşgücü Raporu

4.3.1. İşgücü Raporunun Tanımı ve Hazırlanma Amaçları

Çalışanlara ve temsilcileri sendikalara yönelik bilgi iletmede kullanılan en önemli araç işgücü raporudur. İşgücü raporu, toplu pazarlığa yönelik olarak çalışanları ve sendikaları bilgilendirmede önemli finansal tabloları ve diğer yönetsel bilgileri kapsayan bir iletişim aracıdır.

İşgücü raporunun hazırlanmasında üç amaç sözkonusudur. Bunlar, çalışanlara bilgi vermek, çalışanlara dolaysız ve dolaylı etkide bulunmaktır (MAUNDERS,s.4.).

Çalışanları bilgilendirmek için işgücü raporunun hazırlanması, çalışanların işletme hakkında bilgi edinme haklarından doğmaktadır. Bu bilgilendirme yıllık faaliyet raporlarında yer alan bazı tablolarla gerçekleşir. Diğer bir deyişle, çalışanlar işletmeden bilgi alma hakkı bulunan hissedarlar, yatırımcılar, kredi verenler gibi bilgilendirilir. Böyle bir yaklaşımla iletilen bilgiler diğer çıkar gruplarının amaçlarıyla tutarlı olmak zorundadır. Dolayısıyla faaliyet raporunun içinde sunulacak işgücü raporu toplu pazarlığa yönelik bilgi içermeyecektir.

İşgücü raporuyla iletilen bilgilerin çalışanlara ve onların temsilcisi sendikalara direkt ve endirekt etki yapması için beklenen etkilerin önceden somutlaştırılması gerekir. Toplu pazarlık yapısı içerisinde bilgilendirmenin en somut etkisi istek belirlemede önemli bir role sahip işçi grupları ve işyeri temsilcilerinin işbirlikçi tutum göstermeleridir. Böyle bir tutum içersinde sendika yönetimi açıklanan bilgileri kullanmak zorunda kalır.

İşgücü raporuyla iletilen bilgilerin direkt etki yapabilmesi için işçi-işveren arasındaki amaç uygunluğuna dikkat edilmelidir. Açıklanan bilgiler işçi-işveren arasındaki amaçların uyumlaştırılmasına etki etmelidir. Bu anlamda etki edilecek amaç, çalışanların ve sendikaların toplu pazarlık amaçlarıdır. Ancak çalışanların ve sendikaların amaçlarına etki yapabilmek için işgücü raporuyla iletilen bilgilerin doğru ve nesnel olması gerekir. İşveren açıklanan bilgilerin tarafsız ve doğru olduğunu çalışanlara hissettirmelidir.

İşgücü raporu hazırlamanın bir diğer amacı da, toplu pazarlığa endirekt etki edebilecek grupları etkilemektir. Bu gruplarla iletişimde de bir araç olarak işgücü raporu kullanılabilir. Örneğin, siyasi partiler bu grupların başında gelir. İşçi sendikaları genellikle siyasi partilerden destek sağlamaya çalışırlar. Siyasi parti yetkilile-

rine gönderilecek böyle bir rapor sayesinde rasyonel isteklerde bulunmayan sendikaların destek bulamayacağı varsayılır. Ayrıca basın ve yayın organlarında yayınlanacak bazı finansal tablolarla olumlu bir kamuoyu oluşturulabilir.

4.3.2. İşgücü Raporunu Hazırlamada Dikkate Alınacak İlkeler

Faaliyet raporundan ayrı olarak hazırlanacak olan işgücü raporunun hazırlanmasında aşağıdaki ilkelerin dikkate alınması gerekir (Ayrıntılar için bakınız; AKDOĞAN- AYDIN,s.158-159).

- Beklenen Kullanıma Uygunluk

Tablolar amaçlanan kullanıcıları gözönüne alınarak hazırlanmalıdır. Bu ilkenin işgücü raporuna uygulanabilmesi için tabloların kredi verenler veya yatırımcılar için hazırlanan rapor ve tablolardan hariç tutulması gerekir.

- Önemli İlişkilerin Açıklanması

İşgücü raporundaki bilgiler öyle sunulmalıdır ki kullanıcılar verileri yaratan temel faaliyetleri anlayabilsin ve değerlendirebilsin. Önemli ilişkilerin açıklanması, özetleme ve buna bağlı gruplandırmayla ilgili karara ilişkindir. Aşırı özetleme ilgili verilerin gömülmesi sonucunu yaratabilir.

- Çevresel Bilgilerin Açıklanması

İşgücü raporundaki bilgiyi alanın algılamasında koşullar ve kullanılan yöntemlerin açıklanması gerekir. İşgücü raporu sadece işçilerin bilgi gereksiminlerini karşılayacak bir rapor olarak hazırlandığında, bu bilgilerin genel kullanım içinde uygun olduğu şeklindeki yanlış sonuçtan kaçınmak için "özel amaçlı" şeklinde başlık konulması ve belirlenen amacın belirtilmesi gerekir.

- İşletme İçinde ve İşletmeler Arasında Uygulama Birliği

Bir ekonomik faaliyetin ölçümlenmesinde çeşitli alternatif yöntemlerin varlığı halinde, işgücü raporunda tekdüzeliğin sağlanması önemlidir. Bu tek düzelilik tutarlı değerlendirme olduğu kadar tutarlı bir sınıflandırma ve terminolojiye işaret etmektedir.

- Uygulamanın Her Zaman Tutarlı Olması

Bu ilke raporlama biçiminin tutarlı bir şekilde uygulanmasının süreklilik kazanması gerektiğini ifade eder.

4.3.3. İşgücü Raporunun İçeriği

Toplu pazarlığa yönelik olarak hazırlanacak işgücü raporu çalışanların ve onların temsilcisi sendikanın bilgi gereksinimi karşılamalıdır. İşgücü raporu içeriğinde yer alan bilgiler önce çalışanların istek belirlemedeki tutumları üzerinde, daha sonra sendika yöneticilerinin istekleri oluşturmasına etki edebilmelidir.

Toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede etkili olan faktörleri temel aldığımızda, işgücü raporu aşağıdaki içerikte düzenlenebilir. (SAMUELS vd 1981, s.304-307)

-İşletme Hakkında Bilgiler

-İşletmenin faaliyetleri
-İşletmenin başka işletmelerle veya holding şirketle ilişkisi (varsa)
-Yöneticilerin isimleri ve örgüt şeması
-Ortaklar hakkında bilgiler
-Denetçiler hakkında bilgiler
-Üretim konusu
-İşletmenin genel amaçları

-Finansal Bilgiler

-Satış hasılatı
-Kâr ve zarar
-Kâr payları
-Toplam borçlar
-Toplam sabit varlıklar
-Yöneticilere ödenen kâr payları ve maaşların ayrıntıları
-Toplam ücret ve maaşların ayrıntıları
-Hammadde ve malzeme giderleri
-Genel imalat giderleri
-Toplam maliyetlerin yüzdesi olarak toplam işgücü maliyeti
-Toplam maliyetlerin yüzdesi olarak yönetim giderleri
-Sermaye maliyeti
-Borçlanma giderleri

-Rekabet Durumu ve Verimlilik

-İhracat faaliyetleri
-Başlıca ulusal ve uluslararası rakipler
-Gelecekteki rekabet olasılıkları
-Satınalma, üretim ve pazarlama hakkında genel bilgiler
-Üretim planı
-Kapasite kullanma düzeyi
-Ürün başına işgücü maliyeti
-Verimlilik artışından doğan tasarruf veya verimsizlikten doğan kayıplar

-Geleceğe Yönelik Plan ve Projeler

-Birleşme ve devralma
-Yatırımlar ve büyüme
-Faaliyetine son verilecek birimler
-Yer değiştirme
-Araştırma ve geliştirme
-Ürün değişikliği

-İşgücü İstatistikleri

-Ortalama istihdam edilen işgücü sayısı

-Çalışanların cinsiyet, derece, meslek, bölümleri vb itibariyle sayıları

-İşgücü devir hızı ve işten çıkanlar

-Endüstriyel İlişkiler

-Şikayetleri çözüm süreci

-Güvenlik ilkeleri, politikaları ve programlar

-Sağlık ve refah konuları

-İşten çıkarma ve disiplin süreci

-İşyerindeki sendikalı işçi sayısı ve bağlı olduğu sendika

-Yeni işçiler için terfi politikaları ve yöntemler

-Çalışma ilkeleri

-Ücretler

-Ödeme periyodu

-Ödeme hızı

-Çalışma saatleri

-Tatiller

-Hastalık ödemeleri

-Kıdem tazminatı planı

-SSK işveren hissesi ve diğer fon ödemeleri

-Çalışma Durumuyla İlgili Bilgiler

-Karşılaştırmalı bölümsel üretim miktarı

-Karşılaştırmalı hedeflere ulaşma derecesi

-Çalışma çevresindeki değişmeler

-Yeni atamalar ve işgörenlerdeki değişmeler

-Tüm genel değişmelerin işgücü üzerindeki etkileri

4.4. İşgücü Raporundaki Yer Alan Bilgilerin Finansal Tablolarda Gösterilmesi

İşgücü raporunda yeralan bilgilerin çalışanlara ve sendikalara toplu pazarlığa yönelik olarak etkili olabilmesi için, anlamlı hale getirilmesi gerekir. Sözkonusu bilgiler finansal tablolar aracılığıyla birbirine ilişkilendirilerek anlamlı hale getirilir. İşgücü raporunun içeriğini esas aldığımızda toplu pazarlığa yönelik olarak aşağıda inceleyeceğimiz finansal tabloların düzenlenmesi gerekir.

4.4.1.Temel Finansal Tablolar

Bilanço, gelir tablosu, fon akım tablosu ve ekleri bir işletmenin finansal durumu ve faaliyet sonuçları hakkında önemli bilgiler içeren temel finansal tablolardır. İşgücü raporunun içeriğinde yeralan bilgilerin bir kısmı söz konusu tablolarla sunulur.

Bilanço işletmenin sahip olduğu varlıkların ve bunların kaynaklarını düzenlediği tarih itibariyle özet olarak gösterir. Likidite sırasına göre dönen varlıklar ve duran varlıklar grupları altında varlıklara, kısa vadeli borçlar, orta ve uzun vadeli borçlar ve özsermaye grupları altında kaynaklara ilişkin bilgiler bilanço aracılığıyla sunulur.

Gelir tablosu işletmenin belli bir dönemde elde ettiği tüm gelirleri ile aynı dönemde katlandığı bütün maliyet ve giderleri ve bunların sonucunda işletmenin elde ettiği dönem kârını ya da uğradığı dönem zararını topluca gösteren tablodur. Gelir tablosu işletmenin faaliyet dönemi itibariyle net sonucunu, brüt satış kârı, faaliyet kârı büyüklüklerine ve bunları oluşturan ana olaylara yer vererek gösterir. Bu bakımından gelir tablosu işletme faaliyetlerine ait kazançların ya da kayıpların oluşumunu ve varılan sonuçları göstermek bakımından önem arzeder.

Toplu pazarlığı yönlendiren kârlılık faktörüne yönelik analizler gelir tablosundan yer alan bilgiler esas alınarak yapılır.

Fon akım tablosu belirli bir dönem içinde işletmenin sağlamış olduğu finansal kaynakları ve bunların kullanım yerlerini göstermek suretiyle bilanço ve gelir tablosunda görülmeyen fon akımını ortaya koyabilmektedir. Böylece işletmenin gerek faaliyet sonucunda gerekse ek finansman biçiminde sağlamış olduğu finansal olanaklarla neler yapıldığı, söz konusu kaynakların nerelerde kullanıldığı fon akım tablosundan açıkça izlenebilir.

Çalışanlar ve sendikalar işletmenin ekonomik gücü yanında, finansal gücü ve bunun kullanım biçimi hakkında bilgi sahibi olmaktır. Sendikalar fon akım tablosunda sunulan bilgilerle işletmenin ücret artışlarını hangi kaynaklardan karşıladığını veya karşılayabileceğini görebilirler.

Yukarıda bahsedilen temel finansal tablolar muhasebe sürecinin doğal çıktılarını oluştururlar. Genel amaçlı bilgileri içermekte olup, çıkar grupları amaçlarına yönelik analizleri bu tablolardan yararlanarak yaparlar.

4.4.2. Katma Değer Tablosu

İşletmenin finansal durumunu ve faaliyet sonuçlarını sunmak için hazırlanan bilanço ve gelir tablosu yaratılan değerin, bu değeri yaratanlara dağıtımını göstermez. Katma değer tablosu işletmede yaratılan değeri, bu değeri yaratanlar arasındaki dağılımı ve işletmenin bu değerden genişleme için ayırdığı fonları gösterir. (COX,1976,S.142-143)

Katma değer; satışa sunulan ürünlerin üretiminde kullanılan işletme dışından satın alınan mal ve hizmet tutarının, hasılatından çıkarılması sonucu elde edilen değerdir. İşletme kârı satış hasılatıyla satılan mallar maliyeti arasındaki olumlu fark olup satılan mallar maliyetinde yer alan işletme dışında satınalınan ilk madde ve malzemeyi de hesaba katmaktadır. Oysa katma değer hesabında sadece işletmece gerçekleştiren faaliyetlerle ilgilenilir. Bu yönüyle işletmede servet yaratma süreci katma değer olarak ortaya çıkar ve yaratılan katma değer de ücret, maaş, kâr payı ve benzeri şeklinde ilgililere ödenir.

Katma değer tablosu işletmenin ekonomik sonuçlarının analizine yeni bir boyut getirmekte ve özellikle toplu pazarlıkta yararlı olmaktır. Çalışanlar işletmede yaratılan servetten ne kadar pay aldıklarını, diğer çıkar gruplarına göre aldıkları payın oranını tablodan görebilirler. Sendikalar tabloda yer alan bilgileri analiz ederek ücret isteği kararında yararlı sonuçlar elde edebilirler.

Katma değerin hesaplanmasına yönelik olarak biri çıkarma, diğeri toplama olmak üzere iki temel yöntem önerilmektedir. Çıkarma yöntemine göre katma değer hesaplanırken satış hasılatından işletme dışından alınan ve satılan mallar maliyetinde yeralan ilk madde ve malzeme giderleriyle hizmet giderleri çıkarılır. Bu sonuca vergiden önceki kâra, çalışanları ödenen ücret ve maaş giderleriyle amortisman ve ödenen faizler eklenerek de varılabilir. (BROWN-HOWARD, 1982,s.53).

İşgücü raporunda yeralan katma değer tablosunu aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür:

.....İşletmesi.....Dönemi itibariyle Katma Değer Tablosu

	Tutarı	Katma Değer Oranı
Net Satış Hasılatı	xxx	
Satın alınan Mal ve Hiz. Mal.	xxx	
KATMA DEĞER	xxx	100
Katma Değerin Paylaşımı		
Çalışanlara Yapılan Ödemeler	xxx	
Ser. Sağlayanlara Yap. Ödemeler	xxx	
Devlete Yapılan Ödemeler	xxx	
Yeni Yatırımlara Ayrılan paylar	xxx	
	xxx	100

AÇIKLAMALAR

1. **Satış hasılatı**
   (-)
   Satış iadeleri
   Satış iskontoları

2. **İşçilik Maliyetleri**
   Giydirilmiş ücretler
   Maaşlar
   İşveren emeklilik payları
   Yönetici ücretleri
   Kârdan işçilere verilen ikramiyeler
   Kârdan yöneticilere verilen ikramiyeler

3. Sermaye Sahiplerine Yapılan Ödemeler

Tahvil faizleri
Kredi Faizleri
Pay sahiplerine dağıtılan kâr payları

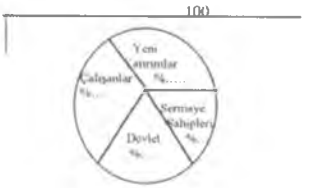
4. Devlete Yapılan Ödemeler

Kurumlar vergisi
Katma Değer Vergisi (Satış hasılatından düşülmemişse)
Gümrük vergileri
Emlak vergileri
Motorlu kara taşıtları vergisi

5. Yeni Yatırımlar

Dağıtılmamış kârlar
Amortisman ve tükenme payları
Yedekler ve özel fonlar

Yaratılan katma değerin paylaşımı daha basit ve çarpıcı olarak istenilirse dairesel grafikle de gösterilebilir.

Yukarıda verilen katma değer tablosu çalışmaları karşılığında çalışanlara yapılan ödemeleri, konulan sermaye ya da borçlanma karşılığında bu kaynaklara verilen faiz ve kâr paylarının çeşitli vergiler yoluyla devlete yapılan ödemeleri ve işletme varlıklarını genişletmek üzere kullanılacak dağıtılmayan kârlardan oluşan katma değer tablosunda yer alan söz konusu özel bilgilerin ayrıntısı "açıklamalar" tablonun alt kısmında gösterilebilir.

Gerekli görüldüğünde yaratılan katma değer ve bu değerin paylaşımına yönelik dönemsel değişimler için ek finansal tablolar veya dairesel grafikler hazırlanabilir. Bu, katma değere yönelik analizleri kolaylaştıracaktır. Ayrıca toplu pazarlığa yönelik olarak çalışanların katma değerden aldıkları payın zaman boyutunda izlediği gelişmenin yönü çalışanlar ve sendikalarca kolayca izlenebilecektir.

4.4.3. Emek Verimliliği Tablosu

Verimlilik-ücret artışı ilişkisinin kurulması toplu pazarlığın olumlu sonuçlanması bakımından son derece önemlidir. Çünkü verimlilik artışına dayandırılmayan ücret artışları çalışanların satınalma gücünde olumlu bir değişme yaratmayacak-

tır. Verimliliğe bağlı olarak çalışanların reel ücretlerinin düşmemesini sağlamak için önemli hareket noktası verimlilik analizleridir.

Toplu pazarlıkta istek ve tekliflerin verimliliğe dayandırılması için işletmenin verimliliğini belirlemeye yönelik bilgilere gereksinim vardır. Bu bilgiler işgücü raporunda emek verimliliği tablosunda sunulabilir.

Verimlilik hesabı girdiler ile çıktılar arasındaki ilişkiye dayandırılır. Bir işletmenin tüm girdileri ile çıktıları arasındaki ilişkiden hareketle toplam verimliği ölçmek oldukça karmaşıktır. Ancak işletmenin çıktısı olan satışları ile bu satış hacmini gerçekleştirmede girdi olarak kullanılan işçilik giderleri arasında ilişki kurularak emek verimliliğini ölçmek mümkündür. Bu ölçü toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede bir dayanak olabilir.

Bir çıktı unsuru olan satışlarla, bu çıktıyı gerçekleştirmede kullanılan girdi unsuru olan işçilik giderleri arasında ilişkiyi topluca emek verimliliği tablosunda göstermek mümkündür. Hazırlanacak emek verimliliği tablosunda hem enflasyon etkisi giderilmeli hem de verimlilikteki gelişmeler izlenebilmelidir. Toplu pazarlığa yönelik olarak emek tablosunu girdi ve çıktı unsurlarını rakamsal örneklerle göstererek aşağıdaki şekilde düzenleyebiliriz. (Ayrıntılar için bakınız; LAWLOR,1987).

Tablonun düzenlenmesine yönelik rakamsal veriler

	Temel alınan Dönem	Cari Dönem
Fiili Satışlar (TL)	5.000.000.-	5.400.000.-
Fiili Ücretler (TL)	1.000.000.-	1.220.000.-
Çalışacak Saatler	178.039.-	194.648.-
Fiyat deflatörü	1.06.-	
Ücret deflatörü (Tüketici Fiyatları)	1.07.-	

Emek verimliliği tablosunda sunulacak bilgilerin sunuluş şeklini belirmeden önce kısaca bu tabloda yer alan rakamların anlamının belirlenmesi yerinde olacaktır.

Çıktının değer olarak ifade edilmesinde toplam satışlar kullanılabilir. Zaman içinde karşılaştırma yaparken fiyat değişikliklerinin etkisi ortadan kaldırılmak gerekir.

Emek verimliliğine yönelik hesaplamalarda girdiyi işçilik bedeli oluşturmaktadır. İşçilik bedelinin hesaplanmasında işletmede çalışan tüm personele ödenen ücret ve maaşların alınması gerekir. Çünkü işletmede çalışan tüm personel, o işletmede oluşturulan çıktıya direkt ya da endirekt yoldan katkıda bulunur. Emek verimliliğinin hesaplanmasında çalışılan saatlerin mi yoksa ödeme yapılan saatlerin mi esas alınacağı da önemli bir konudur. Verimliliğin ayrıntılı analizleri için çalışılan saatlerin esas alınması gerekir. Ancak toplu pazarlığa yönelik analizlerde çalışılmayan fakat ücreti ödenen saatlerin de hesaba katılması uygundur. Çünkü işveren ara dinlenmeleri, aksama, bakım onarım gibi üretken

olmayan süreler için de ücret ödenmektedir. Ayrıca işletmede ayrıntılı kayıtlar mümkün olmayabilir.

.....İşletmesi.....Dönemi

Emek Verimliliği Tablosu

Kalem No	Kalemler	Temel Alınan Dönem	Cari Dönem Sonuçları Miktar	% Değişim
1	Fiili Satışlar	5.000.000.-	5.400.000.-	+8
2	Fiyat Deflatörü	-	1.06	
3	Düzeltilmiş Satışl. (Fiili Sat/1...06)	-	5.094.339.-	
4	Fiyat Düzeltimli Satışlarda Artış	-	305.661.	+6
5	Fiili Ücretler	1.000.000.-	1.220.000.-	+22
6	Ücret Deflatörü	-	1.07	
7	Düzeltilmiş Ücretler (Fiili Ücret /1.07)		1.140.186	
8	Ücret Artışı		79.814	+7
9	Toplam Çalışılan Saat	178.039	194.648	+9.3
10	Temel Dönem Çalış. Satışlar / Saatl.	28.1		
11	Temel Dönem Satışlar/Ücretler	5		
12	Düzeltilmiş Çalışılan Satışlar/ Saatler		26.1	
13	Düzeltilmiş Satışlar /Saatler		26.1	
14	Saat Başına Verimlilik (Temel Dönem/Sonraki Dö)	26.1 / 28.1	0.93	0,93
15	Satışları göre emek verim (Temel Dönem/	4,5 / 5	0,90	

Toplu pazarlıkta istek ve teklifleri belirlemede sadece emek verimliliğini ölçüt olarak almak sakıncalı olabilir. Emeğin verimliliğini etkileyen faktörlerin analizlerini de dikkate almak gerekir. Ayrıca sermaye ve kapasite verimliliğini de hesaplamak ve analizlerde kullanmak gerekir. İşgücü raporunda işletmenin toplam verimliliğini ölçmeye yönelik bilgilerin ayrıntılı olarak sunulması bilgilerin anlaşılmasını ve kullanılmasını olumsuz etkileyebilir. Bu sakınca nedeniyle sermaye ve kapasite verimliliği temel finansal raporlardan yararlanılarak oranlarla (ratio) gösterilebilir.

4.4.4.Maliyet Tabloları

Toplu pazarlıkta teklif ve istekleri belirlemede etkili olan faktörlerden birisi de maliyetlerdir. Çünkü toplu pazarlıkta ele alınan konuların büyük çoğunluğu işve-

ren açısından maliyet unsuru oluşturmaktadır. Bu bakımdan, pazarlığı yapılan konuların işletmenin maliyet yapısına etkisinin ölçülmesi ve bu maliyet yapısının işletmenin faaliyetleri üzerine etkilerinin kestirilebilmesine yönelik bilgilerin işgücü raporunda açıklanması gerekir.

Bir işletmede gerçekleşen giderleri gelir tablosunda sunmak mümkündür. Ancak bu giderler ayrıntılı analizlere yönelik olmayıp özet halinde sunulur. Toplu pazarlıkta kullanılacak maliyet bilgilerinin ayrı tablolarda sunulması ve özellikle işgücü maliyetlerinin detaylandırılması gerekir. Maliyet bilgileri maliyet muhasebesi kayıtlarından sağlanabilir.

Toplu pazarlıkta maliyet bilgilerinden en fazla tartışılanı işgücü maliyetleri olacağından, özellikle bu maliyet unsurunun hesaplanması konusunda bazı açıklamalar gerekmektedir. İşletmede çalışanlara ödenen ücret ve maaşların işgücü maliyeti olarak hesaplanmasında bazı sorunlarla karşılaşılabilir.

Bunlar;

- ✓ Bir işletmede üretime direkt olarak yüklenebilecek işçilikler olduğu gibi, üretim faaliyeti dışında çalışan işçilere ve diğer personele ödenen işçilikler söz konusudur. Örneğin, makine başında kol gücü ile çalışan işçiye, ürün tasarımında çalışan mühendise, işletme giriş kapısındaki bekçiye, ambar kayıtlarını tutan memura, gözetim işini yapan ustabaşına, idari işlerden sorumlu müdüre, dağıtım işini yapan şöfore ücret ve maaş ödenmesi sözkonusudur.

- ✓ Sözkonusu işlerde çalışanların bazıları, işçilerde dahil sendikalı olabileceği gibi sendikasız da olabilir. Sendikasız çalışanlara ödenen işçilikler işgücü maliyetinin hesaplanmasında dikkate alınacak mıdır, yoksa sendikaları sadece sendikalı çalışanları ilgilendirir?

- ✓ İşçilere ve diğer personele ödenen işçilik bedelinin bir bölümü sabit olurken, bir bölümü değişkendir. İşgücü maliyetinin sabit ve değişken kısımlarının ayrılması analizler için önemlidir.

- ✓ İşgücü maliyetinin hesaplanmasında sendika ve işveren tarafı farklı yaklaşımda bulunabilir. Çalışanlar işgücü maliyeti olarak eline geçen net ücreti algılamaktadır. İşveren açısından ise maliyeti farklıdır. Bu maliyetin hem yasal hem de toplu pazarlıktan doğan çok değişik unsurları vardır. Örneğin; sağlık hizmetleri, kreş, spor giderleri ve spor tesisleri yapma yükümlülüğünün getirdiği maliyetler.

- ✓ Bir işletmedeki mevcut maliyet muhasebesi sistemi ayrıntılı verileri sağlamayabilir.

Bu tür sorunlar işgücü maliyetinin tutar olarak hesaplanmasını ve hesaplanan tutar üzerinden anlaşmayı zorlaştırır. Ancak hesaplanamaz değildir. Maliyet bilgilerini açıklamadaki amaç, işletmenin toplam maliyeti içersinde, işgücü maliyetinin payını hesaplamak ve bu maliyetlerdeki değişimin sonuçlarını analiz edebilmektir.

Bu amacın gerçekleşmesi için işletmenin iyi bir maliyet muhasebesi sistemine sahip olması gerekir.

Toplu pazarlığa yönelik olarak işgücü maliyetlerinin hesaplanmasında şöyle bir yöntem izlenebilir: Üst yöneticilere ve danışmanlara ödenen ücret ve maaşlar dışında işletmede çalışanlara ödenen tüm ücret, toplu pazarlık şartlarından doğan maliyet unsurları toplamı toplam işgücü maliyetinin tutarını verir. Hesaplamaya yönelik verileri maliyet muhasebesi kayıtlarından almak mümkündür (Ayrıntılar için bakınız; ÜSTÜN ,1984; ERTÜRK, 1982).

Toplu pazarlığa yönelik olarak maliyet bilgilerinin açıklanmasında hem finansal tablolardan hem de grafiklerden yararlanılabilir. Maliyet bilgileri Maliyet Dağılımı Tablosu, İşgücü Maliyetleri Tablosuna ayrıntılı olarak sunulabilir. Bu tabloları aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür.

.....İşletmesi.....Dönemi

İşgücü Raporuna Yönelik Maliyet Dağılım Tablosu

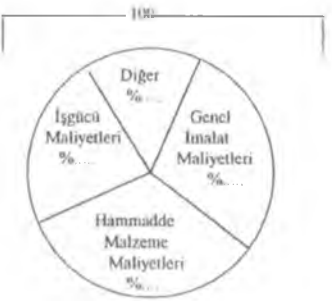
Kalem No	Kalemler	Tutarlar	%
1	Toplam Maliyet	xxxx	100
2	Direkt Hammadde Malzeme Maliyetleri	xxx	%
3	İşgücü Maliyetleri	xx	%
4	Genel İmalat Maliyetleri	xx	%
5	Diğer Maliyetler	x	%
		xxxx	100

Açıklamalar:

1.Toplam Sabit Maliyetler	xx
2.Toplam Değişken Maliyetler	x
3.Fazla Çalışma Ödemeleri	x

Fazla çalışma ödemeleri direkt olarak üretim miktarı ile ilgili olduğundan analizlerde toplam işgücü maliyetinden düşürülür.

Maliyetlerin yüzdeli bölüşümü dairesel grafikle aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Toplu pazarlıkta tarafların ilgi duydukları maliyetler işgücü maliyetleri olduğundan söz konusu maliyetlerin ayrıntılı olarak sunulması gerekir. Ayrıntılı olarak sunulan işgücü maliyetine yönelik bilgiler; çalışanların ve sendikaların işgücü maliyetini oluşturan unsurları ayrıntılı olarak analiz etmelerini sağlar. Buna yönelik işgücü maliyetlerinin dağılımı tablosunu aşağıdaki şekilde düzenlemek mümkündür.

.....İşletmesi.....Dönemi

İşgücü Raporuna Yönelik İşgücü Maliyetlerinin Dağılımı Tablosu

Kalem No	Kalemler	Tutar	%
1	Toplam İşgücü Maliyeti	xxx	100
2	Ücret ve Maaşlar	xx	%
3	Yan Ödemeler	xx	%
4	Sosyal Yardımlar	xx	%
5	Diğer Personel Giderleri	xx	%
		xxx	100

Açıklamalar:

1. Ücret ve maaşlar çalışanlara çalışma saati karşılığı ödenen çıplak ücreti ifade etmektir.

2. Yan ödemeler ikramiye ve prim gibi ödemeleri ifade etmektedir.

3. Sosyal Yardımların Dağılımı

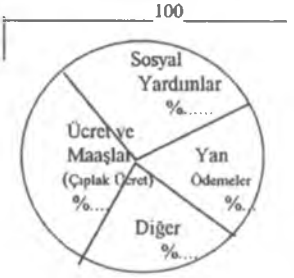
SSK işveren primleri	xx
Yemek	xx
Kıdem tazminatı	xx
Zorunlu tasarruf fonu işveren	xx
Yakacak	xx
Ulaştırma	xx
Mesken lojman giderleri ve konut edindirme	
Yardım fonu	xx
İzin ve bayram harçlıkları	xx
İş elbisesi ve giyim	
İhbar tazminatı	xx
Aile ve Çocuk Yardımları	xx
Tahsil Yardımları	xx
Doğum, ölüm yardımları	xx
Sağlık Hizmetler, spor tes. Yap, Fonu	xx
Diğer	xx

4. 5 nolu Kalem 2,3 ve 4 nolu kalemler içerisinde sokulmayan giderleri ifade etmektedir.

5. İşgücü maliyetlerinin değişken kısmı :xxx TL.

İşgücü Maliyetlerinin sabit kısmı :xxx TL.

Ayrıntılı olarak düzenlenen tablonun yanında dairesel grafikle işgücü maliyetinin yüzdeli dağılımı aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Yukarıda bahsedilen maliyet tablolarına ek olarak, maliyetlerdeki değişmelerin dönem itibariyle izlenebilmesine yönelik olarak birkaç dönem birlikte sunulabilir.

4.4.5. Çalışanlara Yönelik İstatistiki Bilgilerin İşgücü Raporunda Gösterilmesi

Gerek işgücü raporunda sunulan finansal tabloların analiz edilmesine yardımcı olacak gerekse analizlerde direkt olarak kullanılacak işgücü istatistiklerine ilişkin bilgilerin işgücü raporunda yer alması gerekir. İşgücü istatistiklerinin sunulmasına yönelik standart bir tablo söz konusu değildir. Genellikle bu bilgiler metin içerisinde sunulmaktadır. (ÜNAL, 1978. s. 106). Ancak birbirleriyle ilişkilendirilebilecek bilgileri tablo halinde gösterme olanağı vardır. İşgücü istatistiklerine yönelik bilgiler işletmenin personel bölümünden sağlanabilir.

Finansal tabloların analizine direkt etki edebilecek aşağıdaki bilgilerin işgücü raporunda yer alması gerekir. (ÜNAL, s.109).

- ✓ İşletme çalışanların toplam sayısı
- ✓ Çalışanların işlevleri
- ✓ Dönem içinde işe alınanlar
- ✓ Dönem içinde işten ayrılanlar
- ✓ Dönem içindeki daimi işgücünün yaş dağılımı
- ✓ Çalışanların cinsiyeti
- ✓ Dönem içinde işçi başına çalışılan saatler
- ✓ Sendikalı ve sendikasız işçi sayısı
- ✓ İşverene intikal eden resmi şikayet sayısı
- ✓ Haklı bulunan şikayetler
- ✓ İş kazası sayısı

Bu bilgilerden bir kısmı kendi aralarında ilişkilendirilebilecek tablo şeklinde sunulabilir. Buna ilişkin bir örnek tablonun tasarımı aşağıdaki gibi olabilir.

Çalıştığı ünite	*Unvanı*	*Çalışan sayısı*	*Dönem İçinde İşe Giren*	*Dönem İçinde İşten ayrılan*	*Sendikalı Sendikasız (Snz)*	*Cinsiyeti Kadın (K) Erkek (E)*
İlk bölüm (İşletmenin İmalat Sürecine Göre üretim Yerleri esas Alınarak Düzenlenir.)	*-Mühendis -Usta -Ustabaşı -İşçi*					
İkinci Bölüm (Üretime Yardımcı Üniteler Esas Alınarak düz Enlenebilir.)	*-Aşçı -Şoför -Bekçi -Garson -Bahçıvan vb.*					
Genel Toplamlar						

SONUÇ

İşletmelerin finansal, teknik ve ekonomik bilgilerinin açıklanması toplu pazarlık ilişkilerinin geliştirilmesinde ön koşuldur. Bilgi açıklama muhasebenin bir işlevidir. Toplu pazarlıkta muhasebenin rolü, pazarlık sürecinde alınacak kararlara temel olacak bilgileri üretme, bunları düzenli ve karşılaştırılabilir bilgiler olarak işveren ve sendikaya aktarmak suretiyle sistemli bir iletişimi sağlama üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Muhasebe toplu pazarlık ilişkilerinin geliştirilmesine aşağıdaki noktalarda katkı sağlanmaktadır:

- ✓ Bilgi açıklama işçilerin ve işçi sendikalarının toplu pazarlık ilişkisindeki olumsuz tutumlarını etkilemekte, uzun dönemde işbirlikçi tutumların oluşmasını kolaylaştırmaktadır. Taraflar toplu pazarlık ilişkisinde işletmenin rekabet gücünün korunması ve üretimin geliştirilmesine yönelik ortak amaca yönelmektedir. İşçiye dayandırılmış isteklerle toplu pazarlığa girişen sendika yönetimiyle işçiler arasında çıkabilecek sorunlar önlenmektedir.

- ✓ Bilgi açıklama işçi sendikalarının örgüt içi anlaşmasını kolaylaştırmaktadır.

- ✓ Toplu pazarlıkta ele alınan konular, işletmenin finansal verilerine dayandığından istek ve teklifler ölçülü olmaktadır.

- ✓ Toplu görüşmeler daha profesyonel geçmekte ve kısa sürmektedir.
- ✓ Bilgi açıklama ve bu bilgilerin toplu pazarlıkta kullanılmasına yönelik örgüt içi organizasyonlar işgücü verimliliğini olumlu etkilemektedir.

Toplu pazarlığa yönelik bilgi açıklamada işgücü raporu kullanılmaktadır. Raporda yer alacak bilgi ve tablolar karar yönelimli yaklaşımla hazırlanmalı ve anlaşılabilir olmalıdır. Dış bilgi kullanıcısı durumundaki sendikacıların açıklanan bilgilerin doğruluğu ve güvenirliği konusundaki şüpheleri bağımsız dış denetim yoluyla giderilebilir.

Türkiye'de işveren-işçi-sendika arasında bilgi paylaşımı yaygın değildir. Buna bağlı olarak toplu pazarlık dönemlerinde iş barışının bozulması sürekli olarak gündeme gelmektedir. Bu durumda işletmeler işçiler ve ekonomi zarar görmektedir. İşveren-işçi-sendikası arasında bilgi paylaşımına yönelik alt yapı çalışmalarına yönelik çabalara girişme zamanı geçmektedir. Zamanı geçirdiğimizde rekabet gücü yaratmanın zorluklarına yeni boyutlar eklenmiş olacaktır ki, buna Türkiye ekonomisinin dayanma olasılığı çok zayıftır.

KAYNAKLAR

AKDOĞAN Nalan AYDIN Hamdi **Muhasebe Teorileri**, Gazi Üniversitesi Ya. No:98, İ.İ.B.F. Ya. No:4 Ankara, 1987.

BELKAOVİ, Ahmet, **The New Environment in International Accounting** İssues of Practices Quourum Book, 1988

BPOWN E. Richard TRUMBLE R.Robert, "Accounting Can Improve Labor-Management Negotiations" **Management Accounting**, (June, 1995)s. 47-52.

BROWN Levis HOWARD Leslio, **Management Accounting and Finance**. English Language Book Society. Macdonald and Evans Ltd. 1982.

BÜYÜKMİRZA Kamil, "Muhasebe Denetiminde Muhasebe Standardları" **Standard Dergisi Özel Sayısı**, s.17, 1989.

JACKSON-COX, Jacy, "The Disclosure of Campany in formation to Trade Unions: The Relevance of the ACAS Code of Prachice on Disclosure" **Accounting Organizations and Society**, v. 9, No:3/4, (1984)

COX Bernard, "Added Value and The Corparete Report "**Management Accounting**, (April 1976)

CRAFT A. James "Information Disclosure and The Role of Accountant in Collective Bargaining", **Accounting, Organizations and Society**, V.6, No:1,(1981)

ELİAS Nabil "The Effects of Financial Information Symmetry On Conflict Resolution : An Experiment in the Context of Labor Negatiations "**The Accounting**, V. 65, No:3, (July 1990)

ERTÜRK Halis **Maliyet Muhasebesine Giriş**. Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1982.

FRANK, B.Gary GRAHAM, E.Harry, "The Serendipi tous Effect of Accounting Data Disclosure on Minipical Collective Bargaining" **J.Collective Negatiations.** V. ¦0,(1981).

JAIN J.Item GILES, Antony, "Workers Praticipation in Western Europe. Implication for North America", **Relations İndustrielles**, V.40, No:4,(1985).

KEPEKÇİ Celal, **Sermaye Piyasasının Gelişmesinde Muhasebenin Rolü**, Anadolu Üniversitesi Ya. No:6, Eskişehir, 1983.

KIESO D.E. WEYGANT J.J **Intermediate Accounting**, Fifth Edition, John Wiley and Sons, 1986

LAWLOR Alan, **Productivity Improvement Manual**, Gower, Cambridge, 1987.

LEVIS. N.R. vd. "Financial Reparting to Employees' Toward a Research Framework" **Accounting and Business Research,** (Summer, 1984).

MAUNDERS K. "Acounting Information and Industrial Relations: Toward a Managerial Evaluation of the Disclosure Policy Decision", **Managerial Finance**, v.7,No:2,(1981).

MAUNDERS K.T. FOLEY, B.J. **Accounting Information and Collective Barganing,**. Mc Millan Co. London, 1977.

SAMUELS„ John vd. **Advanced Financial Accointing**, Mc Graw-Hill Book Company Lim. London, 1981.

SEVİM Şerafettin, **Toplu Pazarlıkta Muhasebenin Rolü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1992.

SEVİM Şerafettin, "Verimlilik Yönelimli Toplu Pazarlık Sistemi ve BRİSA Uygulaması", **II. Verimlilik Kongresi Bildiriler**, M.P.M. Ya 540, Ankara, 1994, s.472-482

ÜNAL Haluk, **Faaliyet Raporu**, Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği Ya. No:5, İstanbul, 1978.

ÜSTÜN Rıfat, **Maliyet Muhasebesi**, İlkeler ve Uygulama, Bilim Teknik Kitabevi İstanbul, 1994.

YÖK/DÜNYA BANKASI ENDÜSTRİYEL EĞİTİM PROJESİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülsün ATANUR BASKAN

ÖZET

Bu araştırma, YÖK ve Dünya Bankası ile ortaklaşa yürütülen "Meslek Yüksekokulları Endüstriyel Eğitim Projesi" uygulamalar sonucunda meslek yüksekokullarında ne gibi değişmeler ve gelişmelerin olduğunu saptamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma I. ve II. Endüstriyel Eğitim Projesi kapsamındaki 28 meslek yüksekokullu ile bu okulların bina, donanım, yönetici eğitim öğretim elemanı yetiştirme gereksinimleri ile sınırlıdır. Araştırma, varolan durumu irdelemeyi amaçlamıştır. Sorunlara yönelik bir "model geliştirme" amacı güdülmemektedir. Araştırma'da yöneticilerin tümüne, öğretim elemanlarının ise % 10'una anket gönderilmiştir. Bulgular gözden geçirildiğinde proje kapsamındaki okullarda yenilenme yönünde ciddi atılımlar yapıldığı dikkat çekmektedir. Bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde giderildiği, 152 yeni öğretim elemanının yurtdışında eğitimlerinin sağlandığı ancak yurtdışında yetiştirilen elemanların yaklaşık % 25'ini mecburi hizmet bitiminde görevden ayrılmaları ve bu olguyu engelleyici önlemlerin alınmaması ve yerel danışma kurullarının istendiği ölçüde etkin olamaması gibi noktalar, eksiklikler olarak vurgulanabilir. Bunun yanısıra, mezunların istihdamı, Türkiye'nin içinde bulunduğu işsizliğe ilişkin sorunlar gözönüne alındığı takdirde ümit verici bir tablo oluşturmaktadır. Önerileri ise şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Yöneticilerin, gerek projenin amaçları doğrultusundaki,

gerekse nitelikli öğretim elemanlarını tutmak ve yenilerinin bu okullara çekilmesindeki çabalarının yoğunlaştırılması gerektiği düşünülmektedir. Yerel danışma kurullarının daha aktif hale getirilmesi ve buna paralel olarak, işverenlerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların sürdürülmesinin yararlı olacağı kanaati taşınmaktadır.

ÖNSÖZ

Dünya yükseköğretim tarihi incelendiğinde, yükseköğretimin sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelere paralel olarak yapısal ve fonksiyonel değişikliklere uğradığı görülmektedir. Bu değişim sürecinde kısa süreli yükseköğretim kurumlarının (short-cycle higher education) da önemli bir yeri vardır.

XX. yüzyılda, özellikle II. Dünya Savaşından sonra "üniversite dışı sektör"olarak adlandırılan bu tür yükseköğretim kurumları hem artan yükseköğretim talebini hem de ara insangücü talebini karşılamak üzere pekçok ülkede geniş ölçüde yayılmışlardır.

Günümüzde, Avusturya ve İtalya dışında yükseköğretimin sağlandığı tek kuruluşların üniversiteler olduğu hiçbir OECD ülkesi yoktur. Her yerde üniversitelerden farklı yasal düzenlemelerle kurulan ve finansman, seçicilik, araştırma yönelimi, öğretim süresi, konu dağılımı, çalışanların maaş ve hizmet olanakları, statüsü, verilen belgelerin ve mezunların istihdam biçimleri gibi çeşitli açılardan üniversitelerden farklı olan üniversite dışı kuruluşlar vardır.

MYO'larının 1981'den sonra yeni bir anlayışla ele alınmasında, 1980 sonrası uygulamaya konulan ihracata dayalı endüstrileşme stratejilerinin önemli rol oynadığı vurgulanabilir. Çünkü, böyle bir modelin başarıya ulaşmasında, endüstriyel büyümede kilit rolü oynayan yüksek teknisyen düzeyindeki ara insangücü yaşamsal öneme sahiptir. Nitekim 1980 sonrası dönemde güncellik kazanan ara insangücü konusu, kalkınma planları, iş adamları ve bilim çevreleri tarafından daha sık vurgulanır olmuştur. İşte bu görüş birliği, 1981 sonrasında üniversite çatısı altında ve onun desteğiyle MYO olgusunun ivme kazanmasına yolaçmıştır. Bu hareketin gelişmesinde, YÖK'ün planlı çabaları, kamu kaynaklarına ek olarak sağlanan proje bazında Dünya Bankası finansmanı ve yerel taleplerin önemli rol oynadığı söylenebilir.

Araştırmanın her aşamasında büyük desteklerini gördüğüm **Prof. Dr. Saim Kaptan**'a, araştırmanın değişik aşamalarında yardımlarından ötürü sevgili kardeşim, değerli meslekdaşım **Doç. Dr. Yüksel Kavak**'a şükranlarımı ifade etmem son derece güç.

Verilerin çözümlenmesinde ve istatistiksel analizlerin bilgisayarda yürütülmesindeki katkıları için **Doç. Dr. Yıldır Atakurt**'a teşekkür ederim.

Araştırma metninin oluşmasında gösterdiği ilgi ve titiz çalışmalarından dolayı sevgili arkadaşım **Mevlüdiye Özdemir** ve **Nuran Işık**'a teşekkür ederim.

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde önce problem durumu çerçevesinde, kısa süreli yükseköğretim (KSYÖK) uygulamalarının ulusal ve evrensel düzeyde tarihi gelişmelerine yer verilecek ardından araştırmanın amacı, önemi, sayıltılar, sınırlamalar, tanımlar ve kısaltmalar yer alacaktır.

Problem Durumu

Dünya yükseköğretim tarihi incelendiğinde, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerine paralel olarak, yükseköğretim kurumlarının da önemli yapısal ve işlevsel değişikliklere uğradığı görülür. Bu değişmeler sonucu oluşan yükseköğretim türlerinden biri de kısa süreli yükseköğretim kurumlarıdır (KSYÖK). Bu tür kurumların başlangıcı XX. yüzyılın ilk yıllarına uzanmaktadır. Kerr'e göre (Karasar, 1981: 22): "Yükseköğretim geleneksel olarak, toplumun elit kesimine hizmet etmek amacıyla kurulmuş, sonra orta tabakaya da hizmet götürmeye başlamış; şimdi ise, sosyal ve ekonomik özgeçmişine bakmadan, herkese hizmet etmek durumundadır". Bu bir bakıma, "elit" sistemden "kitle" eğitimine geçiştir. Bu geçişi zorunlu kılan faktörlerin arasında:

1. Fırsat eşitliği,

2. Yükseköğretime talebin artması,

3. Endüstrileşmiş toplumun hızla değişen insan gücü gereksinimi sayılabilir (Furth, 1973: 13).

Kitle eğitimine geçiş, daha çok üniversite dışı sektörlerde sağlanan genişleme ile karşılanmaya çalışılmıştır. Böylece, özellikle II. Dünya Savaşından sonra birçok ülkede üniversitelerin dışında, ara insangücü yetiştirmeye yönelik meslek okullarından oluşan ikinci bir yükseköğretim sektörü meydana gelmiştir (II. Uluslar arası.... 1989:20). Nitekim bugün KSYÖK'ndaki öğrenci sayıları, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, toplam yükseköğretim içinde önemli bir pay oluşturmaktadır. Örneğin, 1986-87 öğretim yılında toplam yükseköğretim içinde KSYÖK'nın payı; ABD'de % 38.5, Norveç'te % 65.4, Fransa'da % 19.8, Belçika'da % 45.2, Avustralya'da % 28.3 ve Kanada'da % 28.4'tür. (Tablo: 1).

OECD ülkelerinde 1960'lı yıllarda hızla yayılan ve ülkelere göre değişik işlev ve amaçlara sahip KSYÖK'nın işlevleri 4 başlık altında toplanmaktadır (Furth, 1973: 21-22).

1. Yükseköğrenim için artan sayısal baskı ve sosyal talebi karşılamak,

2. Fırsat eşitliği sağlamak. Bu tür kurumlar, geniş coğrafi alana yayılma, kısa süreli kurs ve giriş kolaylıkları gibi özellikleri nedeniyle, farklı sosyal grup ve sosyal sınıftaki bireylere eğitim fırsatı verirler.

3. İnsangücü gereksinimlerini karşılamak. Üniversiteler ili ortaöğretim kurumlarının arasındaki eleman açığına cevap vermek. Bu kurumlarını, insangücü arzı fonksiyonu Avrupa'daki okullarda sürekli ön sırayı almıştır.

4. Yenilikler kurumu. Geleneksel uygulamalar içinde yerine getirilmesi güç olan fonksiyonları üstlenmek. Bunlardan bazıları; sürekli eğitim (yetişkin eğitimi, yeniden eğitim), bölgesel kalkınmaya katılma, çeşitli toplum hizmetleridir.

Karasar'a göre (1981:27); bu amaçlardan hangisinin ya da hangilerinin benimsendiğine bağlı olarak, tek ya da çok amaçlı ön lisans modelleri geliştirilmiş, bu girişimler hangi kesimden gelmişse, o kuruma yakın olmuşlardır.

TABLO: 1
Bazı Ülkelerde, KSYÖK'deki Öğrencinin Toplam Yükseköğretim Öğrencilerine Oranı

Ülkeler	1960-61 Yüzde	1986-87 Yüzde
Avustralya	-	28.3
Belçika	41.0	45.2
Kanada	-	28.4
Finlandiya	14.7	32.0
Fransa	14.1	19.8
Almanya	17.3	13.5
Japonya	11.5	18.5
Hollanda	41.7	54.8
Norveç	-	65.4
İspanya	36.9	-
İsveç	11.2	62.3
Türkiye	-	11.4
İngiltere	49.8	39.9
ABD	12.6	38.5
Yugoslavya	22.5	16.3

Kaynak: 1. OECD, **Short-Cycle Higher Education.** Paris: 1973:396
2. OECD, **Education in OECD Countries** 1986-87.

Bazı Ülkelerdeki Kısa Süreli Yükseköğretim Uygulamaları

Bu alt bölümde, ABD, Japonya ve Norveç uygulamaları gözden geçirilecektir.

Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde yükseköğretimin üniversiteler dışındaki ikinci sektörü; Junior College, Community College ve Technical College gibi adlarla anılan iki yıllık kolejlerdir.

Junior College kavramı, genellikle iki yıllık özel denetimli kurumları içermektedir.

1930'lara kadar, lisans programlarının ilk basamağı olarak genel eğitim ve transfer programları ağırlık kazanmıştır. Bu tarihten itibaren, endüstrileşme ve iş dünyasındaki gelişmelere paralel olarak eğitilmiş teknisyen ihtiyacını karşılamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim programları önem kazanmaya başlamış ve mesleki eğitim birçok Junior Kolejin temel görevleri arasında yer almıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra, genel eğitim, transfer, rehberlik ve mesleki eğitim fonksiyonlarına ek olarak "toplum hizmetleri" fonksiyonu önem kazanmaya başlamıştır. Böylece, Junior Kolejlerin hizmet alanı giderek genişlemiş ve hizmetleri çeşitlenmiştir.

Toplum hayatına ve gelişmesine katılma yönündeki eğilimler Junior Kolej kavramında da değişime yol açmıştır. Nitekim, XX. yüzyılın ortalarında Public Comprehensive Community College basat model olmuştur (Diener, 1985: 91-95).

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iki yıllık kolej hareketinin II. Dünya savaşından sonraki gelişiminde 1947 yılında yayımlanan "Truman Komisyonu" raporunun önemli bir yeri bulunmaktadır. Amerikan yükseköğretiminde reform yapmayı amaçlayan bu raporun temel taşı iki yıllık kolejlerdi. Truman Komisyonu; "herkese eşitlik" ülküsünün bir gereği olarak Amerikan yükseköğretiminin kapılarını bu okullar aracılığıyla toplumun tüm üyelerine açmayı öngörüyordu. Komisyon raporuna göre; "Eğitim fırsatlarını yaygınlaştırmak ve çeşitlendirmek için bu kolejlerin sayısı hızla artırılmalıydı". Ayrıca, bu kolejlerin toplumla içiçe olmaları ve topluma geniş hizmet sunmaları öngörülerek, adlarının "Community College" olması öneriliyordu.

Truman Komisyonu'nun, demokraside anahtar rol oynayan genel eğitim ihmal edilmeden, orta düzey insangücü yetiştirme önerisi Amerikan toplumunda büyük ilgi toplamış ve geniş halk desteğiyle iki yıllık kolejler, mesleki-teknik eğitim ve genel eğitimi kaynaştıran kurumlar olarak ortaya çıkıp gelişmişlerdir (Kaya, 1983:126-30).

"Amerikan yaşam felsefesinin eğitime yansıması olan bölge kolejleri (Community College), demokratik (yararlanma kolaylığı olan: ucuz, yakın, açık giriş vb.), komprehensif (farklı nitelikte ve gereksinimdeki bireylere uygun farkları programları olan), yerel (yerel kontrollü, destekli ve hizmeti daha çok çevreye dönük), yaşamboyu eğitime dönük ve farklı koşullara uyumu kolay olması gibi temel niteliklere sahiptir. Temelde yalnızca klasik üniversite eğitim olmayıp topyekün toplum kalkınmasına hizmet güdüsü vardır" (Karasar, 1981: 37).

Tonkin ve Edwards'a göre (1987:127-28); Community Kolejler ekonomik gelişmeye hizmet olarak yerel gereksinimleri karşılama, lisans programlarına hazırlık basamağı oluşturma, yetişkinlerin ortaöğretim eksikliklerini giderme, eğitimin önemini sonradan anlayanlara ikinci bir fırsat tanıma ve ekonomik güçlükleri olanlara eğitim olanağı sağlama gibi çok yönlü işlevlerinin yanısıra, yükseköğretimde standartların korunması konusunda da önemli katkıda bulunmuşlardır. Bu kolejler yükseköğrenim olanaklarını geniş çapta yaygınlaştırırken, çeşitli yüksek prestijli ve

araştırmaya yönelik üniversiteleri, açık kayıtlar döneminde büyük bir öğrenci akımından ve bunun sonucu standartların düşmesi tehlikesinden de korumuştur.

İki yıllık kolejlerin Amerikan toplumundaki yerini ve yükseköğretim içindeki önemini belirtmek için bazı sayısal verilerin incelenmesinde yarar vardır. (American..., 1987:5-9; Kaya, 1983:135-39):

1. 1985-86 öğretim yılında iki yıllık kurumların sayısı 1.525, öğrenci sayısı ise 4 milyon 509 bindir. Bu tür kurumların toplam yükseköğretim içindeki payı, okul sayısı açısından % 45, öğrenci sayısı açısından ise % 36.8'dir.

2. 1960-85 yılları arasında Community Kolejler ve Junior Kolejler, diğer yükseköğretim kurumlarından (4 yıllık) daha hızlı büyümüştür. Bu dönemde, bu tür okulların sayısı yaklaşık üçbuçuk katlık artışla 405'den 1525'e yükselmiş, öğrenci sayısı ise 8 kat artarak 566 binden 4.5 milyona çıkmıştır.

3. İki yıllık kolejler, diplomaya dönük eğitimden daha fazla sayıda yaygın eğitim hizmeti sunmaktadırlar.

4. ABD'de öğrenim gören yabancı öğrencilerin yaklaşık yarısı bu okullara kayıtlıdır (1985-86).

5. İki yıllık kolejler, öğrencilerini 263'ü sağlıkla ilgili olmak üzere 1400 farklı mesleğe hazırlamaktadır (1982-83).

6. Bu okullara kayıtlı bulunan öğrencilerden yarı zamanlıların % 90'ı, tam zamanlıların % 50'si ir işte çalışmaktadır. Programlar, bu durumu dikkate alacak esnekliğe sahiptirler. Dersler, gece dahil, günün her saatine, hafta sonlarına ve yaz aylarına dağıtılmıştır.

Japonya

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden bu yana Japonya'da fırsat eşitliği ilkesine dayalı eğitim sistemi hızla yayılıp gelişmiştir. Eğitimdeki bu ilerleme, Japonların eğitime önem veren karakter yapıları ve savaş sonrası hızla gelişen Japon ekonomisinin bireylerin yaşam standartlarını yükseltmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sayede ulusun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimi sağlanabilmiştir (Outline..., 1987:77). Bu oluşumların sonucunda, ABD'deki Community Kolej hareketinden esinlenerek Japon yükseköğretim sistemi içinde gözlenen yeni bir gelişme de Junior Kolej olgusudur.

1960'lardan sonra hızla genişleyen ve kitlesel yükseköğretim dönemine geçen Japonya'da dört tür yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunlar:

1. Üniversiteler,

2. Junior Kolejler (Junior Colleges)

3. Teknoloji Kolejleri (Colleges of Technology)

4. Özel yetiştirme okulları (Special Training Schools)

Bu okullar, kuruluşları açısından ulusal, yerel ve özel yükseköğretim kurumu niteliğindedir.

1987 yılı verilerine göre Japonya'da; 474 üniversite, 561 Junior Kolej, 62 Teknoloji Koleji ve 3152 özel yetiştirme okulu bulunmaktadır. Bu okullardaki toplam öğrenci sayıları, sırasıyla; 1 milyon 934 bin, 437 bin, 50 bin ve 653 bindir. Junior Kolejlerin % 83.8'i özel, buna karşılık Teknoloji Kolejlerinin sadece % 6.5 özeldir (Education..., March 1988:18-19).

Junior Kolejlerin amacı; çeşitli uzmanlık alanlarında derinlemesine araştırma ve eğitim yapmak ve öğrencilere mesleki ya da pratik yaşam için gerekli becerileri kazandırmaktır. Bu okullara kabul edilebilmek için lise veya eşdeğer bir okulu bitirmek gerekir. Okulların öğretim süresi iki-üç yıldır. Bir Junior Kolej bir veya daha fazla uzmanlık bölümüne sahip olabilir. Teknoloji Kolejleri ise Junior Kolejlerinden farklı bir yapıya sahiptir. Bu okullar, ortaokulların bir uzantısı olup, çeşitli mühendislik ve denizcilik alanlarında 5-5,5 yıllık öğrenim vermektedirler (Outline..., 1989:6-7).

Junior Kolejlerin % 83.8'i (470) özel kuruluştur. Bu okullara devam eden öğrencilerinin toplam (kamu+özel) içindeki payı da, sırasıyla % 72.4 ve % 90.8'dir. Teknoloji Kolejleri ise daha çok ulusal kurumlardır (Education..., March 1988:18-19).

Junior Kolejlerin bir özelliği de kız öğrencilerin fazlalığıdır. 1987 yılı verilere göre, bu okulların öğrencilerinin % 90.8'i (397.274) kızdır. Bu durum, okulların program yapılarını da yönlendiren bir faktör olmuştur. Nitekim öğrencilerin programlara göre dağılımında en büyük payı (% 25.9) ev ekonomisi oluşturmaktadır. Diğer taraftan mühendislik alanları % 5.2 ile çok sınırlı bir yer tutmaktadır. (Karasar, 1981:38).

XXI. yüzyıla hazırlanan Japon toplumunda, endüstri ve istihdam alanlarındaki yapısal değişiklikler, bilgi-yoğun toplumun gelişimi ve çeşitli sektörlerdeki uluslararasılaşma gibi sosyal ve kültürel değişimlere uyum sağlayabilecek bir eğitim sisteminin oluşturulması konusunda 1984 yılında "Eğitim Reformları Ulusal Komitesi" kurulmuştur (Outline.., 1989:77-115).

1987 yılında görev süresi dolan Komite'nin hazırladığı raporların ışığında önümüzdeki yıllarda Japon Eğitim Sisteminde köklük reformların olması beklenmektedir. Reform konusundaki temel ilkelerden birisi yaşam boyu öğrenme sistemine geçilmesidir. Bu sistemin, üniversite ve üniversite dışı yükseköğretim kurumlarının yaşam boyu öğrenim sağlama işlevlerini arttırması beklenmektedir.

Norveç

Norveç yükseköğretim sistemi, üniversiteler ile çok sayıdaki küçük kolejlerden oluşmaktadır. Bu kolejlerin çoğunluğu Bölgesel Meslek Yüksek Okulu Kurullarının (Boards of Regional Colleges) çatısı altında örgütlenmişlerdir. Çoğunluğu RC (Regional College) sistemi altında toplanmış olan bu kolejlerin öğretim süresi iki yıldır.

1986 yılı itibariyle, Norveç'te 170 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bunların 25'i özel kuruluştur. Ülkedeki toplam yükseköğretim öğrenci sayısı 94 bindir. Bu öğrencilerin 42 bini üniversite sektöründe, 52 bini de üniversite dışı yükseköğretim kurumları üniversite sektöründen daha hızlı büyümüştür (Norway, 1987:83-84).

Norveç toplumunun sosyal ve siyasal eşitlik inancı, klasik okul geleneklerinin eksikliği, KSYÖK'na her sosyal sınıftan öğrencinin devam etmesi, mesleğe yönelik öğretim ve üniversitelerin büyük merkezlerde toplanmasına karşın KSYÖK'nın ülkenin tümüne yayılması gibi olgular, bu tür kurumlara olan çekiciliğin artmasında önemli rol oynamışlardır. Diğer taraftan yükseköğretim talebinin artması ve merkeziyetçilikten uzaklaşmaya yönelik eğilimler, siyasal baskılara yol açarak yükseköğretimde yapısal değişme ve yenilikleri zorlamıştır (Sorheim, 1973:53-59).

Yukarıdaki gerekçelerin sonucunda gerçekleştirilen reform ile oluşturulan ve KSYÖK'nın çoğunluğunu bünyesinde barındıran RC'lerin Kraliyet Yükseköğretim Komisyonu (The Royal Commission on Post-Secondary Education) tarafından ortaya konulan genel amaçları şunlardır:

1. Sosyal ve coğrafi olarak eğitim fırsatlarını genişletmek,

2. Yükseköğretime ayrılan kaynakların dengeli dağılımını sağlamak,

3. Yükseköğretim ve toplum arasındaki etkileşimi genişletmek. Yeniden ve part-time eğitim vermek, yerel araştırma projelerini geliştirmek, bölgede bilimsel ve mesleki bilgilerin merkezi haline gelmektir.

1960'lı yıllarda Avrupa ülkelerinde gözlenen yükseköğretim reformları içinde yeni tip KSYÖK'larının temsilcisi olarak nitelendirilen RC'lerden beklentiler şöyle sıralanmaktadır (Cerych, 1987:7-9).

1. Mesleki yönelimli kısa süreli yükseköğretim vermek ve öğrencileri ileri düzeydeki üniversite eğitimine hazırlamak,

2. Bölgesel sorunlarla doğrudan ilişkili olmak,

3. Sürekli ve yetişkin eğitiminde önemli rol oynamak.

Cerych (1987:7-9), Avrupa yükseköğretim reformlarının birbirleriyle çelişkili gibi görünen birkaç amacı birleştirdiklerine işaret ederek, RC'lerin biri bölgesel düzeyde; daha çok mesleki eğitime yönelik kısa süreli yükseköğrenim vermek, diğeri ise; daha sonra üniversiteye geçişi sağlamak üzere öğrencilere eğitim sunarak üniversitelerin yükünü azaltmak gibi ulusal düzeyde gereksinimleri karşılamaya yönelik iki amacı bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, hem amaçların yapısında bulunan çelişkilerden hem de birbirini tutmayan bu iki amaç arasındaki gitgeller nedeniyle uygulama sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Buna rağmen, önerilen önlemler konusunda fikir birliğine ulaşmak çok zor ya da olanaksız olduğundan, bu çelişkili amaçlar da kaçınılmaz görülmektedir.

RC'lerin gelişmesinde Norveç'teki bölgesel kalkınma politikalarının da önemli rolü olmuştur. Bu politikalar çerçevesinde 1968'de kurulan University of Trmso'nun kuruluşundan sonra RC'lerle ilgili gelişmeler şöyle özetlenebilir (OECD, 1984:22-24):

1. Her ne kadar bu okulların asıl amacı çeşitli mesleklere yönelik kısa süreli eğitim vermek idiyse de, öğretmenlere, yerel sorunlarla ilişkili uygulamalı araştırma yapmaları konusunda baskıda bulunulması,

2. 1973'de Rogaland'da kurulan bağımsız araştırma kurumunun Rogaland RC ile yakından ilişkilendirilmesi,

3. Rogaland benzeri kurumların diğer ilçelerde de kurulması (Norland Research, Adger Research vd.) ve RC'lerle ilişkilendirilmesi.

Bu uygulamaların ardından Norveç Bilim Politikası Kurulu, 1982 yılında yayımladığı 6 nolu raporunda, araştırma sonuçlarının yayılmasında RC'lerin rolünü vurgulayarak bu gelişmeleri teşvik etmiştir.

Norveç'te son 10 yıl içinde AR-GE bağışlarından üniversitelere ayrılan payın % 40'a düşmesi endişe ile izlenmektedir. Üniversitelerin, RC'lerdeki araştırma faaliyetlerini, genel araştırma ortamının bir parçası olarak gördükleri takdirde, bölgesel ortamlar için hayati önemi olan konular üzerinde araştırma yapmaya olan yeni ilginin, bu gidişi tersine çevirebileceği ifade edilmektedir (Inventory...., 1985:149).

Merkezi sistemin olmadığı Norveç'te RC'lerin kurucuları, tüm üniversite dışı yükseköğretim kurumlarını kendi çatıları altında toplamayı amaçlamaktadırlar.

Kısa Süreli Yükseköğretimde Türkiye Deneyimleri

Bu alt bölümde, ortaöğretim sonrası kademede ele alınan ara insangücü yetiştirme konusu, 1982 öncesi ve sonrası dönem olmak üzere iki ayrı başlık halinde sunulacaktır.

1982 Öncesinde Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumları

Ülkemizde, ortaöğretime dayalı kısa süreli yükseköğretim yoluyla, ekonominin tekniker ihtiyacını karşılamaya yönelik ilk uygulamalar tekniker ve yüksek tekniker okullarıdır.

Tekniker okullarının geçmişi, Nafia idarelerinin (Bayındırlık Müdürlükleri) fen memuru ihtiyacını karşılamak üzere, Paris'teki "Ecole de Conducteur" un örnek alınmasıyla, 1911 yılında kurulan "Kondüktör Mektebi"ne kadar uzanmaktadır. Bu okul 1922 yılında Nafia Fen Mektebi adını almış, 2 yıl olan öğrenim süresi, 1926-27 öğretim yılında 2,5 yıla, 1930 yılında da 3 yıla çıkarılmış. 1937 yılına kadar fen memuru (tekniker) yetiştiren okula, aynı yıl, 3074 sayılı Kanun ile mühendislik bölümü eklenmiş ve adı da teknik okul olmuştur. Teknikerlik bölümü, aynı çatı altında öğretime devam etmiştir. Okul, Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı iken, 1941 yılından itibaren 4121 sayılı Kanun'la Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. 1943-44 öğretim yılından başlayarak, teknikerlik bölümüne Erkek Sanat ve Yapı

Enstitüleri mezunlarının sınavla alınması ilkesi benimsenmiş ve böylece teknikerlik öğretiminin düzeyi yükseltilmiştir (Tekniker Okulları, 1964:6-7).

Ülkemizdeki endüstrileşme çabalarına paralel olarak, tekniker kademesindeki insangücü ihtiyacını karşılamak üzere, 1952 yılından sonra tekniker okulu açma politikaları yoğunluk kazanmıştır. Bu politikalar doğrultusunda, 1952-53 öğretim yılından başlayarak, atölye ve laboratuvarları uygun olan sanat enstitülerinin bünyesinde, öğrenim süresi iki yıl olan Tekniker Okulları açılmıştır. Diğer taraftan, hem çalışarak hayatını kazanmak hem de mesleğinde ilerlemek isteyenler için de 1954-55 öğretim yılından itibaren 3 yıl süreli Akşam Tekniker Okulları açılmıştır (DİE, 1973:XII).

1968-69;öğretim yılında 23 tekniker okulunda 2848 öğrenci ve 110 öğretmen bulunmakta iken (Tablo:2), bu okullar, 1969-70 öğretim yılında kapatılmışlardır. 1965-66 öğretim yılında tekniker okullarını tamamlayıcı nitelikte ve bu okul mezunlarının devam ettiği bir yıl süreli iki yüksek tekniker okulu (Ankara-İstanbul) açılmıştır. 1965-71 yılları arasında öğretim faaliyetlerini sürdüren bu okullar, daha çok, mezunlara yedek subaylık hakkı kazandırmak amacına yönelikti (Karasar, 1981:46).

Karhan'a (1983:2) göre, tekniker ve yüksek tekniker okulu mezunları teknik alanlarda üst kademelere kadar tırmanıp başarılı hizmetler sürdürmüş iseler de, bu okulların devam edememesinin iki temel nedeni vardır. Bunlar:

1. Bu okullar, ortaöğretim düzeyindeki meslek okullarının devamı olarak o ortam içinde kurulduklarından yükseköğretim kavramından yoksun kalmışlardır.

2. Bu okul mezunlarına daha üst düzeyde öğrenim görme imkanı sağlanmamış ve bu okullara rağbet azalmıştır.

TABLO: 2
1982 Öncesinde Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumlarının (KSYÖK) Sayısal Görünümü

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Tekniker Okulları			
1952-53	5	192	-
162-63	26	3.399	456
1968-69	23	2.848	110
Yüksek Tekniker Okulları			
1965-66	2	865	12
1968-69	2	2.127	76
1971-72	2	213	45
Ön Lisans Okulları			
1974-75	1	1.344	18

1975-76	7	2.813	75
1978-79	1	484	59
YAY-KUR Meslek Yüksek Okulları			
1975-76	24	3.962	75
1977-78	46	10.294	161
1981-82	56	11.740	1.141

Not: Ön Lisans okullarının 6'sı 1977-78 öğretim yılında kapanmıştır.

Kaynak: 1. DİE, Milli Eğitim Hareketleri 1942-72. Ankara: 197
2. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1965-67. Ankara: 1969.
3. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1970-74. Ankara: 1977
4. DİE, Milli Eğitim İstatistikleri Yükseköğretim 1974-78. Ankara: 1980.

Türk yükseköğretim sistemi içinde kısa süreli yükseköğretim uygulamalarının ikinci aşamasını Ön Lisans Yüksek Okulları ve YAYKUR Meslek Yüksek Okulları oluşturmaktadır.

1970'li yılların başından itibaren yükseköğretime olan sosyal talebin giderek artması, sayısal baskının karşılanabilmesi için yeni arayışlara yol açmıştır. İşte bu arayışların sonucunda, 1974 yılında üniversitelerin bünyesinde ön Lisans Yüksek Okulları ve 1975 yılında da MEB'na bağlı olarak YAY-KUR Meslek Yüksek Okulları açılmıştır.

III. Beş Yıllık Kalkınma planında yer alan önlisans kademesi, farklı adlarla da (lisans öncesi, temel bilimler gibi) olsa, 1973 de yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'na da yansımıştır.

Bu yasal düzenlemeler sonucu, o dönemin Yükseköğretim Kurulu tarafından saptanmış olan önlisans öğretiminin amaçları şunlardı (Kaya, 1984: 397):

1. Bir yandan, öğrencilere, ortaöğretimdeki yetişmeleri yönünden aralarında mevcut seviye farklarını yüksek öğrenim sırasında telafi etme fırsatını vermek,

2. Diğer yandan, ortaöğrenimleri sırasında yükseköğretimin ancak temel öğrenim alanlarına yönelmiş olan öğrencilere, lisans öğreniminin çeşitli dallarından kabiliyetlerine gerçekten uyan birisine tam bir isabetle yönelebilme imkanı sağlamak,

3. Yükseköğrenime girdikleri halde ilk yıllardaki başarı durumları lisans öğrenimi için yeterli bulunmayan veya kısa yoldan hayata atılmak isteyen gençlere, ortaöğretim diploması ile lisans diploması arasında geçerli olacak önlisans seviyesinde bir ara diploma vermek,

4. Yükseköğretimde daha üst öğrenim yolunu ancak belli bir başarı gösterenlere açmak suretiyle, ilk yılları çok daha fazla kitlesel olan yükseköğretimin, ileri yıllarına daha çok bireysel eğitim imkanı yaratmak, böylece çalışmayı teşvik ederek yükseköğretimin kalitesini yükseltmek,

Bu amaçlar incelendiğinde, önlisans öğretiminin, öğrencileri, belli bir meslğe hazırlamak ve/veya lisans programına yönelmek gibi ikili bir görevi yerine getireceği anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtilen düzenlemeler sonucunda 1974 yılından itibaren, Ege Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve MEB bünyesinde YAY-KUR, birbirinden ayrı nitelikleri olan önlisans uygulamalarını başlatmışlardır.

Üniversitelere paralel olarak MEB de kendi bünyesinde kurduğu yaygın Yükseköğretim Kurumu (YAY-KUR) örgün Yükseköğretim Dairesine bağlı olarak, 1975-76 öğretim yılında geniş çaplı bir önlisans uygulaması başlatmıştır. Meslek Yüksek Okulları adı altında başlatılan bu uygulama, iki yıl süreli olup, teknik bilimler, sosyal bilimler ve hayati bilimler bölümlerini içermekte idi. Bu okulların amacı, ara insangücü yetiştirmekti. Ayrıca, lisans programlarına transfer amaçları bulunmuyordu.

1975-76 öğretim yılında sayıları 24 olan Meslek Yüksek Okulları, 1981-82 öğretim yılında 56'ya yükselmiştir. Aynı yıllarda öğrenci sayısı da 3.962'den 11.740'a çıkmıştır (Tablo: 2).

Karhan'a göre, (1983:3; 1985:4) bu okullar, MEB bünyesinde yeterli bir gelişmeye kavuşamamıştır. Ayrıca, o dönemin üniversiteleri bunlara yardımcı olmamışlar ve bu okullar MEB'mn ortaöğretim felsefesi içinde bocalamışlardır. Bununla birlikte, çevreyle iyi ilişkiler, bunlardan bazılarının gelişmesine ve vasıflı elemanlar yetiştirmesine yol açmıştır.

YAY-KUR bünyesindeki Meslek Yüksek Okulları 2547 sayılı Kanun ve bunu tamamlayan 41 sayılı KHK uyarınca üniversitelere devredilmişler ve bugünkü uygulamaların kaynağını oluşturmuşlardır.

1981 Yükseköğretim Düzenlemesi ve Meslek Yüksek Okulları

1981 yükseköğretim düzenlemesinin temel hedeflerinden birisi de Türk ekonomisinin ara insangücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Meslek Yüksek Okullarına öncelik vermek idi (YÖK, 1982:13). Bu önceliğin gerekçesi, hem ekonominin ara insangücü ihtiyacını karşılamak hem de bu tür yükseköğretim kurumları kanalıyla daha fazla gence yükseköğrenim olanağı sağlamaktı. Bu hedeflere ulaşabilmek için, 1981 yılından sonra alınan tedbirlerle MYO'larının sayılarının artırılması ve yurt sathına dağılımı, öğrenci kapasitelerinin artırılması, öğretim elemanı temini ve programlardaki çeşitlenme konularında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu gelişmeler, itici gücünü büyük ölçüde üniversiter ortamdan almıştır (Kavak, 1992, ss. 39-40).

Aşağıdaki satırlarda 1983-93 yılları arasını içeren 10 yıllık dönemde MYO'larındaki değişimler sergilenecektir.

1983-93 arasındaki dönemde, 1981 düzenlemesinin ana hedefleri doğrultusunda MYO'larının çoğaltılması ve yurt sathına dağılımında önemli mesafeler alınmıştır. Tablo: 3 incelendiğinde, sözkonusu dönemde okul sayısı 54'den 224'e çıkarak % 314.8 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Aynı şekilde, program türlerinde de büyük bir çeşitlenme olmuş, program türü sayısı 24'den 168'e yükselmiştir. Prog-

ram türlerinin bir bölümü (5'den fazla okulda uygulanan) Tablo: 4'de, tüm program çeşitleri ise Ek-2'de yer almaktadır. Bu çeşitlenme, MYO'larının çok çeşitli meslek alanlarına eleman yetiştirmeye başladığını gösterir.

Yine, MYO'larında uzmanlaşma doğrultusunda bir eğilim görülmektedir. Tablo: 5 incelendiğinde, 83-84 öğretim yılında uzmanlaşmaya yönelik MYO türü yok iken, 93-94'de bu alanda da önemli bir çeşitlenme dikkati çekiyor. Özellikle, SHMYO, TBMYO, SBMYO ve İlahiyat MYO'larının devreye girmesi bu çeşitlenme ve uzmanlaşmaya yönelmede önemli bir rol oynamıştır.

TABLO: 3
MYO Sayısı ve Program Türleri Yönünden Gelişmeler

YILLAR	OKUL SAYISI	PROGRAM TÜRÜ
1983-84	54	24
1993-94	224	168
Değişim (%)	314.8	600.0

KAYNAK: ÖSYM. **İkinci Basamak Sınav Kılavuzu**: 1983 ve 1993.

TABLO: 5
MYO Türlerindeki Gelişmelerin Dağılımı

YILLAR	MYO	Teknik Bilimler MYO	Sosyal Bilimler MYO	Sağlık Hizmetleri MYO	İlahiyat MYO	TOPLAM
1983-84	54	-	-	-	-	54
1993-94	139	5	5	71	4	224

KAYNAK: **ÖSYM ikinci Basamak Sınav Kılavuzu**. 1983 ve 1993.

TABLO: 4
MESLEK YÜKSEKOKULU PROGRAMLARI (1992)
(5'den fazla olan program türleri)

Programın Adı	1983-84	1993-94
Teknik Programlar		
Bilgisayar Programcılığı	1	22
Elektrik	35	60
Elektronik	7	7
Endüstriyel Elektronik	-	24
Gıda Teknolojisi	-	6
Haberleşme	-	16
Halıcılık	-	6

Harita Kadastro	7	17
İklimlendirme-Soğutma	-	13
İnşaat	35	57
Kontrol Sistemleri Teknolojisi	-	14
Maden	5	9
Makine	3	32
Makine-Resim Konstrüksiyon	10	8
Motor	18	25
Seracılık	-	8
Seramik	3	10
Süt ve Süt Ürünleri	-	5
Tarım Alet ve makineleri	-	11
Tekstil	-	10
İktisadi ve İdari Programlar		
Büro Yönetimi ve Sekreterlik	7	15
İşletmecilik	34	41
Muhasebe	41	51
Pazarlama	2	11
Turizm ve Otelcilik	8	30
Sağlık Programları		
Anestezi	-	7
Hemşirelik	-	43
Odiyometri	-	5
Radyoloji	-	14
Dokümantasyon ve Sekreterlik	-	8
Tıbbi Laboratuvar	-	18

MYO'larının öğretim elemanı sayısındaki gelişmeler Tablo:6'da görülmektedir. Tablodaki verilere göre bu okullardaki öğretim elemanı sayısı 83-84'de 480 iken 93-94'de 2.355'e yükselmiştir. Bu yaklaşık 5 katlık bir artışı ifade eder. Öğretim elemanı sayısı bakımından toplam yükseköğretim içindeki pay da % 2.4'den % 5.7'ye yükselmiştir.

TABLO: 6

Meslek Yüksek Okullarının Öğretim Elemanı Sayısındaki Gelişmeler

YILLAR	MYO (1)	Üniversite Toplamı	Pay (%) (1/2)
1983-84	480	20.333	2.4
1993-94	2.355	41.411	5.7

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri.** 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Öğrenci sayılarındaki gelişmeler Tablo: 7'de görülmektedir. Tablodaki verilere göre, öğrenci sayısı 34 binden 35 bine yükselmiştir. (% 180'lik artış). Toplam yükseköğretim içindeki pay da % 12.3'den % 14.5'e yükselmiştir.

TABLO: 7

MYO'larındaki Öğrenci Sayılarındaki Gelişmeler

YILLAR	MYO	Üniversite* Toplamı	Pay (%)
1983-84	34.560	281.446	12.3
1993-94	95.735	662.056	14.5
Değişim (%)	180.0	135.6	2.2

* Açıköğretim hariç.

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri.** 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Proje Okullarındaki Gelişmeler

Proje okullarındaki sayısal gelişim Tablo 8'de görülmektedir. Buna göre ilk projede 8 MYO'na yer verilmiş II. Projede ise 20 MYO proje kapsamına alınarak Endüstriyel Eğitim Projesinin yürütüldüğü okul sayısı 24'e ulaşmıştır. Ayrıca MYO ile bağlantıları açısından 3 Teknik Eğitim Fakültesi ve 1 Mesleki Eğitim Fakültesi de proje kapsamına alınmıştır.

TABLO: 8

Proje Kapsamındaki Okul Sayılarına İlişkin Gelişmeler

YILLAR	I. PROJE*	I. PROJE**	TOPLAM
1985-86	8 MYO		8
			24
1988-89		20 MYO+4 Mes. ve Tek. Eğit. Fak.	

* İzmir (Buca), Çankırı, Düzce, İskenderun, İstanbul, Konya, Kırıkkale, Malatya MYO'ları.

** Antalya, Bilecik, Erzincan, Sivas, Mersin, Osmaniye, Batman, Ş. Urfa, Ege, Kayseri, Elazığ, Karadeniz Ereğlisi, Amasya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, Ordu, Rize. KAYNAK: Proje Dokümanları.

I. Endüstriyel Eğitim Projesi (1985-1988)

Amaç: İhracata yönelik imalat endüstrilerinin ihtiyat duyduğu ara insan gücünü, nitelik ve nicelik bakımından uluslararası standartlara uygun olarak yetiştirmek.

Kapsam: Pilot olarak seçilen 8 Meslek Yüksekokulu kapsama alınmıştır.

Okullar: İzmir (Buca), Çankırı, Düzce, İskenderun, İstanbul, Konya, Kırıkkale, Malatya.

Program Alanları:

1- Kontrol ve Enstrumantasyon
2- İletişim
3- Endüstriyel Elektronik
4- Elektrik (4 alt alanda program geliştirildi)
5- Makine (2 alt alanda program geliştirildi)
6- Tarım (Mekanizasyon ve sulama-drenaj)
7- İnşaat (3 alt alanda program geliştirildi)
8- Döküm
9- İklim ve Soğutma (2 alt alanda program geliştirildi)
10- Petrol
11- Petrokimya
12- Bilgisayar Teknolojisi

Eğitim: 8 Yönetici Eğitimi
200 Öğretmen Eğitimi

Mali Hususlar: Projenin tutarı 32.388.229 Amerikan Dolarıdır. SEGEM ve İstatistik Enstitüsüne ayrılan miktarlar, bu rakamın dışındadır. Proje tutarının % 99'u kullanılmıştır.

II. Endüstriyel Eğitim Projesi (1988-1995)

Amaç:

1- Mesleki ve Teknik Öğretmen Eğitimi ve Teknisyen Eğitimi Programlarının geliştirilmesi, koordine edilmesi ve uygulanması için Yükseköğretim Kurulu'nun kurumsal kapasitesini güçlendirmek. 2- Endüstrideki teknisyen eksikliğini giderecek hizmet öncesi teknisyen eğitimi programlarını geliştirmek ve artırmak. 3- Mesleki ve teknik öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere, dört fakültedeki eğitimi genişletmek ve iyileştirmek, bu fakültelerin kurumsal kapasitelerini güçlendirmek.

Kapsam:

A- Meslek Yüksekokulları:

1-21 Meslek Yüksekokulu kapsama alınmıştır.

Antalya, Bilecik, Erzincan, Sivas, Mersin, Osmaniye, Batman, Ş. Urfa, Ege, Kayseri, Elazığ, Karadeniz Ereğlisi, Amasya, Gaziantep, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, Ordu, Rize.

2- Program Alanları:

Kontrol ve Ölçüm Sistemleri, Elektrik, Elektronik Teknolojisi (İletişim "Haberleşme", Bilgisayar Bakım ve Onarımı, Tıbbi Elektronik), Endüstriyel Elektronik, Makine, İklimlendirme/Soğutma, Döküm, Tarım "Mekanizasyon ve Sulama-

Drenaj", İnşaat, Bilgisayar Teknolojisi, Petrokimya, Petrol, Kimya Teknolojisi, Gıda Teknolojisi, Tekstil Teknolojisi, Ticaret, Yönetim Hizmetleri, Yönetim Yardımcılığı/Sekreterlik, Turizm.

3- Eğitim:

Yukarıda belirtilmiş olan program alanları için 3996 Adam/Aylık bir süre içerisinde yaklaşık 450 öğretmenin ve okul müdürlerinin yurtdışında eğitimleri planlanmıştır.

4- Teçhizat:

21 Meslek Yüksekokulu için toplam 54.6 Milyon Dolarlık teçhizat satın alınacaktır.

B- Mesleki ve Teknik Eğitim Fakülteleri:

1- Türkiye'de mevcut 4 Mesleki ve Teknik Eğitim Fakültesi kapsama alınmıştır.

Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi

Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi'dir

2- Program Alanları:

Türkiye'nin meslek ve teknik öğretmen ihtiyacını karşılayacak şekilde belirlenecektir.

3- Eğitim:

Yüksek Lisans (Masters 24, Doktora 12), teknoloji alanlarında 68 ve diğer çeşitli alanlarda 50 olmak üzere öğretim elemanı ve yönetici olmak üzere yaklaşık 154 kişi 2023 Adam/Ay süre ile yurt dışında eğitilecektir.

4- Teçhizat:

Mesleki ve Teknik Eğitim Fakülteleri için 20.4 Milyon Dolarlık teçhizat satın alınması öngörülmüştür.

Proje Tutarı:

Dünya bankasından sağlanan	110.0 Milyon Dolar
Türk Hükümetince sağlanan	50.0 Milyon Dolar
TOPLAM	160.0 Milyon Dolar

TABLO: 9
Proje Kapsamındaki Okulların Öğretim Elemanı ve Öğrenci Sayılarındaki Gelişmeler

YILLAR	Öğretim Elemanı Sayısı	Öğrenci Sayısı
1983-84	205	9750
1993-94	908.0	40.840
Değişim (%)	342.9	318.8

KAYNAK: ÖSYM. **Yükseköğretim İstatistikleri**. 1983-84 ve 1993-94 Öğretim Yılları.

Proje kapsamındaki okulların öğretim elemanı ve öğrenci sayılarına ilişkin dağılımlar Tablo 9'da görülmektedir. Tablodaki verilere göre 1983-84 öğretim yılında 205 olan öğretim elemanı sayısı yaklaşık 3.5 katlık bir artışla 908'e yükselmiştir. Yine öğrenci sayısı 9750 olan öğrenci sayısı 3 katın üzerinde bir artışla 40.000'e ulaşmıştır. Bu verilere göre proje kapsamındaki okullarda ki öğrenci kapasitesindeki genişleme toplam MYO'daki genişlemeden daha fazla olmuştur.

Türkiye'nin Ara İnsangücü İhtiyacına Bakış

Ülkemizde ara insangücü kavramının değişik biçimlerde algılanması ile ilgili sınırlılıklar da gözönünde bulundurularak, kalkınma planlarında yer alan ara insangücü ihtiyaçları ve bunların karşılanmasına yönelik tedbir ve görüşler aşağıda özetienmektedir:

1. Yalnız kamu sektöründe 1996'da.... teknisyen açığı % 30 (a)..... yükselmiştir. Türkiye'de ortalama bir mühendise 1.6 teknisyen düşmektedir. Bu oranın düşük olması mühendislerden yeter verimlilikle yararlanmayı önlemektedir (II. BYKP, 1967:147).

2. 1968-82 döneminde.... teknisyen... sayılarında iktisadi kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için büyük bir artış gerekmektedir... Orantılı olarak ihtiyaçlarda en büyük artış teknisyenler için olmaktadır.... Eğitim arzını arttırıcı tedbirler alınmazsa 1972'de..... teknisyenlerde 34.000.... kişilik bir insangücü açığı belirecektir (II. BYKP, 21967:148-55).

.... yardımcı sağlık personeli seviyesinde büyük bir insangücü açığı vardır.... Sözkonusu insangücü açıkları 15 yılda (1982) kapatılması oldukça güç ve hızla tedbir alınmasını gerektiren bir durum yaratmaktadır (II. BYKP, 1967:155).

3. Planlı dönemde teknik insangücünde.... teknisyen ve yetişkin işçi düzeylerinde arz, ihtiyacın altında kalmıştır. Aynı durum sağlık alanındaki insangücünde de kendisini göstermekte... hemşire, sağlık memuru ve ebe düzeyinde açık devam ederken... (III. BYKP, 1973:81).

Ön lisansla teknik ve mesleki yardımcı eleman yetiştirilecektir... Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri yeniden düzenlenecek ilk iki yıl sonunda ara

eleman, İktisadi ve Ticari İlimler akademileri aynı şekilde ilk iki yılda yardımcı eleman... yetiştireceklerdir. (II. BYKP, 1973:721).

Beşinci plan döneminde orta seviyeli teknik insangücünün yetiştirilmesine öncelik verilecektir. Mesleki ve teknik lise ve meslek yüksekokulu çıkışlı teknisyenlerin hedeflere uygun şekilde yetiştirilmesi için bu okulların programlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır (V. BYKP, 1985:139).

Beşinci Beş Yıllık Plan döneminde, eczacılar dışındaki sağlık personeli, elektrik, elektronik, bilgisayar.... teknisyenleri yetiştirilmesine ağırlık verilecek, bu alanlardaki insangücü açıklarının kapatılmasına çalışılacaktır (V. BYKP, 1985: 140).

Çeşitli alanlarda kalkınmanın gerektirdiği ara insangücünün yetiştirilebilmesi için teknisyen eğitimine hızla başlaması sağlanacaktır (V. BYKP, 1985: 140)

5. ... Meslek yüksekokulları ve meslek liselerinde orta düzeyde vasıflı insangücü yetiştirilmeye... devam edilecektir.... Elektronik, bilgisayar, turizm, hemşirelik, sağlık teknisyenliği alanlarına öncelik verilecektir (VI. BYKP, 1989:298).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi, planlı dönem boyunca orta nitelikte insangücü, teknisyen, yardımcı sağlık personeli, teknik ve mesleki yardımcı eleman, orta düzeyde insangücü gibi farklı kavramlarla da olsa, özellikle teknik ve sağlık alanlarındaki ara insangücü ihtiyacı vurgulanagelmiştir.

Bu kademedeki insangücü ihtiyacı, genellikle mesleki-teknik orta öğretim kurumları ile eşleştirilmiş, III. BYKP ile birlikte "ön lisans" kedemesi de devreye girmiştir. Nitekim bu konu, Çıraklık ve Mesleki-Teknik Eğitim Konseyi Raporunda da (MEB, 1990:91) ele alınmış ve "Bir taraftan ara insangücü yetiştirme görevi ortaöğretim seviyesinde ele alınırken, diğer taraftan üniversitelerin iki yıllık meslek yüksekokullarına ara insan yetiştirme görevi vermeleri..." meslek kademelerinde ikileme yol açan bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Özellikle V. ve VI. BYKP'larında, ara insangücü projeksiyonları MYO kontenjanları da gözönünde bulundurularak yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, MYO'ları V. BYKP dönemi başından itibaren insangücü planlamasında yükseköğretimed ikinci bir sektör olarak yerlerini almışlardır (Kavak, 1992, s. 5).

Problem Cümlesi

Araştırmanın temel problemi "Meslek Yüksekokulları Endüstriyel Eğitim Projesi" uygulamaları sonucunda meslek yüksekokullarında ne gibi değişme ve gelişmeler olmuştur?

Alt Problemler

Yukarıdaki ana problem çerçevesinde şu sorulara yanıt aranacaktır. Proje kapsamındaki okullarda Endüstriyel Eğitim Projesi hedefleri doğrultusunda:

1. Bina, donanım ve materyal ihtiyacı,

2. Öğretim elemanı yetiştirme,

3. Yönetici eğitimi,

4. Endüstriye dayalı öğretim,

5. Yerel Danışma Kurulları,

6. Mezunların istihdamı

konularında ne gibi değişme ve gelişmeler olmuştur?

Araştırmanın Önemi

Yukarıda vurgulandığı gibi ihracata dayalı ekonomik politikalar, güçlü bir rekabet için, stratejik nitelik taşıyan ara insangücünün önemini giderek artırmaktadır. Bir başka ifadeyle, izlenen ekonomik politikaların başarısı, diğer faktörlerin yanında MYO'larının işgücü piyasasına arz edeceği ara insangücünün sayı ve niteliği ile de yakından ilişkilidir. Bu nedenle, 1982'den sonra yeni bir anlayışla ele alınan MYO'larının sağlıklı ve hızlı bir biçimde gelişmesi ve yaygınlaşmasında, bu okullarla ilgili araştırmalar önemli ölçüde yol gösterici olabilir. Dünya Bankasından sağlanan kredi ile yürütülen proje uygulamalarının değerlendirilmesi, bir ölçüde, kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığı konusunda ipuçları verebilir. Ayrıca, bu pilot uygulamaların Türkiye genelinde yaygınlaşıp yaygınlaşmayacağı konusunda fikir verebilir.

Sayıltılar

Araştırmanın dayandığı temel sayıltılar şunlardır:

1. Anket yoluyla toplanan veriler, yeterince geçerli ve güvenilirdir.

2. Araştırmaya katılanlar evreni temsil edebilirler.

Sınırlamalar

1. Araştırma, I. ve II. Endüstriyel Eğitim Projesi kapsamındaki 28 MYO'larını kapsamaktadır.

2. Araştırma, alt problemlerde ifade edilen konularla (bina ihtiyacı, donanım ihtiyacı, yönetici eğitimi, öğretim elemanı yetiştirme vb.) sınırlıdır.

3. Araştırma, mevcut durumun ortaya konması ve irdelenmesi ile sınırlıdır. Ayrıca, bir "model geliştirme" amacı güdülmemektedir.

Tanımı ve Kısaltmalar

Araştırmada yer alan bazı kavramların tanımları ile kısaltmalar şöyledir:

Meslek Yüksek Okulu: Belirli mesleklere yönelik ara insangücü yetiştirmeyi amaçlayan 4 yarı yıllık eğitim-öğretim sürdüren bir yüksek öğretim kurumudur (2547 sayılı Kanun, mad. 3/1).

Ön Lisans: Orta öğretime dayalı, en az dört yarı yıllık bir program kapsayan ara insangücü yetiştirmeyi amaçlayan veya lisans öğretiminin ilk kademesini teşkil eden bir yükseköğretimdir (2547 sayılı Kanun, mad. 3/r).

Ara İnsangücü: Meslek Yüksek Okullarından mezun olan ve YÖK tarafından alanlarına göre "tekniker" veya "meslek elemanı" ünvanı verilen işgücünü ifade eder.

Meslek Elemanı: Meslek Yüksek Okullarının İktisadi ve İdari programları ile sağlık programlarından mezun olanlara verilen ünvan.

Endüstriye Dayalı Öğretim: Dünya Bankası/Meslek Yüksek Okulları projesi kapsamındaki okullarda, okul-endüstri ortaklığına dayalı olarak yürütülen eğitim uygulamaları.

Kısaltmalar

YÖK/DB	:	Yükseköğretim Kurulu/Dünya Bankası
MYO	:	Meslek Yüksek Okulu
KSYÖK	:	Kısa Süreli Yükseköğretim Kurumu
SHMYO	:	Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu
SBMYO	:	Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
TBMYO	:	Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırma Yöntemi

Bu araştırma belli bir dönemdeki durum ve eğilimlerin saptanmasına yönelik betimsel bir çalışmadır.

Evren

Araştırmanın evreni, YÖK/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi 1'ci ve 2'ci dilim kapsamındaki 28 okuldaki yönetici ve öğretim elemanlarıdır. Araştırmada yöneticilerin tümüne anket uygulanmış, öğretim elemanlarının ise random (yansız atama) yöntemi ile % 10'undan bir örneklem grubu oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin, tür ve niteliğine göre, frekans dağılımı, yüzdeler veya aritmetik ortalamalar ile özetlenmiştir.

Gerektiği durumlarda proje içi ve dışı okulların karşılaştırmasında ortalamalarda ya da yüzdeler arası farkların "t" puanı ile test edilmesi tekniği uygulanmış ve sonuçlar tablolar şeklinde özetlenmiştir.

III. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde alt problemlerdeki sıraya göre, bulgular tablolar ile sunulacak ve kritik noktalar vurgulanarak yorumlara yer verilecektir.

TABLO: 10
Bina İhtiyacının Karşılanma Derecesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	3	6.5	2	8.0	5	7.0
Kısmen	15	32.6	8	32.0	23	32.4
Tamamen	28	60.8	15	60.0	43	60.6
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Tablonun incelenmesinden anlaşılacağı gibi, yöneticilerle öğretim üyelerinin verdiği cevaplar arasında kayda değer bir fark yoktur. Örneğin, öğretim üyelerinin yüzde 60.8'i bina ihtiyacı tamamen karşılanmıştır derken, bu oran yöneticiler için yüzde 60'dır.

Yine, öğretim üyelerinin yüzde 32.6'sı bina ihtiyacı kısmen karşılanmıştır görüşünü belirtirken, yöneticilerin yüzde 29.4'ü bu görüşü paylaşmıştır.

Donanım ihtiyacının ne ölçüde karşılanmış olduğu konusundaki görüşler Tablo 11'de özetlenmiştir. Öğretim elemanlarının yüzde 52.2'si bu ihtiyacın tamamen karşılanmış olduğu beyanında bulunur iken yöneticilerin yüzde 60'ı donanım ihtiyacının tamamen karşılanmış olduğunu belirtmiştir.

TABLO: 11
Donanım İhtiyacının Ne Ölçüde Karşılandığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	F	%	f	%
Hiç	0	0	1	4.0	1	1.4
Kısmen	22	47.8	9	36.0	31	43.7
Tamamen	24	52.2	15	60.0	39	54.9
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Donanım ihtiyacının karşılanması konusunda öğretim üyelerinin hemen iki eşit gruba ayrılmış olduğu görülüyor. Bunların yüzde 52.2'si bu ihtiyacın tamamen karşılanmış olduğu görüşünde iken, yüzde 47.8'i, donanım ihtiyacının kısmen karşılanmış olduğu görüşündedir. Bu oran yöneticilerde ise yüzde 60'a karşın yüzde 36.0 düzeyindedir.

Yukarıdaki iki ihtiyacın karşılanma düzeyi konusunda da, arada kayda değer denebilecek düzeyde olmasa da ham bilgiler (frekans ve yüzdeler) üzerinde yöneticilerin öğretim üyelerinden daha iyimser olduğu görülmektedir ki, bu da beklenen bir durumdur.

Ders materyallerinin sağlanması konusundaki soruya verilen cevaplar Tablo 12'de görülmektedir. Bu konudaki cevaplar, bundan önceki iki ihtiyacın karşılanmış olma düzeyine göre daha az iyimser olduğunu ortaya koymaktadır. Ekseriyet bu ihtiyacın ancak "kısmen" karşılanmış olduğunu bildirmiştir. Örneğin, yöneticilerin yüzde 847ü materyal ihtiyacının ancak kısmen karşılanmış olduğunu belirtmiştir. Öğretim üyelerinde de bu oran yüzde 65.2'dir. Görülen şudur ki, hem yöneticiler, hem de öğretim üyelerine göre ilgili okullarda materyallerin temininde beklentinin gerisinde kalınmıştır. Bu konuda, yöneticilerle öğretmenler arasında da oldukça fark olduğu göze çarpmaktadır.

TABLO: 12
Materyal İhtiyacının Ne Ölçüde Karşılandığına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim Ele.		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	8	17.4	1	4.0	9	12.6
Kısmen	30	65.2	21	84.0	51	71.8
Tamamen	8	17.4	3	12.0	11	15.6
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100.0**	**71**	**100.0**

Tablo: 1-2 ve 3'ün topluca değerlendirilmesinden;

a. Bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde karşılandığı,

b. Materyal (ders araç-gereci, ders notu vb.) ihtiyacının henüz istenilen düzeyde karşılanamadığı,

c. Yönetici ve öğretim elemanları gruplarının her üç konudaki (bina, donanım, materyal) görüşlerinin birbirine yakın olduğu sonuçları çıkarılabilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Projenin hedeflerinden birisi de, yeni geliştirilen programları uygulayacak öğretim elemanı yetiştirmek idi. Öğretim elemanı yetiştirme konusundaki sorulara alınan yanıtların dağılımı Tablo: 13 ve 14'de yer almaktadır.

TABLO: 13
Yurtdışına Gönderilen Elemanların Dağılımı

	N	%
Yeni eleman	152	53.1
Eski eleman	134	46.9
TOPLAM	**286**	**100.0**

Tablo: 13 incelendiğinde, ankete yanıt veren 25 okulda, öğretim elemanı yetiştirilmek üzere yeni alınan 152 kişi uzun süreli (9 ay) eğitimden geçirilmiş, eski öğretim elemanlarından da toplam 134 kişi kısa süreli (1-4 ay) bir eğitimden geçirilerek, yeni programlara adaptasyonları sağlanmıştır. Her iki eleman grubu (yeniler ve eskiler) birlikte ele alındığında toplam 286 öğretim elemanı yurtdışında (ABD ve İngiltere) 1-9 ay arasında değişen sürelerle öğrenim görmüşlerdir. Tüm üniversite sisteminde olduğu gibi MYO'larında da yurtdışında öğretim elemanı yetiştirme hem uzun süreli hem de oldukça yüksek maliyetli bir tercihtir. Diğer taraftan, yetişmiş elemanların okullarda tutulması da ayrı bir sorundur. Nitekim, yetiştirilen bu elemanların göreve devam durumlarına ilişkin dağılımlar Tablo: 14'de yer almaktadır.

Tablo: 14 incelendiğinde görüleceği gibi; yurt dışında yetiştirilen yeni elemanların 42'sinin (toplam % 27.6'sı) başka kurumlara gittiği görülmektedir. 7-8 yıl içinde yetiştirilen 152 kişiden 42'sinin ayrılması (başka kurumlara gitmesi) proje hedeflerine ulaşmayı önemli ölçüde etkileyecek bir kayıptır. Diğer taraftan bu kayıplar, MYO sisteminin yurt dışında yetişmiş genç öğretim elemanlarını istihdam etmede zorlanacağı yönünde endişeleri akla getirmektedir. Bu bulgular sistemin anahtar öğesi olan öğretim elemanı konusunda; seçme, etkili çalışmalara ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

TABLO: 14
Yurtdışına Gönderilip Geri Dönen Elemanların İstihdam Durumu

	Geri dönenler	
	N	%
Göreve devam etmekte olan	104	78.8
Proje kapsamında MYO giden	4	1.8
Proje dışı MYO giden	2	0.9
Herhangi bir kuruma giden	42	18.6
TOPLAM	**152**	**100.0**

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Hiç kuşkusuz yeni bir MYO yapısı yeni bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bir başka ifadeyle, MYO'larıyla ilgili bu yeni oluşumun, ancak okul yönetici-

rinin yetiştirilmesiyle anlam kazanması beklenirdi. Nitekim, bu yeni tip okul anlayışı ve felsefesinin yöneticilere aktarılması, benimsetilmesi ve uygulamaya geçirilmesi için, proje kapsamındaki okul yöneticileri (okul, müdürleri, müdür yardımcıları ve bölüm başkanları) hem yurtiçi hem de yurt dışında kısa süreli toplantı ve gezilerle bir araya getirilmiş, ABD ve İngiltere uygulamaları yerlerinde görülmüş ve yeni okul modelinin tüm yöneticilerle birlikte tartışılması için uygun ortamlar oluşturulmuştur. Yönetici yetiştirme konusundaki etkinliklerin dağılımı Tablo: 15'de sunulmuştur.

TABLO: 15
Yönetici Yetiştirilmesi Konusunda Yapılan Çalışmaların Dağılımı

	Yöneticiler	
Yapılanlar	**N**	**%**
Toplantılar, teknik geziler, yurtiçi ve yurtdışı seminerler yapılmıştır	11	44.0
Yöneticiler biraraya getirilerek ortak sorunlar tartışılarak çözümler aranmıştır	2	8.0
Yöneticiler için yurtiçi ve yurtdışında eğitim çalışmaları düzenlenmiştir	12	48.0
TOPLAM	**25**	**100.0**

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Yeni modelde MYO eğitimi, kuram-uygulama bütünlüğünü içeren bir anlayışa sahipti. Buna göre, teorik eğitim okul ortamında, bu eğitimi tamamlayan uygulamalı eğitim de gerçek iş ortamında yürütülecekti. Okulları –iş hayatını bütünleştirmeye yönelen bu model "Endüstriye Dayalı Öğretim" (EDÖ) olarak anılmakta olup, bu bütünleştirmeye sağlayacak bir diğer unsur olarak da "Yerel Danışma Kurulları"nı içermektedir.

Endüstriye Dayalı Öğretime ilişkin ilk soru; "Uygulama için, istenilen niteliklere uygun işyeri bulmakta güçlük çekilmekte midir?" idi. Teknik programlar ile iktisadi ve idari programlar için ayrı ayrı elde edilen bulgular Tablo: 16 ve 17'de sunulmaktadır. Tablolar incelendiğinde, her iki programla ilgili görüşlerin de "ara sıra" seçeneğinde yoğunlaştığı görülüyor. Teknik programlardaki "hemen hemen her zaman" seçeneğindeki görüşlerin % 30'lar düzeyinde olması dikkat çekicidir. Yine iktisadi ve idari programlar alanında, öğretim üyelerinin % 52.2'sinin, yöneticilerin % 36'ının bu soruyu yanıtsız bırakmaları düşündürücüdür.

Diğer taraftan, bu iki programda da yönetici görüşlerinin, öğretim elemanı görüşlerinden daha iyimser olduğu söylenebilir.

Uygulama için işyeri bulmaya ilişkin görüşler topluca değerlendirildiğinde, endüstriye dayalı öğretimin tamamlayıcı unsuru olan işyerlerinin bulunmasında güçlüklerin hala sürdüğü söylenebilir.

Öğrencilerin işyerlerinde hangi sıklıkla denetlendiğine ilişkin bulgular Tablo: 18'de yer almaktadır. Tablodaki dağılımlara göre, öğrencilerin işleri uygulamalarında her dönemde en az bir kez, bazı işyerlerinde ise bir-kaç kez denetlendiği anlaşılmaktadır. Uygulamaların denetimi, amaca uygunluk açısından büyük önem taşımaktadır.

TABLO: 16
Uygulama İçin İşyeri Bulmakta Güçlük Çekmeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı (Teknik)

	Öğretim Üye		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Yanıtsız	3	6.5	0	0	3	4.2
Hiçbir zaman	0	0	2	8.0	2	2.8
Arasıra	28	60.8	16	64.0	44	62.1
H.H.H.zaman	15	32.6	7	28.0	22	30.9
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

TABLO: 17
Uygulama İçin İşyeri Bulmakta Güçlük Çekmeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı (İktisadi ve İdari)

	Öğretim Üye		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Yanıtsız	24	52.2	9	36.0	33	46.5
Hiçbir zaman	2	4.3	3	12.0	3	4.2
Arasıra	13	28.3	12	48.0	25	35.2
H.H.H.zaman	7	15.2	1	4.0	10	14.1
TOPLAM	**46**	**100.0**	**25**		**100.071**	**100.0**

TABLO: 18
Öğrencilerin Denetlenmesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	6	13.0	2	8.0	8	11.3
H.D.En az 1 kez	21	45.6	7	28.0	28	39.4
B.A.Birkaç kez	15	32.6	12	48.0	27	38.0
Sürekli	0	0	0	0	0	0
Diğer	4	8.7	4	16.0	8	11.3
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

TABLO: 19
Endüstriye Dayalı Öğretimin Amaca Uygunluk Derecesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	2	4.3	0	0	2	2.8
Az	9	19.6	0	0	9	12.7
Orta	28	60.9	21	84.0	49	69.0
Çok	7	15.2	3	12.0	10	14.1
Tam	0	0	1	4.0	1	2.1
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

Nitekim, uygulamaların ne ölçüde amaca uygunluk olarak yürütüldüğüne ilişkin cevapların dağılımı Tablo: 19'da yer almaktadır. Görüşlerin çoğunluğu "orta" ve ortanın üzerindeki derecelerde toplanmıştır. Her iki grubun da (yönetici ve öğretim elemanları) aynı yönde görüş bildirerek uygulamaların "orta" ve ortanın üzerinde amaca uygunluk olarak yürütüldüğünü belirtmeleri, EDÖ uygulamalarının belli ölçülerde oturmuş olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Okullarla iş hayatı arasındaki ilişkileri geliştirmede kullanılan araçlardan birisi de okul yönetimleri ile ticaret ve sanayi kesimlerinin temsilcilerinden oluşan **Yerel Danışma Kurullarıdır**. Bu tip kurulların oluşumu projenin temel hedeflerinden birisidir. Proje kapsamındaki okulların tamamında kurulan yerel danışma kurullarının, sadece kurulması değil etkili bir biçimde işlemesi/işletilmesi de önem taşır. Yerel danışma kurullarının işlevlerini ne ölçüde yerine getirdiği sorusuna verilen yanıtların dağılımı Tablo: 20'de verilmektedir. Gerek yönetici, gerekse öğretim elemanı görüşleri yaklaşık yarı yarıya "hiç" ve "kısmen" seçeneklerine dağılmışlardır. Öğretmenlerin yüzde 52.2'sinin ve yöneticilerin yüzde 40'ının yerel danışma kurulunun görevini "hiç" düzeyinde yerine getirdiğini beyan etmiş olması dikkate alınması gereken bir nokta olmalıdır. Bu bulgu, EDÖ'in hayata geçirilmesinde ciddi bir engel oluşturabilir. Yine bu bulgu, iş çevrelerinin, MYO'ları ile bağları geliştirmede ne ölçüde istekli olduklarının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ancak, böyle bir bulgu EDÖ uygulamalarının yerleşmesinin çok güç olacağı gibi bir ümitsizliğe de götürmemelidir. Çünkü, iş çevrelerinin de okullarla ortak olmanın kendilerine sağlayacağı yararları görme ve farkedebilmeleri için bir zamana ihtiyaçları bulunduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.

TABLO: 20
Yerel Danışma Kurullarının Görevlerini Yerine Getirmelerine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Öğretim		Yönetici		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Hiç	24	52.2	10	40.0	34	47.9
Kısmen	22	47.8	15	60.0	37	52.1
TOPLAM	**46**	**100**	**25**	**100**	**71**	**100.0**

Nitekim, yerel danışma kurullarının daha etkili olabilmesi için alınması gereken önlemler konusundaki görüşler Tablo: 21'de listelenmiştir.

Yönetici ve öğretim elemanlarına göre; yasal düzenlemeler, daha sık toplantı ve seminerler yapılmalı, işyerleri bilinçlendirilmeli ve sistem daha iyi tanıtılmalıdır. Dikkatle incelendiğinde, bu öneriler demeti; en başta okul-endüstri ilişkilerinin yasal temellerinin oluşturulması, iş çevrelerinin bilinçlendirilmesi ve okul ve işletmeler arasında katılımcılık bilincinin geliştirilmesi görüşlerine dayanmaktadır.

Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Herhangi bir okul sisteminin değerlendirilmesindeki temel göstergelerden birisi de mezunların istihdamıdır. Çok iyi eleman yetiştirmesine karşılık, yetiştirdiği elemanların piyasa değeri olmayan yani **mezunları istihdam** edilmeyen bir okulun büyük ölçüde etkisiz olduğu söylenebilir. Meslek Yüksekokulu mezunlarının, kendi alanlarında iş bulma durumları ve mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulabildiklerine ilişkin görüşlerin dağılımı Tablo: 22 ve 23'de yer almaktadır. Tablo: 22'nin incelenmesinden, mezunların, yöneticilere göre % 50.6'sının, öğretim elemanlarına göre ise % 41.8'inin kendi alanlarında iş bulabildikleri anlaşılıyor.

TABLO: 21
Yerel Danışma Kurullarının Daha Etkili Olabilmesi İçin Alınması Gereken Önlemlere İlişkin Görüşler

	Öğretim Üye		Yönetici		Genel	
	n	%	n	%	n	%
Daha fazla toplantı ve Seminer yapılması gerekir.	4	9.8	4	19.0	8	12.9
Çevrenin ihtiyaçları daha iyi bilinmelidir.	1	2.4	2	9.5	3	4.8
Yasal düzenlemeler Yapılması gerekir.	9	22.0	5	23.8	14	22.6
Bütçe olanaklarının Genişletilmesi gerekir.	4	9.8	2	9.5	6	9.7
İş yerleri bilinçlendirilmeli, yerel yönetimlerle ve sanayi ile iyi ilişkiler kurulmalıdır.	10	24.4	3	14.3	13	21.0
Ulaşım zorluğu ortadan Kaldırılmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Tanıtım daha iyi Yapılmalıdır.	2	4.9	1	4.8	3	4.8
Daha çok katılım Sağlanmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Yöneticiler daha iyi Seçilmelidir.	2	4.9	2	9.5	4	6.5

Gelişme planına uygunluk sağlanmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Amaç daha iyi Tanıtılmalıdır.	1	2.4	-	-	1	1.6
Hizmetiçi eğitimler Verilmelidir.	5	12.2	1	4.8	6	9.7
Yerleşim bölgeleri daha iyi seçilmelidir.	-	-	1	4.8	1	1.6
TOPLAM	**41**	**100.0**	**21**	**100.0**	**62**	**100.0**

TABLO: 22
Mezunların İş Bulma Durumlarına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

	Ort.	St. Sap.	Min.	Max.	n
Öğretim Elemanı	41.77	30.59	0	90	46
Yönetici	50.65	27.17	0	90	25
TOPLUM	**44.92**	**29.45**	**0**	**90**	**71**

Mezunların ne kadar süre içinde iş bulabildiklerine ilişkin görüşlerin dağılımı ise Tablo: 23'de yer almaktadır. Tablodaki dağılımına göre; en kısa sürede iş bulabilen grup olarak bilgisayar (yaklaşık 3 ay) programlardan mezun olanlar görülmektedir. Bunu; makine, işletme ve muhasebe programları (yaklaşık 6-7 ay) izlemektedir. Diğer taraftan iş bulma süresi uzayan (10-18 ay) gruplar arasında, motor ve döküm gibi teknik alanlarla, sosyal bilgiler ve pazarlama programları yer almaktadır.

Yönetici ve öğretim elemanlarının önemli gördüğü diğer önerileri ise Tablo: 24'de yer almaktadır. Bu öneriler arasında dikkati çeken birkaç konu arasından şunlar vurgulanabilir: müfredat programlarının yeniden gözden geçirilmesi, öğretim elemanı seçiminde eleman eksikliğinin giderilmesi, malzeme ihtiyaçlarının karşılanması ve sistemin işleyişi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması.

Tablo: 23

Mezunların İş Bluma Sürelerine İlişkin Görüşlerin Programlara Göre Dağılımı

	Öğretim Elemanları					Yönetici				
Program Adı	**Ort.**	**St. Sap.**	**Min.**	**Max.**	**n**	**Ort.**	**St. Sap.**	**Min.**	**Max.**	**n**
İNŞAAT	8.60	4.40	2.90	16.20	9	5.27	311	2.3	8.50	3.00
BİLGİSAYAR	2.90	0.00	2.90	2.90	1	-	-	-	-	-
MAKİNE	5.90	2.82	3.50	11.10	7	6.70	3.92	3.00	10.80	3.00
İŞLETME	6.48	4.61	2.30	11.70	4	2.30	0	2.30	2.30	1.00
MUHASEBE	6.53	4.37	2.30	12.60	4	2.30	0	2.30	2.30	1.00
ELEKTRİK	8.84	3.51	5.40	18.00	10	6.60	2.21	3.40	8.50	4.00
MOTOR	16.70	0.00	16.70	16.70	1	-	-	-	-	-
RAFİNERİ	15.00	3.54	12.50	17.50	2	16.10	0	16.10	16.10	1.00
END. ELEKT.	7.78	2.78	4.00	10.50	4	8.47	5.61	3.40	14.50	3.00
HARİTA	7.10	0.00	7.10	7.10	1	-	-	-	-	-
KONTROL	7.10	0.00	7.10	7.10	1	-	-	-	-	-
DÖKÜM	16.90	0.00	16.90	16.90	1	-	-	-	-	-
TEKSTİL	7.50	0.00	7.50	7.50	1	-	-	-	-	-
SOSYAL BİL.	13.60	0.00	13.60	13.60	1	-	-	-	-	-
PAZARLAMA	18.60	0.00	18.00	18.00	1	-	-	-	-	-

TABLO: 24
Yönetici ve Öğretim Elemanlarının Diğer Görüş ve Önerileri

	Öğretim Ele.		Yönetici		Genel	
Geniş ve Öneriler	n	%	n	%	n	%
EDÖ süresinde öğrenciler Sigortalanmalı	2	5.7	1	5.3	3	5.6
Yasal düzenlemeler yapılmalı	2	5.7	5	26.3	7	13.0
Teknik eleman eksikliği Giderilmeli	4	11.4	1	5.3	5	9.3
Malzeme sorunu çözümlenmeli	4	11.4	2	10.5	6	11.1
Ekonomik sorunlar giderilmeli	5	14.3	2	10.5	7	13.0
Okul-İşyeri iletişim eksikliği giderilmelidir	2	5.7	2	10.5	4	7.4
Toplantı ve seminerler Düzenlenmelidir	2	5.7	1	5.3	3	5.6
Müfredat programı tekrar ele alınmalıdır	8	22.9	2	10.5	10	18.5
Öğretim elemanlarının seçiminde daha dikkatli olunmalı	6	17.1	3	15.8	9	16.7
TOPLAM	**35**	**100.019**		**100.054**		**100.0**

IV. ÖZET, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, özet sonuç ve öneriler sunulacaktır.

Özet

Araştırma bulguları şöyle özetlenebilir:

1. Hem yönetici hem de öğretim elemanı görüşlerine göre; okulların bina ve donanım ihtiyaçlarına büyük ölçüde karşılandığı buna karşılık materyal ihtiyacının istenilen düzeyde karşılanamadığı görülmektedir.

2. 134 eski, 152 yeni öğretim elemanının değişik sürelerle yurtdışında eğitildiği görülmektedir. Ancak bu elemanların okullarda sürekli istihdamlarının sağlanması gerekmektedir.

3. Hem tüm yöneticiler (okul müdürleri, müdür yardımcıları, bölüm başkanları) değişik süreli hizmetçi eğitimden geçirilmişlerdir.

4. Endüstriye Dayalı Öğretim uygulamalarında:

a. İşyeri bulmakta teknik alanlarda " arasıra", iktisadi ve idari programlarda "belirsizlik" göze çarpmaktadır.

b. Öğrencilerin, uygulama dönemlerinde, genellikle 1-2 kez denetlendikleri görülüyor.

c. EDÖ uygulamalarının "orta" derecede "amaca dönük" oldukları ifade edilmektedir.

5. Yerel Danışma Kurullarının görevlerini yerine getirme derecesine ilişkin yanıtlar, "hiç" ve "kısmen" seçeneklerinde yarı yarıya dağılmaktadır.

6. Mezunların yaklaşık yarısının kendi alanlarında iş bulabildikleri ifade edilirken, iş bulma süreleri alanlara göre değişmektedir.

Sonuç

Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi, Türkiye MYO sisteminde yeni bir model ve yeni bir ara insan gücü tipi öngörmüştür. Bu aynı zamanda yeni bir anlayış demektir. Hiç kuşkusuz yeni bir model, mevcut sistemde birtakım yenilikleri de beraberinde getirir. Bir başka ifadeyle, bir modelin işleyişi, ancak onun için gerekli unsurların sağlanmasıyla mümkün olur.

Bulgular gözden geçirildiğinde, proje kapsamındaki okullarda yenilenme yönünde ciddi atılımlar yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu çerçevede, bina ve donanım ihtiyaçlarının büyük ölçüde karşılandığı, 152 yeni öğretim elemanına yurt dışında öğrenim sağlandığı, yöneticilerin büyük bir bölümünün yeni model ve anlayış doğrultusunda eğitildikleri, endüstriye dayalı öğretim konusunda önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Bunlarla birlikte, ders materyali ihtiyaçlarının yeterince karşılanamadığı, yurt dışında yetiştirilen elemanların yaklaşık % 25'inin mecburi hizmet bitiminde görevden alınmaları ve bu kaçışı önleyecek yeterli önlemlerin alınamayışı, yerel dayanışma kurullarının henüz yeterince etkin olamadığı ve EDÖ uygulamalarının bazı okullarda tam olarak oturtulamadığı gibi konular, projenin, eksiklikleri olarak vurgulanabilir. Diğer taraftan mezunların istihdamında karşılaşılan güçlükler ve gittikçe artan işsizlik sorunu karşısında, pek çok bölüm mezunları için ümit verici bir tabloyu yansıtmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte asıl önemli olan, proje desteğinin bitiminden sonra, bu okulların gelişme trendinin nasıl olacağı konusudur. Eğer okullar proje döneminde elde ettikleri olanak bilgi ve deneyimi daha ileriye taşıyabilir ve gelişmeyi sürekli kılabilirlerse projenin hedeflerine ulaşma düzeyi daha yüksek olacaktır.

Öneriler

Araştırma bulgularına dayanarak şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Yöneticileri, proje tarafından sağlanmış olan fiziki ve insangücü desteklerini en iyi biçimde değerlendirmeli ve bu destekleri gelecekteki gelişmelerinin itici gücü olarak görmelidir.

2. Okulların işleyişi ve gelişimi için sadece fiziki tesis ve olanakların yeterli olamayacağı, hem eldeki akademik insangücü kaynaklarının okullarda tutulması hem de nitelikli mezunların okullara çekilmesi konusundaki çabalar yoğunlaştırılmalıdır.

3. Endüstriye Dayalı Öğretimin yerleştirilmesi yönündeki girişimlerde sabırlı fakat ısrarlı olunmalıdır. Bu çerçevede mesleki eğitimin önemi konusunda iş verenlerin bilinçlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmeli, Yerel Dayanışma Kurallarının aktif konuma geçirilmesi sağlanmalıdır.

4. Mezunların istihdam konusu, okul yöneticilerinin asıl işlevleri olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu çerçevede EDÖ uygulamaları istihdama geçişin bir aracı olarak kullanılmalıdır.

5. Proje uygulamalarından elde edilen sonuçların tüm MYO'larına yaygınlaştırılması için çaba gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

Adem, Mahmut. **Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası.** Ankara Bilim Matbaası, 1977.

Akhun, İlhan. "Okul-Sanayi Ortaklaşa (OSANOR) Eğitimi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Özel sayı, Yıl: 1987 Sayı: 2.

Akın, Cihangir ve Adem Uğur. "Kalkınmaya Dönük Bir Mesleki Teknik Eğitim Politikasının Yönlendirilmesinde Meslek Yüksek Okullarının Yeri ve Önemi", **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yükseköğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Matbaası, 1986.

American Universities and Colleges, Thirteenth Edition. New York: Walter de Gruyter, 1987.

Ar, Ayseli Usluata. "Yükseköğretimde Çözüm Yolu: Meslek Okulları", **Milliyet**, 18 Haziran 1983, s. 2.

Artemel, Süheyla. "MeslekiYükseköğretimin Niteliği ve Hedefleri", **Marmara Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Sempozyumu.** 15 Haziran 1984, Bildiriler. İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

Aydın, Mustafa. **Eğitim Yönetimi.** 2. Baskı. Ankara: İm Eğitim Araştırma yayın Danışmanlık A.Ş., 1986.

-------. **Çağdaş Eğitim Denetimi.** 2. Bası. Ankara: İm Eğitim Araştırma Yayın Danışmanlık A.Ş., 1986.

Bakanlara Bağlı ve Bakanlıklarla ilgili Kurumlara Öğrencilerin Yapacakları Staj Çalışmalarını Düzenleme Yönetmeliği, 1 Haziran 1967 tarih ve 12610 sayılı Resmi Gazete.

Baloğlu, Zekai. **Türkiye'de Eğitim.** İstanbul: TÜSİAD, 1990.

Başaran, İbrahim Ethem. **Eğitim Yönetimi.** Ankara: Gül Yayınevi, 1988.

Bedük, Dinçer. "YÖK/Dünya Bankası Meslek Yüksekokulları Projesinde Öngörülen Okul-Sanayi İşbirliğinin Konya Meslek Yüksekokulu Uygulaması", **II. Ulusal Üniversite Sanayi İşbirliği Sempozyumu.** Bildiri Özetleri 23-25 Haziran 1988, Kayseri.

Bernard, Michel-Yves. "Problems of Employment for Gradutes of Short-Cyecle Higher Education and French Experience with Universty Institutes of Technology (IUT's)", (OECD, 1973, ss. 283-311.

Bircan, İsmail. "Türkiye'de Eğitim-İstihdam İlişkisi" **Planlama Dergisi,** Sayı: 16, Aralık 1984

Boğaziçi Üniversitesi. **Önlisans Yüksek Okulu Yöneticilik Şubesi Üzerine Bir Araştırma.** İstanbul: Mayıs 1981.

Bursalıoğlu, Ziya. **Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış.** Altıncı Baskı. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982.

Bülbül, Sudi. "Eğitim Planlaması ve Harcamaları" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** İstanbul: MEB Yayınları, 91, 1983.

Cercyh, Ladislaw. "Factors of Implementation, Achievement, and Failuire in Eurofean Education Reforms", Higher Education in Europe, Vol. XII, No. 3, 1987.

Commonwealth Universities Yearbook 1986 ve 1988. Volume 1-2. London: The Associatttion of Commonwealth Universities.

Departmen of Education and Youth Affairs. **Education in Australia.** Canberra: 1984.

DİE, **Milli Eğitimde 50 Yıl**, 1923-1973. Ankara: 1973.

Dawkins, J.S. **Higher Education: A Policy Discussion Paper**. Canberra: 1987.

Diener, Thomas. "The Role of the Community Colleges in the Development and Weltare of Societie: A Case Study of the U.S.A ", **Quality of Education: Its Future Prospects in the Turkish Educationel System.** Faculty of Education Hacettepe University, Ankara, 1985.

Doğan Hıfzı."Ara Kadem İnsangücü İhtiyacı ve Meslek yüksek Okulları. **Marmara Üniversitesi Meslek Okulları Sempozyumu**. 15 Haziran 1984, Bildiriler İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

-------. "Sempozyumun Değerlendirilmesi ve Kapanış", **Mesleki ve Teknik Eğitim Sempozyumu (28-29 Nisan 1983).** Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1983.

Doğan Hıfzı, Cevat Alkan ve İlhan Sezgin. **Mesleki ve Teknik Eğitim Prensipleri**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimler Fakültesi Yayınları, 1980.

DPT. **Üniversite, Araştırma Kurumları ve Endüstri Arasındaki Bağları Geliştirme Projesi.** Nihai Rapor. Ankara: 1989a.

-------. **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1990-1994. Ankara 1989b.

-------. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1985-1989. Ankara: 1985.

-------. **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı:** 1979-1983. Ankara: 1979.

-------. **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl:** 1973-1977. Ankara: 1973.

-------. **Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl:** 1968-1972.

Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1967.

-------. **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl:** 1963-1967.

Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi, 1963.

-------. Türkiye Eğitim ve Öğretim sektörü İncelemesi, Dünya Bankası Raporu Özet ve Değerlendirmesi. Ankara: Ocak 1987.

-------. **IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı Eğitim Özel İhtisas Komisyon Raporu**. Çoğaltma, Ankara: Haziran 1977.

Education in Japan. Tokyo: Foreing Press Center, March 1988.

Eide, Kjell. "The University into the 21 st Century Planning priorities: Western Eurofean Challenges", **Higher Education in Europe,** Vol. X , No: 2, 1985.

Ekonomik Panorama, "Geleceğin Ekonomistleri Özel Sektörcü ve Bireyci", 3 Haziran 1990, Sayı 16.

Ertürk, H. Selahattin, **Türkiye'deki Bazı Eğitim Sorunları Üzerine Düşünceler,** Ankara: Yelkentepe Yayınları, 9, 1986.

Furth, Dorotea. "Short-Chyle Higher Education: Some Basic Considerations", (OECD, 1973, SS. 13-42.

Güneş. "Üniversite-Sanayi İşbirliği Toplantısı Yapıldı", 9 Ekim 1985, s. 8.

Hesapçıoğlu, Muhsin. **Türkiye'de insangücü ve Eğitim Planlaması**. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1984.

"Inventory of Non-Traditional Post-Secondary Educational Institutions"**Higher Education in Europe,** Vol. X, No. 1, 1985.

İkinci Uluslararası Yükseköğretim Konferansı: Üniversite Yönetimi, (OECD ile müşterek), Ankara: Meteksan Anonim Şirketi, 1989.

İKV. **Teknolojik Gelişmeye Uygun Mesleki Eğitim.** İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Mayıs 1989.

Japanese Calleges and Universities 1989, Tokyo: Maruzen Co Ltd., 1989.

Kaptan, Saim. **Türkiye'de yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli.** Ankara: DPT, Mart 1986.

-------. **Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri.** Ankara: Rehber Dağıtım, 1981.

Karasar, Niyazi. **Önlisanas Eğitim ve Teknikeğitimde Uygulanabilirliği.** Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1981.

Karhan, Kemal. Meslek Yüksek Okulları, (Çoğaltma), 1983.

-------. Ara İnsangücü. (Çoğaltma) 1983.

Kavak, Yüksel. **Kalkınmada Öncelikle Yörelerdeki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri.** Ankara: TOBB Yayını, 1990.

-------. **Meslek Yüksek Okulları: Değişim ve İş Hayatıyla İlişkiler.** Ankara: Evren Ofset; 1992.

Kaya, Yahya Kemal. **İnsan Yetiştirme Düzenimiz. Politika/Eğitim/Kalkınma.** Geliştirilmiş 4. Baskı: Ankara 1984.

-------. Amerika Birleşik Devletlerinde Mesleki-Teknik Eğitim. Ankara: DPT, 1983.

-------. **Eğitim Yönetimi: Kuram ve Türkiye'deki Uygulama,** 2. Basım. Ankara: DPT, 1983.

King, Alexandre, "Eğitim Toplum ve Gelişim", **Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Bir Etken Olarak Eğitim** İstanbul: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1966.

Korkut, Hüseyin. **Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere Üniversitesi,** Ankara: 1990.

MEB. Milli Eğitim Politikaları İncelemesi-Türkiye. OECD Raporu. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1990.

--------. **Çıraklık ve Mesleki-Teknik Eğitim Konseyi Raporu.** Ankara: 5 Mayıs 1990.

Meslek Yüksekokullarında Yeni Öğretim Anlayışı ve 1983-84 Öğretim Yılında İzmir Meslek Yüksek Okulu. (Çoğaltma) Ağustos 1983.

Ministry of **Education, Science and Culture. Education in Japan**. 1986.

Norway. **Higher Education in Europe.** Vol. XII, No: 3, 1987.

OECD. **Education and the Economy in a Changing Society**. Paris: 9189.

-------. **Education in OECD Countries 1986-87.** Paris: 1989.

--------. **Universities Under Scrutiny**. Paris: 1987.

-------. **Industry and University: New Forms of Co-operation and Communication.** Paris: 1984.

--------. **Short-Cycle Higher Education in Search For Identity**, Paris: 1973.

--------. **Alternatives to Universities**. Paris: OECD, 1991.

Otmanbölük, Naci ve Emin Yavuzşen. "Türk Sanayiinin Gelişmesinde Meslek Okullarının Önemi", **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yükseköğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Yayını, 1986.

Outline of Education in Japan 1989. Ministry of Education, Science and Culture, 1989.

Özdil, İlhan. Mesleki ve Teknik Eğitim Sorunları/Çözümler. Ulusal/Evrensel Perspektif. **Çıraklık ve Mesleki Teknik Eğitim Konseyi Hazırlık Dokümanı.** Ankara: MEB, Nisan 1990.

-------. Ekonomik Kalkınma/Endüstriyel Eğitim ve Proje Bazında YÖK/Dünya Bankası Girişimleri. Çoğaltma, Mayıs 1987.

-------. Eğitimde Okul-Endüstri Ortaklığının Bir Aracı Olarak Türkiye/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi. Çoğaltma, Tarihsiz.

Özel sektöre Ait İşyerlerinde Staj Yapacak Öğrencilerin Staj Çalışmalarını Düzenleme Yönetmeliği, 1969.

Özgüven, Ethem. "Ülkemizin Üst Düzey Teknisyen İhtiyacı ve Eğitimi", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Özel Sayı, Yıl: 1987, Sayı: 2.

Saatçioğlu, Ömer. "Endüstri-Üniversite-Devlet İşbirliği Sistemi", **I. Bilim ve Teknoloji Şurasına Sunulmuş Tebliğ**, 14-16 Mayıs 1990.

Sezgin, ilhan. Çıraklık, Okul ve İşletmelerde Meslek Eğitimi. **Çıraklık ve Meslekî-Teknik Eğitim Konseyi Hazırlık Dokümanı.** Ankara: MEB, Nisan 1990.

-------. "Meslek Yüksek Okulları Eğitim Programlarının Sistem Yaklaşımı Yönünden İncelenmesi", **Marmara Üniversitesi Meslek Yüksek Okulları Sempozyumu.** 15 Haziran 1984. Bildiriler. İstanbul: Güzel Sanatlar Fakültesi Yayını, 1984.

Sorheim, Injaldo. "The Norwegian Regional Colleges", (OECD, 1973:45-82).

Şen, Nihat. "Meslek Yüksek Okullarının Yaygın Eğitim Programları Düzenlemesi, Uygulaması ve Okulların Çevre ile İşbirliği Sorunları" **Türkiye'nin Teknik ve Bilimsel Gelişmesinde Gelecek 10 Yılın Yüksek Öğretim Sorunları ve Sakarya'nın Yeri.** Sakarya: Mühendislik Fakültesi Yayını, 1986.

Taymaz, Haydar. "Mesleki ve Teknik Eğitim Sistemleri ve Örgütlenmesi", **Mesleki ve Teknik Eğitim Sempozyumu** (28-29 Nisan 1983). Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1983.

Tekniker Okulları. Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık Ld. Şti., 1964.

TEKSİS Entegrasyon Uzmanları Grubu. Meslek Yüksek Okullarının öğrenci ve öğretim programı profili araştırması. (Bulgu, Yorum ve Öneriler). Ankara: Kasım 1985.

TOBB. **Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Ekonomisi.** Ankara: 1990.

Tosun, Kemal. "İş Hayatı-Üniversite İşbirliği", **İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi**, C 4, No. 1, Kasım 1975.

Turgut, M. Fuat. "Yükseköğretim Kurumlarının Bölgesel Kalkınmadaki Fonksiyonları", **Fırat Havzası Yükseköğretim Sempozyumu**, 13-14 Nisan 1987, Elazığ.

UNESCO Cepes. **Higher Education in the United States.** Bucharest: 1982.

Ural, Oktay. Meslek Yüksek Okulları Sistemi. (Çoğaltma), 1983.

U. S Department of Education. **Digest of Education Statistics 1989**. December 1989.

Ünal, L. Işıl. "Üniversite Mezunlarının İstihdam Sorunları", **Eğitim ve Bilim,** Cilt: 14, Sayı: 76. Nisan 1990.

-------." Türkiye'de Ortaöğretim Düzeyindeki Mesleki ve Teknik Eğitimin Ekonomik Değeri", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Prof. Dr. H. Selahattin Ertürk Özel Sayısı, Yıl: 1988, Sayı: 3.

Yıldız, Gültekin ve Cihangir Akın. "Eğitimde Üniversite-Sanayi işbirliğine Doğru", **II. Ulusal Üniversite-Sanayi İşbirliği Sempozyumu.** Bildiri özetleri. Kayseri, 23-25 Haziran 1988.

YÖK/Dünya Bankası Endüstriyel Eğitim Projesi(II). Endüstriyel Eğitim Projesi Politika Kurulu Dokümanı, (Çoğaltma), 1989.

YÖK/DB. Endüstriyel Eğitim Proje Koordinatörlüğü Dokümanı, 1983.

YÖK. Yükseköğretimdeki Gelişmeler (Kasım 1981-Kasım 1988). Ankara: 1988.

-------. **Türkiye'de Yükseköğretimin Dünü ve Bugünü.** Ankara: Meteksan Anonim Şirketi, Kasım 1989.

EKLER
Ek: 1-a

OKUL YÖNETİCİLERİNE GÖNDERİLEN ANKET

GENEL BİLGİLER

1- Okulunuzun bulunduğu İl/İlçe: .....

2- Okulunuz hangi öğretim yılında proje kapsamında alınmıştır?.....

PROJE HEDEFLERİNİN GERÇEKLEŞME DÜZEYİNE İLİŞKİN BİLGİLER:

1. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **bina ihtiyacı** ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

2. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **donanım** (atölye, laboratuar, araç-gereç, makine-teçhizat) ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

3. Yeni geliştirilen programlar için gerekli olan ve 2'ci sorunun dışında kalan **materyaller** (ders araç-gereci, ders notu, vb.) ne ölçüde sağlanmıştır?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

4. Yeni atamalar ve Yurtdışına Göndermeler:

a. Yurtdışında yetiştirilmek üzere yeni atananların sayısı:..... kişi.
b. Yurdışına Gönderilen:

1.Yeni atananlardan: ..... kişi?
2.Eski elemanlardan: ..... kişi?

5. Öğretim elemanı olarak yetiştirilmek üzere alınıp yurtdışına gönderilmiş olup geri dönenlerden:

a. Göreve devam etmekte olanların sayısı:..... kişi.

b. Okuldan ayrılmış olanlar varsa, bunlardan,

1. Proje kapsamındaki bir MYO'na gitmiş olanların sayısı : .....kişi.

2. Proje kapsamı dışında kalan bir MYO'na gitmiş olanların sayısı: ..... kişi.

3.1'nci ve 2'nci durumların dışında herhangi bir kuruma (özel veya devlet) gitmiş olanların sayısı: ..... kişi.

6. **Endüstriye Dayalı Öğrenme** (EDÖ) açısından:

a. Uygulama için istenilen niteliklere uygun **işyeri** bulmakta güçlük çekilmekte midir?

Bölümün Adı	Hiçbir zaman	Arasıra	Hemen hemen her zaman
Teknik	( )	( )	( )
İk. ve. İd.	( )	( )	( )
Sağlık	( )	( )	( )

b. Öğrenciler uygulama sırasında, öğretim elemanlarınız tarafından ne ölçüde **denetlenmektedir** ?

( ) Hiç
( ) Her dönemde en az bir kez
( ) Belli aralıklarla bir kaç kez
( ) Sürekli
( ) Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

c. Size göre genel olarak Endüstriye Dayalı Öğrenme (EDÖ) uygulamaları ne ölçüde **amacına uygun** olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Az
( ) Orta
( ) Çok
( ) Tam

7. **Yerel Danışma Kurulları** görevlerini ne ölçüde amacına uygun olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

8. **Yerel Danışma Kurullarının** daha etkili olabilmesi için neler önerirsiniz? Lütfen yazınız.

a. .....

b. .....

c. .....

9. Gözlem ve/veya araştırmalarınıza göre yeni geliştirilen programlardan mezun olanların iş bulma durumları nasıldır?

a. Mezunlarınızdan kendi alanıyla ilgili ş bulmuş olanların, yaklaşık olarak, oranı nedir? % .....

b. İşe yerleşenler ortalama olarak mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulmaktadırlar?

Program Adı	1-3 ay	4-6 ay	7-12 ay	Diğer
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%

10. Yönetici, (Okul Müdürü, Müdür, Müdür Yardımcısı ve Bölüm Başkanı) yetiştirilmesi konusunda neler yapılmıştır? (Lütfen maddeler halinde sıralayınız.)

a.
b.
c.
d.

11. Yukarıdaki soruların dışında önemli gördüğünüz görüş ve önerilerinizi lütfen yazınız?

Ek: 1-b

ÖĞRETİM ELEMANLARINA GÖNDERİLEN ANKET GENEL BİLGİLER

1. Okulunuzun bulunduğu İl/İlçe

2. Okulunuz hangi öğretim yılında proje kapsamına alınmıştır?.....

PROJE HEDEFLERİNİN GERÇEKLEŞMESİ DÜZEYİNE İLİŞKİN BİLGİLER:

1. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **bina ihtiyacı** ve ölçüde karşılanabilmiştir ?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

2. Yeni geliştirilen programlar için gerekli **donanım** (atölye, laboratuvar, araç-gereç, makine-teçhizat) ne ölçüde karşılanabilmiştir?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

3. Yeni geliştirilen programlar için gerekli olan ve 2'ci sorunun dışında kalan **materyaller** (ders araç-gereci, ders notu, vb.) ne ölçüde sağlanmıştır?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

4. **Endüstriye Dayalı Öğrenme** (EDÖ) açısından:

a. Uygulama için istenilen niteliklere uygun işyeri bulmakta güçlük çekilmekte midir?

Bölümün Adı	Hiçbir zaman	Arasıra	Hemen hemen her zaman
Teknik	( )	( )	( )
İk. ve. İd.	( )	( )	( )
Sağlık	( )	( )	( )

b. Öğrenciler uygulama sırasında, öğretim elemanlarınız tarafından ne ölçüde **denetlenmektedir**?

( ) Hiç
( ) Her dönemde en az bir kez
( ) Belli aralıklara bir kaç kez
( ) Sürekli
( ) Diğer (Lütfen belirtiniz) .....

c. Size göre genel olarak Endüstriye Dayalı Öğrenme (EDÖ) uygulamaları ne ölçüde **amacına uygun** olarak yürütülmektedir?

( ) Hiç
( ) Az
( ) Orta
( ) Çok
( ) Tam

5. Yerel Danışma Kurulları görevleri ne ölçüde yerine getirmektedirler?

( ) Hiç
( ) Kısmen
( ) Tamamen

6. Yerel Danışma Kurullarının daha etkili olabilmesi için neler önerirsiniz? Lütfen yazınız.

a. .....
b. .....
c. .....

7. Gözlem ve/veya araştırmalarınıza göre yeni geliştirilen programlardan mezun olanların iş bulma durumları nasıldır?

a. Mezunlarımızdan kendi alanıyla ilgili iş bulmuş olanların, yaklaşık olarak, oranı nedir? % .....

b. İşe yerleşenler ortalama olarak mezuniyetten sonra ne kadar sürede iş bulmaktadırlar?

Program Adı	1-3 ay	4-6 ay	7-12 ay	Diğer
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%
.....	%	%	%	%

8. Yukarıdaki soruların dışında önemli gördüğünüz görüş ve önerilerinizi lütfen yazınız?

Ek: 2

MESLEK YÜKSEKOKULU PROGRAMLARI

TEKNİK PROGRAMLAR

Ağaç İşleri
Arazi Muhafaza ve Islah (Kapatıldı)
Aracılık
Bağcılık
Bahçe Ziraatı
Besicilik
Bilgi İşlem (Bilgisayar Programcılığı oldu)
Bilgisayar Donanımı
Bilgisayar Programcılığı
Biyomedikal Cihaz Teknoloji
Boya Teknolojisi
Budama Aşılama (Seracılık-Budama Aşılama oldu)
Cam
Cevher Hazırlama
Çay Ekspresliği
Çevre Koruma
Çini İşlemeciliği
Değirmencilik
Demiryolu Araçları
Demiryolu İnşaatı ve İşletmeciliği (Ulaştırma oldu)
Deniz Adamlığı (Gemi Adamı Yetiştirme) (öğrenci alınmıyor)
Deniz Makinistliği
Dericilik
Deri Konfeksiyon
Doğal Gaz ve Isıtma
Dokuma (Tekstil oldu)
Döküm
Duvar Süsleme Sanatları
Ekmekçilik
El Basmacılığı (Tekstil Baskı oldu)
El Sanatları
Elektrik
Elektronik
Endüstri Bitkileri Yetiştirme ve Değerlendirme
Endüstriyel Elektronik
Et Endüstrisi
Fermantasyon
Fermente Ürünler (Fermantasyon oldu)
Fındık Eksperliği
Fidan Yetiştirme
Fotoğraf
Gıda Kalite ve Sağlık Kontrol (Gıda Teknolojisi oldu)

Gıda Teknolojisi
Grafik
Haberleşme
Halıcılık
Harita
Harita Kadastro
Harita Maden Ölçme
Hayvan Yetiştiriciliği (Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı oldu)
Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlığı
Hazır Giyim
Hidroelektrik Santralleri
İklimlendirme-Soğutma
İnşaat
İş Makinaları
İşletme Organizasyonu ve Çiftlik Yönetimi
Kağıtçılık
Kaynakçılık (Kaynak Teknolojisi oldu)
Kaynak Teknolojisi
Kesim ve Et (Et Endüstrisi oldu)
Kıyı Kaptanlığı
Kimya
Konfeksiyon
Kontrol ve Ölçü Aletleri (Kontrol Sistemleri Teknolojisi oldu)
Kontrol Sistemleri Teknolojisi
Konservasyon
Konservecilik
Lastik (Lastik Teknolojisi oldu)
Lastik Teknolojisi
Maden
Makine
Makine-Resim Konstrüksiyon
Mantarcılık
Matbaacılık
Mermercilik
Meyve-Sebze İşleme
Moda Konfeksiyon
Mobilya ve Dekorasyon
Motor
Orman Ürünleri
Otomasyon
Örme
Pamuk Eksperliği ve İplikcilik
Pancarcılık
Petrol, Sondajı ve Üretimi
Rafineri
Rafineri ve Petrokimya
Radyo-Televizyon Tekniği
Radyo-Televizyon Yayımcılığı
Restorasyon

Sağlık Kurumları İşletmeciliği
Satış Yönetim
Sekreterlik (Büro Yönetimi ve Sekreterlik oldu)
Seyahat İşletmeciliği
Sigortacılık
Sosyal Bilimler
Tapu Kadastro
Turizm (Turizm ve Otelcilik oldu)
Turizm Rehberliği
Turizm ve Otelcilik
Yiyecek-İçecek İşletmeciliği

SAĞLIK PROGRAMLARI

Ambulans ve Acil Bakımı Teknikerliği
Anestezi
Çevre
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Diş Protez
Diyaliz
Ebelik
Hemşirelik
Laboratuvar
Odiyometri
Obtisyenlik
Pataloji Laboratuvar
Protez ve Ortez
Radyoloji
Radyoterapi
Sağlık Laboratuvar (Tıbbi Laboratuvar oldu)
Sağlık Teknikerliği
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik
Tıbbi Laboratuvar

Restorasyon ve Konservasyon
Sebze Üretimi
Seracılık
Seracılık-Budama ve Aşılama (Seracılık oldu)
Seramik
Serigrafi
Sıhhi Tesisat
Soğutma Tesisatçılığı (Soğutma ve Havalandırma oldu) (İklimlendirme-Soğutma oldu)
Soğutma ve Havalandırma (İklimlendirme-Soğutma oldu)
Sondajcılık
Sualtı
Su Ürünleri
Süt ve Ürünleri
Tarım Alet ve Makineleri
Tarım Makineleri (Tarım Alet ve Makineleri oldu)
Taş ve Metal İşlemeciliği
Tarımsal Kooperatifçilik
Tavukculuk
Tekstil
Tekstil Baskı
Tekstil ve Halı Makineleri (Tekstil oldu)
Tohum Üretimi ve Muhafazası
Tütün Yetiştiriciliği ve İşlemeciliği
Ulaştırma
Uygulamalı Takı Teknolojisi

İKTİSADİ VE İDARİ PROGRAMLAR

Avrupa Topluluğu
Bankacılık
Bankacılık Sigortacılık
Bilgisayarlı Muhasebe ve Vergi Uygulama
Büro Yönetimi ve Sekreterlik
Denizcilik (Öğrenci alınmıyor)
Dış Ticaret
Ev İdâresi
Gümrük İşletme
İş İdaresi
İşletmecilik
İthalat-İhracat
Kooperatifçilik
Mahalli İdareler
Halkla İlişkiler
Muhasebe
Orta Kademe Yöneticilik
Otel Yöneticiliği
Pazarlama
Piyasa Araştırmaları ve Reklamcılık

YÜKSEK ÖĞRETİMDE (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) KALİTE GÜVENCE SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME FORMAT ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan ELMACI*
Yrd. Doç. Dr. Kemal POYRAZ
Arş. Grv. Metin ÇALIK**

ÖZET

Yükseköğretim kurumlarına yapılan yatırımlar "fayda-maliyet" açısından analiz edildiğinde; bu kurumlara yapılan yatırımlardan toplum olarak ne kadar fayda sağladığımızın ortaya konması gerekliliği ortadadır. Diğer yandan, bu kurumların faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulması Yükseköğretim kurumlarının kuvvetli ve zayıf yönlerinin ortaya konmasına, sonuçta kaynakların (yatırımların) optimal dağılımını sağlayacaktır. Kaynakların optimal dağılımında Yükseköğretim kurumlarının zayıf yönlerinin bir an önce kuvvetlenmesini de beraberinde getirecektir. İşte biz bu çalışmamızda Yükseköğretim kurumları içinde önemli bir yere sahip olan Meslek Yüksekokullarının faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamak amacıyla bir değerlendirme formatı önerisini bir model çer-

* Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi.
** Dumlupınar Üniversitesi Araştırma Görevlisi.

çevesinde tümevarım yöntemiyle ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu doğrultuda çalışmamızı dört bölümden oluşturduk.

Birinci bölümde Yükseköğretim (Meslek Yüksekokulları) eğitimi yönlendiren faktörler ana başlıklar halinde ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Yükseköğretimde (Meslek Yüksekokulları) kalite ve akreditasyon işlemleri hem dünya hem de ülkemizde nasıl yapıldığı kısaca açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Meslek Yüksekokullarının kalite sınıfının belirlenmesi ve kalite odaklı yeniden yapılandırmasına temel teşkil etmek üzere bir değerlendirme format önerisi bir model/ çerçevesi içinde ortaya konmuştur.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile önerilerin özeti verilmiştir.

GİRİŞ

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna hatta daha da ileri bir aşama olan Öğrenen Topluma geçişteki belirleyici argüman, bilimsel gelişmelere dayalı olarak teknolojide meydana gelen köklü değişimlerdir. Bir ülkenin insangücünün nitelikleri ile; o ülke insanının yeni bilgi üretme ve üretilen yeni bilgileri bir dairesel permütasyon içinde kararlı bir birliktelikte yeni bilgileri katma değer yaratma yönünde kullanabilme kapasiteleri o ülkenin rekabet gücünü ve uluslararası platformda kalite derecesini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Genel olarak eğitim sistemi aşağıda belirtilen beş tür eğitim-öğretim kurumundan oluşmaktadır:

i-Okul öncesi eğitim kurumları,

ii-Temel eğitim-öğretim kurumları,

iii-Genel ya da mesleki ortaöğretim kurumları,

iv-Yükseköğretim kurumları,

v-Yetişkinlerin sürekli eğitim kurumları.

Okul öncesi eğitim kurumlarının temel işlevi çocuklara gittikçe karmaşıklaşan toplum içinde yaşama ve öğrenme becerilerinin temellerinin kazandırılmasıdır.

Eğitim sisteminin ağırlıklı olarak temel dokusunu oluşturan diğer üç eğitim-öğretim kurumunun tasarlanmasındaki temel motif, erken mesleki uzmanlaşmanın ileride yaşatacağı kompleks sorunları (marjinalleşme ve işsizlik) ortadan kaldırmaktadır.

Günümüz dünyasında aranan insan profili kendi kendine öğrenmeyi bilen, daima yeni bilgiler öğrenme dürtüsü olan, dar bir alanda derinlik (spesifik) yerine geniş bir bilgi ve beceri temeline sahip olarak donatılmış, öğrendiklerini dış dünya ile paylaşan bir vizyon olarak kullanabilme yetisine sahip insandır.

Bu profilde insan yetiştirebilmek için; özellikle eğitim sisteminin temel dokusu içerisinde yer alan ve özelliklede kütlesel eğitim yapan meslek yüksekokulları önemli bir yere sahiptir. Ancak meslek yüksekokullarındaki eğitim, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Eğitimin muhtevası, süresi, müfredatı, farklı dereceler için gerekli koşullar her ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar bazen aynı ülke içinde dahi gözlenebilmektedir.

Son yıllarda, ülkemizde çok sayıda üniversite, fakülte, yüksekokul, bölüm ve programlar açılmış ve faaliyete geçmiştir. Yakın bir gelecekte bu sayı daha da artacaktır. Çünkü temelde sosyal, siyasal ve ekonomik baskılar söz konusudur.

Niceliksel olarak Yükseköğretim kurumlarının artmış olması olumlu bir gelişme olmasına karşın, faaliyetlerinin kalitesi yönünden bir değerlendirmeye tabi tutulmaması çok önemli bir eksikliktir.

Çünkü; Yükseköğretim kurumlarına yapılan yatırımlar "fayda-maliyet" açısından analiz edildiğinde; bu kurumlara yapılan yatırımlardan toplum olarak ne kadar fayda sağladığımızın ortaya konması gerekliliği ortadadır. Diğer yandan, bu kurumların faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulması Yükseköğretim kurumlarının kuvvetli ve zayıf yönlerinin ortaya konmasına, sonuçta kaynakların (yatırımların) optimal dağılımını sağlayacaktır. Kaynakların optimal dağılımında Yükseköğretim kurumlarının zayıf yönlerinin bir an önce kuvvetlenmesini de beraberinde getirecektir. İşte biz bu çalışmamızda Yükseköğretim kurumları içinde önemli bir yere sahip olan Meslek Yüksekokullarının faaliyetlerinin kalite yönünden değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlamak amacıyla bir değerlendirme formatı önerisini bir model çerçevesi içerisinde tümevarım yöntemiyle ortaya koymayı amaçlıyoruz. Bu doğrultuda çalışmamızı dört bölümden oluşturduk.

Birinci bölümde Yüksek öğretimde (Meslek Yüksekokullar) eğitim yönlendiren faktörler ana başlıklar halinde ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, Yüksek öğretimde (Meslek Yüksekokulları) kalite ve akreditasyon işlemleri hem dünya hem de ülkemizde nasıl yapıldığı kısaca açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, Meslek Yüksekokullarının kalite sınıfının belirlenmesi ve kalite odaklı yeniden yapılandırılmasına temel teşkil etmek üzere bir değerlendirme format önerisi bir model çerçevesi içinde ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme ile önerilerin özeti verilmiştir.

I- YÜKSEKÖĞRETİM (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) EĞİTİMİ YÖNLENDİREN FAKTÖRLER

Yükseköğretim kurumlarının (Meslek Yüksekokullarının) kalitesini etkileyen kritik faktörleri, dış ve iç faktörler olmak üzere iki grupta toplamak olurludur:

A. Dış Faktörler

Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen dış faktörler, hükumet Politikalarını ve kurumsal mekanizmaları; siyasi, ekonomik ve sosyal koşulları; mali kaynakları, vb. faktörleri kapsar. Bu faktörler Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkilemekte; ancak, Yükseköğretim kurumu bunları denetleyememektedir. Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen dış faktörleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

i- Öğrenci özellikleri (Akademik, diğer),
ii- Öğretim Elemanları (Nitelik ve nicelik),
iii- Mali Kaynaklar,
iv- Altyapı,
v- Programlar,
vi- Destek Hizmetleri,
vii- Yapısal Düzenlemeler(ekonomik, nüfus ve sosyal) ,
viii- Kurumsal mekanizmalar,
ix- Politika ve stratejiler (mevzuat),
x- Kamu ve özel sektör,

xi- Mevzuat.

Kaliteyi olumsuz yönde etkileyen dış faktörleri ortadan kaldırmak ya da etkisini azaltmak Yükseköğretim Kurumlarının tek tek ele alabilecekleri ya da çözebilecekleri bir konu değildir. Semptomların bir çoğu ülkenin sosyal, politik, ekonomik, kültürel yapısı ve geçmişin birikimleri ile direkt ya da endirekt bağlantılı olup ülkenin diğer sorunları ile bileşik-kaplar örneği sarmal ve girift ilişkiler içindedir. Dış sorunlar köklü (palyatif değil) bir çözüme kavuşturulmadan Yükseköğretimde kalitenin küresel standartlara ulaştırılması olanaksızdır.

B. İç Faktörler

Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen iç faktörler diğerlerinden daha kolay değiştirilebileceğinden bunları iki grupta toplamak yararlı olur. Katı faktörler (kolay değiştirilemeyen), esnek (kolay değiştirilebilen). Katı faktörler, fiziki ve akademik altyapıyı, sınav ve değerlendirme sistemini, eğitim teknolojisini ve insangücü akademik personel geliştirme vb. faktörleri kapsar. Esnek faktörler olarak da yönetim biçimleri, tasarım, uygulama ve veri sistemleri vb. faktörleri sayabiliriz. Bu sınıflama, öncelikleri hangi faktörlerin kolayca ele alınabileceği, -hangilerinin daha güçlü mali ve kurumsal müdahale gerektirdiği- belirlememize

yardımcı olur. Yükseköğretim kurumlarının kalitesini etkileyen esnek ve katı faktörleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

a- Katı Faktörler

i- İnsangücü akademik personel geliştirme,
ii- Sınav ve değerlendirme sistemi,
iii- İnsangücü temini kabul ve tayin prosedürü,
iv- Fiziki ve akademik altyapı,
v- Müfredatın kalitesi,
vi- Öğrenci,
vii- Bilimsel, teknolojik araştırma politikası,
viii- Eğitim öğretim politikası,
ix- Kaynak ve kaynak kullanım politikası.

b- Esnek Faktörler

i- Çalışma yöntemleri,
ii- Yönetim biçimleri,
iii- Tasarım (Girdiler, programlar, yöntemler, diğer)
iv- Uygulama,
v- Veri sistemleri (Geri besleme/analiz)

Kaliteyi olumsuz yönde etkileyen iç faktörlerden katı faktörler, kısa dönem içerisinde (asgari bir yıl ya da daha fazla) değiştirilmesi ve müdahale edilmesi olanaksız olan faktörleri ifade etmektedir. Esnek faktörler ise; kısa dönem içerisinde müdahale edilmesi olanaklı olan faktörleri ifade etmektedir.

II-YÜKSEKÖĞRETİMDE (MESLEKYÜKSEK OKULLARINDA) KALİTE VE AKREDİTASYON

A- Kalite

Ulusal ve uluslararası ortamlarda rekabetin giderek artması sonucu yönetim sistemlerinin tek amacı, kısa vadede mamül ve/veya servis üretiminde her türlü israfı önleyerek rekabet gücünü yükseltmek; uzun vadede ise kurumun kendi sektöründe uluslararası lider olmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmada gerekli en önemli kaynak kalifiye insangücüdür. Kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi en önemli kurumlardan biri olan yükseköğretim kurumları ve üniversitelerin sağladığı hizmet kalitesi de tüm sektörlerinin kalitesini etkileyen temel noktalardan biridir. Mamül/servis üreten diğer pek çok sektörün ürünlerindeki kalitesizlik sadece o sektör ya da ürünlerinin girdi olduğu diğer sektörleri belirli etkiler. Ancak eğitimdeki kalitesizliğin etkisi, tüm sektörler üzerinde uzun süreli, zincirleme ilişkilerle yüzyıllara varan zaman dilimleri içinde geçerlidir.

Yükseköğretimde kalite yönetimi, eğitimin her aşamasında ve eğitimi etkileyen tüm alanlarda,

i- Fiziki altyapı (bina, spor tesisleri, açık alan, ... vb.)
ii- Akademik altyapı (laboratuar, kütüphane, dokümantasyon, iletişim, bilgi işlem... vb.)
iii- Müfredat,
iv- Sınav ve değerlendirme sistemi,
v- Akademik/idari personel temin ve geliştirme sistemi,
vi- Araştırma ve yayınlar,
vii- Kurumsal gelişme planı (stratejik planlama),
viii- Üniversite-sanayi-toplum ilişkileri

sağlanırsa kaliteli insangücü yetiştirebilir (Şekil: 1).

Şekil: 1-Yükseköğretimin Kalitesini Etkileyen Kurumsal Faaliyetler

Tüm faaliyetlerde öğrencilerin öğretimi ve eğitimi odak noktasıdır. Çünkü; öğrencilerin öğretimi ve eğitimi yükseköğretimin en temel fonksiyonudur. Yükseköğretimin bu fonksiyonu yerine getirmesinde kalite güvencesini sağlamak için kullanılan alışılagelmiş iki yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi akreditasyon, diğeri de çıktıların (ürünlerin) değerlendirilmesi (assessment)'dir.

B- Akraditasyon (Onay)

Akreditasyonda, akredite eden kurum standartları oluşturur ve eğitim kurumunu bu standartları en azından minimum düzeyde sağladığını onaylar.

Yükseköğretimde kalitenin artırılması çalışmaları ile bu alanda uluslararası bir standardizasyonun sağlanması çalışmaları paralel olarak sürdürülmektedir. Ancak bu uyum çalışmaları Kıta Avrupası Ülkeleri'nde, ABD ve İngiltere'de farklı akreditasyon sistemleriyle sürdürülmektedir. Bu alanda geniş kabul görmüş uluslararası bir sistemden söz etmek için henüz çok erkendir. Bunun temel nedenleri Avrupa'da Yükseköğretimin devlet ve bürokrasi tarafından denetleniyor olmasıdır. Bilindiği gibi ABD ise bu konuda kendi kurallarını koyan kuruluşlar bulunmaktadır. İngiltere dışındaki AB Ülkeleri'nde bir akreditasyon kurumu bulunmamaktadır ve hatta akreditasyonun gerekliliğinden söz edilmemektedir. Fransa'da yükseköğretimin mali desteği devlet tarafından karşılandığından, akreditasyonunda devlet tarafından yapılması geleneği bulunmaktadır.

İngiltere'de bu alanda üç tür faaliyet göze çarpmaktadır:

i- Denetim(Audit); yükseköğretim kurumlarının birlikte kurduğu "Yükseköğretim Kalite Konseyi" adlı şirket tarafından yapılmaktadır.
ii- Değerlendirme (Assesment); yükseköğretim kurumlarının aldıkları mali destekte söz sahibi olan "Funding Council" adlı kurumlar tarafından yapılmaktadır.
iii- Akreditasyon

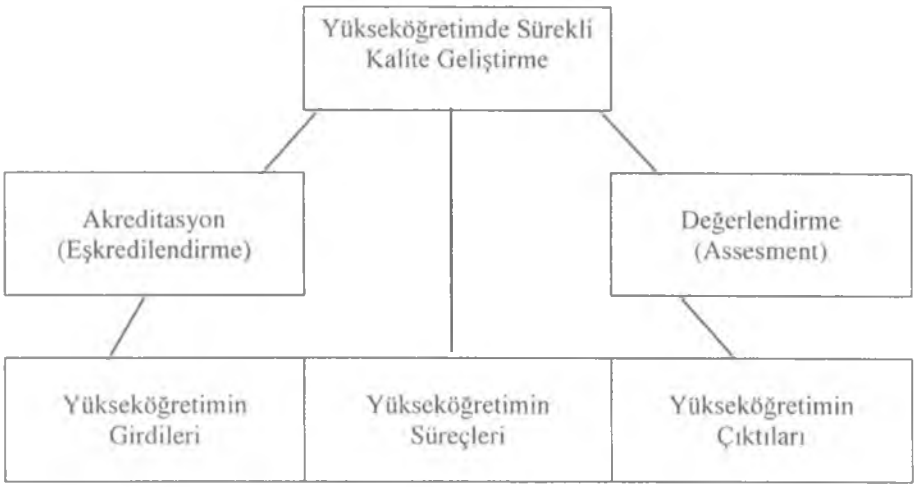
Akreditasyon girdilerle, yani öğrenci seçimi, öğretim elemanlarının özellikleri, akademik ve fiziki altyapı (kütüphane, sınıf, bilgisayar laboratuarı..... vb.) üzerine odaklanmıştır.

Akreditasyon da, Yükseköğretim kurumlarına ayrılan kaynakların ve girdilerin kalitesi ve miktarı belirli bir düzeyin üzerinde olacağı varsayımı vardır. Bir başka deyişle, yükseköğretimdeki kaliteyi ona ayrılan kaynakların ve girdilerin kalitesi ve düzeyi belirler. Akreditasyon Yükseköğretim sisteminin içiyle, eğitim süreçleriyle ve sonuçlarla ilgilidir.

Değerlendirme sistemi ise, öğrencilerin başarı sayısı, istihdam edilen mezun sayısı, mezunların istihdam yerleri gibi sistemin çıktılarıyla ilgilidir. Ancak burada da yükseköğretimin süreçleri gözardı edilmektedir.

Yükseköğretimde, gerçek anlamda kalite artışı sağlanmak isteniyorsa;

i- Yükseköğretim sisteminin, girdilerini değerlendiren akreditasyon sistemi
ii- Yükseköğretim sisteminin çıktılarını değerlendiren değerlendirme (assesment) sistemini,
iii- Yükseköğretim sisteminin süreçlerinin tasarımını, planlanmasını uygulanmasını ve sağlayan sistemleri, beraber ve enteğre ederek, kalite güvencesini sağlayan "Yükseköğretimde Toplam Kalite Sistemi" yöntem ve tekniklerinin kullanılmaya başlanması gerekmektedir. (şekil:2)

Şekil -2: Yükseköğretimde Kalite Güvence Sistemi

Yükseköğretimle ilgili kalite güvencesi 3 kademede yer almaktadır. Bunlar sırasıyla; kurum, proğram ve profesyonel meslek bazında güvence olup, hepsinde kullanılan ortak kelime "onay (akreditasyon)" dur.

Türkiye'de Yükseköğretim kurumlan kanunla kurulmakta, kurumların ve kurumlara bağlı eğitim birimlerinin faaliyete geçmesi ise anayasal bir devlet kurumu olan YÖK'ün izni ve onayı ile sonuçlanmaktadır. YÖK'ün izni ve onayı olmadan hiçbir yükseköğretim kurumu ve proğramı faaliyete geçememektedir. Bu bir devlet güvencesi olup Türk Yükseköğretim Kurumları ve Proğramları için başka bir güvence (akreditasyon) aramaya gerek yoktur. Çünkü Türk Yükseköğretim Sistemi için temel sorun kurumsal ya da program onayı değil, kurum ve proğramların kalitesinin iyileştirilmesi ve yükseltilmesidir.

Türkiye için eksik olan onay (akreditasyon) türü profesyonel meslek sertifikası onayıdır. Önlisans ve lisans diplomaları aynı zamanda meslekle ilgili profesyonellik ya da lisans yetkisi vermektedir. Ülkemizde yalnızca tıp uzmanlık eğitimi; hukuk mezunlarının hakimlik, avukatlık stajları ile, SM, SMM veYeminli Müşavirlik uzmanlık belgeleri 3.basamak (profesyonel meslek) onay (akreditasyon) işlemlerinden sonra verilmektedir.

III- MESLEK YÜKSEKOKULLARINA YÖNELİK KALİTE VE AKREDİTASYON FORMAT ÖNERİSİ

Ülkemizde yükseköğrenim alanındaki açılım Temmuz 1992 yılında yirmi bir üniversitenin kurulmasıyla farklı ve yeni bir boyut kazanmıştır. Bu açılım sonunda üniversiteye girme çabasında olan milyonlarca gencimiz yeni bir oluşum ile karşı karşıya gelmiş ve umutlarını artırmışlardır. Bu anlamda kurulan üniversitelerin yöneticileri bu talebi ve ülkemiz sorunlarını da gözönüne alarak ara eleman yetiştirilmesi ve üniversitenin halkın yanına ulaştırılması amacıyla meslek yüksekokullarının sayıca artırılması ve farklı yerel bölgelerde açılması eğiliminde olmuşlardır. Süreç, yerel bölge yönetici ve halkı tarafından da olumlu ve heyecanla karşılanmış bir takım özveri ve maddi olanak kendileri tarafından karşılanmış ve meslek yüksekokulları faaliyetlerine başlamıştır.

Geçen zaman içerisinde üniversitelerin bütçe ve öğretim elemanı kaynaklarında olan olumsuz sayılabilecek gelişmeler ve yerel bölgelerde yaşanan münferit bazı olaylar, meslek yüksekokullarının gelişim trendini olumsuz yönde etkilemiş bulunmaktadır.

Bu bağlamda yaptığımız çalışmada ortaya koyduğumuz değerlendirme formatı, yaklaşık altı yıldır faaliyette olan meslek yüksekokullarının tesbit edilmesi önceliğini taşımaktadır. Bu tesbit önceki bölümlerde değinilen kalite sınıfları bazında isimlendirerek, uygulama yapılacak meslek yüksekokulunun kalite sınıfının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla yedi değişik açıdan anket uygulanması düşünülmüş, anketlerin her bir verileri ağırlık puan çerçevesinde değerlendirilerek, kalite sınıflarının belirlenmesine çalışılmıştır. Bu yaklaşım derministik bir yaklaşım olmakla birlikte bu alanda yapılacak daha detaylı araştırmalara dayanarak olabileceği düşünülebilir.

Çalışmada kalite sınıfları her bir anket için ayrı ayrı belirlenmekle birlikte sonuçta uygulama yapılan yüksekokulu, yapılan anketlerin sonuçlarının birleştirilmesi (ortama hesaplama) ile bir tek kalite sınıfına indirgemekte mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bu anlamda kalite sınıflarının aşağıdaki ağırlıklar verilerek, uygulanan anket sonuçlarının birleştirilmesi öngörülmüştür.

Kalite Sınıfları	**Ağırlıkları**
-Most Competitive (En iyi)	
-Higly Competitive (Pekiyi)	
-Very Competitive (İyi)	
-Competitive (Orta)	
-Less Competitive (Zayıf)	
-Non Competitive (Pek Zayıf)	

Bu yaklaşık pediyodik zamanlarda yinelenen ilgili yüksekokul için kontrol, değerlendirme ve stateji saptama açısından yüksekokul sistematik bilgi üretilmesi de sağlayabilecek yönünün olduğu gözden uzak tutulmaması gereken bir diğer durumdur.

Bu alanda yapılan istatistiksel teknik yoğun araştırmalar literatürde bulunmakla birlikte, bu çalışmalar genellikle iktisadî alanda il ve ilçe sıralama ve değerlendirme yönünde bulunmaktadır. Bu yaklaşımda kullanılması öngörülen ve yaklaşımda Ekte bulunan anketlerin geliştirilmesi uyarlanması ile farklı bilgi üretebileceği gözönüne alınırsa, bir sonraki bölümde, uygulama açısından değerlendirilen formatın başlangıç olabileceği kanımızca kabul edilecektir.

Günümüzde oldukça önem verilen kalite ve Toplam Kalite Yönetimi (TKY) kavramlarının yükseköğretim kurumlarının uyarlanması çalışmaların dayanak olabilecek bir format olduğu, açıklamaya çalıştığımız yaklaşıma ayrı bir önem ve renk katmaktadır.

Önerilen formatın değerlendirme kriterleri aşağıda belirtilen esaslar doğrultusunda uygulanabilir. Bu değerlendirme de meslek yüksek okullarını 6 kalite sınıfına ayrılması öngörülmüştür. Kalite sınıflarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

-En iyi

-Pekiyi

-İyi

-Orta

-Zayıf

-Pek zayıf

Yapılan anket uygulamasında idarecilere, eğitim elemanlarına ve öğrencilere yönelik farklı formatta anketler hazırlanmıştır. İdarecilere; Yüksekokulu tanıtıcı bilgiler dışında aşağıdaki anket formları hazırlanarak cevaplamaları istenilmiştir.

- Meslek yüksekokulunun bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili sosyo-ekonomik bilgiler, (Ek-2)

- Meslek yüksekokulunun fiziksel imkanlarıyla ilgili bilgiler, (Ek-3)

- Meslek yüksekokulunun çalışma alanları yapısıyla ilgili bilgiler (Ek-3)

- Meslek yüksekokulunun bütçe ile ilgili bilgiler, (Ek-5)

- Meslek yüksekokulunun bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili kültürel durum ve eğitim ve öğretim ile ilgili bilgiler (Ek-6-7) olmak üzere 6 anket sorulmuştur.

Öğrencilere dönük ise genel değerlendirmeyi esas alan 1 anket sorulmuştur. Yani çalışmamızda toplam 7 anketten oluşmaktadır. Her anketin soru sayısı değerlendirmeye esas teşkil eden puanı değişik göstermektedir.

- Meslek yüksekokullarının bulunduğu il/ilçe merkeziyle ilgili anket toplam 29 puan üzerinden şu şekilde kalite sınıflandırması yapılmıştır.

0-4	Pek zayıf
5-10	Zayıf
11-15	Orta
16-21	İyi
22-27	Pek iyi
28-+	En İyi

Fiziksel imkanlarla ilgili anket ise toplam 32 puan üzerinden kalite sınıflandırmasına şu şekilde oluşturulmuştur.

0-5	Pek zayıf
6-11	Zayıf
12-17	Orta
18-23	İyi
24-29	Pek iyi
30-+	En İyi

-Çalışma alanı ile ilgili anket ise 13 puan üzerinden şu şekilde kalite sıralamasına tabi tutulmuştur.

0-2	Pek zayıf
3-5	Zayıf
6-8	Orta
9-10	İyi
11-12	Pek iyi
13-+	En İyi

Meslek yüksekokulunun bütçesi ile ilgili anket ise 14 puan üzerinden şu şekilde sıralamaya tabi tutulmuştur.

0-2	Pek zayıf
3-5	Zayıf
6-8	Orta
9-10	İyi
11-12	Pek iyi
13-+	En İyi

Meslek yüksekokulunun bulunduğu merkezle ilgili kültürel durum anketi ise 20 puan üzerinden değerlendirilmiş olup kalite sıralaması ise şu şekildedir.

0-3	Pek zayıf
4-6	Zayıf
7-11	Orta

12-14	İyi
15-18	Pek İyi
18-+	En İyi

Meslek Yüksekokulunun eğitim ve öğretim durumuyla ilgili anket ise 34 puan üzerinden değerlendirilerek sınıflandırılmıştır.

0-5	Pek zayıf
6-11	Zayıf
12-17	Orta
18-24	İyi
25-30	Pek İyi
31-34	En İyi

Öğrencilere yönelik hazırlanan anket ise toplam 12 puan üzerinden aşağıdaki şekilde sınıflandırılmıştır.

0-2	Pek zayıf
3-4	Zayıf
5-6	Orta
7-8	İyi
9-10	Pek iyi
11-12	En iyi

Uygulanan anket sonunda kalite sıralamasını genel olarak değerlendirme yerine değişik açılardan belirleyerek daha gerçekçi bir kalite sıralaması oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca meslek yüksekokullarının hangi alanlarının yetersiz, hangi alanlarının kaliteli (yeterli) olduğu daha iyi belirlenmiş olacaktır.

Ayrıca genel bir değerlendirmeye esas olabilecek bir yaklaşımda aşağıdaki gibi ifade edilebilir. Aynı kalite sınıflarına bağlı kalarak genel değerlendirme ise kalite sınıflarına verilecek ağırlık ile belirlenebilir. Bu durumda

Katile Sınıfları	**Ağırlığı**
Pek Zayıf	0
Zayıf	1
Orta	2
İyi	3
Pek iyi	4
En iyi	5

Ağırlıklar verilerek ve incelenen her bir meslek yüksekokulu için anket sonuçlarının ortalaması alınarak, genel bir kalite sınıfı belirlenebilecektir.

SONUÇ

Yükseköğretimde kaliteyi ölçebilecek, üyesinde uluslar arası mutabakat sağlanmış herhangi bir tanımlanmış ölçü birimi ya da bir kalite ölçme tekniği geliştirilmiş değildir. Ancak genel olarak kullanılan "kalite sıralaması" (puality ratin, puality ranking) ile, kurumsal ve program onayları önceden belirlenen amacı doğrultusunda sahip olması gereken oldukça düşük tutulan asgari standartların, taban puanının ya da eşit değerinin üzerine çıktığının güvencesini vermekte olup, onaylanmış programların kalitesi hakkında bir puanlama, yorum ya da sınıflama yapmak üzere genel kabul görmüş kriterler kullanılmak suretiyle kalite sınıflama formatı oluşturulmuştur.

Kalite sınıflamasının yararlarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

i- M. Y. Okulunun değişik açılardan değerlendirilmesiyle eksik yönlerinin belirlenmesi,

ii- M.Y. Okulunun diğer M. Y. Okulları ile karşılaştırılarak, kaynak aktarımı için hareket planının hazırlanması,

iii- Uygulanan anketlerin bir kısmı ile M.Y.Okulu açılması düşünüler yörenin analiz edilmesi,

iv- Sözü edilen değerlendirme formatı ile belirli zaman aralıklarıyla sistematik bilgi üretilmesi ve bu format aracılığı ile yüksekokulun bulunduğu yörede meydana gelen değişimin gözlemlenmesi,

v- Birden fazla M.Y. Okulu'na sahip üniversitelerde yetersiz olduğu görülen yüksekokulun yerinin değiştirilmesi için fizibilite niteliğinde bir dayanak oluşturulması,

vi- Yöresel bölge yöneticileriyle koordinasyon sonucu değerlendirme sonuçlarına bağlı bir gelişim politikasının saptanması,

vii- Sistematik bilgiye dayalı, hem öğrenci, hem öğretim elemanı, hem de çevre memnuniyetinin sağlanması

KAYNAKLAR

Barnett, Improving Higher Education: **Total Quality Care**, The Society for Research into Higher Education ve Open University, USA, 1992.

Bhamornsiri S.-Fguinn E.R., "**The Road To Partnership in The 'Big Six'** Firms: Implications far Accountion, V. 6, N. 1. (Spring 1997).

Education in OECD Countries 1987-88: **A ompendium of Statistical Information**, OECD, Paris, 1990

Ergin HÜSEYİN- Elmacı orha, **"Türkiye'de Muhasebe Eğitim Sisteminin Ekonomik Değişme Yapısal Enteğrasyonu ve Bir Model Önerisi"**, XIV. Türkiye Muhasebe Kongresi, Hacettepe Üniversite,i Kemer 31 Ekim-4 Kasım 1995.

"Industry an Üniversty: New forms of Co-operation and Communication", OECD, Paris, 1984.

Jiegel G.-Sonersen J. E., **"What Corparate America Wants in Entry Level Accontans"** Management Accounting, (September 1994).

Lewis R. G.-D.H. Simth, **Total Quality in Higher Education**, St. Lucie Pressw, Delray Beach, Florida, 194.

Lockwood, **"University Planning And Manegement Techniques", Technical Report**, OECD, Paris, 1972.

KÖKSOY, Mümin, **Yükseköğretimde Kalite ve Türk Yükseköğretimi İçin** Öneriler, Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Vakfı Yay., Ankara, 1997.

Nichols, **Institutional Effectiveness and Outcomes Assessment Implementation on Campus:a Practitioner's Handbook**, Agathon Perss, New York, 1989.

Reeve J. M., **"The Five Year Accounting Program As A Quality Singal"**, The Accounting Review, (July 1983). Sallis, **"Total Quality Management in Education"**, Kogen Page Educational Management Series, London, 1993.

Sherr A., D. J. Teeter, **Total Quality Management in Higher Uducation**, Josey-Bass Publishers, San Francisco, 1991.

Teeter J.-G. Lozier, **Pursuit of Quality in Higher Education**: Case Studies in Total Quailty Management, Josey-Bass Publishers, San Francisco, 1993.

Üstün Rıfat, **"Küreselleşmenin Muhasebe Eğitimi ve Uygulamalarına Etkisi"**, Küreselleşme ve Muhasebe Eğitimi, XIII. Türkiye Muhasebe Kongresi, Çeşme, 2022 Mayıs 1993.

Üstün Rıfat, **"Üniversitelerde Muhasebe Eğitiminin Kalitesi Nasıl Yükseltilebilir?"** XIV. Türkiye Muhasebe Kongresi, Hacettepe Üniversitesi, Kemer, 31 Ekim-4 Kasım 1995.

Williams d., **"The Challenge of Change in Accounting Education"**, Issusien Accounting Education, V. 6, N. 1 (Spring 1991).

(Ek-1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN KİMLİĞİ
(İdarecilerle doldurulacak)

1. Adı : .....
2. Yeri : .....
3. Üniversiteye Olan Uzaklığı : .....
4. Kuruluş Yılı .....
5. Eğitim ve öğretim yapılmakta olan bölümler ve öğrenci sayıları

Bölüm Adı	Birinci sınıf öğrenci sayısı		İkinci sınıf öğrenci sayısı	
	N. Ö.	İ. Ö.	N. Ö.	İ. Ö.
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....	.....

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN BULUNDUĞU MERKEZLE İLGİLİ SOSYO-EKONOMİK BİLGİLERLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerle doldurulacak)

(Ek-2)

1. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yer

a. İl merkezi (2) b.İlçe (1)

2. En yakın gelişmiş il merkezine uzaklığı ve yerleşim yerinin adı

a. 0-20 (4) b. 20-40 (3) c. 40-60 (2) d. 60-+ (1)

3. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yerin nüfusu

a. 0-2500 kişi (1) b. 2500-5000 kişi (2)

c. 5000-10000 kişi (3) d. 10000'den fazla (4)

4. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu yerin Türkiye genelinde gelişmişlik düzeyi

a. Düşük (1) b. Orta (2) c. Yüksek (3)

5. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu ilçenin il içindeki gelişmişlik düzeyi

a. Düşük (1) b. Orta (2) c. Yüksek (3)

6. İstihdam oranları

a. Sanayi Sektörü %... (2) b. Ticaret sektörü %... (2)

c. Tarım ve hayvancılık %... (1)

7. Yüksekokul ya da fakülte bitirme oranı

a. o-%10 (1) b. % 10-%20 (2)

c. % 20-+ (3)

8. İmalat sanayiinden 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı

a.Var..... (1) b. Yok (0)

9. Banka şube sayısı

a. Kamu bankaları..... (1) b. Özel bankalar..... (1)

c. Toplam..... (1)

10. Yükseköğretim öğrencilerinin barınabilecekleri Kredi ve Yurtlar Kurumu'na ait yurtlar var mı? Varsa kapasitesi ne kadardır?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

11. Özel yurt var mı? Varsa kapasitesi yeterli mi?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

12. Öğrencilerin barınma biçimleri (sayıyla)

a. Evde arkadaşıyla kalan ..... kişi (1)

b. İl merkezinden gidiş-geliş yapan..... kişi (1)

c. Yurtta kalan ..... kişi (1)

d. Ailesiyle ..... kişi (1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN FİZİKSEL İMKANLARI İLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-3)

1. Okul binası eğitim ve öğretim için yeterli midir?

a. Yeterlidir (1) b. Yetersizdir (0)

2. Binanın mülkiyeti kime aittir?

a. Yüksekokula aittir (1) b. Kiralanmıştır (0)

3. Yüksekokulunuzun kampüs alanı var mı? Varsa kapalı alan yüzölçümü

a. Vardır.....Metrekare'dir (2) b. Vardır ama arsa halindedir (1)

c. Yoktur (0)

4. Aşağıdaki idari alanlardan sizde bulunanları lütfen işaretleyiniz.

( ) Müdür Odası (1) ( ) Müdür yardımcıları odaları (1)

( ) MYO Sekreteri Odası (1) ( ) Öğrenci İşleri bürosu (1)

( ) Öğretim elemanları Odası (1) ( ) Toplantı Salonu (1)

( ) Öğrenci İşleri Bürosu (1)

5. Bilgisayar ve dil labaratuvarlarınız var mı?

a. Vardır..... (1) b. Yoktur (0)

6. Atölyeleriniz var mı?

a. Vardır..... Metrekaredir (1) b. Yoktur (0)

7. Amfiniz var mı?

a. Vardır (1) b. Yoktur (0)

8. Eğitim öğretim yapılacak programları uygun aşağıdaki eğitim metaryellerinden hangileri vardır?

( ) Video (1) ( ) Tepegöz (1) ( ) Bilgisayar (1) ( ) Televizyon (1)

( ) Slayt (1) ( ) Görüntü aktarma cihazları (1)

9. Öğrenci başına düşen bilgisayar sayısı kaç tanedir?

a. 1 (1) b. 2-3 (2) c. 4-+ (3)

10. Yemekhaneniz var mı? Varsa kapasitesi kaç tabldottur?

a. Var..... tabuldot b. Yok (0)

11. Kantin ya da kafeteryanız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

12. Misafirhaneniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

13. Lojmanınız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

14. Kapalı spor salonunuz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

15. Açık spor tesisiniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

16. Restoran ya da kafeniz var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

17. Öğrenci yurt binanız var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

18. Sağlık merkezi/revir var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

ÇALIŞMA ALANLARI YAPISI İLE İLGİLİ ANKET

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-4)

1. Bölgede on ve daha fazla eleman çalıştıran sanayi, hizmet ve ticaret alanlarının:

a. Sektörü.....

b. Türü.....

c. Sayısı.....

d. İstihdam Kapasiteleri.....

e. Meslek Yüksekokuluna uzaklığı.....

2. Bölgedeki sanayi, hizmet ve ticaret sektörlerinin yerel ekonomi içindeki yeri nedir?

a. Var..... (1) b. Yok (0)

3. Anılan sektörlerin meslek yüksekokuluna ne gibi katkıları olmaktadır.

a. Katkısı Yok (0) b. Yetersiz (1) c. Olumlu Katkı (2)

4. Meslek yüksekokulu bölgede neyin gelişmesine etki yapmaktadır?

a. Sanayi (2) b. Ziraat (2) c. Hayvancılık ve süt endüstrisi 82)

d. Yerel el sanatları (1) e. Hizmet sektörü (1)

5. Yüksekokul olarak işbirliğine gittiğiniz (üniversite-üniversite dışı) kurum ya da kuruluş var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Nasıl bir işbirliği sözkonusudur?

a. Yüksekokul-Sanayi ve teknoloji (2) c. Yüksekokul-Ziraat (2)

d. Yüksekokul-Eğitim (1) e. Yüksekokul-Sağlık (1)

f. Yüksekokul-Hizmet sektörü (1)

Not: 4. ve 6. Sorular iki şık gözönünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

BÜTÇE İLGİLİ ANKET FORMU
(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek: 5)

1. Bütçeniz kim tarafından tesbit edilmektedir.

a. Kendimiz belirlenmektedir (1) b. Rektörlük tarafından belirlenmektedir (1)

2. 1997-1998 Eğitim ve öğretim yılında rektörlük bütçesinden aldığınız pay ne kadardır?
..... TL.

3. Bütçeden alınan payın kullanım tutarları

a. Bina inşatı ..... TL (1) b. Bakım-Onarım..... TL (1)

c. Yakacak.....TL (1) d. Eğitim-Öğretim..... TL (2)

4. Bütçeniz yeterli olmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

5. Kurum dışından öğretici getirtmek için bütçeniz var mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Döner sermayeniz var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

7. Döner sermayeden ne kadar pay almaktasınız.
..... TL.

8. Kurum dışından yerel ve kamu kuruluşlarından yardım sağlamakta mısınız?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

9. Kurum dışından yerel ve kamu kuruluşlarından ne gibi yardımlar sağlanmaktadır?

a. Para (1) b. İşgücü (1) c. Sosyal (yurt gibi) yardım

d. Bina (1)

MESLEK YÜKSEKOKULUNUN BULUNDUĞU MERKEZLE İLGİLİ KÜLTÜREL DURUM ANKET FORMU

(İdarecilerce doldurulacak)

(Ek-6)

1. Yükseköğretim kurumunun bulunduğu ilçe merkezinde bulunan orta öğretim kurumları

a. Lise ..... (1) b. Ticaret lisesi..... (1)

c. Tekn. Ve End. Mesl. Lisesi ..... (1) d. Diğer..... (1)

e. Yok (1)

2. İlçe merkezinde üniversiteye giren öğrencilerin lise son sınıf öğrenci sayısına oranı

a. 0-% 15 (1) b. % 15-+ (2)

3. İlçe merkezinde bulunan kültürel faaliyet alanları

a. Tiyatro (1) b. Oditaryum (1) c. Konser salonu (1)

d. Sinema salonu (1)

4. İlçe merkezinde bulunan sportif tesis ve alanlar

a. Kapalı spor salonu (1) b. Kapalı yüzme havuzu (1)

5. Herkese açık kütüphane var mı? Varsa kitap ve sürekli yayın sayısı

a.Var..... adet kitap ve ..... adet yayına aboneyiz. (1)

b. Yok (0)

6. Yükseköğretim öğrencilerinin stajlarını yapabilecekleri işletmeler var mı? (staj yönergesine uygun)

a. Kamu kurumları (1) b. Sanayi işletmeleri (1)

c. Ticari işletmeler (1) d. Yok (0)

7. Öğrencilerin uygulama derslerinde yararlanabilecekleri işletmeler var mı?

a. Var (1) b. Yok (0)

8. Kütüphaneniz var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

8. Kütüphaneniz var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

9. Kütüphanenizdeki ders kitapları ve mesleki kitaplar yeterli midir?

a. Yeterlidir (1) b. Yetersizdir (0)

10. Kütüphanenizde sürekli yayınları takip edebilme olanağınız var mı?

a. var (1) b. Yok (0)

EĞİTİM VE ÖĞRETİM İLE İLGİLİ ANKET FORMU

(İdarecilerce ve öğretim görevlilerince doldurulacak)

(Ek-7)

1. Eğitimde, eğitim teknolojisi araçlarını kullanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır

2. Eğitim teknolojisi araçlarından yararlanamıyorsanız nedenlerini derecelendirerek işaretleyiniz?

( ) Araç yokluğu ya da yetersizliği

( ) Araç kullanımı konusunda yeterli bilgi ve beçeri olmayışı

( ) Sınıf ortamının sözkonusu araçların kullanımına uygun olmayışı

( ) Araç kullanımının eğitime çok fazla bir yararının olmayacağı düşüncesi

( ) Diğer (yazınız.....

3. Eğitimde aşağıdaki eğitim teknolojisi araçlarından hangilerini kullanıyorsunuz?

a. Tepegöz (1) b. Bilgisayar (1)

c. Slayt projeksiyon (1) d. Televizyon ve video (1) e. Hiç birisi (0)

4. Eğitimde eğitim teknolojisi araçlarından hangi derslerde yararlanıyorsunuz?

a. Sosyal dersler (1) b. Servis dersleri (1)

5. Derslerde eğitim teknolojisi araçlarından yararlanmanın sizce "öğretme" açısından etkileri nelerdir?
(Birden fazla seçeneği işaretlemeniz sözkonusu ise derecelendiriniz.)

( ) Zamandan tasarruf sağlıyor

( ) Öğrenci ile iyi bir ileşitim sağlıyor

( ) öğrenmeyi daha zevkli hale getiriyor

( ) Öğrencilerin derse olan ilgisini artırıyor.

6. Derslerde eğitim teknolojisi araçlarından yararlanmanın sizce "öğrenme" üzerindeki etkileri nelerdir?
(Birden fazla seçeneği işaretlemeniz sözkonusu ise derecelendiriniz.)

( ) Öğrenme arzusu yaratıyor ( ) Öğrenme hızını artırıyor.

( ) Öğrencilerin derse aktif katılmalarını sağlayarak öğrenilenlerin kalıcı olmasını sağlıyor

( ) Diğer (yazınız.....

7. Yükseköğrenimde mesleki eğitim ve öğretimde karşılaşılan sorunlardan en önemli olandan itibaren sıralayınız?

( ) Bilgisayar eksikliği ( ) Yayın eksikliği

( ) Eğitmen sayısı eksikliği ( ) Uygulama eksikliği

( ) Eğitmen niteliğinin düşüklüğü ( ) Bilgilerin güncelleştirilememesı

8. Bir fiil kadrolu eleman sayıları

a. Kadrolu idari personel müdür (1)..., Müd. Yrd. (1)....., Yük. Sekr. (1).....

b. Hizmetli (1)..... Memur (1).....

9. Kadrolu öğretim elemanlarının nitelikleri ve sayıları

a. Prof.... (1) b. Doç..... (1) c. Yrd. Doç... (1)

d. Arş. Grv..... (1) e. Okutman..... (1) f. Uzman.... (1)

g. Kurum dışından öğreticiler..... (1)

h. Öğr. Grv... (1) i. Yok..... (1)

10. Derslere, uygulamadan gelen öğretim görevlisi var mı?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

11. Öğretim elemanları branşları ile ilgili derslere girmekte midirler?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

12. Yüksekokuldaki bölümler yerel bölgeyle ilgili bölümler midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

13. Uluslararası bilimsel yayınlara ulaşma olanakları var mıdır? (süreli yayın ve internet?)

a. Evet (1) b. Hayır (0)

14. Okutulan dersler, ders konuları, ders içerikleri ve ders saatleri arasında bir uyum bulunmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

15. Derslerde öğretilenler iş hayatına dayalı mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

16. Öğrencilere iş hayatındaki uygulamanın temel sorumluluklarını kazandırabilmek için örnek olay, grup çalışması, uygulama raporu gibi çalışmalar yaptırılmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

17. Uygulamalar teorik derselere göre daha ağırlıkta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

18. Güncel sorunlara ilişkin araştırmalar yapılmakta mıdır?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

19. Öğretim elemanları piyasadaki uygulamalarla ilgilenerek bu bilgilerden eğitimde yararlanmakta mıdırlar?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

20. Bilgi aktarımına dayalı eğitimden çok öğrenmeye dayalı eğitim verilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

21. Öğretim elemanları bilişim teknolojisini kullanmayı bilmekte midirler?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

22. Ekonomik, sosyal, kültürel ve politik konularda da eğitim verilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

23. Eğitim, üretilen bilgilerden yararlanacak tüm kişi ve kuruluşların ihtiyaçlarını karşılayacak bir bilgi üretim sistemi olarak kavratılmakta ve öğretilmekte midir?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ANKET

(Öğrencilerce Doldurulacak)

(Ek-8)

1. Cinsiyetiniz

a. Kız b. Erkek

2. Hangi liseden Mezunsunuz ?

a. Klasik lise b. Yabancı Dil Eğitim Veren Lise

c. Meslek Lisesi d. İmam Hatip Lisesi

e. Diğer .....

3. Liseden mezuniyet dereceniz.

a. Pekiyi (1) b. İyi (1) c. Orta (0)

4. Lise eğitiminde

a. Başarılı bir öğrenciydim (Teşekkür takdir alan) (1)

b. Normal bir öğrenciydim (Sınıfımı doğrudan geçen) (1)

c. Başarısız bir öğrenciydim (Bütünleme ya da sınıfta kalan) (0)

5. Bir alt sınıfta ders alıyormusunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

6. Geldiğiniz yerden en son ikamet ettiğiniz yer?

İl.....İlçe.....

Mahalle/Köy.....

7. Bu okulu tercih etmenizdeki en büyük etken ne olmuştur?

a. Oturduğum yörede olması (0) b. İyi bir iş imkanı sağlaması (1)

c. Tercihhatasından (0) d. Zorunlu olarak (0)

e. Diğer (yazınız.....)

8. Bu okul kaçıncı tercihinizdi.
a. 0-15 (1) b. 16-24 (0)

9. Okulunuzdaki eğitim ve öğretimden memnun musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (1)

10.Bu okulun size iyi bir iş imkanı sağlayacağına inanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

11. İyi ve yeterli bir eğitim aldığınıza inanıyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

12. Sizce eğitim ve öğretiminizdeki en büyük eksiklik nedir? Sıralayınız.

( ) Öğretim elemanı sayısının yetersizliği

( ) Derslik yetersizliği ( )Bilgisayar yetersizliği

( ) Barınma sorunu ( ) Öğretim elemanının düzeyinin yetersizliği

13. Çevreye uyum sorunu yaşıyor musunuz?

a. Evet (0) b. Hayır (1)

14. Halktan destek görüyor musunuz?

a. Evet (1) b. Hayır (0)

15. Nasıl barınıyor sunuz?

a. Evde arkadaşımla b. Yurtta

c. Ailemin yanında d. İl merkezine gidişi-geliş yapıyorum.

16. Bulunduğunuz çevrede en büyük sorunlar nelerdir? Sıralayınız.

( ) Yemek sorunu ( ) Barınma sorunu

( ) Sosyal ve kültürel etkinlik

( ) Eğitim ( ) Çevreye uyumsuzluk

17. En çok hangi derslerde başarısız oluyorsunuz?

a. Sayısal dersler b. Muhasebe ile ilgili dersler

c. Ekonomi ile ilgili dersler d. Bilgisayar dersleri

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1
Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

GÖRÜNÜŞTE İLİŞKİSİZ REGRESYON DENKLEMLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Yard. Doç. Dr. Nevin UZGÖREN*

ÖZET

Bir regresyon denklemine ilişkin hata terimi, diğer regresyon denklemlerinin hata terimleri ile ilişkili ise, bu denklemlere Görünüşte ilişkisiz regresyon denklemleri (GİRD) adı verilmektedir. Bu denklemlerin etkin kestirimleri ise Sıradan Enküçük Kareler Yöntemi (SEKY) yerine hatalar arasındaki ilişkiyi de dikkate alan Aitken' in Genelleştirilmiş Enküçük Kareler Yöntemi (GEKY) kullanılarak elde edilmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, GİRD' nin kestiriminde SEKY yerine GEKY' ni kullanmakla etkinlikte sağlanacak kazanca hatalar arasındaki korelasyonun artan yönde bir etkisi ve karşılıklı bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun ise azaltıcı yönde bir etkisi olduğunu bir uygulama yardımıyla göstermektir.

* D.P.Ü. İ.İ.B.F. İşletme bölümü

1. BAŞLANGIÇ

GİRD'nin GEKY ile birleşik genelleştirilmiş kestirimi, genellikle her bir eşitlik için ayrı olarak uygulanan SEKY' den daha etkin kestirimler sağladığı bilinmektedir. Ayrıca etkinlik kazancının, hata korelasyonunun karesinin arttırıcı bir fonksiyonu ve açıklayıcı değişkenlerin iki kümesinin karşılıklı korelasyonunun bir azaltıcı fonksiyonu olduğu Zellner (1962) ve Zellner & Huang (1962) tarafından yapılan çalışmalarla net bir şekilde açıklanmıştır[1]. Daha sonra etkinlikte ne kadarlık bir kazancın sağlanacağı sorusuna ilişkin olarak Dwivedi ve Srivastava (1978) detaylı bir çalışma yaparak aşağıdaki iki genel sonuca ulaşmışlardır[2].

i. GİRD' nin hataları arasındaki korelasyon ne kadar yüksek ise, GEKY' nin sağladığı kazanç da o denli yüksektir.

ii. GİRD' nin X matrisleri arasındaki korelasyon ne kadar küçük ise, GEK'nin kullanılmasıyla sağlanan kazanç da o denli yüksektir.

Elde edilen bu iki sonucun geçerliliğini hem teorik hem de uygulamalı olarak daha açık bir şekilde gösterebilmek amacıyla, bu çalışmada sadece iki denklem (M=2) içeren aşağıdaki görünüşte ilişkisiz regresyon denklemi dikkate alınmıştır:

$$\begin{aligned} y_1 &= X_1\beta_1 + u_1 \\ y_2 &= X_2\beta_2 + u_2 \end{aligned} \qquad (1)$$

Burada u_1 ve u_2 aynı zamanda ilişkili hata terimleri olup, aralarındaki ilişki kısaca şu şekilde gösterilir [3].

$$E(u_{mt}u_{px}) = \sigma_{mp} \qquad t=s \text{ için}$$
$$=0 \qquad t \neq s \text{ için}$$

Şimdi bu iki denklemli görünüşte ilişkisiz regresyon modeli üzerinde etkinlik kazancını inceleyelim.

2. ETKİNLİK ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN ROLÜ

Etkinlik üzerinde hatalar arasındaki korelasyonun etkisini incelerken (1) nolu modeli gözönüne alalım ve bu modeli kısaca aşağıdaki formda gösterelim:

---

[1] James K. BINKLEY, **'The Effect of Variable Correlation on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression in a Two-Equation Model'**, Journal of the American Statistical Association, 77, 1982, p. 890.

[2] William H. GREENE, **Economic Analysis**, Mcmillan Publishing Company, 1990, p. 512.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevin UZGÖREN, **Görünüşte İlişkisiz Regresyon Denklemlerinin Kestiriminde Kullanılan Yöntemlerin Etkinliklerinin Araştırılması -Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama**, Osmangazi Ü. Fen Bilimleri Enst. (Basılmamış doktora tezi), 1996, s. 24-75.

$$Y = X\beta + u \tag{2}$$

Burada; y: (2nx1) boyutlu bir vektör,

X: $(2nx\sum_{m=1}^{2} k_m)$ boyutlu bir matris,

β : $\sum_{m=1}^{2} k_m x1)$ boyutlu bir vektör,

u: (2nx1) boyutlu bir vektördür.

β 'nın GEK kestiricisi ve varyans-kovaryans matrisi şu şekildedir:

$$\tilde{\beta} = (X'\Omega^{-1}X)^{-1}X'\Omega^{-1}y$$
$$Var - kov(\tilde{\beta}) = (X'\Omega^{-1}X)^{-1} \tag{3}$$

β 'nın SEK kestiricisi ve varyans- kovaryans matrisi ise şu şekilde tanımlanır:

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'y$$
$$Var - kov(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}X'\Omega X(X'X)^{-1} \tag{4}$$

Etkinlikte sağlanacak kazancı görebilmek için β kestiricilerinin genelleştirilmiş varyansından yararlanılır. Sonuç olarak β'nın Aitken kestiricisinin genelleştirilmiş varyansı, tek-denklemli SEK kestiricisinin genelleştirilmiş varyansına oranı alınır ve bu oran α olarak aşağıdaki gibi tanımlanır:

$$\alpha = \frac{|Var - kov(\tilde{\beta})|}{|Var - kov(\hat{\beta})|} \tag{5}$$
$$\alpha = \frac{|X'X|^2}{|X'\Omega X||X'\Omega^{-1}X|}$$

α 1' den küçük olduğu müddetçe GEK kestiricisinin SEK kestiricisine oranla daha etkin olduğu kabul edilir[4].

Şimdi α oranında yer alan her bir determinantın neye eşit olduğunu görelim:

$$|X'X| = \begin{vmatrix} X'_1 X_1 & 0 \\ 0 & X'_2 X_2 \end{vmatrix} = |X'_1 X_1||X'_2 X_2|$$

[4] David S. HUANG, **Regression and Econometric Method**, John Wiley&Sons, Inc., 1970, p.199-200.

$$X'\Omega X = \begin{bmatrix} \sigma_{11} X'_1 X_1 & \sigma_{12} X'_1 X_2 \\ \sigma_{21} X'_2 X_1 & \sigma_{22} X'_2 X_2 \end{bmatrix}$$

$$X'\Omega^{-1} X = \begin{bmatrix} \sigma^{11} X'_1 X_1 & \sigma^{12} X'_1 X_2 \\ \sigma^{21} X'_2 X_1 & \sigma^{22} X'_2 X_2 \end{bmatrix}$$

Burada $\Omega = (\sigma_{ij})$ ve $\Omega^{-1} = (\sigma^{ij})$ 'dir.

$$\begin{vmatrix} A & B \\ C & D \end{vmatrix} = |A| |D - CA^{-1}B|$$

eşitliği yoluyla,

$$|X'\Omega X| = |\sigma_{11} X'_1 X_1| \left| \sigma_{22} X'_2 X_2 - \frac{\sigma_{12}\sigma_{21}}{\sigma_{11}} X'_2 X_1 (X'_1 X_1)^{-1} X'_1 X_2 \right|$$

$$= \sigma_{11}^{k_1} \sigma_{22}^{k_2} |X'_1 X_1| |X'_2 X_2 - \rho^2 X'_2 P_1 X_2|$$

sonucuna ulaşılır. Burada;

k_1: 1. denklemdeki bağımsız değişken sayısı

k_2: 2. denklemdeki bağımsız değişken sayısı

$$\rho^2 = \frac{\sigma_{12}\sigma_{21}}{\sigma_{11}\sigma_{22}} \quad \text{buradan} \quad \rho = \frac{\sigma_{12}}{\sqrt{\sigma_{11}\sigma_{22}}}$$

ρ : iki denklemdeki hatalar arasındaki korelasyon katsayısıdır[5]

$$P_1 = X_1 (X'_1 X_1)^{-1} X'_1$$

Benzer şekilde;

$$|X'\Omega^{-1} X| = (\sigma^{11})^{k_1} (\sigma^{22})^{k_2} |X'_1 X_1| |X'_2 X_2 - \rho^2 X'_2 P_1 X_2|$$

Etkinlik oranı α tersine çevrildiğinde aşağıdaki sonuca ulaşılır:

[5] Arnold ZELLNER and David HUANG, '**Further Properties of Efficient Estimators For Seemingly Unrelated Regression Equations**', International Economic Review, 3, 3, 1962, p.307.

$$\frac{1}{\alpha} = (\sigma_{11}\sigma^{11})^{k_1}(\sigma_{22}\sigma^{22})^{k_2}\frac{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2}{\left|X'_2 X_2\right|^2}$$

$$\Omega^{-1} = \frac{1}{(1-\rho^2)}\begin{bmatrix} \frac{1}{\sigma_{11}} & -\frac{\rho}{(\sigma_{11}\sigma_{22})^{1/2}} \\ -\frac{\rho}{(\sigma_{11}\sigma_{22})^{1/2}} & \frac{1}{\sigma_{22}} \end{bmatrix} \qquad (6)$$

$$\sigma^{11} = \frac{1}{(1-\rho^2)\sigma_{11}} \qquad \sigma^{22} = \frac{1}{(1-\rho^2)\sigma_{22}}$$

Buradan

$$\frac{1}{\alpha} = (1-\rho^2)^{-(k_1+k_2)}\frac{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2}{\left|X'_2 X_2\right|^2}$$

sonucuna ulaşırız[6] .

Etkinlik kazancı α bu durumda şu orana dönüşecektir:

$$\alpha = (1-\rho^2)^{k_1+k_2}\frac{\left|X'_2 X_2\right|^2}{\left|X'_2(I-\rho^2 P_1)X_2\right|^2} \qquad (7)$$

İki-denklemli bir sistem için $X'_1 X_2 = 0$ olduğunda etkinlik kazancı

$$\alpha = (1-\rho^2)^{k_1+k_2} \qquad (8)$$

ye eşit olacaktır. Bu son ifade bağımsız değişkenlerin ortogonal olması durumunda gerçekleştirilebilecek maximum kazancı gösterir. $X'_1 X_2 \neq 0$ olduğunda maximum kazanç elde edilemeyecektir[7]

[6] Lin CHUN-TU, '**The Efficiency of Least Squares Estimators of a Seemingly Unrelated Regression Model**', Commun. Statist.-Simula, Mareel Decker, Inc., 20(4), 1991, p. 920-922.

[7] ZELLNER and HUANG, p. 307.

Görüldüğü gibi bağımsız değişkenler arasında korelasyon sözkonusu değilse (yani $X_1'X_2=0$ ise), SEKY yerine GEKY kullanmakla etkinlikte elde edilebilecek kazanç hatalar arasındaki korelasyonun yüksekliğine bağlıdır. Hatalar arası korelasyon ne kadar yüksek ise GEKY' ni kullanmakla etkinlikte sağlanacak kazançta o denli büyüktür. Kısaca GEKY' nin SEKY' ne oranla etkinlik kazancı karşılıklı denklemlerdeki hatalar arası korelasyonun bir artırıcı fonksiyonudur.

Şimdi $\tilde{\beta}_1$ kestiricisinin varyansı üzerinde hatalar arası korelasyonun etkisini inceleyelim:

İki-denklemli bir GİRM' nde Aitken kestiricisinin varyans-kovaryans matrisinin aşağıdaki gibi olduğunu biliyoruz:

$$Var-kov(\tilde{\beta})=\begin{bmatrix}\sigma^{11}X'_1X_1 & \sigma^{12}X'_1X_2\\ \sigma^{21}X'_2X_1 & \sigma^{22}X'_2X_2\end{bmatrix}^{-1} \qquad (9)$$

Amacımız doğrultusunda bu inverste en önemli altmatris birinci denklemin katsayı kestiricisine ilişkin varyans-kovaryans matrisidir ve (6)' ya dayalı olarak aşağıdaki gibi bulunur:

$$Var-kov(\tilde{\beta}_1)=\left[\frac{1}{\sigma_{11}(1-\rho^2)}X'_1X_1-\frac{\rho^2}{\sigma_{11}(1-\rho^2)}X'_1X_2(X'_2X_2)^{-1}X'_2X_1\right]^{-1} \qquad (10)$$

$\tilde{\beta}_1$ ın genelleştirilmiş varyansı ise aşağıdaki gibidir :

$$\left|V(\tilde{\beta}_1)\right|=(1-\rho^2)^{k_1}\left|\sigma_{11}(X'_1X_1)^{-1}\right|\left|I-\rho^2(X'_1X_1)^{-1}X'_1X_2(X'_2X_2)^{-1}X'_2X_1\right|^{-1}$$

$\left|\sigma_{11}(X'_1X_1)^{-1}\right|$ ilk denklemin tek-denklemli enküçük kareler kestiricisinin genelleştirilmiş varyansıdır. Eğer $X_1'X_2=0$ olursa, $\tilde{\beta}_1$ in genelleştirilmiş varyansı

$$\left|V(\tilde{\beta}_1)\right|=(1-\rho^2)^{k_1}\left|V(\hat{\beta}_1)\right| \qquad (11)$$

ya eşit olur. Bu durumda $\tilde{\beta}_1$' nın genelleştirilmiş varyansı ρ' nun alacağı değere bağlı olarak β_1' in enküçük kareler kestiricisinin genelleştirilmiş varyansından daha küçük ya da eşit olur[8].

[8] ZELLNER and HUANG, p. 307-308.

ETKİNLİK ÜZERİNDE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUN ROLÜ

Şimdi amacımız, iki denklemli bir Görünüşte İlişkisiz Regresyon Modeli (GİRM) nde GEK yoluyla kestirilen özel bir katsayı üzerinde bağımsız değişkenler arası korelasyonun etkisini (hem aynı denklem içindeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun, hem de iki denklemdeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini) göstermektir[9] .

Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek için aşağıdaki iki-denklemli regresyon modelini ele alalım:

$$\begin{aligned} y_1 &= V\beta_1 + u_1 \\ y_2 &= W\beta_2 + u_2 \end{aligned} \qquad (12)$$

$E(u_1u_2) = \Omega$ olarak tanımlanmakta ve hata varyans- kovaryans matrisi Ω' nın bilindiği varsayılmaktadır. GİR kestiricisi için varyans-kovaryans matrisi aşağıdaki gibidir:

$$(X'\Omega^{-1}X)^{-1} = \begin{bmatrix} A_{11} & A_{12} \\ A_{21} & A_{22} \end{bmatrix} \qquad (13)$$

Yine bu matrisin köşegen elemanlarıyla (A_{11}, A_{22}) ilgileniyoruz ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek için dikkatimizi özellikle A_{11} üzerinde topluyoruz.

u_1 ve u_2 arasındaki korelasyon ρ olduğunda β_1'in varyans-kovaryans matrisi (A_{11}) aşağıdaki gibi olacaktır:

$$A_{11} = \sigma_{11}\left[\frac{1}{1-\rho^2}V'V - \frac{\rho^2}{1-\rho^2}V'W(W'W)^{-1}W'V\right]^{-1} \qquad (14)$$

Eğer $\rho = 0$ ise SEKY yerine GEKY' i kullanmakla etkinlik kazancı yoktur. Eğer V ve W ortogonal ise (yani $V'W$=0 ise) maksimum olası etkinlik kazancı SEK varyansı çarpı (1-ρ^2)'dir, eğer $V'W \neq 0$ ise etkinlik kazancı azalacaktır. Amacımız A_{11} i daha çok bilgi verici yapmaktır, yani bağımsız değişkenler arası korelasyonun etkisini en iyi şekilde gösterebilecek forma dönüştürmektir[10].

---

[9] BINKLEY, p.890-891

[10] James K. BINKLEY and Carl H. NELSON, **'A note on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression'**, The American Statistican, 1988, 42, p. 137.

A_{11} i şu şekilde de gösterebiliriz:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\left[V'V - \rho^2 V'W(W'W)^{-1}W'V\right]^{-1} \quad (15)$$

Burada amaç GEK yoluyla kestirilen bir özel katsayının varyansı üzerinde bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini göstermek olduğundan, dikkatimizi birinci denklemdeki tek bir bağımsız değişken üzerinde toplayacağız.

V=[z X] olsun, burada z ilgilenilen değişkenin içerdiği bir nx1 boyutlu vektördür. z üzerindeki katsayıyı β_{11} olarak gösterelim.

Değişkenler arası korelasyonu inceleyebilmek için aşağıda kestirilecek regresyon modellerinin bir kümesi gerekmektedir:

$$\begin{aligned} &\text{i. } z = X\hat{\alpha} + \hat{e} && R^2_{zX} \\ &\text{ii. } \hat{e} = W\hat{\gamma} + \hat{f} && R^2_{\hat{e}W} \\ &\text{iii. } \bar{e} = X\hat{\xi} + \hat{r} && R^2_{\bar{e}X} \end{aligned} \quad (16)$$

Bu modeller içinde en önemli nicelikler $\hat{e}$' dır. Artıklar ($\hat{e}$ lar) X üzerinde z' nin regresyonundan elde edilmiştir. $\bar{e}$ W üzerinde $\hat{e}$' mn regresyonundan elde edilen $\hat{e}$' nın önkestirim değerleridir ve R^2 ler bu modellere ilişkin çoklu belirlilik katsayılarıdır.

Amaçlarımız doğrultusunda β_{11}' in SEK kestiriminin $(\hat{\beta}_{11})$ varyansına ihtiyaç vardır. Bu varyans da

$$Var - kov(\hat{\beta}) = \sigma^2 \begin{bmatrix} z'z & z'X \\ X'z & X'X \end{bmatrix}^{-1} \quad (17)$$

matrisinin sol üst elemanına karşılık gelir:

$$Var(\hat{\beta}_{11}) = \sigma^2\left[z'z - z'X(X'X)^{-1}X'z\right]^{-1} \quad (18)$$

Köşeli parantez içindeki ifade X üzerinde z' nin regresyonundan elde artık kareler toplamıdır, yani $\hat{e}'\hat{e}$ dır. Böylece β_{11}' in SEK kestiricisinin varyansı şu şekilde de gösterilebilir:

$$Var(\hat{\beta}_{11}) = \sigma^2 / \hat{e}'\hat{e} = \sigma^2 / z'z(1-R^2_{zX}) \quad (19)$$

Bu açık olarak, β_{11}' in SEK kestiricisinin varyansını şişirecek olan z' nin içerdiği çoklu bağlantı miktarını gösterir.

β_{11}' in GEK kestiricisini $\tilde{\beta}_{11}$ olarak gösterelim. $\tilde{\beta}_{11}$' in varyansım gösterebilmek için (15)' de V yerine [z X] koyalım:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\begin{bmatrix} z'z-\rho^2 z'W(W'W)^{-1}W'z & z'X-\rho^2 z'W(W'W)^{-1}W'X \\ X'z-\rho^2 X'W(W'W)^{-1}W'z & X'X-\rho^2 X'W(W'W)^{-1}W'X \end{bmatrix}^{-1} \quad (20)$$

(20) nolu eşitlik kısaca şuna eşittir:

$$A_{11} = \sigma^2(1-\rho^2)\begin{bmatrix} z'Mz & z'MX \\ X'Mz & X'MX \end{bmatrix}^{-1} \quad (21)$$

Burada, $M = \left[1-\rho^2 W(W'W)^{-1}W'\right]$ şeklindedir.

(21)' in sol üst elemanı β_{11}' in varyansıdır ve bu eleman şuna eşittir:

$$Var(\tilde{\beta}_{11}) = \sigma^2(1-\rho^2)\left[z'Mz - z'MX(X'MX)^{-1}X'Mz\right]^{-1} \quad (22)$$

β_{11}' in varyansı bu durumda kısaca şu şekilde de gösterilebilir[11] :

$$Var(\tilde{\beta}_{11}) = \sigma^2(1-\rho^2)/\hat{e}'\hat{e}\left[1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right] \quad (23)$$

$$0 \le \theta \le \left[(\rho^4/(1-\rho^2))R^2_{\hat{e}X}, \rho^2(1-R^2_{\hat{e}W})\right]$$

(23) nolu eşitliği (19) nolu eşitliğe bölerek GEK varyansının SEK varyansına oranını elde ederiz:

$$\frac{\sigma^2(1-\rho^2)/\hat{e}'\hat{e}\left[1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right]}{\sigma^2/\hat{e}'\hat{e}} \quad (24)$$

$$(1-\rho^2)/\left(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W} - \theta\right) \le 1$$

Son eşitlikten dolayı

$$\theta \le \rho^2\left(1-R^2_{\hat{e}W}\right)$$

dir.

[11] Ayrıntılı bilgi için bkz. BINKLEY, p. 890-895.

(24) nolu ifade ($\hat{e}$ denklem içindeki çoklu bağıntıya bağlı olduğu için), bir denklem içindeki çoklu bağıntının derecesine bağlı olarak aynı zamanda GEK' in etkinliği üzerine çapraz eşitliklerdeki değişken korelasyonunun etkisini de gösterir. Açıkça görüldüğü gibi $R^2_{\hat{e}W}$ ile GEK' in etkinliği arasında negatif bir ilişki vardır. Bu ilişki gereğince amaçlarımız doğrultusunda $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$' ye oranla θ' nın önemidir. Ancak yapılan çalışmalar gerçekte θ' nın birçok durumda $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$' ye oranla önemsiz olduğunu göstermiştir. Bu durumda (24)' de θ' ya önem verilmemesi gerçekte büyük bir zorluk yaratmayacaktır ve GEK varyansının SEK varyansına oranı yeter derecede

$$(1-\rho^2)/\left(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}W}\right) \qquad (25)$$

ye yaklaşır.

GEK' in SEK' e oranla etkinlik kazancını belirlerken bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonunun etkisi (25) nolu formüle dayanarak maddeler halinde şu şekilde açıklanabilir:

i. $R^2_{\hat{e}W} = 0$ olması durumunda, $\hat{e}$ W' ya ortogonaldir. Bu durumda (25) $(1-\rho^2)$' ye eşit olacağından GEK varyansı SEK varyansı çarpı $(1-\rho^2)$ olacaktır. z üzerindeki katsayı böylece tam etkinlik kazancına ulaşacaktır.

ii. $R^2_{\hat{e}W} = 1$ olması durumunda, $\hat{e}$ ve $\bar{e}$ eşit olacağından $R^2_{\bar{e}X}$ ve $R^2_{\hat{e}X}$ sıfıra eşit olur. Bu durumda (25) 1' e eşit olacağından GEK' i kullanmaktan dolayı etkinlik kazancı olmayacaktır. Eğer her iki denklemde benzer bağımsız değişkenlere sahipse herbir değişken için $R^2_{\hat{e}W} = 1$' dir. Eğer bir denklemdeki bağımsız değişkenler, diğer denklemdeki bağımsız değişkenlerin bir altkümesi ise, ilk denklemin tümü için $R^2_{\hat{e}W}$ 1 olacaktır.

iii. Diğer bir özel durum z' nin her iki denklemde de görüldüğü zaman meydana gelir. R^2_{zX}' in sıfır olduğunu varsayalım, yani z ile ilk denklemdeki diğer bağımsız değişkenler arasında çoklu bağıntı yoktur. O zaman $\hat{e}=z$, $R^2_{\hat{e}W} = 1$' dir ve hiç etkinlik kazancı yoktur. Bununla birlikte eğer $R^2_{zX} \neq 0$, $z \neq \hat{e}$ ise $R^2_{\hat{e}W}$' nin 1 olması gerekmez. Bu nedenle, bir bağımsız değişken denklemdeki diğer bağımsız değişkenlerle çoklu bağlantı içinde olmadıkça her iki denklemde görülen bir değişken üzerindeki katsayının GEK kestiriminde etkinlik kazancı yoktur [12]

[12] BINKLEY, p. 890-893.

4. UYGULAMA

GEKY'nin SEKY' ne oranla etkinliği üzerinde hem hatalar arasındaki hem de bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini gösterebilmek amacıyla 1996 yılında tamamlanan doktora tez çalışmasından yararlanılmıştır[13]. Bu çalışmada 11 yıllık gözleme dayanarak (1981-1991) Türkiye imalat sanayi alt gruplarına ilişkin üretim fonksiyonları SEKY ile tahmin edilmiş ve SEK artıkları arasında yüksek korelasyona ($\hat{\rho} = 0.694$) sahip aşağıdaki iki imalat sanayi alt grubu belirlenmiştir:

1. Gıda, içki, tütün sanayi

2. Metal, eşya, makine ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi

Daha sonra belirlenen bu sanayi kollarına ilişkin üretim fonksiyonlarının kestirimi, hata varyans-kovaryans matrisini de dikkate alan GEKY ya da diğer adıyla 2-Aşamalı Aitken Yöntemi (2-AAY) ile yapılmıştır.

1 ve 2 nolu sanayi gruplarına ilişkin üretim fonksiyonlarının SEKY ve

2-AAY ile elde edilen kestirim sonuçları şu şekildedir:

Y: Üretim (milyar TL)

X_1: Yılda çalışılan işçi-saat toplamı

X_2: Sabit sermayeye yıl içinde yapılan gayri safi ilaveler (milyar TL)

SEKY sonuçları:

$$\hat{Y}_1 = \underset{(2571)}{38} + \underset{(10.88)}{22.48}X_1 + \underset{(25.74)}{4.50}X_2$$

$$\hat{Y}_2 = \underset{(2061)}{153} + \underset{(2.797)}{13.418}X_1 + \underset{(20.79)}{0.73}X_2$$

GEKY (2-AAY) sonuçları):

$$\tilde{Y}_1 = \underset{(1921.56)}{28.994} + \underset{(9.06)}{15.465}X_1 + \underset{(19.21)}{6.372}X_2$$

$$\tilde{Y}_2 = \underset{(1566.71)}{-698.637} + \underset{(2.24)}{10.287}X_1 + \underset{(15.68)}{11.165}X_2$$

Sonuçlar toplu halde şu şekilde de gösterilebilir:

[13] Ayrıntılı bilgi için bkz. UZGÖREN, s. 76-86.

	β_{10}	β_{11}	β_{12}	β_{20}	β_{21}	β_{22}
SEKY	38	22.48	4.50	153	13.418	0.73
	(2571)	(10.88)	(25.74)	(2061)	(2.797)	(20.79)
GEKY	28.994	15.445	6.372	-698.637	10.287	11.165
	(1921.56)	(9.06)	(19.21)	(1566.71)	(2.24)	(15.68)

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde, SEKY yerine GEKY kullanmakla, yani hatalar arasındaki ilişkiyi de hesaba katan bir kestirim yöntemi kullanmakla katsayı kestirimlerinin varyanslarında önemli derecede azalmalar olduğu görülmektedir. Etkinlikte sağlanan bu kazanç daha önceden belirtildiği gibi hatalar arasındaki korelasyona ve bağımsız değişkenler arasındaki korelasyona bağlıdır.

Şimdi etkinlik üzerinde hem hatalar arasındaki korelasyonun hem de bağımsız değişkenler arasıdaki korelasyonun etkisini sayısal sonuçlara dayalı olarak inceleyelim.

4.1. Hatalar Arasındaki Korelasyonun Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız değişkenlerin ortogonal olması durumunda, yani $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda gerçekleştirilebilecek maksimum kazanç $(1-\rho^2)$ kadardır. $X_1'X_2 \neq 0$ olması durumunda ise maksimum kazanç elde edilemeyecektir.

1 ve 2 nolu denklemlerin SEK artıkları arasındaki korelasyon $\hat{\rho} = 0.694$' dür ve $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda sağlanabilecek maksimum kazanç $1-\rho^2$=1-(0.694)^2=0.518 kadardır. Bunun anlamı $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda

$$Var(\tilde{\beta}_{mi}) = (1-\rho^2)Var(\hat{\beta}_{mi}) \qquad m=1,2 \qquad i=1,2,3$$

ya eşit olmasıdır, yani her bir katsayı varyansı için elde edilmesi mümkün olan minimum değer 0.518 çarpı kestirilen SEK varyansı kadardır. Bağımsız değişkenler arasında ortogonallik koşulu sağlanmadığında bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağlantının derecesine bağlı olarak etkinlik kazancı da azalacaktır.

$X_1'X_2 = 0$ olması durumunda GEK kestirimlerinin varyansları şu değerlere eşit olacaktır (bu değerler ortogonallik koşulunun sağlanması durumunda her bir katsayı için elde edilebilecek maksimum etkinlik kazancını göstermektedir):

Var($\tilde{\beta}_{10}$)=3424001 Var($\tilde{\beta}_{20}$)=2200319

Var($\tilde{\beta}_{11}$)=61.32 Var($\tilde{\beta}_{21}$)=4.05

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{12})=343.20$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{22})=223.89$

GEK kestirimlerinin varyansları çalışmada şu şekilde bulunmuştur:

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{10})=3692412$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{20})=2454565$

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{11})=82$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{21})=5$

$\text{Var}(\widetilde{\beta}_{12})=369$ $\text{Var}(\widetilde{\beta}_{22})=246$

Gerçekleştirilen varyanslar $X_1'X_2 = 0$ olması durumunda elde edilecek varyans değerlerine oldukça yakındır (kesinlikle bu değerden daha küçük değildir), bu da bize iki denklemde yer alan bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun çok yüksek olmadığını göstermektedir.

4.2. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyonun Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkinlik üzerindeki rolü için iki ölçütten yararlanılmıştır. Bunlardan ilki gerçekte elde edilen GEK varyansının SEK varyansına oranıdır,

$$1.\ \frac{Var(\widetilde{\beta}_{mi})}{Var(\hat{\beta}_{mi})} \qquad m=1,2\ i=1,2,3$$

ve diğeri kısım 3'de ayrıntılı bir şekilde açıklanan

$$2.\ \frac{(1-\rho^2)}{(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}w})}$$

yaklaşık formülü ile hesaplanan orandır.

Çalışmanın 3 nolu kısmında açıklandığı gibi $\hat{e}$ bir denklem içindeki çoklu bağlantıya bağlı olduğu için 2 nolu oran GEK' in etkinliği üzerinde çapraz denklemlerdeki değişken korelasyonunun etkisinin bir denklemdeki çoklu bağlantının derecesine bağlı olduğunu gösterir. Çünkü $R^2_{\hat{e}w}$=0 olması durumunda 2 nolu oran $(1-\rho^2)$ olacağından GEK varyansı SEK varyansı çarpı $(1-\rho^2)$ kadar olacaktır. $R^2_{\hat{e}w}$ değeri 0' dan 1' e doğru yaklaştıkça etkinlikte sağlanacak kazanç da o denli azalacaktır. Yani 2 nolu oran için en önemli değer $R^2_{\hat{e}w}$' nin alacağı değerdir, çünkü bu değer paragrafın başında da belirtildiği gibi ; hem aynı denklemdeki bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun etkisini hem de çapraz denklemlerdeki korelasyonun etkisini yansıtmaktadır.

Çalışmada her katsayı için çoklu belirlilik katsayısının 4 ölçüsü gösterilmiştir ve SEK' e oranla GEK' in etkinlik kazancının iki ölçüsü ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlar Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Değişken Korelasyonu ve GEK'in Etkinliği

					$\hat{\rho} = 0.694$	$\hat{\rho}^2 = 0.482$
	Çoklu belirlilik katsayıları				Etkinlik kazancı ölçüleri	
Değişken	R^2_{zX}	R^2_{zW}	$R^2_{\hat{e}W}$	$R^2_{\hat{e}X}$	1. Gerçek	2. Yaklaşık
			Denklem 1: Gıda sanayi			
z_1	0.004	0.53	0.53	0.10	0.693	0.696
z_2	0.004	0.15	0.15	0.00	0.557	0.558
			Denklem 2: Metal sanayi			
z_1	0.023	0.49	0.45	0.05	0.639	0.661
z_2	0.023	0.223	0.182	0.00	0.569	0.568

Görüldüğü gibi 2 nolu formül yardımıyla elde edilen etkinlik kazanç değerleri gerçekleştirilen kazanca çok yakın değerler vermiştir. Bu da 2 nolu formülde bulunması gereken , ancak gözardı edilen

$$\frac{(1-\rho^2)}{(1-\rho^2 R^2_{\hat{e}w} - \theta)}$$

θ değerinin $\rho^2 R^2_{\hat{e}W}$ ' ye oranla önemli olmadığını sayısal olarak da göstermektedir. Zaten Tablo 1' de $R^2_{\hat{e}X}$ değerlerine de yer verilmesinin nedeni etkinlik kazancını belirlerken θ ' nın $R^2_{\hat{e}W}$ ' ye göre gerçekten çok önemsiz olduğunu göstermektir, çünkü $R^2_{\hat{e}X}$ ' in aldığı değerler incelenecek olursa hepsi sıfıra oldukça yakın değerlerdir.

Denklem içindeki çoklu bağlantı oldukça düşüktür, denklemler arasındaki çoklu bağlantı ise daha yüksektir. Etkinlik üzerinde denklemlerdeki karşılıklı değişkenler arasındaki korelasyonun ($R^2_{\hat{e}W}$) etkisi, denklem içindeki bütün değişkenler arasındaki korelasyonun (R^2_{zX}) etkisinden daha önemlidir ve $R^2_{\hat{e}W}$ ile GEK etkinliği arasındaki negatif ilişki Tablo 1' den açıkça görülmektedir.

Çalışmada GEK varyansının SEK varyansına oranı için ulaşılabilir minimum değer $1-\rho^2$=1-(0.694)^2=0.518' dir. Sonuçlar incelendiğinde, R^2_{zw}' nin çok yüksek olmaması nedeniyle (hem denklem içindeki değişkenler arasındaki çoklu bağlantının hem de çapraz denklemlerdeki değişkenler arasındaki çoklu bağlantının önemli olmaması nedeniyle) sonuçların elde edilebilecek minimum değere çok yakın olduğunu gösterir. Yani gerçekleştirilen kazanç potansiyel kazanca oldukça yakındır.

Sonuç olarak çalışmada, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun GEK etkinliği üzerindeki etkisinin önemli boyutlarda olmadığını görülmektedir.

5. SONUÇ

GİRD' nin kestiriminde, tek-denklem kestirimine dayanan SEKY' nin kullanılması durumunda sapmasız ve tutarlı kestirimler elde edilebilir, ancak bu kestirimler etkin değildir. Bu nedenle GİRD' nin kestiriminde, hatalar arasındaki ilişkiyi de dikkate alarak parametrelerin eşanlı kestirimine olanak veren GEKY ya da diğer adıyla 2-aşamalı Aitken yöntemi (2-AAY) kullanılmaktadır.

Yapılan çalışmalar, hata varyans-kovaryans matrisi Ω' nın bilinmesi durumunda GEKY' nin her büyüklükte örnek için SEK kestiricisinden daha etkin kestirimler verdiğini ve ayrıca Ω' nın bilinmemesi durumunda bile 2-aşamalı Aitken kestiricisinin sonlu örneklerde dahi SEK kestiricisine oranla etkinlikte net bir kazanç sağladığını ve hatta sonlu örnek varyanslarının orta büyüklükte örnekler için bile asimtotik varyanslardan büyük olmadığını göstermiştir.

Ayrıca etkinlikte sağlanacak kazancın iki faktöre bağlı olarak değiştiği belirlenmiş ve bunlar kısaca şu şekilde özetlenmiştir:

i. GİRD' nin hataları arasındaki korelasyon ne kadar yüksek ise, GEKY' nin sağladığı kazanç da o denli yüksektir.

ii. GİRD' nin X matrisleri arasındaki korelasyon ne kadar düşük ise, GEKY' nin kullanılmasıyla sağlanan kazanç da o denli yüksektir.

Bu bağlamda çalışmada bu iki faktörün geçerliliği ilk olarak teorik bazda ortaya konulmaya çalışılmış ve daha sonra bir uygulama yoluyla karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Uygulama sonuçları ile teorik anlatımların çelişmediği görülmüş ve etkinlik kazancının gerçekten bu iki faktöre bağlı olduğu net bir şekilde ortaya konulmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

ZELLNER Arnold and HUANG David, **'Further Properties of Efficient Estimators For Seemingly Unrelated Regression Equations'**, International Economic Review, 3, 3, 1962, 307-308

HUANG David S., **Regression and Econometric Method,** John Wiley&Sons, Inc., 1970, 199-200.

BINKLEY James K., **'The Effect of Variable Correlation on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression in a Two-Equation Model',** Journal of the American Statistical Association, 77, 1982, 890-895.

BINKLEY James K. and NELSON Carl H., **'A note on the Efficiency of Seemingly Unrelated Regression'**, The American Statistican, 1988, 42, 137.

CHUN-TU Lin, **'The Efficiency of Least Squares Estimators of a Seemingly Unrelated Regression Model'**, Commun. Statist.-Simula, Mareel Decker, Inc., 20(4), 1991, 920-922.

UZGÖREN Nevin, **Görünüşte İlişkisiz Regresyon Denklemlerinin Kestiriminde Kullanılan Yöntemlerin Etkinliklerinin Araştırılması -Türkiye İmalat Sanayiinde Bir Uygulama,** Osmangazi Ü. Fen Bilimleri Enst. (Basılmamış doktora tezi), 1996, 24-86.

GREENE William H., **Economic Analysis,** Mcmillan Publishing Company, 1990,512.

ETNİK STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI ÖNETİMİNİN FORMÜLASYONU VE TÜRKİYE'DE ETKİN STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRMEK İÇİN YGULANACAK KONSEPT

Ercan TAŞKIN*

ÖZET

Yönetim biliminin günümüzde ulaştığı gelişim sonucu, gerek kurumsal alanda, gerekse uygulamada organizasyonel yaşama ilişkin çeşitli değişiklik ve yenilikler görülmektedir. Bu değişikliklerin bir bölümü kurumsal çalışmaların sonucunda uygulamaya yansıtılan ve işletmelerde kullanma imkanı bulan yeniliklerdir. Diğer bir bölüm yeni görüş ve yaklaşım ise; kurumsal çalışmalardan genel anlamda etkilenip, asıl gelişimini uygulamada elde eden çabalardır.

Yukarıda açıklanan hususlardan da görüleceği gibi, yönetim biliminde kuram ve uygulama birbirinden etkilenerek gelişimlerini sürdürmekte ve işletme yönetiminin alt dalları da bu olgudan doğal olarak payını almaktadır. Bu alt dallardan biri olan personel yönetimi ise söz konusu gelişmelerden son yıllarda en fazla etkilenir olmuştur. Çünkü işletmeler insan unsurunun karmaşıklığını uygulamada yaşadıkları sorunlarla giderek daha iyi kavramış, en az finansal ve fiziksel işletme kaynakları kadar önemli olan insan kaynaklarına ilişkin strateji, politika ve programlara gerekli özeni göstermeden organizasyonun başarıya ulaşmasının oldukça güç olacağını anlamışlardır.

* KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ İİBF. Pazarlama Ana Bilim Dalı, Arş.Grv.

GİRİŞ

Toplumlardaki sosyal, kültürel, yasal vb. bazı değişiklikler insan unsurunun çalışma yaşamını dolayısıyla işlerine karşı tutum ve değer yargılarını da etkilemiştir. Çalışanların bilinç / eğitim düzeyleri geliştikçe, işlerinden beklentileri de artmıştır. Artık günümüzde ülkemizde de işgücünün iş tatmini konusunda belirli görüş ve beklentilerin olduğunu yadsımak pek doğru olmayacaktır.

Bu nedenlerle, personel yönetiminin birincil fonksiyonları olan işe alma, eğitim / geliştirme, değerlendirme ve ödüllendirme gibi faaliyetlerin yeni anlayış ve yaklaşımlarla ele alınması gereği doğmuştur.

Bunun sonucunda, geliştirilen yeni yöntem, teknik ve programları da içerecek yeni bir kavram olarak insan kaynakları yönetiminin geliştiği görülmektedir.

1980'li yıllarda artık "personel yönetimi mi, yoksa insan kaynakları yönetimi mi?" tartışmalarının sone erdiği ülkelerde insan kaynaklarının stratejik boyutları oldukça kapsamlı araştırmalarla incelenmeye başlanmıştır.

Biz de, bu çalışmamızda insan kaynakları yönetiminin stratejik boyutunu inceleyerek etkin stratejik insan kaynakları formulasyonunu, Türkiye'de stratejik insan kaynakları yönetiminin araştırılmasına ve etkin bir insan kaynaklarının oluşturulmasına ilişkin modeller üzerinde duracağız.

1. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GENEL TANIMI

Uluslararası rekabete açılma ve globalleşme; çalışma normlarını, yönetim ve insan faktörünü, yeni hedef ve politikalara doğru yönlendirmektedir. Tüm bu ilişkiler örgütsel ilişkileri ve yönetim tekniklerini etkilemektedir. Örgüt içerisinde en tepe yöneticiden en alt ünvanda çalışanlara kadar işi, iş arkadaşları, çalışma ortamı, sektörlerarası karmaşıklaştırmalar, statüler ve simgeler çalışan insanı yönlendirmekte, örgütlerde çalışanlarda yeni iş profilleri istenmektedir. Bu etki ve istekler mal ve hizmet üretimindeki verimliliği, kaliteyi, yaratılması istenen katma değeri ve örgütün geleceğe taşınmasını etkilemektedir.

Son yıllarda yönetim alanındaki gelişmeler, özellikle toplam kalite yönetimi, örgütleri değiştirmiş, klasik örgütlerdeki bireysel çalışmalar ve birim başarıları yerini takım çalışması anlayışına bırakmıştır. Örgütler yalın hale getirilmiş, hiyerarşik kademeler mümkün olduğunca azaltılmıştır. Birimlerde kendi iç işlerinde başarılı yönetim tipi yaratılmaya başlanmıştır. Günümüzde bireysel ve toplu çalışma ilişkilerini ve sistemini örgütün geleceği ile bütünleştiren çağdaş insan kaynakları yönetimi ortaya çıkmıştır.[1]

2. İNSAN KAYNAKLARININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

İnsan faktörünün bilgi, yaratıcılık, deneyim ve geliştirme potansiyeli ile giderek işletmenin kıt kaynağı durumuna gelmesiyle işletmeler

[1] KÖRKÇÜ Kazım, **İnsan Kaynakları**, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 26 Şubat 1995, s.10.

✓ Sadece tekniklere ve teknolojiye sahip olmanın başarı için sınırlayıcılığını ve beşeri potansiyeli etkin kullanmada eski sistemlerin yetersizliğini,

✓ Kollektif çalışma etkinliğinin kişilerin enerjilerini çoğalttığını,

✓ İşletme içi problemlerin çözümünün iç bağlılıktan geçtiğini saptamışlardır.

Japon işletmelerinin başarılarının nedenleri araştırıldığında, batı işletmeleri ile bu işletmelerin arasındaki temele farkın bireysel ve kollektif olarak insan kaynaklarının etkinliğinden ileri geldiği saptanmıştır. Kişilerin potansiyellerinin kullanmayı teşvik eden Japon yönetim uygulamalarının temele ilkeleri; bireysel saygı, sorumluluk verme, kollektif başarı, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, aşırı uzmanlaşma yerine çok yönlü elemanlar ve sürekli formasyon ilkeleridir. Ancak uygulanması gerekli önemli bir konu da ulusal kültür – işletme kültürü ilişkisidir. Bir toplumun değerleri, kollektif düşünme, davranma, bireye saygı, oto disiplin değerlerinden oluşuyorsa ve iş ibadet gibi algılanıyorsa, birer mikro kültür olan işletmeler de doğal olarak bu değerlerle beslenecekleridir ve etkinleşeceklerdir.

3. İNSAN KAYNAKLARININ ETKİNLİĞİNİN FORMULASYONU

Bir işletmenin veya örgütün insan kaynaklarının etkinliği, her zaman geniş yetkiye sahip, motive olmuş kişilerin beraberliğinin bir sonucudur ve şu şekilde formüle edilebilir.

İnsan kaynaklarının etkinliği (İ.E.) = Motivasyon + Yetki + Kültür

Etkinlik: İşletme kaynaklarının insan kaynakları tarafından en verimli şekilde kullanılmasıdır.

Motivasyon: Kişilerin faaliyetlere aktif ve gönüllü katılımıyla mümkündür. Diğer taraftan, kişilerin içsel faktörlerinin analiz edilip, buna göre; heyecan verme ve belli bir amaca yönlendirme ancak motive edilmiş çalışanlarla mümkündür.

Yetki: Bireysel etkinlik koşulu olan yetki geliştirme, profesyonelleştirmeyi, bilgi yeteneğinin artmasının sağlar.

Kültür: Paylaşılan değerler kollektif etkinlik koşuludur. Sürekli devinim gösteren, çevresel ortamdan örgüt yapısının uzak düşünülmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda yapılan değişmeler kültürel olarak işletmeyi yansıtma ve değişimi yukarıda sunulan insan kaynakları etkinliğine ilişkin formülü bireysel etkinliğe uyarlamak da mümkündür. Bu durumda kişinin etkinliği, bireysel özellikler ve motivasyon oranı belirlenmektedir.

Etkinlik = Motivasyon x Cesaret x Kalp x Beyin[2]

[2] Formülasyon tarafımca geliştirilmiştir.

Beyin: Düşünme, kavrama, yenilik, hızlı adaptasyon ve uzun dönemde stratejik mantık benimseme.

Kalp: Dinlenme, eleştirileri dikkate alma ve herkesin bildiği bir amaca ulaşma çerçevesinde sunulan bir problem için sürekli öneri getirme.

Cesaret: Uyumsuzluklardan korkmamak, bunları gelişme faktörü olarak görmek.

İnsan kaynaklarının etkinliği işletmenin küresel etkinliğinin önemli bir kısmıdır. Ancak kuşkusuz tek faktör değildir. Bunun için aynı düzeyde stratejik ve organizasyonel etkinliğinin de sağlanmış olması gerekir. Bu durum aşağıdaki gibi formüle edilebilir.

KE = (BE x SE x DE)

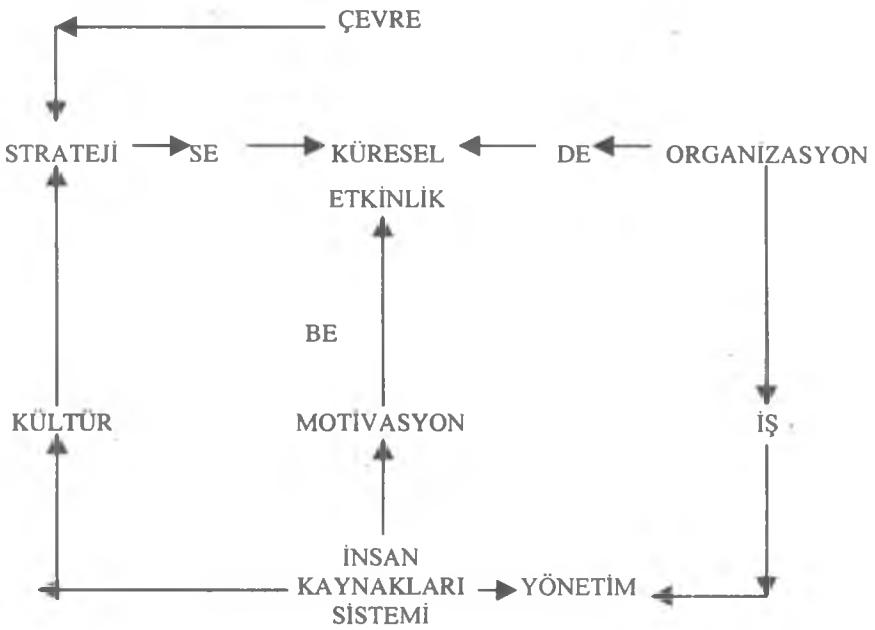
KE = Küresel Etkinlik

BE = Benzeri Etkinlik

SE = Stratejik Etkinlik

DE = Organizasyonel Etkinlik

Yukarıda formüle edilen Küresel Etkinliğin şematik ifadesi de şöyledir:

Şekil 1: Etkinlik Süreci

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi etkinliği sağlayabilmek için insan kaynaklarının stratejik olarak yönetilmesi gerekmektedir.

4. STRATEJİK YÖNETİM İLE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Stratejik yönetim, işletmenin dış çevresi ile ilgili analiz ve teşhisleri içeren uzun dönemde organizasyonun yönünün ne olacağını belirleyen bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda işletmeler stratejiler oluşturur, uygular ve bu uygulamaları değerlendirirler. Stratejik olarak yöneltilen her işletmede fonksiyonel ve yönetsel sistemlerinde stratejik ve taktik kararlarla ilişkisi olması gerekir. Günümüzde yöneticilerin stratejik düşünme tarzım benimsemeleri ile birlikte, insan kaynakları yönetiminde de analitik teknikler daha fazla önem kazanmaya başlamıştır.

5. STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN GELİŞİMİ AŞAMALARI

1980'li yılların başından itibaren, insan kaynakları yönetimi ve strateji kavramı birlikte ele alınmaya başlanmış ve stratejik insan kaynakları kavramının ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Üretim ve yönetim sürecinin yüksek, teknolojiye dayanması; nitelikli personele olan gereksinmeyi arttırmış, bu personelin elde edilmesine ya da işletme içinden yetiştirilmesine yönelik faaliyetler önem kazanarak yoğunlaşmıştır. Bu süreçte insan kaynakları fonksiyonuna önemli görevler düşmüş ve işletme içindeki konumu farklı bir nitelik kazanmıştır. Artık, işletme geneline yönelik uzun dönemli karar ve stratejilerin oluşturulmasında insan kaynakları yönetiminin etkisi ve katkısı artmıştır.[3]

Günümüzde insan kaynakları faaliyetleri, işletmenin rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesinde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Modern insan kaynakları bölümleri; işletmenin toplumsal, organizasyonel, fonksiyonel dengeler ve kişisel amaçlar karşısında yaptığı temel mücadelelerde, stratejik destek sağlamakta ve işletme gereksinmelerini daha etkin biçimde karşılamaktadırlar.

Stratejik yönetim değişimin yönetimidir. Bu da şirket değerleri, şirket kültürü sistemi ile liderlik, planlama, kontrol vs insan kaynakları yönetimi gibi yönetsel süreçlerdeki değişimi de içermektedir. Son yıllarda, üst düzeyde bulunan yöneticilerin daha stratejik düşünmeye başladıkları ve insana ilişkin görüşlerin, uygulamaların işletme başarısında kritik bir önem taşıdığı konusunda fikir birliği içinde oldukları görülmektedir. Rekabetin uluslararası bir nitelik kazanması, teknolojik gelişme hızının artması işletmelerin karmaşık bir ortamda başarılı olarak yönetilebilmeleri için daha mükemmel planların geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte insan kaynaklarındaki evrim, kayıt tutuculuktan tam stratejik ortaklığa geçiş, işletmenin rekabet gücünün ve karının arttırılmasında insan kaynakları yönetiminin artan değerini ortaya koymaktadır. Strateji ile insan kaynakları yönetimi arasımdaki ilişkinin gelişimi, dört aşamalı bir süreç olarak ele alınabilir.[4]

---

[3] STEINER George, **Management Policy and Strategy,** 3.Baskı, New York, 1986, s.18.

[4] BUTLER John, **Strategy and Human Resources Management**, Cincinati, 1991, s.2.

5.1. Birinci Aşama

İlk aşamada; stratejik planlama grubu ve insan kaynakları yönetimi bölümü kendi başlarına çaba göstermekte, birbirleri ile ilişki içinde olmadan işletme içinde bir yer edinmeye çalışmaktadırlar.

5.2. İkinci Aşama

İkinci aşamada ise; artık insan kaynakları yönetimi ile planlama grupları arasındaki bağlar gelişmeye başlamıştır. İnsan kaynakları yönetimi bölümü, gerçek anlamda işletme stratejisini belirleme durumundaki stratejik planlama grubuna gereksinme duyduğu insan kaynakları bilgilerini sağlamaktadır.

5.3. Üçüncü Aşama

Üçüncü aşamada, insan kaynakları yönetimi ile stratejik planlama grubu arasındaki ilişkiler yoğunlaşmıştır. Bu süreçte insan kaynakları yönetimi grubunun strateji belirleme ve özellikle strateji uygulama çalışmalarına katkıda bulunmaya başladığı görülmektedir. Burada etkin bir stratejik insan kaynakları yönetimi için gerekli olan strateji-insan kaynakları bağlantılarının tamamlanması söz konusu olmaktadır.

5.4. Dördüncü Aşama

Son aşamada ise artık; stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmenin beklenmedik organizasyonel ve çevresel olaylarla başa çıkma yeteneğini arttırmakta, bu konudaki faaliyetlerini kolaylaştırmaktadır. Organizasyonel ve çevresel değişimler doğrultusunda biçimlenen işletme stratejisinin belirlenme ve uygulanma sürecine, insan kaynakları fonksiyonu da etkin olarak katkıda bulunmaktadır.

Günümüzde stratejik insan kaynakları yönetimi, işletmenin temel amaçlarına ulaşma çabasında etkin bir rol oynamaktadır. İşletmedeki insanın, üretim ve yönetim süreçlerindeki öneminin anlaşılmaya başlanması ile birlikte insan kaynakları yönetimi fonksiyonu işletme içindeki gerçek yerine ve etkinliğine ulaşmıştır. Geçmiş yıllarda; monoton, verimliliği / karı engelleyen basit personel sorunlarının ortadan kaldırılmasına yönelik işleri üstlenen birbirim olarak görülen personel bölümlerinden, çağdaş yöntem ve bilim dalı öğretilerinden yararlanarak kendi alanındaki sorunlara akılcı çözümler üretip, işletme etkinliğini arttıran personel / insan kaynakları bölümlerine geçiş süreci, fonksiyona verilen önemin somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

6.1. Uzun Dönemli Planlama

İnsan kaynaklarının kullanımına ilişkin stratejik nitelikli, uzun dönemli planların yapılması, insan kaynakları fonksiyonunun stratejik nitelik kazanmasında ilk adımı oluşturmaktadır.

6.2. İnsan Kaynakları Yönetimi İle Stratejik Planlama Arasında Yeni İlişkiler

Bu özellik, insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin hem işletme stratejilerinin belirlenmesinde hem de uygulanmasında destek sağlayarak etkili olmasını ifade etmektedir.

6.3. İnsan Kaynakları İle Organizasyonel Performans Arasındaki Etkileşim

İnsan kaynakları yönetiminin, işletmenin stratejik hedeflerine ulaşmasında anahtar rol oynaması, organizasyonel performans üzerinde olumlu etki yaratması sonucunu doğurmaktadır.

6.4. İnsan Kaynakları Yönetiminin Emir-Komuta Yönetim İle Karşılıklı İlişkilerinin Gelişmesi

İnsan kaynakları yönetiminin işletme içindeki stratejik öneminin kabul edilmesi, emir-komuta yönetim ile olan ilişkilerinin yoğunlaşmasına neden olmuştur.

6.5. İnsan Kaynakları Yönetiminin Stratejik Nitelik Kazanması

Üstlendiği görev ve faaliyetleri planlama ve uygulama süreçlerinde daha belirleyici ve etkili olmasına yol açmıştır. Bu süreçte, meydana gelen değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz.

1. Çoğu işletmenin tepe yönetimi, insan kaynakları yönetimini yaşamsal nitelikli bir organizasyonel fonksiyon olarak görmektedir. Personel yöneticileri de, genel işletme kararlarına daha çok katılır ve personel programlarının organizasyonel hedefler üzerindeki etkisinin daha çok farkına varır hale gelmişlerdir.

2. Personel politikalarının merkez olarak oluşturulmaları ancak merkezkaç temelde uygulanmaları söz konusu olmaktadır. Birçok personel politikasının yasal ve ekonomik karmaşıklığı, bunların işletme düzeyinde personel uzmanları tarafından merkezi olarak oluşturulmalarını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte; yönetim bilgi sistemlerinde meydana gelen gelişmeler bu politikaların merkezkaç temelde uygulanmasına olanak sağlamaktadırlar.

3. Otomasyon ve insan kaynakları bilgi sistemlerinin işletmelerde kullanımı gitgide artmaktadır. Konuya ilişkin olarak geliştirilen çeşitli bilgisayar yazılım programları, bölümün etkinliğini yükseltmektedir.

4. Personel bölümleri; organizasyonun misyon, amaç ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerde daha sorumlu hale gelmektedirler. Günümüzde personel stratejileri ile organizasyonel stratejilerin bütünleştirilmesi doğrultusunda bir eğilim söz konusudur.

5. Personel / insan kaynakları uzman ve yöneticileri; işletmedeki çalışan personelin gelecekte gösterecekleri tutum ve davranışlar ile onların yaratıcılık potansiyellerini önceden tahmin etmek / bilmek zorundadırlar. İnsan kaynakları yöneticileri; mevcut çalışanların hareketlerinden kaynaklanacak sorunları, belirli bir sistematik dahilinde ciddi sonuçlar doğurmadan ortadan kaldırarak, organizasyonun genel işleyiş düzeninin korunmasına yardımcı olmak sorumluluğundadırlar.

7. TÜRKİYE'DE ETKİN STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRME KONSEPTİ

Türkiye'de etkin stratejik insan kaynakları geliştirmek için uygulanacak stratejiler şöyle olabilir.

1. Eğitim Modeli

2. Taklit Strateji

3. Yoğunlaşma Stratejisi

4. Yayılma Stratejisi

7.1. Eğitim Modeli

Özel ve kamu insan kaynakları üreten birimleri arasında iletişime görüş birliğine ve katılımcılığa dayalı stratejik işbirliği önerilen bu modelde iki basamaklı bir yapı oluşturulmaktadır.[5]

Birinci basamakta kamu eğitim sistemi ile özel kesimin arasında görev ve yetki bölüşümüne gidilmektedir. Kamu kesimi temel ve teorik eğitimin finanslarından sorumludur. Dış çevredeki gelişmeleri izleyen sistem ise kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa finanse edilir.

Teknik eğitim özel kesimini sorumluluğu ve yetki alanındadır. Bu eğitim türünün finansmanı özel sektör tarafından sağlanır. Karşılığında öğrencileri part-time olarak çalıştırır. Bunun karşılığında öğrencinin motivasyonunu sağlayacak bir ücret kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa ödenir. Başarılı olan öğrenciler için nispeten yüksek ücret ödenir böylece motivasyon sağlanır. Denetim kamu ve özel kesim tarafından ortaklaşa gerçekleştirilir. Önerilen eğitim sisteminin altyapı kesimi tarafından karşılanmalıdır.

İkinci aşamada etkin stratejik insan kaynakları geliştirmeye yönelik personel yetiştirecek bu sistemde katılımcılığın sağlanması için okul yönetimine öğrencilerin aileleri de dahil edilir. Ailelere sosyo-kültürel faaliyetlerde görev verilerek sorumlulukta sağlanmış olunur.

---

[5] DULUPÇU Murat Ali, **İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Konsepti Türkiye İçin Model ve Stratejiler** (Yayınlanmış Doktora Tezi) D.P.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 1996, ss. .317-320

7.2. Taklit Strateji

İnsan kaynaklarının doğası gereği sahip olduğu taklit edebilme yeteneği yüksek teknolojilere hızla ayak uydurup, benzerini Türkiye'de üretebilecek zemini hazırlar.

Taklit yeteneğinin ortaya çıkmasında beşeri sermayenin önemi büyüktür. İnsan kaynakları donanımının zengin olması taklidi kolaylaştırır. Ancak ülkemizde benzeri sermayenin çok donanımın fakir olması taklidi zorlaştırmaktadır. Bunun için Türkiye taklit stratejini uygulayabilmesi için özellikle Avrupa'da çalışan işçilerin üretim bilgisinden yararlanabilir.

Taklit stratejisi başarı ile uygulanabilirse

- ✓ Ar-Ge harcamalarından tasarruf sağlanabilir
- ✓ Etkin insan kaynakları gelişir
- ✓ Gelir artışı sağlanır
- ✓ Teknoloji üretmek kolaylaşır

7.3. Yoğunlaşma Stratejisi

Türkiye'de etkin insan kaynaklarının oluşumunda kaynak yetersizliği eğitimin kalitesinin giderek düşmesine neden olmaktadır. Bir de buna sosyal baskılar eklendiğinde her köye ve mahalleye okul kurma çabası kaynakları bilinen tüm dağıtım prensiplerinin dışında kullanılmasına neden olmaktadır. Bunun yerine eğitimin yoğunlaştığı ve kalitenin yükseldiği eğitim bölge veya merkezleri kurarak etkin insan kaynakları için gerekli yüksek vasıflı işgücü üretimi gerçekleştirilmiş olunur.

7.4. Yayılma Stratejisi

Etkin insan kaynaklarının gerçekleştirilmesi için uygun bir sosyal doku yaratılabilmesi bu sermaye türünün temel özelliklerinin yayılmasına bağlıdır. Türkiye'de özellikle ortaöğretim düzeyinde okullaşma oranının düşük olması, gerekli ara personel üretimini de engellemektedir. Üniversitelerde yığılmaların engellenmesi için kaliteli orta eğitimin yurt sathına yayılması lise mezunlarının sosyal ve ekonomik getirilerini artıracaktır.

Yükseköğrenime ayrılan kamusal kaynaklar azaltılarak ortaöğretime aktarıldığında ara personel yetiştiren bu eğitim aşamasının kalitesi artacaktır.

Bu strateji sonucunda;

- ✓ İşsizlik azalır,
- ✓ Eğitimin kalitesi küresel standartlara yükseltilir,
- ✓ Etkin insan kaynakları artar.

SONUÇ

Küreselleşmenin şekillendirdiği rekabet ortamında rekabetçi üstünlükler ucuz işgücü ve hammaddenin bulunabilirliğinden, insan kaynakları ve yüksek teknolojiye kaymıştır. Bu mücadele içinde yer alan Türkiye'nin kalkınamamışsızlıktan kurtulması çağın gereklerine hızla ayak uydurmasına hatta şimdiden çağın ötesine ilişkin düşünceler üretmesine bağlıdır.

Kısaca küreselleşme olarak tanımlayacağımız küresel fırsatların yapılarla uyumlu hale getirilmesi sürecinde, bu süreci hızlandıran temel faktör olarak karşımıza insan kaynakları çıkmaktadır.

İnsan kaynaklarının Türkiye'de etkinleştirilmesi için önerilen konsept kamu-özel sektör işbirliğine dayalı eğitim sistemi modelidir. Özellikle yüksek verimlilikte ara personele ihtiyaç duyulan Türkiye'de teorik ve pratik eğitimlerin bir arada alındığı bir eğitim sisteminin varlığı bireyleri iş hayatında daha başarılı kılacaktır. Mikro düzeyde işletme ve birey açısından faydalı olan bu sistem makro boyutta üretim artışı ile birlikte refahın yükselmesine yol açacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BUTLER John, **Strategy and Human Resources Management**, Cincinati, 1991,

DULUPÇU Murat Ali, İktisadi Kalkınmada İnsan Kaynakları Geliştirme Konsepti Türkiye İçin Model ve Stratejiler (Yayınlanmamış Doktora Tezi) D.P.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KÖRKÇÜ Kazım, **İnsan Kaynakları**, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 26 Şubat 1995,

STEINER George, **Management Policy and Strategy**, 3.Baskı, New York, 1986.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

BİLGİ TOPLUMUNDA ULUSLARARASI REKABETEDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASINA YÖNELİK STRATEJİK YAKLAŞIM: DEVİNGEN YARATICILIK (INNOVATION)

Ergin UZGÖREN*

ÖZET

Sanayi toplumunun genel özelliğini simgesel olarak ifade eden "makineleşme" kavramı yerine, bilgi toplumunu simgesel ifadesi olarak "gezegen" kavramı kullanılabilir. Çünkü bilgi toplumunda; yaşayan kendi kendini yaşatan ve sürekli yenileyen bir sistem oluşmaktadır. Böyle bir sistem içinde uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratabilmek için sanayi toplumunun faktör yoğunluğuna dayanan stratejilerin yeterli olamayacağı görülmektedir. Bu nedenle bilgi toplumunda uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratılmasında "devingen yaratıcılık" stratejik bir öneme sahip olmaktadır.

Yapılan çalışmada, uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında ortaya çıkan bu değişim ve devingen yaratıcılığın bu değişim üzerindeki genel etkileri incelenerek, devingen yaratıcılık kapasitesinin arttırılmasına yönelik öneriler getirilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

1. BİLGİ TOPLUMUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE ULUSLARARASI REKABETEDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASI.

İletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler sonucunda global bir köye dönüşen dünyamızda, "Bilgi Toplumu" olmanın tüm insanlara dayattığı yeni davranış şekli söz konusudur. Bu davranış şekli üç temele dayanmaktadır:

- ✓ Küresel düşünmek,
- ✓ Yöresel davranmak ve
- ✓ Geleneklere bağlı yaşamak.

Bu davranış şekline uyum sağlayabilen kişiler, firmalar veya toplumlar bilgi toplumunun birer üyesi olabileceklerdir. Gelecekte egemen olacak kişi yada kurumlar, bu doğrultuda vizyon sahibi olan ve strateji geliştirebilenler olacaktır. Bilgi toplumuna uyum sağlayamayan kişi yada kurumlar ise, geride bırakılan sanayi toplumunun birer üyesi olmaya ve geleceği belirleme gücünü kaybetmekle karşı karşıya kalacaklardır[1].

1.1. Bilgi Toplumunun Gelişimi ve Genel Özellikleri

Batı toplumların tarihinde bir kaç yüz yıl aralıklarla büyük değişikliklerin meydana geldiği bilinmektedir. 20.yy'da temel değişimlerin gözlendiği bir yüzyıl olmaktadır.

Batı toplumlarının tarihinde ilk önemli değişimler on üçüncü yüzyılda başlamış olmasına rağmen; bilgi toplumunun temelini oluşturan ve tüm dünyanın kaderini etkileyen en önemli değişim, Johann Gutenberg'in hareketli tipograf matbaasını bulması ile başlamaktadır. Gutenberg'in bu buluşunu "basma" konusundaki yeni teknikleri oluşturmaya yönelik geliştirmesi ve kitap basımı için gerekli kağıdın Çin'de üretilmesi ile yeni bir aşama tamamlanmış olmaktadır. Çünkü bilgi artık kitaba aktarılarak, belgelendirilebilmekte, saklanabilmekte ve bilgiden yaralanabilecek diğer bireylerin kullanımına sunulabilmektedir[2].

Bu aşama sonrasında bilginin kitaba aktarılmasına yönelik olarak kullanılan "dil" in gelişim süreci yaşanmıştır. Yayınlanan kitap sayısının artışına paralel olarak bilgi aktarımı olanağı gelişmiştir. Bu gelişmenin verdiği ivmenin de etkisi ile Sanayi Devrimi aşamasına gelinmiştir. Sanayi devriminin etkisi altında "bilgi" üretim aşamasında daha çok ikincil bir faktör olarak algılanmıştır. Sanayi toplumunda makineleşme temel unsur olmuştur. Bu sebeple emek, sermaye, doğa ve girişimci gibi üretim faktörleri veya girdiler temel üretim faktörleri olarak görülmüş; fakat "bilgi" sadece bu temel faktörlerin üretim yapabilmek için kullandıkları bir araç olarak kalmıştır.

Ancak günümüzde "bilgi" nin -bilimsel bilgi birikimine, teknolojide ve iletişim (veri depolama, veri iletme) hızında elde edilen çok önemli gelişmeler sonucunda-

---

[1] Şeref OĞUZ, "**Glocalisation**", Milliyet, 13.12.1998, s.7.

[2] Daniel J. BOORSTIN, **Keşifler ve Buluşlar**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994, s. 487.

üretime doğrudan katılan bir temel üretim faktörü haline geldiği görülmektedir[3]. "Bilgi" nin üretim sürecinde etkin uygulanışı verimliliği hızlı bir şekilde arttırmaktadır.

Bilgi çağı, bilgisayarın yaklaşık 50 yıllık bir dönem içindeki gelişimi sonucu günümüzdeki ağırlığını hissettirebilmiştir. Dünyanın üretilen ilk bilgisayarı ENIAC, 1946 yılında halka tanıtılmıştır. ENIAC çok karmaşık hesaplamaları yapabilen ve tam 30 ton ağırlığında olan bir elektronik cihazdı. Bilgisayar teknolojisinin günümüzde geldiği düzey üzerinde en önemli aşama olan "transistörün" yaratıldığı ise, aynı gün ilan edilmiştir. Transistor bugünkü "chip"lerin temelidir. "Chip"teknolojisi bilgi çağının gelişiminde önemli bir yere sahiptir[4]. Bilgisayar Teknolojisinde, bilginin sürekli gelişim ve üretime uygulanması, verimliliği arttırarak maliyetleri düşürmektedir[5].

Bilgisayar endüstrisinde 18 ayda bir, performans iki katma çıkmaktadır. Eğer bu performans diğer tüm endüstriler tarafından gösterilebilmiş olsaydı; örneğin şu anda 2000 km hız yapabilen bir otomobil kullanıyor olabilirdik. Doğrudan doğruya bu tür bir karşılaştırma yapmak hem doğru hem de mümkün değildir. Ancak verilen bu örnek bilgi edinim ve aktarmada ulaşılan hızı ve bilgi toplumunun artan etkisinin ulaştığı noktayı vurgulamaktadır.

İletişimin hızı o kadar artmıştır ki; günümüzde saniyede 160 milyar bayt bilginin milyarda bir hata ile iletimi, gerçekleştirilebilmektedir. Böylesine yüksek bir hıza ulaşan iletişimin maliyeti 3 yılda yaklaşık %50 azaldığı için, fiziki mekanlar yada bilgi kaynakları arasındaki uzaklıktan (mesafeden) dolayı katlanılan maliyetler azalmaktadır.

Bu gelişmeler üretimin yapısını ve sürecini temelden etkileyerek "iş"in tanımını dahi değiştirmektedir. "İş" yaşamında esnek çalışmanın ve esnek ofislerin yaygınlaşması bilginin üretim için temel kaynak olmasının bir sonucudur. Çünkü bu sistemlerin yaygınlaşması sahip olunan "bilgi" nin hangi ortamda veya hangi saatte olunduğuna bakılmaksızın doğrudan doğruya üretim amacına yönlendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle bilgi toplumunda; yaratmanın, bilgiyi geliştirmenin ve bu gelişimi üretime uyarlamanın yeri ve zamanı bulunmamaktadır[6].

Bu bağlamda bilgi toplumunda;

- bilgi üretimi önem kazanmaktadır
- İlk aşamalarda nitelikli işgücü ön plana çıkmaktadır
- ileri aşamalarda bileşimci bilgiye ulaşmak gerekmektedir
- maddi mallar yerine bilgi kullanılarak bilginin üretilmesi ön plana geçmektedir
- bilgi birikimi sağlanmaktadır
- birikmiş bilginin sinerjik etkisi bilgi üretimi ve bilgiden yararlanmayı hızlandırmaktadır[7].

---

[3] Peter F.DRUCKER (Çev. B. ÇORAKÇI), **Kapitalist Ötesi Toplum**. İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.101-105

[4] İlk üretilen chip 4 baytlık işlemciye sahipti Günümüzde ise video-oyunlarında dahi 64 baytlık işlemciler bulunmaktadır.

[5] Erol KUTLU, **Dünya ekonomisi** , Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s.76

[6] Edip E. ÖYMEN, "**İş' in Tanımı Değişiyor**", Milliyet, 30.11.1998, s. 18.

[7] İsmail Hakkı DÜĞER, **Stratejik Düşünce Analizi**, Ders Notları, Kütahya, 1998, s. 84.

Bilgi toplumunun bu genel özellikleri sonucunda ortaya çıkabilecek gelişmeler genel olarak şu şekilde özetlenebilir[8]:

- Ölçek ekonomileri artmaktadır.
- Taşıma ve depolama maliyetleri azalmaktadır.
- Dağıtım kanalları rasyonel çalışmaktadır.
- Faktör maliyetleri değişmektedir.
- Ülkelerin ekonomik ve sosyal koşulları değişmektedir.
- Kamu kesiminin kısıtlamaları azalmaktadır.

Diğer bir ifadeyle ekonomik yapı sanayi toplumunun mübadele ekonomisinden bilgi toplumunun sinerjik ekonomisine dönüşmektedir[9].

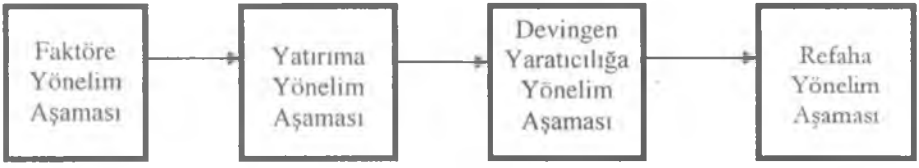
1.2. Uluslararası Rekabetedilebilirlik Avantajının Yaratılması

Dünyada meydana gelen bu gelişmeler sonucunda, uluslararası rekabetedebilirlik avantajı kazanmak isteyen ülkeler sanayi toplumunun bir yansıması olan temel üretim faktörü yoğunluklarına bağlı uzmanlaşma yolunu seçemeyeceklerdir[10].

Uluslararası rekabetedelebilirliğin yapısında denge değil sürekli değişimin olduğu görülmektedir. Sürekli değişim içinde olan rekabetedelebilirlikte avantaj kazanmanın temelini de sürekli verimlilik artışlarının oluşturduğu ileri sürülmektedir[11]. Sürekli verimlilik artışlarının elde edilebilmesi ise, devingen yaratıcılığa verilen önem ile paralellik taşımaktadır.

Çünkü bugün sahip olunan rekabetedebilirlik avantajı kısa bir süre içinde etkisiz hale gelebilir. Bir ülkedeki sanayilerin uluslararası rekabetedebilirlik avantajı kazanması ve bunları devam ettirmesi süreci dört temel aşama içinde incelenebilir. Bunlar; faktöre yönelim, yatırıma yönelim, devingen yaratıcılığa yönelim ve refaha yönelim aşamasıdır (Şekil.1)[12].

Şekil.1 Rekabetedebilirlik Avantajının Gelişim Aşamaları

[8] Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael E. PORTER, **Competitive Strategy: Tecniques for Analyzing Industries and Competitors**, The Free Press, New York. 1980, p. 287.

[9] DÜĞER, s. 84.

[10] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergin UZGÖREN, **Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı ve Türkiye Uygulaması**, Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992, s. 31-38.

[11] UZGÖREN, **Uluslararası**..., s. 15.

[12] UZGÖREN, **Uluslararası**..., s. 98' den. ...Michael E. PORTER, **The Competitive Advantege of Nations**, The Free Press, 1990, p. 545.

Aşamalardan ilk üçü; bir ülkenin rekabetedebilirlik avantajlarının birbiri ardınca gelişmesine ve sürekli olarak verimlilik artışı ile bağlantılı olmasını sağlayacaktır. Refaha yönelim aşaması ise; başlangıçta "ulaşılmak istenen amaç", ulaşıldıktan sonra, rekabetedebilirlik avantajında gerilemenin başlangıcı olmaktadır. Bu nedenle ilk üç aşama "gelişme dönemi", dördüncü aşama ise; "gerileme dönemi" olarak nitelendirilebilir[13].

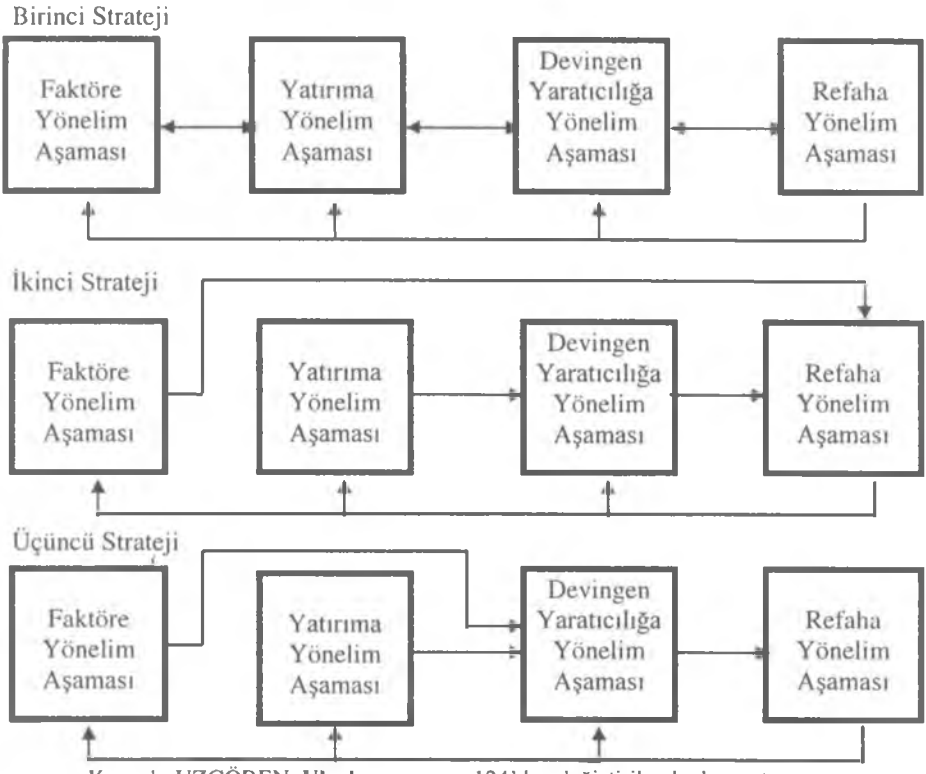
Uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında izlenebilecek üç farklı strateji geliştirilebilir (Şekil. 2).

- Birinci Strateji; rekabetedebilirlik avantajının gelişim aşamalarının sırasıyla geçilerek refaha yönelim aşamasına gelinmesi esasına dayanmaktadır.

- İkinci Strateji; faktöre yönelim aşamasından doğrudan doğruya refaha yönelim aşamasına geçişi içermektedir.

-Üçüncü Strateji; faktöre yönelim aşamasından devingen yaratıcılık aşamasına geçiş şeklinde ifade edilebilir.

Şekil.2 Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajının Yaratılmasında İzlenebilecek Stratejiler

Kaynak: UZGÖREN, **Uluslararası...**, s.124'den değiştirilerek alınmıştır.

[13] Rekabetedebilirlik avantajının gelişim aşamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. UZGÖREN, **Uluslararası...**, s. 98-119.

Birinci stratejinin uygulanması sanayi toplumu olma aşamasının da geçilmesini gerektirmektedir. Yatırıma yönelim aşamasında sadece belirli sanayilerde faktör yoğunluklarına dayanan rekabetedebilirlik avantajı yaratılabildiği için bir sonraki aşamaya geçilebilmesi, devingen yaratıcılığı teşvik edici ortamın oluşturulabilmesine bağlı olacaktır.

İkinci strateji, çok zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkeler için geçerlidir. Ancak bu durumda, yatırıma yönelim ile devingen yaratıcılık aşamaları geçilmediği ve uluslararası rekabetedebilirlik avantajı doğal kaynak zenginliğine dayandığı için bunun yerine geçebilecek farklı bir avantaj yaratılamayacaktır.

Üçüncü strateji, özellikle öncü ve destekleyici sektörler ile kültür ve eğitim altyapısını güçlendiren ülkeler için söz konusu olabilir. Bu altyapı direkt olarak bilgi derlemesi, yaratımı ve uyarlamasına yönlendirilebilir.

2. STRATEJİK BİR YAKLAŞIM OLARAK DEVİNGEN YARATICILIK KAVRAMININ GENEL TANIMI VE ETKİLERİ

2.1. Devingen Yaratıcılık Kavramının Genel Tanımı

Bilgi toplumundaki hızlı değişimi takip edebilecek şekilde bir rekabet edilebilirlik avantajı kazanılmasında stratejik bir yaklaşım olarak "devingen yaratıcılık" faaliyetleri önem kazanmaktadır. Uluslararası rekabetedilebilirlilik avantajı kazanmada; bazen firmaların yeni bir teknolojiyi veya yeni bir ihtiyacı kavramaları dahi gerekmeden, onları sadece atik bir şekilde kendi çıkarlarını düşünerek kullanmaları da önemlidir. Bu durumda da yine o firmalara kuruluş yeri olan ülkeler tarafından sağlanan koşulların büyük rol oynayacağı unutulmamalıdır.

Firmalar bir sanayide rekabetedelebilirlik avantajı kazanmak için daha verimli ve yeni üretim yöntemleri bulup veya mevcut olanları daha iyi kavrayıp uygulamaya koyabilmelidir. Firmaların bu tür girişimleri "devingen yaratıcılık" faaliyeti olarak isimlendirilebilir[14].

Bu çalışmada "devingen yaratıcılık" kavramı İngilizce' de yer alan "Innovation" kavramının eşdeğeri olarak kullanılmaktadır. Çünkü "innovation" kavramının Türkçe sözlük anlamı "yenilik, yaratıcılık" olarak belirtilmektedir. Ancak bu durumda "innovation" kavramının içinde bulunan dinamik öğeler tam olarak yansıtılamamaktadır. Çünkü, innovation; yeni teknoloji yaratma, bunu geliştirme, tekrar yenileme, gerekli değişiklikleri yapma ve sonuçta elde edilen bütün gelişmeleri uygulamaya aktarmayı kapsar. Ayrıca bunlara ilave olarak işletmeler yönünden innovation; rekabetedebilirlik avantajı yaratma sürecini de açıklamaktadır[15].

"Devingen yaratıcılık" kavramı geniş kapsamlı bir kavram olarak dikkate alınmaktadır. Bu anlamdaki devingen yaratıcılık kavramının kapsamına; daha ve-

[14] UZGÖREN, **Uluslararası**. ., s. 15.

[15] UZGÖREN, **Uluslararası** .., s. 16'dan, James Brian QUINN, "**Managing Innovation:Controlled Chaos**", Harvard Business Review, May-June, 1985, p.74.

rimli üretim yöntemlerini ortaya çıkaran teknolojik gelişmeler, ürün değişiklikleri, pazarlamada yeni yaklaşımlar, yeni dağıtım kanalları ve yeni rekabet-edebilirlik alanları dahil edilebilir.

Devingen yaratıcılık faaliyetlerinde özellikle Schumpeter' in kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan unsurlar olarak kabul ettiği yenilikler ve müteşebbislik temel hareket noktasını oluşturmaktadır[16].

Devingen yaratıcılık ile bir sanayide belirli bir değişiklik yapılması değil bu değişikliğin daha ileriye götürülmesi ve uygulamaya geçirilmesi önem kazanmaktadır. Pratik olarak devingen yaratıcılık oldukça olağan, güncel bir olaydır. Devingen yaratıcılık daha çok bu güncellik içindeki küçük bilgi birikimleri ile temel teknolojik ilerlemelerin bir araya getirilmesidir. Devingen yaratıcılığın sonucunda, daha önce varolmasına rağmen dikkatli bir şekilde araştırılmayan - diğer bir ifadeyle- "yeni" olmayan fikirlerin ortaya çıkarılması dahi genellikle mümkündür.

Devingen yaratıcılık belirli bir deha ürünü olabileceği gibi; sınırlı olan devingen yaratıcılık fırsatlarını kullanmaya yönelik bilinçli ve amaçlı bir araştırmadan da kaynaklanabilir. Bu fırsat alanları, firma yada endüstrinin içsel koşullarından veya sosyal ve entelektüel çevresinden de (dışsal) oluşabilir[17] (Şekil. 3).

Şekil. 3 Devingen Yaratıcılığın Kaynakları

Kaynak: DRUCKER, **"The Discipline..."**, s. 68'deki bilgilerden yararlanarak düzenlenmiştir.

Bu kaynaklar birbirlerinden kesin hatlarla ayrılamaz; aksine, iç içe geçmiş bir durumda devingen yaratıcılık faaliyetini etkileyebilirler. Her kaynağın doğal olarak taşıyabileceği risk, zorluk derecesi ve karmaşıklık farklı olsa bile, devingen yaratıcı-

[16] Devingen yaratıcılık faaliyetlerinde özellikle Schumpeter' ın kapitalist sistemin gelişmesini sağlayan unsurlar olarak kabul ettiği yenilikler ve müteşebbislik temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mükerrem HİÇ, **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1981, s. 53.

[17] Peter F. DRUCKER, **"The Discipline of Innovation"**, Harvard Business Review, May- June 1985, N.3, s. 67.

lık potansiyeli aynı zamanda birden fazla kaynağın etkileşimi sonucu ortaya çıkabilir.

2.2. Devingen Yaratıcılığın Etkileri

Devingen yaratıcılığın geliştiği ülke ekonomisinde elde edilebilecek kazançlar makro açıdan değerlendirildiğinde; temel etkileşim yönlerinin geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Devingen yaratıcılık temel olarak uygulandığı tüm alanlarda verimlilik artışı yaratarak bir ülke ekonomisinin uluslararası rekabetedebilirlik avantajının gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasına yönelik olarak temelde farklı hedeflere yönelik stratejiler izleyen ülkeler, söz konusudur. Bu ülkeler arasındaki farklılık "uluslararası rekabetedebilirlik avantajının"

- ✓ ulaşılmak istenen bir hedef mi? yoksa,
- ✓ hedeflere ulaşmada bir araç mı?

olduğu yönündedir[18].

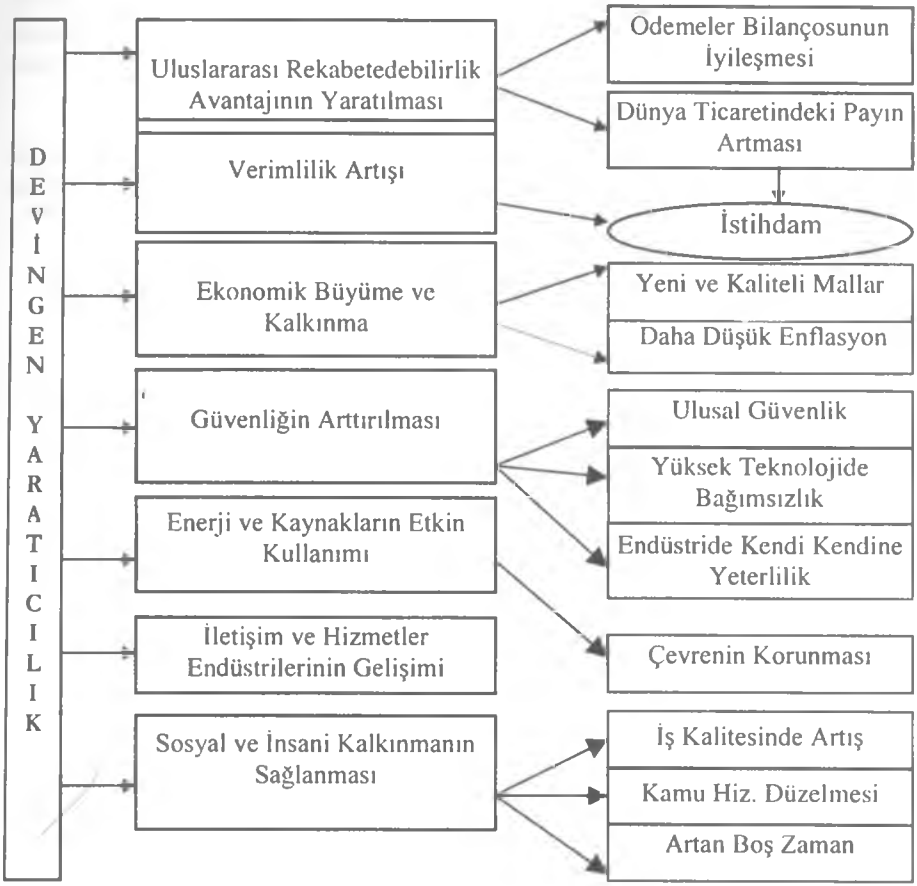
Ülkeler arasında hedef farklılığının bulunması uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında devingen yaratıcılığın stratejik önemini azaltmayacaktır.

Devingen yaratıcılığın sinerjik etkisi sonucu ortaya çıkabilecek kazançlar (Şekil.4) ana başlıklar halinde şu şekilde sıralanabilir[19]:

1. Verimliliğin arttırılması
2. Uluslararası rekabetedelebilirlik avantajının yaratılması
3. İstihdamın geliştirilmesi
4. Ödemeler bilançosu dengesizliğinin giderilmesi
5. Ulusal ve endüstriyel alanda güvenliğin arttırılması
6. İletişim ve hizmetler gibi sektörlerin gelişiminin sağlanması
7. Sosyal ve insani kalkınmanın sağlanması
8. Kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması
9. Çevrenin korunması
10. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlanması

[18] Ergin UZGÖREN, "**Globalleşen Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı**", Tavşanlı M.Y.O. Yıllığı, Ekim, 1995, s. 152.
[19] Roy ROTHWELL and Walter ZEGVELD, **Industrial Innovation and Public Policy**, Greenwood Press Westport, Conneticut, 1981, s. 57.

Şekil. 4 Devingen Yaratıcılık Sonucu Ortaya Çıkabilecek Kazançlar

Devingen yaratıcılık sonucu yukarıda özetlenen kazançların ortaya çıkabilmesi; bilgi toplumunun genel özelliklerine uygun bir stratejinin işlenmesine bağlıdır. Bu stratejinin ne olması gerektiğine ilişkin tüm firmalar veya ülkeler için geçerli olabilecek sadece bir stratejik model (reçete) geliştirilemez. Her ülke veya firma kendi alanında uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratabilmek için bilgi toplumunun dışsal etkilerini pozitif sinerjiye dönüştürebilmenin yöntemlerini geliştirebilmelidir. Çünkü henüz sanayi toplumu aşamasını dahi tam olarak tamamlayamamış toplumlarda, tüm bilgilerin derlenmesi sonucu oluşturulabilecek bir piramidin tabanındaki bilgilere sahip olmadan zirvedeki bilgilere sahip olunamayacağı bir gerçektir[20]

Farklı ülkelerin farklı stratejiler izleyerek elde etmiş oldukları devingen yaratıcılık kapasitesini ortaya koyabilmek için yapılan son çalışmaya göre ortaya çıkan ülke sıralaması Tablo 1.'de görülmektedir:

[20] Bilgi toplumunda ekonomik sistem hakkındaki ayrıntılı tartışmalar için bkz. DÜĞER, s. 86-88.

ABD' nin devingen yaratıcılık kapasitesinin gelecekte gitgide azalacağı, buna karşılık Japonya, İsviçre ve İskandinav ülkelerinin kapasitesinde ise artış görüleceği belirlenmiştir. Zaman içinde Japonya' nın devingen yaratıcılık kapasitesinde bir artış görüleceği beklentisinin temelinde; bu ülkedeki 1990' lı yıllarda oluşturulan devingen yaratıcılığın gelişimine uygun ortam ve Ar-Ge harcamalarındaki yüksek artış yer almaktadır.

ABD' nin sahip olduğu dezavantaj ise; devingen yaratıcılığına yönelik sinerjiyi büyük oranda savunma sanayiinden almış olmasıdır. ABD' nin devingen yaratıcılık kapasitesi üzerinde sosyalist blokun yıkılmasının olumsuz etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Devingen Yaratıcılık Endeksine Göre Ülke Sıralaması

1980	1993	1995	1999	2005
İsviçre	İsviçre	ABD	Japonya	Japonya
ABD	Japonya	İsviçre	İsviçre	Finlandiya
Almanya	ABD	Japonya	ABD	İşviçre
Japonya	Almanya	İsveç	İsveç	Danimarka
İsveç	İsveç	Almanya	Almanya	İsveç
Kanada	Danimarka	Finlandiya	Finlandiya	ABD
Fransa	Fransa	Danimarka	Danimarka	Almanya
Hollanda	Kanada	Fransa	Fransa	Fransa
Finlandiya	Finlandiya	Kanada	Norveç	Norveç
İngiltere	Avustralya	Norveç	Kanada	Kanada
Norveç	Hollanda	Hollanda	Avustralya	Avustralya
Danimarka	Norveç	Avustralya	Hollanda	Avusturya
Avusturya	İngiltere	Avusturya	Avusturya	Hollanda
Avustralya	Avusturya	İngiltere	İngiltere	İngiltere
İtalya	Y. Zelanda	Y. Zelanda	Y. Zelanda	Y. Zelanda
Y. Zelanda	İtalya	İtalya	İtalya	İspanya
İspanya	İspanya	İspanya	İspanya	İtalya

* Tahmini rakamları göstermektedir.

Kaynak: Meral TAMER, **"Yenilikçlikte ABD Geriliyor!"**, Milliyet, 06.02.1999, s. 8.

İsviçre'nin devingen yaratıcılıkta hep ön sıralarda yer alması ise, ilaç sanayinin gelişimine dayandırılmaktadır. Danimarka, Finlandiya ve İsveç gibi İskandinav ülkelerinin yükselen başarı grafiğinde ise, bu ülkelerde son dönemlerde özel sektörün Ar-Ge harcamalarındaki ciddi artışlar önemli bir rol oynamaktadır.

1980' li yıllara kadar önemli bir devingen yaratıcılık kapasitesine sahip olan Batı Almanya'nın ise, Doğu Almanya ile birleştikten sonra belirli bir gerileme kaydettiği gözlenmektedir[21].

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bilgi toplumunda uluslararası rekabetedebilirlik avantajının yaratılmasında bilgi üretimi, bilginin en verimli kullanımı ve üretim süreçlerine uygulanması yoluyla sürekli verimlilik artışlarına neden olan devingen yaratıcılığın stratejik bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Bu nedenle uluslararası rekabetedebilirlik avantajı yaratmak; ister bir hedef isterse çeşitli hedeflere ulaşmada bir araç olarak düşünülsün devingen yaratıcılığın önemi azalmamaktadır.

Devingen yaratıcılık kapasitesinin arttırılabilmesi için; Devingen yaratıcılığın gelişimini engelleyen teknik, örgütsel, yasal, finansal ve piyasa yapılarına ilişkin engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak hükümetler veya işletmeler tarafından çeşitli tedbirlerin alınması önem kazanmaktadır.

Hükümetler tarafından:

- ✓ Toplumda devingen yaratıcılık kültürünün geliştirilebilmesi ve uzmanlaşmış üretim faktörlerinin yaratılabilmesi için, eğitim ve Ar-Ge ye önem verilmelidir. (Dağıtımcı eğitim sisteminin geliştirilmesi, öğrenmenin yaygınlaştırılması, Üniversitelerin bilgi üretiminin teşvik edilmesi, Teknoparkların kurulması v.b. tedbirler alınmalıdır.)
- ✓ Piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlamaya yönelik tedbirler alınmalıdır.
- ✓ Devingen yaratıcılığı engelleyecek çeşitli yasal engeller kaldırılmalıdır.
- ✓ Devingen yaratıcılığa yönelik faaliyetler ve yatırımlar öncelikle ele alınıp teşvik edilmelidir.

İşletmeler tarafından:

- ✓ Piyasa ve çalışma koşullarında meydana gelen değişimi algılayan yönetim anlayışı benimsenmelidir.
- ✓ Hizmet içi eğitim ve Ar-Ge ye önem verilmelidir.
- ✓ Devingen yaratıcılığın bir işletme kültürü olarak benimsenmesi için stratejiler geliştirilmelidir.

---

[21] Meral TAMER; **"Yenilikçilikte ABD Geriliyor!"**, Milliyet, 06.02.1999, s. 8 Ayrıca, 1980' li yıllar öncesindeki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: PORTER, **The Competitiveness...**, s. 89 ve E.M.F., **The World Competitiveness Report**, E.M.F. Foundation, August, 1990.

KAYNAKÇA

BOORSTIN, Daniel J : **Keşifler ve Buluşlar,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1994.

DRUCKER, Peter F. (Çev. B. ÇORAKÇI) : **Kapitalist Ötesi Toplum**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994.

DRUCKER, Peter F. : "**The Discipline of Innovation**", Harvard Business Review, May-June 1985.

DÜĞER, İsmail Hakkı : **Stratejik Düşünce Analizi**, Ders Notları, Kütahya, 1998.

E.M.F. : The World Competitiveness Report, E.M.F. Foundation, August, 1990.

HİÇ, Mükerrem : **Büyüme ve Gelişme Ekonomisi**, Sermet Matbaası, Kırklareli, 1981.

KUTLU, Erol : **Dünya Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.

OĞUZ, Şeref : "**Glocalisation**", Milliyet, 13.12.1998, s.7.

ÖYMEN, Edip E. : "**İş'in Tanımı Değişiyor**", Milliyet, 30.11.1998, s.18.

PORTER, Michael E. : **Competitive Strategy : Tecniques For Analyzing Industries and Competitors**, The Free Press, New York, 1980

PORTER, Michael E. : **The Competitive Advantege of Nations**, The Free Press, 1990.

QUINN, James Brian : "**Managing Innovation : Controlled Chaos**", Harvard Business Review, May-June, 1985.

ROTHWELL, Roy and ZEGVELD, Walter : **Industrial Innovation and Public Policy**, Greenwood Press Westport, Conneticut, 1981.

TAMER, Meral : "**Yenilikçilikte ABD Geriliyor!**", Milliyet, 06.02.1999, s.8.

UZGÖREN, Ergin : "**Globalleşen Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı**", Tavşanlı MYO Yıllığı, Ekim, 1995.

UZGÖREN, Ergin : **Uluslararası Rekabetedebilirlik Avantajı ve Türkiye Uygulaması,** Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir, 1992.

GLOBAL ELEKTRONİK SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YİĞİT*

ÖZET

Bu makalede Dünya genelinde elektronik sektörünün özellikleri ve ülke örnekleriyle analiz edilerek, Türkiye açısından sektörün başlangıcı, boyutları,teknolojik ve ithalat açısından dışa bağımlılık ölçüleri incelenmiş ve elektronik teknolojisini üretme çabaları ortaya konulmuş ve öneriler öne sürülmüştür.

GİRİŞ

Dünya'da son yüzyılda, önemli buluşlar yapılmış, yeni teknolojiler geliştirilmiştir. Son 25 yılda ise elektronik teknolojisinde önemli buluşlar yapılmıştır.

Elektronik teknolojisindeki yeni buluşların bir çoğu hiç zaman kaybetmeden ekonomik hayata geçirilmiştir. Yeni elektronik araçlar üretilerek, başta hane halkı olmak üzere işletmelere ve tüm kullanıcılara sunulmuştur. Ancak üretilen her yeni teknoloji ürünün de ekonomik hayata geçirildiği söylenemez. Bazıları da sektördeki rekabet durumuna göre ileride yaygınlaşmak üzere beklemektedir.

* Dumlupınar Üniversitesi, İİBF Kütahya

Dünya'da korkunç bir hızla ileri teknoloji ürünleri yaygınlaşmakta, sürekli daha yeni teknolojiler üretilmekte, bu konuda hiçbir sınır tanınmamaktadır.

Gerek Doğu Asya Ülkeleri, gerek ABD, İsrail gibi Batılı ülkeler elektronik konusunda çok ilerlemişlerdir. Her birinin bilim-teknoloji ve elektronik sektörü teşvikleri sektörün gelişiminde önemli roller oynamıştır.

Bu çalışmada bu ülkelerin sektörün gelişiminde ne tür yollar izledikleri, sektörün gelişim düzeyi, büyüklüğü gibi konularda bize ışık tutabilecek konular işlenmiş, Türkiye için elektronik sektörünün gelişimi ile birlikte ne gibi modeller önerilebileceği üzerinde çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır.

I. TEKNOLOJİ ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE ELEKTRONİK SEKTÖRÜ

1. Teknoloji ve Endüstri İlişkileri

Teknoloji bilimsel araştırma sonuçlarının endüstriye uygulanması olarak basitçe tanımlanabilir. Tarihte çeşitli kalkınma modelleriyle kalkınmış, sanayileşmiş pek çok ülke vardır. Ancak kalkınma ve endüstrileşme konusunda her ülke için uygulanabilecek kesin formüller yoktur. Sadece kalkınma/sanayileşmenin başlarında içe dönük, ithal ikameci, korumacı dış ticaret ve sanayileşme politikaları uygulanır. Endüstriler dış rekabete dayanacak hale geldikçe ihracat teşvik politikası uygulanmaya başlanır.

Ancak teknoloji ve sanayileşme konusunda devlet yönlendirici, subvansiyona yönelik müdahalelerde bulunabilir. Devlet ve teknoloji konusunda literatürde

En çok tartışılan iki alternatif görüş vardır:

1. Serbest Piyasa ekonomisi kendi kendine teknolojik ilerleme ve endüstrileşme için yeterlidir.

2. Kısa vadede devlet müdahalesi ve işletme-devlet işbirliği ile teknolojik gelişme ve endüstrileşme daha etkili olarak gerçekleştirilebilir. İkinci görüşü Joseph Schumpeter öne sürmektedir. Schumpeter'e göre ; birkaç büyük firmanın bulunduğu piyasalarda kısa vadeli piyasa bozuklukları, uzun vadede tam rekabet piyasasından daha fazla teknolojik ilerlemeyi sağlayabilir.

Schumpeter'den başka F. M. Sherer ve William Shepherd gibi öncü iktisatçılar da klasik modelin kaynak dağılımındaki eksikliklerini ifade etmişlerdir. Bir çok endüstrileşmiş ülke (özellikle Yeni endüstrileşen ülkeler, Japonya.. vb) serbest piyasa ekonomisi ile değil devlet müdahalesi ile özel sektörü teşvik ve subvansiyonlarla yönlendiren, bilimsel araştırmaları teşvik eden bir anlayışla endüstrileşmişlerdir (Anchordoguy:1988).

İki önemli sanayileşmiş ülke ABD ve Japonya'da teknoloji ve endüstri ilişkileri farklı zihniyetle gelişmiştir. ABD, daha çok serbest piyasa ekonomisini

yaygınlaştırmaya, tekelciliği önlemeye çalışırken, Japonya daha çok sübvansiyona dayanan bir endüstrileşme politikası izlemiştir.

Ayrıca Japonya demir-çelik, otomobil ve yarı iletkenler sektörü gibi stratejik sektörler seçerek özel teşvikler vermiştir. Elektronik sektörü de bu sektörlerden biridir. Elektronik endüstrisi Cable ve Calrk'ın tanımıyla :elektrik akımlarını değiştirme özelliği olan aktif elemanlarla, elektronik devreleri birleştiren, kullanan ürün ya da sistemlerdir (Benjamin ve Knudsen:1994).

2. Elektronik Sektörünün Teknik Yapısı

Elektronik sektörü genel olarak literatürde ;1. Dayanıklı tüketim malları endüstrisi, 2. Profesyonel elektronik cihazları endüstrisi, 3. Elektronik devre elemanları (component) gibi üç ana gruba ayrılarak incelenmektedir (Zeren :1975:134).

Profesyonel elektronik cihazları endüstrisi de;a. Haberleşme cihazları endüstrisi ve b. Diğerleri olmak üzere iki ayrı grupta incelenmiştir. Gruplama açısından gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında çok değişik yöntemler izlenmiştir. Ancak genelde yukarıdaki gruplama geçerlidir. 1992 yılında yapılan 3. İzmir İktisat Kongresinde yapılan sınıflama daha sistematik ve açıklayıcıdır. Bu sınıflamaya göre: 1. Grup: Bileşenler sektörüdür (Components), 2. Grup: Tüketim elektroniği cihazları, 3. Grup: Diğer profesyonel ve endüstriyel cihazlar, 4. Grup: Askeri elektronik cihazlardır, 5. Grup:Bilgisayar ve bilişim teknolojileri (software).

Ayrıca Türkiye'de tüketici elektroniği ürünlerine "kahverengi eşya" da denmektedir (Aytuğ ve Kühaylan:1995:143).

Bileşenler sektörü, sektörün en önemli alt sektörü olup, tüm elektronik sanayinde ilerlemiş ülkeler öncelikle bileşenler sektöründe ilerlemişlerdir. Çünkü montaj sanayinde çok ileri tesisler kurulsa bile teknoloji 6 ayda eskidiği için bileşenler sektörü ve kendi teknolojisini üreten ülkeler daha başarılı olmuşlardır.

II - ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN GLOBAL GÖRÜNÜMÜ

Elektronik sektörü Dünya' da 1950'lerden sonra transistörün bulunuşu ile ivmeli bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Daha önce lambalı radio, tv ve bilgisayarların çok yer kaplaması yarıiletken teknolojisinin gelişmesi ile son bulmuş, artık nohut tanesi kadar alıcı/vericiler, insan damarlarında dolaşan uzaktan kumandalı mikro cerrahlar, motorlar yapılmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda diğer elektronik, bilgisayar, elektromanyetik alanındaki gelişmelerde hep bu dönemlere Rastlar(Kavrakoğlu, 1990). Elektronik sektöründe en önemli yarı iletken olan Transistör konusundaki çalışmalar aslında daha da gerilere gider.

1947'de William B. Shocklei ve Bell laboratuarlarından bir grup mühendis takımı ilk transistörü yapmış. Transistör, eski radio tüplerinin yerini almış ve böylece pille de çalışan çok daha küçük boyutlu her türlü elektronik ürün imal edilebilir hale gelmiştir(Yoffie ve Cassaras:1994:55). Ancak 1947'de yapılan bu ilk transistör germanyumdan yapılmıştı. 1954'te ise Texas Instruments silisyumdan

transistör yapmayı başarmıştır. 1958'de de 500. 000 transistörü içerecek entegre devre (tüm devre= IC=Integrated Circuit) yapımını gene Texas Instruments başarmıştır(Tablo-2-).

Yarı iletkenler (semiconductors) sektörü elektronik sektörünün kalbidir.

Yarıiletkenler endüstrisi büyük ölçüde germanyum, silisyum gibi madenlere dayalıdır. Bu nedenle ABD'de sektör, "silikon vadisi" denen bir bölgede teknoparklar oluşturularak geliştirilmiştir. ABD ve Japonya'da sektörün öncelikle gelişmesi geniş ölçüde bu ülkelerde ar-ge çalışmalarının ve harcamalarının yoğun olmasına bağlanmaktadır. Son yıllarda teknolojinin endüstriye uygulanma süreci gittikçe kısalmaktadır(Tablo - -). Örneğin buhar makinesi bulunduktan 150-200 yıl sonra yaygın olarak kullanılmaya başlandığı halde, günümüzde ileri teknolojiyi temsil eden mikro işlemciler 5-10 yılda endüstride yaygın olarak kullanılmaktadır.

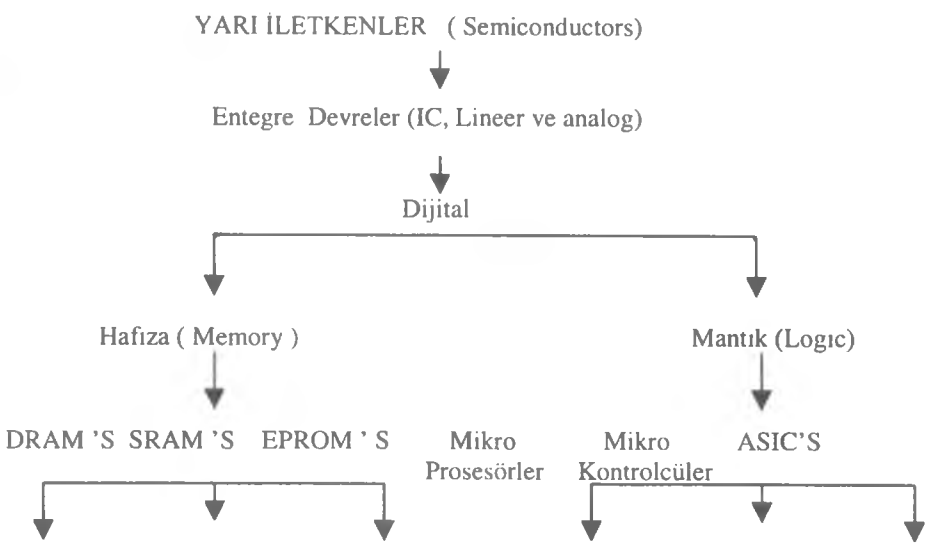
Tablo 1
"Keşfedilişinden Ekonomik Seviyede Kullanım Yaygınlığına Ulaşana Kadar Teknolojiler için Gerekli Tahmini Süre

Buluş	Yayılma süresi
Buhar Makinesi	150-200 yıl
Televizyon	40-55 yıl
Otomobil	25-30 yıl
Vakum tüpleri	25-30 yıl
Transistör	15 yıl
Fotokopi	15 yıl
Mikroprosesörler	5-10 yıl

Kaynak:Aungles, S. B. -Parker, S. R.1988, s. 107. Kurtulmuş,1996 s. 130

Yarıiletken (semiconductor) teknolojisi elektronik endüstrisini temelden değiştirmiştir. Elektronik devre elemanları endüstrisi son 50 yılda yarı iletken ve katı hal teknolojisi ile çok hızlı gelişmiştir(Zeren:1975:136).

Tablo 2
Yarı iletkenler Ailesi

Dram: silinebilir, depolanabilir hafızaların genel adıdır.

Sram : Aynı özelliklere sahip fakat daha pahalı hafızadır.

Eprom : Ultroviyale ışınları ile silinebilir, sonra yeniden programlanabilir.

Mikroprosesorler ve mikro kontrolörler:Dramlar ve diğerleri gibi bilgiyi depolamaktan çok bilgiyi işleme esasına dayalı olarak üretilirler.

Asic : Uygulamaya özel entegre (tümleşik) devre

Kaynak: Yoffie, Casseres, a.g.e., s. 56.

1. ABD

İlk pazarlanabilir chip 1964 tarihinde ABD Başkanı John Kennedy zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Bu çip ilk uzay çalışmaları ile kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca zamanla teknoloji geliştikçe doğal olarak fiyatlarda da düşme görülmeye başlamıştır. Örneğin 1964 yılında 64 elemanı ihtiva eden bir çip 32 $ iken, 1971'de binlerce elemanı barındıran bir çip 1 $'a satılmaya başlanmıştır.

1980'li yılların ortalarında Dünya genelinde 150-200 firma vardı. 1985 yılında en büyük 10 firmanın % 60'ı ABD'ye aitti. Endüstride çok sayıda firma olmasına rağmen sadece beş tanesi toptan çip satışına hakimdir. Bu firmalar; Texas Instruments, Motorola, Intel, National Semiconductor ve Advenced Micro Device'dır. Bunların 1986 satışları ABD satışlarının % 40'ına ulaşmıştır.

ABD'de elektronik sektöründe emek maliyetlerini asgariye indirmek için 1980'lerde ortak bir strateji izleyerek elektronik yatırımlarını kıyı ötesine taşıyan

ya da Meksika sınırında ihracat işleme bölgelerinde, ya da bir çeşit serbest bölge olan maquladoralara (ikiz fabrika) aytırımlar artmaya başlamıştır. Örneğin:Commonwealt Karaip adalarından Barbados, St. Lucia, St. Kitts gibi yerlerde ABD kökenli yatırımlar artmıştır. Buralarda imalat genellikle kit sistemine dayanır. Çalışanların % 90'ı kadındır. Hammaddeler fax ile Japonya, Tayvan, Brezilya veya Meksika'dan istenir. Mamul mallar da aynı yolla Barbados'tan her gece Porto Riko'ya gider. Bu üretim Fordizmden kopma anlamında esnek üretim anlayışına dayanır.

Tablo 3
Dört ABD Kökenli Elektronik Firmasının
Belli Başlı Özellikleri

FİRMA	ÜRÜN ÇEŞİDİ	ABD PAZAR PAYI
1. MOTOROLA	Dram, Asıc, Cep telefonu	% 40
2. TEXAS INSTRUMENTS	Dram, Asıc, Bilgisay.	1985'te yarı iletkende dünya 1. si, 1987'de 5. sıraya düştü
3. INTEL	Dram, eprom, Mikroprosesor	Mıtsubıshı (Japon), Samsung ve AMD (G. Kore) firmaları ile işbirliğine gitmiş
4. NATIONAL SEMICONDUCTOR	Logıc, optoelektron.	Fairchild firmasını satın aldı. 1986'da Xerox ile Asıc üretim anlaşması yaptı. Japonya'da atılım yaptı.

Kaynak : Yoffie ve Casseres , 1994'ten derleme.

2. İSRAİL

Genelde dünyanın dört bir yanından vatanı olmayan bir çok kişinin Göç ettiği İsrail, küçük nüfusuna rağmen, tarım ve sanayide bir çok Sektörde radikal yenilikleri denemekte ve başarı ile uygulamaktadır. İsrail'de elektronik sektöründe en önemli teşvik aracı; insan kaynaklarına olan çok büyük yatırımdır. Eğitim sistemi geleneksel olarak pratik bilimsel becerilere dayanan bir eğitim sistemidir.

İsrail bilgisayar yazılım endüstrisi yılda % 20 – 25 arasında büyümektedir İsrail'de belli başlı software (yazılım) ve hardware (donanım) üreticileri BM, Digital, Motorola, Intel, Microsoft, Stratus, Applied Material, Sterling ve diğerleri Ar-Ge merkezleri kurmuşlar ve ortak yatırımlara gitmişlerdir. İsrail'de 200 den fazla yazılım firması ve 15000 den fazla bilgisayar bilimcisi, Technion denen bir teknoloji enstitüsü devamlı elektronik sektöründe yeni aşamalar kaydetmektedirler. 1984-1993 yılları arasında yazılım Ürünleri ihracatı 5 milyon Dolardan 180 milyon Dolar'a çıkmıştır.

1991 den beri İsrail software endüstrisi ABD sermaye piyasasında 120 milyon $'ı aşan bir işlem hacmine ulaşmıştır (Israel's software industry:1995).

İsrail elektronik sektörü hisse senetleri ABD'li yatırımcılar için Kanada'dan sonra ikinci büyük yabancı piyasadır. İsrail' li 70 kadar şirket ABD Wall Street Borsasında kayıtlıdır. Ayrıca İsrailli teknoloji şirketleri sinerjetik ya da benzeri alanlarda önemli uluslar arası şirketlerin hedeflerini devralmaktadırlar. Örneğin; Nicecom otomatik para çekme makinalarında ABD li lider şirket 3-Com'un liderliğini devralmıştır. Lannet ise 1995 yılında kurulan İngiliz Kökenli Madge firması ile birleşmiştir. Telefon ve radyo haberleşme alanında yüksek teknolojiyi temsil eden iki önemli şirketler grubu Tadiran Grubu ve Telrad önde gelmektedir. Bunların dışında yabancı önemli elektronik firmaları da İsrail'de araştırma merkezlerini kurmuşlardır.

Örneğin, IBM İsrail'in Hayfa kentinde kendi uluslararası bilim merkezinde, Motorola, NS ve Digital firması da Jerusalem ve Herzliya'daki Ar-Ge merkezlerinde yeni kuşak mikroişlemcileri Geliştirdiler. Üstelik ücret düzeyi ABD'den farklı olmamasına rağmen Bu firmaların İsrail'de ar-ge merkezleri kurmaları çok anlamlıdır. Nüfusu 6 milyonu bulmayan böyle bir ülkenin elektronikte bir "mini Süper güç" olmasının nedenleri :devletin verdiği teşviklerdir. Devlet finansal destek ile endüstriyel arg-ge organizasyonu ile teşvikler vermiştir. İsrail'in ar-ge harcamaları Gayrisafi yurt içi hasılasının % 2. 5'unu oluşturmakta ve dünyanın bu açıdan 5. Ülkesi konumuna gelmiştir. Ayrıca Dünyanın dört bir yanından gelen göçmenlerle İsrail uluslar arası bir ağ görevi görmüştür. Bugün Çin, Hindistan, Orta Doğu, Bağımsız Devletler Topluluğu gibi geniş bir pazara İhracat yapmaktadır(Israel Export Institute, 1997).

Ayrıca elektronik sektörü konusunda ABD ile yakın ilişkiler ve destek çok fazladır. ABD ile İsrail arasında " iki uluslu(binational)"Endüstriyel ar-ge vakfı ve ABD –İsrail Bilim ve Teknoloji Komisyonu kurulmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği ile ticaret anlaşmaları da yapılmıştır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ

Avrupa kökenli elektronik firmaları Asya firmaları kadar büyük çaplı üretim ve satış hacmine sahip değillerdir. Avrupalı elektronik firmaları da yarı iletkenler, opto-elektronik ve profesyonel cihaz üretimiyle ilgilenmişlerdir. Avrupa'da elektronik sektörü daha çok dikey entegre olmuş, farklılaşmış birkaç büyük firmadan oluşur.

Alman Siemens, Hollandalı Philips, AEG, Telefunken gibi isimler ünlüdür. Bilgisayar konusunda ise global bağlamda Avrupalı üreticiler pek tehdit edici boyutlarda değillerdir. Olivetti (İtalyan), Siemens-Nixdorf, Bull (France), ICL(Fransa) gibi firmalar belli başlılarıdır. Ancak bunlar da ABD'ye yatırım yapma ya da ortak yatırımlara baş vursa da Asya ülkeleri gibi büyük çaplı ve ucuz üretim olmadığından ihmal edilebilir.

Tablo 4
Avrupa Birliği Birliği Elektroniklerinde
Üretim, Satış ve Dış Ticaret (Milyon ECU)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993
Satış	29	33	34	38	42	47	52	54	55	51	47
Üretim	25	29	30	32	34	37	41	43	42	39	36
AB-dışı ihracat	3	4	4	6	6	6. 5	7. 3	8	8	9	10
AB-Dışı ithalat	7	8	8	12	14	17	19	19	21	21	21
Ticaret Dengesi	-4	-9	-3. 7	-6. 4	-8	-10	-11	-11	-13	-12	-11

Kaynak : Panorama, 1994, s. 10-27, Semra Aytuğ ve Sümer Kükeylan, a. g. e. s. 143.

4. ASYA PASİFİK GRUBU ÜLKELERİ

Doğu Asya YSÜ(Yeni sanayileşen ülkeler : NIC's : Newly Industrıalısıng .Countrıes), ya da " Asya Kaplanları, dörtlü çete "(four gang)" gibi isimlerle de anılan G. Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong, gibi ülkeler, bunların yanında Japonya, Malezya ve Filipinler gibi ülkelerde Asya Pasifik Grubu ülkelerdendir. Bu grupta yer alan ülkeler kalkınma süreci açısından çok ilginçtirler. Hong Kong dışında hemen hepsi daha devletçi, teşvikçi politikalarla, küçük sanayi ve merkeziyetçi olmayan, yerel kalkınma modeliyle kalkınmışlar ve ihracat devi haline gelmişlerdir.

Endonezya'da ise, 18 .endüstri grubunda elektronik, elektrik araçları Çelik ve makine, tekstil gibi belli başlı alanlarda yabancı lisans anlaşmaları altında, 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı öncülüğünde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 3. Beş yıllık kalkınma planında ise Tv, radyo, telekomünükasyon araçları, veri işleme araçları, telefon üniteleri, santralları, elektrik motorları gibi yeni ürünler sanayi geliştirilmiştir. Elektronik sanayi üretiminde ortalama büyüme ;1987/88 döneminden 1992/93 dönemine kadar % 29'dan % 44'lere kadar artmıştır(Export Trade Showcase, 1993).

A. Japonya

Japonya ve diğer Asya ülkelerinde elektroniğin özel bir önemi vardır. Japonya başlangıçta ABD teknolojisini taklit ederek elektronik piyasasına, biraz geç girmiştir.

Japonya'nın günümüzdeki kalkınma başarısı her ne kadar son 30 Yıla atfedilse de, aslında ekonomi tarihinde 1868'lere, Prens Meiji Dönemine kadar giden reformların, (tarım reformu, sanayi teşvikleri) Mitsui hanedanlığı döneminde insani sermayeye olan yatırımın. Yurtdışında beyin yetiştirme politikalarının, taklit teknolojinin hepsinin payı vardır. Japonya'da devletçiliğin aksine piyasa ekonomisi daha hakimdir. Devlet küçüktür. Örneğin; demir-çelik, elektronik, havayolları,

telekomünükasyon, otomobil, uçak, gemi yapımı, demiryolları, bankacılık gibi belli başlı sektörlerde devletin sahipliği Fransa, İtalya ve İngiltere'dekinden daha düşüktür. Vergi gelirleri ise GSYİH'nın %'si olarak Japonya'da % 27'dir. Bu oran Almanya'da % 38, Fransa'da % 48, İngiltere'de % 39'dur. Vergi gelirleri Japonya'da küçük olduğu için doğal olarak kamu harcamaları da küçüktür. Bu nedenle Japon hükümeti "minimalist"tir, dirigiste değildir(Okimoto:1989).

1953 yılında Japonya elektronik sektöründe yatırım yapmaya başlamış ve 1971'lere kadar üretim 8. 5 kat artmıştır. Teknoloji açığını kapamak için ABD'den yüksek patent ücretleri ödenmiştir.

Elektronik üretim değeri 1968 yılında 5166 milyon Dolar'ı bulmuştur.

Japonya'da1969 yılı için renkli tv üretimi 4 milyon adet ve satış hasılatı 1111 milyon Dolardır. Siyah-beyaz tv üretimi 6- 7 milyon adettir. 1970 yılı için toplam tv üretimi 12 milyonu aşmıştır. Radyo üretimi ise aynı yıl için 40 milyon adede ulaşmıştır.

Japon telgraf ve telefon şirketi telekomünükasyon alanındaki ürünlerin % 50'sini almaktadır. Japonya elektronik sektörüne " tersine mühendislik" denen özellikle ABD ürünlerinin taklidi ile girmiştir.

1970'lerin ortalarında ABD pazarının 1975 resesyonu nedeniyle üretim kapasitesini düşürmeleri üzerine Japonların üretimi kesmeyip yatırımlara devam etmeleri ve büyük üretim ve düşük maliyet yapısını yakaladılar.

1970'lerde Japon Hükümeti elektronikte işbirlikçi stratejileri koordine etmede önemli bir rol oynadı. MITI (Japon Uluslar arası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı) dram üretimini planladı ve dikey birleşmiş beş büyük firmayı proje için seçti. Proje finansmanının %60'ı özel firmalarca finanse edildi. Ayrıca faizsiz kredi ve devlet kökenli bilim adamları istihdam etti.

Özellikle 1987'lerde Dram ve Sramlarda hakim konuma geldiler. Yükselen Yen kuru ve Yoğun G. Kore rekabeti Japon firmalarını "suni zeka" konusunda kitle ürünlerinden daha yaratıcı araştırmalara, daha yeni malzeme araştırmalarına yöneldiler. Bir çok Japon firmaları ABD' li rakiplerine karşı farklı stratejiler izlediler. Örneğin ABD' li firmalar ürünlerini teknolojik sınırları zorlayıcı bir şekilde üretirken, Japon firmaları yüksek karlar ve düşük maliyetli üretime yöneldiler. Ayrıca 1986'da tesis ve ekipmana çok büyük yatırımlar yaptılar, daha fazla otomasyon uyguladırlar. Sonuçta tesislerinin 2/3'ünü 2 mikronun altında genişliğe sahip çipler üretmek için organize ettiler. Oysa ABD'deki firmaların sadece % 50'si bu konu ile ilgileniyordu. Büyük Japon imalatçılar yüksek oranda farklılaştılar. Japon yarı iletken üretiminin % 50'si ihraç edilmeye başlandı.

Japonya'nın toplam elektronik satışlarının % 60'ını elinde bulunduran ve ABD 'nin ünlü elektronik firması General Elektrik ile sık sık karşılaştırılan beş önemli elektronik firması: NEC(Nippon Electric Co.), Toshiba, Hitach, ve Fujitsu'dur.

Hitachi, dünyanın en büyük dram üreticisidir. ABD'li elektronik Firmaları Motorola, Texas Instruments, Olivetti gibi firmalarla Lisans anlaşmaları yapmıştır.

B. Güney Kore

Kore savaşı 1950'de başladığında ekonomi yüksek enflasyon ve fazla tüketim sıkıntıları çekiyordu. G. Kore Ekonomisinin yeniden yapılanmasında Yabancı sermayenin yararı çok fazla olmuştur.

Tablo 5
Güney Kore Endüstriyel Büyüme Paterni

	1946-1952	1953-1957	1958-1967
Gelişme Aşaması	Nihai ürünlerin dış yardımla ithalatı	Tüketim malları endüstrisinin gelişmesi	Tüketim malları endüstrisinin düşüşü ve üretim malları endüst. gelişmesi
Belli Başlı Endüstriler	Yok (Kore savaşı)	Tekstil, deri, kağıt, gıda	Hafif makine, elektronik, tekstil, gübre, ekipman
Dış Ticaret			Tüketim malları
İhracat			
İthalat	Nihai tüketim malları	Sermaye mamulleri ve yarı mamul mallar	Sanayi mamulleri ve yarı mamuller

Kaynak: Kyong Dong Kim, Political factors in the formation of the Entrepreneural Elite in South Korea, China, Korea and Taiwan, Vol 2, The Political Economy of East Asia, 2, 1995, a. g. e. s. 469

1960'lı yıllarda G. Kore'de devletçi bir ekonomi politikası hakim iken yabancı sermaye teşvik edildi. Ticaret liberasyonu ve ihracatın teşviki yanında yabancı sermayeye fazla güveniliyordu. Yabancı sermayenin en önemli kaynağı Japonya idi. Bunun diğer bir önemli nedeni de Japonya'ya aşırı borçlanması idi. 1970'de ilk ihracat işleme bölgesi (export process zone) kuruldu. İhracat işleme bölgeleri yerel piyasadan ayrılarak yabancı yatırımcılara parçalandı.

G. Kore'de elektronik sanayinin gelişimi 1967'lere rastlar. Bu dönemde en önemli girişimci sınıf ; " politik kapitalistler (political capitalists)" denen, politik bağlantılar nedeniyle kredi alan kesimdir. Örneğin zamanın hükumet Başkanı Syngman Rhee Hükümeti 40 özel firmaya 3 milyon Dolar'ı aşkın kredi vermiştir.

1980'lerde Güney Kore Japon ya da ABD kökenli lisans ya da tersine mühendislik (reverse engineering) sayesinde bu ülkelere rakip hale gelmeye başladı.

Yükselen Yen, Devlet desteği, düşük maliyetler ve ucuz emek gibi olumlu faktörlerden yararlandılar. 1987'de Kore kapasite olarak Dünya yarı iletken üretim kapasitesinin % 6-7 sine ulaştığı halde Pazar payı sektördeki dünya pazarının ancak % 2-3'üne ulaşıyordu.

Beş büyük Kore'li elektronik firması : Samsung, Hyundai, Gold Star, Korean Electronics, ve Daewoo 'dan hiç biri yakın kapasite ile çalışmıyordu. 1986 yılında Kore, bir " Yarı iletken İşbirliği Araştırma Projesi" başlattı. Proje büyük ölçüde devlet fonları ile finanse edildi. Proje 119 Milyon $ lık 4 megabaytlık Dram üretmeyi amaçlıyordu. Korenin dünyanın en modern fabrikalarına Sahip olduğu ve son yıllarda sektörün dünyada % 10'unu ellerinde bulundurdukları tahmin edilmektedir.

1988'de G. Kore'nin % 40'ı ABD'ye yapılan ve içersinde Daewoo bilgisayarlarının bulunduğu ihracatı 59 milyara ulaşmıştır. G. Kore, ABD TV ve video aygıtı parçacığı pazarını Japonya'nın elinden almıştır. 1987'de Kore'nin elektronik parçacığı üretimi 17. 4 milyar Dolar'a ulaştı. Bu rakam 1986'dan bu yana % 44'lük bir artış anlamına gelmektedir. İhracat 11. 2 milyarı buldu. Kore'nin elektronik Teknoloji Enstitüsüne göre elektronik endüstrisi, otomotiv ya da makine endüstrisini geride bırakarak, Kore'nin, en büyük imalat sektörünü oluşturabilir (Naisbitt , Aburdene, 1990).

C. Taywan

Tayvan başlangıçta Çin'in bir ili idi. 1950'de Çin sermayesi büyük oranda inşaat ve hizmetler sektörüne girmiş, sonra derece derece tekstil ve çimento sektörlerine kaymıştır.

Tayvan başlangıçta devletçi bir ekonomiydi. 1958'den 1962'ye doğru ithal ikameci stratejiden dışa dönük stratejiye doğru ilerledi. Bu dönemde yabancı sermayeye açılmada bu strateji ile birlikte uygulandı. 1969 yılında 5. Dört Yıllık Kalkınma Planında emek yoğun üretimden daha sermaye yoğun sanayiye yönelerek, elektronik, petro-kimya, nihai mallar, ağır elektrikli makineler ve gemi inşa sanayine yöneldi. 1980 sonrasında Tayvan sermaye ihracatçısı durumuna geldi.

Devlet yerel araştırma enstitüleri ile, yerel firmalar ve yabancı firmalar arasında yüksek teknolojili endüstrilerde yakın bağlar kurmaya çalıştı.

Hsinchu bilim parkı kuruldu. Çünkü dışarıdan alınan teknoloji çok pahalıya mal oluyordu. Yüksek royalti ödemeleri elektronik ve makine sanayinin de içinde bulunduğu bir çok kolda maliyetleri arttırıyordu.

Tayvan'da ilk televizyon endüstrisi yabancı sermaye sayesinde kurulmuştur. 1962'de Tayvan'da 41 tv üreticisi vardı. Bunlardan biri de ABD kökenli bilgisayar firması Ampex idi. Ekonomilk işler Bakanlığı yerli firmaları yabancı firmalarla plastikten, elektroniğe kadar ortak yatırımlar yapma yönünde zorlamıştır. Fakat 1979 yılında bunların 21'i ayakta kalabildi. Ayakta kalan firmalardan 7'si yabancı, 4'ü Çin firması idi(Myers:1984). 1960-1973 yılları arasında ihracat kökenli sanayileşmede ilk büyük

yabancı yatırımlar Koachsiung'daki İhracat İşleme Bölgesine (EPZ= Export Process Zone)geldi. Bu yatırımlar ucuz kadın işgücünü ithal parçaları re-export için monte etmede kullandılar. Tayvan'ın elektronik endüstrisi bu şekilde Başlamıştır(Gold:1988).

Daha küçük yatırımcılar tarife engellerini aşmak ve riski yaymak için yerel iş adamları ile ortak yatırımlara gittiler.

1982 yılında Tayvan 1. 8 milyar $'lık bilgisayar parçaları ihraç etti. Bu rakam toplam ihracatının % 9'u idi. ABD'deki rakiplerinden % 30 daha ucuza elektronik üretimini gerçekleştirmektedir. Tayvan'ın ihracat başarısında hükümetin kurumsal düzenlemelerinin de payı büyüktür. İlk ihracat bölgeleri (export zones) 1966'da Koahsiung , Nantze ve Taichung'da kuruldu.

Yabancı sermayenin de gelişmede payı büyük oldu. 1961-1970 yılları arasında Net uzun vadeli sermaye akımı 2 kat arttı, 1970 –1980 yılları arasında ise 9 kat artmıştır. Bunun sonucu olarak da 1997'de Tayvan Hükümeti kıyı bankacılığını (off shore banking) teşvik etmeye çalışıyor.

D. Singapur

ABD' de kullanılan bilgisayar diski sürücülerinin 2/3'ü Singapur'da üretilmektedir. Ancak üretim daha çok yabancı sermayeye dayalıdır. IBM, Johnson ve bunun gibi 600 civarında şirket Singapur'un ucuz işgücünden ve açık liman olmasından yararlanarak üretim yapıyor. Ancak Singapur yerli yatırımcısını teşvik ederek yerli sanayicilerini arttırmaya çalışıyor (Naisbitt, Aburdene, 1990).

E. Hong Kong

Çin'in Güney kıyılarındaki İngiliz sömürgesi olan Hong Kong Çin ile yakın ekonomik ilişkiler içinde olmuştur.

Hong Kong, Doğu Asya NIC (Newly Industrılısıng Countrıes)'leri arasında en liberal olanıdır. Devlet, İngiltere sömürge yönetimi (koloniyal) altında idi. Ekonomide tamamen laissez faire felsefesi uygulanıyordu. Yerli ya da yabancı sermaye ayırımı yoktu. Çin'in de Hong Kong da yatırımları vardı. Halen bankacılık, ticaret, sigortacılık gibi konularda İngili kontrolü vardır. Ancak 1997'de İngiliz hakimiyetinden kurtularak yeniden Çin'e devredilmiştir. Hong Kong'un endüstrileşme süreci denizcilikle başlar. Sonra bankacılık gibi hizmetler sektörüne kaymıştır. Savaş sonrası Hong Kong antrepo ekonomisinden üretim ekonomisine geçmeye başladı.

Faktör donatımı nedeniyle Hong Kong'un endüstriyel gelişmesi hafif endüstriler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak 1970'lerden itibaren maliyet ve fiyat üstünlüğü azalmaya başladı.

Çin devrimi sonrasında Çin ticareti devlet kökenli firmalara devredilmeye başlandı. Bundan sonra Çin ve SSCB ile ilişkiler arttı. Devrim, Hong Koong'u dev bir politik organize olmamış emek ve Şangay kapitalist sınıfının önemli bir parçası haline getirdi. Ancak Birleşmiş Milletler Stratejik ambargo koyunca Hong Kong'un antrepo

ticareti azaldı. 1947'de Hong Kong'un ihracatının % 90'ı re-export idi. İhracat kökenli üretim de 1960 larda başladı. Hong Kong arışçı iş ilişkileri, hükümet istikrarı, sermaye hareketleri serbestisi ve çok düşük vergiler nedeni ile hala arzulanan bir yerdi.

İlk elektronik firması 1959'da kuruldu. Sony için kurulmuş bir şirketti. Öyle başarılı oldu ki, Japon hükümeti Hong Kong ile ticaret ilişkilerine kısıtlama koymak zorunda kaldı. Sonra Japon yatırımcılar, Hong Kong'a, ABD'li radyo üreticilerine parça üretmek için girdiler. 1963 yılında da ABD firmaları Hong Kong'a transistör üretmek için girdiler. 1965'de Hong Kong televizyon ihraç etmeye başladı. 10 yıl sonra ise sesli cihazlar ve bilgisayar parçaları ihraç etmeye başladılar.

Hong Kong'un Japonya ile de yakın ekonomik ilişkileri olmuştur 1980 yılı başlarında Japonya hala Hong Kong'a en fazla ihracat yapan ülkeler arasındaydı. Ancak 1982 sonrası tekrar Çin, ticarette en büyük payı almaya başlamıştır(Ho ve Kuch:1993).

F. Malezya

Malezya Hükümeti 1970'te ihracat öncülüğünde büyüme modelini benimsediğinde amacı;Dünya fiyat değişimlerinden kendisini korumaktı. Bu politikada elektronik sektörü Birleşmiş Milletlerin de Proje desteği ile master plan çerçevesinde "stratejik sektör" olarak Özellikle seçildi. Malezya'da 1973 ve 1985 yılları arasında elektronik endüstrisinde üretim yıllık % 38 oranını ve % 16 istihdam oranını sağladı (O'Connor:1995).

Malezya Ekonomisinde tabloda görüldüğü gibi Singapur, G. Kore ve Japonya'ya Kıyasla bileşenler üretim payı diğer Asya ülkelerininkine kıyasla 1982'de artmıştır.

Tablo 6
Elektronik Endüstrisinde Asya ülkelerinin
Belli Başlı Üretim Payları, 1982(%)

SEKTÖR	MALEZYA	SİNGAPUR	G. KORE	JAPONYA
Endüstriyel	5. 7	14. 8	16. 0	35. 9
Tüketici	8. 7	33. 8	38. 6	32. 2
Bileşenler	85. 6	51. 6	45. 4	32. 9
Toplam	1. 78	2. 48	4. 0	43. 2

Kaynak : Mıda/Unıdo, 1985. Malez

III. TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEKTÖRÜ

1. Tarihçe

Elektronik sanayinin geçmişi ülkemizde pek eski olmamasına rağmen derli toplu bir planlama çalışmasının yapılmaması nedeniyle ihmal edilmiş bir görünüm arzetmektedir.

II. Dünya Savaşından sonra Marshall Yardımları ile ve 1974 yılında Kıbrıs *Barış harekatında* karşılaştığımız dışa bağımlılığın olumsuz sonuçları nedeniyle dışarıya muhtaç olmadan kendi savunma ve askeri elektronik sanayimizi oluşturmak amacıyla yönelik Aselsan 1975'da Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı tarafından kurulmuştur (Aselsan:1995).

Aselsan, Kara kuvvetlerinin telsiz ihtiyacını karşılamak, atış kontrol cihazları, banka alarm sistemi, FM tüner cihazı, telefon ses emniyet cihazı gibi ürünler üzerinde çalışarak faaliyetlerine başlamıştır. Beş yıl sonra tesisleri tamamlanan (Macunköy), eleman yetiştiren kurum için 1980 sonrası atılım yılları olmuştur. Kesintisiz güç kaynağı, frekans atlamalı telsizler, araç sireni, sayısal ses kripto cihazı, laser mesafe ölçme cihazı, cep telefonu, veri terminali, sahra telefonu gibi ürünler yanında DSİ, Petkim, Erdemir ve Karayolları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlarında telsiz ve diğer elektronik ihtiyacını karşılayan bir elektronik teknoloji merkezi haline gelmiştir.

Aselsan'da en son gelişmeler olarak, high-tech üretebilecek düzeye geldiğini gösteren Ürünlerden : 1985 ve 1986 yıllarında ülkemizde üretilen F-16 uçaklarının en önemli Unsurlarından biri olan INS (seyrüsefer cihazı) ve NATO ülkelerinden oluşan bir konsorsiyumda en kritik ürünlerden Stinger füzeleri de mikroelektronik alanına da girildiğini göstermektedir. Mikro elektronik teknolojisi için Akyurt yakınında 1991 fiyatları ile 300 milyar TL'lik bir tesis ABD'li General Dynamicsden alınan teknoloji ile kurulmuştur.

AB Mevzuatına uyum çalışmalarının Savunma sanayine olumlu etkisi daha çok Ar-Ge ve ucuz ara mal/girdi bazında olmuştur. ASELSAN'ın yıllık satışlarının % 50'den fazlası Türk Mühendislerinin geliştirdiği özgün teknoloji ile üretilmiş ürünlerden oluşmaktadır (Ziylan:1997).

Sivil elektronikte ise, gene 1964 yılında Milli Güvenlik Kurulu Kararı ile elektronik sanayi öncelik tanınması gereken bir alan olarak önerilmiştir. Sektör 1970'lerden beri yabancı lisansla çalışmaktadır.

Sektöre teknoloji üreten kurumlar, üniversiteler, Tübitak, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Kosgeb gibi kuruluşlardır. Bunun yanında en önemli meslek birliği olarak Tesid (Türkiye Elektronikçiler Derneği) sektörü geliştirmeye çalışmaktadır.

1991 yılında tüketim elektroniğinde büyük bir dış talep sıçramasının yaşanması, PTT yatırımlarının 1990 yılına göre % 70 artış göstermesi sonucunda telekomünükasyon cihazlarına talebin artışıdır (3. İzmir İktisat Kongresi, 1992).

Sektörün büyüklüğünü görmek için son yıllardaki üretim hacmine bakmak yeterlidir. Tabloya göre 1989'dan 1996'ya kadar % 30 oranında artmıştır. Bu rakam 1992 yılındaki Avrupa pazarının yüzde 1'i, ABD pazarının iki yüzde 1'idir.

Tablo 7
Yıllara Göre Türkiye'de Elektronik Sanayi Üretimi (1000 000 $)

SEKTÖR	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
TOPLAM	1157	1957	2208	2022	2011	1160	1230	1575

Kaynak : 3. İzmir İktisat Kongresi, 1992, Çalışma Grubu Rakamları.

Bu üretim içinde ağırlığı 1989-1991 arasında % 60'lık payla tüketim cihazları alırken, telekomünükasyon cihazlarının payı % 30 civarında, bileşenler sektörünün payı % 5 olmuştur.

2. TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN UNSURLARI VE ÜRETİM

Türk elektronik endüstrisi literatürde alışılageldiği üzere üç-dört ana başlık altında incelenebilir. Bu ana başlıklar :a. Bileşenler sektörü, b. Tüketim cihazları sektörü, c. Telekomünükasyon cihazları sektörü, d. Profesyonel Cihazları sektörü, e. Askeri elektronik sektörü, f. Bilgi işlem endüstrisi. Bu ayırımlar çeşitli çalışmalarda değişmekle birlikte ana ayırım olarak aşağı yukarı benzer ayırımlar yapılmaktadır. Bu alt sektörleri incelemek gerekirse :

a. Bileşenler sektörü

Bileşenler sektörü devre elemanları, röleler ve baskılı devreler gibi alt unsurlardan oluşmaktadır. Sektörün en önemli alt sektörü: transistor, diyot gibi yarı iletkenlerdir. Son yıllarda bileşenler sektöründe önemli gelişmeler vardır. 1996 yılında üretim % 37 artışla 70 milyon Dolardan, 96 milyon Dolara çıkmış, ihracat ise % 90 oranında artarak 38 milyon dolardan 71 milyon dolara çıkmıştır.. Sektörde 25 civarında firma vardır.

b. Tüketim cihazları sektörü

Sektörde renkli tv, audio-video cihazları, yazar kasa, mikro dalga fırın, hesap makineleri bu gruba girer. Sektörde 1996 üretimi 1995 e göre % 18 artarak 689 milyon dolara ulaşmıştır. İhracat aynı dönemde % 24 lük bir artışla 361 milyon Dolara, ithalatta aynı oranda artarak 230 milyon dolardan 286 milyon dolara çıkmıştır. En fazla ihracat Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Sektörde 17 firma vardır

c. Telekomünükasyon cihazları sektörü

Bu sektörde kablolar, telsiz ve telefon alıcı-vericileri, telefon santralları gibi ürünler vardır. Bu sektörde de üretim son yıllarda % 50 oranında, ihracat % 30 oranında artmıştır. İhracatın 1996 tutarı 140 milyon Dolardır. Sektörde 18 civarında firma vardır.

d. Profesyonel Elektronik Cihazlar Endüstrisi

Tıbbi elektronik, ses ve görüntü sistemleri, otomotiv elektroniği, test ve ölçü aletleri bu gruba girmektedir. Sektör Türkiye'de çok küçüktür. Sektörde yerli firmalar,

kamu ihalelerinde dışlanmakta ve rekabet gücü kazanamamaktadır. Sektör üretiminin % 79'unu endüstriyel elektronik cihazları oluşturmaktadır. Üretim (1996) 109 milyon Dolar, ihracat 23 milyon dolar civarındadır.

e. Askeri Elektronik Sanayi

Askeri elektronik sektörü, telli-telsiz haberleşme sistemleri, elektro-optik, atış kontrol ve güdüm sistemleri, seyri sefer cihazları, mayın arama dedektörleri, kripto, askeri amaçlı yazılım, elektronik uyarı ve güvenlik sistemleri, radar, simülatör ve eğitim sistemleri gibi alt sektörlerden oluşmaktadır.

1996 yılı toplam askeri elektronik üretimi 130 milyon Dolar ve ihracat 30 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Askeri elektronik deyince sadece Aselsan anlaşılmamalıdır. Bunun yanında aynı alana hizmet eden sivil firmalar da çoktur. Türkiye'de sivil firmalar ; Eka, İnter, İntek, Marconi Komünükasyon, Mikes mikrodalga, Netaş (Northern Electronik), Simko, STFA Savronik, Thomson Tekfen, Transvaro ve Zer'dir.

f. Bilgi İşlem Makinaları Endüstrisi

1996'da % 26 büyüme gösteren sektörlerden bilgisayar cihazları sektörü en yüksek üretim ve ihracat payına sahip setördür. Donanım (hardware), yazılım, hizmet ve tüketim malzemeleri alt sektörlerinden oluşur. Sektörde 1995 satışları 957 milyon dolar iken, 1996 da 1205 milyon dolara çıkmıştır. Donanım alt sektörü sektörde % 70'lik bir payla en büyük paya sahiptir. Ancak hemen tüm parçaların ithal edildiği sektörde dışa bağımlılık çok fazladır. Örneğin İthalat 1996'da 710 milyon dolar civarında gerçekleşirken, ihracat 25 milyon dolar civarında kalmıştır.

3. TÜRK ELEKTRONİK SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARET YAPISI

A. Elektronik Sektörünün İhracatı ve Teşvikler

Türk Elektronik sektörünün 1996 ihracatı 1. 750. 000, 1997 ihracatı ve 2000 yılları için 2. 850. 000 ABD Dolar'ını bulacağı tahmin edilmiştir(TİM).

Tablo 8
Yıllara Göre Türk Elektronik Sanayi İhracatının Alt Sektörlere Dağılımı (1000 $)

SEKTÖR	1994	1995	1996
Bileşenler	28931	38420	71330
Tüketim cihazları	224059	293556	361735
Telekomünikasyon cihazları	103108	293556	361735
Diğer prof. ve end. cihaz	17306	15850	23830
Askeri elektronik	25000	35000	30500
Bilgisayar	9872	5661	25498
Toplam	408276	502247	653433

Kaynak : Tesid, 1997

İhracatın bileşimine baktığımızda en çok artış 1994'ten 1996'ya telekomünükasyon sektörü ihracatında görülmüştür (% 55). Diğer kesimin ihracatı

Büyüklük sırasına göre Tüketim cihazları ihracatı (% 55), bileşenler ihracatı (artış % 10), Diğer endüstriyel ürünlerdir (%10).

GATT'ın Uruguay'da imzalanan(1986) subvansiyon anlaşmasına göre geri yörelerin geliştirilmesi, çevre kirliliğini azaltıcı yatırımlar, ve araştırma-geliştirme faaliyetleri dışında tüm sübvansiyonların kaldırılması gerektiğinden bu durum gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki teknoloji açığını daha da arttıracağından ülkemizin daha çok ar-ge şeklinde ihracat teşviklerine ağırlık vermek zorundadır. Zaten bu düşünce ile Kobi yardımları da denen yeni ihracat teşvik araçları daha çok ar-ge teşviği durumundadır. Örneğin kurulan Teknoloji Geliştirme Vakfı, Tübitak ile işbirliği yaparak firmalara ihracata yönelik teknoloji geliştirmek koşuluyla kredi verecektir. Kredinin kullanımı ve ihracat endüstrilerine uygulanması denetlenecektir. Eğer başarılı olamazsa krediler kesilip geri ödeme gerekmektedir.

B. Gümrük Birliği ve Türk Elektronik sektörü

1 Ocak 1996 tarihinde başlayan GB sürecinin tüm endüstri dallarımıza olumlu veya olumsuz etkileri olacaktır. Elektronik sektörüne GB'nin etkileri iki aşamada olabilir. Birincisi, elektronik ürünler endüstri ürünü oldukları için GB ile kalkan gümrük tarifelerinin Topluluktan yapılacak elektronik ürünler ithalatını arttırmasıdır(Gümrük birliklerinin ticaret yaratıcı etkisi). Bunun olumlu tarafı da olabilir, olumsuz tarafı da olabilir. Olumlu tarafı, bileşenler ve ara malı ithalatında kalkan gümrük vergileri ithalatı ucuzlatacağından elektronik endüstrisinde maliyet düşüşlerine yol açabilir. Çünkü ithalat ve teknoloji açısından bu sektörde de oldukça dışa bağımlı bir görünüm arz etmekteyiz.

İkinci etki ise, GB üyeliği ile birlikte teşvik sistemimizin de değişmek zorunda kalması nedeniyle elektronik sektörünün bundan olumsuz etkilenmesidir. Çünkü GATT' ın 1986 Uruguay Round Toplantısında görüşülen "Sübvansiyon Anlaşmasına" imza atmamız ve AB Gümrük Birliği üyeliği nedeniyle bilindiği gibi parasal teşvikler (nakdi) yasaklanmıştır. Ancak 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararına göre - kalkınmada öncelikli yöreler dışında kalan - yatırım teşviklerinin kalkması, ancak 1/95 Ortaklık Konseyi Kararının 37/2F Maddesi 15 milyon ECU'ya kadar teşviklerin Komisyon onayı dışında kalması nedeniyle, bu denetimsiz teşvikten elektronik sanayinin yararlandırılması söz konusudur. Ancak Türk elektronik sanayinin Avrupa elektronik sanayi ile aynı gemide olduğunu, asıl rakiplerin uzakdoğu ülkeleri olduğu kabul edilmektedir (Esin:1995).

Gümrük Birliği'nin savunma elektronik sanayine de olumlu etkileri olmuştur denilebilir. Yerli sanayici gümrüksüz ithalat hakkına kavuştuğundan avantajlı bir duruma geçmiştir. Ayrıca savunma sanayinde başka bir Gümrük Birliğinin olumlu etkisi AB Mevzuatına uyum çalışmaları açısından genelde Türk sanayicisine sağlanan Ar-Ge desteği önemli ölçüde yararlı olmaya başlamıştır (Ziylan:1997).

Ayrıca Savunma Sanayi Gümrük Birliği kapsamı dışında tutulduğu (Roma Anlaşmasının 223. maddesi ile) için "her ülke savunma sanayinin gerektirdiği her türlü üretim, ticaret yapabilir " hükmü savunma sanayimiz üzerinde bir serbesti getirmekte ve ihracat, üretim vs. her türlü atılımı yapabilmek için olumlu bir ortam yaratmaktadır. Çünkü gerekli ara girdiler gümrük birliği sayesinde ucuza girebilecektir (Uysal:1996).

Ancak şu an için AB ülkelerinin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle Türkiye serbest ticaret anlaşması yapmadığı için ucuz elektronik elemanları ithalatı mümkün olmamaktadır. Bu nedenle Türk firmaları AB firmaları ile rekabette şu anda zayıf durumdadırlar. Rekabette üstünlük sağlamak için tanıtım eksikliği de AB karşısında zayıf duruma düşürmektedir(Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu).

C. Serbest Bölgeler ve Elektronik Sektörü

Serbest bölgeler, ülke mevzuatının işlemediği, kendi özel kanunu olan, gümrüksüz depolama, işleme ve üretim faaliyetleri gibi faaliyetleri yapıldığı, yabancı sermayeyi çekmek ve ihracatı arttırmak için kurulmuş, alt yapısı olan "ülke içinde ülke konumunda olan" bölgelerdir. Türkiye'de de dışa açılma politikasının bir aracı olarak serbest bölgeler teşvik edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde en büyük serbest bölge Mersin, Ege (Gaziemir), İstanbul Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi, İstanbul Tuzla Deri Serbest bölgesi, Trakya serbest Bölgesi, Adana-Yumurtalık, Antalya serbest bölgesi gibi bir çok serbest bölge uygulamaları vardır.

Şu an için en fazla çalışan serbest bölgesi Ege Serbest Bölgesidir. Esbaş adlı bir şirket tarafından işletilmekte ve 300 civarında şirket Bölge'de faaliyettedir. Locheed İngiliz Uçak firmasından, Caterpillar'a kadar her tür firma vardır. Ancak daha çok yerli firmalar Bölge'de faaliyet göstermektedir. Nisan 1996 itibariyle Ege Serbest Bölgesinde çalışan elektronik Firmaları tablo - 8 - de gösterilmiştir.

Tablo 9
Ege Serbest Bölgesindeki Elektronik Firmaları

NO	FİRMA ADI	ORİJİN ÜLKE	FAALİYET DALI
1	AKSAN	TÜRKİYE	ELEKTRONİK
2	ALİ GÜÇLÜ	TÜRKİYE	ELEKTRONİK
3	CEM	VİRGİN İSLANDS	BİLGİSAYAR
4	ESETAŞ	TÜRKİYE	ELEKTR. TİCARET
5	HI-TECH IND. LTD	TÜRKİYE	SOFTWARE YAZIL.
6	MAHMUT AKAN	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
7	NKL ELEKTRONİK A. Ş	F. ALMANYA	ELEKT. TİCARETİ
8	OMEGA ELEKT. AŞ.	TÜRKİYE	ELK. ÜRETİMİ
9	ÖZKAT	TÜRKİYE/ALMAN	ELK. ÜRETİMİ
10	SİLVEX (SAR ELEK.)	TÜRKİYE	ELEK. TİCARETİ
11	TASAD A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
12	TEL-KOM A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ

13	TELEKOM A. Ş.	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ
14	TELSPEC A. Ş.	İNGİLTERE	TELEKOM. ÜRET.
15	TIT (AT&T)	ABD	TELEKOM. ÜRET.
16	ÜTÜSAN	TÜRKİYE	ELEKT. TİCARETİ

Kaynak : Esbaş Bületini, 1996

IV- SEKTÖRÜN TEKNOLOJİK YAPISI VE DIŞA BAĞIMLILIĞIN ANALİZİ

1. Sektörün Teknolojik Açıdan Dışa Bağımlılığı

Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasında bilim, teknoloji ve endüstri ilişkileri açısından farklılıklar vardır. Özellikle gelişmiş ülkelerde bilim-teknoloji-endüstri arasında sistematik-güçlü bağlar olduğu bilinmektedir (Zaim, 1997).

Fakat aynı bağın Ülkemizde güçlü olduğu söylenemez. Özellikle ülkemizde özel kesimin devlet ve üniversite ile bağlarının daha zayıf olduğu kabul edilen bir gerçektir.

Sanayileşme ve teknoloji konusunda iç çelişkiler yüzünden sistematik ve etkili önlemler alınamamaktadır. Örneğin, 1960 'larda kaydedilen yatırım alanlarına yönelik mühendislik hizmetlerindeki gelişimin 1980 sonrasında enerji yatırımları dışında sürdürüldüğü söylenemez. Kararsızlık ve sistematik davranmamanın en açık örnekleri: 1985 yılında İTÜ'de oluşturulan " Türkiye İleri Teknoloji Teşvik Projesi ön raporu", 1990'da toplanan I. Bilim-Teknoloji Şurası, 1988 tarihli "Bilim-Teknoloji-Araştırma ana planı" gibi bir çok çalışmalar yapılmasına rağmen sistematik ve etkili bir endüstri ve araştırma platformu oluşturulamamış ve bir çok yazarın da ifade ettiği gibi planlar bile " plan yapılmalıdır" temennisiyle geçiştirilmiş ya da yeterli derecede uygulanmamıştır (Göker :1995).

Araştırma-Geliştirme çalışmaları hakkında ülkemiz ve dünya geneli ile bir karşılaştırma yapabilmek için tablo - 9 - e bakmak yeterlidir.

Tablo 10
Dünya'da bilim ve teknoloji göstergeleri

Ülke	Yıl	Patent sayısı	GSMH de A+G payı	Devlet katkısı%	Sanayi katkısı%	Araştırmacı oranı: 1/10 bin
Kanada	1988	31. 641	1. 5	43	42	40
Norveç	1989	10. 063	1. 9	48	47	50
Fransa	1990	81. 884	2. 3	50	43	40
Almanya	1990	117. 874	2. 8	32	65	50
İtalya	1990	55. 569	1. 2	51	44	25
Japonya	1988	345. 418	2. 9	20	70	65
İsviçre	1986	31. 379	2. 8	21	79	40
İngiltere	1988	84. 175	2. 2	36	51	35
ABD	1990	176. 100	2. 7	49	49	78

Yunanistan	1991	14. 675	0. 5	60	20	9
Portekiz	1990	2. 268	0. 6	50	30	10
Türkiye	1991	1. 228	0. 54	79	20	7
Singapur	1991	-	2. 0	42	58	34
Kore	1989	-	2. 7	-	-	14
İspanya	1991	-	0. 9	50	50	12

Kaynak:OECD ve DİE, Kemal Güleç, a. g. e. s. 2'den

Teknolojik açıdan Türkiye dışa büyük ölçüde bağımlıdır. Bir çok endüstri dallarında olduğu gibi - örneğin en iyi düzeyde olduğumuzu varsaydığımız tekstil endüstrisinde bile % 60 oranında, boya gibi girdilerde dışa bağımlı olmamız - elektronik endüstrisinde de hep patent alımı ile yabancı teknoloji transferi yoluyla teknoloji sorunumuz giderilmeye çalışılmıştır. Ancak son yıllarda gerek askeri elektronik ve savunma sanayini temsil eden Aselsan (Askeri Elektronik Sanayi) ve gerekse Vestel, Profilo, Arçelik gibi özel firmalar da modern yatırımlar yapmışlar ve dünya standartlarında ürünler üretmektedirler. Ancak Türkiye'de eksik olan alt yapı, yan sanayi, bileşenler sektörünün yeterince gelişmemiş olmasıdır.

Elektronik sektöründe yatırımların modern olması bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü sektörde teknoloji neredeyse her üç ayda bir yenilenmektedir. Bu nedenle önemli olan kendi teknolojisini kendi üreten ya da teknolojik değişimleri yakından takip eden ve transfer eden bir alt yapı oluşturmaktır. Dışa bağımlılığı teknolojik açıdan azaltmak için son yıllarda Türkiye'de bazı kıpırdanmalar görülmektedir. Örneğin, Bilkent Üniversitesi Türkiye'de kart üretimini planlıyordu. Bu düşünceyle önce kart (main card, ekran kartı.. vs) teknolojisini Türkiye'ye getirdi, ancak maliyeti düşürüp seri üretim yapamadı. Bu teknoloji 3 yıl önce 1994'te getirilmiş, ancak şu an teknoloji eskimiş. Entegre devre üretiminde Teletaş hamle yapmış ancak o da yanlış personel alımı sonucu başaramamış. Katı hal fizikçileri istihdam edilecekken, elektronikçiler alınmış, bu da projenin başarısız kalmasına yol açmıştır.

Türkiye'de üretilen elektronik elemanları :

1. Tv tüpü, tüner, 2. Direnç, 3. Kart üretme programları, 4. Bağlantı elemanları, 5. kondansatör, 6. Bobin ve trafo gibi elemanlardır.

Bunlar dışında tüketim cihazları sanayi (tv, video, yazar kasa, radyo, uydu alıcıları), Telekomünükaayon cihazları sanayi, Askeri Elektronik sanayi, bilgisayar sanayi gibi alt sanayi dalları mevcuttur. Ancak hemen hepsine yabancı patentli üretim yaygındır. Son yıllarda Tübitak, Teknoloji Geliştirme Vakfı ve Çeşitli üniversitelerin teknopark danışmanlıkları gibi kuruluşlarca özellikli Teknolojilerle üretim yapılmaya çalışılmaktadır. 1995 yılında toplanan II. Sanayi Şurasında bilgi teknolojilerinin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda 1996 yılında Tesid, Teknoloji Geliştirme Vakfı, Türk Telekom AŞ., ve Ulaştırma Bakanlığı'nın katılımlarıyla "bilgi ağı ana plan" çalışmaları başlatılmıştır. Bu ana planda mümkün olan en yüksek oranda" Türk şirketlerinin mülkiyetindeki özgün ürünlerin kullanılması" fikri benimsenmiştir (Tesid, 1997). Ancak ileri teknolojili ürünlere (hı-tech) baktığımızda örneğin hiç bir bilgisayar parçası Türkiye'de üretilmiyor. Sadece CD (Compact Disc) kaydeden bir firma var (Raks). Monitör Manisa'da Vestel'de üretiliyor. IBM'de bu monitörleri kullanıyor. Şu anda Filipinler elektronikte dünyada son yıllarda yükselen değer durumundadır. Bu sektör-

den 1996 tahmini geliri 16 milyar $ civarındadır. Bugün Yüksek öğretim kurumlarında öğrenilen bilgilerin 10 yılda geçerliliklerini kaybettikleri ifade edilmektedir. Teknoloji üreten kurumlar olarak ;Tübitak, Türk Standartları Enstitüsü, Milli Prodüktivite Merkezi ve Üniversiteler sıkı işbirliğine girmeleri öteden beri önerilmektedir.

Türkiye'nin "innovation (yenilik)" anlamında teknoloji geliştirme Olanağından çok ikinci derecede, yada üçüncü derecede önemli teknolojileri ithal ederek, istihdamı da arttırarak bu tür teknolojilerin Yaygınlaştırılması hatta ihracatı da bir çok çalışmada vurgulanmıştır (Tekeoğlu:1993).

Örneğin Arman Kırım'ın yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye'den Teknoloji ihraç eden firmaların sektörel dağılımına baktığımızda en büyük payı % 16. 2 ile elektrikli makine, gereç ve telekomünükasyon Almaktadır(Kırım:1990). Özellikle Türkiye'nin yakın civarında standart teknolojilere ihtiyacı olan teknoloji ithalatçısı bir çok ülke potansiyelinin olduğu da dikkate alınarak bu tür standart teknolojileri üretebilecek, başlangıçta patent ya da lisans alımı ile teknoloji ihracatını başarabilecek büyük sayıda orta ya da küçük işletme olduğu gözönüne alınırsa, teknolojik dışa bağımlılığın kırılmasında bir dönüm noktasına yaklaşmakta olduğumuzu öne sürebiliriz. Son yıllarda, özellikle 6. Beş Yıllık Kalkınma Planında da belirtildiği gibi Üniversitelere DPT tarafından mali yönden desteklenen bir çok araştırma Projeleri verilmiştir. Bu projeler daha çok ileri teknoloji konuları arasında sayılan;informatikler, moleküler biyoloji, uzay araştırmaları, biyoteknoloji konularındadır. 6. Beş yıllık Kalkınma planında GSMH içinde ar-ge payının % 1 'e çıkarılması ve araştırmacı sayısının 10 binde 15'e çıkarılması öngörülmüştür. Ülkemizde 10 bin kişiye 6 araştırmacı düşmektedir. Bu oran ABD'de 180, Almanya'da 181, İngiltere'de 144, Fransa'da 133'tür (Büker ve Aşıkoğlu:1995).

Tablo 11
Türkiye'de Elektronik Teknolojisi Üreten ya da üretmede öncü olabilecek Kurumlar

	Bilgisayar	Bileşenler	Profesyonel c	Telekomünikasyon	Tüketim Elek.
1. Aselsan				X	
2. Bilkent	X				
3. ODTÜ	Yazılım				
4. İTÜ	Otomasyon, Bilgisayarlı yapı elemanları tasarımı			Uzaktan kumandalı uçak,	
5. Gebze Tübitak	X	X		X	
6. PTT				X	
7. Vestel					X
8. Profilo					X
9. Arçelik					X
10. Escort					X
11. Gebze Yük. Tekno..	Uzay araş.				

Enstitüsü					
12. Izmir Yüksek Tekn. Enst.					
13. DPT ve 22 üniversite	Uzay elektroniği			Uydu teknolojisi, uzay haberleşmesi, uzaktan algılama tekniği	

2. Sektörün İthalat Açısından Dışa Bağımlılığı

1980 öncesinde ithal ikameci sanayileşme/dış ticaret politikasının , ithal i-kameciliğin zor aşamasında tıkanarak döviz rezervlerinin tükenmesi, dış açıklar, işsizlik, yatırım daralması gibi nedenlerle işlememesi ve uluslar arası işbölümü, IMF baskıları gibi nedenlerle 24 Ocak 1980 kararları ile Türkiye'nin dışa dönük strateji (outward looking strategy) ya da yaygın deyimiyle "ihracat teşvik stratejisi (export promotion strategy)" uygulamaya başlaması doğal olarak teknoloji-sanayi ilişkilerini de etkilemiştir:Ancak ihracat teşviklerinin öncelikle rastgele verilmesi ve parsala ağırlıklı olması (prim sistemi) önceleri hayali ihracatçıların türemesine sebep olmuşsa da sonraları GATT'ın subvansiyon Koduna göre (Uruguay Round 1986) parasal teşviklerin kaldırılması ile üretime yönelik ihracata teşvik verilmesi sonucunda ihracata dayalı sanayiler oluşmaya başlamıştır. Ancak halen ihracata dayalı önemli sektörlerin oluştuğu söylenemez.

1986-1987 yıllarında imalat sanayi büyüme hızı bir ara % 10 ve 13 leri bulsa da son yıllarda gene düşmeye başlamıştır. Bu arada ithalata bağımlılık hızla devam etmektedir.

1990 yılında ithalatın bileşimi içinde milyon $ olarak alt sektörlerin payı şöyledir: bileşenler sektörü ithalatı % 46, bilgisayar ithalatı % 21, telekomünükasyon araçları ithalatı % 10, profesyonel cihazlar ithalatı % 16, tüketim elektroniği ürünleri ithalatı % 7 idi.

Tablo 12
Türkiye'nin 1990 Yılı Elektronik İthalatın Bileşimi (Milyon $)

ELEMANLAR	TUTAR
Bileşenler	783
Tüketim cihazları	90
Telekomünükasyon	175
Profesyonel cihazlar	268
Bilgisayar	357
TOPLAM	1. 673

Kaynak: Tesid, 1997

Tablo 13
Yıllara Göre Türk Elektronik Sanayi İthalatının
Alt Sektörlere Dağılımı (1000 $)

SEKTÖR	1994	1995	1996
Bileşenler	392196	533600	678391
Tüketim cihazları	147916	230428	286663
Telekomünikasyon cihazları	387345	455251	510956
Diğer prof. ve end. Cihaz	418582	496535	794254
Askeri elektronik	*	*	*
Bilgisayar	290918	519641	710858
Toplam	1636218	2235455	2981122

Kaynak : Tesid, 1997

Tablo da görüldüğü gibi 1994-1996 arasında ithalatta en büyük pay profesyonel ve endüstriyel Cihazlar sektörü ithalatı (%25) ve bileşenler sektörü(% 23), sonra % 23 ile telekomünükasyon sektörü, sonra % 17 ile bilgisayar sektörü gelmektedir. En düşük oran % 9 ile tüketim elektroniği Dalındadır (müzik seti, tv, video..). Son 3 yılda bu oran aşağı yukarı hep korunmuştur. İthalat ve elektronik alt sektörlere dağılımında 1990 yılına göre son 7 yılda göze çarpan en önemli değişiklik bileşenler sektörü payının 1990 yılında % 46'dan 1996'da % 23'lere düşmesidir.

Bu da artık bazı bileşenlere ithalat yönünden bağımlılığın azalmaya başladığını ya da bileşenlerin çoğunun Türkiye'de de üretilmeye başlandığını gösterebilir. Ancak bugün için elektronik bileşenler (components) sektörü üretimine çeşit açısından baktığımızda çok önemli entegre devre, transistor, diyot gibi yarı iletkenlerin Türkiye'de üretilemediğini görmekteyiz. Oysa elektronik sektörünün en önemli elemanları bu parçalardır. Bu elemanların üretilmesi için çok büyük sermaye ve teknolojik birikim gerekmektedir. Bu da Tesid raporlarında da belirtilmektedir. Türkiye'de üretilenler :direnç(Testaş), kondansatör(Testaş, Kondaş), diyot(Else, Diksan), bobin ve trafolar(Termal, Netaş, Er Elektronik, Else, Eldor, Aselsan), Baskılı devre(Ünal Elektronik, Netaş, Komsa, Denge, Aselsan), Resim tüpleri(Ensa), Tünerler, uzaktan kumanda cihazları (Telkom), Anahtar ve konnekte sistemler gibi bağlantı elemanları(Tunik, Murat Elektronik, Ekinler), Hoparlör gibi akustik elemanlardır. (Zer, Hopsan, Aselsan)

Ancak tabloda askeri elektronik sektöründe ithalatın görünmemesi bu sektörde her üretimin tamamen yerli girdi ile karşılanmasından değil , rakamların elde Edilememesinden kaynaklanmaktadır.

1990 yılında elektronik sanayi ürünleri ithalatı 1989'a göre % 56 fazlası ile 1. 67 milyar $'a, 1989'da tüm ithalatın % 6. 8' ini teşkil eden elektronik sanayi ürünleri ithalatı 1990'da % 7. 5'a çıkmıştır. Bu da Türk elektronik sanayinin orijinal parça açısından tamamen dışa bağımlı olduğunun üretim arttıkça, ithalatın da arttığının göstergesidir (Türel : 1994:81).

7Türkiye'de günümüze kadar hep elektronik sanayinde nihai ürünler(finished goods) üretimi teşvik edildiği için tv tüpü(bileşenler = components), tüner gibi elemanlar sektörü açısından teşvik edilmediği için 20 – 25 yıllık bir süre içinde Güney Kore ile bugün yarışıyor olabilecektik (Esin:1995).

ÖNERİLER VE SONUÇ

Japonya kırsal kesime parça yaptırarak ya da montaj yaptırarak bu parçaları Merkezi Kentlerde birleştirmekte hem sanayiye ucuz işgücü sağlamakta hem de bölgesel gelişme ve iç göç sorunlarını çözmüş olmaktadır. Türkiye'de de buna benzer çalışmalar yapılabilir. Anadolu da kurulacak atölyelerde montajı yapılan devreler , Büyük metropollerde kurulacak fabrikalarda tüketim elektroniği, askeri elektronik, bilgisayar parçaları ve montajı için iyi bir temel olabilir.

İsrail'de olduğu gibi bilimin, üniversitelerin, ar-ge'nin önemine uygun olarak ar-ge ağırlıklı sektörel ve selektif teşvikler verilmelidir. İnsana yatırım gerçeği anlaşılmış olmasına rağmen Türkiye'de insani sermaye (human capital) hala en az yatırım yapılan Alanlardan biridir. Örneğin Üniversitelerde makale ve araştırma çalışmaları teşvik edilmemekte, teknoloji üreten kurumlar cüzi kalmaktadır. Türkiye'de teknoloji üreten kurumlar 3 tane Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Birkaç Üniversiteden ibarettir. Ayrıca yabancı Sermaye sektörel olarak- başını elektronik sektörünün çektiği –teşvik Edilmeli, yabancı teknolojileri taklit eden Japonların yaptığı gibi"tersine mühendislik" türü yeni taklit teknolojiler yaratılmalıdır.

Tüm Üniversiteler, kendi bölgelerinde Kosgeb danışmanlıkları, Ticaret ve sanayi odaları, Sanayi Bakanlığı, Teknoloji Geli, ştirme Vakfı gibi kamu kurumları sıkı işbirliği halinde bir elektronik master planı hazırlamalı, ya da ilk bölümlerde söz edilen ana plan genişletilerek hammadde yönünden zengin bölgeler başta olmak üzere " elektronik seferberliği" de diyebileceğimiz bir aktivite ile stratejik alt sektörlerde (bileşenler sektörü, entegre devreler.. vs) hızla yatırımların planlanarak yapılmaları, Üniversitelerin ilgili Fakülte, Yüksek Okullarında beyin ve ara insan gücünün bu konuya kanalize edilmesi Hatta ara işgücü kaynağı olarak Meslek Liselerinin elektronik bölümlerinin de devreye sokularak döner sermayeler çok ortaklı (kamu ve özel) şirketler haline getirilerek hızlı bir yapılanma sağlanmalıdır. Teknoloji geliştirme çalışmaları : 1. Çalıntı ya da taklit teknoloji planlama ve çalışmaları, 2. Yenilik (innovation) ve ileri teknoloji araştırma-uygulama çalışmaları.

3. ve orta çaplı teknoloji geliştirme planlama ve uygulama çalışmaları olmak üzere selektif olarak düzenlenmeli. Tübitak veya Teknoloji Geliştirme Vakfı şubeleri tüm yurtta arttırılarak yukarıda sözünü ettiğimiz çok ortaklı şirketlerle pazarlama faaliyetlerine katılmaları sağlanmalıdır. Çünkü insan gücü potansiyelimizi başka türlü değerlendirme olanağı yoktur. Ayrıca uluslar arası kuruluşların da büyük teknolojilerde finansal desteği sağlanabilir. Çünkü insan kaynaklarının pek bu konuda değerlendiği söylenemez.

Aselsan'ın çalışmaları türünde stratejik çalışmalar sivil elektroniğe de bu yolla aktarılmaya çalışılmalıdır. Yüksek teknolojili yatırımların Finansmanı yapişlet-devret modeli(BOT) ile yabancı ortaklığı ve anlaşmaları ile aşılabilir.

Ayrıca bazı yazarların da belirttiği gibi, yabancı teknolojili ihalelerde Türkiye eğer yazılım ve donanım açısından yeterli ise yerli kaynak oranı aranmalıdır. Böylece hem döviz tasarrufu sağlanacak, hem de yerli teknoloji talebi doğacak, hemde yerli işgücü değerlenmiş olacaktı(Karadeniz :1995).

Özellikli teknolojiler diyebileceğimiz kendimize has modeller, ürünler, değişik mekanizmalarla çalışan daha ucuz, daha kullanışlı teknolojiler geliştirerek ve bu teknolojileri elektronik sektörüne uygulayarak bu ürünleri ihracata sevk ederek rakip ülkelere üstünlük sağlıyabiliriz. Ayrıca bu teknikler savunma sanayine de uygulanınca askeri açıdan da üstünlükler sağlanabilir. Son yıllarda NETAŞ'ın bulduğu F16 uçaklarındaki erken uyarı sistemi buna en güzel örnektir.

REFERANSLAR

ANCHORDOGUY Marie, Mastering market : Japanese Goverment targeting of computer Industry. International Organisation No. 42, 3, Summer 1988.

ALTUĞ, Semra ve Semra KÜHEYLAN, "Beyaz ve Kahverengi Eşya ve Halıcılık Sektörlerinin Gümrük Birliği Karşısındaki Durumu ve Olası Gelişmeler", Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz, İzmir Ticaret Odası Yayını, No. 13, 1995, İzmir.

ASELSAN, (Aylık Dergi), Sayı:28, Yıl:8, Mart 1995

BERKSOY Taner, Azgelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, Belge Yayınları, No. 14, 1982

BALLANCE Robert H. Javed A. Ansari, Hans W. Sınger, Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Üçüncü Dünya'da Dış Ticaret ve Yatırım, Çev: Canan Balkır, Arif Ersoy, Çağlayan Kitabevi, 1985.

BORATAV Korkut , TÜRKCAN Ergun, Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları, İktisat Politikası Seçenekleri : 3. baskı, 1994, İstanbul.

BÜKER Semih ve AŞIKOĞLU Rıza, Yatırım ve Proje Değerlemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 827, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No. 436, 4. sınıf, 1. fasikül 1995.

BT Haber Değişik Sayılar, Haftalık Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gazetesi, 8-14 Eylül 1997, sayı:133, 1-7 Eylül 1997, Sayı: 132 ve çeşitli sayılar.

Dong, Kim Kyong, Political Factors in the formations of the Entrepreneural Elite ın the South Korea. The Political Economy of East Asia II, Editör:John Rawenhill, 1995

Elektronik Çalışma Grubu Toplantısı ve Raporu, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992

Electronic Industria, Exportrade Showcase

Elektrik, elektronik - Dünya Gazetesi Dosyaları (Haftalık ek), 20 mart 1997

Electrical Apparatus Industrıes, development and Cahallenges, 2000 Outlook.

ESİN Arif, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının Türk Elektronik sektörüne Etkileri. Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi, Mayıs-Haziran-Temmuz-Haziran Özel Sayısı 1995

Elektronik Sanayi Almanağı, TESİD Türk Elektronik Sanayicileri Derneği, Yayın No:18, Kasım 1997

Elektrik ve Elektronik, Türkiye İhracatçılar Meclisi, İhracatın Mevcut Durumu, Sorunlar, sektörel beklentiler, Projeksiyonlar.

GOLD B. Thomas, Entrepreneurs Multinationals and the state, Contending approaches to The political economy of Taiwan, Chapter Armonk, Sharpe, 1988, China, Korea and Taiwan, The Political Economy of Asia 2, Volume II, Editör:John Ravenhill, Edward Algar publishing, 1995.

GOSS, M. I., Benjamin , KNUDSEN Daniel C. Flexibility in Offshore Assembly Operations . Electronics Assembly in the Commonwealth Caribbean , The Developing Economies XXX II-2, June 1994.

GÖKER Aykut, Sanayileşme /Teknolojiye Yetişme Sorunu ve Türkiye, Aselsan, Ocak 1995

GÜLEÇ Kemal, Devlet Yatırım Programına Alınmış olan Bazı Teknolojik Araştırma Projelerinin değerlendirilmesi, DPT, Yapısal Uyum Sosyal Politikalar Genel Müdürlüğü, Mayıs 1994.

HAGGARD, Stephan, Tun Jen Cheng, State and Foreign Capital in the East Asian NIC's, The Political Economy of East Asia II, 1995

HO Y. P. ve KUCH Y. Y., Whither Hong Kong in an Open-Door, Reforming Chinese Economy, The Pacific Review, Vol. 6, No. 4, 1993

Israel's Software Industry 1994 - 1995, İstraeli Association of Software Houses, Manufacturer's Association of Israel, Israel Export Trade.

Israel's Electronics, Israel Export Institute, 1995

KARLUK S. Rıdvan , Türkiye Ekonomisi, 1994, Eskişehir.

KARADENİZ Mahmut , Yurdumuzda Teknoloji Üretimini Arttırabilmek için bir öneri, Aselsan Dergisi, Sayı:28, Mart 1995.

KAVRAKOĞLU İbrahim, Dengeli Gelişme için Ekonomi Politikaları, Boğaziçi Üniversitesi, 1990, İstanbul.

KORUM Sevil , Sanayinin Girdi Yoluyla Dışa Bağımlılığı, TMMOB, Sanayide Girdiler Sorunu, 1977.

KURTULMUŞ Numan, Sanayi Ötesi Dönüşüm, İktisat ve Toplum Kitaplığı No:13, İZ Yayıncılık:137, İstanbul 1996.

NAİSBİTT John, Patricia ABURDENE, Megatrends 2000, Form Yayınları, No. 7, 1990

O'CONNOR , David, Electronics and Industrialisation Approaching te 21. Century, Singapore, Indonesia, Malaysia, the Philipinnes and Thailand, Vol. II, The Political Economy of East Asia 3, Editör : John Ravenhill, 1995

OKİMOTO Daniel I., Between the market and the state : The rationale, Stanford University Press, 1989.

SADIKLAR Tayyar , Kalkınma Yolunda Japonia Örneği ve Türkiye, 1971

Sanayi Şurası, Sanayi Stratejisi, T. C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 1995-2005, 15-16 Haziran 1995

TEKEOĞLU Muammer, Sanayileşme ve Teknoloji Politikası, T. Kalkınma Bankası A. Ş. Yıllığı, 1993

Türkiye İhracatçılar Meclisi Raporu, İhracatın Mevcut Durumu, sorunlar, sektörel beklentiler, projeksiyonlar.

UYSAL İnci, Savunma Sanayii Gümrük Birliğinin Kapsamı Dışında, Aselsan, Sayı: 34, Temmuz 1996

YILDIRIM Nuri , Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama Uluslararası Şirketler, Kaynak Yayınları, 1, 2, 1983, İstanbul.

YOFFIE David B, CASSERES Benjamin Gomes, International Trade and Competition, Cases and notes in strategi and Management, Secon d Edition, Mc Graw Hill Book Co., 1994, Singapore.

ZAİM Mehmet, Savunma Sanayinin Ülkemizin Bilim ve Teknoloji Altyapısına Etkileri, ASELSAN, Sayi ; 41, Eylül 1997

ZEREN Toğan, "Türkiye'nin Elektronik Sanayinde Teknoloji Transferi Sorunları" Gelişmekte olan ülkelere Teknoloji Transferi Semineri, M P M, Ankara, 1995

ZİYLAN, Aytekin , Savunma Elektronik Sanayi, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Haziran 1997

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

BAZI ÜLKELERDE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KILIÇ*

ÖZET

Bu çalışmada, bazı ülkelerdeki yükseköğretimin yönetimi ve finansmanı ele alınarak incelenecektir. Türkiye'de yükseköğretimin finansmanı ele alınırken değişik ülkelerde uygulanan farklı finansman yapılarının incelenmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu çalışmada yükseköğretimde birbirlerinden önemli ölçüde farklı finansman şekilleri uygulayan ülkeler seçilerek incelenecektir.

1. GENEL OLARAK

Günümüzde devletin eğitim hizmetlerinin sunulmasında bir rol alması ile ilgili olarak herkes görüş birliği içerisindedir. Ancak, devletin bu hizmetlere ne ölçüde müdahale etmesi gerektiği konusunda görüşler farklılaştığı gibi, her devlet de farklı uygulamalar içerisindedir.

Bazı ülkelerde yükseköğretim kurumları, kamu kaynaklarını hiç kullanmadan sadece öğrencilerin ödedikleri öğrenim ücretleri ile finansmanlarını karşılarken,

* Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi

yükseköğretimde tüm harcamaların (barınma ve beslenme dahil) devlet tarafından karşılandığı ülkeler de bulunmaktadır.

İngiltere, ABD, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda gibi Anglo-Sakson ülkelerinde üniversite yönetimi üniversite mensubu olmayan kişilere devredilmiştir. Bu ülkelerde, üniversite yönetimi İngiltere ve Avustralya'da *council*, İskoçya'da *court*, Amerika Birleşik Devletleri'nde *board of trustees*, *board of governors* veya *board of regents* olarak isimlendirilen yönetim kurullarına bırakılmıştır.[2]

2. YENİ ZELANDA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

(Üniversiteler, Teknik Okullar, Kolejler ve Wananga) ile özel öğretim kurumların Yeni Zelanda'da yükseköğretim kurumları; devlet yükseköğretim kurumları dan oluşmaktadır[3]

2.1. Yeni Zelanda'da Yükseköğretim Kurumları

1989 Eğitim kanununda 4 çeşit devlet yükseköğretim kurumu tanımlanmıştır; Üniversiteler, Teknik Okullar (Politeknik), Eğitim Kolejleri ve Wananga.[4]

Bu kurumlarla ilgili ayrıntılar ise aşağıda verilmektedir.

2.1.1. Yükseköğretimde Kurumsal Manzara

Yeni Zelanda'da 7 üniversite vardır; Auckland, Waikato, Massey, Victoria, Canterbury, Lincoln ve Otago Üniversiteleridir.

2.1.1.1. Teknik Okullar

Yeni Zelandada 25 Teknik Okul vardır. Teknik Okulların Kontrolü kendi oluşturdukları kurullar tarafından yapılmaktadır. Teknik Okul Kurulu'nun üyeleri, işverenler, endüstri kuruluşları, yerel otoriteler, üniversiteler ve etnik gruplardır.[5]

2.1.1.2. Eğitim Kolejleri

Auckland'da öğretmen eğitimi kursları için 5 Eğitim Koleji kurulmuştur. Eğitim Kolejleri, Üniversiteler ve Teknik Okullar gibi kendi kurulları tarafından yönetilirler.

---

[1] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, Haziran, 1994,s.105.

[2] METEKSAN A.Ş.,**Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991, 1981 Reformu Ve Sonuçları**, Ankara, Kasım 1991, s. 5.

[3] George PREDDEY, **New Zealand Model: Punlic Funds Allocation To Universities**, New Zealand of Education, New Zealand, 18 March 1996, p.12.

[4] PREDDEY, **A.g.e.**, p.17.

[5] **A.g.e.**, p.18.

2.1.1.3. Wanangalar

Yeni Zelanda'da Wanangalar'da yükseköğretim, Maori geleneklerine göre yapılmaktadır.

2.2. Yeni Zelanda Eğitim Reformu

Yeni Zelanda Eğitim reformları, genel olarak 1985-95 yılları arasında yapılmıştır. Bu reformlarda esas olan, özerkliği arttırmak/her düzeyde sağlamak, kesin sorumlulukları belirlemektir. Reformun karakteristik özelliği kendi kendine yönetimi sağlamaktır.

2.3. Yükseköğretimin Finansmanı

1989'da gerçekleştirilen Kamu Finansmanı kanunu üniversite, teknik okul ve eğitim kolejlerinin aynı temele dayalı benzer finansman almalarını kapsamaktadır. Her üniversitenin kendine özgü gelirleri vardır. Her bir üniversite kendi kaynaklarını kendi programlarıyla belirlemektedir.[6]

1990 yılında yükseköğretim kurumlarında uygulanmaya başlanan fonlama sistemiyle uygulanan öğrenim ücreti reformu fon gelirlerini artırmıştır.[7]

Yükseköğretim kurumlarında seviye yarışı, fiyatta (harç ücreti) ve kalitede rekabete dayanmaktadır. Bu da üniversitelerin eğitim seviyelerini arttırmaktadır. Devlet yükseköğretim kurumları bir ticari kurum işletmesi gibi işlemekte ve bu nedenle özel sektöre benzer yatırım kararları alınmaktadır.

Devlet, üniversite öğrencilerine bazı finansal yardımlarda bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo.1.
Yükseköğretim Öğrencilerine Yapılan Finansal Yardımlar: 1994-1995 Bütçesi (NZ.$.1.00.=US$ 0.675)

1994-95 Okul taksiti sübvansiyonu (1994 EFTS)		Öğrenci Sayıları
Üniversite Öğrencisi	$860.8	117.570
Üniversite Sonrası	$147.3	10.733
Öğretmen Eğitimi	$60.3	5.519
Özel/Uzmanlık	$47.3	2.237
(PTE Kursları)	----------	
	$1120.6	
Üniversiteler	$642.3	75.716
Politeknik	$401.8	54.161
Eğitim Kolejleri	$54.6	7.028
Wananga	$ 2.2	281

[6] A.g.e., p.10,18.
[7] A.g.e., p.14.

(PTEs)	$ 5.0	

	$ 1120.6	
Öğrenci Desteği	$ 241.7	
Öğrenci ödenekleri	$ 341.4 (geri ödenebilir)	
Öğrenci Borçları		

Kaynak: George PREDDEY, **New Zealand Model**..,p.6.

Yeni Zelanda'da hükümetin yükseköğretimde öğrenim ücreti sübvansiyonu giderek azalmakta, buna karşılık yükseköğretimde öğrenim ücretleri giderek artmaktadır.[8]

2.3.1. Yeni Zelanda'da Fon Kaynakları

Yeni Zelanda'da yükseköğretimdeki önemli yeniliklerden birisi öğrencilerin öğrenim ücreti katkılarının istikrarlı bir şekilde artmasını kapsamaktadır. Ancak, devletin, öğrenim ücreti sübvansiyonu devam etmekte, bu da toplam maliyetlerin yaklaşık olarak %80'ini oluşturmaktadır.

1990 yılından itibaren yükseköğretimde temel konu, öğrencilerin yararlandıkları hizmetin karşılığını ve maliyetleri karşılamalarıdır. Bu yıldan itibaren öğrencilerin üniversitelere yaptıkları katkı artış göstermiştir. Bu artış 1989 yılında %3 iken, 1994 yılında %18'e yükselmiştir.

Hükümetin 10 Ocak 1995'te ilan ettiği öğrenim ücreti sübvansiyonu azalış göstererek %1 oranında azalmıştır. Öğrenci harç sübvansiyonlarındaki azalmayla birlikte toplam devlet sübvansiyonu oram, tahminen 1995'te %80, 1999'da %75 olacaktır.

Yeni Zelanda'da öğrenim harçları sübvansiyonlarında devlet harcamaları aşağıdaki tabloda verilmektedir.[9]

Tablo.2.
Öğrenim Harçları Sübvansiyonlarında Devlet Harcamaları
(NZ. $ 1.00= USS 0.675)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
EFTES Fonlaması	114.109	124.125	131.519	137.224	139.916	142.994	145.866	148.796	151.784
Harcama ($NZx milyon)	993.3	1.096.6	1.100.9	1.115.1	1.124.0	1.132.0	1.132.0	1.139.6	1.147.1

[8] PREDDEY, **A.g.e.**, p.20.
[9] PREDDEY, **A.g.e.**, p.21.

1994 yılında üniversiteler kendi fonlarının yaklaşık yarısını oluşturmuşlardır. Üniversitelerde öğrenim ücretlerinin yaklaşık %40 oranında artması, üniversitelerde etkinliği ve başarıyı getirecektir. Böylece üniversiteler, kalite ve fiyat temelinde rekabet edeceklerdir.[10]

2.3.1.1. Kamu Fonları Tahsisi için Kriterler

Tüm devlet yükseköğretim kurumları ve özel öğretim kurumlarında fon tahsisi; öğrenci sayısına göre verilen devlet fonları ve öğrenci harçlarına dayanmaktadır.

Öğrenciler, öğrenimlerini devlete borçlanarak ta sürdürebilmektedirler. Öğrenciler devlete olan borçlarını mezuniyetten sonra devlete geri ödemektedirler.

2.3.1.2. Öğrenim Harcı Sübvansiyonları

Devlet yükseköğretim kurumlarındaki fonlamanın önemli ilkeleri şunlardır;

i. Sistem öğrenci tarafından yönlendirilmektedir,

ii. Yükseköğretim kurumlarında rekabet, maliyetlerin minimize edilmesini sağlayacağı gibi, öğrenim ücreti yükünün de azaltılmasını teşvik edecektir.

2.3.1.3. Öğrenci Borçları Ve Ödenekler

Hükümet 1992 yılında öğrenci borç şeması oluşturmuştur. Şemaya göre öğrenciler 3 şekilde borçlanmaktadır; zorunlu öğrenim ücreti, kurs harcamaları ve diğer yaşamsal harcamalar. 1994-95 bütçesinde borçlar için 341 Milyon $ ödenek ayrılmıştır.[11]

Yeni Zelanda'nın toplam borçlarının 2001 yılında 4.2.Milyar NZ$ ve 2025 yılında yaklaşık olarak 12 Milyar NZ$ olacağı beklenmektedir (1995 yılı dolarıyla).[12]

Ortalama olarak borçlar, 16.830 $ (bayanlar için) ve 17.446 $ (erkekler için) 38 yıl ve daha kısa sürede ödenmektedir. Bununla beraber, uzun geri ödeme dönemleriyle, borçların yaklaşık olarak %50'si 40 yaşında ve %95'i de emeklilik döneminde yaklaşık 65 yaşında geri ödenmektedir.[13]

2.3.2. Kalite/Etkinlik ve Adaletin Karşılaştırılması

Yükseköğretim kurumlarında uygulanan fon modeli ile, gerçek öğrenim ücreti maliyetlerinin yaklaşık olarak %20'si elde edilmektedir. Kurumlar böylece, kalite ve fiyat temeli üzerinde rekabet etmektedirler.[14]

---

[10] **A.g.e.**, p.21.
[11] **A.g.e.**, p.23.
[12] **A.g.e.**, p.23.
[13] **A.g.e.**, p.34.
[14] **A.g.e.**, p.31.

2.3.2.1. Kaliteye Karşın Büyüme

Yeni Zelanda'da 1990 yılından itibaren yükseköğretim kurumlarında EFTS fonlaması uygulanmaya başlanmıştır. EFTS fonlamasıyla yükseköğretim fonları artış göstererek, 1989 yılında %3, 1994'te ise %20 artmıştır. Buna karşılık hükümet 10 Haziran 1995'te öğrenim ücreti sübvansiyonlarını %1 azaltarak, toplam sübvansiyonu 1995'te %80'e düşürmüştür. Toplam sübvansiyonun 1999'da %75'e düşmesi hedeflenmektedir.

EFTS fonlaması ve devletin yaptığı öğrenci sübvansiyon harcamalarının gelişimi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo.3.
Öğrenim Ücreti Sübvansiyonlarında Hükümet Harcamaları:1991-99
(NZ$ 1.00=USS 0.675)

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
EFTS Fonlaması	114.109	124.125	131.519	137.224	139.916	142.994	145.866	148.796	151.784
Harcamalar	999.3	1.059.4	1.096.6	1.100.9	1.115.1	1.124.0	1.132.0	1.139.6	1.147.1
(NZ$ Milyon) Harcamalar / EFTS									
(NZ$)	8705	8533	8342	8025	7970	7860	7759	7654	7560

Kaynak: George PREDDEY, **New Zealand Model.**, p. 31.

Yükseköğretim kurumlarında öğrenim ücretlerinin artışıyla birlikte, etkinliği sağlamak mümkündür. Çünkü, öğrenci sayısının artışıyla orantılı olarak, öğrencinin katlandığı maliyetler de azalmaktadır.

2.3.2.2. Katılımda Engel ve İstekler

Eğitimde, ulusal düzeyde yapılan tespit sınavı, üniversiteye girişte bir standart getirmektedir. Uygun yaştaki her öğrenci kanuni bir hak olarak üniversiteye girebilir (20'yaş ve üstündekiler). Üniversiteler, kaynaklarının yetersizliğine paralel olarak bazı bölümlere girişi sınırlandırmaktadırlar. Birçok profesyonel bölüm, özellikle daha yüksek maliyetli olan Tıp, Dişçilik ve Veterinerlik bölümü gibi alanlarda, genellikle akademik bir başarı temelinde giriş sınırlaması yapılmaktadır.

2.4. Özel Öğretim Kurumları

Yeni Zelanda'da özel öğretim kurumlarının sayısı oldukça yüksektir. Özel Öğretim Kurumları (PTE) piyasa şartlarına uygun olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu kurumlara sağlanan devlet fonunun sınırlı miktarda olmasına rağmen, bunlar, küçük kasabalarda bile faaliyet göstermektedirler. Devlet yükseköğretim kurumları ile rekabet içerisindedirler. Özel eğitim kurumları çeşitli şekillerde devlet fonlarından yararlanırlar.

3. ABD'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

3.1. Genel Olarak

ABD 50 eyaletin bir araya gelmesiyle oluşan bir siyasi yapıyla, her eyaletin kendi halkının seçtiği bir valisi, meclisi, anayasası, mahkemesi ve bütçesi vardır. Dolayısıyla, her bir eyalet için eğitim sistemi ayrı ayrı ele alınacak bir konudur.[15]

ABD'de eyaletler, eğitimin finansmanında giderek artan bir rol almakta ve bu finansmanı da genellikle emlak vergileriyle karşılamaktadırlar.[16] Eğitim sisteminin ademi merkeziyetçi olmasında da Amerikan toplumunun ulusal birlik anlayışının federatif bir yapıya dayanmasının büyük bir etkisi söz konusudur.[17]

ABD'de yükseköğretim, liseden sonra başlanılabilen iki ve dört yıllık yükseköğretim kurumlarından oluşmaktadır. Amacı, teknik alanda eğitim vermek ve öğrencileri dört yıllık fakültelere hazırlamak olan iki yıllık yüksekokulların yönetimi ve finansmanı bölge idaresi tarafından karşılanmaktadır.[18]

ABD'de üniversiteye girişte büyük bir serbestlik vardır. Öğrenciler okumak istedikleri bölümlere ayrı ayrı müracaat ederler. Her üniversite ve bölümün girişte istedikleri şartlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Üniversite veya bölümler bir öğrenciyi kabul ederken bazı kriterlere göre hareket etmektedirler. Bunlar; öğrencinin önceki dönemlerdeki derslerden aldığı notlar, üniversitelere girişte istenen genel yetenek ve bilgi testlerinin sonuçları ile referans mektuplarıdır.[19]

3.1.1. ABD'de Yükseköğretim Kurumları

1996 yılı itibariyle ABD'de on dört milyondan fazla öğrenci 3600'dan fazla yüksek öğrenim kurumunda öğrenime devam etmiştir. ABD'deki 3600 yükseköğretim kurumundan 2100'den fazlası dört yıllık, 1500'ü de iki yıllıktır. Bu okulların çoğunda öğrenci sayısı 1000-3000 arasındadır. Bunun yanı sıra yabancı ülkelerden ABD'de yükseköğretime devam eden 450.000'in üzerinde öğrenci bulunmaktadır.[20]

ABD'de yükseköğretim kurumları özel okullar ve devlet (eyalet) okulları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[21] Bu ayırım sadece idari açıdan olmaktadır, eğitimin kalitesi ve verilen diplomaların geçerliliği bakımından bu okullar arasında hiçbir fark yoktur. Hem özel okullarda hem de devlet okullarında öğrenim paralı olarak verilmektedir. Ancak, kamu desteğinden daha fazla yararlanmaları nedeniyle devlet

---

[15] **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.; İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul,Ekim 1995,s.53.

[16] Joseph E. STIGLITZ, **Kamu...**, s.450.

[17] İrfan ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.43.

[18] **A.g.e.**,s.53.

[19] Süreyya ERSOY, **Amerika'da Yüksek Öğrenim İçin El Kitabı**, III. Baskı, Fulbright Eğitim Komisyonu, Ankara, 1996, s.19.; Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.17.

[20] Süreyya ERSOY, **A.g.e.**, s.1,8.

[21] **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.

yükseköğretim kurumlarında öğrenim ücretleri özel okullara göre daha düşüktür. Bu nedenle genellikle devlet yükseköğretim kurumlarında öğrenci mevcudu daha fazladır.[22]

ABD'de yükseköğretim kurumları; Üniversite (University), Kolej (College) ve Teknoloji Enstitüsü (Institute of Technology) olarak ta sınıflandırılmaktadırlar. Bu okulların dışında iki ve üç yıllık olabilen Meslek Yüksek Okulları (Community College, Junior College, Technical Institute) da bulunmaktadır. Bu kurumlar hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmektedir.[23]

3.1.1.1. Üniversiteler (University)

ABD'de üniversiteler, ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde eğitim ve öğretim yapan, genellikle birçok fakülte ve kolejden oluşan yükseköğretim kurumlarıdır. Bu kurumlar en az eğitim öğretim kadar araştırma faaliyetlerine de önem vermektedirler.

ABD'de üniversitelere giriş için; öğrencinin bilgi düzeyi, akademik durumu, bilgi ve yetenek testlerinde aldığı sonuçlar, referans mektupları, öğrenim ve geçim harcamalarını karşılayabilmek gibi şartlar istenmektedir.[24]

3.1.1.2. Kolejler (College)

ABD'de kolejler de üniversitelere eşit düzeyde faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarıdır.

3.1.1.3. Teknoloji Enstitüleri (Institute of Technology)

ABD'de Teknoloji Enstitüleri yaygın olarak bulunmakta ve üniversitelere denk düzeyde eğitim vermektedirler.

3.1.1.4. Meslek Yüksek Okulları (Community College, Junior College, Technical Institute)

ABD'de Meslek Yüksek Okulları, liseden sonra iki yıllık eğitim veren ve öğrenimlerini başarıyla tamamlayan öğrencilere ön lisans diploması veren yükseköğretim kurumlarıdır.

3.1.2. ABD'de Kamusal Yükseköğretimin Finansmanı

ABD'de devlete ait yaklaşık olarak 600 Kolej ve Üniversite vardır. Geriye kalan diğer 1.550 Kolej ve Üniversite ise özel sektör tarafından işletilmektedir.

---

[22] Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim ve Dil Öğrenimi İçin Genel Bilgi**, Fulbright Eğitim Komisyonu, 1997., s.8.

[23] ERSOY, **A.g.e.**, s.9-11.

[24] **A.g.e** s.2.

ABD'deki bu üniversite ve kolejlerden hiç birinin eğitimi ücretsiz değildir.[25]

ABD'de devlet kolej ve üniversiteleri genellikle vergilerle ve eyaletler tarafından finanse edilmektedirler. Geriye kalan diğer maliyetler ise, öğrencilerden alınan ücret ve harçlarla karşılanmaktadır.[26] Üniversiteler fon sağlamak amacıyla yaptıkları bağış kampanyalarından da önemli ölçüde kaynak elde etmektedirler.[27]

Amerika Birleşik Devletleri'nde, eyalet üniversiteleri dahil olmak üzere federal devlet, bütçelerine %40-50 dolayında finansal katkı yapmakta, geriye kalan kısım ise diğer kaynaklardan sağlanmaktadır.[28]

Bu kurumların temel görevi öncelikle kendi eyaletleri içerisindeki halkı eğitmektir. Bu nedenle eğer bir öğrenci kendi eyaletinden başka bir eyaletteki üniversiteye devam ederse, bu okula daha fazla ücret ödemeye mecbur edilmektedir.[29]

1994-1995 öğretim yılında, dört yıllık bir devlet üniversitesinde, bir öğrencinin ortalama yıllık maliyeti yaklaşık olarak 9.000 $ (kampüste yaşayan bir öğrenci için) dır. Bu tutarın yaklaşık 2.700 $'lık kısmı öğrenci harç ve ücretlerinden karşılanmaktadır.[30]

ABD'de eğitimin finansmanı federal hükümet, eyalet ve bölge olmak üzere üçlü bir organizasyon tarafından sağlanmaktadır.[31] ABD'de öğrencilerin ödedikleri eğitim bedeli (tuition), öğrencilerin aldıkları eğitimin karşılığı iken, harç (fee) ise; kütüphane, sağlık, spor tesisleri vb. hizmetler için alınmaktadır.[32]

ABD'de yükseköğretim kurumlarının finansman kaynakları ve oranları aşağıdaki tabloda toplu halde gösterilmektedir.

---

[25] Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994, p.2.; Moya-Briggs Sarah, BRENNAN, **How to Apply to American Colleges and Universities, VGM Career Horizons**. USA, 1993, p.100.

[26] Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, July, 1994, USA, p.3.; **International Student Guide to the USA**, Premiere Edition, 1994-1995, p.11.; LENN, Marjorie Peace, **A.g.e.**, s.37.

[27] Michael F.ADAMS- Larry G. BUMGARDNER, "The Role of Public Relations in a Successfu Fund-Rasing Campaign",**New Strategies in Higher Education Marketing**, The Ha Worth Press, New York, 1991, p.169-175

[28] Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.74.

[29] Celeste COLGAN, **A.g.e.**, s.3.

[30] Marjorie Peace LENN, **Diversity Accessibility and Quality**, College Board Publications, New York, 1995, p.37.

[31] ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.74-75.

[32] İsmail TATLIOĞLU, **A.g.e.**, s.45.; Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim**...,s.4.

Tablo.4.
ABD'de Yükseköğretimin Finansman Kaynakları (%)

	Yüksek Okullar	Devlet Univer.	Özel Univer.
Federal	**6**	**10.4**	**11.7**
Eyalet	**51**	**56.3**	**3.8**
Bölgesel	**19**	**0.4**	**1.4**
Harçlar	**20**	**19.5**	**45.9**
Diğer	**4**	**13.4**	**37.2**

Kaynak: İrfan ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.75.

Bölgesel hükümet harcamalarının yaklaşık olarak %44.3'ü, eyalet harcamalarının ise %40'ı eğitim amaçlı olarak yapılmaktadır. Toplam eğitim harcamalarından %8-10'u federal hükümet tarafından, %45-55'i de eyalet hükümeti tarafından ve %40-50 arasındaki bir oranda da bölge yönetimi tarafından karşılanmaktadır. Ancak, bu oranlar dönemler itibariyle farklılık gösterebilmektedir.

3.1.2.1. ABD Yükseköğretiminde Cari Fon Gelir ve Giderleri

3.1.2.1.1. Kamu ve Özel Kurumların Gelirleri

ABD'de kamusal ve özel yükseköğretim kurumlarının 1989-1990 yılları arasındaki cari fon kaynaklarını oluşturan tüm kalemler ve toplamları aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.5.
ABD'de Kamusal ve Özel Yükseköğretim Kurumlarının 1989-1990 Cari Fon Gelirlerinin Kaynakları

	Kamu	**Özel**
Eyaletler	% 41.7	% 2.6
Federal Hükümet	% 10.3	% 15.9
Belediyeler	% 3.7	% 0.7
Harçlar	% 15.5	% 39.6
Diğer	% 2.7	% 4.6
Satış ve Hizmetler	% 21.7	% 22.6
Bağışlar	% 0.5	% 5.3
Özel Kaynaklar	% 3.8	% 8.7
Toplam gelirler Milyar $	88.9	50.7

Kaynak: Celeste COLGAN,"Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, July, 1994, USA, p.12.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ABD'de yükseköğretim esas itibariyle paralıdır ve büyük oranda öğrencilerden alınan ücretlere bağlıdır. Öğrencilerden alınan öğrenim ücretleri, üniversiteden üniversiteye değişmekle birlikte, 4000-24000

ABD Doları arasında değişmektedir. Özel okullar genellikle devlet okullarından daha pahalıdırlar.[33]

3.1.2.1.2. Kamu ve Özel Kurumların Harcamaları

ABD'de kamu ve özel sektör yükseköğretim kurumlarındaki harcama kalemleri ve toplamları da aşağıda sırasıyla verilmektedir.

Tablo.6.
ABD'de Kamusal ve Özel Yükseköğretim Kurumlarının 1989-1990 Cari Fon Harcamaları

	KAMU	ÖZEL
Eğitim	%34.1	%26.4
Araştırma	%10.3	%8.1
Kamusal Hizmetler	%4.3	%2.0
Akademik ve Kurumsal Destekler	%16.3	%16.5
Öğrenci Hizmetleri	%4.7	%4.8
Ağaçlandırma ve Bakımı	%7.4	%6.4
Burs ve Üyelik Aidatı	%2.8	%8.7
Yardımcı Girişimler	%9.7	%10.1
Sağlık	%9.5	%9.3
Diğer	%1.2	%7.6
Toplam Milyar $	85.8	48.9

Kaynak: Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994, p.13.

3.1.3. ABD'de Özel Sektör Yükseköğretimi

ABD'de özel yükseköğretim kurumlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. 1989 yılında sayıları 3535 olan ve 13.3 milyon öğrenciye eğitim veren yükseköğretim kurumlarının % 54'ü özel, % 46'sı da kamu kuruluşudur.[34] ABD'deki özel üniversiteler ile kamu üniversitelerinin gelir kaynaklarına göre karşılaştırılmaları aşağıda verilmektedir.[35]

	Kamu üniversiteleri,%	Özel Üniversiteler, %
Kamu Kaynakları		
-Doğrudan Tahsisler	47.0	1.5
-Hibe ve Sözleşmeli Projeler	10.8	18.5

[33] Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek** ...,s.4.

[34] İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.336.

[35] TÜSİAD, **A.g.e.**, s.120.

Öğrenim Ücretleri	15.2	39.6
Vakıf Gelirleri, Bağış ve Yardımlar	3.8	14.4
Hizmet Satışlarından Elde Edilen Gelirler	23.2	26.0

Yukarıda açıkça görüldüğü gibi ABD'deki kamu üniversitelerine büyük oranda doğrudan kamu tahsisi yapılırken (% 47), özel üniversitelerde ise, öğrencilerden alınan öğrenim ücretleri en büyük finansman kaynağını oluşturmaktadır (%39.6). Özel üniversitelerde hizmet satışından elde edilen gelirler de toplam gelirler içerinde ikinci sırayı almaktadır (%26).

ABD'de bazı özel kolej ve üniversiteler devletten destek almaktadırlar. Ancak, gelirlerinin çoğu öğrenci harçlarına, özel bağışlar, kuruluş (vakıf) ya da şirket fonları, vakıf gelirleri ve federal bağışlara dayanmaktadır.[36] ABD'de özel üniversiteler gelirlerinin yaklaşık olarak %80'i yukarıda sayılan özel kaynaklardan sağlanmaktadır.[37]

ABD'de 1989 yılında yükseköğretim kurumlarının % 54'ü özel, geriye kalan % 46'sı da kamu kuruluşu niteliğindedir. 300 ABD üniversiteleri arasında yapılan sıralamada ilk 25'e giren üniversitelerden 23'ü özel üniversitelerdir.[38]

3.1.4. ABD'de Yükseköğretimin Yönetimi ve Eğitim Politikaları

ABD'deki tüm üniversiteler, ister kamu ister özel olsun mütevelli heyetler tarafından yönetilmektedirler. Mütevelli heyetlerinin üniversiteleri yönetmeleri Amerikan üniversitelerinin kuruluşundan günümüze kadar devam eden bir uygulamadır. Yöneticiler seçimle değil atamayla göreve gelmektedirler. ABD üniversitelerinde Mütevelli heyeti üniversite yöneticilerini de atamaktadır. Her eyalette, eyalet hükümetine bağlı bir çok üniversite, bazı eyaletlerde 15-20 üniversite bir tek mütevelli heyet tarafından yönetilmektedir.[39]

ABD'de kamuya ait yükseköğretim kurumlarında görev yapan mütevelli heyet üyelerinin mesleklerine göre durumları şu şekildedir:[40]

Sanayi Ticaret:	% 40
Diğer İş Çevreleri:	% 25
Eğitim:	% 15
Diğer Alanlar:	% 19

[36] Celeste COLGAN, **A.g.e.**, s.3-4.

[37] İsmail TATLIOĞLU, **A.g.e.**, s.45.

[38] ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s 251-252.

[39] YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, s.72.; KORKUT, Hüseyin, **A.g.e.**,s.75.; İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333.; Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi" ,s.269.; TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.126.; Cem KOZLU, **A.g.e.**, s.219.

[40] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.128-129.

Yukarıda görüleceği gibi üniversite mütevelli heyet üyelerinin büyük bir kısmı üniversite dışından atanmaktadırlar. Üniversitelerin üst düzey yöneticileri, üniversite mensupları tarafından değil, mütevelli heyet tarafından ve genellikle o üniversitenin mensubu olmayan kişiler arasından uzun bir süre için atanmaktadırlar.[41]

Amerikan üniversiteleri farklı yapıda olmalarına rağmen en büyük ortak özellikleri birbirleriyle kıyasıya bir rekabete girişmeleridir. Her üniversite, çeşitli kaynaklardan daha fazla finansman sağlamak, nitelik ve nicelik olarak daha fazla araştırma ve yayın yapmak, ülke genelinde ün yapmak ve bunu sürdürmek çabası içerisindedir. Bu nedenle zaman zaman ülke çapında üniversiteler sahip oldukları üne göre sıralanmakta bu da üniversiteler için son derece büyük bir önem taşımaktadır.[42]

3.1.4.1. Özel ve Kamusal Okullara Federal Vergi sübvansiyonları

Gelir vergisinin, kamusal ve özel eğitim talebi üzerinde önemli etkileri vardır. Eğitim ile ilgili olarak eyalet ve yerel yönetimlerin yaptıkları giderler, federal gelir vergi beyannamelerinden düşülebilmektedir. Ayrıca, eyalet ile yerel yönetim bonolarının faizleri federal vergilemeden muaf tutulmaktadır. Bu durumda, eğitim bir anlamda zımni olarak sübvanse edilmiş olmaktadır.[43]

3.1.4.2. Özel Okullara Kamu Desteği

ABD'de son dönemlerde özel okullara devletin yaptığı mali yardımların arttırılması yönünde giderek artan bir kamu desteği görülmektedir. Ancak, yapılan yardımların kurumlar yerine doğrudan öğrencilere yapılması görüşü ağırlık kazanmaktadır.[44]

3.1.4.3. Vergi İndirimi

Özel yükseköğretim kurumlarına ücret ödeyen veliler, bu harcamalarının belli bir yüzdesini gelir vergisinden düşürebileceklerdir. Bu durumda devlet vergi indirimi sağlayacak yerde çocuklarını okula gönderen ailelere belli bir çek gönderebilir. Bu yolla yapılan harcamalar, federal bütçede açık bir kalem olarak görülebilecektir.[45]

3.1.4.4. Okul Kuponları

Bu sistemde her öğrenciye kendi isteği doğrultusunda seçeceği herhangi bir devlet okulunda kullanabileceği bir kupon verilmektedir. Öğrenci bu kuponu

---

[41] YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**, s.72.; TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.130.

[42] Henry ROSOVSKY, **Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları:6, Beşinci Baskı, Nisan 1995, s. 23.; Hüseyin KORKUT, **A.g.e.**, s.67.; Gun NEAVE, "On Living in Interesting Times: Higher Education in Western Europe 1985-1995", **European Journal of Education**, Vol. 30, No:4, 1995, p.379.

[43] STIGLITZ, **A.g.e.**, s.452.

[44] **A.g.e.**, s.463.

[45] **A.g.e.**, s.463.

okula verdikten sonra devlet okula sabit bir miktarda para göndermektedir. Okul bu kupon dışında öğrenciden ayrıca ücret alabilir. Okul kuponları sisteminin gerekçesi, devlet okullarının özel okullarla rekabet edebilmeleridir. Çünkü, okullar öğrenci çekebilmek daha nitelikli eğitim vermek durumundadırlar. Bu da okullar arasında bir rekabeti getirecektir. Devlet okulları özel okullar gibi öğrencileri kendilerine gelmeye ikna etmek için ellerinden gelen çabayı gösterecekleridir.[46]

Bu sistemi savunanlara göre, rekabet, kamu okullarını daha esnek hale getirecek ve eğitimde yeni buluşların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu sisteme karşı çıkanlar ise, bu durumun zengin ve iyi eğitilmiş çocuklarının bir okula, fakir ve daha az eğitilmiş ailelerin çocuklarının başka bir okula gideceklerini iddia etmektedirler. Bu durum da, sosyal ve ekonomik bakımdan daha tabakalaşmış bir topluma yol açacaktır.[47]

3.1.5. ABD'de Öğrencilere Finansal Destek Sağlanması

ABD'de diğer ülkelerdeki uygulamalarla birlikte doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli şekillerde finansal destek sağlanmaktadır. Federal hükümet adına Eğitim Bakanlığınca yılda yaklaşık 6.5 milyon öğrenciye burs ve kredi olarak toplam 12 milyar dolarlık harcama yapılmaktadır.[48]

Bunun yanı sıra ABD'de bazı üniversiteler öğrencilere çalışma programı sunmaktadırlar. Birçok öğrenci ise, kampus içinde çalıştırılmaktadır. Bunlar; kütüphanelerde kitap dizmek, laboratuarların temizliği, çevre temizliği gibi işlerde çalıştırılmaktadırlar.[49]

ABD'de finansal yardımlar kurumların kendileri tarafından sağlanmaktadır. İster devlet, ister özel her kolej ve üniversitenin kendi özel yardım ofisleri vardır. Öğrenciler üniversiteye kabul edilirken burs, kredi veya çalışma programı karşılıklı olarak tespit edilir. Başvuran öğrencinin ailesinin gelir durumuna göre burs programı belirlenir. Örneğin; bir öğrenci'nin Wisconsin at Eau Claire üniversitesinde 1992-93 döneminde dokuz aylık harcama tutarı 7400 $ ise finansal yardım olarak öğrenci 3000 $ ödeyecek geriye kalan 4400 $ 'ın

2400'ü borç
2000'i burs programı

şeklinde öğrenciye sunulur. Ailelerin katkı payları; ailenin finansman bilgileri, anne ve babanın gelir ve mal varlıkları, üniversite veya koleje devam eden öğrenci sayısı ve ailelerin fert sayısına göre belirlenmektedir.[50]

---

[46] **A.g.e.**, s.463-464.

[47] **A.g.e.**, s.464.

[48] Ülkü BİLGEN, "Amerika Birleşik Devletlerinde Eğitim Hakkında Araştırma", **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.547.

[49] COLGAN, **A.g.e.**, s.11.

[50] **A.g.e.**, p.11

Böylece bütün üniversiteler, en başarılı öğrencileri kendilerine çekmek için, en iyi finansal yardım paketleri sunmaktadırlar.[51]

Ancak, ABD'de öğrencilerin mezun olmasından sonra borçların ödenmesi planı iyi çalışmadı. Bu nedenle yeni bir plan hazırlandı. Bu plana göre; öğrenciler borçlarını, gelir vergisiyle birlikte ödeyerek, bu paraların geri ödenmesi sağlandı. Eğer öğrenci borçlarını ödemeyi ihmal ederse, öğrencinin federal gelir vergisinde belirli bir artış yapılarak bu paralar geri alınmakta idi.

4. JAPONYA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

Japonya'nın, özellikle son zamanlarda büyük bir hızla gerçekleştirdiği ekonomik ve teknolojik gelişmelerin altında başarılı bir eğitim sisteminin olabileceği varsayımı yaygın olarak kabul görmektedir.[52] Patrıch ve Rosovsky'e göre de, Japonya'nın ekonomik büyümesindeki temel etken iyi eğitilmiş ve çalışkan işgücüdür.[53] Bu durumda kıt kaynaklara sahip Japonya'nın en büyük kaynağı eğitilmiş insan gücü olmaktadır.[54]

Japonya'da yüksek öğretim çağındaki nüfusun % 32'si yüksek öğretime devam etmektedir. Japonya'da yükseköğretimde 1994 yılı itibariyle okuyan öğrenci sayısı 4 milyon civarındadır.

4.1. Yükseköğretim Kurumları

Japon yükseköğretim sistemi üniversite ve mesleki ve teknik eğitim olmak üzere iki alt gruptan oluşmaktadır. Japonya'da yükseköğretim kurumları ise; Üniversiteler, Teknoloji Kolejleri, Özel Eğitim Kolejleri ve Açık Öğretim Üniversitesidir. Bu kurumlarla ilgili kısa bilgiler aşağıda verilmektedir.[55]

4.1.1. Üniversiteler

Japonya'da ileri düzeyde eğitim veren üniversiteler genellikle dört yıllık eğitim vermektedirler. Ancak, iki ve üç yıllık okullar ile tıp, dişçilik vb. 6 yıl süreli okullar da mevcuttur. Üniversitelere lise ve dengi okul mezunları girebilmektedirler.

4.1.2. Teknoloji Kolejleri

Amacı, öğrencilerin teknik alanda bilgi ve beceri edinmelerini sağlamak olan bu okullara ortaokul mezunları da alınmaktadırlar. Ortaokul mezunları 5

---

[51] **A.g.e.**, s.11.

[52] İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri,** Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul, Ekim 1995, s.2.

[53] Cem KOZLU, **Türkiye Mucizesi İçin**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1995, s.126.

[54] Hamdi ÖZÇELİKEL. **Japon Yönetim Sistemleri**. MESS Eğitim Vakfı Yayın No: 177, Haziran 1994, s.13.

[55] ÖZ-DE-BİR. **Japon Eğitim Sistemi ve Özel Dershaneler**, Özel Dershaneler Birliği Yayınları, Ankara, 1997, s.16-19.

yıl, lise mezunları ise; 2 yıl öğrenim görerek bu okullardan mezun olabilmektedirler.

4.1.3. Özel Eğitim Kolejleri

Japonya'da Özel Eğitim Kolejleri 1967 yılından itibaren öğretime başlamışlardır. 1993 yılı itibariyle sayıları 343 olan bu okullarda okuyan öğrenci sayısı da 860 bine ulaşmıştır.

Bu okullar teknik alanda, lise veya üniversite seviyesinde 1, 2, veya 3 yıllık eğitim veren kurumlardır. Bu kurumların sayıları ile öğrenci ve öğretim üyesi sayıları ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.7.
Özel Eğitim Kolejlerinin Kurum, Öğrenci ve Öğretim Üyesi Sayıları

	Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğr. Üyesi Sayısı
Ulusal	161	18.323	788
Yerel	198	32.230	2.279
Özel	3072	808.620	32.751
Toplam	3431	859.173	35.818

Kaynak: ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi**...,s.16-19.

4.1.4. Açık Öğretim Üniversiteleri

Japonya'da 1985 yılından itibaren açık öğretim üniversiteleri faaliyete geçmişlerdir. Bu üniversiteler, eğitimlerini kitle yayın organlarını (TV. Radyo, yazılı basın vb. yayın organları) kullanarak sürdürmektedirler.

4.2. Yükseköğretimin Yönetimi

Japonya'da devlet üniversiteleri eğitim bakanlığına bağlıdırlar. Bu bağlılık idari ve mali açıdan olmaktadır. Üniversiteler idari açıdan özgürdürler. Bakanlık mali konularda etkin bir rol oynamaktadır. Yapılması gereken her türlü harcamanın kaynağı bakanlıktır. Bakanlık tarafından üniversitelere finansman bakımından yeterli destek sağlanmaktadır.[56]

4.3. Japon Yükseköğretiminin Genel Durumu

Japon yükseköğretim sistemi, kurum sayısı, öğrenci sayısı öğretim elemanları bakımından aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.[57]

[56] Bozkurt GÜVENÇ, **Kültür ve Eğitim** , Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s.25-26.
[57] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.69.

Tablo.8.
Japon Yükseköğretim Sistemi (1990)

	Kurum Sayısı				Öğrenci Sayısı				Ders Veren Öğretim Elemanı			
Kurum Türü	Milli	Yerel	Özel	Toplam	Milli	Yerel	Özel	Toplam	Milli	Yerel	Özel	Toplam
Teknik Kolej*	54	4	4	62	45627	4126	3177	52930	3478	346	179	4003
M.Y.O. (Junior College)	41	54	498	593	18510	22467	438232	479389	1305	1989	17195	20489
Üniversite	96	39	372	507	518609	64140	1550613	2133362	53715	6592	63481	123838
Uzmanlık Yük. Okulu**	66	182	2952	3300	17433	27805	746193	791431	756	1908	29108	31773
Muhtelif Yük. Okul***	4	85	3347	3436	82	6731	418528	425341	8	445	18859	19312
Toplam	316	364	7173	7898	600261	125449	3156743	3882453	59.266	11080	128823	199165
Pay, %	4.6	4.6	92.8	100.0	15.5	3.2	81.3	100.00	29.8	5.6	64.6	10.00

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.71. *Japonya'da Teknik Kolej Ortaokuldan Sonra 5 yıllık bir okuldur. **Meslek Yüksekokullarının süresi 2 veya 5 yıldır.**Belirli bir mesleki veya teknik alanda uzmanlık öğretimi yapan, 3 yıla kadar süreli okullardır.

Bu iki gruptan oluşan üniversiteler içerisinde kamuya ait yükseköğretim kurumları da; ulusal ve yerel olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar. Diğer üçüncü grup ise, Japonya'da yaygın olarak bulunan özel yükseköğretim kurumlarıdır.

4.4. Japonya'da Özel Sektör Yükseköğretimi

Japonya'da bulunan 458 üniversiteden 329'u özel üniversitedir. Japonya'daki özel yükseköğretim kurumları, devletten iki şekilde finansal yardım almaktadırlar. Birincisi, özel projeler için, doğrudan ilgili yükseköğretim kurumuna tahsis edilen ödeneklerdir. İkincisi ise; Eğitim-Bilim-Kültür Bakanlığı, Japonya'daki özel öğretim kurumlarını özendirmek ve geliştirmek amacıyla kurulan Özel Eğitim Geliştirme Kurumu'na hibe olarak yardım yapmaktadır. Bu kurum da kendisine yapılan yardımları, özel yükseköğretim kurumlarına dağıtmaktadır. Bu yolla Japonya'daki yükseköğretim kurumları harcamalarının % 35'ini karşılamaktadırlar.[58]

Japon yükseköğretiminde öğrenciler kamu veya özel üniversite farkı gözetilmeksizin harç ödemek zorundadırlar.

Harçlar ve öğrenim ücretleri, yükseköğretim maliyetlerinin % 50'sini karşılamaktadır.[59] Japonya'da özel sektör yükseköğretiminin durumu ile, yükseköğretimin kamu ve özel sektör arasında dağılımı aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmektedir.

Tablo.9.
Japonya'da Yükseköğretimin Kamu ve Özel Sektör Arasında Dağılımı

Kurum Türleri	Üniversite Sayısı	Tüm Seviyelerdeki Öğrenci Sayıları	Lisans	Yüksek lisans
Özel Sektör	328	1.328.569	1.307.247	21.322
Devlete Ait	95	412.699	374.758	37.941
Mahalli İdareler	34	50.366	47.629	2.737
Toplam	**457**	**1.791.634**	**1.729.634**	**62.000**

Kaynak: A.M. El-AGRAA and A.ICHII, "The Japanese Education System With Spee Emphasis on Higher Education", Higher Education, Vol. 14. 1985.;Zkr.İsmail TATLIOĞLU, "Eğitimde Piyasa Yaklaşımı ve Yükseköğretimde Özel Sektör", Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Mart-Kasım 1992, s.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, japonya'daki üniversitelerden 328'i özel sektöre ait iken, sadece 95'i Devlete aittir. Bütün seviyelerdeki öğrenci sayıları bakımından da özel sektör üniversiteleri 1.328.569 öğrenci ile en büyük öğrenci miktarına sahiptirler. Bu öğrenci sayısı kamu üniversitelerindeki öğrenci sayısının 3.2 katı demektir.

---

[58] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.255-256.

[59] Tomoyasu TANAKA, "Japonya Örneği", **Türkiye'de ve Dünyada Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri** , İTO Yayın No:1993-2, s.56.

Japonya'da özel sektör üniversitelerinin gerek sayı gerekse kapasite bakımından önemli ölçüde büyümelerinde Devletin bu kurumlara sağladığı finansman yardımı önemli bir katkı yapmaktadır. Yıllar itibariyle Devletin özel sektör yükseköğretim kurumlarına sağladığı finansman yardımı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.10.
. Devletin Özel Yükseköğretim Kurumlarına Sağladığı Finansman Yardımı
(Milyon Yen)

Mali Yıl	Sağlanan Finasman Desteği
1970	13.220
1971	19.840
1972	30.100
1973	43.380
1974	71.000
1975	100.710
1976	129.010
1977	160.500
1978	197.500
1979	235.500
1980	260.500
1981	283.500
1982	283.500
1983	277.000
1984	249.300

Kaynak: **El AGRAA and ICHII,** A.g.e.**,p.8.**

Japonya'da özel yükseköğretim kurumlarının desteklenmesi kapsamında yapılan yardımlar ABD'ye göre daha yüksektir. Japonya'da Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanlığı bütçesinden cari harcama olarak öğrenci başına yapılan sübvansiyonlar ile eğitim ve araştırma için gereken araç-gereç ve tesislerin temin edilmesi amacıyla yapılan hibelerin yanında, büyük oranda Bakanlık tarafından finanse edilen Japon Özel Öğretim Geliştirme Vakfı tarafından sağlanan uzun vadeli ve düşük faizli krediler önemli bir yer tutmaktadır.[60]

Tümü paralı olan Japon üniversitelerinde öğrencilerden yıllık olarak ücret alınmaktadır. 1995-1996 öğretim yılında, özel üniversiteler öğrenci başına 1.400.000-1.500.000 Yen; ulusal ve yerel üniversiteler ise; 900.000-1.000.000 Yen dolayında ücret almaktadırlar.[61]

[60] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.120-121.
[61] ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi**...,s.19.

5. ALMANYA'DA YÜKSEKÖĞRETİM

Almanya eyaletlerden oluşan bir ülkedir. Federal Devletin ortaya koyduğu bir çerçeve kanunu "Hochschulrahmengesetz" (HRG) bulunmaktadır. Bu kanunda belirtilen esaslara uygun olmak şartıyla, her eyalet kendi yükseköğretim kurumlarıyla ilgili kanun çıkarma yetkisine sahiptir.[62]

Alman üniversitelerinde, akademik yönetimin başında daha önceki dönemlerde rektör bulunmaktaydı. Ancak, daha sonra birçok üniversitede bu görevi başkanlar devralmıştır. Almanya'da rektör veya başkan, çoğunluğu profesörlerden oluşan merkezi bir seçici kurulca belirlenir. Rektörler iki yıllık süreler için o üniversitenin profesörleri arasından seçilmektedir. Rektör yardımcıları ise üniversitenin günlük işlerini yürütürler. Başkan'ın ise; üniversite mensubu olma şartı yoktur. Başkanın görev süresi en az dört yıldır.[63]

Alman üniversitelerinde rektör veya başkan'ın yanı sıra idari örgütün başı olarak ilgili bakanlıkça atanmış bir "Kanzler" bulunur. Rektör, akademik konularla ilgilenmenin yanı sıra, dışarıda üniversiteyi de temsil eder. Üniversitenin idari ve mali işlerinden Kanzler sorumludur.[64]

Almanya'da 1994 yılı itibariyle 63'ü üniversite, 5'i Gesamthochschule ve 122'si Fachhochschule olmak üzere toplam 242 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır.[65]

Almanya üniversitelerinin giderleri çoğunlukla eyalet hükümetleri tarafından karşılanmaktadır. Hükümetin üniversitelerin giderlerini karşılama oranı eyaletten eyalete farklılık taşımakla birlikte, genellikle %80 civarındadır. Federal hükümetler ise toplam giderlerin %10-15 arasında giderlerin ancak bir kısmını karşılayacak kadar yardım yapmaktadır. Federal hükümet yardımı daha çok üniversitelerin yurt dışı ilişki ve projeleri için harcanmaktadır. Üniversitelerin geriye kalan diğer harcamaları ise, üniversitelerin özel olarak elde ettikleri gelirleriyle (vakıflar, harçlar vb.) karşılanmaktadır. Üniversitelerin bütçeleri ise, yıllık olarak eyalet parlâmentoları tarafından tespit edilmekte ve genel eyalet bütçeleri içinde yer almaktadır.[66]

Alman üniversiteleri, öğretim fonksiyonları yanında araştırma fonksiyonunu da temel hedef olarak görmektedirler. Alman üniversiteleri ancak araştırma ile öğretimin olabileceğini kabul etmektedirler. Üniversiteler belli bir mesleğe yönelik öğrenci yetiştirirken bile, öğrencilere bilimsel davranış kazandırma hedefi ön planda tutulmaktadır.[67]

---

[62] YÖK, **A.g.e.**, s.70.

[63] YÖK, **A.g.e.**, s.70., TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.132-133.

[64] YÖK, **A.g.e.**, s.71.

[65] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim** ..,s.66

[66] YÖK, **A.g.e.**s.71., DOĞRAMACI, İhsan, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite ³ netiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333.

[67] Hüseyin KORKUT, "Türkiye'de Üniversiteler İçin Model Arayışı," **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**. Cilt:23, Sayı:1, 1990, s.66.

6. İNGİLTERE'DE YÜKSEKÖĞRETİM

İngiltere'de günümüzde de yönetim sisteminde olduğu gibi eğitim uygulamalarında da aristokrasiyi çağrıştıran özellikte ilginç uygulamalar söz konusudur.[68]

6.1. Yükseköğretim Sistemi ve Finansmanı

İngiltere'de üniversiteler, fakültelerle bunlara bağlı bölümlerden oluşmaktadır. Üniversite'nin en üst akademik organı senatodur. Senato, vice-chancellor'un yardımcıları, registrar, dekanlar, bölüm başkanı, profesörler, fakülte temsilcileri, kütüphane ve yurt müdürleri ile az sayıda öğrenci temsilcilerinden oluşmaktadır.[69]

İngiltere'deki yükseköğretim sistemi 1963 yılında Lord Lionel Robbins'in başkanlığındaki bir komite tarafından baştan aşağıya gözden geçirilmiştir. Komitenin hazırladığı rapor hükümet tarafından tümüyle gözden geçirilmiştir. Komitenin hazırladığı raporun hükümet tarafından kabulü üzerine, İngiltere'de bir bölümü yeni, bir bölümü de mevcut kurumlardan oluşan "Whitebrick Universities" olarak isimlendirilen, 18 yeni üniversite ile daha çok mesleki eğitime yönelik faaliyette bulunan ve yapı itibariyle üniversite ile meslek yüksekokulu arasındaki bir niteliğe sahip olan 30 Politeknik kurulmuştur.[70]

Üniversitelerin tümünü kapsayan ilk yasa, 1988'de çıkarılan "Eğitim Reformu Yasası" dır. Bu yasa ile "Üniversite Fonları Konseyi" kurulmuş, ayrıca üniversitelerin finans kaynakları ve öğretim üyelerinin iş statüleriyle ilgili hükümler yer almıştır. 1992 yılında yapılan bir değişiklikle "Üniversite Fonlar Konseyi" yerine İngiltere, Galler ve İskoçya için ayrı işlevleri olan üç ayrı Fonlar Konseyi kurulmuş ve üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları da, bu fon konseylerinin yetki alanlarına dahil edilmiştir.[71]

1992 yılında yapılan bir değişiklikle "Üniversite Fonlar Konseyi" yerine İngiltere, Galler ve İskoçya için ayrı işlevlere sahip üç ayrı fonlar konseyi kurulmuş ve üniversiteler dışındaki yükseköğretim kurumları da, bu konseylerin yetki alanı içine alınmışlardır.[72]

Bu konseylerin üyeleri Eğitim Bakanı tarafından atanmaktadır. Bu üyelerin çoğu üniversite dışındaki elemanlardan seçilmektedir. Örneğin; İngiltere Yükseköğretim Fonlar Konseyi'nin on beş üyesinden beşi profesör, diğer üyeleri ise, sanayici, bankacı vb. kişilerden oluşmaktadır.[73]

İngiltere'de Türkiye'deki Yüksek Öğretim Kurulu'na benzer "Higher Education Funding Council" (HEFC) adlı bir kuruluş, herhangi bir üniversitenin

---

[68] ERDOĞAN, **A.g.e.**, s.2.

[69] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.125.

[70] **A.g.e.**, s.66.

[71] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,s.267.

[72] **A.g.e.**,s.268.

[73] İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996, s.333., Celal ERTUĞ. **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.267.

görevini yeterince yapıp yapmadığını denetleme, üniversiteyi kapatma veya bir başka üniverşiteye bağlama yetkisine sahiptir.[74]

İngiltere'deki üniversiteler, büyük oranda kamu kaynaklarından finanse edilmekte ancak, personel istihdamı ve müfredat programları bakımından tamamen serbest olan kuruluşlardır. İngiltere'deki üniversiteleri bu açıdan özel yükseköğretim kurumları kapsamında değerlendirmek mümkündür.[75]

İrlanda'da üniversitelere tahsis edilen kaynaklar yasayla kurulmuş olan "Higher Education Authority" (HEA) adlı kuruluş tarafından dağıtılmaktadır. Kurul aynı zamanda üniversitelerin faaliyetlerini de planlar ve koordine eder. Bu kurulun üyeleri hükümetçe atanır. Üyelerin çoğunluğunu üniversite mensupları oluşturmaktadır.[76]

İngiltere'de yıllar itibariyle merkezi ve yerel hükümetler tarafından eğitime ayrılan finansman kaynakları gittikçe artmaktadır. Örneğin; 1982 yılında eğitime ayrılan toplam kaynak 11229 iken, bu rakam 1990 yılında 20610, 1992 yılında ise, 21958 milyar Sterlin'e çıkmıştır.[77]

İngiltere'de eğitim tarihi konusunda yapılan araştırmalar devlet okullarının, ülkede eğitim düzeyinin gelişmesine çok az katkısının olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, İngiltere'de devlet eğitimde etkisini özel okullarda okuyan öğrencilerin devlet okullarına kaydırılmasında göstermiştir.[78] Bu nedenle, İngiltere'deki okullar arasında özel okulların oranı %5-6 civarında kalmıştır.[79]

7. GENEL DEĐERLENDİRME

İkinci Dünya Savaşı ve özellikle Sputnik Şoku'ndan sonra refah düzeyinde meydana gelen artışlar ve refahın toplumlarda yaygınlaşmasının da etkisiyle 1960 ve 1970'li yıllarda, yükseköğretim tüm dünyada giderek yaygınlaşmış ve yükseköğretimde yatırım ve cari harcamalar önemli ölçüde artmıştır.[80]

Ancak, her ülke yükseköğretime daha fazla önem verirken, kendine özgü finansman ve yönetim modelleri geliştirmiştir. İngiltere, İskoçya, Galler, İrlanda, Avustralya, Yeni Zelanda, ABD ve Kanada'da yükseköğretimde uygulanan sistemin temel ilkesi, devletin üniversiteleri yönetme yetkisinin toplumda çeşitli alanlarda başarılı olmuş kişilerden oluşan ara kuruluşlara devredilmesidir.

---

[74] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**, s.245.

[75] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**. .,s.117.

[76] **A.g.e.**,s.126.

[77] D.I. TROTMAN-DICKENSON. **Economics of the Public Sector**, Macmillan Press Ltd., Malaysia, 1996, p.312.

[78] Uğur YILDIRIM, **A.g.e.**, s.2-3.

[79] Seamus RAINBIRT, **Türkiye'de ve Dünya'da Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri Seminerı**, "İngilter Örneği", İTO Yayın No:1993-2, İstanbul, 1992, s.26.

[80] TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.101.

Bu ülkelerin tümünde, iki ayrı düzeyde ara kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan ilki, ülke genelinde veya eyalet düzeyinde, bulunduğu yerdeki tüm üniversitelerin faaliyetlerini planlayan, koordine eden, denetleyen ve devlet tarafından üniversitelere tahsis edilen kaynakları kurumlar arasında dağıtan merkezi kuruluştur. İkincisi ise; her bir üniversite için ayrı ayrı kuruluş niteliğindeki ara kuruluştur.[81]

Bu çalışmada görüleceği gibi hemen hemen tüm ülkelerde kamusal yükseköğretim kurumlarının başlıca finansman kaynağı devlet bütçesinden bu kurumlara ayrılan pay olmaktadır. Devlet tarafından sağlanan finansman desteğinin en düşük olduğu ülkeler % 59.2 ve % 63.1 oranlarıyla ABD ve Japonya'dır. Aşağıdaki tabloda seçilmiş bazı ülkelerde yükseköğretimin finansmanı toplu olarak gösterilmektedir.

Tablo.11.
Bazı Ülkelerde Yükseköğretimin Finansmanı

Almanya	ABD	Avusturya	Belçika	Fransa	Hollanda	İngiltere	İsviçre	Japonya
Parasız	Paralı	Parasız	Parasız	Parasız	Öğrenci Katkılı Finansman	Paralı	Parasız	Paralı

Kaynak: Muhsin HESAPÇIOĞLU - Handan ÖZCAN, **A.g.e.**, s.157

Aşağıdaki tabloda da bazı ülkelerde kamu eğitim harcamaları toplu halde gösterilmektedir.

Tablo.12.
Bazı Ülkelerde Kamu Eğitim Harcamaları

ÜLKE	KAMU EĞİTİM HARCAM.			YÜKSEK ÖĞR. BÜTÇESİ	
	Toplam Kamu Harcaması %*	GSMH'nın %*	Kişi Başına $*	Toplam Kamu Eğt. Harc. %**	GSMH'nın %**
KUZEY AMERİKA ÜLKELERİ					
ABD	12.4	5.7	1.272	40.2	2.3
KANADA	15.6	7.2	1.425	29.0	2.1
PASİFİK ÜLKELERİ					
JAPONYA	16.2	5.0	1.111	22.5	1.3
AVUSTRALYA	12.7	5.1	624	19.5	1.1
AB ÜLKELERİ					
BELÇİKA	10.5	6.1	754	17.6	0.9
FRANSA	10.2	5.7	908	13.1	0.7
ALMANYA	8.8	6.2	832	21.5	0.9

[81] Celal ERTUĞ, **A.g.e.**,"Türkiye'de Çağdaş Üniversiteleşme ve YÖK Konusunda İhsan Doğramacı İle Söyleşi", s.266.

İTALYA	8.3	4.8	521	VY	0.8
İSPANYA	9.7	4.6	371	16.0	0.8
OECD ÜLKELERİ					
AVUSTURYA	7.6	5.6	909	29.9	1.5
FİNLANDİYA	16.1	5.8	1.210	21.2	1.2
ISVEÇ	13.8	7.8	1.595	12.5	1.5
İSVİÇRE	18.7	5.1	1.427	18.1	1.0
TÜRKİYE	18.9	3.7****	79***	25.5	0.47
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER					
MEKSİKA	VY	4.1	42	29.2	VY
BREZİLYA	17.7	3.9	VY	20.8	VY
G.KORE	26.6	3.1	181	7.0	0.3
TAYLAND	20.0	3.8	34	11.9	0.4

Kaynak: Ayşe Gül YILGÖR, **A.g.e.**, s.4.; TÜSİAD, **A.g.e**, s.6.

*1988 yılı **1985-1990 ortalaması **1992 yılı ****1990 yılı

Tabloda görüldüğü üzere GSMH'mn yüzdesi olarak kamu eğitim harcamaları bakımından Türkiye Güney Kore'den sonra en düşük payı ayıran ülkedir (%3.7). Bu oran en yüksek olarak Kanada'da % 7.2 , ABD'de ise; % 5.7 dir.

Toplam kamu eğitim harcamaları içerisinde yükseköğretim bütçesi'nin aldığı pay yüzde olarak; Türkiye'de ABD, Kanada ve Avusturya ve Meksika'dan sonra en büyük payı almaktadır (% 25.5). Türkiye'de GSMH'nın yüzdesi olarak yükseköğretim bütçesi % 0.47'dir. Bu oran ABD'de 2.3, Kanada'da % 2.1, Tayland'da ise; % 0.3'tür.

Bazı ülkelerde yükseköğretim için kamu kaynaklarından yapılan harcamalar da toplu olarak aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.13.
Bazı Ülkelerde Yükseköğretim İçin Kamu Kaynaklarından Yapılan Harcamalar

Ülke	Yükseköğretim Harcamaları		Öğrenci Başına Harcama	
	Toplam Kamu Eğitim Harc. %'si	GSMH'nın Yüzdesi	ABD $ (Cari Fiyatlarla)	Kişi Başına GSMH'ya Oranı
İsviçre	18.7	1.0	11.832 (a)	0.4
Danimarka	21.8	1.6	11.447 (a)	0.6
Japonya	22.5	1.3	10.250 (a)	0.5
ABD	40.2	2.3	9.681 (a)	0.5
Hollanda	29.2	1.9	9.653 (a)	0.7
Singapur	30.7	1.1	9.146 (a)	1.2
Finlandiya	21.2	1.2	6.923 (a)	0.4

Malezya	14.9	1.0	6.332 (a)	3.5
İsveç	12.5	1.5	6.280 (a)	0.3
Avusturya	19.5	1.1	6.116 (a)	0.4
Avustralya	29.9	1.5	5.871 (a)	0.5
Norveç	15.0	1.1	5.792 (a)	0.3
Kanada	29.0	2.1	5.767 (a)	0.4
Almanya	21.5	0.9	5.679 (a)	0.3
İngiltere	18.9	0.9	5.215 (a)	0.4
Israil	18.9	0.9	5.067 (a)	0.6
Belçika	17.6	0.9	4.795 (a)	0.3
Tayvan	VY	VY	3.941 (c)	0.5
Fransa	13.1	0.7	3.925 (a)	0.2
İrlanda	19.0	1.3	3.769 (a)	0.5
Yeni Zelanda	30.7	1.9	3.758 (a)	0.4
Venezuela	43.4	VY	2.921 (e)	1.1
Kore	7.0	0.3	2.132 (d)	VY
Arjantin	19.2	VY	1.913 (e)	VY
Kolombiya	VY	VY	1.790 (e)	VY
Ispanya	16.0	0.8	1.650 (a)	0.2
Portekiz	15.3	0.8	1.473 (a)	0.6
Macaristan	14.3	0.7	1.462 (a)	0.6
Brezilya	20.8	VY	1.353 (e)	VY
Meksika	29.2	VY	1.268 (e)	VY
Tayland	11.9	0.4	1.267 (d)	VY
Şili	20.3	0.4	1.077 (e)	VY
Çin	20.6	0.6	900 (d)	3.3
Hindistan	VY	VY	599 (d)	2.3
1985	24.4	0.42	744	0.59
1988	25.5	0.47	869	0.60
1990	22.8	0.56	1.935	0.62
Türkiye 1991	23.7	0.69	1.777	0.64
1992	22.9	0.84	1.896	0.66
1993	22.5	0.90	2.776	0.69

Kaynak: TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünya'da Yükseköğretim**...,s.110.

VY: Veri yok (a) 1988 Cari harcamaları (b) 1990-1991 Cari harcamalar
(c)1990-1991 Toplam harcamalar (d) 1985 Cari harcamalar,
(e) 1985 Toplam harcamalar

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, yükseköğretimde öğrenci başına en büyük harcamayı 11.832 ABD $'ı ile İsviçre yapmaktadır. Bu ülkeyi sırasıyla, Danimarka (11.447), Japonya (10.250) ve ABD (9.681) izlemektedir.

Yükseköğretim harcamalarında GSMH'nın yüzdesi olarak, en yüksek payı ABD (2.3), Kanada (2.1) ve Hollanda (1.9) ayırmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Bozkurt GÜVENÇ, **Kültür ve Eğitim** , Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995.

Celal ERTUĞ, **Türkiye'de ve Dünya'da İhsan Doğramacı Olayı**, Birinci Baskı, Komat A.Ş., İstanbul, 1996.

Celeste COLGAN, "Administering Higher Education İn a Democratic Society", **Freedom Papers**, USA, July 1994.

Cem KOZLU, **Türkiye Mucizesi İçin**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1995.

D.I. TROTMAN-DICKENSON, **Economics of the Public Sector**, Macmillan Press Ltd., Malaysia, 1996.

George PREDDEY, **New Zealand Model: Punlic Funds Allocation To Universities**, New Zealand of Education, New Zealand, 18 March 1996.

Gun NEAVE, "On Living in Interesting Times: Higher Education in Western Europe 1985-1995", **European Journal of Education**, Vol. 30, No:4, 1995.

Hamdi ÖZÇELİKEL, **Japon Yönetim Sistemleri**, MESS Eğitim Vakfı Yayın No: 177, Haziran 1994.

Henry ROSOVSKY, **Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları:6, Beşinci Baskı, Nisan 1995.

Hüseyin KORKUT, "Türkiye'de Üniversiteler İçin Model Arayışı," **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt:23, Sayı:1, 1990.

International Student Guide to the USA, Premiere Edition, 1994-1995.

İhsan DOĞRAMACI, "Yükseköğretimin Gelişimi üniversite Yönetiminde Özerklik ve demokrasi" **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996.

İrfan ERDOĞAN, **Çağdaş Eğitim Sistemleri**, Sistem Yayıncılık, I.Basım, İstanbul,Ekim 1995.

İsmail TATLIOĞLU, "Eğitimde Piyasa Yaklaşımı ve Yükseköğretimde Özel Sektör", **U.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:XIII, Sayı: 1-2, Mart-Kasım 1992.

Joseph E. STIGLITZ, **Kamu Kesimi Ekonomisi**, (Çev. Ömer Faruk Batırel), İkinci Baskı, M.Ü. Yayın No: 549, İstanbul, 1994.

Marjorie Peace LENN, **Diversity Accessibility and Quality**, College Board Publications, New York, 199537.

METEKSAN A.Ş.,**Türk Yükseköğretiminde On Yıl 1981-1991, 1981 Reformu Ve Sonuçları**, Ankara, Kasım 1991.

Michael F.ADAMS- Larry G. BUMGARDNER, "The Role of Public Relations in a Successfu Fund-Rasing Campaign",**New Strategies in Higher Education Marketing**, The Ha Worth Press, New York, 1991.

Moya-Briggs Sarah, BRENNAN, **How to Apply to American Colleges and Universities, VGM Career Horizons**, USA, 1993.

ÖZ-DE-BİR, **Japon Eğitim Sistemi ve Özel Dershaneler**, Özel Dershaneler Birliği Yayınları, Ankara, 1997.

Seamus RAINBIRT, **Türkiye'de ve Dünya'da Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri Semineri**, "İngiltere Örneği", İTO Yayın No:1993-2, İstanbul, 1992.

Süreyya ERSOY, **Amerika Birleşik Devletlerinde Yüksek Öğrenim ve Dil Öğrenimi İçin Genel Bilgi**, Fulbright Eğitim Komisyonu, 1997.

Süreyya ERSOY, **Amerika'da Yüksek Öğrenim İçin El Kitabı**, III. Baskı, Fulbright Eğitim Komisyonu, Ankara, 1996.

Tomoyasu TANAKA, "Japonya Örneği", **Türkiye'de ve Dünyada Özel Öğretim Kurumlarının Eğitimdeki Yeri**, İTO Yayın No:1993-2.

TÜSİAD, **Türkiye'de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji**, İstanbul, Haziran, 1994.

Ülkü BİLGEN, "Amerika Birleşik Devletlerinde Eğitim Hakkında Araştırma", **Yeni Türkiye Dergisi**, Eğitim Özel Sayısı, Yıl:2, Sayı:7, Ocak-Şubat 1996.

YÖK, **Kasım 1981-Kasım 1988 Döneminde Yükseköğretimdeki Gelişmeler**.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

TÜRKİYE'DE TEMSİLİ DEMOKRASİ-KATILMA İLİŞKİSİ ve 'SEÇMEN' BİREY PROFİLİ

Aykut ACAR*

ÖZET

*Demokratik olabilmenin ve Demokrasiyi yaşatabilmenin araçlarından biri **katılma** dır. Katılma boyutunda ise toplumu oluşturan bireylerin, devlet yönetimine katılma yahut yöneticileri seçme ve denetleyebilme hususundaki insiyatif derecesi, bir başka ifadeyle siyasal kültür ve siyasal bilinç düzeylerinin son derece önem arz ettiği bir gerçektir. Demokrasinin dillere yerleşmesi ve sıkça telaffuz edilegelir olması, acaba hakikaten onun layıkıyla yaşatılabilmesi kaygısından mı ileri gelmektedir? Netice itibariyle, birey kimliğine bürünebilmenin; sorumluluk bilincine ulaşabilmenin ve sıkı bir eğitim ve alt yapıyla desteklenmiş, muhakeme kabiliyeti yüksek bireyler olabilmenin gerçek Demokrasiyi Devlet sistemine oturtmak hususunda önemli bir adım olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.*

I. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası' nın 2.maddesinde 'Türkiye Cumhuriyeti; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.'[1] ifadesi yer almaktadır. Bu ifade

* Arş.Gör.Aykut ACAR, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü.

[1] T.C. 1982 Anayasası, md. 2.

ile, Cumhuriyetin Demokratik devlet niteliği belirtilmektedir. Demokratik Devlet kavramının gerisinde de, Demokrasi idealini yaşayan, bu idealin gereklerini yerine getirmeye çalışan bir anlayış, bir rejim yatmaktadır. Peki, Demokrasi idealine ulaşabilme azim ve kararlılığı içinde olmakla, uygulamada hakikaten Demokrasiyi oturtma ve yaşatma çabaları hususundaki samimiyetin derecesi ne düzeyde?

Demokratik rejimlerin Demokrasiyi ne derece yaşatabildikleri tartışması bir tarafa, özünde **Halk İktidarı** ilkesini taşıyan bu mukaddes (!) rejimini ruhunu teşkil eden 'Halk' ın, yani vatandaşın, artık 'Birer Seçilmiş Elit Poliarşisi' olarak nitelenen çağdaş demokrasiler içerisindeki etkinlikleri, bir bakıma fonksiyonları, günümüz Demokrasi sorgulamasının odağını oluşturmaktadır. Zira bütün rejimlerde – rejimin adı ne olursa olsun – siyasi iktidarın muhakkak bir azınlığın, tabiri caizse bir siyasi elit tabakasının elinde bulunduğu görülmektedir. Demokratik, Otoriter ya da Totaliter olsun, bütün rejimlerde bu gerçeği görebilmekteyiz. Ancak, bu bağlamda Demokrasiyi diğerlerinden ayıran nüans; Demokrasinin 'Egemenliğin' tek meşru kaynağını ve sahibini 'Millet' te aramasından ileri gelir. Pek tabi, oy kullanma erkine sahip olamayan bir soyut varlık olan Millet, onu oluşturan bireylerin iradelerinin bir toplamı olduğundandır ki ' Egemenliğin meşru kaynağı ve sahibi halktır.' [2]

Nedir Demokrasi? En kısa tabiriyle 'Halkın İktidarı' demek. Yunanca Demos (Halk) ve Kratos (İktidar) sözcüklerinden oluşan Demokrasi halkın iktidarı anlamına geliyor. Eski Yunanlılar çağdaşları doğu despotluklarına karşı kendi yönetimlerine bu adı vermişler. Onlara göre Demokrasi olabilmesi için kanunların herkes için aynı olması (İsonomia), site işlerine katılmada ve siyasal iktidara katılmada eşitlik (İsegoria ve İsokratia) olması gerekir.[3]

Demokrasiyi, halkın halk tarafından yönetilmesi şeklindeki coşkunluk uyandıran ve hitabette işe yarayan tanımlamanın dışına çekmeliyiz. Zira, bir halkın kendi kendini yönettiği hiçbir zaman görülememiştir, görülmeyecektir de. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bütün hükümetler aslında oligarşik yapıdadır; bu da zorunlu olarak az sayıda kişinin çokluğa hakimiyetini içerir. Rousseau,bir cümlesinde bunu çok güzel ifade ediyor: 'Kelimenin tam anlamıyla gerçek Demokrasi hiçbir zaman mevcut olmamıştır ve olmayacaktır da. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi, doğal düzene aykırıdır.'[4]

Demek oluyor ki, Demokrasiyi klasik 'Halk İktidarı' anlamında hayat bulan fanteziden sıyırıp, onun daha gerçekçi bir tanımını yapmak gerekiyor. Gerçek Demokrasi, başka bir şeydir; daha mütevazi fakat daha gerçekçi bir şey. Bu, herşeyden önce, ihtilal sonrası Fransa'sının 1793 Kurucu Meclisi' nde denildiği gibi 'halk için ve halkın her kesimi için özgürlük' olarak tanımlanabilir.[5] Bir başka basit ve gerçekçi tanımda ise Demokrasi ' yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim' olarak ifade ediliyor.[6] Bütün bu tanımlardan sonra Demokratik

---

[2] Saim SEZEN, **Seçim ve Demokrasi**, 1 Baskı, Gündoğan Yay., No: 88, Ankara, Ekim 1994, s. 36.

[3] SEZEN, s. 36.

4 Maurice DUVERGER, **Siyasal Partiler,** (Çev: Ergun ÖZBUDUN). 4. Basım, Bilgi Yay. No: 10, Ankara, Ekim 1993, s.538

[5] DUVERGER, s. 539.

[6] SEZEN, s. 37.

Rejimi matematiksel bir ifadeye dökmek mümkün olmaktadır. Demokrasi = Yönetenlerin halka dayanan meşruluğu ve halk karşısındaki sorumluluğu + Yönetilenlerin yöneticileri seçme, denetleme ve devlet yönetiminde görev alabilmeleri erki + Hukukla düzenlenmiş çevre + Haklar ve Özgürlükler. Böylece Demokrasinin modern rejimler içerisinde (uygulamada zamana ve mekana göre oluşabilen farklılıklar bir tarafa) en iyisi olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Ünlü düşünür Aristo, her ne kadar demokrasiyi büyük bir Çoğunluk Tiranisi olarak çığırtkanların ve demagogların at koşturduğu rejim olarak görse de, insanların demokrasi hususundaki heyecanları ve ilgileri devam etmekte[7].

Aslında hiçbir devlet sistemi iyi veya kötü değildir. Devlet sistemleri iyi veya kötü olsaydı, bazı sistemler ebediyen yaşarlar, bazıları yaşamak imkanı bulamazlardı. Ancak Demokrasinin pek çok milletin mutluluk kaynağı olduğunu görüyoruz[8] Bu cümleden hareketle, günümüzde insan haysiyetine yakışan idare şeklinin demokrasi olduğu sonucuna varabiliriz. Bununla birlikte ' sağlıklı' Demokrasinin bir takım şartları vardır: Tabuların hakim olduğu, bazı düşüncelerin resmi görüş haline geldiği toplumlarda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Böyle ortamlarda kurulan demokratik rejimler, sahneye konmuş oyunlar gibidir, her şey suflörlerine bağlıdır.

Kamuoyu açık hale getirilmeli, her fikir tartışılmalıdır. Zararlıyı, kötüyü ayıklamak, kamuoyunun hakkıdır. Bir sınıf, iktidar veya zümre, kendisini kamuoyunun yerine koyup doğruyu yanlışı belirleyemez.

Demokratik rejimde güven hakim olmalıdır. İnsanlar kendilerini huzur ve güven içerisinde, emin hissetmelidirler.

Demokratik rejimde iktidarın halktan kopmaması, her hangi bir menfaat grubunun oyuncağı olmaması hususu büyük önem arz eder. Bu rejimin sağlıklı olması, menfaat gruplarının üzerine değil halkın vicdanına oturmasıyla mümkün olur.

Demokratik rejimin, mekanizmanın işleyebilme şartının büyük oranda, hatta tamamiyle bu rejimin halk olgusuna dayanmasına bağlı olduğunu görüyoruz. Modern çağ Avrupa siyasal düşünürlerinin ve tarih felsefecilerinin pek sevdikleri bir evrim genellemesi vardır: Eski doğu toplumlarında yalnızca bir kişi özgürdür (despot); Eski Yunan'da yalnızca bazıları özgürdür (köleler dışındaki halk); Modern Batı'da herkes özgürdür (yurttaşlar). Demokratik düzenin hareket noktası da bireydir. Zaten bireyin toplum karşısındaki hakları ve özgürlüğü (mutlak bir hak ve özgürlük değil, sınırlı bir hak ve özgürlük) rejimin çerçevesini çizer.

Demokratik rejim içerisinde bireyin sahip olduğu (ya da olması gereken) hakların en belirgini, zaten rejimin etimolojisinde de anlamını ve ruhunu barındıran devlet yönetimine katılma hakkıdır. Bu, diğer bir ifadeyle bireyin 'Siyasal Katılma' hakkı olarak da anlaşılabilir ve ifade edilebilir. Bu çalışmada, Demokratik bir rejimde 'Siyasal Katılma'nın anlamı, mahiyeti, rejimin sağlıklı işleyebilmesi bakımından 'Katılma'nın önemi üzerinde durulacak, Türkiye'de insanların siyasal bilinçlenme düzeyi ve bu düzeyin siyasal katılmaya etkisi hususunda kişisel bir değerlendirme

[7] Ilhan AKIN, **Kamu Hukuku,** 6 Baskı, Beta Yay. No: 253, İstanbul, Ekim 1990, s.18.

[8] Mehmet NİYAZİ, **Türk Devlet Felsefesi,** 1. Baskı, Ötüken Yay. No:260, İstanbul, 1995, s. 257.

ortaya konacak ve nihayet Demokrasinin olgunlaşmasında bireyin üzerine düşen görev tartışılarak sonuca gidilecektir.

Klasik iktisatçılar insanı Ekonomik İnsan (Homo Economicus) olarak tanımlarlar, zira insan yaşamını devam ettirebilmek için daima en iyiyi, en doğruyu seçecek, en faydalıya yönelecektir. Bu tür kaygılar içerisinde olan, yani en ucuzu, en iyiyi bulmaya çalışan insan, niçin aynı zaman en doğruyu, en güvenliyi, en adaletliyi, en insaflıyı seçmesin? İşte bu da bizi 'İnsan, doğası gereği siyasal bir hayvandır' diyen Aristo'nun birey için çizdiği 'siyasi kimlik' gerçeğine götürüyor.[9] Demek ki yalnızca ekonomik insan yok, fakat Siyasal Hayvan hüviyetindeki insan da var (Zoon Politikon). Ancak 'siyasal insan'ın teşekkülü de, bireylerin belirli bir kültür ve alt yapıya sahip olmalarıyla mümkündür. Siyasal insan, duyarlı insandır. Bir toplumu oluşturan bireylerin belirli bir bilgi birikimine ve eğitim seviyesine sahip olmaları gerekir. Bireyler, çevrelerinde cereyan eden hadiseleri idrak etme, yorumlama ve çözümleme yeteneğine sahip olmalıdırlar ki, tek düzelik yıkılsın, yerel siyasi gelenekler ortadan kalksın ve kişiler hayatın her alanına ve her problemine kafa yorabilsinler.[10]

1. DEVLET, BİREY VE SİYASET

Birden fazla insanın bir araya geldiği yerde bir düzen ihtiyacı doğar. Bu, hayatın başlangıcından beri böyle olmuştur. Düzenin kurallarını ise kuvvetli olan koymuştur. Sadece insan topluluklarında değil, bütün mahluklarda bu böyle olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.[11]

Zaman içerisinde toplumlar geliştikçe ve genişledikçe düzenin kuralları şekillenmeye ve yayılmaya başlamış, bunları uygulayacak kurumlar oluşmuştur. Neticede devlet düzenine gelinmiştir.[12] Devletin ortaya çıkışı, yönetim olgusunun ve bir düzen içerisinde yaşama ihtiyacından ileri gelmektedir. Zira insan sosyal bir varlıktır. Başkalarıyla birlikte yaşamaya ve onlarla mal, hizmet, bilgi ve benzeri konularda karşılıklı ilişkiler içinde olmaya muhtaçtır. İnsanlar arasındaki iktisadi, idari, siyasal ve sosyal ilişkiler; sosyal, idari ve siyasi düzeni meydana getirmektedir, ki bu düzenin merkezinde şüphesiz Devlet yer almaktadır.[13]

Batı dillerindeki etat, state, staat gibi kelimelerin manası, Latince 'durmak, yerleşmek, ikamet etmek' manalarındaki status'dan gelmekte ve Devlet'i ifade etmektedir. Oysa bizim dilimizde Devlet 'hareket ettirmek, döndürmek, dolaştırmak, işleri çekip çevirmektir.' Latinler yerleşik olmayan topluluklara, Müslümanlar da işlerini çekip çeviremeyen bir mekanizmaya Devlet denmeyeceğini ifade etmektedirler.[14]

Devletin ülke, insan topluluğu, iktidar hukuki ve siyasal düzen üzerine oturmuş bir kurum olduğunu söyleyebiliriz. Bu unsurları birleştirdiğimizde ortaya Dev-

---

[9] S.M. LIPSET; **Siyasal İnsan,** (Çev: Mete TUNÇAY), V Yayınları . Ankara , 1986, s. IX.

[10] Aykut ACAR, **'Devletin Ekonomi Politikasında Bir Tezahür: Popülizme Kavramı, Etkileri ve Bir Değerlendirme'** (Yayınlanmamış çalışma), Kütahya, 1998, s, 10.

[11] Kamran İNAN **Devlet İdaresi,** Ötüken Yay. No: 252, İstanbul , Kasım 1993, s.11.

[12] İNAN, s. 11.

[13] Bilal ERYILMAZ, **Kamu Yönetimi,** Genişletilmiş 3. Baskı , Erkam Matbaacılık, 1997, s. 1.

[14] NİYAZİ, s.23.

let tanımı çıkacaktır. 'Devlet, belli bir ülke üzerinde yerleşmiş, zorlayıcı yetkiye sahip bir üstün iktidar tarafından yönetilen insan topluluğunun meydana getirdiği siyasal bir kuruluştur.'[15] Bu en büyük siyasal kuruluş, bireyler arasındaki ilişkileri düzenler ve bu ilişkilerin saptanmış kurallara uygun olarak yürümesini sağlar. Aynı zamanda Devlet anlaşmazlıkları çözümler, kamusal mal ve hizmet üretir, bu yönleriyle en üst egemen meşru gücü temsil eder.[16]

Büyüklüğü ne olursa olsun bütün devletlerde yukarıda ifade edilen ülke, insan, iktidar ve ortak yasalar unsurlarını görmek mümkündür. Ülke, yani toprak parçası ancak ona can ve dinamizm veren insan topluluğu ile mana kazanır, ki bu topluluğa millet adı verilmektedir.[17] Sacayağının bir üçüncü unsuru iktidar, yani yönetenlerdir ki onlar da saptanmış genel ve soyut kurallara, başka bir ifadeyle hukuk düzenine bağlı kalmak zorundadırlar.

Yöneten ve yönetilen ayrımı, aynı zamanda Devlet – Birey ayrımıdır. Devlet, asli görev olan ülke idaresini yani yürütmeyi hükümetler vasıtasıyla gerçekleştirir. Devletin siyasal teşkilatı, başta hükümet olmak üzere, devlet teşkilatına dahil olan kamu kurum ve kuruluşlarıyla, bunların görevli personelinden oluşur. [18]Aslında Devlet gözle görülen elle tutulan bir varlık değildir. Devlet, bireyler onu düşündükleri için vardır. Nitekim bireyler bir şefe, bir derebeyine, bir hükümdara değil, onların fizik varlıklarının üstünde ve ötesinde adına Devlet denilen sürekli ve soyut bir varlığa itaat etmek istemişlerdir.[19] Ancak, Devlet düzenini kuranlar, Devlet otoritesini kullananlar, Devletin kanunlarını yapanlar yine insanlardır. Böylece fizik ötesi bir güç, bir ideal, bir sembol olan Devletin de, aslında insandan soyutlanamayacağı gerçeğine varılır. Zira, Devlet mekanizmasını işletenler, çarkı döndürenler, kuralları koyanlar da, yine halkın arasından gelmiş kişilerdir. Toplumu oluşturan diğer bireylerden farkları, onların artık 'yöneten' kimliği taşımalarıdır. Bu bakımdan yukarıda ifade edilen Devlet–Birey ayrımı da aslında yöneten ile yönetilen ayrımıdır. Demokratik rejimlerde yönetenlerin kalıcılığından, sürekliliğinden ve hegomonyasından söz edilemez. Devlet, insan ömrünü aşan, zamanla da sınırlı olmayan bir kurumdur. Demokrasi, bir takım insanların ya da grupların ihtiraslarına meydan vermeyen bir 'halk egemenliği' rejimidir. Yönetenlerle yönetilenler arasındaki menfaat ve hak mücadelesinde dengeyi kurabilen ya da kurabileceğine inanılan yegane sistem olarak görülen Demokraside, Devlet-Birey ayırımı, çok keskin sınırlarla ve çok kalın çizgilerle çizilmemiş olduğundandır ki, birey zaman zaman da olsa, ülke yönetiminin seyrini değiştirecek kararlar alabilme ve bunu uygulayabilme imkanına sahip olabilmekte, hatta kimi zaman ülke yönetimine bizzat katılabilmektedir. Yönetilen 'birey'in, yöneten üzerinde kontrol, denetim ve beğenmediğinde onu değiştirebilme hakkı da vardır. Tüm bunlar bireyin, Demokratik bir sistemde 'egemenliğin tek meşru kaynağı' olan halkın bir üyesi olması münasebetiyle sahip olduğu haklardır. Bireyin siyasi iktidarı belirleme, onu denetleme ve gerektiğinde değiştirebilme hususunda gösterdiği davranışlar bütünü, bizzat bireyin iktidarda yer alması olgusuyla birlikte 'siyasal katılma' kavramıyla açıklanabilir.

---

[15] Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş,** 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, No: 46, Ankara,1988, s.35.

[16] ERYILMAZ, s.2.

[17] Devlet konusunda daha fazla bilgi için bkz. **Devlet' in Kavram ve Kapsamı,** MGK Genel Sekreterliği, Yay. No:1 Ankara 1990.

[18] MGK, s.15.

[19] KAPANİ, s. 36.

Bilindiği üzere siyaset, toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır. Kavganın, çatışmanın sebebi ise bireylerin düşünce, menfaat ve eğilim farklılıklarıdır. İşte siyasetin temelini bu 'farklılıklar'dan doğan çatışma oluşturur. Çatışmanın asıl hedefinin iktidarı ele geçirerek, tabiri caizse onun nimetlerinden faydalanmak olduğu söylenebilir. Pek tabi, siyasetin sadece bu yönünü düşünmek, hadiselere at gözlüğüyle bakmak gibidir. Zira, daha yumuşak manası itibariyle siyaset, toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı ve insanların 'ortak iyiliğini' gerçekleştirme hususunda yapıla gelen faaliyetlerdir.[20]

Aslına bakılırsa siyasetin ne sadece ilk, ne de sadece ikinci anlamını taşıdığı görülür. Siyaset bu iki ifadenin karışımıdır, hatta halk dilindeki iş bilirlik, kurnazlık, manevra kabiliyeti gibi karşılıkları da eklendiğinde, kavram daha da zenginleşmiş olur.[21] Ancak siyaset denilince, kısaca devlete ait işleri veya Devlet yönetimini anlayabiliriz.[22] Demokratik rejimde Devlet-Birey ayrımının keskin olmaması sebebiyle bireyin siyaset aracılığıyla Devlete ait işlerde rol oynaması mümkün olabilmektedir. Bireyin rolü ise hangi nispette 'siyasallaşabildiğine' bağlıdır. Yani siyasal bilinç, siyasal kültür, ya da başka bir ifadeyle siyasal alt yapının belirleyici rol oynadığı siyasal insan kimliğine bürünebilmek, katılma olgusunda büyük önem arz etmektedir.

2. SİYASAL İNSAN VE SİYASAL TOPLUMSALLAŞMA

Aristo, bilindiği gibi insanı siyasal hayvan olarak nitelemiştir. Aristo'nun, insanın sosyal ve siyasal yönüne işaret ettiği bu ifadenin anlamı şudur: İnsanlar tek başlarına değil, topluluk halinde yaşamayı severler. Birlikte iş yapmak, bir araya gelip konuşmak, görüşmek, tasada ve sevinçte ortak olmak insanlarda bulunan temel özelliklerdir.[23]

Kişiliğin temel unsurları olup kendilerini sosyal ve siyasal alanda belli eden bir takım nitelikler vardır: Varlığını koruma, iyi yaşama ve güvenlik ihtiyacı, buna bağlı olarak korkudan, baskıdan, kuşkudan, tehditten, hastalıktan, işsizlikten ve fakirlikten uzak kalma isteği. İnsan ruhunun belirgin özelliklerinden birisi de iktidar duygusudur. İnsan, ya bazı amaçlara varmak için ya da sırf iktidar için iktidarı istemektedir. Birinci durumda iktidar bir amaç olmaktadır. İktidarı insanlar ya kendileri için, ya da toplum için isterler. İkinci isteğin ağırlık kazanması, insanı gerçek Devlet Adamlığı kimliğine büründürür.[24]

İnsanları 'siyasal hayvan' yapan ve diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi, eğitime olan büyük gereksinimleridir. Bir kuşaktan diğerine düzenli bir bilgi akımı olmazsa, insanların bireysel ve toplumsal yaşamı tam anlamıyla sekteye uğrayabilir.[25] Kişinin siyasal değer, inanç ve tutumları zaman içinde meydana gelmektedir. Kişi içinde yaşadığı siyasal kültürün içerdiği değer yargıları, anla-

[20] KAPANİ, s. 17-18.

[21] Bülent DAVER, **Siyaset Bilimine Giriş**, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s.4.

[22] DAVER, s. 5.

[23] DAVER, s. 90.

[24] DAVER, s.97.

[25] Türker ALKAN , **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim**, Gündoğan Yay. No:89 13, Ankara, 1989, s.1.

yışlar, davranış kuralları çerçevesinde 'siyasal bir insan' olarak biçimlenmektedir.[26] Siyasal insan, siyasal kültüre, siyasal bilince, siyasal alt yapıya sahip insandır ve aynı zamanda hayatın her alanına ve her problemine kafa yoran insandır. En azından kavramın ideal tanımı bu olmalıdır.

Yukarıda ifade edilen kuşaklar arası bilgi akımı, toplumsallaşma adı verilen olguyu meydana getirir.[27] Birey, doğuştan sahip olmadığı siyasal değer yargılarını, inançlarını ve tutumlarını bir öğrenme süreci içinde zamanla geliştirmektedir. Kişinin toplumun bir parçası haline gelmesine genel anlamda 'toplumsallaşma' bu öğrenme sürecine ise siyasal toplumsallaşma denilmektedir. Bir başka ifadeyle toplumsallaşma, siyasal kültürün aktarılması ya da siyasal yaşamın yeniden üretilmesi olgu ve sürecidir.[28] Buna paralel olarak siyasal inanç, davranış ve değerlerin birey tarafından benimsenme süreci de siyasal toplumsallaşma olarak ifade edilebilir.[29]

3. SİYASAL TOPLUMSALLAŞMANIN ÇEVRESEL DİNAMİKLERİ

Siyasal Toplumsallaşma sürecinde birey, bir takım faktörlerin etkisi altındadır. Bireyin toplum içindeki yeri, topluma hakim olan ideoloji, demografik yapı (nüfus), kültür, siyasal kurumlar, din, birincil ve ikincil gruplar, kitle iletişim araçları gibi çevresel faktörler, bireyin siyasal kimliğinin teşekkülünde son derece önemlidir.[30]

Belirli bir sınıfın, belirli bir çağda, özgür sayılabilecek toplumsal düşünce sistemi olan ideoloji, bilimsel gerçeklerin yanı sıra somut tarihsel-ekonomik yapının belirlediği değer yargılarını, önyargıları, toplumun doğru işleyişiyle ilgili kanıları da kapsar. Deneylerle test edilemeyen bu siyasi inanç sitemi, belirli bir olayda, bireyi belirli bir yönde düşünmeye sevk eden önemli bir etkendir.[31]

Nüfus hareketleri, nüfus yapısındaki değişmeler., nüfusun köy-kent biçiminde dağılmasının bir sonucu olarak bireyler arasındaki ilişkilerin sıklaşıp gevşemesi ve bireyin yetiştiği çevrenin bir ürünü olmasından dolayı sahip olduğu kültür de onun siyasal kimliğini etkiler. Kültür toplumsaldır ve toplumu oluşturan gruplar ile bizzat bireyler tarafından meydana getirilir ve paylaşılır. Öğrenilmiş, saklanmış ve başkalarına öğretilmiş alışkanlıkları ifade eden kültür, siyasal yaşam üzerinde etkilidir ve onu da yönlendirmektedir.[32]

Yasal ortamı sağlayan anayasa ve diğer yasalar ile siyasal ortamı sağlayan siyasi kurumlar ve onların örgütü olan Devlet, siyasal iletişime sınırlar çizerler ve siyasal toplumsallaşmayı etkilerler. Bireyler 'siyasal' kimliğe bürünmelerinde, hem

---

[26] Arsev BEKTAŞ, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi,** Bağlam Yay. No:101, İstanbul, 1996, s.69

[27] ALKAN, s. 1.

[28] BEKTAŞ, s. 69.

[29] ALKAN, s.5.

[30] BEKTAŞ, s. 75.

[31] İ. Hakkı DÜĞER, **Stratejik Düşünce Analizi,** Kütahya,1998, s. 67.

[32] DÜĞER, s.82.

düşüncelerinde, hem eylemlerinde dinin etkisiyle törelere sızmış belirli toplumsal yaptırımlar ve tabular tarafından da sınırlanmaktadırlar.[33]

Bireyin 'siyasal' kimliğinin teşekkülünde birincil gruplar olarak ifade edilen aile ve arkadaşlık gruplarının etkisi de inkar edilemez. Siyasal toplumsallaşmada aile önemli bir yere sahiptir. Ancak deneysel çalışmalar, siyasal parti seçimi dışında ailenin özgül bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır, üstelik yıllar geçtikçe, ailenin, yaşı büyüyen birey üzerindeki etkisi azalmaktadır. O halde ailenin gücünün daha çok siyasi parti bağlarının aktarılmasında ön plana çıktığı görülüyor. Arkadaşlık grupları ise daha sonraki yıllarda ailenin yerini almaktadır.[34] Okul, iş çevresi, siyasal partiler, bireyin siyasi kimliğini şekillendirmede daha ileriki aşamalarda devreye girmekte ve etkili olmaktadırlar. Ancak herhalde günümüzde birey üzerinde oldukça etkili yeni bir kuvvet ortaya çıkmıştır ki görsel, işitsel, yazılı iletişim araçlarını kapsayan ve kamuoyu oluşturmada önemli bir mevkiye oturan bu 'medya' kuvveti, dördüncü kuvvet tanımlamalarını neredeyse hak edecek durumdadır.

4. SİYASAL KATILMA

'Siyasal İnsan' olabilmenin ve 'Siyasal Toplusallaşma'nın hemen akabinde 'Siyasal Katılma' olgusu gündeme gelecektir. Siyasal Katılma; toplumsal düzenin kuruluşu, yönetimi ve denetimine ilişkin çabaların bilfiil içinde bulunmaktır.[35] Bir bakıma bireylerin siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır.[36]

Siyasal Katılmanın boyutlarını şöyle sıralayabiliriz: Siyasal olayları izlemeyi ifade eden 'ilgili olma' , siyasal olaylara 'önem verme', olaylar ve sorunlar hakkında 'bilgili olma' nihayet siyasal olaylara aktif olarak 'karışmayı' ifade eden eylem. Siyasal faaliyetlere katılma değişik düzeylerde kendini göstermektedir. Kimileri 'seyirci' faaliyetlerinde bulunurlar, yani iletişim araçları yoluyla siyasal olayları izlerler ve tartışırlar. Bir üst davranış tarzı 'açıkça vaziyet almak' tır. Gazetelerde ve dergilerde siyasi yazılar yazmak, radyo ve televizyonda program yapmak, mitinglerde konuşmak gibi. Nihayet, siyasal katılmanın en ileri kademesi doğrudan doğruya olayların içine karışarak aktif rol almaktır. Ancak, özellikle belirtmeliyiz ki, bu davranışlar normal demokratik katılım yollarıdır. Kurulu düzeni değiştirmek için yapılacak illegal davranışları siyasal katılma olarak nitelendirmek doğru değildir.[37]

Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul ederek davranışlarını sisteme göre ayarlarlar. Bazıları ise sistemi düzeltmek ya da değiştirmek için çaba harcarlar siyasal sistemle yakından ilgilenen ve ona faal olarak katılanlar aktif vatandaşlardır, sisteme az ilgi duyanlar ise pasif vatandaşları oluşturur. Nihayet, siyasal sistemle ve siyasal faaliyetlerle hiç ilgilenmeyen bir grup vatandaş vardır ki bunlar hareketsiz vatandaşlardır. Ancak, bu nadir grubun pek görülmediği insanların şu veya bu şekilde, az da olsa siyasal

[33] DÜĞER, s. 82.
[34] ALKAN, s. 81-83.
[35] SEZEN, s. 52.
[36] KAPANİ, s.130.
[37] KAPANİ, s.131-132.

hayata katıldıkları görülür.[38] Muhakeme kabiliyetindeki farklılıklar, sosyal statüden gelen etkiler, irsiyet vb. etkenler, bireylerin siyasal eyleminin yönünü çizerek onların liberal veya muhafazakar eğilimli olmalarını belirler.[39]

Demokratik rejimde siyasal katılma, bir takım olanaklar çerçevesinde cereyan etmektedir. Siyasal katılma, öncelikle yasalarla, en başta da Anayasayla verilen siyasal haklarla birlikte hayat bulabilir. 1982 Anayasası'nda düzenlenen siyasal haklar: Vatandaşlık,seçme ve seçilme, siyasal partilerde çalışma, kamu hizmetine girme, dilekçe haklarıdır. Siyasal katılma bakımından, bu hakların her birinin vazgeçilmez bir önemi vardır. Özellikle de seçme hakkı ile siyasal partilerde çalışma hakkı büyük önem arz etmektedir.[40] Siyasal katılmada geniş ölçüde bireyin sosyo-ekonomik statüsü ve cinsiyeti de etkilidir. Bu alanda erkekler kadınlara göre ileri durumdadırlar.[41] Ancak siyasi tercihlerde kadın ve erkek birbirlerini etkileyebilmektedir (Evli kadınlar kimi zaman kocalarının tercihlerini benimserken,[42] bazen de onların siyasi tercihlerini etkileyebilmektedir. Herhalde ikinci duruma daha az rastlanmaktadır.) Türkiye'de siyasal katılmada eşitsizlik meydana getiren en önemli etmenlerden biri de eğitimdir. Ülkemizde seçmen olabilmek için bir eğitim koşulu yoktur. [43]Buna karşılık seçilmenin ya da bir takım kamu görevlerinde yer almanın eğitim seviyesiyle bağlantılı olduğu görülmektedir. Oy verme şeklinde tezahür eden en popüler siyasal katılma çeşidinde, insanların muhakeme kabiliyetlerine bakılmaksızın hepsine eşit oy hakkı tanınmıştır. Bu sebeple, okur-yazar nüfusun yüzde üçünden daha azı siyasal katılmada gerçekten etken bir rol oynama olanağına sahipken, geri kalan büyük çoğunluk eğitim yetersizliği nedeniyle hem oy kullanmada bir takım tesirler altında kalmakta, hem de seçimle gelinen kamu görevlerinden mahrum kalmaktadır.[44]

Bölgesel gelişmişlik farkının oy verme yoluyla katılmaya yansıma biçimi köy-kent ayırımında doğrulanmaktadır. Kuramsal olarak kentlerde katılma oranının daha yüksek olması gerekirken, en yüksek katılma köylerde olmaktadır. Bunun sebebi, gelişme düzeyi düşük yörelerdeki güdümlü katılma olgusudur. Yerel güçlüler seçmenleri kolaylıkla etkilemekte ve yönlendirebilmektedir. Seçmenin özgür seçimi söz konusu olmamaktadır. Gelişmiş yörelerdeki seçmenler, ki özellikle eğitim düzeyleri ve muhakeme kabiliyetleri yani siyasal insan kimlikleri daha kuvvetli olanlar, daha bağımsız davranabildiklerinden 'serbest katılma' olgusu daha belirgindir.[45] Ancak unutulmamalıdır ki, din ve sınıf bilinci de güdümlü katılmada çoğu kez etken olabilmekte, seçmenler demokrasi gereği farklı alternatiflerden en iyi, en doğruyu seçecekken şartlandıkları şekilde hareket etmektedirler. Bu durum, demokrasi idealinin, hakikaten halkın idrak ettiği ve yaşatmak istediği bir olgu mu olduğu,yoksa realiteden çok farklı ve sun' i bir ideal mi olduğu problemini gündeme getirebilir.[46]

---

[38] DAVER, s. 203.

[39] DAVER, s. 205.

[40] Cem EROĞUL, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, Yay. No:35, Ankara. , 1995., s. 80.

[41] EROĞUL, s. 103.

[42] KAPANİ, s. 138.

[43] EROĞUL, s. 108.

[44] EROĞUL, s. 109.

[45] EROĞUL s. 115-116.

[46] Çok partili demokrasilerde, çoğu partinin belirli bir sınıfın, grubun veya zümrenin partisi olması münasebetiyle, gerçek manada bir muhakemeyle karara varamayan seçmenler, otomatik yönelim davra-

Pek tabi, şimdiye kadar ifade edilen, müspet yada menfi yönleriyle işin katılma boyutu. Bir de madalyonun öteki yüzü var: 'katılmama' ve 'menfi katılma' olguları. Bazen siyasal otoriteler vatandaşın siyasal işlere fazla karışmamasını, fazla ilgili olmamasını isterler, hatta sınırlar ve yasaklarla siyasal katılmayı önleyebilirler (özellikle otoriter ve totaliter rejimlerde). Buna bir de vatandaşın kendisinden kaynaklanan ilgisizliği eklendiğinde Depolitizasyon denilen siyasetten uzaklaşma olgusuyla karşılaşılır.[47] 'Menfi katılma' ise, bireylerin, düzenin meşru göstermediği yolardan gerçekleştirdikleri bütün katılma biçimlerini; kısaca düzen karşıtlığını, sistem karşıtlığını kapsar.[48] Ancak, ideal demokrasi tanımının gerçek hayata tam manasıyla oturtulabildiği nispette, bu tür menfi katılma yolları azalacak, hafifleyecektir. Zira demokrasinin eninde sonunda toplum için en doğruyu, en uygunu, en güzeli bulacağına inanılır.

5. TEMSİLİ DEMOKRASİDE SEÇİM VE SİYASAL PARTİLER

Türkiye gibi temsili demokrasilerde egemenliğin tek meşru kaynağı olan millet, bu egemenliğini kendisini temsil eden organlara devretmektedir. Bu organların oluşturulup iş başına getirilmesi ise **seçim** yoluyla olur. Seçilenler kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil ederler. Bireylerin seçimlere katılmaları demokratik siyasetin ayırt edici özelliğidir. Çoğu demokrasi teorisyeni, bireylerin demokratik sürece önemli ölçüde ilgileri olmadan demokratik sürecin amaçlarına ulaşabilmesinin mümkün olmadığını ileri sürerler. Seçimlere bireylerin katılımı ve ilgisi, aynı zamanda demokratik meşruluk duygusunu güçlendirir ve bu da şiddeti sınırlayıp düzenli yarışma yollarını ortaya çıkarır.[49] Her ne kadar oy verme, bireylerin siyasete ilgilerinin sadece bir biçimi ise de, bu konu siyaset biliminde ve demokratik işleyişte merkezi bir yer işgal etmektedir. Zira bireysel düzeyde oy verme 'siyasal ilginin' ve dolayısıyla da katılmanın önemli bir biçimidir.[50]

Tabiidir ki, siyasal partisiz modern bir siyasal hayat düşünülemez. **Siyasal partiler**, siyasi hayatın adeta birer motorudurlar.[51] Belirli bir program çerçevesinde bir araya gelen ve iktidarı elde etme yada en azından paylaşma yoluyla amaçlarını ve tercihlerini uygulama fırsatı arayan kuruluşlar olarak ifade edebileceğimiz siyasal partiler, kamu politikalarını belirleme hususundaki demokrasinin ruhundan gelen doğal yetkilerini kullanabildikleri birer mekanizmadırlar. Siyasal partiler de, diğer sosyal örgütler gibi bir piramidi andırırlar. Siyasal partilerin en aktif grubunu militan ya da partizanlar oluşturur,

---

nışı göstermektedirler. Bu durumda akıl, bilgi ve yorumun yerini duyguların ivmelendirdiği refleksler alır, ki gerçek siyasal katılma olgusunun işleyip işlemediği problemi ortaya çıkar Böylelikle mevcut demokrasinin 'zahiri' olduğu sonucuna ulaşmak, en azından bu kanıya sahip olmak içten bile değildir Siyasi hayatımızdaki bir partinin bu açıdan değerlendirilmesi konusunda bkz. Nur VERGİN, **Nur Vergin Yazıyor,** Yeni Yüzyıl Gazetesi, 10 mayıs 1998

[47] DAVER, s. 204. 'Siyaset Yalnızca Siyasetçilerin İşidir.' söylemiyle demokratik toplumsal katılmayı engelleyen sistemler hususunda değerlendirme için bkz. KAPANİ, s. 135-137.

[48] EROĞUL, s. 234-241-244.

[49] J.R.G. Bingham POWELL, **Çağdaş Demokrasiler- Katılma, İstikrar ve Şiddet-** (Çev: Mehmet TURHAN) , S yay.,. ANKARA 1990, s. 17-18-.

[50] J.R. POWELL, s, 151-152.

[51] DAVER, s. 223.

bunları daha pasif olan kayıtlı üyeler ve nihayet seçmenler (taraftar veya sempatizanlar) takip eder.[52]

Siyasal partiler, bireylerin oy vererek ülke siyasetini belirleyebildikleri birer ara mekanizma olmakla birlikte, siyasal katılma olgusuna sadece demokrasinin gereği birer kuruluş olarak etki etmektedirler. Bazı partiler belirli bir tabakayı hedef alırken, bazısı kitleye hitap ederek, bireylerin büyük bölümünün katkısını sağlama arzusundadır.[53]Ancak temelde bütün partilerin belli başlı görevleri seçimlerde aday göstermek, kamuoyu oluşturmak, halkı sandık başına çekmek, hükümeti denetlemek ve tenkit etmek, bizzat hükümetin sorumluluğunu taşıma ve bu vesileyle atanmışlar üzerinde seçme ve kontrol yetkisidir.[54]

Görülüyor ki önceki bölümlerde ifade ettiğimiz değişik katılma boyutları bir tarafa, temsili demokraside seçimler yoluyla katılma, en etkin yoldur. Ancak, seçim periyotlarının uzunluğu ve seçmenlerin yeterli siyasal kültürc, alt yapıya sahip olup olmadıkları gibi önemli sorunları unutmamak gerekir. Üstelik seçmenlerin, demokrasinin özünde bulunan 'halk' kavramıyla ne kadar örtüştüğü tartışılırsa, siyasi partiler, seçim sistemi ve bu yolla demokrasinin (pek tabii, ideal demokrasinin) ne ölçüde işletildiği sorunu gündeme gelecektir. Zira, seçim yoluyla katılma boyutunda, demokrasinin bir **milli irade** tezahüründen ziyade, bir **seçmen çağındaki bireylerin siyasi tercihlerinin** tezahürü olduğu fikri savunulmaktadır.[55] Yine de, bütün boyutlarıyla, katılma, devleti kamu yararına yöneltmenin büyülü anahtarıdır, aynı zamanda devletin kendi çıkarı için toplumu ezmesinin de panzehiridir.[56] Ancak, temsili demokraside vatandaşın rolü, üç dört yılda bir sandık başına gidip oy kullanarak, görevini tamamlamış bir edayla sahneden çekilmek olmamalıdır.

II . SONUÇ

Halk iktidarı ve yönetenlerin halka dayanan meşruluğu şeklinde ifade edebileceğimiz Demokrasi'nin en önemli siyasal katılma mekanizmalarından biri 'seçim'dir. Seçim, alternatifler arasından en iyiyi, en doğruyu bulup çıkarmaya yönelik fiildir. Seçmenler de belirli periyotlarla, seçilenler üzerinde etkili olan bir baskı unsurudur. Demokrasilerdeki bu seçen-seçilen ayrımı devlet yönetiminin, yani siyasal iktidarın devamlı surette bir baskı, bir denetim altında bulunması sonucunu doğurur. Zira, menfi icraatların cezası seçmen tarafından sandıkta verilecektir. Seçim mekanizması iktidarları iş başına getiren, gerektiğinde onlara destek veren ve gerektiğinde değiştiren bir mekanizmadır.[57]

Ancak bazen seçim sistemi siyası istikrarsızlıklara yol açabiliyor. Belli düzeyi tutturamama olarak ifade edebileceğimiz istikrarsızlığın kaynağı ise, seçim

---

[52] DAVER, s. 225. Katılmanın dereceleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. DUVERGER, s. 138 ve devamı

[53] Daha fazla bilgi için bkz. DAVER, s. 227-228.

[54] DAVER, s. 228 ve devamı

[55] Bu konuda yapılan menfi eleştiri için bkz. KAPANİ, s. 77-78 ve devamı

[56] EROĞUL, s. 265.

[57] Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. SEZEN.

siteminden dolayı ülke yönetiminin sıkça koalisyon hükümetlerinin elinde buluna gelmesidir. (Türkiye Cumhuriyeti, bu durumla çok sık yüz yüze gelmektedir.) Türkiye Büyük Millet Meclisi (**TBMM**), toplumsal yaşantıyı düzenleyecek olan ve devlet yaptırımlarıyla desteklenmiş genel ve soyut kuralları çıkarmak ve tabiri caizse devlet çarkının mükemmel bir şekilde işlemesini sağlamakla mükelleftir. Zira **TBMM**, bu görevi halktan alır ve halk adına kullanır. Oysa ki, seçim sistemi sonucunda meydana gelen meclis aritmetiği, çarkın işleyişini zorlaştırmaktadır. Örneğin Türkiye'de bir **parti enflasyonu** vardır. İstikrarlı birkaç siyasal partinin yerine, çoğu kişisel çekişmeler, ihtiraslar ya da muhtelif amaçlarla kurulmuş çok sayıda parti mevcuttur. Üstelik Türkiye'de seçmenlerin pek çoğunun eğitim düzeyi, dolayısıyla siyasal kültürü ve siyasal bilinci 'eksik'tir. Seçmenler 'oy' gibi önemli bir silaha sahip bulundukları halde çoğu kez akıldan çok duygunun, bilgiden çok reflekslerin yönlendirmesiyle hareket etmektedirler.[58] Cumhuriyetin ilk altmış yılında, sandıkla iş başına gelen hükümetlerden yalnızca ikisi yine sandıkla gitmiş, son yirmi-otuz yıldır da ülke yönetimi büyük çoğunlukla koalisyonlara, ara rejimlere mahkum olmuştur.[59] Uygulanan tek turlu nispi temsil sisteminin bunda büyük etkisi vardır. Türkiye' deki parti enflasyonu ve karmaşık meclis aritmetiği bu durumda bir müddet daha devam eder görünüyor. Koalisyonlar, özellikle popülist politikacıların en sevdiği ortamlardır, zira her türlü olumsuzluktan kendilerine pay çıkarmaya çalışırlar. Bu durum, demokratik sistemin işleyişini de bozar. Parlamenterler de seçildiği andan itibaren yeniden seçilebilmeyi düşünür, hesabını yapar. Hatta bu hesabı yapanlar arasında seçilme şansı daha yüksek partiye kayanlar,saf değiştirenler görülür. Parti disiplini, delege seçiminden ilçe ve il kongrelerine, büyük kongreye, parti grubuna hakim olur. Mekanizma, tümüyle demokrasinin inkarıdır. Bu, bizim sistemimize has garip ve incitici bir uygulamadır.[60] Bunun yanı sıra, birer demokratik kurum olan partilerin, kendi iç yapılarında ne derece demokratik olup olmadıkları problemi önemli yer işgal etmektedir. Türkiye' deki siyasal partilerde bir **parti içi demokrasi** problemi var ve bir **Liderler Sultası** gerçeği hakim. Üstelik doğrudan katılma kurumları olarak demokrasilerde önemli bir yer işgal eden siyasal partilerin, seçim dönemlerinde, kendi belirlediği aday listelerini 'dayattığı' gözlenmektedir. Halk, kendisine ait olan egemenliğini kendi seçtiği temsilcisine değil, partinin seçtiği temsilciye aktarmakta. Bunda, babadan oğula, dededen toruna geçen **yerel siyasi geleneklerin** ve **güdümlü katılımın** etkisi büyük olsa gerektir.[61] Öyle ki seçim zamanlarında miting meydanlarında partizanlığın doruğuna çıkanlar, diğer zamanlarda hükümet politikalarından (örneğin zamlardan, işsizlikten, refah kaybından) serzenişte bulunmaktadırlar. Bu çelişkiyi sadece sisteme veya meclis aritmetiğine bağlamak doğru değildir. Türkiye'deki seçmen profili de önemli bir problemdir. Parti programlarını muhakeme etme yerine parti liderleri dikkate alınmaktadır, önceleri ifade etmeğe çalıştığımız sosyo-kültürel faktörler, özellikle de siyasi gelenekler de cabası.

Peki, çözüm nedir? Her şeyden önce demokrasi denilen mukaddes rejimin baş tacı olan halkın, kendi gücünün farkında olması gerekir. Bunun için öncelikle

---

[58] Aykut ACAR, **'Türk Demokrasisinde Parti, Seçim Sistemi ve İstikrar'** (Yayımlanmamış Makale), Kütahya 1998.

[59] Taha PARLA, **Türkiye' nin Siyasal Rejimi**, 1. Baskı, Onur Yay. İstanbul, 1986. s. 126.

[60] İNAN, s. 86.

[61] ACAR, **'Türk Demokrasisi'nde...'**

mükemmel bir eğitim, beraberinde mükemmel bir alt yapıyı ve kültürü getirecektir. Bireyler, çevrelerinde cereyan hadiseleri daha iyi idrak edecekler, daha iyi yorumlayacaklar ve daha iyi çözümler üreteceklerdir. Böylelikle bireyler, hayatın her alanına ve her problemine kafa yorabileceklerdir. Böylece, çoğunluğu siyasal kültürden ve bilinçten yoksun eğitimsiz seçmenlere ait değersiz oyların ezici üstünlüğü azalacak, oylar daha değerli hale gelecektir. Değerli oy, kuvvetli oydur, bu da geçici iktidarlarını olabildiğince artı puanla (!) kapatmayı arzu edenlerin korkulu rüyası olacaktır. Bilinçli oylar, daha istikrarlı hükümetlerin ortaya çıkmasına, kötülerin elenmesine ve siyasetçilerin attıkları adımlara daha çok dikkat etmelerine sebep olan birer silah olacaktır.

Kuvvetler ayrılığı prensibine dayanan **parlamentarizm** in Türkiye' de aldığı hal dikkat çekicidir. Sanki tanıma inat edercesine ve aksine Türkiye'de bir kuvvetler birliği ilkesi vardır. Çoğu zaman yasama organı ile yürütme organı örtüşebiliyor, dolayısıyla yasama organının yürütme üzerindeki heybeti, yahut denetleme mekanizması işlevi ortadan kalkarak **fren ve karşı ağırlık** prensibi zayıflayabiliyor. Amerika Birleşik Devletleri gibi tek turlu çoğunluk sistemini uygulayan ülkelerde daha istikrarlı bir durum söz konusudur. Seçim sistemi, siyasi yaşamda iki büyük partinin (Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti) yer almasına sebep olmaktadır. Böylelikle iktidardaki parti, kamu politikaları oluşturulurken daha hassas, daha dikkatli davranmak durumunda kalmıştır. **Başkanlık** sistemi de, güçler arasında muazzam denge kuran etkili bir mekanizma olarak vücut bulmuştur. Ancak bu sistemin mayasının başka demokrasilerde tutup tutmayacağı meçhuldür.[62]

Sonuç olarak, demokrasinin ideal manada işletilebilmesi bakımından siyasal katılma ve özellikle de seçim mekanizması büyük önem arz eder. Siyasal katılma, büyük oranda siyasal kültüre ve bilince erişmiş bireyler vasıtasıyla gerçek kuvvetine ulaşır. Birey, yaşamın her alanında kendi yazgısına egemen oldukça, insan olma onurunu ve hazzını daha çok duyumsayacaktır. Katılma, tarihin oyuncağı olmaktan kurtulup, onun bilinçli yapımcısı durumuna gelmek olmalıdır.[63]

Demokrasi nazik bir çiçektir. Kurumaması için sulanmalı, kötü dallardan arındırılmalı, budanmalıdır. Mutlak manada ideal demokrasiye ulaşmak belki zor, ama 'kayıtsız ve şartsız' millete ait olan egemenliğin de gerçekten millet adına kullanılabilmesi ve de en mühimi milletçe kullandırılabilmesi, ideale ulaşmada hatırı sayılır bir adım olacaktır. Zira, nihayet Demokrasi 'insan aklının düşünebildiği en iyi siyasal rejimdir.' [64]

---

[62] Başkanlık sistemi, ikiyüz yıllık bir hürriyet ve demokrasi geleneğinin sahibi olan A.B.D. ile adeta özdeşleşmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Murat YANIK, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Alfa Yay. No: 379, İstanbul, 1997.

[63] EROĞUL, s. 274

[64] Vural F. SAVAŞ, **Anayasal İktisat**, Avcıol Basım-Yayın, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1997, s.

KAYNAKÇA

ACAR Aykut, **'Devletin Ekonomi Politikasında Bir Tezahür : Popülizme Kayma, Etkileri ve Bir Değerlendirme'** (Yayınlanmamış Çalışma), Kütahya, 1998.

ACAR Aykut, **'Türk Demokrasisi'nde Parti Seçim Sistemi ve İstikrar'** (Yayımlanmamış makale) Kütahya, 1998.

AKIN İlhan, **Kamu Hukuku,** 6.Baskı, Beta Yay Nokta No:253, İstanbul, Ekim 1990.

ALKAN Türker, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim,** Gündoğan Yay. No: 89. 13, Ankara, 1989.

DAVER Bülent, **Siyaset Bilimine Giriş,** 5. Baskı, Siyasal Kitabevi. Ankara, 1993.

DUVERGER Maurice, **Siyasal Partiler,** (Çev: Ergun ÖZBUDUN), 4. Basım, Bilgi Yayınevi, No:10, Ankara, Ekim 1993.

DÜĞER İ. Hakkı, **Stratejik Düşünce Analizi,** Kütahya, 1998.

EROĞUL Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı,** İmge Kitabevi, Yay. No: 35, Ankara, 1995.

ERYILMAZ Bilal. **Kamu Yönetimi,** Genişletilmiş 3. Baskı, Erkam Matbaacılık, İstanbul, 1997.

İNAN Kamran, **Devlet İdaresi,** Ötüken Yay. No: 252, İstanbul, Kasım, 1993.

KAPANİ Münci, **Politika Bilimine Giriş,** 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, No:46, Ankara,1998.

LIPSET S.M., **Siyasal İnsan,** (Çev: Mete TUNÇAY), V Yayınları, Ankara, 1988.

MGK Genel Sekreterliği, **Devlet'in Kavram ve Kapsamı,** Yay. No: 1, Ankara, 1990.

NİYAZİ Mehmet, **Türk Devlet Felsefesi,** 1.Basım, Ötüken Yay. No:260, İstanbul,1995.

PARLA Taha, **Türkiye'nin Siyasal Rejimi,** 1.Baskı, Onur Yay. İstanbul, 1986.

POWELL J.R.G.Bingham, **Çağdaş Demokrasiler-Katılma, İstikrar ve Şiddet-** (Çev: Mehmet TURHAN), S Yayınları, Ankara, 1990.

SEZEN Saim, **Seçim ve Demokrasi,** 1.Baskı, Gündoğan Yay. , No: 88, Ankara, Ekim, 1994

SAVAŞ Vural F., **Anayasal İktisat,** Avcıol Basım-Yayın, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul, 1997.

T.C. 1982 Anayasası.

VERGİN Nur, **Nur Vergin Yazıyor,** Yeni yüzyıl Gazetesi, 10 Mayıs 1998.

YANIK Murat, **Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği,** Alfa Yay. No: 379, İstanbul, 1997.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1

Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

KAMULAŞTIRMA İŞLEMLERİNDE "KAMU YARARI"

Yusuf GÖVEN*

ÖZET

Devlet veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarının, yürütmekle görevli oldukları kamu hizmetinin gerektirdiği durumlarda, özel mülkiyete tabi gayrimenkullere zora dayalı olarak el koyabilmelerine imkan tanıyan müessese "kamulaştırma"dır. Kamulaştırmanın yapılabilmesi için "kamu yararı"nın bulunması gerekir. Yani kamulaştırmayı meşrulaştıran kamu yararıdır. Hemen hemen her yerde sıkça kullanılan "kamu yararı" ise, mevzuat ve doktrin tarafından tanımı yapılmayan veya yapılamayan, zamana ve yere göre içeriği değişebilen bir kavramdır.

GİRİŞ

Günümüzde, tüzel kişilerin en kapsamlısı ve en fazla yetkiyle donatılmış olanı kuşkusuz devlettir. Devletin varlık sebebi de, ülkesi üzerinde yaşayan insanların huzurlu bir şekilde yaşamasını sağlayacak hizmetleri yerine getirmektir. Kendisine böyle bir görev yüklenen devlet, bu görevi yerine getirirken, kendisine verilen veya var olduğu kabul edilen üstün yetkilere dayanarak elinde bulundurduğu maddi kaynakları gerektiği şekilde kullanmak veya yeni kaynakların temini

* Öğr. Gör., DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

için birtakım hukuk müesseselerinden yararlanmak zorundadır. Bu müesseselerden birisi de "*kamulaştırma*"dır. Devletin(veya idarenin), kamu hizmeti görevini yerine getirirken ihtiyaç duyduğu gayrimenkulleri elde edebilmesinin aracı olarak karşımıza çıkan kamulaştırma, aynı zamanda kişilerin temel haklarının başında gelen "*mülkiyet hakkı*"na bir sınırlama ya da müdahale oluşturmaktadır. Gerçekten, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini anayasayla teminat altına almaya çalışan devletin, bu hakların en önemlilerinden olan mülkiyet hakkına, "kamulaştırma" yoluyla müdahale etmesi bir çelişki gibi gözükmektedir. Böyle olunca da, hemen akla bu çelişkiyi meşrulaştıran şeyin "ne olduğu" sorusu gelmektedir. Cevap araştırıldığında ise karşımıza "*kamu yararı*" kavramı çıkmaktadır. O halde "kamu yararı" neyi ifade eder? Bu durumda, kamu hukukunun ve özellikle de idari bir faaliyet ve idari bir işlem olarak idare hukukunun önemli konularından birisi olan kamulaştırmanın meşruluğunu ortaya koyabilmek için; aynı zamanda idari işlemlerin "*maksat*" unsurunu oluşturan, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında "*sınırlama aracı*" olarak kullanılan "kamu yararı" kavramı üzerinde durmak gerekecektir. Bu iki kavram arasındaki bağlantıyı izaha çalışırken, öncelikle kamulaştırmanın ne olduğunu tesbit etmenin; daha sonra kamu yararı kavramı üzerinde durmanın ve son olarak da kamulaştırma işleminin "şart işlemi" niteliğinde olan "*kamu yararı kararı*"ndan bahsetmenin, konunun anlaşılması açısından isabetli olacağını düşünüyoruz.

1. İDARENİN MAL EDİNME YOLU OLARAK "KAMULAŞTIRMA"

İdare, kamu hizmeti yürütürken, hizmetin niteliğine göre ihtiyaç duyduğu malları, belli başlı iki yolla temin eder; özel mülkiyet sahibipleri ile anlaşarak satınalır veya egemenlik hakkına dayalı olarak zora dayanan yöntemlerle elkoyar. Günümüzde idareler, özellikle gayrimenkul mallar için birinci yolu, yani özel mülkiyet sahipleriyle anlaşma yolunu tercih etmemekte; genellikle ikinci yolu kullanarak ihtiyaç duyduğu gayrimenkullerin mülkiyetini elegeçirmektedir.[1] İşte bu zora dayanan mülkiyet kazanma yollarından birisi ve hatta en önemlisi kamulaştırmadır. Kamulaştırma ile devlet veya diğer kamu tüzel kişileri, ihtiyaç duydukları gayrimenkulleri, egemenlik hakkına dayanarak, bir bedel karşılığında da olsa zorla elde etme imkanına sahip olmaktadır.

1.1. Kamulaştırma Kavramı

Günümüzde birçok devlet, kamu hizmetlerinin gerekli kıldığı durumlarda kamulaştırma yapılabileceğine ilişkin olarak anayasalarında hüküm bulundurmakla beraber, kamulaştırmanın tarifi yapılmak istenmemiştir.[2] Genel olarak kamulaştırma, özel mülkiyet altında bulunan gayrimenkul mallara, kamu yararı düşüncesiyle ve kamu kudretine dayanarak devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından bedeli verilmek koşuluyla elkonulması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle kamulaştırma, idarenin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetinin gerektirdiği durumlarda (kamu yararının

[1] Sibel İNCEOĞLU, "Anayasa ve Kanunlarda Kamulaştırmanın Düzenlenişi", **Argumentum**, C.1, S.5, Aralık 1990, s.70.

[2] Jose Gascon MARİN, "Muhtelif Memleketlerde Amme Menfaatleri Namına İstimlak", Çev. H. BERKSUN, **Türk İdare Dergisi**, S.188, Eylül -Ekim 1947, s.126, 130-132.

var olduğunun kabul edildiği hallerde), gayrimenkulün değerinin peşin verilmesi şartıyla (istisnaen taksitler halinde), özel mülkiyete tabi gayrimenkule elkoyabilme; o gayrimenkulü özel mülkiyet alanından çıkarıp kamu mülkiyetine intikal ettirebilme yetki ve uygulamasına "kamulaştırma" ismi verilmektedir.[3] Bir bakıma kamulaştırmayla fertler, münasip bir bedel karşılığı, mülkiyet hakkından feragat etmeye zorlanmaktadır.[4] Kamulaştırma karşılığı olarak bir miktar paranın(mülkiyetten fedakarlık tazminatı) ödenmesi, malikin serbest iradesinin bir öneminin olduğunu göstermez. Böyle bir durumda malik, gayrimenkulünü rızası hilafına elinden çıkarmış olmaktadır. Yani ortada *"zoraki satınalma"* durumu söz konusudur.[5]

Kamulaştırmanın bir bedel mukabili olarak bir gayrimenkule zorla elkonulamısını ifade ediyor olması, onu *"müsadere"*den ayırır. Zira müsaderede, ferdin elindeki bir malın, hiç bir bedel ödenmeksizin, kanunların belli ettiği durumlarda, cebren devlet mülkiyetine geçirilmesi söz konusudur.[6]

"Kamulaştırma" ile "İstimlak" kavramlarının da bir birinden farklı olduğu ifade edilmektedir. Büyük idare hukukuçusu S.S.ONAR, istimlakte, istimlak edilen gayrimenkulün, mutlaka kamu malı niteliğini kazanmasının şart olmadığını, devletin özel mülkiyetinde de kalabileceğini; oysa kamulaştırmanın sadece kamu mülkiyetine geçmeyi ifade etteğini, bu sebeple "kamulaştırma" kavramının, daha geniş bir kavram olan "istimlak" kavramının yerini tutmadığını belirtmektedir.[7] Konuyu daha önce düzenleyen 31 Ağustos 1956 tarih ve 6830 sayılı kanunun isminin de "İstimlak Kanunu"[8] olmasına rağmen, gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası "Kamulaştırma" kavramını kullanmışlar, buna paralel olarak da halen konuyu düzenleyen en temel kanun olan 2942 sayılı kanunun ismi de "Kamulaştırma Kanunu"[9] olmuştur. Anayasa ve kanunların "kamulaştırma" kavramını kullanmaları, doktrinde de bu kavramın benimsenmesine neden olmuştur. Bu sebeple bizde aynı tabiri kullanmak durumunda kalıyoruz .

1.2. Hukuki Mahiyeti ve Genel Esasları

Kamulaştırma, kamu hukukunun önemli bir müessesesi olarak[10] en çok idare hukukunu ilgilendirmektedir. Kamulaştırma işleminin kamu kudretine dayanan üstün bir iradenin ürünü olarak ortaya çıkması,[11] idare hukukunda "idari işlem" olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.[12] Bu niteliği itibariyle kamulaştırma,

---

[3] Kamulaştırmayla ilgili farklı tarifler için bkz. S.Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.III, İstanbul 1966, s.1513; Abdullah DİNÇKOL, "Kamulaştırmada Gayrimenkule Acele İşlerde Elkoyma ve Tescil", **Hukuk Araştırmaları**, C.1, S.2, Mayıs 1986, s.47; İNCEOĞLU, s.70

[4] MARİN, s.126.

[5] Neşe KIZIL(Erkelli), "Kamulaştırma Fenomeni", **İdare Hukuku İlimleri Dergisi**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Yıl.9(1988), s.214.

[6] MARİN, s.126; ONAR, s.152.

[7] ONAR, s.1513.

[8] R.G, 8 Eylül 1956, S.9402.

[9] R.G, 8 Kasım 1983, S.18215

[10] MARİN, s.127

[11] ONAR, s.1513.

[12] Meltem KUTLU, **İdari Bir İşlem Olarak Kamulaştırma ve İptal Davası**, Ankara 1992, s.47.

idari bir işlem olarak "kamu yararı kararı"nın alınması suretiyle, başlangıcından hüküm ve sonuçlarına kadar her safhada, idari işlemlere tatbik edilen usul ve esaslara göre değerlendirilmekte;[13] böylelikle idari uyuşmazlıklara ve idari davalara konu olabilmektedir. Ancak, kamulaştırmanın idare hukukunu ilgilendiren bu yönünün yanında, hüküm ve sonuçlarını özel mülkiyet alanında doğurması, yani kişilerin mülkiyet hakkını sona erdirmesi karşısında, özel hukuku ilgilendiren bir yönü daha bulunmaktadır. Böylelikle kamulaştırma işlemi, adli yargının da görev alanı içine girebilmektedir. Mesela, kamulaştırma bedelinin artırılması için açılacak davalar adli yargıda görülür.[14]

Kamulaştırma müessesesinin birtakım prensipleri vardır; kamulaştırma işlemi ancak "kamu yararının gerektirdiği durumlarda", "devlet ve diğer kamu tüzel kişileri lehine" ve "bedeli peşin ödenmek" şartıyla yapılabilir. Kamulaştırma bedelinin tesbiti, ödeme şekil ve şartları incelememizin dışında kalmaktadır. Kamu yararı ise inceleme konumuz içindedir ve biraz sonra üzerinde duracağız. Fakat, konumuzun sınırlarını zorlamakla beraber "kimlerin lehine" kamulaştırma yapılabileceği üzerinde çok kısa olarak durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Genel olarak kamulaştırma, devlet ve diğer kamu tüzel kişileri lehine yapılır.[15] Kamulaştırma Kanununun(KK) "*idareler*" diye tabir ettiği kamu kurum ve kuruluşlarının, kamulaştırma yapmaya yetkili olmalarına rağmen, bunların kamulaştırma yapma yetkisi de sınırsız olmayıp, biraz sonra da inceleyeceğimiz gibi, "*kanunlarla yapmak yükümlülüğünde bulundukları kamu hizmetlerinin ve teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli*"(KK md.3) olması; yani görev alanlarına ilişkin olarak "kamu yararının" bulunması şartına bağlıdır.[16] Bunun yanında, Anayasada açık bir hüküm olmamakla beraber, eski 6830 sayılı İstimlak Kanunu ile(md.5/3) hukukumuza girmiş olan "*özel kişiler lehine kamulaştırma*" müessesesi, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu ile de muhafaza edilerek(md.2/a, 5/c), kamulaştırmanın ancak devlet ve kamu tüzel kişileri lehine yapılabileceği kuralına istisna getirilmiştir. Buna göre, kamu hizmeti görmekle görevli bir özel hukuk gerçek veya tüzel kişisi(bu görevi kanunla veya imtiyaz sözleşmesiyle üstlenmiş olabilir), hizmet alanıyla ilgili olarak gerekli gördüğü gayrimenkulü pazarlık suretiyle elde edemediği takdirde, yürütmekle görevli olduğu hizmet dolayısıyla denetimine tabi olduğu idarelere müracaat ederek, bu idareler tarafından kamulaştırma işlemi gerçekleştirilebilmesini sağlamaktadır. Bu uygulama, özel mülkiyetin, yine başka bir özel mülkiyete tercih edildiği, kamu yararı kavramının çok geniş yorumlanarak mülkiyet hakkına çok fazla müdahale edildiği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır.[17] Bu eleştiriye karşılık, kamulaştırmanın yine idareler tarafından yapılması(kamu yararı kararı alınmak suretiyle) ve bu kamulaştırmada özel hukuk kişisinin sadece "harekete geçirme" fonksiyonunun bulunması, bunun da normal kamulaştırmadan fazla bir farkının olmaması karşısında, usülün kötüye kullanılmaması[18] ve özel kişilere menfaat sağ-

[13] Mukbil ÖZYÖRÜK, **Kamulaştırma Hukuku**, Ankara 1948, s.138; KUTLU, s.47.

[14] ONAR, s.1513.

[15] Anayasa md 46, Kamulaştırma Kanunu md.2/a.

[16] İNCEOĞLU, s.72.

[17] KIZIL, s.209 vd.

[18] 1984 yılında çıkarılan 3096 sayılı kanunla(R.G, 19 Aralık 1984, S.18610), elektrik üretim ve dağıtımı konusunda TEK'den başka kurumlara yetki verilmesi ve buna dayanarak AKTAŞ Elektrik A.Ş ile yapı-

lama aracı niteliğine dönüşmemesi şartıyla[19] uygulamanın eleştirisinde fazla ileriye gidilmemesi gerektiği savunulmaktadır.

Kamulaştırmanın konusu gayrimenkullerdir. Gayrimenkul tabirine, araziler, tapu siciline müstakil ve daimi olarak kaydedilen haklar, kaynaklar ve Kat Mülkiyeti Kanununa göre bağımsız bölüm halini almış yapılar girmektedir. Ancak bu gayrimenkullerin özel mülkiyete tabi olması halinde kamulaştırma söz konusu olmaktadır. Şayet bu gayrimenkuller hizmet için ihtiyaç duyandan başka bir kamu tüzel kişinin mülkiyetinde ise, kamulaştırmaya gerek kalmadan başka usuller devreye girmektedir(KK md.30). Kamulaştırma, kamulaştırılan gayrimenkulün mülkiyetinin idareye geçmesi şeklinde olabileceği gibi, irtifak hakkı tesisi şeklinde de olabilir(KK md.4).

1.3. Kamulaştırmanın Yasal Dayanağı

1982 Anayasası da diğer muasır anayasalar gibi kamulaştırmayı ve bunun temel esaslarını düzenleme yoluna giderek, anayasal bir dayanağa oturtmak istemiştir. Anayasanın 35.maddesinde, "mülkiyet hakkının ancak kamu yararının gerektirdiği durumlarda sınırlanabileceğini" belirttikten sonra, 46.maddede(1961 Anayasası'nın 38.maddesine muadil) devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği durumlarda kamulaştırma yapabileceğini belirmiştir. Bu şekilde kamulaştırmanın temel prensiplerinin Anayasa'da belirtilmesi, kanun koyucunun veya uygulayıcıların mülkiyet hakkına haddinden fazla müdahale etmesini önlemeye yönelik bir tutum olarak değerlendirilebilir.[20] Anayasadaki bu temel düzenlemenin ışığında ve bu ilkelere aykırı olmamak üzere, başta 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu olmak üzere, bir takım özel kanunlarla, kamulaştırma işleminin hukuki altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Kamulaştırma Kanununu haricinde, kamulaştırmayla ilgili hükümler içeren kanunlara şu örnekler verilebilir; 6200 sayılı "Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun", 1164 sayılı "Arsa Ofisi Kanunu", 6326 sayılı "Petrol Kanunu", 3213 sayılı "Maden Kanunu", 5516 sayılı "Bataklıkların Kurutulması ve Burdan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun", 2985 sayılı "Toplu Konut Kanunu" ve 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu".

1.4 Kamulaştırma ve Mülkiyet Hakkı

1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin 17.maddesinde "dokunulmaz kulsal bir hak" olarak nitelendirilen mülkiyet hakkı(daha önce "Magna Carta" ile de benzer esas getirilmişti), hemen hemen bütün ülkeler tarafından vatandaşlarının en temel hakları arasında zikredilmeye ve anayasalarla teminat altına alınmaya çalışılmıştır. Bunun istisnaları da yok değildir; mesela 1918 tarih Rusya Anayasası, her vatandaşın eşit bir şekilde yararlanabilmesi için, hiç bir tazminat verilmeksizin özel mülkiyeti ilga etmiş(md.3) ve bütün arazinin kamu malı olduğunu ilan ederek işçi sınıfına bedelsiz olarak terketmiştir.[21]

---

lan sözleşmede, bu şirkete kamulaştırma yetkisi verilmesi ve kamulaştırma işlemlerini Bakanlık adına bu şirketin yöneteceğine ilişkin hatalı uygulama örneğinin değerlendirilmesi için bkz. KIZIL, s.315 vd.

[19] Bu konuda ayrıntılı bili için bkz. Ali ARCAK - Servet Y. KİTİŞ, **Kamulaştırma Davaları ve Devletleştirme**, C.1, Ankara 1992, s.121 vd.; KUTLU, s.56 vd.

[20] İNCEOĞLU, s.70.

[21] MARIN, s.128-129.

Mülkiyet hakkının tarifi anayasalarda ve kanunlarda yapılmış değildir. Özel hukuk açısından mülkiyet, sahibine konusu üzerinde en geniş yetkileri veren(kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma) mutlak ve daimi bir ayni haktır. Ancak, mülkiyet halkının bu tarifi onun "*sınırsız bir iktidar*" olduğu manasına gelmemelidir.[22] Klasik mülkiyet anlayışına göre, mülkiyet hakkı, dokunulması mümkün olmayan doğal ve kutsal bir hak olmasına rağmen,[23] modern mülkiyet anlayışına göre mülkiyet hakkı, ekonomik ve siyasi yönü bulunan, birtakım yetki ve görevlerden oluşan bir haktır.[24] Anayasalarla mülkiyet hakkını teminat altına alan hemen hemen bütün devletler, bu hakkın belirli şartlarla sınırlanması yoluna da gitmişlerdir. Genellikle, mülkiyet hakkının "*kamu yararı*" ile sınırlanabileceği ve yine bu hakkın "*toplum yararına*" aykırı kullanılamayacağı şeklinde iki temel yaklaşımla, bu hak sınırlanmak istenmiştir.[25] Özellikle de "*sosyal devlet*" ve "*sosyal mülkiyet*" anlayışındaki gelişmeler, mülkiyet hakkının kullanılması konusundaki sınırlandırmanın gerekçesini oluşturmaktadır.[26] Mesela, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, mülkiyet hakkının "*zaruret*" halinde sınırlanabileceğini kabul etmişken, bu anlayış zamanla değişerek, sınırlamanın "kamu yararı"nın gerektirdiği durumlarda yapılabileceği kabul edilmeye başlanmıştır. Mülkiyet hakkına getirilen sınırlamalar değişik şekillerde karşımıza çıkabilir; bu sınırlama mülkiyet hakkının tamamen ortadan kalkmasına neden olabilir(kamulaştırma gibi), malike mülkiyet hakkından kaynaklanan bir takım yetkilerini kullanmama yükümlülüğü getirilebilir(inşaat mevzuatının getirdiği sınırlamalar gibi) veya bir edimde bulunma yükümlülüğü getirebilir(vergi ödenmesi gibi). Bu sınırlamalar genellikle kamu yararı için yapılmakla beraber, özel kişiler lehine yapılması da(geçit hakkı gibi) mümkündür. Ancak ne şekilde olursa olsun, bunların hepsi mülkiyet hakkına yönelik birer sınırlamadır.[27]

Türk hukuk sistemi açısında da yukarda belirttiğimiz esaslar geçerlidir. Yani, Türk hukuku açısından da mülkiyet hakkı Anayasa tarafından güvence altına alınmasına rağmen, yine Anayasa ve diğer kanunlar tarafından bir takım sınırlamalara tabi tutularak "*sosyal ipotek*" altına alınma yoluna gidilmiştir.[28] 1982 Anayasasının 2. maddesinde belirtilen "*sosyal devlet*" niteliğinin bir uzantısı olarak, 35. maddede "*herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğu, bu hakkın ancak kamu yararı amacıyla ve kanunla sınırlanabileceği, bu hakkın top yararına aykırı kullanılamayacağı*" hükme bağlandıktan sonra, 46. maddede kamu yararının gerektirdiği hallerde kamulaştırmanın yapılabilmesine cevaz vermiştir. Anayasanın mülkiyet hakkı ve sınırlandırması konusundaki bu düzenlemesinin, modern mülkiyet anlayışına uygun olduğu savunulmaktadır.[29] Türk Anayasa Mahkemesi de bu konuda, mülkiyet hak-

---

[22] S.Sulhi TEKİNAY, **Eşya Hukuku**, C.1, İstanbul 1984, s.319

[23] Fikret EREN, "Anayasa ve Yeni Gelişmeler Karşısında Medeni Kanun'un Mülkiyet Kavramına Verilecek Anlam", **Medeni Kanunun 50.Yılı**, Ankara 1976, s175; Akın DÜREN, **Devletin Mülkiyete Elatmasından Kaynaklanan Tazmin Yükümlülüğü**, Ankara 1977, s.3.

[24] EREN, s.186; DÜREN, s.5.

[25] Esin ÖRÜCÜ, **Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı;Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması**, İstanbul 1976, s.62

[26] Rona SEROZAN, "Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları", **Ümit DOĞANAY'ın Anısına Armağan** İÜSBF yayını, İstanbul 1982, s.248.

[27] SEROZAN, s.250-251.

[28] SEROZAN,s.250.

[29] DÜREN, s.5.

kının mutlak, ve sınırsız olarak kabul edilemeyeceğini, kamu yararı amacıyla kanunla sınırlandırabileceğini,[30] belirtmektedir.

İngiliz Anayasa ve İdare Hukukçusu WADE'nin de belirttiği gibi, "*çağdaş hukukçunun en önemli görevi kişisel özgürlüklerle kamu yararını bağdaştırma yolunda yapıcı eleştirmen rolünü oynamaktır*".[31] Bu noktada anayasalar, fertlerin en temel haklarından olan mülkiyet hakkı ile kamu yararı arasında bir tercih yapmak durumunda oldukları zaman, kamu yararı lehine tercih yaparak, kişileri, rızası hilafına da olsa mülkiyet hakkından vazgeçmeye zorlamaktadırlar. Bununda en meşhur ve meşru yolu "kamulaştırma" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı yazarlar kamulaştırmanın, Romalıların devlet menfaatini, bütün özel menfaatlerden üstün tutan prensiplerinin yaygınlaşmasından kaynaklandığını belirtmektedirler.[32] Bu durumda "*kamu yararı*", hem mülkiyet hakkının sınırlama aracı, hemde kamulaştırmanın ön şartı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. KAMULAŞTIRMANIN ÖN ŞARTI OLARAK "KAMU YARARI"

Kamu yararı, gerek anayasalarda ve gerekse kanunlarda sıkça kullanılmasına rağmen, ne anayasalarda ne de kanunlarda bir tanımı verilmiş değildir. Bunun yanında, mülkiyet hakkına önemli bir müdahale olarak değerlendirilen kamulaştırma işleminin "*sebep*" ve "*maksat*" unsurunu oluşturan kamu yararının "ne olduğu" konusunda çok şey yazılmıştır. Bu konudaki farklı görüşlerin ışığında, kamu yararı kavramını biraz daha yakından incelemekte yarar görüyoruz.

2.1. Kamu Yararı Kavramı

Kamu yararı, zamana, mekana, hizmetin türü ve hizmeti görenlerin anlayışına göre değişebilen bir kavramdır.[33] Kamu yararı, idari işlemlerin hukukiliğini denetlemede bir "kriter", temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasında bir "sebep"[34] olarak ele alınmasına rağmen, mevzuat tarafından bir tarifinin yapılmaması, doktrin tarafından da çok tartışılan bir konu olmasına sebep olmuştur.

Doktrin tarafından üzerinde fazlaca durulmasına rağmen, herkesi tatmin edecek bir tarifi yapılamamış; buna karşın tarifinin güç olduğu konusunda ise birleşilebilmiştir.[35] Bu özelliği karşısında bazı yazarlar, kamu yararı kavramını "öznel" ve "bulanık" olarak vasıflandırmaktadır.[36] Bazıları da kamu yararının, özünün ya da içeriğinin önceden belli olmadığını ve ancak biçimi aracılığıyla tanındığını belirtmektedir.[37] Diğer bazı yazarlar da, kavramın tanımlanamamasının onun çok

[30] AYM, E.1963/127, K.1965/47, RG. 28.1.1966, S.12238

[31] ÖZÜRÜCÜ, s.63.

[32] MARİN, s.133.

[33] ONAR, s.1518; KIZIL, s.211.

[34] Tekin AKILLIOĞLU, **"Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", Amme İdaresi Dergisi**, C.24, S.2, Haziran 1991, s.3.

[35] KUTLU, s.49; AKILLIOĞLU, s.3.

[36] Lütfi DURAN, **İdare Hukuku(Ders Notları)**, İstanbul 1982, s.25.

[37] AKILLIOĞLU, s.3.

fonksiyonlu olması ve belki de "adil davranma çabası" olarak nitelendirilmesinin sonucu olduğunu,[38] anayasa ve kanunlarda tanımının yapılmasının, kamu yararı kavramının dinamik yapısına ters düşeceğini[39] savunmaktadırlar. Bu görüşlerin yanında, kamu yararı kavramının, bilimsel analize dayanıklı olmayan "akıl dışı bir masal" olarak, devletin kutsallaştırılması yoluyla iktidarı pekiştirme aracı olmaktan öteye gitmeyen bir kavram olduğunu[40] iddia edenler bile çıkmaktadır.

Düşünceleriyle modern özgürlük idealinin temelini oluşturan kadim yazarlara göre ise(bunların başında Stoikler ve Çiçero gelir) kamu yararı "adalet" ile aynı şeydi. Özellikle Ortaçağlarda sıkça "utilitas publica"ya(kamu yararına) atıf yapılmaktaydı ve bundan kasdedilen de, barış ve adaletin korunması olmaktaydı. Hatta 17.yüzyıla kadar James Harrington gibi düşünürler için kamu yararı *"... her türlü tarafgirlik ve özel çıkarı hariç tutan ortak hukuk ve ortak adaletten başka bir şey değildi"* ve bu manada kamu yararı *"insanların değil, yasaların imparatorluğu(egemenliği)"* anlamını taşıyordu.[41] Bu dönemde kamu yararı, özel yada genel her türlü faaliyetin varmak istediği ortak ve nihai bir amaç olup, aynı zamanda toplumdaki bireylerin yararlarının toplamından oluşmaktaydı.[42]

Bu kamu yararı anlayışı özellikle 1789 Fransız İhtilali'nden sonra değişmeye başlamıştır. Bu tarihlerden sonra kamu yararının, ferdi çıkarların bir toplamından ibaret olmadığı, ferdi çıkarlarla kamu yararının zıtlık içinde olabileceği, bu kavramın akılla açıklanabilen ve dünya işlerine ilişkin bir değer yargısı olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de belirtildiği gibi, ferdi çıkarlarla kamu yararı çatıştığında, ferdin hakları yasayla kamu yararı lehine sınırlanabilecektir. 'Böylelikle çağdaş kamu yararı anlayışına doğru yol katedilmeye başlanmıştır.[43] Bunun sonucu olarak, kamu yararının, "bütün özel çıkarların bir toplamından ibaret olduğu" yönündeki düşünce artık kabul görmez duruma düşmüş; buna mukabil kavramın "... *amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan herkesin şansını iyileştirebilecek şartların yaratılmasına...*"[44] yönelik bir kavram olduğu düşüncesi gündeme gelmiştir. Ancak bu sonuçla beraber, günümüzde kamu yararı, kesin olarak tanımlanamaz bir hale dönüşmüş ve hatta çoğunluğun çıkarlarına uygun düşen her öneriye[45] bir kılıf olma özeliğine bürünmüştür. Elbetteki kavramın bu kadar geniş tutulması, beraberinde birtakım mahzurlar da getirmiyor değildir.

Kamu yararı kavramı, "dar ve geniş anlamda kamu yararı",[46] "hukuki ve siyasi anlamda kamu yararı"[47] şeklinde bir ayrıma veya yaklaşıma tabi tutularak içeriği belirlenmeye çalışılmaktadır.

---

[38] ÖRÜCÜ, s.64.

[39] KUTLU, s.49.

[40] AKILLIOĞLU, s.3-4.

[41] Friedrich A. HAYEK, **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük,** C.2, Çev. M. ERDOĞAN, Ankara 1995, s.22.

[42] AKILLIOĞLU, s.8.

[43] AKILLIOĞLU, s.9.

[44] HAYEK, s.21-22.

[45] HAYEK, s.21. Özellikle "kamu yararı çoğunluğun arzu ettiği herhangi bir şey midir?" sorusuna verilecek cevab bkz. HAYEK, s.27 vd.

[46] KUTLU, s.50.

Dar ve teknik anlamda kamu yararı, aynı zamanda kavramın hukuki yönünü ifade etmektedir ve bu anlamda kamu yararı, idare hukukunun malıdır ve idari işlemlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, eşitlik ve tarafsızlık ilkeleri çerçevesinde yapılmasını,[48] yani idari işlemin "maksat" unsurunu oluşturur. Mesela mevzuatta, kamulaştırmanın kamu yararı amacıyla yapılacağının belirtilmesi, kavramın hukuki boyutunu ifade etmektedir.[49]

Kamu yararının geniş anlamda kullanılması durumunda kavram, Anayasanın dayandığı siyasal, sosyal ve ideolojik ilkeleri yansıtmakta ve aynı zamanda kavramın politik veya siyasi yönünü ifade etmektedir.[50] Konuya bu açıdan bakıldığında, kişisel yararla kamunun yararı arasında bir tercih yapılırken, ya "niceliği" açısından yararlar arası bir tercih yapılacak; mesela çoğunluğun yararı karşısında azınlığın yararı feda edilecek,[51] yahut yararların "niteliği" dikkate alınacak ve azınlığın çok önemli yararı karşısında, çoğunluğun az önemli yararı feda edilebilecektir.[52] Bu tercih noktası karşısında bazı yazarlar kamu yararını "... *toplumda bireysel ve kollektif menfaatler arasında kurulabilen denge*..." olarak nitelendirmektedir.[53]

Kamu yararı kavramı konusundaki anlayış değişikliği kamulaştırma ve mülkiyet hakkının sınırlanması konusunda da kendisini hissettirmiştir.[54] Mesela Türk hukukunda, 1982 Anayasası hazırlanırken, ilk taslağın 48. maddesinde kamulaştırmanın "yapılmadığı takdirde kamu yararının ağır şekilde zarar göreceği hallerde" yapılabileceği önerilmişken, daha sonra bu görüş kabul edilmemiş ve mevcut haliyle 46. maddede "kamu yararının gerektirdiği hallerde" şeklinde genel bir ifadeye dönüşmüştür.[55] Bu tutum da kamu yararı kavramın zamanla genişleyen bir mahiyeti haiz olduğuna veya öyle görülmek istendiğine örnek teşkil etmektedir. Doktrinde de bazı yazarlar, özellikle kamulaştırma işleminde, kamu yararının var olduğunu kabul etmenin yeterli olacağını, kamu yararı kavramının kamulaştırma açısından tarifinin ve sınırlarının tesbitine çalışmanın gereksiz ve hatta beyhude bir çaba olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı yazarlar da her şeye rağmen kamulaştırma açısından kamu yararını tanımlamaya çalışmışlardır. Mesela, bir yazar "Bir mülkün, kamulaştırmada derpiş edilen şekil dahilinde kullanılmasının, kamu iyiliği bakımından, bizzat onun maliki olan özel kişi tarafından kullanılmasından hiç şüphesiz çok daha şayanı arzu olduğu durumlarda, kamu faydası mevcuttur" diyerek[56] konuyu izaha veya tanımlamaya çalışmıştır.

---

[47] Yavuz NAZAROĞLU - Hasan ÜNAL, **Kamulaştırma**, Ankara 1975, s.21 vd.; AKILLIOĞLU, s.4.

[48] ÖRÜCÜ, s.66; KUTLU, s.50.

[49] Yıldızhan YAYLA , **Köye Hizmet Teşkilatı, Yeni Bir Kuruluş Denemesi**, İstanbul 1968, s.97; NAZAOĞLU-ÜNAL, s.22; Aydın H. TUNCAY, **İdare Hukuku ve İdari Yargının Bazı Sorunları**, Ankara 1972, s.21.

[50] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.21-22; KUTLU, s.50.

[51] Mesela mülkiyet hakkının sınırlanmasında, büyük grubun yararı nicelik bakımından ele alınmakta ve fertlerin yararı buna tercih edilmektedir. ÖRÜCÜ, s.68

[52] YAYLA, s.97. İnsan sağlığının korunmasına ilişkin faaliyetlerde durum böyledir.

[53] Turan YILDIRIM, "İdari Yargılama Usulü Kanunundaki Son Değişiklikler", **Hukuk Araştırmaları**, C.8, S.1-2, 1994, s.106.

[54] ÖZYÖRÜK, s.88.

[55] ARCAK-KİTİŞ, s.121

[56] Bu tanımlar için bkz. ÖZYÖRÜK, s.85-86.

Belirli bir tanımının yapılamamasına rağmen kamu yararı, temel hakların sınırlanması, idari işlemlerin maksat unsuru, iptal davalarında sübjektif dava açma ehliyetinin tesbiti gibi durumlarda önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, kamu yararı kavramının "kamu düzeni", "kamu hizmeti" ve "toplum yararı" gibi kavramlarla olan ilişkisi üzerinde özetle de olsa durmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

2.1.1. Kamu Düzeni Ve Kamu Yararı

Kamu düzeni, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması konusunda bir kıriter veya sebep olarak sıkça zikredilmesine ve aynı zamanda hürriyetlerin bir değer ifade edebilmesi için varlığının lüzumlu olduğu belirtilmesine rağmen,[57] tatmin edici bir tanımı yapılmış değildir. Belli davranış kurallarından oluşan kamu düzeni, "bir memlekette kamu hizmetlerinin iyi yapılması", "toplumsal münasebetlerde emniyet ve asayişi sağlayacak müessese ve kuralların tamamı", "idarenin zabıta ve kolluk faaliyetlerinin konusu ve amacı",[58] "fiilen mevcut olan, hukukun gerçekleştirmeye çalıştığı muayyen bir durum"[59] vb. şekillerde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bu durumda kamu düzeni ve kamu yararı kavramların "birbiri için" var olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Yani, kamu düzenini muhafazada kamu yararının olduğu veya kamu yararı için kamu düzeninin sağlanması gerektiği kabul edilmek gerekebilir. Her iki kavramında hürriyetlerin sınırlanmasında bir "sebep" olarak zikredilmesi bu düşünceyi doğrulamaktadır.

2.1.2. Kamu Hizmeti ve Kamu Yararı

İdare hukukunun temel konularından birisi olan kamu hizmeti konusunda da herkesi tatmin edecek bir tanım üzerinde uzlaşılamamıştır. Ancak genel bir tarif verilmek gerekirse, "kamu hizmeti, toplum için önem kazanmış olan ortak ve genel bir ihtiyacın tatminine yönelik olarak kamu tüzel kişileri veya onların denetimi altında özel kişilerce yürütülen bir faaliyettir."[60] Bazı yazarlar, kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olduğunu ifade etmektedirler.[61] Diğer bazı yazarlar ise buna karşı çıkmakta ve kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olmaktan ziyade bir sonucu veya amacı olduğunu; kamu yararının, kamu hizmetinin bir unsuru olarak ele alınması durumunda, "bilinmeyeni bilinmeyenle" açıklamaya çalışma şeklinde bir zorluğun içine girilmiş olacağını ifade etmektedirler.[62]

---

[57] Münci KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara 1981, s.229.

[58] TUNCAY, s.20-21.

[59] Erçetin YORGANCIOĞLU, " Danıştay Yargılama Usulünde Re'sen İnceleme Yetkisi", **İdare Hukuku ve İdari Yargı ile İlgili İncelemeler I**, Ankara 1976, s.226.

[60] Aydın GÜLAN, "Kamu Hizmeti Kavramı", **İdare Hukuku İlimleri Dergisi**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Y.9(1988), s.147-148. Yazar, TRUCHET'ten şu alıntıyı yapmaktadır; *"hiç kimse kamu hizmetinin tartışılmaz bir tanımını yapamamıştır: yasama bunu kendine tasa edinmemiş, yargı yapmak istememiş, doktrin ise başaramamıştır."* Age. s.150.

[61] Tahsin B. BALTA, **İdare Hukuku I, Genel Konular**, Ankara 1971, s.19. S.Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C.I, İstanbul 1966, s.16-17.

[62] GÜLAN, s.149.

2.1.3. Toplum Yararı ve Kamu Yararı

Gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası, mülkiyet hakkının "kamu yararı amacıyla sınırlanabileceğini" ve bu hakkın kullanımının "toplum yararına aykırı olamayacağını" belirterek, her iki kavramın farklı manalara geldiği izlenimini vermiştir. Bu tutum da, iki kavramın farkının ne olduğunun tartışılmasına neden olmuştur. Tartışma, bu iki kavramın büsbütün birbirinden farklı mı olduğu; yoksa birbirini tamamlayan iki kavram mı olduğu noktasında düğümlenmektedir.

Bazı yazarlara göre, kamu yararı dar anlamda kullanıldığı takdirde, mülkiyet hakkının sınırlandırılmasında ve özüne yapılacak müdahalelerde bir ölçüyü ifade etmesi karşısında, geniş anlamda kullanıldığında bütün toplumsal değerleri içine alan bir nitelik taşır.[63] Diğer bazı yazarlara göre, kamu yararı, iktidarda bulunanların çıkarlarına hizmet ettiği halde, toplum yararı, ülke üzerinde yaşayan herkesin ortak yararlarının bir ifadesidir. Yani kamu yararı, kurulu düzenin korunmasındaki yarardır; toplum yararı ise o ülkedeki tüm insanların çıkarıdır. Toplum yararı aynı zamanda kurulu düzenin bir niteliğidir.[64]

Anayasa Mahkemesi de bazı kararlarında iki kavram arasında bağlantı kurmaya çalışmıştır. Mahkemeye göre, yasayla temel hak özgürlüklerin kısıtlanmasının toplumâ sağlayacağı yararın, kişiler için sağlayacağı yarara ağır basması durumunda, kamu yararının varlığını kabul etmek gerekir.[65] Yine Yüksek Mahkeme başka bir kararında, sosyal düzen ve toplum yararı amacıyla bir anayasal ilkeye ayrık(istisne) getirilmesinin kamu yararına olacağını belirterek[66] iki kavram arasındaki fark konusuna değinmeye çalışmıştır.

Gerek dokrin tarafından ve gerekse yargı organları tarafından, iki kavram arasındaki fark ne kadar tartışılırsa tartışılsın, birbirine benzeyen bu iki kavramın farkı konusunda sağlıklı bir sonuca varmak güçtür. Bu sebeple asıl ayrımın şu ana kadar olduğu gibi "kamu yararı - toplum yararı" kavramları arasında değil, "kamu yararı-ferdi yarar" kavramları arasında yapılmasının daha uygun olacağı söylenebilir.[67] Esasen kamu yararının, ferdi yararlarla çoğunluğun yararları arasında bir dengeyi ifade etmesi, bu düşünceyi haklı kılabilir.

---

[63] AKILLIOĞLU, s.7.

[64] Ümit DOĞANAY, "Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları", **Mimarlık**, S.7, Temmuz 1974, s.5 vd. Yazar, örnek olarak, otopark yapımı için bir gayrimenkulün kamulaştırılması durumunda, "kamu yararının" var olmasına rağmen, özel mülk sahiplerini(otomobil sahiplerini) koruyucu bir durumun da söz konusu olduğundan "toplum yararının" bulunmadığını belirtmektedir. Yine yazara göre, *"...toplum yararı özel mülkiyetin kapsamını oluşturan yetkilerin kullanılma aracıdır. Bu nedenle, mülkiyetin özüne ilişkin bir sınırlama ölçüsüdür. Kamu yararı ise mülkiyet hakkının kapsamının belli edilmesinde ve mülkeyetin özüne müdahalelerde kullanılan bir kamu hukuku ölçüsüdür. Her ıki kavram hukuk tekniği açısından birbirinden farklıdır"* Ümit DOĞANAY, "Toprak Mülkiyeti ve İmar Hakkı Çelişkisi", **Yapı**, Mayıs-Haziran 1974, s.32 vd.

[65] AYM, E.1978/54, K.1979/9 (8.2.1979 tarih), **Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi**, S.17, s.56-71.

[66] AYM, E.1966/14, K.1966/36, (21.9.1966 tarih), **Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi**, S.4, s.246-253.

[67] AKILLIOĞLU, s.7; ÖRÜCÜ, s.76 vd.

2.2. Kamulaştırma İşleminin "Sebep" ve "Maksat" Unsuru Olarak Kamu Yararı

Daha önce de belirttiğimiz gibi kamulaştırma, hukuki niteliği itabariyle idari bir işlemdir. İdari işlemlerde, yetki, şekil, sebep, konu ve maksat unsurlarının bulunması; diğer bir ifadeyle idari işlem, bu unsurlar açısından hukuka uygun olmak zorundadır. Doğal olarak kamulaştırma işleminin de aynı unsurlar açısından hukuka uygun olması ve yargı organlarınca da bu uygunluğun denetlenmesi gerekir.

Kamulaştırmanın idari bir işlem olarak unsurlarından "sebep" ve "maksat" unsurları haricindekiler konumuz itibariyle bizi pek ilgilendirmez. Bu iki unsur ise kamulaştırma işlemi açısından özellik arzeder. Çünkü, kamulaştırma işleminin sebep ve maksat unsuru aynıdır: *kamu yararı*. Yani kamulaştırmayı meşru kılan sebep kamu yararı;[68] işlemle hedeflenen şey veya nihai amaç yine kamu yararıdır.

Genel olarak idari işlemlerde "sebep", idari işlemden önce gelen, işlemden ayrı olarak idareyi böyle bir işlem yapmaya iten etkenlerdir. İdari işlemlerin sebebi, mevzuatta ister gösterilsin ister gösterilmesin, soyut olarak kamu yararı anlayışına dayanmak zorundadır.[69] Kamulaştırma işlemin de ise sebep unsuru açıkça gösterilmiştir ve bu sebep de "kamu yararı"nın varlığı ya da "kamu yararı kararı"dır. Ancak, kamu yararı kararının da idari bir işlem olduğu düşünüldüğünde, bu işlemin(kamu yararı kararının) de temelinde bir sebebin varlığı gerekir. Bu sebep, hukuki bir durum, bir ihtiyaç veya maddi bir olgu olabilir.[70] Yargı organı, kamulaştırma işlemini sebep unsuru yönünden denetime tabi tutarken, kamu yararının var olup olmadığını kontrol etmek durumunda kalacaktır. Ancak, ekonomik, siyasi ve hukuki boyutları olan kavramın yargı organınca değerlendirilmesi, pek de kolay değildir. Ayrıca, gerek sebep unsuru ve gerekse maksat unsuru açısından yapılacak yargısal denetimin, "yerindelik" denetimine kayma ihtimali de hayli fazladır.[71]

İdari işlemin diğer bir unsuru olan "maksat" unsuruyla anlatılmaya çalışılan, o işlemle ulaşılmak istenen son hedeftir ve o da tekdir: *kamu yarar*. İdari işlemlerin maksadı, mevzuatta ister özel olarak belirtilsin, ister belirtilmesin, maksat hep "kamu yararıdır".[72] Şayet maksat özel olarak belirtilmişse, buna uyulmak gerekir. Mesela bir işlemin "genel sağlığın korunması için" yapılacağı belirtilmesine rağmen, bu işlem devlete maddi gelir sağlanması maksadıyla yapılırsa, o işlem sonuçta kamu yararına bile olsa, maksat unsuru açısından hukuka aykırı olarak değerlendirilmekten kurtulamayacaktır.[73]

Kamulaştırma işleminde maksat, kamulaştırılan gayrimenkulü bir kamu hizmetinin yürütülmesinde kullanarak kamu yararını gerçekleştirmektir. Dolayısıyla, kamulaştırmada "sebep" ve "maksat" unsurları iç içe girmiş durumdadır.[74] Bu haliyle kamu yararı, kamulaştırma işleminin "olmazsa olmaz" şartıdır. Daha önce de

---

[68] İNCEOĞLU, s.72.

[69] A.Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Yönetsel Yargı**, Ankara 1991, s.200; KUTLU, s.59.

[70] KUTLU, s.59.

[71] KUTLU, s.52.

[72] GÖZÜBÜYÜK, s.211; NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22

[73] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22.

[74] KUTLU, s.60; Ayrıca bkz. ONAR, C.III, s.1517; DÜREN, s.29.

belirttiğimiz gibi, kamulaştırma işleminin sebep ve maksat unsurunu oluşturan "kamu yararına" esas teşkil eden sebeplerin gün geçtikçe arttığı ve kavramın genişlediği görülmektedir. Aynı şekilde, mülkiyet anlayışındaki değişikliğin de(mutlak mülkiyet anlayışının yıkılması) buna paralel seyrettiği görülmektedir.[75] Bu durumda, "kamulaştırma" ile "kamu yararı"nın birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığını söylemek mümkündür.

3. KAMULAŞTIRMA İŞLEMİNDE KAMU YARARININ VARLIĞININ TESBİTİ

3.1. Genel Olarak

Kamu yararının zamana ve mekana göre değişebilin göreceli bir kavram olduğunu, mevzuat tarafından tanımlanmadığı gibi, doktrin tarafından üzerinde uzlaşılabilmiş bir tanımının bulunmadığını daha önceden belirtmiştik. Burada hemen akla şu soru gelmektedir: Acaba hangi hallerde kamu yararının varlığı kabul edilmelidir veya kamu yararının bulunduğu durumlar hangileridir? Bu soruların cevabını mevzuatta bulabilmek mümkün değildir. Yani mevzuat nelerin kamu yararı olduğu belirtmemiştir. Böyle olunca, nelerin kamu yararı olduğu hususu, yani kamulaştırma işleminin sebep unsuru idarenin takdirine bırakılmış gözükmektedir.[76]

1982 Anayasasının "Temel Haklar ve Ödevler" Kısmının, "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" Bölümünün III. alt başlığının ismi "*Kamu Yararı*"dır. Bu başlık altında, kıyılardan yararlanma(md.43), toprak mülkiyeti(md.44), tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (md.45), kamulaştırma (md.46) ve devletleştirme(md.47) konuları düzenlenmiştir. Anayasanın bu ilginç düzenlemesinin gayesi, gerek yasama organına ve gerekse idareye kamu yararının kapsamı konusunda(nelerin kamu yararına olduğu konusunda) örneklendirme yoluyla temel direktifler vermektir.[77] Bu direktifler ışığında, bazan, yasama organı kanunlarda hangi hallerde kamu yararının olduğunu belirtilmektedir ve bu durumda idarenin "kamu yararı kararı" almasına gerek kalmamaktadır. Bazan da kamu yararının varlığı ya da yokluğu konusunda idareye "takdir hakkı" tanıyarak, kamu yararının bulunduğu sonucuna varıldığını gösteren bir "kamu yararı kararı" alma yükümlülüğü yüklemektedir.

Bir zamanlar kamu yararının var olduğunun kabul edildiği durumlar olarak, sağlık, iskan ve askeri nedenler ele alınmaktaydı. Ancak zamanla ekonomik, sosyal, kültürel gelişmelerin ve kamu yararı kavramındaki değişimin sonucu olarak; ulaşım hizmetleri, tabii kaynakların etkin ve verimli işletilmesi, topraksız çiftçilere toprak dağıtımı, toprakların verimli işletilmesi, ormanların, tabiat ve kültür varlıklarının korunması, turizm, şehircilik, çevre düzenlemesi gibi konuların da kamu yararıyla ilgili olduğu kabul edilmeye başlanmıştır.[78] Kamulaştırma Kanunu bu konuda idare lehine, *"kanunlarla yapmak yükümlülüğünde bulundukları kamu hizmetleri veya teşebbüslerinin yürütülmesi için gerekli"* görmeleri halinde, kamu yararının "var olduğu" konusunda bir "karine" kabul etmiştir.

---

[75] ONAR, C.III, s.1518.
[76] ONAR, C.III, s.1519.
[77] AKILLIOĞLU, s 4 vd.
[78] KUTLU, s.51.

3.2. Kamu Yararı Kararı

Hangi hallerde kamu yararının bulunduğunun mevzuat tarafından belirtilmediği durumlarda idare, kamu yararının bulunduğunu tesbit için bir "kamu yararı kararı" almak zorundadır. Kamu yararı kararı, "objektif, soyut bir nitelik taşımasına rağmen, aynı zamanda koşul işlem niteliği taşımakta; özel kişiye ait gayrimenkule ilişkin statüde değişiklik öngörerek, özel yararı aşan bir genel yararın varlığını saptayarak, taşınmazı, idarece kamulaştırılacak taşınmazlar arasına sokmaktadır".[79] Zamanla değişen ve karar verecek olanların düşüncelerine göre farklılık arzedebilecek olan kamu yararı konusunda karar verecek olanların, bu kararı verirken, o toplum içinde yaşayanların genel eğilimlerini dikkate almaları; mümkün mertebe ferdi çıkarlarla kamunun çıkarları arasında bir denge kurmaya çalışmalıdırlar. Aksi halde, karar mevkiinde olanların objektiflikten uzaklaşmaları, insanların devlete karşı olan güvenlerini zedeleyecektir. Böyle bir durumda ise kamu yararı yerine "kamu zararı" ortaya çıkacaktır.

"Kamu yararı kararı" ile "kamulaştırma kararı" bir birinden farklı iki kavramdır. Kamu yararı kararı, kamulaştırma kararından önce ortaya çıkan, bir bakıma kamulaştırma işlemini başlatan karardır ve bu karar da *idari bir işlemdir*. İdarenin kamulaştırma kararı verebilmesi için, öncelikle bir "kamu yararı kararı" alması gerekir. Bu durumda kamu yararı kararı, bir "şart tasarruf" niteliğini almaktadır.[80] Kamu yararı kararı, idareye, kamulaştırma kararı alma imkanı tanır; kamulaştırma kararı ise bu usulden(kamulaştırmadan) yararlanma imkanı tanır.[81] Kamu yararı kararı verildikten sonra, yetkili merciler tarafından onanır ve bu suretle tamamlanarak somut bir hale gelir. Ardından kamulaştırma kararı ile de, kamulaştırılacak gayrimenkul somutlaştırılır.[82] Kamulaştırma Kanunu, kamu yararı kararı verecek(md.5) ve bu kararı onaylayacak(md.6) mencileri belirtmiştir. Kamu yararı kararının kendisinden beklenen etkiyi gösterebilmesi için kanunda öngörülen usule uyulması gerekir. Aksi takdirde, kendisine dayanılarak alınmış olan kamulaştırma kararının da idari yargı mercileri tarafından iptal edilmesine neden olabilecektir.

Kamu yararı kararı alma tamamen idarenin tekelinde olan bir durum değildir. Bazan yasama organı da çıkarmış olduğu kanunlarla, kamu yararı vermiş olabilir. Diğer bir ifadeyle, ayrıca idarenin kamu yararı kararı almasına gerek olmadığı durumlar kanunlarda belirtilmiş olabilir. Mesela Kamulaştırma Kanunu'nun 6. maddesi(f.son), "Onaylı imar planına veya ilgili Bakanlıklarca onaylı özel plan ve projesine göre yapılacak kamu hizmetleri için ayrıca kamu yararı kararı alınmasına ve onaylanmasına gerek yoktur. Bu durumda yetkili icra organınca kamulaştırma işlemine başlandığını gösteren bir karar alınır". Kanunda öngörülen hallerde idare, kamu yararı kararı alma yükümlülüğünden kurtarılmıştır. Yani bu durumlarda kamu yararı "var" sayılmaktadır ve ayrıca kamu yararı kararı almaya gerek duyulmamaktadır. Kamulaştırma Kanununun bu hükmü dışında, bazı özel kanunlara göre, Ba-

---

[79] KIZIL, s.211.

[80] DURAN, s.395; ONAR, C.III, s.1529; KUTLU, s.48. Yazar, şart tasarrufa ilişkin olarak mezkur eserinde *"bir kişi, nesne ya da olaya ilişkin olarak yapılan ve genel bir hukuksal durumdan bir diğerine girme, onun içinde bulunma veya ondan çıkma sonucunu doğuran işlemdir"* şeklinde bir tanım alıntısı yapmıştır. Bkz. age, s.48.

[81] NAZAROĞLU-ÜNAL, s.22.

[82] DÜREN, s.30; KUTLU, s.48.

kanlar Kurulu Kararnameleri ve Bakanlık programları da kamu yararı kararı yerine geçmektedir. Mesela, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"na göre(md.15), ilgili Bakanlığın programı, kamu yararı kararı yerine geçmektedir.[83]

SONUÇ

Günümüzde "sosyal devlet" anlayışının gelişmeye başlamasıyla, idarenin yürütmekle görevli olduğu "kamu hizmetlerinin" boyutunun da değişmesine neden olmuştur. Buna paralel olarak, hizmetlerin verimli bir şekilde yürütülebilmesi için özel mülkiyete tabi gayrimenkullere duyulan ihtiyacın artması da kaçınılmaz olmuştur. Kamu hizmeti için gerekli olan gayrimenkullerin, her zaman maliklerinin rızasıyla kamunun mülkiyetine geçirilmesi mümkün olmayabilir. Böyle bir durumda, egemenlik hakkına dayanılarak ve zora dayalı olarak, özel mülkiyete tabi gayrimenkullere elkonulması gerekecektir ki, bu yollardan en sık kullanılanı da kamulaştırmadır. Elbette mülkiyet hakkı sınırsız olmamalıdır ve gerektiğinde kamu yararının bulunduğu durumlarda kısıtlanabilmeli, yani gayrimenkul üzerindeki mülkiyet hakkı, o gayrimenkule eşdeğerde olan bir miktar "para" üzerindeki mülkiyet hakkına dönüştürülebilmelidir. Burada önemli olan husus, kamu yararının gerçekten var olup olmadığı veya kamu yararının içeriğinin ne şekilde anlaşılması gerektiğidir. Bir başka husus da, özel mülkiyete tabi gayrimenkule ihtiyaç duyuluyorsa, bu gayrimenkulün öncelikle rızaya dayanan yollarla temin edilmesinin tercin edilmesi gerektiğidir. Eğer, kamu yararı kavramı çok geniş algılanırsa veya kamu yararının varlığını tesbit edecek kişiler sübjektifliğe meylederlerse, veyahutta kamu hizmeti için gerekli olan bir gayrimenkulün rızaya dayalı olarak temin edilmesi imkanı varken, kamulaştırma yoluna gidilirse, bu durumda devlet veya diğer kamu kurum ve kuruluşları "haklarını kötüye kullanmış" olacaklar, bunun sonucu da fertlerin devlete olan itimatları sarsılacaktır. Dolayısıyla, kamulaştırma hususunda "herkesin" iyiliğini sağlayacak ve şartlarını kolaylaştıracak çözümlerin gündeme gelmesi tercihe şayan olmalıdır.

KAYNAKÇA

AKILLIOĞLU Tekin: "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", **Amme İdaresi Dergisi,** C.24, S.2, Haziran 1991, s.3 vd.

ARCAK Ali/

KİTİŞ Servet Y. :**Kamulaştırma Davaları ve Devletleştirme**, C.I, Ankara 1992.

ÇELİK Mehmet :"Belediyelerde İmar Planlarının Önemi ve Tadilatıyla İlgili Uyulması Gerekli Hususlar", **Türk İdare Dergisi,** Y.1966, Haziran 1994, S.403, s.113 vd.

ÇIRAKMAN Birsen: "Kamu Hizmeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C.9, S.4, Y.1976

DİNÇKOL Abdullah: "Kamulaştırmada Gayrimenkule Acele İşlerde El Koyma ve Tescil", **Hukuk Araştırmaları**, C.1, S.2, Mayıs-Ağustos 1986, s.47 vd.

DOĞANAY Ümit: "Toplum Yararı ve Kamu Yararı Kavramları", **Mimarlık**, Temmuz 1974, s.5 vd.

[83] Ömer KÖROĞLU, **Kamulaştırma**, Ankara 1995, s.72.

DURAN Lütfi: **İdare Hukuku(Ders Notları),** İstanbul 1982.

DÜREN Akın: **Devletin Mülkiyete Elatmasından Kaynaklanan Tazmin Yükümlülüğü,** Ankara 1977.

EREN Fikret: "Anayasa ve Yeri Gelişmeler Karşısında Medeni Kanun'un Mülkiyet Kavramına Verilecek Anlam", **Medeni Kanununu 50.Yılı,** Ankara 1976.

GÖZÜBÜYÜK A.Şeref: Yönetsel Yargı, Ankara 1991.

GÜLAN Aydın: "Kamu Hizmeti Kavramı", **İderi Hukuku İlimleri Dergisi,** L.Duran'a Armağan Özel Sayısı (1-3), Y.9 (1988, s.147 vd.

HAYEK Fredrich A.: **Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük.**, C.2, Çev. M. Erdoğan, Ankara 1995.

İNCEOĞLU Sibel: "Anayasa ve Kanunlarda Kamulaştırmanın Düzenlenişi", **Argumentum,** Aralık 1990, C.1, S.5, s.70 vd.

KAPANİ Münci : **Kamu Hürriyetleri**, Ankara 1981.

KIZIL Neşe: "Kamulaştırma Fenomeni", **İHİD**, L.Duran'a Armağan Özel Sayısı(1-3), Y1988, s.209 vd.

KÖROĞLU Ömer: **Kamulaştırma**, Ankara 1995.

KUTLU Meltem : **İdari Bir İşlim Olarak Kamulaştırma ve İptal Davası,** Ankara 1992.

MARİN Jose Gascon Y.:"Muhtelif Memleketlerde Amme Menfaatleri Namına İstimlak", **Türk İdare Dergisi**, Eylül-Ekim, 1947, S.188, s.126 vd.

NAZAROĞLU Yavuz/

ÜNAL Hasan: **Kamulaştırma,** Ankara 1975.

ONAR S.Sami: **İdare Hukukunun Umumi Esaslaları,** C.I ve III, Ankara 1966.

ÖRÜCÜ Esin: **Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı; Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması,** İstanbul 1976.

ÖZYÖRÜK Mukbil: **Kamulaştırma Hukuku**, Ankara 1948.

SEROZAN Rona:"Mülkiyet Hakkının Özü, İşlevi ve Sınırları", **Ü.Doğanay'ın Anısına Armağan**, İÜSBF Yayını, 1982.

TEKİNAY S.Sulhi: **Eşya Hukuku,** C.1, İstanbul 1984.

TUNCAY H.Aydın: **İdare HUkuku ve İdari Yargının Bazı Sorunları**, Ankara 1972.

YAYLA Yıldızhan: **Köye Hizmet Teşkilatı, Yeni Bir Kuruluş Denemesi,** İstanbul 1968.

YILDIRIM Turan: "Yasama Yetkisinin Sınırı-Hukuk Devleti-Kamu Yararı Temel Hąk ve Hürriyetlerin Sınırlanması", **Hukuk Araştırmaları**, C.2, S,2, Mayıs 1987, s.80 vd.

" : "İdari Yargılama Usulü Kanunundaki Son Değişiklikler", **Hukuk Araştırmaları**, C.8, S.1-3,1994, s.101 vd.

YORGANCIOĞLU Erçetin :"Danıştay Yargılama Usulünde Re'sen İnceleme Yetkisi", **İdare Hukuku ve İdari Yargı İle İlgili İncelemeler I**, Ankara 1976.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

HENTBOL, BASKETBOL VE VOLEYBOL TAKIMLARINDAKİ ERKEK SPORCULARIN AEROBİK VE ANAEROBİK GÜÇLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kemal TAMER*
Hürmüz KOÇ**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, fiziksel, fizyolojik ve motorik özellikler yönünden birbirlerine yakın olan hentbol, basketbol ve voleybol branşındaki erkek sporcuların anaerobik ve aerobik güçlerinin karşılaştırılmasıdır. Araştırmaya 23±2.21 yıl yaş, 179.8±5.07cm boy ve 72.8±8.50kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 hentbolcu, 22.1±1.91 yıl yaş, 186.9±4.69m boy ve 80.1±5.84kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 basketbolcu ve 21.5±1.08 yıl yaş, 180.9±6.28cm boy ve 73.3±6.09kg vücut ağırlığı ortalamasına sahip 10 voleybolcu olmak üzere toplam 30 sporcu katılmıştır.

Anaerobik ölçüm için dikey sıçrama, aerobik ölçüm ise 20m mekik koşusu testi uygulanmıştır. Ölçümler sonucunda, anaerobik güç hentbolcularda 124.2±15.62kg.m/sn, basketbolcularda 145.8±11.95kg.m/sn ve voleybolcularda ise 132.1±13.30kg.m/sn olarak, aerobik güç ise;

* Prof.Dr. G.Ü. B.E.S.Y.O.
** Okutman D.P.Ü. B.E.S. BL.

hentbolcularda 47.6±4.74ml/kg/dk, basketbolcularda 48.07±7.99ml/kg/dk ve voleybolcularda ise 49.3±3.35ml/kg/dk olarak bulunmuştur.

Gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamlık düzeyinin tespiti için varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır.

GİRİŞ

Bireysel sporlarda ve takım sporlarında belirgin olarak sürekli gelişen aerobik ve aerobik gücü daha ileriye götürebilmek için, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların çok fazla yapılması gerekmektedir. Başarıl olmak, rekoru yakalamak, spor dünyasında varılmak istenen hedeftir. Ancak bu hedefe ulaşabilmek iyi ve doğru çalışmalarla mümkündür.

Araştırmamıza konu olan hentbol, basketbol ve voleybol dünyada ve ülkemizde en yaygın spor dallarıdır. Üç spor branşında da teknik özelliklerin yanı sıra benzer fiziksel, fizyolojik ve motorik (kuvvet, sürati dayanıklılık, hareketlilik ve beceri) özellikleri vardır. Hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında oyun süreleri, çabuk ve doğru oynama gerekliliği göz önüne alındığında temel motorik özelliklerin tümünün olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.(14) Bu branşlara ait performans için daha çabuk daha yükseğe sıçramak ve yüklenmelere daha uzun süreli dayanabilme en önemli özelliklerdir. Bundan dolayı hentbol, basketbol ve voleybol gibi takım oyunlarında mükemmel bir tekniğe ve taktiğe sahip olan oyuncuların temel motorik özellikleri sistematik bir biçimde geliştirildiğinde başarı elde edilebilir. (14) Bu sebeplerden dolayı dikey sıçramaya bağlı anaerobik güç, dayanıklılığa bağlı aerobik güç bu takım oyunlarında başarı için anahtar parametrelerdir. Bu branşlarda anaerobik ve aerobik değişimli eforun gerekli olduğu aktivitelerdir. (22)

Antrenman esnasında anaerobik ve aerobik sistemleri birbirinden bağımsız olarak düşünmek oldukça zordur. Fizyolojik sistemler olarak bu unsurlar bağımsızdırlar. Ancak aktivite içerisinde birbirleriyle ilişkilidir.(25) Egzersizler esnasında organizmanın yeterli O2 alamadığı fakat çalışmaya devam edebildiği, O2'siz çalışabilme kapasitesi olan anaerobik güç (2), kısaca ATP-PC ve Laktik Asit sistemlerin maksimal enerji üretebilme kabiliyeti olarak tanımlanır. (3, 17, 20) Bu sistem üç branşta da ortak olarak görülmektedir. Kısa süreli sürat koşularında, ani hızlanmalarda, blok çalışmalarındaki dikey sıçramalarda, şutlarda, smaçlarda, basketbol ve hentboldeki hızlı hücumlarda vb. hareketler anaerobik sistemde gerçekleşmektedir.

Fiziksel uygunluğun en önemli göstergesi ve kalp dolaşım ve solunum sisteminin sağlığı ile yakından ilişkili olan aerobik güç sporcuların çalışma kapasitesini belirleyen en önemli fizyolojik kriterdir. Aerobik güç : Maksimal egzersiz esnasında bir dakikada tüketilen maksimal O2 miktarı olarak tanımlanmaktadır.(20) Yani Max.VO2 kardi-vasküler sistem tarafından O2'yi çalışan kaslara ulaştırılmasına ve burada hücreler tarafından alınıp enerji üretimi için kullanılmasına bağlıdır.(12) Kişi maksimal aerobik güce 15-17 yaşı civarında erişir. (26) Araştırmamızda konu olan

denekler 21-23 yaşları itibarıyla maksimal aerobik gücün en verimli olduğu yaşı kapsamaktadır.

Yapılan araştırmalarda, hentbol, basketbol ve voleybol branşlarına ait aerobik ve anaerobik güç değerleri karşılaştırıldığında basketbolcuların değerleri yüksek, voleybolcuların değerlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.(23)

Bu araştırma fiziksel, fizyolojik ve motorik özellikler yönünden benzerlik gösteren hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü'nde ihtisas yapan ve aynı zamanda branşı ile ilgili kulüplerde aktif spor yapan üniversite öğrencilerinin anaerobik ve aerobik güçlerinin karşılaştırılması amacıyla gerçekleştirilmiştir.

MATERYAL VE METOD

Denekler

Beden Eğitimi ve Spor Bölümü'nde hentbol, basketbol ve voleybol branşlarında ihtisas yapan ve aynı zamanda da kulüpte aktif spor yapan erkek sporcuların anaerobik ve aerobik güçlerini karşılaştırmak amacıyla yapılan bu araştırmaya gönüllü olarak 10 hentbolcu, 10 basketbolcu ve 10 voleybolcu olmak üzere toplam 30 sporcu katılmıştır. Deneklere ait fiziksel özellikler Tablo 1.de belirtilmiştir.

Tablo 1
Araştırmaya Katılan Deneklerin Fiziksel Özellikleri

	Hentbol Grubu			Basketbol Grubu			Voleybol Grubu		
n = 10	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.
Yaş (Yıl)	23	2.21	0.70	22.1	1.91	0.61	21.5	1.08	0.34
Boy (cm)	179.8	5.07	1.60	186.3	4.69	1.48	180.9	6.28	1.99
Vücut Ağ. (kg)	72.8	8.50	2.69	80.1	5.84	1.85	73.3	6.09	1.93

Ölçüm Metotları

Araştırmaya katılan sporcuların boyları; çıplak ayakla Holtain Ltd. marka boy ölçer aleti ile ölçülmüş (hassasiyet 0.01cm) ve cm cinsinden, vücut ağırlığı ise Angel marka elektronik baskül ile ölçülüp kg olarak kaydedilmiştir. Deneklerin vücut yağ yüzdelerinin belirlenmesi için deri kıvrımları biceps, triceps, scapula, ilioc, abdominal ve quadriceps femoris bölgelerinden Holtain Ltd. crymych U.K. marka kıskaç tipi kalipre (skinfold caliper) ile ölçüm alınarak Green formülünde (27) de (V.Yağ Yüzdesi = 3.64 + Toplam Deri Kıvrımı (mm) x 0.097) vücut yağ yüzdeleri tespit edilmiştir.

Anaerobik gücü belirlemek için; sporcuların beline Jumpmetre bağlanarak dikey sıçrama yaptırılmıştır. İki deneme yapılarak en iyi değer metre cinsinden tespit edilmiş ve aşağıdaki formülde yerine konup anaerobik güç değerleri hesaplanmıştır.(26)

$P = \sqrt{4.9}\ (w)\ \sqrt{D}$

P=Anaerobik Güç (kg/m/sn)

W=Vücut ağırlığı (kg) D=Sıçrama Mesafesi (m)

Aerobik gücün tespiti için; mekik koşusu testi (Shuttle Run Test) kullanıldı. Denekler spor salonunda 20m.lik belirlenmiş mesafeyi test protokolüne uygun olarak kayedilmiş kasetten gelen ritmik ses uyarıları eşliğinde koşmuşlardır. Denek iki uyarı sesi arasında 20m.lik mesafeyi tamamlayamadığında test bırakılıp değeri (skor) kaydedilerek sonuç değerlendirm cetvelinde anaerobik güç ml/kg/dk olarak tespit edilmiştir.

İstatistik Analizi

Her üç takım sporcularından elde edilen değerlerin aritmetik ortalamaları (x), standart sapmaları (S.S.) ve standart hataları (S.H.) hesaplanarak üç takım arasındaki farklılığın tespiti için varyans analizi (ANOVA) yapılarak dankın testi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya katılan hentbol, basketbol ve voleybol sporcuları üzerinde yapılan ölçümler sonucunca Tablo 2'deki değerler bulunmuştur.

Tablo 2
Sporculara Ait Fiziksel ve Fizyolojik Değerler

	Hentbol Grubu			Basketbol Grubu			Voleybol Grubu		
	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.	$\bar{X}$	S.S.	S.H.
Yaş (Yıl)	23*	2.21	0.70	22.1*	1.91	0.61	21.5*	1.08	0.04
Boy (cm)	179.8*	5.07	1.60	186.3**	4.69	1.48	180.9	6.28	1.99
Vücut Ağırlığı (kg)	72.8*	8.50	2.69	80.1**	5.84	1.85	73.3	6.09	1.90
V.Yağ Yüzdesi (%)	12.97*	1.72	0.54	12.57*	0.45	0.14	12.17	1.10	0.35
Dikey Sıçrama (cm)	60.6*	6.41	2.03	68.7**	3.40	1.08	67.6**	7.31	2.31
Anaerobik Güç (kg.m/sn)	124.2*	15.62	4.94	145.8**	11.95	3.78	132.1*	13.30	4.20
Aerobik Güç (ml/kg/dk)	47.6*	4.74	1.50	48.07*	7.99	2.53	49.3*	3.35	1.06

* Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur. (P>0.05)

** Gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır. (P<0.05)

Tablo 2. İncelendiğinde hentbol, basketbol ve voleybol takımlarının boy, vücut ağırlığı, dikey sıçrama ve anaerobik güç değerleri arasındaki fark anlamlı

(P<0.05), yaş, vücut yağ yüzdesi ve aerobik güç değerleri arasındaki fark ise anlamsız (P>0.0) olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada hentbolcu, basketbolcu ve voleybolcuların yaş, boy ve vücut ağırlığı ortalamaları karşılaştırıldığında; yaşlara ait değerlerin üç branştaki sporcularda da aynı olduğu (P>0.05), boy uzunluğu ve vücut ağırlığı ise basketbolcularda yüksek (P<0.05) diğer iki takım sporlarında ise aynı olduğu tespit edilmiştir. Oğuz ve Sevim (21) elit Türk hentbolcular üzerinde yaptığı araştırmada yaş, boy ve vücut ağırlığını 24.53±3.51 yıl yaş, 183.91±4.0cm boy ve 86.94±8.91kg vücut ağırlığı olarak Gökdemir (10) üniversite erkek hentbolcular üzerinde yaptığı çalışmada yaşı, 21.50±1.19 yıl, boyu 182.50±4.01cm ve vücut ağırlığını ise 77.80±4.89kg olarak bulmuştur. Koç (14) hentbolcularda yaşı 15.3±0.78, boyu 171.3±8.27 ve vücut ağırlığını 59.7±8.07kg olarak, Eler (6) 1.Lig erkek hentbolcularda yaşı 24±3.70 yıl, boyu 184,73±6.23 ve vücut ağırlığını sezon öncesi 86.62±8.87kg sezon sonrası 87.33±8.48kg olarak bulmuştur. Greatzer ve Ark. (9) hentbolcularda yaş ortalamasını 40.22, boy ortalamasını 182.19cm olarak, Loftin ve Ark. (16) hentbolcularda boy uzunluğunu 178.9cm olarak bulmuşlardır. Basketbolcular üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında yaş, boy ve vücut ağırlığı için şu sonuçlar bulunmuştur. Cicioğlu (5) antrenman öncesi 14.25±0.49, 171.81±7.86cm ve 55.94kg±10.25 antrenman sonrası 14.25±0.45, 173.81±7.92cm, 57.0±9.87kg olarak, Kutar ve Ark. (15) 23, 196.3 ve 91.0kg olarak, Pulur (24) 21.98 yıl, 194.0cm ve 88.2kg olarak, Toriola ve Ark. (28) 23.9 yıl, 184.6cm ve 69.5kg olarak, Erol (8) 22.63 yıl, 165.9cm ve 56.9kg olarak bulmuşlardır. Voleybolculara ait bulunan değerler literatürdeki değerlerle karşılaştırıldığında, Toriloa (28) 15 voleybolcu üzerinde yaptığı çalışmada yaş 24, Yardımcı (30) yaşı 24.42 olarak bulmuşlardır. Ergun ve Ark. (18) elit erkek voleybolcular üzerinde yaptıkları araştırmada yaşı 26.85±5.4 yıl, boyu 189.23±5.09cm ve vücut ağırlığını ise 82.25±5.41kg olarak tespit etmişlerdir. Musaiger ve Ark. (19) hentbol, basketbol, voleybol ve futbolcular üzerinde yaptıkları araştırmada, spor türüne göre sporcular arasında vücut kompozisyonları açısından farklılık olduğunu ve basketbolcular ile voleybolcuların en uzun boylu, hentbolcuların ise en kilolu olarak tespit etmişlerdir. Araştırmamızın sonucunda elde edilen değerler literatürdeki değerlerle paralellik göstermektedir.

Araştırmada deneklerin vücut yağ yüzdesi hentbolcularda 12.97±1.72, basketbolcularda 12.57±0.45 ve voleybolcularda ise 12.17±1.10 olarak bulunmuştur. Hentbolcular üzerinde yapılan araştırmalarda vücut yağ yüzde oranlarını, Loftin ve Ark. (16) %18.9, Oğuz ve Sevim (21) %18.74, Eler (6) %14.15, Gökdemir (10) %15.71 olarak bulmuşlardır. Vücut yağ yüzdesi basketbolcularda; Toriloa ve Ark. (28) %12.4, Hakkinen (11) %13.8, Kuter ve Öztürk (15) %10.7, Cicioğlu (5) %9.33 ve Erol (8) ise %19.54 olarak bulmuşlardır. Mathur ve Ark. (18) hentbol, basketbol, futbol oyuncularının yağ oranlarının badminton, çim hokeyi ve judoculardan daha düşük olduğunu, Musaiger ve Ark. (19) Bahrain'deki 304 sporcu üzerindeki yaptıkları çalışmada deri yağ kalınlığı ölçümlerinin basketbol ve hentbol oyuncularında futbol ve voleybolculara nazaran daha fazla olduğunu bulmuşlardır.

Takımların dikey sıçrama değerleri karşılaştırıldığında basketbol (68.7±3.40) ve voleybolcuların (67.6±7.31) değerleri hentbolculara (60.6±6.41) oranla daha yüksek ($P<0.05$) olduğu bulunmuştur. Eler (6) hentbolcularda dikey sıçramayı antrenman öncesi 50.66±8.64, antrenman sonrası 54.56±9.12cm, Gökdemir (10) dikey sıçrama hentbolcularda 59.20±5.20cm basketbolcularda ise 61.75±6.85cm olarak bulmuştur. Oğuz ve Sevim (21) hentbolcularda 15.38±8.01cm olarak elit basketbolcularda dikey sıçrama Kadir ve Ark. (15) 60.0cm Pulur (24) 62.23cm olarak, Brown (4) genç basketbolcularda dikey sıçramayı 66.3cm olarak tespit etmişlerdir. Çalışmaya katılan deneklerin değerleri literatürdeki değerlerden yüksek olduğu görülmektedir.

Anaerobik güç basketbolcularda 148±11.95kg.m/sn değerle en yüksek hentbolcularda ise 124.2±15.6kg.m/sn değerle en düşük olarak tespit edilmiştir. Basketbolculardaki yüksek değer istatistiksel açıdan anlamlı ($P<0.05$) bulunmuştur. Yapılan araştırmalarla mukayese edildiğinde; Eler (6) elit hentbolcularda anaerobik gücü 134.06kg.m/sn ve Gökdemir (10) 131.34kg.m/sn olarak bulmuşlardır. Kuter ve Öztürk(15) elit basketbolcularda anaerobik gücü 163.32kg.m/sn, Pulur (24) 153.45kg.m/sn olarak, yıldız basketbolcularda ise Cicioğlu (5) 75.76kg.m/sn, Erol (8) ise 75.29kg.m/sn olarak bulmuşlardır. Anaerobik güç değerleri literatürdeki değerlerden düşük çıkmıştır.

Anaerobik gücün basketbolcularda ve voleybolcularda yüksek çıkması bu branşlara özgü tekniğin bir sonucu olduğu söylenebilir. Çünkü her iki branşta da sürekli çift ayak kullanılarak dikey sıçrama yapılmaktadır. Basketbolcular potaya şut atmada, voleybolcular da blokta çift ayak sıçraması örnek olarak gösterilebilir. Hentbolde ise daha çok kullanılan atış tekniği sıçrayarak atış, temel atış ve düşerek atıştır. Sıçrayarak atışta üç adım ritmi yapıldığı için dikey sıçramaya olumlu bir etkisinin olduğu söylenemez.

Aerobik güç değerleri ortalamaları farkının üç takım sporcularında da anlamsız ($P>0.05$) olduğu tespit edilmiştir. Aerobik gücü Gökdemir (10) 21 yaş ortalamalarına sahip hentbolcularda 46.09ml/kg/dk, basketbolcularda ise 44.04ml/kg/dk olarak, Koç (14) 14-16 yaş grubu hentbolcularda ön testte 36.97, son testte ise 41.36ml/kg/dk, Alexander ve Boreskie hentbolcularda 48.0ml/kg/dk olarak, Kuter ve Öztürk (15) basketbolcular 36.0ml/kg/dk, Cicioğlu (5) yıldız basketbolcularda 46.87ml/kg/dk, elit basketbolcularda Holland ve Cherry (13) 93.0ml/kg/dk, Withers (29) 58.5ml/kg/dk olarak bulmuşlardır. Aerobik güç değerleri elit sporcuların değerlerinde düşük olduğu görülmektedir.

Aerobik kapasite değerlerinin üç takım sporcularında da birbirlerine yakın olmasının sebebi, bu üç branşın da antrenman metotlarının ve maç sürelerinin birbirlerine yakın olması dolayısıyla bu branşlarda harcanan gücün ve enerjinin de aynı olduğunu söylemek mümkündür. Yani, bu üç branşta da aerobik kapasitenin yakın çıkması sonucunu vermektedir.

Sonuç olarak, kişisel faktörlere bağlı olan anaerobik ve aerobik güç, branşlara özgü ve yapılan antrenmanlara bağlı olarak çok az farklılıklar göstermektedir.

KAYNAKLAR

1. ALEXANDER, M.J.- BROESKIE, S.L.: **An Analysis of Fitness and Time Motion Characteristics of Handball,** American Journal of Sports Medicine 17(1), 1989.
2. ATEŞOĞLU, U.: **Elit Bayan Hentbolcuların Fiziksel ve Fizyolojik Profilinin Değerlendirilmesi**, G.Ü.S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.
3. BAKER, İ. VE ARK.: **Maximal Shuttle Running Over 40m as a Measure of Anaerobic Performance** British Journal or Sports Medicine, 27:4.228-232, 1993.
4. BROWN, M.A.: **Efect of Plyometric Training on Vertical Jump Performance in Hifth School Basketball Players, The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness**, Vol.26, 1986.
5. CİCİOĞLU, İ.: **Pliometrik Antrenmanın 14-15 Yaş Grubu Basketbolcuların Dikey Sıçraması İle, Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametreleri Üzerine Etkisi**, Yayınlanmamaış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1995.
6. ELER, S.. **Bir Sezonluk Antrenman Periyotlanması Boyunca Üst Düzey Erkek Hentbolcuların Bazı Motorik ve Fizyolojik Parametrelerinin İncelenmesi,** Yüksek Lisans Tezi G.Ü.S.B.E., Ankara, 1996.
7. ERGUN VE ARK.: **Elit Bayan ve Erkek Voleybol Oyuncularında Spirometrik Değerler**, Spor Bilimleri II. Kongre Bildirisi, Ankara, 1992.
8. EROL, E.: **Yaygın İnterval Metot İle Uygulanan Dayanıklılık Çalışmalarının 13-14 Yaş Grubu Erkek Basketbolcuların aerobik-Anaerobik Güç,** Vücut Kompozisyonu ve Bazı Fizyoloji Parametreler Üzerine Etkilerinin İncelenmesi Doktora Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1995.
9. GRAETZER, D.G. - JONES, L. AND SHULTZ, B.B.: **Metabolik and Cardiovescular Comperison of Handball, Smacquetball and Racquetball, Reserch Quarterly for Exercise and Sport**. Vol:64, Suplement, 1993.
10. GÖKDEMİR, Ş.: **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Erkek ve Basketbol Takımlarında Yer Alan Oyuncuların Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerinin Karşılaştırılması**, G.Ü.S.B.E., Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.
11. HAKKINEN, K.: **Changes in Physical Fitness Profile in Female Basketball Players During The Competitve Season Including Explosive Type Strength Training,** British Journal of Sports Medicine, Vol.33, 1993.
12. HARTUNG, G.H. VE ARK.: **Estimation of Aerobic Capacity from Submaximal Cycle Ergometry in Women,** Med. Sci. Sports Exerc., 27 (3) 452-457, 1995.
13. HOLLAND, J.C. - CHERRY, R.B.: **Aerobic Capacity, Body Composition and Heart Rote Response Curves of High School Basketball Offialls,** Journal of Sports Medicine 19, 1979.
14. KOÇ, H.: **14-16 Yaş Grubu Hentbolcu ve Beden Eğitimi Dersi Alan Öğrencilerin Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerinin Eurofit Test Bataryasında Değerlendirilmesi**, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1996.

15. KUTER, M. - ÖZTÜRK, F.: **Türkiye Şampiyonu Bir Küçük Yıldız Basketbol Takımının Fiziksel Profili, Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri**, Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksek Okulu Yayını, Yayın No.3, Ankara, 1992.

16. LOFTIN, M. - ANDURSAN, P. - LYTTON, L. - PITTMAN, P. - WARREN, B.: **Heart Rate Response During Handball Singles Match-Play and Selected Physical Fitness Components of Experienced Male Handball Players,** Journal of Sports Medicine Physical Fitness, 36 (2) 95-9, 1996.

17. MALINE, R.M.: **Phsycal Activity and Training Effects on Stature and The Adolescent Frowth Spurt. Medicine and Science in Sports and Exercise** 26.6759-766, 1994.

18. MATHUR, D.N., TORIOLA, A.L. - LQBOKWE, N.U.: **Somatotypes of Nigerion Athletes of Several Sports,** British Journal of Sports Medicine, 19(4), 1985.

19. MUSAIGER, A.O. - RAGHEP, M.A. - AL-MARZOOG, G.: **Body Composition of Athletes in Bahrain,** British Jorunal of Sports Medicine 28: 157-9, 1994.

20. NOBLE, B.J.: **Physiology of Exercises and Sport Times**. Mirror/Mosby Coll, Publ. USA, 1986.

21. OĞUZ, Ş. - SEVİM, Y.: **Elit Türk Hentbol Oyuncularının Bazı Kondisyonel Değerlerinin Ölçümü ve Yabancı Ülke Sporcuları İle Karşılaştırılması**

22. ORKUNOĞLU, O.: **Sporda Güç Geliştirme**, 2.Bsk., Ankara, 1989.

23. PEHLİVAN, Z.: **1995-1996 Sezonunda Türkiye 1.Deplasmanlı Bayanlar Basketbol, Hentbol ve Voleybol Liglerinde Şampiyon Olan Sporcuların Fiziksel ve Fizyolojik Özelliklerin Değerlendirilmesi,** G.Ü.S.B.E. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1997.

24. PULUR, A.: **Üst Düzey Basketbolcuların Bazı Fizyolojik ve Kondisyonel Değerleri,** Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1991.

25. ŞENEL, Ö.: **Aerobik ve Anaerobik Antrenman Programlarının 13-16 Yaş Grubu Erkek Öğrencilerin Bazı Fizyolojik Parametreleri Üzerindeki Etkileri,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara, 1995.

26. TAMER, K.: **Sporda Fiziksel-Fizyolojik Performansın Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi,** Türkerler Kitabevi, Ankara, 1995.

27. TAMER, K.: **Farklı Aerobik Antrenman Programlarının Serum Hormonları, Kan Lipidleri ve Vücut Yağ Yüzdesi Üzerine Etkisi,** Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, 1996.

28. TORIOLA, A.L. - ABENIRAN, S.A. AND OGUNREML, P.T.: **Body Composition and Anthoropometric Characteristics of Elite Male Basketball and Voleyball Players,** Journal Pf Sports Medicine, 1987.

29. WITHERS, R.T. - ROBERTS, R.G.D. - DAVIES, G.J.: **The Maximum Aerobikc Power, Anaerobik Power and Body Composition of South Austrlian Male Representefives in Athletics, Basketball, Field Hockey and Soccer.** Journal Sports, Medicine Phys.Fitness, 17.4.1977.

30. YARDIMCI, M.: **Değişik Sportif Oyun Branşlarıyla Aktif Olarak Uğraşan Sporcuların Fiziksel ve Fizyolojik Performans Parametrelerinin Karşılaştırılması**, Yüksek Lisans Tezi, G.Ü.S.B.E., Ankara, 1997.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

21. YÜZYILA GİRERKEN BEDEN EĞİTİMİ VE SPORUN ÖNEMİ, TESİSLERİN YAPIMI, KULLANIMI VE ORGANİZASYONLARI İÇİN BAZI ÖNERİLER

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ*
Yard. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK**

ÖZET

Sanayinin ve teknolojinin gelişmesiyle insan gücüne olan ihtiyaç azalmıştır. Artan nüfus ve boşta kalan insan, enerjisini uygun harcama yolları aramaktadır. İnsanları bu amaçla zararlı davranışlardan korumak için çözüm üretilmeye çalışılmaktadır. Ortaya çıkan serbest zamanlarını değerlendirilmesinde en etkin yollardan birisi spor'dur. Spor'un yapılabilmesi için de spor tesislerine ihtiyaç vardır. Tesislerin yapımına katkı sağlamanın yollarını çoğaltarak, hayata geçirilmelidir. Yazımızda spor tesisi yapımı için bazı öneriler ileri sürülmüştür. Bunların başında spor bakanlığının kurulması, çeşitli müsabakalardan gelir temini, özel ve tüzel kişilerin katkısı gelmektedir. Çeşitli yollarla temin edilen gelirlerin "Çevre ve Spora Katkı Fonu" adı altında toplanarak ihtiyaca göre dağılım yapılmalıdır.

* D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü.
** D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

GİRİŞ

Birinci Sanayi Devrimi, insanın bedensel yanını inceleyen ve makinaların hızına uyması için hız ve hareket etüdü olmak üzere bir yığın teknik gelişerek, bedensel gücü denetim altına alma bilimi olan "Endüstri Mühendisliği'ni doğurmuştur. İkinci Sanayi Devrimi ise, insanın zihnini, zihinsel yanını denetim altına almak için, Haberleşme Kuramı, Yöneylem Araştırması, Bilgi İşlem ve Sibernetik gibi bilim dallarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (GÜRDOGAN, 1991).

Özellikle I. Sanayi Devrimi ile teknoloji insan gücünün yerini büyük ölçüde almıştır. Günümüz insanı organik maddenin yerine inorganik maddeyi; organik gücün yerine inorganik enerjiyi yerleştirmiş bulunmaktadır. (ZİJDERVOLD, Çev. CERİT, 1985)

Teknolojiyi geliştirmenin amacı, insanlığa hizmettir. Teknoloji ile insanın serbest zamanı arasında doğru bir orantı vardır. Serbest zamanı artan insanın, bu zamanı değerlendirmek için çeşitli seçenekler arasında tercih problemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu tercihte asıl amacı sağlıklı nesiller yetiştirmek ve kötü alışkanlıklardan uzaklaştırmaktır.

21. yüzyılın eşiğinde hızlı nüfus artışı, bunun sonucu genç ve dinamik nüfusun serbest zamanı değerlendirme çalışmaları, devletlerin en önemli problemleri arasına girmiştir.

Türkiye'nin hızla artan nüfusunu, bunun da çoğunluğunun genç ve dinamik nüfus olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, gençliğin serbest zamanlarını iyi bir şekilde nasıl değerlendireceği önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Serbest zamanlarını iyi değerlendirecek ortam bulamayan gençlik, uyuşturucu kullanımı, başıboşluk, lümpence yaşamak gibi yolları tercih edebilmektedir.(DANIŞ, 1996).

Anayasamız sporu, gençliği kötü alışkanlıklardan koruyan en önemli kalkan olarak görmektedir(Mad.58). Gençliğin spor yapabilmesi için de spor tesislerine ihtiyaç vardır. Gençlere spor yapma imkan ne derece sağlanabiliyor? Bir başka deyişle, halihazırdaki imkanlardan hangi oranda faydalanılabiliyor?

İnsanın doğumundan ölümüne kadar kazanacağı en önem alışkanlıklardan biri de spordur. Sporu eğitimden ayrı düşünmemek gerekir. Bunun için spor tesislerinden azami faydayı sağlamak ayrı bir önem kazanmaktadır.

Özelleştirme rüzgarlarının estiği günümüzde, devletin fonu sosyal hayatta etkisini günden güne yitirmektedir. Her şeyi Devlet'ten beklemenin yanlış olduğu düşüncesi hayatımızın her yönünde hissedilmeye başlamıştır.

Nesilleri sağlıklı ve refah kılmak için merkezi ve mahalli idareler işbirliğine gidilmeli, hali hazırdaki spor tesisleri için de organize yapılanmaya gidilmelidir.

KAMU KURULUŞLARINA AİT SPOR TESİSLERININ GENEL DURUMU

Resmi spor organizasyonlarındaki faaliyetlerde kullanılan tesisler ya Gençlik Spor Genel Müdürlüğüne veya Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki okullara aittir. Ayrıca, Belediyelerin ve Üniversitelerin spor tesisleri de, bu amaçlar doğrultusunda hizmet vermektedir.

Başbakanlığa bağlı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve onun İl Müdürlükleri resmi spor organizasyonlarına en çok katkıda bulunan bir teşkilattır. Zaten kuruluş gayesi Anayasamızın 58 maddesinde devlet teminata altına alınmıştır. 1982 Anayasasından evvel spor ile ilgili ilk kanun 1938 yılında çıkmıştır. Öneminden dolayı bu konu geçte olsa 1982 Anayasında yer almıştır(Kanun No, 3530). 1938 de çıkan kanunda değişiklikler ve yenilikler yapılarak 1986 yılında yeni bir kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Kanun No, 3289). Her iki kanunda da 500 kişi ve daha fazla personel çalıştıran özel ve tüzel iş yerlerine spor tesisi açmasını zorunlu kılmıştır. Ancak, yeterli müeyyide, ciddi davranış ortaya konulmadığı için istenilen netice elde edilememiştir.

Bugün amatör sporun bütün organizasyonları Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü denetimi altında yapılmaktadır. Sadece futbolun özerk olması sebebi ile organizasyonu doğrudan Türkiye Futbol Federasyonunca yapılmaktadır (Kanun No,3813).

Resmi müsabakaları organize eden spor teşkilatı, amatör sporun alt yapısını oluşturan bölge takım ve sporcularının yetiştirilmesine de büyük katkı sağlamaktadır. Ne var ki, esas gaye olan herkesin spor yapabilmesi için yeterli bir ortamın ve organizasyonun olduğu söylenemez.

Beden eğitimi ve spora ve spor organizasyonlarına her yönü ile katkıda bulunan ikinci bir teşkilat Milli Eğitim Bakanlığıdır. Kadın erkek bütün Türk insanın milli gayelere uygun olarak bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmelere hizmet edecek olan temel eğitim ve öğretim Milli Eğitim bünyesinde sağlanmaktadır. (Kanun No,222).

Belirtilen sorumluluk çerçevesinde örgün ve yaygın eğitime devam eden öğrencilerin sağlıklı ve üretken olmaları için spor etkinlikleri, ilgili bakanlığın organizasyonunda yürütülmeye çalışılmaktadır. Oysa ki, salon ve sahalardan, hatta okul bahçelerinden bile yoksun olan öğrencilerin nasıl spor yapacağı veya onlara nasıl spor yaptırılacağı çözüm bekleyen problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi okullarımız spor tesislerine sahipken, yararlanma oranı düşüktür. Kimi okullarımız da ise hiç bir spor tesisi yoktur. Olanlar yararlanamıyor, olmayanlar ise imrenerek bakıyor.

Yeni açılanlarla beraber üniversitelerimizin sayısı 57' ye ulaşmıştır. Buralarda öğretim gören toplam 800.000 civarında örgün eğitim öğrencisi vardır. (SAGLAM, 1996). Milyonlara yaklaşan üniversite gençliği serbest zamanlarını cafe, kahvehane, diskotek, bar gibi kötü alışkanlıkların kazanıldığı yerlerle; illegal örgütlerin faaliyetlerine de katılarak topluma zararlı hale gelebilmektedirler. Üniversiteler öğrencilerinin serbest zamanlarını değerlendirmek için Sağlık Kültür ve Spor Dai-

relerini devreye sokmuşlardır. (Kanun No, 2547) Her öğrencinin serbest spor yapabilmeleri için yeterli tesislerin olduğu söylenemez.

Ancak, o il içerisindeki spor tesislerinden bütün gençliğin faydalanması için iyi bir organizasyona ihtiyaç vardır. Daha evvel yapılmış bir çalışmada bir kısım üniversite gençliği derslerin çokluğundan şikayet ederken, bir kısım öğrenci de serbest zamanlarını değerlendirecek yeterli tesislerin olmadığından yakınmaktadır. (GÖKMEN ÇIKALIN, KOYUN, SOYDAR ,1985).

Yukarıda belirtilen üç resmi kuruluşun yanında mahalli yönetimlerin de spor tesisleri yaparak, spor organizyonlarına katılmaları spor etkinlikleri açısından önemlidir. Bu etkinlikler katılımlı yönetim gelişmesine de katkı sağlar. Şayet bu yapılmazsa, sistem özelliğini yitirir."Yetki devrinin tam ve derinlemesine olabilmesi için nispeten genel ve muhtar vasıtalara ihtiyaç vardır. Fakat herşey bununla bitmez. Eğer bu noktada kalınırsa sistem donuklaşır, canlılığını kaybeder" (ADALI, 1986). Mahalli yönetimden ilk akla gelen belediyelerdir. Belediyelerin hem kendi personeline hem de o yöre halkına spor yapma imkanı sağlayabilmesi için spor tesisleri inşa etmesi zarureti vardır. Ancak, Türkiye'deki büyük şehir belediyeleri hariç spor tesisleri olan belediye sayısı yok denecek kadar azdır.

İllerde spor tesisleri yapımından İl Özel İdaresi de sorumludur. Valilik bütçesi içerisinde yer alan İl Özel İdaresinin görevleri arasında eğitim, kültür ve spor hizmeti vardır. Gençlik spor İl Başkanı bizzat valiler olduğundan Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğünün görevleri hakkındaki kanunun 14 maddesi gereğince İlçelerde spor tesisi yaptırmak ve İl bütçesine katılımda işlerlik kazanmaktadır.

Görüldüğü gibi kamu kuruluşlarından beşinde açık olarak spor tesisleri yapımı ile, halkın spor etkinliklerine katılması için yarışmaların düzenlenmesi ilgili kanunlarla belirtilmiştir. Fakat kanunların yaptırım gücünün azlığı, siyasi otoritenin etkinliği bu tür yapılanmalarda yeni soruları gündeme getirmiştir. Çoğu zaman yeni tesisler yapıldığı halde gerekli şekilde kullanılamamaktadır. Tesislerin yapımında önem sırası göz önüne alınmamış rastgele tesisler yapılmıştır. Dengeli bir spor politikasının oluşması için kalıcı, istikrarlı, politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Yapılacak tesisler çok amaçlı, geniş kapasiteli, teknolojiye uygun çevre bilinci yansıtacak şekilde yapılmalıdır.

Kurulacak bu tesislerden basta eğitim ve öğretim olmak üzere sağlık için spor amaçlı çalışmalar da yapılabilmelidir. Çok amaçlı kurulan tesislerin her yıl 1300000 civarında artan nüfusa cevap vermelidir. Çünkü bu nüfusun yaklaşık 700.000'i eğitim sisteminin içine girmektedir (KARAGÖZOGLU, 1993). Çok gayeli okul fikri, 1952 yılında denenmek istemiş ama uygulanmamıştır(TAN, 1995). Tabiidir ki, okulların yapımı sadece Milli Eğitime bırakılsa istenilen düzeye getirilemez. Halbuki, okulların yapımında küçülen devletin desteğinin öğrencilerin, halkın ve diğer kamu kuruluşların da katkısı olmalıdır. Bu okullar spor tesisli, oto parklı, konferans salonlu projelendirilmeli ve yapılmalıdır. Böyle bir projenin gerçekleştirilmesi yasal düzenlemelerle de desteklenirse hedefe daha kısa zamanda varılacaktır.

ÖZEL SPOR TESİSLERİNİN DURUMU

Sanayileşmeyle beraber insan gücüne olan ihtiyaç azalmış, buna paralel olarak ta kullanılabilir serbest zamanların arttığı ifade edilmiştir. Tedbir alınmazsa bu serbest zamanların daha çok kahvehane ve buna benzer yerlerde değerlendirecegi kesindir. Kamu kuruluşlarına ait spor tesislerinin yeterli olmayışı yada gerektiği gibi kullanılmaması bazı özel spor tesislerini devreye sokmuştur. Türk sporuna katkılarını sağlamak amacıyla "Özel Beden Eğitimi Ve Spor Tesisleri Yönetmeliği" hazırlanmıştır (RESMİ GAZETE, 1989). Bu tür tesislerin fazla yaygın olduğunu söyleyemesek de onların başında halı sahaların geldiğini belirtebiliriz. Son yıllarda halı sahalar insanları az da olsa kahvehanelerden uzaklaştırmaktadır (BORA, 1993). Haftalık bir iki saat halı saha futbolu oynayan kişileri, kendi aralarında maça hazırlık yapma ve maç sonrası dinlenmeye harcadıkları zamanların da kahvehane ve diğer yerlerden uzaklaştıracağı açıktır.

Bu tür tesislerin açılış sebebi para kazanmak olduğu halde spora katkısı inkar edilemez. Ayrıca kondisyon merkezleri taek-wondo, karate, vs. gibi salonlar yapı itibariyle yeterli olmasa bile insan sağlığına katkısını gözardı etmemeliyiz. Bu tür sahalar amacına uygun inşa edilmelidir. Genellikle büyük binaların altında bodrum, depo gibi yerler salon olarak kullanılmaktadır. Belirtildiği gibi yine de sigara dumanlarıyla dolmuş kahvehanelerden daha kötü değildir.

Özel spor tesisleri içerisinde özel kuruluşların yatırımları da önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa büyük futbol kulüplerinin (Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor gibi) kendi sporcuları için kurdukları tesisler alt yapıya ve seyir sporlarına katkıda bulunmaktadır.

Yine özel kuruluşların kendi personeline kurduğu spor kulüpleri ve yaptıkları sahalarla spora büyük katkı sağladıklarını ifade edebiliriz. Ne varki bu tür kuruluşların bahsedilen tesislere olumlu yaklaşımı tamamiyle yöneticilerin kişisel tutumlarına bağlı kalmaktadır.

VERİM ARTIRICI BAZI ÖNERİLER

1. Okulların tesisleri tam kapasite olarak kullanılmalıdır. Öğrencisine, mahallelisine öncelikle hizmete açılmalı personel ve diğer giderler için gelir sağlanmalıdır. İllerde kurulmasını düşündüğümüz "Çevre Ve Spora Katkı Fonu"nda toplanacak gelirlerin gerçekçi yatırımlara dönüştürülmesine destek olunmalıdır.

2. Bütün okulların spor tesisi kullanım organizasyonu için bakanlık ve il düzeyinde düzenleme programı kullanılarak "Spor Tesisleri Kullanımı ve Koordinasyon Müdürlüğü" adı altında bir birim oluşturulmalı, valilik nezaretinde o ildeki bütün tesislerden maksimal düzeyde faydalanma yolları aranmalıdır.

3. Tesis yapımı için bir kaç okulun salon ve saha inşası gerçekleştirilmeli, bunu sağlamak amacıyla her öğrenciden aidat alınmalıdır. Ayrıca o mahallede oturanlardan, tüm özel ve tüzel kuruluşlardan yani bütün müesseselerden "Çevre ve Spora Katkı Fonu" adı altında mahalli idarelere (çöp vergisi gibi) gelir temin edil-

melidir. Mahalli yönetim bunları mutlaka ilgili mahalleye ve amaç doğrultusunda hizmete geçirmelidir. Altyapı hizmetlerinden belediyeler ücret almamalı, ayrıca hizmet edebilecek diğer birimlerin katkısı il yönetimince sağlanmalıdır. Araçlardan alınan çevre vergisi arttırılıp "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na aktarılmalıdır. Bahsedilen ve daha geniş sağlanabilecek çeşitli gelirler il yönetiminde toplanıp "İl Spor Yatırım Fonu" adı altında oluşturulacak fona mahalli idareler, Gençlik Spor Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Özel İdare Müdürlüğü, varsa Üniversite Rektörlüğü işbirliği ile uygun spor tesisi yatırımına dönüştürülmelidir. Bu konuda gönüllü kuruluşlar da teşvik edilmelidir. Özellikle özel dershanelerden bu konuda ciddi destek temin edilmelidir.

4. Yeni konut yapımında "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na mutlaka ciddi katkılar alınmalıdır. Kanunla düzenlenecek bu sistem kesin yaptırımlarla uygulanabilir olmalıdır. Asi halde çarpık ve sağlıksız bir yapılanmaya müsaade edilmemelidir. Ayrıca merkezi yönetim kontrolünde Gençlik ve Spor Bakanlığı kurularak bünyesinde tesis yatırımları için Genel Müdürlük oluşturulmalıdır. Bu Genel Müdürlük profesyonel müsabakaların transfer ücretlerinden, maç reklamlarından, özel T.V'lerden, Spor Toto ve Loto'dan Milli Piyangodan, At Yarışları ve benzeri müsabakaların gelirlerinden belirlenecek oranlarda kanunla gelir sağlanmalıdır.

5. 3360 sayılı kanunla belirtilen Beden Terbiyesi ve Spor Genel Müdürlüğü Payı adına alınan ve Gençlik ve Spor İl Müdürlüğüne aktarılan % 1'lik gelirlerin artırılarak bu kanalla çok amaçlı tesisler yapılmalıdır. Yapılacak tesisler otopark, tenis kortları, kondisyon salonları, jimnastik, sağlık için spor salonları, sauna, yüzme havuzu, dinlenme ve kafeterya gibi çeşitli kişilere hitap edebilecek spor birimleri ile bir bütün olmalıdır. Bu tür tesislerden öncelikle öğrenciler, yukarda bahsedilen organizasyon biçimiyle eğitim-öğretimden arta kalan zamanlarda ise halkı yararlanması sağlanmalıdır.

6. Semtlere yapılacak çocuk parklarının etrafına yürüyüş ve koşu parkurları, serbest spor yapına alanları yapılmalıdır.

7. İllerin coğrafi durumuna göre deniz, göl, nehir, akarsu, ırmak, dağ v.s. sporlara yönelik tesisler, yukarıda belirtilen desteklerle yaygınlaştırılmalıdır.

8. 500 kişi ve daha fazla personel çalıştıran kamu ve özel işyerlerinin spor tesisi yapma zorunluğu valiliklerin kontrolüne verilmelidir. Yaptırımları yeniden düzenlenerek daha gerçekçi ve etkin tedbirler alınmalıdır. Ya da bu tür tesislerin bahsedilen müesseseler tarafından yapılması yerine, İl Spor Yatırım Fonlarına katkıda bulunarak il içerisinde planlı bir spor tesisi yapılmış olacaktır.

Özel müesseselerin spor tesislerine katkıları ya da spora hizmetleri idarecilerin kişisel yaklaşımlarıyla değil kanunlarla belirlenmelidir. Özel ve tüzel tüm kurum ve kuruluşların kapasitesi oranında Gençlik ve Spor Bakanlığı kontrolünde "Çevre ve Spora Katkı Fonu"na katkı sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

ADALI, S., **Katılmalı Yönetim,** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1986, s.37.

1982 Anayasası, Madde 58-59.

1580 sayılı Belediye Kanunu.

BORAT., **Futbol ve Kültürü,** İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.386.

DANIŞ M., **"Okullarda Uyuşturucu Raporu"** Zaman Gazetesi, 15/01/19966.

GÖKMEN, H., AÇIKALIN, A., KOYUN N., SOYDAR, Z., **Yükseköğretim Öğrencilerin Serbest Zaman Etkinlikleri Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri,** M.E.G. Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri ve Faaliyetleri Dairesi Başkanlığı, E. Basımevi, Ankara, 1985, s.21.

Herkes İçin Spor Federasyonu İlgili Mevzuat, Kabul Tarihi, 05/01/1961.

İlköğretim Temel Kanunu, No:222.

KARAGÖZOGLU, G., **"Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Sempozyumunun Ardından",** Spor Bilim Mayıs, 1993.

KARAKAÇÜK, S., Rekreasyon, **Boş Zamanları Değerlendirme,** Kavram Kapsam ve Bir Araştırma, Ankara ,1995, s.31.

Resmi Gazete, 26/08/1989 Tarih 5.20264.

SAĞLAM, M.,**"Milletin Meclisi"** Programı, TGRT, 24/03/1996.

TAN, H., **Bilgi Çağında Eğitim, "Sorunlu Kredili Sistem mi?",** Sistem Ofset Basım Yayın, Ankara, 1995, s.36.

2547 sayılı Üniversite Kanunu.

3289 sayılı Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.

3813 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun.

3530 sayılı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Yasası.

ZİJDERVOLD, A.C., **Soyut Toplum** (Türkçesi: Cevdet CERİT), Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s131.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

EĞİTİMİN BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE ORTA DERECELİ OKULLARDA BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ*
Yard. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK

ÖZET

Sporun, sağlıklı bir vücuda sahip olmanın temel öğelerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle, eğitim kurumlarında spora yer verildiğini görmekteyiz. Çalışmamızın gayesi eğitim kurumlarında yer verilen beden eğitimi derslerinin işleniş şeklini, mevcut problemlerini ve çözüm yollarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, okul takımlarının teşkili, çalışmaları ve sınıflararası müsabakalar da çalışmamız içerisinde yer almaktadır. Mevcut durumu ortaya koyduktan sonra, problemlerin çözümüne yönelik teklifler getirilmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Beden Eğitimi ve spor, bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerinde olumlu etkileri olan bir aktivitedir. Zaman içerisinde gelişen spor aktivitesi, günümüzde toplumsal hayatın bir parçası haline gelmiştir. Daha değişik bir ifade ile spor artık sosyal karakteri olan ve kitleleri ardından sürükleyen bir faaliyete dö-

* D.P.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü

nüşmüştür. Olimpiyat, dünya ve avrupa şampiyonalarının yanında, bölgesel ve dini amaçlı diğer organizasyonlarda seyirci potansiyelinin fazlalığı ile sporun sosyal karakteri olduğunu teyid etmiştir. Böyle sosyal bir karaktere sahip olan beden eğitimi ve sporun, bireyin sosyalleşmesinde ve topluma faydalı bir kişi olarak kazandırılmasında önemli katkıları olmaktadır. Bu bakımdan eğitim kurumlarında, özellikle ilk ve orta dereceli okullarda beden eğitimi ve spor dersi etkinliklerinin programda yer alması ve layıkıyla uygulanması bireyin gelişmesini hızlandırmaktadır. Atalarımızın dediği gibi "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur"sözü de mana olarak eğitim ve öğretimin tek yönlü değil, dengeli bir şekilde yürütülmesi gerektiğini ifade etmektedir. Eğitim sürekli bir faaliyettir. Beden eğitimi etkinliklerini küçük yaştan itibaren ömür boyu alışkanlık haline getirebilecek davranış biçimi haline dönüştürebilmek temel hedef olmalıdır. Bütün bu alışkanlıkların kazandırılacağı kurum da okullar olacaktır.

EĞİTİM VE SPOR İLİŞKİSİ

"Eğitim" kavramını eğitimciler değişik şekillerde açıklamışlardır. Ancak her ne kadar bu konu üzerinde değişik görüşler var ise de, umumiyetle yapılan tanımlarda ana tema hep aynı kalmıştır. Eğitimin ortak özelliklerinden en önemlisi, bir "süreç" olmasıdır. İkincisi ise, ferdin daha önce yetersiz olduğu durumdan öncekine göre daha yeterli hale gelmesidir" kişinin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla, kasıtlı olarak değişme meydana getirme sürecidir" (ERTÜRK, 1991).

Eğitim, "insan davranışlarında bilgi, beceri anlayışı, ilgi ve diğer nitelikler yönünden belli gelişmeler sağlamak amacıyla yürütülen etkinlikler sistemi" veya "eğitim, insanın işlenerek kendisine ve topluma faydalı hale getirilmesidir" diyebiliriz. Bu işlemi her toplumun özelliklerine göre ayrı ayrı düşündüğümüz zaman, eğitim millilik kazanır "Milli eğitimin ana gayesi; etmektir" biçiminde olmalıdır (KARABACAK, 1993).

Bir başka tarifle eğitim; Bir cemiyetin kıymet hükümleri ile bilgi ve tecrübelerinin yeni (genç) kuşaklara (nesillere) aktarılması faaliyetidir (YAZGAN, 1995).

Bugünkü haliyle eğitimimizin bunları yeterince gerçekleştirdiğini söylemek güçtür. Çünkü gençlerimiz henüz kendilerini tanıyıp, şahsiyet kazanmadan yabancı kültürlerin heveslisi olup özenti ve taklit hastalığına kapılmaktadırlar. Bu konuda mütefekkir Cemil Meriç şöyle demektedir: "Ne batıyı tanıyoruz ne de doğuyu. En az tanıdığımız ise kendimiz". Halbuki, milli bir kültürün üzerine bina edilmemiş bir kalkınmanın güvenilir ve kalıcı olması söz konusu olamaz. Çare, toplumumuzun bütün kesimleri ile milli kültürümüze sımsıkı sarılarak, geleceğin aydınlık ufkuna güçlü adımlarla yürümesidir (KARABACAK, 1993).

Hayatın her alanında "eğitimin önemi" konusunda herkes aynı ortak kanaati taşımaktadır. Bu sebeple her geçen gün eğitime verilen değer artmaktadır. Bunun bir sonucu olarak ülkeler, eğitime yaptıkları yatırımları günden güne arttırmakta ve bunun karşılığında daha etkili, daha yapıcı ve günün gereği olan bilgi beceri ve davranışları kazanmış nesiller istemektedir. Bu bakımdan da eğitime yapılan yatırımlar giderek arttırılmaktadır. Eğitimde kısıtlamanın veya tasarrufun yapılamayacağı kanaatindeyiz.

Genel eğitim ile beden eğitimi amaçları arasında, amaç paralelliği bulunmaktadır. Genel eğitim, düşünce kaynağını felsefeden, doğruluğunu bilimden, düzenini toplumdan alır. Öyle ki, beden, eğitim ile ayrılmaz bir bütündür. Zaten Türk Milli Eğitiminin temel kanununun amaçlarından birisinin de "beden, zihin ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, ve verimli kişiler yetiştirmek". (Md. 2). En belirgin özelliklerinden bazıları:

a- Amaçları arasında paralellik oluşu,

b- Beden eğitiminin genel eğitim amaçlarını gerçekleştirmede güçlü kaynaklara sahip oluşu,

c- Beden eğitiminin, geniş ölçüde kas etkinlikleriyle, tüm kişiliğin eğitiminde genel eğitime katkıda bulunuşu,

d- Oyun ve serbest zaman imkanlarıyla kişiye, topluma sayısız fayda sağlamasıdır (KAÇAK, 1993).

SPOR

Spor kelimesinin "dis" ve "porte" veya "Disportare" kelimesinden geldiği, "sedesporter" şeklinde kullanıldığı ve Latince olduğu belirtilmektedir. Ayrıca günümüzde "sistem, planlama, organizasyon ve rekor" kelimelerinin de baş harflerinin birleşmesiyle "spor" kelimesinin oluştuğu ifade edilmektedir (YILDIZ, D; tarihsiz).

"Spor", az veya çok dakiklik, incelik isteyen beden hareketlerini, doğrudan kendisinden zevk alırken eğlendiren, hatta dinlendiren ve genellikle bazı kurallara uyularak yapılan bir eylemdir. Yarışma tarzında olabilir de, olmayabilir de. Yarışma tarzında olursa ilgiyi ve performansı arttırıcı bir motivasyon da söz konusudur" (ÖZBAYDAR, 1983).

"Spor, insan ruhundaki mücadele ve başarma azminin, sistemli ve adil şartlar içinde, çeşitli güçlükleri göze alarak, bir yarışmaya dönüşmesidir" (KASAP, 1993).

"Spor, ferdin tabii çevresini beşeri çevre haline getirmede, elde ettiği kabiliyetleri geliştirirken, belirli kurallar altında araçlı ya da araçsız, ferdi veya toplu olarak, boş zaman kavramı içinde veya tam zamanını alacak şekilde meslekleştirerek yaptığı sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici, ruh ve fiziği geliştiren, rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir olgudur" (KOÇTÜRK, 1969).

"Spor, insan ruhundaki mücadele ve başarma azminin tabiat ve sosyal yapı ile karşılıklı ilişki kurmak suretiyle sistemli ve adil belirli kurallar içinde, fizik, moral, toplumsal ve karakter kişiliğinin yarışmaya dönüşmesine denir". Veya kişinin, beden ve ruh sağlığını sağlayıcı ve bütünüyle yapının, dengeli olarak gelişmesiyle ilgili olan faaliyetlerin başarıya ve yarışmaya dönüşmüş şekline "spor" denir (KETEN, 1993).

Görüldüğü gibi sporda görülen esas faktör yarışmaya dönük olması ve sonunda rekora ulaşma gibi performansı zorlayan bir olgu olarak ortaya çıktığı şeklinde ifade edilebilir.

BEDEN EĞİTİMİ

İnsan, yeni şartların getirdiği bozukluğu tabii olmayan hareket ve faaliyetlerle gidermeye çalışmaktadır. İşte gerek doğal, gerekse sun'i, sonradan kazandırılan hareketler kişide yeni değişiklikler, daha önceki, zayıf durumunu düzeltici, iyi durumunu muhafaza edici, yetersizliğini iyileştirici etkinlikler olarak "Beden Eğitimi" faaliyetleri ortaya çıkmıştır.

Beden eğitiminin tanımına gelince; Organizmanın bütünlüğü ilkesine dayalı, tüm kişiliğin gelişmesidir. Genel eğitimi tamamlar ve birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Sağlıklı, güçlü ve mutlu olma, dengeli kişilik, toplumsallaşma, kültürleşme ve vatandaşlık eğitimidir (KASAP, 1993).

Devlet planlama teşkilatının 5. Beş yıllık kalkınma planı özel ihtisas komisyon raporunda beden eğitimi; "İnsanın bütününü oluşturan, fiziki, ruhi ve zihni niteliklerin bulunduğu yaşın ve genetik kapasitenin gerektirdiği verim gücüne ulaştırılması için rekabet olmaksızın yapılan faaliyetlerin tümüdür. "diye tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi beden eğitiminin esas amacı; Vücudu kuvvetlendirmek ve sağlıklı bir yapıya sahip olmak için yapılan uğraşların bütününü kapsamaktadır.

Sporda olduğu gibi burada yarışma ve rekor söz konusu değildir. Performansı zorlayıcı özelliği yoktur. Sağlıklı yaşamak için hareket alışkanlığı kazandırarak üretken bir fert, mutlu bir toplum ve güçlü devlet oluşturmanın esas gaye olduğu bilinmektedir.

Beden eğitimi ve spor genel olarak; İnsanın sağlığı, karakter gelişimi, moral ve verimliliğini yükseltmesi, milli yönden sağlam, güçlü, ortak duygu ve davranışları yüksek bir insan gücü potansiyeli ve varlığı ile doğrudan ilgilidir.

Milletlerarası yönden ise; Devletler spor organizasyonları veya faaliyetlerine, ya başarılı sporcularıyla aldığı iyi dereceler, ya da organizasyonu bizzat kendisinin başarıyla gerçekleştirmesiyle siyasal, kültürel, sosyal ve turizm yönünden tanıtım ve propaganda gerçekleştirerek fayda sağlarlar (KARAKÜÇÜK, 1986).

Okullarımızda ve okul dışındaki tüm eğitim faaliyetlerimiz gibi "Beden Eğitim ve Spor" faaliyetleri de bu amaçların gerçekleşmesi için birer araçtır.

Beden eğitimi de bedeni faaliyetleri yönüyle, vatandaşlara, amaçlarımız doğrultusunda gerekli davranış değişikliğini kazandırma süreci olacaktır.

Beden eğitimi ve spor faaliyetleri yapılırken her faaliyetin kişiyi, Türk Milli Eğitimi'nin amaçlarına uygun kişi olmasına, gittikçe yaklaştıran unsur olarak düşü-

nülmesi gerekir. Asıl amaç, kazanmak için değil, bunlar aracılığıyla amaçlarımıza uygun kişi yetiştirmektir.

Bütün bu faaliyetler asıl amaca ulaşmada birer araçtır. Sporda başarıya ulaşabilmek için bilhassa okul öncesi, ilkokullar ve ortaöğretimdeki beden eğitimi etkinlikleri en büyük seçicilik zeminini hazırlamaktadır. Birbirinden pek ayrılmayan bu iki kavramda alt yapıyı beden eğitimi oluşturur dersek her halde daha adil ifade etmiş olur kanaatindeyiz.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPORUN ÖZELLİKLERİ

Beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılanlar, fiziksel ve mental bir sağlığa kavuşurlar.

Bünyevi olarak sağlıklı bir insanın, iyi bir kas yapısına, üstün bir enerjiye, iyi bir dayanıklılığa, elit bir kardiovasküler sisteme, çekici bir vücut yapısına sahip olması, evinde ve hayatında kendi kendini yeterli hissetme ve iyimser bir yapıya sahip bulunmasına sebep olur. İşte beden eğitimi ve sporun görevleri de bunları sağlamaktır.

Van Hagen, Dexter ve Williams'a göre beden eğitimi aşağıdaki özellikleri geliştirir;

1- Temel kas gücüyle temel becerilerde koordinasyonu,

2- İyi duruş alışkanlıklarıyla, gereksiz kasılma ve gerginliklerden kurtulup rahatlamayı,

3- Etkin oyunlar ve kas gruplarının alıştırmaları ile kazanılan, üstün fizik gücünün kazanılması ve bunun devamlılığı,

4- Eğlenceli, ritmik etkinlikler ile vücut denge ve yaratıcılığını geliştirmek.

Beden eğitimi ve sporun çeşitli tariflerine baktığımızda mahiyet itibariyle "Spor" kavramı ile "Beden Eğitimi" kavramları, aracı insan, amacı insan ve davranışlarında değişiklik olan, ortak özelliklere sahip olduklarını görmekteyiz. Bazı tanımlarda ise tarifin "Spor"a mı, yoksa "Beden Eğitimi"ne mi ait olduğunu kestirmek mümkün değildir (KASAP, 1993).

Beden eğitimi ve sporun farklılığı, teorik olarak şu noktalarda ortaya çıkmaktadır; Beden eğitiminde pedagojik eğitimin amacı" rekor kırma ve şampiyon olma" değil, kişiliğin oluşumu ve bunların bütünlük içinde düzenlenmesi için eğitimin bir aracı olarak çalışma ve dinlenme biçiminde hayatın daha evvelde bahsedildiği gibi içine alınmasıdır. "Beden Eğitimi" mümkün olduğunca yarışmadan kaçınır, ya da oyun-mücadele-ağır kas çalışmalarını en az düzeye indirerek hafifletir. Çalışmanın ölçüsünü ayarlar. Oysa spor, spor kişiliğini geliştirmek için bedeni zorlamaktan çekinmez. Çünkü bir noktada kazanmak hem ekonomik, hem de sosyal statü ve ayrıca devletler arası yarış açısından önem arzetmektedir.

Klasik anlamda "Spor"u "Beden Eğitimi"nin en önemli tanımlarından biriyle örnekleyecek olursak "Spor ilerlemek, geçmek, başarmak isteğinden doğan, şiddetli bir faaliyettir. Esas karakteri yarış ve müsabakadır" (KASAP, 1993).

Görüldüğü gibi eğitim açısından iki kavramın da konusu insandır. İnsanın davranışlarına ve davranışlarda olumlu değişikliklerin beklenmesidir. Her ikisinde de eğitici sonuç aynıdır. Her ikisinde de insanın gelişmesi, önceki eksik durumunu düzeltmesi, iyi durumunu koruması sözkonusudur. Bütün bunların neticesinde anayasamızın da belirttiği sağlıklı ve üretken nesil için beden eğitimi ve sporun kitlelere yayılmasını teşvik ettiğini görüyoruz (Md. 59).

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENİNİN GÖREVLERİ

Beden Eğitimi öğretmeninin mesleki faaliyetleri 4 ana bölümde toplanır.

A- Beden Eğitimi dersleriyle ilgili hususlar (Ders uygulamaları).

B- Spor kolu çalışmaları (Okul içi ve okul dışı).

C- İzcilik faaliyetleri (Okul içi ve okul dışı).

D- Okul dışı faaliyetlerle ilgili diğer hususlar. (M.E.B., 1994).

A) BEDEN EĞİTİMİ DERSLERİYLE İLGİLİ HUSUSLAR

Her öğretmenin; mevsim şartlarına, yer, saha ve malzeme imkanlarına, sınıf mevcutlarına ve seviyelerine, hareketlerin yapılmasında basamaklamaya uyularak, öğretim programının ana maddeleri ayrı ayrı bölümlerde gösterilmek suretiyle hazırlanmış bir "yıllık ve dönem ders dağıtım planı" bulunmalıdır. Dersler, yıllık planın ana hatlarını detaylandıran "günlük plana" göre uygulanmalıdır.

Bir ders planı hiçbir zaman 19 Mayıs hareketleriyle doldurulmamalı, bu hareketler ders ve dönem yılı başında hazırlanarak, yıllık ve dönem planı ve günlük planlara serpiştirmek suretiyle, diğer hareketler arasında öğretilmelidir. Çünkü bilhassa 2. dönemden itibaren yoğun şekilde çalışmaları sürdürülen 19 Mayıs Ata'yı Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı çalışmalarına bütün öğrenciler iştirak etmediğinden bir adaletsizlik söz konusu olacaktır. Yapılacak olan çalışmaların ders dışı zamanlarda yapılması Beden Eğitimi dersinin amacına uygun işlenmesini sağlayacaktır. Aksi halde müfredat programı yetişmeyecek öğrenciler arasında faaliyetler açısından noksanlıklar oluşacaktır.

Karma okullarda, beden eğitimi dersinin, kız ve erkek öğrenciler bir arada ve aynı programla yapılmamasına dikkat edilmeli, bunun için okulun haftalık ders programının düzenlenmesinde okul yöneticileriyle birlikte gerekli tedbirler alınmalıdır (M.E.B:, 1994).

Beden eğitimi öğretmeni, öğreteceği bir konuyu öncelikle çok iyi bilmeli ve hareketi önce kendisi göstermeli, çalışmaları kısacak teorik olarak anlatmalı, komutları belirgin bir şekilde vermelidir.

Beden eğitimi öğretmeni, giyimi ile hareketleriyle ve davranışlarıyla öğrencilere iyi örnek olmalı, her bakımdan öğrencilerin sevgisini, güvenini ve saygısını kazanmalıdır. Zorunlu olmadıkça dersler, sınıfta teorik olarak yapılmamalı, dershanede yapılması gereken hallerde soğuk ve yağışlı havalarda; sınıf cimnastiği ve küçük eğitsel oyunlar oynatılmalıdır.

Günlük planda, o gün, derste nelerin yapılacağı yazılır ve resimlendirilebilir. Yıllık ve dönem planları her öğretim başında yeniden gözden geçirilmelidir. Günlük planda; öğretim programında gösterilen, başlama devresi, esas devre, bitirme devresini uygun bir şekilde düzenlenmesi ve uygulanması, hareketlerin seçiminde öğrencinin seviyesine ve basamaklamaya dikkat edilmesi ve vücudun her yönden çalışmasına imkan verilmesi, dersin öğrencilerde neşe, canlılık, istek uyandırmasına dikkat edilmelidir. Beden eğitimi derslerinde kazandırılacak alışkanlıkların ömür boyu devam ettirilebilecek şekilde sade ve her zaman uygulanabilir nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. İklim şartları dikkate alınarak yapılacak planlamalarda değişiklikler kolaylıkla yapılabilmelidir. Aslında Valilik ve Milli Eğitim Müdürlüğü'nün organizasyonuyla okul müdürleri G.S. İl Müdürlüğü, hatta özel spor tesisleri işletmecilerine ait spor tesislerinden asgari yaralanma yolları bulunmalıdır.

B) SPOR KOLU ÇALISMALARI

Ders saatleri dışında spor kolu faaliyetleri olarak, sınıflar, gruplar ve okullar arası spor karşılaşmalarına yeterince yer verilmeli, bu çalışmalarda öğretim yılı başında yapılacak bir programla istenilen hedefe ulaşmaya çalışılmalıdır. Sınıflar arası etkinlikler sayesinde okul takımlarının oluşması, iyi bir kulüpleşme ve elit sporcu yetiştirmeye de bu tür faaliyetler büyük katkı sağlayacaktır.

C) İZCİLİK ETKİNLİKLERİ

Her bakımdan faydası büyük olan ve kısa, uzun süreli kamp faaliyetlerine yer verilmelidir. Beden eğitimi, spor ve izcilik faaliyetleri yolu ile öğrencilerin bedenen, ruhen sağlıklı bir şekilde gelişmelerini, onların milli ve manevi yönden amaçlanan vasıfları taşıyan, (küçüklerini seven, büyüklerini sayan, vatanını ve milletini seven, kendine güvenen, çabuk karar verebilen, disiplinli, boş zamanlarını iyi değerlendiren v.b.) birer vatandaş olarak yetişmelerini sağlayacak her türlü uygulamalar yapılmalıdır. Umumiyetle okullararası yarışmalar ve merasimlere hazırlık maksadıyla izcilik faaliyetleri yapılamamaktadır. Bilhassa İl Gençlik Hizmetleri merkezi ve il İzcilik Kurulu ile iyi diyalog içerisinde olup, İl içi ve il dışı etkinliklerden yeterince faydalanılmalıdır.

D) OKUL DIŞI FAALİYETLER

Beden eğitim öğretmenleri, okul dışındaki gençlerin ve yetişkinlerin beden eğitimi ve spor faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin yapıldığı müesseselere ilgisiz kalmamalı, okuldaki sporcu ruhunun ve karakterinin dışarıya da taşarak çevreye etkili olması için çalışmalıdır.

Bunlardan başka; Beden eğitimi öğretmeni, öğrencilerin sağlığını da çok iyi düşünmeli ve bir koruyucu hekim gibi onlarla ilgilenmeli, aynı zamanda okul doktoruyla iyi dialogda bulunup öğrencilerin doktordan istifade etmeleri yolunda onlara yardımcı olmalıdır. (M.E.B., 1994). Hedefler bu doğrultuda gösterilmiş olsa da yeterince yerine getirildiği söylenemez. Sporu yapandan çok seyreden (seyirci) bir toplum haline getirilişimiz beden eğitimi ve spor alışkanlığı kazanamadığımızı gösterdiğine inanmaktayız.

ORTAÖĞRETİMDEKİ ÖĞRENCİLERİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1- Erkekler için hızlı büyüme ve gelişme dönemidir. Dönemin başında kızlar erkeklerden ilerde iken dönem sonunda erkekler kızları boy ve ağırlıkta geçerler. Kızlar gelişimini tamamlamak üzeredir. Vücut bölümleri arasında denge kurulmaya başlamıştır. Dış görünümlerinin tersine, fazla dayanıklı değildirler.

2- Beden gelişimleriyle ilgili endişe ve huzursuzluk devam eder. Güzellik, çekicilik sosyal bir özellik taşır.

3- Özgür olma, aile otoritesinden kurtulma çabasındadırlar. Huysuz ve hayalcidirler. Aynı zamanda, bu yaşlarda bellekleri çok güçlüdür.

4-Kişilik gelişimleri devam ederken, toplumsal kurallara da uyum göstermeye çalışırlar. Bu yaş grubunda bireysel ayrılıklar oldukça fazladır.

5- Arkadaşlar arasında birlik ve koruma duygusu güçlü ve ahlak değerlerine saygılıdırlar. Karşı cinsten uygun ve tek arkadaşlık isterler.

6- Anne ve babadan hoşgörü bekler, korunduğunu değer verildiklerini görmek isterler.

7-Yetişkinliğe özgün cinsel gelişimleri sürer. Kızlar, erkelere göre daha çabuk gelişir ve bir iki yıl öndedir.

8- Büyükler gibi davranmayı ve özgür olmayı severler.

9- Özel yetenekleri son halini almıştır (KASAP, 1993).

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ DERSİNİN İŞLENİŞ ŞEKLİ

Beden eğitimi derslerinin amacı; Öğrencilerin, beden ve ruh gelişimleri göz önünde tutularak, yaptırılacak çalışmalarla, onların sağlık durumlarını zararlı etkilere karşı korumak, onları dayanıklı hale getirmek, mümkün olan dallarda vücut bozukluklarını önlemeye çalışmak, öğrencilerde kendilerine güvenen, kontrol, çabuk karar verme, işbirliği yapma, dikkat, düzenseverlik, doğruluk, disiplin, yüreklilik, çalışma zevki gibi kişisel ve toplumsal alışkanlıkları geliştirmektir.

Oyun ve sporla ilgili bütün çalışmalarda, düzen ve kurallara uymayı, her zaman sportif dürüstlük çerçevesi içinde davranmayı, ülkü ve alışkanlık haline getirmek. Öğrencilerin oyun faaliyetleri içinde bir öndere uymayı ve gerektiğinde arkadaşlarına anlayışla önderlik yapmayı öğrenmelerine yardım etmek de, beden eğitiminin amaçları içerisindedir. Kısaca üretken bir nesil meydana getirebilmek için sağlıklı olmak ana prensiptir. Bu gün sağlıklı olmanın temel ilkesi de beden eğitimi, spor eğitimi ve bunun neticesinde alışkanlık kazanılması hadisesidir diyebiliriz.

Bir beden eğitimi dersi 45 dakikalık süre içerisinde aşağıdaki plana göre hazırlanmalı ve belirtilen zaman birimine göre uygulanmalıdır.

A- Başlama devresi: 8-10 dakika

a- Düzen alıştırmaları

b- Isıtıcı ve yumuşatıcı hareketler (yürüyüş, koşu, eğitsel oyun)

c- Hazırlayıcı ve işletici hareketler (hafif kol, bacak ve gövde hareketleri)

B- Esas devre: 20-25 dakika

a- Tüm vücudu çalıştırıcı, güçlendirici ve dayanıklılık sağlayıcı hareketler

b- Denge alıştırmaları

c- Beceri hareketleri

d- Atletizm ve sportif hareketler

C- Bitirme devresi: 10-15 dakika

Oyun veya dinlendirici hareketler yapılarak ders bitirilmelidir.

Beden eğitimi etkinlikleri içerisinde ayrıca şu konulara da yer verilmelidir.

✓ Planlı, programlı grup oyunları ve yarışmalar, spor dallarında tekniğin son biçimleri kullanılmalıdır.

✓ Kız-erkek karma takım oyunları mahalli ve milli danslar.

✓ Beceriklilik, hareketlilik, çabukluk ve seviyeye uygun kuvvet ve dayanıklılık çalışmaları.

✓ Gezi, yürüyüş ve izcilik etkinlikleri.

✓ Öğrenciyi liderliğe yönlendirecek fırsatlar verilmeli, ayrıca belli periyodlarda yetenek testleri uygulanmalıdır.

✓ Periyodik sağlık denetimi yapılmalı iyi beslenme ve dinlenme fırsatları sağlanmalıdır.

OKUL TAKIMLARININ TEŞKİLİ VE ÇALIŞMALARI

Ortaöğretimde okul takımlarının, teşkili yine beden eğitimi öğretmenleri ve fahri öğretmenler ve antrenörler tarafından yapılmaktadır. Öğrencilerin seçimi, iki esas ele alınarak yapılmaktadır. Birincisi; Fiziksel durumlarının, talip olduğu branşa yakınlığı dikkate alınarak, birinci sınıflar arasında alt yapıya yönelik seçim yapılmasıdır. İkinci esas ise; Spor kulüplerinde faal olarak, spor yapmakta olan öğrencilerden yararlanmak suretiyle yapılan seçimdir. Farklı branşlarda seçim yapılırken kitle haberleşme araçlarında (tv., yazılı spor basını, kişilerarası diyalog) en etkin olan spor branşlarının, öğrenciler tarafından seçildiği yani o branşlara talip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, futbol ve basketbol branşlarına olan katılımın diğer branşlara oranla daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Eğitim ve öğretim yılı başlangıcında beden eğitim öğretmenleri birinci zümre toplantısında alınacak kararlar arasında, okulun hangi spor branşlarında müsabakalara katılacağı, hangi okul takımlarının teşkil edileceği, dolayısıyla beden eğitimi öğretmenlerinin hangi branşları çalıştıracağı belirlenir.

Okul takımlarının çalışmalarının yapılması tesis ve malzeme yetersiz ise, beden eğitimi öğretmenleri ve okul müdürleri, okul aile birliği, okul koruma derneği, kulüp, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü ve belediyelere ait semt sahalarını, ayrıca diğer okulların tesislerini kiralama veya protokol yoluyla kullanıma açılmalıdır.

Bahsedilen ve genelde bu usulle uygulanan okul takım seçimlerinde, beden eğitimi öğretmeninin daha hassas davranmasıyla, başarısı yüksek, okul takım ve de elit sporcu ortaya koymak gerekmektedir. İlk sınıflardan itibaren dersin işlenişi esnasında, yetenekli öğrencilerin tespit edilip okul takımına ve kulüp çalışmalarına gönderilmesi hem başarıyı, hem de başarıda istikrarı sağlayacağı görüşündeyiz.

TESİS VE MALZEMELER

Ortaöğretimde beden eğitimi dersleri okula ait olan spor salonu, açık spor alanları, okul bahçesi, okul içerisindeki geniş koridor ve sahalarda yapılmaktadır. Tabii ki dersin sağlıklı ve gayesine uygun işlenebilmesi için yeterli tesis ve malzemenin bulunması gerekmektedir. Bir çok okul tesis ve malzemelerin eksikliği sebebiyle, il düzeyinde düzenlenen okullararası müsabakalara katılamadığı gibi, normal beden eğitimi derslerini dahi sağlıklı bir şekilde işleyememektedir. Ayrıca, eğitim ve öğretim yılının üçte ikilik zamanının, kış mevsimine denk gelmesi, spor salonu ve kapalı alanı olmayan okulları mecburen sınıflarda ders işlenmesi yoluna sevk etmektedir.

Orta öğretimde tesis eksikliği kadar, malzeme eksikliği de dersin işlenişini olumsuz yönde etkilemektedir. Tesisiyle birlikte, beden eğitimi öğretmenlerinin müfredat programına bağlı kalmasını da zorlaştırmaktadır. Dersin verim düzeyinin düşmesi, beden eğitimi öğretmenlerinin çalışma azmini kırdığı gibi öğrencilerin spora teşviki konusunda da olumsuz tesirler uyandırmaktadır. Bu sebeple temin

edilen malzemenin korunması da beden eğitimi öğretmenleri tarafından ciddi bir şekilde yapılmalıdır. Ders araç temini konusunda okul spor kolu aidatlarının arttırılmasının yanında okullara yüksek öğrenimde olduğu gibi "spor harcı veya sağlıklı yaşama için tesis ve araç gereç harcı" şeklinde ifade edilebilecek katkılar sağlanmalıdır. Devlet hizmetinin giderek küçültülmeye çalışıldığı günümüzde her spor tesisinin ve araç gerecinin devletten beklenir olması, istenilen başarıya engel olmaktadır. Mahalli idarelerin de katkısıyla birkaç okul için bir salon, açık spor tesisleri yapılabilmiş olsa, beden eğitimi derslerinin işlenişi kolaylaşacaktır. Bahsedilen yollarla sağlanacak tesis ve araç gereçlerden ders dışında kulüp ve kitle sporu anlayışıyla halk da faydalandırılmalıdır. Böylece kendisinin ve çocuğunun rahatlıkla faydalanabileceği bir tesis daha kolay sağlanmış olur düşüncesindeyiz. Bu şekilde tesis ve malzemenin korunması da kolaylaşacaktır.

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ DERSİ VE MEVCUT PROBLEMLER

Günümüzde kredili sistemin uygulandığı ortaöğretimde, beden eğitimi dersleri 2 dönem de okutulmaktadır. Haftada iki saat uygulanan beden eğitimi dersleri, genelde blok şeklinde birbirini takiben yapılmaktadır. 1. Ders 45 dakika olup arada 15 dakikalık teneffüs bulunmaktadır. Daha önceleri uygulanmakta olan 90 dakikalık ders uygulaması öğrencinin motivasyonu (dersin işleniş süresi içinde dikkat yoğunluğu süresi) dikkate alınarak kaldırılmıştır. Derslerin 15 dakikalık teneffüsle bölünmüş olması, spor salonu olmayan okullarda, teneffüse çıkan öğrencilerin meydana getirdiği kargaşa sebebiyle dersin işlenişini, akıcılığını, işleniş süresini negatif yönde etkilemektedir.

Beden eğitimi dersleri, Milli Eğitim Bakanlığı onayı ile hazırlanmış olan müfredat programı dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu müfredat programına bağlı kalarak hazırlanan, yıllık programlar, okul müdürü tarafından onaylanır. Yine bu yıllık programlar doğrultusunda, günlük ders programları hazırlanmaktadır. Günlük ders programlarına bağlı kalarak ders işlenmesi esas alınmasına rağmen, bu programların ihmal edilerek, yapılmadığı bilinmektedir.

Yine ortaöğretimin genelinde, spor tesisleri ve malzemelerinin eksik ve yetersiz olması, dersin işlenişinde önem arzedecek problemler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca zorunlu ders saati olarak 2 saat işlenen beden eğitimi derslerinin yanında kredili sistem içerisinde uzmanlık ders olarak seçilebilen spor branşlarının da işlenmesi oldukça zorlaşmaktadır.

Ortaöğretimde sınıflararası müsabakaların yapılma kararı birinci beden eğitim öğretmenleri toplantısında alınır. Öğrencilerin teşvik edilmesi için bu müsabakalar rekabet havası içine sokulur. Bahar aylarına doğru yapılan müsabakalarda üç ayrı sınıf gruplarında ya da sadece üçüncü sınıflar arasında yapılır. Bu seçim beden eğitimi öğretmenine bağlıdır. Tüm sınıfların müsabakalara katılması uzun bir süre ve iyi bir organizasyon gerektirir. Eleme usulü yapılan maçlarda yaşının gereği enerji dolu olan gençler, çok hırslı ve kavgacı bir yapıya sahip olmaktadırlar.

Kazanma arzusu insan ruhunda saklıdır (BAUMAN, ÇEV. İKİZLER C., 1994). Bu bakımdan çocuğun kazanma arzusunun tatmini, hem de başarılı sporculuk yollarının açılması sağlanmalıdır.

Sımflararası müsabakalar, öğrencilerin teşvik edilmesi, takım ruhu kazanması ve dayanışmayı öğrenmesi için yapılır. Müsabakalarda daha çok beden eğitimi öğretmeni veya okul öğretmenleri hakemlik yapar.: Sınıflararası ile okullararası müsbakalara öğrencilerin bakışları; kendi sınıfında ön plana çıkmak, arkadaşları arasında tanınmak, takdir edilmek ve kendini karşısındakilere kabul ettirmek için çok uygun bir ortamdır. Bu nedenle öğrenci, hem sınıf takımına hem de okul takımına girmek ister. Okul takımında oynadığı zaman öğrencinin konumu diğer arkadaşlarına göre daha değişiktir. Okulda bulunan öğretmenlerle daha fazla diyalogda bulunur. Okulun başarısı için çaba sarfeder. Bu da öğrencinin okulda tanınmasına yardım eder. Okul takımında elde edilen bir başarı öğrencinin öğretmen ve arkadaşları tarafından daha fazla sevilmesine ve takdir edilmesine neden olduğu gibi onu onurlandırır ve spora olan ilgisini de had safhaya çıkarır. Sımflararası müsabakalarda takım tesbitinde sınıf görüşüne de yer verilmesi öğrencinin yönetime katkısını sağlamış olacaktır. Böylelikle kendine güven, başkasına saygı ve kendini tanıma anlayışı geliştirilmiş olacaktır. Aksi halde sadece öğretmenin seçiciliği bir takım yanlış değerlendirmelere sebep olabilecektir. Bunun sonucunda öğretmenine, yöneticisine ve kendine bile güvenemeyen bir nesil ortaya çıkmış olacaktır.

ORTAÖĞRETİMDE BEDEN EĞİTİMİ VE SPORA YÖNELİK MEVCUT PROBLEMLER VE ÇÖZÜM İÇİN BAZI TEKLİFLER

Ortaöğretimde beden eğitimi dersleri 45'er dakikalık süreler ile ve 15 dakikalık ara ile (teneffüs) 1 saat şeklinde uygulatılmaktadır. Beden eğitimi dersinin bir saatinin sonunda 15 dakika teneffüs olması, özellikle spor tesisi (spor salonu, bahçede tecrid edilmiş açık spor alanı) bulunmayan okullarda bahçeye dağılan öğrenciler, dersin bölünmesine sebep olmaktadır. Dersin arasında 15 dakikalık teneffüs olması, dersin akıcılığını bozduğu gibi, öğrencinin, ikinci ders için tekrardan bir motivasyon süresi geçirmesi zorunluluğunu getirmektedir. Aynı zamanda her ders için ayrı ısınma olduğundan motivasyon kaybı olmaktadır. Sonuç olarak beden eğitimi dersi blok olarak işlenmelidir.

Genellikle yıllık program hazırlanırken, günlük programlar ihmal edilmemelidir. Beden eğitimi öğretmenleri arasındaki en kıdemli öğretmen ya da okul müdürü tarafından günlük planların her hafta başında kontrol edilmesi gerekmektedir. Bu kontrol mekanizmasının eğitim ve öğretim dönemi başında uygulamaya konulup, süreklilik arzetmesine dikkat edilirse, beden eğitimi dersleri daha sağlıklı ve verimli işlenmiş olacaktır.

Okul takımlarının teşkilinde futbol ve basketbol gibi medyanın desteklediği branşlara büyük eğilim görülürken, diğer branşlara olan talebin azlığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar dengeyi kurmak mümkün olmasa da beden eğitimi öğretmeninin, yönlendirme tekniklerini iyi kullanması sonucu bu problem rahatlıkla ortadan kaldırılabilir.

Okul takımlarının teşkilinden sonra en büyük problem, velilerin öğrencilere derslerinden geri kalacakları düşüncesiyle spor faaliyetleri için izin vermemesidir. Bu problemin aşılmasında en büyük görev beden eğitimi öğretmenine düşmektedir.

Beden eğitimi öğretmeni öğrenci velisiyle iyi bir dialog içerisine girmeli, bu dialogda öğrenci velisine, düzenli ve sistemli spor yapan öğrencilerin zaman içerisinde günlük hayatlarında disiplinli davranmaya başlayacaklarını ifade etmelidirler. Bu düzeni ve sistemi yakalamış öğrencilerin örnek olarak gösterilmesi de velinin güvenini kazanmak açısından önem arzedecektir. Okul takımı, kulüp ve kulüp faaliyetlerinde bulunmak öğrencilerin kötü alışkanlık kazanabileceği yerlerden uzak kalmasına sebep olacaktır. Bu durumu da veliye iyi anlatmak gerektiğine inanmaktayız.

Sportif etkinliklerdeki diğer bir problem de, öğrencilerin sağlık problemleridir. Bu tip problemlerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılabilmesi için, takıma seçilen öğrencilerin sağlık muayenelerinin yapılması gereklidir. Doktor kontrolünden geçerek "Fiziken spor yapmasında bir sakınca yoktur" raporunun alınması sonucu, ileride karşılaşılması muhtemel bir problemi engellemiş olur. Doktor kontrolleri sembolik değil periyodik olarak ve ciddi manada muayenelerle yapılmalıdır. Bu yılın belirli dönemlerinde valiliklerce organize edilen gün ve saatlerde "sporcu öğrenci sağlık taraması" gibi sadece okul takımlarında çalışma yapacak olan talebelere yönelik olmalıdır.

Bugün ekonomik yetersizlik nedeniyle karşılaşılan en büyük problem her alanda olduğu gibi Beden eğitim derslerinde de, tesis ve araç, gereç eksikliğidir. Özellikle kapalı spor alanlarının sınırlı olması beden eğitimi derslerini kış aylarında uygulanamaz hale getirmektedir. Kanaatimizce tesis probleminin günümüzün ekonomik şartlarında hızlı bir aşama ile halledilmesi mümkün görülmemektedir. Mevcut tesislerden bütün okulların iyi bir planlama ile faydalanmasının yanında her semte ve okula salon ve spor alanı ile okul idaresi, muhtar, veliler ve mahalli idarelerin katkıları kanunlarla sağlanmalı ve müeyyidesi ciddi olmalıdır.

Beden eğitimi ve sporu daha ilginç hale getirmek için; Mevcut spor tesislerinin yurt seviyesinde ve spor dallarına göre dağılımındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve kaynakların en uygun kullanımını sağlamak amacıyla, belirli bir yatırım politikası tespit edilip uygulanmalıdır. Sözü edilen yatırım politikası ülke ihtiyaçlarını, ekonomik, sosyal ve tabi şartlara özelliklere ve standartlara uygun bir uygulama sağlamalıdır (KETEN, 1993).

Beden eğitimi dersi dışında takım çalışmaları okul içi turnuvalar, spor okulları çalışmaları, çevrede bulunan diğer okul salonları, kulüp spor sahaları, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü'nü tesislerinden yararlanarak yapılabilir. Bu tesislerden yararlanabilmek için beden eğitimi öğretmeni ve okul müdürünün aktif çalışması gereklidir. Ancak mevcut tesis bulunamaması halinde özellikle kış aylarında beden eğitimi dersleri aksamaktadır. Geçici çözüm yolu olarak; müfredat programı dışına çıkmadan beden eğitimi sporun gayelerine uygun işlenecek teorik dersler kış aylarına getirilebilir. Bu dersler müfredatta olan teorik derslerin dışında, okul müdürünün onayı ile ilk yardım, Türk spor tarihi, genel anlamda spor kavramı konuları da ilave edilebilir. Ancak o ildeki spor tesislerinden yararlanma yolu mutlaka denenmelidir.

Spor tesislerinin spor araç-gereç ve malzemelerinin iyi kullanımı ve korunması okulda iyi bir sistem ile mümkündür. Tesislerin ve malzemelerin iyi ve gayesine uygun olarak kullanılmasında beden eğitimi öğretmenine büyük görev düşmekte-

dir. İyi bir beden eğitimi öğretmeni tesis işletmeciliği ve kullanım kurallarını iyi bilmeli ve öğrencileri de bu konuda yönlendirmelidir.

Sınıflararası müsabakalar tesislerin yetersizliği ve öğrencilerin sağlığı düşünülerek ya sonbaharda ya da ilkbaharda yapılmalıdır. Sımflararası müsabakalara yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı öğrencilerin katılımı büyük olmaktadır. Özellikle final maçlarına ayrı bir özen gösterilir. Bu maçlarda heyecansal olgunluğa erişememiş öğrenciler saldırgan davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu hassas durumun ortadan kaldırılması için final müsabakalarına müdür, müdür yardımcıları ve diğer öğretmenlerin seyirci olarak iştirak etmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca hakemin başka bir okuldan gelen beden eğitimi öğretmeni olması daha uygun olacaktır.

Beden eğitimi derslerini ve diğer sportif faaliyetlerini uygularken beden eğitimi öğretmeninin dikkate alması gereken önemli hususlar bulunmaktadır. İlk olarak her öğrencinin aynı yaşta olmasına rağmen fiziksel ve zihinsel farklılıkları olduğu dikkate alınmalıdır. Bu hususlan hareket ederek idrak edebilme, icra edebilme kabiliyetlerindeki farklılıklar gözönünde bulundurularak tüm öğrencilerin eşit spor yapabilmelerine imkan sağlanmalıdır.

Ferdi farklılıklar sağlık konusunda da görülmektedir. Her öğrenci sağlık şartları bakımından aynı değildir. Bu sebeple beden eğitimi dersleri ve ders dışı sportif faaliyetlerde (takım çalışmaları, özel müsabakalar, spor okulları v.b.) ölçülü ve sistemli yüklenme yapılmalıdır. Aşırı soluklanma, baş dönmesi, terleme ve kızarma gibi belirtiler mutlaka dikkate alınmalıdır. Özellikle takım çalışmalarında yüklenme aralarında ve sonunda mutlaka periodik olarak nabız kontrolü alınmalıdır.

Ortaöğretimdeki yaş grubu göz önünde bulundurularak fiziksel gelişmeyi engelleyecek ve eklem adale rahatsızlıklarına sebebiyet verebilecek olan ağırlık çalışması ve aşırı statik çalışmalar yapılmamalıdır.

Derslerin hep aynı monotonlukta yapılmaması gerekir. Derse olan ilgiyi arttırmak ve her öğrencinin derse etkin katılımını sağlamak önem arz eder. Bu konuda uygulamaya konulacak bir önemli husus da, dersin bitiş safhasında yer alan ve dersin işleniş gayesine uygun olan eğitsel oyundur.

Dersin işlenişinde sınırlı zaman göz önünde bulundurularak işlenecek olan konuya ait olan eldeki tüm malzemeler öğrencilere dağıtılmalıdır. Yani öğretilen konunun uygulama safhasında, uygulama alanı da göz önünde bulundurularak, malzeme sayısı kadar istasyon açılmalıdır.

SONUÇ

İnsanın, bedeni ve ruhi nitelikleri olan bir varlık olduğu herkesin bildiği bir gerçektir. Buna paralel olarak yine insanın anne karnına düşmesi ve doğumundan, ölümüne kadar olan süreç içerisinde fiziksel ve ruhsal gelişimi söz konusudur. Konumuz dahilinde olan fiziksel gelişim de, eğitim kurumlarımızda belirli esaslara dayandırılarak yer almıştır. Son haliyle, fiziksel gelişimi düzenli kılmak beden eğitimi dersleri ve diğer sportif faaliyetler ile sınırlandırılmıştır. Tabi ki bu derslerin

birinci derecede uygulatıcısı da beden eğitimi öğretmenleridir. Mesleki açıdan kendini iyi yetiştiren beden eğitimi öğretmeni, görev ve sorumluluklarını bilinçli olarak yerine getirirse sağlıklı nesillerin oluşmasına büyük katkıda bulunacaktır. Netice itibariyle beden eğitimi öğretmeni, öğrencilerinin aktif olarak derse ve spora katılımını sağlayabilirse fiziken sağlıklı bir toplumun temelleri atılmış olacaktır.

Okul takımı spor kulübü gibi yerlerde sportif etkinliklere katılacak öğrenciler kötü alışkanlıklardan uzaklaşacaktır. Bu tür faaliyetlerin süreklilik kazanması o kişide bir hayat tarzı oluşturmayı sağlayacaktır. Anayasamızda da öngörülen gençliğin kötü alışkanlıklardan korunması için, sporun yaygınlaştırılmasının, sağlıklı nesillerin yetişmesinde ve üretken toplumun meydana gelmesinde büyük rol oynayacağı inancındayız. Bütün bunların işlerlik kazanması için iş sadece beden eğitimi öğretmenlerine değil, mahalli ve mülki idareler, özel kuruluşlar ve sağlıklı nesil yetiştirmenin önemini kavrayan herkese büyük görevler düştüğü inancındayız.

KAYNAKLAR

BAUMAN, S. (çev: İkizler, C. H.); **"Uygulamalı Spor Psikolojisi"**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1994.

ERTÜRK, S, **"Eğitimde Program Geliştirme"**, Ankara, 1991.

GÜNISIK, E. , **"İlkokullarda Beden Eğitimi"**, Ankara, 1993.

KAÇAK, K. , **"Türk Milli Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı"**, Türk Yurdu, 13, 73, Eylül 1993.

KARABACAK, M. , **"Milli Kültürden Milli Eğitime"**, Türk Yurdu,. 13, 73, Eylül 1993 .

KARAKÜÇÜK, S. , **"Beden Eğitimi Öğretmeninin Eğitimi"**, Ankara.

KASAP, H. , **"Eğitimde; Beden Eğitimi Yöntemlerinin Yeri ve Önemi"**, İstanbul, 1993.

KETEN, M. , **"Türkiye'de Spor"**, Ankara, 1993.

KOÇTÜRK, O. N. , **"Sporcular İçin Beslenme El Kitabi"**, İstanbul, 1969.

M.E.B. Yayınlan, **"Okul Spor Kollan Yönetmeliği"**, Ankara, 1991.

M.E.B., **"İlk-Orta Öğretim Kurumlan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Ders İçi ve Ders Dışı Çalışmaları Talimatı"**, Ankara, 1994.

MİLLİ EĞİTİM TEMEL KANUNU, Kanun no:1739, kabul t:14. 6. 1973, yayın: 26. 6. 1973, resmi gazete :14574.

ÖZBAYDAR, S. , **"İnsan Davranışlarının Sınırları ve Spor Psikolojisi"**, Ankara, 1993.

YAZGAN, M.; **"Eğitim Nedir?"**, Zaman, 18. 9. 1995.

YILDIZ, D. ; **"Türk Spor Tarih"**, Eser Yayıncılık, tarihsiz.

D.P.T; **5 Yıllık Kalkınma Planları.**

D.P.Ü.BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR BÖLÜMÜ SINAVLARINA KATILAN ADAYLARIN SOSYO-EKONOMİK YAPILARININ İNCELENMESİ

Fatih KILINÇ*
Çetin ÖZDİLEK**
Mehmet GÖRAL**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Ön kayıtla Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına başvuran adayların sosyo-ekonomik yapılarını ve başvuru amaçlarının incelenmesidir.

Araştırmada 1000 Bay, 250 Bayan Aday araştırma kapsamına alınarak anket metodu uygulanmıştır.

Adayların sosyo-ekonomik yapılarının büyük bir bölümünün orta düzeyde olduğu, amaçlarının Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni olmak istedikleri ve ayrıca yeni bir kazanç getiren Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine hazırlık kurslarının kayıt dışı gelir getirdiği ve etkinliğinin artığı tespit edilmiştir.

* Arş. Grv. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü/ Kütahya
** Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü/ Kütahya

GİRİŞ

Artan nüfusun neticesinde iş sahalarının azalması ile belli birimlerin yoğunluğunun artması doğal bir seleksiyonun sonucudur. Ülkemizde nüfusunun % 60'nı genç bir kitlenin oluşturduğu platformda elbette bu kitlenin bir şekilde eğitim ve iş talebi yoğunluğu paralel olacaktır. 1997/98 yılı itibari ile Ö.S.S.'ye baş vuran aday sayısı 1.359.579. ve bu adaylardan Ö.S.Y.M. tarafından 41.225. öğrenci herhangi bir okula yerleştirilmiştir. Ö.S.Y.M. nin herhangi bir okula yerleştiremediği, ya tekrar aynı sınavları deneme durumunda, ya serbest bir meslekle uğraşmayı tercih etmekte ya da Ö.S.S. kazanan adayların Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına veya Güzel sanatlar Bölümleri gibi özel yetenek sınavı ile öğrenci alan bölümlere başvurma durumunda oldukları gözlemlenmektedir. Ö.S.Y.M. tarafından yerleştirilemeyen 1.320.000 öğrenci yukarıda belirtilen alternatifleri deneme durumunda kalmaktadır. Ö.S.S. yüksek bir puan alamayan ve Ö.S.Y.M. tarafından bir programa yerleştirilme ihtimali zayıf olan öğrenciler Ö.S.S. puanları ile özel yetenek sınavlarını denemektedirler. Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokulları tercihlerden bir kısmını oluşturmasından dolayı olabilirliği yüksek olan bir tercih olarak görülmektedir. Bu tercihlerde bazı adayların işsizlik problemlerini çözmek bazılarının da gerçekten bu mesleğe yıllarını verdikleri için eğitimlerini almak üzere başvuru yapmaktadırlar. Bundan dolayı da başvuru yüzdesini artırmaktadır ve haliyle kazanma oranını da düşürmektedir.

Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerinin kronolojik gelişimine bakıldığında şu şekilde bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde spor yüksek öğretimi yıllardır Beden Eğitimi Öğretmenliği programı altında gerçekleşmektedir. İlk olarak Selim Sırrı Tarcan'ın gayretleri ile 15 Ağustos 1923'de bir yıl süreli Terbiye-i Bedeniyye Darülmuallimin kurulmuştur. Daha sonra 1926-30 yılları arasında 4-6 ay süreli kurslar ile Spor Eğitimcisi yetiştirme, 1932-33 öğretmen okulu ya da lise öğrenimi üzerine 3 yıllık spor yüksek öğrenimine geçilmiştir. 1975 yılında Gençlik Spor Akademileri kuruluşuna kadar bu süreç devam etmiştir. (4.6.7.8.9.10.).

Günümüzde ise Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulları kurulmuş, bunlarda öğretmenlik, antrenörlük ve yönetim bölümlerinden oluşmuştur. Ayrıca Fakültelere bağlı Beden Eğitimi ve Spor Bölümleri de bulunmaktadır. Kuruluş itibarıyla Gençlik ve Spor Akademileri 1975 ile 1980'li yıllarda özel yetenek sınavı ile öğrenci alımları başlanmıştır. Bu dönemlerde başvuru sayısı yaklaşık olarak yılda 4 bin kişiyi aşmakta olduğu bildirilmiştir. (8.9).

Ülkemizde 1997/98 yılı itibariyle Beden Eğitimi Spor Bölüm ve Yüksekokullarına başvuru sayısının yaklaşık olarak 20 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kesin bir rakamın verilememesi bir adayın değişik bölüm ve yüksekokullara başvuru yapmasından kaynakladığı görüşüdür. 1996/97 yılında 21 Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, 23 Beden Eğitimi ve Spor Bölümü bulunmakta idi.(5). 1997/98 yılında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu ve Bölüm sayısının 53'e ulaştığı bildirilmektedir. (1.2.3).

Kütahya'da bulunan Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü merkezi bir bölgede olmasından dolayı ve Özel yetenek sınavında ön şart olarak

getirmiş olduğu kriterlerin aday öğrenciler açısından belli bir yoğunluğa uyumlu olmasından dolayı 1997/98 de bay 2600, bayan 401 aday başvuru yapmıştır. Bu adaylar içersinden 1997/98 yılı eğitim ve öğretim yılında birinci öğretime 50 bay,10 bayan ikinci öğretim için 50 bay, 10 bayan öğrenci alınmıştır.

Bu araştırmanın amacı Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne başvuran adayların sosyo ekonomik durumlarının 1997/98 yılı itibari ile profilini belirlemeye çalışmak. Ayrıca başvuru amaçlarının bir işsizlik problemini çözümlemek mi yoksa bu mesleğin içinden gelerek eğitimlerini alarak ülkemize hizmet etmek mi olduğunu tespit etmeye çalışmak olacaktır.

MATERYAL VE METOT

Kütahya ilinde bulunan Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne 1997/98 yılında başvuran 1200 aday (1000 bay, 200 bayan) gönüllü olarak araştırma kapsamına alındı. Araştırmada anket metodu uygulanmıştır.

Tablo 1
1997/98 Bed.Eğt. ve Spor.Bl. Başvuran 1000 Erkek Adayın Fiziksel Bilgilerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

1000 ERKEK ADAY	YAŞ (YIL)	BOY(CM)	KİLO (Kg)
A.O.	19	1.74	66.5
S.S.	2.34	17.9	9.52

Tablo 2
1997/98 Bed.Eğt. ve Spor:Bl. Başvuran 250 Bayan Adayın Fiziksel Bilgilerinin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

250 BAYAN ADAY	YAŞ (YIL)	BOY (CM)	KİLO (Kg)
A.O.	18	1.67	54
S.S.	2.44	6.68	8.68

Anket uygulaması ile şu sorulara cevap aranmıştır. Aile gelirler durumları, sınavların ekonomik olarak kendi durumlarını ne şekilde etkilediği, sınav süresinin ekonomik bir ağırlığının olup olmadığı, sınavlara ekonomik ek olarak yapmış oldukları ön masrafların yönü ve miktarını, branş seçiminde sosyal etki eden faktörleri, beden eğitimi ve spor bölümüne başvuruların sadece bir meslek sahibi olmak için, sosyal bir etkileşimin sebebinden dolayı veya gerçekten beden eğitimi ve spor öğretmeni olmak için gibi amaçlarını tespit etmek yönünden geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

İstatistik analiz olarak SPSS paket programında Freguncies dağılımları bulunmuştur.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümüne Başvuran adayların fiziksel bilgileri aşağıda görülmektedir.

Tablo 3
Adayların Sınavlara Kaç Kez Katıldıklarını Dağılımları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Birinci Katılış	657	173
İkinci Katılış	235	65
Üçüncü Katılış	86	12
Dördüncü Katılış	16	-
Beşinci Katılış	6	-

Tablo 3 de görüldüğü üzere Bay adayların % 65.7 Bayan Adayların %52 sinin Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine ilk kez başvuru yaptıkları görülmektedir.

Tablo 4
Adayların Sporla Uğraşı Yılları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
2-4 Yıl	315	138
4-6 Yıl	249	71
6-8 Yıl	181	22
8-10 Yıl	147	11
10 ve Üzeri	108	8

Tablo 4 de görüldüğü üzere adayların spor branşları ile uğraşı yıllarının2 ve 4 yılda yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bir spor branşında belli bir seviyeye gelinebilmesi 6-8 yıl gibi bir zamanı kapsamaktadır. Teknik içeriği yüksek olan branşlarda örneğin bir cimnastikte bu süreç daha da uzun bir zamanı kapsamaktadır. 2-4 yıl gibi bir süreç teknik yoğunluğu az olan branşlar için yeterli olabileceği söylenebilir.

Tablo 5
Branş Seçiminde Etkili Olan Sosyal Etkenler

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Çevremden Etkilendim	119	28
Kendi Kendime	685	133
Ailem Yönlendirdi	37	15
Okulum Yönlendirdi	146	74

Tablo 5'de adayların branş seçiminde etkili olan kendi isteklerinin hem erkek hem de bayan adaylarda ön planda olduğu okulun yönlendirmesinin ikinci planda

olduğu ve çevrenin etki düzeyinin branş seçiminde daha aza etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 6
Adayların Başvuru Amaçları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni	785	195
Antrenör	82	40
Farketmez	131	15

Tablo 6 da görüldüğü üzere erkek adayların % 79.5, bayan adayların da %75.4 amaçlarının Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni olduğu, erkek adaylardan %20.5 nin bayan adaylardan da %24.6 sının antrenör ve herhangi birisinden olabileceğini belirtmişlerdir. Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü öğretmeni yetiştirme durumundadır. Adayların bu vermiş oldukları cevaplarla büyük bir bölümünün öğretmen olmayı bilinçli bir şekilde tercih ettikleri diğer antrenörlük ve farketmez cevabını veren adayların ya bölüm hakkında bir malumatlarının olmadığı ya da işsizlik problemini çözmek için bir tercih de bulundukları düşündürmektedir.

Tablo 7
Sınavı Kazanamama Durumlarında Tercih Seçenekleri

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Seneye tekrar deneyeceğim	697	195
Başka Beden eğitimi ve Spor Bölümü sınavlarına deneyeceğim	159	40
Başka alanlara yöneleceğim	116	16

Tablo 7 de görüldüğü üzere bay ve bayan adayların büyük bir bölümünün seneye aynı şekilde Beden Eğitimi ve Spor bölümlerini deneyecceği bay adaylardan % 11.6 sının bayan adaylardan % 6.4 nün Beden Eğitimi ve Spor alanını dışında başka alanlara yöneleceklerini belirtmişlerdir. Neticede sınava sadece girmiş olmak için giren adayların yoğunluğunun düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 8
Adayların Ailelerinin Aylık Gelir Düzeyleri

	BAY (1000)	BAYAN (250)
25-30 milyon	84	17
30-60 milyon	247	45
60-75 milyon	241	56
75-100 milyon	266	78
100 milyon ve üzeri	161	50

Tablo 8 görüldüğü üzere, aile aylık gelir dağılımının ağırlıklı olarak kk75-100 milyon arasında olduğu söylenebilir.

Tablo 9
Sınavlarda Ön Kayıtlarda Alınan Ücretlerin Değerlendirmesi

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Yüksek	420	125
Normal	580	125

1998 Beden Eğitimi ve Spor Ön kayıtlarına katılma ücreti 10.000.000.TL. olarak belirlenmiştir. Erkek ve bayan adayların % 50 ön kayıt ücretini yüksek görürken %50 sinin de ön kayıt ücretini normal olduğunu belirtmiştir. Tablo 8 de aylık gelir dağılımına göre aile bütçelerini pek etkilemediği söylenebilir. Diğer bölüm ve Yüksekokullara ön kayıt miktarının Ülkemiz ortalamasının 25 milyon olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10
Sınavların Bir Hafta Sürmesinin Adayların Ekonomik Ve Performanslarını Olumsuz Yönünden Etkilemesi

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Ekonomik ve performans yönünden olumsuz etkileniyor	494	180
Fark Etmiyor	506	70

Tablo 10'da görüldüğü üzere erkek adayların %49.4 nün bayan adayların da %72 nin sınavların bir hafta gibi bir zaman sürmesi ekonomik ve sportif performans yönünden olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Diğerlerinin de sınavların bir hafta gibi zaman sürmesinin ekonomik ve performans yönünden fark etmediğini görülmüştür.

Tablo 11
Sınavlara Hazırlanan Adayların Kurslara Katılım Durumları

	BAY (1000)	BAYAN (250)
Kendim hazırlanıyorum	690	205
Bir kursla çalışıyorum	310	45

Tablo 11'de görüldüğü üzere adayların büyük bir bölümünün kendilerinin sınava hazırlandığı bir bölümünün de kurslarla çalıştığı görülmektedir. İleri ki zaman

sürecinde kurslarında bir potansiyel oluşturacağını ve adayların kurslardan yararlanma ihtimalinin yüksek olabileceği söylenebilir.

SONUÇ

Adayların ailelerinin ekonomik yapılarının aylık gelirlerinin 75 ile 100 milyon arasında olduğu, Dumlupınar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü kayıt ücretlerinin 1997/98 yılı itibariyle 10.000.000. TL. olması adayların %50'si için yüksek değer de olduğu belirtilirken, % 50 sinin normal olduğunu, imtihan süresinin 1 hafta gibi bir süreyi kapsaması Erkek adayların % 50'sinin olumsuz yönde etkilendiği belirtirken Bayan adayların %75'nin olumsuz etkilendiğini, Bölüme başvurma amaçlarının Bay ve Bayan adaylarda büyük bir bölümünün Beden Eğitimi ve Spor öğretmeni olmak istediğini belirtmişlerdir.

Branşlara yönelme seçimlerinin kendi insiyatiflerin de olduğu, yönlendirme de okulun etkisi olduğu ve branşları ile uğraşı yıllarının 2 ile 6 yıl arasındadır.

Adaylar Beden Eğitimi ve Spor Bölümü sınavlarına % 75'nin kendi imkanları ile hazırlandığı, % 25 bölümünde kurslarla hazırlandıklarını belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda öneri olarak;

Sınav ücretlerinin 1999 yılında 15.000.000 TL. olarak belirlenmeli,

Sınavlar daha kısa bir zaman da yapılmalı,

Sınavlara hazırlanmak üzere açılan kursların gerek antrenör yönünden gerekse resmi mevzuat yönünden hiçbir yetki sahibi olmamalarına rağmen haksız kazanç elde etmektedirler. Bunun önüne geçebilmek için Üniversitede bulunan uzman hocalar tarafından bölüm bünyesinde kurslar açılmalı hem üniversite gelir elde edebilmeli hem de serbest piyasada oluşan sadece maddi menfaat için açılan kurslara fırsat verilmemeli.

KAYNAKLAR

16. **Türkiye Beden Eğitimi ve Spor Koordinasyon Toplantısı Raporu,** Niğde, 1998

17. **Türkiye Beden Eğitimi ve Spor Koordinasyon Toplantısı Raporu,** Edirne, 1998

BAYANSALDUZ, M.,ve EROL M.: **Beden Eğitimi ve Spor Bölümlerine Hazırlık Kitabı,** Barış Center, İstanbul, 1996

D.P.T; **5 Yıllık Kalkınma Planları.**

GÖRAL, M.; **Türkiye'de Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Bölüm ve Yüksekokulların İncelenmesi,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997

KAÇAK, K., **"Türk Milli Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı"**, Türk Yurdu, Eylül, 1993.

KARAKÜÇÜK, S.: **"Baden Eğitimi Öğretmeninin Eğitimi"**, Ankara.

KASAP,H: **Beden Eğitimi Yüksek Öğreniminde Mesleki Tercihlerin İncelenmesi ve Sonuçları**, Spor Bilimleri Dergisi, Haziran 1996, Sayı 17-18, S.7

KASAP, H.: **Eğitimde Beden Eğitimi Yöntemlerinin Yeri ve Önemi,** İstanbul,1993

YILDIZ, D.: **"Türk Spor Tarih,"**, Eser Yayıncılık, Tarihsiz.

Dumlupınar Üniversitesi
Sayı: 1

Sosyal Bilimler Dergisi
Ocak 1999

XVIII. Yüzyıl Sazşairlerinden KÜTAHYALI ÂŞIK SIRRI

Dr. Kadir GÜLER*

ÖZET

Kütahya, yetiştirdiği şâirler bakımından Osmanlı sahasının altıncı kültür merkezi durumundadır.

Osmanlı şiirinin temelleri Kütahya'da atılmıştır. Bir kültür yuvası olan Kütahya'nın yetiştirdiği halk şâirleri içersinde adı en eski olanı Âşık Sırrı'dır.

Bu yazımızda Âşık Sırrı kısaca tanıtılacak ve bulunan altı şiiri ilk defa bir arada araştırmacıların faydasına sunulacaktır.

Kütahyalı halk şairlerinden adı en eskiye dayananı Âşık Sırrı'dır. Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısı ile ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşadığı tahmin edilen[1] Sırrı'nın, H. 1259'da Hacı Şemseddin-zâde Abdullah Lütfi Efendi tarafından yazılmış olan bir mecmuda bulunan ve Tavşanlı'nın yaklaşık beş kilometre güney doğusundaki Kayı köyünü medheden şiirlerinden Kütahyalı olduğu anlaşılmaktadır[2].

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

[1] Fuad Köprülü, **Türk Saz Şairleri**, İst. 1940, II. C., s. 338.

[2] Muallim Mustafa Hakkı, **Kütahya Halk Şairleri**, Kütahya 1934 s. 1.

H. 1211 (M. 1796) tarihli Güftar-ı Sırrı başlıklı koşmasından anladığımıza göre köyünden ayrılmış ve gurbet elde sıla hasreti çekmektedir. Köyünden ayrılmasının sebebi Kilisli Muallim Rıfat'a göre Sipahi olmasıdır[3].

Sırrı'nın ailesi hakkındaki bilgilerimizde sınırlıdır. H. 1129 (M. 1814) da söylediği bir ağıttan Rıdvan isimli bir oğlu olduğunu öğreniyoruz. Daha süt çocuğu iken Rıdvan'ın ölümü Sırrı'yı çok üzmüş ve belki de gurbete düşmesine sebep olmuştur[4].

Şiirlerinden anladığımıza göre Sırrı ömrünü gafletle geçirmiştir. İhtiyarlık dönemlerinde söylediği anlaşılan bir şiirinden; rahat bir hayat yaşadığı, çok günâh işlediği, pişman olduğu, fakat son pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildiği görülmektedir[5].

Yaşadığı yörenin şive özellikleriyle yazan Sırrı, gerek kullandığı nazım şekillerinde, gereksi vezin ve kafiyede fazla başarılı değildir. Edebî kıymeti itibariyle orta dereceden daha aşağı sayılmaktadır[6].

Hayatı hakkında daha geniş bilgi bulmayı ilerdeki araştırmalarımızda ümid ettiğimiz Sırrı'nın elimizde dört koşması, oğlu Rıdvan'ın ölümü üzerine yazdığı bir ağıtı ve kahvecileri medhettiği bir kahveci destanı bulunmaktadır[7].

Sırrı'nın farklı yerlerde bulunan[8] şiirlerini ilk defa bir arada araştırıcıların hizmetine sunuyoruz.

I*

KOŞMA

Derd ü game boyandın
N'oldun a gönül n'oldun
Aşk ateşine yandın
N'oldun a gönül n'oldun

*

Dost adını yâd eyle
Feryâd eyle dâd eyle
Ahile cân şâd eyle
N'oldun a gönül n'oldun

---

[3] Kilisli Muallim Rıfat **"Türklerde Yurt Sevgisi"**, İkdam, No. 8759 "Metinlerimiz arasında üçüncü sırada yer alan koşma bu makalededir."

[4] Bkz. **Ağıt** başlıklı şiir.

[5] **Büyük Türk Klasikleri**, Ötüken Yayınları, İst. 1988, C. 7, s. 367.

[6] Fuad Köprülü, bu şekilde değerlendirmektedir. (a.g.e. s. 338)

[7] Ağır ve destan haricinde dört şiir, Muallim Mustafa Hakkı, a.g.e. s. 2-3'te bulunmaktadır

[8] İki ve dört numaralı koşmalar Millet kütüphanesi 849 numaralı mecmuadadır. Ayrıca Bkz. Hamza Güner – **Kütahyalı Divân, Halk, Tekke Şairleri, Aşık ve Ozanlar**, Kütahya 1967, s. 244.

* Bir numaralı koşma İstanbul Üniversite Kütüphanesi 137 numaralı mecmuadadır Ayrıca Bkz. M. Mustafa Hakkı a.g.e. s. 2

Can ile teni yaktın
Dil hanesini yıkdın
Zarımı halka duyurdun
N'oldun a gönül n'oldun

*

Bu aşkı muhîbbâne
Etdi beni dîvâne
Gel meclis-i cânâne
N'oldun a gönül n'oldun

*

Bir yerde karârın yok
Hiç derde yarârın yok
Bir kimseden ârın yok
N'oldun a gönül n'oldun
Âşık **Sırrı** zâr etdin
Sırrı ana yâr etdin
Bî-sabr u karâr etdin
N'oldun a gönül n'oldun

2

Böyle melûl melûl gezmeden ise
Ne durursun paşam ur öldür beni
Tatlı aziz candan bezmeden ise
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Bu güzellik kalmaz senden de geçer
Kaşların kemanı bağrımı biçer
Gamzelerin cellâd gözlerin hançer
Saplada sineme ur öldür beni

*

İçdigim lebinden ol ab-ı zülal
Aşkına bend etdi ganî Zülcelâl
Sana kanım olsun efendin helâl
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Yolunda sayılmaz çekdiğim emek
Safadur uğruna bana can vermek
Sende âdet imiş âşık öldürmek
Ya ne durun beyim ur öldür beni

*

Bî-vefa olduğun evvel bilmezdi
Böyle olduğun bilse meyil vermezdi

Sırrı şaşkın senden böyle ummazdı
Ya ne durun beyim ur öldür beni

3

Gurbet ele döndürmüşüz yönümüz
Ayrılık ateşi yakdı canımız
Selâm edin dosta ermez elimiz
Ah ederin kimse bilmez halimiz

*

Ben okumu gurbet ele atarın
Belki gurbet eli vatan tutarın
Selam sana döner döner bakarım
Kalıyor dostlarım ehl ü ayalimiz

*

Gurbet kemendini taktım boynuma
Kısmet defterini koydum koynuma
Ayrılık hil'atin geydim eynime
Aceb ne diyarda kalır ömrümüz

*

Firkat yaşı durmaz gözümden akar
Sılamın kokusu burnuma kokar
Gurbetin ateşi bağrımı yakar
Nasib olur uğrar m'ola yolumuz

*

Sırrı bu gurbetin halin pek bilir
Gidüp geri gelen binde bir olur
Sıla terk edenin hali ya n'olur
Gurbetin bu hali büker belimiz

4

Anca yıllar bunca günah işledim
Ne amel işleyim ben şimden geru
Hakka tâat yolun eyvâh boşladım
Çürür toprak olur ten şimden geru

*

Bozuldu bağlarım geçdi çağlarım
Ömrüm geldi geçti ana ağlarım
Mevlâm ma'mûr eyle ahret evlerim
İstemem saray u gülşen ben şimden geru

*

Temel suyun içdi yiğitlik kaçdı

Dünyam hey hey ammâ âhretim göçdü
Ömrüm şuna benzer ikindi geçdi
Az kaldı inmeğe gün şimden geru

*

Ömrümün harmanı geldi erişdi
Savruldu taneler de(ğ)rmene düşdü
Hazır lokma tükenmesi yaklaşdı
Dönüp buğday olmaz un şimden geru

*

Biz de varır Sırrı yurda konarız
Azab çekip günah(ı)mızca yanarız
Bu dünyaya gelmediğe döneriz
Çürür toprak olur ten şimden geru

Ağıt[9]

Dünyâ yuvasından bir kuş uçurdum
Adı Rıdvan idi cennete gitti
Ol cennet bülbülü idi kaçırdım
Bunda mihman idi cennete gitti

*

Ol bülbülüm benim hüsündâr idi
Ötüşü mevzundu mânîdâr idi
Mevlâdan bana ol bergüzâr idi
Mürg-i ihsan idi cennete gitti

*

Ol bülbülü bana Hak atâr idi
Mürg-i ihsan idi cennete gitti

*

Ol bülbülü bana Hak atâ etti
Kafesde yavrucuk birkaç gün öttü
Ecel geldi geldiği yere gitti
Tayr-i Sübhân idi cennete gitti

*

Benim bülbülüm bülbüller başıdır
Cennet bülbülleri anın eşidir
Ötüşünden bildim cennet kuşudur
Revh ü reyhan idi cennete gitti

*

[9] Ağıt ve Kahveci Destanı için Bkz. Fuad Köprülü, a.g.e. s. 430-431.

Süt yavrusu idi tane yemezdi
Şakır şakır öter bir söz demezdi
Gülzâr-i dünyâya meyl eylemezdi
Ziyb-i cinân idi cennete gitti

*

Ol bülbülüm ötmez şakımaz oldu
Kesildi sadâsı yuva boş kaldı
Gitti bülbül **Sırrı** cenneti buldu
Bahş-ı Rahmân idi cennete gitti

Kahveci Destanı

Arkadaş zemmetme kahvecileri
Kahvecinin bâzı iyisi vardır
Yedirir ekmeği kesmez cabayı
Harcın hesab etmez dayısı vardır
Ketm etmez ekmeği yedirir bütün
Yemen kahvesiyle kokulu tütün
Düşünce gediğin ol alır satın
Söylenir âlemde yapısı vardır

*

Her gelene el göğüste kılınur
İzzet nerde safâ anda bulınur
Yahşi adam hizmetinden bilinür
Dâim keyf bağışlar tâbîsi vardır

*

Kahvesine kim gelirse git demez
Ekmeğini asla yalnız yemez
Varını harceder gediğin vermez
Böyle pak gönüllü velîsi vardır

*

Sırrı bilir iyilerin kadrini
Zemmeder gaddarın türlü gadrini
İyisin medheder söyler şükrünü
İkrâmın artırır sahîsi vardır

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

YÛNUS'TAN FUZÛLÎ'YE SÖYLEYİŞLER

Dr. Kadir GÜLER*

ÖZET

Türkçe, Türk milletinin Anadolu'ya yerleşmesinden sonra işlerlik kazanmıştır.

Anadolu beylikleri döneminde dilimize çeşitli eserler tercüme edilmiştir. Türkçe'nin önemi bu eserlerin tercümesiyle anlaşılmıştır.

Bu yazımızda beylikler ve Osmanlılar zamanında idarecilerin ve şâirlerin Türk diline bakış açılarını örneklendirdik.

XI. asırdan itibaren Anadolu kapıları Türk milletine açıldı. Bu kapılardan geçen Türkler, Anadolu'nun önemli merkezlerine yerleşmeye başladı. Çeşitli Türk boylarına mensup bu insanları Anadolu'da yaşatan ve Anadolu'yu yurt edinmelerini sağlayan güç, Orta -Asya'dan getirdikleri gelenekleri ve töreleridir.

Türk boyları bu gelenek içerisinde kendi ana dillerini muhafaza ettiler. Oğuz Türkçesi olarak adlandırılan bu dil, henüz bir yazı dili haline gelmemişti. Türk milletinin asırlardır kendi arasında anlaşma vasıtası olan Oğuz Türkçesi, kısa zamanda Anadolu'da konuşulan en önemli dil oldu.

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra hükümdarlar yetiştikleri ilmî, siyasî ve edebî çevrenin tesiriyle Farsça'yı kullandıkları için Acem edebiyatını çok iyi biliyorlardı. Münevverler arasında başlayan Farsça yazma hevesi ve gayreti, saray muhitinde Farsça'nın hakim dil olmasını sağladı.[1] Özellikle Anadolu Selçukları'nın devlet yapısının bütün idarî ve siyasî unsurları içinde Farsça'nın tesirini hissetmek ve görmek mümkündür.

Türk dili, idarî ve siyasî yapı içinde yer alma fırsatı bulamadı, çünkü hükümdarlar ve saray çevresi tarafından kabul görmüyordu. Münevverler, Türk dili ile yazılmış eserlere küçümseyerek bakıyorlar, Türk dili ile eser yazanların itibar kaybedeceğine inanıyorlardı.[2]

Kısaca bu dönem içerisinde Arapça ve Farsça'nın karşısında Türkçe'nin ihmal edildiği görülmektedir.

Selçuklulardan başlayarak Anadolu'da ve hususiyetle Anadolu'nun büyük şehirlerinde tasavvuf, müslümanlığı anlatma aracı olarak yerleşmeye başladı. Anadolu insanı ve özellikle Anadolu'ya dağılmış Türk obalarında yaşayan Türkler için Allah'a sığınma kapısı olarak görülen bu düşüncenin tesiriyle meydana getirilen Tekkeler çevresinde Türkçe konuşan dervişler önemli vazifeler ifâ ediyorlardı.[3]

Moğolların yıkıcılığından Anadolu'ya geçen bu Yesevi dervişleri, dinî ve islamî meseleleri halka daha samimi olarak Türk diliyle anlatabiliyorlardı.

Selçuklu hükümdarları tarafından da kıymet verilen ve hürmet gösterilen bu dervişler arasında Mevlana gibi mutasavvıfları görmek mümkündür. Eserlerinde Farsça'yı kullanan Mevlana'nın yanı sıra Yunus gibi, Hacı Bektaş gibi mutasavvıflar, halka İslâmı sevdirmek için Oğuz Türkçesi'yle sesleniyordu.

Bu mutasavvıflar halkın anlayacağı şekilde ve onun dil anlayışına uygun olarak bir edebî anlayışın meydana gelmesine ve gelişmesine yardımcı olmuşlardır.

Dinî ve ahlakî düşüncelerin anlatıldığı, mutasavvıfların ve dervişlerin yaşadığı bu mekanlar, Oğuzca denilen Türk dilinin inkişafına ve hem yazı dili hem de resmi dil olarak kullanılmasına zemin hazırlamıştır ve ancak bu zeminin hazırlanmasından sonra on üçüncü asırdan itibaren Oğuz Türkçesi ile yazılmış eserlerden ve bu eserlerin meydana getirdiği Anadolu Türk edebiyatından bahsetmek mümkündür.

Türk dilinin, Anadolu'nun büyük çoğunluğu tarafından kullanılmasına rağmen, devlet kademelerindeki münevverler tarafından kullanılmaması ve kıymet görmemesi, Anadolu'da Türkçe'nin edebî lisân olarak kullanılmasını XV. asra kadar geciktirmiştir.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesinde dönüm noktası olarak kabul edilen Karamanoğlu Mehmet Beyi'in fermanındaki gür ve kendine güvenen Türkçe ses, aslında Türk dilinin gücünü de göstermektedir. Eğer Türkçe, gelişmesini tamamla-

[1] Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ank. 1991, s. 193

[2] Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C. I. İst. 1971, s. 376

[3] Köprülü, **a.g.e.**, s. 195

mamış ve resmî dil olarak kullanılacak kadar ifade bakımından gelişmemiş olsaydı, Farça'nın yerine resmi dil olarak kabul edilmezdi düşüncesindeyiz.

Karamanoğlu'nun bu hareketi Anadolu Beyliklerinin Türk diline verdikleri önemi vurgulaması açısından da mühimdir. Kanaatimiz odur ki Anadolu'da Türk dilinin yazı dili olarak kabul edilmesine ve bu dille eserler meydana getirilmesine yardımcı sebeplerin birincisi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan Anadolu Beyliklerinin ve bu beyliklerin başındaki beylerin Farsça'ya önem vermemeleri ve Türk dilini ısrarla kullanmalarıdır.

Anadolu beyleri Türk dilinin kabul görmesi için çevrelerinde topladıkları münevverlere, âlimlere ve edebî yönü güçlü olan şuarâya Arapça ve Farsça'nın mühim eserlerini Türkçe'ye tercüme ettiriyorlardı. Bu tercümeler, Türk dilinin yazı dili olarak yerleşmesine yardımcı unsurların başında gelmektedir.

Biz bu yazımızda, XIII.asır ve XVI. asır arasında Türkçe eser veren şairlerimizin Türk dili hakkındaki görüşlerini ihtivâ eden beyitlerden örnekler vererek, Türk dilinin XVI. asırdaki söyleyiş ve ifade zenginliğine ulaşıncaya kadar yaşadığı gelişmeleri kısaca tekrarlamak istiyoruz.

Anadolu'da Türk dilinin yerleşmesine yardımcı olan en mühim şahsiyet YUNUS EMRE'dir. Yunus'tan önce Türkçe olarak yazılmış eserler Mevlâna'nın sekiz-on mısralık şiirleri, Şeyyad Hamza'nın mesnevisi ve Sultan Veled'in Rebabnâme'sindeki Türkçe beyitlerdir.

Yunus Emre, Oğuz Türkçesi'nin gelişmiş bir şeklide yeniden yapılanmasının ve "Eski Anadolu Türkçesi" adıyla yazı dili şekline dönüşmesini sağlamıştır. Yunus sayesinde Türk dili, şâirler tarafından kullanılabilen ve sanat yönü zengin bir dil olarak görülmeye başlamıştır.

Yunus, Arapça ve Farsça kelimeler ve mazmunlar içerisinde gizlenen mânayı açığa çıkarmak için kendini vazifeli addetmektedir[4]:

Bu bizden öndin gelenler manayı pinhân didiler
Ben anadan toğmış gibi geldüm ki 'uryân eyleyem

Türkçe'nin Farça'dan kaba, söyleyiş bakımından sert ve anlatım bakımından yetersiz olduğunu söyleyenlere karşı çıkan ilk şairlerden biri GÜLŞEHRÎ'dir. Attâr'ın Mantıku't-Tayr'ını Farsça'dan Türkçe'ye çeviren Gülşehrî, bu tercümeyi yaparken Türk dilinin Farça'dan yetersiz olmadığını ortaya koymuştur. Mantuk't-Tayr, Türk diliyye mesnevî yazılabileceğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Gülşehrî, kendi eserinden önce Türk diliyle yazılmış daha güzel bir eser olmadığını söylemektedir ki araştırmalara göre haklıdır. Ona göre Türk dili Farsça'dan daha hoş, daha tatlı ve daha güzeldir[5]:

---

[4] Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Dîvânı**, C 1, Ank. 1990, s. 69

[5] N. Sami Banarlı, RTET, C 1, İst. 1971, s. 380

Mantıku't-Tayrı ki Attâr eyledi
Pârisîce kuş dilini söyledi

Anı Türkî sûretinde biz dakı
Söyledük Tâzî gibi Tanrı hakı

Çün Feleknâme düzetdük şâhvâr
Pârisîce taht u tâc u zer-nigâr

Türk dilince dahı tâzîden latif
Mantıku't-Tayr eyledük ana harîf

Ben bu Türkî defterin çün dürmeyem
Pârisîceyile denşürmeyem

Kimse bundan yig kitab eylemedi
Kimse böyle tatlu söz söylemedi

Türkçe yazan şairlerin ve müelliflerin, eserlerini Türkçe yazdıkları için utandıklarını, fakat mecbur olduklarını söyledikleri bir dönemde Türkçe'yi savunan şairlerden olan ÂŞIK PAŞA Türkçe'nin ihmal ve terkedilmiş olduğunu anlatmakta ve Türk diline sahip çıkmaktadır.

Garibnâme adlı mesnevîsini yazma sebebi, Türk milletine tasavvufî manâları sevdirmek ve Türklerin tasavvufi menzile varmasına yardımcı olmaktır[6]:

Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
İlle ma'lum oldı ma'nî menzili

Çün bulasın cümle yol menzillerin
Yirmegil sen Türk ü Tacik dillerin

Kamu dilde varidi zabt u usûl
Bunlara düşmişidi cümle 'ukûl

Türk diline kimsene bakmazidi
Türklere hergiz gönül akmazidi

Türk dahı bilmezidi bu dilleri
İnce yolı ol ulu menzilleri

Bu kitab anun içün geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile

Ya'ni Türk diline ma'nî bulalar
Türk ü Tacik bile yoldaş olalar

[6] Kadir Güler, Aşık Paşa ve Garibnâme 9-10 Bablar, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1990 s. 567

Yol içinde bir birini yirmeye
Dile bakup ma'nîyi hor görmeye

Türk dilinin Anadolu'da yerleşmeye ve yazı dili haline gelmeye başladığı ondördüncü asırda Türkçe yazan şairlerden biri de **HOCA MES'UD** dur. Süheyl ü Nevbâhar adlı eserinde Türk dilini ifade darlığını ve Türkçe yazmanın zorluğunu anlatır ve özür diler, ama Türkçe söylemekten de geri kalmaz:

Bu arada özrüm hemîn nengdürür
Ki Türk'ün dili gen degül tengdürür

Bu kim sâf ol Türk dili ola
Kolayser bigidir getürmek dilâ

Dahı dil ila söz karılırsa uz
Verir çaşni nitekim aşa tuz

Arabça veya Pârsî ola lafz
Ki nazm olıcak Türkîye gelse lafz

Geh aslınca kalur gâh kalamaz
Zarûret olup vezn anı alamaz

Delîm türlü tagyir tebdîl olur
Bu Türkün dili bir aceb dil olur

Bu bir nice beyti düzünce benüm
Hacâletten eridi yaru tenüm

Hoca Mes'ud, Ferhengâme-i Sadî adlı eserini Farsça'dan Türkçe'ye çevirirken de Türkçe'nin imkansızlıklarından bahsetmesine rağmen, bu eseri Türkçe'ye kazandırmıştır[7]:

Otururiken bir gün odamda ben
Hem İñen melûl idüm ol demde ben

Biraz fikre ögüm dirülsün diyü
Dagılmagiçün hâtırumdan kayu

Okıdumdı Ferhengnâme sözin
Ki Sa'dî düzüpdür anı ansuzın

Ögüme düşe geldi didüm hele
N' ola bu dahı **Türkî**ye ger hele

Ki her beyti yirlü yirince dürüst
Nite Tatçadan **Türkî**'ye geldi cüst

[7] Mustafa Özkan, Türk Dilini Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İst. 1995, s. 170

XIV. asır mesnevî şairlerinden **KEMALOĞLU**, Ferahnâme isimli eserini Arapça'dan tercüme ederken Türk diliyle ilgili şu beyitleri söylemektedir[8]:

Çıkardum ben bunı üç dürlü dilden
Tanışıkcum dahı yogıdı ilden

Kimisi Pârsî kimisi Arabca
Kimi **Türkî** idi kimi Acemce

XVI. asırda Emir Süleyman, tercüme edilmesini istediği eserleri kendisi seçiyor ve bu eserlerin Türk dili ile tercüme edilmesini istiyordu.

AHMEDÎ, Çemşîd ü Hurşîd mesnevîsinin önsözünde, bu eseri Emir Süleyman'ın isteğiyle Türkçe yazdığını şu mısralarla söylemektedir[9]:

Bizimçün düzesin bir hûb defder
K' ola ma'ni vü lâfzı şîr ü şekker
Kitabı k'adıdur Cemşîd ü Hurşid
Bu dilce ayıdasın (sen) i cemşîd

Divan şiirin kurucularından sayılan **ŞEYHÎ**, Fars dilinin Selmân'ı varsa kendisinin de Trük dilinin Selmân'ı olduğunu söyleyerek Türkçe'ye olan bağlılığını ve inancını belirtmekte, Türk diliyle Farsça söylenen şiirler kadar güzel eserler verilebileceğini savunmaktadır[10]:

Şâh Üveys-i sânîsin Şeyhî kemâlüñ vasfına
Gerçi degül Pârisî **Türkî dilüñ** Selmânıdur

İznikli Hümâmî, Şeyhî'nin Türkçe söyleyişlerini şu beyitle övmektedir[11]:

Pârsî ger demese şi'ri n'ola kim Türkâde
Şeyhî bigi şîve-i eş'âr-i Selmân gösterir

XV. asır şairlerinden **HATİBOĞLU** Ferahnâme isimli eserinde Türk dilini kullanma sebebi olarak Türk milletine Hz. Peygamber'in hadislerini öğretme düsüncesi olduğunu, bu düşüncesini ancak Türk diliyle gerçekleştirebileceğini söylemektedir[12]:

Kim Resûlullah sözidür bu kelâm
Türkî dilde nazm idüp kıldum temâm

Çün Arab dilini kıldum tercüme
Sözlerüñ hâsını kıldum harcuma

[8] Aynı eser., s. 179
[9] Banarlı, a.g.e., s. 3939
[10] Şeyhî Divanı, Haz. Mustafa İsen-Cemal Kurnaz, Akçağ Yay. Ank. 1990, s. 54
[11] Nesil Aynı eser, s. 18
[12] Özkan, a.g.e., s. 221

Bu Arab dilini bulam soylayam
Döndürem Türkî dilinde söyleyem

Zahir eyle Türk dilinde bu sözi
Mübtediler furça kılsun bu yüzi

XV. asır tarihçilerinden **SARICA KEMAL,** II. Bâyezîd adına yazdığı Selâtinnâme isimli manzum Osmanlı tarihinde Türk dilini kullanma sebebi olarak "Türkçe'yi Fârisî gibi güzel ve taze kılmak" düşüncesi olduğunu yazmaktadır.

Sarıca Kemal, Türk diline sert diyenleri ve Farsça tercüme yapanları irfân ehli saymamaktadır[13]:

Gel imdi nazmile keşfeyle esrâr
Çü bülbül gülşen içre güftâr
Bu Türkî dil be-gâyet sert dildür
Söz ehli iş bu dilden key hacildür

Demezem hiç ana ben ehl-i irfân
Kılur söz terceme Fürsîden ey cân

Cevâhirler düzer Türkî dil ile
Anı vasf idemez kimse bil ile

Bu Türkî Fursî gibi hûb u terdür
Olan içinde key tatlu haberdür

XV. yüzyıl mesnevî şâirlerinden **MUSÂ ABDİ**, Câmasbnâme adındaki eserinde Türk dilini bilenlere istikamet olsun diye Trükçe tercüme yazdığını şu satırlarda ifade etmektedir.

"Bir kaç hikâyet Arabî'den Fârisî'ye, Fârisî'den **Türkî**'ye getürür kim Arabî, Fârisî bilmeyenlere fâide, ol **Türkî** bilenlere istikâmet ola. **Türkî** bilenler okuyup bir kez duâ kılarlar."

Fıkıhla ilgili ilk manzum tercüme olan "Vikaye Tercümesi'ni Türkçe'kazandıran **DEVLETOĞLU YUSUF**, Türk diliyle söylemenin ayıp olmadığını, Türk milletine Islamî bilgileri öğretmek için Türkçe'yi kullanmak lâzım geldiğini ve bu şekilde yapmakla eserinin kabul göreceğine inandığını söylemektedir[14]:

Dinle imdi **Türkçe** bir manzum kitâb
İtdüğümçün siz bana itmen itâb

İy nice gördün ulu âlimleri
İlmile âmil ü kâmilleri

[13] Banarlı, **a.g.e.,** s. 502
[14] Özkan, **a.g.e.,** s. 237

Türk dilince düzdiler bunca kitâb
Ma'ni yüzinden götürdiler nikâb

Kimse görüp anı inkâr itmedi
Hem idenler dahı hiç ar itmedi

Ya'ni kim Manzûme dirler bir kitab
Nakli anun nazmıla olmış savâb
Anı manzum eylemiş te'lif iden
Ana ta'n olmadı hem hiç kimseden

Kamu âlemler anı kıldı kabul
Cümle halk içinde meşhur oldı ol

Türkî olmak manzum olmak pes kelâm
Ana hiç ayb olmazımış vesselâm

Eserlerini ve tercümelerini Türk diliyle yazanların ayıplandığı bir zamanda yaşayan Devletoğlu, tercümesini Türkçe yazcak kadar sağlam bir dil şuuruna sahip olduğunu söyler. Türkçe'yi kullanmada başarılı olan şair, Türk dilinin özelliklerinden dolayı vezin ve kafiyedeki kusurlarını baştan kabul etmektedir:

Eyle olsa **Türk dilidür** târ ola
Bunca elfâz anda pes tekrâr ola

Diyümezem nazma gelmez çok durur
Kafiye gelmez münasib yok durur

XV. asırda Türk dili küçümsemek sadece Anadolu münevverleri arasında değil, Doğu Türk Dünyası Edebiyatı'nda da yaygındı. Türk edebiyatının en büyük aşirlerinden olan **ALİ ŞÎR NEVÂÎ** de şiirlerini Farsça söyleyenlere karşı bayrak açmış ve Farsça söyleyenleri Türk dilinin zevkine varamamakla suçlamıştı.

Ali Şîr Nevâî, Türk dilini devamlı överek, hoş yaradılışlı ve temiz anlayışlı Türk milletine Türk diliyle hitap etmek gerektiğini Leyla vü Mecnun mesnevisinin sonunda şu beyitlerle söylemektedir[15]:

Çün Fârisî irdi nükte şevki
Azrak idi anda **Türkî** zevki

Ol til bile nazm boldı melfûz
Kim Farisî anlar oldı mahzûz

Min **Türkîçe** baş aban rivâyet
Kıldım bu fesâneni hikâyet

[15] Banarlı, a.g.e., s. 427

Kim şöhreti çün cihanga tolgay
Türk ehlige dakı behre bolgay

Nivçün ki bu kün cihanda **Etrak**
Köptür, hoş tab' ü sâfi idrâk

On altıncı asır, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik alanda en güçlü olduğu dönemdir. Bu dönemde Türkçe, kullanım sahası bakımından üç kıtaya yayılmıştı. Türk dili söyleyiş özelliği ve ifade kabiliyeti bakımından Arapça ve Farsça ile boy ölçüşecek durumdaydı.

Bu asrın şairi **FUZÛLÎ**, eserlerinde Türk diliyle yazmak hakkında söylediği mısralarında, Türkçe'nin işlenmemiş bir dil olduğundan bahsetmektedir. Meselâ Hadîkatu's-Su'ada mukaddimesinde "Eğerçi ibâret-i Türkî'de beyân-ı vekâyi' düşvârdır; zîra elfazı rakîk ve ibârâtı nâ-hemvârdır. Ümmiddi ki hümmet-i evliyâ itmâmına müsâadet ve encâmına muâvenet kıla" diyerek dilin ifade yetersizliğinden memnuniyetsizliğini dile getirmektedir.

Bu ifadeler Türk dilinden şikayet değil, Türk dilini diğer dillerden üstün görme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu isteğini bir kıt'asında şu şekilde söylemektedir[16]:

Ol sebebden Fârisî lâfz ile çohdur nazm kim
Nazm-ı nazük Türk lâfzıyle inen düşvar olur

Lehçe-i Türkî kabûl-ı nazm u terkîb eyleyüp
Ekseri elfâzı nâ-merbut u nâ-hemvâr olur

Mende tevfik olsa bu düşvârı âsân eylerem
Nev-bahar olgaç dikenden berk-i gül ızhâr olur

Görüldüğü gibi şâirin gayesi Türkçe'den şikayet edğil, dikenli gül gibi olan Türk dilinden gül yaprağına benzer güzel şiirler söylemekdir.

Bu büyük şâir Türkçe Divânı'nın önsözünde, Türkçe gibi kamil bir dile rastlamadığını söyle yazmaktadır: "Eğerci Arabda ve Acemde ve Türkde yegâne kamiller çokdur amma sen gibi cemî' lisâna kadîr câmi-i fünûn-ı nazm u nesr yokdur[17]."

Türk milletini dünyanın en büyük milletlerinden biri olarak gören şâiri, bu büyük milletin kendi diliyle yazılan eser sayısının azlığı üzmektedir.

Fuzûlî, Türk diliyle Arapça ve Farsça'dan daha güzel mısralar söylemek için Allah'tan yardım isteğini şu mısralarda dile getirir:

Ey feyz-rezân-ı Arab u Türk ü Acem
Kıldun Arabı efsâh-ı ehl-i âlem
İtdün fusahâ-yı Acemi îsî-dem
Men Türk-zebandan iltifât eyleme kem

[16] Banarlı, **a.g.e.**, s. 543

[17] Ahmet Bican Ercilasun, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Ank. 1993, s. 59

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

TANIMI YAPILAMAYAN POSTMODERNİZM

Kemal TİMUR *

ÖZET

(Postmodernizm konusunda şimdiye kadar birçok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Postmodernizmden önce edebî akımlardan: klasisizm, romantizm, parnasizm, sembolizm, kübizm, fütürizm, dadaizm ve sürrealizmden kısaca bahsedilmiştir.

Bir çok kaynak taranarak, postmodernizmin tanım karmaşasıyla ilgili söylenenler üzerinde durulmuştur. Bu konuda şu fikir ve bilim adamlarının görüşlerine baş vurularak yorumlar yapılmıştır. Cengiz Ertem, Gülseli İnal, Zygmunt Bauman, Oya Batum Menteşe, Gürsel Aytaç, Jean François Lyotard, Hasan Bülent Kahraman, Magille, İhab Hasan, Eagleton, Ünsal Okay, Mehmet Ergüven ve Esteinsson.)

İnsanlık medeniyetinin gelişimine göz attığımız zaman bir çok iniş ve çıkışa rastlamamız mümkündür. Günümüzde ise bu iniş ve çıkışların, değişmelerin süratinden, insan onları takip edemez hale gelmiştir. Yeni olan bir şey ancak bir iki gün kalıcı olabiliyor. Sonra insanoğlu, basın-yayın vasıtasıyla, onu yeni olmaktan çıkarıyor. Üçüncü gün ise insan, yeni kavramlar yeni düşünceler arıyor. Daha sonra boşluk ve geçiş sürecinin tamamlanması derken yıllar ve yüzyıllar sürüp gidiyor.

* Dumlupınar Ünv. Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Arş. Grv.

Onyedinci yüzyıldan bu yana modernizmin şartları altında yaşayan Batı ve ona yakın olan toplumlar, şimdi yani zamanımızda modernizmin güçlerinin tükenmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Modernizmin ne olduğunu ve neler getirdiğini anlamak ve bilmek için çalışırken, postmodern adıyla yeni bir fikir ve düşünce akımı üzerinde konuşulmaya başlanmıştır. Modernizmin tükendiği noktada, sanki onun devamı gibi gözüken fakat çok ayrı görüşlerle hayatı ve fikir dünyasını saran postmodernizmin daha henüz ne olduğu ve neler getirip neler götüreceği belli değildir.

Batı'daki değişme ve gelişmelerin çoğu Rönesansla birlikte onbeşinci yüzyıldan sonra başlamıştır. Bu gelişmeleri bazı akımlar takip etmiştir. Onyedinci yüzyılda Fransa'da Klasisizm akımı başlamış, ancak onsekizinci yüzyılın ikinci yarısında yerini romantizme bırakmak zorunda kalmıştır. Romantizm akımı da yerini başka bir akım olan realizme terk etmiştir. Bundan sonra kimi birbirine tepki, kimi de birbirini destekleyen sırasıyla; parnasizm, sembolizm, kübizm, fütürizm, dadaizm ve sürrealizm akımları ortaya çıkmış; taraftarları vasıtasıyla savunulmuş ve o doğrultuda fikirler üretilmiştir. Bu akımlardan sembolizm, yirminci yüzyılda hayli rağbet görmüştür. Hatta bu akımın asıl konumuz olan postmodernizmi de etkilediğini Cengiz Ertem bir yazısında şöyle belirtmektedir. "Sembolizm yirminci yüzyıla damgasını vuran güçlü bir edebiyat akımıdır. Kronolojik olarak yaşamını daha yüzyılın başlarında tamamlamış olsa da etkisi sürrealizmi, postmodernizmi de içine alarak günümüzde hala sürmektedir"[1]

Batı Modernizm ile hayalleri yıkmaya, herşeyi akla dayandırmaya ve maddî açıdan ilerleyip gelişmeye çalışmıştır. Bu şekilde maddî problemlerini çözmüştür. Bununla beraber duyguya dayanan romantizm ve sembolizm düşünceleri, batı insanını -önceleri- tatmin etmediğinden bunları bırakıp tamamen akıl ve mantık kurallarına dayanan realizm, naturalizm ve modernizmi seçmiştir. Fakat bunlar da batı insanını doyuramamıştır. Bu şekilde gençliğini doyuramayan Batı insanı, maddî ve manevî açıdan bir bunalıma düşmüştür. Geriye dönmek istemiş fakat dönememiştir. Çünkü onları daha önce yaşamıştır. Modernizm de doyuramayınca, ne yaptığını bilmez, herşeyi serbestçe yaşamak isteyen, herşeyi yargılayan, herşeye şüpheyle bakan, hiçbir kural tanımayan bir gençlik yetişmiştir. İşte bu duruma, yani gençliğin bu yaşantısına bir isim aranmış ve şimdilik buna postmodernizm denmiştir. Belli bir kural ve yaşantısı olmadığından ve çok değişken bir yapıya sahip olduğundan bu kavramın, yani postmodernizmin kesin ve net bir tanımı henüz yapılamamıştır.

Bugün Batı'da sosyologlar, filozoflar, modernizmin tıkanıklığını, ancak postmodernizmin ortaya çıkışından sonra tartışabiliyorlar. Fakat yeteri kadar postmodern şartlarda yaşamamış olan Avrupa, postmodernizmin ne olduğunu çözmeye çalışmakta, bu çabayı gösterirken de hafif bir korku duymaktadır. Batılı düşünürler, postmodern düşüncelerin toplumu sarmaya başladığı bu dönemde, onu tarif etmenin pek de kolay olmadığını çok iyi bilmektedirler. Çünkü çok karmaşık bir yapıya sahiptir. Gerçekten de dağınık ve belirsiz yapısından dolayı postmodernizm, filozofları kara kara düşündürmektedir. Değişken bir yapıya sahip olan postmodernizm, modernizmin bütün araçlarını tükettiği yerden ortaya çıkmış ve bir türlü tanımı yapılamamıştır.

[1] Ertem, Cengiz., "Edebiyatta Modern Arayışlar" **Littera Edebiyat Yazıları** C.3, 1992, s. 160

Bu konuda Gülseli İnal bir makalesinde, düşünür Zygmunt Bauman'ın bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirip yorumlamaktadır: "Sosyolog Zygmunt Bauman'a göre postmodernizmi dile getirmek, anlatmak o kadar kolay değil, çünkü kolay dile gelir bir yanı yok, herkese göre değişen bir yapılaşma ve kayma, bünyeleşme gösteriyor."[2]

Postmodenizm, kimine göre modern sonrası, kimine göre modernizmin doğurduğu bir akım, kimine göre de modernizmden esinlenen şekilinde tanıtılmıştır. Bu konuda Oya Batum Menteşe de, postmodernizmin tanımını yapmayarak şu yorumları yapmaktadır: "Başlarken kanımca önce elimizdeki sözcüğün ne anlama geldiğini incelemek gerekir. Burada modern sözcüğü değişime uğrar, 'post' ön takısı İngilizce'de 'after' yani -den sonra anlamını değil de- den esinlenerek veya -den itibaren anlamını taşır; kısaca modern sözcüğünün anlamını modernden esinlenerek veya modernden itibaren değişime uğratır. İzm eki bağlandığı sözcüğü bir düşünce veya sanat akımı olduğunu gösterdiği için modern sözcüğü artık bu çağa ait anlamında değil bir sanat ve düşünce akımı anlamında kullanılacaktır. Böylece yazımıza postmodernizmi modernizmden esinlenen ancak ondan farklılıklar gösteren bir sanat düşün akımıdır diye tanımlayarak başlayabiliriz."[3]

Ayrıca bu konularda bir çok araştırma ve yazı yazan Gürsel Aytaç "Çağdaş Edebiyat" adlı yazısında modernzim-çağdaş edebiyat ve postmodernizm arasındaki ilgiyi anlatırken, yazısının bir yerinde: "Çağdaş kavramından yola çıkalım. Nedir çağdaş? Aynı çağı paylaştığımız, bizim çağımızda demektir çağdaş. Çok geniş anlamıyla bütün bir yirminci yüzyıldır bu, edebiyat tarihinin dönemleri, asırları düşünüldüğünde. Alman edebiyatı biliminde modern terimi yaygın, çağdaş sıfatı için. Çağdaşın geçirdiği zaman yelpazesini bir parça daraltmak için yaşadığımız son yılları ele almak istediğimizde bugünün edebiyatı söz konusu oluyor ki ona da batı edebiyatlarında yaygın bir terimle postmodern deniyor, yani modern sonrası."[4]

Postmodernizm, modern sonrası olarak kabul edildiğinden, postmodernizmi anlayabilmek için modernizm ve modernleşmenin ne olduğunu anlamamız gerekmektedir. Fikir ve düşünce adamları modernizm, genel olarak şu şekilde tanımlayıp anlatmaktadırlar: Modern, klasik olarak, zamanın aşındırmadığı, şimdiden bulunup, şimdinin çok ötesinde olandır. Dolayısıyla, modrenzim, zamanla yarışmayan, ancak onun çok ötesinde bulunan, zamana ayak uydurmak bir yana, yeninin bütün ipuçlarını içinde barındıran demektir. Modernizme göre insan, sadece aklıyla mutlu olacak, böylece özgürlük ve mutluluğu tadacaktır. Modernizmde savunulan ve topuma sunulan akıldır. İnsan yalnız akıl ile ilerleyip yol almaya başlar. Modernizm, ayrıca geleneklerin normalleştirici tavırlarına da başkaldırır.

Modernizmin tanımındaki bu kesin fikir ve bilgilere rağmen, postmodernizm hakkında kesin bir tanım yapılamamaktadır. Bu konuda geniş araştırma yapıp yazılar yazan bazı bilim ve fikir adamlarının görüşleri, postmodernizmin kesin tanımını yapılmayacağını ortaya koymaktadır.

---

[2] İnal, Gülseli, "Türk Edebiyatında Gelenek ve Kopma", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992, s. 218

[3] Menteşe, Oya Batum, "Modernizmden Postmoderinzme", **Littera Edebiyat Yazılar**, C. 3, 1992, s. 217

[4] Aytaç, Gürsel, "Çağdaş Edebiyat" **Gündoğan Edebiyat**, C.2, S. 6, Bahar 1993 s. 113

Jean François Lyotad, Mart 1985'te Paris'te düzenlediği bilgisayar teknolojisi ile önemli bir hesaplaşmayı dile getiren "İmmateriax" (maddesizler) servisi ve etkinlikleri sırasında kendisine sorulan Postmodern nedir? sorusuna şu cevabı vermiştir: "Gerçi ne olduğunu anlamaya çalışıyorum, ama bilmiyorum. Bu konudaki tartışma daha yeni başlıyor. Tıpkı aydınlanma ile olduğu gibi. Tartışma, konu kapanmadan bitecek."[5]

Hasan Bülent Kahraman ise: "Postmodernizm, Batı toplumlarının var olan konumunun gerek toplumsal değişkenler, gerekse ürettiği bilinç açısından irdelediği yeni bir toplum kuramıdır."[6] demektedir.

Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde: "Postmodernizm, hem modernizmin devamı hem de alışılmış modernizm biçimlerinden kopuştur." şeklinde tanımlanırken, Magille: "Postmodernizm İkinci Dünya Savaşı sonrasını kapsar; modernizmin yerinden edilmişlik, yabancılaşma ve bireysel algıya dönmek eğilimlerini daha da kesinleştirir; moderncilerin gözlemlediği düzensiz dünya "kaos" Postmoderncilerin çıkış noktasıdır. Modern ve Postmodern ayrım sorunlu bir konudur." diyor ve İhab Hasan da: "Postmodern ruh, büyük modernist yapıtların içinde çöreklenmiş olarak yatıyor." Bir başkası yani Eagleton ise: "Postmodern kültür yirminci yüzyılın devrimci öncülüğünün parodisinden başka bir şey değil. Çünkü Postmodernizm modernin arayışını terk etmiş, birincil huzursuz olabileceği yerde vurdumduymaz bir bilinç huzuru bulmuştur."[7] demektir.

Ünsal Okay: "Postmodernizm burjuva aktivizmindeki İronin bir türevidir" şeklinde tanımlarken; Mehmet Ergüven'de: "**Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor**" yazısında bu tanım karmaşıklığının fazla önemli olmadığını vurgulamakta ve biraz da tenkit eder gibi görünerek şu yorumu yapmaktadır: "İşte bu ülke de (yani Amerika'da) herkes Postmodernizmi konuşuyor artık: gerçi kimse kesin bir tanımını yapamıyor ama hiç önemi yok bunun, gündemde bir tek o var ya, biz de çağdaş insanlar olarak kulak kabartıp payımıza düşeni almaya çalışmalıyız hemen yoksa çağ olup Amerika'dan önce kendi ülkemizin sanatçıları tarafından topyekün lanetleniriz Alimallah!"[8]

Değişken bir yapıya sahip olan Postmodernizm hakkında bir çok düşünür gibi Behler de Postmodernizmin tek bir tanımını yapmaktan çekinerek birbirini tamamlayan ya da birbirine seçenek olabilecek altı anlam ve yorum yaparak bu konudaki düşüncelerini anlatmaya çalışıyor: "1-Modern en son olanıdır. Bu tanıma göre modern sonrası olamaz ve Postmodern bu paradoksun bilincindedir. 2- Postmodern sonrası olamaz ve Postmodern yeni bir çağ değil modernin devamıdır, modern hem eleştirinin kendisidir hem de eleştirilen durumdadır. 3- Postmodern bütün modernci görüşlerin tükendiği durum olarak görülebilir. 4- Postmodern, bütüncül doğru anlayışının yadsınmasıdır, köktenci ve düşünsel çoğunculuktur. 5- Tarihsel açıdan, Postmodern Hegel'in yadsıması Niezhe'nin perspektif anlayışına uyumdur. 6-

[5] Özcan, Enver, "Önay Sözer ile Postmoderinzm Üzerine" **Varlık Dergisi**, Kasım 1992, s.113

[6] Kahraman, Hasan Bülent, **Varlık Dergisi**, Kasım 1992, s. 12

[7] Bezel, Nail, "Modernizm ve Postmodernizm", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992 s. 262-263.

[8] Ergüven, Mehmet, "Postmodernizm Yaşadığımız Hayata Tıpatıp Uyuyor", **Hürriyet Gösteri Sanat Edebiyat Dergisi**, Kasım 1990, s. 5-10

Postmodernizm dilde belirtilen (singi fier ve singi fied) arasındaki bağın çözüldüğü dönemdir." Esteinsson ise: "Şunu demek geliyor insanın içinden: Bu son gelişmenin belirleyici özelliği bir Postmodern çağda olduğumuzdur. Ama belki de Postmodernizm diye bir şey yoktur. Bir Postmodernizmin olmayışı belki de Postmodern çağın belirleyici özelliğidir."[9] demektedir.

Netice olarak Postmodernizm; bilmediği bilemeyeceği bir gerçeği açıklamak, öğretmek ve anlatmak istemez. Onun amacı her türlü yöntemi kullanarak metinde anlam boşlukları, suskunluklar oluşturmak ve bu yolla gerçek olan değişmeyi, belirsizliği ve farklı olmayı okurlarına aktarmaktır. Ayrıca şaşırtmaca, işaretleri kasten yanlış yere koyma, yazılanlar arasında boşluklar bırakma, yaşanılamayanları moda olarak gösterme, fazla düşünmeyeni filozof gösterme, hisleri öldürme yazıdaki bütün üslupları bozma gibi özellikler de postmodernizmin özelliklerindendir. Dolayısıyla her şeyde farklı olma, farklılığa öncelik verme, tüm tabuları kaldırma, tüm değerleri sorgulama, yeni problemler üretme ve bunları yaparken de yerine herhangi bir çözüm önermeme gibi özellikler de postmoderizmin getirdiği yeniliklerdendir. Görüldüğü gibi, bu özellikleri taşıyan postmodernizmin kesin ve net bir tanımının yapılması şimdilik oldukça zor görünmektedir.

Bütün bu yazılanlardan anlaşılıyor ki, postmodernizmin ne olduğu tam olarak anlaşılıp tanımlanamamış ancak özellikleri hakkında bilgiler verilip yorumlar yapılmıştır. Herkese göre farklı tanımlanıp yorumlanmaya açık bir akım olan Postmodernizm, değişken ve karmaşık yapısı devam ettikçe bu farklı tanımlar da –zannederim- devam edecektir.

[9] Bezel, Nail "Modernizm ve Postmodernizm", **Littera Edebiyat Yazıları**, C. 3, 1992, s. 216

1042-1045 (1632-1635) YILLARI'NA AİT BOSNA EYALETİ BÜTÇESİ

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK*

TAKDİM

Osmanlı Devleti'nin, teşkilat ve müessesleri açısından bir çok hususlarda İslâm Devletlerinin özellikle mali konularda İlhanlıların tesirinde kaldığı bilinmektedir. Klasik dönemde yapılan arazi tahvirlerinin ve vilayetler için kanun konulmasının "intizam-i memleket beyan-î adet ve tahvir-i vilayetle olmak selef-i salatinden cari ve sadır olduğundan hareketle Osmanlıların bu adetleri doğrudan doğruya Selçuklular ve İlhanlılardan aldıkları kabul edilmektedir.[1] Bu tür bir etkileşim Batılı düşünürler tarafından da ifade edilmektedir. Klasik ekolün Fransa'daki ilk ve en büyük temsilcisi Jean Baptiste Say,"bir çok cihetlerde komşu hükümetlerde ahkamı mer'i olan müessesatdan istifade etmiş addedilebilen Türkiye'nin kendisinden evvel en mükemmel teşkilâta malik olan hükümetlerden idare prensiplerini de iktibas eylemiş..." cümleleriyle Osmanlıları teşkilatlarını kurarken daha önceki devletlerin tecrübe ve birikimlerinden faydalandıklarını belirtmektedir.[2]

---

* Bilecik İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

[1] İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, TTK Yay. 3.baskı, Ankara 1984. s. 95, Ö.L.Barkan, **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-Kanunlar**, İ.Ü.Ed. Fak. Yay. İstanbul 1943, Giriş LXXI, LXXII. Nejat Göğünç, **"İmad es-Seravi ve Eseri"**, İ.Ü. Ed. Fak. **Tarih Dergisi**, c. XV, sayı 20, İstanbul 1965, s. 73.

[2] Ziya Karamürsel, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, TTK yay, 2.baskı Ankara 1989, s. 116.

Ancak, Osmanlılar bu tarihi miras ve geleneğe kendi tecrübelerini ekleyerek dönemin hakim anlayışı içerisinde emsallerini kıyasla mükemmel denilecek bir muhasebe sistemini kurmuşlardır. Yüzyıllar boyunca Ortadoğudan Balkanlara, Kırımdan Kuzey Afrika kıyılarına kadar uzanan geniş coğrafyada hükmeden Osmanlının devlet gelir ve giderlerinin en ayrıntılı dökümlerini bulmak mümkündür.

Osmanlı'nın kurduğu mali sistem üzerinde inceleme yapan Batılı ilim, kültür ve siyaset adamları da sistemin mükemmelliği hakkında beyanlarda bulunmuşlardır.

Osmanlı Askeri Teşkilatı adlı eserin yazarı Marsigli şöyle diyor; "Türkiye gerek muamelat gerek kuyut hakkında olsun mali umurun idaresi için tatbik edilen usul o kadar güzel o kadar muntazam bir surette tesis edilmiştir ki herhangi bir Hıristiyan devleti kendi idare-i hükümetinden göze çarpması muhtemel olmayan bir çok suistimallerin men'ini temin edebilecek müfit malumatı bu muntazam usulü tetkik etmek suretiyle elde edilebilir.[3]"

1572 Yılında İstanbul'da Venedik balyozu olan Garzoni de, maliye dairesinin bu tarihlerde muntazam hesap tuttuğu ve her mali yılın sonunda gelir ve giderleri gösteren bilançonun düzenlendiğini belirtmektedir. Yine Garzoni'nin çağdaşı olan Vigenere adlı başka bir gözlemci de aynı bilgileri doğrulamıştır.[4]

OSMANLI BÜTÇELERİNİN ÖZELLİKLERİ

İşte bu mali sistem içerisinde devletin yıllık gelir gider hesaplarını ihtiva eden bütçeler düzenlenmiştir. Düzenlenen bu bütçeler çağdaş bütçe anlayışından uzak olmakla birlikte milli ekonominin ve kamu hesaplarının sayısal büyüklükleri hakkında o dönemin genel iktisadi yapısı hakkında etraflı bilgiler vermektedir. Bunlar genellikle yıl sonu icmai niteliğini taşımaktadır. Çağdaş bütçe kavramına benzeyen yıllık gelir gider tahmini olan bütçeler de bulunmaktadır.

Osmanlılar kural olarak her yıl bütçe düzenlemesini benimsemişlerdir. Fatih Kanunnamesinde "yılda bir kere rikab-i hümayunuma defterdarlarım irad ve masrafımı okuyalar" denmektedir. Ancak mevcut bilgi ve belgeler çerçevesinde bu kural doğrulanamamaktadır. Tespit edilen bütçelerin pek azı yayımlanmıştır. Ö.L. Barkan, H.Sahillioğlu ve A. Tabakoğlu'nun çalışmaları dışında bütçeler üzerine eğilinmemiştir.

Osmanlı Bütçelerinin düzenlenişinde yüzyıllara göre bazı farklılıkları görüyoruz. XV ve XVI. yüzyıl bütçeleri güneş yılına göre ve gelir bölümleri eyaletlere göre düzenlenirken, XVII ve XVIII. yüzyıl bütçeleri ay yılına göre ve maliye daireleri ve gelir türlerine göre düzenlenmiştir.[5]

---

[3] M. Belen **Türkiye İktisadi tarihi Hakkında Tetkikler**, çev, M. Ziya, İstanbul 1931, s. 48.

[4] Belen a.g.e., s. 49, 50

[5] Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, 2 baskı İstanbul 1994, s. 174, 175, Aynı yazar **"XVII ve XVIII. Yüzyıl Osmanlı Bütçesi"**, İÜİF Mecmuası Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan özel sayısı, İstanbul 1985, s. 393. Aydın Yalçın, **Türkiye İktisat Tarihi**, Ankara 1979, s. 93.

XVI. Yüzyılda Osmanlı Mali Teşkilatı merkez ve taşra defterdarlıkları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İmparatorluğun çekirdeği sayılan Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin hesapları merkez teşkilatı tarafından yürütülmekte iken, bu iki eyalet dışında kalan diğer eyaletler müstakil defterdarlıklarca idare edilmekte idi. Taşra defterdarlıkları yine baş defterdarlıklara bağlı idiler. Bunların yıllık gelir ve giderleri merkezce bilinmekte idi. Gelirler sayımlar sonucu bilinirken, tespit edilen harcamalar dışında ne eyalet valisi ne de defterdar herhangi bir harcama yapamayacağından giderler de belli idi. Yerinde yapılan harcamalardan sonra gelir fazlası var ise bu irsaliye veya hazine adı altında merkeze gönderilmekte idi. Bu gelir fazlasıyla birlikte muhasebe kayıtları da merkeze ulaştıyordu.[6] XVII ve XVIII. Yüzyıllarda ise taşra defterdarlıkları bazı vilayetlerde aynen devam ederken bir kısmı da voyvodalık haline dönüşmüştür.[7]

KAYNAK HAKKINDA

Yayınladığımız bütçe bu türden bir eyalet bütçesi olup, ay yılına göre ve gelir türlerine göre düzenlenmiştir. Bosna defterdarı olan Mahmut Efendi zamanında 26 Safer 1042-Gaye-i Zülhicce 1045 tarihleri arasında eyaleten üç sene on ay beş günlük gelir ve gider icmali verilmiştir. Bütçenin düzenlenmesinde Defterdar Mahmut Efendinin ruznamçesinden faydalanılmıştır.

Kaynağımız Osmanlı Arşivi D.BŞM/BNH tasnifinde bulunan 16768/2 no'lu defterdir. Defterde sadece Bosna eyalet bütçesi yer almaktadır. Yazı türü bilindiği gibi siyakatdır. Defterin İçerisinde sülüs hattı ile bir özet verilmiştir. 4. ve 5. sahifelerde eyaletin kalemlere göre gelirleri, mevacip ödemeleri, hazineye teslim olan miktar ve yerinde yapılan diğer harcamaların dökümü ve gelir fazlası yer almaktadır. 5. Sahifenin akabinde sayfa numarası konmamış sahifede Bosna kalasında görevli nefferatın mevaciplerinin dökümü verilmiştir. 6 ve 7. Sahifede Bosna defterdarı Mahmut Efendi'nin hazineye ödemeyi taahhüd ettiği senelik miktar ile üç sene on ay beş günde toplam ödeme yükümlülüğü olan miktar, hazineye teslim ettiği miktarın ayrıntılı dökümü, Bosna hazinesinde istihdam olunan görevlilerin mevacipleri, yapılan diğer harcamaları yer almaktadır.

Mahmud Efendi'nin takip ettiği ödemeye ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanılmamıştır. Ancak, açık veren bütçe rakamlarından anlaşıldığı üzere hükümet Mahmut Efendi'den ek bir ödeme isteyerek bu açığı kapatmak istediği söylenebilir. Zaten bütçe açığı ile taahhüd ettiği miktar biribirine oldukça yakındır. 8. sahifede yine bir gider kalemi olan Budin kalası mühimmatına yapılan harcamaların dökümü verilmektedir.[8]

---

[6] Halil Sahillioğlu, **"Yemen'in 1599-1600 Yılı bütçesi"** Yusuf Hikmet Bayur Armağanından ayrı basım, Ankara 1985, s. 287.

[7] Tabakoğlu. **Osmanlı Bütçeleri**, s. 393.

[8] **Osmanlı Arşivi** D. BŞM/ BNH Tasnifinden 16767/1 Nolu diğer bir defter yine Bosna eyaletinin bu döneme ait bütçesinin ayrıntılı dökümünü ihtiva etmektedir. Defter bir Ruznamçe defteri olup Bosna eyalet hazinesinin günlük fiili giriş ve çıkışlarının bütün ayrıntılarıyla vermektedir. Neşredeceğimiz metin ile bu metnin rakamları arasında bazı farklılıklara rastlanılmaktadır. Örnek olarak, neşrettiğimiz metinde toplam gelir 65.050.009 toplam masraf 67.173.717 akçe iken, Ruznamçe, sırasıyla 65.018.682 ve 70.695.799 akçedir. Biz Bosna eyaletinin bu ayrıntılı bütçesini yayınlanmasını ileri bir tarihe talik ederek özet niteliğindeki metin üzerinde duracağız.

BÜTÇENİN TAHLİLİ

I) Gelir Kaynakları

Defterdar Mahmut Efendi'nin defterdarlığında 26 Safer 1042 tarihinde Gurre-i Zilhicce 1045 tarihine kadar geçen üç sene on ay beş günlük süre içerisinde eyaletin bütün bütçe gelirleri toplamı 65.050.009 akçeye baliğ olmuştur.

Kaynakların dağılımını şöyledir;

1- Gayr-ı Müslimlerin faal erkek nüfusundan yılda bir kez tahsil edilen cizye gelirleri 7.109.126 akçe. % 10.93

2- Eflak filoricilerinin yıllık vergileri 27.718.115 akçe. % 42.61.

3- Mukataa gelirleri 26.292.683 akçe. % 40.42. Mukataa terimi devlete ait herhangi bir işlemin ya da bir gelir kaynağının belirli bir süre ile ve belirli bir meblağ mukabilinde kişilere ihalesi anlamında kullanılmaktadır.

4- Bu dönemde olağanüstü durumlarda özellikle savaş finansmanına katkıda bulunmak amacıyla tahsil edilen avarız gelirleri 1.915.200 akçe. % 2.94.

5- Zuhur eden bir vergi çeşidi niteliğinde olan ve belirli herhangi bir şahıs veya yerden alınmayan, ne miktar olacağı ve hangi fasıllarla ne kadar hasılat sağlanacağı da belli olmayan ve bu nedenle de adına Bad-ı heva denilen resimler.[9] Bad-ı heva gelirleri Bosna haslarından tahsil edilmiştir. 482.981 akçe. % 0.74.

6- Adet-i ağnam gelirleri 23.032 akçe. Adet-i ağnam vergisi merkez hazineye ait bir koyun keçi vergisi idi. % 0.035.

7- Bir kısım muhallefat gelirleri 71.740. Haslardan miras bırakmadan vefat eden ya da devletin mirasçılığı söz konusu olan tekerelerden elde edilmekte idi.

8- Tımar ve zeamet sahiplerinden tahsil edilen teskere resimleri 138.701 akçe. % 0.21.

9- Tefavüt-i hasene ve guruş 1.298.635 %2. Klasik dönemde hazine giriş ve çıkışları değişik kurlardan hesaplanmakta idi. Hazineye giren para ne çeşit olursa olsun önce sağ akçe ile değerlendiriliyor ve ödeme yapanın hesabından o miktar düşülüyor, sonra aynı miktar para çürük akçe ile değerlendiriliyor ve ikisi arasındaki fark tefavüt adı altında kur farkından elde edilmiş bir gelir olarak kaydediliyordu.[10]

Görüldüğü üzere Bosna Eyaleti'nin bütçe gelirleri önemli üç kalemde toplanmaktadır. Cizye, filorici resimleri ve mukataa gelirleri.

---

[9] Hüseyin ÖZDEĞER, **Onaltıncı Asırda Ayıntap Livası**, İstanbul 1988, s. 89.

[10] Halil SAHİLLİOĞLU, **"1683-1740 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda Hazine Gelir ve Gideri"** VIII Türk Tarih Kongresi II. Ciltten ayrı basım, Ankara 1981, s. 1401.

II) Giderler

Giderlerin toplamı 67.173.716 akçedir. Dolayısıyla bütçe 2.123.707 akçe açık vermiştir. Gider kalemleri mevacib ödemeleri teslimat ve ihracattır.

Mevacib ödemeleri, maaşlı askerlere üç ayda bir verilen ödeneklerdir. Bu kalem için yapılan ödentinin toplamı 63.457.157 akçedir. Toplam gelirler içinde % 94.46 ile en büyük paya sahiptir. Mevacib ödemeleri içinde en fazla tahsisatın Bosna kalesinde görevli mustahfız, topçu, gureba, çavuş ve martoloflara ayrıldığı görülmektedir. Toplam 53.258.171 akçedir. Mevacib içinde yeri % 83.92 'dir.

Teslimat adı altında yapılan ödentiler; padişaha yapılan teslimler ile saray, tersane vs. masrafları için eminlere tahsis edilen harcamaları kapsamaktadır. Toplam 524.651 akçedir.

İhracat başlığı altındaki ödemeler ise, meteferrik harcamaları içine almaktadır. Toplam 3.191.908 akçedir.

İhracat kalemleri içinde sefer-i hümayun mühümmatı için muhtelif fiyatlarla satın alınan 583 adet bargire ödenen miktar 1.874.000 akçedir. Satın alınan bu bâr-gîrlerin (beygir) ihtiyacı olan nal, mıh, vs. ile nalbant ücreti için 35.621 akçe, bazı Dergah-ı Âlî kapukullarının harcirahı ve bazı in'âmâtlar için 76.671 akçe yuvarlak, bedeloşka, kolonborna, şahi ve meyane için 1.025.395 akçe, top yuvarlağı dökümünde ihtiyaç hasıl olan çivi, kürek, çapa, külünk, kösegi, vs. için 14.307 akçe, top yuvarlığı dökümünde istihdam olunan neferatın nafakasına ve bâr-gîrlerinin yem bahası için 122.453 akçe, Bosna mîr-i mîrâyının (Beylerbeyi) Banyaluka'daki evinin tamiri, top yuvarlağı için gerekli sandık bahası için 43.461 akçe harcanmıştır.

Bu üç kalemde yapılan harcama ve ödentiler bütçe gelir toplamını 2.123.707 akçe geçmiştir.

BÜTÇENİN METNİ

İcmâl-i muhasebe-i ve mevârifât-ı hısâne-i âmire-i vilâyet-i Bosna derzemân-ı Mahmud Efendi defterdar-ı hazine-i âmire-i vilâyet-i mezbûre el-vâki' 26 Sefer nese 1042 ilâ gaye-i Z sene 1042 bermuceb-i ruznâmçe-i müşârun-ileyh.

Aslı-ı mal

fi selâse sinîn ve 10 eşhur ve 5 eyyâm

65.050.009

An-akçe-i cizye-i gebrân-ı Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 7.109.126

An-akçe-i rüsûm- filoriciyân-ı Eflâkân-ı eyalet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 27.718.115

An-akçe-i mukatât-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 26.292.683

An-akçe-i avârıs-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-tefâvüt 1.915.200

An-akçe-i bâd-ı hevâ-ı havass-ı humâyun-ı eyalet-i Bosna ma'a resm-i tapu-ı zeminhâ gayr-ı ez tefâvüt 482.981

An-akçe-i âdet-i ağnam-ı eyâlet-i Bosna gayr-ı ez-teâvüt 23.032

An-akçe-i bahâ-ı ba'zı muhallefât gayr-ı ez-tefâvüt 71.540

An-akçe-i rüsum-ı tezâkir-i züemâ ve erbâb-ı timarhâ-ı eyalet-i Bosna gayr-ı ez-tefavüt 183.701

An-akçe-i tefavüt-i hasenat ve guruş 1.298.631

Vuzi'a min zalik 67.173.716

El-mevâcibât

63.457.157

Mevacib-i mustahfısan ve topçıyân ve azabân ve çavuşân ve martolosân-ı kıla'ı eyalet-i Bosna 543.258.171

Becihet-i yevmiyehâ ve yardımhâ ve yoklamahâ ve mu'avenehhâ ma'a vazzâniye an-mevâcibât-ı neferat- eyâlet-i Bosna 3.582.192

Mevâcib-i ^ıme ve hatab mütekâidin ve du'âgüyân der- hazine-i amire-i Bosna 4.570.303

Mevacib-i ba'zı topçuayân-ı dergah-ı âlî der-hizmet-i yubarlakhâ-ı top bermuceb-i şerif 53.322

Mevacib-i ba'zı sipâhiyân ve silahdarân ve müteferrigân ve çavuşân ve bevvabân-ı dergah- âlî ki der-istihdam-ı hasine-i Bosna ber-muceb-i hükm-i şerif 125.169

İrsaliye-i neferat-ı kıla'-ı Lipova berlân-ı mevacib-i îşân 1.868.000

Et- Teslimât

524651

Def'a fi 7 Z sene 1042 an-yed ber- muceb-i suret-i ruznamçe 37.336

Def'a fi 7 Z sene 1042 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an- yed 16.160

Def'a fi 10 Ca sene 1043 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an- yed 15.100

Def'a fi 13 C sene 1044 ber-mucep-i sebeb-i tahrir an-yed-i Mehmed Çavuş 2210

Def'a fi 15 Ca sene 1044 ber-muceb-i sebeb-i tahrir an-yed-i Mehmed Çavuş topçıyân 45.222

Def'a fi 21 Z sene 1042 ber-muceb-i suret-i ruzmençe bedest-i Ali Çavuş 375.000

Def'a fi 24 R sene 1044 ber-muceb-i suret-i ruznamçe bedest-i Ali Çavuş 15.390

Def'a fi 27 Receb sene 1043 ber-muceb-i sebeb-i tahrir an-yed-i Ali Çavuş 12034

Def'a fi 15 L sene 1045 ber-muceb-i suret-i ruznamçe an-yed 6199

El-İhracât

3.191.908

Becihet-i bahâ-ı bargirân der-eyalet-i Bosna berây-i mühimmât-ı sefer-i humayun iştira şude fermude Re's 583 Kıymet 1874000 biesmân-ı muhtelife

Becihet-i bahâ-ı na'l ve mıh ve ensar-ı ? kendir ve kefe ve topra ve dıhn ve gebre berâ-ı meühimmât-ı bargirân iştiare ma'a ücret-i na'lbund-girân 35621

Becihet-i harcirah-ı ba'zı bevvabân-ı dergâh-ı âli ve ser-bevvâbin-i dergâh-ı âli ma'a in'amat-ı ba'zı kesân der-hıdmet-i mirî an-asitane-i sa'adet amed 76671

Becihet-i bahâ-ı yuvarlakhâ-ı badaloşka ve kolonborna ve şahi ve meyane adet 53447

Bihısat-ı kıyye 410158

Beher kıyye fi 2.5 akçe

Cem'an 1025395

Becihet-i bahâ-ı ahen-i ham ve tokmak ve çivi ve kürek ve çapa ve kösegi ve külünk berây-ı mühimmât-ı kârhâne-i yuvarlakhâ-ı top ma'a bahâ-ı gön ve meşin ve tuz ve şem've mühimmât-ı yuvarlakhâ-ı top 14307

Becihet-i nafaka-ı bargiran iştira der-nefs-i Saray ve nafaka-ı topçıyân-ı dergâh-ı âli der-hıdmet-i ruhten-i top yuvarlak ma'a nafaka-ı hademe –i kârhâne-i mezbure 122453

Becihet-i ihracat-sandıkhâ berây-ı nihaden-i yuvarlakhâ-ı top ma'a ta'mlir ve termîm kerde hânehâ-ı mirimiran-ı Bosna der-mahmiye-i Banyaluka ve eda-ı akçe-i ziyade-i muhasebe-i Arslan Ağa emin-i rüsum-ı...? vacip sene 1044 ve bahâ-ı kağıt berây-ı hazine-i Bosna 43461

El-Bâki
Berîn-i nakdî
2123707

DEFTERDAR MAHMUT EFENDİ TAAHHÜDÜ

İcmal-i muhasebe-i mal-ı ta'ahhud-i Mahmut Efendi defterdar-ı hazine-i amire-i vilayet-i bosna berây-ı mukabele-i aklâm-ı hazine-i mezbure el-vakian-26 S sene 1042 ilâ gaye-i Z sene 1045

Asl-ı Mal
Fi sene
600.000 fi selase sinin ve 10 eşhür ve 15 eyyâm
2.358.330
Vuz'a min zâlik gay-ı ez-tefâvüt
2.455.117
Et-Teslimat
1.812.690
Teslim-i seriyye-i amire-i asitane-i sa'âdet
Gayr-ı ez-tefavüt
1.801.445

Def'a fi 8 C sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 15087

Def'a fi 29 Za sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş topçıyân 18058

Def'a fi 3 Muharrem sene 1043 an-yed-i Mehmet Çavuş 1357

Def'a fi 13 Ca sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 2180

Def'a fi 15 Ca sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 44589

Def'a fi 19 Ca sene 1044 an-yed-i İbrahim 4450

Def'a fi 24 Za sene 1044 an-yed-i Mehmet Çavuş 15194

Def'a fi 18 Şa'ban sene 1042 an-yedi Süleyman 2531

Def'a fi 21 Receb sene 1043 an-yedi Ömer Çavuş 11866

Def'a fi 13 Za sene 1042 an-yedi Abdi Efendi emin-i matbah an-akçe-i imdâd 195228

Def'a fi 17 Za sene 1042 an-yedi Mehmed Beg ser-oda-ı bostaniyân 292842

Def'a fi 13 Muharrem sene 1043 an-yed 1376

Def'a fi 29 Za sene 1043 an-yed 18062

Def'a fi 10 Ca sene 1043 an-yed 14790

Def'a fi 8 C sene 1043 an-yed 15097

Def'a fi 13 L sene 1043 an-yed 6284

Def'a fi 22 Za sene 1044 an-yed 369800

Def'a fi 24 Za sene 1043 an-yed 15194

Def'a fi 10 Ca sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 14800

Def'a fi 28 Z sene 1044 an-yed-i Ali Çavuş 2677

Def'a fi 29 Muharrem sene 1045 an-yed-i Mehmed Çavuş 2027

Def'a fi 19 Z sene 1045 an-yed-i Safer ? 97714

Def'a fi 26 Z sene 1044 an-yed-i Ali Çavuş 4015

Def'a fi 28 N sene 1044 an-yed-i Mehmed Çavuş 2327

Def'a fi 27 Recep sene 1043 an-yed-i Ali Çavuş 11866

Def'a fi 20 Z sene 1045 an-yed-i Hasan Çelebi 416092

Def'a fi 14 L sene 1044 an-yed-i Hasan Beg 199720

Def'a fi 25 Muharrem sene1045 an-yed-i Mustafa Çavuş 6222

Teslim-i seriyye-i orduy-ı humayun
Gayr-ı ez-tefavüt 11247

Def'a fi 13 sene 1043 an-yed-i Hasan Bosna teberdar-ı sipahi 6185

Def'a,fi 10 Ca 10 sene 1044 an yed-i Süleyman Beg sipahi 5062

El-Mevâcibât-ı
mezburin der- istihdâm-ı hazine Bosna 85537
an-akçe-i mezburin 83827 an-tefâvüt 1710

Süleyman Novesim bevvab bölük 31

Vacib an gurre-i Muharrem sene 1040 ila gaye-i Z sene 1044 an-erba'a sinin 11825

Süleyman silahdar

Vacib reşen sene 1042 2500

Ahmet Şükri müteferrika 72

Vacib an-gurre-i Ramazan sene 1041 ila gaye-i Ramazan sene 1041 ila gaye-i Z sene-i minhu 27269

Diğer İsmail 45 silahdar K 18

Vacib reşen sene 1043 4320

İbrahim Sipahi 42 Begpazarı bağçe-i hassa 14

Vacib lezez sene 1044 an-masar sene 45 2478

Osman Hasan sipahi 67 helvacıyan-ı saray-ı atik 20

Vacib lezez sene 1044 ve masar sene 45 3540

İbrahim sipahi 34 helvacıyan-ı saray-ı Edirne 31

Vacib lezez sene 1044 ve masar sene 45 4420

İshak sipahi 5 ser huddam-ı saray-ı Edirne 31

ser-gulam-ı bak-i hazine-i Bosna

Vacib recec reşen sene 1044 5486

Halil Silahdar 46 Bosna 33

ruznamçeci-i hazine-i Bosna

Vacib recec reşen sene 1044 5840

İsmail silahdar K 27 Kavvaf 25

Vacib reşen lezez sene 1043 4420

Hüseyin Silahdar K 27 Bosna .... sarrac

vacib reşen lezez sene 1043 2645

İsmail silahdar K 28 Bosna saray-ı Galata 39

Vacib reşen lezez sene 1043 6092

Süleyman silahdar K1 Davud 11

Vacib reşen lezez sene 1043 1946

Mustafa silahdar Kl Davud 11

vacib reşen lezez sene 1043 1946

El-ihracât

570.00

An akçe-i mezburin 558600 An tefavüt 11400

Becihet-i mühimmât-ı yuvarlakhâ-ı top ber-muceb-i emr-i şerif ve memhur bihısab-ı Aydın paşa 100.000

Behicet-i ücret-i mekkâriyan-ı sefene berây-ı irsal kerdee yuvarlakhâ ankıla'ı Grodoşka ilâ Belgrad 12.000

Teslim be İbrahim Ağa ser-bevvâbin-i Hazret-i kâimmakam berhayı mühümmat-ı top hâ-ı hassa an-vacib sene 1044 ber-muceb-i hükm-i şerif ve bâ hatt-ı hümâyun sa'adet makrun 100.00

Becihet-i

Bahâ-ı mezburin berây-ı mühümmât-ı serhadd'-ı Bidun ma'a harcırah ber-muceb-i hükm-i şerif ve hücced-i zahriye 358800

Bahâ-ı çapa-ı âhen aded 3000 fi 18 kıymet 54000

Bahâ-ı kürek-i ahen aded 3000 fi 18 kıymet 54000

Bahâ-ı küsegi-i âhen aded bihısav kıyye 16 kıymet 19200

Bahâ-ı külüng-i âhen-i ferhâdi aded bihisab-ı kıyye 1250 fi 16 kıymet 2000

Bahâ-ı âhen-i ham kantar aded 300 fi 352 kıymet 105600

Bahâ-ı çivi-i âhen aded 16500 kıymet 8000

Becihet-i harcırah ve bazı ihracat ve mühümmat-ı mezburin bedest-i Mehmet Ağa cebeciyân an-ı cânib-i Budin amed ve bâferman-ı Musa Paşa hâfız-ı Budin 2600

Ez-Ziyade

berin-i takdir 96787

BOSNA KALASIN GÖREVLİ ASKERİN MEVACİBİ

Mevacib-i

cema'at nefarat-ı kıla'der eyalet-i Bosna bermuceb-i deffer-i Karakaş Mehmet Paşa el-vhaki' fi sene 1021

Neferen 10320 kadim

fi yevm 34357 yevmiye-i kadim

fi sene-i kamile 15.576.114

Minha

ez-ziyade ani'l asl ba evrak ve ba ferman-ı humayun

neferen 1153

fi yevm 7550

tarih-i mezburdan Osman Efendi tarihine gelince sonradan evraklı konulmuştur ba ferman-ı şerif

Cem'an

mevcibat-ı neferat-ı vilayet-i Bosna ma'a izdiyad ba evrak der defter-i Karakaş Paşa

Neferen 11473

fi yevm 71907

fi sene-i kamile 18158414

Karakaş defter-i mucebince ziyade ile cümle bir yıllık mevacibleri bu denlü akçe eder

Mevâcib-i

cemaat-ı neferat-kıla-ı eyalet-i Bosna ber- muceb-i defter-i Osman Efendi

Neferen 11066

fi yevm 72803

fi sene-i kamile 1843555

ez-Ziyade

an-defter-i Karakaş Paşa gayr-ı ez ma'adin-i cedidi fi yevm 900

ba'dehu beray-ı ma'adn-i cedidi ta'yinşude fermude

neferen 869

fi yevm 6298

el- mukarrer fi selase eşhür 542.627

fi-sene- kamile 2.170.508

BÜTÇENİN ÖZET METNİ

Mahillinde Hıfz Olunub Sureti Verile

Sabıka Bosna defterdan olan Mahmud kullarının mahasebesidir bin kırk iki saferinin yirmi altıncı gününden bin kırk beş zilhiccesinin gayetine gelince üç yıl ve 10ay ve 5 günlük hazine-i amireye verdüği muhasebesinde harac ve avârız ve mukattâât ve rüsum-ı filoriciyan ve bad-ı heva ve adet-i ağnam ve ba'zı muhalefetdan ve eyalet-i mezburede olan zeamet ve timar rüsumudan ve tefavüt akçesinden altı yüz elli yük elli bin dokuz akçe makbuzı olub meblağ-ı mezburdan altı yüz otuz dört yük elli yedi bin yüzelli yedi akçe Bosna eyaletinde olan mustahfızan ve topçıyan ve azeban ve farisan ve martolosan ve eimme ve huteba ve mütekaidin ve du'agüyan mevaciblerine ve Lipo kal'ası neferatıhını mevacibleri irsaliyyesine verüb ve yuvarlak hizmetinde olan topçıların mevaciblerine ve Bosna hazinesinde istidam olunan ba'zı sipahiyan ve silahdaran ve müteferrikan ve çavuşan ve bevvaban-ı dergah-ı ali mevaciblerine verüb ve beş yük yirmi dört bin altı yüz elli akçe tevarih-i muhtelife ile sebeb-i tahrir ve suret-i ruznamçe mucebince hazine-i amiriye teslim edub ve otuz bir yük doksan birbin dokuz yüz sekiz akçe sefer-i humayun mühimmatiçün beşyüz seksen üç re's bargir ve elli üçbin dörtyüz kırk yedi aded top yuvarlağı bahalarına ve yuvarlak kahanesi mühimmatiçün ba'zı eşyalar ve gayrın baharlarına ve iştira olunan bargirlerin na'l ve mıh bahalarına ve nafakaları vesair ihracatlarına ve ba'zı kesanın harcırahlarına verüb ki cem'an mevacibat ve teslimat ve ihracat altı yüz yetmiş bir yük yetmiş üç bin yedi yüz altı akçe eder bu takdirde müşarunileyh makbuzundan yirmi bir yük yirmi üç bin yediyüz yedi akçe ziyade harc ve sarf etmiş olur muma ileyh kulları sebk olunan hizmeti mukabelesinde ınayet rica eder ve müşarunileyh kulları defterdarlık mukabalesinde ta'ahhud eyledüği sensde altıyük akçe ki üç yıl ve on ayda yirmi üç yük elli sekiz bin üçyüz otuz akçe olur meblağ-ı mezburdan onsekiz yük oniki bin altı yüz doksan akçe sebeb-i tahrir ve suret-i ruznamçe mucibince mucibince tevarih-i muhtelife ile Asitane-i Sa'adet ve orduy-ı humayun hazinesine teslim edüb ve seksan beş bin beşyüz otuz yedi akçe Bosna hazinesinde istihdamda olan sipahiyan ve silahdaran ve müteferrika ve bevvaban-ı dergah-ı âlî mevaciblerine verüb ve beş yüz yetmişbin akçe Budin kal'ası içun bazı mühimmat bahalarına ve top yuvarlağına ve sair ihracata verüb ki cem'an teslimat ve mevacibat ve ihracat yirmi dört yüz elli beş bin yüz on yedi akçe olur bu takdirce doksan altı bin yedi yük seksan yedi akçe ziyade icab eder.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 1 Ocak 1999

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ İLMÎ ÇALIŞMALAR ve BU ÇALIŞMALARIN KÜTAHYA KAMUOYUNA SUNULMASI HAKKINDA BİR DENEME

Mustafa BIYIKLI*

ÖZET

Ülkelerin ve insanların ilerlemesi ve gelişmesi için yapılan ilmî çalışmalar sonucu elde edilen sosyal ve teknik bilgiler hiç şüphesiz uygulamaya konduğu takdirde bir fayda ve değer ifade ederler. Yayın vasıtalarıyla ilgililerin faydasına sunulamayan sosyal ve teknik bilgiler, pratiğe geçemeyen ve sadece hafızalarda biriken ve birer teoriden ibaret kalır.

Tarihi bir şehir olan ve de yaşanabilir bir ilim, kültür ve sanat şehri olma yolunda ilerleyen Kütahya ilimiz hakkında da kayda değer yüzü aşkın çalışmalar yapılmıştır. Kütahya ve çeşitli yönleriyle ilgili 104 eser (tez) hazırlanmıştır. Bu çalışmaları teoriden pratiğe (uygulamaya) geçirmek, Kütahya ilimizin daha da ilerlemesi ve gelişmesine bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.

* Araştırma Görevlisi, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi A.B.D.

Ülkelerin ve insanların ilerlemesi ve gelişmesi için yapılan ilmî çalışmalar sonucu elde edilen sosyal ve teknik bilgiler hiç şüphesiz uygulamaya konduğu takdirde bir fayda ve değer ifade ederler. Araştırma ve çalışmaların temel hedefi de budur. İhtiyaç olduğu halde ilgili kişi, kurum, kuruluş ve şirketlerin istifadesine sunulmayan sosyal ve teknik bilgiler gayesini gerçekleştiremeyen ve sadece hafızalarda biriken birer âtıl teoriden ibarettir.

Tarihî bir şehir olan ve de yaşanabilir bir ilim, kültür ve sanat şehri olma yönünde ilerleyen Kütahya ilimiz hakkında da kayda değer yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde istifadeye ve gelişmeye yarayabilecek ilgili kurum, kuruluş ve işletmelerin istifadesine birer yazılı eser olarak sunulabilecek yüzü aşkın kayda değer çalışmalar yapılmıştır. Yüksek Öğretim Kurumu Dokümantasyon Merkezi'nden tespit edebildiğimiz kadarıyla Kütahya ve çeşitli yönleriyle ilgili 104 eser(tez) hazırlanmıştır. Bunlardan dokuzu doktora, doksan beşi ise yüksek lisans seviyesinde yapılan ilmî çalışmalardır.

Listeye baktığımızda, Kütahya'da maden ve madencilik konusunda 41, eğitim-aile ve kültür konusunda 7, kurumlar konusunda 2, biyografi konusunda 1, sanat konusunda 4, işletmeler konusunda 4, il ve ilçeleri konusunda 7, ziraat ve tabiat konusunda 9, orman konusunda 9, sanayi konusunda 4, imar ve iskân konusunda 2, kamu konusunda 1 ve ulaşım konusunda ise 1 adet ilmî çalışma yapıldığını görüyoruz.

Araştırmacılar(Akademisyenler), yayınlayıcılar ve uygulayıcılar arasındaki işbirliği ve koordinasyon ile bu bilgileri teorik alanda pratik alana aktarmak ve böylece, Kütahya ilimizin daha da gelişmesine katkıda bulunmak mümkün olacaktır.

Bunun gerçekleşmesi ancak aynı ilde yaşayan, insanların, hizmet veren kurum ve kuruluşların işbirliği yapmasıyla mümkündür: Üniversite, Belediye, Valilik ve ilgili işletmelerin sosyal ve ekonomik işbirliği sayesinde bu anlayışı oluşturmak ve tatbike koymak imkansız bir iş değildir. Akademisyenler açısından ise eserinin faydasını ve meyvesini görmek en iyi bir teşvik olacaktır.

Bu çok yönlü faydayı düşünerek Kütahya hakkında yapılmış ilmî çalışmaları iki liste halinde aşağıda takdim ediyorum. Bu listelerden birincisi çalışmaların konusuna göre alfabetik olarak sıralanmış, ikincisi ise çalışmanın akademik seviyesine (Doktora-Yüksek Lisans) göre sıralanmıştır.

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLER (KONUSUNA GÖRE ALFABETİK SIRALANMIŞ)

Tezin Konusu	Tezin Adı	Hazırlayan	Yapıldığı Üniversite	Türü.
Açık Ocak İşletmeciliği	Açık Ocak İşletmeciliğinde Basamak Tasarımı	Sabri Afşar	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Akçaköy Barajı	Altıntaş Projesi Akçaköy Barajı'nın Mühendislik Jeolojisi	Osman Çakır	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.

Alünit Yatağı	Şaphane (**Kütahya**) Alünit Yatağının Jeolojisi ve Oluşumu	Ercan Hacıoğlu	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Anaokulu-Dil	**Kütahya** İl Merkezinde Anaokuluna Giden ve Gitmeyen 4-6 Yaşlar Arasındaki Çocukların Kullandıkları İfadelerin Sözdizimi Yönünden İncelenmesi	Servet Bal	Hacettepe Üniversitesi	Doktora
Arsenik-Kolemanit	Arsenikli Kolemanitin Flotasyonu(**Kütahya**-Emet).	Zafer Karagölge	Atatürk Üniversitesi	Doktora
Atık Değerlendirme	**Kütahya** Gümüşköy Tesis Atıklarından Gümüş ve Baritin Kazanılması	İbrahim Alp	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Atık Değerlendirme	**Kütahya**-Kümaş Manyezit Tesisi Artıklarının Değerlendirilmesi	Ahmet Ağırgöl	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Barit	**Kütahya** Gümüşköy-Aktepe Baritinin Flotasyonla Zenginleştirilmesi	Bahri Öteyaka	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Bektaşilik-Aile Yapısı	Türk Aile Yapısında Bektaşi Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşi Köyü	Hüseyin Tuğcu	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Belediye	Türkiye'de Belediyelerin Yönetim ve Örgüt Yapılarındaki Temel Sorunları İle **Kütahya** Belediyesi Uygulamalarındaki Duruma İlişkin Bir Yapı Modeli Önerisi	Belgin Pak	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Belediye	Belediyelerin Kaynak Sorunları: **Kütahya** Belediyesi Örneği	Gürcan Onat	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Bitümlü Şistler	Beypazarı, Seyitömer ve Himmetoğlu Bitümlü Şistlerinin Retortlanması	Özkan Murat Doğan	Gazi Üniversitesi	Doktora
Bitümlü Şistler	Seyitömer Bitümlü Şistinin Mineral Asit Ekstraksiyonu İle Zenginleştirilmesi	Rıdvan Gözoğul	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Biyografi	I.Dönem T.B.M.M.'Nde **Kütahya** Mebusu Besim Atalay Bey'in Faaliyetleri	Sadık Sarısaman	Atatürk Üniversitesi	Y.Lisan.
Çinileri-Pazarlama	**Kütahya** Çiniciliğinde Pazarlama Uygulamaları	Güler Yöntem	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Değirmenler	Bilyalı Değirmenlerde Kullanılan Yüzey Plakalarındaki Aşınma Parametrelerinin Belirlenmesi	Bekir Özgüven	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Emet	Emet İlçesinin Ekonomik Analiz Yönelimli Gelişim Stratejilerinin Saptanması	Adnan Çalışkan	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Erozyon-Çöğürler Havzası	Erozyon Kontrol Yapıları ve **Kütahya** Çöğürler Havzası	Zeki Türkyılmaz	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Karakuz Dağı (**Kütahya**) Florası	Yaşar Ceylan	Cumhuriyet Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Okluk Dağı (**Kütahya**) Florası	Erol Yakut	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Demirlik ve Kulaksız Dağları (**Kütahya**).	Ekrem Akçiçek	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Flora	Gümüş ve Yellice Dağları (**Kütahya**)	Hasan Akan	Dumlupınar	Y.Lisan.

	Florası		Üniversitesi	
Flotasyon-Atıklar	Manyezit Flotasyonu ve Flostasyonun KÜMAŞ Tesisi Artıklarına Uygulanması	Nil Çoruhlu	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Foto Analiz	Açık İşletmelerde Ateşleme İşlerinde Foto Analiz Yönetimiyle Parça Boyut Analizi (**Kütahya**-Tavşanlı-Tunçbilek)	Mustafa Zengin	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Gediz	Gediz İlçesinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Potansiyeli	Cumali Özenoğlu	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gübre- Vişne	Farklı Doz ve Derinlikte Uygulanan Potasyum Sülfat Gübresinin **Kütahya** Vişne Çeşidinin Soğuğa Dayanımına Etkisi Üzerinde Bir Araştırma	Demet Yiğit	Atatürk Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş	Gümüşköy (**Kütahya**) Düşük Tenörlü Gümüş Cevherinin Kolon Perkolasyon Liçi Yöntemiyle Değerlendirilmesi	Faik Akal	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş	**Kütahya** Etibank Güneş Madenindeki Cevherin Nemliliğinin Araştırılması ve Hammadde Stok Sahasının Optimizasyonu	Nizamettin Gezgin	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş Rezervi-Jeoistatistik	Gümüşköy (**Kütahya**) Gümüş Maden Yatağı Rezervinin Jeoistatistik Teknikle Hesaplanması	Ramazan Baltacı	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş- Tüf	**Kütahya** Gümüşköy Silisifiye Tüf Cevherinden Gümüşün Zenginleştirilme Olanaklarının Araştırılması	Kudret Tahsin Perek	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş; Jeoistatistik	Geostatistical Evaluation Of The Gümüşköy Silver Deposit (**Kütahya**-Turkey)	Aziz Musa Parlakyiğit	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Doktora
Gümüş-Altin	**Kütahya**-Gümüşköy Cevherlerinin Zenginleştirilmesi	Bülent Selim Kaçmaz	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş-Flotasyon-Barit	Recovery Of Barite From Gümüşköy Silver Ore	Kıyasettin Delice	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Gümüş-Jeoistatistik	Gümüşköy Gümüş Madeni Açık İşletme Basamak Tenör Verilerinin Jeoistatistiksel Yorumlanması(**Kütahya**-Gümüşköy)	Dilek Ercan	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Güneş Enerjisi-Doğalgaz	Güneş Enerjisi Sisteminin **Kütahya** Ilinde Uygulanması ve Doğal Gazın Kalorifer Kazanlarında Kullanılması Durumlarının Incelenmesi	Yavuz Kayapınar	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Hidrometalurjik Proses-Optimizasyon	Etibank-**Kütahya** Gümüşköy Madeninden Gümüş Üretimi Için Uygulanmakta Olan Hidrometalurjik Prosesin En Yüksek Verim ve Kapasiteye Ulaşması Bakımından Optimizasyonu	Halil Ersin	Dokuz Eylül Üniversitesi	Y.Lisan.
Hidrotermal Alterasyon	**Kütahya** Kuzeyindeki Hidrotermal Alterasyon ve Etkinlikleri	Gülbin Gürdal	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
İmar Planları-Yasal Sorunlar	İmar Planlarının Konut Alanlarında Uygulanmasında Ortaya Çıkan Yasal Sorunlar (**Kütahya** Örneği)	Nursel Kabak	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.

İşletmeler ve yetki	İşletmelerde Yetki ve Yetki Devrindeki Yetersizliklerin İşletme Başarısına Olumsuz Etkilerinin İncelenmesi (**Kütahya** Porselen Sanayii A.Ş. De Bir Uygulama)	Gürcan Papatya	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Jeotermal Enerji	**Kütahya** Yöresinde Mevcut Jeotermal Enerji Kaynaklarından Yararlanma Olanaklarının Araştırılması	İsmail Alsaç	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kadın Giysileri	**Kütahya** İli Kadın Giysilerinin Merkez ve Çevresindeki Farklılıkları	Fatma Kanat	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Kadın Giysileri	**Kütahya** Geleneksel Kadın Giysileri Üzerine Bir Araştırma	Fatma Koç	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kamu	Ülkemizde ve **Kütahya** İlinde Kamu Gelir ve Giderlerindeki Gelişmeler	Hayri Doğan	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kaplıca-Jeotermal Su	Abide (Gediz) Yöresi Kaplıcalarının Jeotermal Potansiyeli ve Sularının Özellikleri	Bekir Dişli	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Karayosunları	**Kütahya** Yöresi Karayosunlarının Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	Filiz Savaroğlu	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kavak Odunu	**Kütahya**-Grdiz-Yağmurlar Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Titrek Kavak (Populus Tremula L.) Odununun Fiziksel ve Mekanik Özellikleri Üzerine Araştırmalar	M.Nuri Öner	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kayalar	Küplü Dağı (Harmancık) Ofiyolit Kayalarının İncelenmesi ve Bu Kayalardaki Manyezit Oluşumunun Jenetik Etüdü	Halis Manav	İstanbul Teknik Üniversitesi	Doktora
Keramikler	Yeni Buluntular ışığında **Kütahya** Keramiklerinin Değerlendirilmesi (1979-1991 Yılları)	Faruk K. Şahin	Istanbul Üniversitesi	Doktora
Kiraz- Vişne-Aşılar	Napolyon ve Bing Kiraz Çeşitleriyle **Kütahya** Vişnesi Çeşidinin İç Mekafn Aşısıile Çoğaltılmasıüzerine Araştırmalar	Yakup Özkan	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Y.Lisan.
Konut Sorunu	Türkiye'De Konut Sorunu ve Konut Sorununun Çözümünde Konut Kooperatifleri Yerel Yönetimler ve Toplu Konut Idaresi İşbirliği **Kütahya** Yeşilkent Toplu Konut Alanı Uygulaması	Nilüfer Albayrak	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Seyitömer Havzası Kömürlerinin Yıkanabilirlik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Otisca Prosesinin Uygulanabilirliğinin Araştırılması	Hüseyin Koca	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Tunçbilek Kömürlerinin Kendiliğinden Yanmaya Yatkınlıklarının Araştırılması	Tamer Soytürk	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Tavşanlı (**Kütahya**) Kömürlerinin Palinolojisi, Petrografisi ve Kimyası	Nurdan Yavuz	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür	Seyitömer Kömür Havzası'nın Jeolojisi ve Rezerv Hesabı	Hacı Ali Beder	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.

Kömür Havzası-Havalandırma	GLİ Ömerler Derin Sahalar Havalandırma Projesi	Önder Doyran	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Madenciliği	G.L.İ. Tunçbilek Yeraltı Ocağı Üretim Ayakları Randıman ve Maliyetlerinin Analizi	Günay Şenkal	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Ocakları İşçileri	**Kütahya**-Tunçbilek-Omerler Kömür Ocağında Çalışan İşçilerde Bazı Tümör Marker Düzeylerinin Değerlendirilmesi	Fatma Gündoğan	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Kömür Ocakları İşçileri	**Kütahya** Tunçbilek-Ömerler Ocağı'nda Çalışan İşçilerde Serum Lipid Parametreleri İle Karaciğer Fonksiyon Testlerinin Araştırılması	Vedat Çetin	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Körs-Akrabalık	**Kütahya**'nın Körs Köyü'nde Akrabalık Sistemi	L.Zeynep Bakkalbaşı	Hacettepe Üniversitesi	Y.Lisan.
Likenler	**Kütahya** Ilıca Yöresi Likenlerinin Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	Arzu Akbıyık	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Linyit-Kepçe	**Kütahya**-Seyitömer Linyit İşletmelerinde Kullanılan Kepçe Dişlerine Sert Dolgu Kaynağı Yapılarak Aşınmalarının İncelenmesi	Mustafa Aydın	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Maden Yatakları	**Kütahya**-Domaniç Porfiri Cu-No Yatağının Jeolojik Özellikleri ve Kökeni	Gürkan Bacak	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.
Maden Yatakları	Tavşanlı (Yaylacık) Ofiyolitindeki Manyezit Cevherlerinin Oluşumu ve Ekonomisi	Numan Elmas	İstanbul Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Madencilik	**Kütahya** 100.Yıl Gümüş Tesislerinin Kırma ve Eleme Ünitesinin İncelenerek Alternatif Akım Şemasının Oluşturulması	Kerim Bender	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Mermer	**Kütahya** Ili, Aslanapa Ilçesi, Gökdere Mevkiinde Bulunan Mermer Sahasının Süreksizlik Analizi ve Fiziko-Mekanik Etüdü	Süleyman Aydoğan	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Morfoloji-Ehrami Karaçam	Ehramı Karaçam (Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallsiana (Lamb) Holmboe Var.Pyramidata (Acat) Yaltırık, Stat.Nova)' Nın Dağal Yayılışı ve Ekolojik Özellikleri **(Kütahya).**	Ersin Yücel	Anadolu Üniversitesi	Doktora
Organize Sanayi Bölgesi	Sanayi Işletmeleri Için Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B`De Uygun Yatırım Konuları	Mehmet Tosun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Organize Sanayi Bölgeleri	Sanayi Işletmeleri için Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B`De Uygun Yatırım Konuları	Mehmet Tosun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Orman	Orman Fidanlıklarında Birim Üretim Maliyetlerinin Saptanması ve Eskişehir-**Kütahya** Fidanlıklarındaki Uygulaması	Zürriyet Demir	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.

Orman-Meşcereler	**Kütahya** Orman İşletmesi Altıntaş Şefliğindeki Değişik Meşcere Kuruluşları	Ceran Demir	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Oyalar	Tavşanlı Iğne Oyaları	Nursel Baykasoğlu	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Polis Teşkilatı	Klasik Örgüt Kuramı Açısından **Kütahya** Polis Örgütü'Nün Yapısı, Örgütsel Sorunları ve Çözüm Önerileri	Şahin Demirtaş	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Porselen Sektörü	Porselen Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Önemi ve **Kütahya** Ekonomisine Sağladığı Katkılar	S.Adil Aşcı	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Porsuk Çayı	Porsuk Çayında Gammarus (Amphipoda) Türlerinin Yaşam Olanaklarının Araştırılması	Davut Ümit Şirin	Osmangazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Reklam Kampanyası	Reklam Faliyetleri Etkinliği ve **Kütahya** Ili Seramik ve Çini İşletmelerinde Bir Uygulama	Emine Öztekin	İnönü Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik Sanatı	18. Yy. **Kütahya** Seramikleri ve Sadberk Hanım Müzesi Örnekleri Üzerine Bir Araştırma/A Research On XVIII. Century Ceramics Of **Kütahya** And Samples Of Sadberk Hanım Museum	Müzehher Ayrık	Mimar Sinan Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik Sanayi	Türkiye-AB Gümrük Birliği'Nin Türk Sanayii ve **Kütahya** Seramik Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri	Ramazan Kılıç	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Seramik-Çini	**Kütahya**'da Seramik ve Çini Üretiminin Incelenmesi; Üretim Sorunlarının Eğitimle Ilişkisi ve Geliştirme Olanakları	H.Yücel Gel	Gazi Üniversitesi	Y.Lisan.
Simav Grabeni	Simav Depresyonunun Fiziki Coğrafyası	Mustafa Özgün	Selçuk Üniversitesi	Y.Lisan.
Sit Alanı	**Kütahya**'da Pirler ve Germiyan Caddeleri Için Koruma ve Rehabilitasyon Projesi	Zühal Sönmezocak	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Y.Lisan.
Söğüt Domaniç	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	Jülide Berkün	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Söğüt- Domaniç	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	Jülide Berkün	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Su	**Kütahya** Ili Pis Su Toplama Şebekesi Hidroloğu	Gökhan Ongun	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Su Dağıtım Şebekeleri	**Kütahya** Ili Su Temini ve Şebeke Hidroliği	Ali Güner Pektaş	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Sular	Simav ve Emet Köylerinin Içme ve Kullanım Sularında Kolektör Yöntemi Ile Radyum Tayini	Jülide Türker	Ege Üniversitesi	Y.Lisan.
Şehir Coğrafyası	**Kütahya** Şehir Coğrafyası	Sema Bozbay	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Şeriyye Sicili	13 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkribe ve Değer. (1239-1240)	Hüseyin Erol	Kırıkkale Üniversitesi	Y.Lisan.
Tahkimat Tasarımı	T.K.İ. Kurumu G.L.İ. Müessesesi Ömerler İşletmesinde Kullanılan	Mehmet Demir	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lisan.

	Kayan Tahkimat Sisteminin Çalışma Performansının Etüdü ve Tasarımının Rasyonelleştirilmesi(**Kütahya**-Tavşanlı)			
Tarım İşletmeleri	**Kütahya** Merkez İlçede Bünyesinde Pazara Yönelik Süt Sığırcılığına Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlaması	Halil Fidan	Ankara Üniversitesi	Doktora
Tavşanlı	Tavşanlı Tarihî Kent Dokusu	Nilgün Çöl	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Ulaşım-Tramvay	**Kütahya** İli Kentiçi Ulaşım Planı İçinde Tramvay Uygulanabilirliğinin Araştırılması	A.Selami Özatağ	Dumlupınar Üniversitesi	Y.Lisan.
Uşak Nahiyesi	**Kütahya** Tahrir Defterlerine Göre Uşak Nahiyesi	Mehtap Akgül	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Vakıflar	Vakıfların Yönetim ve Organizasyon Sorunları **Kütahya** Vakıflar Bölge Müdürlüğünde Bir Uygulama	Sezai Şenel	Anadolu Üniversitesi	Y.Lisan.
Vişne Suyu	**Kütahya** Çeşidi Vişne Suyunun Kimyasal Tanı Değerlerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar	Osman Yıldız	Ankara Üniversitesi	Y.Lisan.
Ziraat	**Kütahya** Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı	Melek Karaca	İstanbul Üniversitesi	Y.Lisan.
Ziyaret Adak	**Kütahya** Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri	Şeref Öz	Süleyman Demirel Üniversitesi	Y.Lisan.

(TÜRÜNE GÖRE ALFABETİK SIRALANMIŞ):

Hazırlayan	Tezin Adı	Konusu	Yapıldığı Üniv.	Türü
Servet Bal	**Kütahya** İl Merkezinde Anaokuluna Giden ve Gitmeyen 4-6 Yaşlar Arasındaki Çocukların Kullandıkları İfadelerin Sözdizimi Yönünden İncelenmesi	**Anaokulu-Dil**	Hacettepe Ün.	**Doktora**
Aziz Musa Parlakyiğit	Geostatistical Evaluation Of The Gümüşköy Silver Deposit (**Kütahya**-Turkey)	**Gümüş; Jeoistatistik**	Orta Doğu Tek. Ün.	**Doktora**
Ersin Yücel	Ehrami Karaçam (Pinus Nigra Arnold Subsp. Pallsiana (Lamb) Holmboe Var.Pyramidata (Acat) Yaltırık, Stat.Nova)' Nın Dağal Yayılışı ve Ekolojik Özellikleri **(Kütahya).**	**Morfoloji-Ehrami Karaçam**	Anadolu Ün.	**Doktora**
Faruk K. Şahin	Yeni Buluntular ışığında **Kütahya** ,Keramiklerinin Değerlendirilmesi (1979-1991 Yılları)	**Keramikler**	İstanbul Ün.	**Doktora**
Zafer Karagölge	Arsenikli Kolemanitin Flotasyonu(**Kütahya**-Emet)	**Arsenik-Kolemanit**	Atatürk Ün.	**Doktora**
Hüseyin Koca	Seyitömer Havzası Kömürlerinin Yıkanabilirlik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Otisca Prosesinin Uygulanabilirliğinin Araştırılması	**Kömür**	Osmangazi Ün.	**Doktora**

Halil Fidan	**Kütahya** Merkez İlçede Bünyesinde Pazara Yönelik Süt Sığırcılığına Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlaması	**Tarım İşletmeleri**	Ankara Ün.	**Doktora**
Özkan Murat Doğan	Beypazarı, Seyitömer ve Himmetoğlu Bitümlü Şistlerinin Retortlanması	**Bitümlü Şistler**	Gazi Ün.	**Doktora**
Halis Manav	Küplü Dağı (Harmancık) Ofiyolit Kayalarının İncelenmesi ve Bu Kayalardaki Manyezit Oluşumunun Jenetik Etüdü	**Kayalar**	İstanbul Tek. Ün.	**Doktora**
Bahri Öteyaka	**Kütahya** Gümüşköy-Aktepe Baritinin Flotasyonla Zenginleştirilmesi	**Barit**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Müzehher Ayrık	18. Yy. **Kütahya** Seramikleri ve Sadberk Hanım Müzesi Örnekleri Üzerine Bir Araştırma/A Research On XVIII. Century Ceramics Of **Kütahya** And Samples Of Sadberk Hanım Museum	**Seramik Sanatı**	Mimar Sinan Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Tosun	Sanayi İşletmeleri İçin Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B De Uygun Yatırım Konuları	**Organize Sanayi Bölgesi**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Sadık Sarısaman	I.Dönem T.B.M.M.'Nde **Kütahya** Mebusu Besim Atalay Bey'in Faaliyetleri	**Biyografi**	Atatürk Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Berkün	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	**Söğüt Domaniç**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Nursel Baykasoğlu	Tavşanlı İğne Oyaları	**Oyalar**	Gazi Ün.	**Y.Lis.**
Zürriyet Demir	Orman Fidanlıklarında Birim Üretim Maliyetlerinin Saptanması ve Eskişehir-**Kütahya** Fidanlıklarındaki Uygulaması	**Orman**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Sezai Şenel	Vakıfların Yönetim ve Organizasyon Sorunları **Kütahya** Vakıflar Bölge Müdürlüğünde Bir Uygulama	**Vakıflar**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Rıdvan Gözoğul	Seyitömer Bitümlü Şistinin Mineral Asit Ekstraksiyonu Ile Zenginleştirilmesi	**Bitümlü Şistler**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Mehtap Akgül	**Kütahya** Tahrir Defterlerine Göre Uşak Nahiyesi	**Uşak Nahiyesi**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Ramazan Baltacı	Gümüşköy (**Kütahya**) Gümüş Maden Yatağı Rezervinin Jeoistatistik Teknikle Hesaplanması	**Gümüş Rezervi-Jeoistatistik**	Hacettepe Ün.	**Y.Lis.**
Halil Ersin	Etibank-**Kütahya** Gümüşköy Madeninden Gümüş Üretimi İçin Uygulanmakta Olan Hidrometalurjik Prosesin En Yüksek Verim ve Kapasiteye Ulaşması Bakımından Optimizasyonu	**Hidrometalurjik Proses-Optimizasyon**	Dokuz Eylül Ün.	**Y.Lis.**
Belgin Pak	Türkiye'de Belediyelerin Yönetim ve Örgüt Yapılarındaki Temel Sorunları Ile **Kütahya** Belediyesi Uygulamalarındaki Duruma Ilişkin Bir Yapı Modeli Önerisi	**Belediye**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
H.Yücel Gel	**Kütahya**'da Seramik ve Çini Üretiminin İncelenmesi; Üretim Sorunlarının Eğitimle Ilişkisi ve Geliştirme Olanakları	**Seramik-Çini**	Gazi Ün.	**Y.Lis.**
Yavuz Kayapınar	Güneş Enerjisi Sisteminin **Kütahya** Ilinde Uygulanması ve Doğal Gazın Kalorifer Kazanlarında Kullanılması Durumlarının Incelenmesi	**Güneş Enerjisi-Doğalgaz**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**

Yakup Özkan	Napolyon ve Bing Kiraz Çeşitleriyle **Kütahya** Vişnesi Çeşidinin Iç Mekafn Aşısıile Çoğaltılmasıüzerine Araştırmalar	Kiraz- Vişne- Aşılar	Ondokuz Mayıs Ün.	Y.Lis.
Kıyasettin Delice	Recovery Of Barite From Gümüşköy Silver Ore	Gümüş-Flotasyon-Barit	Orta Doğu Tek. Ün.	Y.Lis.
Gürcan Papatya	İşletmelerde Yetki ve Yetki Devrindeki Yetersizliklerin İşletme Başarısına Olumsuz Etkilerinin Incelenmesi (**Kütahya** Porselen Sanayii A Ş. De Bir Uygulama)	İşletmeler ve Yetki	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Güler Yöntem	**Kütahya** Çiniciliğinde Pazarlama Uygulamaları	Çinileri-Pazarlama	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Gülbin Gürdal	**Kütahya** Kuzeyindeki Hidrotermal Alterasyon ve Etkinlikleri	Hidrotermal Alterasyon	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Nursel Kabak	İmar Planlarının Konut Alanlarında Uygulanmasında Ortaya Çıkan Yasal Sorunlar (**Kütahya** Örneği)	İmar Planları-Yasal Sorunlar	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Sema Bozbay	**Kütahya** Şehir Coğrafyası	Şehir Coğrafyası	İstanbul Ün.	Y.Lis.
Süleyman Aydoğan	**Kütahya** Ili, Aslanapa Ilçesi, Gökdere Mevkiinde Bulunan Mermer Sahasının Süreksizlik Analizi ve Fiziko-Mekanik Etüdü	Mermer	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Bülent Selim Kaçmaz	**Kütahya**-Gümüşköy Cevherlerinin Zenginleştirilmesi	Gümüş-Altın	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Nil Çoruhlu	Manyezit Flotasyonu ve Flostasyonun KÜMAŞ Tesisi Artıklarına Uygulanması	Flotasyon-Atıklar	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.
Nilgün Çöl	Tavşanlı Tarihî Kent Dokusu	Tavşanlı	İstanbul Ün.	Y.Lis.
Fatma Koç	**Kütahya** Geleneksel Kadın Giysileri Üzerine Bir Araştırma	Kadın Giysileri	Gazi Ün.	Y.Lis.
L.Zeynep Bakkalbaşı	**Kütahya**'nın Körs Köyü'nde Akrabalık Sistemi	Körs-Akrabalık	Hacettepe Ün.	Y.Lis.
Hüseyin Tuğcu	Türk Aile Yapısında Bektaşi Geleneklerinin Yeri ve Bir Bektaşi Köyü	Bektaşilik-Aile Yapısı	Hacettepe Ün.	Y.Lis.
Yaşar Ceylan	Karakuz Dağı (**Kütahya**) Florası	Flora	Cumhuriyet Ün.	Y.Lis.
Osman Çakır	Altıntaş Projesi Akçaköy Barajı'nın Mühendislik Jeolojisi	Akçaköy Barajı	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Mustafa Zengin	Açık Işletmelerde Ateşleme Işlerinde Foto Analiz Yönetimiyle Parça Boyut Analizi (**Kütahya**-Tavşanlı-Tunçbilek)	Foto Analiz	Anadolu Ün.	Y.Lis.
İbrahim Alp	**Kütahya** Gümüşköy Tesis Atıklarından Gümüş ve Baritin Kazanılması	Atık Değerlendirme	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Tamer Soytürk	Tunçbilek Kömürlerinin Kendiliğinden Yanmaya Yatkınlıklarının Araştırılması	Kömür	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Arzu Akbıyık	**Kütahya** Ilıca Yöresi Likenlerinin Taksonomik ve Ekolojik Ozellikleri	Likenler	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Mustafa Özgün	Simav Depresyonunun Fiziki Coğrafyası	Simav Grabeni	Selçuk	Y.Lis.
Fatma Kanat	**Kütahya** Ili Kadın Giysilerinin Merkez ve Çevresindeki Farklılıkları	Kadın Giysileri	İstanbul Tek. Ün.	Y.Lis.

Günay Şenkal	G.L.İ. Tunçbilek Yeraltı Ocağı Üretim Ayakları Randıman ve Maliyetl. Analizi	**Kömür Madenciliği**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Kerim Bender	**Kütahya** 100.Yıl Gümüş Tesislerinin Kırma ve Eleme Ünitesinin İncelenerek Alternatif Akım Şemasının Oluşturulması	**Madencilik**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
Ahmet Ağırgöl	**Kütahya**-Kümaş Manyezit Tesisi Artıklarının Değerlendirilmesi	**Atık Değerlendirme**	Süleyman Demirel Ün.	**Y.Lis.**
Önder Doyran	GLİ Ömerler Derin Sahalar Havalandırma Projesi	**Kömür Havzası-Havalandırma**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Melek Karaca	**Kütahya** Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı	**Ziraat**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Ceran Demir	**Kütahya** Orman İşletmesi Altıntaş Şefliğindeki Değişik Meşcere Kuruluşları	**Orman-Meşcereler**	İstanbul Ün.	**Y.Lis.**
Osman Yıldız	**Kütahya** Çeşidi Vişne Suyunun Kimyasal Tanı Değerlerinin Saptanması Üzerinde Araştırmalar		Ankara Ün.	**Y.Lis.**
Demet Yiğit	Farklı Doz ve Derinlikte Uygulanan Potasyum Sülfat Gübresinin **Kütahya** Vişne Çeşidinin Soğuğa Dayanımına Etkisi Üzerinde Bir Araştırma	**Gübre- Vişne**	Atatürk Ün.	**Y.Lis.**
Dilek Ercan	Gümüşköy Gümüş Madeni Açık İşletme Basamak Tenör Verilerinin Jeoistatistiksel Yorumlanması(**Kütahya**-Gümüşköy)	**Gümüş-Jeoistatistik**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Bekir Özgüven	Bilyalı Değirmenlerde Kullanılan Yüzey 'Plakalarındaki Aşınma Parametrelerinin Belirlenmesi	**Değirmenler**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Nurdan Yavuz	Tavşanlı (**Kütahya**) Kömürlerinin Palinolojisi, Petrografisi ve Kimyası	**Kömür**	Orta Doğu Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Türker	Simav ve Emet Köylerinin İçme ve Kullanım Sularında Kolektör Yöntemi İle Radyum Tayini	**Sular**	Ege Ün.	**Y.Lis.**
Jülide Berkün	16. Yüzyılda Söğüt ve Domaniç Kazaları	**Söğüt- Domaniç**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
S.Adil Aşcı	Porselen Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri, Önemi ve **Kütahya** Ekonomisine Sağladığı Katkılar	**Porselen Sektörü**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Tosun	Sanayi İşletmeleri İçin Optimal Kuruluş Yeri Olarak Organize Sanayi Bölgeleri ve **Kütahya** O.S.B De Uygun Yatırım Konuları	**Organize Sanayi Bölgeleri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Ramazan Kılıç	Türkiye-AB Gümrük Birliği Nin Türk Sanayii ve **Kütahya** Seramik Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri	**Seramik Sanayi**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hayri Doğan	Ülkemizde ve **Kütahya** Ilinde Kamu Gelir ve Giderlerindeki Gelişmeler	**Kamu**	Anadolu Ün.	**Y.Lis.**
İsmail Alsaç	**Kütahya** Yöresinde Mevcut Jeotermal Enerji Kaynaklarından Yararlanma Olanaklarının Araştırılması	**Jeotermal Enerji**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Erol Yakut	Okluk Dağı (**Kütahya**) Florası	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
A.Selami Özatağ	**'Kütahya** İli Kentiçi Ulaşım Planı İçinde Tramvay Uygulanabilirliğinin Araştırılması	**Ulaşım-Tramvay**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**

Ekrem Akçiçek	Demirlik ve Kulaksız Dağları (**Kütahya**).	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hasan Akan	Gümüş ve Yellice Dağları (**Kütahya**) Florası	**Flora**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hüseyin Erol	13 Numaralı Kütahya Şer'iyye Sicili Transkribe ve Değerlendirilmesi (1239-1240)	**Şer'iyye Sicili**	Kırıkkale Ün.	**Y.Lis.**
Davut Ümit Şirin	Porsuk Çayında Gammarus (Amphipoda) Türlerinin Yaşam Olanaklarının Araştırılması	**Porsuk Çayı**	Osmangazi Ün.	**Y.Lis.**
Gürkan Bacak	**Kütahya**-Domaniç Porfiri Cu-No Yatağının Jeolojik Özellikleri ve Kökeni	**Maden Yatakları**	Süleyman Demirel Ün.	**Y.Lis.**
Kudret Tahsin Perek	**Kütahya** Gümüşköy Silisifiye Tüf Cevherinden Gümüşün Zenginleştirilme Olanaklarının Araştırılması	**Gümüş- Tüf**	İstanbul Tek. Ün.	**Y.Lis.**
Mehmet Demir	T.K.İ. Kurumu G.L.İ. Müessesesi Ömerler İşletmesinde Kullanılan Kayan Tahkimat Sisteminin Çalışma Performansının Etüdü ve Tasarımının Rasyonelleştirilmesi(**Kütahya**-Tavşanlı)	**Tahkimat Tasarımı**	İstanbul Tek. Ün.	**Y.Lis.**
Numan Elmas	Tavşanlı (Yaylacık) Ofiyolitindeki Manyezit Cevherlerinin Oluşumu ve Ekonomisi	**Maden Yatakları**	İstanbul Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Zühal Sönmezocak	**Kütahya**'da Pirler ve Germiyan Caddeleri İçin Koruma ve Rehabilitasyon Projesi	**Sit Alanı**	Orta Doğu Tek.Ün.	**Y.Lis.**
Fatma Gündoğan	**Kütahya**-Tunçbilek-Ömerler Kömür Ocağında Çalışan İşçilerde Bazı Tümör Marker Düzeylerinin Değerlendirilmesi	**Kömür Ocakları İşçileri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Vedat Çetin	'**Kütahya** Tunçbilek-Ömerler Ocağı'nda Çalışan İşçilerde Serum Lipid Parametreleri Ile Karaciğer Fonksiyon Testlerinin Araştırılması	**Kömür Ocakları İşçileri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Bekir Dişli	Abide (Gediz) Yöresi Kaplıcalarının Jeotermal Potansiyeli ve Sularının Özellikleri	**Kaplıca-Jeotermal Su**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
M.Nuri Öner	**Kütahya**-Grdiz-Yağmurlar Yöresinde Doğal Olarak Yetişen Titrek Kavak (Populus Tremula L.) Odununun Fiziksel ve Mekanik Özellikleri Üzerine Araştırmalar	**Kavak Odunu**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Ali Güner Pektaş	**Kütahya** Ili Su Temini ve Şebeke Hidroliği	**Su Dağıtım Şebekeleri**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Zeki Türkyılmaz	Erozyon Kontrol Yapıları ve **Kütahya** Çöğürler Havzası	**Erozyon-Çöğürler Havzası**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Hacı Ali Beder	Seyitömer Kömür Havzası'nın Jeolojisi ve Rezerv Hesabı	**Kömür**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Gökhan Ongun	**Kütahya** Ili Pis Su Toplama Şebekesi Hıdrologu	**Su**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Faik Akal	Gümüşköy (**Kütahya**) Düşük Tenörlü Gümüş Cevherinin Kolon Perkolasyon Liçi Yöntemiyle Değerlendirilmesı	**Gümüş**	Dumlupınar Ün.	**Y.Lis.**
Mustafa	**Kütahya**-Seyitömer Linyit İşletmelerinde Kullanılan Kepçe Dişlerine Sert Dolgu	**Linyit-Kepçe**	Dumlupınar	**Y.Lis.**

Aydın	Kaynağı Yapılarak Aşınmalarının İncele		Ün.	
Nizamettin Gezgin	**Kütahya** Etibank Güneş Madenindeki Cevherin Nemliliğinin Araştırılması ve Hammadde Stok Sahasının Optimizasyonu	**Gümüş**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Cumali Özenoğlu	Gediz Ilçesinin Ekonomik Analizi ve Gelişme Potansiyeli	**Gediz**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Gürcan Onat	Belediyelerin Kaynak Sorunları: **Kütahya** Belediyesi Örneği	**Belediye**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Adnan Çalışkan	Emet Ilçesinin Ekonomik Analiz Yönelimli Gelişim Stratejilerinin Saptanması	**Emet**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Şahin Demirtaş	Klasik Örgüt Kuramı Açısından **Kütahya** Polis Örgütü'Nün Yapısı, Örgütsel Sorunları ve Çözüm Önerileri	**Polis Teşkilatı**	Dumlupınar Ün.	Y.Lis.
Emine Öztekin	Reklam Faliyetleri Etkinliği ve **Kütahya** Ili Seramik ve Çini Işletmelerinde Bir Uygulama	**Reklam Kampanyası**	İnönü Ün	Y.Lis.
Şeref Öz	**Kütahya** Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri	**Ziyaret Adak**	Süleyman Demirel Ün.	Y.Lis.
Nilüfer Albayrak	Türkiye'De Konut Sorunu ve Konut Sorununun Çözümünde Konut Kooperatifleri Yerel Yönetimler ve Toplu Konut Idaresi Işbirliği **Kütahya** Yeşilkent Toplu Konut Alanı Uygulaması	**Konut Sorunu**	Anadolu Ün.	Y.Lis.
Ercan Hacıoğlu	Şaphane (**Kütahya**) Alünit Yatağının Jeolojisi ve Oluşumu	**Alünit Yatağı**	Osmangazi Ün.	Y.Lis.
Filiz Savaroğlu	**Kütahya** Yöresi Karayosunlarının Taksonomik ve Ekolojik Özellikleri	**Karayosunları**	Osmangazi Ün.	Y.Lis.
Sabri Afşar	'Açık Ocak Işletmeciliğinde Basamak Tasarımı	**Açık Ocak Işletmeciliği**	Süleyman Demirel Ün.	Y.Lis.

İÇİNDEKİLER

İŞLETMELERDE STATEJİK KARARLARIN ALINMASINA İLİŞKİN BİLGİLERİN ELDE EDİLMESİNE MAMUL HAYAT EĞRİSİ ANALİZLERİ

Prof. Dr. Hüseyin ERGİN 13

ÖRGÜTLERDE ÇATIŞMA VE ÇATIŞMANIN YÖNTEMİ

Doç. Dr. Bülent TOKAT 23

TOPLU PAZARLIKTA MUHASEBE BİLGİLERİNİN AÇIKLANMASI ULAŞIMI

Doç. Dr. Şerafettin SEVİM..... 41

YÖK/DÜNYA BANKASI ENDÜSTİREL EĞİTİM PROJESİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Gülsün ATANUR BASKAN.....65

YÜKSEKÖĞTERİMDE (MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA) KALİTE GÜVENCE SİSTEMİNİN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME FORMAT ÖNERİSİ

Yrd. Doç. Dr. Orhan ELMANCI /Yrd. Doç. Dr. Kemal POYRAZ/ Arş. Grv. Metin ÇALIK..... 111

GÖRÜNÜŞTE İLİŞKİSİZ REGRESYON DENKLEMLERİNİN ETKİNLİĞİ ÜZERİNDE HATALAR ARASINDAKİ KORELASYONUN VE BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONUNUN ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Nevin UZGÖREN 139

ETNİK STATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNİN FORMÜLASYONU VE TÜRKİYE'DE ETKİN STATAJİK İNSAN KAYNAKLARI GELİŞTİRMEK İÇİN UYGULANACAK KONSEPT

Arş. Grv. Ercan TAŞKIN 155

BİLGİ TOPLUMUNDA ULUSLAR ARASI REKABET EDEBİLİRLİK AVANTAJININ YARATILMASINA YÖNELİK STATEJİK YAKLAŞIM: DEVİRGEN YARATICILIK (INNOVATİON)

Yrd. Doç. Dr. Ergin UZGÖREN.....165

GLOBAL ELEKTRONİK SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YİĞİT 177

BAZI ÜLKELERDE YÜKSEKÖĞRETİMİN YÖNETİMİ VE FİNANSMANI

Yrd. Doç. Dr. Ramazan KILIÇ 205

TÜRKİYEDE TEMSİLİ DEMOKRASİ-KATILMA İLİŞKİSİ ve 'SEÇMEN' BİREY PROFİLİ

Aykut ACAR.....175

KAMULAŞTIRMA İŞLEMLERİNDE "KAMU YARARI"

Yusuf GÖVEN.....247

HETBOL, BASKETBOL VE VOLEYBOL TAKIMLARINDAKİ ERKEK SPORCULARIN AEROBİK VE ANAROBİK GÜÇLERİNİN KARŞILAŞTRILMASI

Prof. Dr. Kemal TAMER/ Okt. Hürmüz KOÇ 263

21. YÜZYILA GİRERKEN BEDEN EĞİTİMİ VE SPROUN ÖNEMİ, TESİSLERİN YAPIMI, KULLANIMI VE ORGANİZASYONLARI İÇİN BAZI ÖNERİLER

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ.....271

EĞTİMİN BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE ORTA DERECELİ OKULLARDA BEDEN EĞTİMİ VE SPOR ETKİNLİKLERİ

Doç. Dr. Seydi KARAKUŞ/Yrd. Doç. Veysel KÜÇÜK 279

D.P.Ü. BEDEN EĞTİMİ VE SPOR BÖLÜMÜ SINAVLARINA KATILAN ADAYLARIN SOSYO-EKONOMİK YAPILARININ İNCELENMESİ

Arş. Grv. Fatih KILINÇ/ Yrd. Doç. Dr. Çetin ÖZDİLEK, Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÖRAL 295

XVII. YÜZYIL SAZ ŞAİRLERİNDEN KÜTAHYA'LI AŞIK SIRRI

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER.....303

YÛNUS'TAN FUZÛLÎ'YE SÖYLEŞİLER

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER.....309

TANIMI YAPILMAYAN POSTMODERNİZMİN

Arş. Gör. Kemal TİMUR.....319

1042-1045 (1632-1635) YILLARI'NA AİT BOSNA EYALETİ BÜTÇESİ

Doç. Dr. Sait ÖZTÜRK.....325

KÜTAHYA HAKKINDA YAPILMIŞ İLMİ ÇALIŞMALAR VE BU ÇALIŞMALARIN KÜTAHYA KAMUOYUNA SUNULMASI HAKKINDA BİR DENEME

Arş. Grv. Mustafa BIYIKLI 339